clasici
contemporani
LITERA

KARL OVE KNAUSGÅRD

Lupta mea

CARTEA A ȘASEA: SFÂRȘIT

clasici
contemporani
LITERA

Clasici contemporani Litera
pune laolaltă scriitori contemporani laureați
sau nominalizați ai unor prestigioase premii literare
care le prefigurează statutul de „clasici"
Operele de ficțiune cele mai noi, cele mai vândute,
cele mai iubite din zilele noastre –
cărți pe care abia aștepți să le citești.

Karl Ove Knausgård (n. 1968) este un scriitor norvegian cunoscut mai ales pentru cele șase romane autobiografice intitulate sugestiv *Lupta mea* (*Min kamp*). Născut în Oslo, Knausgård a crescut pe insula Tromøya, în Arendal și în Kristiansand, și a făcut studii de artă și literatură la Universitatea din Bergen. A debutat în 1998 cu romanul *Ute av verden*, pentru care a primit Premiul pentru Literatură al Criticilor Norvegieni, acordat pentru prima dată unui roman de debut. Între 1999 și 2002, Knausgård a fost coeditor la *Vagant*, o revistă literară norvegiană fondată în 1988, pentru care a realizat interviuri extrem de interesante cu scriitorii Rune Christiansen și Thure Erik Lund. Al doilea roman, *En tid for alt* (2004), a fost la fel de bine primit de critică și a fost nominalizat la Premiul pentru literatură al Consiliului Nordic și la IMPAC Dublin Literary Award. Consacrarea a venit însă odată cu publicarea, între 2009 și 2011, a seriei de romane autobiografice însumând peste 3 500 de pagini, care a devenit unul dintre cele mai mari fenomene literare în Norvegia, cu peste 450 000 de exemplare vândute. În 2010, scriitorul a înființat o mică editură împreună cu Yngve Knausgård (fratele său) și cu Asbjørn Jensen. În 2015–2016 a publicat patru cărți dedicate anotimpurilor: *Om høsten* (*Toamna*), *Om vinteren* (*Iarna*), *Om våren* (*Primăvara*) și *Om sommeren* (*Vara*).

KARL OVE KNAUSGÅRD

Lupta mea

CARTEA A ȘASEA: SFÂRȘIT

Traducere din limba norvegiană
IVONA BERCEANU

LITERA

București
2019

Min Kamp
Sjette bok
Karl Ove Knausgård
Copyright © 2011 Karl Ove Knausgård & Forlaget Oktober as, Oslo
Toate drepturile rezervate

Această traducere a fost publicată cu sprijinul financiar al NORLA.

Editura Litera
O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România
tel.: 021 319 6390; 031 425 1619; 0752 548 372
e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteți vizita pe

www.litera.ro

Lupta mea
Sfârșit
Karl Ove Knausgård

Copyright © 2019 Grup Media Litera
pentru versiunea în limba română
Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrașcu și fiii
Redactor: Andreea Năstase
Corector: Cătălina Călinescu
Copertă: Flori Zahiu
Tehnoredactare și prepress: Ofelia Coșman

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
KNAUSGÅRD, KARL OVE
Lupta mea. Sfârșit / Karl Ove Knausgård;
trad. din lb. norvegiană: Ivona Berceanu. –
București: Litera, 2019
ISBN 978-606-33-3268-5
I. Berceanu, Ivona (trad.)
821.111

PARTEA A OPTA

În anul 2009, la mijlocul lunii septembrie, m-am dus în vizită la căsuța de vacanță a lui Thomas și Marie, undeva între Höganes și Mölle, deoarece el urma să-mi facă fotografii pentru romanele viitoare. Închiriasem o mașină, un Audi negru, cu care am plecat dimineață pe autostrada cu patru benzi, purtând în suflet un sentiment de fericire. Cerul era senin și albastru, iar soarele ardea ca pe timp de vară. În depărtare, la stânga, strălucea Öresund, iar la dreapta se întindeau pretutindeni câmpii aurii și pajiști delimitate de garduri, pâraie de-a lungul cărora creșteau pâlcuri de foioase, păduri ivite brusc la o curbă. Aveam sentimentul că această zi nu ar fi trebuit să existe, fiind ca o oază de vară în mijlocul peisajului de o culoare bolnăvicioasă, și mi-a trecut prin minte că toate acestea – faptul că ziua n-ar fi trebuit să fie astfel, că soarele n-ar fi trebuit să fie atât de arzător, că cerul n-ar fi trebuit să fie saturat de lumină – stârneau neliniște în miezul fericirii, dar am abandonat acel gând în speranța că va dispărea de la sine, apucându-mă în schimb să fredonez melodia celor de la Cat People care răsuna în difuzoare, și chiar atunci am întrezărit orașul de pe partea stângă, macaralele din port, turnurile fabricilor, depozitele. Am trecut pe la marginea orașului, tot așa cum cu câteva minute înainte trecusem pe lângă Barsebäck, cu imaginea înspăimântătoarei centrale atomo-electrice profilându-se în depărtare. Următorul oraș era Helsingborg; casa de vacanță înspre care mă îndreptam eu se afla la câteva mile distanță.

Eram în întârziere. Mai întâi, stătusem mult timp în mașina răcoroasă, în parcare, pentru că nu înțelegeam cum s-o pornesc și nu *aș fi putut* să merg la biroul de închirieri ca să-i întreb, de frică să nu mi-o ia dacă aș fi dat dovadă de o asemenea neștiință, așa că am

stat acolo răsfoind manualul tehnic, dând paginile înainte și înapoi; dar nu scria nimic despre pornirea motorului. Am cercetat bordul, apoi cheia, care nu era o cheie, ci doar un card negru de plastic. Deschisesem portiera apăsând pe card, iar acum mă gândeam dacă nu cumva exista un sistem similar care să pornească mașina. În orice caz, lângă volan nu era nici un contact. Dar despărțitura aceea? Era oare o fantă acolo?

Am vârât bucata neagră de plastic în despărțitură, și mașina a pornit. Următoarea jumătate de oră mi-am petrecut-o conducând prin Malmö, căutând ieșirea corectă din oraș. Când, în sfârșit, am intrat pe autostradă, întârziasem deja o oră.

Pe măsură ce Landskrona dispărea în spatele dealului, am bâjbâit pe scaunul din dreapta după telefonul mobil, iar când l-am găsit am format numărul lui Geir A. El fusese cel care mi-l prezentase pe Thomas; se cunoscuseră la un club de box, unde Thomas lucra la un album de fotografii despre pugilism, pe când Geir scria o povestire pe aceeași temă. Cei doi formau o pereche ciudată, ca să mă exprim delicat, dar se respectau mult unul pe celălalt.

– Salutare, băiete! a exclamat Geir.

– Salut! i-am spus. Poți să-mi faci o favoare?

– Desigur!

– Îl poți suna pe Thomas ca să-i spui că întârzii o oră?

– Sigur că pot! Ești la volan acum, sau…?

– Da.

– Sună bine.

– E fantastic, să știi! Dar acum trebuie să depășesc un tir cu remorcă.

– Da?

– Nu pot să și vorbesc la telefon în același timp.

– La un moment dat, cineva ar trebui să-ți analizeze capacitatea de a face două lucruri simultan. Dar fie! Ne auzim mai târziu!

Am închis, am accelerat și am trecut pe lângă trailerul lung și alb care se mișca legănat sub curenții de aer. În acea vară îmi dusesem întreaga familie sus, la Koster, și pe drum abia evitasem două accidente; unul, din cauza acvaplanării pe fondul vitezei mari, s-ar fi putut termina destul de rău; cel de-al doilea nu fusese la fel de grav,

dar ne speriase rău. În aglomerația de la intrarea în Göteborg am vrut să schimb banda, însă n-am observat mașina care venea din spate. Am evitat coliziunea doar pentru că acea mașină a frânat brusc. Claxonul nervos care a urmat mi s-a dus direct în suflet. După aceea mi-am pierdut plăcerea de a conduce, având întotdeauna o fărâmă de teamă undeva, acolo; deși era cu siguranță o emoție constructivă, chiar și depășirea unui trailer mă dădea peste cap și trebuia să mă forțez să fac manevra aceasta, iar după un asemenea drum întotdeauna simțeam angoasă timp de câteva zile, ca și cum aș fi fost beat. Sufletului meu puțin îi păsa că-mi luasem permisul și că aveam dreptul să conduc mașina. El rămăsese fixat în perioada în care mă bântuia un coșmar cumplit, în care trebuia să urc într-o mașină și să conduc fără să știu cum. Înspăimântat, de-a lungul șerpuitoarelor drumuri norvegiene, sub amenințarea că poliția putea apărea în orice clipă, astfel dormeam eu noapte de noapte, cu perna și cu partea de sus a pilotei umede din cauza transpirației.

Am ieșit de pe autostradă și am intrat pe drumul național mai îngust care ducea spre Höganes. Se simțea căldura de afară, era ceva în exuberanța luminii și a cerului, care parcă ar fi fost acoperite de un văl, și în strălucirea molatică a soarelui care se revărsa peste toate lucrurile. Lumea era deschisă și palpita – acesta era sentimentul.

După zece minute am intrat în parcarea unui supermarket, am oprit mașina și am coborât. O, un curent de aer în atmosferă! Purta cu el albastrul mării, dar nu era cald așa ca vara, ci avea o fărâmă de răcoare și de acalmie în el. Traversând porțiunea de asfalt până la supermarket, acolo unde stegulețele atârnau fără vlagă, sentimentul pe care mi-l trezea aerul acela mi-a amintit de senzația pe care o încercasem într-o zi caniculară de vară, într-un oraș italian, ori de câte ori îmi treceam mâna peste o suprafață de marmură ce răspândea acea răcoare deopotrivă subtilă și surprinzătoare.

Am cumpărat un coșuleț de zmeură pentru ei, un pachet de țigări și o gumă de mestecat pentru mine, am pus coșulețul pe locul din dreapta și am pornit pe ultima parte a traseului. La nici o sută de metri de supermarket, drumul o lua în jos, înspre mare; era un drum îngust, mărginit de gardurile vii ale caselor de vacanță vopsite în alb. Thomas și Marie locuiau tocmai în capăt, învecinându-se cu marea la vest și un tăpșan verde spre est.

Când am trântit portiera mașinii, Thomas s-a apropiat agale, călcând desculț pe iarbă. M-a strâns în brațe; el era unul dintre puținii care puteau să facă asta fără să mi se pară intimidant. De ce? Nu știam nici eu. Poate pentru că era cu cincisprezece ani mai în vârstă decât mine și, chiar dacă nu ne cunoșteam îndeaproape, întotdeauna l-am privit cu simpatie.

– Salut, Karl Ove!

– A trecut ceva vreme! i-am spus. Ce zi fantastică!

Am străbătut pajiștea. Aerul era complet nemișcat, copacii, încremeniți, iar soarele domnea deasupra mării învăluind peisajul în razele lui arzătoare. Cu toate acestea, sufla în permanență o adiere răcoroasă. De mult timp nu mă mai simțisem așa de calm.

– Vrei cafea? m-a întrebat Thomas când ne-am oprit în spatele casei, acolo unde, în vara precedentă, construise o terasă din lemn aidoma punții unui vapor, de la perete până la gardul viu impenetrabil, a cărui umbră nemișcată se întindea câțiva metri spre interior.

– Da, mulțumesc! i-am răspuns.

– Stai jos atunci.

M-am așezat, mi-am pus ochelarii de soare și mi-am lăsat capul pe spate ca să asimilez cât mai mult din energia razelor văratice. Mi-am aprins o țigară când Thomas s-a dus în bucătărioară ca să umple un recipient cu apă de la robinet. Peste câteva clipe a ieșit și Marie. Avea ochelarii ridicați pe frunte și-și ținea ochii mijiți în soare. I-am spus că citisem despre ea în *Dagens Nyheter* în dimineața aceea; era un articol despre o dezbatere pe teme de artă la care participase. Cu toate c-am încercat din răsputeri, n-am reușit să-mi amintesc exact ce scria, dar, din fericire, nu m-a întrebat, spunându-mi doar că îl va citi la bibliotecă, oricum avea drum într-acolo.

– Cartea ta a apărut deja?

– Nu încă. Apare sâmbătă, de fapt.

– Excelent! a exclamat ea.

– Da, așa e!

– Ne vedem mai târziu. Rămâi la prânz?

– Da, cu plăcere! i-am spus zâmbind. În plus de asta, am la mine și manuscrisul Lindei. Ți-l dau atunci.

Marie lucrase ca mentor la școala de scriere creativă din Biskops-Arnö și acceptase să citească manuscrisul romanului pe care Linda tocmai îl terminase.

– Bine, a spus ea, după care a plecat.

Imediat după aceea s-a auzit o mașină pornind de partea cealaltă a casei. Thomas a venit aducând două cești cu cafea și o tavă cu brioșe. Am schimbat câteva cuvinte, apoi și-a adus aparatul foto și a făcut câteva fotografii în timp ce discutam despre cu totul alte lucruri. Ultima dată când fusesem acolo, el citea Proust; continua s-o facă și acum, mi-a spus. Chiar înainte de sosirea mea, citise despre moartea bunicii.

– Acela este unul dintre cele mai frumoase pasaje, am zis.

– Așa e, a confirmat el ridicându-se în picioare ca să-mi facă poze dintr-un alt unghi.

M-am gândit la puținele lucruri pe care mi le aminteam despre moartea bunicii. Totul s-a petrecut din senin. Acum se urca într-o trăsură care urma s-o plimbe prin Jardin du Luxembourg, iar în clipa următoare a făcut un atac cerebral din cauza căruia a murit câteva ore mai târziu. Sau să fi fost după câteva zile? Casa plină de medici, îngrijorarea cumplită caracteristică primei faze a îndurerării, atunci când apatia încă este întreruptă de neliniștea dată de speranță. Totul s-a petrecut din senin! Cât de cutremurător!

– Bun! a spus Thomas. Ce-ai zice să-ți muți scaunul lângă gardul viu?

Am făcut întocmai. După aceea, a intrat în casă pentru a studia fotografiile la umbră. Mi-am adus cafea de la bucătărie și, în trecere, am aruncat o privire la fotografiile pe care le cerceta una câte una.

– Au ieșit bine, mi-a spus el. Asta dacă n-ai nimic împotrivă să apari cu un nas prea lung.

I-am zâmbit și m-am dus pe verandă. Thomas nu urmărea să-mi facă un portret măgulitor, nici măcar să surprindă o expresie anume, ci din contră, să mă imortalizeze așa cum arătam când eram complet destins și nu mă străduiam în nici un fel.

A ieșit cu aparatul și s-a rezemat de peretele însorit.

– Gata? am vrut să știu.

– Da. Au ieșit bine. Poate c-o să fac și câteva portrete în plan întreg mai încolo.

– Bine, am spus.

De partea cealaltă a gardului viu se auzeau niște voci estompate. M-am așezat picior peste picior și m-am uitat în sus, înspre cer. Era perfect senin.

– Înainte să venim aici, am fost la spital ca să-mi vizitez unul dintre cei mai buni prieteni, a început el să-mi povestească. Și-a rupt gâtul.

– Ce îngrozitor! am exclamat.

– Da. L-au găsit la Gullmarsplan. Nimeni nu știe ce s-a întâmplat cu el; pur și simplu zăcea acolo pe jos.

– Și-a recăpătat cunoștința?

– Da. Poate să vorbească și este complet lucid, dar nu-și amintește nimic. N-are nici cea mai mică idee despre ce-ar fi putut să caute la Gullmarsplan.

– A fost cumva niște băutură la mijloc?

– Nu. O, nu, este vorba despre o boală. A mai pățit chestii asemănătoare și înainte; a leșinat în apartament și, când s-a trezit, habar n-avea unde era. Dar de data asta, consecințele au fost mai grave. Nu cred că scapă cu viață.

Nu știam ce să spun, așa că am încuviințat gânditor din cap. După un lung moment de tăcere, Thomas s-a uitat la mine.

– Vrei să facem o plimbare?

– Am putea, sigur!

Trei minute mai târziu închidea ușa în urma noastră, și am luat-o pe terenul golaș care coborau spre plaja cu pietricele și cu valuri care se izbeau de țărm. Niște vaci cornute stăteau pe un dâmb și se uitau la noi. Deși eram la numai cincizeci de metri de o casă prin spatele căreia trecea un drum intens circulat, tot aveam impresia că ne aflam în pustietate. Poate că marea era de vină, precum și faptul că pășunea se întindea chiar până pe plajă. De obicei, terenurile de felul acesta erau prea valoroase ca să fie lăsate la dispoziția animalelor.

– Acolo sunt niște vestigii din timpul războiului, a zis Thomas arătând spre niște construcții de beton puțin mai departe. Știi, Danemarca este destul de aproape de noi.

– Existau din astea și acolo unde am crescut eu, i-am spus. Dar erau de-ale nemților.

– Serios? a exclamat el ridicând aparatul și pozându-mă din profil pe fundalul mării.

–Obișnuiam să ne jucăm acolo când eram mici. Buncărele din pădure erau foarte tentante. Numai să le descoperi! Asta se întâmpla spre finele anilor '70, când trecuseră doar treizeci de ani de la război.

Vântul bătea mai tare acolo, în spațiul deschis, dar valurile care se spărgeau pe plajă erau mici și fără forță. Vacile au început să pască din nou. Peste tot erau grămezi de baligă, unele umede și moi, altele uscate și întărite.

–Iată o raritate, mi-a spus Thomas arătând spre o întindere mică de apă dintr-o zonă mlăștinoasă plină de trestie și licheni, ferită de mare printr-o ridicătură de pământ.

–Ce anume este? l-am întrebat.

–Vezi apa aceea?

Am încuviințat din cap.

–Acolo trăiește un tip de broască care nu se găsește nicăieri altundeva în Suedia. Trăiește doar în balta aceea.

–Chiar?

–Da. Se mai găsește și în Finlanda. Broasca-ceas, asta e denumirea. Dacă avem noroc, le putem auzi. Scot un sunet asemănător cu ticăitul unui ceas. La un moment dat am prins o emisiune de radio care făcea o comparație între sunetele de aici și cele produse de broaștele din Finlanda. Vrei să ascultăm?

Ne-am oprit la malul apei. Nu se auzea nici un zgomot, în afară de vântul care ne trecea pe la urechi și murmurul discret al mării.

–Nu, a spus el într-un târziu. Nu cântă întotdeauna. Numărul lor este din ce în ce mai mic. Odinioară, nu cu foarte mult timp în urmă, balta acoperea tot terenul ăsta. Apoi s-au construit case în apropiere, și nivelul apei a început să scadă.

–Cum se explică faptul că trăiesc doar aici?

–Nu știu. În mod cert au fost răspândite într-o zonă mai largă, dar cu timpul au dispărut, mai puțin în locul ăsta, unde condițiile le-au fost foarte favorabile.

–Excepțional!

–Da. Păcat că n-ai avut ocazia să le auzi! Scot niște sunete cu adevărat deosebite.

Ne-am dus mai departe, într-o mică localitate care odinioară fusese un sat de pescari, dar se transformase în sat de vacanță. Toate vechile case erau renovate, toate grădinile erau îngrijite cu aceeași

meticulozitate, iar pe aleile caselor erau mașini noi, strălucitoare. Am făcut un tur, apoi ne-am întors, și în scurt timp ne așezam iar în micuța grădină pe care o părăsisem în urmă cu o oră. Thomas a pus de cafea, iar Marie s-a apucat să pregătească masa.

Cât timp am mâncat omletă cu cartofi prăjiți și pâine și am băut bere am vorbit despre Jon Fosse. Marie îi traducea piesele de teatru în suedeză și tocmai terminase una care urma să fie pusă în scenă la Dramaten în toamna aceea. Fosse este un scriitor care a trecut de la descrierea lumii așa cum pare, de la situațiile mărunte, insuportabile din primele sale romane ce evocă realismul social, pline de nevroze și panică, la descrierea lumii așa cum este de fapt, întunecată și deschisă. De la lumea așa cum poate fi în interiorul individului la lumea așa cum este între noi – aceasta este linia evoluției din scriitura lui. De aici s-a produs și întoarcerea sa către Dumnezeu și cele sfinte. Toți cei care cercetează sensurile existenței trebuie, mai devreme sau mai târziu, să opereze cu acești termeni. Omul are o limită internă și o limită externă, între care se află cultura, acolo unde ne percepem pe noi înșine. La Fosse, spațiul acesta este molcom și aproape nedefinit, deschis către forțele din exterior, expus vântului și întunericului, pare să urce și să se scufunde în oamenii despre care scrie. Astfel, personajele lui Fosse au ceva premodern, pentru că toate aceste lucruri care ne umplu timpul – ziarele, emisiunile TV, vârtejul de zarvă politică, știri, bârfe și staruri din care e alcătuită lumea noastră –, sau cel puțin umplu timpul meu, le sunt străine. Simplitatea din operele sale mai târzii îi face pe unii să le numească minimaliste, atmosfera lor sumbră le amintește altora de Beckett, dar nu există nimic minimalist la Fosse; esențialist este, dar nu beckettian, pentru că Becket este dur, ironic, fără speranță, întunericul la el este rece și plin de râsete, pe când la Fosse întunericul este calm, liniștitor, fără râsete. Poate din cauză că el a ajuns aici pornind dinspre interior și nu invers, cum a făcut Beckett?

Lui Thomas și Marie nu puteam să le spun nimic din toate astea, deoarece relația mea cu majoritatea textelor literare pe care le citesc și cu majoritatea operelor de artă pe care le văd nu se desfășoară în planul gândirii. Fosse este așa și pe dincolo, Beckett este așa și pe dincolo, știu asta, dar cam atât am de zis.

– Cum au decurs lucrurile cu unchiul tău? m-a întrebat Thomas. Mai este la fel de supărat? Ultima dată când am vorbit urma să te dea în judecată, parcă.

– Nu s-a mai întâmplat nimic nou. Cartea este la tipar, iar procesul, dacă e să fie, o să aibă loc după lansarea în librării. M-a amenințat că mă dă și la ziar. De fapt, de asta mă tem cel mai tare. Că ziarele o să prindă de veste.

– Dar dacă el nu vrea ca oamenii să citească ce-ai scris, reacția lui nu-i tocmai inteligentă, a spus Marie ducându-și furculița spre gură. Nu-i așa?

– Așa e, dar aici nu este vorba despre ceva rațional. Am împins farfuria la o parte și m-am lăsat pe spetează. Mulțumesc pentru masă, a fost bună!

Mi-era poftă de o țigară, dar am așteptat să termine ei de mâncat.

Thomas și-a ridicat privirea spre mine.

– Poți să fumezi dacă vrei.

– Mulțumesc! i-am răspuns aprinzându-mi o țigară și uitându-mă dincolo de pajiște la fâșia mării albastru-închis, strălucitoare la orizont, acolo unde lumina soarelui ștergea totul asemenea unei bombe, iar cerul, într-o nuanță mai palidă din cauza ceții, părea să se înalțe.

Era o zi atât de frumoasă!

S-au apucat să strângă masa, eu mi-am lăsat țigara în scrumieră și i-am ajutat, așezând farfuriile pe blat lângă Marie, iar ea a început să le clătească. Marie se apropia de șaizeci de ani, dar părea mult mai tânără, asemenea multor scriitori; când și când, într-o străfulgerare, i se întrezărea vârsta pe chip. Expresia feței și chipul sunt două dimensiuni diferite, întrețesute, aproape ca desenele care arată ceva dacă ne uităm la părțile umbrite și altceva dacă le observăm pe celelalte, așa am putea să ne imaginăm, doar că fața este infinit mai complexă. Nu numai că se schimbă de la o oră la alta, în funcție de starea de spirit care vine din interior și se retrage precum mareea, ci și de la un an la altul, toate acestea în funcție de relația pe care o ai cu ea. Fața mamei mele, de exemplu, de cele mai multe ori mi se pare neschimbată, este „mama" aceea pe care o văd așa cum a fost ea mereu, dar apoi, dacă își întoarce puțin capul, dintr-odată sunt șocat să văd că acum e bătrână, o femeie care se apropie de șaptezeci de ani și care, poate,

nu mai are mai mult de zece ani de trăit. Apoi își întoarce iar chipul și spune ceva, și tot ceea ce văd din nou este „mama"

M-am așezat pe terasă. Țigara încă ardea, am dus-o la buze și am tras atât de tare, încât filtrul s-a încins, m-am uitat mai întâi în sus, spre cer, apoi la Thomas, care venea cu coșulețul de zmeură în mâini.

–Mai demult, aici se auzeau privighetorile, a spus el așezându-se de cealaltă parte a mesei. Nu sunt mulți ani de atunci.

–Ce s-a întâmplat cu ele?

A ridicat din umeri.

–Au dispărut pur și simplu.

Peste o oră conduceam spre casă, cu soarele ce cobora spre apus deasupra Danemarcei, aflată pe partea cealaltă a strâmtorii, și mă gândeam la dispariția privighetorilor. Era un început perfect pentru romanul pe care urma să-l scriu după ce terminam *Lupta mea*. Un om bătrân, împovărat de ani, se plimbă încetișor prin grădina lui din Gotland, stă la umbră și citește, face drumeții lungi în pădurea vecină sau de-a lungul nesfârșitelor plaje și se culcă devreme. Este vară, soarele arde cu putere în timpul zilei, vegetația este uscată și pârjolită, el este complet singur, nu mai e nimeni prin apropiere. Bătrânul meditează la o conversație purtată demult, cu peste treizeci de ani în urmă, pe veranda unei căsuțe de vacanță de lângă Öresundskysten, atunci când prietenul său Thomas, care acum e mort, ca și atâția alți prieteni, a adus vorba despre privighetorile care au dispărut. Atunci auzise pentru prima dată despre asta. La scurtă vreme după aceea a văzut la televizor un documentar despre dispariția albinelor din America. Pur și simplu dispăreau de pe o zi pe alta, nimeni nu știa încotro o luaseră, dacă se duseseră în altă parte sau pur și simplu muriseră. Într-o duminică, pe când era în pădurea imensă de fag de la marginea orașului în care locuia atunci împreună cu familia lui, văzuse mai multe sute de lilieci morți împrăștiați pe pământ. Presa relata despre cazuri similare, stoluri mari de păsări căzute din cer, bancuri enorme de pești plutind cu burta-n sus pe mare. Ceva se întâmpla în lume, dar nimeni nu știa precis ce. Peștii – să-i fi ucis gazele eliminate în urma unei erupții vulcanice submarine? Sau era din cauza oamenilor? Păsările – să fi fost o boală care se răspândea în rândurile lor? De ce cădeau toate deodată? Putea fi vorba despre

un soi de stres? Somonul sălbatic a dispărut, unii dădeau vina pe somonul de cultură. Anumite specii de fluturi au dispărut, oare din cauza condițiilor de mediu care s-au schimbat atât de repede, încât lepidopterele nu s-au putut adapta? Și apoi, într-o vară, marile colonii de păsări au încetat să mai vină în locurile unde obișnuiau să depună ouă de-a lungul coastelor din nord, la fel și în vara următoare. De data asta, nimeni nu s-a hazardat să sugereze o explicație.

În fiecare seară, înainte de culcare, scrie câteva pagini într-un caiet, în general notițe personale, deoarece zilele lui se aseamănă într-atât, că fără aceste notițe totul s-ar prăbuși. Scrie ce face, cum se simte și, printre picături, întâmplări din trecutul său care ies întâmplător la suprafață.

Asta era ideea pe marginea căreia brodam în timp ce conduceam spre sud. Ca să fiu complet liber după-amiază, mă ocupasem de copii dimineață, le dădusem să mănânce, îi îmbrăcasem și-i dusesem la grădiniță, și cu ideea aceea în gând plecasem la Thomas și Marie, sperând să-mi rămână puțin timp pe care să-l petrec într-o cafenea din Helsingborg. Am ieșit la stânga de pe șosea, am traversat în viteză zona semiindustrială, un cartier de vile cu curte și lungi șiruri de case lipite, situate de-o parte și de alta a drumului, apoi am coborât o pantă abruptă, iar acolo, în fața mea, se afla centrul orașului, cu apa mării strălucind în lumina soarelui la scăpătat.

Mai fusesem acolo cândva, împreună cu Linda și cu copiii, aceea a fost prima excursie pe care am făcut-o după ce mi-am luat permisul. Deoarece eu eram în evidența biroului de credite și nu puteam nici să obțin credit, nici să închiriez o mașină în Suedia, Linda rezervase mașina pe numele ei – un soi de microbuz imens, greu de condus, cu care am intrat în oraș. Inima îmi bătea cu putere la fiecare manevră, dar în același timp eram fericit, deoarece condusul îmi suscita o stare incredibilă de libertate, de parcă viteza îmi rezolva toate problemele. Acum, știind că exista o parcare în capătul zonei portuare, am luat-o încet într-acolo.

Un enorm vas de croazieră era ancorat puțin mai sus de docuri. Părea să aibă capacitatea de a transporta câteva mii de pasageri. Am închis portiera și m-am dus într-acolo. Pe partea opusă a strâmtorii – uluitor de aproape – se afla ceea ce, presupuneam eu, era Castelul Helsingør. Gândul că priveam spre casa lui Hamlet îmi dădea fiori pe

șira spinării. Am încercat mental să elimin tot ceea ce existase acolo de atunci încoace, mașini, vapoare și case, și să văd doar castelul în peisaj, și, gândindu-mă la distanțele enorme din epoca respectivă, la cât de puțin loc ocupau oamenii în lume, cât de vaste erau spațiile dintre ei, am privit castelul, acolo unde fiul regelui, sfâșiat de disperare după moartea tatălui său – probabil ucis de unchiul lui –, stătuse întins pe pat, cu ochii pironiți în tavan, torturat de apăsătoarea absurditate care se interpusese între el și toate lucrurile. Prietenii lui, Rosencrantz și Guildenstern, ședeau pe o bancă în grădina castelului, proiectând umbre lungi de-a lungul pavajului, îmbătați de lumină și de plictiseală.

Am contemplat castelul o vreme, apoi am făcut cale-ntoarsă de-a lungul cheiurilor. Pe alocuri, câțiva turiști se sprijineau de parapet și se holbau la apele de un albastru răcoritor. Poate că erau atrași de peștii care înotau de colo colo, sau poate că erau atrași de adâncuri ca atare.

Centrul se afla la poalele unui deal abrupt; din cele văzute de mine, era singurul oraș din Skåne cu dealuri și urcușuri. Îți dădea un sentiment de spațiu complet diferit. Am intrat în zona pietonală, la capătul căreia se afla un parc; acolo, în umbra marilor copaci înfrunziți, exista un pavilion, unde peste câteva minute mă așezam și-mi comandam o cafea. Cei de la mesele din jur vorbeau engleza cu accent american; sigur veneau de pe vaporul de croazieră.

M-am uitat la coroanele copacilor. Frunzele nu erau îngălbenite, dar culoarea verde nu mai era la fel de intensă și păstoasă cum obișnuia să fie vara, acum fiind puțin mai uscată, mai pală. În jurul meu reverberau zgomotele orașului. Cauciucuri pe asfalt, huruitul motoarelor, sunet de pași, voci, râsete.

Piesa *Hamlet* a fost scrisă la sfârșitul secolului al XVI-lea. Prima ediție care s-a păstrat datează din 1603. În urmă cu câțiva ani aș fi spus că asta a fost demult, dar acum nu mi se mai părea așa. Secolul al XVII-lea este doar la câteva generații depărtare de noi. Goethe, de exemplu, a cunoscut oameni născuți în secolul al XVII-lea. Pentru Hamsun, Goethe era o persoană care a murit cu o generație înainte de a se fi născut el. Și pentru mine Hamsun era cineva care a murit cu o generație înainte de-a mă fi născut eu.

Nu, secolul al XVII-lea chiar nu era atât de departe.

O chelneriță cu un șorț alb a traversat agale drumul, aducând o tavă în mâini. Cafeneaua se afla într-o clădire de pe partea opusă

a străzii. A urcat rapid cele două trepte până la pavilion, s-a oprit în dreptul meu, mi-a așezat în față o ceașcă de cafea, o căniță de lapte și un plic lunguieț de zahăr. I-am dat treizeci de coroane și i-am spus că era în regulă. Nu a înțeles și a început să scotocească după rest în buzunarul șorțului; am ridicat mâna înspre ea, spunându-i: „Nu, nu". „Mulțumesc", mi-a răspuns ea, îndepărtându-se în grabă.

Cafeaua era amară, probabil că era stătută de câteva ore. Nu asta obișnuiau oamenii să bea pe căldură.

Mi-am aprins o țigară și m-am uitat înspre acoperișurile de pe partea cealaltă a străzii. Un horn învelit în tablă reflecta razele soarelui, dar fără ca traiectoria acestora să fie vizibilă, astfel încât îți dădea impresia că privirea ta le genera, dintr-o sursă inepuizabilă. Dalele gri de ardezie din jurul meu, scările de incendiu care dispăreau în curțile din spate.

Exista un orizont în viața tuturor, era orizontul morții, situat undeva între a doua și a treia generație de dinaintea noastră și undeva între a doua și a treia generație de după noi. Între cele două linii ne aflam noi și ai noștri. În afara lor se aflau ceilalți: cei morți și cei nenăscuți. Acolo se căsca viața fără noi. Tocmai de aceea a putut deveni atât de important un personaj ca Hamlet. El era fictiv, cineva l-a inventat, l-a înzestrat cu gânduri și acțiuni și i-a conferit un spațiu în care să mediteze și să acționeze, dar ideea este că ficționalul nu mai constituie o separare validă sau o diferență marcantă după ce ai ieșit din orizontul morții. Hamlet nu era mai mult sau mai puțin real decât personajul istoric care făcuse umbră pământului odinioară; dintr-un anumit punct de vedere, toate personajele erau fictive. Sau, de vreme ce Hamlet era alcătuit din cuvinte și concepte, în timp ce alții erau din carne și oase, doar el și forma lui de viață ar fi putut transcende timpul și degradarea fizică.

Se mai trezește el în același pat rece? Urcă el pe scările înguste până pe acoperiș, la metereze? Ce vede el în cazul acesta? Cheiurile albastre, pământul înverzit de pe partea cealaltă, câmpul care se întinde tot mai departe. Ce gândește? Shakespeare a scris despre asta. Pământul i se pare lui Hamlet doar o stâncă stearpă. Acel prea frumos baldachin, văzduhul, mândra boltă ce atârnă asupră-ne, ca un acoperământ

falnic, bătut în scântei de aur[1], pe care-l descrie celor doi prieteni, Rosencrantz și Guildenstern, e în ochii lui un vălmășag de miasme rău mirositoare, *a foul and pestilent congregation of vapours*. Iar omul nu este altceva decât o mână de lut. Asta a văzut el acolo, de pe castel. Termenul englezesc *vapours* era folosit pe vremuri și pentru a descrie întunecarea minții, iar prăpastia care se deschide aici, între întunecarea minții și cea a lumii, este un abis fără fund.

Mi-am scos mobilul din geacă și am format numărul Lindei.

A răspuns imediat.

–Ce faci? am întrebat-o.

–Bine, mi-a spus ea. Suntem în parc. Este o vreme superbă! Heidi n-a vrut nici în ruptul capului să meargă pe jos, dar s-a rezolvat. Când vii acasă?

–În curând. Sunt la Helsingborg. O să-mi ia ceva timp. Mai trebuie să merg să predau mașina, după care pornesc spre casă. Vrei să cumpăr ceva?

–Nu, cred că avem tot ce ne trebuie.

–OK, atunci. Pa!

–Pa!

Cu mobilul în mână, mă uitam de-a lungul străzii. Două femei îmbrăcate în fustă și sandale și purtând poșete din material ușor veneau agale pe trotuar. Mai încolo era un biciclist cu un copil așezat în scăunel, strâns lipit de spatele lui. Amândoi purtau cască. Bărbatul avea ochelari și era îmbrăcat în costum. M-am gândit la Heidi și am zâmbit. Întotdeauna voia să fie cărată în brațe. Dacă ar fi fost după ea, n-ar fi mers pe jos nici un metru, ci ar fi stat numai în brațe. Așa fusese din prima clipă. Am fost atât de apropiat de ea atunci când era doar un bebeluș! Vanja, geloasă, o acapara pe Linda cât de mult putea, iar eu o duceam pe Heidi. Asta s-a întâmplat până la vârsta de un an și jumătate, atunci când s-a născut John. În acel moment s-a evaporat apropierea care se crease între noi. Uneori simțeam un fior de mâhnire din cauza asta. Dar așa stau lucrurile cu copiii, există anumite perioade care în cele din urmă iau sfârșit. În curând vor fi adulți, și ceea ce au fost ei în copilărie, ceea ce iubeam eu la

[1] *Hamlet*, actul II, scena 2, trad. Ion Vinea, Editura Litera, București, 2018, p. 80 (n.red.)

ei, va dispărea. Da, dacă mă uitam la pozele lor, fotografii nu mai vechi de un an, deja simțeam mâhnire, pentru că ceea ce fuseseră ei înainte nu mai exista. Dar de obicei aveau nevoie de atâta atenție și ne învolburau zilele cu o asemenea intensitate, încât nu mai era loc pentru astfel de emoții. Totul se petrecea aici și acum pentru ei.

Nu fără un sentiment de ușurare, peste o oră am lăsat cheile mașinii în cutia poștală de la Europcar; faptul că și eu, și mașina eram întregi după o zi întreagă petrecută pe șosea nu era neapărat ceva obișnuit. Soarele bătea pe turla înaltă și neagră a Bisericii St Petri, deasupra mea, în timp ce strada pe care mergeam era umbrită și rece. Mergeam cât de repede puteam, deoarece, ca de fiecare dată, mă simțeam vinovat pentru că stătusem departe de familie, cu alte cuvinte, pentru că Linda era singură cu copiii. Dar n-aveam ce face. Am trecut pe lângă Hansagalleriet, clubul HiFi și chioșcul de hotdog al lui Orvar, am traversat, m-am dus spre canalul din parculeț, am trecut de Granit și Designtorget, am traversat podul, apoi am intrat pe strada pietonală, în capătul căreia domina hotelul Hilton. Erau mulți oameni afară, ambele cafenele erau aglomerate, erau acolo fete tinere care stăteau la taclale două câte două sau câte trei, câțiva adolescenți care se dădeau mari și câțiva bărbați de-o seamă cu mine, mult mai atenți atât la limbajul corpului, cât și la îmbrăcăminte. Toți stăteau la soare, absorbind această neașteptată zi de vară. Eu eram deopotrivă calm și nerăbdător; erau niște senzații plăcute, dar imediat sub ele zăcea angoasa.

Apartamentul nostru se afla în piațeta de vizavi de hotelul Hilton. Prin dreptul ușii de acces în bloc, pietonii treceau într-un șir neîntrerupt de dimineața devreme până seara târziu, strecurându-se printre magazinul Søstrene Grenebutikk și un restaurant chinezesc unde se vindea mâncare la pachet. În mijlocul piațetei era o fântână al cărei susur îl auzeam toată noaptea, iar la snack-barul octogonal de alături se ascultau șlagăre și hituri din anii '80. Clienții, de cele mai multe ori veniți din afara orașului, se așezau la mese și se îndopau cu hotdog și hamburgeri, fiind înconjurați de colecții imense de plase îngrămădite în jurul picioarelor. De-a lungul băncilor care se aflau puțin mai departe stăteau persoanele fără adăpost. Apartamentul nostru se afla la ultimul etaj din bloc, adică al șaptelea, și avea o terasă

care se întindea de-a lungul întregii fațade. Odată, Vanja a aruncat de la balcon o brichetă care s-a izbit de trotuar chiar în dreptul unei perechi de trecători și a explodat. Cei doi au sărit ca arși și s-au uitat în sus, unde eu încercam să fac semne împăciuitoare: „A fost un accident, nu vă supărați pe noi…

Mi-am ridicat privirea înspre balustrada balconului. Mi-am scos cheile din buzunar, și aici aveam o altă amintire, deoarece pe breloc era agățată o fotografie cu Vanja și cu mine, o fotografie plastifiată cu noi pe puntea unui vaporaș, suntem în Insulele Canare și mergem să vedem delfinii, ea are trei ani și mă ține de mână, are o pălărie albă pe cap și chipul ei exprimă încordarea. Am trecut cardul de acces portocaliu prin dreptul panoului de lângă ușă, s-a auzit un clic, am împins ușa și am intrat în hol, am apăsat butonul liftului și mi-am verificat mobilul în timp ce așteptam. Nu mă sunase nimeni, mă așteptasem la asta. Singurii care ar fi putut să mă sune pe mobil erau Yngve, mama, Tore, Espen și Geir Angell. Fiecare avea ritmul său, iar acum nici unul dintre ei nu era la rând. Cu Yngve și cu mama obișnuiam să vorbesc cam o dată pe săptămână, cu mama de cele mai multe ori duminică seara. Cu Espen vorbeam cam o dată la două săptămâni, cu Tore poate o dată pe lună. Cu Geir A. vorbeam de câteva ori pe zi. Aceasta era toată viața mea socială în afara familiei, dar îmi era suficient; eu îmi doream să fie așa.

A venit liftul, am intrat, am apăsat ultimul buton de sus și m-am uitat în oglindă în timp ce alunecam încet de-a lungul tunelului îngust și întunecat din inima clădirii. Îmi crescuse părul în vara aceea și-mi lăsasem un fel de barbă. Barba nu era foarte deasă, pe obraji nu creștea aproape nimic, așa că ori de câte ori mă uitam în oglindă, mă întrebam dacă arătam ridicol sau nu. Era greu de spus, da, de fapt, imposibil de spus, deoarece nu existau criterii după care să mă ghidez. Dacă o întrebam pe Linda, ea îmi răspundea bineînțeles că-mi stătea bine. Vorbea serios? Ah, imposibil de zis. Și n-aș fi putut să abordez pe nimeni altcineva cu privire la un subiect atât de intim și egocentrist. Prin urmare, în urmă cu două săptămâni renunțasem la barbă. A doua zi, când m-am dus la grădiniță, Ola, singurul de-o seamă cu mine, tatăl lui Benjamin – puștiul care era cel mai bun prieten al Vanjei pe vremea aceea –, profesor la Universitatea din Malmö, s-a uitat la mine și m-a întrebat dacă făcusem vreo schimbare. Parcă avusesem

niște păr pe față, nu? Nu-i venea s-o numească barbă, și atunci mi-am dat seama că procedasem bine dând-o jos. În vinerea următoare însă, am developat câteva fotografii dintre cele făcute în vara respectivă. Stăteam cu Vanja, Heidi și John la o cafenea din Triangeln, acolo unde mergeam în fiecare vineri după grădiniță, ei primeau înghețată și eu beam cafea; în acea după-amiază aveam un teanc de fotografii pe care le răsfoiam și le arătam și lor. Într-una dintre ele, eu stăteam pe o plajă din Österlen ținându-l pe John în brațe. Arătam neobișnuit de bine, m-am gândit, era din cauza bărbii și a ochelarilor de soare care mă făceau să arăt atât de.... da, *masculin*. În plus, cu John în brațe, arătam ca..., da, la naiba, ca un *tată*.

Atunci, pe loc, m-am hotărât să-mi las barbă din nou. Dar acum, în timpul ascensiunii dintre etaje, eram iarăși nehotărât. A doua zi urma să merg la Oslo ca să dau interviuri în legătură cu lansarea primului roman. Aveam mintea preocupată de cămăși, geci, pantaloni, pantofi, frizură și, implicit, barbă. În ultimii ani lăsasem totul la voia sorții, niciodată nu mă gândisem la cum eram îmbrăcat, doar îmi luam ceva pe mine ca să pot ieși, ceea ce se întâmpla când trebuia să-i duc sau să-i aduc pe copii sau când ieșeam împreună cu ei în weekend; pe deasupra, în oraș aveam doar câteva cunoștințe, și părerea lor nu mă interesa prea tare. Exista o libertate în asta, umblam în niște pantaloni largi și geci lălâi și murdare, fesuri oribile și adidași, dar acum, la finele verii, când cartea urma să-mi apară și mă așteptau primele interviuri după cinci ani, totul se schimbase.

M-am întors mașinal cu fața la ușă atunci când liftul s-a apropiat de etajul șapte, după trei ani știam exact cât durează ascensiunea. Am ieșit pe coridorul ticsit cu lucrurile copiilor noștri: două cărucioare, un skateboard, trotineta Vanjei și bicicleta fără pedale a lui Heidi. Apoi am deschis ușa apartamentului. Geci și pantofi pe jos, jucării împrăștiate peste tot, sunetul televizorului în camera de zi.

Mi-am scos geaca și am intrat. Heidi și Vanja stăteau lipite una de alta pe scaun și se uitau atente la televizor. John, doar cu scutec pe el, stând pe jos cu un trenuleț în mâini, a ridicat privirea spre mine. Linda stătea pe canapea și citea ziarul.

Covorul era strâns într-o parte, jucăriile de pluș zăceau aruncate peste tot în cameră, alături de o grămadă de cărți și jucării de plastic, carioci și hârtii pe care desenaseră ei.

– A mers bine? m-a întrebat ea.

– Da, da. A fost cât pe ce să lovesc mașina atunci când am pus benzină. Știi, acolo jos, în subsolul ăla îngust. Dar m-am descurcat. Te salută Thomas și Marie.

– Le-ai dat manuscrisul meu?

Am încuviințat dând din cap.

– Ce faceți voi, fetelor? le-am întrebat.

Nici o reacție. Căpșoarele lor blonde nu s-au clintit în timp ce se uitau la televizor.

Împărțeau același scaun: erau prietene în seara aceasta.

Am zâmbit, pentru că se țineau și de mâini.

– Tata, beci? a întrebat John.

– Nu, i-am spus. Tata a condus mașina astăzi.

– Tata la beci! a zis el.

– Ți-e foame? m-a întrebat Linda. În bucătărie a mai rămas puțină mâncare de la cină.

– OK, i-am răspuns, apoi m-am dus la bucătărie.

Farfuriile erau încă pe masă, iar ale fetelor rămăseseră pline. Pesemne că nu mâncaseră nimic la cină, cum nu mâncau niciodată. La început, eu și cu Linda am purtat mai multe discuții pe tema aceasta, eu vrând disciplină în privința meselor, pe când Linda era de opinia contrară, considerând că tot ceea ce era legat de mâncare trebuia să fie lipsit de constrângeri. Mă gândisem și eu că probabil avea dreptate, suna destul de rău să asociezi mâncarea cu constrângerea, așa că de atunci încolo i-am lăsat să facă ce vor. Când ajungeam acasă de la grădiniță și țipau că le era foame, le dădeam o felie de pâine, un măr, niște chiftele sau ce idee le mai trecea lor prin cap atunci, iar când mâncarea era gata și era servită la masă, aveau voie să stea cât de puțin sau cât de mult doreau. De cele mai multe ori, stăteau doar câteva minute în care luau câteva furculițe, apoi se prelingeau jos de scaune și dispăreau în camera de zi sau în camera lor, în timp ce eu și cu Linda rămâneam să mâncăm așezați de o parte și de alta a mesei.

Am umplut farfuria cu macaroane și chifteluțe, felul de mâncare tipic suedez, am tăiat o roșie felii, am pus puțin ketchup și m-am așezat. În primul an petrecut la Malmö am vorbit cu unul dintre părinții de la grădiniță despre asta. Cum procedau ei la cină? Nu,

nu aveau nici o problemă, mi-a spus el. Fetița lui se așeza la masă și-și mânca mâncarea.

– Cum de-ați reușit așa ceva? l-am întrebat în timp ce pedalam în paralel cu el – eram în drum spre terenul Limhamnsfelt ca să jucăm fotbal, așa cum făceam în fiecare duminică dimineața.

– Știe că trebuie, mi-a spus el.

– Și cum a învățat asta? am vrut să știu.

– I-am înfrânt voința. Trebuie să stea la masă până mănâncă tot, indiferent cât de mult timp îi ia. Odată a stat până seara târziu. A plâns și a țipat și tot circul, nu voia absolut deloc să mănânce, normal, nu? Dar într-un final a înțeles, a terminat de mâncat și i-am dat voie să se ridice de la masă. Cred că a stat acolo trei ore! După asta n-am mai avut probleme aproape deloc.

S-a uitat la mine și mi-a zâmbit. Oare era conștient de ceea ce tocmai îmi povestise? m-am gândit, dar nu i-am spus nimic.

– La fel am procedat și cu crizele de nervi, a zis el. Am observat că tu ai uneori probleme cu Vanja.

– Da, așa e. Tu ce faci în situația asta?

– O țin în brațe. Nu într-un mod dramatic. O țin doar strâns în brațe, până îi trece, indiferent când de mult timp îi ia. Ar trebui să faci și tu la fel. Este o metodă eficientă.

– Da, ceva trebuie să fac oricum, i-am spus.

Ceea ce a fost ciudat la această conversație, mă gândeam eu în timp ce luam o lingură din mâncarea călâie, era că-i considerasem pe cei doi – pe cei doi părinți, vreau să spun – drept adepți ai unui stil de viață alternativ, cu alte cuvinte, indulgenți. El îl purta pe cel mai mic dintre copii într-o eșarfă, și în timpul unei excursii cu grădinița l-am surprins vorbind despre avantajele și dezavantajele eșarfei în comparație cu marsupiul BabyBjörn. Se numărau printre cei mai activi părinți la ședințele de la grădiniță, erau preocupați peste limita normalității de ceea ce însemna mâncare sănătoasă și fără aditivi, iar hainele copiilor lor conțineau doar fibre naturale. Faptul că niște metode educative de-a dreptul victoriene ieșiseră la iveală în cazul lor m-a surprins. Sau poate că m-a ajutat să înțeleg mai bine, pentru că întotdeauna mă întrebasem de ce fiica lor mai mare, care se juca deseori cu Vanja, era atât de supusă. Nu stătea nici o secundă în cărucior, mergea peste tot unde mergeau și părinții, spre

deosebire de Vanja, care începea să se milogească s-o lăsăm din nou în cărucior, în spatele lui Heidi, când ne aflam la doar câțiva metri de poarta grădiniței.

În câteva rânduri s-a întâmplat să n-am de ales și să încerc să-i înfrâng dorința; bineînțeles că am și reușit până la urmă, dar m-am simțit îngrozitor. Cum putea să fie asta ceva bun? Pe de altă parte, era *bine* pentru ea să stea împreună cu noi la masă și să mănânce, era *bine* să se îmbrace, era *bine* să se spele pe dinți și să se culce la ora potrivită.

Odată, Vanja a rămas peste noapte la ei, era prima oară când dormea la o prietenă. Am luat-o a doua zi, ei mi-au spus că totul fusese în regulă, dar, observând că Vanja se tot lipea de mine, mi-am da seama că apăruseră unele probleme. El mi-a spus că avusese loc un mic episod, dar că se rezolvase. „Nu-i așa, Vanja?"

– Ce s-a întâmplat? am vrut să știu.

– Mda, a cerut încă puțină mâncare și după ce i-am mai dat, n-a mai vrut să mănânce. Atunci a trebuit să rămână la masă până când a terminat tot ce era în farfurie.

M-am uitat la el.

Era nebun?

Nu, era foarte preocupat să-i caute șosetele. Nu nu i-am spus nimic, chiar dacă eram nervos. Ce avea în cap? Că putea să-mi oblige *mie* copilul să facă ce voia el? Am luat șosetele pe care mi le-a întins, i le-am pus Vanjei, care mi-a întins mai întâi un picior, apoi pe celălalt, i-am dat geaca în mână și am sperat din suflet să se îmbrace singură, ca să nu trebuiască s-o îmbrac eu sub privirile lui dezaprobatoare.

Linda s-a înfuriat când i-am povestit. Mie îmi mai trecuse puțin supărarea, nu era nimic periculos și, în mod cert, fusese o lecție bună pentru Vanja să vadă că în alte familii existau reguli diferite.

– Nu e vorba despre asta! mi-a spus Linda atunci. Este și o critică implicită la adresa noastră, nu-i așa? Of, ce mă enervează. Ăștia doi, adică. Ar trebui s-o auzi cum vorbește, cât e de înfumurată. E absolut incredibil!

– Apropo, au invitat-o pe Vanja la o cursă prin pădure. Weekendul viitor, la Pildammsparken.

Asta era o activitate la care noi înșine nu ne-am fi gândit niciodată. Pentru Vanja era ceva măreț. Trebuia să stea la o linie de start, cu un

număr pe piept, să alerge împreună cu alți copii pe o potecă prin pădure și să primească o medalie și o înghețată după ce trecea de linia de sosire.

Eu am dus-o până la linia de start, împreună cu prietena ei de la grădiniță și mama acesteia, în timp ce Linda aștepta la zona de finiș, unde avea grijă și de Heidi. Vanja era mândră de numărul pe care-l purta, și când s-a dat startul a pornit din loc cât de repede a putut cu piciorușele ei. Eu alergam în dreptul ei, printre copaci, printre pâlcurile de copii și părinți. După nici o sută de metri însă, a redus viteza, iar imediat după aceea s-a oprit de tot.

– Am obosit, mi-a zis.

Prietena ei și cu mama erau mult înaintea noastră. S-au oprit, s-au întors spre noi și ne-au așteptat.

– Haide, Vanja! i-am spus. Ne așteaptă! Hai, fuga!

Și am pornit mai departe, Vanja cu mersul ei legănat, eu cu pașii mei lungi, ca de elan. Le-am ajuns din urmă și am continuat o vreme să mergem în paralel, dar prietena și mama ei au luat-o înainte, și noi iar am rămas mult în spate. Fetița aceea alerga iute ca vântul! Vanja, care sufla din greu lângă mine, s-a oprit.

– Nu putem să mergem la pas, tati?

– Ba da, putem să mergem puțin la pas.

Mama și fiica ne-au așteptat până când le-am ajuns iarăși din urmă.

– Haide, Vanja! Nu mai este mult. Vei reuși!

Și Vanja a strâns din dinți și a alergat mai departe, poate că banda aceea de finiș sau gândul la înghețată i-au dat puteri suplimentare. Prietena ei era aproximativ cu douăzeci de metri înaintea noastră, apoi și-a întors capul și i-a făcut semn cu mâna Vanjei, dar peste o clipă, chiar când s-a uitat din nou în față, s-a împiedicat. A căzut cât era de lungă și s-a prins de genunchi plângând. Mama s-a aplecat deasupra ei. Ne-am apropiat și noi. Când am ajuns în dreptul lor, Vanja mi-a făcut semn să ne oprim.

– Haide, Vanja! i-am spus. Imediat ajungi la finiș! Fugi cât poți de repede!

M-a ascultat și a tulit-o cât a putut de repede pe lângă prietena ei căreia îi curgea sânge din genunchi, în timp ce eu alergam în dreptul ei. A depășit un copil, și apoi încă unul, a fugit ca vântul și a câștigat!

În spatele nostru, prietena Vanjei s-a ridicat și a pornit șontâc, șontâc înspre linia de finiș. Cineva de la organizare i-a pus o medalie la gât Vanjei, iar altcineva i-a întins o înghețată.

– Am câștigat, mama! i-a strigat ea Lindei, care venea zâmbind spre noi, împingând căruciorul și cu Heidi lângă ea.

Abia atunci am înțeles ce făcusem și m-am înroșit ca racul, cum nu roșisem niciodată înainte. Trecuserăm în fugă pe lângă fetița lovită! Ca să ajungem primii! În timp ce ea, copilița care se oprise și ne așteptase tot drumul, stătea pe jos cu sângele curgându-i din rană!

În spatele nostru, și ea a primit o medalie și înghețată. Din fericire, era iarăși bucuroasă. Tatăl ei a venit înspre noi.

– Mi s-a părut mie, sau într-adevăr ați vrut să ieșiți învingători?! a spus el râzând.

Am roșit din nou, însă mi-am dat seama că el nu înțelesese că de fapt chiar așa se întâmplase. Nu și-ar fi imaginat nici în cele mai negre scenarii că eu, un adult, aș fi putut să mă comport în felul acesta. Făcuse remarca în glumă, deoarece era de neînchipuit că eu mi-aș fi îndemnat fata s-o învingă pe fiica lui, și încă prin metode neloiale. În definitiv, fetițele nu aveau decât patru ani.

Mama fetiței a venit imediat lângă noi și mi-a spus același lucru ca soțul ei. Amândoi au presupus că Vanja își dorise cu înverșunare victoria și că eu nu reușisem s-o opresc. Înțelegeau, desigur, că o copilă de patru ani nu are capacitatea de a empatiza cu prietena ei, dar că nici un bărbat de patruzeci de ani nu ar arăta empatie, asta le depășea complet imaginația.

Îmi ardeau obrajii de rușine în timp ce chicoteam politicos.

În drum spre casă i-am povestit Lindei ce se întâmplase. A râs cum nu o mai văzusem râzând de câteva luni.

– În orice caz, am câștigat! i-am spus.

Trecuseră doi ani de la acea întâmplare. John avea doar o lună atunci, Heidi urma să împlinească doi ani, Vanja avea trei ani și jumătate. Îmi aminteam totul atât de bine pentru că făcuserăm multe fotografii în ziua aceea. John, cu capul său mare de bebeluș, cu ochii mici și pleoapele strânse, mișcându-și piciorușele subțiri și goale și lovind aerul cu brațele în cărucior, Heidi cu ochii ei mari, corpul scund și părul blond, Vanja cu trăsăturile feței frumos definite și cu

amestecul acela de sensibilitate și nerăbdare. Atunci, ca și acum, nu-i puteam asocia cu mine, pentru că-i percepeam, mai presus de toate, ca pe trei omuleți cu care împărțeam casa și viața.

Ceea ce ei aveau, ceva ce eu pierdusem, era un loc luminos, firesc, în viețile lor. Mă gândeam deseori la asta, cum se trezeau ei în fiecare dimineață conștienți de sine, de lumea lor, luând totul așa cum vine, fără să-și pună întrebări despre asta. În timp ce o așteptam pe Vanja eram cuprins de neliniște, de teamă ca nu cumva să-i transmit dispoziția mea sumbră. Odată i-am vorbit lui Yngve despre asta, iar el mi-a răspuns că toți copiii sunt fundamental veseli, asta e starea lor inițială, că întotdeauna caută starea aceea de fericire și, atât timp cât nu apar complicații, sunt întotdeauna veseli și exuberanți. Chiar și atunci când nu le merge prea bine, dintr-un motiv sau altul sunt plictisiți, nehotărâți sau nervoși, niciodată nu-și ies din fire, acceptând situația așa cum e. La un moment dat vor privi în urmă și-și vor pune aceleași semne de întrebare ca mine, de ce un anume lucru a fost așa cum a fost, de ce stau lucrurile așa cum sunt ele acum, care este de fapt sensul vieții mele?

Oh, copiii mei, dragii mei copii, să nu ajungeți niciodată să vă gândiți la asta! Sper să înțelegeți mereu că vă sunteți suficienți vouă înșivă!

Dar asta nu se va întâmpla. Fiecare generație își trăiește viața de parcă ar fi cea dintâi apărută pe pământ, acumulând experiență și progresând de-a lungul anilor, însă, în timp ce cunoștințele se adună, sensul lor se disipează, sau cel puțin devine mai puțin evident. Așa merg lucrurile. Întrebarea este dacă întotdeauna a fost așa. În Vechiul Testament, unde totul este exprimat prin intermediul povestirii, iar narațiunile sunt strâns legate de realitatea imediată, precum și în vechile epopei grecești, unde, la fel, viețile se desfășoară într-o manieră concretă, îndoiala nu provine niciodată din interior, ca o condiție a existenței individului, ci întotdeauna din afară, provocată de situații cum ar fi o moarte neașteptată, fiind legată de condițiile lumii exterioare, profane. Dar Noul Testament oferă o perspectivă diferită. Cum altfel am putea explica întunericul din sufletul lui Iisus, care l-a făcut până la urmă să purceadă spre Ierusalim și acolo să închidă ușă după ușă, până ce n-a mai rămas decât ultima și cea mai simplă dintre ele? Ultimele zile din viața lui pot fi văzute ca un mod de eliminare a tuturor opțiunilor, astfel încât el, unul, nu putea fi tras

la răspundere pentru ceea ce urma să se întâmple, pentru moartea sa agonică de pe cruce, căci s-a lăsat condus într-acolo din voința altora. Prin aceeași situație trece și Hamlet, al cărui suflet este cufundat în întuneric: el se îndreaptă spre propria-i distrugere cu ochii deschiși, într-un asemenea mod, încât lasă impresia că este un lucru hotărât de soartă, prin urmare inevitabil. Pentru regele Oedip *este* soarta, el într-adevăr nu știe, dar atât pentru Hamlet, cât și pentru Iisus este vorba despre o alegere conștientă, despre o direcție în care merg voit. Oedip este orb, Hamlet și Iisus văd cu ochii deschiși în întuneric.

M-am ridicat, mi-am clătit farfuria și am pus-o în mașina de spălat. Primiserăm mașina de spălat vase de la perechea care se mutase. Ei ne ajutaseră foarte mult. Ce anume am făcut noi ca să-i răsplătim?

Nu multe. I-am ascultat cu răbdare, și pe el, și pe ea, le-am adresat întrebări și m-am străduit să par interesat de poveștile lor, i-am făcut tipului introducerea la meciurile duminicale de fotbal și i-am dat un exemplar din ultimul meu roman. Însă peste două zile mi-a spus că-i dăduse volumul mai departe unui unchi, care „este interesat de cărți" „Dar cartea aceea a fost pentru tine, omule!" m-am gândit, fără să fac vreun comentariu cu voce tare. Dacă el de unul singur nu pricepuse asta, eu nu mai aveam ce să-i explic.

Așa este când ai copii. Ajungi în compania unor oameni care-ți sunt complet străini, da, și uneori absolut imposibil de înțeles. Odată, el mi-a spus că lui și soției le plăcea să-și petreacă serile discutând, iar eu am rămas cu impresia că era ceva extraordinar și aproape spectaculos că stăteau de vorbă. După asta, am început să-i sugerez destul de des Lindei să stăm de vorbă. Asta s-a transformat într-o glumă de-a noastră. Indubitabil, și ei aveau astfel de glume despre noi. Cu toate astea, am continuat să ne întâlnim până când s-au mutat. Nu puține au fost după-amiezele pe care le-am petrecut cu el la locurile de joacă pentru copii. Îi ascultam concepțiile despre lume și despre felul în care toate din ea se țin laolaltă în timp ce copiii noștri se jucau împreună.

Odată, când eram afară cu copiii, am observat că el tot răsfoia o carte de Wolfram. Părea să fie despre anumite tipare care apar pretutindeni, de la frunze până la deltele fluviilor, și era plină de grafice. Primul gând mi-a fost la Thomas Browne și la teza lui din

secolul al XVII-lea despre forma quincunx, cu alte cuvinte tiparul care indică cifra cinci pe zaruri, și modul în care apare în natură, pe urmă am asociat asta cu ceva ce tocmai citisem în cartea la care lucra Geir Angell, o teorie conform căreia toate sistemele complicate – societatea, bursele de valori, fenomenele naturii sau traficul rutier – se prăbușesc în cele din urmă din cauza instabilității pe care sistemul însuși o generează. A doua asociere m-a impresionat pentru că modelele acestor prăbușiri sunt aceleași, atât în sistemele create de om, cât și în sistemele din natură. Cerul era albastru și atât de vast cum numai lângă mare poate fi, și, chiar dacă soarele se afla jos, la orizont, aerul continua să fie cald. Locul de joacă, dotat cu nisip și acele echipamente atent create pentru copii, tipice Suediei, era înconjurat de o zonă cu pietriș bătătorit în care se afla o baltă mică unde copiii mergeau încontinuu să arunce brațe pline de frunze. Dincolo de zona cu pietriș era o pajiște înverzită, iar după aceea veneau blocurile de locuințe. Iarba verde strălucea în lumina soarelui. Am spus că arăta interesant, cu toate acele tipare din zone diferite atât de asemănătoare în esență. El a dat aprobator din cap și a început să vorbească despre evoluție. Spunea că organismele complexe și sistemele care ne înconjoară sunt de fapt simple și trebuie înțelese în lumina lungii perioade de timp în care s-au dezvoltat. Un milion de ani, a spus el, este o perioadă atât de îndelungată, încât n-o putem percepe. Apoi, să ne gândim cât înseamnă douăzeci de milioane de ani, sau șaizeci de milioane. Dar timpul în sine este simplu. Principiul evoluției este, prin urmare, simplu. Este vorba despre optimizare – cum să faci totul cât mai bine? Cât mai eficient? Toată natura caută acest răspuns. Când gheața se sparge, fisura se întinde urmând punctele cele mai slabe ale structurii. Și sticla se sparge în același mod, fisurile legând cele mai slabe puncte din structură.

– Dar asta se petrece fără o voință anume, i-am spus. Este mecanică pură. Este o lege a naturii.

– Lege? a exclamat el. Nu te mai gândi la legi, ele îți restrâng perspectiva. Ceea ce e esențial este că se întâmplă. O sticlă se sparge acolo unde este mai ușor de spart. Un stejar se rupe acolo unde este mai ușor să se rupă. Optimizarea e cea mai importantă. Frunzele au nevoie de soare, da, și caută modul optim în care să capteze lumina soarelui. Dacă stejarul trebuie să le ridice mai sus, atunci le va ridica mai

sus. Dacă pui un obstacol în calea furnicilor dintr-un mușuroi, mai întâi se creează haos, dar haosul este doar aparent, pentru că, dacă te întorci după un timp, vei vedea că noul drum al furnicilor reprezintă cel mai scurt traseu printre obstacole. Ele optimizează. Nici una dintre furnici nu știe că drumul pe care se deplasează este cel mai scurt, tot așa cum nici gheața nu are bănuiala că se va sparge în punctele sale cele mai slabe.

S-a aplecat puțin în față, sprijinindu-și mâinile pe genunchi, și a scuturat încet din cap, până când părul i s-a aranjat așa cum voia el. Fiica lui stătea ciuci în fața gărdulețului din lemn înalt de douăzeci de centimetri care înconjura locul de joacă și așeza pietricele una peste alta. Soarele strălucea pe pantalonii ei impermeabili de culoare galbenă. Vanja se cățăra în patru labe pe trenulețul roșu. Stătea în genunchi când s-a întors spre mine. Vântul îi răvășea pletele pe față, ea îndepărta șuvițele, dar vântul le aducea înapoi. I-am făcut semn cu mâna și am început să mă uit după Heidi. Stătea pe băncuța îngustă din tren. Poziția ei era exact ca a interlocutorului meu, înclinată în față, cu mâinile sprijinindu-se pe genunchi. „Omulețul", m-am gândit, așa o numea adeseori Linda. Apoi s-a ridicat de pe băncuță, și-a scos capul pe fereastră și a privit la copiii care continuau să care frunze de sub copacul de pe pajiște până la baraj.

M-am lăsat pe speteaza băncii. Pe aleea care străbătea parcul, cam la cincizeci de metri depărtare, o femeie plinuță venea agale pe lângă bicicletă. Copacii din jurul ei se legănau ușor în vânt, făcând ca pe drum să se reflecte nuanțe diferite de lumină și umbre. Dincolo de alee, la etajul unei case din șirul aflat la câțiva metri mai sus, un bărbat și o femeie priveau dintr-un balcon mic cât o cutie sau o cușcă, fiecare cu câte un pahar în mână. La parter, ușa s-a deschis și au ieșit doi bărbați cărând o masă. Un al treilea individ, care-i așteptase pe trotuar, și-a aruncat țigara pe jos, a deschis ușile unei mașini de transport parcate în apropiere și a scos un covor gri. Pe cerul albastru de deasupra lor a trecut în zbor un avion al cărui fuselaj era imposibil de distins de dâra albă de fum lăsată în urmă.

„Lumea aceasta e bătrână, dar simplă", am reflectat eu, „și totul în ea este deschis."

În momentul în care am avut acest gând, a fost de parcă mi s-a înălțat sufletul. Apoi am auzit-o pe Heidi țipând și m-am uitat spre

trenuleț. Ea era pe burtă în fața trenului, cu capul în nisip. M-am dus în grabă s-o ridic, verificând să nu aibă sânge pe față, dar scăpase ușor, abia dacă se lovise puțin. Dar de trei ori în ultima lună suferise căzături urâte, de două ori lovindu-se rău la gură, o dată de marginea mesei și altă dată de tăblie, îi cursese mult sânge și trebuise s-o ducem mai întâi la medicul de gardă, apoi la dentist. Mult timp după acele întâmplări își dusese mâinile la gură de fiecare dată când se lovea, indiferent unde ar fi durut-o. Dar acum nu era atât de grav. Am strâns-o lângă mine, ea și-a pus capul pe pieptul meu și a plâns, dar în curând l-a ridicat și a început să se uite în jur, așa că am lăsat-o jos. Când m-am întors la bancă și m-am așezat, celălalt tată era cufundat în lectură. Surprinzând o mișcare undeva deasupra câmpului meu vizual, am ridicat privirea. Era o frunză care cădea. De fapt, nu. Nu cădea. Se rotea rapid, ca elicele unui elicopter, și traversa încet aerul.

Gândul la acest episod mi-a amintit de ceva ce citisem în urmă cu câteva luni, era un pasaj din cartea *Linjen* (*Linia*), schimbul de replici dintre Heidegger și Jünger, în care acesta din urmă scrisese ceva despre tipare, niște opinii care mă impresionaseră foarte puternic la acea vreme și care au pătruns și în reveriile mele cu așa intensitate și forță, încât le-am notat pe toate pe o foaie de hârtie, sub titlul *Al treilea regat*, cu speranța că aveau să constituie începutul unui nou roman.

Nu mai țineam minte ce scrisesem acolo, așa că m-am dus în camera de zi și am căutat cartea. Când m-a văzut, Linda a lăsat ziarul din mână.

– La ce oră pleci mâine? m-a întrebat ea.

– Avionul pleacă la șapte, deci pe la cinci.

– Ai emoții?

– Un pic. Dar va fi mai rău mâine.

Mi-am plimbat privirea peste cotoarele cărților. Cele de pe rafturile de jos erau băgate înăuntru, unele atât de mult, încât dispăruseră din vedere. John făcea asta, și de mult nu mă mai sinchisisem să le aranjez după invaziile lui, pentru că nu treceau decât câteva ore până să le împingă iar în spate. „Să vedem. H. H. H… Aici! Jünger/Heidegger, *Linjen*."

– Baie! a spus Vanja.

– Vorbește în propoziții întregi, i-am cerut.

– Baie! a repetat ea uitându-se spre Linda.

– Pot să...? i-am sugerat.
– Pot să fac baie? a rostit ea.
– Mai ai energie să le faci baie? m-a întrebat Linda.
– Da, da. Dar îi culci tu, nu-i așa?
A dat din cap aprobator.
– Peste cinci minute, i-am spus Vanjei, după care m-am apucat să răsfoiesc cartea. Citatul nu era din textul lui Jünger inclus în volum, cum crezusem eu, ci dintr-un fragment din jurnalul lui, și era reprodus de Anders Olsson în postfață.

Pe drumul de întoarcere am descoperit mai multe scoici pe plajă. Nici una dintre moluștele aduse la mal nu era mai mare decât un bob de fasole, multe erau mai mici decât un bob de mazăre – dar ele erau universul însuși, cu toate acele ovaluri, cercuri și spirale adunate într-un spațiu cât lățimea unui picior. Obeliscuri, arcuri gotice și romane, turnuri, lănci, cuie, coroane de spini, măslini, aripi de curcan, mușcături, răzătoare, scări în spirală, rotule. Și toate create de valuri.

– Baie, acum! a spus Vanja.
– Ești un bebeluș în seara asta? am întrebat-o.
– Baie! a spus Heidi.
– Baie! a repetat John.
– Vreau doar să caut ceva în cartea asta, pe urmă mergem, le-am zis. Cinci minute doar.
Am răsfoit-o până la ultimele pagini albe și acolo am recitit ceea ce scrisesem.

Lucrețiu – Despre natura lucrurilor
Nazismul
Africa
Bomba atomică
Un bărbat singur în Gotland
Eugenie

Atomi
științele naturii
biologie
specii
materialismul

Titlu: Al treilea regat
Aristocrat

Corpul, sângele
biologia

Mase
Hölderlin
Heidegger
Jünger
Mishima
Tipare în univers, ceea ce
este mare și ceea ce este mic
Faust
Animale care pot fi controlate
Albertus Seba
America descoperită, dar lăsată în pace

claritate, deschidere
sfințenie
obscuritate

Asta era tot.

După cum îmi aminteam, făcusem însemnări detaliate pe marginea unor idei concrete, conturasem universul în care urma să se petreacă acțiunea din romanul meu, însă aici nu era nimic în afară de obișnuitele mele afinități pentru anumite cuvinte și reveriile care ajutau la nașterea lor. „Corpul, sângele", „biologie", „bomba atomică" Și Lucrețiu, *Despre natura lucrurilor*, care apare în notițele mele încă de la mijlocul anilor '90.

Însă *era* un roman. Chiar era. Un univers descris prin prisma aspectelor materiale și a mecanicii, nisip, scoici, atomi, planete. Fără psihologie, fără sentimente. O istorie care era diferită de a noastră, dar asemănătoare. Urma să fie o antiutopie, un roman despre ultimele zile, povestite de un bărbat care trăiește singur într-o casă, în mijlocul naturii uscate și călduroase, într-o zi târzie de vară. Și aveam pregătit și un final, i-l destăinuisem deja Lindei, care se luminase la față, era grandios și magnific, într-adevăr *era*!

– Mergem să facem baie? am spus așezând cartea înapoi pe raft.

Fetele s-au prelins de pe scaune și au mers cu pași săltați spre baie.

– Da! a zis John tropăind după ele.

Când am intrat în baie, ei deja se dezbrăcaseră și stăteau goi în fața cadei. Am luat recipientul galben de Cif de pe raftul oglinzii, am desfăcut dopul verde și am stropit cu substanța dezinfectantă pe fundul căzii.

– Un rechin! a strigat Heidi aplecată peste margine.

Forma cu dungi creată de substanță o făcuse să se gândească la asta.

– Crezi că seamănă cu un rechin? am întrebat-o.

Ea a aprobat în tăcere.

– Dacă vine un rechin, trebuie să-l lovești peste bot, a spus Vanja. Ca să-l sperii.

Cu un gest al mâinii mi-a arătat cum ar trebui să-l lovești peste bot.

Am umezit un burete la robinetul de la chiuvetă și am început să frec cada. Am clătit cu dușul, urmărind cum apa ducea cu ea substanța galbenă ce se transforma pe alocuri în norișori, apoi am astupat scurgerea cu dopul metalic învelit în cauciuc. Am ridicat maneta bateriei, am testat cu mâna temperatura jetului puternic de apă și m-am ridicat în picioare.

– OK! Săriți înăuntru!

În timp ce Vanja și Heidi intrau în cadă, eu l-am dezbrăcat pe John. El și-a întins o mână în aer, iar cu cealaltă ținea o rățușcă de plastic. După ce s-a eliberat din mâneca puloverului, și-a mutat rățușca în cealaltă mână.

– Bine, John!

I-am tras peste cap puloverul și l-am aruncat în coșul de rufe din care hainele se revărsau în forma unei coroane de flori, i-am descheiat și i-am dat jos pantalonii, apoi i-am scos scutecul. În cele din urmă l-am băgat în cadă, unde el a început rapid să pleoscăie cu ambele mâini.

– Astăzi am văzut o vrăjitoare pe stradă, tati! a spus Heidi.

– Ba nu era o vrăjitoare, a corectat-o Vanja. Era o femeie bătrână.

– Dar dacă a *fost* o vrăjitoare? i-am întrebat stând ghemuit în fața lor.

– Nu există vrăjitoare! a zis Vanja.

– Ești sigură că nu? am insistat eu.

S-a uitat la mine și mi-a zâmbit.

– Sunt sigură!

Am văzut pe chipul ei că ar fi vrut să spună contrariul.

– Imaginează-ți că eu sunt un trol! i-am spus.

– Tu nu ești decât un tată obișnuit! a protestat Heidi.

M-am ridicat în picioare râzând. Apa le ajungea acum până la mijloc. Le plăcea la nebunie să facă baie toți trei împreună, și întotdeauna așa se îmbăiau. M-am întrebat de ce. Poate că se datora schimbării, faptului că brusc intrau într-un alt element? Heidi s-a

prins cu mâinile de o margine, și-a pus picioarele pe cealaltă margine, formând astfel un pod, a strigat: „Uită-te, tati!" și s-a aruncat în apă cu un pleoscăit care a aruncat o cascadă de stropi direct pe mine.

– Nu face asta! Poate fi periculos! Și uite cât de tare m-ai udat!

E a râs. John a râs și el. Vanja s-a pregătit să facă și ea aceeași săritură.

– Nu! i-am spus.

– Doar o dată! s-a rugat ea.

– Bine atunci! am zis dându-mă cu câțiva pași în spate.

Pleoscăitul a fost și mai puternic de data asta; în jurul căzii era numai apă.

Toți trei râdeau. Atunci când și John a încercat, l-am prins de braț și l-am ținut jos.

– Nu, nu!

– Ba da, o să sar! a ripostat el.

– Ba nu!

– Ba da!

– Ba da! i-am răspuns.

– Ba nu! a zis el.

Cu asta, primejdia a fost îndepărtată.

– Acum trebuie să vă spălați pe păr.

– John primul! a zis Vanja.

– Bine. Ai auzit, John?

– Nu vreau!

– Ba da, i-am spus, prinzându-l de umeri și împingându-l încet în apă. Inițial a opus rezistență și, când am încercat să-l împing mai tare, a început să plângă și să se zbată. I-am dat drumul. Bineee!

În timp ce continua să țipe, am luat șamponul cu imagini din filmul *Mașini*, al celor de la Pixar, pe care el singur și-l alesese odată, și mi-am turnat în palmă din lichidul roșu vâscos. După ce i-am spălat părul, le-am ordonat să se ridice în picioare, am luat trei cârpe din teancul de pe raft, le-am săpunit și cu ele i-am spălat pe copii între picioare. Mi se părea un abuz de fiecare dată când îi spălam. Dacă ar fi intrat cineva și m-ar fi surprins în timp ce mă îndeletniceam cu asta, ce-ar fi gândit? Iată un tată pervers, cu o cârpă între picioarele fiicelor lui. Era un gând posibil în mintea cuiva care trăise în anii '80 isteria incestului – o știam foarte bine, dar nu mă ajuta cu nimic, pentru că sentimentul acela refuza să dispară chiar și când ei se așezau

la loc și eu clăteam cârpele, le storceam și le atârnam pe suport la uscat; ca de fiecare dată, simțeam o ușurare enormă că nici acum nu intrase și nu mă văzuse nimeni.

– Scoți tu dopul, Vanja? am întrebat-o.

– Mai stau puțin, tati! a spus ea.

Am scuturat din cap.

– A trecut de mult ora de culcare.

– Te rog, tati!

– Te rog, tati! a spus și John.

– Nu! Ieșiți din apă acum. Dacă nu, vă scot eu!

Vanja a oftat și a scos dopul. Apa din jurul lor a început să se miște. Atunci când era mică, Vanjei îi era teamă de vârtejul format în jurul scurgerii de la vană; din câte mi-am dat seama, credea că vârtejul e viu, așa că, îndată ce scoteam dopul, se grăbea să iasă din cadă cât de repede putea, de parcă ar fi fost într-o mare primejdie. Nici Heidi și nici John nu se sinchisiseră vreodată de acel vârtej. Acum i-am întins mâna Vanjei, care s-a agățat de mine ca să iasă, și am șters-o pe corp cu un prosop pe care i l-am înfășurat în jurul umerilor înainte de-a o lăsa să plece din baie. Am procedat la fel și cu Heidi, bucuros de sentimentul care mă cuprindea atunci când le ștergeam, iar ele stăteau perfect nemișcate așteptând să termin; s-ar fi putut spune că erau niște căluți care stăteau la țesălat. John se așezase iarăși în cadă și se juca cu dopul, îl băga și-l scotea, iar și iar. A protestat atunci când l-am ridicat, a dat din picioare ca o pisică sălbatică, dar a stat neclintit cât timp l-am uscat. Am șters apa de pe jos cu prosopul lui de mâini, pe care l-am pus apoi pe uscătorul aflat deasupra căzii, și m-am dus după copii în camera de zi, unde Linda le îmbrăcase pe Heidi și pe Vanja în pijamale. Prosoapele mari de baie formau două grămezi pe jos.

– Am să ies puțin ca să-mi verific e-mailul, i-am spus. E în regulă?

De la începutul acelei veri nu mai aveam conexiune la internet, poate pentru că nu plătiserăm factura, poate din cauza unei erori tehnice. Rezolvasem problema verificării corespondenței mergând la o sală de jocuri de lângă piață.

– Da, mi-a răspuns Linda. Mă gândesc dacă ne trebuie ceva pentru micul dejun. Ai putea să cumperi niște lapte în drum spre casă? Și o pâine?

– Nu plănuisem să merg la magazin.
– Bine, bine. Atunci nu te duce.
– Ba da, pot să trec. Lapte și pâine.

În piațetă aerul era rece și tăios, așa că mi-am închis fermoarul de la geacă înainte să o iau în jos spre internet café-ul de pe partea cealaltă a străzii, puțin mai departe. Mergeam acolo cel puțin de două ori pe zi, se întâmplau multe în acea perioadă, diverse variante ale textului circulau între mine și editură, și, în plus de asta, le trimisesem manuscrisul tuturor celor pe care-i menționasem, iar aceștia îmi răspundeau la intervale neregulate de timp. Primul roman era finalizat și urma să iasă din tipar peste două zile. Al doilea era în etapa finală de pregătire, urmând să fie periat și citit pentru efectuarea de corecturi, plus că trebuia să fie parcurs și de cei despre care scrisesem. Când mă gândeam la asta, mă simțeam de parcă aș fi luat foc pe dinăuntru. Îndoiala, vina și angoasa erau sentimentele care mă mistuiau, și singurul mod în care le puteam domoli era să mă gândesc că ei încă nu știau, că nimic nu se întâmplase încă, dar acest gând mă ajuta din ce în ce mai puțin, pentru că se apropia cu pași repezi momentul în care trebuia să-i dau manuscrisul Lindei, iar ea avea să înceapă să citească ceea ce scrisesem eu despre viața noastră. Singurul lucru pe care-l știa era că scrisesem despre noi. Nici nu bănuia ce scrisesem sau cum. Ea mă îndemnase să relatez toate fluctuațiile și să nu ascund nimic, cel mai rău lucru ar fi fost s-o prezint ca plictisitoare, ternă, slabă, ceea ce în suedeză se cheamă *en mes*, și ori de câte ori îmi exprimasem îngrijorarea cu privire la reacția ei mă asigurase că totul avea să meargă bine. „N-ai de ce să te temi", îmi spusese. „Eu voi suporta orice-ar fi, atât timp cât ceea ce scrii este adevărat." Dar Linda era o romantică, accepta momentele de disperare și certurile din viața de zi cu zi atâta vreme cât mai existau alte posibilități, dragostea și bucuriile noastre. În câteva minute putea să treacă de la a mă înjura folosind cele mai nebunești vorbe la a-mi spune că nu iubise pe nimeni altcineva cum mă iubea pe mine, în timp ce eu, într-un mod complet diferit, înmagazinam și acumulam certurile, nemulțumirea și frustrarea, lăsându-le să se sedimenteze în interiorul meu ca într-un proces de fosilizare a sentimentelor și să-mi întunece judecata cu o intensitate tot mai mare, până când, într-un final, ajunsesem să fiu ca de piatră, imun la reconcilieri și iubire. Scrisesem despre asta și nu

știam dacă avea să mă ierte, pentru că era vorba despre perspectiva din care era ea văzută.

De ce menționasem aceste lucruri?

Fusesem atât de disperat. Mă simțeam închis în mine însumi, singur în compania frustrărilor, un demon negru, monstruos, care căpătase niște dimensiuni uriașe, nelăsându-mi nici o cale de scăpare. Adică: cercuri din ce în ce mai mici. Din ce în ce mai mult întuneric. Nu întunericul acela existențial care ține de viață și de moarte, de bucuria extatică și de suferința îngrozitoare, ci întunericul acela mai puțin dens, acela care umbrește sufletul, acel mic iad propriu fiecărui om, atât de mic, încât nici nu poate fi exprimat, dar care pe de altă parte umple totul în jur.

Dacă voiam să scriu despre asta, atunci trebuia să spun adevărul. Cu asta Linda era de acord. Ceea ce nu știa ea era în ce consta adevărul. Una era să intuiască la ce anume se gândea soțul ei în clipele negre, și alta era să citească despre asta într-un roman. Pentru că în roman vorbeam tocmai despre viețile noastre: a ei, a Lindei, și a mea, a lui Karl Ove. Asta era tot ceea ce aveam, da, era de fapt tot ceea ce aveam.

Mii de draci! Ce porcărie! Urma să-i dau manuscrisul și să-i spun: „Poftim, citește-l! O să apară peste o lună". M-am oprit la trecerea pentru pietoni, așteptând să se facă verde. Marele centru comercial de lângă hotel tocmai se închisese, așa că trecătorii se împuținaseră; doar la McDonald's și la Burger King mai era lume, însă acolo mereu vedeai găști de tineri, în majoritate imigranți. Mulți erau din Iran, din câte știam, aparținând deci poporului care se numea odinioară persan. Acei perși care, în urmă cu 2500 de ani, sub domnia lui Xerxes, au pornit într-o campanie militară împotriva grecilor.

În urmă cu doar câteva săptămâni citisem un roman de Eyvind Johnson, *Molnen över Metapontion – Nori deasupra orașului Metapontum*, din anul 1957. Aceea a fost una dintre operele moderne de cea mai pură factură din câte am citit vreodată – cel puțin din acea parte a modernismului care se ocupă de Antichitate, precum *Cantos* de Ezra Pound, *Moartea lui Virgiliu* de Hermann Broch și *Ulise* de James Joyce, sau, de ce nu, *Roerne fra Itaka – Vâslașii din Itaca* – de Paal Brekke. Ca toți ceilalți, Johnson a deschis spațiul dintre „atunci", reflectat în literatura Antichității, și „acum"-ul modernității,

dar poate că a fost preocupat într-un grad mai mare decât ceilalți autori de problematica timpului cuprins între cele două puncte. Romanul începe în sudul Italiei, imediat după război, și evenimentele ce jalonează călătoria personajului principal, un scriitor suedez pornit pe urmele unui arheolog francez pe care l-a cunoscut într-un lagăr de concentrare german, sunt alternate cu unele care au avut loc în același areal în secolul al V-lea î.Hr. Un domeniu, un stăpân, sclavii lui, dintre care unul evadează și ajunge într-o campanie militară de anvergură, în inima Asiei – toate acestea fiind descrise în cel mai mic detaliu. În special deplasarea unor mase mari de oameni de pe coastele Mării Mediterane până în Babilon, străbătând ținuturi din ce în ce mai stranii, mi s-a părut redată cu acuratețe și într-un mod seducător. Dar cel mai ciudat element al cărții, din punctul meu de vedere, nu a fost campania militară sau locuințele sclavilor din Antichitate, toate acestea situându-se atât de departe pe axa temporală, încât parcă se simt strădaniile autorului de a le descrie cât mai realist, ci din contră, așezarea rurală din anul 1947. Peisajul este pustiu și fără acțiune, evenimentele sunt mărunte și fără importanță. Dacă un autor cu un alt temperament, spre exemplu un latin, cum ar fi Márquez, Llosa, Cela sau, de ce nu, Cervantes, ar fi putut descrie exact același peisaj cu o intensitate incredibilă, cu oameni fremătând de iubire și de dor, astfel încât n-am fi avut nici un dubiu că ne găseam în centrul universului, distanța la care se plasează Johnson față de obiectul descrierii, față de oameni, de activitățile și emoțiile lor, este crucială pentru ceea ce caută el, respectiv prăpastia temporală care ne desparte de vremurile străvechi și sentimentul de zădărnicie căruia îi dă ea naștere. Nu se întâmplă nimic aici, oamenii nu sunt altceva decât niște oaspeți ai decorului, care este o fâșie de nisip de pe fundul unui ocean de timp. Uneori apare o tensiune, spre exemplu războiul petrecut în urmă cu doi ani, dar adevărul în privința lui nu este diferit, aspect evidențiat de pasajele descriind campania militară din Antichitate, care nu dau nici o secundă impresia de măreție, eroism sau importanță istorică, ci o descompun permanent în părțile sale componente, cum ar fi scârțâitul unei roți de stejar, praful care se ridică în tropotul cailor, visurile de îmbogățire ale unora, disprețuirea înfrângerii și fugii din partea altora. Dar acesta este un roman, deci are un plan. Ceea ce nu ține de plan este portretizarea Italiei de după

război, dominată de o atmosferă care ni se pare atât de îndepărtată, dar cu care romanul se împacă foarte bine, spre deosebire de Antichitate. Atunci când l-am citit, Italia anului 1947 mi s-a părut mai străină decât Italia secolului I î.Hr., probabil pentru că aceasta din urmă se baza pe literatura cunoscută mie, pe când prima nu se baza pe nimic altceva decât pe modul în care se derula viața în momentul respectiv și în locul respectiv, situație de negăsit în altă parte. Ne aflăm la o distanță infinită de perioada în care au trăit părinții și bunicii noștri. Nici o altă epocă nu ar fi putut să producă schimbări atât de radicale ca a noastră, eu nu-mi pot imagina altfel, iar cea de-a doua jumătate a secolului XX nu are aproape nimic în comun cu prima jumătate, de parcă cele două s-au petrecut în două lumi distincte.

M-am uitat spre scările care duceau în jos, la intrarea internet café-ului, și m-a străbătut un fior de angoasă. În ultima lună primisem cele mai îngrozitoare e-mailuri din cauza romanului pe care-l scrisesem și știam că urmau altele, numai că nu știam din ce direcție. Asta era valabil și pentru telefon; ori de câte ori suna, înlemneam. E drept, totul începuse în seara când cineva m-a sunat spunându-mi că-l căuta pe violatorul Karl Ove Knausgård, dar asta se întâmplase cu șapte ani în urmă, și teama se diminuase odată cu amintirea. Prin intermediul cărții, teama se întorcea cu o forță mai mare, întrucât ceea ce scrisesem eu se referea la alți oameni; nu-mi stătea în putere să le controlez reacțiile, și ceea ce deschisesem în ei puteau și ei să deschidă în mine, eram conștient de asta. Tot ceea ce făcusem eu odată, demult, putea fi folosit împotriva mea. Atâta vreme cât lucrurile rămâneau private, atât timp cât se petreceau între mine și ei, puteam să țin totul sub control. Era îngrozitor că înmărmuream de spaimă de nici nu puteam să mă mișc din loc și rămâneam paralizat pe un scaun sau pe pat ore întregi de-a rândul, dar știam că mai devreme sau mai târziu aveam să trec peste asta și să văd lucrurile la justa lor valoare. Dar dacă romanul era publicat… Dacă mergea cineva la ziar cu lucrurile acelea… Nu știam dacă aș fi putut să trec peste acestea.

Lumina s-a schimbat din roșu în verde, am traversat, vântul îmi răvășea părul în ochi, eu îl dădeam într-o parte, îl așezam după ureche cu un gest necesar, deși feminin, m-am grăbit să ajung pe trotuarul opus, am coborât cele trei trepte de la intrarea internet café-ului, am deschis ușa și am intrat. Era aproape beznă înăuntru, cu excepția

luminii ecranelor înșirate de-a lungul peretelui, în dreptul cărora stăteau mai mulți tineri jucând jocuri în rețea. Strigau unul către altul, în mod cert erau în același joc, probabil cu soldați într-o lume ostilă, într-un oraș ori într-o zonă industrială, într-un peisaj deșertic sau într-o pădure.

Tipul de la prima stație și-a întors capul.

– Salutare! Pe unde ai umblat toată ziua, scriitorule? Te-am așteptat!

– Salut! i-am răspuns. Ai un computer și pentru mine?

– Ia numărul nouăsprezece.

– Mulțumesc! am spus, după care m-am îndreptat spre masă, am tras scaunul și m-am așezat.

Am deschis motorul de căutare și am scris adresa site-ului unde aveam contul de e-mail. În cele două sau trei secunde scurse înainte ca pagina să se încarce mi-am ținut respirația. Apoi a apărut șirul de nume, e-mailurile necitite în caractere îngroșate, și le-am parcurs dintr-o privire.

Nimic periculos.

Era o invitație de la un post de televiziune, o alta de la o librărie dintr-un centru comercial din Sørland, o alta de la o librărie din Oslo și una de la un liceu din inima țării. Am rugat-o pe Silje, de la editură, cea care se ocupase de toate invitațiile, să le refuze în mod politicos. Ea îmi scrisese și despre o modificare apărută în programul de interviuri de a doua zi: *Aftenposten* se retrăsese și *Bergens Tidende* schimbase jurnalistul, iar orarul era următorul:

9–9.45: NTB, Agenția Norvegiană de Presă
Gitte Johannessen
La editură

9.45–10.20: *Bergens Tidende*
Finn Bjørn Tønder, interviu telefonic
La editură

10.30–11.15: *Fædrelandsvennen*
Tone Sandberg
Etoile

11.15–12.15: *Morgenbladet*
Håkon Gundersen
Etoile

12.15–12.45 prânz

12.45–13.30: *Dagsavisen*
Gerd Elin Stava Sandve
Etoile

14.30–15.15: *Søndagsavisa*
Gry Veiby
Înregistrare la postul național, NRK

15.15–15.45: NRK *Radiofront*
Siss Vik
Înregistrare la NRK

Aranjamentul era aproximativ același ca atunci când îmi publicasem romanul precedent, *En tid for alt – Un timp pentru toate*, în urmă cu cinci ani. Preferam să pun interviurile în aceeași zi ca să aloc cât mai puțin timp presei. *Dagbladet* și *Dagens Næringsliv* mă intervievaseră la Malmö cu câteva zile înainte, *Aftenposten* se retrăsese, *VG* nu erau interesați, așa că totul era în regulă.

Inițial, redactorul-șef de la *Bergens Tidende* voise s-o trimită pe Siri Økland; era păcat că nu venea, deoarece amândoi studiaserăm teoria literaturii la Bergen în urmă cu douăzeci de ani. Pe atunci nu ne știam, dar ne salutam, și faptul că aparțineam aceleiași generații mă făcea deja să mă simt în siguranță. Dacă mă simțeam nesigur într-un interviu, nu mai spuneam aproape nimic și atunci trebuia să mi se smulgă cuvintele, iar lucrurile mergeau întotdeauna prost. Înainte de apariția cărții precedente, dădusem un interviu pentru *Dagbladet* la Stockholm. Nu mai vorbisem cu nimeni despre carte, n-aveam idee despre ce urma să discutăm, nu știam nici cât de bun era de fapt romanul și, în plus, fotograful ne-a însoțit pe toată perioada interviului, care s-a desfășurat la Saturnus. El mi-a spus că o cunoștea bine pe Tore Renberg, stătea acolo și se uita la mine cu un zâmbet

discret care m-a debusolat complet, mi se părea că aud cu urechile lui orice spuneam, erau niște idioțenii crase, arca lui Noe, Cain și Abel, îngeri și cele sfinte, apoi, după câteva minute, m-am închis în mine din nou, răspunzând prin „da" sau „nu" la întrebările jurnalistei. Dacă încercam să fac vreun raționament, mă înroșeam la față ca un rac. Aș fi vrut s-o rog să-l expedieze pe fotograf de acolo, astfel încât să mă pot exprima mai liber, dar n-am îndrăznit, așa că lucrurile au mers cum au mers.

Înainte de interviu citisem puțin din jurnalul lui Gombrowicz. Încercam a cincea oară să prind înțelesul cărții, a cincea oară parcurgeam primele zece pagini fără să pot trece mai departe, și în aceeași după-amiază am renunțat pentru totdeauna. Dar jurnalista, remarcând cartea pe care o aveam cu mine, a scris un mic comentariu pe tema asta. „Knausgård îl citește pe Gombrowicz", acesta era titlul. M-a urmărit mulți ani după aceea. De mai multe ori am fost contactat de ziare și reviste care-mi cereau un material despre autorul polonez. Tocmai eu, care nu citisem decât primele zece pagini din jurnalul lui și nici una dintre cărțile sau piesele lui de teatru, devenisem un expert în Gombrowicz. Și mai rău a fost atunci când m-am întâlnit cu Dag Solstad, pentru că el îl considera pe Gombrowicz unul dintre autorii lui de căpătâi, și, cum n-am recunoscut că nu-i citisem opera încă de prima dată când a deschis subiectul, a trebuit să continui să mă prefac și în fața lui că eram un expert în Gombrowicz. Odată, când a venit pe la mine, mi-a spus că fusese la un seminar despre Gombrowicz la Stockholm și se așteptase să mă găsească acolo. „Oh, am avut atâtea de făcut exact atunci, dar m-aș fi dus cu plăcere, serios! A fost interesant seminarul?" Și am ținut-o tot așa.

Am închis browserul, am pus o monedă de zece coroane pe tejghea, am deschis ușa și am urcat treptele, ieșind în crepusculul pe care-l tranșau cu farurile mașinile joase și negre și în sunetul estompat, aproape ca un zumzet, al bărcilor cu motor.

Când am ajuns acasă, toți copiii erau treji, strigând „tata", „tata" la auzul ușii ce se deschidea. M-am descălțat, mi-am pus haina la loc și m-am dus spre ușa întredeschisă a camerei lor.

– Acum trebuie să dormiți, le-am spus.

– Dar nu ne este somn, a protestat Vanja, în calitate de purtător de cuvânt în situații de acest gen.

– Și este atât de plictisitor! Nu putem să mai stăm? Încă puțin? Puțin, puțin de tot?

– Nu, am decis. A trecut de mult ora de culcare.

Heidi, care era în patul supraetajat, s-a ridicat în genunchi.

– Brațe!

M-am dus la ea, am cuprins-o în brațe și mi-am lipit cât am putut de tare fața de a ei.

– Și eu bațe! a strigat John.

Stătea întins pe spate în pătuțul lui, ținând perna între mâini. Obișnuia să-și ia perna oriunde mergea. Era primul obiect pe care-l cerea atunci când venea acasă. „Perna! Vreau perna!"

– Trebuie să te ridici în picioare dacă vrei să primești o îmbrățișare, i-am spus.

S-a conformat. L-am pupat pe o ureche, și el a chicotit. Era singurul dintre copiii noștri care se gâdila.

– Vanja? am întrebat.

– Doar dacă avem voie să stăm treji! a spus ea.

– Dar nu fac asta de dragul meu! O fac pentru binele tău!

– Bine, atunci, a zis ea aplecându-se în față.

Am îmbrățișat-o și am mângâiat-o încet pe spatele ei micuț.

– Vicleană mică! Acum o să dormi, bine?

– Bine, dar nu închide ușa!

– N-o închid, i-am promis.

Se cam temea de întuneric; nu foarte tare, dar îndeajuns încât să-și dorească puțină lumină atunci când dormea. Odată, în timpul unei vizite acasă la mama Lindei, pe când Vanja avea cam un an și jumătate, s-a trezit în mijlocul unui coșmar. Plângea, și, atunci când Linda a întrebat-o ce pățise, ea a spus că visase colacul de înot. În acel moment mi s-a părut surprinzător, dar după câteva luni am aflat și motivul. La o grădină zoologică ne-am oprit în fața unui perete de sticlă în spatele căruia se afla un varan uriaș. Vanja, când l-a zărit, s-a dat înapoi și a strigat: „Colacul! colacul!"

Acum stătea întinsă și se uita la mine.

– Noapte bună! i-am spus.

– Noapte bună! Tati?

– Da?

– Cine o să mă culce mâine?

– Nu te gândi la asta acum. Haide, dormi!

Vanja ar fi vrut ca Linda să facă totul, iar eu, cât se poate de puțin. Era în culmea fericirii când o ducea Linda la culcare două seri la rând. Așa stăteau lucrurile, eu eram numărul doi în ierarhia ei, urma să rămân tot acolo, dacă nu venea cineva ca să-mi ia locul. Dar pe mine nu mă interesa: se simțea mai apropiată de altcineva și lucrurile erau cât se poate de simple.

Am intrat în camera de zi, acolo unde Linda se uita la televizor. S-a întors înspre mine.

– Am uitat să fac cumpărăturile, i-am spus.

– Nu-i nici o problemă. Copiii sunt treji?

– Da.

– Ce faci acum?

– Îmi pregătesc bagajul și apoi aleg cu ce mă îmbrac mâine. Și tu?

– Nu știu, sunt cam obosită. Cred c-o să mă duc la culcare mai devreme. De fapt, nu-i o idee proastă, având în vedere că mâine nu ești aici.

– Nu, am zis. Dar nu sunt decât două zile. În plus, vine și mama ta.

– Da, dar nu la asta m-am referit. Va fi bine.

M-am dus în dormitor și am ales două cămăși, două pulovere, câteva tricouri, două perechi de pantaloni și două costume, am cărat tot teancul în fața oglinzii din hol și am început să le probez. Copiii se hârjoneau în cameră, lucru care începuse să mă irite, așa că am făcut un pas înăuntru și am aprins lumina. Toți trei erau călare unii peste alții în patul Vanjei. L-am înșfăcat pe John de un picior și de un braț, l-am tras repede spre mine, l-am ridicat și l-am așezat în pat; m-am întors și am procedat la fel cu Heidi, fără să scot o vorbă și prin mișcări foarte hotărâte, aproape dure.

– Așa! Acum vă culcați! Ați înțeles?

– Da, tata! a spus Vanja. Dar ei au venit la mine. Eu nu i-am putut opri.

– Am înțeles, am spus înainte de a stinge lumina.

– Tata rău! a bombănit John.

Fără să fac vreun comentariu, am tras ușa după mine, dar am lăsat-o întredeschisă. Am început să mă schimb cu o pereche de jeans

negri Lindeberg, o cămașă albastră Ted Baker și geaca gri Ted Baker. Apoi pantofii, o pereche Fiorentini&Baker cumpărată, ca și restul articolelor, cu câteva săptămâni în urmă, din Edinburgh. Fusesem la un festival de literatură la care veniseră Yngve și Asbjørn împreună cu doi amici de-ai lor ca să mă vadă pe mine, dar când a sosit momentul să plec din hotel și să urc pe scenă, i-am rugat să nu intre în sală. Asta li se păruse puțin bizar, festivalul fusese scuza lor pentru a călători, însă nu s-au supărat într-atâta încât să nu meargă să mănânce în loc să mă asculte. Se pare că se temeau în aceeași măsură ca mine că aveam să mă fac de râs. Yngve, în orice caz, deoarece se identifica în toate situațiile cu mine. Pe scenă am fost intervievat împreună cu un scriitor olandez, în jur de cincizeci de ani, îmbrăcat cu un costum excentric în carouri, care vorbea engleza cu o pronunție perfectă și scrisese un roman construit pe *Divina Comedie* a lui Dante. Se numea Marcel Möring și mi-a purtat de grijă văzând cât de neliniștit și agitat eram, iar apoi, când ne-am așezat să dăm autografe, fiecare dintre noi cu câte un pahar de vin în față, iar el avea în dreptul lui o coadă de oameni care-l felicitau pentru engleza lui impecabilă și-i spuneau că romanul lui li se părea foarte interesant, în timp ce pe partea mea era pustiu, s-a întors politicos și mi-a mărturisit că și pentru el fusese la fel odinioară și că în general era greu să stârnești entuziasmul în străinătate, dar asta nu însemna mare lucru. Cu mult mai importantă era șansa de a călători și de a vedea lumea și de a cunoaște oameni. Mi-a dat cartea lui de vizită și a dispărut în noapte împreună cu soția lui tânără, pe când eu m-am dus agale până la un pub ca să mă întâlnesc cu ceilalți norvegieni. A doua zi l-am rugat pe Yngve să mă însoțească la cumpărături, pentru că el, spre deosebire de mine, era extrem de competent când venea vorba despre alegerea hainelor. Dacă făcea un gest aprobator cu capul, cumpăram, dacă scutura din cap, puneam haina la loc.

Neliniștit, mă suceam și mă răsuceam în fața oglinzii, pantalonii nu prea se potriveau cu geaca. Dar regula care le impunea scriitorilor să fie îmbrăcați la costum nu era cumva doar un clișeu împuțit? Există ceva mai plictisitor de atât?

Am deschis ușa dulapului și m-am uitat la celelalte geci.

Un gen de hanorac – era frumos, dar nu se putea purta la o lansare de carte.

În camera copiilor a izbucnit o gălăgie infernală, unul plângea, altul țipa.

Am deschis ușa și am aprins lumina.

– Acum chiar ajunge! În pat cu voi.

John era cel care plângea, iar Heidi urla de zor. Vanja stătea în mijlocul camerei, astupându-și urechile cu palmele. L-am scos pe John din încăierare, de data asta cu o strângere mai fermă, și l-am așezat în pătuț, de unde, cu mâinile prinse de bare de parcă ar fi fost la pușcărie, a continuat să plângă și să mă înjure. „John a dat în mine!" a strigat Heidi. Fără menajamente, am ridicat-o și am pus-o în patul ei.

– John este așa de mic! Și o fi avut un motiv. Acum trebuie să dormi. Și tu la fel, John, i-am spus întorcându-mă spre el.

– Răule! a icnit el printre sughițuri.

M-am dus în dreptul pătuțului și m-am așezat pe vine.

– Eu nu sunt rău, i-am zis. Dar trebuie să dormi. Nu ai voie să te plimbi de colo colo. Vezi ce se întâmplă dacă faci asta. Te poți lovi. Așa că întinde-te în pat.

În mod surprinzător, a făcut după cum i-am spus. Am stins lumina, am închis iar ușa și m-am apucat să probez restul hainelor, una câte una, în toate combinațiile imaginabile. Era posibil ca momentele acestea s-o enerveze pe Linda, îmi dădeam seama, tot ceea ce aducea cu vanitatea îi displăcea totalmente. Mai curând aș fi fost în stare să mă învârt prin fața oglinzii decât să-mi pregătesc prezentarea. N-aveam însă ce să fac: odată ce știam că urma să fiu văzut, nu mă mai puteam gândi la altceva. Nu conta dacă hainele erau scumpe sau ieftine, noi sau vechi, importante erau ritualul cu îmbrăcatul și dezbrăcatul cămășilor și faptul că mă autoevaluam în permanență: „E bine, nu e bine, îngrozitor, puțin mai bine, poate asta?"

După o jumătate de oră, conștient fiind de opinia Lindei despre preocupările mele, am intrat la ea.

– Pot să merg așa?

– Absolut! Arăți foarte bine.

Așa spunea mereu, dar tot aveam nevoie de confirmarea ei.

Din camera copiilor răzbăteau niște bubuituri puternice în perete.

– Oare ce au seara asta? s-a mirat Linda.

A fost de ajuns să deschid ușa pentru ca John s-o ia din loc ca o săgeată și Heidi să țâșnească pe scară.

– Acum se îngroașă gluma, le-am zis. Încă o dată, și mă supăr foc.

Au rămas tablou, uitându-se la mine cu ochi mari. Am intrat în baie, am găsit foarfeca pe raftul de la oglindă și am început să-mi tai barba.

S-au auzit niște pași micuți pe hol. Era fie John, fie Heidi.

– Culcă-te! i-am strigat.

– Dar sunt bine! a spus Heidi din ușă.

– Haide, i-am zis ridicând-o în brațe și ducând-o în cameră.

Am stat câteva secunde în dreptul ușii, apoi am deschis-o, moment în care am văzut-o pe Heidi coborând scările.

– Du-te înapoi! Treci în pat!

– Dar nu mi-e somn! a protestat ea. Nu-mi vine să dorm!

– Știu ce putem să facem! a spus Vanja. Ne ținem de mâini și închidem ochii și călătorim în țara ketchupului!

– Bine! i-am zis. Acum trebuie să dormiți!

Așa au și făcut, s-au prins de mâini, au închis ochii și au stat perfect nemișcați. Țara ketchupului era ceva ce auziseră la grădiniță, bănuiesc, dar nu voiam să știu mai multe, deoarece gândul îmi dădea o senzație neplăcută – ketchupul este roșu, roșu înseamnă sânge, sânge înseamnă moarte. Iar ele stăteau acolo cu ochii închiși…

M-am dus în baie și m-am apucat iarăși să-mi tund barba. Din nou s-au auzit pași inegali pe hol, cineva a trecut în fugă pe lângă baie și a intrat în dormitor. Am deschis ușa brusc, și Heidi, care se vârâse în patul nostru, s-a întors cu fața spre mine.

– Acum te duci să te culci! am strigat. Imediat! Ți-am spus asta de nu știu câte ori! Haide! Marș în pat! Nu ai VOIE să stai trează acum. ÎNȚELEGI?

Ea s-a uitat la mine și a început să plângă.

Oh, Heidi!

– Voiam doar să iau o carte! a suspinat ea. Oamenii mari nu au voie să fie supărați pe copii!

Atât de tare m-au durut cuvintele ei, încât aproape că am început și eu să plâng. Din fericire nu reacționase cu furie, așa cum făcea uneori, pentru că atunci devenea imposibil s-o calmezi. Nu, doar plângea; am ridicat-o, i-am strâns corpul lipit de al meu și am dus-o în camera lor, unde am aprins lumina și le-am spus că aveam să le citesc o carte. Heidi s-a cățărat la mine în brațe,

Vanja s-a dus să acopere cu o păturică un ponei de pluș, în timp ce asculta cu o jumătate de ureche, iar John chicotea și se juca pe jos cu ceea ce găsea pe acolo. Le-am citit o carte despre trolul Mummi, care se trezește iarna, în timp ce părinții lui hibernează, și pleacă singur de acasă fără să-i trezească pe ai lui. Heidi se răsucea și mă întreba când de una, când de alta – „De ce râd de el? E urât să râzi de alții. Ce zice el acolo, tata?" –, Vanja pufnea la întrebările acelea copilărești, iar John era preocupat de proiectele lui de pe jos. Tocmai își făcea de lucru cu o drăcovenie care scotea un sunet ascuțit de sirenă ori de câte ori era apăsat un buton.

După ce s-a terminat acest episod m-am dus încă o dată să sting lumina, constatând că se mai liniștiseră. Am găsit-o pe Linda uitându-se la știri și i-am spus că în seara aceea copiii erau incredibil de agitați. Ea mi-a zis că Heidi dormise două ore la grădiniță și că John, de asemenea, dormise mult în timpul zilei. M-am așezat, mi-am suit picioarele pe masă și m-am uitat fix la televizor.

Ne-am culcat după o oră. Ne-am sărutat de noapte bună și am stins lumina. Aveam emoții și-mi dădeam seama că n-aveam să adorm prea curând. Aveam emoții pentru ziua următoare, când mă aștepta un șir de interviuri, dar nu din același motiv ca pe vremuri: nu era teama de a vorbi și de a-mi vedea afirmațiile citate ulterior, teama de a mă face de rușine, ci de data asta aveam emoții din cauza celor scrise de mine. Romanul care urma să iasă din tipar peste două zile, care primise titlul de *Lupta mea – volumul 1*, fusese scris în singurătate. În afară de Geir Gulliksen și Geir Angell, nimeni nu-l mai citise pe măsură ce lucram la el. Câțiva, foarte puțini, știau despre ce scrisesem. Printre ei se număra Yngve, însă el nu știa ce conținea exact cartea. După un an în care singura perspectivă care existase pentru mine fusese perspectiva mea asupra lucrurilor, manuscrisul era gata de tipar. Patru sute cincizeci de pagini, o povestire despre viața mea centrată pe două întâmplări, prima, cea în care mama și tata s-au despărțit, cea de-a doua, în care tatăl meu a murit. Cele trei zile care au urmat după ce fusese găsit. Totul era descris cu nume, locuri și întâmplări autentice. Prima dată când am înțeles consecințele demersului meu a fost chiar în clipa în care urma să le trimit manuscrisul celor pe care-i menționasem. Făcusem asta la finalul lunii iunie. Yngve urma

să fie primul. Scrisesem acolo ceea ce credeam despre el și simțisem pentru el, dar nu-i spusesem niciodată. Când m-am așezat în fața computerului și am atașat documentul la e-mail, am avut impulsul de a da totul uitării, de a suna la editură și de a le spune că nici în anul acela nu avea să fie nici un roman.

Am rămas așa o jumătate de oră. Apoi am dat click pe „send" și gata. A doua zi urma să mergem la plajă, lângă Riebersborg, era duminică și era plin de oameni acolo, ne-am găsit un loc doar lângă molul care ducea la *badehus* – casa de pe ponton. Casa, datând din primul deceniu al secolului XX, era construită pe piloni la o sută de metri de plajă. John dormea în cărucior, Vanja și Heidi meșchereau pe malul apei, adunând scoici, Linda și cu mine stăteam pe plajă, uitându-ne la ele. După o jumătate de oră s-a trezit John și i-am dus pe copii la cafeneaua din casa de pe ponton, unde am găsit o masă afară, chiar lângă parapetul dinspre mare. Priveam apa care strălucea reflectând lumina în jurul nostru în timp ce mâncam înghețată. Era de parcă am fi fost la bordul unui vapor. Podul spre Danemarca era pe o parte, Turning Torso de partea opusă, iar centrala nucleară de la Barsebäck se profila în ceață spre nord-vest.

Am văzut toate acestea: oameni mișunând pe plaja lungă a orașului și pe aleea largă din spatele ei, unde biciclișți și patinatori treceau în viteză, șirul de blocuri din anii '50 sau '60 reprezentând ultima redută în fața mării, marele captator de lumină, care nu era absolut deloc dramatic aici, în strâmtoarea din dreptul Danemarcei. Perechile și familiile din jur erau îmbrăcate în haine de vară, erau bronzate, și aveam deasupra noastră cerul înalt, de un albastru ce părea să fie infinit până seara, când avea să se transforme în cenușiu și primele stele aveau să lase impresia că apăreau din spațiul de dincolo de cer, evidențiind distanța enormă care ne separă de el. Copiii mei stăteau cu picioruşele ridicate pe scaune, găsindu-și câte o preocupare: înghețata, ambalajul de la înghețată, acadelele. Linda, din când în când, îi ștergea la gură cu șervețele, cu ochii ascunși în spatele ochelarilor negri. Urmăream toate acestea de parcă ar fi fost un film, ceva din care eu nu făceam parte, deoarece atât gândurile, cât și sentimentele mele se aflau altundeva. Mă gândeam la Yngve; nu o făceam anume, ci mi se întâmpla uneori ca imaginea lui să-mi răsară în minte. Era fratele meu, crescuserăm împreună, și i-am căutat sprijinul aproape de când

mă știu. Fuseserăm atât de apropiați, încât în loc să-i accept defectele și slăbiciunile, așa cum le acceptam pe ale mele, mă identificam cu ele și-mi asumam răspunderea pentru ele, dar într-un mod indirect, prin intermediul sentimentelor care mă năpădeau atunci când îl vedeam făcând sau spunând ceva ce eu, unul, n-aș fi făcut sau n-aș fi spus. Asta nu știa nimeni, nici măcar el – cum i-aș fi putut spune așa ceva? „Uneori nu ești destul de bun pentru mine"?

Ce-aș fi avut de câștigat dacă i-aș fi spus așa ceva? Cum ar fi fost să-mi deschid inima față de el? În raport cu pierderile pe care mi le-ar fi adus asta? Mi-ar fi putut spune: „*Fuck you*, nu mai vreau să am de-a face cu tine"

Ce m-aș fi făcut atunci? I-aș fi dezvăluit totul? Sau aș fi lăsat totul așa cum era cu riscul de a pierde un frate?

Aș fi lăsat totul așa cum era cu riscul de a pierde un frate.

Nu aveam nici un dubiu.

De ce?

Eram nebun?

Vanja și Heidi ajunseseră deja la cornetul de vafă și întâmpinau dificultăți majore, căci acum înghețata se topea și picura din două părți. John alesese din start una pe băț, mai ușor de mâncat, dar el era atât de mic, încât până și asta îi cauza probleme. Atât degetele, cât și bărbia erau lipicioase și roșii de la zeamă. Dar cel puțin copiii erau absorbiți de înghețată.

– La ce te gândești? m-a întrebat Linda.

– La Yngve.

– O să fie bine, sunt sigură.

– Ție ți-e ușor să spui asta.

Ceea ce scrisesem despre Linda era mult mai grav, dar trebuia să iau fiecare lucru în parte.

Un nou val de teamă și rușine m-a răscolit.

Acasă îmi verificam e-mailul de câteva ori pe oră. Era duminică, și n-aveam mesaje noi. Yngve era acasă la mama, în Jølster, și eu mă bucuram că era așa, pentru că avea ocazia să discute cu ea despre carte, poate că astfel reacția lui s-ar mai fi domolit. I-am culcat pe copii, am stat o vreme pe verandă și am verificat e-mailul pentru ultima oară înainte să merg la culcare: nimic.

A doua zi dimineață aveam un mesaj în inbox.

„Lupta ta de căcat", acesta era subiectul.

M-am ridicat fără să-l citesc și am ieșit pe terasă, am stat acolo să fumez și să admir orașul, înfrigurat și cuprins de îndoială.

Dar trebuia să-l citesc.

Mesajul n-avea să dispară, fie că-l citeam sau nu.

Nu puteam să amân asta o zi întreagă, pentru că mi-ar fi prelungit agonia, și rezultatul oricum ar fi fost același. Am stins țigara, m-am ridicat de pe scaun, am intrat în camera de zi, am trecut prin dreptul bucătăriei, unde John stătea pe scaunul lui cu o lingură în mână și Linda citea ziarul, m-am dus în dormitor, m-am așezat la computer, am dus cursorul în dreptul textului, două clicuri și iată-l!

N-am vrut decât să te sperii puțin, dar au fost niște zile intense pentru mine, zile în care viața s-a perindat înainte și înapoi sub influența textului tău, și am stat aici răscolind hârtii vechi și scrisori, ale mele și ale tale.

Nu știu dacă o să abordez textul tău sau viețile noastre și relația dintre noi – în ceea ce privește ultima chestiune, ar fi trebuit să fie prezentată altfel decât ai făcut-o până acum, sau poate că nu? În ceea ce privește textul, există câteva pasaje în el a căror publicare mă deranjează, chiar dacă mi-am dat seama din ce cauză le-ai inclus.

Pasajul acela cu tine, cu mine, Ingar și Hans m-a făcut să văd negru în fața ochilor. Că ție ți-a fost și-ți este jenă cu mine în anumite situații, asta am observat și eu. Și este un punct sensibil, pentru că atinge niște ipostaze de-ale mele peste care am reușit cu greu să trec – felul în care uneori nici nu mă mai regăsesc în mine însumi; felul în care desconsider lucrurile la care de fapt eu însumi nu m-am gândit; faptul că-mi place mai mult rolul de cititor al lui Adorno decât să-l citesc realmente pe Adorno. Mediocritate combinată cu incapacitate de autoevaluare și ambiții foarte mari – nu arată prea bine. Dar, acum când recitesc, parcă totul devine mai blând ... doar este vorba despre tine și nu despre mine. Ceea ce nu lasă prea mult loc pentru toate acele momente în care mie mi-a fost jenă cu tine!

„Rareori ne priveam în ochi": să fie chiar atât de rău cum mi se pare mie aici?

Ne privim în ochi mai rar decât alții?

Și faptul că Yngve și Espen se detestau? Asta chiar nu este adevărat în ceea ce mă privește... Eu credeam că Tore și Espen erau cei care nu se plăceau!

Am să citesc următoarele părți în zilele următoare. Poate mă vei suna?

Yngve

Am ieșit pe hol și l-am sunat. Vocea îmi tremura puțin. El mi-a povestit din nou cum fusese experiența lecturii, dar nu era supărat, ci mai degrabă autocritic, și asta a creat un fel de tensiune care mi se părea aproape insuportabilă, deoarece nu exista nici un motiv. Faptul că niciodată nu ne priveam fix în ochi și că nu dădeam mâna, da, niciodată nu ne atingeam, nu putea fi adus în discuție, dar apoi, după câteva săptămâni de la acest telefon, a venit în vizită la Malmö împreună cu cei doi copii, Ylva și Torje, mi-a susținut privirea și mi-a întins mâna când am deschis ușa. Fără ironie, fără subtilități, voia să repare lucrurile. Mi s-au umplut ochii de lacrimi și a trebuit să mă uit în pământ.

După ce Yngve a citit romanul, am mai amânat puțin trimiterea manuscrisului celorlalți despre care scrisesem. M-am tot sucit și răsucit toată vara, până la începutul lui august, cu o lună înainte de publicare, atunci când în sfârșit m-am împăcat cu gândul. I-am trimis un e-mail lui Jan Vidar și l-am întrebat cum îi mai mergea. După câteva ore mi-a răspuns că totul era bine cu el și familia lui, a doua zi urmau să meargă la pescuit împreună cu câțiva prieteni cu care obișnuiau să-și petreacă vara la Finnmarksvidda. Nu mai luasem legătura cu el de mulți ani, ne văzuserăm ultima dată când eu eram încă la Kristiansand și mă pregăteam să încep un nou roman după *Ute av verden – În afara lumii.* Asta fusese în urmă cu zece ani. În romanul care acum era gata de apariție, Jan reprezenta unul dintre cele mai importante personaje. Fuseserăm prieteni la cataramă de la treisprezece până pe la șaptesprezece ani, atunci când ne-am îndepărtat. Aceia au fost niște ani esențiali. Ne mutaserăm la Tveit, eu urma să învăț la o școală nouă, nu cunoșteam pe nimeni acolo, iar el mi-a venit în întâmpinare și am devenit prieteni, ne petreceam tot timpul împreună, inclusiv în trupa pe care am înființat-o după aceea. Când am început să scriu despre acele vremuri, m-am simțit mai apropiat de ele decât bănuisem înainte. Atmosfera din casele noastre, pădurea din spate,

râul din vale, tot ceea ce făceam împreună, lucruri care în esența lor erau niște fleacuri, dar, în același timp, totul. „Cine era cu adevărat Jan Vidar?“ a fost întrebarea care mi s-a năzărit pentru prima dată atunci când stăteam la Malmö și scriam despre asta, după mai bine de douăzeci de ani.

Îl căutasem pe Google și, în afară de apariția numelui său în legătură cu niște concursuri de pescuit, descoperisem că mai cânta uneori într-o trupă. Pe internet erau mai multe piese, și le-am ascultat. Era o trupă de blues, el cânta la chitară, iar solo-urile lui erau incredibil de bune. Ce se întâmplase? Pe vremea când cântam noi, totul suna de căcat. De vreme ce eu nu mai făcusem nici un efort de perfecționare, muzica mea suna la fel ca la vârsta de cincisprezece ani. Pe de altă parte, el devenise un virtuoz. Deoarece nu-l mai văzusem de atâția ani, era aproape imposibil de înțeles. În ochii mei, Jan avea în continuare șaptesprezece ani.

I-am trimis manuscrisul sperând că avea să reacționeze bine.

L-am mai trimis încă unui prieten vechi, Bassen, el era doar schițat, dar fusese important pentru mine atunci; în plus, păstraserăm legătura mai mult timp și încă mai aveam numărul lui de telefon. L-a citit repede, nu se opunea să fie menționat pe nume; cu toate acestea, discuția cu el a fost supărătoare, deoarece mi-a zis că avea să iasă cu scandal și că nu era exclus un proces. Această posibilitate nu-mi trecuse prin minte niciodată și am dezbătut-o îndelung. El era criminolog, lucra la Biroul de Statistică și vorbea în cunoștință de cauză. M-am gândit că exagera, dar ceva din seriozitatea lui îmi sugera contrariul. Să fiu dat în judecată? Să plătesc despăgubiri? Pentru că scriam despre propria-mi viață? Dacă reacționa cineva, aveam să le schimb numele, nu putea fi mai simplu decât atât.

Un alt personaj important era Hanne, prima mea dragoste adevărată și odinioară lumina și lumea mea. Niciodată nu fuseserăm împreună, și, cu excepția unei întâlniri la Bergen, niciodată nu ne-am mai revăzut de atunci. Prin urmare, imaginea ei era văzută prin intermediul privirii mele necoapte pe care o marcau atât dragostea, cât și înfumurarea.

Am încercat să fac rost de adresa ei, însă nu era de găsit nici pe internet, nici în cartea de telefoane. L-am sunat din nou pe Bassen, de vreme ce toți trei fuseserăm în aceeași clasă, el a găsit un număr

de telefon de-al ei, am sunat, dar nu mi-a răspuns nimeni. Am sunat de mai multe ori, dar nu era nimeni acasă niciodată.

Tonje, cea cu care fusesem logodit, apărea doar incidental în roman și doar în acele părți care aveau de-a face cu moartea tatălui meu, dar i l-am trimis și ei, i-am explicat că urmau încă cinci romane și că ea urma să ocupe un loc mai important într-una dintre cărțile viitoare.

Nu în ultimul rând, i-am trimis manuscrisul unchiului meu, Gunnar. Era cu zece ani mai mic decât tata, ceea ce înseamnă că fusese doar un băiețel atunci când se însurase fratele lui. Mi-l amintesc din copilărie ca pe un bărbat tânăr de douăzeci și ceva de ani, foarte diferit de tata. Gunnar avea părul lung, știa să cânte la chitară și avea o barcă dotată cu un motor Mercury de douăzeci de cai-putere. Odată i-a făcut rost lui Yngve de autograful jucătorului-vedetă Svein Mathiesen, era ceva grozav, și nu m-ar mira ca Yngve să-l mai aibă. Gunnar era cel pe care Yngve și cu mine îl priveam cu admirație, și speram întotdeauna să-l găsim acolo când îi vizitam pe bunicul și pe bunica din partea tatălui, la Kristiansand, sau speram să-i însoțească atunci când ei veneau în vizită. Când am ajuns la vârsta adolescenței, el s-a căsătorit și și-a întemeiat propria familie, stătea într-o casă dintr-un șir de locuințe alipite și obișnuia să-și petreacă toate zilele libere de vară în aer liber, la cabana pe care bunicii o cumpăraseră în anii '50 și pe care el o preluase după aceea. Era glumeț, întotdeauna avea câte o glumă la îndemână, din acest punct de vedere semăna cu Yngve, și era responsabil; în ultimii zece ani din viața bunicilor paterni, el și soția lui au fost cei care i-au ajutat cu cele trebuincioase. Pe măsură ce tata se îndepărta de mine și de tot restul, rolul lui Gunnar în viața mea s-a schimbat. El rămăsese același, bănuiesc, dar modul în care-l priveam eu s-a schimbat, deoarece îmi dădeam seama că mă citise. Începusem să scriu în ziarele locale, căpătând o vizibilitate care am observat că-i displăcea; pe deasupra, chiuleam de la școală, beam destul de mult, uneori fumam hașiș, un exces nemaiauzit despre care aveam senzația că Gunnar aflase, spre deosebire de toți ceilalți din jur. Treptat, relația noastră a devenit mai tensionată. După ce m-am mutat de acasă, pe la vârsta de optsprezece ani, n-am mai avut legături prea strânse cu Gunnar, dar în acele dăți în care fusesem în vizită văzusem cum copiii lui aveau încredere deplină în el, nu exista nici o urmă de teamă în ochii lor atunci când îl priveau, și pentru

asta avea respectul meu. Când am trecut de douăzeci de ani, timp în care alcoolismul tatei se agrava, Gunnar a devenit întruparea a tot ce era ordonat și bun, calități la care aspiram și eu, spre deosebire de tata, așa că l-am transformat într-o figură paternă și totodată într-un fel de supra-eu. Dacă vedeam că blatul de lucru din bucătărie era plin de sticle de bere și de vin mă gândeam: „Ce-ar spune Gunnar dacă ar intra și ar vedea?" Dacă lipseam de la cursuri câteva luni de zile, mă întrebam: „Ce mi-ar spune Gunnar dacă ar ști?" Ori de câte ori întreceam măsura, apărea gândul la Gunnar. Nu era nimic legat de persoana lui, era ceva ce generasem de unul singur, dar gândul la el nu se ivea din neant. În vara în care am scris ceea ce urma să devină primul meu roman am locuit acasă la mama, în Jølster, aveam douăzeci și opt de ani. Într-o după-amiază m-am dus la sora bunicii din partea mamei, Borghild, și am vorbit cu ea despre cum fusese viața în vremurile de demult, pentru că intenționam să folosesc informațiile în roman. Gunnar a trecut atunci pe la mama și a luat-o la rost pentru că eram un pierde-vară și o haimana de care se va alege praful. Dacă tatăl meu nu era în stare să se ocupe de mine, atunci mama era răspunzătoare de asta, a spus el. În orice caz, ea n-ar fi trebuit să-mi încurajeze visul nerealist de a mă îndeletnici cu scrisul. Era însă și o anume preocupare în vorbele lui, m-am gândit, în condițiile în care sentimentele mele erau împărțite: pe de o parte, îmi doream să devin scriitor, eram dispus să sacrific absolut totul pentru asta și, în plus, mă atrăgea ideea de a depăși limita, încă din adolescență urâsem ceea ce era burghez și bătut în cuie; pe de altă parte, depășirea limitelor mă umplea de anxietate, iar atracția mea pentru ceea ce era burghez, așezat și sigur devenea la fel de puternică. Acesta a fost un motiv foarte puternic pentru care m-am căsătorit și pentru care am studiat la facultate. Tatei nici că-i păsa de mine, așa că judecata aspră a lui Gunnar avea și un aspect pozitiv: cel puțin lui îi păsa de ceea ce făceam.

Poate că și el, în sinea lui, avea sentimente conflictuale. Atunci când a murit tata în casa bunicilor și eu m-am dus la Kristiansand, unde am spălat podelele și m-am ocupat de înmormântare, Gunnar m-a invitat o dată să-l însoțesc într-o drumeție până la cabană, ca să ne deconectăm puțin, și acolo am făcut o mică plimbare împreună, peste pajiști, printre copaci, în cursul căreia mi-a povestit ce anume

reprezentase tata pentru el, vrând parcă să creeze o apropiere între noi. În acea vară, după un anumit timp, el a vizitat-o din nou pe mama – Gunnar obișnuia să-și petreacă concediul împreună cu familia într-un loc la câteva ore distanță –, iar atunci a avut numai cuvinte de laudă pentru mine și Yngve, apreciind felul în care gestionaserăm totul la moartea tatei. La câteva săptămâni după aceea a apărut primul meu roman, și atunci totul s-a destrămat. Tata apărea în carte, dar și fratele lui, nu explicit, însă destul de limpede încât apropiații mei să poată deduce după cine-mi modelasem personajele. Când i-am trimis cartea lui Gunnar, am atașat o scrisoare în care-i dădeam câteva detalii despre propria mea relație cu tata, mărturisindu-i că-l respectam pentru felul în care-și asuma paternitatea. Am făcut asta pentru că-i intuiam reacția și voiam să i-o temperez întru câtva. A luat foc din cauza cărții, dar, în loc să mă sune sau să-mi scrie, a sunat-o pe mama ca s-o facă albie de porci. Explicându-i că nu răspundea în nici un fel pentru faptele sau scrierile mele, ea i-a spus că eram un adult și că nu putea interveni. Totuși, după o jumătate de an Gunnar m-a sunat și pe mine, când romanul fusese distins cu Premiul Criticilor, Kritikerprisen. Eram cazat la un hotel din Oslo și tocmai îmi ridicasem premiul, când am primit un apel de la un bărbat. S-a prezentat cu un nume care mie nu-mi spunea nimic, însă vocea mi-era familiară, și după câteva secunde mi-am dat seama că era Gunnar, iar numele era cel pe care-l dădusem eu tatălui celor doi frați din roman. Voia să mă felicite și, exceptând întrebarea lui dacă sărbătoream cu băutură, conversația a fost plăcută. După acel episod ne-am întâlnit la înmormântarea bunicii din partea tatălui și la deschiderea testamentului ei, iar într-o vară, când eram la mama împreună cu Linda, Vanja și Heidi, a sunat pe neașteptate la ușă, voia doar să ne salute. „Beți o cafea?" i-am propus. „Nu, mergem cu toții înspre sud", a zis el. „Suntem doar în trecere." „Vreți să vă așezați puțin?" am insistat. „Nu, nu, nici asta." Atunci am rămas în picioare, în grădină, schimbând amabilități preț de trei, poate patru minute, apoi s-au dus la mașină și și-au văzut de drum. Linda și copiii erau sus, în cameră, dormeau; îi spusesem lui Gunnar că aveam să-i trezesc ca să-i vadă pe copiii mei cel puțin, dar nici asta nu acceptase, era prea mare deranjul. După ce au plecat am râs puțin de tot acest episod,

deoarece fusese evident că se opriseră pe la noi doar din obligație și pentru nimic altceva.

Aceasta era situația atunci când urma să-i trimit eu noul roman. Știam că n-avea să-i placă, însă nu exista nici o cale de scăpare. Așadar, în ultima zi din iulie a anului 2009, cu o lună și jumătate înainte de publicarea cărții, m-am așezat la computer și i-am scris o scrisoare.

Dragă Gunnar,

A trecut mult de atunci. Sper că tu și copiii tăi sunteți bine. Am fost la Kristiansand în primăvară, la un seminar de dramaturgie, și mă gândisem să trec pe la voi, dar chiar atunci a trebuit să merg la o înmormântare în Ålesund – a murit sora lui Sissel, Ingunn – și planurile ne-au fost date peste cap. Apoi cumnatul lui Sissel, Magne, care era însurat cu Kjellaug, a murit în primăvara aceasta, deci a fost un an dificil pentru mama. Aici, la Malmö, ne merge bine, toți trei copiii merg la grădiniță acum și Vanja va începe școala în toamnă, deci în curând se vor termina și anii cei mai dificili ai copilăriei.

Dar nu de asta îți scriu acum. Chestia e că am scris șase romane autobiografice, dintre care trei vor fi publicate în toamnă, și celelalte trei în primăvară. Fiecare roman se axează pe anumite perioade ale vieții mele, și la început toate numele și locurile sunt autentice, cu alte cuvinte, ceea ce se descrie în ele s-a petrecut, chiar dacă nu în cele mai mici detalii. Primul roman iese din tipar la finele lui septembrie și are două părți – prima parte se petrece la Tveit, iarna, respectiv în primăvara lui 1985, adică perioada în care mama și tata s-au despărțit, iar tata și-a început noua viață împreună cu Unni, iar a doua parte descrie zilele din Kristiansand după moartea tatălui meu. Tu apari foarte puțin în prima parte; m-ai dus cu mașina la un amic în ajunul Anului Nou și ești menționat și în a doua parte, atunci când tu și Tove ați trecut pe la casa bunicilor și m-ați ajutat să fac curățenie. Ipostaza aceea este, bineînțeles, plină de simpatie, pentru că eu mă gândesc la tine cu simpatie. Nu acolo se află partea mai dificilă și dureroasă – firește, ea rezidă în faptul că răscolesc viața intimă a familiei noastre, ceva ce nici tu, nici nimeni altcineva din familie nu m-ați rugat să fac. Pe de altă parte, aceasta este o carte despre mine și tatăl meu, despre asta e vorba, încercarea mea de a-l înțelege și de a înțelege ceea ce s-a întâmplat cu el. Pentru a reuși, sunt nevoit să merg înapoi până în miezul lucrurilor, în acel infern pe

care el îl crease la sfârșitul vieții, când nu doar că s-a distrus pe sine, dar a distrus și casa voastră, și viața bunicii în ultimul an, ca să nu mai punem la socoteală felul în care i-a rănit pe cei din jur. De ce a făcut el asta? Ce anume l-a determinat? Oare acel factor existase în interiorul lui și atunci când noi eram copii? Nu știu dacă știi, dar tata m-a ținut în frâu cu mână de fier toată viața, chiar și după ce a murit, și, atunci când am vrut să scriu povestea vieții mele, a trebuit să sondez și acel teren. Acea istorie îi va atinge și pe alții, printre care, și poate mai ales, pe tine, fapt care mă îndurerează profund, dar în același timp nu am găsit nici o cale ocolitoare. Nimeni în afară de tata nu e de vină pentru decăderea și lucrurile groaznice pe care le-a generat el, însă eu nu pot să descriu totul fără să descriu și condițiile în care s-a petrecut totul. Așa stau lucrurile. În următoarele zile o să le trimit manuscrisul tuturor celor care au jucat un rol în roman. Yngve și mama l-au citit deja. Acum ți-l trimit și ție, ca atașament în e-mail. Dacă dorești să-ți modific numele și să-ți trec sub anonimat experiențele din trecut, o să fac întocmai. Nu e greu, însă atunci problema devine cu totul alta: tu dorești ca lucrurile să rămână neatinse, ferite de privirile altora, iar acum ele vor fi scoase la lumina zilei și expuse. Încă o dată, îmi pare rău pentru asta, dar el a fost tatăl meu, ceea ce-am scris eu este povestea mea personală, și ea, din păcate, așa arată.

Toate cele bune,

Karl Ove

În următoarea perioadă mi-am verificat e-mailul de mai multe ori pe zi. De fiecare dată când suna telefonul, angoasa începea să mă macine, dar temerile mele se dovedeau neîntemeiate. Am interpretat totul ca pe un semn bun, Gunnar citea romanul și analiza cu atenție modul în care trebuia să reacționeze. Sau poate că era la cabană.

M-a contactat pentru prima oară în ziua a cincea. Atunci când i-am văzut numele în inbox, m-am ridicat de pe scaun și am ieșit pe balcon, unde am stat să fumez și să-mi adun curajul. Copiii erau la grădiniță, în apartament era liniște, dinspre oraș răzbătea valul obișnuit de zgomote. Ce se putea întâmpla mai rău, mă gândeam, era să se supere pe mine pentru că scrisesem despre toate acele lucruri. Dar asta avea să-i treacă. Trebuia doar să accepte ideea, după aceea avea să-i treacă.

Ce făcusem era bun făcut. Nu doar că luasem decizia să fac asta, dar muncisem în numele acestei decizii mai mult de un an. Voința unui om nu putea să-mi schimbe hotărârea.

Așa gândeam eu, dar inima îmi spunea altceva. Mă simțeam ca atunci când eram mic și făceam o prostie. Mă temeam ca nu cumva să vină tata și să se supere pe mine. Nimic nu era mai rău decât asta. Chiar și după ce m-am mutat de acasă, când eram deja adult, această teamă mi-a rămas, și am făcut tot posibilul s-o ascund. Cum tata nu mai era lângă mine, frica de accesele lui de furie se transfera asupra celorlalți: aveam douăzeci de ani și mi-era o frică îngrozitoare ca nu cumva alți oameni să se supere pe mine. Frica aceasta nu a dispărut niciodată. Atunci când m-am rupt de Norvegia și m-am mutat la Stockholm, la vârsta de treizeci de ani, încă o mai purtam în suflet. Linda, pe care am cunoscut-o atunci și care avea să devină mama copiilor mei, era temperamentală și deseori avea izbucniri exagerate care mă subjugau complet, deoarece, dacă ea ridica tonul, oricât de puțin, mă cuprindea teama, și singurul lucru la care mă puteam gândi era să fac cumva ca totul să se oprească. Chiar și la vârsta de patruzeci de ani, în anul 2009, stând pe verandă într-o dimineață de august, îmi era frică să nu se supere cineva pe mine. Atunci când dădeam cuiva motive de supărare mă năpădeau teama, îndoielile și o durere atât de aprigă, încât nu știam cum voi supraviețui.

Spaima aceea de a nu supăra pe cineva era spaima unui copil, nu era tipică lumii adulților, de fapt era ceva nemaiauzit în lumea lor, dar ceva din interiorul meu nu făcuse niciodată acel salt spre vârsta adultă și nu se oțelise așa cum ar fi fost de așteptat; în cazul meu, sentimentele copilului care fusesem cândva se perpetuaseră în conștientul adultului. Adultul, adică eu, resimțea violent emoțiile, asemenea unui copil, iar asta îmi provoca o durere insuportabilă, deși, în același timp, știam că eu sunt adult și că sentimentul respectiv era profund stânjenitor, la fel și tot ceea ce era asociat cu el. De ce stăteau lucrurile astfel? Dacă aș fi avut un *eu* puternic și definit, dacă aș fi fost mai sigur pe propriile forțe, aș fi putut declara că am făcut asta și îmi susțin ideea și, dacă alții sunt de altă părere, pe mine nu mă privește. Dacă ei voiau confruntare, atunci aveam să le-o ofer. Dar eul meu nu era atât de puternic și unitar, și nu era de unul singur, fiind clădit în jurul afirmațiilor și opiniilor celorlalți.

Opiniile mele aveau o importanță minoră. Eu trăiam în continuare în lumea pe care mi-o construise tata, în care tot ceea ce făceam, în esență, însemna să nu fac ceva greșit. Ceea ce era greșit nu era stabilit prin reguli, ci de însuși tata, care hotăra din când în când că un lucru anume era greșit. Acestea au fost condițiile pe care le-am transpus în viața de adult, când nu mai existau decât în mine. Dar tata era mort, era mort de unsprezece ani. Știam asta, însă nu mă ajuta cu nimic s-o știu, pentru că ele își croiau drum prin conștiința mea după bunul lor plac. Singurul lucru pe care-l puteam face era să le înfrunt și să le rezist.

M-am ridicat și m-am dus în dormitor, unde aveam computerul conectat la internet. Am deschis e-mailul. Era scurt, fără vreo notă amenințătoare.

Bună, Karl Ove.

Ești amabil, te rog, să-mi dai adresele de e-mail ale persoanelor tale de contact de la editură?

Gunnar

L-am recitit de mai multe ori, încercând să-mi dau seama ce anume însemna. Nu-mi scrisese „Dragă", așa cum făcusem eu, dar, dacă ar fi fost furios, și-ar fi început oare e-mailul cu „Bună, Karl Ove"? Faptul că după numele meu pusese un punct reflecta lipsa oricărui entuziasm; altminteri ar fi folosit semnul exclamării – ceva ce oricum eu n-aș fi crezut că-i stătea în fire – sau virgulă, sau n-ar fi pus nimic. Virgulă sau nimic ar fi fost ceva neutru și obiectiv, însă punctul sugera fermitate, refuzul oricărei concesii. Folosirea lui „fii amabil" exprima același lucru. „Fii amabil" era protocolar, mai protocolar decât o impunea relația unchi-nepot, dându-mi de înțeles că-mi dezaproba manuscrisul. Pe de altă parte era o formulă de politețe, și asta arăta că nu era furios, așa mă gândeam eu, pentru că atunci ar fi sărit peste politeți, nu? Faptul că nu scrisese nimic înainte de numele lui, nici „salutări", nici „toate cele bune" și nici o altă formulă prietenoasă, îmi dădea aceeași senzație ca începutul mesajului, și anume că pe ecranul computerului aveam un fel de cerere formală. Știam că niciodată nu mă plăcuse și că mă privea ca pe unul care se aruncă tot timpul cu capul înainte, cineva care dorește

să fie diferit doar de dragul de a fi diferit, cineva care se crede mai bun decât este de fapt și, mai mult decât atât, ca pe cineva complet lipsit de simțul răspunderii și simțul ordinii, așa că am interpretat obiectivitatea scurtei lui epistole mai degrabă ca pe o reflectare a celor sus menționate decât ca pe o expresie a părerilor lui despre roman. Faptul că voia adresele persoanelor mele de contact era de asemenea un lucru bun, deoarece însemna că dorea să le transmită lor obiecțiile și nu mie. Cel mai tare mă temeam de o discuție cu el. Dacă le scria lor, o făcea probabil ca să-i ia la rost.

Am notat adresa de e-mail și numărul de telefon ale directorului editurii, Geir Berdahl, și ale redactorului-șef, Geir Gulliksen, și i le-am trimis lui Gunnar, apoi m-am dus în birou. Cantitatea de muncă ce trebuia depusă era incomensurabilă. În aprilie expediasem o mie două sute de pagini către editură, mereu avusesem ideea că era un singur roman și că urma să apară în toamnă, dar apoi a început să se lungească, estimam că avea să fie mai lung cu aproximativ trei sute de pagini, după care mi-am pus întrebarea în ce formă va fi publicat. Discutasem cu Geir Gulliksen la telefon. „Ar fi posibil să publicăm un roman de o mie cinci sute de pagini?" „Totul este posibil", îmi spusese el. Mergea să apară și în două volume, fie publicate deodată, fie la o lună distanță. Chiar dacă această soluție era mai rațională și avea avantajul de a-mi aduce două onorarii pentru primul tiraj, aspect important, deoarece nu stăteam deloc strălucit cu banii, aș fi preferat să public romanul într-un singur volum. Asta ar fi fost o declarație de principii, ceva pe lângă care nu puteai să treci nepăsător – romanul cel mai lung din Norvegia. Geir a spus că urma să discute aspectul și cu colegii lui, urmând să mă sune. A revenit după câteva ore, zicându-mi că propunerea lui Geir Berdahl, pe care voia să mi-o expună, era nerealistă și poate inacceptabilă pentru mine, dar că, în orice caz, merita s-o luăm în considerare.

– Ia să auzim! i-am spus.

– Îl publicăm în douăsprezece volume. Vom scoate câte un volum pe lună, timp de un an. Apoi vom face astfel încât oamenii care doresc să se poată abona la el. Cum ți se pare?

– Este o idee fantastică! Excelentă!

– Da, și mie mi-a plăcut. Dar va fi mai dificil pentru noi. Trebuie să găsim finanțările într-un fel sau altul. Am să mă ocup eu de asta, să vedem ce obținem.

– Va fi exact ca la Dickens sau Dostoievski, i-am spus. Un roman-foileton! Îmi place și ideea de cărți în serie. E ca atunci când The Wedding Present au scos câte un single în fiecare lună timp de un an, apoi le-au adunat într-un album la finele anului. E o găselniță care atrage publicul, de ce nu?

– E un roman aparte, așa că se cuvine să-i facem o lansare deosebită. Gândește-te cum o să fie. Cum să-l prezentăm? Fiecare volum pe rând, în ordinea apariției, sau totul o dată, la sfârșitul anului?

– La dracu', Geir, e genial! Transmite-i mulțumiri lui Berdahl din partea mea.

– Și eu cred că-i o idee bună, și-o să fac tot posibilul ca s-o pun în aplicare. O să ne ia ceva timp. Hai să o lăsăm așa, eu mă ocup de asta și te sunăm noi peste două săptămâni, da?

După ce am închis, m-am dus direct în birou și am început să împart romanul. Dacă trebuia să împart o mie cinci sute de pagini, atunci fiecare trebuia să aibă în jur de o sută douăzeci și cinci. Căutam locurile în care aș fi putut să închei o parte și mă gândeam cum trebuia să înceapă una nouă. În decursul anului în care am lucrat la roman, aceea a fost prima dată când am simțit ceva asemănător cu bucuria și entuziasmul. Îmi și imaginam ediția, doar cu titlul pe copertă, așa cum se obișnuia în secolul al XIX-lea. Cupoane pentru abonamente atașate în ziare, pe care oamenii puteau să le decupeze și să le trimită editurii, așa cum fusese în vremea copilăriei mele.

Au trecut aproape trei săptămâni până m-a sunat Geir. A spus că nu mergea cu împărțirea în douăsprezece romane din motive pur practice, s-a dovedit că n-ar fi fost rentabil. El sugera mai degrabă șase volume. Trei la toamnă, trei la primăvară. Ezitam, nedorind să abandonez ideea cu douăsprezece cărți apărute lunar, și aproape l-am implorat să se răzgândească, însă el mi-a spus că înțelegea punctul meu de vedere, dar o asemenea ediție ar fi fost prea dificil de realizat, deoarece ar fi sufocat efectiv editura. Și șase volume erau o întreprindere dificilă, dar reușise să obțină garanții din partea Programului Național de Achiziții de Carte, ceea ce minimiza riscul economic.

– Dar este incredibil! Cum ai reușit asta? Nu există o regulă precisă care spune că doar o singură operă literară de ficțiune a unui autor poate fi cumpărată într-un an?

– Ba da, așa este. A trebuit să argumentez puțin, într-adevăr, dar ideile mele au au fost ascultate.

Acestea fiind stabilite, trebuia să reîmpart romanul. De fapt, am alipit cărțile două câte două, astfel încât fiecare volum să aibă două sute cincizeci de pagini. Așa însă, numărul de pagini ar fi fost acela al unui roman norvegian obișnuit, și, după ce ideile de abonament și foileton dispăruseră, întreruperea firului epic părea cam ciudată. Șase romane imperfect delimitate, nu dădea prea bine. Trebuia să le împart altfel, astfel încât fiecare să fie de sine stătător, adică trebuia să creez șase romane care să poată fi citite și ca o singură povestire unitară. După această nouă împărțire, primul volum avea patru sute de pagini, al doilea, cinci sute cincizeci și al treilea, trei sute. Acela era tot materialul meu. Prin urmare, ar fi trebuit să mai scriu încă trei romane în zece luni. Nu era un obiectiv de neatins, de vreme ce în ultima jumătate de an scrisesem în jur de zece pagini pe zi, pentru că aveam interdicție să lucrez în weekenduri. Dacă scădeam zece pagini pentru evenimentele neprevăzute, aș fi putut termina o sută șaizeci de pagini pe lună. Rotunjind la o sută cincizeci, mi-ar fi luat două–trei luni ca să termin un roman, deci la final era posibil chiar să-mi rămână încă o lună la dispoziție.

Aproape că luasem foc de nerăbdare, stând în fața computerului și parcurgând manuscrisul. Era cert că nu mergea să le divizez și să le fac de sine stătătoare fără nici o intervenție, ci trebuia să scriu introduceri și finaluri, punți de legătură, trebuia să mut și să elimin pasaje, dar nu avea să fie greu, pentru că aceste părți erau deja diferite unele de altele, din moment ce mă străduisem să le scriu din perspectiva timpului în care se desfășura narațiunea, inclusiv prin corelarea reflecțiilor mele cu vârsta pe care o aveam în perioada respectivă. Băiețelul de zece ani se gândea la dulciuri, tânărul de douăzeci și nouă de ani se gândea la muzica pop, iar la treizeci de ani mă gândeam la paternitate. „Oh, va fi bine! Șase romane! Mii de draci! Voi rupe gura târgului cu ele!"

În acea dimineață de august în care m-am așezat să lucrez, după ce citisem e-mailul lui Gunnar, aproape că terminasem primul roman; ultimul lucru pe care-l făcusem, după ce primisem două comentarii de la referenți, fusese să transform începutul cărții dintr-o povestire fragmentară și incoerentă a anului pe care-l petrecusem cu tatăl meu la vârsta de șaisprezece într-o povestire unitară, și tot ce-mi mai rămânea

de făcut era să modific un nume sau altul, în cazul în care cei amintiți în carte ar fi dorit-o. În linii mari, terminasem și al doilea roman, îmi mai trebuia doar finalul, apoi Geir Gulliksen urma să-l citească pentru ultima oară și, după ce prelucram textul conform sugestiilor și opiniilor lui, și acest volum avea să fie gata de publicare. Din al treilea roman îmi mai rămânea mult de scris. Nu se închega, era prea anecdotic, îi lipseau anvergura epică și liniile generale, nu avea nici un fel de resorturi interioare care să închege cronologia.

Aceasta e poate cea mai mare dificultate pe care o prezintă o autobiografie – să găsești aspectele relevante din întreg noianul. În viață totul este relevant, toate lucrurile se află la nivel de egalitate, pentru că toate există concomitent: marile petroliere ancorate la Galtesund în anii '70, mărul mare din fața ferestrei mele, locul de muncă al mamei la Kokkeplassen, chipul tatei atunci când a trecut cu mașina pe lângă mine, iar eu eram undeva pe afară și l-am zărit, iazul unde obișnuiam să patinăm în timpul iernii, mirosurile din casele vecinilor, mama lui Dag Lothar atunci când ne-a făcut milkshake, mașina aceea misterioasă care într-o seară fusese parcată lângă Ubekilen, peștele pe care-l mâncam de prânz, pinii aceia de pe terenul vecinilor care se legănau înainte și înapoi în vânturile puternice de toamnă, izbucnirile de furie ale tatei atunci când în mașină m-am sprijinit cu genunchii de scaunul lui, vafele pe care le făceam în fiecare zi de vineri, marea mea dragoste pentru Anne Lisbeth, mingile de fotbal pe care ni le cumpăraseră mama și tata când se duseseră într-o excursie în Germania – mingea mea era verde cu hexagoane roșii, a lui Yngve era galbenă cu roșu –, felul în care ne jucaserăm odată cu ele, încercând să șutăm cât mai sus ca să atingem elicopterul militar care trecea tocmai atunci la altitudine joasă. În jurul acestei amintiri se întindea un cerc întreg de alte amintiri, deoarece în perioada excursiei în Germania eu locuisem la bunicii din partea tatălui, iar Yngve stătuse cu bunicii din partea mamei, o săptămână pe care mi-o aminteam cu deosebită claritate, mai ales din acele zile în care am fost la cabană. Astfel era dispusă întreaga mea copilărie în sinea mea, ca o serie de cercuri înțesate de amintiri. A scrie însemna deopotrivă să le scot din cercurile interioare și să le exprim în cuvinte, și atât timp cât mutația aceasta mergea dinspre interior spre semi-exterior, adică foloseam cuvintele care-mi veneau firesc

în procesul scrierii, nu era nici o problemă, însă forma romanului impunea ca amintirile mele să se mute cu un pas spre exterior, spre cititorul necunoscut. Relevanța înseamnă comunicare, transmiterea lucrurilor care-ți aparțin doar ție, și romanul este una dintre formele prin care poți fi relevant. Poezia este altceva, e mai puțin deschisă, pentru că e împărtășită de mai puțini oameni. Calitatea este legată de exclusivitate, și toate clasificările – literatură de înaltă clasă sau mai puțin cultă, mai populară sau mai elitistă – se bazează pe asta. Cu cât este mai mare anvergura poveștii, cu atât ea se deschide unei comunități mai mari, e cu atât mai ușor de înțeles și cu atât mai puțin provocatoare, în sensul în care contribuția cititorului și participarea lui se diminuează. În asta constă și simplificarea. Un roman care-și propune să vorbească despre realitate nu poate fi foarte simplu, trebuind să aibă un element de exclusivitate în actul comunicării sale, ceva ce nu e comun sau împărtășit tuturor; cu alte cuvinte, trebuie să aibă ceva propriu, iar acolo, undeva între rătăcirile imposibil de comunicat ale nebunului, lipsite de sens pentru toți ceilalți în afară de el, care le găsește fascinant de relevante, și formulările și clișeele romanelor de gen, care au devenit clișee deoarece toți sunt familiari cu ele, acolo se găsește domeniul literaturii. Cel mai înalt ideal pentru un scriitor este să scrie un text care funcționează concomitent pe toate palierele. Singurele exemple care-mi veneau atunci în minte erau autorii primelor două cărți ale lui Moise, *Geneza* și *Exodul*, și Shakespeare. *Odiseea* și *Iliada* respectaseră și ele criteriul cândva, dar forma care în acele timpuri se adresase unui public larg, poemul epic, acum ne era străină, astfel că relevanța operelor se diminuase radical. Nu spun că mă gândeam la asta atunci când lucram cu textul meu; în el problemele erau concrete și tangibile, cum să transform aceste amintiri, care sunt practic nesfârșite, într-o povestire închegată? Și cum să fac asta în așa fel încât povestirea să rămână fidelă caracterului personal al amintirilor mele?

Nu reușeam să-mi adun gândurile, nici măcar nu reușeam să citesc ce scria pe ecran, concentrarea mea era inexistentă, tot ce aveam în minte era Gunnar și reacția lui. După un sfert de oră petrecut astfel, m-am ridicat și am ieșit din birou. În hol am auzit ascensorul urcând. Probabil că era Linda; la această oră din zi nu era aproape nici o activitate în clădire. Am stat pe loc, am auzit ușa

liftului deschizându-se și în clipa următoare am văzut-o pe ea în hol. Era îmbrăcată într-o rochie marinărească albastru cu alb, își fardase pleoapele și se rujase. Avea în fiecare mână câte o plasă, iar pe spate ducea un rucsac mic negru. O aură de entuziasm și de inițiativă o înconjura; nici nu a pus bine plasele jos, că s-a repezit să mă sărute, și nici nu m-a sărutat bine, că s-a și aplecat ca să-și dea jos pantofii roșii, în timp ce-mi povestea despre ceea ce cumpărase.

– Am fost la magazinul Granit. Aveau cutii din alea de arhivare despre care ți-am spus că le putem folosi pentru corespondență; una pentru tine și una pentru mine. Așa rezolvăm situația cu scrisorile și facturile aruncate aiurea. Vrei să vezi?

Am încuviințat și ea a scos cele două suporturi, care de fapt erau un fel de sertare.

– Sunt frumoase?

– Da, da, i-am spus. Și în plase ce ai?

– O rochie de la Myrorna, o eșarfă și o fustă. A fost ieftin, le-am luat pe mai nimic.

A scos cele trei obiecte de îmbrăcăminte și le-a pus în dreptul ei, unul câte unul.

– Sunt frumoase? m-a întrebat din nou.

– Da.

– Le-am luat pe o nimica toată, a spus.

– Ar fi fost în regulă și dacă ar fi costat mai mult, i-am zis. Nu e vorba de asta.

– Ce este atunci?

– Nimic.

– Ba da! Spune-mi! Apropo, ai mâncat de prânz?

Am scuturat din cap.

– Putem să mâncăm spaghete cu sosul de carne de ieri, e OK?

– Da.

– Și acum spune-mi, la ce te gândeai? S-a întâmplat ceva?

– Nu, nu este asta.

S-a dus la oglindă ținând rochia lipită de corp.

– *Este* frumoasă! a decis ea. Încălzim mâncarea în cuptorul cu microunde?

– Da, am putea.

M-am dus la bucătărie, am scos cutia cu sos din frigider, apoi am împărțit spaghetele în două farfurii și le-am pus să se încălzească în cuptorul cu microunde în timp ce mă uitam pe geam la acoperișurile pictate în nuanțe de roșu, care mi se păreau ireal de apropiate, și la cerul senin albastru de deasupra. Am simțit conștiința dându-mi un ghiont din cauză că stăteam în casă într-o zi atât de frumoasă. Acesta era unul dintre lucrurile pe care tata nu le-ar fi tolerat. Dacă era vreme frumoasă, trebuia să stai afară indiferent ce ar fi fost. Fraier cum eram, umblam de colo colo prin cartier fără să găsesc un suflet cu care să stau de vorbă ori să-mi trec pur și simplu timpul, era vacanță, mulți erau plecați în timpul zilei, fie în excursii cu vaporul, fie cu mașina, sau chiar în aventuri mai mari. Mie îmi era dor doar de cărțile mele, și-mi venea să-mi plâng singur de milă în timp ce mă plimbam așa, fără țintă.

– Ție cum ți-a mers? m-a întrebat Linda când s-a așezat la masă despăturind ziarul în fața ei.

– Am primit un e-mail de la Gunnar, i-am spus.

– Oh, da? Și ce zice?

– Nimic. Mi-a cerut doar adresa editurii. Dar a fost îndeajuns cât să nu mai pot lucra.

– Nu trebuie să fii atât de neliniștit.

Am tras aer adânc în piept.

– Ce-i?

– Am crezut că nu-ți place să mergi la cumpărături. Am crezut că nu există ceva care să-ți displacă mai tare.

A făcut o față acră.

– Uneori ești așa de ursuz!

– Ursuz?

– Nu mă pot răsfăța măcar cu atâta lucru? Sunt doar bucuroasă, și apoi m-am gândit să-mi cumpăr ceva pentru călătorie, și la cutiile pentru corespondență visez de luni de zile. Nu-i bine că am rezolvat asta, ca să putem face puțină ordine pe aici?

– Ba da, poți.

– Bine. A continuat să citească, dar peste câteva clipe și-a ridicat privirea spre mine. Tu îți cumperi toate hainele de la Spirit, adică plătești cinci sute de coroane pentru o pereche de pantaloni. Eu nu ți-am reproșat niciodată.

– Pentru că sunt banii mei.

– Pe care am fi putut foarte bine să-i cheltuim pe altceva. Hainele pe care le cumpăr eu costă o treime față de cât costă ale tale, dacă nu chiar un sfert.

– Bine, bine. Nu asta am vrut să spun. Uită toată discuția. Ultimul lucru pe care-l vreau este să ne certăm.

– Nici eu nu vreau să mă cert cu tine.

S-a auzit un *ping* de la cuptorul cu microunde. Am scos farfuria și am așezat-o în fața ei. Linda s-a ridicat chiar atunci de la masă și s-a dus să pornească radioul.

– Deci suntem prieteni, am zis.

Mi-am pus farfuria în cuptor, am fixat durata la patru minute, după care am închis ușa.

– Karl Ove, te iubesc! Bineînțeles că suntem prieteni!

– OK.

S-a apucat iar să citească ziarul. La radio se difuzau știri. Se auzea zbârnâitul cuptorului, în interiorul căruia se rotea mormanul de spaghete de pe farfuria verde. Am scos cuțite, furculițe și două pahare și am umplut o carafă cu apă.

– Îi aduci tu pe copii? m-a întrebat ea.

Am așteptat cu răspunsul până când și-a ridicat fruntea și privirile ni s-au intersectat.

– Da, i-am spus, lăsând să răzbată din tonul meu cât se poate de multă împotrivire. Dacă tu nu poți, atunci…

– Bineînțeles că pot, dar eu i-am dus dimineață, așa că tu trebuie să-i iei după-amiază.

Am încuviințat fără să scot o vorbă. Cuptorul cu microunde a țiuit din nou, eu am scos farfuria, am așezat-o pe masă și am început să mănânc. Linda s-a uitat la mine, a pus ziarul deoparte și s-a apucat și ea să mănânce. Am terminat în câteva minute, mâncarea era călduță și ușor de consumat, nu trebuia decât să vâr îmbucăturile în gură. Chiar dacă Linda încă mânca, m-am ridicat și m-am dus pe balcon, m-am așezat cu picioarele pe balustradă, mi-am turnat o cafea și mi-am aprins o țigară. Regula de bază în familia noastră era că împărțeam toate sarcinile. Pornind de aici, era absolut normal ca eu să-i aduc pe copii acasă în zilele când ea îi ducea la grădiniță. Chestia era că eu și lucram în răstimpul acesta, spre deosebire de Linda, care nu muncea.

În ziua aceea mă trezisem la patru și jumătate ca să apuc să fac ceva înainte să se trezească copiii, apoi o ajutasem să le găsească hainele și să-i pregătească înainte de plecare, după care mă pusesem din nou pe treabă, timp în care ea fusese la cafenea, își cumpărase haine și două cutii de arhivare. Dacă timpul alocat copiilor constituia cincizeci de procente dintr-o zi și munca mea alte cincizeci, asta însemna că eu făceam șaptezeci și cinci la sută din toată treaba, în timp ce Linda făcea douăzeci și cinci. La fiecare ceartă îi aminteam de acest lucru. Acum însă nu voiam să mă cert, așa că nu i-am mai spus. Am privit orașul. Pe un zid de jos era o siglă Mercedes, probabil proiectată acolo de razele de soare care cădeau pe capota unei mașini parcate, habar n-aveam, dar sigla aceea mai fusese acolo și înainte, deci șoferul își făcuse obiceiul să parcheze în același loc. Departe, departe, se ridica în zare o macara deasupra acoperișurilor. Cum din balconul meu nu puteam vedea decât acoperișuri, orice element ieșit din comun îmi capta atenția; dacă un om era pe un acoperiș, îl observam, chiar dacă se găsea la câțiva kilometri depărtare – silueta întunecată, bine conturată pe fundalul luminos al cerului.

Mi-am stins țigara în ghiveciul întors cu fundul în sus pe care-l foloseam drept scrumieră, am sorbit și ultima înghițitură de cafea și am intrat în casă. Atunci când am trecut pe lângă bucătărie am văzut-o pe Linda vorbind la telefon. M-am oprit ca să ascult cu cine vorbea. Helena, am decis în doar câteva secunde. Ea s-a uitat la mine și mi-a făcut un semn cu mâna, ca un fel de salut, eu i-am zâmbit și mi-am continuat drumul spre dormitor ca să-mi verific mesajele. La computer am văzut că era deja două și un sfert. Încă o jumătate de oră și urma să plec.

Nici un mesaj.

Plin de ușurare, m-am lăsat pe pat cu ochii la tavan. Era oricum prea târziu să mă mai apuc de ceva. Un iz ușor grețos de mâncare se răspândise în cameră. Atunci când ne mutaserăm acolo crezusem că venea de la vecinii de alături, dar după aceea mi-am dat seama că mirosul pătrundea probabil prin sistemul de ventilație, caz în care provenea de la fast-foodul chinezesc de la parter. M-am ridicat și am deschis ușa de la balcon, apoi m-am întins la loc pe pat. Zgomotele orașului se revărsau în încăpere. Pe coridor au răsunat pași care s-au oprit la toaletă, ușa s-a deschis, apoi s-a închis. Bătrânul saxofonist

care obișnuia să stea lângă un monument la câțiva metri de ieșirea din scară, acolo unde circulația era mai intensă, a început să cânte. Cânta mereu aceeași piesă, de fapt un fragment de aproximativ un minut dintr-o melodie, gândindu-se probabil că publicul era format mereu din alți oameni. Nici nu-i trecea prin minte că un bărbat, undeva la etajul al șaptelea, auzea fiecare notă, nu doar o dată, ci luni de-a rândul.

Diii di daaa da dididi daaaa.

Diii di daaa da dididi daaaa.

Diii di daaa da dididi daaaa.

Am închis ochii. S-a auzit apa de la toaletă, ușa s-a deschis, pașii s-au oprit în fața oglinzii din hol. Oare se uita în oglindă sau doar răsfoia prin teancul de scrisori de pe măsuța de lângă perete?

„Pa paaam!" Era sunetul pe care-l scotea telefonul atunci când era așezat în suport.

Oare îl luase după ea în baie? Sau poate că-l lăsase pe bancă, în trecere, și acum îl pusese la loc?

A venit în cameră.

Am deschis ochii și am văzut-o cum se oprea în ușă.

– Pot să-i iau eu pe copii. Tu o să rămâi singur cu ei câteva zile.

– Mă duc eu. Oricum nu pot să lucrez. Așa că poți să-ți faci bagajele, dacă vrei.

– Ești sigur?

– Vrei să-ți repet?

– Bine, bine. Te duci tu acum, iar mâine-dimineață îi duc eu înainte să plec.

– Când spuneai că pleacă trenul?

– Pe la nouă jumate, mi-a spus ea așezându-se în fața computerului.

Urma să-i viziteze pe Helena și soțul ei actual, Fredrik, la o fermă micuță din regiunea Midt-Sverige. Plănuia să rămână acolo până la sfârșitul săptămânii, atunci când veneau la noi Geir și Christina. Eu nu-l cunoscusem pe Fredrik, dar, din câte auzisem, era total opusul fostului partener al Christinei, fermecătorul și dubiosul Anders. Fredrik era pompier, lucra ca șef de serviciu la cazarma din Stockholm și își cumpărase o casă în Dalarna pe care o demontase, o transportase la Uppsala și o reconstruise bucată cu bucată dovedind atâta pricepere, încât stârnise interesul revistelor de decorațiuni interioare. Atâta știam.

În plus, lui Heidi, care-l văzuse o dată, îi era frică de el. Îl lăsase totuși să-i pieptene părul; prin urmare, Helena trăsese concluzia că nu putea să-i fie chiar atât de frică, însă Heidi spusese că-i era frică de el tot timpul, chiar și atunci când îi pieptăna părul. Helena întotdeauna râdea pe tema asta. Heidi o adora pe Helena, obișnuia să se așeze foarte aproape de ea ca să fie sigură că-i capta atenția, după care îi povestea tot ce se întâmplase în ultima vreme. Vorbea cu ea și la telefon și adeseori îi desena portretul. Heidi era atrasă de tot ceea ce sclipea și strălucea, mai presus de orice îi plăcea să se gătească, cinci costumații pe zi nefiind ceva neobișnuit, iar în persoana Helenei își găsise singurul model cu adevărat fermecător.

– Te bucuri c-o să petreci puțin timp singură? am întrebat-o pe Linda.

Ea a încuviințat fără să se întoarcă spre mine.

– Dar va începe să mi se facă dor de voi după câteva ore petrecute în tren. Sigur nu vreți să veniți?

– Nu, am de lucru. Pe deasupra, cred că ți-ar prinde bine să scapi de copii câteva zile.

– Ai perfectă dreptate. Și Helena întotdeauna are grijă de mine.

– Asta-i grozav, i-am spus ridicându-mă. O să plec de-acum.

– Îi aduci direct acasă sau mergeți la un loc de joacă mai întâi?

Am ridicat din umeri.

– Poți să mă suni dacă mergeți pe undeva? Și vin și eu acolo?

– Sigur. Pa!

– Pa!

Ne-am dus în Magistratparken, locul pe care copiii îl numeau „parcul obișnuit". Alte locuri de joacă pe care le frecventam erau „Parcul cu păianjen" din Pildammsparken, „Parcul cu rechin" din cartierul Möllevangen și „Locul liniștit", la câteva străzi distanță de blocul nostru. În afară de acestea mai erau unul în Pildammsparken și unul jos, în Slottsparken, pe care noi îl numeam „Pădurea trolilor", un altul departe, lângă cazarma pompierilor, unde mergeam destul de rar, dar care le plăcea copiilor deoarece avea niște echipamente deosebite. Aproape tot timpul cât stăteau afară îl petreceam într-unul dintre aceste parcuri. În rest stăteau înăuntru, fie la grădiniță, fie acasă. Nu-mi plăcea asta, pentru că nu era deloc ceea ce-mi doream

eu să le ofer. Dar nu exista alternativă, bani pentru casă nu aveam, iar împrumuturi nu puteam lua din cauza datoriilor restante. Pe de altă parte, copiii nu păreau să sufere în nici un fel, cu căpșoarele lor vârâte între frunzele copacului pe care-l numeau „copacul de cățărat" M-am așezat pe una dintre cele trei bănci din capătul celălalt și am răsfoit un ziar pe care mi-l cumpărasem special dinainte, în timp ce, la intervale regulate, ridicam privirea ca să-mi localizez odraslele. Vanja era de încredere și nici Heidi nu cred că ar fi plecat de capul ei, dar John era imprevizibil; în orice clipă ar fi putut s-o ia pe iarbă înspre drumul care mărginea parcul, și, dacă n-aș fi fost atent și m-aș fi cufundat în lectură, riscam să nu-l mai găsesc printre ceilalți copii atunci când ridicam privirea, iar apoi, după ce aș fi mărit raza de căutare, aș fi putut descoperi o siluetă de o jumătate de metru înălțime îndreptându-se direct spre stradă.

Deocamdată trăgea de leagăn în timp ce mă striga pe mine cât îl ținea gura. M-am dus spre el, l-am așezat în leagăn, l-am tras mai în spate și l-am privit. „Ești gata?" „Da!" mi-a răspuns el serios. Atunci când i-am făcut vânt în spate, a râs. „De zece ori", i-am zis începând să număr. La zece l-am oprit, el a protestat când și-a dat seama că voiam să-l scot de acolo, s-a agățat cu putere de bare, iar în ochi i se citea panica. „Nu, nu, nu!" L-am pus jos și el s-a întins pe burtă, lipindu-și capul de nisip în timp ce striga și se zbătea ca un nebun. Când m-am așezat pe bancă, deja începuse să plângă. Plângea de ți se rupea inima și urla de parcă ar fi fost abandonat și n-ar fi primit mâncare timp de o săptămână, de parcă tocmai l-ar fi lovit cineva. Le-am localizat pe Heidi și Vanja, mi-am aprins o țigară și am reluat lectura ziarului. În subconștient îmi dădeam seama că situația va degenera, așa că peste câteva secunde am lăsat ziarul jos. Am văzut că tatăl care se dusese înspre leagăn cu fiul lui ținându-l strâns la piept îl așeza acum în scaun. „Un om mare care împinge un omuleț întocmai așa cum un vapor uriaș lansează la apă o bărcuță", m-am gândit. Cum John continua să zacă sub leagăn și nu-i dădea prin cap să se miște de acolo, m-am dus la el. „Acum trebuie să te ridici", i-am zis. „Mai vor și alții să se dea în leagăn." Fără să-mi răspundă, plângea cu sughițuri de i se scuturau umerii. L-am ridicat ca pe o broască țestoasă, l-am dus câțiva metri mai departe și l-am pus din nou jos. „Așa! Acum poți să te joci." Apoi m-am așezat din nou. Aveam

mustrări de conștiință, ar fi trebuit să-l liniștesc puțin până se oprea din plâns, dar reacția lui era complet disproporționată în raport cu motivul supărării, și nu voiam să-i dau de înțeles că așa trebuia să se poarte dacă-i refuzam ceva. În al doilea rând, strategia mea era să mă amestec cât mai puțin atunci când eram împreună cu ei, voind să-i las să se descurce singuri.

Dar nu numai copiii aveau probleme cu proporțiile. Când mă gândeam la felul în care mă purtasem cu Vanja și vedeam în fotografiile cu ea cât era de mică de fapt, mă simțeam efectiv întors pe dos. Urlasem de nervi la acea ființă mică? O luasem cu forța din cărucior și o așezasem pe jos, atunci când mintea îmi fusese învăluită de frustrare și de supărare? Pe ea, fetița absolut nevinovată de un an și jumătate? Acesta era cel mai dureros gând pentru mine. Cum putusem face așa ceva? Ce fusese oare în mintea mea? Cum era posibil să-ți pierzi uzul rațiunii în asemenea hal? Nu vedeam cât de mică era, perspectiva exterioară era complet absentă, atât ea, cât și Linda și toți ceilalți din preajma mea fuseseră absorbiți de această turbulență lăuntrică în care cel mai absurd lucru devenea rațional și just. Nici nu aveam cu ce să compar situația, nu mai cunoscusem așa ceva.

John încetase să mai plângă, dar rămăsese cu capul în nisip. Trebuia totuși să-i las o cale de scăpare. Marele leagăn tocmai se eliberase, astfel că am pus ziarul jos și m-am dus la John.

– Vrei să mergem să încercăm leagănul ăsta?

– Da-a! a spus el.

– Haide atunci!

S-a ridicat și a venit după mine în timp ce-și ștergea lacrimile de pe obraji cu mâna, lăsând în urmă o dungă cenușie. Marele leagăn era un fel de coș în care încăpeau mai mulți copii, și alor mei, cel puțin, le plăcea la nebunie să zacă în el și să se uite la cer pe când se balansau înainte și înapoi cu viteză. Când l-am ridicat pe John, au venit și Heidi și Vanja în fugă înspre noi.

– Și noi vrem!

– Dar acum este rândul lui John! am zis. Așa că nu pot să vă dau prea tare! OK?

– OK! a spus Vanja.

– OK! a spus și Heidi.

Le-am ajutat să urce și am tras coșul în spate cât de mult am putut.

– Sunteți gata?

– Da!

– Sigur?

– Da, tati! Dă-ne în leagăn! a strigat Vanja.

Așa am și făcut.

John a țipat în semn de protest.

– Nu vreau!

Am oprit leagănul, l-am scos pe John și l-am pus jos. Și-a întins brațele spre mine, însă l-am ignorat. Când am tras de coș înapoi a început să țipe.

– Bine, măi Sucilă, am zis.

L-am ridicat și, ținându-l pe el cu o mână, le-am dat pe fete în leagăn cu cealaltă mână.

Corpul lui era cald, îmi dădea o senzație plăcută. Și-a lăsat capul pe umărul meu. Coșul venea înspre mine, eu îl trimiteam departe. Fetele stăteau pe burtă, cu capul pe margine, uitându-se în depărtare, spre stradă. Rochiile și părul lor fluturau în vânt. În jur, copiii mergeau târâș sau în picioare, alergau și se cățărau, părinții se iveau ici-colo, unii cu ochelari de soare și cu telefoane mobile, alții absorbiți de ceea ce făceau progeniturile lor. Locul de joacă era înconjurat de o pajiște cu câțiva copaci enormi care erau nemișcați și plini de soare, proiectând cercuri de umbră peste toți cei care veniseră în parc în acea după-amiază. Majoritatea lor erau tineri, aproape toți albi. Mulți stăteau singuri pe iarbă, în dreptul unei biciclete; după modul în care-și suflecaseră pantalonii și-și dăduseră jos cămășile sau tricourile, am dedus că totul fusese improvizat, o idee năstrușnică ce le venise în drumul de la serviciu înspre casă. Alții stăteau în grupuri, majoritatea erau elevi de liceu sau studenți. Apoi mai era câte o pereche de îndrăgostiți care se strângeau în brațe, complet absorbiți unul de altul. În cealaltă parte a Pildammsparken, în spatele vechiului stadion de fotbal, veneau mai cu seamă imigranți sau familii numeroase care luau cina afară și obișnuiau să stea până noaptea târziu, uneori se auzeau înfundat chiar și bătăi de tobe, înălțându-se în lumina soarelui de parcă ar fi ieșit din miezul unui vis. Modul în care umbrele creșteau la căderea serii și soarele cobora spre apus, dar nu pe mare sau în pădure, ci în oraș, avea ceva oniric, mi se părea mie. Lumea se dezintegrează atunci când e scăldată de soare, acesta

era sentimentul pe care-l aveam, relațiile de interdependență dintre toate lucrurile dispar, de parcă totul s-ar afla pe același plan. E de datoria culturii să definească acele relații, legăturile ierarhice, și să unească părțile separate în tipare definite cu un sens clar. De aceea avem noi romane, filme, seriale, poezii și teatru, precum și ziare, știri la televizor și reviste de cancan. Este cert că o cultură care s-a născut într-un peisaj pârjolit de soare, sub un cer în flăcări, de-a lungul unei văi fertile străbătute de un râu, va crea o altă percepție asupra lumii și alte tipare de judecată. În ce anume consta diferența, nu aveam habar, însă era atât de mare, încât mi se părea că limba lor sună ca un hârâit și un scuipat și că toate consoanele seamănă mai degrabă cu un șir de tufișuri în deșert decât cu o formă scrisă, dar presupuneam că la început totul pare incomprehensibil și, cu toate că se clarifică puțin câte puțin odată cu înțelegerea limbii, nu va ajunge niciodată ceva firesc, așa cum e pentru noi, deci nu este posibil și, prin urmare, nici de dorit să îmbrățișezi acea cultură. Asta deoarece rolul cel mai important jucat de cultură în relația dintre oameni, cu țesătura ei de contradicții, de evidențieri, de constrângeri autoimpuse, este atât de fin și complex, încât cei mai mulți aparținenți ai culturii respective sunt încrezători exact în acele nuanțe care reprezintă principiile lor și cunosc alte culturi doar superficial. Însă orice lucru are înțelesul lui, în asta constă cultura. Materialul dintr-o pereche de pantaloni înseamnă ceva, lățimea cracului unui pantalon înseamnă ceva, modelul draperiei din fața unei ferestre înseamnă ceva, ochii care se lasă în pământ dintr-odată înseamnă ceva. Modul în care este pronunțat un cuvânt înseamnă ceva. Ceea ce se știe despre una sau despre alta înseamnă iarăși ceva. Cultura umple lumea de sens stabilind diferențe, iar aceste diferențe în care stă toată valoarea sunt diferite de la o cultură la alta. Faptul că unitățile devin din ce în ce mai mari și culturile ajung să semene tot mai mult între ele este deprimant, cel puțin pentru unul ca mine, care sunt înnebunit după diferențe și sunt atras de lucrurile cu înțeles de nepătruns. Fantastica Japonie, de pildă, care a fost izolată atâtea sute de ani și și-a dezvoltat o cultură proprie, aproape complet închisă pentru noi, chiar dacă era vizibilă. Dizolvarea acelei culturi în cultura occidentală și dispariția ei prin transformarea într-o simplă submulțime este un fenomen la fel de dureros ca extincția unei specii de animale. Dar Occidentul este atât de puternic și atât de expansiv

în natura lui, încât în curând va subjuga întreaga lume, nu prin violență, ca în perioada marilor colonizări, ci prin promisiuni. Din această perspectivă, pe termen lung, eu mă împotriveam imigrației, multiculturalismului și aproape tuturor formelor de uniformizare. Dintr-o perspectivă mai îngustă, aceea a lumii concrete, a realității de zi cu zi din locul unde locuiam eu, Malmö, era foarte greu să percepi imigrația altfel decât ca o resursă uriașă, deoarece văzusem cât de viu și de plin de energie era orașul în comparație cu Stockholm, spre exemplu, unde toți imigranții locuiau în cartierele de blocuri de la marginea orașului și în centru nu prea vedeai altceva decât fețe albe. În mod cert, Malmö era un oraș care-și pierduse strălucirea, sărăcia era omniprezentă, dar în același timp era vibrant din cauza anatognismelor care urmau să fie unificate într-o sinteză; pentru toți cei care creșteau acolo era un adevărat cadou coexistența atâtor experiențe și origini, multe dintre lucrurile care se realizau fiind create parcă pentru prima dată, cu prospețimea și vigoarea noutății.

– Sunt invidioasă pe ei, îmi spusese Linda într-o seară, după ce luaserăm cina într-unul dintre colțurile parcului enorm și mergeam spre casă cu copiii în șir indian după noi.

– De ce? o întrebasem.

– Pentru că sunt afară cu întreaga familie. Părinți, bunici, copii și nepoți și unchi și veri.

Mi-a făcut semn înspre un grup mare adunat în jurul unui grătar, să tot fi fost douăzeci de oameni; cei mai în vârstă erau așezați, cei mai tineri alergau de colo colo și se jucau. Astfel de grupuri erau răspândite pe toată pajiștea. Mirosea a fum și a carne friptă peste tot.

– La fel era și pe vremuri, i-am spus. În urmă cu aproximativ trei generații. Cel puțin, așa era la țară. Bunica mea a crescut astfel. Nu făceau grătar în parc, dar trăiau împreună cu familii numeroase.

– Mi se pare absolut divin! Și iată-ne și pe noi cu micuța noastră familie. Suntem doar noi! Gândește-te cum ar fi fost dacă am fi fost mai mulți! Gândește-te cât de diferit ar fi fost!

– Da, dar nu e chiar așa de al naibii de rău, nu?

– Nu, nu asta vreau să spun. Doar că…

– Ești o romantică. Vezi aura care-i înconjoară pe ei și-ți dorești și tu una.

Linda a scuturat din cap.

– Nu vreau să *am* și eu. Doar că mi se pare atât de… mda, am impresia că-s înconjurați de mult mai multă viață!

– Abia a fost mama ta la noi. Și mama mea a fost aici o vreme. Dar tu te bucuri când pleacă, nu-i așa?

– Așa e. Totul este concentrat asupra *noastră,* a mea, a ta și a copiilor. Imaginează-ți cum ar fi dacă am avea o companie numeroasă. Pur și simplu am risca să uităm de noi înșine!

Soarele din spatele nostru devenise roșiatic și atârna asemenea unei bile deasupra acoperișurilor, mi-am amintit, și m-am uitat la John ca să văd dacă nu cumva, în mod excepțional, adormise pe umărul meu, dar mă privea cu ochii larg deschiși. M-am dat cu un pas înapoi.

– Nu mai pot, le-am spus fetelor.

– Dar, tati! a protestat Vanja. Abia am început!

– Încă puțin, te rog! a spus Heidi.

– Nu. Chiar când îl puneam jos pe John ca să merg înapoi la bancă, am zărit-o pe Linda venind spre locul de joacă rotund, înconjurat de zid și cu pietriș pe jos, aflat în mijlocul parcului. Iat-o pe mama! le-am zis.

Fetele au coborât târâș din leagăn ca să-i vină în întâmpinare, John a început să alerge și el, iar ea, râzând fericită, s-a lăsat jos ca să-i poată îmbrățișa. Era altă persoană decât zilele în care eu soseam acasă, iar ea stătea în pat și nici măcar nu auzea când copiii strigau întrebător și plini de nerăbdare: „Hello? Mama?" prin apartament. M-am dus la bancă și am împăturit ziarul ca să-l pun sub cărucior, când m-a cuprins brusc starea de neliniște.

De unde provenea?

M-am uitat înspre Linda, care se apropia înconjurată de copii. Nu de acolo.

Romanul!

Bineînțeles! Asta era!

– Bună! a zis Linda.

– Bună! i-am răspuns. Ai ceva bani la tine?

– Nu, nu cred. La ce anume te-ai gândit?

– Am putea să cumpărăm înghețată de la chioșcul de acolo. Dar eu am numai douăzeci de coroane. Și acolo nu se poate plăti cu cardul, nu?

– Ba da. Au început să accepte plata cu cardul.

– Vreți înghețată? i-am întrebat uitându-mă în jos spre ei.

Peste câteva clipe, în timp ce ne îndreptam spre semafor la umbra copacilor, am încercat să găsesc argumente pentru a-mi îndepărta neliniștea, spunându-mi că nu scrisesem nimic periculos despre cei care acum citeau romanul, că mă temusem de reacția lui Yngve, dar totul mersese cât se poate de bine.

– Cum a fost la grădi azi? a vrut să știe Linda.

– Bine, cred. N-am întrebat. În orice caz, s-au bucurat când am ajuns acolo.

Ne-am oprit la semafor. Linda și Heidi se băteau care să apese prima pe buton, dar Vanja le-a împins la o parte și a apăsat triumfătoare. Heidi a început să plângă.

– Tu poți să apeși data viitoare, i-am zis.

– Vanja m-a împins!

– Nu trebuia să faci asta, Vanja, a spus Linda. Dar acum mergem să cumpărăm înghețată.

Hedi a rămas cu capul plecat cât timp am traversat strada. M-am dus și am luat-o în brațe, cărând-o tot drumul până la chioșc.

– De ce o cari pe Heidi în brațe și pe mine nu? a întrebat Vanja.

– Pentru că a plâns, i-am spus. Dar te pot duce puțin și pe tine la întoarcere.

Mi-am vârât capul pe gemuleț, însă n-am văzut pe nimeni acolo, așa că am apăsat soneria mică și strălucitoare de pe tejghea.

Reacția lui Jan Vidar mă neliniștea cel mai tare. El avusese și avea cincisprezece ani pentru mine, iar eu nu descrisesem lumea noastră tocmai ca pe ceva fantastic. Poate că, privind în urmă, lui i se păreau fantastice acele vremuri? Poate că el idealiza perioada respectivă?

O femeie, care mi se părea a fi românca, a ieșit dintr-o încăpere din spate și s-a postat în fața mea.

– Bine, am spus eu uitându-mă la copii. Acum trebuie să arătați cu degetul ce anume doriți.

M-am întors spre ea.

– Mai întâi două cafele. Una să fie cu lapte.

– Eu vreau… un Calippo, a zis Vanja.

– Cola sau verde? am întrebat-o.

– Verde.

– Și un Calippo cu gust de fructe, i-am spus femeii brunete.

– Și eu vreau la fel, a spus Heidi.

– Două, atunci! Și tu, John? Arată-mi ce vrei!

El a arătat un Sandwich. Dacă era conștient sau nu de ceea ce făcea, asta era altă problemă.

– Și un Sandwich.

Vânzătoarea a făcut totalul, eu am fluturat prin aer cardul, ea a scos un cititor de carduri și a tastat ceva la el, apoi s-a dus la un congelator când am vârât cardul în aparat. Pe aleea pietonală din spatele celor câteva mese și scaune venea un tânăr gras, în compania unui cățeluș. Am văzut că Vanja îi urmărea cu privirea. El era atât de gras, încât sigur primea ajutor de boală. Avea pantaloni ieftini de culoare kaki, o șapcă gri-militar și un tricou negru. Tremura toată carnea pe el când mergea, și încheieturile păreau să i se rotească.

Am tastat pinul. Femeia s-a îndreptat de spate.

– Ce fel de câine era acela, Vanja? am întrebat-o apăsând pe „OK"

– Un terrier, cred, a spus ea.

Heidi stătea în brațele Lindei sub umbrelă, John se cățărase pe scaun și încerca să vâre o suzetă aplatizată printr-o crăpătură din masă.

– Calippo-ul de fructe s-a terminat, din păcate, a zis femeia. Pot să vă dau cu cola în schimb?

– Da, e bine.

Micul cititor de carduri a început brusc să țiuie, și o panglică de hârtie s-a ivit încet dinăuntru. Femeia mi-a dat cele trei înghețate, a rupt bonul, eu am făcut câțiva pași spre copii, împărțindu-le înghețatele, și, când m-am întors, ea mi-a întins două pahare din carton cu cafea și bonul. I-am dat o cafea Lindei, care deja începuse să desfacă înghețatele, apoi m-am așezat la masă și am sorbit încet din cafea.

Gunnar se supărase atunci când apăruse în librării *Ute av verden – În afara lumii*. Dar aceea fusese prima mea carte publicată, era ceva cu totul nou, și indubitabil suferise un șoc recunoscându-se într-unul dintre personaje, însă de atunci trecuseră mai bine de zece ani, iar faptul că ultimul meu roman fusese nominalizat la Nordisk råds litteraturpris, Premiul Literaturii Nordice, schimbase mult lucrurile: nu mai eram un fitecine care-și irosea timpul cu visuri scriitoricești, ci un autor renumit la nivel național și internațional, deși în ultimul caz celebritatea mea nu era chiar atât de mare. Oricum, puținul acela

care se scrisese despre mine în presa străină fusese reluat și în ziarul local din Kristiansand, *Fædrelandsvennen*. În *Frankfurter Allgemeine Zeitung* romanul fusese descris drept o capodoperă, și până și *The Guardian* îl prezenta la fel, deși articolul de acolo era ambivalent. Lui Gunnar îi displăcea probabil că vorbisem despre tata și bunica din partea tatei, dar ceea ce scrisesem despre el n-avea de ce să-l nemulțumească, ieșea bine, fusese tratat cu respect.

– Am emoții înainte de călătorie, cred, a spus Linda. Sunt puțin agitată.

Un bărbat în vârstă a trecut pe o bicicletă. Bătea ceva în spițe, iar pedala scârțâia, atingându-se de apărătoarea lanțului.

– Pentru că mergi cu trenul până acolo? am întrebat-o.

– Da. Întotdeauna am fost agitată înainte de călătorii, încă de mică.

– Ce-ai spus, mami? a zis Vanja.

– Spun doar că am emoții pentru că urmează să călătoresc.

– De ce?

– Și eu mă întreb același lucru, i-am spus. Nu e nimic rău dacă simți niște furnicături în stomac.

– Gândește-te că am fost singură până la Hydra când aveam șapte ani, a zis Linda. Este absolut incredibil.

– Da, este! i-am spus.

– Ce este? a întrebat Vanja.

– Am călătorit singură până pe o insulă din Grecia, atunci când eram cu doi ani mai mare decât ești tu acum. De fapt, nu am fost complet singură, m-am dus acolo cu o familie, dar nu i-am avut nici pe mama, nici pe tata cu mine.

– Asta a fost în anii '70, am precizat. Atunci copiii erau tratați altfel.

– A fost o chestie extraordinară chiar și pentru anii '70! a spus ea.

– Ți-am povestit cum a fost prima dată când am călătorit singur? am întrebat-o.

Linda a clătinat din cap.

– S-a întâmplat tot în anii '70, dar n-am fost la fel de tare ca tine. Eram în clasa întâi și am pierdut autobuzul către casă. Atunci când m-a văzut plângând în mijlocul drumului, administratorul a venit la mine. Am avut un administrator extraordinar, adeseori mergeam

să-l vizităm în atelierul lui. În fine, el mi-a spus să iau următorul autobuz. Acesta mergea în sens opus, dar ne aflam pe o insulă, așa că până la urmă tot avea să treacă pe lângă casa noastră. M-am urcat în autobuz. Nu cunoșteam pe nimeni. Și, când autobuzul a virat la stânga în loc de dreapta, mi s-a făcut o frică îngrozitoare. Într-o secundă am uitat tot ce-mi spusese administratorul, sau pur și simplu nu mi-a mai venit să-l cred. În orice caz, mi s-a făcut atât de frică, încât am tras de sfoară ca să-i cer șoferului să oprească. Autobuzul s-a oprit, și iată-mă în mijlocul unui drum pe care nu mai fusesem niciodată, singur la zece kilometri de casă.

– Ce-ai făcut atunci? m-a întrebat Linda.

– Odată cu mine mai coborâse un băiat. I-am zis că m-am rătăcit, iar el mi-a spus să merg acasă la el. Și m-am dus. Chiar la marginea drumului se afla o casă întunecată. Tatăl lui l-a sunat pe tata, și el a venit să mă ia.

M-am uitat la Vanja.

– E vorba de bunicul tău.

– Și al tău, și al tău, le-a zis Linda lui Heidi și lui John.

– Știu, a spus Vanja. A murit.

Am confirmat dând din cap.

– A murit înainte să mă nasc eu, a adăugat ea.

– Și bunicul din partea mamei a murit, a spus Heidi.

– A murit în Ajunul Anului Nou, a zis Vanja.

– Așa e, am spus eu.

M-am uitat la Linda, care a spus zâmbind:

– Dar pe tine te-a văzut, Vanja!

Vanja a încuviințat foarte serioasă.

– De două ori. La Stockholm.

– Eu m-am născut la Stockholm, a spus Heidi.

– Așa e! a zis Linda strângând-o la piept.

A doua zi dimineață m-am trezit la patru și jumătate. Am oprit soneria țiuitoare a ceasului deșteptător, am luat grămada de haine și am dus-o afară din cameră, pe hol, ca să n-o trezesc pe Linda, am luat cele două ziare aruncate pe jos, în fața ușii, am pornit cafetiera și am citit rubrica de cultură și de sport, mâncând un măr în timp ce așteptam. Când cafeaua a fiert, am băut o ceașcă și am fumat o țigară pe terasă. Cerul era încețoșat, întunericul zorilor cenușii încă

plutea printre clădirile aflate sub mine, rece și umed: era mijlocul lui august, în curând avea să vină toamna.

Mi-am aprins o țigară ca să amân cât mai mult începerea lucrului, dar am stins țigara fumată pe jumătate și am intrat în birou, am pornit computerul, m-am așezat, am aprins lampa fixată cu o clemă de raftul de cărți, am căutat prin teancul de CD-uri înșirate pe jos lângă mine, m-am oprit la albumul lui Boo Radleys *Giant Steps* și, de la o secundă la alta, am fost aruncat în atmosfera orașului Bergen de la începutul anilor '90. Abia dacă mai ascultasem discul de atunci, și, tocmai din acest motiv, nu voiam să retrăiesc acele emoții. Am stat o secundă și am analizat problema din toate unghiurile, dacă trebuia să schimb muzica sau nu, în timp ce, concomitent, am deschis fișierul cu manuscrisul celui de-al doilea roman și m-am apucat să-l recitesc. Nu, nu mergea. Am scos discul lui Josh Rouse, *1972*, era molcom și plăcut, undeva la limita cu *muzak*, muzica din magazine și cafenele, și un mod agreabil de a-mi începe ziua.

După o oră am auzit o ușă, undeva. Am oprit muzica și am ascultat. Cineva mergea tiptil pe hol. Trebuia să fie John sau Heidi. Nu c-ar avut vreo importanță; dacă era treaz unul, venea și celălalt în curând.

Am deschis ușa și m-am dus la bucătărie. John stătea cu pernuța într-o mână și se uita la mine. Era șase și zece minute.

– E miezul nopții, i-am spus. Du-te înapoi în pat.

– Nu sunt obosit, mi-a zis el bosumflat, de parcă i-aș fi adus vreo acuzație.

– Vrei să mănânci micul dejun?

– Da.

L-am cocoțat în scaunul pentru copii, apoi am scos müsli din bufet și chefir cu gust de afine din frigider, le-am turnat într-un castron, l-am așezat pe masă și i-am întins o lingură pe care din fericire a luat-o. S-au auzit iarăși zgomote de pași. M-am întors, și Heidi stătea în ușă.

– Bună dimineața, Heidi!

Nu mi-a răspuns, mulțumindu-se să se uite la mine cu ochii mijiți și părul ciufulit.

– Vreau și eu din aia!

– Normal că și tu primești.

– Bună, John, a spus ea.

– Bună! a salutat-o John.

I-am dat o farfurie și o lingură.

– Vă descurcați dacă vă las singuri acum?

Heidi a aprobat dând din cap și a început să mănânce. M-am întors la birou lăsând ușa întredeschisă, astfel încât să-i pot auzi, și am încercat să mă apuc de lucru. Îmi era mai greu fără muzică, însă peste doar câteva minute deja scriam intens despre o drumeție făcută împreună cu Geir Angell la Søgne, la câteva zile după înmormântarea mamei lui, după ce susținusem o lectură publică la un liceu. Nu știu ce mă determinase să scriu despre asta, poate era doar sentimentul pe care mi-l dădea camera, așa pe întuneric, sub stelele care licăreau a iarnă.

– Tati? m-a strigat Heidi din spate.

M-am speriat atât de tare, încât mai să-mi sară inima din piept.

– Ce s-a întâmplat? am întrebat-o întorcându-mă spre ea.

– John vrea să se dea jos de pe scaun.

M-am dus la bucătărie, l-am ridicat din scaun și l-am pus jos. Scutecul era atât de greu, încât îi atârna între picioare. I l-am scos și l-am înghesuit în găleata de gunoi de sub chiuvetă, i-am spus să stea nemișcat, ceea ce a și făcut, am adus un scutec nou de la baie și i l-am dat, toate acestea sub supravegherea lui Heidi.

– Vrem să facem baie! m-a anunțat ea.

– Nici poveste! i-am zis.

– Ce?

– Nu e voie acum!

– Ce? a repetat Heidi.

Era un obicei de-al ei, răspundea cu „ce" la orice îi spuneam, iar uneori din cauza asta dădea impresia că ar fi fost cam înceată la minte. Era un tic care mă enerva.

– Nu, i-am spus. Nu aveți voie să faceți baie.

A făcut o față posomorâtă, apoi s-a întors spre fratele ei, care era în patru labe și se juca pe podea, lângă plintă.

– Haide, John. Hai să mergem în camera de zi să ne jucăm!

Era șase și cinci. Autobuzele începuseră să circule. Zgomotele monotone și apăsătoare răsunau ca tunetele. M-am dus în dormitor ca s-o trezesc pe Linda. Vanja dormea lângă ea. Obișnuia să se furișeze

în timpul nopții, uneori o găseam în patul nostru chiar când voiam să ne culcăm. Tocmai o învățaserăm să doarmă singură atunci când s-a născut Heidi, și Lindei i-a fost atât de milă de ea, încât i-am dat voie să doarmă cu noi, ulterior respectând regula de a sta lângă patul ei până ce adormea. Dar asta nu era de ajuns, deoarece, dacă se trezea și nu ne găsea, venea în camera noastră.

– Este șase și zece, am spus. Heidi și John s-au trezit deja. Ai putea să te trezești și tu, ca să lucrez puțin?

– Îhî, a șoptit ea.

Am pornit computerul din dormitor, am deschis căsuța de e-mail și am verificat dacă nu cumva, contrar presupunerilor mele, primisem vreun mesaj în timpul nopții, dar, din fericire, nu sosiseră decât știrile de la *Agdeposten*, așa cum se întâmpla în fiecare dimineață de când încercasem odată să caut în arhiva lor niște articole despre tata; din cauza unei erori n-am putut să accesez arhiva, însă adresa mea fusese reținută, și n-am reușit niciodată să-mi șterg numele de pe lista lor de distribuție. Pe de altă parte, era plăcut să primesc știrile locale în fiecare dimineață. Am șters e-mailul și mi-am căutat numele pe Google, am navigat puțin și apoi, când am văzut că Linda nici măcar nu se clintise, m-am dus iar în birou, am închis ușa, am pornit muzica și am încercat să reintru în starea de dinainte. Dar această scurtă întrerupere fusese de ajuns ca să-mi îngreuneze și mai tare sarcina. Dimineața, când mă apucam de lucru, dacă nu făceam altceva decât să mă așez la birou, trecerea de la somn la text era lină. Pe durata zilei trebuia să folosesc tot mai multe resurse ca să mă opun forțelor care mă țineau în loc, iar după-amiaza, singura posibilitate era să dorm ca să scap și să pot reîncepe.

Mi-a luat aproape o oră ca să mă pun pe treabă. La scurt timp după aceea, Linda a bătut la ușă ca să mă întrebe dacă mai erau șosete curate pe undeva sau dacă puteau copiii să meargă doar în sandale. M-am întors și am străfulgerat-o cu privirea mea cea mai tăioasă. Ea a închis ușa cu putere. Clocoteam. Pe hol se auzeau voci, Vanja și Heidi strigau una după alta. Dându-mi seama că nu reușea să-i stăpânească, m-am simțit destul de vinovat încât să ies ca să văd dacă puteam fi de ajutor, dar nu și s-o privesc în ochi pe Linda. M-am postat în spatele Vanjei, i-am prins piciorușul și i-am pus sandaua.

– Ai! a exclamat ea.

Niciodată nu spuneau „au", ca în norvegană, ci „ai", în suedeză. Am vârât cele două baretuțe prin deschizătură, le-am îndoit înapoi și le-am prins de scaiul acela, velcro sau cum i-o fi zicând, pe care trebuia să-l lipesc.

– S-au dat cu cremă de soare? am întrebat.

– Nu cred că este nevoie astăzi, a spus Linda.

– S-au spălat pe dinți?

– John, da. Vanja și Heidi nu. N-am ajuns chiar acolo.

Am smuls ușa de la baie, am vârât cele două periuțe sub jetul de apă, am pus pe ele pastă de dinți, am ieșit iar, i-am întins una Lindei și eu m-am postat în fața lui Heidi cu cea de-a doua.

– Deschide gura! i-am ordonat.

Ea și-a strâns buzele cu putere.

Uneori făcea asta pentru că era amuzant, dar nu și de data asta; avea o privire tăioasă și rebelă.

– Crezi că m-am supărat prea tare? am întrebat-o.

Ea a confirmat dând energic din cap.

– Nu mai sunt supărat. Nu vrei să deschizi gura măcar puțin?

Nu.

– Vrei să te spăl pe dinți cu forța, asta vrei?

– Ce?

– Forța! Să te spăl pe dinți cu forța!

– Ce?

– Eu am terminat! a spus Vanja zâmbindu-i fericită surioarei sale.

John se lupta să deschidă ușa de la apartament, stând pe vârfuri. Abia ajungea să prindă clanța, dar nu reușea s-o și tragă în jos.

– Vreau cu mama! a spus Heidi.

– Bine, am zis.

I-am întins periuța Lindei, pentru care Heidi imediat a deschis gura, etalându-și dinții.

– Pa! am spus eu peste câteva clipe.

Nimeni nu mi-a răspuns.

– Ai putea măcar să-mi spui pa! am insistat uitându-mă la Linda.

– Pa! Dar trec pe acasă înainte să plec.

– Bine, am zis, după care m-am întors în birou.

Am stat nemișcat pe scaun, așteptând să aud ușa liftului și fâșâitul cabinei spre parter, și abia apoi am clicat pe documentul din bară. În secunda următoare, textul a apărut pe ecran.

Linda s-a întors peste o jumătate de oră. Am ieșit din birou și ea mi-a propus să bem o cafea pe balcon, unde am stat zece minute și am fumat fiecare câte o țigară fără să ne spunem nimic.

– Sper să vă descurcați aici, mi-a zis din hol, cu bagajul lângă ea.

– Sigur c-o să ne descurcăm.

– Am să sun diseară înainte să se culce, e bine?

– Bineînțeles! Încearcă să te relaxezi puțin. Transmite-le salutări Helenei și lui…

– Fredrik. Le transmit.

Ne-am sărutat, Linda a închis ușa în urma ei și eu am intrat să verific e-mailul, era unul de la play.com, în rest nimic, apoi m-am așezat la birou și am început din nou să scriu. Am vorbit o jumătate de oră cu Geir Angell la telefon, la prânz am mâncat o cutie de chiftele de pește neîncălzite, am mai făcut o cană de cafea la filtru și m-am dus pe balcon să fumez o țigară. La întoarcere am constatat că primisem un e-mail de la Gunnar.

Titlul era „Viol verbal"

Nici pomeneală să-l deschid.

Am sărit de pe scaun, am traversat apartamentul, înșfăcând telefonul în trecere, m-am așezat pe terasă și l-am sunat pe Geir Angell.

– Doar nu ești tot tu, mi-a răspuns el.

– Acum am primit mesajul.

– De la unchiul tău?

– Da.

– Nu te place?

– Nu știu. Nu l-am citit încă. Al naibii să fiu dacă am curaj!

– Cât de periculos poate fi? Adună-te! Termină odată cu comportamentul ăsta de struț!

– Titlul este „Viol verbal"

– I-auzi!

– Ar trebui să-l citesc, i-am zis. Cel mai bine ar fi să-l citesc acum. Fii atent, ți-l trimit, ca să-l citești și tu, iar apoi te sun din nou. E bine așa?

– Sigur!

Am închis, mi-am aprins o țigară și m-am uitat la acoperișuri. Inima îmi bătea atât de tare, încât aveam impresia că voia s-o ia din loc.

Viol verbal.

Am luat o înghițitură de cafea. M-am gândit dacă nu cumva era mai bine să fac o plimbare prin oraș și să las e-mailul deoparte o vreme, să mă așez mai degrabă într-un parc sau să merg pe la câteva magazine. Dar știam că gândul la conținutul mesajului avea să mă macine și că mi-ar fi fost imposibil să-mi găsesc liniștea. M-am ridicat și m-am dus în dormitor, am dat click pe mesaj chiar dinainte să mă așez și l-am citit cât de repede am putut, ca și când ceea ce era mai îngrozitor s-ar fi aflat la intersecția dintre ochi și text, nu în conținutul lui.

Mă așteptasem la orice, dar nu la asta.

Era de parcă l-aș fi auzit țipând. Mama mea era răspunzătoare pentru romanul pe care mă pregăteam să-l public, așa scria. Ea ura familia Knausgård, dintotdeauna îi urâse. În toți acei ani mă îndoctrinase cu ura ei, îmi sucise mințile, până când am pierdut contactul cu realitatea și am scris această porcărie denigratoare, imorală și egocentrică, pentru a mă răzbuna pe familie și pentru a-mi umple buzunarele. Ceea ce făceam eu era mult mai grav decât răul pe care pretindeam că mi-l făcuse tata în timpul copilăriei. Sursa tuturor acestor cărți era mama mea, toate cărțile erau înțesate de motivele ei de răzbunare. Erau pline de greșeli și descrieri răuvoitoare și vădeau o perspectivă asupra firii omenești pe care el o socotea complet străină familiei noastre. Se impunea să merg la psihoterapie.

Mai scria că-l considera direct răspunzător pe directorul editurii și că intenționa să ceară daune dacă manuscrisul era publicat. La finalul mesajului nu era nici o semnătură.

Când am terminat, abia am reușit să mă ridic. Să raționez, în mod cert nu eram în stare. Trebuia să vorbesc cu cineva, ăsta era singurul lucru pe care-l știam. Am tastat adresa lui Geir Angell și i-am redirecționat e-mailul, apoi am traversat iarăși apartamentul. M-am oprit în fața ferestrei din camera de zi și am aruncat un ochi și înspre piață, m-am dus la bucătărie și am privit acoperișurile caselor, am intrat în camera copiilor, m-am uitat împrejur la paturile suprapuse, al lui Heidi și al Vanjei, la pătuțul lui John, am ieșit din nou, am intrat în

baie, am pornit apa la chiuvetă și m-am spălat pe mâini, m-am dus în camera de zi, am deschis ușa de la balconul cel mare, acolo venise soarele și era cald, m-am lăsat pe balustradă cu brațele încrucișate și m-am aplecat ca să-i văd pe oamenii care treceau pe lângă clădirea mea, m-am desprins de balustradă și am intrat în casă, m-am plimbat în sus și-n jos prin cameră, și atunci am luat o decizie. E-mailul avea un document atașat, o altă scrisoare pe care n-aveam de ce să n-o citesc, situația oricum nu se mai putea înrăutăți.

Scrisoarea îi era adresată lui Sissel Norunn Hatløy, adică mamei. Gunnar o informa că tocmai terminase de citit ultimul manuscris al „scriitorului", adică eu. Textul era de o asemenea natură, încât nici nu-și găsea cuvintele prin care să-și exprime părerea despre mine. Cu toate acestea, a făcut-o. Un tip cu cele mai negative însușiri imaginabile. Mă ridicam singur în slăvi, eram un nenorocit, un individ josnic. Lui Gunnar i se părea bizar că atacam tocmai familia Knausgård, în vreme ce ea, adică mama, scăpa basma curată. Autorul nu spunea nici o vorbă urâtă la adresa ei. De ce? Gunnar avea o imagine complet diferită despre ea, după cum scria: ne neglijase pe mine și pe Yngve în toată perioada copilăriei noastre, se preocupase doar de ea însăși și de ceea ce el numea ego-ul ei cvasi-filosofic, pe care eu îl duceam mai departe. Fără să se gândească la alți oameni, doar la sine însăși. Fără compasiune, fără considerație pentru ceilalți, mereu îndrăgostită de propria persoană. Ar fi trebuit să-l sprijine pe tata atunci când noi aveam cea mai mare nevoie de o mamă, dar n-a făcut-o, ci ne-a neglijat. Acesta era miezul problemei, acesta era esențialul, insista Gunnar. Asta nu înțelesesem eu niciodată, pentru că ea îmi sucise mințile. Credeam tot ceea ce spunea și, de vreme ce ura familia Knausgård, însemna că și eu o uram. Apoi, Gunnar a povestit cum își amintea el acea perioadă în care mama a intrat în familia lor.

El era un băiețel pe atunci, și prezența mamei în mod cert îl impresionase, pentru că folosea cele mai sugestive cuvinte ca s-o descrie – atât de rece și de respingătoare, încât aveai impresia că textul se referea la un ghețar. Nu avea nici o fărâmă de căldură în ea și pic de personalitate, nu participa la viața de familie, în schimb stătea într-un colț și citea o revistă de una singură, din când în când uitându-se la ei pe sub sprâncene în timp ce trăgea dintr-o țigară. Nu comunica cu nimeni, iar copiilor din preajmă nu le-a adresat niciodată o vorbă bună – aici

probabil că el se referea la el însuși. Continua cu acuzația că mama niciodată nu-l invitase în vizită după ce el a crescut și niciodată nu se dusese să-i vadă copiii; cât despre mama lui, afectuoasă și sociabilă, era respinsă în mod fățiș. Gunnar scria că suferise văzându-și fratele mai mare silit să trăiască alături de ea și se întrebase mereu ce-o făcuse să devină astfel, oare cum de ajunsese atât de antipatică. Își amintea o vizită pe care o făcuse la vârsta de doisprezece ani acasă la mama și familia ei din Vestland. Pe mama ei, adică pe bunica maternă, o descria ca fiind autistă, suferind de nevroze și complexe de inferioritate. Caracteriza drept sărăcăcioasă ferma unde trăiau, numind-o „gospodărie de țărani amărâți". Atunci când, la vârsta de doisprezece ani, o văzuse pe bunica mea, a înțeles cum de fiica ei simțise atât de acut nevoia de a deveni cineva, iar fiul ei, unchiul meu Kjartan, a sfârșit prin a scrie poezii despre ciori, ceva ce lui Gunnar i se părea rizibil, prostesc și banal. Mama mea nu învățase acasă ceea ce ar fi trebuit, mai exact cum să-și manifeste empatia, cum să creeze o atmosferă plăcută în jurul ei, și-mi transmisese mie toate aceste defecte.

Îi scria ca să-i atragă atenția că era încă răspunzătoare pentru mine, sau cum mă numise el, „fiul tău lipsit de prieteni", mai ales acum când eram într-un mare bucluc. M-a comparat cu tata, afirmând că eram la fel de fals cum fusese și el și că în mine exista aceeași personalitate scindată ca a tatălui meu. Apoi m-a comparat cu mama, scriind că eram la fel de cinic și lipsit de empatie ca și ea. Dar reieșea asta din carte? Nu! Tocmai această perspectivă, care în mod vădit era și cea corectă, lipsea cu desăvârșire. Vinovăția mamei pentru decăderea tatălui meu era clară pentru toată lumea care avea ochi să vadă, spunea el. Tata nu primise niciodată din partea ei ceea ce avea nevoie, adică iubire, apropiere, prietenie, căldură. Asta observase și pricepuse Gunnar încă de la vârsta de doisprezece ani, dar fratele lui, adică tata, s-a deșteptat prea târziu.

La final o ruga să mă determine să opresc proiectul și apoi să-mi ofere un loc la un spital de psihiatrie, undeva. Dacă nu se întâmpla așa și cartea apărea în librării, el avea să ceară daune morale. Intenționa să pună capăt acestui atac plin de ură la adresa familiei Knausgård pe care-l pusese ea la cale și avea s-o facă indiferent de ce mijloace ar fi fost necesare.

Scrisoarea nu era semnată cu numele lui, ci doar în calitate de frate al tatălui meu.

M-am întins pe pat și am rămas nemișcat. Dintr-odată, momentul acela era singurul lucru care exista. Ce anume conținea și cum anume mă făcea să mă simt, nu mai pot să-mi amintesc, deoarece a trecut un an și jumătate de atunci, și eu nu mai sunt în mijlocul acelei stări de anxietate explozive. Înțeleg starea, și încă destul de bine, dar nu o pot retrăi. Acum, când recitesc scrisorile lui Gunnar, sunt cuprins de o stare extrem de neplăcută care-mi confirmă ceea ce știusem dintotdeauna, ceea ce simțisem dintotdeauna, dar în comparație cu forța loviturii de atunci, ceea ce simt acum este doar o copie pală. Pe atunci, în zilele acelea de august ale anului 2009, eram complet paralizat. Dacă aș fi avut cea mai mică bănuială că mă aștepta o astfel de furie, aș fi putut măcar să mă pregătesc, diminuând astfel efectul șocului, sau, mai probabil, pur și simplu aș fi renunțat să mai scriu romanul. Dar în timp ce-l scriam nu mi-a trecut nici o clipă prin minte că aș fi putut stârni o asemenea reacție.

Telefonul a început să sune brusc.

Sigur era Gunnar.

Nu puteam vorbi cu el. Ar fi fost ca atunci când, mic fiind, făcusem ceva rău și-l auzisem pe tata deschizând ușa de jos, de la intrare. „Acum o să vină! Acum vine!"

Dar la telefon ar fi putut să fie Geir Gulliksen sau Geir Berdahl, pentru că le trimisem și lor mesajul.

M-am ridicat și m-am grăbit să ajung în hol. Atunci când am ajuns la aparat, încetase să mai sune. L-am scos din încărcător și am căutat ultimul apel primit.

Scria doar „10"

Asta însemna că cel care mă sunase își ascunsese numărul. Geir Angell întotdeauna suna de pe număr ascuns, probabil că el fusese. Obișnuiam să glumesc spunându-i că doar poliția și cu el mai procedau așa. Dar nu era o simplă glumă, pentru că undeva în adâncul meu mă așteptam mereu să fiu sunat de poliție.

Am luat telefonul cu mine pe balcon și l-am sunat pe Geir.

– Alo, da! Aici Gunnar! Ești perfidul meu nepot fără prieteni? Cum îndrăznești să suni la noi?

– Tu m-ai sunat adineaori?

– Da, da, a spus el. Ești într-o pasă proastă, sau ce?

– „Proastă" nu e tocmai cuvântul potrivit. Ai citit e-mailul?

– Mda, ce limbaj colorat are unchiul tău!

– Da.

– Am râs cu voce tare.

– Te cred!

– Haide! E supărat pe tine și nu e greu de înțeles, dar asta e tot. De fapt, tu n-ai greșit cu nimic.

– Ba eu cred că da! Și-o să mă dea în judecată, n-am nici o îndoială.

– Dar asta-i absolut fantastic! Chiar sper să facă așa o prostie! O să fii bogat ca un bancher! Toți o să vrea să-ți cumpere cărțile dacă se ajunge la proces! O să intri direct în istoria literaturii. Și o să fii și milionar! Nici că s-ar putea mai bine!

– Oh, ba da!

– Haide, acum! Ce-ai făcut? Ai scris o carte despre viața ta, poți să privești lucrurile astfel. Este un proiect al libertății. Libertatea este ceva ce trebuie să-ți iei singur. Dacă o primești de-a gata, devii un sclav. Tu ai vrut să scrii despre viața ta așa cum este ea. Asta are un preț. Vezi care este prețul acum. Nu ai ținut cont de unchiul tău, ceea ce înseamnă că ai fost nesăbuit. Asta o să te coste. Da, el este supărat pe tine, și-l înțeleg. Are dreptate să fie supărat pe tine, privind din perspectiva lui, dar atât și nimic mai mult. Pricepi? N-ai scris nimic rău despre el. Tu ai scris despre propriul tău tată. Este dreptul tău, este afurisita de moștenire care ți-a rămas, e ceea ce-a lăsat el în urma sa. Nimeni nu are voie să-ți interzică să faci asta. Ei pot să se supere, pot să se înfurie, pot să vă șicaneze pe tine și pe cei din familia ta, dar toate se opresc acolo. N-ai făcut nimic rău. Ai iertarea mea! Ce păcat să nu sunt un preot catolic!

– Mda.

– Cum adică, mda? Așa este! Adună-te, omule! O să te îmbogățești! Trebuie să te amuzi de toate astea.

– De fapt, nu-i nimic de râs aici.

– Ba bine că nu! Și atunci când am citit e-mailul, am înțeles de unde provin toate astea. Nu ești singurul nebun din familie. Toți sunt așa. Tatăl tău, unchiul tău și cu tine.

N-am răspuns. Încercarea lui de a mă încuraja evident că nu ajuta la nimic, dar m-am bucurat totuși că încerca. Am mai vorbit o oră după aceea, unicul subiect fiind e-mailurile și noua situație creată de ele. În opinia lui Geir, trebuia să mă las în voia sorții. Morala n-a creat niciodată nimic propriu, n-a făcut decât să nege ceea ce s-a creat deja. Ceea ce a fost creat înseamnă viață. De ce să spui nu vieții?

Geir era nietzschean până în măduva oaselor. El privea din exterior, acesta era punctul lui forte, dar asta însemna și că era situat în afară. Eu eram în miezul problemei, și dacă exista ceva ce nu-mi putea oferi alinare, acela era vitalismul, deoarece era același lucru cu transgresiunea, și teama de a încălca limitele se afla la rădăcina stării mele mizerabile.

La un moment dat în timpul convorbirii am auzit în receptor un ton de apel. Inițial l-am ignorat, dar când a început să sune a doua oară, i-am spus lui Geir că trebuia să închid și să răspund. Mai întâi, pe ecran s-a afișat doar „apel primit", dar apoi a apărut și numărul. Era din Oslo. Din câte știam, Gunnar putea să fie la Olso, dar șansele erau prea slabe. M-am liniștit când am recunoscut primele cifre din numărul editurii Oktober.

Am apăsat tasta verde și am dus telefonul la ureche în timp ce deschideam ușa camerei de zi.

– Alo? am spus ducându-mă la fereastră.

– Salut! Geir Berdahl la telefon.

– Salut!

– Am primit e-mailul de la unchiul tău.

– Aha!

El a râs încet. M-am oprit în fața ferestrei și mi-am sprijinit fruntea de geamul rece.

– Sunt afirmații dure acolo.

– Da.

– Trebuie să procedăm ca la carte.

– Așa e.

M-am dus la bibliotecă și m-am uitat la titlurile cărților.

– Trebuie să ne întâlnim cu unchiul tău imediat ce se poate. Și trebuie să stabilim un plan de acțiune. Nu trebuie sub nici o formă să se ajungă la proces. Nu este nici o problemă pentru tine să schimbi toate numele din familia tatălui tău, nu-i așa?

– Nu, nu este, am spus. M-am îndreptat spre celălalt perete, apoi m-am răsucit și m-am întors, adăugând: Nu, nu. Eu i-am propus asta în e-mailul pe care i l-am trimis.

– Bine! Atunci pot să-i spun că vom schimba toate numele. La fel și toponimele, acolo unde e nevoie.

– Da.

– Am să contactez firma de avocatură cu care colaborăm. Doar ca să știi. Trebuie să fim siguri că ceea ce facem este legal, știi?

– Da.

– Dar cât de supărat este!

– Da, așa se pare.

M-am dus la bucătărie și mi-am plimbat privirea pe dulapurile de deasupra chiuvetei; unul era deschis, raftul pe care stăteau de obicei paharele era aproape complet gol. Toate erau probabil în mașina de spălat vase.

– Poate că vrea doar să te sperie puțin, a spus Geir.

– În cazul ăsta, a reușit!

– Bine, atunci, Karl Ove. Continuă să lucrezi, o să te sun după ce am vești de la avocați.

– OK.

– Salut!

– Salut!

După ce am închis am străbătut holul spre baie, unde am pornit apa caldă și mi-am clătit mâinile. Am ieșit pe balcon, dar mi-am dat seama că nu-mi venea să stau acolo și să fumez de unul singur, ar fi fost prea pustiu și tăcut, așa că mi-am adus telefonul pe care-l lăsasem în bucătărie și am sunat-o pe Linda.

– Bună!

– După voce, pari fericită! i-am spus. Am intrat în cameră și m-am dus până la fereastră. Ai ajuns acolo?

– Nu, sunt încă în tren. Am dormit puțin, acum citesc. Tu ce faci?

– Hm, nu prea bine. Am primit un e-mail de la Gunnar. E incredibil de supărat. De-a dreptul mânios.

– Of! Ce ți-a scris?

– O să citești când te întorci. Vrea să sistez publicarea: dacă nu, mă dă în judecată.

– Serios?

– Da. E cumplit, îți imaginezi!

– Da, se aude în vocea ta. Vrei să mă întorc acasă? Pot să vin.

– Nu, nu. Nu. Exclus! Nu, nici să nu te gândești! Ai nevoie de aceste câteva zile pentru tine. Aici e totul în regulă. A fost doar un șoc, atât. Am vorbit cu Geir Berdahl de la editură, o să-i contacteze pe avocați și ei vor încerca să rezolve situația. Sunt pe mâini bune. Va fi bine.

– Ești sigur?

– Da!

– Bine.

– Voiam doar să-ți povestesc despre asta, dar altfel totul merge bine. Te sun diseară ca să vorbim mai mult, de acord?

Era OK. Linda nu se văzuse niciodată cu Gunnar, dar auzise povești despre el. Și îi lăsase o impresie foarte puternică atunci când, în timpul ultimei vizite făcute acasă la mama, rămăsese în grădină, refuzând să-i vadă pe ea sau pe copii. De asemenea, fusese singurul dintre cei invitați care nu venise la botezul Vanjei. La momentul respectiv, aceste întâmplări nu mi se păruseră remarcabile; în grădină, Gunnar spusese că se grăbea foarte tare, la botez afirmase că n-avea cum să ajungă. Acum vedeam lucrurile într-o altă lumină, din prisma urii cu care fusese scris e-mailul. Acea ură nu s-ar fi putut naște acum, dintr-odată, ca reacție la cartea pe care o scrisesem; acea ură sigur existase în sufletul lui dintotdeauna. O observasem, tot timpul fusesem conștient de ea, dar crezusem că era numai o impresie provocată de neliniștea mea paranoică. Nu-mi închipuiam că mă plăcea toată lumea, dar el era fratele tatălui meu. De ce nu m-ar fi plăcut? Și dacă făceam ceva ce lui nu-i convenea, n-ar fi trebuit totuși să existe un spațiu de manevră, astfel încât fapta mea să nu devină un factor decisiv? Așa vedeam eu lucrurile, spunându-mi că întregul conflict era imaginar, dar acum, din tonul acelui mesaj, înțelegeam că mă înșelasem. Așa stăteau lucrurile și așa stătuseră de mult, poate chiar dintotdeauna. Scriind cartea respectivă îi confirmasem toate opiniile despre mine. Aveam un ego mic, deși îl credeam imens. Eram nestatornic și mincinos. Așa mă simțisem întotdeauna acasă la ei, ca un mincinos. Cum de se ajunsese aici? Dacă exista ceva care-mi displăcea profund, asta era tocmai minciuna. Și totuși eram

perceput și mă percepeam pe mine însumi prin această prismă, de om mincinos.

De ce?

Răspunsul era simplu. Simțeam nevoia să ascund ceva de ei. Exista o latură de-a mea pe care nu puteam s-o arăt ori s-o exprim în fața lor. Și asta, faptul că trebuia să evit ceva cu orice preț, m-a obligat să am un comportament duplicitar, ceea ce mi-a influențat caracterul și întreaga ființă. Încercam să fiu ca ei atunci când eram laolaltă, să vorbesc ca ei, dar, dându-și seama că nu eram deloc așa, ca ei, Gunnar putuse să-mi vadă adevărata fire. Falsitatea începea de acolo.

Am rămas o vreme cu telefonul în mână, uitându-mă la casele vizibile de la fereastră. Nu puteam să muncesc, nu puteam să citesc, nu puteam să mă uit la film. Nici în oraș nu puteam să ies ca să mă întâlnesc cu cineva, pentru că în Malmö nu cunoșteam pe nimeni destul de bine pentru asta. Singurul lucru pe care puteam să-l fac era să vorbesc la telefon. Nu mă ajuta prea mult, dar cel puțin clipele deveneau mai suportabile prin simplul fapt că exista o persoană situată în afara acestei situații care voia să discute cu mine despre asta. Prin urmare, cele două ore care-mi rămăseseră din ziua respectivă înainte de a pleca să-mi iau copiii de la grădiniță le-am petrecut vorbind la telefon. Am vorbit cu Geir Gulliksen despre ceea ce urma să facem, am vorbit cu Espen, care mi-a spus că nu era necesar să schimb nimic din manuscris, nu trebuia să cedez la presiuni, ci trebuia să mă îmbărbătez și să rezist; am vorbit cu Tore, care știa ce înseamnă să scrii o carte aflată la limita biografiei și cum poate fi ea percepută de familie, și am vorbit cu Yngve. El era disperat, pentru că avusese o relație bună cu Gunnar și nu voia sub nici o formă să fie prins între noi doi. I-am spus că era romanul meu, că eu îl scrisesem, că el nu avea absolut nimic de-a face cu asta și că Gunnar avea să înțeleagă. Din câte știam eu, Gunnar întotdeauna îl simpatizase pe Yngve, încercase mereu să păstreze legătura cu el. La final am sunat-o pe mama; era în drum spre casă, încă nu apucase să citească e-mailul, dar avea s-o facă imediat ce ajungea. Atunci era ora trei fără zece. Mi-am pus adidașii albi, am luat cheile de pe dulap, am luat punga cu gunoi, am coborât în pivniță, unde am aruncat-o într-unul dintre containerele mari, am ieșit pe ușa din spate și am pornit pe una dintre străduțele lăturalnice care duceau la grădiniță, așa cum făceam mereu atunci

când eram abătut și voiam să evit privirile altora. Am recunoscut sentimentul care m-a cuprins atunci când am ieșit sub cerul cald, de un albastru intens, și am mers pe Föreningsgatan în aerul plin de noxe, am trecut de grupul restrâns de oameni care mereu fumau la intersecție, în dreptul semaforului, am traversat, apoi am luat-o pe străduța pavată până la următoarea intersecție, mărginită de foioase tinere cu frunzele într-o nuanță închisă de verde și umbrită de șirul de case înalte; era același sentiment pe care-l avusesem în zilele de după moartea tatei și în zilele care urmaseră telefonului cu acuzația de viol, când întreg peisajul din jurul meu se ștersese cumva, de parcă m-aș fi aflat într-o zonă atât de încărcată de forță, încât anihila orice altă prezență în jur. Vedeam totul, mașinile, supermarketul Lidl, pietonii și bicicliștii, înregistram cu ce erau îmbrăcați, majoritatea cu pantaloni scurți și tricouri, cămăși și rochii, din când în când apărea câte o cămașă purtată cu pantaloni de costum, vedeam școala Montessori pe partea opusă a intersecției, coaforul african, alimentara poloneză, precum și prăvălioarele de antichități pe lângă care treceam, l-am văzut, ca de atâtea ori, pe proprietarul uneia așezat pe un scăunel pe trotuar, cu bătrânul său retreiver galben moțăind lângă picioarele lui, însă toate astea nu însemnau nimic, nu aveau nici o importanță, nici o greutate netă. La fel i-am privit și pe copiii mei atunci când s-au apropiat de mine în curtea grădiniței. M-am aplecat, i-am îmbrățișat strâns, deoarece așa trebuia să fac, dar nici aceste gesturi nu aveau destulă greutate ca să reușească să mă elibereze.

Două angajate stăteau de vorbă pe o bancă în timp ce copiii alergau în jurul lor și se jucau. Toată curtea din spate era asfaltată și avea în capăt un perete înalt de șase etaje, fără ferestre, care semăna cu zidul unei fortărețe și bloca soarele aproape toată ziua. Lângă zid era nisiparul, de care era lipit un ansamblu de joacă înalt de trei metri. Depozitul din partea cealaltă conținea triciclete, trotinete, găleți și lopeți, mingi și crose de hochei pe iarbă, precum și două porți de fotbal și o grămadă de jucării de plastic, care la sfârșitul zilei zăceau răsfirate peste tot. Părinții lucrau acolo câte o săptămână la fiecare șase luni, pe lângă faptul că efectuau toată munca administrativă și făceau curățenie zilnic în clădire. Eu încercasem să evit sarcinile mai importante, niciodată nu făcusem parte din comitetul de părinți, de exemplu, și niciodată nu am fost responsabil cu personalul, cu

recrutarea sau cu partea economică, în schimb insistasem să mă ocup de lucrurile cele mai practice și mai lipsite de prestigiu, adică activitatea de curățenie. Aceea era o muncă manuală în cel mai strict înțeles al cuvântului și însemna să deretic în toată grădinița în cinci sau șase weekenduri dintr-un semestru. În plus de asta, făceam curățenie și în zilele în care eram de serviciu. Dar mie îmi convenea, pentru că nu-mi lua mai mult decât timpul în care trebuia oricum să stau acolo. Singura problemă apărea în serile de duminică; atunci mi se părea obligatoriu să fac totul perfect, astfel încât ajungeam să petrec la grădiniță mult mai multe ore decât ar fi fost necesar. Poate din cauza aceasta, în al doilea semestru am fost rugat să fiu șeful echipei de curățenie. Am acceptat, astfel că a trebuit, pe lângă stabilirea turelor de serviciu și verificarea aprovizionării cu detergenți, să organizez și curățenia de primăvară, însă la sfârșitul anului școlar, la ședința când urmau să se reîmpartă responsabilitățile, am cerut să revin la statutul de simplu membru al echipei. Îmi displăcea vizibilitatea pe care o aduce postura de organizator; pe deasupra, eu eram cel care trebuia să medieze eventualele plângeri ale angajaților la adresa unor părinți care fuseseră neglijenți la curățenie. Asta s-a întâmplat de vreo două ori, și mi-a venit să intru în pământ de rușine când am fost nevoit să le-o spun în față, pentru că erau oameni în toată firea, iar eu trebuia să le comunic că nu-și făcuseră treaba destul de bine și că situația nu trebuia să se repete. O dată am fost în stare să fac asta, ba chiar și de două ori. Dar până aici.

M-am oprit în fața celor două angajate, Nadje, care crescuse în Irak și care putea să-i țină în frâu pe copii, și Karin, o suplinitoare care înainte avusese normă întreagă și care-i simpatiza în mod deosebit pe copiii mei.

–Cum a fost astăzi? am întrebat.

–A fost bine, mi-a spus Nadje. Fără probleme. John s-a ales cu o mică zgârietură pe obraz și a fost foarte supărat din cauza asta, dar acum e bine.

–Cine l-a zgâriat?

–Heidi. Și-a cerut iertare, a zis Karin. Și ea a fost la fel de supărată ca și John.

–Bine, atunci noi o întindem.

M-am întors și i-am strigat pe fiecare pe nume. John a venit imediat, însă Heidi, care pedala cu o viteză amețitoare pe asfalt, cu Malou așezată în căruciorul din spatele ei, nu dădea semne că m-ar fi auzit. Mai încolo, Vanja era plină de nisip pe picioare; Katinka era cea care turna nisipul pe ea. M-am dus la ele.

– Acum trebuie să mergem, le-am zis.

– Încă puțin, tati, te rog! mi-a spus Vanja zâmbind.

– Cinci minute, atunci.

M-am așezat pe piatra aflată în fața băncii. Tremuram din tot corpul și, după ce reușisem să mi-l scot pe Gunnar câteva secunde din minte, gândurile mi-au revenit cu o forță îndoită. Sperasem că apropierea de copiii mei avea să mă ajute, conferindu-mi o altă perspectivă, dar se întâmplase exact opusul, cumva îi compătimeam pentru că mă aveau pe mine drept tată, căci persoana pe care o vedeau și cu care aveau legături nu era aceeași cu sinele său, și treptat urmau să-și dea seama de asta, atunci când ajungeau destul de mari încât să-i analizeze pe oamenii din jur în funcție de calitățile și de trăsăturile lor morale, mai degrabă decât prin prisma impresiei pe care le-o creau în interacțiunile obișnuite. Nu eram demn de ei, dar cel mai trist lucru nu era acesta, ci faptul că n-o știau.

– Ce mai face Linda? m-a întrebat Karin.

– E bine, i-am răspuns. A plecat într-o mică vacanță la o fermă, undeva. Doar câteva zile.

– Ești curajos să ai grijă singur de toți trei copiii.

– Ah, nu, nu, Doamne! Chiar nu e o problemă! Nu, nu.

Nu aveam probleme cu ei deoarece eram strict, mai sever decât atunci când era și Linda acasă. Nu toleram nimic, nu le dădeam nici cel mai mic spațiu de manevră. Ei înțeleseseră repede că trebuiau să mă asculte, dar nu era bine. Personalul de la grădiniță nu vedea asta, ei mă vedeau doar în acele ocazii în care-i duceam pe copii sau îi luam, iar atunci, cu atâția ochi ațintiți asupra mea, mă comportam corespunzător.

La dracu'!

Ce situație de căcat!

A dracului drăcie, cum de ajunsesem în situația asta? La ce servea totul? Nu puteam să țin ceea ce era rău pentru mine însumi, așa cum

face restul lumii? Nu, nu. Trebuia să le arunc altora în față totul, și trebuia să-i târăsc și pe ei după mine în cădere.

Gunnar nu făcuse nimic, el încercase doar să-și trăiască viața, cât de bine știa el, și apoi se trezise cu cartea mea sub nas.

Îmi venea să-mi ridic brațele spre cer și să strig din toți rărunchii. În schimb, am rămas locului, uitându-mă la Heidi care dădea ture cu bicicleta, la John care se dusese în patru labe la Karin, se așezase lângă ea și se holba la acoperiș, la Vanja, ale cărei picioare erau îngropate în nisip. Zâmbeam forțat, gest care trebuia să le arate celorlalți că mă comportam splendid cu copiii.

M-am ridicat și m-am dus lângă Vanja.

– Acum trebuie să mergem, i-am spus. Fără rugăminți.

– Dar uite! Nu am picioare! Uită-te!

– E vreun rechin pe sub nisip?

– Nu, a spus ea. Așa m-am născut.

– Știi ceva, domnișoară?

– Ce?

– Acum *trebuie* să mergem!

– Bine.

S-ar ridicat și a început să se scuture cu mâna de nisipul care nu cădea de la sine. M-am dus la John și l-am ridicat în aer, el a râs până când a înțeles că ne îndreptam spre cărucior, dar, după ce a protestat puțin, a acceptat situația. Mai rămăsese doar Heidi. Nu mai aveam chef să duc muncă de lămurire, așa că i-am ordonat să vină la mine. Cum n-a reacționat nici de data asta, am apăsat butonul pentru deblocarea porții, am împins căruciorul de care se ținea Vanja și am deschis poarta.

– Noi plecăm, Heidi! am strigat.

– Așteptați-mă! a strigat ea luând-o la fugă. Așteptați-mă!

– Sigur că te așteptăm. Dar mi se părea că nu mai vii!

S-a prins cu o mână de cărucior fără să spună nimic. Uneori ajungea să mă uit insistent la ea și să-i fac cu ochiul, să mă strâmb ori să mă încrunt, pentru ca expresia de supărare de pe chipul ei să se transforme într-un zâmbet, adesea un zâmbet strengăresc, după care se bosumfla pentru că se lăsase păcălită și voia să dea în mine, dar cu o licărire poznașă în ochi. În alte dăți, supărarea ei se adâncea. Așa s-a întâmplat și acum.

Mergeam pe trotuar în paralel cu bicicliștii care se întorceau acasă de la serviciu. Vanjei nu-i tăcea gura. Eu o ascultam cu o ureche doar, în cazul în care s-ar fi uitat la mine, așteptându-se la vreo reacție, și am dedus că vorbea despre avantajele și dezavantajele celor două rase canine pe care le văzuse în ultima săptămână. Heidi mergea posomorâtă și tăcută pe partea cealaltă, în timp ce John căzuse în starea obișnuită de somnolență indusă de cărucior.

– Unde-i John? L-am uitat la grădiniță? am întrebat, gândindu-mă că și el trebuia să primească puțină atenție, ca să nu se simtă exclus.

– Aici! Sunt aici, tati! a răspuns el întorcându-și capul spre mine.

– Ia uite-l pe băiețelul John! am spus aruncând o privire spre pizzeria de la colț, unde clienții mâncau sub umbrelele verzi.

În câteva după-amiezi când trecusem pe acolo cu copiii, mi se păruse că semănau cu o adunare de mafioți. Italieni bătrâni în costume maro, cu trupuri bondoace și grase și ochi răutăcioși.

Din spatele nostru se apropia în grabă o femeie îmbrăcată într-o rochie neagră, care târa după ea un băiat în vârstă de vreo nouă ani. Ne-au depășit, iar când au ajuns cu vreo zece metri în fața noastră, femeia l-a împins înspre perete, unde copilul și-a dat jos pantalonii și a început să urineze, în timp ce ea, protectoare, se uita de-a lungul străzii, în sus și în jos. Nu-mi venea să-mi cred ochilor! Pișatul se scurgea pe trotuar.

– Ce face băiatul? m-a întrebat Vanja uitându-se cu un ochi la ei, cu un ochi la mine.

– Păi arată de parcă s-ar pișa acolo, i-am spus.

Băiatul și-a scuturat puțica și și-a tras fermoarul, după care cei doi au trecut pe trotuarul celălalt și și-au continuat drumul, în timp ce noi am luat-o la stânga, pe lângă magazinul de biciclete, îndreptându-ne către Södra Förstadsgatan. Chiar înainte de 7-Eleven a trebuit să ne oprim, căci Heidi refuza să mai meargă.

– Sunt obosită!

– Of, Heidi! N-ai putea să mergi încă puțin, cât să ajungem acasă?

Ea a scuturat din cap.

– Vreau să stau în cărucior.

– Dar se face bucăți dacă stați doi în el. Nu ții minte cum a căzut roata atunci?

– Vreau un fruct.

– Asta se poate. Dar nu aici. Poți să-ți cumperi o banană la magazin.

– Eu vreau de la magazinul *ăla*! mi-a spus ea arătând cu degetul în partea din care tocmai veniserăm.

– Vrei să mergem înapoi? am întrebat-o. Toată distanța asta?

– Da.

Vanja, care stătea pe partea cealaltă a căruciorului, a început să râdă.

– Vanja, nu te amesteca, am avertizat-o.

– A râs de mine, a bombănit Heidi, pentru care nimic nu era mai rău decât să fie luată peste picior.

– Nu, n-a râs de tine! Acum mergem la magazin, de unde poți să-ți iei un fruct.

Heidi mi-a aruncat o privire, apoi s-a întors și a luat-o la fugă pe stradă cât o țineau picioarele. La mijlocul drumului s-a oprit și s-a uitat provocator la mine.

– Să nu te clintești de aici, Vanja! am spus. Îmi promiți?

Îndată ce am primit încuviințarea ei am început să alerg după Heidi, care, văzându-mă, s-a pus iar pe fugă. Când am ajuns aproape, s-a oprit în fața unui stâlp de iluminat și s-a prins cu putere de el, ținându-se cu ambele mâini.

– Ajunge cu tâmpeniile! i-am spus dezlipind-o de stâlp și cărând-o în brațe de acolo.

Țipa cât o ținea gura. Lumea se oprea locului și se holba la noi. Era exact ceea ce-și dorea Heidi, dar ceilalți nu puteau înțelege. Își închipuiau c-o lovisem, probabil. Eu însumi credeam asta atunci când vedeam mame sau tați aplecați asupra copiilor, cu mișcări corporale agresive care întotdeauna mă făceau să suspectez că erau niște părinți îngrozitori, cei mai ticăloși oameni din lume, chiar dacă trecusem la rândul meu prin situații asemănătoare.

Am lăsat-o jos.

A strigat că nu voia să meargă.

– Vrei să te car în brațe puțin?

A scuturat din cap.

– Atunci cum facem?

– Vreau un fruct! De la magazinul *ăla*! a țipat ea.

Mi s-a pus negru în fața ochilor. Am prins-o cu putere de mână, m-am aplecat până în dreptul ei și am șuierat:

– Termină! Nu mai vreau să aud prostiile astea! Vino aici! Auzi?

Lacrimile îi curgeau șiroaie pe obraji.

– Ai auzit?

– Nu *vreau*! Ești prost! Ești un tată de căcat!

– Ce-ai spus? am șuierat cu voce coborâtă, ca să nu le dau satisfacție spectatorilor.

– Ești un tată de căcat! a repetat Heidi.

Vanja a zâmbit.

– Nu-i nimic amuzant în asta! i-am spus.

A redevenit serioasă, dar apoi, fără nici un motiv aparent, i-am zâmbit și eu, ceea ce a făcut-o să izbucnească în râs.

– Voi râdeți de mine! a țipat Heidi, luând-o iarăși la fugă.

De data asta am prins-o din urmă după câțiva pași, am înhățat-o și am suit-o pe umăr. Odată ajuns la cărucior, am depărtat-o puțin de mine ca s-o privesc în ochi.

– Vrei să mergi pe jos?

A scuturat din cap.

– Pune-mă în căruț!

– Vrei să-l întreb pe John dacă nu vrea să meargă pe jos, ca tu să poți sta în cărucior?

Ea a încuviințat.

John, care pricepuse ce urma să se întâmple, s-a prins de marginile căruciorului cu ambele mâini.

M-am gândit că a doua zi brațele lui Heidi aveau să fie pline de vânătăi. Apoi mi-am adus aminte de un caz despre care citisem. În Norvegia, o bonă îi rupsese copilului piciorul când îl trântise în cărucior.

– Vino, John, am spus. Pe tine te pot duce în brațe, și atunci Heidi poate să stea în cărucior.

– Căruțul meu! a declarat John.

– Îl pot duce eu pe John! s-a oferit Vanja.

Părea să fie o idee foarte bună. L-am ridicat și i l-am pus în cârcă Vanjei, Heidi s-a așezat în cărucior, și tot circul ambulant s-a pus din nou în mișcare. Vanja a putut să-l ducă doar până la 7-Eleven, dar acum John nu mai avea nici o obiecție să stea în brațele mele.

Heidi deja adormise până am ajuns la supermarket. Deci acesta fusese motivul: era foarte obosită. Am cumpărat un parizer *falukorv*,

un plic cu condimente pentru vită stroganoff, un pachet de orez, ingrediente pentru salată, lapte, chefir și un Pepsi Max mare. Eram supărat pe mine însumi deoarece îmi revărsasem frustrările pe copii, dar asta nu m-a împiedicat să fiu strict cu Vanja în magazin. „Nu", îi spuneam, „nu aia. Vino aici acum. Vino, ți-am spus! Nu, nu, nu!" Mă simțeam de parcă aș fi existat pe mai multe niveluri, care păreau să fi devenit active simultan. Pe un nivel eram preocupat de scrisoarea de la Gunnar, chinuit de o îndoială cumplită; pe altul mă gândeam la felurile pentru cină și conduceam căruciorul prin magazin căutând produsele; pe un alt nivel îmi părea rău de modul în care mă purtasem cu Heidi mai adineauri; pe altul eram nervos din cauza comportamentului Vanjei; pe un alt nivel eram trist să văd cât de ascultătoare devenise, ceea ce însemna poate că-i oprimam spiritul; pe un alt nivel eram mulțumit că făcea ceea ce i se spunea.

Brațul cu care-l țineam pe John mă durea atunci când ne-a venit rândul la casă. L-am pus jos ca să scot cumpărăturile din coș, el s-a repezit în partea cealaltă și a încercat să se cațere – era unul dintre lucrurile care-i plăceau, să stea în genunchi pe bandă și să urmărească produsele ce alunecau spre el. L-am luat iar în brațe, am așezat ultimele lucruri pe bandă, am introdus cardul în aparat, am tastat pinul, am confirmat atunci când a apărut suma, am tras cardul afară și l-am pus la loc în buzunar.

Am așezat cumpărăturile în plasă și, cu John în brațe, am pornit pe ultima porțiune de drum.

– Cu cine te-ai jucat azi la grădiniță? am întrebat uitându-mă la Vanja, mai ales ca să aflu dacă pusese la inimă tonul meu dur de dinainte. Cu Benjamin? Cu Katinka? Sau cu Lovisa?

– Nu cu Lovisa, a spus ea. Cu Katinka și puțiin cu Benjamin.

În fața băncii se afla un cerșetor, unul dintre cei mai activi. Stătea în genunchi cu mâinile împreunate și se legăna în față și în spate în timp ce-și mijea ochii la trecători. În fața lui era o pălărie cu câteva monede.

– De ce stă așa? m-a întrebat Vanja.

– Cerșește, i-am spus. Vrea să-i dăm bani.

– El de ce n-are bani?

– Nu știu. N-are slujbă, așa că cerșește bani pentru mâncare.

– De ce nu i-ai dat niște bani?

– Pentru că nu face nimic. Dacă ar fi cântat la vreun instrument, de exemplu, atunci i-aș fi dat. Obișnuiesc să le dau bani celor care fac ceva. Totuși, se întâmplă să le dau și cerșetorilor, pentru că uneori mi-e milă de ei. La urma urmelor, nu e vorba decât de niște mărunțiș.

– Dar lui de ce nu i-ai dat atunci?

– Pui cam multe întrebări, i-am spus zâmbind.

Mi-a zâmbit înapoi.

– Probabil că vine din Europa de Est, dintr-o țară îndepărtată. Oameni ăștia vin aici ca să cerșească. E un fel de bandă.

– Bandă de hoți? Ei sunt *hoți*?

– Nu, nu chiar. Dar aproape că au transformat cerșitul într-o meserie, ceea ce înseamnă că nimeni nu mai are de ce să cerșească. Cerșitul nu e o meserie.

Am râs de propriul raționament și Vanja s-a uitat zâmbind la mine. Am mărit pasul ca să prindem verde la semafor. Pe partea cealaltă a intersecției stătea bătrânul saxofonist care-și cânta fragmentul muzical. Acum eram nevoit să-i dau ceva, așa că am vârât mâna în buzunar, am scos ce mai rămăsese acolo, m-am uitat la monedele din palmă și i-am întins Vanjei una de cinci coroane.

– I-o dai tu?

M-a privit înspăimântată, apoi a dat din cap a confirmare și s-a dus la el cu pași înceți, aproape tiptil, ca să arunce moneda în cutia deschisă a instrumentului. Saxofonistul i-a făcut cu ochiul și ea s-a întors grăbită la mine.

Trebuia să cumpărăm și niște fructe. Nu acceptau plata cu cardul, așa că l-am lăsat jos pe John și m-am așezat la coadă la bancomat în timp ce analizam chipurile oamenilor care treceau pe lângă clădirea lungă din colțul pieței, bloc la al cărui ultim etaj locuiam noi. Mă uitam după Gunnar. Știam că șansele ca el să apară acolo erau minime, dar nu exista nimic rațional în mintea mea, ci doar sentimente, a căror profunzime era de necuprins.

Femeia din fața mea, cu o siluetă conică, părul nisipiu tuns scurt și ochelari, a smuls chitanța și și-a vârât cardul în portofel în timp ce, pe furiș, îmi arunca o privire suspicioasă. Mi-am introdus la rândul meu cardul, am tastat pinul și am scos trei sute de coroane. M-am uitat după John în timp ce așteptam ca aparatul să-și facă programul.

John era deja în drum spre chioșcul cu fructe, înaintând lipit de zidul clădirii. Părea un ghindoc, o mână de om.

– Iei tu banii, Vanja? am întrebat-o.

– Sunt ai mei?

– Nu, dar poți să plătești pentru fructe.

– Nu vreau!

– Bine, am zis. Atunci dă-mi-i mie și plătesc eu. Uită-te după John! Crezi că a uitat că existăm?

Ea a râs, pentru că John era acum departe, lângă magazinul de pantofi. Am împins căruciorul până la taraba de fructe, am fugit ca să-l aduc și pe el, am cumpărat o legătură de banane, am pus câteva mere și câteva portocale în pungi, am umplut o pungă cu struguri verzi, i le-am dat pe toate vânzătorului, care cred că provenea din Turcia sau Macedonia sau Albania, el le-a cântărit, le-a băgat într-o pungă mare albă, eu am plătit, el a redus prețul cu opt coroane atunci când mi-a dat restul, eu i-am mulțumit și am traversat piațeta, cu Heidi dormind în cărucior, apoi i-am întins cardul magnetic Vanjei, care l-a trecut prin fața tăbliței cu senzor și s-a opintit să deschidă ușa. Am împins căruciorul înăuntru și l-am întors ca să-l pot trage în sus pe cele două trepte. Capul lui Heidi s-a legănat înainte și înapoi, fără ca ea să se trezească. John era deja în fața liftului, încercând să ajungă la buton.

– Ești prea mic, i-am spus. Mai încearcă la anul.

– Ridică-mă! mi-a cerut el.

L-am luat în brațe ca să apese și să poată vedea când sosea cabina prin ferestruica îngustă de pe ușă. Când am ajuns sus, am împins căruciorul în hol cu băgare de seamă. Dacă ar fi fost trezită acum, Heidi ar fi început să plângă și să smiorcăie cel puțin o oră, și nu aveam energie pentru așa ceva. Prețul era că urma să adoarmă greu seara.

Le-am pus un film ca să pot pregăti cina în liniște. Le-am dat fiecăruia câte un măr, am scos cumpărăturile pe masă și le-am sortat, fructele în fructiera de pe bufet, laptele în frigider, legumele pe blatul de lucru, parizerul *falukorv* pe tocător. Plănuisem să fac orez, dar m-am răzgândit, mai aveam câteva macaroane și aveam să le mâncăm pe acelea. Am luat telefonul din hol, l-am sunat pe Geir Angell, am măsurat apa și laptele, le-am turnat într-o oală și am adăugat

condimentele din plic. Începusem să amestec deja atunci când mi-a răspuns el.

– Ce faci? De obicei răspunzi imediat.

– Mi s-a udat cartea când făceam baie și a trebuit să o usuc cu föhnul.

– Cu föhnul?

– Da.

Am crestat cu cuțitul ambalajul de plastic roșu-închis, l-am jupuit și am început să tai parizerul în bucăți.

– Cum o duci? m-a întrebat Geir. La fel de rău?

– Da, cam așa ceva.

Am umplut o oală cu apă și am pus-o la fiert.

– Mă are la mână. Faptul că s-a întors împotriva mea e teribil, nimic nu putea fi mai rău. Însă nu e vorba doar de groaza pe care mi-o stârnește. Mai e și cazul în sine. L-am insultat. El nu mi-a făcut nimic, nu merita asta. Și când o să lansez cartea, el n-o să se poată apăra. Bunica mea este mama lui, nu? Aceștia sunt oameni reali.

– Te-ai mai îndoit de asta înainte?

– Nu, dar știi cum e când scrii.

– Cel puțin știu cum e când se scrie despre tine.

– Nu m-ai sunat două zile. Ai fost destul de supărat.

– La început, da. Dar apoi am întors problema pe toate părțile. Cred că Ernst Billgren a răspuns foarte bine atunci când a fost rugat să comenteze faptul că se scrisese despre el în *Den högsta kasten – Cea mai înaltă castă*. El a spus că îi este limpede că există un personaj care-i poartă numele în acea carte. Eu nu pot să spun că asta se aplică și în cazul meu, pentru că ceea ce ai scris tu despre mine este mult prea aproape de realitate, dar ideea este că el a indicat o cale de ieșire pentru toate personajele de roman. Există un personaj cu numele meu în acea carte.

– Dar tu ești un literat! La Gunnar n-am văzut niciodată vreo carte. Nici nu cred că citește. Și atunci totul cade într-o altă lumină.

– Vorbești despre el de parcă ar fi neajutorat! Pentru numele lui Dumnezeu, omule! Tu n-ai citit ce ți-a scris? Te descrie ca pe un cretin! Pe deasupra, și-a trimis diatriba și la editură! Vrea să te distrugă, Karl Ove. Nu e neajutorat. Nu poți să stai cu mâinile-n sân. Pun pariu că te-ai gândit chiar să nu mai publici cartea deloc!

– Da, normal!

– În cazul acesta, vei lăsa un expert contabil din Kristiansand să decidă cum trebuie să arate literatura norvegiană. Asta nu poți să faci, sper că înțelegi.

– O s-o public.

M-am dus la bufet, am scos cutia cu macaroane, am aruncat o grămadă potrivită în apa clocotindă, le-am învârtit cu o furculiță, am dat focul mai încet.

– Întrebarea este cu ce drept. Cu dreptul literaturii? Ar însemna să afirm că literatura este mai importantă decât o viață oarecare. Și nu doar asta, ar însemna să afirm că literatura *mea* este mai importantă decât viața lui.

– Dar nu este viața lui! Este viața tatălui tău. El este fratele, tu ești fiul. Fiul este mai apropiat.

Am ținut tocătorul puțin înclinat deasupra oalei și am măturat bucățile de parizer în apă, am scos patru farfurii din dulap și le-am așezat pe masă, am deschis sertarul și am ales cuțite și furculițe.

– Și mai este și justiția! am spus peste câteva clipe.

– Justiția nu poate să decidă în cadrul literaturii.

– Ba sigur că poate!

– Mai corect ar fi să spunem că încearcă s-o facă. Mykle a fost judecat, dar cartea lui este în continuare citită.

– Una e să insulți prejudecățile legate de sexualitate dintr-o anumită perioadă și alta e să lezezi o persoană anume. Iar în cazul Mykle mai este un aspect. Probabil că asta i-a provocat și depresia. El a scris despre oameni care s-au recunoscut în carte. Și nu așa, oricum. Toate femeile cu care s-a culcat s-au recunoscut în descrieri. De aici a pornit de fapt scandalul. Tarjei Vesaas a spus ceva despre asta, dacă îmi amintesc corect. „N-a fost bine", a zis, sau ceva de genul ăsta.

– Ha, ha, ha!

– Da, n-ai decât să râzi! Dar Vesaas era persoană respectabilă. Poate cel mai respectabil norvegian din câți au existat. Atunci când el spune despre ceva că nu e bine, atunci, al naibii să fiu eu dacă e bine!

– Nu mi-ai povestit tu că după moartea lui, printre lucrurile sale, s-a găsit un plic cu tăieturi din ziare care conțineau poza lui Marilyn Monroe?

– Ba da! Până și în păcate și-a păstrat decența.

– Ai dreptate!

Am scos patru pahare din dulap, am oprit cele două ochiuri de aragaz, am umplut o carafă cu apă.

– Acum chiar trebuie să închid, i-am spus. Ne așezăm la masă.

– Ești în regulă? m-a întrebat el.

– Da, da. Doar că trebuie să trec peste perioada asta.

– De ce anume te temi de fapt?

– Păi tu crezi că ziarele n-o să scrie despre asta? Crezi c-o să treacă totul sub tăcere? O să fie ditamai furtuna! O să se scrie despre mine în fiecare ziar din țară.

– Consolează-te cu gândul c-o să fii putred de bogat!

Fără să-i răspund, m-am îndreptat spre camera de zi.

– Hai, înveselește-te. O să fie amuzant!

– Vorbim mai târziu, i-am spus.

– Așa cred și eu. Pa!

– Pa!

Am pus telefonul în încărcător.

– Cina e gata, am strigat spre sufragerie.

Vanja mi-a răspuns ceva, dar n-am înțeles exact ce, așa că m-am dus acolo.

– John doarme, m-a informat ea.

Stătea ca o pernuță, ghemuit în capătul canapelei.

– Atunci doar noi doi suntem treji, am conchis.

– Îhî, a făcut ea, captivată de filmul *Totoro.*

– Hai la masă!

– Pot să mănânc la televizor? Te rog!

– Cum suntem doar noi doi, da. Asta dacă-mi promiți că nu te pătezi.

Vanja a încuviințat. M-am dus la bucătărie și am turnat pastele într-o strecurătoare, am pus o porție de macaroane pe farfurie, am adăugat niște parizer cu sos stroganoff, am așezat alături câteva felii de roșie, doar pentru aspect, și m-am întors în camera de zi cu farfuria, pe care i-am pus-o în față. Cum nu mi-era deloc foame, am mâncat o roșie în drum spre dormitor, unde urma să-mi verific contul de e-mail. Nu primisem nimic nici de la Gunnar, nici de la alții. La simpla vedere a numelui său și a titlului ultimului mesaj, mi se făcea frică – viol verbal. M-am întins pe pat și m-am uitat înspre tavan. Angoasa și îndoiala m-au izbit cu toată forța. Nu puteam să apelez

la copii ca să mă ajute să-mi revin, pentru că nu era în regulă: ei trebuiau să se poată bizui pe ajutorul meu, nu invers.

M-am ridicat și m-am dus la baie. Am luat câteva pungi albastre de la Ikea și preț de câteva minute am sortat mormanul de haine murdare; a doua zi, după ce lăsam copiii, trebuia să merg la subsol ca să verific dacă spălătoria era liberă. Dintr-odată, gândul acesta a dispărut. Am traversat holul și m-am oprit în dreptul ușii să văd ce făcea Vanja; stătea nemișcată, cu furculița în dreptul gurii, înmărmurită în fața televizorului.

Totoro țipa. Era un țipăt groaznic, dar creatura era bună la suflet, se vedea limpede, și avea ceva liniștitor.

A sunat telefonul.

M-am uitat la display.

Linda.

Am răspuns.

– Alo!

– Alo! Eu sunt! Ce faceți?

– Bine, i-am zis.

– Ați ajuns cu bine acasă?

– Da, da. Totul a fost în regulă.

– Pot să vorbesc cu ei?

– Heidi și John au adormit. Dar am s-o întreb pe Vanja.

Am ținut receptorul la piept și m-am dus în cameră.

– Vrei să vorbești cu mama?

– Pui pe pauză? m-a rugat ea.

I-am făcut un semn afirmativ, și atunci și-a întins mâna după telefon.

– Bună! a spus înainte de a ieși din încăpere.

Am căutat telecomanda, am găsit-o în bibliotecă, am apăsat pe butonul de pauză și m-am dus după ea. Intrase în camera copiilor. Atunci când m-a zărit, a închis ușa. Crescuse oare atât de mult încât să vrea un moment de intimitate atunci când vorbea la telefon?

M-am uitat la Heidi, care dormea în continuare în cărucior. L-am verificat pe John, dormea și el. Am deschis ușa balconului, mi-am aprins o țigară, am tras câteva fumuri, am stins-o și am intrat din nou. Nu-mi găseam locul, eram mult prea agitat.

M-am dus la bucătărie, mi-am turnat apă în pahar și l-am golit dintr-o sorbitură. Am pus în funcțiune filtrul de cafea și m-am gândit că sunetul pe care-l scotea lichidul în timp ce picura în cafetieră era liniștitor – era un sunet pe care-l auzisem toată viața și pe care-l asociam cu ceva plăcut.

Aș fi vrut doar să stau întins lângă cineva care să mă mângâie pe păr și să-mi spună că totul avea să fie bine.

Nu-mi mai dorisem asta din copilărie.

Atunci nu avusesem pe nimeni care să mă mângâie. Acum era cineva care ar fi putut s-o facă, dacă i-aș fi permis. Dar nu încercasem niciodată. Era un lucru nedemn, aproape autodistrugător.

Însă asta era ceea ce-mi doream.

Am ieșit pe hol și am deschis ușa de la camera copiilor. Vanja se suise pe masă și vorbea de acolo.

– Poți să-mi dai telefonul după ce termini de povestit? am întrebat-o.

– Am terminat, gata. Pa!

Mi-a întins telefonul.

– Eu sunt, am spus ieșind pe hol. Ce ți-a povestit de fapt?

Linda a râs.

– Mi-a povestit doar ce a făcut azi.

– Mie nu mi-a zis o vorbă, știi? Și atunci când a vorbit cu tine s-a retras, de parcă n-ar fi vrut s-o aud.

– A fost frumos să stăm la taclale. A crescut.

– Da, așa e.

– Tu cum o duci? m-a întrebat Linda.

– Nu grozav, dar o să-mi treacă. Mi-e dor de tine.

– Și mie de tine. Mă suni și diseară, nu?

– Sigur.

– Cred c-o să facem un grătar. Poți să mă suni pe la zece?

– Da, e bine. Ne auzim!

– Pa!

Am închis. Vanja pornise filmul singură. Mâncarea era aproape neatinsă.

– Nu vrei să mănânci puțin? am întrebat-o.

A oftat și a luat două guri, apoi a dat farfuria la o parte.

– Asta-i tot?

–Nu mi-e foame!

–Acușica vii să-mi ceri sendvișuri. E mai bine să iei o cină ca lumea.

–Ți-am spus că nu mi-e foame!

De data asta eu am fost cel care a suspinat. Am dus farfuria la bucătărie, lăsându-i-o pe masă pentru mai târziu. M-am dus pe terasă, am privit piața, am intrat iar, am aruncat un ochi la ceasul din bucătărie, era cinci și jumătate, m-am dus în dormitor ca să-mi verific mailul. Nimic. Am deschis paginile câtorva ziare – *Aftenposten* și *Dagbladet* –, apoi NRK și câteva bloguri de carte pe care le urmăream din când în când. Unul dintre bloguri îmi atrăsese atenția pentru că și eu fusesem invitat să contribui cu un articol. Refuzasem, însă citisem tot ceea ce scriseseră alții acolo. Majoritatea erau autorii unei singure cărți, uneori mai era câte unul mai cunoscut. Cei care comentau postările îmi păreau a fi oameni care scriau și voiau să-și publice cărțile, fiind interesați cu precădere de funcționarea sistemului editorial. Viziunea lor asupra literaturii și părerile lor despre autori erau în mare parte infantile, se înflăcărau la orice fleac și păreau să se considere persoane foarte importante cu opinii foarte importante.

M-a izbit gândul că exact așa mă privea pe mine Gunnar.

Aveam un ego mic, dar îl credeam imens, după cum îmi scrisese.

Prin urmare, eram un om neînsemnat, dar eram prea orbit ca să văd asta; din contră, mă credeam important și ceea ce făceam era, în ochii mei, la fel de important.

Era o descriere destul de corectă. Într-adevăr, eram un om neînsemnat, dar părerea foarte bună nu se referea la mine însumi, ci la ceea ce făceam sau eram în stare să realizez. Despre scriitura mea credeam, în momentele mele de optimism, că va fi măreață într-o zi. Dar poate un om neînsemnat să creeze ceva măreț? Nu trebuie oare ca măreția exterioară să fie corelată cu cea interioară?

Cum puteam să-i judec pe comentatorii blogului? Plasându-mă undeva deasupra lor, demonstram că eram la fel ca ei: important în propriii ochi.

În propriii ochi, eram un autor mai bun decât majoritatea. Rareori mi se întâmpla să citesc o carte și să-mi spun: „Așa ceva n-aș fi putut crea niciodată". După debutul meu literar așa mă gândeam; scrisesem ceva atât de personal, asta o poate face oricine, nu trebuie decât să

scrii. Însă odată cu al doilea roman am intrat într-o nouă etapă: nu numai că scriam și la persoana a treia, dar naram o poveste aflată foarte departe de mine și de realitatea mea. Asta mi-a deschis orizonturile. Eram mai puțin impresionat de o creație literară anume decât de autorul ei. Thomas Bernhard, de exemplu: ceea ce scria și trăia el era imposibil de egalat. Jon Fosse, idem. Dar nu un autor precum Johathan Franzen. Cu el mă puteam măsura și probabil că-l puteam și depăși. Același lucru era valabil și pentru Coetzee, un autor căruia îi lipsea ceva specific personalității sale, ceva care să-i poată propulsa literatura pe ultima bucată de drum; operele lui nu mi se păreau de neatins, și el a primit chiar Premiul Nobel. Întrebarea era dacă nu cumva valoarea literaturii este legată de calitățile personale. Dacă acesta este secretul excelenței. Și ce rost ar avea să atingi un nivel mai scăzut decât cel al excelenței, un nivel foarte bun și poate chiar recunoscut pe plan internațional, atât timp cât există ceva superior? Ah, bineînțeles! Pentru că valoarea rezidă în operă, nu în evaluarea ei. Indiferent ce anume face un om, el este obligat să facă acel lucru cât poate de bine. Dacă ești dulgher, trebuie să lucrezi cât mai bine și mai precis. În asta constă toată satisfacția. Dacă ai fi un dulgher obișnuit, care lucrează la un nivel mediu, fără brizbrizuri, care merge la serviciu în fiecare dimineață și se ocupă de familia sa după-amiaza și seara, atunci sigur te-ai supăra să afli că în Austria undeva se află un meșter dulgher, un dulgher al dulgherilor, unul care face lucruri fantastice. Oare te-ai întreba care e șpilul dulgheriei simple și solide, dar fără elemente excepționale? Ar trebui atunci să lași jos ciocanul și cuiele din cauza meșterului dulgher din Austria?

Firește că nu. Ar trebui să dulgherești în continuare, după priceperea ta. Poate chiar să te bucuri că ești un dulgher mai bun decât acela despre care tocmai s-a scris în ziar, pentru că dacă te pricepi puțin la meseria asta, îți dai seama că el nu este un muncitor așa de grozav precum ar vrea toți să dea de înțeles. Da, *arată* într-adevăr bine lucrarea lui! Dar dacă te uiți de aproape, vezi că nu este decât o muncă de mântuială. Slavă Domnului că lucrările tale sunt zdravene!

Întreaga valoare rezidă în opera în sine și nu în evaluarea ei.

Pentru Gunnar însă, eu nu eram decât un puștan care se credea cineva, un nepot închipuit care era dispus să calce peste cadavre ca să ajungă la un nivel superior.

Din punctul lui de vedere, ceea ce eu făceam era complet lipsit de valoare.

Și scrisul era ceva extrem de fragil. Nu era greu să scrii bine, dar era greu să dai textului o forță vitală, să-l faci ca dintr-o mișcare să deschidă lumea și s-o închege. Atunci când nu reușeam, adică în cea mai mare parte a timpului, stăteam ca un idiot și-mi făceam reproluri. Cine mă credeam eu ca să-mi închipui că puteam să scriu pentru ochii cititorilor? Ce știam eu mai bine decât ceilalți? Mă aflam eu oare în posesia vreunui secret pe care nu-l mai deținea nimeni? Să fi avut experiențele mele vreo valoare deosebită? Să fi fost concepțiile mele despre lume perfect fundamentate?

Gunnar mă arătase cu degetul, spunând: „Te cunosc eu pe tine! Te crezi cineva, dar nu ești decât un rahat. Te-ai băgat unde nu-ți fierbe oala și în ceva ce nu înțelegi. Dacă mergi până la capăt, o să te dau în judecată. O să te fac să sângerezi. O să te distrug. Nepotel de rahat ce-mi ești!"

Acesta era mesajul lui.

Mă pusese în gardă la fel ca pe vremea când aveam șaptesprezece ani și scrisesem un articol persiflator despre Sissel Kyrkjebø în ziarul local, *Fædrelandsvennen*. „Cine te crezi?" mă atacase el. „La șaptesprezece ani scrii un articol batjocoritor despre o artistă care a vândut două sute de mii de discuri?" Se simțea stânjenit din cauza mea, probabil și pentru că aveam același nume de familie, astfel că putea să fie asociat cu ceea ce făceam eu. Kristiansand era un orășel, și toată lumea citea *Fædrelandsvennen*.

Eu, unul, eram foarte mândru că-mi apăruse numele în ziar. Dar când el mi-a aruncat vorbele acelea, m-am fâstâcit pe scaun și m-am înroșit; m-au durut foarte tare mustrările lui. Cântăream lumea cu o unitate de măsură proprie, așa judecam eu calitatea în cultură. Gunnar nu știa absolut nimic despre acea lume, pentru el erau doar prostii, iar pe mine mă cântărea cu o unitate de măsură din lumea reală, unitatea de măsură folosită de adulți și de oamenii responsabili. Eu mă opuneam acestei lumi, dar asta numai când eram singur. Altfel, când trebuia s-o înfrunt, ce făceam? Îmi plecam capul și eram îngrozitor de rușinat în sinea mea.

Am împins scaunul în spate, simțind că-mi ardea fața, și m-am dus la Vanja.

– Vrei să te uiți la film sau la emisiunea *Bolibompa*?

– La *Bolibompa*, mi-a spus ea. Începe acum?

Am încuviințat, am stins DVD-playerul de la telecomandă și am comutat pe canalul pentru copii. Vanja stătuse ore în șir singură în fața televizorului, apelasem la cea mai josnică metodă de a-i ocupa timpul. Prin urmare, chiar dacă eram agitat și nu-mi găseam liniștea, m-am așezat lângă ea. Deoarece rareori se așeza în brațele mele din proprie inițiativă, dar se bucura când o luam eu, am tras-o spre mine. Mi-a îndepărtat mâinile, însă a rămas cuibărită în poala mea.

John stătea nemișcat în cealaltă parte, respirația lui era șuierătoare, părul îi era umed de transpirație. Soarele bătea direct pe geamuri, dar jaluzelele îl blocau aproape complet, lăsând să intre doar o rază albă tremurătoare, cu excepția ferestrei de la balcon, care nu era acoperită – pe acolo se revărsa un cilindru de lumină plin de particule de praf care se învârteau ca niște electroni în toate direcțiile.

– Mi-e foame! a spus Vanja. Vreau un sendviș!

Am tras aer adânc în piept.

– Exact asta ți-am zis mai devreme! În curând o să vii să-mi ceri o felie de pâine. E ora cinei, și trebuie să mănânci mâncare până te saturi. Nu sendvișuri. O știi foarte bine.

Ea nu mi-a răspuns.

– Vrei să-ți aduc aici farfuria?

– Nu. Pot să mănânc un măr?

– Dacă mai iei câteva îmbucături din mâncare.

– Atunci nu-mi trebuie.

– Bine, i-am spus. Poți să iei un măr, dacă vrei. Dar cel puțin du-te să ți-l iei singură.

A alunecat de pe picioarele mele, s-a dus în grabă la bucătărie, apoi s-a întors rontăind dintr-un măr și s-a așezat lângă mine. Eu m-am ridicat și m-am dus să caut o pijama curată. Aerul din camera copiilor era greu și cald, am deschis cele două geamuri de aerisire de deasupra ferestrei, iar zgomotele orașului au năvălit înăuntru.

Podeaua era acoperită aproape în totalitate de jucării. A doua zi trebuia să fac curat, m-am gândit. Am deschis sertarul comodei și am scos o cămașă de noapte. Heidi avea să doarmă în rochița de pe ea, iar John, în pantaloni scurți; cu puțin noroc, n-aveau să se trezească atunci când îi duceam la culcare.

– Ia asta pe tine, i-am spus Vanjei aruncându-i cămașa în față.

Ea a prins-o și mi-a zâmbit scurt, apoi s-a dezbrăcat fără să-și ia ochii de la televizor. I-am adus periuța de dinți, trimițând-o să se spele.

– Vrei să citim aici sau în pat? am întrebat-o.

– Dar *Bolibompa* nu s-a terminat încă!

– Se termină în două minute. În pat sau pe canapea?

– În pat.

M-am dus să mă uit pe raftul lor de cărți. Am adus trei din care să aleagă: *Rapunzel* a Fraților Grimm, *Gittan och fårskallarna – Gittan și capetele de oaie*, respectiv una dintre cărțile cu Petra scrise de Tor Åge Bringsværd, cea care povestea despre începerea grădiniței.

– Dar John și Heidi? m-a întrebat ea după ce am stins televizorul. Ei nu se culcă?

– Îi aduc după ce îți citesc ție.

– Vreau să mă duci și pe mine în brațe.

– Te duc și pe tine, i-am spus. O să te prefaci că dormi, da?

– Nu! Doar du-mă și pe mine în brațe.

Am ridicat-o în brațe și am pus-o în pat, m-am așezat lângă ea și am invitat-o să aleagă. Mi-a arătat *Rapunzel*. O alegere bună, pentru că povestea aceea îmi plăcea și mie. În vara aceea fusesem două zile în Germania și într-o seară citisem din cărțile mele într-un castel din regiunea de unde Frații Grimm obișnuiau să-și culeagă poveștile.

– Rapunzel, Rapunzel, lasă-ți părul până la pământ! i-am spus Vanjei, care stătea lângă mine pe patul de jos și se uita la ilustrații în timp ce eu îi citeam. Habar n-am de ce i se pusese pata pe cartea aceea, în timp ce multe altele nu-i stârneau defel interesul. Povestea începe cu un bărbat și o femeie care au fost nevoiți să-și dea copilul unei vrăjitoare. Pentru un copil nu cred că există spaimă mai cumplită, și poate că acesta era elementul care o fascina într-atât pe Vanja, sau poate că era ciudățenia întregii situații: o femeie își lasă părul în jos dintr-un turn, iar un bărbat se cațără pe zid ca s-o elibereze. Din perspectiva mea, povestea aceasta era un soi de arhetip literar, sau, mai bine spus, o forță primordială a literaturii înseși, deoarece la suprafață vorbește despre transformare, incluzând aici și transformarea lumii înseși într-un basm; în același timp, transpunerea implică și o formă de simplificare, reducând realitatea la câteva personaje atât de precise și de perfect șlefuite după ce au trecut prin atâtea transpoziții

și experiențe, încât adevărul lor depășește orice experiență individuală a condițiilor, este valabil pentru toată lumea, și când diversele personaje se pun în mișcare se deschide un abis în fiecare ascultător, și prăpastia este fără fund. Mulți ani mă gândisem să plasez acțiunea unui roman parțial în pădure, unde erau troli și stafii, colibe și regi, vulpi și urși vorbitori, și parțial în atmosfera norvegiană a secolului al XIX-lea, așa cum o cunoscuseră Asbjørnsen și Moe atunci când străbătuseră țara în lung și-n lat ca să-și culeagă poveștile. Kristiania, Telemark, dealurile din interiorul regiunii Østland. Mi-ar fi luat mulți ani să-l definitivez, un timp de care nu dispuneam acum, însă această idee mă frapa de fiecare dată când le citeam povești copiilor. O poveste de-a Fraților Grimm mă atrăgea în mod deosebit – o femeie care cade în fântână și pătrunde într-o altă lume. Din păcate, ediția pe care o aveam noi era îngrozitor de prost tradusă. Dar Vanja nu știa asta, iar noi o citeam de dragul ei.

– Sfârșit! i-am spus după ce am terminat ultima pagină. Acum trebuie să dormi.

– Poți să mă gâdili și să-mi cânți de noapte bună?

– Bineînțeles!

S-a întins pe burtă, iar eu i-am ridicat cămașa de noapte și mi-am trecut unghiile peste spatele ei. Asta însemna „gâdilatul" pentru ea, și ritualul trebuia îndeplinit în fiecare seară, în timp ce cântam împreună în suedeză.

Vem kan segla förutan vind?
Vem kan ro utan åror?
Vem kan skiljas från vännen sin
utan att fälla tårar?

Jag kan segla förutan vind,
jag kan ro utan åror.
Men ej skiljas från vännen min
Utan att fälla tårar.

Cine poate să navigheze fără vânt?
Cine poate să vâslească fără vâsle?

Cine se poate despărți de prietenul său
fără ca lacrimi să verse?

Eu pot să navighez fără vânt,
eu pot să vâslesc fără vâsle.
Dar să mă despart de prietenul meu
Nu pot fără ca lacrimi să vărs.

După ce i-am cântat, am acoperit-o cu pilota și i-am dat jos ochelarii pe care i-am pus pe micuța noptieră de lângă pat.

– Tati?

– Da?

– Pot să te întreb ceva?

– Da.

– Cum se poate el despărți de prietenul lui fără să plângă?

– De ce crezi că este vorba despre un el?

– Pentru că tu cânți.

– Aici ai dreptate. Păi, ține foarte mult la prietenul lui.

– Da, a zis Vanja punându-și capul pe pernă, satisfăcută de răspunsul primit.

– Noapte bună!

– Mai trec pe la tine, i-am spus. Trebuie să-i aduc pe frații tăi.

– Ah, da! Uitasem!

L-am adus mai întâi pe John, l-am așezat cu grijă în pătuț, apoi pe Heidi, la care situația era mai delicată, pentru că trebuia scoasă din cărucior. Mișcările mele au trezit-o, ea a început să strige: „Nu! nu!" și a încercat să se elibereze, însă am ținut-o strâns la pieptul meu și am mers grăbit în cameră. Am rostogolit-o în patul de deasupra Vanjei, sperând ca frântura de realitate care-i întrerupsese somnul să fie atât de mică încât să n-o trezească, și, din fericire, după ce s-a ridicat în genunchi și s-a uitat la mine câteva secunde, s-a culcat la loc pe o parte, a închis ochii și a reînceput să respire profund.

– Noapte bună, frumusețe mică! i-am spus Vanjei înainte de a stinge lumina.

– Poți să lași ușa deschisă? m-a rugat ea.

– Bineînțeles! Somn ușor!

– Somn ușor!

M-am dus să verific e-mailurile. Nu primisem nici unul. Oarecum, era o ușurare, dar pe de altă parte era puțin neliniștitor, pentru că atât Tonje, cât și Jan Vidar primiseră manuscrisele de multă vreme și nu-mi răspunseseră, iar asta nu putea să însemne decât un singur lucru.

Ca să le potolesc îngrijorarea sau, într-un fel sau altul, să le ghidez reacția, m-am decis să le trimit un nou mesaj. Lui Tonje i-am scris astfel:

Dragă Tonje,

Deoarece n-am primit nici o veste de la tine, bănuiesc că ești zguduită și șocată de faptul că ai fost introdusă într-un roman fără ca tu să fi cerut asta. Eu cred că nu te expun, dimpotrivă, după cum a spus Tore după ce a citit cartea, «Tonje este o prințesă, te îndrăgostești de ea când își face intrarea», dar înțeleg în același timp că simpla apariție într-un roman te aduce în centrul atenției. Dacă vrei, și probabil că vei dori asta, o să schimb numele tău și ale celor apropiați ție, astfel încât să nu poți fi asociată cu romanul (altfel decât prin faptul că odată ai fost căsătorită cu însuși autorul, ceea ce nu poate fi schimbat).

Toate cele bune,

Karl Ove

Lui Jan Vidar i-am scris aproximativ același lucru. După ce am terminat, m-am dus să-i văd pe copii, dormeau toți trei acum, am luat telefonul, am ieșit pe balcon, m-am așezat, mi-am turnat o ceașcă de cafea, mi-am aprins o țigară și am sunat-o pe mama.

A răspuns imediat.

– Alo, aici e Sissel!

– Salut, sunt Karl Ove. Ai apucat să citești e-mailul?

– Da, l-am citit.

– Cum ți se pare?

– Sunt foarte revoltată, să știi! Și zguduită. Am stat și am cumpănit ce să-i scriu, dar poate ar fi mai bine să aștept puțin.

– Nu e nevoie să-i răspunzi, deoarece, dacă te cobori la nivelul lui Gunnar, înseamnă că ești de acord cu premisele lui.

– Aici ai sigur dreptate. Bunica mi-a spus odată că prostiei nu trebuie să-i răspunzi. E un sfat bun, doar că eu sunt atât de supărată, încât aș avea chef să-i zic vreo două. S-a semnat în mail drept fratele tatălui. Tatăl tău nu ar fi făcut niciodată așa ceva, să știi.

– Nu știu ce să cred, am spus râzând fără convingere. Tu ești singura mea sursă în cazul acesta.

– Ce vrei să spui?

– El asta a scris, că de la tine am preluat toate informațiile.

– Ah, da! Trebuie să aibă multă imaginație ca să-și închipuie că eu sunt responsabilă pentru actele tale la vârsta de patruzeci de ani. Cât timp este un om răspunzător pentru acțiunile copiilor săi?

– M-a văzut crescând. Pentru el, sunt în continuare un adolescent, cred.

– Ai dreptate. Dar că eu aș urî familia Knausgård, asta e absurd. Am fost destul de retrasă și de stânjenită atunci când am intrat în familia aceasta, aveam douăzeci de ani, aici Gunnar spune adevărul, și bunicii erau niște oameni primitori și sociabili, mai ales cu voi, copiii. Deci un grăunte de adevăr există în ceea ce scrie el. Într-un fel, a descris o imagine caricaturală. Îmi dau bine seama că pot fi percepută astfel.

– O pală de vânt rece din Vestlandet?

– Da. Vizita lui acasă la noi l-a marcat probabil. Gospodăria de țărani amărâți, cum scrie el; a fost surprinzător pentru mine să văd acel cuvânt, dar în comparație cu ceea ce fusese el obișnuit, noi eram săraci. Cultura noastră era, de asemenea, complet diferită. Toate astea l-au speriat. Mama era tăcută, nu spunea prea multe, și asta trebuie să i se fi părut straniu.

S-a așternut tăcerea câteva secunde. Mi-am aprins o nouă țigară și mi-am atârnat picioarele pe balustradă în timp ce mă uitam la cerul văratic, gri-albăstriu, înțesat de avioane care decolau sau aterizau pe aeroporturile din Kastrup și Sturup.

– Mai e ceva din mesajul lui care m-a atins, am spus după un timp. Treaba aceea că el ne cunoaște de când eram mici. Ceea ce scrie el despre „băieți", știi? Că tu ne-ai expus neglijenței parentale pentru că n-ai fost tranșantă și n-ai intervenit atunci când aveam noi mai multă nevoie. Eu nici nu bănuisem că cineva și-ar fi dat seama că tata nu era chiar așa de bun cu noi. Dar el a văzut asta. Trebuie să fi observat, de vreme ce o spune acum. Concluzia lui este evident contrară celei pe care am tras-o eu, pentru că eu am fost acolo și știu că tu ai fost de fapt salvarea mea, dar simpla idee că cineva ne observa și era la curent cu situația mă deranjează. Destul de tare.

– Este vorba despre faptul de a fi văzut. Înțeleg că te deranjează. Mai ales dacă, așa cum ziceai, l-ai pus pe el în locul tatălui tău.

– Da, există ceva acolo. Observ asta. Niște structuri mai adânci.

– Dar tatăl tău te vedea, să știi! El știa cine ești.

– Chiar mă îndoiesc de asta.

– Bine. Dar chiar așa a fost.

Am plâns când mi-a spus asta, dar pe înfundate, fără să mi se schimbe vocea, așa că ea n-a băgat de seamă. Am stat de vorbă încă o jumătate de oră despre Gunnar și scrisorile lui, nu atât de mult despre cartea care a fost la originea lor, ci despre familie, atât a tatălui meu, cât și a mamei. Ea mi-a povestit cum fusese când intrase în familia lui, la începutul anilor '60, și mi-a dat mai multe detalii despre felul cum era tata atunci. Procedase la fel după moartea lui, în fiecare zi în care o sunam, și ceea ce făcea în realitate era să-l ridice în slăvi în fața mea, amintindu-mi iar și iar că poate fusese o pacoste, dar fusese magnific; inteligent, un om cu viziune, cultivat, curios, cu vederi largi. Știind că mie îmi trebuia o altă imagine a tatei, mi l-a descris pe cel pe care ea îl cunoscuse, explicându-mi cum arăta el din perspectiva unui adult atunci când eu nu eram decât un copil.

Exact asta făcea și acum.

Eram purtat din în ce mai departe de ceea ce știusem eu. Scrisoarea lui Gunnar alcătuia o imagine a familiei în care crescusem complet diferită de imaginea pe care mi-o formasem, și imaginea creată de mama era la fel de străină, imposibil de corelat cu propria mea percepție despre el. Era de parcă totul s-ar fi întors în sinea mea și s-ar fi închis acolo.

Primul lucru pe care l-am făcut după ce am încheiat conversația cu mama a fost s-o sun pe Linda.

– Salut! a spus ea.

– Ești singură? am întrebat-o.

– Da, stau în camera pe care mi-au dat-o. E tare frumos aici. Și Helena are foarte mare grijă de mine.

– Ați făcut grătar?

– Da. A fost super! Dar tu ce faci? Cum te-ai descurcat cu copiii?

I-am povestit cum fusese ziua mea. Am discutat despre scrisorile lui Gunnar, dar nu despre asta ar fi trebuit să vorbim. Ea mi-a povestit mai multe despre cum se simțise și ce făcuse, precum și despre peisaj.

În timp ce-o ascultam, mi-am adus aminte de o altă conversație cu ea, din vara anului când ne-am cuplat. Linda era plecată acasă, la mama ei, undeva în apropiere de Gnesta, ne despărțiserăm prima dată de când eram împreună. Îmi era atât de dor de ea, încât mă durea corpul. Atunci am văzut cum arăta locul din jurul ei, cu ochii minții am construit o casă și o grădină înconjurate de o pădure. Mai târziu, în primele săptămâni de toamnă, am văzut totul cu propriii ochi, locul era bineînțeles altfel, îmi crea o impresie mult mai puternică, iar prima imagine aproape idilică pe care mi-o creasem a dispărut fără urmă, împinsă la o parte de greutatea realității și a concretului. Ea îmi povestise că făcuseră baie în ziua aceea, că stătuse pe ponton împreună cu mama ei și-i citise cu voce tare trei texte de-ale mele care tocmai fuseseră publicate într-o carte pe care eu i-o dădusem. Mamei i se păruseră fantastice, a spus ea râzând de fericire. Mai târziu în acea seară le povestise părinților despre mine, și ei deja mă plăceau, m-a asigurat Linda. Stăteam în apartamentul meu, cu vocea ei gravă răsunându-mi în urechi și imaginându-mi cum arăta camera în care se afla ea, singura persoană pe care o iubeam și pe care o doream mai mult decât orice altceva.

În pozele pe care le-am făcut în acea perioadă arătam îngrozitor de tineri. Linda avea douăzeci și nouă de ani, eu aveam treizeci și trei. Linda își păstrase aerul tineresc, pe când eu arătam de parcă mi-aș fi irosit anii trăind undeva pe străzi, ceva nebănuit îmi răvășise înfățișarea, ridurile care-mi brăzdau fruntea erau comic de adânci, nasul parcă s-ar fi alungit și s-ar fi ascuțit, iar ochii păreau să se uite fix, intens, oricât de calm aș fi fost.

Cât de mult o iubisem! Ea era singura de care-mi păsa. Mi se rupea de tot restul. Acea stare nu putea să dureze, bineînțeles, epuizarea era inevitabilă în ceea ce mă privea, dar oare aici trebuia într-adevăr să ajungem? Pentru asta aleseserăm să fim împreună?

Totuși, nu era prea târziu. Nimic nu se pierduse. Totul era în continuare tangibil.

– Mi-ar plăcea să fii aici acum, i-am zis.

– Cât de tare mă bucur, Karl Ove!

– N-o spun doar așa!

– Îmi dau seama din glasul tău. Și mie mi-e dor de tine.

– Asta voiam să spun și eu. Depărtarea ne prieste.

– Ha, ha!

Ne-am urat noapte bună, am închis și m-am dus să verific e-mailul din nou. Nici un semn de la nimeni. Am navigat încă o jumătate de oră, apoi m-am dezbrăcat și m-am dus la culcare. Ceasul nu era decât nouă fără zece, dar dacă voiam să supraviețuiesc a doua zi fără să mă enervez, trebuia să fiu odihnit. Heidi adormise atât de devreme, încât sigur avea să fie în picioare la ora cinci, dacă nu era chiar mai matinală de atât.

M-am trezit pe la zece și jumătate, atunci când Vanja a intrat în cameră târându-și plapuma după ea, dar a adormit la loc imediat. A doua oară când m-am trezit, John stătea în fața patului cu pernuța în mână și se uita la mine.

– Este dimineață acum? a întrebat el.

Am aruncat o privire la ceas. Era cinci și un sfert.

– Într-un fel, da. Vrei să mănânci micul dejun?

A încuviințat dând din cap.

– Du-te la bucătărie, vin și eu.

A făcut întocmai cum i-am spus.

M-am ridicat și mi-am amintit de scrisorile de la Gunnar. În drum spre bucătărie am luat și ziarele de pe prețul de la ușă. Bucătăria era orientată spre est, unde soarele picta orizontul în roșu. L-am cocoțat pe John în scaun, i-am pus o farfurie de müsli și chefir în față, am turnat apă în filtrul de cafea, am pus un filtru în dispozitiv, am umplut cu cafea și am pornit aparatul. În timp ce cafetiera țiuia și bolborosea, am răsfoit secțiunea de cultură și sport din cele două ziare.

– Bună, tati! a spus Heidi radioasă din pragul ușii.

– Hei, Heidi-Hei! i-am răspuns. Müsli sau cornflakes?

– Cornflakes. Dar vreau să torn eu laptele.

– Bine.

A dispărut, am auzit cum târa prin hol scăunelul din dormitor pe care obișnuia să se urce când își căuta haine prin mormanul din dulapul mobil de la Ikea pe care-l așezasem lângă șirul de dulapuri. După vreo două minute s-a întors îmbrăcată într-un jerseu cu imprimeu cu căpșune și o cămașă albastră de blugi cu Hello Kitty. Jerseul acela era în mod cert preferatul ei; dacă ar fi putut să facă asta, l-ar fi purtat non-stop.

– Cât de frumoasă ești! i-am spus.

Mi-a zâmbit doar.

– Și eu sunt frumos! a zis John.

– Dar tu încă nu te-ai îmbrăcat! i-am amintit. Heidi s-a îmbrăcat, de aceea i-am spus că este frumoasă. Tu porți hainele de ieri!

– Da, a recunoscut el.

Am pus cornflakes într-un bol și am așezat o cutie de lapte în fața lui Heidi. Înainte de a ieși pe balcon, am umplut termosul cu cafea, am scos o ceașcă din dulap și am turnat în ea ultimele picături care nu mai încăpeau în termos, apoi l-am luat cu mine. Ușa avea clanță doar în interior, ceea ce era extrem de periculos, pentru că era foarte posibil ca un copil s-o închidă, caz în care rămâneai pe dinafară. Copiii erau prea mici ca să poată deschide ușa. Vanja ar fi reușit, însă ea dormea. Prin urmare, am dat clanța în jos, în poziție de închidere, dar am lăsat ușa întredeschisă, apoi m-am așezat și mi-am aprins o țigară.

Aerul era rece, însă cerul era senin și soarele roșiatic urca cer. Mușchii stomacului erau încordați, îi simțeam de parcă aș fi făcut antrenament cu o zi înainte. După toate probabilitățile, acesta era efectul tensiunii în care trăiam.

Am întrezărit o mișcare înăuntru și am împins instinctiv ușa, ca nu cumva să se trântească, dar apoi mi-am dat seama că nu era nici un pericol și mă puteam așeza din nou.

Heidi a deschis puțin ușa.

– M-am pătat, tati!

– Nu-i nimic!

– Poți să vii?

– Am să-mi beau cafeaua mai întâi, apoi vin. Du-te, te rog!

În loc să mă asculte, a deschis mai tare ușa și a făcut un pas pe balcon.

– Heidi! Du-te înăuntru! Nu ai voie să ieși aici.

– Vreau doar să mă uit. Bine?

– Bine atunci.

De ce nu mai putea aștepta trei minute, ca să pot să-mi savurez prima țigară și cafeaua? Cinci minute de liniște! Doar atât îmi doream!

Am tras un ultim fum în plămâni, am băut cafeaua și m-am dus la copii. Nu vărsase decât puțin lapte pe masă, iar surplusul se scursese pe jos. Am rupt un șervet de hârtie și am șters podeaua.

– Ai făcut asta anume? am întrebat-o în timp ce curățam pe jos.

Așezată pe scaunul ei, îmi privea atent mișcările. A clătinat din cap.

– Bine, am zis. Dar cel puțin mănâncă ce ai în bol!

– Da, dar este prea plin, a spus ea.

Fără să-i mai zic ceva, am dus bolul deasupra chiuvetei, am vărsat puțin din amestecul de lapte și fulgi de porumb, am șters fundul bolului și marginile și l-am pus în fața ei din nou.

– Așa! Acum poți să mănânci.

– Ești supărat.

Când vorbele veneau din partea ei, sunau ca o acuzație.

– Nu sunt supărat, Heidi, absolut deloc! Doar că n-am timp să stau să șterg pe jos toată dimineața. Dar n-a fost vina ta. Totul e în ordine.

– E dimineață? a întrebat John.

– Da, da. Când răsare soarele, este dimineață. Când soarele apune, este seară.

– Nu și iarna! a precizat Heidi.

– Nu, ai dreptate. Dar vara așa este. Și cine are ziua de naștere vara?

– Eu! a exclamat John.

– De azi într-o săptămână!

– Și ce primesc? a întrebat Heidi.

– Tu? Dar nu-i ziua ta, știi, nu?

– Dar, tati!

– Nu știu ce primești. O pungă cu morcovi, poate?

– Ce?

– O pungă cu *morötter*, morcovi, poate? i-am spus în suedeză.

– Ce?

– E doar o glumă, Heidi.

– Ce?

– Glumeam!

– Nu trebuie să glumești!

– Nici măcar așa, puțin?

A scuturat din cap.

– Deci nu trebuie să fiu supărat și nici să glumesc.

– Nu.

S-a aplecat în față și a început să soarbă din laptele cu cereale. John terminase de mâncat, era mânjit peste tot în jurul gurii, și masa în dreptul lui era lipicioasă de la fulgii umezi de müsli.

– Mai vrei, John? l-am întrebat.

Nu mai voia. Am dat ocol mesei ca să-l iau din scăunel, am rupt o bucată de șervet de hârtie și l-am șters la gură, i-am scos scutecul și l-am pus în coșul de sub chiuvetă împreună cu șervetul.

– Acum ești gol pușcă, John! a spus Heidi.

– Ba nu sunt! a ripostat John nervos, după care a ieșit din bucătărie cu pași hotărâți.

Heidi a râs cu acele triluri care-i erau tipice. I-am zâmbit, am adus un scutec de la baie și m-am dus după John, care, văzându-mă, a rupt-o la fugă.

– Stop! i-am spus grăbindu-mă să-l prind. L-am ridicat, el a început să dea din picioare, dar nu în semn de protest, iar când l-am culcat pe canapea ca să-i pun scutecul a rămas perfect nemișcat. Așa! am zis, după care m-am dus în dormitor să pornesc computerul, ca să verific e-mailul.

Vanja își trăsese întreaga pilotă peste cap, și doar o șuviță de păr de pe pernă o dădea de gol. Lăsând-o în pace, am deschis inboxul; nimic, cu excepția știrilor de la *Agderposten* și un e-mail de la Amazon. Am citit pe rând titlurile ziarelor, prima dată din *Klassekampen*, apoi *Aftenposten*, *Dagbladet*, *Dagsavisen*, *VG*, *New York Times*, *The Guardian*, *Expressen* și, la sfârșit, *Aftonbladet*.

Cu Vanja pe partea stângă a cărucior ului, John în cărucior și Heidi în partea dreaptă, am ieșit peste o jumătate de oră din bloc, ne-am dus la intersecție, am traversat, am urcat pe Södra Förstadsgatan până la 7-Eleven, unde am luat-o la stânga, apoi la dreapta și după zece minute eram în fața grădiniței, unde Vanja a tastat codul și Heidi a împins poarta. Copiii care sosiseră deja erau în curtea din spate, așa că l-am ridicat pe John și am împins căruciorul lângă perete. Am căutat privirea Nadjei, pentru ca ea să știe că veniserăm, apoi m-am întors acasă. Pe drum am trecut pe la 7-Eleven ca să-mi cumpăr țigări și o cutie de chibrituri. M-am oprit în fața magazinului și mi-am aprins o țigară în timp ce un camion de gunoi uriaș, verde se apropia pe stradă în spatele meu. Zgomotele lui reverberau în fațadele clădirilor, creând o larmă de nedescris.

Dar acum nu se mai numește camion de gunoi. Oare cum s-o numi? Vehicul pentru servicii ecologice?

Am început să merg cu țigara în mână. Autobuzele circulau cu o asemenea frecvență dimineața, încât se zguduia șoseaua în timp ce treceau duduind pe lângă mine. Aerul era tăios și răcoros la umbră, cald și molatic la soare; se vedeau semnele unei zile frumoase. Nu că ar fi avut asta vreo importanță. Voiam să merg acasă și să trag un pui de somn, după care speram să pot lucra puțin.

În zare a apărut blocul în care locuiam. Mi-am aruncat țigara, am parcurs repede ultima porțiune până la ușa de la intrare, am trecut de mulțimea de chipuri palide și inexpresive din stație, acolo unde tocmai se oprea un autobuz, cu acel scârțâit de parcă s-ar fi sfâșiat ceva – îmi luase mai bine de un an să înțeleg că sunetul este produs de contactul roților cu grătarele metalice montate de-a lungul bordurii –, am traversat intersecția și am ajuns la ușa de la intrare pe care am deschis-o cu cartela. Am urcat pe scări, am pus pachetul de țigări pe raftul pentru pălării, am scos telefonul, am tras draperiile în dormitor și m-am culcat.

M-am trezit după o jumătate de oră, din cauza unui vis. Tricoul era transpirat, și perna pe care dormisem era umedă. Pofta de ceva dulce m-a făcut să merg la bucătărie, unde am ciugulit în viteză dintr-un ciorchine de struguri, ca să-mi cresc nivelul de glucoză din sânge. Apoi m-am întors în dormitor și mi-am verificat e-mailul.

Era un nou mesaj de la Gunnar.

M-am ridicat și am deschis ușa balconului, am mers pe scândurile întunecate, asemănătoare cu cele de pe puntea unui vapor, până în zona în care strălucea soarele, m-am uitat spre Hilton, unde cele trei lifturi alunecau în sus și-n jos prin tuburile lor de sticlă.

Trebuia să-l citesc.

Trebuia să-i țin piept, nu puteam să mă ascund.

Deci, atât de furios era pe mine! Deci, făcusem ceva îngrozitor. Trebuia să rezist. Să iau totul așa cum era.

Dar mai întâi trebuia să fumez o țigară.

Mi-am luat pachetul de pe raftul cu căciuli și am ieșit pe balconul de pe cealaltă parte, care se înfierbântase deja sub razele soarelui. Neîndrăznind să mă așez, mi-am aprins țigara și, sprijinit de balustrada metalică, m-am uitat fix în josul celor șase etaje, la acoperișul din carton gudronat. M-am așezat până la urmă, am tras trei fumuri,

am stins țigara, am intrat în dormitor, am deschis e-mailul și l-am citit cât de repede am putut.

Începea cu niște remarci formale, cum că el își exprimase obiecțiile referitoare la cartea mea pe cale telefonică către editură, dar, întrucât era important ca acele obiecții să fie datate în eventualitatea unui proces, era nevoit să-mi trimită și prezentul e-mail. Îmi adresa următoarele cerințe absolute: el și soția lui trebuiau scoși complet din carte. Descrierea mamei sale și a vieții ei de dinainte și de după moartea tatălui meu trebuia scoasă complet din carte. Descrierea ultimei faze din viața fratelui său, care a fost o povară pentru cei apropiați, trebuia scoasă complet din carte. Descrierea fraților tatălui meu și născocirile mincinoase despre relația dintre aceștia trebuiau scoase din carte. Niciodată nu existaseră conflicte între ei; fuseseră prieteni buni toată viața. Numele Knausgård trebuia scos din carte. Toate numele care rămâneau trebuiau modificate. Descrierea locuințelor pe care familia lui le deținuse și care puteau fi identificate trebuia eliminată. Toate erorile de documentare trebuiau remediate. El găsise peste cincizeci de astfel de erori, după câte îmi scria, care erau fie minciuni crase, fie greșeli din neștiință. Nu-mi cerea să le corectez acum; urma să mi le indice în cursul unui eventual proces. I se părea grăitor faptul că rolul dominant al mamei autorului în tragedia fratelui său nu era menționat în carte, dar nu solicita includerea unei referiri la acest lucru. Mai erau multe de spus, chestiunile enumerate nefiind decât câteva dintr-un șir lung, și spera din suflet că nu va fi nevoit să le facă publice mai târziu. I se părea scandalos faptul că o editură respectabilă precum Oktober decisese să publice un astfel de roman fără a-i contacta pe cei implicați. Nu părea să-i treacă prin minte că el tocmai ce fusese contactat și că scrisoarea lui era, de fapt, un răspuns dat acelei informări. Era prea furios. Îmi descria manuscrisul drept o relatare documentaristică, și tocmai de aceea, susținea el, familia ar fi trebuit contactată de către editură, pentru a putea atrage atenția asupra tuturor minciunilor, tuturor distorsiunilor și a tuturor omisiunilor revoltătoare. Cum era posibil ca o editură respectabilă să nu verifice sursele și veridicitatea lor? Mai grav, unicul scop al scrierii acelei cărți fusese câștigul bănesc. Scrisesem despre oamenii din familia mea ca să mă îmbogățesc. Publicarea unui asemenea roman era absolut inacceptabilă, atât din cauza nenumăratelor minciuni pe care

le conținea, cât și pentru că reprezenta o încălcare a libertății vieții private. Dacă el nu primea imediat un răspuns la această scrisoare, atunci cartea și e-mailurile lui aveau să-i fie trimise mai departe unui avocat, urmând să ajungă la presă în viitorul cel mai apropiat. El menționa ziarele *VG* și *Dagbladet*. Dacă acea carte, care distorsiona adevărul și prezenta faptele de o manieră mincinoasă, era publicată, atunci se impunea ca publicul să afle și restul poveștii, ceea ce avea să se întâmple prin intermediul tabloidelor. Atunci toți banii pe care sperau să-i câștige autorul și editura aveau să se ducă în plata daunelor morale.

Deci intenționa să meargă la ziare. Și să mă dea și în judecată.

M-am întins pe pat și m-am ghemuit ținând o pernă în brațe. În secunda următoare m-am ridicat și m-am dus pe hol, am luat telefonul și am format numărul lui Geir Angell.

– Am primit un nou e-mail, i-am zis în secunda în care a răspuns.

– Scrie ceva nou?

– Intenționează să se adreseze presei dacă nu fac cum vrea el. Și va cere și daune morale.

– Liniștește-te acum. Poți să mi-l trimiți și mie?

– Da. Mă duc acum și ți-l trimit.

– Te sun imediat ce l-am citit. Bine?

– Bine.

Am închis, m-am dus în dormitor și i-am trimis e-mailul lui Geir, apoi m-am dus la baie, ținând telefonul în continuare în mână. M-am uitat la cele trei sacoșe albastre de la Ikea, m-am dus la bucătărie, am umplut un pahar cu apă de la robinet și l-am băut. Am așezat paharul pe blat, m-am dus în camera de zi și am deschis ușa terasei, dar am închis-o în secunda următoare. M-am dus în dormitor, m-am întins pe pat, apoi m-am ridicat, uitându-mă la display-ul telefonului. Am format numărul lui Geir Angell din nou.

– Ești chiar atât de neliniștit? m-a întrebat el.

– Da, i-am spus.

– Imediat termin de citit. Așteaptă puțin.

M-am ridicat și m-am postat în fața ușii de la balcon, am tras de sfoară ca să ridic jaluzelele, le-am fixat poziția și m-am dus iar în hol.

– Dar nu-i nimic nou aici, Karl Ove. Omul vine cu două amenințări. Spune c-o să ceară despăgubiri dacă romanul se publică așa cum e, apoi spune c-o să contacteze niște tabloide ca să le dea versiunea lui. Dar romanul încă n-a apărut. Ziarele n-o să poată scrie nimic altceva decât că un unchi vrea să oprească publicarea unui roman care vorbește despre familia lui. Nimeni nu poate adopta o poziție vizavi de roman înainte ca el să fie publicat. Iar dacă face asta, o să fie o reclamă fantastică pentru carte. Toți vor dori să citească așa ceva. Stai liniștit. E doar supărat. Nu-i nici un pericol. Nu poate face nimic.

– Poate să contacteze ziarele și să mă dea în judecată. Nu-i nimic bizar în faptul că mi-e frică de asta, nu?

– Nu, dar nu trebuie să te temi. Pur și simplu se umflă în pene pentru că vrea să oprească romanul. Încearcă să te sperie astfel încât să faci ceea ce vrea el.

– Se vede că a reușit.

– Dar tu nu știi dacă într-adevăr este dispus să acționeze.

– La dracu'!

– Calmează-te. O să se rezolve.

– E un iad! Ăsta e iadul pentru mine!

– Faptul că o rudă s-a supărat pe tine?

– Nu-i chiar puțin lucru, cum vrei tu să mă convingi.

– N-am spus că-i puțin lucru. Am spus că nu-i periculos.

Fără să-i răspund, m-am uitat pe geam, soarele se reflecta pe ferestrele de la Hilton.

– Ce-ai spune dacă aș veni pe la tine? m-a întrebat Geir. Oricum vrem să facem o excursie vineri, eu sunt singur cu Njaal aici, așa că nu contează dacă suntem aici sau acolo. Ce zici?

– Ai putea să vii?

– Bineînțeles! Oricum nu pot să lucrez cu Njaal ținându-se după mine.

– Dar el nu stă acasă cu bona?

– Vrei să vin sau nu?

– În mod normal, nu ți-aș fi cerut o astfel de favoare. Știi asta. În plus de asta, tu ești cel care s-a oferit.

– Să înțeleg că este un da?

– Mie așa mi se pare.

– Bine! Atunci pornim mâine dimineață devreme, și vom fi la ușa ta..., mda, aproximativ peste douăzeci și patru de ore.

Am mai povestit o jumătate de ceas. După ce am închis, l-am sunat pe Geir Gulliksen. Mi-a răspuns imediat.

– Ai primit e-mailul?

– L-am primit. Unchiul ăsta al tău e cu o falcă-n cer și cu una-n pământ!

– De asta mă tem și eu, să nu se ducă la ziare. S-ar repezi să scrie despre asta dacă prind ocazia.

– Nu crezi că doar încearcă să te preseze?

– Cred că e îndeajuns de furios ca să facă tot ce poate.

– A spus c-o să trimită manuscrisul la ziare. Asta ar fi ilegal, știi? Romanul încă nu a fost publicat, și tu deții drepturile de autor. Dar am să-l rog pe Geir Berdahl să-l contacteze. Cel mai important este că avem destul timp ca să facem totul cum trebuie.

– Ai văzut lista cu cerințe?

– Asta era de așteptat. Ceea ce el vrea de fapt este ca romanul să nu apară deloc.

– Să elimin numele tuturor membrilor familiei, să preschimb numele de persoane și de locuri; asta e în regulă. Dar să-i scot cu totul pe tatăl meu și pe bunica, asta nu se poate. Atunci nu mai rămâne nici un roman. Nu pot să scot nici numele tatei. Doar despre el este vorba în roman. Și este tatăl *meu*. Asta nu se *poate*.

– O să vedem după aceea. Dar romanul, în esența lui, nu depinde de numele acelea.

– Nu, dar limita este numele tatei. Nu renunț la el.

– Cel mai important lucru acum este să-l împiedicăm să ne denunțe la ziar. Trebuie să-i venim în întâmpinare atât timp cât se mai poate.

Imediat după ce am închis l-am sunat pe Espen. După ce am vorbit cu el, l-am sunat pe Tore. Apoi pe Linda. Apoi pe Geir Angell încă o dată. Am vorbit la telefon toată ziua, și în momentele în care nu mă plimbam de colo colo cu telefonul la ureche, stăteam nemișcat pe patul din dormitor, cu jaluzelele trase, încercând să-mi revin, dar fără să las telefonul din mână. Începusem să abuzez de răbdarea tuturor, eram conștient de asta; dacă l-aș fi sunat pe Espen, de exemplu, sau pe Tore, încă o dată, m-aș fi apropiat de limita aceea pe care mă

așteptam să mi-o impună. Ei nu gândeau așa, eram convins, dar nu puteam să merg prea departe, pentru că și ei aveau treburi, familii de care să se ocupe, o viață de trăit. Cu Linda era altceva, dar ea era plecată în vacanță, și n-aș fi putut să-i pun în cârcă necazurile mele. Mama nu avea nici un fel de limitare în acest sens, ea se sacrifica fără să stea pe gânduri atunci când era vorba despre problemele mele sau ale lui Yngve, dar în timpul zilei era la serviciu, și acolo nu puteam s-o deranjez. Cu Yngve puteam face la fel, însă situația lui era complicată, deoarece nu se situa în exterior ca ceilalți, ci era prins între ciocan și nicovală. Nu mai rămânea decât Geir Angell; nu mă temeam că se va plânge, pe el puteam să-l rog să lase totul departe ca să mă asculte, dar până și asta avea o limită; în acea zi vorbiserăm de trei ori, a patra oară ar fi fost prea mult.

Așa cum stăteam eu neclintit, uitându-mă la masa din dreptul ferestrei, cu doar o jumătate de oră până ce trebuia să-mi iau copiii de la grădiniță, ecranul telefonului s-a luminat dintr-odată. Era un număr cu 0047. Un număr de mobil. Trebuia să răspund în cazul în care Gunnar dorea să mă contacteze, până acolo mi-am dus gândul, când am observat, cu un sentiment de ușurare, că numărul se preschimbase în numele lui Yngve concomitent cu trilul sunetului de apel.

– Alo?

– Cumplită treaba asta cu Gunnar, a spus el.

– Așa e. Îmi pare rău. Măcar nu s-a luat și de tine.

– E și mama mea, la urma urmelor.

– Într-adevăr.

– Tu ai știut că o privea în felul ăsta?

– Nu. N-am avut nici o bănuială.

– Nici eu. Sper că nu ne dă la ziar. Editura ce zice?

– O să-i iasă în întâmpinare cât se mai poate. Și au cerut opinia unor avocați.

– Și ei ce-au zis?

– Nu știu. Acum analizează situația.

Mi-am dat seama că era supărat. De ce nu putusem să las lucrurile așa cum erau, de ce trebuia să răscolesc tot rahatul și să alimentez vechea ură?

Am pus telefonul la încărcat și m-am dus la bucătărie, unde, sprijinit de bufet, am mâncat două felii de pâine cu pateu și ridichi,

pentru că, dacă nu aveam ceva în stomac, mi-ar fi fost aproape imposibil să-i aduc pe copii acasă fără să-mi vărs năduful pe ei. Am băut un pahar de apă și am stat în cumpănă dacă să-mi aprind o țigară pe balcon înainte să plec, m-am hotărât să fumez mai bine una pe drum, am scos punga cu gunoi din coșul de sub chiuvetă, am legat-o și am pus-o pe prețul de la intrare cât timp m-am încălțat. Mi-am luat cheile din dulap, am luat punga și am coborât cu liftul la subsol. Ușa de la boxe era deschisă, un om venea înspre mine, era vecinul de vizavi, o namilă de vreo șaizeci de ani cu care mă mai intersectam uneori în timp ce urcam sau coboram; întotdeauna umplea micile pauze stânjenitoare cu câteva remarci despre vreme pe care el extrapola uneori printr-o întrebare despre clima din Norvegia. L-am salutat, și el m-a anunțat că se dăduse o spargere în noaptea aceea și că trebuia să-mi verific boxa. I-am spus că nu țineam nimic de valoare acolo și că hoțul ne-ar fi făcut un pustiu de bine dacă ar fi luat câte ceva. Mi-a ignorat comentariul, pentru că o spargere era un lucru grav, sau poate că pur și simplu nu înțelesese ce-i spusesem. Mai mult ca sigur era a doua variantă, m-am gândit eu în timp ce mă îndepărtam pe coridor.

Am aruncat punga în containerul cel mare, care era aproape gol, am străbătut din nou încăperea coșcovită și murdară, apoi am ieșit pe hol, a cărui ușă exterioară, de la capătul scărilor, avea geamul spart. Se întâmpla deseori. Prima bicicletă pe care am avut-o la Malmö a dispărut după trei zile, când am fost destul de naiv încât s-o leg în afară. A doua bicicletă am încuiat-o întotdeauna jos în pivniță, dar o dată am uitat s-o leg și, mare surpriză, a doua zi n-am mai găsit-o. Hoții avuseseră destul timp încât să deșurubeze scaunul pentru copii și să-l lase frumușel pe jos, chiar acolo unde fusese bicicleta, și abia după aceea o întinseseră cu ea. O vecină, o femeie mai în vârstă care într-o dimineață a rămas blocată în lift între două etaje și a început să bată cu pumnii și să strige după ajutor cu voce tremurândă, îmi spusese atunci când ne mutaserăm în bloc că acolo era ca la Chicago. Îmi plăcuse expresia asta, pentru că Chicago fusese simbolul criminalității și agresiunii în anii '50, dar imaginea persistase până târziu, în noul mileniu, cel puțin în mintea bătrânilor. Era ca la Chicago acolo! Se furau biciclete din subsol și se dădeau spargeri în boxe! Unde aveam să ajungem în ritmul ăsta?

Afară era lumină puternică, așa că mi-am pus ochelarii de soare. Aerul era cald, dar când erai în mișcare, simțeai vântul care bătea pe stradă, făcând să foșnească frunzele copacilor. Mașinile stăteau încolonate la semafor. Oamenii care traversau intersecția aveau părul răvășit de vânt. Pietonii de pe trotuar treceau pe lângă mine ca niște umbre, eu parcă nici nu-i vedeam, le simțeam doar mișcările, în funcție de care îmi dirijam mișcările proprii în mod automat. Am trecut de Åhléns, Hemköp, Maria Marushka, sau cum dracu' s-o numi, acel magazin la care mama obișnuia să se oprească de fiecare dată când venea în vizită la noi, Myrorna, 7-Eleven și apoi, la colțul cu Norra Skolgatan, magazinul de biciclete Hojen. Acea stradă era ferită de vânt, și căldura se ridica din asfalt. Mașinile treceau încetișor printre roiurile de biciclete care se deplasau dinspre Möllevangen înspre centru. Proprietarul imigrant al unei prăvălii stătea pe treptele de la intrare și se uita în jur. M-am oprit în fața grădiniței și am tastat codul. Copiii se jucau în curtea din spate. Aspersorul din mijlocul curții era înconjurat de copii, unii dintre ei în pielea goală. Țipau și râdeau. Puțin mai departe era o bicicletă cu ataș aparținându-i unuia dintre părinții care erau deja acolo atunci când ne-am înscris noi. Mulți plecaseră de atunci, noi ne număram printre părinții veterani. Problema era că scrisesem despre părinții aceia în al doilea volum al romanului meu.

Dar deocamdată eram în siguranță. Nici unul dintre cei pe care-i vedeam în curte nu știa ce scrisesem. Volumul al doilea urma să apară peste două luni, și era foarte puțin probabil să fie tradus în suedeză.

– Tati! a strigat John venind în fugă pe asfalt.

L-am ridicat și l-am aruncat în sus.

Vanja stătea pe un balansoar împreună cu Katinka, mă văzuseră și strigau cât le ținea gura. Chipul lui Heidi se întrezărea de la fereastra micuță a casei de lângă lada cu nisip. M-a zărit și a venit în fugă la mine. Am ridicat-o și ea. Apoi m-am dus la educatoare ca să văd ce făcuseră copiii peste zi. Totul fusese în regulă, copiii fuseseră veseli și fericiți, toți trei.

După o jumătate de oră am reușit să-i adun la un loc și să-i lămuresc să mergem acasă. John în cărucior, Vanja și Heidi cu mânuțele de-o parte și de alta a mânerului. Vanja a pălăvrăgit tot drumul, Heidi mai scotea câte o vorbă când și când, fără nici o

legătură cu ceea ce spunea sora ei, John stătea nemișcat și se uita la ceea ce apărea în fața lui. Aproximativ în același loc ca în ajun, Heidi a refuzat să mai meargă, ne-a luat zece minute ca să ne punem din nou în mișcare. În față la Hemköp a fost rândul Vanjei, care nu voia să intre în magazin înainte să ajungem acasă. Nu puteam să-i duc pe ei acasă și *pe urmă* să merg la cumpărături? Am încercat să-i explic că asta nu se putea dacă mama nu era acasă, dar nici nu voia să audă. Peste cinci minute, după ce le promisesem fiecăruia câte o chiflă, am trecut de ușile automate și am intrat în supermarketul șuierător și rece. John voia să meargă pe jos, eu am încercat cât am putut de mult să-l conving să rămână la locul lui, pentru că nu era nici pe departe la fel de disciplinat ca Heidi și Vanja. El era în stare să se oprească în fața unui obiect pe care-l dorea și să nu se dea dus de acolo până când obiectul respectiv nu era în coșul de cumpărături, sau putea să fugă de lângă mine, dar până la urmă am cedat și l-am scos din cărucior. Când am ajuns la frigiderele cu lapte, el deja dispăruse. Le-am rugat pe Vanja și pe Heidi să stea pe loc și m-am plimbat de-a lungul raioanelor, privind atent în ambele direcții. L-am găsit lângă mâncarea pentru câini, unde se întinsese pe spate și se uita la tavan. A râs când m-a zărit. L-am prins de gulerul tricoului, l-am ridicat și l-am cărat pe umăr ca pe un sac de cartofi până la cărucior. A chicotit și a râs mult până când, dându-și seama că urma să fie pus din nou în cărucior, s-a bosumflat. Am cumpărat un set de iaurturi, ceea ce l-a mai liniștit, și apoi am trecut prin dreptul tuturor rafturilor până la case, unde am plătit, am pus marfa în pungi și am ieșit din nou la soare. Vanja și Heidi își mâncau fiecare chifla. Am traversat și am intrat în mall, nu ca să cumpărăm ceva, ci pentru că era o scurtătură. Ieșirea din spate ne scotea nu departe de locul de joacă. Am cărat-o pe Heidi puțin ca să mai câștigăm timp, o țineam pe un braț, în timp ce cu cealaltă mână duceam pungile și împingeam căruciorul. Apoi am lăsat-o jos și am ridicat-o pe Vanja, altfel nici că se putea, trebuiau să fie la egalitate. Atunci când am ajuns la locul de joacă, unde mișunau o mulțime de copii, m-am așezat pe bancă și am fumat în timp ce ei țopăiau de colo colo. După doar câteva minute, John a venit agale la mine, și-a sprijinit trupul de bancă și mi-a spus că voia să meargă acasă. I-am ciufulit părul și i-am spus că plecăm imediat. „Ba acum!" mi-a zis el. „Imediat!" i-am răspuns. Apoi

a sunat telefonul. Nu m-am îngrijorat, pentru că numărul de mobil îl aveau doar oameni de încredere. „Număr privat", scria pe ecran.

– Alo?

– Alo? a spus Geir. Ești afară?

– Da, la locul de joacă.

– Ce mai faci?

– Nu m-am aruncat de la balcon încă. În schimb, îmi descarc nervii pe copii.

– Sinuciderea nu este pentru cei ca tine. Metoda ta este să-ți vâri capul în nisip.

– Aici ai dreptate! Dar nu asta e cea mai fascinantă chestie la struți. Am văzut un documentar odată. Sunt mari și incredibil de puternici, iar ghearele lor pot fi mortale, așa că știi ce fac crescătorii atunci când vor să se apropie de ei?

– Le pun un sac pe cap?

– Da, la urmă fac și asta. Apoi, struții stau complet nemișcați. Dar înainte de a le pune sacul, știi ce fac?

– Nu.

– Țin un baston sus deasupra capului. O coadă de mătură, orice. Când struțul vede ceva mai înalt decât el, nu mai atacă. Atât de minuscul îi este creierul. Ha, ha, ha!

– Ha, ha, ha!

– Are trei reguli de viață: dacă o coadă de mătură e mai înaltă decât mine, stau nemișcat. Dacă sunt amenințat, îmi bag capul în nisip. Dacă cineva îmi pune un sac pe cap, cred că lumea a dispărut și că nu mai exist.

– Astea sunt exact regulile tale de viață.

– Da, de ce crezi că le menționez? Dar e și fascinant, nu-i așa? E o creatură care a apărut de mult! Nu-i trebuie un creier mai mare, întotdeauna a reușit să se descurce.

– N-ai decât să-ți păstrezi fascinația pentru tine.

– Același lucru e valabil și pentru crocodili și pentru rechini. Sunt niște ființe al naibii de puțin evoluate! Se comportă complet mecanic, pentru ei nu există nici o improvizație, nici o alegere, nu sunt în stare să ia nici o hotărâre: dacă un lucru cade în apă chiar lângă ei, încearcă să-l mănânce, indiferent dacă este o cutie de plastic sau o mână. Direct în gură! Îmi place gândul ăsta, că odinioară totul

a fost atât de primitiv și simplu, un fel de lume biomecanică, și că doar câteva creaturi s-au păstrat de atunci.

– Aud primitiv, simplu, biomecanic, și ghici ce? Crocodilii și struții nu sunt singurii la care mă gândesc.

– Cred că ești ultimul freudian.

– Toți suntem, doar că n-o conștientizăm. Al dracului să fiu dacă Eros și Thanatos nu explică totul! Dar în ceea ce te privește, tactica de struț n-o să te ajute prea mult acum. O să fii văzut pretutindeni după ce-ți apare cartea. O să devii un struț fără nisip.

– Așteaptă puțin. Simt cum îmi vine inspirația. Simt că am prins o poezie… Eu sunt Ioan fără Țară, sunt un struț fără nisip, sunt atât de netot, încât nici să mă suport nu pot.

– Hai că începi să-ți revii! Bine, Karl Ove! La un moment dat nu trebuie decât să râzi de toate acestea. Nimic altceva nu este posibil. Viața este o comedie. Dacă stai să te gândești, toate trec așa cum au venit.

– Nu pe mine m-ai auzit mai devreme. Era cineva care vorbea prin intermediul meu. Eu nu sunt decât un mediu. Eu sunt deprimat și abătut.

– De aceea îl așez pe Cervantes mai presus de Shakespeare. Comedia este mai adevărată decât tragedia. Nu trebuie decât să iei totul în râs.

– Spui asta pentru că vii de pe Hisøya. Voi nu luați viața în serios. Voi sunteți nihiliști și cinici. Dar eu provin de pe insula Tromøya. Acela este leagănul vieții serioase.

– Credeam că Atena a fost.

– Aici te înșeli. Sunt mulți care confundă Arendal și Atena. Aristotel era din Froland și Platon din Evje, așa se crede. Cinicii proveneau de pe insula Hisøya. Aristofan locuia la Kolbjørnsvik, pe când Sofocle trăia la Kongshavn.

– Bine, bine, bine. Ajunge acum! De fapt, te-am sunat ca să te întreb dacă trebuie să-mi aduc lenjerie de pat sau plapumă sau ceva.

– Nu este nevoie. Avem de toate aici.

– Bine. Atunci așa rămâne.

– Ne auzim!

– Mi-e frică de asta!

Acasă, Vanja, Heidi și John dispăruseră în camere diferite în timp ce eu așezam cumpărăturile la locul lor. Am desfăcut două pachete de chiftele de pește și le-am prăjit, am pus la fiert cartofi și niște varză și m-am apucat să curăț câțiva morcovi. Trecuse o zi de când făcusem curat în bucătărie, dar deja era dezordine; am încercat să deretic în timp ce se prăjeau chiftelele și fierbea mâncarea, dar nu am reușit decât să golesc mașina de spălat vase, deoarece a trebuit să-i schimb scutecul lui John, care făcuse caca. Îmi lua de obicei câteva minute bune ca să-l șterg, însă totul a durat și mai mult, pentru că nu ne mai rămăseseră șervețele umede și a trebuit să-l spăl în cadă cu dușul. A răcnit cât îl ținea gura atunci când l-am băgat în cadă, a încercat imediat să iasă de acolo, eu l-am ținut cu putere cu un braț, iar cu cealaltă mână l-am spălat cu dușul în timp ce el se zvârcolea.

– Așa! i-am spus când am oprit apa. A fost chiar așa de rău?

El a continuat să țipe cât l-am scos din cadă și l-am șters cu un prosop mare. Nici gând să-i dau un scutec nou și pantaloni scurți, așa cum plănuisem. Avea să rămână gol până când mâncam. În camera copiilor, Vanja țipa tare, în timp ce Heidi plângea. L-am lăsat pe John și m-am dus la ele. Plânsul lui Heidi a crescut în intensitate când m-a zărit.

– Ce s-a întâmplat?

– Heidi m-a lovit! a spus Vanja.

– Vanja a-nceput! a spus Heidi.

Vanja o lovise pe Heidi, mai făcea asta uneori, și Heidi, care nu era la fel de vorbăreață și ageră ca sora ei mai mare cu un an și jumătate, o lovise din disperare.

– Nu trebuie s-o necăjești pe Heidi, Vanja!

– Eu n-am necăjit-o! a protestat Vanja. Ea m-a *lovit*!

– Da, asta nu e bine. Nu trebuie să te bați cu ea, Heidi!

M-am uitat la ele.

– Așa! Acum sunteți prietene?

Amândouă au scuturat din cap.

– Atunci nu puteți sta împreună. Heidi, tu vii cu mine la bucătărie.

– Nu!

Pe hol se apropia John lipăind cu picioarele și gol pușcă.

– Atunci vii tu, Vanja?

– Eu vreau să stau aici.

– Puteți să stați împreună aici? le-am întrebat. Fără să vă certați?

Vanja a încuviințat, Heidi a scuturat din cap.

– Bine! Atunci rămâneți aici amândouă. Dar indiferent de cât de mult vă certați și plângeți, eu n-o să vin la voi ca să vă liniștesc. Trebuie să pregătesc cina.

M-am dus la bucătărie, unde John încerca să se cațere în scăunel. Unul dintre lucrurile pe care nu le suportam era să văd copiii mâncând în pielea goală. M-am dus la baie și am luat un scutec, apoi am găsit pantalonii gri pe care Vanja și Heidi îi purtaseră la vremea lor și un tricou verde cu un delfin albastru desenat pe el, cu care l-am îmbrăcat înainte de a-l așeza în vechiul scaun pentru copii. Chiftelele de pește aproape că se arseseră pe o parte, le-am întors, am oprit aragazul, am înțepat cel mai mare cartof cu o scobitoare sau cum s-o numi, dar era încă tare în mijloc, am așezat farfuriile pe masă, am turnat apă în carafă, am scos pahare și le-am aliniat, am pus cuțite și furculițe, am luat un platou din dulapul din celălalt capăt și i-am dat lui John unul dintre cățeii de plastic ai Vanjei, însă el l-a aruncat disprețuitor pe jos, spunând că-i era foame, dar că nu voia să mănânce chiftele de pește.

Am scos și ultimele vase din mașina de spălat, le-am ordonat în bufet și în sertare. Heidi iar plângea în cameră. Imediat după aceea a venit la bucătărie și s-a lipit strâns de mine, apoi s-a dat un pas în spate și mi-a povestit printre sughițuri ce făcuse Vanja. N-am înțeles chiar totul, dar i-am spus că cina era gata și că se putea așeza la masă. Mai dura puțin până să se pătrundă cartofii, dar presupuneam că cei mai mici erau deja gata, și acum era vorba să-mi hrănesc copiii.

Am scurs apa din oală, am scos cartofii unul câte unul pe tavă, am tăiat varza în bucăți și le-am așezat pe margine, iar morcovii care sfârâiau i-am pus separat, într-un castronaș de sticlă.

– Vanja! am strigat. Mâncarea e gata!

Am pus câte două chiftele în fiecare farfurie și, după ce am curățat câte un cartof pentru fiecare, m-am ridicat și m-am dus la Vanja. Stătea îmbufnată pe jos, lângă perete, și mi-a evitat privirea atunci când m-am lăsat ciuci în fața ei.

– Masa e gata, Supergirl! Hai să mănânci!

– Tu o asculți doar pe Heidi, a bombănit ea.

– Nu-i adevărat. N-am auzit ce mi-a spus Heidi, ca să spun drept. Dar haide. Stomacul tău are nevoie de hrană. De asta vă certați așa de tare.

– De ce?

– Pentru că n-ați mâncat.

– Dar nu mi-e foame.

– Bine. Atunci vii când vrei.

M-am așezat la masa din bucătărie, le-am tăiat chiftelele de pește în bucăți mai mici, am pus alături niște varză și câțiva morcovi, chiar dacă n-aveau să se atingă de ei. Eu mi-am umplut farfuria cu o grămadă mare de legume și cinci chiftele de pește, pe care le-am mâncat în doar câteva minute. Era șase fără zece. M-am ridicat și am început să așez farfuriile în mașina de spălat. Heidi a alunecat încet de pe scaun.

– Începe *Bolibompa* acum, i-am zis. Vrei să-l pun la televizor pentru voi?

Ea a încuviințat. În spatele meu, John striga că și el voia să vadă. L-am pus jos, am pornit televizorul cu telecomanda, m-am dus la Vanja, am anunțat-o că începea *Bolibompa*, m-am apucat iarăși să umplu mașina de spălat, Vanja a intrat și a luat o chiftea de pește în pumn chiar dacă știa că nu-mi place asta, eu nu i-am spus nimic. Am adăugat detergent în spațiul mic prevăzut în acest scop, am împins ușa și am pornit mașina. Am spălat rapid tigăile și castroanele în chiuvetă, le-am șters și le-am pus la loc. Am lăsat farfuriile pe masă, în speranța că vor mânca dacă li se face foame, și m-am dus în dormitor ca să verific e-mailul. Evitând cu grijă cele două mesaje de la Gunnar, le-am citit pe celelalte nou primite, dintre care nici unul nu era deosebit de important. După aceea am sunat-o pe Linda și am întrebat-o dacă voia să vorbească cu copiii, nu atât de mult din considerație pentru ea sau pentru ei, cât pentru a mai înviora puțin atmosfera. John i-a zis „Bună!", apoi s-a mulțumit să încuviințeze cele spuse de ea și în cele din urmă mi-a întins telefonul. Heidi i-a povestit ce vedea la televizor lăsând impresia că ea însăși era în Țara Florilor, în timp ce Vanja a procedat ca în ajun și a fugit cu telefonul ca să fie singură.

– Așa, i-am spus Lindei peste cinci minute, când Vanja a intrat și mi-a întins telefonul. Te simți bine acolo?

– Da. Doar că este destul de ciudat să fiu aici fără voi.

– Te cred. Dar asta era și ideea, nu?

– Am fost puțin să înotăm astăzi. Ne-am relaxat toată ziua. Acum urmează să facem un grătar din nou.

– Măcar te simți în siguranță, din moment ce este și un pompier în preajmă.

Am deschis ușa de la terasă și am ieșit. Pardoseala din lemn era caldă, metalul balustradei de care mă sprijineam cu brațele era încins.

– E șeful brigăzii de pompieri, a spus Linda.

– Și mai bine.

– Trebuie să-l cunoști cândva. E de loc din nordul îndepărtat. Foarte calm și cool indiferent ce se întâmplă. Da, știi, exact ca neamurile mele de acolo. Ca toți cei din nordul țării.

– Și acum ce faci?

– Stau și citesc. Am obosit puțin de la atâta soare, cred.

– Eu abia dacă am ieșit din apartament, i-am spus.

– Dar ce-ai făcut atunci? Ai muncit?

– Nu, de fapt n-am lucrat deloc. Doar am vorbit la telefon.

John s-a furișat pe ușă în spatele meu, s-a uitat la mine să vadă dacă-i dădeam voie și, cum eu n-am zis nimic, a pornit în fugă de-a lungul balconului, până în celălalt capăt.

– Despre scrisori? m-a întrebat ea.

– Da.

– Păcat că trebuie să-ți consumi atâta energie cu asta.

– Nu e tocmai ca și cum aș avea de ales.

– Înțeleg, dar tot e păcat.

– Asta-i situația. Dar n-ai vrea să vorbim diseară mai bine? Am să-i culc în curând. Și poate c-am să fac curat puțin.

– Da. Nu mă poți suna tu?

– Ba da. Ne auzim mai târziu atunci.

– Pa!

În celălalt capăt al balconului, John tocmai se cățăra pe scaun. M-am repezit la el, știind că de la înălțimea aceea ar fi putut să cadă peste balustradă. Aceasta fusese marea noastră spaimă încă din prima zi în care ne-am mutat în apartament.

L-am prins de mijloc și l-am pus jos în timp ce el se apleca în față ca să-i vadă mai bine pe toți oamenii aceia de jos.

– Tu fugi și eu te urmăresc?

– Da, a spus el.

Peste o clipă a tulit-o. A început să chițăie când a văzut cât de aproape eram, l-am lăsat să se îndepărteze puțin, apoi l-am prins și l-am ridicat în aer.

– Încă o dată!

– Nu! Acum intrăm în cameră. Urmează să vă culcați în curând.

– Ba nu!

– Ba da! i-am spus.

Acum intram în vechea poveste „ba da"/ „ba nu", în care eu brusc schimbam replica, iar John, supărat, spunea același lucru ca și mine de câteva ori înainte să priceapă ce se întâmplase. Până la sfârșit avea să uite complet de balcon.

Le-am adus pijamalele, iar copiii s-au îmbrăcat în timp ce se uitau la televizor. Au început să protesteze atunci când l-am oprit, voiau să afle ce emisiune urma, dar, văzând că nu ținea figura, brusc li s-a făcut foame. Nici nu voiau să audă de chiftelele de pește.

– Nu, am zis, dându-mi seama că răbdarea mea era pe terminate.

Dacă le dădeam o felie de pâine, aveau să mănânce în liniște în timp ce ascultau povestea citită de mine. Dacă nu le dădeam, aveau să insiste și să se smiorcăie și lucrurile ar fi putut lua o direcție nedorită, înspre o fundătură din care singura ieșire era forța, ceea ce se traducea prin plânsete și vaiete până noaptea târziu sau până în momentul în care eu cedam, ceea ce mi-ar fi știrbit grav prestigiul.

Știam cum ar fi trebuit să procedez, însă răbdarea mi se termina, iar dorința de a-i pedepsi creștea cu fiecare secundă.

– Ori chiftele de pește, ori nimic! am declarat.

– Dar ne este foame! a spus Vanja.

– N-aveți decât să mâncați chiftele!

– Nu vrem din alea!

Am ridicat din umeri.

– Atunci o să vă culcați flămânzi.

– Dar, tati! s-a rugat Vanja.

– Am încheiat subiectul! Intrați în cameră ca să vă citesc.

Am luat două cărți, *Să mergem pe afară* pentru John și *Cei trei purcelușI* pentru Vanja și Heidi.

Vanja s-a așezat lângă perete, sub fereastră, cu brațele încrucișate pe piept.

– Eu nu vreau să ascult!

– Nici eu! a spus Heidi.

– Atunci am să-i citesc lui John, am zis, luându-mi băiețelul în brațe.

Tot citeam *Să mergem pe afară* de când Vanja avea zece luni, așa că o știam pe de rost. Acum dădeam paginile cât de repede puteam, fără să țin cont că John voia să-mi arate că știa denumirea tuturor obiectelor din ilustrații. După ce am terminat, m-am dus la pătuțul lui și am tras draperiile.

– Noapte bună! i-am spus.

Am ieșit din dormitor, am intrat în camera de zi, de acolo m-am dus pe balcon, unde m-am așezat și mi-am aprins o țigară. Au trecut doar câteva secunde până la apariția Vanjei în prag.

– Mi-e foame, a spus ea. Și trebuie să-mi citești.

– Du-te la culcare! i-am zis uitându-mă la acoperișurile și zidurile roșiatice de la lumina soarelui.

– Ueeee! a țipat ea.

– Ce puneți de fapt la cale? E târziu, trebuie să dormiți acum.

– Ești prost! s-a răstit Vanja.

– E posibil, dar sunt tatăl tău. Dacă tu spui că tatăl tău este prost, atunci e păcat de tine, nu de mine.

A intrat în cameră cu umerii tresăltând ușor. Mi-am turnat o jumătate de cană de cafea călduță și am băut-o din câteva înghițituri. Atunci când m-am întors în apartament, parcă ar fi fost o grădină zoologică acolo. Vanja și Heidi țipau și se văicăreau.

– Care-i problema? le-am întrebat din ușă.

– Ești prost! a strigat Vanja.

– Mi-e foame, a scâncit Heidi cu lacrimile curgându-i șiroaie pe obraji.

– Vreau la mama! a suspinat John.

– Mama este plecată acum, i-am spus. Și dacă vă este foame, puteți să mâncați chifteluțele de la prânz. Dacă nu le vreți pe alea, ar fi cazul să vă culcați.

Am închis ușa și am rămas nemișcat lângă ea. Nu a trecut decât o clipă până s-a deschis. Era Vanja.

– Acum te duci la culcare, ai înțeles? m-am răstit. Terminați cu prostiile!

Am luat-o în brațe și am pus-o în pat. Apoi am prins-o pe Heidi de mijloc și am cocoțat-o în patul ei, am închis ușa din nou și am intrat în camera de zi, unde am pornit televizorul. La știri se prezentau niște imagini dramatice cu incendii, am presupus că erau din Grecia. Dintr-odată s-au auzit bătăi și bubuituri în perete, așa că m-am ridicat și am deschis ușa de la camera lor. Vanja era cea care bătea de zor. Heidi stătea în pat și plângea.

– Ascultați-mă! le-am spus. Nu mai suport atâta gălăgie. Pot să vă dau fiecăruia câte un măr. E bine?

– Da, a spus Vanja oprindu-se din bătut.

Am intrat în bucătărie și am luat trei mere, apoi am turnat apă în două sticle speciale pentru copii și într-o cană cu cioc și capac etanș. Le-am dus pe toate în dormitorul lor.

– Vreți să citim? i-am întrebat.

Au încuviințat din cap. L-am ridicat pe John, Heidi s-a dat jos singură și în curând toți trei erau în fața mea, gândindu-se care dintre cei trei porcușori să fie în poveste, de parcă nimic nu se întâmplase. Le-am cântat același cântec fiecăruia dintre ei în timp ce-i mângâiam pe spate, erau liniștiți și drăgălași și pe punctul de-a adormi după tot plânsul de mai devreme.

– Poate să rămână ușa deschisă? m-a rugat Vanja.

– Bineînțeles! i-am spus,

M-am dus în bucătărie ca să pun de cafea. Când a fost gata, mi-am luat cana pe terasă și am sunat-o pe mama.

– Sissel la telefon!

Mi s-a părut că era obosită.

– Bună, aici e Karl Ove. Dormeai? Mi se pare că ești puțin obosită.

– Serios? Nu, nu dormeam. Dar am stat trează noaptea trecută. Așa că sunt puțin obosită, poate.

– Scrisorile de la Gunnar nu te-au lăsat să dormi?

– Exact. Am stat să mă gândesc ce să-i scriu.

– Parcă nu voiai să-i răspunzi.

– Nu, dar tot m-am gândit. Am fost destul de supărată, înțelegi.

– Ai citit scrisoarea pe care ți-am trimis-o azi?

– Da.

– Cum ți se pare?

– Consecințele vor fi probabil destul de grave pentru tine. Dacă merge la ziar sau te dă în judecată? O să fie greu. O să ai parte de multă atenție negativă. O să fii supus unei presiuni enorme. Se întâmplă ca oamenii să cedeze într-o asemenea situație.

– Ți-e teamă pentru mine?

– Da, recunosc.

– Nu trebuie să-ți fie. Mă descurc întotdeauna.

– Dar tu ai și familie.

– Îmi spui că n-ar trebui să public romanul?

– Asta doar tu știi. Tot ceea ce-ți spun eu este că trebuie să analizezi cu atenție. Dacă merită.

– Exact asta vrea și Gunnar.

A suspinat.

– Da, chiar așa e. Am discutat azi cu niște colegi despre toată povestea. Unii sunt de părere că romanul scris de tine e scandalos, nu reacția unchiului tău. La fel va fi și în ochii publicului larg. Gunnar va părea un om obișnuit, cetățeanul corect și la locul lui, pe când tu riști să fii perceput ca un delincvent. Asta pe de o parte. Pe de altă parte, publicul poate să te vadă ca pe reprezentantul unui soi de elită, în vreme ce Gunnar va ajunge să-i simbolizeze pe oamenii de rând. Da, îți poți imagina ce urmează să se scrie despre asta.

– Și ce dacă? Nu mă pot lăsa ghidat de ceea ce va crede lumea.

– Mă gândesc doar că unele consecințe vor fi de amploare. Nu trebuie să te distrugi, Karl Ove.

– Nu renunț doar pentru că cineva mă critică în ziar, mamă!

– Nu, nu la asta mă refer. Ești puternic, știu. Dar l-a distrus pe Mykle, de exemplu. Mi se pare o comparație relevantă. Presiunea care s-a exercitat asupra lui, asta l-a distrus.

– Nu pot să cred că mă rogi să retrag cartea!

– Nici vorbă! Te rog doar să cântărești atent toate aspectele.

– Deja analizez totul până îmi iese fum pe nări. Nu fac nimic altceva. Dar să retrag romanul nu este o alternativă. N-o s-o fac niciodată. Nu pot să renunț la primul impediment care mi se ivește în cale.

– Dar nu e un impediment mărunt. Nu trebuie să subestimezi riscurile, în orice caz.

– Nu, nu, stai liniștită. Înțeleg cum gândești și mă bucur că-mi spui.

Am intrat în casă, am pus telefonul în încărcătorul lui, am deschis ușa de la camera copiilor și am văzut că dormeau și respirau profund toți trei. M-am dus în camera de zi, unde haine, prosoape și jucării zăceau aruncate peste tot; covorul era îngrămădit într-un munte, fotoliile fuseseră trase aproape de televizor, iar pledurile albe de lână care le acopereau în mod obișnuit petele erau mototolite pe jos. Același lucru se întâmplase și cu pătura care trebuia să ascundă și mai multe pete de pe canapea. Lăsându-le așa, am intrat în baie și am aruncat hainele murdare în plasele Ikea; a doua zi trebuia să-mi aduc aminte să pun rufe la spălat, căci altfel aveau să rămână fără schimburi. Am pus plasele pe coșurile pentru rufe și m-am dus în dormitor ca să verific e-mailul. Nici Tonje și nici Jan Vidar nu-mi dăduseră vreun semn. Am stins computerul, am luat telefonul din hol și, cu el în mână, am oprit mașina de spălat vase și am deschis-o, lăsând aburii să se reverse în bucătărie. Am intrat în birou, am luat de pe masa de lucru o hârtie cu numărul de telefon al lui Hanne și am ieșit pe balcon. Numărul aparținea cuiva cu prenumele Hanne, dar numele de familie era unul obișnuit, așa că nu eram prea sigur dacă era al ei.

Am pus telefonul pe masă, m-am așezat, mi-am turnat cafea și mi-am aprins o țigară în timp ce priveam pe deasupra acoperișurilor cu o anume senzație de neliniște.

Toată ziua bătuse soarele, și căldura parcă prinsese un fel de greutate, ceva static care, pe nesimțite, altera imponderabilitatea zilelor de iunie și iulie, deoarece vara era pe trecute, lumea se retrăgea în umbre, iar noaptea își intra în drepturi. Mi-era dor de asta. Tânjeam după întuneric. Voiam să dispar, atât pentru mine, cât și pentru alții. Voiam ca sentimentele mele să se tempereze, așa cum seva unui copac își încetinește curgerea la venirea toamnei, iar gândurile să-mi cadă în zbor lin asemenea frunzelor de pe numeroasele crenguțe pe care au înmugurit primăvara.

Nu mai stătusem de vorbă cu Hanne de aproape douăzeci de ani. Mă mai gândisem la ea, dar din ce în ce mai rar, până când am început să lucrez la roman, moment în care a ajuns să-mi ocupe o bună parte din gânduri. Dacă deschideam ușa biroului și intram în altă cameră, unde era posibil să fie Linda, gândurile dispăreau, deoarece erau legate de un timp din viața mea care se pierduse, pe

când timpul prezent din jurul meu era viu, exista în toate lucrurile, și tocmai concretețea și proximitatea lui făceau ca trecutul să fie așa cum era, spectral și vag. Cu toate acestea, aveam mustrări de conștiință. Ca să mai scap de tensiune, îi mai povesteam uneori Lindei despre ceea ce scriam, încercând să bagatelizez, și mi se părea că nu-i păsa de asta, până într-o după-amiază când mi-a spus cum reacționase o prietenă de-a ei atunci când îi vorbise despre proiectul meu. „Scrie despre fostele iubite?" întrebase aceasta. „Și tu suporți?"

Acum trebuia să mai fac un pas, căci era imposibil să public romanul fără ca Hanne să-l fi citit mai întâi.

Am format numărul.

Nici un răspuns.

Nu-mi răspunsese nici în dățile precedente când sunasem. Totuși, chiar în clipa în care voiam să închid mi-a răspuns o voce.

– Alo! Aici Hanne.

– Karl Ove sunt. Vorbesc cu Hanne, cea cu care am fost împreună la liceu?

A tăcut.

Apoi a râs cu acel râs cristalin și melodios pe care nu-l mai auzisem de douăzeci de ani.

– Karl Ove! Vorbesc cu acel Karl Ove care obișnuia să-mi trimită biletele în timpul orelor?

– Da, eu sunt. Ce mai faci?

A râs din nou, la fel de diafan. Pe vremuri râdea din nimic, era mereu fericită, se părea că nu-și pierduse această însușire.

– Întotdeauna m-am gândit c-o să mă suni într-o zi, mi-a spus ea. Sau c-o să ne întâlnim într-un aeroport sau ceva. Nu-i așa că-i incredibil? Întotdeauna am fost sigură c-o să ne revedem. Ce mai faci? Locuiești în Malmö, dacă nu mă înșel? Am citit despre tine în ziare. Ai făcut foarte bine că nu mi-ai urmat sfatul de a deveni profesor!

– Într-adevăr, i-am zis. Sunt aici cu soția și cei trei copii. Tu câți ai? Ai copii, nu-i așa?

Am făcut schimb de informații despre viețile noastre. Ea locuia în regiunea Mandal, era cu același bărbat ca pe vremuri, lucrase la o grădiniță, acum lucra la școală.

– Dar eu nu te sun în legătură cu vremurile apuse, i-am spus după câteva minute. Am un motiv anume.

– Mi-am dat seama!

– Treaba e că am scris un roman despre viața mea. Anumite fragmente se referă la perioada când aveam șaisprezece ani. Și de vreme ce ai fost atât de importantă pentru mine atunci, am scris și despre tine. Toate numele și locurile sunt autentice. Îmi dau seama că te pun într-o situație dificilă. De aceea trebuie să-l citești înainte să apară.

Tăcere.

– Dacă nu este OK pentru tine, înțeleg asta, și dacă mi-o ceri, am să-ți schimb numele, făcându-te imposibil de identificat.

– E adevărat? Ai scris despre mine?

– Da.

– Ca să vezi!

A tăcut iar.

– Dar nu este vorba atât de mult despre tine, cât despre mine, am precizat. Eram îndrăgostit de tine, ca să spun așa. Despre asta am scris. Dacă nu vrei să te menționez în felul acesta, cu numele tău, adică, atunci o să-l schimb. Nu-i nici o problemă. Ești surprinsă?

– Da.

A râs.

– Îți mai amintești detalii din perioada aceea? m-a întrebat ea.

– Da. Poate nu cu exactitate cum s-au întâmplat lucrurile, dar stările sufletești încă-mi sunt foarte puternice în memorie.

– Eu îmi amintesc destul de multe lucruri. Mă gândesc la ele uneori. Întotdeauna am crezut c-o să ne revedem și-o să povestim despre asta. Despre cum a fost atunci.

– Încă nu-i prea târziu. Doar să nu fi stricat eu totul prin faptul că am scris despre asta.

– Mă îndoiesc sincer, a râs Hanne.

– Aș putea să-ți trimit manuscrisul azi, rămânând să mă contactezi după ce-l vei fi citit ca să-mi spui dacă este în regulă sau nu?

– Sigur! M-aș bucura. Sunt puțin emoționată!

Tăcere.

– Mi-a făcut plăcere să te aud din nou, a zis ea într-un final.

– Și mie la fel! Râsul tău a rămas neschimbat, știi asta, nu?

– Nu, a spus ea râzând.

–Atunci rămâne așa? Eu îți trimit manuscrisul și vorbim după aceea?

–Bine.

–Pe curând!

–Pa!

Am închis și mi-am aprins o țigară. Fusese mai ușor decât îmi imaginasem, dar convorbirea mă răscolise. Intrasem într-o situație pe care n-o puteam controla. Hanne îmi spusese că-și amintea de perioada aceea destul de bine. Eu, nu. Adică îmi aminteam foarte clar câteva episoade, însă existau unele de care-mi aminteam doar vag, și acelora le dădusem formă în timp ce scriam. Inventasem dialoguri, de exemplu, care păreau poate destul de reale, dar nu erau autentice. Cum avea să le interpreteze Hanne, din moment ce participase la ele?

Mi-am stins țigara și m-am dus în camera copiilor. Ca de obicei, John stătea ghemuit pe burtă și pe genunchii îndoiți, fără plapumă. Vanja era pe spate, cu picioarele răsfirate de-o parte și de alta și cu mâinile ridicate în sus, asemenea unui înger pe zăpadă. Heidi dormea pe o parte cu capul sprijinit de antebraț. Era ceva întunecat pe chipul ei și sub nas. Am aprins lumina.

Avea sânge pe față. Era mânjită de sânge pe toată partea de jos a feței, și perna avea pete roșu-aprins. Inima a început să-mi bată de parcă aș fi stat pe marginea unei prăpăstii. M-am dus în grabă la baie, am umezit o cârpă cu apă caldă, m-am întors și am șters-o încet pe față. Și-a deschis ochii și s-a uitat la mine.

–Ai puțin sânge la nas, i-am șoptit. Nu-i nici o problemă, dar stai liniștită ca să te spăl.

După ce am terminat, i-am schimbat perna murdară de sânge cu o alta nouă pe care am adus-o din camera noastră, iar Heidi și-a pus capul pe ea și a închis ochii. Am mângâiat-o pe spate de câteva ori, apoi am stins lumina și am ieșit, îndreptându-mă mai întâi la baie, unde am clătit cârpa, am stors-o și am pus-o la uscat pe calorifer, apoi ducându-mă pe balcon, de unde am format numărul Lindei. A sunat îndelung; când, într-un final, a răspuns, avea vocea adormită.

–Salut, eu sunt, Karl Ove! Dormeai?

–Da, cred că am adormit.

–Of, ce prost sunt! N-am vrut să te trezesc.

– Nu-i nimic. Ce se mai întâmplă acasă?

– E bine. Toți trei dorm. Altfel, nimic special. Am fost în parc după grădiniță, la întoarcere s-au uitat la televizor, la canalul pentru copii, și apoi s-au culcat. Ar fi o singură problemă, e o dezordine cumplită aici, dar m-am gândit să mă ocup de asta mâine.

– Ce drăguț ești!

– „Drăguț" nu e tocmai cuvântul potrivit. Dar tu ce faci?

– Bine, a spus ea căscând.

– Ați fost la scăldat?

– Da, a fost divin.

– Geir vine la noi mâine, i-am zis.

– Vine încă de mâine? Credeam că se anunțase pentru vineri.

– E singur cu Njaal. Și-a dat seama că poate să stea cu el la fel de bine aici ca și acasă.

– Tu și Geir singuri cu patru copii. Cine și-ar fi închipuit?

– Mda, ai dreptate. E un semn că se apropie sfârșitul lumii.

– Dar ție o să-ți prindă bine.

– Da, cu siguranță. Mă gândeam să fac niște creveți vineri, atunci când vine Christina. Tu ce crezi?

– Sună bine! a spus ea căscând din nou.

– Acum du-te să dormi, i-am spus. Nu te mai deranjez. Cred că mă culc și eu, ca să rezist în cazul în care John se gândește să se trezească la patru jumate.

– Să-i pupi din partea mea. Mi-e dor de voi.

– Și mie mi-e dor de tine! Noapte bună!

– Noapte bună!

Am intrat în casă, am pus telefonul la încărcat, am verificat-o pe Heidi, nu-i mai cursese sânge, am verificat e-mailul, nu primisem nimic, am navigat puțin pe internet înainte de a-i trimite manuscrisul lui Hanne, mi-am făcut un pahar de sirop cu apă la bucătărie și l-am luat cu mine pe balcon, mi-am aprins o ultimă țigară, m-am spălat pe dinți și m-am dus la culcare.

Era cinci și ceva când m-am trezit și l-am văzut pe John stând lângă patul meu, ținându-și perna în mână. M-am ridicat. Și el avea sânge la nas. Ce se întâmplase? Avea câte un firicel de sânge uscat sub fiecare nară, și puțin pe un obraz. Agitat, m-am dus la baie și am

umezit o altă cârpă. Sângele din nas nu era ceva periculos, se putea întâmpla, dar nu la doi copii în aceeași noapte, asta nu putea fi doar o coincidență, nu? Să însemne oare că exista o cauză unică? Era oricum destul de neplăcut că le curgea sânge, însă mă speria de-a dreptul gândul că putea fi simptomul unei boli. Era posibil ca aerul prea uscat să fie de vină, mi-am spus în timp ce-i ștergeam fața cu cârpa, deși el încerca să se ferească.

– Așa! i-am zis. Mergem să mâncăm micul dejun?

– Da, a spus el pornind spre bucătărie cu mersul acela complet relaxat, ca de plimbare, care-i era tipic.

Mi-am luat hainele pe care le purtasem în ajun și m-am dus după el. Scutecul îi atârna greu, i l-am dat jos, am adus unul curat, i l-am dat în timp ce el aștepta ca o mașină la *pit stop*, așa mi s-a părut. Apoi l-am așezat în scaun și i-am adus müsli din bufet. Voiam să-i dau chefir cu afine, dar mi-am dat seama că sticla era goală.

– Nu mai avem cu afine, i-am spus. Vrei să mănânci lapte în loc de chefir?

– Nu.

– Și atunci ce ne facem?

– Nu știu.

S-a auzit o ușă deschizându-se pe hol, era Heidi, care a venit să se așeze la locul ei.

– Bună, Heidi!

Nu mi-a răspuns, dar din zâmbetul ei discret, pe care încerca să-l ascundă ținându-și capul în jos, mi-am dat seama că era în toane bune. Am luat micul dejun în timp ce soarele ne inunda bucătăria, apoi am trezit-o pe Vanja, i-am pieptănat pe toți trei și i-am spălat pe dinți, i-am îmbrăcat, am adus punga de gunoi din bucătărie și am coborât cu liftul.

Când m-am întors acasă m-am dus la spălătoria de la subsol ca să pun rufe la spălat, apoi l-am sunat pe Geir Angell ca să văd dacă erau pe drum. Plecaseră deja, urmau să ajungă pe la ora unu în estimarea lui.

Mi-am verificat inboxul. Primisem un nou e-mail de la Gunnar. Îi era adresat editurii, dar mă adăugase și pe mine în lista destinatarilor. Titlul era „Autor și editură vinovați de calomniere". Începea prin

a spune că acele episoade și descrieri pe care le voia șterse din manuscris constau în minciuni, adevăruri parțiale și distorsiuni și omisiuni grosolane, fiind de o asemenea natură, încât fără îndoială intrau sub incidența capitolului 23 din Codul Penal, cel referitor la calomnie. În plus, avea martori. Soția lui ținuse un jurnal care putea fi depus drept probă la proces. Copiii lor aveau să depună mărturie. Mai erau câteva persoane care, prin prisma profesiei lor, fuseseră în legătură cu mama lui în perioada la care se referea romanul. Erau asistentele medicale care veneau la domiciliu, femeile de menaj, diverse vecine și prietene. Toate acele persoane ar fi declarat sub jurământ că relatările din romanul meu nu erau decât minciuni. Dădea și un exemplu. Eu afirmasem în carte că tata locuise acasă la mama lui timp de doi ani înainte de a muri, descriind amănunțit cât de rele fuseseră condițiile acolo. Nimic nu era adevărat, spunea Gunnar. Erau simple minciuni. Tata nu locuise la Kristiansand, ci stătuse la Moss toată această perioadă. După cum o prezenta el, viața tatei la Moss fusese complet normală. Avea un apartament, avea o mașină, avea o slujbă la liceu, avea până și o prietenă. În casa mamei lui din Kristiansand locuise doar în ultimele trei luni, în primăvara și în vara acelui an. Decedase din cauza unui atac de cord, scria Gunnar, lăsând să se înțeleagă că asta se întâmplase în condiții perfect normale, obișnuite. Prin urmare, partea respectivă a romanului meu era pură fabulație. Mă portretizam în chip de erou care venise să organizeze toată dezordinea pe care o generase tata, dar nu fusese nici o dezordine, conform lui Gunnar. El venise la casa bunicii la scurt timp după ce fratele lui fusese luat cu ambulanța din fotoliul în care-și dăduse ultima suflare. Pe parcursul întregii zile, precum și a doua zi, a stat acolo ca să-și ajute mama și pentru a-i ține companie. Bineînțeles că au făcut curat acolo unde a fost nevoie. Ceea ce scrisesem eu, că era plin de sticle de la intrare până sus, erau doar vorbe goale. Pur și simplu nu era adevărat. Atunci când a sosit Yngve, după câteva zile, a ajutat la curățenie, însă nu mai rămăsese mare lucru de făcut, doar acele treburi care erau prea grele încât Gunnar să le poată dovedi de unul singur. Singurul loc unde nu făcuse curat era camera tatălui nostru, acolo unde se găseau lucrurile și hainele lui, pe care i se păruse firesc să nu le atingă.

După aceea, Yngve și cu mine ne duseserăm acasă la ei împreună cu bunica și luaserăm cina, menționa Gunnar, iar asta era incredibil, pentru că nu-mi puteam aminti nici în ruptul capului de o asemenea vizită. Reducea aproape la zero activitatea mea din casa bunicii. Soția lui fusese cea care făcuse curățenie, care schimbase perdele, care o spălase pe bunica. Eu, autorul cel hăbăuc, nu făcusem altceva decât să mă plimb cu o găleată de colo colo, și nu fusesem în stare nici măcar să spăl pe jos ca lumea – era o aptitudine care-mi lipsea cu desăvârșire, o altă caracteristică pe care o moșteneam de la mama, care nu știa nimic despre curățenie. Yngve abia dacă trecuse pe acolo, dând bir cu fugiții chiar de a doua zi. Colac peste pupăză, nu doar că aveam nerușinarea să prezint cazul de parcă eu aș fi fost cel care făcuse curat în casă de unul singur, dar aveam tupeul să-mi descriu bunica, pe mama lui, ca pe o bătrânică alcoolică. Însă Gunnar știa de ce: odată, pe când frecventam liceul din Kristiansand, bunica mă prinsese cu mâța-n sac după ce furasem bani de la ea. Cu alte cuvinte, eu furasem bani de la ea, fusesem prins și de atunci îi purtam pică. Bunica își exprimase în fața mamei mele îngrijorarea pentru viața mea dezordonată – eram foarte cheltuitor și mă drogam, așa că îngrijorarea ei nu era fără motiv – și mama cum reacționase? Bineînțeles, cu furie. Dar de ce? Pentru că tata ne părăsise.

După aceea, Gunnar a enumerat alte greșeli din manuscris. Nu avusesem nici o străbunică din partea tatei care să fi trecut de o sută de ani și care să fi murit în urma unui accident pe scări – astea erau scorneli de-ale mele. Tata niciodată n-avusese o verișoară care să fi câștigat nu știu ce concurs de frumusețe. Scrisesem că obișnuiam să mergem la un anumit local pentru mesele de familie, mai exact la Elevine, însă asta era o prostie, pentru că niciodată nu ne reuniserăm acolo. Cât despre bunicul meu patern și frații acestuia, ei fuseseră prieteni buni toată viața, nu încetaseră să-și mai vorbească, așa cum scrisesem eu. Bunica din partea tatei niciodată nu furase bani de la patroana ei, povestea era complet diferită și chiar amuzantă. Gunnar însuși era o victimă a mitomaniei mele; el niciodată nu spusese că puteam să luăm banii găsiți sub pat într-un plic și să nu-i declarăm la fisc, așa cum pretindeam eu în carte.

Spre finalul acestei lungi treceri în revistă, Gunnar aborda subiectul îngrijirii pe care el și soția lui le-o acordaseră părinților lui

la vârsta senectuții, ceea ce le dăduse posibilitatea să locuiască în propria lor casă și să aibă un nivel de trai confortabil în ultimii ani de viață. Acest aspect era trecut sub tăcere în romanul meu; cititorul ar fi rămas cu impresia că ei nu se îngrijiseră de bunica, ci lăsaseră totul la voia întâmplării. Nimic nu putea fi mai departe de adevăr. Pentru toți cei care știau câtă muncă depuseseră ei în acea casă și cât de bine se simțiseră acolo, descrierea mea era de nesuportat. Era însă tipic pentru mine, din câte înțelegeam, deoarece în fraza următoare Gunnar avertiza editura în privința firii mele înșelătoare, ceea ce se reflecta și în modul în care ședeam, adică înclinat în față, precum și în modul în care-mi feream capul de interlocutor, cu privirea plină de vinovăție și speculații melancolice. Nu trebuiau să se lase păcăliți. Nu eram un tip bun și sincer, cum voiam să las impresia, ci un mincinos notoriu, eram un Quisling, îmi vindeam bunica și tatăl pentru bani mânjiți de sânge, visam să devin celebru, și pentru asta nici un mijloc nu era prea josnic. Dacă editura nu sista acest proiect, Gunnar avea să se adreseze justiției. Ca să nu se ajungă până acolo, înainta o sugestie. Eu scrisesem atât de frumos despre îngeri în ultima mea carte, așa cum unchiul meu Kjartan scrisese atât de frumos despre ciori. Editura ar fi trebuit să-mi propună să scriu o carte despre diavoli. Acela era nivelul cu care eram familiarizat foarte bine. Și atunci aș fi putut să-mi folosesc talentul literar moștenit de la tata.

Din punctul de vedere al lui Gunnar, totul arăta diferit. Împreună cu soția și cu copiii lor, el conferise o semnificație ultimilor ani de viață ai bunicilor mei. Îi ajutaseră cu lucrurile practice, dar și în plan social, vizitându-i de mai multe ori pe săptămână, glumind și râzând cum obișnuiau dintotdeauna Gunnar și bunica, ducându-i la cabană, ducându-i la fratele bunicului, sărbătorind Crăciunul împreună cu ei. O familie complet normală și unită, fără prea mari secrete, fără stânci ascunse în mare, fără nori întunecați pe cer. Cu excepția unuia – alcoolismul fratelui lui. Dar nu atât de grav, pentru că omul era funcțional, preda la liceu și avea o iubită în Moss, o profesoară talentată și dedicată. El avusese probleme în decursul vieții, poate cel mai mult în prima căsătorie, care fusese rece și lipsită de iubire, cum o vedea Gunnar, și acea răceală se răsfrânsese asupra copiilor lui, care, după ce crescuseră, se îndepărtaseră nu doar de

tatăl lor, ci și de restul familiei din partea acestuia. Cel mai rău era mezinul, Karl Ove, dar și Yngve se retrăsese întru câtva. Ei locuiau la Bergen, în Vestlandet, de unde se trăgea familia mamei, locul de care aparțineau. Dar la Kristiansand totul mersese bine până când se mutase fratele lui Gunnar acasă la mama lor. Fusese însă doar o scurtă perioadă, de opt săptămâni, după care el murise în camera de zi din cauza unui atac de cord. Bunica avea deja o îngrijitoare și o asistentă medicală la domiciliu, Gunnar și soția lui treceau frecvent pe la ea și o ajutau, și, chiar dacă tata bea puțin, asta nu-l împiedicase s-o ducă pe bunica până la Hvaler chiar în vara dinaintea morții sale, perioadă în care el și-a vândut și apartamentul din Moss. El se descurca bine, ea se descurca bine, dar moartea fiului ei mai mare o șocase, pe bună dreptate. Era puțină dezordine în casă, se vedeau și câteva sticle ici-colo, doar el era alcoolic, dar situația nu fusese atât de gravă încât să nu se poată face curat într-o dimineață sau două.

Gunnar era singurul fiu care rămăsese la Kristiansand, el era cel care se ocupase de părinții lui, care făcuse aranjamentele pentru ajutorul în gospodărie și asistența medicală la domiciliu. El și nimeni altul. Gunnar nu rănise pe nimeni niciodată, nu-i puteai reproșa nimic, dimpotrivă, era un tip vesel, săritor, echilibrat, un stâlp al comunității și al familiei deopotrivă. Un fiu bun, un frate bun, un tată bun, un bun cetățean.

Băieții fratelui său vin ca să-și înmormânteze tatăl. El le cedează întreaga scenă. Ei fac puțină curățenie, se ocupă de înmormântare, apoi dispar. Trec zece ani, iar lui Gunnar i se trimite un roman scris de băiatul mai mic. Nu-i vine să-și creadă ochilor. Tot ceea ce era frumos e prezentat ca un infern. Autorul scrie că tatăl lui a locuit acolo doi ani și le-a dat afară pe îngrijitoare și pe asistenta medicală, transformând casa mic-burgheză într-o văgăună mizeră și înfățișându-și bunica în chip de beție senilă. Nu se pomenește nimic despre ceea ce a realizat Gunnar prin eforturi susținute; totul e descris ca o ruină murdară. Cum va arăta asta în ochii prietenilor și vecinilor săi? Cum poate îngădui Gunnar ca mamei și fratelui său să li se facă o asemenea nedreptate? Lucrurile din carte nu s-au întâmplat, dar cum poate el să comunice asta? Doar scrie în roman! Autorul minte? Da, în mod vădit, da. Prin urmare, el se confruntă cu două probleme: de ce minte autorul, și cum poate fi oprită apariția cărții mincinoase.

Autorul minte deoarece mama lui, femeia aceea egocentrică și rece ca gheața, i-a sucit mințile, făcându-l să interpreteze în mod negativ tot ce are legătură cu familia tatălui său, un alt motiv fiind acela că, atunci când era tânăr și se droga, a fost repudiat de bunica din partea tatălui, ceea ce el n-a uitat niciodată. După ce tatăl și bunica au murit, el s-a răzbunat cu toată puterea. Își ura bunica, își ura tatăl, dar în același timp era destul de talentat încât să confere urii sale o formă literară și să câștige bani din asta. Pe deasupra, mai avea nesimțirea de a poza în erou, pretinzând că a făcut curat după tatăl său, pe când în realitate dezordinea fusese modică, iar Gunnar se ocupase de puținul care rămăsese. Autorul a convins editura să aprobe nesfârșitul șir de minciuni, acest proiect plin de ură. A reușit să facă asta doar pentru că ei nu cunoșteau adevărul. Pur și simplu au avut încredere în autor și i-au luat drept bună întreaga poveste. Pentru a opri publicarea romanului, editurii trebuia să i se aducă la cunoștință acest aspect. Prin urmare, Gunnar le adresa o scrisoare atât lor, cât și mamei și fratelui autorului, dar nu și autorului însuși, pentru că ofensa comisă de el fusese atât de mare, încât dorea să evite contactul cu el și nu mai dorea să-l vadă niciodată în fața ochilor, deoarece distorsionase adevărul cu bună știință și nesilit de nimeni, cu scopul de a-i distruge familia. Dar mai exista un motiv: autorul atașase manuscrisului un mesaj în care explica de ce scrisese ceea ce scrisese, de acolo reieșind că nu era conștient de ceea ce făcea. De vreme ce el habar nu avea, Gunnar trebuia să se adreseze persoanei care știa totul, celei care ani de-a rândul distorsionase opinia autorului despre realitate, până când acesta ajunsese să nu mai știe ce era adevărat și ce anume fusese născocit de mintea lui. Autorul era un Iuda și un Quisling, dar aflat sub influența mamei sale. Moștenise impasibilitatea glacială de la mama lui, pentru că și bunica maternă păruse aproape autistă în vara aceea când Gunnar, în vârstă de doisprezece ani, fusese în vizită la ei; de asemenea, manifesta vădite complexe de inferioritate în gospodăria ei amărâtă de la poalele munților. Fiul bunicii mele materne, adică fratele mamei, înnebunise și fusese internat de mai multe ori la ospiciu. Scria versuri, iar cel mai recent volum al său era despre ciori. Această realitate dură, bolnăvicioasă și rece autorul și-o apropriase, și din această perspectivă scrisese despre tatăl său, un om esențialmente bun care, probabil frustrat din cauza vieții în care

fusese prins prin înșelăciune, cu acea femeie glacială din vest, nu se comportase cu fiii lui întotdeauna așa cum ar fi trebuit, și așa cum Gunnar însuși se purta cu fiii lui, dar nu fusese incorect, în orice caz nu într-un fel care să justifice maniera în care-l portretizase autorul. El vedea totul prin ochii mamei lui, însă nu era conștient de asta.

Deci nu faptul că scrisesem adevărul despre tata și decăderea lui din ultimii ani de viață îl supărase cel mai tare pe Gunnar, ci faptul că minteam despre tata și despre acele vremuri, și că minciuna îi atribuia lui Gunnar o vină în ochii celorlalți, iar asta era o acuzație falsă și, nu în ultimul rând, nemeritată.

Nu exista nici un dubiu că el chiar vorbea serios, că din punctul lui de vedere lucrurile se petrecuseră cu totul altfel. Asta mă speria. Nu mă temeam de nimic mai mult decât de imprecizia amintirilor mele. Scrisesem că tata locuise acasă la bunica în ultimii doi ani de viață, reușind să-i ducă pe amândoi la pierzanie. Scrisesem că le dăduse afară pe îngrijitoare și pe asistenta medicală. Gunnar nega ambele povești, afirmând că avea martori care să susțină contrariul.

Oare de unde aveam informația asta?

De unde știam eu că fuseseră doi ani?

Habar n-aveam. Scrisesem asta, deci informația venise de undeva, dar de unde?

Eram la Kristiansand atunci când am început să scriu *Ute av verden – În afara lumii*, asta s-a întâmplat în ianuarie 1996; pe atunci tata era deja alcoolic și locuia la bunica. Într-adevăr, păstrase încă apartamentul din Moss, dar, din câte înțelesesem, mergea deseori la bunica, și, dintr-un motiv sau altul, pricepusem că el se mutase de tot acolo în vara aceea, mai exact cu doi ani înainte să moară. Dar în ce mod mi-a parvenit această informație, n-am idee.

Poate că a fost doar o presupunere și am lăsat această reprezentare neconfirmată a lucrurilor să-mi pătrundă lin în minte, asemenea unei certitudini, urmând ca peste zece ani să scriu despre ea ca despre un adevăr absolut? Nu doar că era posibil, era chiar probabil. Dacă Gunnar spunea că tata locuise acasă la bunica doar trei luni, și că avea și martori pentru asta, așa trebuie să fi fost. Mai departe, eu scrisesem că el le dăduse afară pe asistentă și îngrijitoare; ideea asta de unde-mi venise? Nici eu nu știam. Undeva în cotloanele minții mele exista

o informație cum c-o aflasem de la Gunnar însuși, poate îi zisese la telefon lui Yngve că tata o dăduse afară pe îngrijitoare și că nu putea să dea de el; despre asta fusese vorba în conversație, nu-i așa? – că tata se baricadase în casa bunicii și că Gunnar nu mai putea face nimic, că încercase să comunice și să facă apel la rațiunea tatei, dar metoda nu funcționa? Din aceeași discuție aflasem că tata își rupsese piciorul și că zăcuse pe jos în casa bunicii mult timp, înainte ca Gunnar să-l găsească și să-l ducă la spital. Întâmplarea mi se întipărise în minte deoarece era un semn că situația era gravă, dar conjunctura îmi era neclară, nu puteam să datez nici întâmplarea, nici modul în care aflasem despre ea. E posibil ca informația despre îngrijitoarea la domiciliu pe care o concediase să fi ajuns la mine atunci când am fost acolo după moartea tatei, atunci când Gunnar ne-a pus la curent cu ultimele evenimente. Nu știu. Poate că el a exagerat, poate era un mod de-a spune că tata respinsese orice ajutor, că îngrijitoarea nu venea atât de des. Poate că fusese vorba doar despre îngrijitoare, adică persoana aceea care făcea menajul, și nu despre asistenta medicală. Dar nu scrisesem eu și despre sora medicală angajată la domiciliu? O a treia posibilitate era ca nimeni să nu fi zis ceva de genul acesta, că nu era decât o deducție de-a mea pornind de la starea mizerabilă a acelei case; acolo sigur nu se făcuse curățenie și ordine de mult, îngrijitoarea precis fusese dată afară, și numai tata ar fi putut face asta. Astfel probabil că mă gândisem eu în vara anului 1998, iar ceea ce inițial fusese o teorie vagă se transformase într-un adevăr solid zece ani mai târziu.

Nu știam.

Dar eram sigur că Gunnar știa și, dacă el scria cu convingere nestrămutată că așa fusese, atunci însemna că așa fusese.

Asta însemna că nu se putea pune bază pe amintirile mele. Ideea în sine era zdrobitoare. Dar tot ce scrisesem intra oare în această categorie? Se schimbau cu ceva adevărurile de fond ale romanului dacă tata nu locuise la bunica doi ani, ci trei luni, iar îngrijitoarea la domiciliu nu fusese dată afară, ci își urmase neabătut rutina zilnică?

Da, schimba ceva. Atunci ar fi fost vorba despre câteva zile tragice și îngrozitoare în mijlocul unei lumi pline de pace și liniște, nu despre o catastrofă lungă de câțiva ani. Singurul lucru pe care-l știam era că fuseserăm întâmpinați de o imagine cumplită, Yngve și cu mine, atunci când intraserăm în casă în ziua aceea. Gunnar scria că nu fusese

plin de sticle din hol și până sus, și că el, în cele două zile de dinainte de sosirea noastră, le adunase în mare parte, rămânând neatinse doar camera tatălui meu și alte câteva lucruri mai grele.

Nu fuseseră sticle acolo? Eu îmi aminteam că scara ce ducea din camera de zi la mansardă fusese ticsită de sticle și că erau plase cu sticle pe și sub pian, și că era plin de sticle și în bucătărie. Dar pe treptele de jos, până la camera de zi? Despre asta nu-mi aminteam. Probabil că exagerasem. Din nou o amintire falsă. Din punctul lui de vedere, el fusese cel care curățase toată mizeria, nu noi. Eu țin minte clar cum am dereticat acolo, în ziua aceea și în următoarea, dar el descria un autor năuc care se învârtea de colo colo cu o mătură în mâini, lipsit de cunoștințele elementare despre curățenie. Nu aveam nici o amintire că am fi luat cina acasă la ei; eram convins că asta nu se întâmplase. Dar nu puteam nici s-o exclud, pentru că existau multe lucruri în viața mea de care nu-mi aminteam. Că am mers la cabană cu bunica și că eu am sărit de pe pod, după cum scria el, asta era adevărat, dar se întâmplase în afara axei temporale a romanului, adică după sfârșitul perioadei narate. Îmbăierea bunicii, spălatul perdelelor, contribuția lui Gunnar și al lui Tove la curățenie, totul se întâmplase după cele două zile și jumătate pe care le descrisesem. Eu percepeam dereticatul prin casă fix pe dos față de Gunnar: mi se păruse frumos că se retrăsese în cele două zile și ne lăsase pe Yngve și pe mine să ne asumăm responsabilitatea, acela fusese un mod de a spune că era tatăl nostru, un mod de a ni-l da înapoi. Gunnar venise, ne dăduse sfaturi, apoi plecase cu mobilierul pe care-l căraserăm împreună afară și-l urcaserăm în remorca închiriată de el. Gunnar nu omisese nimic, dimpotrivă, se comportase ireproșabil, și eu nu tot asta scrisesem?

Dacă el avea dreptate în acuzația sa cum că distorsionasem în mod grotesc priveliștea care ne întâmpinase în casă, totul se năruia. Erau atacate niște elemente fundamentale: în primul rând premisa însăși a romanului, conform căreia acesta descria realitatea, dar și motivul pentru care mă apucasem să-l scriu, motivul pentru care scrisesem despre moartea tatălui meu și despre cumplitele zile care au urmat. Atunci când Yngve, care conducea mașina plină de sticle, se întorsese către mine și-mi prezisese că într-o zi aveam să scriu despre asta, o făcuse exact din cauză că tot ceea ce văzuserăm părea să fie dintr-un roman sau dintr-un film, și nu realitatea crudă.

În anii care au urmat le-am povestit de bunăvoie despre tata și decăderea lui tuturor celor care voiau să asculte; asta mă făcea special și poate chiar interesant, mă făcea să par o persoană care văzuse multe, îmi dădea o posibilă aură de nebunie și profunzime, exact ceea ce aveam în vizor, dorința de a fi cineva existase dintotdeauna în adâncul meu, atingerea eminenței constituise întotdeauna o parte din motivația mea pentru a scrie. Când povesteam în detaliu despre tata și despre decesul lui aveam un gust amar, deoarece astfel mă foloseam de el și de tragedia vieții sale în avantajul meu. Însă asta era doar varianta scurtă. Romanul a umflat întreaga situație și a transformat-o în ceva măreț. Mă foloseam de tata, da, mă cățărasem pe cadavrul lui pur și simplu scriind despre toate acele întâmplări. Pe de altă parte, aceea era cea mai importantă poveste din viața mea. Dacă nu corespundea realității, însemna că exagerasem pentru ca soarta tatălui meu să creeze cea mai puternică impresie și, prin urmare, să-mi transfere mie ceva din nebunia și forța destructivă de care credeam că aveam nevoie ca să devin un autor adevărat și nu doar unul care se prefăcea. Atunci nu doar pe el îl trădasem, ci și pe mine însumi. Exact spre acel punct se îndrepta scrisoarea lui Gunnar, cu forța unei lovituri de pumn: eu mințisem. Nu existaseră sticle pe scările care duceau către camera de zi. Tata nu locuise acolo doi ani. Femeia care-l ajuta la menaj nu fusese concediată.

Dacă aș fi acceptat acea perspectivă, m-aș fi obliterat pe mine însumi. Nici măcar o dată nu mă gândisem că exageram atunci când scrisesem despre întâmplările de acasă, și nici măcar o dată nu mă gândisem că mă foloseam de tata și de bunica, întâmplările pe care le povesteam erau prea copleșitoare, iar ținta spre care mă îndreptam era prea importantă.

Scrisesem despre tata. Scrisesem despre teama mea față de el, despre dependența mea de el și despre jalea imensă pe care mi-a produs-o moartea lui. Era un roman despre el și despre mine. Era un roman despre un tată și un fiu. Îmi era o frică de moarte atunci când vedeam cuvântul „proces" și-mi înghețau măruntaiele citind că Gunnar avea martori care să mă contrazică, însă aveam să trec peste această încercare; nu puteam să renunț la istoria tatălui meu.

Chiar dacă era o minciună?

Fără să știu, mă vârâsem într-o situație periculoasă, da, cea mai periculoasă dintre toate.

Dar de ce era periculoasă?

Gunnar se năpustise asupra mamei deoarece era convins că asta făcusem și eu atunci când scrisesem romanul: mă răzbunasem pe bunica și pe tata. Acesta era un act de răzbunare. Ochi pentru ochi, dinte pentru tine. Nu făcea altceva decât ceea ce făcusem eu, cu deosebirea că riposta era asimetrică: romanul meu avea să fie publicat, disponibil pentru toți cititorii, avea să se găsească în toate librăriile și în toate bibliotecile. E-mailul său avea să fie văzut doar de câțiva oameni, cei cărora le fusese trimis, adică editura, mama, Yngve și cu mine. De vreme ce raportul de forțe era atât de inegal, Gunnar încerca să-l echilibreze lovindu-ne încă și mai tare.

M-am așezat, am pornit computerul, am deschis documentul cu romanul și am început să citesc. În lumina celor întâmplate în ultimele zile, aproape la fiecare pagină aveam motive să tresar, deoarece vechii prieteni și colegi de clasă pe care-i menționasem ar fi putut să reacționeze în același mod ca Gunnar.

L-am sunat pe Geir Gulliksen ca să vorbim despre implicațiile practice ale scrisorii lui Gunnar, de exemplu corectarea greșelilor și faptul că trebuia să schimb intervalul de doi ani în care tata, conform romanului, locuise acasă la bunica; ar fi fost o idee să las durata nespecificată. L-am întrebat ce să facem cu toate celelalte nume. Geir era de părere că aceia care erau descriși relativ neutru, mulți dintre cunoscuții din perioada copilăriei sau a adolescenței, puteau să-și păstreze numele fără probleme, nu riscam nimic, însă trebuia să trec sub tăcere identitatea acelor persoane despre care, într-un fel sau altul, scrisesem ceva care putea fi perceput drept compromițător, de exemplu dacă dădusem detalii despre relațiile din familiile lor, dacă exista un tată care bea ori își bătea familia sau făcea alte lucruri îndoielnice din punct de vedere moral. Sugestiile lui Geir m-au liniștit, el vorbea din perspectiva romanului, trebuia să ne concentrăm asupra lui și să corectăm tot ceea ce era necesar.

După ce am închis l-am sunat pe Yngve. Am vorbit vrute și nevrute despre ceea ce ne aminteam din acele zile din preajma morții tatălui nostru, el nu ținea minte mare lucru, dar atunci când îmi citise romanul nu i se păruse nimic în neregulă. În cazul unui proces, el

ar fi fost singurul meu martor, dar asta nu i-am spus. Un proces era cel mai rău lucru care se putea întâmpla, iar editura făcea tot ceea ce-i stătea în putere ca să împiedice asta, eram convins. Aproape la fel de rău ar fi fost ca disputa cu Gunnar să ajungă la ziare.

Toate acestea erau legate de Gunnar și părerea lui despre roman, o părere pur omenească. Dar mai exista și o altă perspectivă asupra romanului, ținând de critica literară, la care cugetasem mult în răstimpul dintre redactarea finală și scrisoarea lui Gunnar. Se referea tot la adevăr, însă dintr-un unghi mai formal, și ceea ce m-a dus pe această pistă a fost lectura unui scurt roman de Peter Handke, intitulat *Kravløs ulykke – Ghinion nedorit*; era vorba despre sinuciderea mamei lui, fiind prin urmare autobiografic. Spre deosebire de proza mea, care întotdeauna căuta evocarea și emoțiile, proza lui Handke era aridă și sobră. Atunci când începusem să scriu căutasem un limbaj similar, chiar dacă nu arid, dar unul brut, direct, fără metafore și ornamente. Acestea din urmă ar fi conferit limbajului frumusețe, și într-o descriere a realității, mai ales a acelei realități pe care mă gândeam s-o descriu, ar fi fost o înșelătorie. Frumusețea este o problemă, deoarece dă o formă concretă speranței. Frumusețea, ca instrument stilistic, ca filtru prin care este văzută lumea, dă speranță pentru ceea ce e fără speranță, conferă valoare celor lipsite de valoare și înțeles pentru ceea ce este neînțeles. Inevitabil așa se întâmplă. Singurătatea descrisă frumos elevează sufletul spre cele mai înalte culmi. Dar atunci scriitura nu mai este adevărată, pentru că singurătatea nu este frumoasă, îndoiala nu este frumoasă, nici măcar dorul nu este frumos. Și totuși, chiar dacă nu este adevărată, este bună. Este o alinare, o mângâiere, și nu cumva în asta constă una dintre justificările literaturii? Dar atunci vorbim despre literatura ca altceva, literatura ca entitate autonomă, plină de sens și valoroasă în sine, nu ca mod de prezentare a realității. Tocmai de asta a încercat Peter Handke să scape în romanul său. L-a scris la câteva săptămâni după înmormântare, încercând să se apropie prin el de mama sa și de viața ei într-un mod cât se poate de veridic. Nu veridic în sensul în care acele lucruri se întâmplaseră cu adevărat, că ea fusese o persoană reală în lume, ci veridic în perspectiva lui și în felul cum comunica această perspectivă. Handke nu-și reprezenta mama în text, pentru că ar fi fost – așa am simțit eu când am citit cartea – un atac la adresa ei ca om. Ea a fost persoană distinctă, și-a

trăit propria viață; în loc să reprezinte acea viață, Handke se referea la ea ca fiind în afara textului, niciodată în text. Prin urmare, a scris în termeni foarte generali despre legăturile în care era prinsă mama lui, despre rolurile pe care ea le-a jucat sau nu, dar până și acest mod general putea să iște o problemă, nota el undeva, deoarece risca să devină independent de ea și să dobândească o viață proprie în text, prin intermediul formulărilor poetice – fiind și asta o trădare față de ea. „În consecință", scria el, „am folosit mai întâi faptele drept punct de pornire, și am căutat modalități în care să le formulez. Dar am observat destul de repede că, pe măsură ce căutam formulări, mă îndepărtam de fapte. Atunci am început să folosesc o altă abordare – nu mai porneam de la fapte, ci de la formulările deja existente, de la bagajul lingvistic al experienței sociale individuale." Astfel spus, în acestea căutase el viața mamei lui. A procedat așa ca să-i apere valoarea și integritatea, din câte am înțeles eu, dar în text s-a mai întâmplat și altceva atunci; când un om este redat prin latura socială, prin prisma contemporană a culturii și autocunoașterii, cu toate rolurile și limitele aferente, ființa lui interioară dispare, dispare ceea ce e propriu, individual, specific existenței sale, ceea ce pe vremuri se numea suflet, și poate că romanul lui Handke trata tocmai acest subiect, mă gândeam, asuprirea socială a individualității, sufocarea sufletului. Într-un final, mama lui s-a sinucis. Handke a îndepărtat toate afectele, toate sentimentele, tot ceea ce era anecdotic, tot ceea ce poate să insufle viață unui text, insistând mereu că el concepe un text, că viața pe care o descrie se află ori se afla în altă parte, și când, după vreo șaptezeci de pagini, ajunge la clipa morții și a înmormântării, care are loc la marginea unei păduri, notează: „Oameni au plecat în grabă de lângă mormânt. Eu am rămas lângă el și m-am uitat la copacii nemișcați: pentru prima dată mi-am dat seama că natura este într-adevăr necruțătoare. Deci acestea sunt faptele! Pădurea vorbea de la sine. În afară de acești copaci fără număr, nimic nu conta; în prim-plan s-a produs o fuzionare scurtă a formelor, care treptat s-au retras din imagine. M-am simțit abătut și lipsit de speranță. Dintr-odată, în furia mea neputincioasă, am simțit nevoia de a scrie despre mama mea." Această bruscă viziune a ceea ce înseamnă moartea a constituit adevăratul început al romanului. Cunoșteam și eu această

perspectivă; era și a mea. Cu toate acestea, cartea pe care o scrisesem era direct opusul, antipodul lui Handke.

Am scris că împărtășesc perspectiva pe care a avut-o Handke atunci când, uitându-se la copacii de lângă mormânt, a înțeles că natura este nemiloasă și că pădurea vorbește de la sine. Dar era adevărat? Cum se poate să fie adevărat, când percepția respectivă l-a împins pe Handke să scrie despre mama lui și despre moartea acesteia o carte în care mama nu era descrisă, ci doar se făcea referire la ea? Conturată numai prin prisma perioadei în care a trăit și a formulărilor și perspectivelor din acele vremuri, văzută ca un individ care avea de ales dintr-un număr de tipologii determinate socio-istoric, dar bineînțeles nu lipsită de personalitate proprie – deși aceasta, la rândul ei, nu era conturată, deoarece atunci ar fi devenit ceva „tipic" pentru ea și, paradoxal, o înșelătorie din partea autorului, din moment ce mama lui era în permanență și inevitabil altceva. Moartea, în viziunea lui Handke, este nemiloasă, iar viața pe care el o descrie este la fel de crudă; cum are dreptate în ambele privințe, e de la sine înțeles că romanul lui nu putea să fie despre îndurare. Din punct de vedere literar, iertarea rezidă în frumos, adică în fraza frumoasă, și în manifestarea creativă, ficționalizarea, alianța secretă a evenimentelor care se intersectează în orice roman, deoarece această intersectare *în sine* este o confirmare a sensului și a coeziunii. Deci cum putea viziunea lui Handke să fie aceeași cu a mea, când eu scrisesem un roman despre moartea tatălui meu în care lăsasem textul să-l reprezinte de parcă el s-ar fi aflat acolo, cu alte cuvinte îl prefăcusem într-un obiect pentru sentimentele cititorului, într-o proză care tot timpul căuta să dea contur și formă, să-i facă prezența manifestă, din moment ce modelarea unui personaj astfel încât să capete viață, să aibă un contur clar, trezește sau manipulează sentimente într-o lume care nu este necruțătoare, căci sensul și contextul întotdeauna sunt stabilite pe căi diferite, indiferent ce ar avea textul de spus despre asta?

Handke scria: „Oamenii au plecat în grabă de lângă mormânt. Eu am rămas lângă el uitându-mă la copacii nemișcați: pentru prima dată mi-am dat seama că natura este într-adevăr nemiloasă. Deci acestea erau faptele! Pădurea vorbea de la sine" Eu am scris: „Și moartea, pe care eu întotdeauna am considerat-o drept cea mai importantă dimensiune a vieții – întunecată, atrăgătoare –, nu era mai mult decât

o țeavă care s-a spart, o ramură care este frântă de vânt, sau o geacă ce alunecă de pe cuier și cade pe jos“ Era frumos, era ceva, chiar dacă ceea ce denota nu era nimic, era gol, neutru, pe cât de lipsit de speranță, pe atât de nemilos. Handke nu mințea, sau, în orice caz, depunea eforturi mari în sensul acesta. Eu mințeam. De ce?

Când vedeam un copac, vedeam ceea ce era orb și arbitrar în el, ceva care se ivise și voia să continue și care în acest răstimp creștea. Când vedeam un năvod, cu pești strălucitori zbătându-se, vedeam același lucru – ceva orb și arbitrar, care se naște, crește și apoi piere. Când mă uitam la fotografii din lagărele de exterminare, și pe oameni îi vedeam astfel. Membre, capete, abdomene, păr, organe sexuale. Asta nu avea nimic de-a face cu privirea mea, ceea ce vedeam eu era modul în care acești oameni erau percepuți în epocă, fapt care a făcut posibil ca atâția semeni de-ai lor să știe despre orori, ba chiar să participe la săvârșirea lor fără să ridice un deget pentru a le sista. Ideea că lucrurile puteau fi văzute astfel era înfricoșătoare, dar nu scădea valoarea de adevăr a scenei respective. Poate că ar fi trebuit să considerăm că acesta era neantul, și toate gândurile care căutau sensul în lume ar fi trebuit să se raporteze la acest punct zero. Eu vedeam un copac și vedeam absurdul. Dar vedeam și viața, în formele ei pure și oarbe, ceea ce doar creștea. Puterea și frumusețea din ea. Da, moartea nu era nimic, o simplă despărțire. Dar în același mod în care viața oarbă putea fi văzută pe de o parte drept forță, ceva sfânt și – da, de ce nu? – dumnezeiesc, și, pe de altă parte, drept ceva lipsit de sens și gol, și moartea putea fi privită la fel, și cântecul morții putea fi intonat, și morții i se puteau conferi sens și frumusețe. Tocmai de asta era atât de important pentru noi național-socialismul german, pentru că nu trecuseră decât două generații de când fusese la putere, și în acel regim de teroare, care era modern din toate privințele, aceste trei perspective se juxtapuneau: viața ca o forță dumnezeiască, moartea ca frumusețe și semnificație, omul ca ființă oarbă și arbitrară și lipsită de valoare. Această perspectivă, care înaintea nazismului aparținuse artei și sublimului, a devenit parte integrantă din ordinea socială. Mama lui Handke era tânără pe atunci, și, după ce-i descrie copilăria și adolescența din Austria interbelică, în relativă sărăcie și ignoranță, când dorința mamei de a învăța ceva, orice, de fapt, era interpretată drept total nerealistă și inadecvată, Handke schițează noua stare de

spirit care se ridică prin și în jurul naționalismului, cu demonstrații, parade cu făclii, clădiri ornate cu noile embleme naționale, și afirmă: „[E]venimentele istorice îi erau prezentate populației rurale ca o dramă a naturii". Despre mama lui spune că în continuare s-a arătat dezinteresată de politică, deoarece „ceea ce se petrecea sub ochii ei era totalmente diferit de politică. «Politica» era ceva incolor și abstract, nu vreun carnaval, nici vreun dans și nici vreo formație în port popular, cu alte cuvinte, nu era nimic VIZIBIL"

Nazismul a fost ultima mișcare politică utopică de amploare și, dovedindu-se distructiv în toate privințele, a făcut ca ulterior conceperea utopiilor să fie problematică, dacă nu chiar imposibilă, nu doar în politică, ci și în artă, care, fiind în esența ei utopică, a rămas în criză de atunci încoace, pradă autoexaminării și suspiciunilor necontenite, lucru ce transpare atât din romanul lui Handke, cât și aproape din toate celelalte romane ale generației sale. Cum să reprezinți realitatea fără să-i conferi ceva ce ea nu are? Ce anume „are" ea și ce anume nu „are"? Ce anume este autentic și ce anume nu este autentic? Unde se află granița dintre ceea ce este regizat și ceea ce este neregizat? Dar există undeva o astfel de limită? Este lumea altceva decât reprezentările noastre despre ea? Limba însăși nu are viață, nu trăiește de una singură, ea intermediază, și însăși scena ei primordială, fundamentul literaturii creative, se află în *Odiseea*, când Odiseu și echipajul lui trag la malul lui Oceanus, după ce fuseseră la Circe, și Odiseu aduce ofrande morților pe plajă. Sângele întunecat se scurge în groapă, și sufletele morților încep să se adune în jurul ei. Eroul vede fete tinere îmbrăcate în mirese, luptători tineri în armuri năclăite de sânge și bătrâni, urletele lor sunt cumplite, iar teroarea îi cuprinde întreg corpul. Primul pe care-l identifică este Elpenor, care a murit în casa lui Circe și n-a fost îngropat. El își povestește viața, s-a îmbătat criță și a căzut drept în cap de pe un acoperiș, frângându-și gâtul. Al doilea cu care stă de vorbă Odiseu este Tiresias, clarvăzătorul, care-i prezice viitorul, și apoi vine mama lui, care, bând din sânge, îl recunoaște și-i povestește cum a murit. Odiseu vrea s-o îmbrățișeze și se apropie de ea de trei ori, însă de trei ori ea se îndepărtează de el ca un vis sau ca o nălucă. Îi spune că tendoanele nu-i mai țin carnea și oasele laolaltă, rugul i-a preschimbat corpul în cenușă; singurul care s-a întors este sufletul, cel care rătăcește în eter. Literatura invocă

lumea, la fel cum Odiseu invocă morții, și, indiferent în ce mod o face, distanța este imposibil de străbătut, povestea este mereu aceeași. Un fiu își pierde mama în urmă cu trei mii de ani, un fiu își pierde mama în urmă cu patruzeci de ani. Că prima istorisire este fictivă și că cealaltă este reală nu schimbă cu nimic asemănarea de fond; ambele sunt redate prin limbaj, și din această perspectivă toate strădaniile lui Handke de a evita orice mijloc literar sunt în van; în modul cum descrie el realitatea nu există nimic mai real decât la Homer. Dar el nici măcar nu dorește să facă asta.

Handke vrea să scrie despre o ființă omenească, mama lui, fără s-o invoce, fără s-o prezinte în carne și oase, așa cum poate dăinuie în amintirile altora despre ea, cu alte cuvinte îi refuză viața fictivă care ar putea să creeze legătura dintre ceea ce a murit, existența ei în vremuri apuse, și ceea ce trăiește, mai exact conștiința cititorului. În schimb, ceea ce evocă limbajul este ceea ce o înconjura, formele din viața ei, și chiar dacă identitatea mamei, ceea ce-i era tipic ei, reiese de aici, pentru noi nu înseamnă nimic. Mai mult, ceea ce evocă limbajul nu se găsește nici pe partea cealaltă a prăpastiei de netrecut, deoarece aceste forme aparțin limbajului într-o anume privință, chiar dacă nu în sensul propriu al cuvântului. În acest fel, Handke a reușit să facă ceea ce indubitabil și-a propus, mai exact să reprezinte realitatea de o manieră veridică. O altă cale de a obține același lucru ar putea fi excluderea completă a naratorului, lăsând doar acele documente care o menționau pe mamă sau care prezentau împrejurări în care era implicată; atunci, relația dintre realitate și descrierea realității ar fi practic una de congruență, iar acel „ca și când" al artei, abisul care o desparte de realitate, ar dispărea complet. Sau, mai bine spus, ar putea să fie interpretat drept voința care a căutat documentele, le-a adunat și le-a pus într-o ordine anume. Desigur, cititorul ar putea considera manipulator modul în care sunt expuse, din moment ce în realitate documentele erau așezate orizontal, în diverse arhive din diverse locuri, și chiar un principiu cronologic de organizare ar reprezenta un atac și ar produce un efect: ultima consemnare din fișa medicală este urmată de raportul medicului legist, cititorul își șterge o lacrimă.

Cel mai important pentru Handke era să-și descrie mama fără s-o întineze, în sensul de a nu se atinge de ceea ce a fost specific ei.

Prin urmare, i-a respectat integritatea. Pentru mine acesta nu era un gând tocmai bun, deoarece eu creasem o istorie asemănătoare din propria viață într-un mod aproape diametral opus, mereu cercetând trăirile, afectele, sentimentalul, aici înțeles ca opusul raționalului, și dramatizându-mi tatăl, lăsându-l să fie perceput ca un personaj dintr-o povestire, reprezentându-l în același mod în care sunt reprezentate personajele fictive: ascunsesem acel „ca și când" pe care toată literatura pune accentul, și astfel îl întinasem pe el și-i întinasem integritatea în cel mai elementar mod, afirmând că *acesta* a fost el. Afirmasem același lucru despre toate personajele romanului meu, dar numai în cazul tatei nu ținusem seama de el și de propria lui persoană. Faptul că murise de zece ani îmi permitea să scriu despre el, dar asta nu constituia și o justificare.

Nu mă gândeam la nimic din toate acestea atunci când scriam, nici la redarea adevărului și nici la integritatea tatălui meu, totul se petrecea intuitiv, începusem cu o foaie albă și dorința de a scrie și sfârșisem cu acel roman. La temelia lui stă credința oarbă în elementele intuitive, și de aici poate să derive o poetică, precum și o ontologie, cred eu, deoarece în opinia mea romanul poate să ofere un mod de gândire radical diferit de cel al eseului, articolului sau al disertației, pentru că reflecția în roman nu este superioară ierarhic, ca un mijloc prin care să ajungi la cunoaștere, ci se coordonează cu toate celelalte elemente din el. Spațiul în care este conceput este la fel de important ca și ideea. Zăpada care cade prin întunericul de afară, farurile mașinilor care alunecă pe malul celălalt al râului. Acesta a fost poate cel mai important lucru învățat la facultate, că practic se poate spune orice despre un roman sau despre o poezie, și ceea ce se spune poate să fie adevărat, cel puțin plauzibil, dar niciodată exhaustiv și poate că nici esențial, deoarece romanul și poezia sunt întotdeauna ceva de sine stătător, ceva complet original, iar faptul că nu merge să spui în altă manieră ceea ce spun un roman sau o poezie le conferă un caracter enigmatic în sensul cel mai profund. Lumea este enigmatică într-un mod absolut similar, dar noi uităm asta mereu, de vreme ce acordăm prioritate reflecției atunci când o contemplăm. Ce înseamnă „a merge"? Înseamnă să pui un picior în fața celuilalt? Da, asta înseamnă. Dar descrierea procesului, așezarea unui picior în fața celuilalt, nu spune nimic despre sentimentul pe care-l are omul

atunci când merge, și nici despre diferența dintre a merge la deal sau la vale, de-a lungul unui dig sau sus pe niște scări, departe peste o câmpie cu iarbă sau într-o pădure pe pământul îmbrăcat în mușchi, să mergi fie cu picioarele goale, fie încălțat, și absolut nimic despre sentimentul pe care-l ai la vederea altora care merg – pietonii care se grăbesc la piață într-o sâmbătă dimineața, bătrânul singuratic care străbate câmpul acoperit de nămeți sau o persoană pe care o cunoști de mult –, gândul că firea lor pare să se regăsească în modul în care merg în timp ce se apropie de tine. Tu vezi asta pe dată, este „el" sau „ea" În tiparul unic al mișcărilor adaugi tot ceea ce știi despre acea persoană și toate experiențele cu acea persoană, dar nu ca părți separate și clar separabile, ceea ce tu vezi este, într-un fel, suma acelei persoane, ceea ce ea „este" pentru tine. Ea merge, tu vezi, asta e totul. Cunoașterea poate fi aprofundată, de exemplu pe cale științifică; atunci este vorba despre toți mușchii și toate tendoanele care se contractă pentru a face posibilă punerea unui picior în fața celuilalt, despre sângele care curge prin artere și vene și despre gazele pe care le transportă, despre celule și pereții celulari, despre mitocondrii și ADN, ca să nu mai menționăm impulsurile care străbat sistemul nervos, declanșate de o voință sau o dorință de a fugi, sub forma unor procese chimice și a unor descărcări electrice undeva în creier, și atunci vine întrebarea: ce este voința, ce este dorința, ce este un impuls motric, care este natura lui? Dacă e chimic, care este legătura dintre diversele reacții chimice și ceea ce cunoști tu ca fiind voință sau necesitate? Aceste impulsuri nu aparțin conștientului, ci unor straturi ale creierului ascunse mult mai adânc și considerabil mai vechi, nemodificate în milioane de ani, încă de când primele și cele mai îndepărtate rude ale noastre au apărut pe pământ, niște făpturi aproape identice maimuțelor, singurele deosebiri fiind structura șoldului, lungimea brațelor și câteva particularități fiziologice care le-au îngăduit să facă ceea ce nici un alt animal nu putea și nu poate, adică să stea în două picioare. Mersul biped este, mai presus de toate, ceea ce ne deosebește pe noi ca specie. Acest aspect influențează nu doar realitatea noastră fizică, ci și pe cea mentală, pentru că ne orientăm în lumea ideilor de parcă aceasta ar fi topografică, un peisaj prin care ne deplasăm din adâncurile subconștientului până în cerurile supraeului, trecând pe lângă o utopie politică de stânga aici, una de

dreapta dincolo; unele idei se găsesc în imediata apropiere și sunt fie ușor de înțeles, fie dificil de văzut din cauza proximității, după unele gânduri trebuie să ne întindem, altele se află mult mai sus și pot fi culese numai prin strădanii intense ca ale alpiniștilor, pe când altele sunt joase și murdare, aproape de pământ și cele pământești.

Ca scriitor, poți să mergi puțin mai departe, sau, după cum descrie Lawrence Durrell procesul conceperii unui roman, să-ți stabilești o țintă și să te duci într-acolo în somn. „Mersul" este inepuizabil, dar nu redarea exhaustivă este datoria literaturii, ci construcția inepuizabilului, cel puțin atunci când își propune să reprezinte realitatea și reacțiile noastre veșnic schimbătoare și fluctuante în raport cu ea. Copacii care *sunt*, după spusele lui Rilke, și noi, cei care trecem pe lângă ei ca o adiere nestatornică. Pădurea vorbește de la sine, scrie Handke, există o prăpastie între ea și noi, dar dacă natura nemiloasă pare amenințătoare, asta nu este pentru că natura ne-a întors spatele, așa cum s-ar părea când omul o contemplă, în această depărtare aproape visătoare, ci pentru că mutenia și orbirea ei se găsesc în noi toți. Nemiloasă este și bătaia inimii. Odiseu a încercat să construiască o punte peste prăpastia dintre cele două laturi ale ființei sale lăuntrice, cea ținând de cultură și cea ținând de natură, atunci când i-a vorbit inimii rugând-o să nu mai bată atât de tare. Prăpastia este în noi. Asta am văzut pentru prima dată atunci când m-am aflat lângă un cadavru. Nu am înțeles, dar am văzut și am știut. Moartea nu este abisul, ea există în viață, în spațiul dintre gânduri și carnea prin care-și croiesc drum acestea. În carne, gândurile sunt un fel de intrus, cuceritorii unui teritoriu străin care-l părăsesc brusc atunci când devine neospitalier, adică atunci când toate mișcările încetează și toată căldura dispare, așa cum se întâmplă în moarte.

Atunci însă nu vedeam doar un cadavru. Mortul acela era tatăl meu. Ideea vagă pe care o aveam despre moarte constituia doar o părticică infimă din furtuna de gânduri și sentimente care mă cuprinseseră. În fața mea zăcea persoana care mă crease, corpul lui îl făcuse pe al meu, și eu crescusem sub supravegherea lui, tata fusese cea mai importantă și mai influentă persoană din viața mea. Faptul că era mort nu schimba asta cu nimic. Nimic nu se sfârșea în acea după-amiază în capela din Kristiansand.

După ce am încheiat convorbirea cu Yngve am coborât cu liftul la subsol, am străbătut coridoarele umede, ca niște buncăre, unde luminile din tavan se aprindeau pe rând pe măsură ce înaintam, și am ajuns la spălătorie chiar atunci când display-ul ultimei mașini de spălat se schimbase de la un minut la zero. Am mutat hainele ude în uscătoare, am pus ultimele rufe murdare în mașina de spălat, am adăugat detergent, am apăsat pe butoanele de pornire și peste o secundă mașinile au început să duduie și să huruie. Am rămas o clipă să mă uit la cuvele care se învârteau și la hainele care, tot mai pline de apă, se izbeau de geam, erau retrase vederii și se izbeau iarăși de geam, în timp ce treceam în revistă cel mai rău scenariu posibil – un proces. Mă și vedeam ajungând la tribunal cu un taxi, toți fotografii repezindu-se să mă pozeze când mă dădeam jos din mașină, titlurile din ziare, „Knausgård minte", „O batjocură", „Niciodată nu ar fi trebuit publicat", „Recunoaște minciunile", „Knausgård m-a violat", deoarece îmi dădeam seama că un astfel de proces ar fi dat naștere altor și altor procese și că un proiect autobiografic în care eu scriam despre alții lăsa loc să se spună orice despre mine, de către oricine. Eu însumi nu credeam că romanul avea să atragă prea mult atenția, editura părea să fie de aceeași părere, primul tiraj fusese stabilit la zece mii de exemplare. Era mult, totuși nu mai mult decât romanul meu precedent, însă dacă se ajungea la proces, nu exista nici un dubiu că vânzările aveau să explodeze. Apoi avea să se iște scandalul, ceva răscolitor și senzațional, și urma să fiu împroșcat cu tot rahatul care se putea găsi. În imaginația mea, eram așezat în boxa martorilor, pe care dintr-un motiv sau altul o vedeam ca pe un fel de pupitru, nu diferit de pupitrele pe care le foloseam la școală, sus pe un podium scund, în mijlocul unei încăperi pline ochi, unde trebuia să răspund la întrebările cele mai provocatoare și mai insinuante pe care mi le puteam închipui. Prima era de ce scrisesem romanul cu pricina. De ce folosisem numele complete și de ce nu le modificasem pe toate, așa cum se practica în cazul romanelor realiste încă de când apăruse acest curent literar? De ce realitatea? La ce bun? În primele momente n-am putut să răspund, mă foiam pe scaun, mă bâlbâiam întruna, așa cum mi se întâmplase de câteva ori pe scenă, cel mai recent la München, în Germania, atunci când mulți dintre spectatorii și așa

puțin numeroși se ridicaseră și plecaseră, un incident care mă umplea de rușine ori de câte ori îmi aminteam de el. Dar ce rost avea să mă las copleșit de slăbiciune și lașitate? m-am întrebat ridicând privirea spre fereastra aflată chiar sub tavan, prin al cărei geam crăpat se întrezărea asfaltul de afară.

De ce să nu răspund acuzațiilor? Mi-am îndreptat umerii, și acolo, pe podium, înconjurat de jurnaliști și de spectatori curioși, să tot fi fost o sută de persoane în total, am început să vorbesc însuflețit și pătrunzător despre legătura dintre adevăr și subiectivitate, despre relația dintre literatură și realitate, m-am referit la natura structurilor sociale, la modul în care un asemenea roman scoate la iveală limitele la care societatea aderă, limite care rămân nescrise și deci invizibile atât timp cât se contopesc cu noi și cu înțelegerea noastră directă și nemijlocită, devenind vizibile doar atunci când sunt încălcate. „De ce să devină vizibile?" m-a întrebat avocatul apărării. „Există lucruri pe care le trăim cu toții, care sunt identice pentru toți oamenii, dar care nu sunt diseminate decât rareori în afara spațiului complet privat", i-am spus. „Cu toții trecem prin dificultăți la un moment dat în cursul vieții, cu toții cunoaștem pe cineva care este alcoolic, care are probleme psihice sau alte afecțiuni grave, în orice caz, aceasta este percepția mea; ori de câte ori întâlnesc o nouă persoană și ajung s-o cunosc, întotdeauna iese la iveală o astfel de povestire despre boală, decădere sau moarte subită. Aceste lucruri nu sunt reprezentate, prin urmare, par să nu existe, sau să existe doar ca o povară pe care fiecare dintre noi trebuie s-o care de unul singur." „Cum rămâne cu ziarele și media, atunci?" a rostit avocatul apărării. „Sunt pline de boli și morți subite." „Bineînțeles că da", i-am răspuns, „dar acolo sunt prezentate ca fapte, descrise de la mare distanță ca un soi de fenomen obiectiv. Efectul de antrenare al acestor cazuri, impactul asupra persoanei și rudelor apropiate, este ignorat sau menționat în trecere ca un aspect extern. În afară de asta, un eveniment trebuie să fie spectaculos ca să se scrie despre el. Lucrul despre care vorbesc eu este cotidianul. Metafora pentru el este moartea. Aceasta este prezentă în viața fiecăruia, mai întâi afectându-i pe cei pe care-i cunoaștem, apoi, în ultimul rând, pe noi înșine. Oamenii mor în număr mare în fiecare zi. Acea moarte noi n-o vedem; este ținută ascunsă. Nici nu vorbim de bunăvoie despre ea. De ce? Pentru că atinge profunzimile

existenței. De ce este suprimată? La fel se întâmplă și cu îmbătrânirea și degradarea adusă de vârstă. Dacă ești prea bătrân ca să te descurci singur, ești plasat într-o instituție, ascuns de vederea altora. Ce fel de societate este aceea în care tot ceea ce este bolnav, respingător sau mort e ținut ascuns vederii? În urmă cu două generații, atât boala, cât și moartea erau mai aproape, dacă nu ca o parte firească a vieții, cel puțin ca una inevitabilă. Despre asta aș fi putut scrie într-un articol științific, însă n-ar fi fost la fel de grăitor, pentru că acolo argumentele sunt raționale, iar aici este vorba tocmai de opusul raționalului, iraționalul, toate sentimentele noastre legate de ceea ce înseamnă să te întâlnești cu dezintegrarea și moartea, da, cu ceea ce *este* de fapt. Îmi amintesc cum a fost prima dată când am văzut boala: bunica din partea mamei avea Parkinson într-un stadiu avansat, iar fragilitatea corpului ei și mizeria umană mi se păruseră accentuate și șocante, pentru că eu nu știam că așa trebuia să fie. Știam că există boală, dar nu știam că ea este *astfel*. Avusesem o experiență similară prima dată când lucrasem într-o instituție pentru persoane cu dizabilități fizice, fusesem zguduit la vederea tuturor acelor corpuri diforme și minți contorsionate; de ce nu știusem că și aceste aspecte fac parte din cele omenești? Fuseseră ținute ascunse vederii. De ce? Asta m-a făcut să mă întreb ce anume este în definitiv corporalitatea, ce anume înseamnă ea, latura animalică sau biologică a corpului, natura lui materială și proximitatea ei totală față de lume, în contrast cu imaginea despre lume și despre noi înșine care reiese din reflecțiile noastre despre cine suntem și în ce condiții trăim, exprimate nu doar în nenumăratele publicații științifice, ci și în cantitățile nesfârșite de articole și emisiuni pe care le citim și le vedem și de unde perspectiva aceasta lipsește. Ceea ce am încercat eu să fac a fost să reinstaurez o apropiere, să fac textul să pătrundă în tot acel șir de reprezentări și idei și imagini care se întind asemenea unui cer deasupra realității, sau ca o membrană peste ochi, să ating realitatea corpului și fragilitatea cărnii, dar nu într-un mod generalizator, pentru că generalitatea este înrudită cu idealul, de fapt nu există; nu există decât particularul, și de vreme ce particularul în acest caz sunt eu, despre asta am scris. Așa este. Acesta a fost singurul meu țel, și asta este *realitatea* întregii povești. Unii sunt de părere că n-aveam dreptul s-o fac, pentru că nu mă implicam doar pe mine. Și asta este adevărat. Întrebarea mea este

de ce ascundem toate aceste lucruri. Unde este rușinea în decădere? În completa catastrofă omenească? Să înduri o asemenea catastrofă este ceva cumplit, dar să povestești despre ea? De unde rușinea și secretomania, când este vorba, în profunzime, de cel mai omenesc lucru dintre toate? Ce anume este atât de periculos încât nu putem să-l rostim cu voce tare?"

Avocatul lui Gunnar, care mă ascultase calm, s-a uitat la mine cu o privire pe care am interpretat-o drept ironică.

–Toate bune și frumoase, Knausgård, mi-a spus el. Dar adevărul este că tatăl tău nu a decăzut în maniera în care ai descris tu. Avem martori. Bea și avea probleme, asta e drept, dar declinul lui a fost lent, lipsit de incidente. Un alt fapt este că bunica nu bea absolut deloc. Din descrierea pe care o faci tu ultimilor doi ani reiese că cei doi au locuit și au băut împreună; asta este doar în fanteziile tale. El a locuit acolo doar trei luni. Casa nu era plină de sticle. Pe deasupra, nu tu ai fost cel care a făcut curățenie, așa cum scrii, ci unchiul tău. Și atunci întrebarea mea este: De ce minți? De ce tocmai tu, care vrei să scrii despre lume așa cum este ea, prezinți o lume care n-a existat niciodată? Despre asta este vorba în procesul de astăzi. Nu ai decât să te ascunzi în spatele intelectualismului tău existențial cât poftești, după câte văd eu totul este pretențios și infect, atât de pompos, încât aproape că mi se face rău să te ascult, dar nu asta e problema mea, nu acum, cel puțin, ci faptul că prin aceste tâmpenii care nu vădesc decât înfumurare și auto-proslăvire te lauzi că relatezi adevărul, faptul că pentru tine asta e toată ideea acestui roman dezgustător și duplicitar. Apoi se dovedește că adevărul este altul. Poți să explici asta?

M-am uitat la el înmărmurit.

–Așa îmi amintesc eu, i-am spus într-un final.

–Dar nu este destul! a strigat avocatul. Ai insultat aceste persoane, ai întinat amintirea celor doi răposați din familia ta. Ți-ai vândut tatăl și bunica pentru bani murdari. Nu poți spune că „așa îți amintești" E destul de grav că ai afectat viața privată a familiei, asta este în sine o faptă pasibilă de pedeapsă, dar ai și mințit despre mama unchiului tău și despre fratele lui, ceea ce agravează lucrurile de zece ori. Asta înseamnă defăimare. Pentru asta poți primi până la trei ani de închisoare.

Și-a șters sudoarea de pe frunte, prin același gest dându-și bretonul blond la o parte, și m-a privit întrebător.

– De fapt, eu am făcut curățenie în casă, i-am spus. Nu este adevărat că nu știu să fac curat. Și se poate să fi exagerat în legătură cu haosul pe care l-am găsit acolo, dar *era* înfiorător. În altă ordine de idei, eu am scris despre tatăl meu, ceea ce relatez este povestea mea. Asta nu poate fi ilegal, nu? Sau poate fi?

Am evitat cu grijă să-l privesc pe Gunnar, care stătea bățos în primul rând și refuzase să mă salute înainte de începerea procesului, chiar dacă eu, eroic și iertător, îi întinsesem mâna, și m-am întors la locul meu ca să aștept depoziția primului martor, eseistul, profesorul și academicianul suedez Horace Engdahl, bărbatul care mulți ani la rând anunțase câștigătorul Premiului Nobel, recunoscut pentru eleganța sa literară și stilul său incomparabil, coleg de școală cu presupusul ucigaș al lui Palme, Christer Pettersson, și prieten cu sălbaticul, neînfricatul și talentatul autor Stig Larsson. Îl văzusem pe Engdahl la un seminar din Bergen în urmă cu mulți ani; chiar dacă nu asta fusese tema, el vorbise despre Carina Rydberg și romanul ei *Den högsta kasten – Casta superioară*, asta se petrecea în vreme ce scandalul era în toi în Suedia – ea scrisese despre persoane în viață, dându-le numele reale – și Engdahl declarase că, dincolo de toată controversa, cartea era, în primul rând, un exemplu strălucit de literatură. Speram să poată spune același lucru despre romanul meu. Pe de altă parte, mă gândeam eu în timp ce mă holbam la mașina de spălat, urmărind spuma care se izbea de geam, Engdahl avea ceva elitist, superior, era un aristocrat literar; cum ar fi arătat la un astfel de proces, unde Gunnar ieșea în evidență ca om de rând, Domnul Orișicine, a cărui viață fusese spulberată pe nepusă masă de nepotul cu ambiții scriitoricești? Oamenii aveau să creadă că li se putea întâmpla și lor, gândul le-ar fi dat fiori de spaimă. Eu aș fi apărut ca un ticălos, un fel de vampir literar, brutal, lipsit de compasiune și narcisist. Poate că un aristocrat nu ar fi fost cel mai potrivit martor în favoarea acestei practici?

S-a auzit cum se deschidea ușa de la hol. M-am gândit că era cineva care voia să folosească spălătoria și am întors capul, dar pașii înfundați de afară s-au oprit în dreptul celeilalte încăperi. Am așteptat câteva secunde, lăsându-i timp să intre acolo, apoi am ieșit. Zgomotul mașinii de spălat s-a întrerupt brusc când ușa grea de metal s-a izbit pe coridor în spatele meu. Era de parcă m-aș fi aflat în străfundurile unei construcții enorme, mi-am spus. Am urcat la parter, am ieșit și

m-am dus la piață; trebuia să cumpăr țigări. Am zâmbit și am răspuns la salut, învârtindu-mi legătura de chei pe degetul mijlociu în timp ce traversam, am trecut de magazinul Nilson și m-am uitat, ca de fiecare dată, la pantofii din vitrină. Lars Norén scrisese despre Nilson în vastul său jurnal din care citisem jumătate în vara precedentă, exprimându-și uimirea că o femeie – nu mai țin minte clar dacă era fiica sau iubita lui – putea fi clienta acelui magazin, asta părea să-i displacă, probabil că el își cumpăra pantofi dintr-o gamă superioară, am dedus eu. Până atunci crezusem că Nilson avea un oarecare prestigiu. Ori de câte ori treceam pe acolo îmi aminteam de asta, de uluirea cosmopolită a lui Norén față de provincialismul altora în materie de încălțăminte. Am aruncat un ochi înspre magazinul de pe partea opusă, așa cum făceam de fiecare dată, pentru că vindeau lenjerie de corp și deseori în vitrină aveau afișe cu femei îmbrăcate sumar, apoi am împins ușa de la Thomas Tobak, unde Thomas însuși m-a privit cu ochii lui binevoitori, apoi i-a lăsat în jos, spre bonul pe care-l studia.

– Bună ziua! mi-a spus el.

– Bună ziua! i-am răspuns. Trei pachete de Lucky.

Le-a luat de pe raftul din spatele lui.

– Nici un ziar astăzi?

Am scuturat din cap.

– O sută patruzeci și șapte, atunci.

Mi-am scos cardul din buzunarul de la spate.

– Ia-l pe acela, mi-a spus el făcându-mi semn cu capul spre noul terminal pe care-l primise, unul care citea cipul, nu banda magnetică, ceea ce era bine și pentru el și pentru mine, pentru că banda era puțin uzată și nu o dată Thomas fusese silit să introducă numărul manual.

Nu că s-ar fi supărat, era extrem de răbdător, indiferent de cât de mulți cumpărători ar fi avut.

– Iată, i-am zis. Mulțumesc!

– Și eu mulțumesc!

Cu cele trei pachete într-o mână, am ieșit iar și m-am uitat pe stradă, care mergea drept în jos până la primul canal, apoi spre piața Gustav Adolf. În diminețile de sâmbătă era împânzită de oameni, dar acum era aproape goală.

Copiii.

Unde erau?

M-am oprit.

Erau la grădiniță. Eu îi dusesem acolo.

Sau?

Ce se întâmplase în dimineața aceea?

Încercam febril să ajung la o întâmplare concretă care să confirme că eu îi dusesem; în secunda următoare mi-am amintit că ne întorseserăm după ochelarii Vanjei și că totul era în regulă. Am pornit iar, am trecut de colțul clădirii și de chioșcul cu flori, apoi pe lângă magazinul cu fructe, am continuat să merg cu un sentiment vag de neliniște în corp; nu mă gândisem nici o clipă la copii întreaga dimineață, și dacă s-ar fi aflat în altă parte decât la grădiniță, ar fi însemnat că dădusem dovadă de o neglijență criminală. În vara precedentă citisem despre un tată danez care uitase să-și lase copilul la grădiniță, acesta dormea în momentul în care tatăl parca în fața locului de muncă, fusese lăsat acolo și murise de căldură. Așa ceva mi se putea întâmpla și mie, mă gândisem adesea de atunci, și în dățile în care eram afară cu numai doi copii înghețam brusc din cauza anxietății. „Unde-i John? L-am uitat pe undeva? Unde este? Unde naiba este?" Apoi îmi aminteam că era împreună cu Linda și totul era în regulă. Chiar dacă din acel moment știam unde era, senzația de angoasă putea să revină: „Unde este el cu Linda? De unde știi că asta nu s-a întâmplat ieri, îți amintești ceva concret?"

Am trecut cardul de acces prin dreptul încuietorii și am împins ușa. Un poștaș stătea în fața cutiilor poștale, sortând corespondența. Am salutat din cap și m-am oprit. După ce-a pus un mic teanc de scrisori în cutia noastră, eu le-am luat, am deschis ușa liftului și le-am răsfoit în timp ce urcam. Un plic de la Svea Inkasso, firma de recuperare a creanțelor, trei facturi, o revistă cu ursulețul Bamse și o broșură de la Spirit. Odată ajuns în apartament, le-am așezat pe teancul de pe masă, chiar sub oglindă, mi-am dat jos pantofii și i-am pus în dulap, am vârât două pachete de țigări în sertarul biroului, iar cu al treilea am ieșit pe terasă, unde m-am așezat, mi-am turnat cafea, am deschis pachetul, am scos o țigară și am aprins-o.

Deasupra mea uguia un porumbel, sunetul pornise brusc de undeva de foarte aproape. M-am uitat în sus; mi se părea că pasărea era undeva *în* acoperiș.

Uuhh-huu-huuu, spunea ea.

Uuhh-huu-huuu.

Pasărea zgâria cu ghearele pe tablă ca și cum ar fi vrut să se mute, dar nu reușea să găsească punctul corect de prindere. „Ah, ghearele, cât de preistorice sunt, ce-o să facă ele acum pe metalul modern?" mi-am zis. Mi-am mai turnat cafea.

Apoi porumbelul și-a luat zborul chiar de deasupra mea, a plutit prin văzduh până jos, la acoperișul de pe cealaltă parte a drumului, pe un bloc poate cu două etaje mai scund decât al meu, unde s-a proțăpit pe o antenă.

Foarte slab, din adâncurile apartamentului de sub mine, a răsunat soneria de la ușă. Mi-a luat câteva secunde să fac legătura dintre sonerie și Geir care trebuia să sosească.

M-am dus în casă, iar când am ajuns pe coridor am auzit un nou bâzâit.

Am ridicat receptorul de la interfon.

– Da?

– Sunt eu, Gunnar. Ești acolo, diavole? Acum vin să te iau!

– Intră, am spus.

Am apăsat butonul până când am auzit ușa deschizându-se jos, apoi am închis receptorul, am deschis ușa și am stat să aștept liftul.

Geir a ieșit cu o valiză mare și neagră, urmat de Njaal, strâns lipit de piciorul lui; privirea pe care mi-a aruncat-o era în parte bănuitoare, în parte curioasă. Geir mi-a întins mâna fără să zâmbească și m-a privit drept în ochi.

– Salut! a spus el repede, parcă dornic să depășească acest moment.

– Ați găsit ușor drumul încoace?

– Am mai fost aici.

A trecut de mine și a intrat în hol, unde a lăsat jos geamantanul și s-a aplecat să-i dea jos pantofii lui Njaal.

– Așa e, i-am zis.

A ridicat privirea și mi-a zâmbit.

– Da, da, stai calm, o să se rezolve.

– Ce anume?

– Ceea ce te neliniștește pe tine, mi-a răspuns el aplecându-se să-și dea jos sandalele.

– Unde sunt Vanja și Heidi? s-a interesat Njaal.

– La grădi, i-am zis. Vin și ei imediat acasă. Joacă-te cu jucăriile lor până atunci.

El s-a dus la jucării ezitând.

– Mă bucur să vă văd, i-am spus lui Geir în timp ce se ridica de jos.

– Bănuiam eu. Așa putem face economii serioase la telefon.

– Crezi că te sun prea des?

– Des? Asta-i tot ce fac! Mă trezesc, mă spăl pe dinți, vorbesc cu tine, iau micul dejun, vorbesc cu tine, mănânc în grabă prânzul, vorbesc cu tine, mă spăl pe dinți și mă duc la culcare. „Ce crezi c-o să se-ntâmple mâine?" mă întreb. Poate mă sună Karl Ove?

– Vrei niște cafea?

– Da, da.

– Atunci, haide la bucătărie.

A venit după mine cu capul ușor dat pe spate, așa cum obișnuiește el să facă atunci când ne revedem după mult timp, cu un zâmbet larg și sarcastic pe buze, de parcă ar vrea să-mi spună: „Știu totul despre tine"

Și așa era.

Atunci când ne-am mutat la Malmö m-am temut să nu pierd legătura cu el. Acesta este efectul îndepărtării: când intervalul dintre conversații se mărește, apropierea se reduce, cotidianul și mărunțișurile nu-și mai au locul firesc. Pare puțin ciudat ca, după ce n-ai mai vorbit cu cineva de două săptămâni sau o lună, să menționezi o cămașă pe care ți-ai cumpărat-o sau faptul că ai decis să lași vasele nespălate pentru a doua zi dimineață; se impun subiectele generale, și odată ce ele ajung să ghideze conversația nu mai există cale de întoarcere, atunci interlocutorii sunt doi diplomați care fac schimb de informații despre regatele lor într-o discuție care oricum trebuie să fie luată de la capăt de fiecare dată, ceva ce până la urmă nu mai ai forță să faci, și atunci e mai simplu să nu mai suni deloc, caz în care va fi încă și mai dificil data următoare, și în final nici nu știi când a trecut jumătate de an de tăcere. Cu Geir nu s-a întâmplat așa. Dimpotrivă, legătura a devenit mai puternică după ce m-am mutat; vorbeam mai des și mai mult la telefon, uneori atât de mult, încât mi se părea anormal și-mi dădea un sentiment vag de neliniște; nu voiam să fiu anormal. Într-o zi obișnuită îl sunam prima dată la nouă dimineața, atunci

sporovăiam despre vrute și nevrute între douăzeci de minute și o oră și jumătate, apoi îl sunam din nou după-amiaza, când îi citeam ceea ce scrisesem în timpul zilei, iar el făcea comentarii. Nu critica niciodată, ci îmi comenta textul într-un mod care cumva îl amplifica, deschizând perspective și posibilități noi pe care le foloseam în ziua următoare. Când și când vorbeam și serile, însă eu încercam să reduc cât mai mult aceste conversații, bănuind că Lindei i s-ar fi putut părea excesive. Dar n-aveam nici un prieten la Malmö și nici un coleg cu care să socializez constant, singurul mod în care puteam să vorbesc despre ceea ce mă interesa și despre ceea ce făceam era acesta, și, cum îl practicam de atâția ani, nu trebuia să disimulez, nici să încerc să mă dau mai deștept decât eram, ori să zic ceva ce nu credeam de fapt. Multe dintre ideile și conceptele pe care le dezbăteam în carte, fie direct, fie indirect, proveneau de la Geir, și discutam împreună cu el direcțiile în care acestea mă duceau. Geir mă influența, lumea ideilor mele devenea tot mai asemănătoare cu a lui, și singurul lucru care m-a salvat, pentru că asta simțeam, că integritatea mea era în pericol, a fost că am permis gândurilor pe care le preluam cu nerușinare de la el să-mi infuzeze istoria și biografia. Pe de altă parte, și eu jucam un rol în munca și în dezvoltarea lui, chiar dacă nu foarte mare, și într-un mod diferit, mai puțin amenințător la adresa integrității sale. În urmă cu șase ani se dusese la Bagdad, dar mai fusese acolo și înainte, în timpul și după invazia americană din Irak. Intenționând să scrie o carte despre război, intrase în țară drept scut uman, o deghizare care-i conferise o incredibilă libertate și-i permisese să intervieveze tot soiul de oameni care, într-un fel sau altul, fuseseră afectați de conflictul armat. Își petrecuse cei șase ani de când se întorsese lucrând la cartea care, încet dar sigur, se apropia de finalizare.

Titlul era *Mot bedre viten – Fără teamă de consecințe*. Acesta ar fi putut să fie motto-ul vieții lui.

Am turnat cafea în două cești, i-am întins și lui una. Dincolo de fereastră, acoperișurile și coamele lor, roșiatice pe fundalul albastru al cerului, păreau să se încline spre interior, era o chestiune legată de perspectivă, pentru că le vedeam de sus, dintr-o parte. Acest lucru mă surprinsese de prima oară când mă uitasem pe geam de acolo. Se întâmplase în timpul vizionării, și senzația de amețeală care urmase mă

făcuse să mă decid: acolo voiam să locuiesc. Între timp mă obișnuisem, dar prezența lui Geir m-a făcut să observ fenomenul din nou.

– Ai mai primit vreo veste? m-a întrebat el.

– De la Gunnar?

El a încuviințat cu un zâmbet pe care l-aș fi interpretat drept răutăcios dacă nu l-aș fi cunoscut.

– Nu. Nu ți se pare că ajunge?

– Ba da, ba da, a spus el zâmbind iarăși.

– Nu-i de râs!

– Sunt binedispus, știi. Nu, de fapt, tu nu știi nimic despre asta. Ha, ha!

– Dacă la atât s-ar reduce problema mea…

– Așa e. Problema e că ești un om rău.

– Exact.

– Și unul dintre puținii narcisiști adevărați, trebuie adăugat și asta.

– Dacă spui tu.

– Nu există nici un dubiu. Singurul motiv pentru care nu abandonez e acela că sunt și eu un narcisist pe măsura ta.

– Nu prea înțeleg. Îmi suporți egocentrismul bolnăvicios pentru că și tu suferi de egocentrism? Logic ar fi să-l urăști pe al meu, pentru că nu-ți mai rămâne loc pentru al tău, nu?

– Ego-ul meu este atât de mare, încât nu-mi pasă de asta.

S-a uitat la mine și mi-a zâmbit peste marginea ceștii pe care o ducea la gură.

Din camera de zi s-a auzit o bufnitură.

– Njaal, ce faci? a strigat el.

Vocea de copil a lui Njaal a răspuns ceva de neînțeles.

– Vii cu mine să fumăm o țigară? l-am întrebat.

– Sigur.

În drum spre terasă l-am văzut pe Njaal stând pe jos înconjurat de jucăriile pe care le scosese din lădița rotundă trântindu-i capacul de podea. Acesta fusese zgomotul pe care-l auziserăm. Ne-am așezat fiecare de-o parte și de alta a măsuței de camping. Eu mi-am aprins o țigară și mi-am pus picioarele pe balustradă.

– Nu vrei să te gândești la altceva? m-a întrebat el.

– Cum să nu, i-am zis.

–Acum câteva zile m-am dus în centru și mi-am cumpărat saboți din lemn.

–Nu cred că asta-i de ajuns ca să-mi ridice moralul.

–I-am cumpărat ca să-mi deranjez vecinul. Dacă asta nu ajunge, am să le cumpăr saboți de lemn și Christinei și lui Njaal.

–Ai început să mergi cu saboții de lemn prin casă? am zis privindu-l întrebător.

El a încuviințat.

–E război. O oră întreagă am țopăit cu ei prin casă în prima zi.

–Ca rățoiul Donald?

–Nu. Donald este doar enervat; el este doar irațional. Ceea ce fac eu este rațional. Exploatez avantajele pe care mi le oferă terenul de luptă. Eu mă aflu la etajul de deasupra. Podeaua mea este tavanul lui.

–Nu te-ai gândit să-l bați? Să-l duci în pădure și să-i dai o mamă de bătaie?

–Ar fi prea brutal, totuși. În afară de asta, nu putem risca să pierdem contractul de închiriere. Asta în nici un caz. Dar umblatul cu saboți de lemn nu este ceva ilegal. Asta nu poate să-mi interzică nimeni. Dacă i-ar fi lovit pe Christina sau pe Njaal ar fi fost altă treabă. Trebuie să-ți adaptezi violența la împrejurări. Este o chestiune de violență și supra-violență. Aș fi putut să-l împușc, dar reacția mea ar fi fost prea violentă. La fel și cu bătaia în cazul ăsta. Trebuie să vezi cum evoluează conflictul și să-ți adaptezi gradul de violență după cum se impune. De la Clausewitz citire, forța este un mijloc pentru a elimina o problemă. Un lucru practic.

–Deci ți-a trecut prin cap să-l bați?

–Normal că mi-a trecut! Dar asta nu-i cea mai bună soluție. O să umblu cu saboți prin casă până îl fac să cedeze. Dacă durează un an, atunci umblu un an cu saboți de lemn. Dacă durează zece ani, atunci umblu zece ani.

–Ești nebun!

–Nebun? Nu! Am un conflict de interese cu vecinul. El m-a atacat. Am încercat să rezolv pe cale pașnică. N-a mers. Atunci, mă răzbun. Este legal, și el o să afle în curând. Acesta este singurul mod în care să-l fac să capituleze. O știe și el. Există trei moduri în care poate ieși din situația dată. Unu: se mută din apartament. Doi: soția lui îi cere scuze Christinei. Trei: nu vor mai vorbi niciodată cu noi și

nu se vor mai uita la noi când ne întâlnim, adică se vor ține mereu la distanță de noi. Dacă mă întrebi pe mine, bănuiesc că va alege a treia soluție. Dar vom vedea. Deocamdată rezistă.

– Prezinți lucrurile de parcă ar fi o reacție perfect normală, dar nu este, i-am atras atenția. Nimeni nu rezolvă un conflict cumpărându-și saboți de lemn și circulând cu ei de colo colo prin casă. Numai dacă te-ai gândi cum vorbești despre asta! Exploatezi avantajele pe care ți le oferă terenul de luptă. Vorbești ca un militar care a cucerit o poziție în Vietnam, pe când noi vorbim despre un apartament din Stockholm.

– Un conflict tot un conflict rămâne. Sunt sigur că-l voi face să capituleze. Pur și simplu n-are nici o cale de câștig. Zgomotul saboților de lemn e insuportabil. O să reziste o lună, poate două. Și atunci o să vină cu coada-ntre picioare să întrebe cum m-ar putea convinge să încetez. O să vezi! Și atunci problema este rezolvată.

– Nu și problema lui.

– Păi este imposibil de rezolvat. Problema mea, din contra, se poate rezolva.

În urmă cu câteva luni, Geir și Christina se mutaseră din apartamentul lor de două camere din Västertorp într-unul cu patru camere în aceeași zonă centrală. Încă din prima zi, vecinul se plânsese de gălăgia de pe hol atunci când căraseră mobilierul și cutiile. Apoi se plânsese de bocănituri atunci când ei își atârnaseră tablourile pe perete. Ei i-au spus că se străduiau din răsputeri să păstreze liniștea, dar era imposibil să se mute fără să facă nici un fel de zgomot. Câteva săptămâni mai târziu, vecinul se plânsese de ușile trântite și de faptul că Njaal alerga prin apartament. Geir capitonase ușile camerelor și dulapurilor cu bandă izolantă și pusese mai multe covoare pe jos. Vecinul îi scrisese proprietarului, acuzându-i că, în afară de gălăgia produsă în apartament, mai făceau gălăgie și atunci când plecau și se întorceau, mai ales când treceau cu căruciorul pe casa scărilor. Geir răspunsese printr-o scrisoare în care dădea asigurări că erau cât se poate de grijulii. Nu puneau niciodată muzică, nu dădeau niciodată petreceri, în fiecare seară se culcau la ora zece. Totuși, erau o familie cu copil și nu aveau ce să facă în această privință. Scrisoarea l-a înfuriat și mai tare pe vecin, din câte am înțeles; într-o zi, i-a cerut socoteală lui Geir jos, în pivniță. Situația îmi amintea de cea prin care trecuserăm Linda și cu mine atunci când locuiam la Stockholm. Și acolo era

un vecin care se plângea de tot ceea ce făceam și care se comporta amenințător cu noi. Și noi încercaserăm să-i satisfacem cererile, dar oamenii erau atât de absurzi, încât n-am mai putut suporta și ne-am mutat. Până în prezent aveam o senzație fizică dacă unul dintre copii făcea zgomot, bătea cu picioarele în calorifer, de exemplu, sau dacă izbea ceva cu putere de pământ. Mă treceau toate apele și mergeam repede la ei ca să-i potolesc. Vecinii de aici nu se plânseseră niciodată, dar spaima produsă de vecinul din Stockholm mă marca și acum, la trei ani după ce ne mutaserăm. Vorbisem cu Christina despre asta, ea reacționa în același mod ca și mine, era întotdeauna atentă la zgomotele bruște sau puternice și încerca să le elimine, mergând tot timpul pe vârful picioarelor. Geir era din alt aluat. El nu punea mustrările la suflet, ci căuta o soluție. Motivul pentru care cumpărase saboții de lemn tocmai acum se datora unui episod care avusese loc nu demult, după cum mi-a explicat. Christina fusese cu Njaal afară pe terasă, dar intrase în apartament preț de câteva minute. Dintr-odată auzise strigăte din balconul de dedesubt. „Ce faceți acolo?" Se pare că Njaal acționase mecanismul umbrelei de soare, care era plină de apă, și-i stropise pe vecini. Christina, neînțelegând în primul moment ce se întâmplase, le-a spus celor de jos că nu făcuseră nimic. Atunci femeia i-a strigat bărbatului ei: „Ce tupeu are javra!" Când Geir a auzit una ca asta, s-a suit în mașină și s-a dus în oraș ca să cumpere saboții de lemn, cu care bocănea acum prin casă de dimineață până seara.

– Mi se pare că ai găsit o anume satisfacție în asta, i-am zis.

– Nu în mersul cu saboți în picioare. E destul de greoi. Dar ideea că vecinului îi bubuie timpanele fără ca el să poată face ceva, ei bine, asta mă bucură nespus, e adevărat.

– Poate ar fi cazul să te potolești.

Geir a râs.

– În câteva săptămâni o să pot renunța la saboți.

– Nu rezolvi nimic. Vecinul o să inventeze altceva.

– Atunci ridic ștacheta. E război. Ideea e ca dușmanul să priceapă că întotdeauna ești dispus să mergi mai departe decât el. Atunci câștigi.

– Dar există o diferență între conflictele mari și cele mici, nu?

– Aici greșești. Principiul e același. Imediat ce va pricepe că n-o scoate la capăt cu mine și că eu vreau să merg mai departe decât el, indiferent ce mai inventează, atunci va renunța. Așteaptă și-o să vezi.

– Așa voi face, l-am asigurat.

– Strategia ta, aceea de a tolera totul în speranța că va trece de la sine, nu funcționează cu genul ăsta de oameni.

– Dacă zici tu... Dar tot nu-s convins că știi ce faci.

Njaal a deschis ușa și a venit la noi.

– Ce sus! a exclamat el.

– Da, ne aflăm sus, i-a zis Geir.

Njaal s-a pus în genunchi și s-a uitat prin spațiul dintre pardoseala de ciment și balustradă.

– E ceva acolo!

– Te referi la pensula de vopsit? l-am întrebat. Vanja a aruncat-o. Mai sunt și câteva brichete, pe acelea eu le-am scăpat.

– Pot să arunc ceva jos? s-a interesat el privindu-și tatăl.

– Nu cred că se poate, Njaal, i-a răspuns Geir.

– Să tragem o fugă până la grădină? am propus eu. Astfel încât să poată să alerge puțin? Mai sunt vreo două ore până când trebuie să iau fetele. Am putea să mergem cu mașina ta.

Peste o jumătate de oră stăteam fiecare pe un scaun la umbra gardului viu, înconjurați de zumzăitul viespilor și bondarilor, și povesteam în timp ce Njaal alerga pe pajiște. Era și un bazin mare de plastic acolo, dar puștiul nu voia să facă baie. Din când în când, venea să bea apă cu sirop, în felul acela necontrolat și pofticios în care beau copiii, pentru ca în secunda următoare să pornească prin iarbă înspre o țintă care-i atrăsese atenția. Atunci când cumpăraserăm, lotul acela fusese unul dintre cele mai frumoase. Nu trecuseră bine doi ani, și totul decăzuse. Dar vara, cu toată explozia de verdeață, grădina se putea numi mai degrabă luxuriantă decât părăginită. Oricum, nu era momentul să mă gândesc la asta.

Zgomotul motocositorilor răsuna ici și colo, și la două curți distanță stăteau de vorbă două familii din Skåne, altfel era liniște. Am încercat să-i explic lui Geir sentimentul care mă cuprinsese, astfel încât el să înțeleagă, și am sfârșit prin a-l identifica drept teamă. Îmi dădeam seama cât de superficial îi putea părea totul cuiva din exterior. Era practic imposibil ca Gunnar să sune ori să vină; tăiase orice contact cu mine, toată corespondența se desfășura între el și editură, cu mine în copie. Oare îi era frică de mine? De asta evita o confruntare directă?

Nu, dacă mă luam după ceea ce-mi scrisese. În ochii lui eram un nătâng de șaisprezece ani lipsit de autocunoaștere, plin de ură, cu o poftă nestăvilită de bani. După toate probabilitățile, mă evita pur și simplu pentru că eram nedemn. O ultimă variantă era aceea că, din punctul lui de vedere, nu eram responsabil pentru faptele mele, că făceam parte din familia Knausgård indiferent de situație, iar acesta era un mod de a avea grijă de mine. Gândul îmi trecuse prin minte la un moment dat, trezindu-mi o senzație de căldură miraculoasă, dar înțelesesem de mult că nu era decât o speranță deșartă.

Am discutat despre asta. Mai exact, Geir vorbea și eu îl ascultam. Auzisem totul înainte și credeam că luasem în calcul toate posibilitățile, dar dintr-odată Geir m-a întrebat:

– Câți ani are?

– În jur de cincizeci și cinci.

– Și iată-te pe tine! Păr grizonant. Barbă grizonantă. Patruzeci de ani. Sunteți practic de aceeași vârstă. Nu poți tolera să fii tratat astfel de cineva de aceeași vârstă cu tine.

– La asta nu m-am gândit.

– La ce nu te-ai gândit?

– Că suntem de aceeași vârstă.

Era incredibil ca tocmai acesta să fie un gând eliberator. Reflectasem și eu la majoritatea argumentelor lui Geir, dar nu la ăsta. Gunnar și cu mine eram de-o seamă. El nu-mi era superior. Una era s-o știu, și alta era s-o înțeleg.

– Te-a văzut în scutece, aici este problema. Tu întotdeauna o să fii un băiețaș în ochii lui. Dar asta nu înseamnă ca și tu să te vezi prin ochii lui.

– El este tatăl meu, știi?

– Da, știu asta. Dar tu nu ești alcătuit doar din sentimente și iraționalitate. Ai și gânduri și rațiune. Lasă-le să preia controlul puțin, și totul se rezolvă.

– Vorbești de parcă ar exista o alegere.

– Da?

Mi-am ridicat palma ca să pun capăt discuției.

– Ajunge cu asta deocamdată. Altfel, știe cum îți merge?

A râs.

– Nu te pune cu mine.

– Trecerea a fost poate puțin cam bruscă, ți-ai dat seama, dar cum altfel aș fi putut să fac?

– Cu ce anume?

– Interacțiunea socială. Dialogul presupune ca vorbitorii să ia cuvântul alternativ. Acesta este procedeul obișnuit, dacă nu mă înșel.

– Credeam c-am depășit convențiile astea, nu?

– Firește că nu. *Ce* mai e nou?

– Să vedem, mi-a spus el. Stau la birou și scriu…

Apoi s-a uitat la mine.

– Nimic nou, cu alte cuvinte. Așa. Acum vrei să vorbim mai departe despre Gunnar?

O oră mai târziu, atunci când puneam scaunele sub adăpostul deschis, pe o latură a căsuței, m-am simțit ușurat. Probabil că nu era atât de periculos. Poate că nu era totuși sfârșitul lumii. Am așezat cănile și paharele pe bufet și, auzind pașii lui Njaal în timp ce alerga pe aleea cu pietriș de dincolo de gard, am încuiat ușa, am ieșit în grădină și m-am grăbit să-i prind din urmă. Mașina era în parcare, la o sută de metri distanță. Toate grădinile pe lângă care am trecut erau îngrijite meticulos, cu mici iazuri și statui, garduri vii tunse la perfecție, peluze netede ca mesele de biliard. Proprietarii se mutau acolo în mai și stăteau până în septembrie, majoritatea erau pensionari pentru care grădinăritul constituia un stil de viață. Mie mi se părea îngrozitor. Uram acel loc, îl uram cu adevărat. Acolo erai văzut, și nu așa cum erai, ci așa cum păreai să fii. Faptul că știam regulile acestor locuri din copilărie nu mă ajutase cu nimic; cum altfel aș fi cumpărat o mică proprietate chiar în mijlocul acelui infern? Cât de uituc puteam să fiu?

I-am ajuns din urmă pe Geir și pe Njaal chiar la bariera parcării.

– Următorul roman pe care o să-l scriu începe aici, am zis. Ți-am mai spus? Al Doilea Război Mondial n-a avut niciodată loc, și nazismul s-a extins pretutindeni în Europa în mod pașnic. Personajul principal a crescut aici. În toată copilăria și adolescența a tânjit după Africa. Aceasta este prima propoziție: „Toată copilăria și adolescența mea am citit despre Africa. Asta mă umplea de atâta dor, încât era aproape insuportabil". Ceva de genul ăsta. Am citit odată un articol în *Dagens Nyheter* despre planurile mondiale ale naziștilor. Aveau intenția

să construiască un port uriaș pe coasta Africii de Nord, pe când restul continentului era cufundat în întuneric, nu urma să fie nimic acolo. Este un cadru frumos pentru un roman. O lume planificată și organizată în cel mai mic detaliu, cu estetica perfect controlată, și apoi o lume în care totul este necunoscut și imprevizibil și improvizat, unde lucrurile se întâmplă și peste o clipă dispar. Înțelegi ce vreau să spun?

Geir a încuviințat din cap.

– Înțeleg că ai nevoie să te îndepărtezi de ceea ce faci acum. Asta e pur și simplu o tentativă de evadare.

– Ai dreptate. Dar vorbesc serios, Africa are ceva complet diferit. Am văzut asta când am fost acolo, precum și într-o mulțime de filme documentare. Ceea ce noi nu înțelegem este că Africa e utopia noastră. Nu viceversa.

Geir a deschis portiera, și Njaal a sărit pe locul din spate. Am așteptat până Geir i-a fixat centura, apoi m-am așezat pe locul de lângă șofer. Alte două portiere au fost deschise și închise în apropiere, făcându-mă să mă gândesc la atmosfera din parcarea unui port de agrement, la oamenii care cară genți frigorifice și scaune de camping, îmbrăcați în pantaloni scurți sau fuste, oameni bronzați și cu mișcări lente, la pustietatea vastului cer albastru și neclintirea peisajului întrerupt de aceste întâmplări triviale, lucruri care sunt ridicate și cărate, uși trântite, voci șoptite.

– Ar trebui să stopăm ajutoarele date Africii, chipurile pentru dezvoltare. Ar trebui să încetăm orice comerț. Să ne retragem complet de acolo și să-i lăsăm să facă ce vor. În situația actuală perpetuăm relația de colonizare, care spune că noi suntem mai buni decât ei: uite cum se agață de noi, nu reușesc să se descurce singuri, nu reușesc să pună ordine nici măcar în câteva lucruri, nici măcar școli nu reușesc să construiască. Totul se duce de râpă acolo. Au războaie, copii soldați, o porcărie întreagă. Nu, taie toate legăturile, lasă-i în pace. Închide continentul. Urăsc ideea subliminală care-și pune amprenta pe tot ceea ce facem în lume, cum că ei trebuie să devină ca noi. De fapt, asta-i duce la ruină. Cu cât sunt mai mari diferențele, cu atât mai bine. Culturile africane sunt, în mod vădit, diferite de ale noastre. Utopia e acolo, nu aici. Nu invers.

– Ești mulțumit de formularea asta, a zis Geir.

Și-a pus ochelarii de pilot și a străbătut încet parcarea prăfuită înspre drumul asfaltat.

– De cea cu utopia?

– Da.

– Chiar vorbesc serios.

– Știu că vorbești serios. Ăsta e visul tău de secol șaptesprezece, doar exprimat altfel.

– Poate. În orice caz, un roman distopic, cu un personaj principal care a crescut în această zonă și care tânjește după Africa, probabil a și ajuns acolo la un moment dat. Acum este bătrân, își duce veacul pe o insulă din Marea Baltică.

– Lasă-mă să ghicesc. Acolo ați fost voi în concediu? Cum se numea? Slite? În Gotland?

– Da, pe acolo pe undeva. Deocamdată intriga e cam subțire, dar este un început.

– Cum se va numi, deci?

– *Al treilea imperiu.*

– Încă un titlu nazist.

– Da, dar e un titlu bun.

– Sigur! Nu eu venisem cu ideea?

– Oare tu să fi fost?

– Așa cred. Dar oricum tu nu-ți amintești.

Am ieșit din zona cu grădini, Geir s-a oprit la un sens giratoriu ca să dea prioritate altor vehicule, a intrat încetișor, apoi, când a ajuns pe partea cealaltă, a accelerat. Un autobuz se afla în stație, dar în afară de el, drumul era liber. Ceasul era trei și jumătate, mai aveam încă o oră până când începea aglomerația.

– Tu ai un tip de memorie foarte straniu. Auzi sau citești ceva, apoi uiți complet, și peste câtva timp informația apare brusc în scrierile tale, dar atunci este complet separată de contextul inițial, de parcă ai fi inventat-o singur.

– Ceea ce se numește plagiat? am zis, simțind cum mi se înfierbântau obrajii.

El mi-a aruncat o privire.

– Nu, ceea ce se numește libertate. Asta pentru că tu ești astfel alcătuit încât să scrii un roman, pe când eu nu pot scrie decât non-ficțiune. Trebuie să verific și să reverific totul. Nu pot scrie o singură

propoziție fără notă de subsol sau referință. Asta mă îngrădește. Tu ești complet neîngrădit.

– Pe tine se poate pune bază, spre deosebire de mine.

– Gata, gata, nu trebuie să te autoflagelezi. Ce faci merge strună, asta e important!

– Să nu-mi spui că tot tu ai venit și cu titlul *Min kamp – Lupta mea*!

– Așa cred, băiete.

– E adevărat?

– Tu l-ai menționat în cursul unei discuții, ai zis „lupta mea", și apoi eu ți-am spus: „Iată-ți titlul". Așa a fost.

– La naiba!

– Așa funcționezi tu. Mintea ta e ca o oală, tot ce intră în ea se transformă în supă.

De ambele părți ale străzii Bellevuevägen, pe care mergeam noi, erau vile joase și deschise la culoare. Îmi aminteau de Danemarca, ca atâtea alte lucruri din Malmö și Skåne. Geir s-a oprit la semaforul din dreptul benzinăriei Statoil, Njaal se lăsa când în față, când în spate pe locul lui, de parcă ar fi vrut să absoarbă cât se poate de mult din ceea ce se petrecea în exterior. Atunci când s-a făcut verde mașina a accelerat brusc, și în scurt timp am ajuns în spatele unui autobuz. Un afiș mare era lipit sub geamurile din spate. Făcând reclamă unei agenții imobiliare locale, prezenta patru femei zâmbitoare, îmbrăcate în costume negre, similare cu ale stewardeselor. Văzusem reclama de multe ori înainte, era lipită pe toate autobuzele și pe toate stațiile, deci apucasem s-o analizez înainte ca ea să apară acum în fața noastră.

– Vezi fotografia aia? am întrebat.

– Normal, a spus Geir.

– Cred că știu care ți-ar plăcea dintre ele. Acum nu trebuie să negi dacă am dreptate, doar ca să mă contrazici. OK?

– OK.

– Ai prefera-o pe cea care stă în dreapta.

A râs.

– E absolut corect. Dar știi asta doar pentru că tu însuți visezi la tipa respectivă.

– Nu. Eu am văzut afișul de multe ori. A doua din stânga îmi face cu ochiul.

– Serios?

A râs din nou.

– Nu ți se întâmplă să mă surprinzi prea des. De unde ai știut pe care aș prefera-o?

– Te cunosc. Eram absolut sigur.

– Eu n-aș putea zice același lucru. Niciodată n-aș fi crezut că o preferi pe cealaltă. Pentru mine este ori cea din dreapta, ori nici una. E inimaginabil ca cineva să gândească altfel!

– Ia-o la dreapta aici, i-am spus.

Geir a semnalizat și a schimbat banda, în timp ce autobuzul și-a continuat drumul înainte, apoi mi-a zis:

– E la fel ca în povestea cu saboții de lemn. Înainte să-mi spui că-s nebun, nici nu mi-aș fi închipuit că e ceva anormal. Pentru mine e un gest perfect logic și adecvat.

– Să mergi cu saboți de lemn și să țopăi prin casă ca să te răzbuni pe vecin?

– Nu ca să mă răzbun. Ca să rezolv conflictul. Ca să-i înfrâng voința. Dar da, pentru mine este cu totul firesc. N-am bănuit că ar putea fi perceput altfel.

– Nu ești tu sociolog?

– Ba da. Dar sunt și om în același timp.

Am trecut de Kronprinsen, blocul înalt de locuințe din anii '60 care până la construirea Hiltonului fusese cea mai înaltă clădire din Malmö, și am lăsat în urmă Slottsparken pe partea dreaptă în timp ce înaintam odată cu mașinile ce străluceau în soare. Geir a râs.

– Aici m-ai prins. Vrei să spui că *știai*?

– Doar nu este ceva ciudat în asta, nu?

– Ba da, pentru că eu însumi nu știam.

După ce am parcat mașina, i-am condus până la apartament, apoi am luat-o spre grădiniță. John se dădea jos de pe bicicletă atunci când m-a văzut, și a venit în fugă. Fetele erau departe, lângă nisipar; mă observaseră, dar nu voiau s-o arate. Cu John în brațe, m-am dus la Karin și am întrebat-o cum fusese în acea zi. Totul mersese bine, mi-a zis ea, copiii mai mari fuseseră în parc dimineața, John rămăsese acolo. Toți fuseseră fericiți și mulțumiți.

– John n-a avut nici azi scutece, Karl Ove, mi-a spus Nadje, care stătea pe bancă la câțiva metri în spatele nostru.

Of, la naiba! Știam eu că uitasem ceva!

– Îmi cer scuze, am uitat pur și simplu. Să merg acum să cumpăr, poate?

– Nu este nevoie. E de ajuns dacă le are mâine-dimineață.

– Bine, o să mă ocup. Îmi pare rău de situație, dar sper că v-ați descurcat cumva.

– Am împrumutat câteva bucăți.

– OK. Mulțumesc. E foarte bine că v-ați descurcat. Chiar am uitat să aduc.

Ea mi-a zâmbit fără vlagă, i-am zâmbit și eu și l-am dus pe John la cărucior, astfel încât Vanja și Heidi să vadă că porneam.

– Haideți, fetelor! le-am strigat.

Erau puțini copii, pentru că majoritatea plecaseră deja în vacanță. Dintre toți părinții, noi eram cei care ne foloseam de grădiniță cel mai mult, așa mi se părea, probabil pentru că aveam mustrări atât de mari de conștiință pentru dățile în care copiii noștri erau singuri aici deoarece eu voiam să scriu. Am tras căruciorul spre un scaun la umbră și m-am așezat.

– Cinci minute! am strigat. Apoi mergem. E bine așa?

Vanja, abia aruncându-mi o privire, a încuviințat din cap. M-am lăsat pe spătarul scaunului și m-am uitat spre cer, care era albastru-deschis, cu câțiva nori pufoși, lunguieți, albi ca hârtia, tipici verii, plutind în depărtare asemenea unor cearșafuri vaporoase. O adiere de vânt venea pe deasupra acoperișurilor și cobora în curtea din spate mângâind toate lucrurile, inclusiv corpul meu, iar pielea umedă mi se înfiora din cauza acestei răcoriri neașteptate, pline de blândețe. Simțeam nevoia de o țigară; m-am îndreptat de spate în scaun și m-am uitat la John, care purta o pălărioară albastră și era negru în jurul gurii. Radia de nepăsare în timp ce le privea pe cele două fetițe care mergeau cu bicicleta pe lângă el. Fie voia ceva, și atunci se agita până primea lucrul respectiv, fie, dacă nu voia nimic, era pur și simplu mulțumit cu lumea exact așa cum este ea.

– Vanja și Heidi! le-am strigat. Haideți! Acum trebuie să mergem!

– Încă puțin! a strigat Vanja.

M-am ridicat și m-am dus la ea.

– Avem musafiri, i-am spus. Njaal și Geir sunt acasă la noi, nu putem să-i lăsăm să aștepte. Njaal abia așteaptă să vă revadă.

– Avem musafiri acum?

Am încuviințat din cap.

– Au venit puțin mai devreme decât preconizaseră. Haideți acum, să mergem. Îți pot lua o banană de la magazin, dacă vrei.

– O înghețată, a spus ea.

– Tu și înghețatele tale, am zis privind-o sever.

– Da? s-a mirat ea oferindu-mi un zâmbet.

– E în regulă, am spus în cele din urmă.

– Primim înghețată, Heidi! a strigat ea.

Mi-am lăsat privirea în pământ. Nu era tocmai bine să audă și ceilalți copii că ai mei urma să capete înghețată. Adică nu era tocmai bine că spusesem asta de față cu toată lumea.

– Primim înghețată, Karin! a anunțat Heidi, care deja stătea cu mâna pe cărucior.

– Ce frumos! a spus Karin zâmbind.

– Da, doar este încă vară, i-am spus eu.

– Să vă fie de bine!

– Mulțumim, am zis apăsând butonul de la poartă. Vanja, fugi tu ca să deschizi?

A fugit ca vântul și ca gândul până acolo, a tras de clanță în jos, apoi a făcut trei pași mari în spate, cu corpul aproape ghemuit ca să aibă destulă forță pentru a deschide poarta.

– Bravo! i-am spus. Spuneți-le „pa" prietenilor voștri.

Vanja și Heidi m-au ignorat, în timp ce John, pe care nimeni nu-l putea vedea din cărucior, le-a făcut cu mâna și le-a spus: „Pa, pa!"

– Avem musafiri acasă, i-am informat pe Heidi și John când ne-am pus în mișcare pe trotuarul umbrit.

O rafală puternică a făcut ca fusta lui Heidi să i se lipească de picioare.

– Da? a zis ea. Cine?

– Njaal și Geir. Ți-l amintești pe Njaal?

– Da, puțin.

– E cu o zi mai mic decât tine.

– Ce?

– Are ziua de naștere la o zi după tine.

Ne-am oprit în fața trecerii de pietoni, apoi am traversat. John a strigat că voia să meargă pe cealaltă parte. S-a răsucit în cărucior și m-a străfulgerat cu o privire supărată.

– Vrei și tu înghețată, John?

– Da, mi-a răspuns el, după care s-a așezat la loc.

Atunci când am ajuns la cele două cutii poștale galbene din fața magazinului Hemköp, le-am zis:

– Acum ascultați-mă bine. Primiți înghețatele după ce plătim toate cumpărăturile, nu înainte. În regulă?

Toți trei au încuviințat din cap, așa că am intrat în incinta răcoroasă a supermarketului. Vanja și Heidi au luat-o din loc înspre raionul de înghețată, pe când John tot încerca să se furișeze afară din cărucior. M-am oprit ca să-l scot din cărucior, și imediat a fugit după fete. Am luat două pachete de crenvurști roșii, aveau cel mai mare procent de carne, un aspect la care începusem să fiu atent dintr-odată și oarecum obsesiv, după ce la grădiniță mi se atrăsese atenția că există diferențe mari între producători. Am pus în coș o pungă de chifle pentru hotdogi, o franzelă obișnuită, un pachet de cafea, cea măcinată, franțuzească, la care mă stabilisem după o jumătate de an de experimentare, și de atunci tot la ea am rămas, un litru de lapte, un litru de iaurt, șase beri *folkøl*, hârtie igienică, un pachet cu patru săpunuri, în ideea că musafirii sigur obișnuiau să se spele mai des pe mâini decât noi, și trei înghețate.

În drum spre casă, dacă John voia să meargă pe jos, aș fi putut să pun sacoșele de cumpărături în cărucior.

Oare se mai răcorise afară?

Da, temperatura scăzuse în scurtul răstimp de când plecasem eu de acasă.

– Văd Malmö! a strigat John, căruia îi intrase în cap ideea că apartamentul nostru se numea Malmö.

Vanja s-a uitat la mine și a pufnit în râs.

I-am zâmbit.

– Este cineva pe balcon, John? l-am întrebat.

– Nuu!

– Este un băiat acasă la noi, știi.

El m-a privit surprins.

– Tata vrea să spună un *pojke*! i-a explicat Heidi.

– Exact. Acum trebuie să vorbesc în suedeză.

– Tati, nu! m-a implorat Vanja.

– Îți este rușine cu mine?

– Nu, pur și simplu ești așa de prostuț!

– Da, aici ai dreptate.

Semaforul s-a schimbat din roșu în verde chiar atunci când am ajuns la trecere. I-am întins mâna lui John, el s-a prins de ea, în timp ce fetele se țineau de cărucior de-o parte și de alta. Pe trotuarul de pe partea opusă i-am dat cheile Vanjei, care s-a dus în fugă până la ușă și a deschis-o. Am întors căruciorul și l-am tras după mine pe cele trei trepte, urmărind cum Heidi și John trăgeau și se opinteau de ușa liftului, fără a reuși s-o clintească măcar.

Hainele spălate. Uitasem de ele.

Am deschis ușa, am vârât căruciorul înăuntru și l-am ridicat ca să stea pe două roți, astfel încât să avem loc toți patru. Vanja a apăsat butonul pentru etajul șapte. Heidi, care ar fi vrut și ea să facă asta, s-a pus pe plâns. Vanja a imitat-o în batjocură, Heidi a dat în ea, Vanja a lovit-o înapoi, astfel încât am deschis ușa apartamentului cu fetițele plângând după mine. Amândouă strigau după mama. Dar atunci când Geir și Njaal au ieșit din camera de zi, au tăcut. Copiii au stat și s-au studiat câteva secunde, aproape ca niște câini care se amușină reciproc, „Ce soi de făptură mai e și asta", au părut să se gândească înainte de a aproba noua situație și de a se strecura în cameră, exceptându-l pe John, care ședea pe jos cu pălărioara albastră pe cap și încerca să-și scoată pantofii.

– Astăzi avem crenvurști la prânz, am anunțat.

– Ah, bun! a spus Geir.

Am trecut pe lângă el și m-am dus la bucătărie, unde am lăsat punga pe masă și am început să despachetez.

– Am uitat hainele la spălătorie, i-am zis. Poți să începi să te ocupi de crenvurști până când cobor eu să le aduc?

– Mă pricep la crenvurști, s-a lăudat el. Cândva am avut o firmă de hotdogi la Uppsala, știai? Compania de Hotdogi Svea. Două biciclete cu care mergeam prin oraș, prevăzute cu oală și grătar în față. Erau vopsite în galben și roșu, culorile muștarului și ketchupului. Și aveam un cârnat mare din metal montat în spate. Da, aceea a fost de fapt singura slujbă cum se cade pe care am avut-o, dacă stau să mă gândesc.

–Uite aici crenvurștii, i-am spus. Găsești o cratiță în dulapul acela.

–Ossie-Pete, ți-am povestit despre el? Le dădea câte un cârnat gratuit fetelor care-i arătau sânii. Erau destul de multe.

A râs.

–Cred că-i primul lucru pe care mi l-ai povestit atunci când am ajuns la Stockholm, i-am zis.

–Au fost vremuri frumoase. Beam până când se închideau barurile și studenții plecau acasă, pe la ora unu, și atunci aprindeam lămpile cu parafină și începeam să vindem. Cozi interminabile. Totul era să ocupi cele mai bune zone în serile de sâmbătă. Piața din fața casei Celsius, știi tu, cel cu gradele. Stă câș față de aliniamentul străzii pentru că Uppsala a ars și aproape întreg orașul a fost reconstruit, dar nu și clădirea aceea. Am studiat estetica acolo. Tot acolo am cunoscut-o și pe Christina. A făcut o fotografie cu cărucioarele noastre de hotdogi. Trebuie să ți le arăt odată. Erau frumoase.

–Nu mi-ai spus niciodată cât câștigați din asta, i-am zis trecând pe lângă el ca să ajung în hol.

–Câștigurile variau foarte mult. Nu țin minte precis cât a fost. Ba da, stai așa. Într-un an, în noaptea de întâi mai, am câștigat douăzeci de mii de coroane. Și asta se întâmpla la începutul anilor nouăzeci. Am vândut o zi întreagă. Nici nu ne-am obosit să împărțim banii cum trebuie după aceea, ci doar am luat fiecare câte o grămăjoară.

–Impresionant, am spus oprindu-mă în fața lui John, care stătea în continuare pe jos și se lupta cu pantoful.

–Cea mai mare sumă am câștigat-o în timpul unui turneu de fotbal pentru economiști. Organizatorii ceruseră să aibă un chioșc cu hotdogi postat chiar acolo. Nimeni n-a cumpărat vreun hotdog, dar mie mi s-a garantat o sumă minimă. Două mii pentru o oră de muncă. În plus, puteam să revând hotdogii după aceea, evident. Da, da. Eram chiar la baza scării sociale, îți spun. Uppsala, știi tu, cu toate tradițiile ei academice și cu snobismul omniprezent. Un vânzător de hotdogi era privit de sus acolo.

–Vrei să vii cu mine la subsol, John? mi-am întrebat fiul.

El a încuviințat.

I-am pus întâi lui pantofii, apoi m-am încălțat și eu; în timpul acesta, Geir stătea sprijinit de perete și sporovăia mai departe despre chioșcul lui ambulant de hotdogi.

– Congelam crenvurștii, iar când aveam nevoie îi încălzeam. Uneori trebuia să așteptăm căderea întunericului ca să-i vindem, pentru că erau aproape verzi. Dar studenților nu le era ușor să-și dea seama dacă vomitau din cauză că băuseră prea mult sau pentru că mâncaseră hotdogi alterați. Îți aduci aminte de Cuba-cola?

– Da, i-am spus, deja cu mâna pe clanță.

– Aveam și din aia. Toți se bucurau, zicând că nu mai văzuseră o sticlă de Cuba-cola din anii '70, însă nimeni nu cumpăra. Am încercat și cu Pommac o vreme. Dar cine bea Pommac la hotdog? Era o catastrofă, normal. Aveam până și muștar franțuzesc. Nimeni nu era interesat. Nu trebuia să fie prea sofisticat. Știi cum zic suedezii la crenvurștii cu chiflă?

– Nu, i-am spus eu apăsând clanța și deschizând ușa.

– *Raggarballe med svängdörr.* Mădular într-o ușă batantă. Ha, ha, ha! A dracului drăcie, nu? Câh, câh!

– Dacă nu ne întoarcem într-o jumătate de oră, înseamnă că vreun vecin ne-a denunțat la poliție pentru că n-am respectat regulile spălătoriei, i-am zis.

– Aveam și un mic logo pentru hotdog, făcut din metal și montat în față, pe bicicletă, a continuat el.

– După cât vorbești, s-ar zice că n-am mai văzut o ființă umană de ani de zile.

– Cineva trebuie să spună ceva, iar tu nu ești prea vorbăreț. Nu vrei să iei mobilul cu tine?

Am închis ușa, l-am ridicat pe John în brațe și am coborât cu liftul, ținându-l pe John cu o mână. A alergat de-a lungul coridorului cu piciorușele lui scurte, iar când am ajuns la spălătorie a început imediat să se joace cu măturile de acolo. Cineva ne împăturise hainele uscate și le pusese înapoi în pungi. Chiar dacă o făcuse ca un gest prietenesc, fără vreun bilet amenințător cum că trebuia să respectăm orele de spălat, în caz contrar situația urmând să-i fie adusă la cunoștință administratorului, m-am grăbit să ies de acolo ca să nu mă întâlnesc cu persoana respectivă. Fuseseră excremente pe canapea, m-am gândit, poate stimulat de vederea celor două cutii de bere și a pungii de plastic de lângă perete. Și fuseseră sticle înșirate de-a lungul scărilor care duceau la mansardă. Fusese plin de sticle. Pungi cu sticle goale aruncate sub pian. Dar poate că nu și pe scările

care duceau de la parter la etaj? Asta nu-mi aminteam. Gunnar părea să fie foarte sigur de el. Susținea că putea să probeze asta într-o sală de judecată, așa scria.

Ce mă făceam dacă se ajungea la proces?

La naiba, la naiba, la naiba!

L-am ridicat pe John ca să poată apăsa pe butonul liftului, apoi l-am lăsat jos, dar el și-a întins mâinile iar, poate că voia să privească prin geamul lunguieț ca să vadă cum ajungea cabina. L-am ridicat iar. Îmi simțeam corpul lipsit de vlagă din cauza fricii. Era supărat pe mine. Era cumplit de supărat pe mine.

– Acolo! a spus John.

Într-adevăr, o lumină venea în jos!

Am deschis ușa, l-am ridicat pe John ca să poată să apese pe butonul cu numărul șapte, l-am lăsat jos și m-am uitat în oglindă.

Nu se vedea nici o urmă din haosul meu lăuntric. Doar un chip serios, cu ochi triști.

John se aplecase în față. Pe jos era o chestie roșie de plastic care-i atrăsese atenția. Să fi fost oare o agrafă de plastic pentru birou? Într-un final a reușit s-o prindă cu degetele lui mici.

– Uite, tati! mi-a spus el ținând-o în sus.

– Ce frumoasă e! i-am zis.

Pe interior tremuram, și nimic din exterior n-ar fi putut să mă liniștească, pentru că și exteriorul părea să tremure.

Liftul s-a oprit, am deschis ușa, John a ieșit cu capul plecat, uitându-se la bucata de plastic, eu am aruncat o ultimă privire în oglindă, am parcurs cei câțiva pași până la ușa apartamentului, John a încercat zadarnic să apese pe clanță, i-am dat la o parte mâinile, puțin enervat, și am intrat în vestibul.

Copiii se uitau la televizor, în timp ce Geir stătea în fața aragazului și amesteca în oala din care se ridica un văl aproape invizibil de aburi.

– Cum merge? l-am întrebat.

– Bine. Am pornit televizorul. Bănuiesc că n-ai nimic împotrivă.

– Nu, nu. Dar nu-mi place.

– Ție nu, dar copiilor tăi le place.

Eram leoarcă de transpirație, nu pentru că aș fi depus vreun efort deosebit, ci pentru că umiditatea din aer era foarte mare. Prin fereastră

am văzut că spre est cerul se acoperise de nori, fiind alb-cenușiu acolo unde doar cu câteva minute în urmă fusese senin.

– Dacă le-aș da voie, s-ar uita la televizor de când se scoală până când se culcă. De aceea avem reguli stricte.

– Vrei să ne lansăm într-o dezbatere pe tema asta? Nu este tocmai sigur nici faptul că acești crenvurști sunt cea mai bună mâncare pentru copii, și totuși sunt delicioși și le plac.

– Crenvurștii ăștia conțin peste șaptezeci la sută carne, i-am spus zâmbind. Din punct de vedere moral sunt ireproșabili. Dar acum vreau să fumez o țigară. Mă însoțești?

Geir m-a urmat pe balcon.

– De fapt, eu am un principiu legat de emisiunile la care se uită Njaal, mi-a spus el din spate. Încerc uneori să-i pun filme care sunt folositoare, din care ar putea învăța ceva. Dar nu-i ușor. Nu vrea decât divertisment. E la fel ca pornografia.

M-am așezat, am luat termosul și m-am uitat întrebător la Geir. El a scuturat din cap și s-a sprijinit de balustrada balconului, așa că mi-am turnat o cafea și mi-am aprins o țigară.

Porțiuni mai întunecate păreau să-și croiască drum prin alb-cenușiul cerului.

– Presiunea este foarte joasă, am zis arătând într-acolo.

– Serios? a spus el răsucindu-se în direcția indicată. Apoi s-a uitat la mine. Dar tu te joci mult cu copii tăi. Poate că nu-ți place s-o faci mereu, dar o faci. Eu nu fac nimic. Mă bazez mult pe căldura sufletească și pe umor.

– Adică vrei să spui că eu mă joc mult, dar sunt rece și lipsit de umor?

A râs.

– Nici eu nu mă joc așa de mult cu ei, i-am zis. Petrec mult timp cu ei, dar nu este adevărat că stau pe jos și construiesc lego-uri sau mă joc cu animăluțele lor de plastic.

– Haide! Îi duci la ștrand în weekenduri. Îi duci în parc, joci fotbal cu ei.

– Uneori, da. Dar asta nu înseamnă întocmai să te joci.

– Nu, nu. Dacă vrei să despici firu-n patru, n-ai decât. Am vrut doar să spun că tu cheltuiești mai mult timp și mai multă energie cu copiii tăi decât o fac eu. Asta nu înseamnă că nu-l iubesc pe Njaal.

Îi cred pe chinezi la capitolul ăsta. Ei spun că bărbatul nu descoperă că a devenit tată decât atunci când copilul său împlinește cinci ani. Cred că există un sâmbure de adevăr în zicala asta.

– Deci tu vei deveni tată de abia la toamnă.

– Exact!

– Dar voi nu aveți decât un copil. Este altceva. Dacă ai trei, atunci nu mai ai de ales.

– Eu îi spun lui Njaal că-l iubesc. I-o spun direct.

– Eu nu fac asta. Nu cred că le-am spus niciodată. Aici este limita.

– Nu, să nu cumva să vă apropiați. Ha, ha, ha!

– Să nu calci iarba, băiete! *Du skal ikke trå på gressplenen, gutt.* Nu era dintr-o poezie de Skjæraasen?

– *Spede spirer lyt få stå!* Lasă firele fragile să rămână în picioare! Nu, al naibii să fiu dacă-mi mai amintesc! Dar cred că asta depinde de predispoziție, nu depinde doar de rolul pe care ni-l alegem. Unora le place să se joace. Tata are un lipici extraordinar, copiii îl adoră. Băiatul vecinilor îl cheamă și acum la petrecerile de ziua lui. Tata merge spre optzeci de ani. Are aceeași viziune asupra vieții ca Goethe. „Nimic nu ne duce mai aproape de nebunie decât separarea de ceilalți, și nimic nu păstrează mai bine rațiunea sănătoasă decât traiul simplu și firesc cu cât mai mulți oameni." *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister.*

– Doar unul care se ține deoparte și care nu trăiește simplu poate să spună așa ceva, știi?

– Asta e marea deosebire dintre noi doi, cred eu. Aproape toți cunoscuții mei au un tată care i-a trădat într-un fel sau altul. Și toți încearcă să răscumpere această trădare față de copiii lor.

– Nu ăsta e mersul lumii?

– Chiar dacă reușești, așa cum a reușit tatăl meu, și el a fost un tată ideal, te asigur, acest ideal nu se moștenește. Ceea ce se întâmplă atunci este că fiii nu mai au ce să răscumpere. Prin urmare, tu devii un tată mai bun decât al tău, în timp ce eu devin un tată mai rău decât al meu, după cum Njaal, la rândul său, va compensa asta față de copiii lui, dar ei, încă o dată, vor fi la fel de neajutorați ca bunicul lor, adică eu. Idealul nu se moștenește, *that's the point.*

– Ca un fel de dialectică a neajutorării?

– Da, exact. Să ai un tată bun nu ajută la nimic.

– Ba în mod cert ajută. E minunat să trăiești în stabilitate și armonie.

– Dar ce rezultă dintr-o copilărie armonioasă? Cunosc foarte mulți oameni care au avut o copilărie extraordinară, dar ce s-a întâmplat cu ei? Ce au făcut ei?

– Ai o perspectivă industrială asupra vieții, de parcă trebuie neapărat să producă ceva. Și dacă la asta te referi, ai dreptate. O copilărie armonioasă nu produce nimic. Dar dacă armonia în sine ar fi cheia? Dar dacă o existență echilibrată ar fi scopul în sine?

– Nu, nu, nu, sper că nu vorbești serios! Eu sunt pe aceeași lungime de undă cu Ayn Rand, care scrie că sunt puțini, chiar foarte puțini, acei oameni care mențin lumea în funcțiune. Ei sunt creatorii, cei care realizează ceva în lume și nu doar se folosesc de ea.

– Chiar și în oamenii la care te referi există o neliniște. De aceea creează ei sau trec la acțiune, pentru că sunt mânați de o neliniște interioară, de o anumită senzație de neîmplinire. Dar ținta lor rămâne mereu armonia, fie că au douăzeci, treizeci sau patruzeci de ani. Scopul este să poți să stai într-o grădină, să te uiți cum țâșnește apa din aspersoare, să fii înconjurat de copii și să te gândești că acum îți ajunge, acum ești fericit. Orice impuls omenesc are la bază nevoia de armonie.

– Ascultă-mă, Aristotel, nu mai adineauri ai scris tu că nu te interesează fericirea?

– Ba da! Dar n-am scris că nu mă interesează armonia!

– E unul și același lucru. Dar ai dreptate în ceea ce afirmi despre neliniște și despre senzația de neîmplinire, cum că acestea ar fi principalele forțe motrice ale omului. Ceea ce se întâmplă în vremurile noastre este faptul că neliniștea nu se mai traduce în acțiune. Neliniștea nu mai produce nimic. Trăim într-o epocă a psihoterapiei. Neliniștea nu este dorită, și credem c-o putem elimina vorbind despre ea. Dezvoltăm viziuni „Zero", încercând să ducem existențe imaculate în familii de o fericire imaculată, și țelul nostru declarat este să eradicăm accidentele mortale de circulație. Dar asta este o himeră, este o mare minciună. E absolut incredibil că putem crede așa ceva. Dar o facem. Armonie, fericire, nici un deces în trafic. Dă-mi un tată rău căruia i se rupe! Dă-mi o copilărie adevărată, cu

zgaibe și suferințe! Va ieși ceva de acolo. Se va crea ceva acolo. Adică, în dizarmonie și disonanță.

– Sunt de acord cu teoria pe care-o expui, dar nu și cu practica. Mă uit la copiii mei și singurul lucru pe care mi-l doresc este ca ei să fie fericiți, ca lor să le meargă cât se poate de bine.

– Ei bine, tot ce pot spera e să dai greș!

– De fapt, mă gândesc la asta de ceva vreme. Cu ce impresie vor rămâne de pe urma copilăriei atunci când vor fi mai mari? Ce înseamnă toate astea pentru ei? N-am nici cea mai vagă idee. Ce anume primesc ei de la mine? Habar n-am.

– Au și firi foarte diferite. Se poate ca tu să le oferi Vanjei și lui Heidi același lucru, dar fii sigur că-l vor percepe în mod diferit, iar mai târziu îl vor înțelege în cu totul alt mod.

– Ai dreptate.

– Adevărul este că nu știm ce facem. Nu știm la ce anume duce. După cum se știe, copiii ai căror părinți divorțează sunt suprareprezentați în statisticile despre infracționalitate: cu cât erau mai mici atunci când părinții lor au divorțat, cu atât e mai mare riscul să intre în bucluc. Dar, cum noi nu vrem să renunțăm la dreptul de a divorța, spunem că așa e cel mai bine pentru copii. Toate sistemele produc efecte impredictibile. Da, exact ca în cazul automobilului: dacă s-ar fi spus că această invenție va ucide mii și mii de oameni în fiecare an, am mai fi pus-o noi în producție și ne-am fi centrat viețile noastre în jurul ei? Nu. De aceea nu vorbim despre asta. Spunem că mașina conferă libertate și posibilități. Și atunci când capitalismul s-a dezvoltat și a avut nevoie de mai multă mână de lucru, a spus cineva că femeia trebuie să-și lase căminul și să înceapă să producă bunuri, astfel încât forța de muncă să se dubleze? Nu. Femeia era cea care solicita drepturi egale cu ale bărbatului. Dreptul de a munci, ce fel de drept este ăsta? Ar trebui el să fie eliberator? Dimpotrivă, este exact opusul: este o închisoare. Consecința lui este că acești copii trebuie să meargă la grădiniță încă de la doi ani, și atunci ce se întâmplă? Mama și tata aproape că înnebunesc din cauza proceselor de conștiință și își petrec fiecare minut liber împreună cu copiii, încercând să fie aproape de ei cât se poate de mult. Compensare, compensare, compensare.

– Calea dintre analiza socială și paranoia este mai scurtă decât s-ar crede, i-am spus.

– Deci nu ești de acord cu mine?

– Ba da. Mai ales cu himerele, cum le-ai numit. Dacă îl citești pe Marx, *Capitalul*, acolo se vorbește pe larg despre abuzurile la care erau supuși muncitorii. Lucrau șaisprezece ore pe zi în condiții absolut umilitoare. Deci unul dintre scopurile cele mai importante ale mișcării muncitorești a fost să limiteze cantitatea de muncă. Pe atunci, munca era văzută ca un lucru pe care angajatorii, capitaliștii adică, li-l impuneau oamenilor cu forța. Era un gen de sclavie. Dar acum oamenii muncesc de bunăvoie până pică lați. De ce? Păi a apărut ideea cum că omul se realizează prin muncă. Munca a devenit, prin urmare, opusul alienării. Înseamnă să te realizezi. Așa că acum toți lucrează ca nebunii pentru că le face bine. Același lucru e valabil și în cazul consumului. Îți regăsești identitatea prin cumpărarea de bunuri care se produc în masă. Ai zice că-i o glumă. Dar cel mai grav e faptul că nu poți s-o spui. Dacă o faci, ești considerat paranoic. Pe deasupra, critica a devenit un clișeu, și-a pierdut orice valoare pentru că a fost repetată de prea multe ori. Țin minte că, atunci când eram student și citeam toate criticile astea și eram întru totul de acord cu ele, trăiam fix în maniera pe care eu însumi o criticam. Nu mi-am dat seama în momentul respectiv. Chiar dacă aș fi observat, n-aș fi putut face nimic în privința asta. Cele două sfere, ceea ce știe omul și ceea ce face, sunt separate. Ele nu se întâlnesc niciodată. Sunt ca Estul și Vestul. Sau, cel mult, ca vesta și cravata.

– Nu te-ai putut abține, nu?

– Nu, dar ideea e că nu mai este posibil să trăiești altfel. Nu mai există alternativă. Totul a fost acaparat. Îți amintești ce mi-ai spus odată, că nazismul a fost noaptea amatorilor? E adevărat. Noi, dimpotrivă, ducem vieți profesionale. Și cum am putea să n-o facem? Nu pot să nu mă gândesc la siguranță în ceea ce-l privește pe Njaal, de exemplu. Nu pot să-l las să se dea cu bicicleta fără cască sau să alerge de capul lui prin cartier, chiar dacă eu așa am făcut în copilărie.

– De ce, pentru că ai avea mustrări de conștiință dacă ar cădea și s-ar lovi la cap?

– Nu, nu este atât de simplu. Odată ce ți-a intrat în cap gândul ăsta, că trebuie să poarte cască și că trebuie să-i însoțești peste tot, nu prea mai poți scăpa de el. Devine gândul tău. Nu poți să-ți dorești pentru copii tăi decât ceea ce este mai bun. Acum, ăsta se întâmplă

să fie cel mai bun lucru. Dar ceea ce ne ghidează este gândul la ceea ce este optim pentru ei. Dar dacă acesta este realmente cel mai bun lucru, nu putem ști. Atunci când Njaal a început grădinița, eu am vrut s-o aleg pe cea mai apropiată, pentru că era mai practic, pe când Christina s-a apucat să verifice toate grădinițele disponibile, pentru că ea o voia pe cea mai bună. Dar de unde putea să știe ea care era cea mai bună pentru Njaal? Cine poate ști ce-o să se întâmple acolo, pe cine o să cunoască el și ce anume va însemna asta? Nu putem să dirijăm viața, ci doar gândurile despre viață. Astfel, tot ceea ce are legătură cu copiii noștri vorbește de fapt despre noi. Acesta este blestemul intențiilor bune. Noi nu suntem capabili decât de intenții bune, ne este imposibil să gândim altfel, dar nu suntem stăpâni și pe consecințele care decurg de aici.

– Începem să îmbătrânim, asta-i treaba, i-am spus.

– Da. Câți ani avea Voltaire atunci când a scris că omul nu are nevoie în viață decât de o grădină și de o bibliotecă? Nu douăzeci, în orice caz.

– Nu Cicero a spus asta?

– Oare el?

Am ridicat din umeri.

– Oricum, în urmă cu o jumătate de an am primit o scrisoare care conținea citatul ăsta. Dar eu l-am citit greșit. „Cel care are o bibliotecă și o pușcă nu duce lipsă de nimic", așa am citit.

– Ha, ha, ha! Da, așa e mai credibil. Trebuie să recunosc.

– Se potrivește perfect cu spiritul tău.

– Da, dar de ce crezi că au pornit bărbații războaie? De ce crezi c-au lăsat totul deoparte, inclusiv propriii copii, ca să se lupte și să ucidă? Din iubire, bineînțeles. Iubirea lor nu era mai prejos de iubirea femeilor, doar că era diferită. Acum se crede că sentimentele adevărate sunt cele de afiliere și de intimitate. De câte ori n-am citit texte care luau în râs modul în care bărbații abordează sentimentele! Cum se bat ei reciproc pe spate și chestii de genul ăsta. Dar o femeie nu înțelege ce înseamnă să fii bătut prietenește pe spate atunci când ești deprimat. Sentimentele unui bărbat nu valorează mai puțin doar pentru că nu sunt exprimate în moduri tipice femeilor. Ideea e că există numeroase forme de compasiune și că metoda cea mai la îndemână nu este neapărat și cea corectă. Nu există un monopol pe

sentimente sau compasiune! Dacă îți ții copiii lângă tine mereu, cu ce te alegi? Cu nimic.

– Cu armonie.

– Nu, nu. Eu n-am cunoscut nici un om mai lipsit de armonie decât tine în perioada în care n-ai scris, ci doar ai stat cu familia ta. Și când toți acești bărbați vor începe să-și ia revanșa pentru propria copilărie, vor supra-compensa, și prin supra-compensare nu vor obține decât problema contrară. Când ne îndreptăm înspre extrema cealaltă, îi ținem în puf sau le dăm tot ceea ce vor, ei nu vor avea pic de recunoștință, nici un simț al valorii, vor avea o copilărie extremă în sensul diametral opus. Prin urmare, compensarea nu creează armonie și nici echilibru. Afirm toate aceste lucruri știind că sunt un tată rău. Cu asta m-am confruntat atunci când s-a născut Njaal. N-a fost prea plăcut. Toate părțile mele rele au devenit brusc semnificative. Încerc să fiu bun pentru el, dar aparent asta nu-i de ajuns. Când va crește, mă va putea judeca pentru asta. E dreptul lui. Dar eu nu voi putea niciodată să-l judec. Niciodată. Eu n-am dreptul ăsta. Aici greșește unchiul tău! El nu are voie să-i țină partea tatălui tău și să te judece pe tine. Nu are acest drept. Nici un om nu are acest drept. Doar copiii au dreptul să-și judece părinții, niciodată invers.

– Chiar a trebuit să-mi amintești?

– De ce anume?

– De Gunnar. Nu mă gândisem la el de câteva minute.

– Cu siguranță n-ai de ce să-ți faci griji.

– Bineînțeles că am, i-am spus.

Lângă noi s-a deschis ușa, și Heidi și-a scos capul pe balcon.

– Când vine mama acasă? m-a întrebat ea.

– Mâine, i-am zis.

– Vreau cu mama!

– Știu. Vrei să vorbești cu ea la telefon?

A încuviințat. Mi-am stins țigara și m-am dus înăuntru, cu Heidi pe urmele mele, am luat telefonul și am format numărul Lindei.

– Bună! Sunt Karl Ove, i-am zis când a răspuns. Copiilor le este dor de tine. Vrei să vorbești cu ei?

– Sigur că da!

– Ți-o dau pe Heidi, i-am spus întinzându-i telefonul fetiței.

– Când vii acasă, mami?

M-am dus în camera de zi și-am întrebat-o pe Vanja:

– Vrei să vorbești cu mama la telefon?

Ea a confirmat și a sărit din fotoliu.

– Și eu! a spus John.

– Nu toți deodată. Acum vorbește Heidi. Veți primi și voi telefonul după aceea.

Vanja s-a așezat la loc continuând să se uite la televizor. Recunoșteam din limbajul corpului ei că-și ascundea sentimentele; asta se întâmpla de fiecare dată când rămâneam singur cu copiii, fiind o manifestare a dorului de mamă. Dacă ar fi intrat Linda acum pe ușă, Vanja ar fi fugit la ea, ar fi strâns-o în brațe și nu s-ar mai fi dat dusă de lângă ea, i-ar fi povestit în detaliu despre ce i se întâmplase în ultima vreme și nu și-ar fi dezlipit nici măcar un deget de pe ea tot restul serii. Accepta distanța pe care i-o impuneam ca pe o necesitate, fără să se gândească la asta, bineînțeles, dar era una dintre condițiile pe care trebuia să le accepte ca să reziste cu mine, și acesta era opusul vieții fără griji.

Am ieșit iar la Heidi, care se privea în oglindă în timp ce o asculta pe Linda.

– Poți să-i spui „Pa" mamei, i-am zis. După aceea vor vorbi și Vanja și John cu ea puțin.

– Pa! a spus ea, apoi mi-a întins receptorul.

– Ești pregătită pentru ceilalți? am întrebat-o pe Linda.

– Da, sigur!

M-am oprit în pragul ușii.

– Vanja? Vrei să vorbești cu mama acum?

Vanja a scuturat din cap.

– Nu vrea, i-am spus Lindei. Ți-l dau pe John atunci.

John a luat receptorul și l-a ținut apăsat la ureche. A zâmbit cu gura până la urechi când i-a auzit vocea.

– Da, a spus el încântat. Da.

– N-a mers prea bine treaba cu crenvurștii, din păcate! a strigat Geir din bucătărie.

Am ieșit.

– S-au crăpat. Două lucruri sunt esențiale la crenvurști. Unu: trebuie să pui o foaie de dafin în apă. Doi: nu trebuie să-i fierbi.

– Încerci să vinzi castraveți grădinarului? i-am replicat apropiindu-mă să mă uit în oală.

Carnea rozalie se revărsa din învelișul plesnit al crenvurștilor.

– Nu.

– N-au nimic, am zis. Gustul e la fel de bun.

Am scos cinci baghete pentru hotdog, am băgat câte un crenvurst în fiecare, le-am așezat pe o tavă, am luat ketchup și m-am dus în sufragerie cu tava.

Telefonul era pe canapea. L-am ridicat.

– Alo? am spus, dar Linda închisese, așa că l-am așezat în încărcătorul de sub oglinda din hol. Atunci când m-am întors în cameră, fiecare dintre ei luase câte un hotdog. Mai primiți dacă mai vreți, le-am zis. Doar să-mi spuneți. Suntem la bucătărie.

Am intrat în bucătărie și am scos muștarul, era unul tradițional din Skåne, sortiment pe care de ceva timp îl puneam pe orice fel de mâncare, am pescuit un crenvurst din acela crăpat, l-am băgat în chiflă și m-am așezat la masă cu Geir, care înfuleca deja un hotdog.

– Sunt buni ăștia danezi, a zis el.

– Îhî! Trebuie să guști și muștarul. Și ăsta e bun.

– Am să pun la următorul. Chiar, mai ții minte reclama aia la cârnații Gilde de acum câțiva ani?

– Nu.

– Știi, cârnații Gilde sunt puțin curbați. Ei bine, sloganul era ceva de genul „Cârnații Gilde te duc pe culmi" Câteva feministe au reacționat, fiind de părere că era o exprimare sexistă. I-au cerut socoteală până și directorului firmei Gilde, însă el n-a înțeles la ce se refereau. „Sunt doar niște cârnați!" le-a spus. Ha, ha, ha!

La est, cerul se înnegrise complet, iar acolo unde era mai luminos, dincolo de marginea orașului, era vărgat de ceea ce trebuia să fie ploaie. Îmi simțeam capul greu.

– Ai făcut o observație bună în legătură cu Marx, a spus Geir după o vreme. Că acum se muncește la fel de mult, doar că acum o facem în virtutea concepției că astfel ne realizăm. Cert este că unii au devenit putred de bogați pe spinarea altora pe atunci, și că unii devin putred de bogați de pe urma muncii altora și acum. Nici o deosebire, totul este la fel, exceptând ideile noastre despre muncă.

– Hm! După mine, e vorba despre faptul că a trebuit să ne adaptăm. Ăsta e un răspuns adecvat la o problemă reală. Atâta vreme cât nu ne putem opri din muncit, trebuie să găsim o altă raţiune pentru a o face. O altă motivaţie, adică.

– Excepţional! a spus Geir ridicându-se de la masă. Pentru tatăl meu, slujba era ceva ce avea valoare în sine. Se ducea la muncă deoarece trebuia să meargă acolo. Încerca să facă totul cât mai bine, în acelaşi timp nevrând să iasă prea mult în evidenţă. Ideea de a se realiza îi era probabil complet străină.

A scos un alt crenvurst din oală, l-a pus într-o baghetă şi s-a aşezat. Eu i-am împins borcanul cu muştar peste masă.

– Dar argumentul tău legat de ceea ce facem pentru a compensa nu se susţine, i-am zis. Întotdeauna a fost firesc să reproduci modelul, să reproduci ceea ce ai trăit în copilărie. Tata a fost bătut de tatăl lui şi, prin urmare, ne-a bătut pe noi. Nu des, într-adevăr; s-a întâmplat doar de câteva ori, dar faptul că bătaia a existat în lumea lui l-a determinat ca uneori să apeleze la această măsură. El nu încerca niciodată să se revanşeze pentru nimic. Asta nu era inclus în rolul lui. Eşti crescut într-un anume mod, pe care îl reproduci în raport cu copiii tăi. Noi suntem cei care brusc am început să ne revanşăm. Ţii minte ce ţi-am spus odată despre Rudbeck? Despre biografia lui? Că tatăl lui l-a bătut şi l-a umilit, dar el nu a interiorizat totul, nu a văzut în asta o parte a formării eului, ci un element obiectiv, o întâmplare din exterior? Asta s-a întâmplat în secolul al XVII-lea.

– Îmi amintesc. Profesorul meu din facultate a scris cartea.

– Atunci întrebarea care se pune este, pe de o parte, de ce punem atât de mult accentul pe traumă, sau de ce vedem întotdeauna aspectul traumatizant al lucrurilor, şi pe de altă parte, de ce vrem să ne creştem copiii într-un alt mod.

– Tu crezi că noi alegem să facem asta?

– Nu, nu cred asta. Vreau să spun că s-a produs o schimbare. Asta e sigur. Şi ne aflăm cu toţii în miezul schimbării. Cred că e o formă de răspuns. Cred că tocmai faptul că ne ducem copiii la grădiniţă de când au un an şi că ne înconjurăm de tot felul de porcării alienante, cum sunt televizorul şi jocurile pe computer şi tot restul, ne *obligă* să fim aproape de copiii noştri. Pe vremuri, copiii stăteau acasă, într-un loc care era al lor, şi aveau în preajmă o seamă de adulţi care poate că

nu erau apropiați, dar erau acolo. Când acel loc a dispărut, a trebuit să se introducă o compensare. Nimeni nu a plănuit asta. Nici măcar nu s-au gândit la asta. Pur și simplu așa se întâmplă, și devine un imperativ. Așa cred eu că stau lucrurile.

John a intrat în bucătărie și s-a uitat la Geir.

– Mai vrei un hotdog? l-am întrebat.

El a scuturat din cap.

– Chiflă.

– Ah, o *chiflă*, i-am spus eu zâmbind. Bineînțeles că primești.

I-am pregătit un hotdog. Am scos muștarul dulce din frigider, am trasat un fir galben-ocru de-a lungul chiflei și i-am întins-o. El a început să mănânce din mers.

– Și nici nu există alternativă, i-am spus lui Geir. În vremurile noastre, singura alternativă la capitalism a fost nazismul. Naziștii au vrut să schimbe societatea de la bază și să creeze ceva radical diferit. Și se știe prea bine ce s-a întâmplat.

– Păcat că nemții au pierdut războiul, dar e bine că nazismul nu l-a câștigat, așa obișnuiesc eu să spun, a zis Geir.

Pe obraz avea un fir roșu de ketchup.

– Tata? a strigat Heidi din sufragerie.

– Da? i-am răspuns.

– Mai vreau un crenvurst!

– Vino încoace ca să-ți dau!

– Nu! Vino tu aici!

– Nici vorbă!

– Ce?

– Nici vorbă!

S-a făcut liniște.

– Și la ce ajută toată gândirea asta legată de siguranță? m-a întrebat Geir. La ce ajută această temere continuă că se poate întâmpla ceva rău? Ce putem noi să facem? Asta generează mai multă anxietate, nimic altceva. Pe vremuri mergeam pe jos la școală. Nici unul dintre noi n-a murit. Acum, toți copiii sunt duși cu mașina la școală. Nici dintre ei n-a murit nimeni.

– Tata! m-a strigat Heidi.

– Da?

– Vino!

– Nu! Tu trebuie să vii!

– Bine atunci!

M-am ridicat ca să-i pregătesc un hotdog, care a fost gata exact atunci când a intrat ea pe ușă.

– Vrei și un pahar cu apă? am întrebat-o.

Ea a încuviințat.

– Mai vrea și Njaal unul?

Heidi a ridicat din umeri și a ieșit. Am umplut patru pahare cu apă, m-am dus în camera de zi și i-am întins un pahar fiecăruia.

– Mai vrei un hotdog, Njaal?

El a confirmat fără să-și ia ochii de la televizor.

– Și tu, Vanja?

Ea a scuturat din cap.

– Când vine mama? a vrut să știe Heidi.

– Mâine, i-am spus. Vă este dor de ea?

Heidi a încuviințat. Vanja s-a uitat drept în față. John m-a privit zâmbitor.

– Mama! a exclamat el.

Cum se putea să am un băiat așa de vesel era un mister pentru mine.

– Vrei o bere? m-a întrebat Geir atunci când am intrat în bucătărie.

– De ce nu?

– Prin urmare, structurăm spațiul social, a spus el deschizând ușa frigiderului.

M-am așezat. După ce mi-a întins o bere, Geir a continuat:

– Remodelăm mediul înconjurător. Suntem extrem de vigilenți. Știm totul, până și numele designerului unei furculițe. Eliminăm toate primejdiile și luăm măsuri de precauție pentru orice. Ceea ce dispare atunci este spontaneitatea. De ce vrem ca spontaneitatea să dispară? Ce obținem prin asta? Spontaneitatea este ceva complex, nu poate fi repetată, iar repetiția este cheia controlului. În acest punct ne aflăm noi.

– Într-un fel, cercul s-a închis, i-am spus.

– La ce te gândești acum?

– La neanderthalieni.

– Ah, tema ta preferată. Ce învățăminte ai tras din viețile lor mizerabile, dragul meu?

– Crezi că au fost spontani?

– Dacă mă întrebi așa, răspunsul este nu.

– În timpul celor două sute de mii de ani cât au trăit în Europa, nu s-au dezvoltat absolut deloc. Au făcut exact aceleași lucruri pe care le făceau atunci când au venit. Și-au dus viața în aceleași locuri. Într-o grotă din Franța, un trib a locuit patruzeci de mii de ani. Au dispărut atunci când peștera s-a prăbușit. Este ca și cum aceeași familie ar locui la o fermă timp de patruzeci de mii de ani. Este pur și simplu imposibil de conceput. Dar nu și pentru ei. Au făcut aceleași unelte, au vânat în același mod, s-au hrănit în același mod, nici măcar un lucru nu s-a schimbat la ei. E fascinant, nu? Că cele mai apropiate rude ale noastre n-au fost în stare să se schimbe? Că dezvoltarea a fost un concept absolut străin pentru ei? Nici o improvizație, nici o spontaneitate; acestea nu existau. Primii oameni au fost o revoluție inimaginabilă atunci când au apărut. Ceea ce ne separa pe noi de neanderthalieni era exact același lucru de care încercăm acum să ne descotorosim.

– Acum urmează să spui că n-a trecut prea mult timp de la apariția oamenilor?

– Păi așa e! Și atunci au existat mai multe tipuri de hominizi care conviețuiau. Asta trebuie să se întâmple din nou. Gândește-te numai la oamenii care vor fi peste trei sute de mii de ani. O să fie o subspecie complet diferită. Poate chiar peste șaizeci de mii de ani.

– Da, să-i saluți din partea mea.

– Ha, ha. Știi tu câți oameni de Neanderthal au existat de fapt?

– Nu?

– Se estimează că au fost pe undeva între zece și douăzeci de mii. Și ăștia au fost toți! Deci imaginează-ți cum arăta Europa atunci. Complet nepopulată, doar animale și păsări și păduri și câmpii și cincisprezece mii de neanderthalieni inflexibili dispersați prin grotele de pe continent. *That's it.*

– Utopia ta.

– Aproape. Dar cea mai mare diferență dintre primii oameni și neanderthalieni, știi care a fost?

– Nu aveau crenvurști?

– Oamenii purtau bijuterii. Purtau dinții morților la gât. Care va să zică, aveau o gândire simbolică. Există mai mult decât ceea ce vedem. Era o idee de neconceput pentru neanderthalieni.

– Te întrebi care era scopul, a zis Geir. Dinți în jurul gâtului.

– E vorba de conștiința faptului că există ceva dincolo de ceea ce ne înconjoară.

– Tocmai asta îmi dă de gândit. Dinții nu sunt decât dinți. Modul în care trăiau neanderthalienii mi se pare mai rezonabil.

– Aparent, în ADN-ul nostru se regăsesc gene de origine neanderthaliană. Nu la africani, de vreme ce oamenii nu existau atunci când neanderthalienii au plecat de acolo. Dar la europeni se regăsesc. Eu nu cred că neanderthalienii au dispărut. Eu cred că s-au amestecat printre oameni și s-au contopit cu ei.

– Așa crezi tu.

– Îhî. N-ar fi imposibil, în orice caz. Pe deasupra, neanderthalienii existau de mult mai mult timp decât noi, doar că n-aveau habar de asta.

– Într-adevăr.

– Adică noi am trecut de la o lume lipsită de mistere la o lume plină de mistere, iar acum ne-am reîntors într-o lume fără mistere.

– E incredibil că statul plătește oameni ca tine ca să-și stoarcă creierii despre vremurile de odinioară și să scrie cărți despre găselnițele lor.

– A existat o subspecie de oameni scunzi pe Flores, o insulă din Indonezia. Locuiau acolo într-o grotă. Se pare că nu erau mai mult de cincizeci, o sută de persoane. Aveau cam un metru înălțime.

– Pitici?

– Nu, erau pur și simplu o altă specie. Au trăit acolo multă vreme, încă de la începutul omenirii. Iar locuitorii de astăzi ai insulei au câteva povești extraordinare despre niște omuleți care veneau să le fure legumele. Am auzit o astfel de poveste. Tipul spunea că femeile își aruncau sânii peste umeri atunci când fugeau. De unde naiba scosese detaliul ăsta? După felul în care-i descria mi s-a părut că erau niște troli micuți, niște creaturi mitologice. Un fel de *tusse*, făpturi subpământene din mitologia nordică. Dar apoi s-au găsit schelete în acea grotă. Erau niște oameni în miniatură.

– De unde ai scos toate astea?

– Din documentarele care se difuzează noaptea la televizor. Mă uit adesea la ele. Habar n-am cât este adevăr și cât este aberație, dar pe mine mă captivează.

– Asta-i clar!

– Are legătură și cu utopicul, cred eu. Într-adevăr, totul *era* diferit pe vremuri. Nu doar mediul, ci și ceea ce însemna să fii om. Eu vreau alternative, atâta tot. Oricare ar fi ele.

– Deci ai prefera să fii neanderthalian, asta încerci să spui?

– Nu! Dar faptul că istoria s-a terminat, că nu mai există alt viitor decât o repetare a ceea ce avem acum, îmi provoacă o claustrofobie teribilă. Nu am nevoie neapărat să fac altceva, sau să fiu altcineva, nu asta vreau să spun, dar vreau să existe posibilitatea unei alte vieți.

– Trăim în epoca viziunii nule, suntem într-un unghi mort al timpului.

– O formulare frumoasă, recunosc.

– Știu.

M-am ridicat și m-am dus în cameră. Geir a venit după mine. *Bolibompa* se terminase, acum se uitau la o emisiune pentru adolescenți. Am oprit televizorul și m-am uitat la Geir.

– Le facem baie?

– De ce nu?

– Cine vrea să facă baie? i-am întrebat pe copii.

– Vino, Njaal, a spus Vanja coborând de pe canapea. Njaal a urmat-o, apoi a venit și Heidi.

L-am ridicat în brațe pe John și l-am dus după ceilalți în baie. L-am lăsat jos, am luat recipientul de deasupra oglinzii și am dat cu pudră albă de Ajax pe fundul căzii, am luat buretele de sub chiuvetă, l-am umezit și am început să frec emailul alb. La contactul cu apa, pudra albă nu doar că se lichefia, dar se făcea și galbenă la culoare. Îmi place galbenul. Galbenul pe alb, galbenul pe verde, galbenul pe albastru. Îmi plăceau lămâile, atât forma lor, cât și culoarea; și îmi plăceau câmpurile de rapiță care-și întindeau galbenul intens în peisajul din Skåne, primăvara și vara, sub cerul înalt și azuriu, între pajiștile verzi. Și îmi plăcea pulberea albă Ajax care-și preschimba culoarea în galben atunci când venea în contact cu apa.

În timp ce eu frecam cada, copiii s-au dezbrăcat. Presupuneam că stăteau în spatele meu cu mâinile în aer și corpurile înclinate înspre mine. Am pornit dușul, am îndepărtat detergentul și firele de păr care mai rămăseseră după ultima folosire a căzii, am fixat dopul, am

apăsat maneta și am stat cu degetul sub jetul puternic de apă care forma o cascadă în miniatură sub robinet.

– În cadă cu voi! le-am zis.

Vanja și Heidi s-au cățărat înăuntru. Njaal era puțin nehotărât și s-a uitat spre tatăl lui, care în tot timpul acesta îi urmărise tăcut, în timp ce John își întindea mâinile înspre mine. I-am dat jos tricoul, pantalonii scurți până la genunchi și șosetele, i-am scos scutecul și l-am aruncat în coșul de gunoi de sub chiuvetă. L-am ridicat ținându-l de mâini și l-am lăsat în cadă legănându-l ca pe o maimuțică.

– Acum intră și tu, Njaal, i-a spus Geir.

– Poți să stai aici! i-a zis Vanja arătând spre locul dintre ea și Heidi.

El a ezitat, dar apoi s-a prins cu mâinile de margine, a băgat în cadă un picior și l-a ridicat pe celălalt. Avea picioare frumoase, trăsăturile feței erau și ele frumoase, ochii căprui, părul deschis, tenul rozaliu. Era sensibil, avea ochii blânzi, dar era și plin de energie, și cele două laturi păreau să se echilibreze perfect. Semăna mult cu Christina, nu la fel de mult cu Geir, în orice caz, nu la prima vedere.

Geir închidea în sine multe lucruri, dar asta nu însemna neapărat că ele nu existau în el, ci numai că erau ascunse. Când și când mă întrebam dacă el însuși era conștient de prezența lor. Mama lui încercase întotdeauna să-l țină aproape și-i indusese sentimente de vinovăție atunci când el nu se afla cu ea, adică fusese o mamă posesivă, dominatoare. Suferea de anxietate, din câte înțelesesem eu, și evident că lui îi trebuiseră multe resurse ca să se elibereze. Geir avea un respect redus pentru sentimente și emoții, ura tot ceea ce era irațional, tot ceea ce era exprimat într-un fel, dar avea sensul opus, era rațional până la extrem și, prin faptul că era mereu în alertă, întotdeauna căutând motivația din spatele oricărei emoții, era un adevărat cinic. Nu-l interesa opinia celorlalți. Majoritatea prietenilor se îndepărtaseră de el pentru că-și exprima părerea fără menajamente. La un moment dat fusesem și eu pe punctul de face asta. Într-un fel sau altul îl jignisem fără să-mi dau seama, iar data următoare când am vorbit m-a atacat. M-a lovit fix în punctul meu cel mai slab, care erau copiii, în acel caz Vanja. La început n-am înțeles ce se întâmpla, Geir râdea și făcea glume despre sensibilitatea ei și despre greutățile pe care urma să le întâmpine din cauză că ne avea pe Linda și pe mine pe post de părinți. Nu mi-a fost clar ce voia să spună, nici chiar după

ce-am închis telefonul, dar mi-era clar că nu voiam să mai vorbesc cu el. După câteva minute m-a sunat ca să-și ceară scuze. Mi-a spus că fusese ofensat și că nu vorbise serios. I-am acceptat scuzele, dar nu l-am sunat decât după câteva zile, pentru că afirmațiile lui fuseseră de o cruzime incredibilă. Cuvintele acelea fuseseră rezultatul unei reflecții îndelungate, mă gândeam, indiferent cât de irațional îi fusese comportamentul. Dar a trecut, am rămas în continuare prieteni și eu am devenit mai înțelept. Culmea e că mă prevenise cumva la scurt timp după ce ne cunoscuserăm la Stockholm. „Dacă mă vei ofensa, nu vei ști niciodată", așa îmi spusese. Era atât de mândru și orgolios, acestea erau poate cele mai pregnante însușiri ale lui. Și, într-adevăr, l-am jignit fără să-mi dau seama, sau îmi dădeam seama, însă habar n-aveam cum o făcusem. La finalul primului meu an la Stockholm, el pur și simplu a dispărut. Christina m-a sunat după câteva zile și mi-a spus că plecase în Turcia. Asta nu era decât o parte din adevăr, pentru că el își continuase drumul spre Irak, după cum aveam să aflu din întâmplare câteva săptămâni mai târziu.

Geir în Irak?

Ca scut uman?

Fără să-mi spună nimic?

Asta nu m-a împiedicat să mă folosesc de povestea lui ca să mă dau mare la anumite evenimente sociale. Toată lumea discuta despre iminenta invadare a Irakului, și acum eu puteam să afirm că știam pe cineva care se afla în Bagdad chiar atunci, și nu doar atât! Respectivul era acolo pe post de scut uman.

După trei luni și ceva m-a sunat. Era la Stockholm, ne puteam vedea? Era plin de energie atunci când ne-am întâlnit într-un restaurant din Gamla Stan, era zâmbitor și fericit, o persoană complet diferită de bărbatul deziluzionat și ros de îndoieli care părăsise orașul în urmă cu câteva luni. Îți dădea impresia că ar fi fost plecat în spațiu, avea o perspectivă complet diferită asupra vieții pe care o trăia aici; ceea ce îl deranjase nu-l mai deranja. Din război adusese o cantitate uriașă de materiale brute a căror prelucrare îi luase șase ani, iar acum, când stăteam în baia apartamentului din Malmö, în această seară de august a lui 2009, se transformaseră într-o carte documentară. Nu-și luase nici măcar o zi liberă de la serviciu, din câte știam eu. Lucrase neîncetat, în fiecare weekend și în toate concediile. Atunci când eu

am început să lucrez la romanul meu autobiografic, viețile noastre au devenit comic de asemănătoare; totul se rezuma la ceea ce făcea fiecare în cămăruța lui, eram aproape complet izolați de restul lumii, cu excepția familiilor noastre. Eu citeam ce scria el, el asculta ce-i citeam din textele mele, dar relația dintre noi era asimetrică, deoarece în vreme ce eu îmi trăiam viața în mijlocul mulțimii, citeam aceleași cărți ca toți ceilalți, gândeam la fel ca toți ceilalți, Geir își croise un drum propriu încă de la vârsta de douăzeci de ani, și mă inspirasem atât de mult din cunoștințele pe care și le însușise pe cont propriu, încât ceea ce scriam acum ar fi fost de neconceput fără el, chiar dacă era vorba despre un roman autobiografic. Era neplăcut că mă dovedeam atât de slab și influențabil, iar faptul că trebuia să împrumut de la Geir ca să devin mai puternic și mai bun mă submina încă și mai mult. Pe de altă parte, nu mă simțeam inferior față de el atunci când ne întâlneam sau când vorbeam la telefon, pentru că atunci n-am fi putut fi prieteni. Din contra, important era tocmai faptul că nu era nevoie să mă pliez după el și nici să mă gândesc la ceea ce putea să înțeleagă sau să creadă despre afirmațiile mele. Mi-era jenă față de toți cunoscuții mei, și chiar nu exagerez când spun toți, într-o mai mică sau mai mare măsură; mereu exista ceva ce nu îndeplinisem, ceva ce nu făcusem destul de bine, sau o limită pe care o încălcasem, dacă nu în realitate, atunci măcar în gând. Fusese curată nebunie să mă apuc să scriu despre asta, despre cum mă priveam pe mine însumi, pentru că atunci mă lăsasem vulnerabil la un lucru de care mi-era într-adevăr teamă – disprețul altora. Fără discuțiile telefonice cu Geir n-aș fi reușit; cu ajutorul lor mi-am construit un fel de scut, astfel încât excesele mele pierdeau din forță. Da, influența lui a fost atât de mare, încât mi-a permis să găsesc libertatea și independența, care, într-un mod straniu și exasperant, erau strâns legate de contrariile lor, constrângerea și dependența.

Dar ce înseamnă de fapt influența? Părinții care-i arată copilului lor lumea și-i povestesc cum este ea alcătuită? Un Iago care-i șoptește lui Othello ceva la ureche? Și când se transformă o influență oportună într-una nefastă? Sau, ca să formulez altfel, ce este independența?

Pentru un scriitor, cel mai rușinos este să fie prins plagiindu-și un confrate. Pe locul al doilea în clasamentul rușinii este imitarea stilului altcuiva. A nu fi original nu este chiar la fel de rușinos, dar

e înjositor; cea mai gravă observație pe care o poate face un critic despre un roman este să-i constate lipsa de originalitate. Faptul că este rușinos să imiți opera altui autor, însă este doar degradant, nu la fel de rușinos, să scrii ceva lipsit de originalitate reprezintă o distincție crucială care atestă importanța pe care o acordăm în zilele noastre cultului personalității; este imperativ ca opera să poată fi identificată ca aparținând unui individ anume, absolut independent, care este considerat sacrosanct, în sensul că rezultatul muncii sale de creație nu trebuie să apară în altă parte. Nu ceea ce rostește vocea sa este cel mai important, ci felul în care rostește acele cuvinte, iar acest aspect îi este caracteristic numai lui.

Cititorului, pe de altă parte, nu i se cere să fie independent sau individualizat, întregul sistem al literaturii se bazează pe faptul că cititorul se va supune operei și va dispărea în interiorul ei. Admirația și supunerea față de individ nu au fost trăsături predominante în cultura premergătoare romantismului, și pot fi înțelese doar ca rezultatul unei schimbări radicale a societății, conform căreia eul era reprezentat într-un mod complet diferit decât cu numai câteva generații înainte. Dar eul romantic, expandat dincolo de marginile sale, având drept primă caracteristică unicitatea, nu marchează fără echivoc schimbarea, deoarece prezumă că toate celelalte euri, adică cititorii, sau, în limbajul nostru, consumatorii, s-au supus și și-au acceptat statutul ca ne-unice. Geniul romantic sau geniul politic, Goethe sau Napoleon, au funcționat în același mod în care a funcționat dintotdeauna regalitatea, reprezentând puterea, excesul, dorința și măreția, trăind pe seama tuturor, iar celebritățile vremurilor noastre sunt continuatorii lor. Acesta este un mecanism de securitate socială, pentru că suntem educați să ne credem unici, convinși că ne exprimăm cu adevărat pe noi înșine atunci când zicem sau facem ceva, în timp ce, în realitate, suntem foarte asemănători, practic identici, și, ca să nu fim zdrobiți de acest adevăr, care ar face una cu pământul orice idee despre cine suntem, îi ridicăm în slăvi pe toți oamenii care într-un fel sau altul s-au făcut remarcați, adică au depășit limitele obișnuite, fie că aleargă foarte repede, sar foarte departe, scriu cu foarte mult talent, cântă foarte frumos ori arată foarte bine.

Dacă vrei să cobori pe cineva de acolo, de sus, cel mai eficient mecanism de reglare este parodia: respectivul nu este unic, mai există

cineva care vorbește ca el, arată ca el și se comportă ca el. Atunci râdem. Dacă vrem mai mult decât să-l aducem cu picioarele pe pământ și intenționăm să-l distrugem, îi arătăm cum ceea ce a făcut sau a spus este o copie a ceea ce au făcut sau au spus alții. Identicul este un fel de tabu, pentru că există pretutindeni în jurul nostru, dar evident că nu se poate pomeni despre asta, pentru că ar conduce la complet altceva, mai mare și mai periculos. Și în anumite culturi primitive identicul era un tabu, după cum o atestă interdicția imitării gesturilor sau vocii altcuiva și uciderea gemenilor. Faptul că tema dublurii fost atât de frecventă în literatura din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și dezgustul profund care-i era atașat întotdeauna demonstrează același lucru, deși cu o intensitate crescută, de parcă amenințarea identicului s-ar fi agravat odată cu apariția marilor aglomerări urbane. În secolul XX aceasta a fost problema majoră, relația dintre individ și ceilalți, dintre autenticitate și identitate. Primul Război Mondial este imposibil de deslușit fără acest cadru, la fel și cel de-al Doilea Război Mondial, care a fost rezultatul direct al celui dintâi. Consecința catastrofei uriașe a fost că unicul și localul s-au pierdut iremediabil. Altfel spus, există, dar sunt ascunse, nu le mai putem invoca, nu mai există ca valoare, țel sau utopie, așadar pe un plan superior, ci doar ca elemente subordonate în viața fiecăruia, sub forma unui paradox: fiecare eu este unic și inconfundabil, dar în același mod ca toate eurile celorlalți. Proslăvim pe cineva, dar nu ne asumăm că facem asta, și suntem impregnați de gândirea celorlalți, dar nu știm acest lucru ori nu vrem să-l vedem. Dar tocmai prin intermediul acelei influențe devine vizibil întregul fenomen, prin distincția marcantă dintre influența acceptabilă – cea care merită reprodusă din perspectiva culturii – și influența inacceptabilă, cea care nu poate fi sau nu trebuie reprodusă. Influența neprimejdioasă este valabilă pentru ceea ce aparține tuturor, străbătând întregul câmp social și intelectual – dacă-l citesc pe Foucault și mă las purtat de val într-un asemenea grad încât preiau textul cu totul și mi-l însușesc, încep să gândesc și să scriu foucaultian, n-am comis nici un delict și nici nu am pierdut ceva, deoarece Foucault are în prezent un asemenea statut, încât ideile lui ne aparțin tuturor, la fel ca ideile lui Kant sau ale lui Hegel, sau, dacă mergem mai departe, cele ale lui Platon sau Aristotel, reprezentând un soi de fundament intelectual pornind de

la care începem să ne elaborăm gândirea, în definitiv impersonală, chiar dacă este legată de anumite nume. Întreaga lume a ideilor și a reprezentărilor noastre este alcătuită din asemenea locuri; aceasta este cultura. Noi dispărem în cultură, dar nu ne pierdem identitatea din această cauză, deoarece cultura este cea care o formează – de exemplu, prin toate reprezentările generale, ce este atomul, ce este aerul, ce este casa, exprimate la toate nivelurile limbajului și culturii. Principiul fundamental al identității noastre, care este și sediul a ceea ce noi numim morală, constă din lipsa originalității, receptivitatea la influențe și subordonare. Identitatea este sincronică, adică în permanență completă și totuși schimbătoare. Limita ei este timpul; ceea ce a fost un adevăr general valabil acum două generații – de exemplu, copiii puteau fi pedepsiți fizic sau homosexualitatea era ceva rușinos – nu mai este astfel, și dacă cineva ar susține asemenea lucruri în zilele noastre ar fi ori redus la tăcere, ori condamnat. Ceea ce este valabil în cazul moralei este valabil și în cazul științei; modelul structuralist care a fost adoptat de toate științele umaniste în anii '60, de exemplu, este acum perimat și inutilizabil. Această identitate colectivă este non-individuală, lucru vădit în faptul că aceiași oameni care în anii '60 priveau drept acceptabilă pedepsirea fizică a copiilor, afirmau că homosexualitatea este rușinoasă sau considerau că metodele de analiză structuralistă sunt un aparat adecvat pentru a înțelege diversele manifestări culturale nu mai susțin astăzi asemenea opinii, sau dacă o fac, nu o spun. Faptul că noi continuăm să ne percepem toate atitudinile și opiniile ca personale și individuale, închipuindu-ne că ajungem la ele în urma unei reflecții mature, și trecem complet cu vederea rolul pe care-l joacă timpul este unul dintre cele mai importante mecanisme sociale din câte există, deoarece, în lipsa lui, relativitatea moralei și a științei ar dezintegra orice imperativ, așa că am sucomba într-un haos al independenței. Tocmai de aceea venerăm exprimarea independentă în artă – unică și particulară autorului –, și doar în privința ei aplicăm un mecanism de sancționare atât de puternic precum acuzația de plagiat, susținând astfel ideea individualității noastre. Dacă n-ar fi fost așa, n-ar mai fi existat nici o deosebire între socializare și plagiat. Învățarea are loc prin imitație; în copilărie imităm limbajul și comportamentul părinților, în adolescență imităm limbajul și comportamentul prietenilor și profesorilor

noștri, iar la vârsta adultă imităm limbajul și comportamentul celor din jur. Aproape întreg limbajul din sfera publică este non-independent și fără originalitate, adică fără vreo amprentă personală a emițătorului. Cea mai răspândită formă de limbaj public este cel jurnalistic, care se evidențiază tocmai prin anonimitatea lui: este aproape imposibil să mergi pe firul limbajului dintr-un articol până la persoana care l-a scris; despre toate subiectele se scrie în același mod, în același stil, jurnaliștii prezintă aceleași întâmplări și iau informații unii de la alții, fără să-i treacă vreodată cuiva prin minte noțiunea de plagiat. Se imită reciproc, un articol este copiat din altul, și se întâmplă așa pentru că *noi* suntem cei care scriem. Asta este valabil și pentru prospecte și cărțile de instrucțiuni, pentru tratate și manualele școlare. Doar în literatură se așteaptă un „eu" excepțional, a cărui principală limitare este aceea că n-are voie să imite, n-are voie să-i copieze pe alții ori să spună același lucru ca și ei, în orice caz, nu în aceeași manieră. Cu cât mai distinctă este vocea unui autor, cu atât mai mare este aprecierea care i se acordă. Mulți par să creadă că literatura are de-a face cu producția artistică sau cu generarea de cunoștințe, dar acestea nu sunt decât produse secundare, ceva care poate să însoțească literatura sau nu; trăsătura esențială este individualitatea, care se regăsește în tonul propriu, inimitabil al operei. Dar această individualitate nu este fără limite, ea nu se poate manifesta decât în cadrul acestui „noi"; dacă iese din cadru și exprimă ceva complet nerezonabil, va fi condamnată sau trecută sub tăcere. Un autor care, de exemplu, susține pedepsirea corporală a copiilor sau condamnă homosexualitatea astăzi, cu cincizeci de ani mai târziu față de perioada în care aceste comportamente erau socotite firești, trebuie să fie extrem de inventiv dacă vrea să fie acceptat, adică iertat, pe când un autor care de pildă neagă faptul că exterminarea evreilor a avut loc nu va putea fi niciodată acceptat sau considerat mare, indiferent la ce nivel literar extraordinar s-ar afla. Aceste două premise ale literaturii – pe de o parte că ea trebuie să fie cât se poate de individuală, adică să exprime partea inimitabilă a eului, și că, pe de altă parte, acest „eu" trebuie să se afle între granițele ideilor generale, adică să exprime „noi"-ul – se bat cap în cap, deoarece, cu cât sunt „eu" mai unic, cu atât mai departe se află „noi"-ul. Faptul că Knut Hamsun a putut să-i scrie necrologul lui Adolf Hitler și să includă

în el una dintre cele mai scandaloase propoziții din literatura norvegiană, „ne înclinăm capetele", iar Peter Handke, unul dintre primii trei autori contemporani în viață, dacă nu chiar cel mai bun, a putut să țină un discurs la înmormântarea lui Milošević, descalificându-se astfel completamente de la tot ceea ce înseamnă majoritate culturală – acestea sunt două exemple clare ale antagonismului inerent dintre „eul" unic și „noi"-ul social, altfel spus morala, din sânul literaturii. Doar un scriitor ar fi putut să formuleze *janteloven*, legile din Jante. Că legile enunțate de Sandemose au găsit o rezonanță atât de largă este ironic, de vreme ce ele exprimă tocmai tirania majorității, dar nu mai puțin ironic este faptul că cititorii își exercită individualitatea în timp ce se subordonează colectiv altei individualități. Dar tocmai prin legătura strânsă cu un individ anume, vocea literaturii de înalt nivel nu se referă doar la colectivitate, ca un exemplu al posibilului-eu pe care toți „eu" îl consumă, ci și la ființa unică, adică omul real, în spațiul real, în timp real, iar acea identitate *în sine* comportă o viziune care nu se mai află nicăieri altundeva. De aceea este literatura de neînlocuit. Pentru că indiferent de cât de plini suntem unii de alții, oricât de colectivizate ar fi „eu"-rile noastre, ele rămân de fapt singure, trec prin experiențe singure, iar această experiență, care înseamnă experiența de a fi om, experiența existenței în lume, *nu poate fi* exprimată în termeni generali, în cadrul „noi"-ului, deoarece în cazul respectiv nu există nici un „noi" Un articol de ziar sau un reportaj TV vorbesc întotdeauna despre unul sau mai mulți indivizi dintr-un loc, și aceea este o experiență pe care nici unul dintre noi nu o cunoaște. Un roman sau o poezie vorbesc întotdeauna despre un individ sau altul, dintr-un anume loc, dar într-un limbaj care face ca experiența să fie unică, și acea experiență unică ne surprinde într-un mod complet diferit în existențele noastre unice. Nu e vorba aici despre recunoaștere sau confirmare, ci despre adevăr.

Dar care este adevărul existenței noastre sociale? Una e să scrii despre socializare și plagiat și alta este să fii martor atunci când cineva te parodiază, că cineva îți preia vocea, îți copiază gesturile, comportamentul, e ceva teribil de neplăcut, sau să stai să scrii știind în forul tău interior că textul pe care-l așterni pe hârtie nu este conceput de tine, nu este ceva extras din tainițele inimii tale, ci este preluat de la altcineva, și nu de la orișicine, nu cineva care aparține de marele

„noi", ci de la un om care-ți este apropiat și pe care trebuie să-l poți privi în ochi. Toată forța din societate aici se găsește. Nu în structurile superioare, nu în marea comunitate, acel „noi" format din noi toți, pentru că acestea sunt concepte abstracte, ci în confruntarea directă dintre două persoane care se află față în față. Forța se află în privire. Acesta este adevărul despre existența noastră socială. Lumea socială este locală, este ceea ce vezi, și este unică, proprie fiecărei persoane, și din această pricină, și nici o alta, noi avem o răspundere. Acesta este adevărul despre lumea noastră socială și, prin urmare, acesta este adevărul și despre morala noastră. O morală care pornește de la comunitate, care pornește de la un „noi", este periculoasă, da, poate cea mai periculoasă dintre toate, pentru că angajându-te față de toți te supui unei idei abstracte, adică unui lucru care se găsește în vorbire sau în lumea reprezentărilor, dar nu în realitate, unde oamenii există numai ca indivizi distincți. Din acest punct de vedere, principiile morale ale lui Knut Hamsun și Peter Handke sunt complet superioare celor pe care le au criticii lor.

Eul în literatură seamănă cu eul din realitate în sensul în care unicitatea individului poate fi exprimată numai prin ceea ce le este comun tuturor; în cazul literaturii, limba. Toți acești „eu" literari folosesc aceleași cuvinte, singura diferență, adică ceea ce desparte un „eu" literar de altul, fiind modalitatea în care sunt ordonate cuvintele, iar faptul că a putut, în această distribuție neuniformă, atât de marginală când e privită de departe, să apară un „eu" atât de vibrant și grăitor precum cel al lui Emily Dickinson este absolut remarcabil. Cu atât mai remarcabil, de altfel, dacă ne gândim că aproape nimeni nu i-a citit poeziile în timpul vieții. Marea însingurare și dorul pe care le-a simțit ea sunt de mult dispărute în momentul de față, când îi citim versurile, rămâne doar articularea lor, pe care noi o aducem la viață plimbându-ne privirea pe cuvintele scrise odinioară și lăsându-ne captivați de ele. Atunci, poeta cântă în noi. Dar ne putem întreba ce anume a avut de câștigat, de vreme ce niciodată n-ar fi putut să prevadă că poeziile ei se vor răspândi în toată lumea, că va fi clasificată printre cei mai buni din epoca sa, că va fi citită mult timp după ce toți vor fi uitat de ea și de viața ei. A scris fără să aibă în minte un cititor? De ce să dai glas sentimentelor, în loc să le simți sau să reflectezi asupra lor?

Da, chiar așa, de ce să scrii?

Sunt singur în momentul scrierii acestor rânduri. Astăzi este 12 iunie 2011, ceasul este 06.17, în camera de sus dorm copiii, în cealaltă parte a casei doarme Linda, afară, la câțiva metri depărtare în grădină, razele soarelui de la apus cad pe un măr. Frunzișul este plin de lumini și umbre. În urmă cu puțin timp o pasăre a fost pe o ramură, aproape de trunchi, ținând în cioc ceva care semăna cu o râmă sau o larvă, a stat acolo o vreme și și-a dat capul repede pe spate ca s-o înghită. Acum a plecat. În spatele acelei ramuri înfrunzite sunt agățați chiloții de plajă ai fetelor, care au făcut baie toată ziua în bazinul gonflabil montat puțin mai încolo, sub coroana unei sălcii. Iarba, care în mare parte se află la umbră, este încă plină de rouă. Aerul răsună de ciripitul păsărilor. În urmă cu o jumătate de an mă aflam fix în același loc, la primele ore ale dimineții, cu copiii care dormeau la etaj și cu Linda în celălalt capăt al casei. Atunci ardea focul în sobă și afară era întuneric beznă, vârtejurile de zăpadă umpleau aerul. Mai mult de trei ani îmi petrecusem diminețile în același mod, stând aici sau în apartamentul din Malmö, încovoiat deasupra tastaturii, scriind acest roman, care se apropie de final. Am făcut asta singur, în camere goale, și pe măsură ce scriam editura publica, până acum sunt cinci volume pe marginea cărora s-a discutat, s-a scris și s-a comentat în ziare, bloguri, la radio și în reviste. Aceste discuții nu m-au interesat și, pe cât posibil, m-am ferit de ele; pentru mine nu contează câtuși de puțin. Totul se află aici, în ceea ce fac eu acum. Dar ce este asta?

Da, ce înseamnă să scrii?

În primul rând să te rătăcești, sau să te pierzi. Asta îmi amintește despre actul lecturii, dar, dacă pierderea în lectură se face în favoarea eului îndepărtat, care, fiind separat net de eul unic al cititorului, nu-i amenință cu adevărat integritatea, pierderea sinelui în procesul scriiturii, pe de altă parte, este într-un fel completă, ca atunci când zăpada se afundă în zăpadă, am putea spune, sau ca în orice altă monocromie, unde nu există nici un punct accentuat, nici o scenă principală și nici vreun fundal, nu are nici cap, nici coadă, uniformitatea e desăvârșită. Așa este și natura eului care scrie. Dar ce este această uniformitate care îl constituie și în interiorul căreia evoluează? Acesta este limbajul propriu. Eul apare în limbă și *este* limba. Dar limba nu este a eului, ea este a tuturor. Identitatea literară a eului

rezidă într-un cuvânt care este ales în detrimentul altor cuvinte, dar cât de puțin unificatoare și centralizată este acea identitate? Într-un fel, seamănă cu cea pe care o avem atunci când dormim, atunci când conștientul nu prea mai face distincție între ceea ce suntem noi și ceea ce ne înconjoară și ceea ce trăim, iar eul nostru pătrunde într-un spațiu în care banca verde din stânga ocupă un loc la fel de central pentru ceea ce suntem ca și peștele care se zbate din dreapta, sau ca apariția asemănătoare cu Neptun care se ridică dintre ape și străbate încăperea înspre noi cu apele șiroindu-i pe trup, pe sub cerul străbătut de un biplan roșu. Diferența dintre vis și scris trebuie să fie desigur aceea că primul se petrece necontrolat, prin variile modalități inconștiente ale trupului, și este fără sens, pe când cel din urmă are loc controlat și voit. Este și nu este așa, pentru că esențialul acestei asemănări constă în neputința localizării eului, în faptul că acesta îți scapă printre degete și nu mai ocupă un loc central, și întrebarea pe care o iscă este următoarea: oare nu cumva tocmai punctul central este cel care constituie eul? Cel care-l coagulează? Ba da! Dar adevărul despre „eu" nu este adevărul despre existența proprie. Între diferitele fragmente, departe în sfera celor care nu se susțin laolaltă, ia naștere și zumzetul sinelui, acel glas aparte care răsună în fiecare clipă a vieții, acel ceva pentru care ne trezim dimineața, dincolo de gândurile care ne trec prin minte și situațiile care ne fac să simțim, și, de asemenea, ultimul lucru căruia îi dăm drumul înainte de a adormi. Și nu cumva acest răsunet propriu, această tonalitate perpetuă a eului, este cel care străbate toată muzica, toată arta, toată literatura și nu doar atât, ci și tot ceea ce este viu și poate simți? Asta nu are nici o legătură cu eul și cu atât mai puțin cu „noi"-ul, ci doar cu existența noastră în lume. Când mă uit la vrăbiuța de afară, cum stă pe creangă la soare și-și lasă capul pe spate ca să înghită un vierme sau o larvă, mi-e imposibil să cred că ar fi complet lipsită de simțul existenței. Poate că acest simț este chiar mai puternic decât al nostru, de vreme ce al nostru poate fi umbrit de idei. Gândurile unificatoare ale eului pot fi dispersate prin lectură și scris, dar în două moduri diferite; astfel, în cel dintâi caz, ele pătrund din exterior în necunoscut, iar în cel de-al doilea intră în propriul necunoscut, cum ar fi în limba pe care o stăpânește respectiva persoană, cu alte cuvinte, limba în care aceasta rostește „eu" Atunci când scriem pierdem controlul asupra eului, acesta devine

imprevizibil, apărând întrebarea dacă nu cumva incontrolabilul și imprevizibilul acestui „eu" sunt de fapt o reprezentare a condiției sale reale, sau, eventual, reprezentarea cea mai apropiată a eului la care putem accede.

Ce spunem de fapt atunci când rostim „eu"?

Un jurnal celebru din 1953 începe astfel:

Luni
Eu

Marți
Eu

Miercuri
Eu

Joi
Eu

Pentru mine, aceasta este o lecție de literatură. Cele două litere, e-u, pot, atunci când sunt izolate, fără vreo interpretare, să se refere la absolut oricine; un astfel de „eu" este lipsit de identitate și deschis. La întrebarea: „Cine este cel care scrie?", atunci când singurul indiciu este acest „eu", se poate răspunde cu „oricine" Vecinul de la etajul inferior, bărbatul de la chioșcul din piață, copilul tău, August Strindberg, Sølvi Wang, Niki Lauda, ca să înșir numai câteva dintre numele care-mi vin în minte pe moment. „Eu" este o dimensiune absolut anonimă, în sensul în care este fără nume. Totuși, un „eu" fără nume poate, prin intermediul cuvintelor care-l însoțesc, să contureze o personalitate aparte, un fel de „stare a eului" care ne face să ne raportăm la el ca la un om adevărat, în carne și oase, de care uneori ne putem apropia mai mult decât am putea cu un om adevărat, deoarece limba explicită a eului literar este legată de gândurile interioare și sentimentele acestuia, așa cum este eul în sine, o dimensiune ce dispare odată cu întâlnirea fizică, moment în care corpul devine o barieră, nu cu intenții ascunse sau în scop de apărare, ci pur și simplu pentru că există și are propriul său limbaj; pe deasupra, întâlnirea dintre „eu" și „tu"

dă naștere unui „noi", iar acesta din urmă își are propriile reguli și mecanisme, cele sociale, pe care doar o dragoste arzătoare le poate nimici, și nici atunci complet, deoarece socialul există chiar și în acea legătură: nici o pereche de îndrăgostiți nu se comportă în mod unic. Dar putem contraargumenta că și acest „eu" literar, indiferent de cât de dezgolit și de intim s-ar prezenta, este deopotrivă și social, prin așteptările lui „tu", care fac să existe întotdeauna și un „noi" Da, asta zace în natura eului, este o chemare – nu este nevoie să pronunți „eu" când ești singur – și în această chemare există și „celălalt" și, prin urmare, un „noi". Același lucru este valabil și pentru eul jurnalului. Un „eu" în sine este anonim, neutru și lipsit de personalitate, dar tocmai prin introducerea acelui „tu", în acest caz așteptările care există de la orice „eu" într-un text, eul reușește să se încarce cu înțeles și să spună ceva despre autor, chiar dacă tot ce se enunță este „eu" Ce înseamnă atunci când „eu" este repetat de patru ori? Într-o frază care este umplută cu altceva, acest pronume nu ar fi observat, dar fără nici un alt cuvânt care să-l acompanieze, gol pe un rând, rostirea lui „eu" devine monstruoasă. „Eu, eu, eu, eu." Exprimă narcisism. Pe de altă parte, această goliciune expune parcă intenționat narcisismul, și în asta se întrevede o conștiință a cuiva care zice: „Eu știu ce fac". În ce constă certitudinea? Eu știu că sunt narcisist, dar tot o fac. Adică, eu nu mă ascund. Eu spun ceea ce este. Eu sunt de fapt narcisist. Dar cine sunt eu? În prezent, „eu" suntem cu toții. Mai precis: toți „eu" sunt narcisiști, dar cel de aici o și mărturisește, și mărturisirea conține un antagonism: narcisismul este o slăbiciune, ceva nedorit, pentru că altfel nu am încerca să-l ascundem, astfel că expunerea lui este o mărturie a slăbiciunii; pe de altă parte, mărturisirea relevă eul și-l accentuează, pentru că este ingenuu, și un narcisism ingenuu se ridică deasupra unui narcisism disimulat, deoarece primul caută ceea ce este real, în vreme ce al doilea caută să ascundă ceea ce este real.

Există și ceva agresiv și aproape ostil în această repetare a cuvântului „eu" Parcă vrea să spună: „*Fuck you*, poți să crezi ce vrei. Aici domnesc eu și numai eu"

Un „eu" care stă complet izolat este anonim, neutru și lipsit de personalitate. Repetat de patru ori devine un program literar și social, deoarece după ce citești primele patru zile din jurnal, înțelegi că acesta este un „eu" care se plasează în opoziție față de lumea socială,

considerând-o ipocrită și falsă, în contrast cu propria scriitură, care vrea să caute ceea ce este real și original ținându-se strâns de propriul eu, neutru și lipsit de personalitate. Eul se deschide spre noi afișându-se, la început anonim, neutru și fără personalitate, dar apoi, prin repetiție, se descotorosește de aceste trăsături, astfel că la a patra rostire cuvântul tremură însetat de adevăr, lacom de realitate, superior.

Aceasta este literatura.

Dar dacă eu aș fi început romanul în exact același mod, nu ar fi fost literatură. Chiar dacă „eu" nu este o dimensiune care-i aparține lui Witold Gombrowicz, autorul jurnalului cu pricina, și nici pentru repetiția lui „eu" de patru ori nu există drepturi de autor, așa că nu m-ar fi împiedicat nimic să folosesc fix acea deschidere, nici juridic, nici moral, n-ar fi fost totuși literară, pentru că întreaga valoare a deschiderii zace în faptul că este unică și că exprimă ceva unic. Dacă aș fi folosit aceste cuvinte, atunci eul lui Witold Gombrowicz ar fi fost deasupra eului meu, iar eul meu s-ar fi transformat într-o parodie, ar fi exprimat dependența exact acolo unde Gombrowicz a dorit să exprime tocmai independența, și astfel ar fi răsturnat de la rădăcină ceea ce spune de fapt enunțul său, cum că adevărul zace în acel „eu" unic și numai acolo, de vreme ce eul care ar fi rostit asta n-ar mai fi fost unic și original, ci ar fi fost în stilul lui Gombrowicz, socializat, plagiat.

Eul meu literar a devenit destul de gombrowiczian, pentru că jurnalele lui au avut o mare influență asupra modului în care percepeam identitatea, socialul și literatura, dar a devenit de asemenea larssonian, sandemosian și hamsunian, și dacă ar fi să dau o imagine acestei influențe, ar fi poate aceea a unui băiat, să zicem de paisprezece ani, care locuiește lângă un râu pe care, la aproape trei kilometri în aval, se află un șir de cataracte, și acolo unde apa țâșnește din stâncă, învolburată și strălucitoare ca oțelul, piatra este fin cizelată și acoperită de alge, astfel încât poți să înoți dincolo de cascade și să te lași în voia apelor, ceva ce băiatul face deseori, împreună cu cel mai bun prieten al lui și toți ceilalți care se adună acolo în serile de vară; nimic nu-i place mai mult decât să simtă presiunea apei, viteza crescândă și forța care-l trage în jos în cădere, să se lase purtat în aval și să fie pe punctul de a se rostogoli în adâncuri, sub apele pline de mici bule, să se ducă în ape mai calme, dacă vrea, după care să se

cațere pe mal, sau să înoate împotriva curentului până când acesta se întețește prea tare, obligându-l să rămână pe loc indiferent cât de mult se luptă, pentru ca până la urmă să-l ducă iarăși în aval. Da, să te lași în voia curenților din cataracte este ca și scrisul; ești purtat dintr-un punct într-altul de niște forțe pe care nu le poți domina, dar ceea ce vezi în acest timp este doar pentru tine, e de neimaginat că ceilalți tineri ar putea vedea sau simți ca el, și în aceste seri, cu soarele la apus, cu țărmul cald încă, dar cu aerul răcindu-se rapid, când roiuri mari de insecte sunt prinse în fantele luminoase din aerul care răsună de tumultul apelor și strigătele băieților și fetelor, lângă coroanele iluminate ale copacilor, prin spatele cărora trece o potecă pietruită ce duce la un conac construit probabil în secolul al XIX-lea și, de acolo, la un gater pentru tăiatul cherestelei, cu soarele ce se întunecă încet deasupra dealurilor împădurite, urmând să se deschidă pe la miezul nopții pentru lumina câtorva stele, destul de strălucitoare încât să răzbată în noaptea aurie de vară – dacă aceste seri, cu siluetele dealurilor de pe malul opus al râului adumbrite spre poale și strălucind portocaliu înspre culmi, ca și cum ar fi cuprinse de flăcări, cu drumul asfaltat pe care se iau la întrecere copiii localnicilor, fie cu bicicletele, fie cu mopedele – dacă toate acestea le-au rămas întipărite în minte, s-a întâmplat în moduri complet diferite față de al lui, la cei paisprezece-cincisprezece ani ai lor nu exista bucurie mai mare decât să se afle în acest spațiu care răsuna de vâjâitul apelor și țipetele copiilor, în lumina soarelui sau eclipsați de întuneric, un spațiu atât de minunat, încât simpla lui rememorare îl poate umple de fericire, chiar și acum, douăzeci și opt de ani mai târziu. El nu simte neapărat mai intens decât ceilalți care au fost prezenți, chiar dacă și asta e posibil, pentru că lucrurile care se lipesc de noi sunt diferite, asta nu înseamnă neapărat nici că experiența a fost mai semnificativă pentru el decât pentru ceilalți; înseamnă pur și simplu că e diferită. Este unică. Și asta constituie materialul a sute de romane, cel puțin. Da, ar trebui să fie posibil să scrii mii de romane pornind de la această idee. Băiatul de pe malul râului, de lângă gater, într-o noapte de vară. Un autor sandemosian ar fi dat *zoom in* pe fata cu bikini roșii la care tânjesc atât el, cât și prietenul lui, și ar fi urmărit firul vieții celor trei, pentru că este o structură de bază psihologică, dar și socială, o relație de doi la unu, și asta este ceva arhaic în ființa

noastră, interdicțiile care o marchează sunt fundamentale. Un autor proustian ar fi ignorat aspectele fizice concrete ale situației și ar fi pus accentul pe reminiscențele scenei în memorie, orice reprezentare fiind legată de alte reprezentări, ceea ce înseamnă că împărtășește caracteristicile operei de artă, redarea a ceva ce nu mai există aici și cu toate acestea continuă să existe în noi, prin acel văl aproape de vis care este o parte atât de importantă din realitatea noastră; fata cu bikini roșii care, la umbra copacilor, încearcă apa cu vârful piciorului seamănă cu tinerele olandeze ale lui Rembrandt din secolul al XVII-lea, Susanna de exemplu, iar trupurile fetelor care stau întinse pe stânci sau în picioare, dezbrăcându-se sau îmbrăcându-se, într-o fracțiune de secundă îi reamintesc de tablourile lui Pierre Puvis de Chavanne din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în care trupescul dobândește o calitate aproape sculpturală, fără vreo nuanță psihologică, iar aceste posturi diferite, care ne duc cu gândul la perioada clasicismului grecesc din Antichitate, în secolele al IV-lea și al III-lea înaintea erei noastre, când cunoașterea sinelui nu era îndreptată spre interior ca să caute armonia, ci spre exterior, proclamă că există o calitate umană constantă, și nu o dimensiune culturală și relativă, acesta fiind și cazul nostru de acum, cu aceste trupuri de băieți și de fete scandinave de pe munte, lângă cataracte. Un autor hamsunian spre ce și-ar fi îndreptat atenția? Duduitul mopedului care se aude la curba de dincolo de stânci? Susurul izvorului, ochii pe jumătate închiși ai fetelor? Sau casa omului gras, proprietar de magazin, din cartierul construit în anii '60, cu încercările lui de-a supraviețui marilor lanțuri comerciale? Ce a mai rămas din familiile nobiliare care poate mai dețin, poate nu, moșia de lângă râu? Sau poate spre sinele mereu în introspecție, veghind bănuitor, gata să lovească la prima suspiciune de disimulare din dorința imposibilă pentru autenticitate, dorință care l-a dus cândva pe Nagel la sinucidere într-un oraș aflat la treizeci de kilometri depărtare de acest loc, dar la distanță de nouăzeci de ani. Ah, aici existau în continuare preoți și fete de preoți, vasali și fete de vasali, sânge clocotind și inimi care bat cu putere, aici se regăsesc cele mai rafinate și cele mai crude sentimente, trebuie doar să începi de undeva.

Am citit *Pan* prima dată la vârsta de cincisprezece ani, în casa situată la trei kilometri de cataracte, și sentimentele puternice pe care

le descria și-au găsit ecoul în propriile mele sentimente. Poate că de aceea mi-a mers atât de prost în dragoste în anii următori, pentru că modul în care înțelegeam eu fetele, iubirea și relațiile își avea originea în ideile de la finele secolului al XIX-lea. Dar romanul care a avut cel mai mare impact asupra mea a fost *Dracula*. Lectura lui a fost o experiență febrilă. De ce, nu știam, și încă nu știu. Eu nu m-am identificat niciodată cu contele care le sugea sângele oamenilor, ci cu victimele lui, ființele care, după ce fuseseră mușcate de el, nu-și pierdeau doar sângele, ci și independența. Cunoscându-mă, citeam *Dracula* ca pe un roman despre supunere și eliberarea de sub forța subjugătoare. Nu că m-aș fi gândit vreodată la asta, niciodată nu mă gândeam în timp ce citeam, dar o simțeam, cu alte cuvinte nutream sentimente puternice față de tema respectivă. Toate acele sentimente de victorie și fericire care mi s-au acumulat în suflet atunci când era înfipt țărușul în inima contelui îmi stau mărturie. Și, în loc să-l văd pe autor ca pe un vampir care le suge sângele celor din apropierea sa – metaforă adecvată pentru activitatea de a scrie despre alți oameni, în orice caz, așa cum este ea percepută de public –, eu îl vedeam ca pe un individ în pericol să-și piardă independența, cineva care este prins și paralizat de forța altuia, a unui imitator slugarnic, palid, fără sânge, ca o stafie. Poate pentru că și eu am fost un om slab, mereu m-am simțit dominat de ceilalți, în toate împrejurările. Nu doar de oamenii strălucitori pe care i-am cunoscut, cei care prin charisma și talentul lor îi eclipsau pe toți, ci și de șoferi de taxi, chelneri, conductori de tren, da, toți oamenii pe care-i poți întâlni în viață. Îi sunt inferior celui care spală scările și holurile din blocul meu, el are o autoritate mai mare în situația dată, deci dacă se întâmplă să facă vreun comentariu pe un ton din care răzbate cea mai fină sugestie de supărare, de exemplu despre căruciorul de copii și trotineta care stau în fața ușii noastre, încep să tremur. Îi sunt inferior și vânzătoarei de la magazinul de încălțăminte, atunci când intru ca să-mi cumpăr pantofi ea mă domină, plină de o autoritate copleșitoare. Cei mai rău e cu chelnerii, pentru că rolul lor este acela de a servi, face parte din munca lor să îndeplinească dorințele clienților; mă simt mai neînsemnat în fața lor, sunt la mila lor, iar ei văd că nu mă pricep la felurile de mâncare și nu știu exact cum ar trebui să degust vinul, sau ce gust ar trebui acesta să aibă, domeniu în care ei sunt experți, și este cumplit de fiecare

dată. Asta mi se întâmplă mereu. Toți jurnaliștii pe care i-am întâlnit, chiar dacă sunt cu douăzeci de ani mai tineri, sunt mai buni decât mine, și fac întotdeauna eforturi imense ca să nu-i plictisesc, adesea înșirând născociri numai ca să le dau ceva. Atunci când m-am mutat la Stockholm, la vârsta de treizeci de ani, pe dinafară eram bărbat, pe interior mă simțeam ca la șaisprezece ani. Acolo l-am regăsit pe Geir Angell, pe care nu-l văzusem din primăvara aceea din urmă cu doisprezece ani, la Bergen, când fuseserăm de câteva ori în oraș la băute, iar ăsta a fost unul dintre primele lucruri pe care mi le-a spus. „Ai cea mai distorsionată imagine de sine din câte am pomenit vreodată. Pur și simplu nu ești conștient de tine însuți. Ți-a trecut vreodată prin cap că ceilalți sunt cei plictisitori? Că ceilalți sunt cei neoriginali și proști, imitatori și plini de platitudini?" „Nu, pentru că nu este așa", i-am replicat. „Ascultă-mă! Te știu de când aveai douăzeci de ani. Erai total diferit de toți ceilalți pe care i-am cunoscut în acea perioadă. Erai de capul tău și nu semănai cu nimeni. Nu m-a mirat să văd că urmează să publici un roman. Cine altcineva din generația ta a mai făcut asta? Nimeni. Tu aveai o seriozitate pe care… hm, în orice caz, nimeni nu o mai avea. Ochii ăia triști! Ar fi trebuit să te vezi! Ha, ha, ha! Acum ai scris un roman fabulos. Urmează să mai scrii unul și încă unul. Trebuie să încetezi să te mai compari cu cei care-și privesc exclusiv birocratic propria viață și viețile altora. Și, în orice caz, nu trebuie să crezi că ei sunt cei interesanți, în vreme ce tu ești nul. Ei sunt cei nuli, asta mi-e clar."

Eu am continuat să neg, dar eram măgulit, și cine n-ar fi fost, dacă cineva i-ar fi spus că are un dar deosebit și că este absolut unic?

M-am îndârjit; îi simțeam vorbele ca pe o otravă ce mi se răspândea în vene. Nu numai că el asculta ceea ce-i povesteam eu din viața mea, dar i se părea și interesant pe deasupra, și voia cu adevărat să vorbim despre asta în nesfârșitele noastre hoinăreli prin Stockholm. Despre faptul că totul fusese centrat în jurul tatălui meu atunci când eram copil, mă marcaseră încercările mele de a-i intra în voie, frica pe care o simțeam în permanență, felul în care el a murit. Relația cu fratele meu și complicațiile apărute atunci când el s-a combinat cu cineva de care eram îndrăgostit, relație care în același timp era și apropiată și distantă. Încrederea în mama, abordarea ei analitică a realității. Diversele mele relații, care nu au fost numeroase. Cum

plasam eu femeile pe un piedestal, astfel încât nici nu reușeam să vorbesc cu ele. Cum de două ori mi-am tăiat fața, dintr-un fel de panică. Vanitatea mea. Teama de a părea feminin. Bucuria când eram beat, poveștile infidelităților mele, sentimentul meu constant de inferioritate față de tot și toți. Victoriile mele, care nu puteau contrabalansa eșecurile, nici în număr, nici în intensitate. Geir transforma toate acestea într-un portret psihologic și social, pe care-l analiza și-l discuta. Mă înfățișa ca pe o entitate barocă, anormală și distorsionată, cu un eu interior complet desincronizat de cel exterior – diametral opus față de modul în care mă vedeam eu, ca un personaj pe punctul de a se șterge singur din tablou, tocmai această banalitate extremă fiind problema mea ca scriitor. Îmi plăcea fotbalul, atât să joc, cât și să mă uit, îmi plăceau filmele americane de divertisment, din când în când citeam și benzi desenate, mă uitam la prognoza meteo sau la știri datorită femeilor frumoase care apăreau acolo, puteam să fac o pasiune pentru ele; îmi plăcea, în linii mari, aceeași muzică care-mi plăcuse la doisprezece ani, și când îmi plăceau o carte sau un tablou, nu știam niciodată de ce, așa că trebuia să fac apel la un limbaj și la niște gânduri culese la întâmplare și complet lipsite de originalitate. Eu nu aveam nimic deosebit de spus despre nimic, și asta pentru că nu eram cineva ieșit din comun și nu aveam ceva care să mă caracterizeze. Totuși, prin simplul fapt că-i vorbeam despre mine însumi cuiva care nu numai că era interesat, dar și analiza totul, descoperind sau creând legături între părți distincte, ceea ce era banal devenea și pentru mine ceva extraordinar, unic. Mă simțeam de parcă eul meu ar fi fost congelat și acum începea să se dezghețe. Bucățile de gheață pârâiau atunci când suprafața corpului, amorțită de atâta timp, se punea în mișcare. Aveam sentimentul că ființa mea lăuntrică era de o bogăție inepuizabilă. Era un sentiment plăcut. Era o nouă experiență pentru mine să descopăr că vorbele mele puteau fi interesante. Mă considerasem întotdeauna anost. Ceea ce era interesant se lega de sentimentul de infinit, pentru că în infinit nu există nici o limită, și limitele fuseseră cele care ținuseră totul inaccesibil, în stare de îngheț. Aproape niciodată nu mă simțeam în largul meu cu cineva, pentru că niciodată nu am crezut că cineva putea fi interesat de afirmațiile mele, și din acea perspectivă, care era perspectiva socială, așteptările „tu"-ului construite de eul meu, îmi pierdeam orice

încredere în propriile forțe, și astfel se întâmpla în principiu de fiecare dată. Eram mut în societate, și, de vreme ce partea socială nu se află nicăieri altundeva decât în fiecare individ, eram mut chiar și pentru mine însumi, în ființa mea lăuntrică. Doar o singură dată înainte mai simțisem infinitul, și situația de atunci fusese aproape identică: o persoană a părut sincer interesată de concepțiile mele și de ceea ce povesteam despre mine însumi. Acesta a fost Arve, care era cu zece ani mai mare decât mine și care ajunsese la o asemenea profunzime a cunoașterii despre lume, încât lua totul în râs. Era la un nivel mult mai înalt față de toți ceilalți pe care-i cunoscusem până atunci. Arve era suveran, într-un fel, independent în sensul pur al cuvântului.

Era și demonic, sau juca un rol demonic în fața mea, adică rolul celui care te provoacă. Cu ce anume mă provoca? Cu libertatea. Ce însemna libertatea? Libertatea însemna să întreci măsura. Adică să identifici tot ceea ce îngrădește, te ține legat, te ține nemișcat, și să te eliberezi de toate. Nu neapărat de lumea socială, văzută ca un set de reguli de conduită pe care boemul poate să le încalce, ci de mentalitatea pe care o induc regulile sociale. Ceea ce Roland Barthes numea *doxa*. Dar Arve s-a cuplat cu Linda, de care mă îndrăgostisem lulea, așa că am tras obloanele, lăsând în urmă tot ceea ce se întâmplase, precum și rolul lui de demon al libertății. Nimic nu mai conta. M-am întors la viața mea, simțind că preț de câteva zile trăisem o viață complet diferită, care însă nu era pentru mine, nu cu adevărat, nu era a mea. Nu voiam să nimic de-a face cu ea. Eu eram cuminte, grijuliu, responsabil, cu excepția momentelor de beție, când simțeam întotdeauna o dorință puternică de a trăda. Până la urmă, așa am făcut, și a venit și ziua în care, un an mai târziu, am plecat pe o insulă și am locuit singur acolo mai multe luni, cu sentimentul că trebuia să fac o alegere care avea să-mi marcheze întreaga viață. Trebuia să devin un om bun. Asta era în iarna și primăvara lui 2001. În primăvara lui 2002 am lăsat totul în urmă și am purces spre Stockholm. Acolo l-am cunoscut pe Geir și după aceea pe Linda. În vreme ce întâlnirea cu Geir mi-a oferit o reflexie a imaginii mele și un spațiu în care ea să poată fi articulată, adică distanța, care era neprețuită, întâlnirea cu Linda mi-a dat exact opusul, pentru că orice distanță a fost anulată, m-am apropiat de ea așa cum nu o mai făcusem față de nici un al om. Și în apropierea aceasta nu era nevoie de cuvinte, de analize, nu era

nevoie nici de gânduri, pentru că, atunci când nu mai ai nimic de zis, adică atunci când viața se prezintă în toată intensitatea ei, când ești în mijlocul evenimentelor trup și suflet, doar sentimentele mai contează. Geir mi-a dat posibilitatea să contemplu și să înțeleg lumea, Linda mi-a dat șansa de-a trăi. În primul caz, m-am descoperit pe mine însumi, în cel de-al doilea, m-am pierdut definitiv de mine însumi. Aceasta este diferența dintre prietenie și iubire. Faptul că cele două dimensiuni au apărut concomitent în viața mea a întors totul cu susul în jos, și brusc, aproape de pe o zi pe alta, m-am trezit într-o situație complet nouă. Totul se deschidea, nimic nu mai era imposibil. Și soarele ardea pe cer, în vara fantastică a lui 2002, roșu, parcă acoperit de un văl sângeriu, și apunea în Mälardalen în fiecare seară, cu ultimele raze strălucind aurii pe toate turnurile și spirele din oraș, iar eu eram nemuritor. Șapte ani mai târziu, spre finele unei veri nu la fel de fantastice, în 2009, iată-mă din nou cu Geir, în baia apartamentului din Malmö, uitându-ne la cei patru copii care făceau baie în cadă, iar cerul, pe care nu-l puteam vedea, dar îi puteam ghici lumina prin geamul alungit, se întuneca treptat.

– Se vede că începem să ne descurcăm, a spus Geir.

Mi-am întors capul spre el. Zâmbea.

– Cu ce anume? l-am întrebat.

– Cu copiii, normal.

– Despre ce vorbiți, tati? a vrut să știe Vanja.

– Despre paternitate, i-am spus.

– Ce-i asta?

– Să fii tată, așa cum suntem Geir și cu mine, i-am zis aplecându-mă să opresc apa. Mă gândeam dacă bucuria lui Geir provenea din faptul că Njaal era înconjurat de alți copii, ceva ce puștiul, fiind singur la părinți, nu prea cunoscuse, și că se integrase atât de bine, sau poate din faptul că el însuși avusese inițiativa acelei excursii, Christina fiind cea care se ocupa de toate aspectele care-l priveau pe Njaal, pe când Geir scria în biroul lui în cea mai mare parte a timpului. El niciodată n-avusese de înfruntat apele repezi în care eu înotam zilnic, alegerea hainelor și spălatul rufelor, cumpărăturile și gătitul, joaca și culcatul copiilor, era probabil o alegere de cuplu și el întotdeauna spusese clar că nu voia să aibă de-a face cu asta, dar, mă gândeam eu uneori, ceva tot trebuia să-i lipsească, nu aspectele

practice ca atare, ci efectele participării active. Bucuria care a înflorit dintr-odată pe fața lui în timp ce-i privea pe copii jucându-se în cadă ar fi putut să fie legată de asta. Nu voiam să-l întreb, era unul dintre lucrurile pe care nu le abordam cu inima ușoară, pentru că nu voiam să ating un subiect atât de sensibil, nu voiam să mă apropii prea mult de intimitatea lui.

Ce era atât de periculos în asta?

Să te apropii foarte tare de o persoană înseamnă să vezi ceea ce respectivul nu vede singur, fie că nu vrea, fie că nu poate. Geir avea explicații pentru orice, dar asta nu însemna că pentru el totul era limpede. El controla toate situațiile în care se afla, cu excepția celor în care erau și copii; apropierea pe care ei o îngăduiau, de o natură inefabilă, îi era complet nefamiliară, și stingherealа lui se vedea de la o poștă. Întotdeauna îmi imaginasem că el voia să fie așa, dar atunci când i-am văzut zâmbetul cu care-l contempla pe Njaal, acea bucurie care-l cuprinsese, m-a frapat gândul că poate resimțea lipsa acelei familiarități – de care Christina se bucura din plin – ca pe un dor.

Ce mi-ar fi spus el dacă i-aș fi vorbit despre asta?

Că lucrurile nu stăteau așa?

Că stăteau așa, dar ăsta era prețul pe care accepta să-l plătească pentru a face ceea ce voia?

Că era problema lui, nu a lui Njaal, și de aceea n-avea nici o importanță?

Că nu exista nici un preț?

După ce am scris asta, ieri-dimineață, i-am dus pe Heidi și pe John la grădiniță, unde eram de serviciu. Personalul mi-a spus că puteam să-i iau mai devreme ca să asistăm la serbarea de sfârșit de an a Vanjei, așa că ne-am dus cu toții la biserica aflată la câteva străzi distanță unde se ținea evenimentul. În comparație cu serbările de pe vremea mea, care aveau loc într-o capelă unde se cântau psalmi și preotul rostea o predică lungă și totul era scorțos și oficial, ăsta fiind ultimul hop de trecut înaintea verii, care ne aștepta în fața ușii, după cum ni se părea, serbarea de final de an a Vanjei era ceva de pe altă lume. Un cor de copii de nouă-zece ani cânta piese pop; niște fete, poate de paisprezece–cincisprezece ani, le imitau pe Christina Aguilera și Mariah Carey; doi băieți de aceeași vârstă au cântat la

pian; câțiva băieți de doisprezece-treisprezece ani au cântat rap. După fiecare număr, în biserică izbucneau aplauze și urale. Era ca o audiție pentru *Idol*. Luând cuvântul, preotul a spus că important este să fii fericit, că averea și faima nu contează și că toți suntem egali. Nici Dumnezeu, nici Iisus și nici Biblia nu au fost menționate măcar o dată. După această predică, nu mai lungă de cinci minute, elevii care se făcuseră remarcați în timpul anului au fost chemați în față. Au primit diplome. Câțiva pentru notele excelente, unii pentru înzestrări deosebite – a reieșit că înzestrările constau în asumarea răspunderii pentru ceilalți și manifestarea compasiunii. Toată ședința aceasta de o oră s-a încheiat cu clasa a noua, ai cărei elevi au fost chemați în față și au primit câte o floare. Pe drumul de întoarcere, cu Heidi de o mână și John de cealaltă, am mers în urma unei gășți de băieți care aveau undeva între treisprezece și paisprezece ani. Toți erau tunși scurt cu aparatul, erau îmbrăcați la costum, vorbeau tare, se loveau unii pe alții, râdeau și strigau, așa cum unii dintre ei făcuseră și în biserică. Își dădeau mâinile atunci când se întâlneau, aplaudau și scandau atunci când unul de-ai lor, sau unul pe care-l respectau, își făcea apariția. Comportamentul macho, care părea exagerat pentru trupurile lor încă neîmplinite, ca o haină cu câteva numere mai mare, dându-le un aer comic, era totuși real, în sensul că acela era idealul lor. Acești băieți voiau să fie tari, puternici și duri, și acum erau și mulți la număr. Ceilalți, unii dintre ei palizi și slabi, cu ochelari și cu părul dat cu gel, nu aveau nici o șansă în fața acestor fii de imigranți. Când am ajuns acasă, am pornit mașina de spălat vase și am șters bancheta de lucru din bucătărie. Administratorul m-a întrebat cum fusese la serbare. I-am spus că fusese ca în SUA și că niciodată nu mai văzusem ceva atât de americanizat: li se împărțiseră diplome celor mai buni elevi, unii cântaseră pe scenă, după care venise predica absurdă, afirmând că toți suntem egali, în timp ce totul din jur indica exact opusul: doar elevii care erau mai merituoși decât alții fuseseră aduși în față și lăudați. „Da", a spus administratorul. „Pe când eram eu elev, încheierea anului școlar era o ocazie solemnă. Intonam imnul național. Dar asta s-a interzis. Era ceva rasist să cânți imnul național. Îți poți imagina?"

Da, îmi puteam imagina, normal. Egalitatea a fost instituită ca principiu dominant, una dintre consecințe fiind aceea că expresiile

apartenenței la națiunea suedeză au fost văzute ca discriminatorii și exclusiviste; prin urmare, au fost eliminate. În ceea ce privește religia, și acolo trebuia să fii extrem de precaut, biserica și statul fuseseră separate de mult, iar acum se ajunsese la stadiul în care preoții nu mai pomeneau despre Dumnezeu, Iisus sau Biblie atunci când le vorbeau elevilor, ca să nu-i ofenseze pe cei proveniți din familii musulmane. Aceeași ideologie ostilă oricărei diferențe nu putea accepta categoriile de masculin și feminin, el și ea. De vreme ce „el" și „ea" denotă sexul, s-a sugerat să se folosească *hen* în locul celor două pronume. Omul ideal era un „hen" neutru a cărui misiune de maximă importanță era să nu oprime alte religii sau culturi vădind o preferință pentru cultura sau religia sa. Această totală ștergere a eului, agresivă în dorința ei de uniformizare, dar care tolerantă în percepția susținătorilor ei, era un fenomen din pătura culturală a clasei de mijloc, adică acea parte a societății care domina mass-media, sistemul școlar și celelalte mari instituții ale statului, și exista, din câte vedeam eu, doar în Europa de Nord. Dar ce presupune de fapt această ideologie a egalității? Recent a apărut un sondaj de opinie care arată că diferențele dintre elevii din școlile suedeze niciodată n-au fost mai mari ca acum. Prăpastia dintre cei mai buni elevi, al căror viitor este luminos, și elevii cei mai slabi, pe care-i așteaptă un viitor situat în afara zonelor de putere și de bogăție, crește de la an la an. Tendințele pe care le arată sondajul sunt limpezi ca lacrima: cei mai buni elevi sunt cei suedezi la origine, iar cei mai slabi provin din familiile imigranților. Pentru că, oricât ne-am preocupa să nu-i jignim pe cetățenii de alte naționalități și alte culturi, mergând până acolo încât să eradicăm ceea ce este suedez, asta nu se întâmplă decât în lumea simbolică, lumea drapelelor și imnurilor, căci în lumea reală cei care nu aparțin clasei de mijloc suedeze, care se opune oricărei diferențieri, sunt ținuți la un nivel inferior și excluși: majoritatea imigranților din Malmö, deși sunt bine-veniți, locuiesc în cartiere asemănătoare ghetourilor, în afara centrului, în locuri deplorabile, unde rata șomajului este mare și perspectivele sunt sumbre. Pe de altă parte, această clasă de mijloc ostilă diferențelor nu-și vede copiii frecventând aceleași școli ca și copiii imigranților, prin urmare segregarea este întărită și lăsată moștenire următoarei generații. Mulți părinți imigranți nu au școală; prioritatea de odinioară a sistemului educațional suedez – eliminarea

diferențelor dintre elevii slabi și cei buni prin oferirea de oportunități egale – a fost abolită ca principiu călăuzitor, rezultatul fiind acela că cei care au primesc, și cei care nu au nu primesc. Egalitatea în Suedia se limitează la clasa de mijloc, numai membrii ei devin mai egali; în afara ei nu există decât egalitatea de limbaj, susținută de aceeași clasă socială. În Suedia este mult mai rău atunci când ceva se petrece în interiorul limbii decât atunci când se întâmplă în realitate. Faptul că există o morală în limbaj și o alta în realitate a fost cândva numit dublu standard. Același mecanism era activ și la serbarea Vanjei; idealul bazat pe egalitatea de merite și lipsa de importanță a faimei și averii se regăsea în limbajul preotului, în timp ce realitatea din jurul ideologiei susținea opusul: este important să devii celebru și bogat. Toți copiii de acolo voiau să devină celebri și bogați, asta se simțea în aer. Cu cât observ mai mult această ideologie oarbă și vanitoasă a egalității, care pretinde că a ajuns la o concluzie universală și adevărată ce trebuie prin urmare să li se aplice tuturor – în vreme ce ea se aplică doar unei mici clase de oameni privilegiați, ca un fel de insuliță într-o mare de spirit comercial și inegalitate socială –, cu atât scade în însemnătate lupta vieții mele: ce dracu' mai contează dacă petrec la fel de mult sau la fel de puțin timp cu copiii mei, dacă schimb sau nu schimb scutece, dacă spăl vasele sau nu le spăl, dacă lucrez la ale mele mai mult sau mai puțin? Of, la naiba! Cum am putea să facem astfel încât viețile pe care le trăim să devină o expresie a vieții înseși și nu a unei ideologii? Toate interdicțiile care ne împresoară viețile noastre mic-burgheze, tot ceea ce nu era voie să spui și să faci, tot ceea ce trebuia să spui și să faci – ei bine, eu nu voiam decât să-mi bag picioarele în toate astea și să fac ce doream.

Dar era imposibil. Mi se făcea frică atunci când se supăra cineva, voiam ca toți să fie mulțumiți și eram dispus să renunț la tot ceea ce-mi aparținea doar pentru liniștea lor. Dacă o persoană nu se simte în largul ei, închid ochii sau mă trag deoparte, pentru că prefer ca respectivul să nu se simtă bine atunci când nu sunt eu de față. Ceea ce nu vezi nu te deranjează. Da, pot exista perioade lungi în care să nu deschid corespondența, se întâmplă ca scrisorile să fie neplăcute, și pe bună dreptate, deoarece provin din lumea înconjurătoare: sunt incendii în Rosengård, dar ziarele nu scriu despre asta, deoarece ar putea isca alte probleme, oamenilor le-ar putea veni idei rasiste, așa

că jurnaliștii închid ochii, își țin gura, își întorc spatele. Din punctul acesta de vedere sunt suedezul desăvârșit, dar un suedez adevărat are ceva în plus față de mine, respectiv o mare aptitudine de socializare. Arta vorbitului despre multe și mărunte într-o manieră personală, fără a o face prea personală, pe care ei o stăpânesc la perfecțiune, mie îmi este necunoscută; fie îmi scapă ceva prea intim sau personal, iar oamenii își lasă privirile în pământ și se simt jenați, fie mă refer la un subiect care-mi este atât de străin, încât evident că îi plictisesc pe ceilalți de moarte. În Suedia există o eleganță colocvială aparținând lumii sociale, ceva sofisticat și impresionant; așa ceva nu se găsește în Norvegia, unde rafinamentul este întotdeauna o expresie individuală, a cuiva care are noroc fie la identificarea replicii potrivite, fie în viață.

S-a auzit o sirenă undeva în depărtare, a răsunat brusc și s-a oprit la fel de brusc, chiar în apropiere. M-am aplecat puțin și m-am uitat în jos; probabil era o ambulanță, clienții hotelului mai avuseseră nevoie în trecut de ajutor medical. Fără îndoială, un om de afaceri care suferise un atac de cord, m-am gândit. Ce altceva i se poate întâmpla unei persoane care stă la hotel?

De data aceasta era o mașină de poliție.

– Ce este? a întrebat Geir.

– O mașină de poliție în fața hotelului. Poate l-au prins pe hoțul ăla dislexic care nu făcea diferența între bancomat și automat.

– Ha, ha!

– Nu ți se pare că au făcut baie destul? am zis.

– Lor încă li se pare amuzant, a spus el ridicând din umeri.

– Te uiți tu puțin la ei? Mă duc să-mi verific mailul.

– Gunnar e pus pe șotii?

– Nu e singurul.

Am trecut pe lângă el, am intrat în dormitor, m-am așezat pe scaun și am deschis inboxul.

Aveam un mesaj de la Jan Vidar.

Salutare, Karl Ove,

Îmi cer scuze pentru răspunsul întârziat. Am ajuns acasă duminică și am fost cam ocupat după aceea; multe lucruri de recuperat la serviciu. Supărat nu sunt, și nici furios. Cum aș putea fi? Ce-a fost a fost și nu

poate fi schimbat nici măcar prin scris. Și nu e nimic care să nu poată vedea lumina tiparului, în ceea ce mă privește. Cred că mi-ai făcut un portret extraordinar, despre cine sunt și cine am fost, și nu-mi mai pasă de ceea ce-ar putea oamenii să zică. Dacă ți-e de folos în povestea ta, poți face cum vrei, eu sunt de acord.

Pe de altă parte, trebuie să spun că romanul m-a dat complet peste cap. Poate pentru că totul este atât de realist – sau poate că e vorba de stilul tău, nu știu, dar sigur vor fi mai mulți cărora li se va aprinde beculețul din pricina asta. Fantastic și crud deopotrivă. O redare incredibil de fidelă a ceea ce a fost; eu am uitat multe – le-am reprimat, poate... dar acum s-au reîntors cu forțe proaspete. Incredibil, a reușit să pună în mișcare șirurile lungi de gânduri despre ceea ce a fost și cum a fost.

Prin urmare, în Finnmarksvidda mi-am petrecut mult mai mult timp cu lectura decât cu pescuitul. Am găsit o colibă sami acoperită cu iarbă, unde am stat ore în șir citind romanul tău. Un loc incredibil de frumos, lui Bilbo Baggins i-ar fi plăcut la nebunie... Sper să se rezolve treaba cu unchiul tău și cu restul familiei. Și sper să înțeleagă până la urmă ideea cărții.

Dacă ai timp vreodată pentru o cafea sau o bere, când ești prin oraș, nu trebuie decât să mă suni. Ar fi grozav să te revăd.

Îți doresc toate cele bune ție și familiei tale.

Jan Vidar

De mult nu mai fusesem atât de fericit ca atunci când am parcurs mesajul de la Jan. Dar în fericirea mea exista și o fărâmă de apăsare: generozitatea comentariilor lui m-a făcut să-mi dau seama că fusesem nedrept față de el. Îi eram dator. Nu aveam nici o problemă cu asta; stratul subțire de îndoială era legat de vremurile trecute, era *acolo,* în trecut, *odată demult*, și mi-aș fi dorit să pot reechilibra balanța. Pe de altă parte, mărturisirea lui că romanul îl răscolise m-a făcut să privesc volumul în curs de apariție din această perspectivă. Era radical diferit, având atât de puțin din vigoarea narativă a primului, încât nimeni n-ar fi putut afirma același lucru despre el. Era, cu alte cuvinte, mult mai prost, și mi s-a făcut rușine.

Am rămas neclintit în fața computerului din dormitor, m-am uitat afară pe fereastră, prima dată spre balustrada terasei, apoi la fațada hotelului de vizavi, la cele trei lifturi care urcau și coborau în

tipare imprevizibile, în timp ce zgomotele copiilor care făceau baie creșteau și descreșteau în intensitate în apropierea mea. Prezența lui Jan Vidar era foarte puternică în mine. Emoțiile din acele timpuri au început să mă năpădească, mi-am adus aminte de chipurile părinților și fraților lui, de mirosurile din casa lor, precum și de peisajul pe care-l străbăteam împreună – cu toate acele cotloane – aureolat de intensitatea amintirilor. Atunci nu fusese decât un peisaj ca oricare altul, aproape lipsit de sens în comparație cu acela în care crescusem, dotat cu o încărcătură sentimentală considerabilă, dar acum dobândea o semnificație aparte. Același lucru s-a întâmplat și toți cei care locuiau acolo. Nu ne apropiem de prea mulți oameni pe parcursul vieții, și câtă importanță a avut fiecare dintre ei nu înțelegem decât la bătrânețe, când privim totul de la distanță. La șaisprezece ani credeam că viața este eternă și că numărul oamenilor era infinit. Nu era foarte ciudat, de vreme ce încă din clasa întâi, la șapte ani, fusesem înconjurat de sute de copii și adulți, oamenii erau o resursă regenerabilă. existau cu nemiluita, însă ceea ce nu știam, chiar n-aveam nici cea mai vagă idee, era că fiecare pas pe care-l făceam mă definea, că fiecare om pe care-l cunoșteam își punea amprenta asupra mea și că viața pe care o trăiam atunci, în toată nemărginirea arbitrarului, devenea de fapt *viața*. Că la un moment dat aveam să privesc la viața mea de dinainte și că spre *aceasta* aveam să privesc. Ceea ce atunci era fără sens, ușor ca aerul, un șir de întâmplări care au dispărut asemenea întunericului dimineața, după douăzeci de ani urma să devină ceva care poartă însemnele providenței. Oamenii de atunci au devenit și mai importanți, dobândind o semnificație fără precedent, nu numai pentru că mi-au modelat percepția despre mine însumi, nu numai pentru că printre chipurile lor se ivea și al meu, ci și pentru că m-au făcut să înțeleg de ce această viață anume a fost așa cum a fost.

Am chibzuit la toate astea. Întotdeauna considerasem timpul vertical. Întreg timpul era un fel de scară pe care omul se cațără, fiecare treaptă semnificând o vârstă – jos de tot se afla grădinița, mai sus erau școala generală, liceul, studiile universitare și apoi mai sus. Niciodată nu avusesem acest gând, niciodată nu vizualizasem această imagine, dar undeva ascuns în adâncurile minții mele trebuie să fi existat ceva asemănător care într-un mod subconștient mi-a format înțelegerea, pentru că cea mai surprinzătoare descoperire

din perioada în care scriam acest roman a fost că toți oamenii care apăruseră în viața mea – inclusiv colegii de grădiniță, colegele mamei de la Kokkeplassen, copiii vecinilor din Tybakken, femeia angajată să ne ajute cu treburile casei, foștii mei profesori și toți ceilalți din preajma mea, de la vârsta de un an până la treisprezece ani – erau în sufletul meu și acum, așa cum fuseseră mereu. Și nu numai atât, dar toți cei pe care-i cunoșteam din vremurile petrecute la Tveit și Kristiansand, atât colegii mei de școală, cât și colegii de liceu, existau simultan cu mine acum, la fel ca atunci. Nimeni nu se afundase în istorie! Toți își trăiseră viețile, trecuseră prin aceleași lucruri ca mine și putuseră fi contactați de-a lungul tuturor acestor ani. Erau la distanță de un telefon.

Asta nu știusem. Avusesem impresia că viața este trăită doar în spațiul din imediata mea apropiere; astfel, toate locurile pe care le lăsasem în urmă dispăruseră din viața mea în clipa respectivă.

Sigur că nu credeam așa ceva, niciodată nu-mi trecuse prin minte gândul acesta, dar ceva din mine văzuse lucrurile astfel: în momentul în care le părăsisem, locurile dispăruseră, cu oameni cu tot. De aceea, eu nu despre ei scrisesem, ci despre amintirile mele legate de ei. Că ei existau în carne și oase în clipa în care scriam, la asta nu m-am gândit.

Pe atunci întâmplările aveau o greutate de care nu-mi dădeam seama. Acum, când o simțeam, paradoxal nu se mai afla acolo, de parcă viața și personalitatea mea ar fi fost deja decise și nimic din toate cele întâmplate nu putea fi schimbat. Era doar un sentiment, dar era puternic. Eu mă aflam altundeva. Acum doar copiii mei trăiau zile încărcate de semnificația sorții. Chiar dacă știam că este așa, tot îmi venea greu să mă pun în locul lor, să privesc prin ochii lor, nu așa cum văd ei lumea acum, ci așa cum vor percepe ei mai târziu ceea ce au văzut. Din punctul meu de vedere, viața nu era decât un șir lung de întâmplări de zi cu zi, și mă comportam ca un prizonier închis în temnița lor. Ideea că și timpul acesta avea să dispară mă umplea de groază. Acum era momentul în care puteam să fiu cu ei, cu copiii mei, acum îmi puteam revărsa toată iubirea și afecțiunea asupra lor, și peste doar câțiva ani – un an din viața unui cvadragenar trece cu viteza unui accelerat în comparație cu lentoarea pe care o percep copiii – ei aveau să depășească această etapă, aveau să devină oameni maturi, în al căror trecut eu nu reușisem să fiu prezent. Aveau să

mă judece strict bazându-se pe asta. Chiar și atunci însă, aveam să rămân același om, omul care știa cum se întâmplase totul și de ce, un lucru la care ei nu aveau acces. Speram deci ca ei să crească într-o lume binevoitoare și astfel să-și poată dobândi independența față de mine și față de noi.

M-am ridicat și m-am dus la baie. Dintr-odată s-a auzit un bubuit puternic deasupra orașului.

– Ați auzit? am spus.

–A tunat! a exclamat Vanja.

– Este timpul să ieșiți din cadă. Haideți!

I-am scos pe cei trei copii din apă, unul câte unul, am aruncat câte un prosop mare pe fiecare, i-am frecat repede pe burtă și pe spate și i-am trimis afară, ca să le fac loc lui Geir și lui Njaal. Am găsit chiloți pentru Vanja și Heidi în sertarul din dormitor, un scutec pentru John în baia de serviciu, am luat cămășile de noapte de pe pat și le-am întins fetelor, apoi i-am dat pijamaua lui John.

– Când vine mama acasă? m-a întrebat Vanja.

– Mâine.

– Eu vreau la mama acum! a protestat Heidi.

– Nu mai e mult până vine. Acum, la culcare. Mâine mergem la grădi, când vă întoarceți o s-o găsiți acasă.

– Mama! a rostit John.

– Va fi bine. Mâine vine mama. Vanja, aduci tu o carte?

M-am așezat pe pat. Heidi și John s-au cuibărit lângă mine. A tunat din nou. Vanja și Heidi mi-au aruncat o privire, Vanja de lângă biblioteca lipită de perete.

– Nu-i nici un pericol, le-am spus. E un sunet frumos, nu credeți?

Heidi a scuturat din cap. Vanja a scos o carte și a venit cu ea în mână înspre noi, apoi s-a așezat în spatele meu.

Aerul din încăpere era greu și umed. Tâmplele încă îmi zvâcneau.

Cartea era despre o fetiță timidă care nu îndrăznea să-și asume nici un risc. Într-o zi, când era într-o excursie cu grădinița, i-a pierdut pe ceilalți din vizor și s-a întâlnit cu o haită de lupi; prima dată i s-au părut înfricoșători, cu ochii lor galbeni ițindu-se dintre copaci, dar atunci când s-au apropiat, fetița a înțeles că nu voiau decât să se joace. Jocul lor preferat era să fie pacienți la spital, așa că s-au culcat

pe spate, rămânând nemișcați în timp ce ea se plimba printre ei și-i scărpina. A doua zi dimineață lupii au condus-o la grădiniță. Pe ultima pagină a poveștii, fetița a reușit să facă ceea ce nu îndrăznise inițial: să sară de pe acoperișul unei căsuțe de jucărie.

Cele trei corpuri micuțe erau strâns lipite de mine, fermecate de poveste. Tunetele de pe cer se apropiau tot mai tare. Răpăitul ploii pe terasă și în piață. Nevinovăția, puritatea și frumusețea lor.

M-am ridicat. Ei mi-au mai cerut o poveste, eu le-am spus că le ajungea una, era târziu, trebuiau să doarmă, a doua zi se trezeau devreme. L-am ridicat pe John și l-am dus în pătuț, m-am prefăcut că-i dădeam drumul de la înălțime, l-am prins în cădere. El a râs și m-a rugat: „Încă o dată, tati!" Eu i-am spus nu, m-am răsucit și le-am zis fetelor să se culce în pătuțurile lor, ca să le pot gâdila.

Lui Heidi i-am cântat despre *trollmor*, mama trolilor, care își culcă copiii, Vanjei i-am cântat despre micul sturz cântător, iar lui John i-am cântat despre navigarea în lipsa vântului. Păreau obosiți, dar și puțin agitați.

– Ușa poate să rămână deschisă? m-a întrebat Vanja.

– Da, sigur! i-am răspuns.

– Ce se întâmplă dacă trăsnește aici, înăuntru?

– Asta nu se poate.

– O să murim?

– Nu, nu, nu. În primul rând, așa ceva nu se poate întâmpla, pentru că fulgerul lovește întotdeauna în cel mai ridicat punct. Care este cea mai înaltă clădire de aici?

– Hotelul?

– Da! Dacă e să cadă aici, trăsnetul o să lovească hotelul, nu clădirea noastră. Și pe hotel există paratrăsnet, deci nici acolo nu este nici un pericol.

– Dar *dacă* trăsnește pe blocul nostru? a insistat ea. Atunci murim?

– Nu! Nici nu se pune problema! Suntem în siguranță aici. Somn ușor acum, micuților! Mâine ne trezim devreme.

– Noapte bună! mi-a urat Vanja.

– Noapte bună, Vanja! Și noapte bună, Heidi!

Ea n-a răspuns. M-am dus la pătuțul ei și am privit-o. Deja adormise. Mai făcea așa uneori, adormea într-o clipă.

Am mângâiat-o pe cap. Sforăia încetișor.

– Noapte bună, John!

– Noapte, tati!

– Heidi sforăie, mi-a spus Vanja.

– Așa e. Doarme adânc. Așa cum ar trebui să faci și tu.

– Dar ea sforăie!

– Nu te mai gândi la asta și n-o să mai auzi, i-am spus, după care am ieșit și am închis ușa.

– TAAAATIII! m-a strigat Vanja.

Ușa.

Am deschis-o.

– Am uitat. Dormi acum, i-am zis, apoi m-am dus în cealaltă cameră, am ieșit pe terasă și m-am așezat pe un scaun.

Ah, aerul era rece și dumnezeiesc!

Un fulger a brăzdat în zigzag norii negri-cenușii și a dispărut. Mi-am aprins o țigară. Un nou fulger, la sud de data aceasta, a spintecat cerul, apoi tunetul celui dintâi s-a rostogolit în forță. Picăturile de ploaie se izbeau de copertina gudronată de la intrarea blocului, șase etaje mai jos, iar de pe acoperișul clădirii de vizavi păreau să sară înapoi. După câteva clipe, un nou tunet, însoțit de un pârâit asurzitor, a răsunat peste întreg orașul.

Era fantastic.

Am tras aer în piept, mi-am proptit picioarele pe balustradă și m-am uitat în jos. Mai multe fulgere s-au aprins prin stratul de nori, când înspre sud, când înspre nord.

Fantastic!

Lângă mine s-a deschis ușa și s-a ivit capul lui Geir.

– Vrei să bei o bere?

– Nu-i o idee rea, i-am zis. Dar numai una.

– Dacă aș fi vrut să zic două, așa aș fi făcut, mi-a replicat el, după care a închis ușa.

Am intrat la rândul meu în casă.

– Trebuie doar s-o sun pe Linda mai întâi.

El a încuviințat și a deschis ușa frigiderului. M-am dus la oglinda de pe hol, am luat telefonul, care stătea în încărcătorul de pe masă, am tastat numărul ei și am făcut un pas în spate ca să mă uit în camera copiilor. Vanja, care stătea întinsă pe o parte, m-a privit întrebător.

– Pe cine suni?

– Tu nu dormi?

– Nu mi-e somn.

– Din cauza tunetelor? am întrebat-o, dar tocmai atunci mi-a răsunat în urechi vocea Lindei.

– Bună!

– Bună! Ce mai faci?

– Bine. Ce faceți voi pe acasă?

– Bine. Cu copiii, pe aici. Heidi și Vanja s-au jucat cu Njaal.

– Ce frumos!

– Aici e o furtună cu tunete și fulgere. Fulgerele brăzdează tot cerul.

– Divin! a exclamat ea. Tu și Geir v-ați distrat?

– Da, așa cred. Am făcut o excursie până la căsuța de vară, apoi am fost acasă în restul serii. I-am îmbăiat pe copii. Heidi și John dorm. Vanja e trează. Le e dor de tine.

– Și mie mi-e dor de ei!

– Lasă că vii mâine!

– Așa e, a zis ea.

S-a lăsat tăcerea. Am împăturit pilota, am împins-o la perete și m-am culcat cu spatele sprijinit de ea. Un alt tunet a bubuit, de data asta mai aproape.

– Ai auzit? am întrebat-o pe Linda.

– Nu. Ce anume?

– Tunetul. *Åska*, cum îi spun copiii. Atunci când am venit în Suedia credeam că înseamnă „cenușă", ca atunci când erupe un vulcan. Ar fi fost mult mai dramatic.

Ea a râs.

– Mi-e dor de tine, i-am spus.

– Ți-e dor de mine?

– Da, dar o să vii mâine-dimineață.

– Așa e. Cum e cu Geir? Ce faceți? Stați la taclale?

– Da.

– Despre ce?

– Vrute și nevrute. Despre unchiul meu.

– Ai mai primit vreo scrisoare?

– Da. Una lungă. Mă amenință c-o să mă dea în judecată. Spune că poate să demonstreze că mint. Nu știu ce să fac. Nu știu pur și simplu dacă el are sau nu dreptate. Dacă nu cumva chiar am exagerat, adică.

– Dar e un roman, Karl Ove!

– Da, dar tot șpilul este că trebuie să fie adevărat.

– Cine spune că toată lumea trebuie să vadă lucrurile în același fel?

– Nu aici este problema, ci în fapte. Însă e ceva mult mai profund. Altfel n-ar avea sens. Mă simt ca și cum aș fi în iad. Nu pot să explic cum, dar este iadul. Apoi începe să mi se facă frică de toți ceilalți despre care am scris. De tine, de exemplu.

– O să fie bine până la urmă. N-ai nici un motiv să te temi.

– N-ai de unde să știi asta.

– Ba da. Bănuiesc cam ce anume crezi despre mine și despre noi. Nu tot, evident, și nu în detaliu, dar în mare parte.

– Și dacă e ceva mai rău decât bănuiești tu?

– O să rezist. Doar să fie adevărat.

– Da, sper să ai dreptate. Și apoi mai este și mama ta.

– O să fie bine, în orice caz.

– Ești sigură?

– Da. O să reziste, n-am nici o îndoială.

M-am ridicat, am deschis ușa terasei pe jumătate. Aerul proaspăt și rece a năvălit în cameră. Ploaia lovea și clipocea pe terasă, pe podeaua asemănătoare cu puntea unei corăbii.

– Ai ieșit?

– Stau la ușa terasei din dormitor. Cum este vremea acolo, la tine?

– Frumoasă. Cerul e perfect senin. Am făcut baie toată ziua. Astăzi am stat la umbră și am citit.

– Sună bine.

– Dar mi-e dor de voi.

– E incredibil, dar atunci când nu ești aici, copiii se comportă puțin mai bine. Adică nu mă bat atâta la cap, nu se ciorovăiesc la fel de tare. În același timp, nu sunt în apele lor. Sunt sigur de asta. Mă suportă pe mine, într-un fel, știu care-s regulile și le respectă, dar le e dor de tine. Indiferent cât de drăguț sau apropiat sau distant aș fi față de ei. Nu este aceeași apropiere.

– Dar e bine, nu?

– Da, doar că e ciudat. Se abțin de la ceva. Nu John, ci fetele. Eu mi-am asumat un rol, și cred că este necesar, dar primesc altă răsplată decât tine. Primesc mai puțin.

– Uneori mi-aș dori și eu asta. Pe mine mă copleșesc de-a dreptul. Pur și simplu întrec orice limită, mă bat la cap încontinuu. În vreme ce tu poți să stai să citești ziarul atunci când ești cu ei. Eu nu pot. Se suie pe mine atunci.

– Este vorba despre limite.

– Când mă simt bine, nu-i nici o problemă. Dar când sunt la pământ devine insuportabil.

– Știu asta. Doar locuiesc aici.

– Hai să nu mai vorbim despre asta. Acum dorm copiii?

– Ți-am spus că da. Nu și Vanja.

– Așa e, mi-ai zis.

– Vrei să vorbești cu ea?

– Nu, nu acum, când e pe cale să adoarmă.

– Când ajungi mâine?

– După-amiază. Pe la trei sau patru, cred.

– Atunci o să fie și Christina aici. M-am gândit să fac creveți. E OK? Și niște vin alb?

– Da, sigur.

– Ne vedem mâine.

– Sigur. Te iubesc.

– Și eu te iubesc, i-am spus, punând capăt convorbirii.

Am închis ușa terasei și m-am cufundat în pat cu telefonul în mână.

Acum nu-mi doream nimic altceva decât să fiu în mijlocul familiei, să trăiesc viața de aici, și atât de tare mi-o doream, încât mă cuprinsese un sentiment de nerăbdare, de parcă ar fi fost deja prea târziu pentru asta.

M-am ridicat, am pus telefonul în încărcător, m-am dus la baie, m-am ușurat, m-am spălat pe mâini, am descoperit că nu aveam prosop pe suportul de lângă chiuvetă, m-am dus în dormitor și am luat unul din grămada de haine curate de lângă pat, m-am șters pe mâini și am atârnat prosopul în cârligul lui, apoi am ieșit pe balcon, unde Geir se așezase pe locul meu. Câteva secunde m-am uitat la el nedumerit.

– S-a întâmplat ceva? m-a întrebat el. Berea ta e pe masă.

– Nu s-a întâmplat nimic, i-am spus așezându-mă pe celălalt scaun.

Eram atât de legat de tabieturile mele, încât totul mi se părea întors pe dos din acest unghi. Doar printr-un exercițiu de voință am reușit să rămân locului. Deși n-a fost un exercițiu intens, tot a trebuit să țin în frâu ceva din mine ca să-mi reprim dorința de a mă ridica.

Fulgerele se răsfirau pe întreg orizonul, apoi dispăreau. Număram secundele până la tunetul care le urma. Nu erau atât de departe.

Tunetul s-a auzit ca o avalanșă de pietre, un bubuit, un sunet neregulat pe care încercam să-l localizez, pentru că instinctelor mele le era de neînțeles cum o larmă atât de impresionantă nu avea o origine materială, ci se iscase de la sine.

– Nu ești la fel de vorbăreț ca de obicei, văd, mi-a spus Geir.

– Acum mă mai și critici?

A râs.

– Nu, nu asta am vrut să zic, am venit aici ca să te susțin și să te încurajez.

– După cum ai spus-o, sună de parcă aș avea șapte ani.

– Păi, n-ar fi prea departe de adevăr. Niciodată nu te-am văzut atât de rătăcit. Ești complet neajutorat, și asta numai pentru că unchiul tău e supărat pe tine. Asta e de neînțeles. Mie niciodată nu mi-a păsat dacă cineva e supărat sau nu pe mine. E problema lor. Pe tine te afectează neobișnuit de tare, după părerea mea.

– Nu doar că ai o trompă mare care te face să semeni cu un elefant, dar mai ai și pielea groasă!

Geir a râs. Eu mi-am aprins o țigară. Mă ajuta prezența lui acolo.

– În anii '90 au fost niște probleme cu elefanții din Africa de Sud, am continuat. Nu știu dacă din cauză că erau prea mulți, sau din alte cauze; în orice caz, autoritățile au creat un program. Au împușcat toți elefanții adulți, i-au prins pe cei mici și i-au mutat în altă zonă a țării. Elefanții aceia acum sunt mari. Și sunt profund traumatizați. Sunt agresivi, atacă oamenii și sunt nesociabili. Au toți simptome de stres posttraumatic. De fapt, sunt foarte sensibili. Și-au văzut părinții uciși, și elefanții întotdeauna reacționează atunci când un membru al turmei moare: își ies din fire de durere, înconjoară locul în care zace cadavrul și stau acolo câteva zile. Sunt foarte sociabili. Prin urmare, după ce au asistat la masacru și au fost mutați singuri într-o altă regiune, puii au clacat. Nu le merge bine. Sunt furioși și au un comportament distructiv.

– Și ce vrei să zici cu asta? Că eu sunt sensibil, chiar dacă am șoriciul gros, sau că o copilărie traumatică lasă urme în viață, indiferent dacă ești elefant sau un țap de pe Tromøya?

– Nici una, nici alta. Mă gândeam doar așa. M-a impresionat. Și apoi m-am gândit că te-ar putea interesa, de vreme ce ai scris despre stresul posttraumatic.

– E o teorie cam prea rafinată pentru gustul meu. Și nici nu-s lămurit dacă suferința elefanților sporește sau scade valoarea subiectului.

– O sporește. Devine universal.

– Asta limitează și libertatea noastră de acțiune. Dacă elefanții sunt traumatizați, atunci pot fi și copacii. Iată-i cum stau deprimați în pădure, după ce brăduțul drăgălaș de lângă ei a fost retezat în Ajunul Crăciunului. Pe de altă parte, nimic nu ne interzice să ne băgăm picioarele. Cum zice Nietzsche, compasiunea nu face decât să crească suferința din lume. În loc să sufere unul, suferă doi.

– Era dus cu pluta. Dar, la urma urmelor, el a fost fără îndoială cel mai sensibil om al secolului al XIX-lea.

Am luat o dușcă din berea slab alcoolizată. Cutia se simțea rece pe pielea degetelor. Metalul a cedat scrâșnind atunci când l-am strâns între degete. Am pus-o jos pe masă, mi-am aprins o țigară de la chiștocul aprins al celei de dinainte, m-am lăsat pe spate și am suspinat.

– Încă unul dintre suspinele tale de est-european! a exclamat Geir.

– Am primit un e-mail de la Jan Vidar, i-am zis.

– Da?

– N-are nici o obiecție să fie inclus în carte.

– M-am gândit eu.

– Da. M-am bucurat.

– Dar nu te ajută?

– Ba da, mă ajută. Nu echilibrează balanța, asta nu face. Dar nu mi-a spus nimic despre falsitate, în orice caz. Și nici Yngve nu a făcut-o.

– Nu e vorba despre asta, înțelegi? Gunnar vrea să nu scrii deloc despre tatăl tău. În plus, nu te detestă de azi, de ieri, la fel și pe mama ta. În scrisoarea cu pricina s-ar spune că face o demonstrație sociologică despre antagonismele dintre oraș și sat, urban și rural, burghezie și țărănime, bogați și săraci. Cei din familia Hatløy nu sunt la fel

de valoroși ca aceia din familia Knausgård. Ha, ha, ha! Cine a auzit despre Hatløy și Knausgård? Ha, ha, ha! Cine ar fi ghicit că există deosebiri între ei? Ha, ha, ha! E ca între Olsen și Fredriksen. Numai că nu pentru Olsen, deoarece Olsen e Olsen, pe când Fredriksen e cu totul altceva!

– Tocmai asta e! Chiar dacă toate familiile au povestea lor, fiecare consideră că povestea ei e numai a ei. Ceea ce am făcut eu a fost s-o consemnez pe a noastră într-un roman. Acum cu toții pot s-o citească, deci nu mai este o poveste proprie familiei, pentru că am dezvăluit-o public. În condițiile în care nu-mi aparținea. Aici e miezul problemei.

– Așa-i. Dar ai comis vreun delict?

– Din punct de vedere juridic, te referi?

– Da.

– Nu știu. Defăimarea e interzisă de lege, dar atunci trebuie să se demonstreze că ceea ce am scris este incorect. Gunnar pretinde că o poate face. Dacă într-adevăr poate, și dacă are și susținere, atunci voi fi condamnat. Altfel, ar fi vorba de încălcarea vieții private, din câte am înțeles. Dar aceasta poate fi încălcată chiar și dacă afirmațiile sunt adevărate. Trebuie doar pusă în balanță cu libertatea de exprimare și cu ceea ce se cheamă libertate de exprimare artistică. Apoi, tata și bunica au murit, lucru ce poate fi luat în considerare. În cazul ăsta, Gunnar se simte lezat în numele răposaților.

– Gândește-te puțin. Trebuie să prezinți martori. El trebuie să aducă martori. Cartea trebuie citită de la un cap la altul. Procesul va dura săptămâni întregi. Ziarele vor scrie despre tine în fiecare zi. O să devii milionar, Karl Ove. Romanul o să se vândă ca pâinea caldă.

– Cum se face că situația care mie mi se pare a fi iadul pe pământ, cel mai rău lucru dintre toate, capătă o nuanță de roz când vorbești tu despre asta?

– De unde să știu eu? Atitudinea mea sănătoasă și nesentimentală față de viață, poate?

– Dar dacă el aduce dovezi că relatarea mea nu corespunde adevărului? Dacă sunt condamnat?

– Și mai bine! Toți vor dori să citească o carte plină de minciuni despre oameni adevărați!

– Fii puțin serios, te rog. E groasă treaba.

– Nu mă-ndoiesc de asta! Dar fie! Ce vrei să-ți spun? Bu-hu-huu! Răule! Haide acum! Avem latura juridică. Aceea este o zonă cenușie. Poți fi condamnat, poți să rămâi în libertate. E relativ. Și apoi avem latura umană. Este cea din cauza căreia suferi tu. Unchiul tău i-a luat locul tatălui tău, iar ție îți este frică de el. Dar asta are de-a face cu tine, cu copilăria ta și structura ta psihologică, și nu cu romanul. Trebuie să faci distincție între ele. Vreau să spun că angoasa de care suferi e aproape patologică. Ai ajuns o epavă. *No offence!* Dar, după cum văd eu, așa mi se pare. Te apuci să scrii, și totul trebuie să vină de undeva. Te uiți la familia mamei tale. Te uiți la familia tatălui tău. Încerci să înțelegi. Nu-i ceva rău, nu trebuie să crezi asta. Nu este nici greșit. Că ție ți se pare un iad, e o altă poveste. Cam așa văd eu lucrurile.

– Se poate. Dar în secunda în care exercitându-mi drepturile le încalc pe ale celorlalți, totul se schimbă.

– Urmează să publici cartea?

– Da.

– Atunci nu mai e nimic de discutat. Te-ai decis. Ai făcut o alegere. I-ai afectat și pe ceilalți. Și ce dacă? Ai omorât pe cineva? Ai lovit pe cineva? Ai furat de la cineva? Nu, ai scris despre cineva. Ai scris ceva rău despre ei? Nu. Ai scris frumos despre Gunnar. Trebuie să vezi totul la justa valoare. Gunnar nu este tatăl tău. Tu nu ești un copil.

– Nu sunt.

– Așa! Acum cred că ajunge cu alinările și încurajările. Mai vrei o bere?

– Da, mersi.

S-a ridicat și a trecut pe lângă mine, avea fața albă de la lumina obscură a furtunii. Picăturile de ploaie se micșoraseră și cădeau într-o perdea deasă prin aerul din fața verandei și deasupra orașului. Să stârnesc furia altcuiva era deja cumplit, dar nu se compara cu gândul că nu mai știam ce se întâmplase. Nu mai știam ce era adevărat. Nu mă puteam baza pe mine și pe amintirile mele, pentru că erau contaminate de scriitură. Știusem asta dinainte, că scriind despre o amintire o modifici, dintr-odată nu mai știi ce aparține amintirii și ce aparține scriiturii. Nu știam ce era adevărat. Ca să fiu sigur, aveam nevoie de puncte de sprijin din exterior. Adică de ceea ce-și puteau aminti alții.

Un bubuit teribil a răsunat deasupra capului meu.

Ce naiba a fost aia?

M-am dus în casă. Inima îmi bătea ca în pieptul unui animal înspăimântat. Niciodată nu mai auzisem un tunet atât de puternic. Fulgerul părea să fi lovit chiar în bloc.

Geir stătea la geam și se uita afară. Njaal dormea tun în patul lipit de perete.

– Ai văzut asta? m-a întrebat Geir. Un trăsnet a lovit hotelul.

– N-am văzut, dar am auzit.

– A tunat și a trăsnit concomitent.

– Tati! a strigat cineva din camera copiilor.

M-am dus înăuntru. Vanja și Heidi ședeau în pătuțurile lor. Heidi plângea. John dormea întins pe o parte, cu gura deschisă apăsată pe un braț. Avea părul umed din cauza transpirației.

– Mi-e frică! a strigat Vanja.

– Și mie! a adăugat Heidi.

– Dar nu este periculos, dragii mei.

– Nu vreau să dorm singură! s-a plâns Vanja.

– Îi ai pe Heidi și John, i-am spus.

– Dar nu-i același lucru. Vreau să dorm cu tine.

– Și eu! s-a rugat Heidi.

M-am uitat la ele.

– Bine, le-am zis. Haideți.

Heidi și-a întins brațele, și eu am ridicat-o din pătuț. Apoi s-au grăbit amândouă pe hol. Când am intrat în dormitor, amândouă erau deja sub pilotă.

– Nu vrem să dormim aici singure, a spus Vanja.

– Mai vine alt tunet? a întrebat Heidi.

– Poate, dar nu este nici un pericol. Mă culc și eu imediat. Bine? Vă descurcați aici câteva minute singure, nu-i așa?

Au încuviințat din cap.

– Dar trebuie să lași ușa deschisă! a adăugat Vanja.

– Bineînțeles, i-am răspuns. Noapte bună!

M-am dus în camera de zi. Nu era nimeni, dar ușa balconului era deschisă, așa că am ieșit.

– S-a rezolvat? m-a întrebat Geir de pe locul meu.

– Da, da, i-am spus așezându-mă pe celălalt scaun. Dar cred c-o să mă duc la culcare. John se mai trezește uneori pe la cinci. Și dacă

nu dorm destul, poate să iasă urât. Dar tu poți să stai liniștit aici și să bei, dacă vrei.

– Vai, câtă generozitate!

– Omul-Elefant stătea mult timp singur, i-am zis.

– Nu cumva avea o pungă de carton pe cap?

– Nu, nu. Era un coif de hârtie. Și un fel de fluier. Când ieșea la plimbare striga: „Iată-l pe Omul-Elefant!" și sufla din fluier. Nimeni nu se plictisea în prezența lui.

– N-ar fi o idee rea să te duci la culcare.

– Da, chiar asta am să fac, i-am spus eu ridicându-mă. Ai tot ce îți trebuie? Așternuturi și din astea?

– Da, sigur.

– Noapte bună, atunci.

– Noapte bună! Dormiți cât vreți mâine, nu trebuie să vă sculați pentru noi.

– Bine! Noapte bună!

Am intrat, m-am oprit în dreptul ușii de la bucătărie și am decis să las vasele pe a doua zi, am scos încărcătorul telefonului din priză și am intrat în dormitor, unde Vanja și Heidi dormeau cu ochii închiși, cu respirația regulată și profundă, ca două mici animăluțe. Vanja se pusese de-a curmezișul patului, așa că am întors-o și am așezat-o lângă surioara ei. Nu a remarcat nimic, nici măcar nu s-a clintit. M-am dezbrăcat și m-am întins lângă ele. „Incredibil cât de mici sunt", m-am gândit uitându-mă la ele, apoi am închis ochii și m-am lăsat purtat spre somn, spre noaptea interioară care pare atât de vastă, da, aproape infinită atunci când ne aflăm în ea, dar niciodată nu poate fi mai mare decât noi înșine.

La șase și câteva minute John se afla în dreptul patului, strigând că trebuia să mă trezesc. Mi-am pus hainele din ajun și l-am urmat la bucătărie. Afară, soarele aproape că se ridicase deasupra dealului dinspre est. Razele lui ascuțite pătrundeau direct în cameră. Totul era vizibil în lumina aceea, de la resturile de mâncare de pe jos până la petele de cafea care se întindeau de la tejgheaua din dreapta spre chiuveta de pe partea opusă, oala cu apă plină cu bule de grăsime și cu cei doi crenvurști crăpați plutind la suprafață, cele două cutii goale de lapte de alături, margarina care era atât de moale, încât

aproape curgea, având o nuanță de galben mai închisă decât atunci când abia fusese scoasă din frigider. Cârpa de șters Wetex care devenea țeapănă ca o coajă atunci când se usca, și care acum atârna pe marginea separatorului metalic dintre chiuveta de scurgere și cea de spălat, ca un fel de conector, fusese inițial albă, dar acum era gri cu negru. Paharele, cănile, farfuriile și castroanele se revărsau din cele două chiuvete, apoi pe partea metalică a blatului de lucru, asemenea unei plante vorace alcătuite din sticlă și porțelan. Cele două borcane de sos pentru paste zăceau nespălate în spatele robinetului, cu pete roșii de resturi. Logoul de pe ambalajul transparent al brânzei mi s-a părut că levita deasupra tocătorului rezemat de perete al cărui lemn se impregnase cu zeamă de sfeclă roșie. Plantele uscate de pe pervazul ferestrei, moarte de luni de zile, făceau în așa măsură parte din peisaj, încât nimănui nu i se mai părea necesar să le arunce. Masa plină de pahare și farfurii, urciorul de apă în care se acumulaseră mici bule de aer, firimiturile răsfirate în jurul locurilor unde stătuseră copiii, pungile goale în care fuseseră ambalate fructele stând ca niște hangare mici de plastic printre teancurile de foi și blocurile de desen, printre acuarele și creioane colorate, ca să nu mai pun la socoteală cele două rafturi de pe perete, lângă fereastră, care arătau ca un recif de corali, pline cu toate mărunțișurile pe care copiii le adunaseră de-a lungul anilor, de la cutiuțe pentru bomboane în formă de prințese sau figurine Disney, cutii cu mărgeluțe, suporturi pentru mărgeluțe, tuburi de lipici, mașinuțe și carioci, până la bucăți de puzzle, figurine Playmobil, scrisori și facturi, păpuși și câteva bile de sticlă cu delfini înăuntru, pe care Vanja le dorise atunci când fuseserăm la Veneția vara trecută. Raftul era ca o stație; ori de câte ori lucrurile se nimereau acolo, erau scoase din circulație și acolo rămâneau. Aveam mai multe stații din acestea unde ajungeau brusc obiectele din viețile noastre, mai ales tejgheaua lungă din hol – pe care probabil cândva se puneau farfuriile cu mâncare înainte de a fi duse în sufragerie, deoarece atât deasupra blatului, cât și dedesubt erau dulapuri – pline acum cu toate aiurelile despre care crezuserăm cândva că ne trebuiau, dar nici nu mai știam că le avem. În vreo trei metri cubi erau burdușite lămpi, becuri folosite și nefolosite, lumânări, teancuri de hârtii, role de film nedevelopate, munți de fotografii, atât în plicuri de hârtie, cât și împrăștiate, cărți de bucate, haine de-ale copiilor, ciorapi de lână pentru iarnă, șosete

și mănuși desperecheate, o pălărie de ploaie cu Hello Kitty, câteva tricouri, evident prea mici, un hanorac, un pulover gros, șervețele cumpărate în cantități mari de la Ikea, ghivece de flori, cabluri de la computere vechi, prelungitoare, pixuri și brichete, cărți în format de buzunar, fețe de masă spălate, dar necălcate, invitații și broșuri, ziare, artificii nefolosite, un abajur din hârtie de orez, trenulețul cu vagoane numerotate în care se pot pune mici lumânări, baloane și fluiere, părți din trenulețul de jucărie din lemn, printre care o gară și o locomotivă, blocuri de desen, DVD-uri, CD-uri, ștergare – da, acolo se înălța un munte care uneori îi provoca Lindei crize similare atacurilor de panică, toate aceste lucruri cărora dintr-odată nu le mai putea face față îi creau un sentiment de haos. I se întâmpla să vină acasă cu mijloace de arhivare care ar fi trebuit să pună capăt dezordinii, diverse cutii pentru diverse chestii, un raft pentru corespondența mea, unul pentru al ei, cu numele noastre scrise pe ele, cum văzuse ea că aveau alții, oameni mai organizați decât noi, dar sistemele se duceau de râpă după nici câteva zile, și totul era vraiște ca înainte. Și pe mine mă deranja asta uneori; o dată la jumătate de an înlăturam toate aceste mormane, însă după două săptămâni începeau să se formeze din nou. Parcă ar fi fost vii, și ar fi atras lucrurile înspre ele ca să crească și să devină mai puternice.

Din fericire, copiii nu păreau să bage de seamă. Conceptele precum haos intern sau extern erau încă irelevante pentru ei; în accepțiunea lor, lumea era un loc neproblematic, și, mă gândesc eu acum, chiar aveau dreptate. Lumea materială era neutră, noi fiind cei care-i conferea textură cu peisajele noastre interioare și o coloram cu gândurile noastre până când ajungea în neorânduială. Dar aceasta era o chestiune practică, n-avea nimic de-a face cu morala. Nu eram oameni răi, chiar dacă eram dezordonați. Aceasta nu era expresia unei slabe fibre morale. Așa puteam să spun în sinea mea, dar nu mă ajuta deloc, deoarece sentimentele mele erau prea puternice; când priveam toată acea dezordine aveam impresia că mă acuza pe mine, ne acuza pe noi, că eram părinți răi și oameni răi.

– Ce zici, John, să fac ordine în timp ce tu mănânci?

El s-a uitat la mine și a încuviințat. Am lăsat în jos storurile și l-am așezat în scăunel, i-am dat cereale cu lapte, lucru care a părut să-l încânte, și am început să golesc mașina de spălat vase.

– Cafea, tati! mi-a spus John.

– Da, imediat.

– Nu. Acum! a zis el arătând cu lingura spre filtrul de cafea.

– OK, atunci, am spus pornind filtrul.

Umbrele storurilor de la ferestre formau dungi pe masă, între ele se întrezărea lumina cu o deosebită intensitate, aproape sclipitoare, atât de puternică, încât umbrele nu aveau limite clare, ci păreau să fie diluate de lumină pe margini.

John se uita când la filtrul de cafea, când la mine. După ce-am golit mașina de spălat vase m-am apucat să clătesc farfuriile și paharele, cănile și oalele înainte de-a le așeza în mașină, iar când s-a umplut, am pornit-o.

Niște picioare goale lipăiau pe linoleumul din hol. Era Heidi, care s-a oprit în ușa întredeschisă și s-a uitat cu ochii mijiți la noi.

– Bună, Heidi! Ai dormit bine?

Ea a scuturat din cap și s-a așezat pe scaunul ei. Avea părul ciufulit și o grimasă pe chip, de parcă acesta nu și-ar fi recăpătat pe deplin elasticitatea după încremenirea din timpul nopții.

I-am pus în față un castron și o lingură, cutia de cereale și cutia de lapte. Mi-am luat o cană, am turnat din cafeaua proaspătă în termos și am dus-o afară pe balcon, unde m-am așezat și mi-am aprins o țigară lăsând ușa întredeschisă, astfel încât să pot să aud ce se întâmpla înăuntru. În timp ce priveam la kilometrii de acoperișuri în fața mea mi-am amintit ce visasem în acea noapte. Se făcea că stăteam în același loc. Cerul era complet negru și plin de avioane. Unele erau foarte aproape, niște jumbo-jeturi mari, cu toate detaliile fuselajului perfect vizibile, altele doar niște luminițe care alunecau pe sub stele. Sentimentul fusese intens și uluitor. Fantastic, fusese fantastic, și apoi mă trezisem.

M-am lăsat pe spate și mi-am pus picioarele pe balustradă. Soarele, care în continuare strălucea cu putere, încălzise considerabil atmosfera din jurul meu. Razele mă ardeau pe față, sclipeau pe fereastră, pe suprafața mesei și, nu în ultimul rând, pe metalul strălucitor al termosului.

Avioane care zburau la joasă altitudine, printre clădiri, când și când printre zgârie-nori, uneori spre blocuri obișnuite, era ceva ce visam deseori, în orice caz, de două–trei ori pe an. Câteodată eram și eu la

bord, alteori le priveam de la depărtare. Chiar și în vis mă gândeam că era frumos și ireal. Mi se întâmpla să văd și accidente aviatice, în care avionul cobora în picaj din înaltul cerului și intra într-o clădire sau se izbea de o șosea și exploda. Atentatul de la World Trade Center din 2001 a fost pentru mine ca desprins dintr-un coșmar. Nu lipsea nici un element: zgârie-norii, avioanele mari și albe, căderea, flăcările. Dar, în timp ce visele erau miraculos de concentrate, întotdeauna centrate într-un punct în jurul căruia orbitau sentimentele mele, evenimentul din realitate era deschis, în expansiune, puteam deopotrivă să mă distanțez și să mă contectez la el.

Adevăratul țel al teroriștilor era să pătrundă în subconștientul nostru. Același țel îl au și scriitorii, dar teroriștii au dus lucrurile un pas mai departe. Ei sunt autorii zilelor noastre. Don DeLillo a scris asta cu mulți ani înainte de septembrie 2001. Imaginile create de ei s-au răspândit peste întreg globul și ne-au colonizat subconștientul. Rezultatul concret al atacului în sine, numărul de morți și de răniți și daunele materiale, n-a avut nici o însemnătate. Doar imaginile contau. Cu cât reușeau să creeze imagini mai bune, care să intre în conștiința publică, cu atât era mai clar succesul acțiunii lor. Atacul de la World Trade Center a fost cel mai izbutit din toate timpurile. Nu au fost mulți morți, vreo două mii doar, dacă e să comparăm cu cele șase sute de mii de oameni care au murit în primele două zile în luptele din Flandra, în toamna anului 1914, dar imaginea este atât de celebră și de elocventă, încât impactul asupra noastră a fost la fel de mare, dacă nu chiar mai mare, de vreme ce trăim într-o cultură a imaginii.

Avioane și zgârie-nori. Icar și Babel.

Ei voiau să pătrundă în visele noastre. Toți voiau asta. Lumea noastră interioară rămăsese ultima piață inaccesibilă. Odată ce era cucerită, urma să fim vânduți.

Am luat încă o înghițitură de cafea, m-am șters la gură cu dosul palmei, m-am ridicat, am apăsat degetul arătător pe o nară și am suflat cu putere o coajă de muc peste balustradă.

– Îți faci toaleta de dimineață în aer liber, după câte văd! a spus Geir.

Stătea în ușa întredeschisă și se uita la mine.

– Minunat!

– Mă bucur că ți-a plăcut, i-am spus așezându-mă. Am făcut asta pe o plajă din Grecia atunci când aveam nouăsprezece ani. O fată americancă s-a întors spre prietena ei și i-a zis: „*Did you see that? How disgusting!*"

– Și avea mare dreptate! Mai ai o cană și pentru mine?

Avea vocea răgușită puțin, după somnul de peste noapte.

– Da, da, i-am spus. Sunt căni în dulapul din bucătărie. Este cafea în termosul de aici.

Mă gândisem să intru să văd ce făceau Heidi și John, și apoi trebuia s-o trezesc pe Vanja, dar am rămas locului, de vreme ce ar fi fost nepoliticos să plec chiar atunci când venise Geir. Am împins termosul pe partea opusă a mesei, am stins țigara pe marginea ghiveciului de flori, acolo unde teracota roșie aproape că dispăruse sub cenușa neagră, ca pe zidul unei case mistuite de flăcări, și am băgat-o prin gaura mică din vârf. N-o stinsesem complet, pentru că a început să iasă foc prin gaură. Gândindu-mă că avea să se stingă de la sine, mi-am aprins o nouă țigară chiar când Geir s-a întors și s-a așezat.

– Totul e în regulă înăuntru? l-am întrebat.

– Așa cred.

Cu ochii mijiți de la lumina puternică, a deschis capacul termosului și și-a turnat cafea în cană.

– Nu-i nevoie să deșurubezi capacul de fiecare dată, i-am spus. Ajunge dacă îl deschizi doar puțin.

– Acum te-ai făcut și inginer?

S-a lăsat pe spetează, apoi și-a dus cana la gură.

– Sunt un inginer al sufletului, i-am răspuns.

– Demult n-am mai auzit ceva atât de narcisist, a spuse el sorbind din cafea cu ochii închiși. Apoi a deschis ochii și s-a uitat la mine în timp ce-și așeza cana pe masă. Eu aș spune mai degrabă că ești gunoierul sufletului.

– Om de serviciu, în orice caz. Tu știai că aici încăperea pentru gunoi se numește „cameră ecologică"? „Lucrător ecologic pentru suflet" ar fi cea mai corectă denumire.

– Consilier ecologic pentru suflet.

– Iată!

– Vezi că-ți fumegă scrumiera, mi-a atras el atenția.

– Văd. Speram că se va stinge de la sine. Dar se pare că nu vrea.

Am ridicat recipientul, și toate chiștoacele care stătuseră lipite de pereții groși au căzut în farfuria de dedesubt. Mai ieșea fum din câteva țigări și le-am apăsat cu putere de farfurie, încercând să fixez scrumiera la loc, însă erau prea multe. Într-un final, am adunat chiștoacele într-o grămăjoară și, ridicând ghiveciul într-o parte, le-am împins înăuntru.

– Pare că va fi o zi frumoasă, a spus Geir. Ce vrei să facem? Ai vreo sugestie?

– Am putea merge pe undeva după ce las copiii la grădiniță.

– Am putea, da. Dar nu la plajă, că n-am chef.

– În alt oraș, atunci? Lund? Trelleborg?

– Întotdeauna am vrut să merg la Lund. Am putea s-o luăm într-acolo.

– Așa facem! i-am zis stingând țigara fumată pe jumătate de marginea scrumierei. Mă duc să-i îmbrac și să-i pregătesc de plecare.

Atunci când am ieșit pe hol, Heidi stătea în picioare pe taburetul alb și scotocea prin rafturile de sus. Ea era singura dintre cei trei care-și alegea singură hainele. Acum voia bluza albastră cu floricele albe, o fustă de blugi și, din câte se părea, o pereche de ciorapi roz cu Hello Kitty.

– E bine așa, i-am spus când s-a dat jos și și-a vârât mâinile prin mânecile de la bluză. Du taburetul în cameră după ce termini.

Am aruncat o privire în bucătărie, unde Njaal, la bustul gol, mânca fulgi de cereale, în timp ce Geir îl urmărea sprijinit de blat cu brațele încrucișate. Apoi m-am dus în camera de zi, unde John era așezat pe canapea și ridica o locomotivă zumzăitoare, apoi îi dădea drumul pe jos.

– Trebuie să te îmbraci cu ceva. Stai aici că-ți aduc eu.

Din dulap am luat un tricou galben cu o buburuză roșie și o pereche de pantaloni ca de pirat, cu sfoară în talie, iar în baie am găsit un scutec, dar și o cârpă pe care am înmuiat-o în apă caldă și am dat-o cu puțin săpun. Cu cârpa l-am șters în timp ce el stătea cu picioarele depărtate în fața mea. Izul sărat de urină era acuzator, deoarece aparținea copiilor ai căror părinți nu erau foarte riguroși cu igiena. După ce am terminat, m-am dus să arunc scutecul în găleata de

gunoi de sub chiuvetă, am luat cu mine un prosop, l-am șters pe John, i-am pus scutecul nou și l-am îmbrăcat, apoi l-am mângâiat pe păr.

– Așa! i-am zis.

– Ciorapi! mi-a răspuns el.

– Poți să iei sandalele astăzi, este vreme frumoasă. Și atunci nu mai ai nevoie de șosete.

– Dar eu vreau!

M-am dus în camera lor și am început să-i caut două șosete la fel în comodă. Trebuie să fi fost vreo patruzeci de șosete acolo, și aproape niciodată nu găseai două dintr-o pereche. Le-am scos pe toate, le-am pus în pătuțul lui Heidi, împrăștiindu-le de parcă ar fi fost marfa de pe o tejghea și eu aș fi fost vânzătorul, și am început să caut sistematic. Galbene, verzi, albastre, roșii, roz, mov, turcoaz, maro, albe, negre, gri, portocalii și toate nuanțele intermediare. Cu dungi, cu buline, cu flori. Unele aveau desene cu mașini, altele cu iepurași, câini sau pisici. Dar erau diferite toate. Nu-mi rămânea decât să scotocesc în maldărul de haine din dormitor. Șosetele se aflau întotdeauna la fundul mormanului, alunecau printre celelalte rufe mai mari, de parcă ar fi căutat în mod conștient o cale spre pământ. Am selectat cinci bucăți și le-am luat cu mine în dormitor, ca să văd dacă nu cumva perechile lor erau acolo. Din fericire, am găsit. O pereche mov. Chiar dacă erau la limita femininului pentru John, din punctul meu de vedere, i le-am tras pe picioruțe.

Am luat un pulover roz-închis, cu un desen reprezentând un fel de unicorn cu păr lung și ochi mari, și o pereche subțire de pantaloni de bumbac verde-mentă și le-am dus în dormitor, unde Vanja încă mai dormea, cu pilota pe jumătate dată la o parte. Coloana i se vedea ca o mică ridicătură pe sub pielea de pe spatele puțin încovoiat, iar în partea superioară omoplații stăteau arcuiți în afară, înconjurați de părul blond care-i învăluia atât de frumos chipul și gâtul, și care avea o textură radical diferită de cea a pielii. Ai fi putut crede că pletele îi stăteau, în raport cu corpul, asemenea petalelor unei flori. Am ridicat-o și am luat-o în brațe. Capul îi era atât de cald, cum numai după somnul de o noapte se întâmplă. Ținând-o cu băgare de seamă, am întins bine puloverul și i l-am tras peste cap. Vanja și-a vârât mâinile în mâneci și le-a potrivit, apoi și-a tras puloverul în jos pe corp. I-am dat pantalonii, mai întâi pe un picior, apoi pe

celălalt, apoi peste pulpe, moment în care ea s-a ridicat puțin ca să-i trag pantalonii până sus.

– Bun! Vrei un sendviș înainte de plecare? Poți să-l mănânci pe drum.

A scuturat din cap.

– O nectarină.

– Dar nu avem, i-am zis. Un măr?

– Bine atunci.

Am urmat-o pe hol. De-a lungul întregului perete se înșirau dulapuri bej ale căror mânere erau tipice pentru anii '50, ca și culoarea, de altfel. Unele erau ticsite, din ele se revărsau haine și pantofi atunci când le deschideai. Salopete, cizme, pulovere groase, tot ce era de iarnă se găsea aici, pe lângă toate lucrurile pe care nu le foloseam zilnic. Pe perete, în spatele gecilor atârnate sub raftul pentru căciuli, erau cârlige în care ne țineam rucsacii și poșetele; de-a lungul anilor numărul lor crescuse în așa măsură, încât mai mult zăceau pe jos. În ghiozdanele mici și lucioase ale copiilor erau cutii în care gustările, atunci când uitam să le golim, mucegăiau și se stricau, și acest lucru – materia organică respectând legile chimiei organice în timp ce era izolată de atâtea straturi de material sintetic, cumva pe cont propriu, fără contact cu materii organice similare – mă fascina, cel puțin după ce, odată cutia descoperită, conținutul era golit și suprafețele de plastic erau spălate strașnic. Pe jos, pe sub dulapuri, iar pe partea cealaltă sub oglindă și sub băncuța albă lungă, erau împrăștiate jucării și bucăți de mașini, arătând ca resturile unui accident aviatic. De obicei făceam curățenie în tot apartamentul înainte de a primi musafiri, însă acum nu era decât Geir, așa că nu m-am obosit. În plus de asta, nu fusesem deloc în apele mele. Dar astăzi veneau Linda și Christina, așa că trebuia să mă ocup. „O să fac ordine după ce duc copiii", m-am gândit în timp ce o urmam pe Vanja la bucătărie. Soarele se înălțase pe cer și nu mai bătea direct, ci cumva oblic, spre peretele unde erau blatul și mașina de spălat vase. Vanja s-a dus la frigider, l-a deschis, a luat unul din cele două mere roșii mari din coșul verde de plastic unde țineam de obicei fructele și mi l-a întins mie.

Era un măr Red Delicious, cel mai probabil obținut prin modificări genetice, deoarece pulpa fructului niciodată nu se oxida, așa cum se întâmpla întotdeauna cu merele de pe timpul copilăriei mele,

și niciodată nu părea să putrezească. Era înfricoșător, și venea în contradicție totală cu ideea mea de bine și rău. Le cumpăram totuși din sentimentalism: Red Delicious era un măr de lux în copilăria mea, un dar cu totul special pe care-l primeam numai de Crăciun, când fructele roșii străluceau ca vrăjite în castron, fiind tari, crocante și zemoase ca nici un alt sortiment de măr.

– Ce să fac cu el? am întrebat-o.

– Eticheta, a spus ea ducându-și degetul spre abțibildul cu logo-ul reprezentând o buburuză roșie cu buline negre pe un fond alb.

Am luat mărul în mână și am despris abțibildul cu unghia, dar era atât de mic, încât nu puteam să-l apuc. Am apăsat pe coajă până când aceasta s-a rupt, și astfel am reușit să-l îndepărtez.

– L-ai stricat! a strigat Vanja. Vreau unul nou!

– Nu, nici vorbă!

Reacția mea a fost atât de tranșantă, încât a renunțat pe loc, a pus mărul pe masă și a ieșit indignată din bucătărie. Am ieșit la rândul meu, dar, în timp ce ea intra în camera copiilor, eu m-am dus în sufragerie, unde Heidi desena, John era întins pe spate pe canapea, cu picioarele ridicate pe spetează, și se uita în tavan, iar Njaal stătea ciuci pe jos și alinia niște șine Brio. Bănuind că Geir trebuia să fie în cealaltă cameră, m-am dus la ușa întredeschisă și m-am uitat înăuntru. Stătea în fața bibliotecii cu o carte deschisă în mâini.

– Ce-ai găsit? l-am întrebat.

– O carte despre Joyce, mi-a spus el ridicând coperta către mine.

– Ah, aia! E un tip care l-a cunoscut pe Joyce la Trieste. Un căpitan de vapor, cred. Complet lipsit de educație literară, din câte-mi amintesc. S-au împrietenit, și apoi a scris o carte despre el.

M-am răsucit către Heidi.

– Trebuie să plecăm. Du-te afară și ia-ți sandalele.

– Vine și Njaal cu noi? m-a întrebat ea.

– El este în vacanță, nu-i așa, Njaal?

Puștiul nu mi-a răspuns, ci m-a privit puțin surprins cu ochii aceia căprui. Heidi s-a ridicat. Am pornit după ea pe hol, i-am spălat pe dinți pe toți trei, apoi ne-am luat la revedere de la Njaal și Geir și am ieșit din apartament fără a trece neobservați de vecini, bănuiam eu, deoarece nivelul de zgomot al copiilor era foarte ridicat atunci când plecam sau veneam acasă, iar zgomotele reverberau pe toată

casa scării. Îi auzeam deseori pe cei de la etajul șapte atunci când așteptam liftul la parter.

„Acum pleacă familia norvegianului", poate că se gândeau ei. „Azi au întârziat." Sau: „Iar e nemernicul ăla de norvegian cu plozii lui!"

La poarta grădiniței, Vanja a tastat codul, iar eu am deschis ușa. Copiii care sosiseră deja se dădeau cu tricicleta, personalul era pe bănci. Heidi s-a lipit de mine și mi-a cuprins picioarele cu brațele.

– Acum trebuie să plec. Astăzi vine mama să vă ia.

– Vine mama?

Am încuviințat.

– În plus, azi e vineri. Primiți înghețată.

Am ridicat mâna ca să-i salut pe angajați, am apăsat butonul de deschidere, am deschis poarta și am urmat același traseu pe care tocmai venisem.

Era cald la soare, dar pe porțiunile mari de umbră prin care treceam aerul era rece, având și puțină umezeală în el, de parcă toamna venise prea devreme și se decisese să aștepte aici ca să nu deranjeze splendoarea verii, stăpâna anotimpurilor.

Am cotit la dreapta spre Hemköp și am trecut printre ușile care se dădeau automat la o parte, am luat un coș din fața celor două bariere care se deschideau și ele automat, am aruncat o privire înspre monitorul de deasupra raionului de fructe, acolo unde apăruse o imagine cu mine privind în dreapta, ceva ce Heidi și Vanja niciodată nu înțeleseseră: de ce ochii lor păreau să privească într-o parte, dacă ele se uitau direct la ecran? Uneori, Vanja și Heidi se apucau să danseze acolo, în mijlocul supermarketului, în timp ce John își făcea singur cu mâna din cărucior, de parcă am fi fost un ansamblu de circari ambulanți cu pitici și tot tacâmul. Am pus câteva roșii într-o pungă de plastic care nu era complet transparentă, ci cenușie, de parcă ar fi fost plină de fum. Roșiile erau din Olanda și rămăseseră atașate de crenguțele lor verzi, spre deosebire de roșiile suedeze de alături, care stăteau lipite una de alta, roșii, cu reflexe roșiatice, fără codițe sau tulpini, acesta fiind probabil motivul pentru care kilogramul era cu cinci coroane mai scump. După ce am așezat punga în coș am luat și un castravete învelit în plastic, apoi m-am dus la raionul de brânzeturi, unde am ezitat între o brânză gouda daneză, care

era ieftină, una suedeză marca Grevé, preferata Lindei, și o brânză norvegiană marca Norvegia, care semăna la gust cu Grevé, dar costa aproape dublu. Aveam musafiri, m-am gândit, nu era momentul să fac economii. În plus de asta, urma să primesc și avansul pentru carte în curând. Deci ce mai contau patruzeci de coroane?

Cu brânza Norvegia în coș m-am îndreptat spre raionul de panificație. Era unul dintre cele mai mari raioane din magazin; se găseau între cincizeci și șaptezeci de sortimente de pâine, poate chiar și mai multe, așezate pe rafturi care formau niște insule în mijlocul magazinului. În Suedia, pâinile se vindeau feliate și împachetate în pungi de plastic. Așa țineau mai mult, însă erau moi și le lipseau atât coaja crocantă, cât și gustul acela specific și delicios al pâinii proaspete. Dar aici, pe lângă franzelele ambalate în plastic, aveau și un raft cu sortimente proaspete, majoritatea având denumiri care te duceau cu gândul la o viață mai simplă și mai naturală. Pe aproape toate scria ceva cu „rustic", „țară" sau „țărănesc" și se punea accent pe tipurile de grâu, spre deosebire de franzelele feliate, descrise prin termeni precum „sport", „energie", „sănătos" Când eram eu mic, în niște timpuri care copiilor mei li se vor părea la fel de îndepărtate cum erau pentru mine amintirile părinților mei din anii '50, pâinile erau aduse în pungi de hârtie, și consistența și gustul se schimbau de la o zi la alta; de la gustul proaspăt și fantastic din prima seară, când coaja era crocantă și firmiturile, moi și savuroase, până la ultima bucată de coajă uscată și întărită care se mânca după două–trei zile, cu toate gusturile și gradele de consistență intermediare. Multe familii obișnuiau să pună pâinea într-o pungă de plastic imediat ce ajungeau acasă, după cum observasem, și în felul acesta rămânea moale mai mult timp, iar coaja își pierdea din asprime. Noi obișnuiam să ținem pâinea în punga de hârtie, astfel încât coaja rămânea tare, dar savoarea pâinii dispărea. Pe atunci nu existau așa de multe tipuri de pâine, din câte îmi amintesc: pâine integrală, pâine neagră, wittenberg, franzelă, și mai apoi o pâine care a fost introdusă pe când aveam eu opt sau nouă ani, numită graham. Asta era tot.

Devenisem un om al vremurilor apuse. Și totul se petrecuse repede, reflectam eu în timp ce mă îndreptam către rafturile cu pâine proaspătă. Se vindeau șapte chifle cu zece coroane; am luat o pungă de hârtie destinată franzelelor, am băgat în ea șapte chifle, am

mototolit capătul pungii și am pus-o în coș, apoi mi-am continuat drumul spre lactate și am luat o pungă de cafea și o sticlă de un litru și jumătate de Pepsi Max în drum spre ieșire.

Îmi aminteam și de supermarketul de unde cumpăram pâinea. Țineam minte cum arăta și pe dinafară și pe dinăuntru. Țineam minte perioada când fusese construit, cum se turnase o suprafață enormă de beton lângă strada principală, chiar la câteva sute de metri de casa noastră, și magazinul care se ivise acolo, cu numele scris cu mândrie pe lateral, ca la vapoare: B-MAX. Pentru noi a devenit *Bemaks*, după cum locurile importante din apropiere erau „Ubekilen", „munții", „strada principală", „insula Gjerstad", „docurile plutitoare", „podul" Chiar și după ce magazinul și-a schimbat numele, tot *Bemaks* i s-a zis. Acela a fost primul meu supermarket; înainte, acolo nu fusese nimic. Nici măcar amintirea vreunui magazin. Aveam cam cinci ani atunci când a fost construit. Dumnezeu știe de unde-și făceau cumpărăturile părinții mei înainte de asta.

Pe lângă Bemaks a venit Stoa, unde mergeam de vreo patru ori pe an ca să ne aprovizionăm în cantități mari. Saci de zece kilograme de zahăr atunci când urma să facem dulceață sau sirop toamna, o ladă de suc pentru Crăciun sau pentru vacanța de vară, pungi mari de făină și chestii din astea. Tatei îi plăcea acolo, bănuiesc; îi plăcea să cumpere mâncare, dar nu la magazinul de lângă noi, unde putea fi recunoscut și de unde luam doar mărunțișuri pe care le lăsa în seama mea, a lui Yngve și a mamei, ci la supermarketurile de la marginea orașului, unde se vindea în cantități mari, acolo îi plăcea. Da, motivul trebuie să fi fost acela că avea posibilitatea să arunce cu banii, să pară un om cu greutate. Sau se poate să fi fost chiar opusul, și el să fi căutat tocmai sentimentul de siguranță pe care-l dau aprovizionarea și menținerea stocurilor.

M-am oprit în fața raionului de lactate și am luat o cutie de lapte; cum era pentru copii, am ales una cu cel mai mare procent de grăsime, de 3,5 la sută, apoi am ales o cutie cu șase ouă provenite de la găini „crescute la sol în hale", așa scria, și mi-am plimbat vederea peste celelalte cutii ca să văd dacă pe vreuna dintre ele scria „găini crescute necorespunzător în cuști prea strâmte", dar, negăsind nici un mesaj de felul acesta, mi-am văzut de drum mai departe de-a lungul aleilor pustii. Am trecut printre congelatoare și rafturile

cu șampoane, pe lângă secțiunea cu „dulciuri bio" și prin infernul dulciurilor împachetate în hârtii strălucitoare, care ocupa un spațiu la fel de mare ca și pâinea.

Din nenumăratele dăți când fusesem la Bemaks, căci de acolo luam autobuzul spre școală și într-acolo fugeam cu lista de cumpărături de la tata de două ori pe săptămână, mulți ani la rând, nu aveam decât o amintire. Eram acolo cu mama. Eu văzusem o reclamă pe care scria că faimoasele cutii galbene de Nesquik, marca aceea de cacao pentru lapte, costau doar o coroană. Erau atât de ieftine, încât mama ar fi putut să-mi cumpere câteva. „Costă doar o coroană, costă doar o coroană", îi spusesem eu ducând-o spre locul cu reclama.„Dar aici scrie minus o coroană", mi-a spus ea. „Cum adică? Nu costă decât o coroană!"„Nu", mi-a repetat mama, „este mai ieftin cu o coroană. Este o diferență." Prin urmare, n-am primit nici o cutie galbenă de Nesquik de data aceea. Dar amintirea mi s-a întipărit în minte.

De ce tocmai această amintire? Există miriade, da, o puzderie de întâmplări de atunci.

M-am oprit la casa aflată în partea stângă. Erau doar două persoane în fața mea și amândouă aveau puține produse pe care le țineau în mâini, ceva destul de obișnuit pentru acea oră din zi. După-amiaza magazinul era înțesat de lume, și fiecare client trăgea după el un coș pe rotile. Era o priveliște extrem de tristă, orice urmă de demnitate umană se evapora când o persoană alegea acea modalitate de a-și transporta cumpărturile. Să tragi un cărucior după tine în loc să duci un coș pe braț era o alegere care denota slăbiciune și lipsă de personalitate. Roțile mici și netede, mânerele lungi și negre, cărucioarele care-i urmau ca un soi de câini. Zdrăngănitul roților devenea asurzitor din momentul în care erai conștient de el.

Gândul ăsta era de ajuns ca să mă deprim.

Viața n-ar trebui să fie notabilă, dar atunci de ce ne străduim s-o facem astfel? Pentru ca pe piatra de mormânt să scrie: „Aici odihnește unul căruia îi plăcea să doarmă"?

Când am intrat în apartament era liniște totală. O clipă m-am întrebat dacă nu cumva ieșiseră, dar apoi, auzind un bufnet în camera copiilor, am bănuit că era Njaal care se juca, în timp ce Geir stătea pe undeva și citea.

– Hello! am strigat.

– Tu erai, a răspuns Geir din cameră.

– Am cumpărat niște chifle, dacă vă e poftă.

Mi-am scos pantofii, i-am pus în dulap, am luat plasa și m-am dus la bucătărie. Mașina de spălat vase își terminase programul, am așezat plasa pe masă, am oprit mașina, am deschis ușa, iar aburii s-au revărsat și m-au nimerit direct în față, astfel încât m-am tras instinctiv înapoi.

Am luat blatul mare de lemn și l-am așezat pe masă, în bufet am găsit un coș pentru pâine și am răsturnat chiflele în el. Chifle proaspete cu unt din belșug și cu cașcaval – nu cred că există ceva mai bun de atât. Nu sunt pretențios la mâncare, dar nu mă pot sătura niciodată de gustul brânzei amestecat cu cel al untului, pe chifla din făină albă, și de senzația pe care o dă coaja subțire, dar crocantă și tare care se sfărâmă în clipa în care muști din ea. Îmi lăsa gura apă, așa că am tăiat o chiflă, am uns-o cu unt și am pus deasupra trei felii de brânză.

– Și Njaal o să vrea din asta, mi-a spus Geir oprindu-se în dreptul mesei.

– Poftiți la masă! i-am zis.

– Nu vorbi cu mâncarea în gură.

– Ți-am povestit ce argument are Vanja când face o prostie? l-am întrebat.

A scuturat din cap în semn de negare.

– Zice că este vina noastră. Noi am crescut-o rău. Mai mult, ne spune că acum e prea târziu ca să se îndrepte.

– Aici s-ar putea să aibă dreptate.

Trecea cuțitul peste margarină, făcând-o să se adune pe lamă ca o morenă de la capătul unui circ glaciar.

– Bineînțeles, dar ne-a uimit să constatăm că pentru ea lucrurile erau atât de limpezi.

Când a terminat de întins margarina pe chiflă, Geir a luat cuțitul pentru brânzeturi și a tăiat o felie.

– Nu pune degetul pe brânză! i-am spus.

– Serios? s-a mirat el. Există o regulă care interzice asta?

– Așa cred, nu? Dar, de fapt, tu ești sociologul.

– Tare greu e să fiu sociolog în condițiile astea.

–Greu sau nu, asta e! Ți-am spus o dată ieri, și acum ți-am repetat.

–Ți-ai răcit gura degeaba, mi-a răspuns el înainte de a ieși cu cele două jumătăți de chiflă. L-am urmat, mestecând ultima înghițitură.

–Mă gândeam să fac puțină curățenie înainte să plecăm. Este în regulă? l-am întrebat.

–Pot să te ajut, dacă vrei.

–Bine.

Njaal stătea cu coatele pe masă și se uita la mine în timp ce mușca din chiflă.

–Când se întorc Vanja și Heidi?

–După-amiază. Pe la trei, cred.

–Noi ce facem atunci? a întrebat el privindu-și tatăl.

–Mergem la Lund, i-a răspuns Geir.

Am început să culeg toate prosoapele, toți pantalonii, puloverele și șosetele împrăștiate prin cameră.

–Pot să-mi iau și bicicleta? a vrut să știe Njaal.

–Bineînțeles!

Geir a pus câteva felii de măr pe o farfurie și a așezat două pahare unul în altul. Eu m-am dus la baie și am îngrămădit hainele în coșurile de rufe deja pline. Mi-am îndreptat spatele. Oare să mă uit dacă era liber la spălătorie? Nu, mă complicam prea tare. Am ieșit iar, am adunat păpușile răsfirate și le-am pus în pătuțul pentru păpuși din camera copiilor. Una era pictată cu dungi albastre pe față, ca un tatuaj tribal, și arăta urât, deoarece contrastul era foarte mare cu chipul de bebeluș. Am așezat-o cu fața în jos. Apoi am adunat toate jucăriile de pluș și le-am pus la picioarele patului lui Heidi. Era atât de scundă, încât nu folosea mai mult de o treime din lungimea saltelei. Majoritatea jucăriilor erau câini, pisici și iepuri, dar erau și un linx, un panda, un leu, un tigru, un papagal, un corb, o oaie, o vacă, un elefant și un crocodil. Le-am ordonat astfel încât toate să privească înspre cameră, unele peste altele; îmi dădeau o senzație neplăcută, poate pentru că găseam o notă acuzatoare în combinația dintre privirile fixe și tăcere, sau poate pentru că arătau ca niște creaturi moarte ai căror ochi păreau să mă scruteze de pe lumea cealaltă. În cele din urmă am cules jucăriile care erau împrăștiate pe jos în cameră și le-am pus în spațiul de depozitare din taburetul maro din piele și în

cele trei coșuri împletite pe care le foloseam în acest scop, în timp ce Geir se îndeletnicea cu adunatul cărților pentru copii și al ziarelor.

– Și eu vreau să ajut, s-a oferit Njaal.

– Poți să iei jucăriile din hol și să le pui în… mda, unde? a întrebat Geir uitându-se la mine.

– Într-un coș pe care ți-l dau eu, i-am zis.

Am adus un coș și i l-am dat, însă, după ce a pus câteva jucării, Njaal a început să se joace cu ele. Geir i-a ciufulit părul când a trecut pe lângă el ținând o pereche mov de papuci din plastic într-o mână, iar eu am făcut un pas într-o parte pentru a-l ocoli și m-am dus în bucătărie să golesc mașina de spălat vase. Căldura aproape că părăsise complet porțelanul, deși se mai simțea încă în metalul tacâmurilor.

– Întotdeauna ni se pare că este mai rău decât este de fapt, i-am spus lui Geir, care stătea în prag părând că voia să mă întrebe ceva.

– Eu cred că impresia dezordinii și dezordinea sunt aproape congruente, a afirmat el. Dar poate că de aceea nu este niciodată dezordine la noi. Eu pun totul la loc imediat. Dezordinea n-are nici o șansă să câștige teren.

– Aș fi vrut să fie și la noi la fel, i-am spus. Dar ceva ne împiedică să facem asta. E pur și simplu imposibil.

– Îmi place aici. E ceva relaxant în dezordine.

– Atât timp cât nu este dezordinea ta, am precizat.

– Exact! Christina obișnuiește să spună că eu am nevoie de haos în jur ca să fac ceva. Ca și războiul din Irak. Mai mult haos decât acolo nu se poate. Ei bine, în condițiile astea mă pot apuca să fac ordine.

– Nu-i o teorie rea, i-am spus eu închizând bufetul cu pahare și căni și deschizând dulapul de alături, unde țineam farfuriile. Tu ești complet ferit de haosul intern, așa că trebuie să-l ai în afară. În mine este un haos cumplit, așa că trebuie să fac ordine în exterior. Dar nu reușesc.

– Tu reproduci haosul, eu reproduc ordinea. Suntem în egală măsură geometrie și psihologie.

– Da, dar asta înseamnă că este curat în camere și pe hol?

– Nu totalmente. Nu prea știu unde trebuie puse anumite lucruri.

– Pune-le acolo unde crezi că le e locul. Atâta vreme cât nu ne împiedicăm de ele.

Odată ce cănile, paharele, farfuriile, cuțitele, furculițele și lingurile erau la locul lor, am reumplut mașina cu ceea ce rămăsese, am turnat detergent pudră în spațiul corespunzător, am tras clapa peste el, am închis mașina și am pornit-o la programul de șaizeci de grade. Apoi m-am dus în cameră, am scos aspiratorul din spatele ușii, am tras afară cordonul, am băgat ștecherul în priză și l-am pornit. Cum nu mai trăgea aproape nimic, sacul fiind plin, trebuia să țin peria lipită de tot ceea ce era mai greu decât praful și părul ca să pot să aspir. Mărgele de jucărie, firimituri de pâine, bucăți de hârtie, o bomboană, bucățele din obiecte neidentificabile. Pe lângă perete fugea grăbit un gândac; în suedeză se numesc *silverfisk*, peștișori argintii, nu știu cum li se spune în norvegiană, habar n-am, și cred că nu văzusem așa ceva înainte să mă fi mutat încoace, dar nu eram sigur, ar fi fost destul de ciudat ca specia insectă să existe doar aici. Arătau ca o codiță cu picioruțe, erau foarte mici și trăiau peste tot unde se puteau ascunde: în teancurile de haine, sub paturi și covoare, în coșurile de haine murdare. Dacă mă duceam în baie noaptea, îi puteam vedea în mijlocul băii, negri pe linoleumul deschis la culoare, și imediat se vârau în cea mai apropiată ascunzătoare, de exemplu între plăcile de faianță montate pe pereți. Îi omoram pe cei pe care-i prindeam, dar se pare că aveau resurse inepuizabile, pentru că numărul lor nu scădea nicidecum.

Silverfiskarna. Un roman de Vilhelm Moberg.

Am vârât capul aspiratorului pe sub canapea și l-am plimbat în față și în spate de câteva ori, apoi am aspirat sub masă, unde trebuia să insist, deoarece copiii mâncau acolo cel puțin o dată pe zi. Am înlăturat mizeria de lângă praguri și din spatele ușilor, apoi am oprit aspiratorul, l-am scos din priză și am apăsat butonul care retrăgea cablul cu o viteză impresionantă în interiorul mașinăriei.

– Asta-i tot! am strigat în timp ce așezam aspiratorul la locul lui.

Geir a ieșit din camera copiilor.

– Gata?

– Ajunge. Mai putem face câte ceva și când ne întoarcem.

– Nu-i nevoie. Arată bine. Acum putem pleca?

Am încuviințat din cap.

– Doar să-mi verific e-mailul mai întâi.

Njaal s-a furișat în spatele tatălui său și a început să-l lovească în șale cu pumnii. Geir s-a răsucit brusc.

– Drăcușorule! Acum te prind!

Njaal s-a chircit râzând, iar Geir l-a luat în brațe. Trecând pe lângă ei, m-am dus în celălalt hol, pe marginea căruia erau depozitate toate lucrurile de plajă, o umbrelă verde, două scaune de camping, un fel de șezlong și coșuri cu jucării, precum și cele două geamantane mari, unul din plastic tare, gri, celălalt moale, din pânză neagră, și cele două stative de uscat haine care erau strânse și sprijinite de perete; pe ele atârnau, încă de la ultima noastră ieșire din urmă cu o săptămână, câteva prosoape galbene și verzi și costumele de baie ale copiilor. În dormitor era semiîntuneric și aerul era îmbâcsit, așa că am întredeschis ușa de la balcon înainte să mă așez și să pornesc computerul. Îi auzeam pe cei doi țipând și chiuind în vreme ce așteptam să se încarce sistemul de operare; uitându-mă în gol la storuri, fără să le văd însă, mă gândeam la Gunnar și la întoarcerea Lindei, precum și la faptul că trebuia să cumpăr vin alb de pe undeva în drum spre casă.

Așa.

Lista de mesaje a apărut pe ecran.

Gunnar.

Oare să aștept? Aș fi putut să aștept, nu? Ca să nu-mi stric toată ziua.

Dacă așteptam, oricum nu m-aș fi putut gândi la nimic altceva.

Am deschis e-mailul și am început să citesc.

Se semnase drept fratele tatălui meu.

Am stat o vreme fără să mă mișc.

– Vii, sau ce faci? a strigat Geir din hol.

– Imediat, i-am răspuns fără vlagă. Am primit un nou e-mail.

– Ce-ai zis?

– Un nou e-mail!

– De la Gunnar, nu?

Am încuviințat.

– Pot să văd?

– Te rog.

El a venit în spatele meu și a citit.

– Acum mergem? Nu poți lăsa chestia asta să te zdrobească. Nu scrie nimic nou.

– Nu, dar aici scrie că a luat legătura cu un avocat. Și folosește cuvântul „vendetta"

M-am ridicat.

– Chiar te afectează, a remarcat Geir.

– Normal!

– Haide! Acum mergem la Lund.

– Vreau doar să vorbesc mai întâi cu Yngve.

– Bine, a spus Geir urmându-mă spre ușă, unde Njaal stătea cu mâinile pe clanță și se uita la noi.

Am scos telefonul din încărcător și am format numărul lui Yngve în timp ce mergeam spre balcon, am deschis ușa chiar când începea să sune.

– Alo! a zis Yngve.

– Ai primit mailul? l-am întrebat.

– Da. Chiar acum scriam răspunsul.

– Îi răspunzi?

– Da!

– Ești sigur că este o idee bună?

– Ascultă aici! Tipul vine cu o grămadă de acuze la adresa mea. E total absurd ceea ce face. M-am gândit să-i scriu.

– Și ce crezi c-o să obții prin asta?

– Nu știu, dar trebuie să-l avertizez că a depășit o limită și că va suporta consecințele. Nu poate să spună orice, chiar dacă este supărat. Pe deasupra, eu nu sunt tu, și nici mama nu este tu.

– Îmi pare rău că te-am vârât în tărășenia asta, i-am zis.

– Ceea ce-ai făcut l-a determinat să reacționeze, dar nu-i vina ta că s-a întors împotriva noastră. Și nici reacția lui disproporționată nu este vina ta.

– Îmi pare rău oricum.

– Pierdem un unchi, și cu asta basta.

Am intrat și am pus telefonul înapoi în încărcător, apoi m-am uitat la Geir, care se așezase pe lada, sau cum s-o fi numit, chestia aceea pe care o aveam pe hol.

– Trebuie să-l mai citesc o dată, i-am spus.

– Ba nu trebuie, m-a contrazis Geir. Haide odată, că n-am chef să stau aici toată ziua! L-ai citit o dată, ce dracu'!

Fără să-i răspund, m-am dus să mă așez din nou în fața ecranului.

– Plecăm! a strigat Geir de afară.

–Vin acum!

Am oprit computerul, m-am ridicat de pe scaun și m-am dus în hol. Ei deja erau în fața liftului și așteptau, așa că m-am încălțat și mi-am luat ochelarii de soare de pe birou, apoi, dându-mi seama că urma să ieșim prin spate, m-am repezit în bucătărie.

–Acum unde te mai duci? a strigat Geir după mine.

Fără să-i răspund, am scos punga de gunoi din coșul de sub chiuvetă, am legat-o la gât, am luat în mână și cealaltă pungă, care fusese pusă pe un ziar lângă perete, și m-am dus la lift. Njaal, care purta o pereche de pantaloni scurți kaki și un tricou fără mâneci, s-a ținut de nas cât am coborât cu liftul.

Când cabina s-a oprit domol la parter, am luat cele două pungi cu o mână și am deschis ușa cu cealaltă. Am scotocit prin buzunarul pantalonilor după cheie, moment în care mi-am dat seama că uitasem să încui ușa de acasă. Dar ce bunuri de valoare aveam noi? Trei computere, asta era tot. Numai un hoț nostalgic ne-ar fi furat televizorul din anii '80.

–Ce faci? m-a întrebat Geir.

–Vin! i-am răspuns. Așteaptă puțin!

Într-un final am reușit să găsesc cheile în buzunarul pantalonilor. Am trecut cardul peste plăcuța cu senzori astfel încât s-a aprins o lumină verde și s-a auzit un clic atunci când s-a descuiat. Cu greu am reușit să parcurg cei cincisprezece metri până la ușă. Acolo mă așteptau scările și după aceea o nouă ușă spre „camera ecologică"

M-am oprit și m-am rezemat cu mâna de zidul rece, aș fi vrut să-mi lipesc și obrazul de el, și, dacă aș fi fost singur, probabil că aș fi făcut-o. În schimb, mi-am dus la frunte mâna care absorbise o parte din răcoarea zidului. Geir și Njaal s-au uitat la mine fix atunci când m-am pus în mișcare.

–Nu este aici? m-a întrebat Geir.

–Ba da, i-am răspuns. Mi-a luat mai multe săptămâni până când am deslușit unde duc toate ușile astea.

–Sunt patru, mi-a zis el. Cât de greu ar putea să fie?

Am deschis ușa și am urcat treptele.

–Așteptați aici, le-am spus. Nu trebuie decât să arunc gunoiul.

Scările de după ușa grea de metal erau negre și alunecoase, poate că de la lichidul lăsat de sacii de gunoi care au fost aruncați acolo de-a

lungul anilor. Plutea un miros înțepător și totodată dulceag. Burlanele de ventilație erau suspendate de tavan, altfel zidurile erau goale. Am deschis capacul celui mai apropiat container, care era destul de mare încât să ascunzi înăuntru o întreagă familie ciopârțită, și acolo am aruncat plasele. Mă simțeam rău și tremuram din tot corpul. N-aș fi putut identifica exact cauza – o greșeală anume pe care s-o fi comis –, era vorba de toată ființa mea, deci n-aveam cum să ameliorez situația. Chiar dacă retrăgeam blestemata de carte, tot nu m-ar fi ajutat cu nimic. Ba da, poate că Gunnar ar fi fost mulțumit, gândindu-se că mă pusese la punct, poate chiar că mă zdrobise, și că se făcuse dreptate. Cerința lui era îndreptățită, furia lui era justificată, iar eu nu mă puteam opune acestei tornade justițiare, mă făcea una cu pământul, mă dezintegra, astfel că nu mai valoram nimic. Nimic. Până și copiii mei dispăreau în acest noian de furie, până și ei își pierdeau valoarea, pentru că eu eram singurul tată pe care-l aveau, o ființă incapabilă să se țină în frâu și atât de lipsită de empatie, încât era în stare să distrugă viețile altora fără măcar să bage de seamă.

Atunci când am ieșit din încăperea pentru depozitarea gunoiului, am văzut că cei doi mă așteptau în lumina ușii deschise. Adică Geir ținea ușa deschisă, iar Njaal ieșise deja în curtea umbrită de blocul-turn din apropiere. Se uita la o mașinuță albă de transportat marfă care dădea în marșarier. Cu siguranță aducea marfă la ușa din spate a fast-foodului chinezesc; furnizorul bătea tare cu o bucată de țeavă lăsată acolo anume pentru asta, și, dacă avea noroc, unul dintre angajați ieșea după un minut sau două. Lăzi cu doze de suc, conserve și tăieței. Njaal a traversat curtea până la trotuarul scăldat în lumină și strălucire.

– Atenție! i-a strigat Geir. Să nu ieși pe stradă!

Njaal ne-a privit de parcă l-am fi subestimat.

– N-aveam de gând să ies!

– Bine, bine! a spus Geir. Așa mi s-a părut, atâta tot.

Am observat că-și învârtea brelocul pe un deget.

– Acum o să începi să fluieri?

– Ce vrei să zici? s-a mirat el.

– Limbajul corpului tău exprimă o veselie ieșită din comun.

– E o zi frumoasă. Soarele strălucește, iar eu sunt în concediu. Normal că sunt vesel! Nici măcar un posac ca tine nu poate să-mi strice buna dispoziție.

A început să fluiere.

La cincisprezece metri în fața noastră Njaal s-a oprit lângă mașină, un Saab roșu de prin anii '90. Putea să aibă între zece și douăzeci de ani vechime. Nu mă pricepeam la mașini, dar pentru mine anii '90 erau ca și ieri. Nu puteam să înțeleg cum trecuseră cele două decenii fără să le simt.

– Au! a țipat Njaal când a pus mâna pe caroserie.

– Nu te-ai gândit s-o parchezi la umbră? am bombănit.

– Pentru că tu așa ai fi făcut, vrei să zici? mi-a retezat-o Geir.

– Dacă aș fi fost la fel de meticulos ca tine, da, așa aș fi făcut.

A râs în timp ce descuia mașina, apoi i-a prins lui Njall centura de siguranță. Eu m-am așezat în coupé-ul încins pe locul din față. În spatele celor trei mașini din parcarea de la capătul străzii se afla un copac cu frunzele strălucind în soare, și dincolo de el era Föreningsgatan, pe care o străbătusem în urmă cu două ore cu Vanja, Heidi și John.

Geir s-a așezat la volan, a trântit portiera și a vârât cheia în contact. Eu mi-am fixat centura, ocazie cu care mi-am găsit ochelarii de soare, pe care-i pusesem în buzunarul pantalonilor. Erau niște simpli ochelari Polaroid pe care-i cumpărasem la Lido, în Veneția, în vara precedentă, dar îmi plăceau pentru că aminteau cumva de anii '70. Vanja îmi spusese că arătam ca un hoț cu ei. „*Dy ser ut som en tjuv!*" Și asta îmi plăcuse.

Geir și-a petrecut centura peste piept și a fixat-o, a lăsat frâna de mână, a băgat în viteză și a pornit încet. Era ceva nesăbuit în stilul lui de condus; nu conducea neapărat repede sau riscant, observația mea era legată mai degrabă de mișcările lui, felul în care se uita rapid într-o parte atunci când voia să schimbe banda, bruschețea cu care semnaliza sau privirea lui iscoditoare atunci când scruta peisajul pe porțiunile în linie dreaptă. Cei mai mulți cunoscuți de-ai mei conduceau de parcă ar fi fost una cu mașina, de parcă diversele aparate și instrumente ar fi fost o prelungire a corpului lor, pe când Geir conducea de parcă ar fi operat o mașinărie nefamiliară.

– Încotro o luăm? m-a întrebat el.

– Nu prea știu, i-am zis. De obicei merg drept înainte, până când dau de un semn care anunță că am ieșit din Malmö. De obicei e OK; autostrăzile sunt în afara orașului, și întotdeauna există un punct de legătură între ele undeva.

– Serios? Eu prefer să știu pe unde merg, dar o să-i dau cezarului ce este al cezarului.

– Ți-l dau înapoi într-un minut, i-am spus.

– Refuz să râd. Nici măcar un zâmbet nu primești pentru asta.

Am trecut pe lângă Konserthuset și de intersecția cu marele bulevard care ducea spre Värnhemstorget, plin de mașini strălucitoare ce reflectau lumina soarelui în diverse puncte; o jantă sau un parbriz aici, o bară de protecție sau un mâner acolo.

Geir a apăsat pe un buton din portieră, și fereastra mea a alunecat în jos. Aerul a năvălit înăuntru ca un șuvoi.

– Ce tehnologie sofisticată are, am remarcat. Din ce an este?

– E din 2001.

– Din 2001? Credeam că e din anii '90. Are doar opt ani vechime?

El a încuviințat. M-am uitat la indicatoarele montate deasupra șoselei.

– Într-acolo sunt autostrăzile, i-am spus. Toate-s la fel de bune, nu contează pe care o iei.

– Göteborg, Stockholm, Ystad, Copenhaga sau Trelleborg?

– Una dintre ele. În cel mai rău caz, trebuie să ne întoarcem.

A suspinat.

– Mergi spre Göteborg, dacă neapărat ai nevoie de un nume, i-am zis într-un final.

– Atunci așa facem.

Ne apropiam de nodul rutier unde se întretăiau patru șosele, toate având mai multe benzi. M-am uitat la chipurile oamenilor din mașinile alăturate; fiecare era în lumea sa, parcă nedându-și seama că se găsea la o jumătate de metru distanță de alți oameni de care nu-l despărțea decât un geam transparent.

S-a făcut verde la semafor. Primele mașini s-au pus în mișcare, și după câteva secunde mișcarea ne-a fost transmisă nouă. Întreaga coadă a cotit înspre autostradă, unde fiecare mașină a accelerat după preferințe, astfel că în scurt timp erau răsfirate pe mai multe sute de metri. Geir a rămas pe prima bandă, respectând limita de viteză, fără

să-i pese că-l depășea toată lumea. Treptat, peisajul a trecut de la orașul înțesat de clădiri, aproape lipsit de vegetație, spre zonele industriale și spațiile întinse ale dealerilor auto, delimitate prin garduri de sârmă.

– Ce ți-am spus eu? i-am reamintit arătând spre un indicator pe care scria că ieșirea spre Lund urma după o mie de metri.

– N-am zis niciodată că n-ai noroc, mi-a replicat Geir. Tu ești bine, Njaal?

– Da.

– Vrei să mănânci o înghețată la Lund?

– Da.

Zona rurală a făcut loc zonelor industriale, apoi cartierelor rezidențiale, până când am ajuns în inima orașului, care era considerabil mai mic decât Malmö. Casele erau mai scunde, străzile, mai înguste, ritmul, mai lent. Geir își rotea capul în căutarea unui loc de parcare, rămânând atent la traficul din jurul nostru.

– E ditamai parcarea în centru, din câte îmi amintesc, i-am spus. Dacă o ții tot înainte pe drumul ăsta, sigur ajungem acolo.

În loc să facă după cum îi spusesem, a semnalizat la dreapta.

– Dar e chiar acolo! Nu vezi? Chiar după colțul ăla?

– E interzis accesul. Tu nu vezi semnul?

– Ah, asta înseamnă?

S-a uitat spre mine.

– Glumești?

Gestul meu de negare l-a făcut să râdă.

– Am fost foarte impresionat că ți-a ajuns o seară ca să înveți pentru examen. Dar acum înțeleg cum ai reușit.

– Îmi tot spun c-ar trebui să mai repet semnele de circulație, dar nu mai am energie. Și deja am carnet de conducere.

– Uită-te aici, mi-a zis Geir, apoi a semnalizat spre stânga și a virat pe o rampă care ducea în parcare.

În comparație cu rafalele de aer de pe drum, atmosfera, atunci când am ieșit din mașină, era incredibil de statică. Chiar la suprafața asfaltului se ridicau valuri unduitoare de căldură, altfel aerul era nemișcat ca apele dintr-un lac, iar noi parcă ne-am fi aflat pe fundul acestuia.

Într-o zi, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, într-unul dintre satele care se înșiră de-a lungul fiordurilor din Vestlandet, în perioada

strânsului fânului, când soarele strălucea așa cum strălucește acum și toți mânuiau de zor coasele, s-a întâmplat o catastrofă. Toți au murit, astfel că nimeni n-a mai rămas în viață ca să povestească cele întâmplate. Au fost găsiți acolo a doua zi. Un băiat care mergea să lucreze cu unchiul său a descoperit totul. În casă era o liniște desăvârșită atunci când a intrat, soția unchiului său zăcea moartă pe jos în bucătărie, fața ei era contorsionată și aproape de nerecunoscut, avea ochii bulbucați și-i cursese sânge din urechi și nas. Băiatul a fugit afară. Sus, pe costișa abruptă, care era pe jumătate cosită, a văzut un grup de oameni care păreau să se odihnească puțin; s-a dovedit că erau morți, probabil căzuseră secerați dintr-odată, având exact aceleași simptome ca și mătușa din casă. Ochi bulbucați, sânge scurs din orificii.

Era începutul unui roman. Ceva se întâmplase, nimeni nu știa ce anume și, câteva generații mai târziu, totul se redusese la o simplă poveste, căzând treptat în uitare.

Apoi s-a întâmplat iar. Și cineva, poate protagonistul romanului, descoperă vechea istorie și face legătura.

Da. Adâncurile fiordului imens, sub suprafața verde-albăstruie, pășunile din vale, de un verde incredibil de intens, piscurile albe ale munților, sub cerul albastru, fără nori. Iarba care te înțeapă pe pielea transpirată, bâzâitul insectelor. Cântecul coasei prin iarbă, susurul izvoarelor, sentimentul că există o tăcere undeva în spatele tuturor lucrurilor, evocată de munți și fiord și cer, toate laolaltă. Și apoi, catastrofa.

În timp ce mă uitam în gol pe stradă, Geir a deschis portbagajul, a scos bicicleta galbenă, fără pedale, a lui Njaal și a asamblat-o. Blugii negri pe care-i aveam pe mine se lipeau de piele, iar picioarele, învelite strâns mai întâi în țesătura sintetică, neagră, groasă și elastică, mai apoi în pielea neagră a încălțărilor, mi-erau atât de încinse și alunecoase de la transpirație, încât aveam impresia că nici nu mai făceau parte din corpul meu, ci trăiau pe cont propriu acolo, jos. Cei doi frați rotofei cu obraji roșii, strălucind de la transpirație.

Njaal stătea cu picioarele crăcănate pe bicicletă, cu mâinile strânse pe ghidon și cu picioarele pe pământ. Bicicleta avea forma unui leu, cu chipul desenat pe partea din față și o codiță în spate.

– Ce bicicletă super ai, Njaal! i-am spus.

Era atât de mândru de el, încât nici nu știa încotro să-și îndrepte privirea.

– Da, a zis într-un final.

Apoi a început să împingă cu picioarele, mergând tot mai repede prin parcare. Geir a verificat dacă portiera mașinii se închisese bine, și-a băgat cheile în buzunar și s-a dus după el.

– Nu te duce prea departe de noi, Njaal! Și rămâi pe trotuar!

Când ajungea pe marginea străzii, punea brusc frână cu ajutorul picioarelor înfipte bine în pământ.

– Ce tehnică impresionantă! am remarcat.

– Da, chiar se pricepe, a spus Geir.

– Încotro o luăm? Ți-e foame?

– Nu putem să mergem la biserică mai întâi? Și apoi să mâncăm de prânz?

– N-am nimic împotrivă.

Aerul era cel care dispăruse. Fusese aspirat parcă în urma unei implozii tunătoare, la început un bubuit la mare distanță, apoi tot mai aproape, vântul întețindu-se pe măsură ce zgomotul se intensifica, și apoi, în timp ce ei se uitau nedumeriți unul la altul, s-a făcut deodată liniște. Nu se mai auzea nici un sunet. Oamenii au căzut în genunchi. S-au prins cu mâinile de gât. Sângele le zvâcnea din ce în ce mai tare. Mațele s-au contorsionat. Ochii le erau larg deschiși. S-au prăbușit pe pământ, zvârcolindu-se de colo colo precum viermii. Totul s-a petrecut în liniște. Și apoi corpurile lor au rămas fără viață, unul după altul. Zăceau acolo împreună, nemișcați. Toți cei de sus, de pe deal, și toți cei de jos, din case. Toate păsările și toate animalele. Și apoi, poate după șapte sau zece minute, aerul a revenit cu un șuierat, ca atunci când se deschide un baraj și apa năvălește cu forță prin albia secată.

Și mai apoi?

Ce avea să se întâmple după aceea și de ce?

Njaal mergea când înaintea noastră cu bicicleta, când în urma noastră, în timp ce ne îndreptam spre biserica profilată limpede deasupra acoperișurilor. În jurul nostru, oameni cu plase de cumpărături, și, într-o piață pe care am străbătut-o, oameni pe bănci și pe scaunele de la cafenele, unii având bicicletele alături, studenți, în mod sigur, în timp ce mașinile treceau agale, cu cauciucurile scârțâind peste pavaj.

Atmosfera din oraș era liniștită și calmă, la limita somnolenței. Îmi erau greu să-mi imaginez că Malmö se afla la câteva minute distanță de mers cu trenul, viața de acolo desfășurându-se cu totul altfel. Malmö era un vechi oraș industrial, nu fusese construit nici pentru ochi, nici pentru suflet, ci pentru corp, cu lungile șiruri de clădiri identice, iar atmosfera de pe străzi era marcată de tumultul vieții și de contraste. Lund era un oraș definitivat, și în mod evident fusese așa încă de la bun început, fiind construit în jurul câtorva structuri permanente create de biserică și universitate, instituții cu vocație de prezervare, în timp ce Malmö fusese construit în ideea producției. La Lund, orașul era cel care forma oamenii; la Malmö, oamenii erau cei care formau orașul. Faptul că Bergman și-a pus personajul principal din cel mai bun film al său, *Fragii sălbatici*, să călătorească tocmai până la Lund nu este tocmai întâmplător, deoarece este vorba de călătoria către moarte; în timp ce viața este schimbătoare, moartea este imuabilă și neclintită, și, dintre toate orașele Suediei, Lund se apropia cel mai mult de această stare. Bineînțeles că oamenii din Lund erau la fel de vii ca aceia din Malmö, iar orașul era la fel de palpitant; era însă netă diferența între un context previzibil, deja creat, astfel că oamenii nu fac decât figurație, și ceea ce se creează pe moment. Era o chestiune de forme și funcții.

– Vecinii tăi din zona cu căsuțe de vacanță s-au mutat acolo tocmai ca să fugă din Malmö, mi-a spus Geir în timp ce străbăteam piațeta de lângă biserică. Și-au construit un mic Lund acolo. Ai perfectă dreptate când îl asociezi cu moartea.

– Media de vârstă trebuie să fie de vreo șaptezeci de ani, am zis.

– Brrr! Cum naiba ai fost atât de prost încât să-ți cumperi casa aia de păpuși, nu pot să pricep. Tocmai de asta am încercat să fug toată viața.

– Și nu ți-a mers, i-am spus.

Ne-am oprit să privim catedrala din capătul străzii. Cu masivitatea ei romanică, nu părea să se ridice spre cer, asemenea catedralelor gotice, și nu arăta de parcă și-ar fi dorit asta, ci se străduia să obțină cât mai mult din ceea ce i se oferea. Distincția aici nu era între jos și sus, ci între interior și exterior.

– Fantastică biserică! a exclamat Geir.

–Ce zici, intrăm?

–Da. Știi unde este intrarea? Pe acolo, nu?

–Noi am intrat pe partea cealaltă când am fost aici, i-am zis.

Am pornit să dăm ocol catedralei. Geir s-a întors să-l strige pe Njaal, care se afla poate la patruzeci de metri distanță de noi, împingându-și bicicleta galbenă cu leu. Pe partea opusă se afla un parc. Copacii verzi se înălțau în mijlocul pajiștii verzi, neclintiți cu frunzișul lor bogat prin care nu adia pic de vânt. Din spate ne urma Njaal cu bicicleta.

Unde erau copiii? Uitasem de ei? Îi lăsasem singuri acasă? Nu. Îi dusesem la grădiniță.

Sau asta să fi fost ieri?

Nu, clar nu. Am făcut curat în apartament după ce m-am întors. Ei nu erau acasă, ci la grădiniță.

–Uite o intrare, a spus Geir. Dar aia nu poate fi intrarea principală.

–Nu, pe vremuri aceea era în față, i-am replicat.

–Ironiile tale nu-și ating ținta, a bombănit Geir. Spre deosebire de mine, tu ai mai fost aici. Njaal!

–Da, a răspuns Njaal, care era puțin mai departe pe aleea din parc.

–Vino încoace! l-a strigat Geir. Intrăm pe aici!

–Vin, a zis Njaal îndreptându-se spre noi.

M-am uitat la blocurile imense de piatră care odată fuseseră albe, dar acum erau aproape negre pe alocuri. Jos de tot căpătaseră o nuanță verde de la mușchi.

–Pune-ți bicicleta acolo, a spus Geir.

–Vreau să o iau cu mine! a zis Njaal.

–Nu se poate, banditule! Nimeni nu merge cu bicicleta prin casa Domnului.

–În orice caz nu pe biciclete fără pedale, am adăugat eu. Dacă ar fi fost o bicicletă normală, atunci ar fi fost altceva.

–Cum așa? m-a întrebat Njaal privindu-mă uimit.

–Karl Ove glumește, i-a explicat Geir. Pune-ți bicicleta acolo și vino încoace!

El s-a executat și am intrat împreună în catedrală. Părea mult mai mare și mai spațioasă pe dinăuntru decât îți făcea impresia din exterior. De aici era destul de impunătoare.

Cum nu prea aveam chef de biserici, m-am dus cam fără tragere de inimă ca să arunc o privire, după care m-am așezat pe o bancă, prea vlăguit ca să mă identific cu ceea ce exprimau reprezentările din jur. Geir și Njaal au dispărut din vedere, și când au apărut iar s-au apucat să-mi povestească ce văzuseră în criptă. Am ieșit ca să-mi aprind o țigară, Geir mai voia să se uite puțin, așa că m-am așezat singur pe trepte și, în timp ce contemplam parcul, cu fumul ridicându-mi-se asemenea unui norișor subțire în jurul capului, am reflectat la noua idee pentru roman, la modul în care aș fi putut s-o leg de ceea ce aveam deja. Antiutopie. Lumea care nu a existat niciodată. Bărbatul care a crescut într-un loc unde nazismul constituia ordinea socială. De ce nazismul? Pentru că la un moment dat văzusem o fotografie, un afiș al propagandei naziste, reprezentând un pod care traversa o zonă montană; imaginea era atât de frumoasă și-mi trezise un asemenea dor, încât voiam să aprofundez subiectul. Voiam să creez o astfel de lume. Mi-am dat seama imediat că oroarea mic-burgheză a parcelelor de grădini cu case de vacanță se potrivea cu afișul acela. Citisem în *Dagens Nyheter* un articol care vorbea despre manipularea biologică a animalelor. Se relata despre un experiment din anii '60 în care niște cercetători introduseseră electrozi în creierul unui taur, iar cu ajutorul acestora reușiseră să-l facă să meargă și să se oprească; o fotografie arăta cum taurul, care venea în goană spre cercetător, s-a oprit brusc în fața lui atunci când cercetătorul a apăsat pe un comutator montat pe cutia din mâna sa. În alt experiment, unei muște i se implantase o genă a fotosensibilității de la un țipar; drept urmare, musca putea fi controlată, dacă nu chiar minuțios și cu finețe: ori de câte ori se trimitea spre ea un fascicul de lumină, își lua zborul. Mentalitatea din spatele acestor încercări mi se părea dezgustătoare și mă tulbura profund. Problema era că aparținea vremurilor noastre, structural, politic și social, și că multiplele ei înțelesuri ar fi dispărut dacă aș fi plasat-o într-o altă realitate, contra-istorică. Poate că ar fi trebuit să scriu două romane. „Am să-i dau de capăt mai târziu", mi-am spus. Lumea era atât de mare și complexă, încât forțele antagonice erau mereu în acțiune, nu se putea spera la nici un rezultat exact, viitorul era deschis și incert, iar dacă în acel viitor soarele ar fi apus pentru noi, n-ar fi apus și pentru cei care urmau să vină: pentru ei ar fi răsărit.

– Aici erai, biet singuratic fără prieteni, a zis Geir în spatele meu.

M-am întors către el.

– Vrei să mergem să mâncăm?

La gestul lui afirmativ m-am ridicat. Simțeam că-mi tremurau picioarele, dar nu era decât o impresie. Mi-am aruncat țigara pe pietriș în timp ce Njaal și-a luat bicicleta și s-a suit pe ea, după care am pornit agale, eu cu sufletul meu sfâșiat, Geir radiind de fericire, presupuneam, deoarece se apucase iarăși să învârtă legătura de chei pe deget și ținea morțiș să-mi spună cât de frumos fusese înăuntru. Fără prieteni, așa spusese. Mi-am reamintit de situația în care eram. Scrisorile îngrozitoare. Avocații care-mi citeau manuscrisul. Judecata care mă aștepta, prima pagină a ziarelor.

– Mi se pare mie, sau ești puțin cam plouat? a zis el.

– Așa-i, i-am răspuns. Scuze. Nu sunt cea mai bună companie chiar acum.

– Acum îți ceri scuze și pentru asta? În ce mă privește, poți să fii oricât de plouat vrei. Orice lucru are valoarea lui.

– Nu, starea sufletească a celorlalți nu te contaminează și nu exercită nici o influență asupra ta. Tu ești tu indiferent de situație.

– Vrei să spui că am șoriciul gros? Așa mi-ai spus și ieri.

– Dar așa ești tu!

– Ce zici, mergem să mâncăm acolo? a propus el arătând spre un restaurant care se vedea pe o străduță în pantă la vreo douăzeci de metri de noi.

– Nu putem să stăm afară, ca să fumez și eu?

– Sigur că putem. Vrei în piață, atunci? Acolo erau câteva cafenele.

Ne-am așezat la o terasă împrejmuită cu un gărduleț. O fată de nici douăzeci de ani stătea la o masă puțin mai departe, împreună cu o femeie, probabil mama ei, în vârstă de aproximativ cincizeci de ani; în rest era gol. Tânăra tasta ceva la telefonul mobil, mama fuma și se uita înspre piațetă.

– Vrei să mănânci pizza sau spaghete? l-a întrebat Geir pe Njaal, care scosese de nicăieri o mașinuță cu care se juca pe marginea mesei, cu capul sprijinit într-o mână și cotul pe masă.

– Spaghete.

– Așa să fie. Și tu ce vrei, Karl Ove?

– Nu știu exact, am zis. Poate paste carbonara.

– Nu-i rău! Și eu iau la fel.

A lăsat meniul pe masă. Ospătărița a venit la noi și am comandat. În timp ce așteptam mâncarea, Geir a ținut o scurtă prelegere despre conceptele de sensibilitate și insensibilitate. I se părea bizar că eu, cel care voiam să scriu despre ceea ce este autentic, și care scriam despre moarte și corp, nu scriam despre sex. Aveam prea mult bun simț, în opinia lui.

– Sunt doar discret, i-am spus. În plus de asta, sexualitatea are o proporție eronată în cultură.

– Proporție eronată?

– Da. Nu-ți amintești ce mi-ai povestit atunci, despre tipul care a fost prins de o avalanșă enormă și a fost îngropat sub mai mulți metri de zăpadă?

– Da. Mereu te întorci la asta.

– Da, pentru că ceea ce-a făcut el acolo a fost să se masturbeze. Este o imagine reprezentativă pentru impulsul sexual.

– Faptul că ne acaparează pretutindeni, în orice situație?

– Nu, faptul că e atât de neînsemnat. Că e incredibil de nesemnificativ. O minusculă ejaculare într-o mare de omăt. Sexualitatea și-a ieșit complet din matcă; îi conferim un spațiu atât de vast și o semnificație atât de complexă, când de fapt ea nu valorează nimic. Tinde asimptotic către zero.

– *I may be a fool, but I'm not an idiot!* Oi fi nebun, dar nu-s tâmpit! Vorbim despre cum stau lucrurile, nu despre cum ar trebui ele să fie. Tu vrei ca viața să fie măreață și plină de semnificații. Poate chiar și nobilă. *Sorry*. Este măruntă și sinistră. Nu este niciodată mai bună decât acel orgasm din noianul de zăpadă. Sexul și moartea, atât există.

– Atunci de ce mai pierzi vremea cu mine? N-ar trebui să fii acasă și să te masturbezi? Sau de ce nu-ți bagi capul într-o găleată ca să-ți tragi un glonț în cap?

– De unde știi că nu mă masturbez deseori când stăm de vorbă noi doi?

– De acolo se auzea pleoscăitul? Și eu care credeam că se aude câinele mâncând.

– Dar noi nu avem câine.

– Mda, tocmai! Adevărul e întotdeauna în altă parte.

– Punct ochit, a spus el zâmbind așa cum doar un om mulțumit de sine o poate face.

Ospătărița venea spre noi pe lângă bar, ținând câte o farfurie de paste în fiecare mână. Am văzut pe masă un coș cu pâine și o sticluță cu ulei de măsline; oare le adusese pe neobservate?

– Două carbonara, a anunțat ea așezând farfuriile în fața noastră. Spaghetele tale vin imediat, a spus uitându-se la Njaal.

– Ia o felie de pâine până atunci, l-a îndemnat Geir întinzându-i o felie.

Puștiul a luat o mușcătură, urmărind cu privirea un porumbel care se plimba printre mese, apoi s-a uitat la mine.

– Este vorba de diferența dintre „este" și „ar trebui să fie", am spus.

– Ții minte ce zice Pessoa? „Cum aș putea să întâmpin ateismul lui Leopardi cu seriozitate și îndurerare, când știu că acest ateism poate fi vindecat cu un act sexual?"

– Păi tocmai asta e! Admit că poți să reduci totul ca să ajungi la o formă sau alta de adevăr, dar nu înțeleg cum această reducție trebuie să se termine întotdeauna cu sex.

– Nu pricepi pentru că tu ești un suflet nobil. Respingi ceea ce este josnic. Ți-e jenă de tot ceea ce ține de corp. Știi ce-a scris Luther?

– Nu.

– „Visele mint. Să te caci în pat, acesta este singurul adevăr."

După ce am mâncat ne-am dus la grădina botanică. În mijlocul parcului era un mic iaz plin de nuferi, și chiar pe mal se găsea o cafenea micuță la care ne-am așezat, sub umbrele jucăușe ale unui copac, amândoi ținând câte o ceașcă de cafea în mâini. Se vedeau câteva rațe împreună cu bobocii lor – boboci care, ultima dată când fusesem acolo împreună cu Linda, în vara aceea, fuseseră mici și drăgălași, dar acum crescuseră, păstrându-și totuși spiritul juvenil, stângăcia e o trăsătură comună pentru puii de animale și puii de om, ca și când creșterea bruscă ar aduce peste ei ceva aproape monstruos. Njaal evident că nu se preocupa de asta, o vreme i-a urmărit cu privirea și a încercat să-i prindă, dar bobocii o tuleau de fiecare dată când se apropia de ei, ținându-și capetele nemișcate pe gâturile lor subțiri, așa că într-un final și-a pierdut interesul, preferând să arunce pietricele în apă, până când Geir l-a rugat să se oprească și atunci s-a așezat pe pietriș, chiar lângă masă, și a început să se joace iar cu mașina.

Mi-a trecut prin minte o întrebare pe care Vanja mi-o adresa deseori, de ce nu se joacă și oamenii mari. De ce ni se pare plictisitor, asta nu putea ea să înțeleagă, și concluzia pe care a tras-o a fost că n-avea să devină niciodată adult. Viața însemna să alergi în voie și să râzi, să te joci cu ponei mici de plastic cu părul lung și cu animăluțe japoneze cu ochi mari, să te dai în leagăn sau în carusel, să te cațeri în copaci, să pleoscăi în bazin și să te joci de-a balena, de-a rechinul și de-a peștii. Viața nu însemna să stai pe un scaun și să citești ziarul cu o expresie de îngrijorare pe chip. Sau, ca acum, să stai nemișcat la o masă și să povestești, cu intervale lungi în care nimeni nu spune și nu face nimic.

Ceilalți clienți ai cafenelei, în majoritate oameni mai în vârstă, vorbeau încet și, când și când, mai strecurau câte un chicotit, sau vreo furculiță se lovea de o farfurie, sau o linguriță de o ceașcă, pentru ca în secunda următoare sunetul să se stingă în aerul nemișcat de sub coroanele copacilor.

Mă simțeam de parcă ar fi fost miezul verii. De parcă ne-am fi aflat într-un tablou impresionist, pentru că nimeni n-a reușit să surprindă mai bine sentimentul acela decât impresioniștii, și întrebarea era dacă nu cumva ei înșiși i-au dat naștere. Dacă acest sentiment a existat în lume înainte ca ei să-l exprime cu concepția lor despre culori, lumină și umbre și cu încercările lor de a reda o clipă anume. Înainte de asta, arta picturii fusese întotdeauna geometrică, abordând aspectele concrete ale obiectelor și oamenilor, precum și limitele acestora. Ce anume este „aici", modul în care sunt conectate entitățile de „aici", și ce anume se află „acolo", cu alte cuvinte, dincolo de „aici": aceste aspecte sunt studiate de pictură. Dar într-o lume adâncită în umbre, plină de lumini pâlpâitoare, unde obiectele se suprapun și fuzionează, întrebările sunt altele. Ce anume este vizibil și ce anume este invizibil, ce anume este clar și ce anume este obscur, ce anume putem vedea și ce nu, și, nu în ultimul rând, care este sentimentul care impregnează cu atâta intensitate ceea ce vedem? Un autor precum Marcel Proust ar fi de neconceput în lipsa impresionismului, pentru că întreaga lui operă este construită în jurul legăturii dintre amintire și uitare, lumină și umbră, vizibil și invizibil, iar puternicul sentiment pe care lumea – mai ales cea scufundată, dar și lumea vizibilă a prezentului – îl trezește în el este modelat, dacă nu chiar creat de

ochiul impresionistului. În cazul lui Cézanne te întrebi: ce înseamnă să vezi? În cazul impresioniștilor, întrebarea este: ce înseamnă să percepi ceea ce vezi? Din păcate, radicalismul lor a dispărut complet din conștiința culturală, acum n-au mai rămas decât florile și culorile frumoase, o soartă pe care Proust a evitat-o, de vreme ce florile și culorile lui frumoase rămân exprimate în cuvinte, și el nu poate fi suspectat că și-ar fi apropriat frumusețea copiind un motiv atrăgător, în ceea ce ar fi putea fi o definiție a kitsch-ului. Poate că cel mai bun argument împotriva progresului este acela că arta a devenit atât de cerebrală, încât tot ceea ce privește sentimentele este lăsat pe seama celor naivi, pur și simplu pentru că această perspectivă, care se pare că ar trebui să aibă întâietate față de experiența umană, este atât de ciuntită și stupidă, încât reprezintă o culme a naivității. Atunci când s-a renunțat la imperativul măiestriei, ideea că arta ar trebui să redea lumea cât se poate de exact era considerată perimată și prin urmare inutilă. Dar nu este nevoie de prea multă reflecție ca să înțelegem că nu de aceea pictorii și sculptorii își petreceau anii de formare și de tinerețe copiindu-i pe alții sau reproducând mecanic modele ori obiecte. Nu o făceau ca să învețe să copieze realitatea, pentru că redarea realității are o limită pe care un elev talentat o va atinge rapid. Ei făceau asta pentru a învăța să nu mai raționeze. Exercițiul acesta este cel mai important din toată arta și literatura, și aproape nimeni nu-l mai poate realiza, sau poate nici n-au auzit despre el, pentru că nu mai este predat sau transmis. Acum ne închipuim că arta este legată de rațiune și critică, că se învârte în jurul ideilor, iar la școlile de artă se studiază teorie. Acesta nu este progres, ci decădere.

Geir și-a dat scaunul înapoi pe pietriș și s-a ridicat.

– Vrei să-ți aduc și ție un pahar cu apă?

– Da, mulțumesc, i-am răspuns. Ai putea să-mi umpli și ceașca de cafea, te rog?

I-am întins-o. Era plină de urme de cafea pe margine, majoritatea rotunde, dar unele erau și în dungi, așa arată întotdeauna cești le mele, dintr-un motiv sau altul, dar nu știu exact de ce. Cănile altora sunt de cele mai multe ori strălucitor de albe pe margine. Sigur îmi țineam buzele în așa fel încât niște stropi de cafea să se prelingă printre ele și porțelan, dar, chiar dacă înțelegeam, nu eram în stare să fac nimic în

privința asta; oricât de tare mi-aș fi apăsat ceașca de buza inferioară, tot era pătată după ce terminam de băut.

– Unde mergi, tati? a întrebat Njaal ridicându-și privirea.

– Să aduc apă.

Puștiul s-a ridicat în picioare și s-a dus după Geir, prinzându-l de mână. Mi-am scos mobilul din buzunar și am sunat-o pe Linda. Mi-a răspuns imediat.

– Salut! Sunt Karl Ove! Ai ajuns deja acasă?

– Tocmai am intrat pe ușă. Unde ești?

– La Lund. Suntem la grădina botanică.

– Ce frumos!

– Da, e foarte plăcut aici. Te duci după copii, nu-i așa?

– Da. Plec acum.

– Voiam doar să fiu sigur. Și noi pornim spre casă.

– Ai cumpărat creveți și vin, sau...?

– Am să cumpăr când ajungem acasă.

– Pot să iau și eu.

– Nu, nu. Mă ocup. Ne vedem!

– Da. Pa!

– Pa! i-am răspuns, apoi am apăsat pe butonul roșu și mi-am vârât telefonul înapoi în buzunar chiar când Njaal și Geir ieșeau din clădirea mică, asemănătoare cu un pavilion, unde se afla cafeneaua. Njaal ținea un pahar cu ambele mâini și făcea pași mărunți, copleșit de importanța sarcinii, în timp Geir venea cu o cană de cafea într-o mână și cu un pahar cu apă în cealaltă mână.

– Mersi, i-am spus. Eu plătesc apa, pentru că tu ai plătit pentru prânz.

– Ha, ha!

S-a așezat, i-a luat lui Njaal paharul din mână și l-a golit dintr-o sorbitură. Fața îi strălucea puțin de sudoare.

– E timpul să plecăm? a vrut el să știe.

– Da, i-am răspuns. Am vorbit cu Linda. Tocmai a ajuns acasă.

Geir s-a uitat la ceasul de pe mobil.

– Și Christina trebuie să sosească în curând. Hai, bea-ți cafeaua și apoi pornim.

– Încă o țigară și mergem, i-am zis.

Njaal și-a ridicat bicicleta și s-a așezat pe ea. Am scos ultima țigară din pachet, am aprins-o și am mototolit pachetul, apoi m-am uitat înspre cafenea ca să văd dacă există vreun coș de gunoi. Nu era.

– Nu e voie să mergi cu bicicleta pe aici, i-a zis Geir fiului său. Așteaptă până plecăm.

– De ce?

– Pentru că oamenii mănâncă aici! Nici ție nu ți-ar plăcea să pedaleze lumea în jurul tău când mănânci, nu-i așa?

– Așa e, a spus băiatul râzând încetișor.

Geir s-a uitat la mine.

– Și? De ce ai devenit atât de tăcut?

– Asta obișnuia Arvid să-mi zică, îmi amintesc. La Bergen. „Ce ești așa tăcut? Te-ai căcat pe tine, sau ce?"

– Iată-ne înapoi.

– Mda, scuze!

– Dar m-am gândit la ceea ce am vorbit ieri. Despre paternitate.

– Da?

– Principiul meu este că trebuie să faci ceea ce-ți dorești mai tare. Și să iei toate deciziile care se impun. Atunci când s-a născut Njaal, Christina nu mai dormea nopțile, pentru că nu voia să piardă nimic. Avusese o slujbă fantastică la Operă, la care renunțase ca să poată sta cât mai mult cu Njaal. Christina nu se ocupă de toate aspectele practice pentru că este femeie, ci pentru că într-adevăr înseamnă mult pentru ea. Dacă și-ar fi dorit în mod arzător altceva, lucrurile ar fi arătat altfel.

– Așa e, i-am zis.

– Ea nu doar că se implică mai mult decât mine, dar are și mai multe satisfacții. Înseamnă enorm pentru ea.

– Țin minte cum alergam pe străzi ca să predau un film atunci când Vanja abia se născuse. Am fugit înapoi cu sufletul la gură, nici eu nu voiam să pierd nici o clipă.

– Dar nu te-ai gândit să-ți iei concediu de paternitate de trei ani, nu?

– Nu.

– E atât de ușor să te lași absorbit de moliciune și de căldură! E atât de ușor să renunți la tot restul! Dar atunci nu realizăm nimic, nimic altceva decât moliciune și căldură. Mie mi se pare o slăbiciune.

De aceea nu simt decât dispreț pentru bărbații care se aventurează cu atâta nesăbuință. Sunt aclamați pentru asta, dar ceea ce fac ei de fapt se cheamă fuga de răspundere. O răspundere mai mare. Eu sunt de acord cu Karen Blixen, care spune că nu poți pleca în căutarea Graalului cu căruciorul de copii. *You can't have both.* Există o singură masculinitate. Poți fi mai mult sau mai puțin bărbat. *That's fucking it.* Nu există masculinități. Bleah, nici nu pot să pronunț cuvântul! Mi se face rău. Există câteva cuvinte care acumulează în ele tot ceea ce nu ne place dintr-o epocă anume. Ăsta e unul dintre ele. Nu-l pot suferi. Dar același lucru este valabil și pentru femei. Nu există o singură formă de feminitate. Culmea, dacă am fi trăit în anii '60, când toți bărbații munceau și toate femeile stăteau acasă, m-aș fi putut imagina luându-mi un lung concediu ca să-l cresc pe Njaal. Ceea ce nu suport eu este ca o ideologie dominantă să-mi guverneze viața.

– Dar dacă așa stau lucrurile, nu este decât un protest. Dacă tot ce vrei e să faci opusul a ceea fac alții. Atunci și tu ești prins în capcană, la fel ca toți ceilalți.

– Aici ai dreptate. Îmi retrag vorbele. Ideea este că mi se pare complet absurd ca alții să decidă cum ar trebui să mă raportez la propriul meu fiu. Când am fost în Irak în timpul războiului, sub ploaia de bombe, am fost intervievat de un jurnalist de la *Aftonbladet.* Știi ce i-a trecut prin cap să mă întrebe?

Am clătinat din cap.

– Cine spală vasele la noi acasă! Îți poți imagina?

– Și i-ai răspuns?

– Evident, am refuzat să răspund! În afară de asta, avem mașină de spălat vase.

– Tu numești mașină de spălat vase cutiuța aia mică?

– N-o subestima! Nicicând nu ne-am certat mai aprig decât atunci când a fost vorba despre spălatul vaselor. Apoi ne-am cumpărat mașina, și totul s-a rezolvat.

– Probleme mici, mașini de spălat mici.

– De ce crezi că m-a întrebat despre asta? Voia să știe dacă sunt om bun sau un om rău. Dacă muncesc în casă, atunci sunt un om bun. Dacă nu, atunci sunt un om rău.

– Hm! Ce zici, mergem? Eu am terminat, i-am spus.

Ne-am ridicat, am ieșit din zona cafenelei și am traversat parcul. M-am oprit în fața unui trunchi retezat și am citit plăcuța fixată lângă el. Scria că acel copac a murit din cauza unei boli care afectase toți arborii din specia respectivă din Skåne.

La naiba!

Am grăbit pasul și i-am prins din urmă la poarta principală. O bucată de drum am mers pe trotuar, de-a lungul gardului, apoi am traversat și am intrat pe o străduță îngustă și pitorească cu case mici și joase, pe zidurile cărora erau flori cățărătoare. Neliniștea îmi creștea pe măsură ce ne apropiam de mașină, și implicit de apartament, deoarece întoarcerea acasă însemna întoarcerea la roman. Am aprins o țigară, pentru că asta îmi dădea o preocupare, și acțiunea mi-a distras atenția, chiar dacă nu foarte mult, dar măcar puțin, și tot era mai bine decât nimic. Am fumat o vreme privind atent în jur, încercând să mă gândesc la ce vedeam, apoi mi-am verificat telefonul, la care nimeni nu mă suna.

– Când se duce Linda să ia copiii? m-a întrebat Geir când ne aflam la vreo cincizeci de metri de parcare.

– Cam pe la ora asta, cred, i-am zis. La ce te gândești?

– Dacă este cineva acolo când ajunge Christina.

– Doar are telefon, nu?

– Da, e adevărat.

– Vine cu trenul de la Båstad?

– Nu, am înțeles că urma s-o aducă cineva care are drum încoace.

Christina fusese la un curs de fotografie în mediul școlar, și toată toamna urma să fotografieze clasele de elevi din regiunea Stockholmului. Făcuse același lucru și în toamna precedentă, iar banii câștigați în acele luni le ajunseseră tot anul. Geir nu mai avea post la universitate, și i se terminase și ajutorul de șomaj pe care-l primise o perioadă. Pe deasupra, cartea pentru care sacrificase atât de mult, care încă nu era gata, dar pe care o trimisese, la sfatul meu, unei edituri, apoi alteia, ca să grăbească eventualul proces de publicare, fusese refuzată de ambele edituri. Nu înțelegeam cum se descurcau, dar el zicea că era doar o chestiune de disciplină. Își făceau cumpărăturile doar la Willys, marfă la reducere în cantități mari, iar pentru orice altceva, ca de exemplu cărți, CD-uri și DVD-uri, Geir petrecea ore în șir căutând cea mai ieftină ediție pe internet.

Nu știu cum procedau cu hainele, dar, cum Christina studiase designul vestimentar, bănuiam că-și cumpăra haine second-hand pe care le ajusta după aceea.

Geir a apăsat cheia, și farurile mașinii au clipit. Am deschis portiera și am urcat pe locul din dreapta față în timp ce el a așezat bicicleta lui Njaal în portbagaj. Mi-am lăsat capul pe spate și am închis ochii. Afară, zgomotul înfundat făcut de Geir era neutru, câte un sunet ca oricare altul care se isca și reverbera, dar în interior se auzea altfel, era un zgomot care se producea în mașină, părând că-i aparține acesteia din urmă. Diferența era mare. Ești la adăpost de ceea ce se petrece în afară, dar ești vulnerabil la ceea ce se petrece înăuntru.

Dincolo de geamurile mașinii, Malmö a început să capete formă. Marile blocuri de locuințe de la marginea orașului, construite din cărămidă gălbuie, s-au ivit la orizont. Șiruri de ferestre, șiruri de balcoane și, între ele, parcări și pajiști verzi. Zonele cu case, acolo unde locuiau cei bogați, se aflau în celălalt capăt al orașului, lângă mare. Cu bani puteai să obții mult spațiu și o distanță considerabilă față de ceilalți. Dar nu un spațiu prea mare și nici o distanță prea mare: în adâncul pădurii aveai atâta loc cât doreai, și cel mai apropiat vecin se putea afla la câteva zeci de kilometri depărtare, dar nici un om cu bani nu și-ar fi imaginat vreodată să se mute acolo. Terenul și distanța deveneau valoroase doar dacă în preajmă existau oameni care aveau spațiu puțin și trăiau ca sardelele.

Am trecut pe lângă supermarketuri, reprezentanțe auto, malluri, benzinării, apoi șiruri de case lipite, în vitrinele magazinelor am zărit expuse mai întâi obiecte ieftine și simple, care deveneau tot mai scumpe și mai exclusiviste pe măsură ce ne apropiam de centru. Vedeam pietoni care mergeau pe trotuare, prin dreptul geamurilor, mașini care avansau pe stradă, având la rândul lor geamuri, apoi semafoare și treceri pentru pietoni, piațete și cafenele cu terasă, parcuri mici și mari, un canal, o gară. Hoteluri cu steaguri în fața intrării, magazine cu articole de sport, magazine de haine, magazine de pantofi, magazine de electrocasnice, magazine de mobilă, magazine de lămpi, de covoare, de ochelari, librării, magazine de electronice, de antichități, magazine cu articole de bucătărie. Ateliere de înrămat. Restaurante chinezești, thai, vietnameze, mexicane, irakiene și iraniene,

turcești și grecești, franțuzești și italienești, McDonald's, Burger King, pizzerii. Cafenele, cinematografe, săli de concerte. Teatre, operă, grădinițe, magazine de muzică, stații de autobuz. Sedii administrative pentru forțele de muncă, magazine cu lenjerie de pat, spitale, aziluri de bătrâni, cabinete medicale. Oftalmologi, ORL-iști, cardiologi și pneumologi. Dentiști, ortopezi, psihologi, psihiatri, firme de instalații sanitare. Servicii funerare, magazine cu materiale de construcții, magazine de decorațiuni interioare, ateliere fotografice, bănci, săli de yoga, cârciumi, florării, magazine cu alimente sănătoase, săli de jocuri, tutungerii, magazine cu articole pentru drumeții, magazine cu haine de copii, magazine cu articole pentru nou-născuți, centre de masaj, firme de închirieri auto, magazine pentru animale, magazine de jucării, biserici, moschei, școli, centre de informare. Institute de implant de păr, firme de avocatură, agenții de publicitate. Frizerii, saloane de manichiură, farmacii, magazine de haine pentru grași, magazine de tehnică medicală, magazine cu haine de lucru, magazine cu articole de grădinărit, case de schimb valutar. Magazine cu instrumente muzicale, magazine cu jocuri video, chioșcuri de bilete de autobuz, magazine cu aparate de radio, televizoare și combine hi-fi, chioșcuri cu hotdogi, cu falafel, magazine de geamantane și poșete. Toată această lume enormă, cu o infinitate de detalii, era împărțită în sisteme alambicate care țineau fiecare lucru separat de restul, mai întâi prin stabilirea de categorii – spre exemplu, garniturile de cauciuc pentru robinete se aflau în altă parte decât corzile de nylon pentru chitară, și un roman de Danielle Steel se afla în alt loc față de un roman semnat de Daniel Sjölin – ca o formă de sortare primară, apoi prin învestirea diverselor mărfuri cu valoare, după niște criterii care nu erau predate nicăieri, la nici o școală sau instituție, astfel că trebuiau învățate ad-hoc, și mai și fluctuau. Care este diferența dintre o pereche de blugi McGordon de la Dressman și o pereche Acne, sau niște blugi Tommy Hilfiger și o pereche ieftină de la Cheap Monday, dintre Sherman și Levi's, Lee și J. Lindeberg, dintre Tiger și Boss, Sand și Peak Perfomance, Pour și Fcuk. Ce fel de mesaj transmite un roman de Anne Karin Elstad expus lângă un roman de Kerstin Ekman, și ce leagă aceste romane de un volum de poezii aparținându-i lui Lars Mikael Raattamaa? De ce este o dovadă de superioritate culturală, într-o anumită măsură, totuși nu decisivă,

să-l citești pe Peter Englund și nu pe Bill Bryson? Cum de un om care-și exprimă fascinația sau entuziasmul pentru Salman Rushdie lasă impresia că e demodat, că are o mentalitate de anii '80, dar lucrurile nu stau la fel în cazul lui V.S. Naipaul? Cunoscând aceste criterii, puteam să-mi cumpăr jeanșii și costumele care se bucurau de cea mai mare apreciere, deși nu în ochii tuturor, puteam să aleg din librărie acele cărți care-mi confereau cea mai mare credibilitate sau să-mi cumpăr de la un magazin de specialitate acel gen de muzică ce trecea drept moderat de sofisticată, chiar dacă eu nu știam prea multe despre unele tradiții și genuri, cum ar fi jazz-ul sau muzica clasică – prinsesem din zbor îndeajuns de mult încât să mă descurc, ba chiar, cu puțin noroc, să par un adevărat cunoscător. Așa stau lucrurile. Știam ce fel de semnal transmitea o anumită canapea, chestiune valabilă și în cazul fierbătoarelor de ceai și al prăjitoarelor de pâine și al pantofilor sport sau al poșetelor. Uneori puteam să analizez cu precizie până și semnalele emise de corturi. Știința aceasta nu era scrisă nicăieri și nici nu era recunoscută drept știință, fiind mai degrabă o convingere, și varia de-a lungul ierarhiei sociale, astfel că membrii clasei superioare ar fi putut să strâmbe din nas la preferințele mele în materie de canapele, iar eu puteam să privesc disprețuitor gusturile pentru canapele ale celor din păturile inferioare, dar disprețul nu li se adresa oamenilor înșiși, nici vorbă de așa ceva, ci canapelelor alese de ei. Desigur, n-o spuneam niciodată cu glas tare, deoarece nu voiam să par cârcotaș, dar ideea tot îmi trecea prin cap: „Doamne, ce canapea oribilă!" Aceste cunoștințe referitoare la mărci și rolul lor practic și social aveau un spectru foarte larg, și uneori nu mi se părea foarte diferite de cele pe care le stăpâneau odinioară așa-numiții oameni primitivi, care nu doar că știau numele fiecărei plante, fiecărui copac și arbust din mediul înconjurător, ci și ce proprietăți aveau și la ce se puteau folosi, sau cunoștințele pe care le aveau strămoșii noștri în urmă cu câteva generații, de exemplu în secolul al XVIII-lea, când majoritatea știau denumirile tuturor plantelor și copacilor din regiunea lor, numele tuturor locuitorilor din satul lor, atât ale celor în viață, cât și ale răposaților, și numele tuturor așezărilor mici și mari din împrejurimi. Bineînțeles că știau denumirile tuturor uneltelor pe care le foloseau, denumirile animalelor și ale tuturor părților și organelor din care acestea erau alcătuite. Această știință nu era ceva

la care ei să reflecteze ori cu care să se laude, pentru că nu-și dădeau seama de existența ei, atât de strâns se împletea cu identitatea lor. Același lucru este valabil și pentru vastele cunoștințe pe care le deținem noi, cum ar fi diferența dintre un muștar iute și unul dulce, dintre cârnații făcuți la grătar sau prăjiți la tigaie, dintre cârnați cu brânză sau înveliți în bacon, dintre pâine sau turtele cu cartofi numite *lompe*, dintre ceapa crudă și ceapa prăjită de la chioșcul benzinăriei, dintre diversele tipuri de muștar din supermarket, cum ar fi muștarul de Dijon, englezescul Colman's mustard sau muștarul din Skåne, ca să nu mai vorbim despre vinuri, care sunt atât de pline de semnificații culturale și înzestrate cu o valoare socială enormă. Nu ne gândim nici la acele cunoștințe care ne ajută să trecem cu bine peste fiecare zi: nu le vedem, ele sunt parte integrantă din noi, noi înșine suntem acele cunoștințe. Aceasta este lumea noastră: Blaupunkt, nu anemone, Rammstein, nu scoruș, Fiat, nu clopoțel.

Unul dintre cele trei locuri de parcare de la capătul străzii Brogatan, chiar lângă intrarea din spatele blocului, era liber atunci când ne-am întors, fapt care nu se întâmpla aproape niciodată. I-am spus lui Geir că aveam noroc și că era o idee bună să-și parcheze mașina acolo.

Soarele, care atunci când plecaserăm se aflase deasupra biroului pentru forțele de muncă, acum se afla pe clădirea băncii, și razele sale, care veneau oblic spre noi, erau filtrate prin frunzișul copacului ce creștea în spațiul verde fără nume dintre Brogatan și Föreningsgatan, astfel încât partea de sus a mașinii și capota licăreau în jocul luminilor și umbrelor, reflectând o gamă largă de nuanțe de roșu, de la cele mai deschise și strălucitoare până la cele mai întunecate și mate.

Mi-am scos cheile din buzunarul pantalonilor și am traversat porțiunea dintre mașină și bloc, care se afla la umbră aproape toată ziua și de aceea avea temperaturi simțitor mai mici decât zonele de la câțiva metri depărtare, am trecut cardul portocaliu prin dreptul senzorului, am tras ușa spre mine și am ținut-o deschisă până când au intrat Geir și Njaal. Am coborât pe scări în urma lor, iar ei s-au oprit în fața ușii de la hol ca să mă aștepte s-o deschid. Aerul era răcoros și mirosea a zidărie, cu acel iz de mucegai pe care-l au toate lucrurile de sub pământ. Din celălalt capăt al coridorului venea o femeie poloneză care locuia la două etaje sub noi; într-o mână ținea o sacoșă albastră

Ikea, iar cu cealaltă îl ținea pe nepoțelul ei. Am salutat-o cu un gest, însă ea nu ne-a văzut, sau s-a prefăcut că nu ne vede, așa că ne-am continuat drumul. Liftul staționa la etajul de deasupra, motiv pentru care a sosit la numai câteva secunde după ce l-am chemat.

– Ia să vedem noi dacă a venit mama, a spus Geir.

– Și Vanja și Heidi, a adăugat Njaal.

Căruciorul lui John era în fața ușii de la apartament, și, atunci când am deschis, pe prețul din hol era un morman de pantofi.

– Bună! am strigat.

– Bună! mi-a răspuns Linda din bucătărie.

M-am dat câțiva pași mai încolo ca să le fac loc lui Geir și Njaal. Atunci când m-am aplecat să mă descalț, au ieșit din bucătărie mai întâi Linda, apoi Christina. Njaal a trecut în grabă pe lângă mine. Linda avea o strălucire aparte, ca atunci când era fericită, mi-am dat eu seama, ceva înfloritor și extravertit, vizibil în licărul din ochii ei, dar și în nuanța rozalie a obrajilor. Mi-a zâmbit cu toată ființa. M-am ridicat și ne-am îmbrățișat.

– Mi-ai lipsit, a spus ea încetișor.

– Bine ai revenit acasă! am murmurat, lăsându-mi capul pe umărul ei.

– Bună, Karl Ove, a zis Christina uitându-se în sus.

Stătea pe vine în fața lui Njaal și îl întreba ce făcuse în acea zi.

– Salut, i-am răspuns. Mă bucur să te văd.

Ea s-a ridicat în picioare și ne-am îmbrățișat scurt. În spatele nostru, Linda și Geir au făcut la fel. Njaal își trăgea mama de bluză, de parcă ar fi vrut s-o ducă în cameră cu el. Ea mi-a zâmbit cerându-și scuze și l-a urmat.

– Te-ai descurcat cu venitul de la grădiniță? am întrebat-o pe Linda.

A încuviințat și mi-a pus mâna pe șold.

– Când ați ajuns acasă?

– În urmă cu o oră, cam așa. Le-am dat câte o înghețată.

– Foarte bine ai făcut. Eu încă n-am cumpărat creveții. O să ies mai târziu.

M-am dus la bucătărie, am scos cana și filtrul de cafea și le-am dus la chiuvetă, am aruncat filtrul folosit la coșul de gunoi, apoi am vărsat restul de cafea, am clătit cana de câteva ori și am umplut-o

cu apă proaspătă, care însă nu părea proaspătă prin sticla nespălată, având reflexe ușor gălbui.

Linda s-a așezat la masă și a luat un măr din fructiera mare și albastră și aproape plată pe care o împrumutaserăm de la fratele ei odată și nu i-o mai dăduserăm înapoi. Era din ceramică, iar modelul arăbesc desenat cu negru punea în valoare merele galbene și bananele.

– Helena și Fredrik îți transmit salutări, a spus ea înfigându-și dinții în măr.

– Mulțumesc. Ei ce fac, sunt bine?

Linda a încuviințat în timp ce mesteca.

Pe hol, prin dreptul ușii deschise, a trecut Geir, s-a uitat la noi, apoi s-a dus mai departe. Luându-mă după zgomot, probabil s-a așezat pe canapeaua din camera de zi.

– E bine să fii acasă din nou, a spus ea. Niciodată n-am mai stat așa de mult timp fără copii.

– Asta e nebunie, i-am zis. Trei zile, atât a fost? Nu înseamnă nimic trei zile.

– Dar a fost de ajuns. Apropo, în tren am intrat în vorbă cu un tip. Se pare că este director la o școală. Mi-a propus să iau câteva ore de suplinire. I-am cerut numărul. Așa că mi-am găsit de lucru!

Am turnat apa în cafetieră, am pus un nou filtru și, după ce am numărat șase linguriță cu vârf, am apăsat pe buton.

– Asta este ceea ce-ți dorești? am întrebat-o. Eu credeam că vrei să scrii și să faci emisiuni de radio.

– Dar niciodată nu apuc să fac asta. Costă atât de mult să produci o emisiune pe cont propriu! Am nevoie de ceva simplu. Ceva foarte clar definit. Așa, mă duc la școală, predau, vin acasă.

– Ce anume vei preda?

A ridicat din umeri.

– Ce ore o să-mi dea. Nu trebuie decât să citesc bibliografia în avans.

– Așa e.

– Nu prea îți surâde ideea?

– Păi, eu știu ce să zic? Ar fi bine să ai un loc de muncă stabil, bineînțeles.

Mi-am luat și eu un măr și m-am așezat în fața ei.

– Nu te prea poți gândi la altceva în afară de scrisorile alea, așa-i? a spus ea.

– Nu.

– Încearcă să nu-ți faci griji din cauza asta.

– Nu prea pot. Îmi stau pe creier. E complet irațional, dar mă simt de parcă ar fi murit cineva. Intensitatea e asemănătoare. Ceva îngrozitor pare să fie acolo mereu, chiar și când nu mă gândesc la asta.

– Trebuie să ieși din starea asta. Nu poți să scrii patru romane într-un an și să fii total acaparat de gânduri negre.

– Nu pot să ies din starea asta, nu înțelegi?

– Vrei să le citesc și eu? Poate atunci îmi va fi mai ușor să înțeleg.

– Da, sigur că da.

M-am ridicat și m-am dus în dormitor, unde era computerul, am pus mărul pe birou și am deschis browserul. Când a intrat Linda, primul mesaj tocmai apăruse pe ecran.

– Ăsta este primul, i-am spus luându-mi mărul. După aceea poți să le vezi și pe celelalte, sunt în inbox.

Ea a încuviințat și s-a așezat. M-am dus în sufragerie, unde Vanja și Heidi se jucau cu niște figurine Playmobil în patul lipit de perete, acoperit cu o cuvertură albastră cu motive florale albe, pe care-l foloseam pe post de divan, în timp ce Njaal ținea o sabie de plastic în mână și o vântura spre mama lui. Christina și-a întors capul spre mine zâmbind puțin încordată, din câte îmi dădeam seama.

– Știi unde este John? am întrebat-o.

– Doarme, cred. Cel puțin dormea la un moment dat pe undeva.

Njaal se juca doar cu ea, probabil ca reacție la prezența Vanjei și a lui Heidi. Ele se aveau una pe alta, dar el era singur, și atunci se duela cu mama sa.

– Cred că în lada aceea poți găsi un petic de ochi pentru pirați, i-am spus. Și un cârlig de pus pe mână. Nu-i așa, Vanja?

– Nu știu, a zis ea.

– Nu vrei să le cauți?

– Dar mă joc!

– Njaal le poate căuta singur, a răspuns Christina. Nu-i așa, Njaal?

– Haaa! a strigat el lovind-o în șold cu lama sabiei.

Sabia nu era nici din plastic, nici din lemn, ci dintr-un fel de material care imita spuma de poliuretan, doar că era mai tare, și începuse să se jerpelească de-a lungul tăișului.

M-am dus în cealaltă cameră, unde Geir răsfoia o carte.

– Vrei niște cafea?

– Da, mulțumesc.

– Imediat se face, i-am spus.

M-am așezat pe fotoliul din celălalt capăt al mesei în timp ce mestecam ultima înghițitură de măr. Obișnuiam să-l mănânc în întregime, cu cotor cu tot și cu codiță; așa făceam de când mă știam, și, dintr-un motiv oarecare, nimic nu-mi amintea mai mult de copilărie decât gustul ușor amar al codiței și al semințelor și consistența ațoasă a cotorului, ca și când acea abatere de la normă – norma fiind, în acest caz, gustul pulpei albe și zemoase a mărului – mi-ar fi deschis niște porți senzoriale nebănuite. Dar nu se deschidea o ușă mare, ci erau mai degrabă mici frânturi din trecut care-mi înțepau conștiința, senzația degetelor pe suprafața gecii bleumarin de iarnă pe strada din fața casei în lumina slabă a dimineții sau ploaia care începea să cadă într-o dimineață de duminică, zăpada se vedea ici-colo pe marginea drumului și roțile bicicletelor se afundau în noroiul cenușiu care acoperea pietrișul.

– Ce citești acolo? l-am întrebat punându-mi mâinile pe brațele fotoliului.

Mă uitam afară pe fereastră, adică spre terasă și la acoperișurile care se întrezăreau prin fantele jaluzelelor.

– Daniel Defoe. Despre ciuma din Londra. Ai citit-o?

Geir și-a ridicat privirea, și eu m-am uitat înspre el.

– Tu ce crezi? i-am întors întrebarea. Șansele de a găsi o carte pe care eu s-o fi citit nu sunt foarte mari.

– Poftim, Njaal! am auzit-o pe Vanja spunând în cealaltă cameră.

– Mulțumesc! i-a răspuns el.

În secunda următoare Heidi s-a ivit în crăpătura ușii. Purta o rochie albă de vară cu motive roșii.

– Ne putem uita la un film, tati?

– Nu atunci când avem musafiri. Joacă-te cu Njaal, și imediat vom mânca ceva bun.

– Ce?

–Creveți.

–Creveți?

–Da.

–Sunt buni?

–Sigur că sunt buni.

S-a uitat la mine cu scepticism. Îmi plăcea la nebunie expresia aceea pe chipul ei.

–Njaal se joacă cu Vanja, a spus ea.

–Haide! Acum două secunde te jucai cu Vanja. Nu se poate să se fi întâmplat prea multe în răstimpul ăsta. Ușchește-o de aici.

–Ce?

–Du-te la joacă!

S-a întors să se uite în cealaltă cameră. Eu m-am dus în bucătărie, unde cafeaua neagră aștepta în cana de sticlă. Am oprit filtrul, astfel încât să nu curgă atunci când îndepărtam recipientul, și am turnat cafea în termos, Stelton-ul roșu pe care-l primisem drept cadou de la Axel și Linn, cu un prilej de care nu-mi aminteam.

Linda venea prin hol.

–Vrei niște cafea? am întrebat-o când a intrat în bucătărie.

A dat aprobator din cap. Chipul ei părea să fie mai încordat decât în urmă cu câteva minute. Acum părea să fie golit de sentimente și mai palid.

–Este cumplit, mi-a spus ea. Cum poate să scrie așa ceva? Mă tem pentru tine, Karl Ove. Vrea să-ți facă rău.

–Stai calmă! E doar nervos.

–Nu, e nebun! Pur și simplu și-a pierdut uzul rațiunii. Este periculos. E complet imprevizibil.

–Nu, nu. E doar o situație neplăcută, atâta tot. Îți promit. Totul va fi bine. Ziceai că vrei cafea?

Ea a dat din cap aprobator; mi-am dat seama că-i mai pusesem o dată acea întrebare și că-mi răspunsese prin același gest. Am scos patru cești, maro cu o tentă roșiatică pe exterior și albe pe interior, și cele patru farfurioare din set, în aceeași nuanță de maro. De fapt, cestile veniseră cu o cafetieră italienească, dar mergeau foarte bine și pentru cafeaua la filtru, și dacă prin nepotrivirea asta îmi demonstram neștiința, nu era nici o problemă, pentru că eram cu Geir și

Christina, pe care nu-i suspectam că ar fi putut să-și bată joc de noi după ce ajungeau acasă. Deși, nu se știe niciodată.

Nu. Eram sigur de asta.

Am dus termosul și ceștile în camera unde stătea Geir, le-am înșirat pe toate pe masă și m-am așezat. Dându-mi seama că Lindei îi trebuia lapte, m-am ridicat și am scos cutia din frigider; conform ștampilei expira chiar în ziua aceea, așa că am deschis-o și am mirosit-o în timp ce Geir o întreba pe Linda dacă citise scrisorile. Cum mirosul mi se părea în regulă, am dus cutia în cameră și am așezat-o lângă termos, pe masă. Linda tocmai îi povestea lui Geir cât de cumplite i se păreau scrisorile.

– Ce se întâmplă dacă te dă în judecată? m-a întrebat ea. Probabil că va trebui să stai toată toamna în Norvegia. Și atunci eu ce mă fac? Cum o să mă descurc singură cu copiii? Și tu cum vei face față presiunii?

Geir mă privea cu cel mai sarcastic zâmbet de care era în stare. Linda l-a observat, și am putut vedea cum îi creștea furia; nu-i putea da frâu liber atunci, pe loc, de față cu oaspeții noștri, dar ochii i se întunecaseră. M-a ținut cu privirea aceea în timp ce s-a ridicat și a străbătut holul. M-am încruntat la Geir plin de reproș, dar el a zâmbit din nou, de parcă-l amuza întreaga situație.

– Bea niște cafea, i-am spus, apoi m-am grăbit s-o prind din urmă pe Linda, care ajunsese deja în dormitor.

În primăvara în care eu și Linda ne cuplaserăm, am ieșit de câteva ori cu Geir și Christina; noi doi eram complet vrăjiți unul de altul, ne sărutam, ne mângâiam, ne țineam de mână, și chiar și atunci când mă vedeam doar cu Geir, de exemplu în apartamentul meu, nu mă puteam gândi decât la ea, obrajii îmi ardeau de fericire, nu auzeam nici un cuvânt din cele rostite de Geir pentru că nu mai eram om, așa mă simțeam. Eram altceva, o făptură care zboară prin cer, sus, deasupra lumii și a celor lumești. Eram omul cerului. Ea era femeia cerului și împreună urma să avem copii ai cerului. Dar apoi am căzut pe pământ. Perioada cerească s-a încheiat și a început altceva.

Linda a scris o nuvelă cu subiectul următor: doi îndrăgostiți stau întinși în pat și discută, ea a văzut demult, în copilărie, o pasăre deosebită, pe care i-o descrie băiatului, spunându-i că niciodată

n-a mai zărit o astfel de pasăre, și se vădește că și el a văzut o pasăre similară în copilărie, pentru că așa este pentru bărbații și femeile cerului, totul se intersectează și totul are un înțeles. Dar în nuvelă acesta era sfârșitul, și Linda îl compara cu ultima zi petrecută la casa de vacanță, când totul se împachetează, ferestrele sunt închise și ușa este ferecată. Și așa a fost. Fuseserăm împreună într-un loc inundat de lumină, iar acum ne îndreptam spre un alt loc. Ei îi era teamă, deoarece noua destinație era mai întunecată. Și pentru că-i era teamă, încerca să mă țină locului. Asta era ceva nou, ceva ce nu mai simțisem până atunci, și mi se făcea și mie frică. Am început să ne certăm, și apartamentul ei, în care mă mutasem și eu, a devenit tot mai mic și mai neîncăpător. Faptul că ne certam o transforma în tatăl meu, pentru că mă temeam de vocea ei stridentă și accesele ei de furie, nu puteam să ripostez, mă supuneam, și când totul trecea rămâneam în alertă, încercând s-o fac să se simtă bine, fiind atent la eventualele semne de nemulțumire, iar această supunere, cu permanentele mele strădanii de a domoli tensiunile, nu făcea decât să ne înrăutățească relația, pentru că în același timp încercam să mă îndepărtez, trebuia să-mi recapăt independența, să redevin eu, să-mi recâștig spațiul, și am început să mă înfurii la fel de tare ca ea atunci când ne certam, dacă nu chiar mai tare, pentru că trebuia să mă eliberez, să rup legăturile din interiorul meu. Linda mergea la școală, eu încercam să scriu, în weekenduri încercam să ne simțim ca pe vremuri. Într-o duminică ne-am întâlnit din întâmplare cu Geir și Christina la un restaurant; Linda și cu mine ne duceam în altă parte după aceea, i-am invitat să ne însoțească, iar ei au fost de acord. Linda mi-a șoptit la ureche că Geir acceptase anume, nu observasem? Voia să ne strice nouă relația. N-am priceput chestia asta, ne petreceam aproape tot timpul împreună, nu-i era de ajuns? Nu mai puteam să ieșim și cu alți oameni?

Odată Geir a urcat până la apartamentul ei când noi urma să ieșim în oraș, s-a plimbat pe acolo uitându-se atent la toate obiectele, de parcă ar fi vrut să-i demonstreze Lindei că pentru el era ca o carte deschisă. Am văzut pe fața ei cum îi creștea enervarea, era o provocare, dar nu știam cum să reacționez, trebuia să fie posibil să ai și un prieten și o iubită fără ca cei doi să se bage unul peste altul, nu? Geir fusese crescut de o mamă singură care suferea de anxietate, rămăsese orfană de tată în copilărie și tot restul vieții îi ținuse pe cei dragi aproape de

ea, devenind maestră la chestia asta, din câte povestea Geir; se folosea de orice mijloace ca să-și atingă scopul, și învinuirea altora era cel mai inofensiv dintre ele. Prin urmare, el a interpretat în aceeași cheie faptul că eram mai puțin disponibil ca înainte, că trebuia să stau mai mult pe-acasă. Lui nu-i fusese ușor să se elibereze, așa că disprețuia tot ceea ce avea de-a face cu intimitatea, tot ceea ce presupunea cerințe și limitări. În același timp, o ținea pe Christina legată de el, iar Christina semăna cu mine din multe puncte de vedere, era o persoană care rezista, care era stabilă, care îi liniștea pe alții; pe de altă parte, la fel ca mine, era solipsistă și solitară, n-ar fi deranjat-o cu nimic dacă ar fi rămas singura ființă de pe pământ. La fel stăteau lucrurile în ceea ce mă privea. În mine exista o distanță enormă față de alți oameni, dar concomitent eram extrem de influențat de ei, și mă puteam lăsa acaparat fără să fiu în stare să mă desprind ulterior. O prietenie nu te ține legat, căci altfel nu s-ar mai chema prietenie. Dar o relație te leagă, pentru că are un fundament mai adânc, în sentimente, în însuși centrul vieții; dacă doi oameni nu sunt legați unul de celălalt, atunci nu este o relație, ci o prietenie. Ori de câte ori primeam o treabă de făcut undeva, Linda mă întreba: „Cum rămâne cu mine, te-ai gândit la asta? Rămân singură, și eu ce mă fac?" Chiar și la începutul relației noastre refuzasem anumite proiecte pentru că ea nu putea să stea singură, și când s-au născut copiii a devenit de zece ori mai greu, pentru că atunci ar fi rămas singură cu ei, iar dacă totuși plecam, trebuia să port întreaga vină atât pentru singurătatea ei, cât și pentru efortul pe care-l presupunea statul cu copiii, deveneam unul dintre indivizii aceia care-și abandonează familia, care se gândesc doar la ei înșiși, la muncă și la cariera lor. Nu voiam să creadă asta, deci refuzam ofertele și rămâneam acasă. Până și ieșirile scurte deveniseră imposibile, de exemplu cele două ore în care jucam fotbal duminica; atunci când Linda nu se simțea bine, îmi făcea reproșuri înainte să plec, era nedrept ca ea să rămână singură cu copiii, povara ei era nedrept de mare, muncea de-i ieșeau ochii din cap, era extenuată, era la limita suportabilității. Eu îi spuneam că aceea era singura activitate pe care o făceam în afara apartamentului. Niciodată nu ieșeam serile, nu mergeam la cinema, nu mă întâlneam cu nici un prieten, eram împreună cu familia toată ziua, și toată săptămâna așteptam cu nerăbdare cele două ore de fotbal.

Dar ea nu făcea nimic singură, riposta Linda, nu avea parte de luxul acesta de a pleca de acasă pur și simplu. Era un argument prost, deoarece în replică îi puteam spune că nu-mi doream nimic mai mult decât asta. „Te rog", îi spuneam. „Poți lipsi și trei zile pe săptămână dacă vrei. Eu pot să mă ocup de copii singur. Nu este nici o problemă. Mă descurc." Atunci ea răspundea că mie mi-era mai ușor cu copiii, că pe mine mă solicitau mai puțin, că eu puteam să stau și să citesc ziarul în timp ce-i supravegheam, pe când de ea se agățau și trăgeau fără încetare. „Așa e", îi ziceam, „dar ăsta nu poate fi un argument, nu? Afirmi că, deși stăm cu copiii tot atât timp, deși ne ocupăm în egală măsură de ei, povara ta este mai mare pentru că, din nu se știe ce motive, pe tine te solicită mai mult?" „Exact asta afirm!" „Și atunci ce ne facem?" o întrebam. „Atunci, ca să fim la egalitate, eu trebuie să mă ocup de copii șaptezeci la sută din timp și tu treizeci la sută? Mie îmi convine. Pot să mă ocup de copii sută la sută. Pot să stau cu ei tot timpul. E bine și așa. Și tu știi asta." „O fi bine pentru tine", îmi replica ea, „nu și pentru copii." Și apoi schimba subiectul și-mi spunea că eu întotdeauna jucam fotbal în weekend, chiar atunci când copiii nu erau la grădiniță și am fi putut face câte ceva împreună. „Asta e adevărat", îi răspundeam, „dar mă întorc la ora douăsprezece și avem la dispoziție restul zilei." În plus de asta, eram împreună tot restul săptămânii, cu excepția intervalului când erau la grădiniță, deci cele două ore de fotbal n-aveau cum să le dăuneze. Asta era altceva, susținea Linda, deoarece în zilele de lucru aveam o mulțime de obligații, pe când în weekend puteam să facem lucruri frumoase împreună, ca o familie. Înțelegeam de aici că fără asta nu eram o familie. Și continua așa la nesfârșit. Uneori mi-era ciudă că n-o pedepseam, că nu-i trezeam mustrări de conștiință ca să-i arăt și ei cât de rău poate să fie atunci când faci totul din obligație, dar nu pe ea aș fi pedepsit-o, ci pe copii. Uneori, în pofida reproșurilor ei, mă duceam la fotbal, demonstrând că eram un om rău care-și dezamăgea familia și-și neglija îndatoririle, și la întoarcere găseam un haos de nedescris și un cor de plânsete, iar Linda părea să spună: „Uită-te, asta se întâmplă când tu te comporți în mod egoist!" Într-o astfel de zi de duminică, după ce jucasem fotbal două ore în ploaie, pedalam ca un nebun la bicicletă, deprimat la gândul scenei care mă aștepta, când dintr-odată m-a izbit ideea aproape eliberatoare că Linda nu era acasă.

Mama ei era acolo. Acea ușurare pe care am simțit-o la gândul că mama ei se afla acolo, nu Linda, m-a făcut să înțeleg că lucrurile nu mai mergeau. Nici un soț nu trebuie să fie îngrozit când se duce acasă. Mă simțeam cumplit, nu când eram singur, ci atunci când eram cu ea, și de ce să fie astfel? Puteam să accept să-mi meargă rău, dar cumplit? În anumite perioade trebuia să fac absolut totul acasă, timp în care și scriam, ceea ce ea nu făcea, și totuși continua să susțină că nu eram egali: chiar dacă eu făceam jumătate, jumătatea ei era mai dificilă. Aproape că-mi venea să strig: „Dar eu și muncesc pe lângă asta!" Și ea ar fi putut prea bine să muncească, însă, din cauză că născuse trei copii, rămăsese atât de mult timp în afara câmpului muncii, încât devenise aproape imposibil să se reintegreze. Acesta era un teren sensibil, pe care trebuia să calc ca pe ouă. E drept că ea a stat acasă în primele șase luni cu Vanja, dar în următoarele șase luni am stat eu. Cu Heidi și John a stat ea, dar atunci își concentra toată energia asupra celui mai mic dintre copii, așa că erau destule de făcut și pentru mine, mai ales că, având biroul acasă, eram mereu la dispoziția ei, așa că în unele zile lucram doar în jur de cinci ore, pentru că ea nu-mi respecta cu adevărat munca. Nu eram vreun pilot sau vreun chirurg cu orar fix și sarcini precise de îndeplinit, nu eram decât un scriitor care scria același lucru de câțiva ani fără să fi ajuns prea departe. Faptul că ea numea asta „construirea carierei" era o insultă la adresa carieriștilor. Iar argumentul că stătuse atât de mult în afara câmpului muncii, încât acum nu-și putea regăsi drumul, de parcă ar fi fost exclusă dintr-o societate dominată de bărbați complet misogini, nu stătea în picioare, deoarece de când o cunoșteam n-avusese nici o treabă cu piața muncii. Ea era scriitoare și avea studii de documentarist radio, însă faptul că nu realizase nici un documentar de la terminarea facultății nu avea legătură cu statul ei acasă, deoarece copiii acum mergeau la grădiniță și ea tot nu realiza vreun documentar. Creșterea copiilor o storcea de vlagă, nu reușea să muncească, dar eu petreceam la fel de mult timp cu copiii și reușeam să muncesc. Să fi fost oare o capcană feminină? Să fi folosit ea mai multă energie decât mine ca să schimbe scutece ori să-i ducă la un loc de joacă? Linda așa susținea, și indiferent cât de multe aș fi făcut eu, indiferent cât de mult m-aș fi străduit, niciodată nu era de ajuns. Frustrarea și rușinea pe care mi le provoca această subjugare erau imense, nu era

ceva ce-aș fi putut spune unor cunoscuți, ei nu m-ar fi crezut, nu le-ar fi venit să creadă că trăiam într-o relație în care n-aveam voie să joc fotbal două ore pe săptămână, și în care inclusiv minutele petrecute pe terasă ca să fumez o țigară erau interzise de Linda, pe motiv că eu mă gândeam doar la mine, pe când ea nu avea nici o pauză, trebuia să stea înăuntru mereu, în vreme ce eu puteam s-o întind când pofteam. Faptul că mă supuneam acestei oprimări era înjositor, așa că nu voiam să vorbesc despre asta cu nimeni. Cu excepția lui Geir. Lui îi spuneam totul. Linda îl suspecta că mă îndemna să-mi caut de drum, de vreme ce el trăia o viață complet opusă, mult deasupra îndatoririlor zilnice, dar nu era adevărat; dimpotrivă, Geir nu contenea să-mi repete că angoasa ei îmi vorbea și nu Linda însăși. Această angoasă îi roade pe oameni din interior, este mai mare decât ei, ceva monstruos, imposibil de împăciuit, și ea erodează relațiile, deoarece amplifică la maximum dorința de a-l avea pe celălalt mereu aproape.

– Este angoasa, nu este Linda, îmi spunea el. Linda este inteligentă și capabilă și talentată. Ea știe absolut totul. Mama mea a fost mândră de mine atunci când m-am rupt de ea. A fost mândră de mine și atunci când am sărit cu parașuta sau am fugit de acasă și m-am îmbătat criță. Asta era o latură de-a ei. Dar angoasa era mult mai puternică. Era îngrozită și a făcut tot posibilul să mă țină lângă ea, însă n-aș fi putut ține cont de emoțiile acelea nici dacă ar fi vărsat o baltă de lacrimi. Ca să fiu sincer, cred că mi-au diminuat considerabil capacitatea de empatie. Din fericire, tata nu suferă de angoase. Probabil nici nu știe ce înseamnă asta. Niciodată nu l-am văzut speriat sau neliniștit. Dar așa sunt ei doi, și încă sunt împreună. Eu nu eram căsătorit cu mama și nici n-aveam copii cu ea, deci puteam pleca, așa era și corect. Lucrurile stau altfel în cazul tău. Voi sunteți căsătoriți. Când Linda se simte bine, poți să faci ce vrei. Când suferă de angoasă, trebuie să te aibă lângă ea. Știu că situația este sfâșietoare, dar trebuie să rezișți.

Astfel îmi vorbea el. Mă ajuta să văd situația dintr-un alt punct de vedere și să observ diferența dintre rolurile și persoanele noastre, deoarece era aceeași Linda, cea de care fusesem mai îndrăgostit decât de oricine altcineva, și cu care aveam trei copii incredibil de frumoși, și cu care, atunci când se simțea bine, nu era nici o problemă, pentru

că atunci era generozitatea întruchipată: „Du-te", îmi zicea ea în acele dimineți de duminică, „frumosul meu fotbalist, noi ne descurcăm, poate că mergem până la Jenny, sau la Bodil, sau la cineva, poate că dăm o tură prin parc. Mă poți suna când termini ca să ne întâlnim și să facem ceva drăguț împreună? Sau poate preferi să lucrezi puțin?" Când se simțea bine nu avea nici o problemă să lucreze, scria cât timp copiii erau la grădiniță, iar eu îi citeam textul, era la fel de ușor și de plin de energie ca ființa ei, și în același timp întunecat și profund, ca odinioară, caracteristici pe care tindeam să nu le mai observ, fiind ocultate de sarcinile de zi cu zi, dar se trezeau la viață în momentele în care Linda redevenea ea însăși, fie în ceea ce scria, fie în personalitatea pe care o arăta atunci când eram împreună. Însă nu exista nici un echilibru între aceste două laturi, nici în viața ei, nici într-a noastră, deoarece frustrarea provocată de una dintre ele devenea tot mai puternică, duceam o viață marcată de obligații, nu conta că veneau din interior sau din afară, erau pur și simplu obligații, îndatoriri, și nu așa voiam să fie, iar acest „nu vreau" urma să se transforme în curând în „nu mai pot". Mă apropiam tot mai tare de acea limită, de fapt așteptam un ultim factor eliberator. În certurile noastre, începusem deja s-o amenințăm că aveam s-o părăsesc. Aveam să împărțim totul, complet echitabil, pe din două, Linda urma să stea cu copiii cincizeci la sută din timp, eu la fel, ea trebuia să-și câștige propriii bani, eu pe ai mei. Când îi spuneam asta, se prăbușea pur și simplu și mă implora: „Nu pleca, nu face asta!" N-am plecat pentru că știam că asta i-ar fi distrus viața, cum s-ar fi putut descurca singură? Și după aceea, când cearta se termina, întotdeauna exista speranță. Întotdeauna o promisiune de schimbare.

Reacția ei la privirea pe care mi-a aruncat-o Geir în ziua aceea de august, în anul 2009, avea legătură cu asta. În ochii lui Geir a putut citi: „Știu ce vrei să spui, Karl Ove. Linda raportează scrisorile de amenințare la ea însăși. «Ce se va întâmpla cu mine? Cum mă voi descurca și, implicit, cum poți să-mi faci una ca asta?»" Ea a recunoscut în acea privire opinia mea, și s-a simțit trădată. Eu și cu Geir ne aliaserăm împotriva ei. Asta nu era adevărat; totuși, prin faptul că-i povestisem lui atât de multe, o expusesem. Nu fusese trădare, pentru că trebuia și eu să pot vorbi cu cineva din exterior, dar se simțea ca o trădare, deoarece devenise vizibilă. Un alt element care, bănuiesc eu, i-a stârnit

acea reacție a fost suspiciunea că mă lăsam influențat de Geir, că-mi însușisem opiniile lui și că el reușise cumva să mă spele pe creier, iar acea distanță care se crease între Linda și mine din cauza frustrărilor mele tot acolo își avea originea. Chipurile Geir mi-ar fi șoptit la ureche diverse lucruri despre viața mea și rolul Lindei în ea, iar vorbele lui urmau să mă determine să plec. Nu știam dacă ea într-adevăr asta gândea, sau dacă nu cumva paranoia mea crease întregul scenariu, însă n-aveam cum să aflu, deoarece nu puteam aborda subiectul decât atunci când certurile noastre ajungeau în punctul culminant; odată, într-o astfel de situație, Linda țipase la mine că nu înțelegea de ce nu mă mutam împreună cu Geir, dacă tot vorbeam toată ziua la telefon cu el, afirmație pe care a retractat-o îndată ce ne-am împăcat, ea cu ochii înroșiți de plâns, eu cu sufletul împietrit. De fapt, îl plăcea pe Geir. O credeam, pentru că după șapte ani începusem s-o înțeleg. Îl plăcea atunci când se simțea bine, atunci o cuprindea un val de energie care-i permitea să abordeze totul cu relaxare, inclusiv relația noastră, dar în criză perspectiva i se schimba radical, pentru că atunci îi era teamă ca nu cumva să dispară totul, ca nu cumva să piardă tot ceea ce avea, și acel sentiment era atât de dominant, încât îi marca până și opiniile, judecata și experiențele. Deci nu exista nimic real, exceptând angoasa, respectiv fericirea, care în interiorul ei erau atât de puternice, încât puteau să răstoarne binele în rău și răul în bine într-o fracțiune de secundă. Atât de multe lucruri fuseseră făcute bucăți din cauza asta, încât nici nu-mi mai păsa, cheltuisem atâta energie încercând să mă opun, indiferent cât de irațional mi s-ar fi părut, că dintr-odată pur și simplu n-a mai mers: Linda plângea, om mai răvășit decât ea nu exista, și eu nu făceam decât s-o privesc, spunându-i că nu mai voiam să discutăm până nu înceta cu plânsul. Ea țipa la mine, eu o întrebam: „Ai terminat odată?" Faptul că nu mai eram copleșit de sentimente, ci le priveam cu detașare, de pe margine, îi sporea teama, și teama ei era legitimă, pentru că în scurt timp aș fi cedat, aflându-mă la limita suportabilității, deoarece eram atât de departe de viața pe care mi-o doream, încât aproape că nu mă mai gândeam la nimic altceva.

Apoi au venit scrisorile, a venit presiunea din exterior, iar eu nu mai stăteam cu spatele întors la ea și la familie, mă răsucisem rapid, de la o oră la alta, stăteam cu spatele înspre lume și mă uitam la ei,

la Linda și la copii, pentru prima dată după mult, mult timp. Când a plecat la Helena mi s-a făcut dor de ea, pentru că aveam nevoie de ea, trebuia s-o țin aproape de mine. Am început să mă îndoiesc atunci când totul s-a rupt în fâșii din cauza privirii aruncate de Geir, brusc am avut senzația că era prea târziu, că dinamica distrugerii continua de la sine, chiar dacă eu însumi rămăsesem nemișcat. Mă oprisem prea târziu, mă răsucisem prea târziu, lucrurile alunecau pe făgașul lor. Acesta era sentimentul care mă încerca atunci când m-am dus după Linda în dormitor, în acea după-amiază de august a anului 2009, însă erau mult, mult mai multe motive: toată frustrarea pe care o redasem în scris și care umplea un roman se referea la noi, la ea și la mine, și chiar dacă brusc aveam nevoie de ea din nou, brusc o voiam din nou, brusc voiam să-mi trăiesc viața acolo din nou, trecutul meu, frustrarea mea și dorul meu se interpuneau între noi, deoarece ea urma să citească romanul, care avea să fie publicat în curând.

Linda stătea la computer atunci când am intrat în dormitor. Își ațintea privirea la ecran, de parcă s-ar fi concentrat intens, dar mi-am dat seama că era semnul stării opuse, că de fapt încerca să-și ascundă starea interioară de răvășire.

– Ce s-a întâmplat? am întrebat-o așezându-mă pe pat.

– Nimic, mi-a răspuns ea.

– Atunci ce ce ai venit aici?

– Voiam să-mi verific e-mailul.

M-am gândit să mă ridic și să-mi pun mâna pe umărul ei, dar știam că ar fi reacționat de parcă ar aș fi fost un străin și mi-ar fi lăsat mâna acolo într-o doară, ca să-mi arate cât de departe de mine se afla, și nu așa cum ar fi procedat în alte dăți, de vreme ce semnele mele de afecțiune se împuținaseră într-atât, încât o luau prin surprindere.

Îmi sfâșia inima. Refuzasem să-i ofer exact ceea ce-i trebuia cu adevărat de la mine.

– Ai reacționat așa din cauza privirii lui Geir? am întrebat-o.

Mi-a aruncat o privire fugară, apoi s-a întors către ecran.

– Nu, chiar nu. N-am băgat de seamă nici o privire.

– Atunci ce s-a întâmplat?

– M-am neliniștit din cauza scrisorilor, mi-a spus ea oftând. Și văd cât de absorbit ești de ele. Mă gândeam cum va fi la toamnă,

dacă te dă în judecată. Nu va mai fi loc de altceva. Și tu stai acolo cu Geir și..., da, vă bucurați de asta, într-un fel.

– Nu ne bucurăm deloc.

– Voiai să știi ce s-a întâmplat. Ei bine, asta a fost. Nu vreau să mai vorbesc despre asta.

– Bine, i-am spus ridicându-mă. Suntem prieteni?

Linda a dat din cap aprobator.

I-am pus mâna pe umăr. Ea a rămas neclintită.

– O să treacă, i-am zis. Este o fază acută acum. Și nu fac față fără ajutorul tău. Nu pot să lupt pe două fronturi. Atunci mă dezintegrez complet.

– Am să mă străduiesc, a spus ea ridicându-și privirea spre mine și punându-și mâna peste a mea.

– Bine.

Pe hol veneau în fugă Njaal și Vanja. Linda și-a retras mâna.

– Atunci eu mă duc să cumpăr creveți, i-am zis. Altceva mai trebuie? Vin, franzelă, lămâie, maioneză, creveți.

– Cred că avem maioneză, nu? În frigider?

– E cam veche. Iau una proaspătă. Dar tu vrei ceva anume?

Copiii au început să sară în pat.

– Poate niște fructe din alea galbene, știi tu care, se vând în coșulețe. Am uitat cum se cheamă. Știi de care zic?

Am încuviințat cu un gest scurt. Heidi stătea pe undeva îmbufnată, m-am gândit.

– Bine, i-am spus. O să iau și înghețată și căpșune.

– Și niște înghețată pe băț pentru copii.

– În regulă.

Odată ajuns pe hol, m-am oprit în dreptul ușii întredeschise de la dormitorul copiilor. John dormea pe burtă, cu picioarele răsfirate, cu capul sprijinit pe brațul care era ud cu salivă. L-am privit câteva secunde, apoi am intrat în cameră, unde Heidi stătea pe lada de jucării, pe care Christina trebuie s-o fi închis, ținând o păpușă mică într-o mână și un pieptăn albastru de jucărie în cealaltă.

– Vrei să vii cu mine la cumpărături, Heidi?

A negat din cap.

– Haide, vino! am rugat-o. O să fie frumos!

– Am zis nu!

– Bine, i-am spus zâmbind, apoi m-am dus în sufragerie, unde Geir citea pe canapea, în timp ce Christina, așezată pe scaunul din capătul celălalt al mesei, răsfoia o revistă foto.

– O întind să iau creveți, le-am spus.

– Vin cu tine, a zis Geir ridicându-se.

– Nu-i nevoie. Nu cumpăr decât creveți.

Nu voiam să mă însoțească, pentru că ar fi însemnat că petreceam prea mult timp împreună, din punctul de vedere al Lindei. Dar nu puteam să-l refuz direct. Trebuia să priceapă și singur.

– Mi-ar prinde bine o plimbare, a spus el. Christina, trebuie să cumpărăm ceva?

– Nu cred.

Pe hol venea Linda. După expresia feței și după mișcări, mi-am dat seama că nu mai era nervoasă.

Poate că ea și Christina ar fi putut vorbi puțin în lipsa noastră.

– Plec la cumpărături, i-am spus.

– Le iei cu tine pe fete?

– Heidi nu vrea să vină, dar o pot întreba încă o dată.

Mi-am băgat capul pe ușă.

– Încalță-te. Mergem la cumpărături.

Ea s-a uitat la mine.

– Trebuie?

– Da.

– De ce nu trebuie să meargă și Vanja atunci?

– Eu vreau să merg cu tine. Haide, vino!

S-a ridicat și a trecut pe lângă mine, și-a vârât picioarele în sandale și s-a postat lângă ușă. M-am încălțat, m-am bătut cu palma pe buzunarul în spate ca să mă asigur că portofelul cu cărțile de credit era acolo, cu aceeași mână am verificat buzunarul din față, făcând să zornăie legătura de chei, mi-am luat ochelarii de soare de pe raftul cu căciuli și am deschis ușa. Heidi s-a rușinat de Geir în lift și și-a plecat ochii în pământ. Ea se rușina și de mine; dacă-i surprindeam privirea și-i zâmbeam, se uita în jos cu un zâmbet reținut. Niciodată nu s-a simțit timorată în societate, acolo nu i-a fost frică încă de la început, dar era timidă în preajma celor apropiați, atunci când o persoană îi acorda atenție doar ei. Cu Vanja era pe dos: îi plăcea ca o persoană

să-i acorde atenție, căuta chiar acest lucru, pe când în societate era timidă și se închidea în ea.

Timiditatea este un mecanism de apărare, și mi se părea interesant că fetele apărau laturi diferite ale personalității lor. Oare aveau nevoie de apărare pentru că erau extrem de fragile sau extrem de prețioase?

De asemenea, era interesant că se apărau coborându-și privirea, lăsându-și capul în jos, întorcându-și fața. Timiditatea era direct legată de ochi, întotdeauna își ascundeau ochii. Puteau să vorbească dacă erau întrebate, însă atunci când vorbeau își țineau privirea în jos. Așadar, de ce anume se apărau? Nu era ideea în sine de a fi văzut, pentru că ele stăteau acolo, la vedere, corpurile lor erau prezente în spațiul respectiv, era vorba mai degrabă de faptul că erau văzute în toată personalitatea lor, care era accesibilă prin intermediul ochilor. Voiau să-și ascundă ființa lăuntrică, spre care ochii reprezentau ușa de acces. Puii de animale se comportă diferit; de exemplu, dacă intri într-o cameră cu pui de pisică, ei își ascund corpul, acela e cel expus, deci poate fi ucis și mâncat. Poate că reacția instinctivă a copiilor în fața necunoscutului este aceeași, dar oarecum perfecționată, transpusă de la fizic la social, de la corp la suflet, ei tremură de spaimă ca acesta din urmă să nu le fie furat.

La parter, Geir a deschis ușa liftului și, cu Heidi de mână, am parcurs cei câțiva metri până jos, la ușa exterioară, care s-a închis în urma noastră încet, cu un zumzet acoperit de sunetele de afară, ale mașinilor care goneau prin intersecție, ale glasurilor clienților așezați în fața fast-foodului chinezesc, fiecare cu câte o cutie de tăiței sau orez, ale vocilor și pașilor celor care treceau pe lângă noi înspre și dinspre oraș.

– Mergem pe acolo, i-am spus lui Geir arătând dincolo de piață.

Aerul era cald, soarele strălucea oblic peste hotelul Hilton, avea o nuanță mai plină parcă, un fel de auriu mai întunecat decât mai devreme.

– Îmi place la Malmö, a zis Geir. Mi-ar fi plăcut să locuiesc aici.

– Păi mutați-vă aici! l-am îndemnat.

Heidi a făcut o mică săritură. Am strâns-o ușor de mână și i-am zâmbit atunci când ea s-a uitat în sus la mine.

– Ne-ar trebui bani ca să ne mutăm, și nu ne prisosesc, după cum știi, mi-a spus Geir.

– Aici e mult mai ieftin.

– Așa-i, dar ar trebui să facem schimb de apartamente, nu ne dă mâna să cumpărăm, și pentru asta șansele sunt foarte mici.

– Ai dreptate.

Am coborât treptele, am traversat piața prin fața fântânii, am mers pe trotuarul de lângă strada pe care circulau autobuzele și taxiurile și am făcut prima la stânga, unde se afla magazinul *Delikatessen*. Pe lângă creveți, homari, midii, scoici, pești și crabi, mai vindea și carne de la câțiva producători aleși pe sprânceană, atât carne de pasăre, cât și vânat și carne maturată de vită, dar mai găseai și brânză și tot ce poți asocia cu o masă plăcută, precum ulei de măsline și oțet de vin roșu și alb, măsline, amestecuri de condimente, sare de mare din Franța, franzele sau baghete franțuzești proaspăt coapte. Duminică dimineața era întotdeauna aglomerat, atunci aristocrația din Malmö venea să se aprovizioneze pentru cinele festive, sau așa credeam eu, dar acum era complet gol, cu excepția celor doi vânzători cu bonete pe cap și cu șorțuri albe care făceau ordine înainte de închidere.

– Eu vreau să stau aici, a spus Heidi arătând înspre scaunele înalte de bar care erau postate în jurul unei mese de lângă fereastră.

Am tras un scaun la o parte și am așezat-o acolo, apoi am dat din cap în semn de salut înspre vânzătorul care deja luase poziție în spatele galantarului.

– Vrem să luăm câțiva creveți, i-am spus.

– Desigur. Cam la ce cantitate vă gândiți?

– Suntem patru adulți și patru copii. Copiii nu mănâncă prea mult, așa că poate două kilograme și jumătate, cel mult trei? Ceva de genul ăsta?

– Cred că ajung două kilograme și jumătate, mi-a răspuns el luând o pungă albă dintr-un teanc aflat pe partea cealaltă a tejghelei și ținând polonicul în cealaltă mână.

– Hai să zicem că ne ajung două kilograme și jumătate, am căzut eu de acord.

– Așa să fie.

În timp ce vânzătorul punea crevetii în pungă, am aruncat o privire spre Heidi, care stătea cu ambele mâini pe suprafața mesei și se uita la el. Geir stătea cu mâinile la spate în fața vitrinei cu brânzeturi.

M-am dus la Heidi, am luat-o în brațe și m-am întors la tejghea, unde vânzătorul așeza punga pe cântarul strălucitor. Acul a urcat până la un kilogram și jumătate și a rămas tremurând acolo o clipă.

– Vezi homarii aceia? am întrebat-o. Ei locuiesc pe fundul mării.

– Știu asta, mi-a răspuns ea.

– Nu sunt frumoși?

Heidi a dat aprobator din cap.

Aduși tocmai din adâncurile mării până aici, cu ochii lor negri ca niște boabe de piper și cu picioarele lor lungi și roșii.

– Ce-i aia? m-a întrebat ea referindu-se la cele două plase roșii cu midii care zăceau pe un pat de gheață.

– Midii, i-am spus.

– Ce?

– *Musslor*, am repetat în suedeză. *Blåmusslor.*

– Sunt vii?

– Da.

– Dar nu au ochi! a remarcat ea.

– Așa e. Scoica este ca o casă pentru ele. Ele locuiesc acolo, înăuntru.

Vânzătorul a pus cealaltă plasă pe cântar. Cântărea 1,3 kilograme. Tipul avea o precizie impresionantă, m-am gândit. Am lăsat-o jos pe Heidi ca să merg la casa aflată în celălalt capăt al micului magazin.

– Altceva? m-a întrebat vânzătorul.

– Poate puțină pâine. O bagheta din aceea. Și poate și aceea, i-am spus arătând înspre una din pâinile mari semănând cu niște lespezi de piatră.

– Așa să fie, a spus el, împachetând în pungi separate bagheta și pâinea.

Am scos cardul din buzunarul de la spate.

– Ce crezi c-ar mai trebui? l-am întrebat pe Geir.

– Nimic. Doar dacă nu luăm și cremă de zahăr ars la desert.

Am scuturat din cap.

– Vom avea înghețată și fructe de pădure.

– Ca de obicei.

– Doar nu te-ai săturat de ele? am zis uitându-mă la vânzător, care înregistra cumpărăturile în casă.

– Eu? Nu, nu m-am săturat, doar că sunt tradiționalist. În condițiile astea, mie să-mi dai doar biscuiții pe care-i cumperi întotdeauna la înghețată.

– La Malmö nu se găsesc din aceia. Doar la Stockholm.

– Oh, nu! a exclamat Geir.

Vânzătorul mi-a spus cât făcea.

– În regulă, i-am răspuns.

Am introdus cardul în aparat, am tastat codul, care nu mai era 0000, dar era aproape la fel de ușor de reținut, de vreme ce consta din primele cifre aflate în colțul din dreapta sus al tastaturii, adică 2536, am luat plasele pe care mi le-a întins vânzătorul, am așteptat să apară pe display mesajul cu „tranzacție aprobată", am scos cardul, l-am vârât în micuțul suport de plastic și l-am băgat în buzunarul din spate al pantalonilor, iar vânzătorul a rupt chitanța și mi-a înmânat-o.

– La revedere! am zis punând chitanța în celălalt buzunar din spate, care funcționa pe post de arhivă pentru bonuri.

– La revedere! mi-a răspuns el.

– Vino, Heidi!

Ea privea atent vitrina cu crustacee. A venit parcă în trombă la mine, m-a prins de mână și apoi am ieșit pe stradă, unde aerul dintre clădirile de patru etaje rămânea cald și nemișcat.

– Unde mergem acum? m-a întrebat Geir.

– La magazinul cu băuturi, apoi la Hemköp.

–Acum nu trebuie să te falimentezi din cauza noastră.

– Nu-ți face griji. În plus de asta, îmi place să cheltuiesc bani. Cu cât mai mulți, cu atât mai bine.

–Asta știu! a râs el.

– Nu-i decât o picătură în ocean, i-am spus. Asta zicea mama de Crăciun, atunci când mergeam la cumpărături și eu voiam o chestie anume. Ea întotdeauna a avut bani puțini, dar dacă aveam nevoie de ceva, de haine de exemplu, atunci când eram licean sau student, reușea să facă rost de bani. Niciodată nu am înțeles exact cum proceda. Acum înțeleg. Banii sunt o noțiune relativă. Sunt un concept incredibil de vag. Acum, când le cumpăr haine copiilor, adun repede un morman, pentru că au nevoie de haine. Și apoi cumpăr câteva CD-uri, pentru că am nevoie de muzică atunci când scriu, și de acolo ne vin banii. Sau îmi cumpăr niște pantofi senzaționali care

costă câteva mii. Apoi se întâmplă să observ brusc că nu mai am bani în cont, sau mai am foarte puțini. Atunci mă scotocesc prin toate buzunarele și toate dulapurile și rafturile ca să adun ultimul sfanț, și returnez câteva sticle care au garanție, apoi cumpăr lapte și pâine și spaghete și las deoparte plata facturilor. După câteva săptămâni vine somația de plată; dacă am bani, le plătesc, dacă nu, le mai las o tură neplătite. Nu de mult a venit un tip cu niște formulare de recunoaștere a creanței, sau cum s-or numi, pe care a trebuit să le semnez. În cele din urmă o să vină și înștiințarea de executare, dar până atunci o să fac iarăși rost de bani și-o să plătesc. Niciodată nu am corelat hainele copiilor sau CD-urile mele cu faptul că dintr-odată eram faliți, sau cu aceste somații de plată, astea-s cu totul altceva.

– Noi n-am putea niciodată să trăim așa, a zis Geir. La noi totul este planificat și ordonat.

– Nu pot să spun că mă surprinde. Dar asta face lucrurile mult mai ușoare. E obositor să trăiești fără o ordine stabilă.

Ajunseserăm din nou în piață, și Heidi mi-a dat drumul la mână și a fugit la fântână. Geir și cu mine am urmat-o.

– Nu prea sunt sigur de asta. Mi-ar fi plăcut și mie să mă las dus de val, dar nu pot.

– Poți, nu poți… Nu vrei, i-am spus.

Heidi pusese ambalajul de la înghețată pe suprafața apei și acesta se ridica și cobora încetișor pe micile valuri. Am recunoscut ambalajul: era de la un sortiment cu căpșune. Strawberry Delight? Strawberry Dream? Înghețată roz învelită în ciocolată albă.

– Să vrei înseamnă să trebuiască să vrei, cum zicea Ibsen, a comentat Geir.

– Acum trebuie să-ți ții fleanca! Cum obișnuia tot el să spună. Dar există o zicală în care cred. Nu e tocmai o zicală, ci mai degrabă o credință din popor conform căreia e semn bun când pierzi bani, deoarece înseamnă că urmează să primești mai mulți. Cred în asta orbește. Cu cât strângi mai tare baierele pungii, cu atât canalele prin care intră banii se strâmtorează. Dacă totul este deschis, rămâne loc de mai mult.

– Dacă o să primești vreodată Premiul Nobel, sigur n-o să fie pentru economie, a spus el.

– Dar nu este o teorie rea deloc, nu? Ar putea să aibă un grăunte de adevăr! Să scrii despre sentimentele economiei în loc să scrii despre matematica aplicată în economie.

– Ești cel mai optimist om pe care-l cunosc. Un optimist deprimat. Ăsta ești tu.

– Nu are nimic de-a face cu optimismul. Este vorba să accepți situația. Așa stau lucrurile. Fie ai bani, și atunci mergi să-ți cumperi ceva, fie nu ai bani și atunci nu-ți cumperi nimic.

– Dar tu vorbești despre tot ceea ce-ți cumperi chiar când nu ai bani.

– Dar am bani! Dacă i-aș fi economisit ca să plătesc facturile săptămâna viitoare, atunci nu aș mai fi avut.

Heidi își plimba ambalajul de înghețată în jurul fântânii. Atunci când a reapărut din spatele monumentului, i-am făcut semn să vină la noi.

– Haide, trebuie să mergem acum.

– M-am udat! mi s-a plâns ea.

– Se usucă la soare, i-am zis.

Am luat-o de mână și ne-am pus în mișcare în timp ce un autobuz etajat trăgea în fața la Hilton.

– Și acum îmi amintesc sentimentul extraordinar de la Bergen, atunci când am dat peste un ATM care avea conexiune directă și cu banca mea, astfel încât puteam scoate bani chiar și dacă în cont nu mai era nimic. M-am simțit ca în ajunul Crăciunului. Sau atunci când, pe nepusă masă, cineva mă împrumuta cu o sută sau două de coroane.

– Ca să nu mai vorbim de douăzeci de mii.

– Îi primești înapoi atunci când îmi vine avansul. Stai liniștit.

Mă împrumutase cu douăzeci de mii dintr-un cont de economii de care nu se atinsese niciodată, păstrându-l pentru vremuri negre. Linda luase aceeași sumă de la prietenii ei, care de asemenea aveau astfel de rezerve pentru viitor. Atunci când Linda și cu mine am deschis un cont comun, l-am programat ca în fiecare lună să transfere automat bani într-un cont de economii, dar fie soldul era prea mic ca să se poată face plata, fie cheltuiam banii economisiți în luna următoare.

Linda insista să avem un cont separat de economii pentru viitorul nostru și al copiilor. Pentru ea avea o valoare simbolică imensă. Așa procedau toate familiile obișnuite, și ea nu-și dorea nimic mai mult

decât să intrăm în rândul lumii. Visele ei romantice erau despre lucruri obișnuite.

Ne-am oprit în fața semaforului. În depărtare, lângă Hilton, pensionarii coborau din autocar. O decapotabilă americană clasică venea încet pe Södra Förstadsgatan cu motorul torcând. În Arendal, în anii '70, mașinile americane erau cele mai tari, aici însă arătau aiurea, șoferul era un idiot care nu voia decât să se dea în spectacol.

– Și Linda are dreptate, i-am spus lui Geir, chiar dacă știu că nu la asta te-ai referit. Dar dacă lucrurile se duc naibii pentru mine, atunci se duc naibii pentru noi toți.

– De ce nu m-aș fi referit la asta?

Am ridicat din umeri.

S-a făcut verde și am traversat odată cu ceilalți pietoni.

– Am remarcat cum te uitai la mine atunci când a început să se plângă de cât de greu o să-i fie, i-am zis. Asta mi-a trecut prin minte.

– M-am uitat la tine într-un anume fel?

– Daa. A fost o privire foarte grăitoare.

– Tu crezi că eu ți-aș adresa o privire cu subînțeles de față cu Linda? Niciodată nu mi-ar trece așa ceva prin cap!

– Știu prea bine ce am văzut! I-am dat drumul lui Heidi, mi-am șters palma pe pantaloni, am prins-o iar de mână și am spus: Și ea a observat privirea ta, bănuiesc. De aia s-a dus valvârtej.

Am deschis ușa de la Systembolaget, i-am mai dat un ghiont ca să aibă timp și Geir să intre, am luat unul dintre coșurile verzi cu mâner negru și am trecut de bariera automată uitându-mă în sus spre etichete, ca să văd unde era vinul alb.

– Normal c-o înțeleg, a zis el. Pentru Linda n-o să fie prea amuzant dacă întreaga Norvegie te va urî și tu va trebui să treci printr-un proces, ca orice alt răufăcător. Dar nu pentru ea o să fie cel mai rău. Așa cred și eu, deci din punctul ăsta de vedere ai dreptate.

– Tati? a rostit Heidi.

– Da?

– Ăsta e suc acidulat?

Mi-a arătat cu degetul spre un stand rotativ pe rafturile căruia erau și sticle verzi cu Jäver, berea fără alcool.

– Nu, i-am spus. Aceea este bere. Vrei să bei suc?

– Da.

– Atunci o să cumpărăm de la Hemköp după aceea. Bine?

Heidi a încuviințat printr-un gest. Ne-am oprit în fața rafturilor cu vin alb, unde sticlele erau așezate pe categorii de prețuri, cele mai ieftine în dreapta, și apoi din ce în ce mai scumpe pe măsură ce avansai spre stânga. Mie îmi convenea; nu știam nimic despre vinuri, astfel că atunci când aveam musafiri, pur și simplu cumpăram unul care se afla puțin dincolo de mijloc înspre stânga, cu toate speranțele că va fi bun.

Am pus trei sticle de chablis în coș și m-am uitat la Geir.

– Ajung astea?

– Da, da.

M-am uitat în jur după coniac. Era pe unul dintre rafturile poziționate oblic, de lângă casă. M-am dus acolo, mi-am plimbat privirea pe toate etichetele, nu-mi mai aminteam diferența dintre gradele de calitate, aceste X-uri și O-uri, așa că am luat doar o jumătate de litru dintr-o marcă din care mai băusem, apoi m-am postat la coadă în spatele unui bărbat la vreo cincizeci de ani care afișa simultan un aer sportiv, prin cămașa cu picățele și pantalonii scurți kaki pe un trup bronzat, și un aspect de alcoolic, cu trăsături obosite și ochi inexpresivi. Își cumpăra două cutii cu câte șase sticle de vin alb.

– Prima dată au fost vulcanii, apoi au venit dinozaurii, a spus Heidi.

– Așa este! i-am zis.

– Și apoi au venit oamenii.

– Da.

– Dar dinozaurii nu știau că se numesc dinozauri.

Mi-am coborât privirea spre ea. Se holba la un bărbat în cărucior cu rotile care stătea la cealaltă coadă, cu coșul în poală. Cuvintele ei sunau ca o afirmație de-a mea, numai că nu-mi aminteam s-o fi rostit vreodată.

– Cine a spus asta? am întrebat-o.

– Ce anume?

– Treaba cu dinozaurii.

– Nimeni. De ce este în cărucior cu rotile? E bolnav?

Când eram în drum spre casă, după Crăciunul petrecut la Jølster, lui Heidi i se făcuse extrem de rău, și când ajunseserăm la Flesland, aeroportul de la Bergen, era atât de slăbită, încât a trebuit să-i luăm

un cărucior cu rotile. Și acum mai vorbea despre asta. Acela fusese cel mai marcant eveniment din viața ei.

– Nu știu, i-am zis.

Am ridicat coșul pe mica tejghea de la capătul casei, în timp ce bărbatul din fața mea punea bara despărțitoare după a doua cutie de vin.

– Creveții nu sunt mare chestie pentru tine, dacă stau să mă gândesc, i-am spus lui Geir, care trecea pe lângă casă, probabil ca să pună în pungă sticlele de vin odată ce erau scanate. Doar asta mănânci mereu pe Hisøya.

– Abia acum ți-a dat prin minte?

– Plătiți cu cardul? m-a întrebat vânzătorul.

– Da.

– Șase sute douăsprezece coroane, m-a informat el.

– Da, o idee destul de proastă, de fapt, i-am zis lui Geir în timp ce introduceam cardul în POS. Dar ai fi putut să spui și tu ceva.

– Noi am venit să stăm cu voi. Am fi putut mânca și ceapă fiartă, dacă numai asta era. Doamne, măi, omule!

Doi clienți de la cealaltă coadă se uitau la noi.

Nu mi-a plăcut chestia asta și m-am răsucit mai mult, ca ei să nu-mi vadă decât spatele.

Vorbeam în norvegiană, probabil de asta. Dacă nu cumva le trecea prin minte că eram un cuplu gay și ieșiserăm în oraș cu copilul nostru născut de o mamă-surogat. Sau cu nepoțica noastră. Homosexualii au relații foarte apropiate cu nepoatele lor, nu?

– Mulțumesc! a zis vânzătorul.

De ce să fi crezut ceilalți așa ceva?

Probabil din cauza înfățișării mele de idiot, cu barba neîngrijită și părul ăla lung. Arătam ca un muzician de heavy-metal decăzut, apropiindu-se rapid de vârsta de cincizeci de ani. Fața puhavă, obrajii puțin umflați, riduri adânci și barbă răzleață. Heidi s-a lipit brusc de piciorul meu. M-am uitat în jur. Lângă perete era un terrier bătrân legat de piciorul unui scaun.

– Nu-i periculos, i-am zis. Mergi pe partea aceea, o să trecem repede de el.

A făcut întocmai cum i-am spus. În curând eram în fața magazinului, și ea își revenise.

Am mers pe trotuarul cu dale umbrite, prin aerul cald care părea și mai cald după aerul condiționat din magazin, și apoi prin lumina soarelui, pe strada de dincolo de intersecție, care era mărginită de foioase. Erau la fel de invizibili ca și mașinile parcate acolo, nu-i observai decât la finele lui aprilie și începutul lui mai atunci când se umpleau de flori albe, de parcă ar fi fost acoperiți de zăpadă.

Angoasa mi-a crescut brusc, de parcă s-ar fi infiltrat din toate direcțiile în corpul meu și mi s-ar fi acumulat în stomac, și m-am uitat în jos la Heidi, care mergea pe lângă mine cu pașii ei mici, uitându-se la ferestrele mallului de pe partea opusă. Mă durea atât de tare, cumplit de tare. Era de parcă m-aș fi dezintegrat. Chiar dacă știam motivul, era impactul cărții pe care o scrisesem, nu înțelegeam de ce emoțiile erau atât de puternice, de parcă ar fi fost eliberate din punctul de origine și acum se mișcau din proprie inițiativă. Aceasta era anatomia vinii. Vina contamina totul, se răspândea prin corp ca un nor cu o forță distrugătoare incredibilă. Vina nu mai putea fi pusă pe seama lucrului cumplit pe care-l făcusem, ci domnea cu drepturi depline.

Am trecut printre panourile cu oferte și rastelele pentru biciclete și apoi am intrat în magazin, unde în dreapta era un stand din carton al unei firme de telefonie, doi tineri de vreo douăzeci de ani încercau să atragă privirile trecătorilor pentru a-i întreba la ce companie de telefon erau abonați. În situațiile acestea mormăiam întotdeauna ceva ca să mă lase în pace, pentru că mă indispuneau energiile lor atât de proaspete și de pozitive, în deplin contrast ale mele, distante și negative. „Cine erau?" mă întreba Vanja de fiecare dată. „Ce ți-au spus? Ce voiau?"

Acum, amândoi stăteau de vorbă cu o femeie în jur de cincizeci de ani, așa că am trecut pe lângă ei și am intrat în magazin, unde casele de marcat erau pe o parte, iar sala de jocuri și punctul de colectare al poștei erau pe cealaltă parte. Am luat un coș și am trecut de barieră împreună cu Heidi, care și-a ridicat privirea spre monitorul de pe tavan ca să vadă imaginea noastră.

– Vrei o banană? am întrebat-o.

Ea a încuviințat, urmărind atentă schimbările de pe monitor atunci când ridica mai întâi o mână, apoi pe cealaltă. Am luat o banană cu pete maronii, din cele puse deoparte pentru copii într-un

coșuleț chiar lângă bananele obișnuite, tari și galben-verzui, am decojit-o și i-am dat-o.

– Trebuie să cumpărăm lămâi, suc și apă minerală, i-am spus.

– Nu trebuie să uiți de înghețată și de fructele de pădure, mi-a amintit Geir.

– Așa e.

– Nu pari să te simți prea grozav, a observat el.

– Se vede pe mine?

A râs.

– Pari destul de răscolit.

– E în regulă, i-am spus. Problema e că nu vreau chestia asta. Nu vreau să provoc pe nimeni. Nu vreau să insult pe nimeni. Nu vreau să distrug pe nimeni.

Am pus cinci lămâi într-o pungă fumurie, iar plasticul a capitulat instananeu, devenind transparent parcă anume ca să pună în valoare galbenul fructelor; până și porii din coajă se vedeau perfect.

– Știu asta, a spus Geir. Dar acum faptul e consumat.

– Și mă doare, i-am zis în timp ce mă uitam după Heidi. Haide, scumpo!

Ea a venit și, luându-mă de mână, a mers alături de mine prin dreptul raioanelor de pește, de congelate, de brânzeturi și mezeluri, cu brânzeturile acelea de dimensiunea unei pietre de curling și salamurile cât niște bâte de baseball, pe lângă rafturile de pâine, de-a lungul standurilor cu biscuiți, până la munții de răcoritoare, de unde am luat două sticle de apă minerală Loka, una cu gust de lămâie și una obișnuită, le-am pus în coș și am adăugat patru sticle de Fanta.

– Nu mă ajută cu nimic dacă-mi spui că n-am făcut nimic rău, i-am zis lui Geir. Pot să-mi spun și eu cuvintele astea. Eu scriu despre mine și despre viața mea cu tata, ce poate să fie îngrozitor în asta? Așa îmi spun în gând, dar nu mă ajută. Argumentele juridice nu ajută. Argumentele literare nu mă ajută. Am trecut peste o limită și nu mai pot să-mi revin.

– Dacă sociologii ar fi înțeles asta, probabil că această știință ar fi avut un viitor, a comentat Geir.

– Ce anume să fi înțeles? l-am întrebat eu uitându-mă când la tuburile de maioneză, care-mi aminteau de copilărie, când la borcanele cu maioneză, care mi se păreau mai sofisticate.

–Limitele sociale, cele care ne reglementează acțiunile și ne permit să conviețuim, nu sunt abstracte. Ele nu sunt idei, ci lucruri concrete, așa cum spui. Dacă treci peste limitele sociale, te doare. Este exact ce-ai remarcat și tu.

–Am remarcat eu asta? Of, la naiba, mă simt de parcă aș fi ucis pe cineva. Nu numai atât, ci de parcă aș fi ucis pe cineva apropiat. Asta e senzația, că s-a petrecut ceva ireparabil.

M-am uitat în jur. Heidi dispăruse.

–La borcan sau la tub? l-am întrebat. Obișnuită sau ușoară? Franțuzească sau suedeză?

–Ia una din fiecare, m-a sfătuit el. Un tub de maioneză ușoară suedeză și un borcan cu maioneză obișnuită franțuzească.

–Ești genial, i-am spus. Niciodată nu mi-ar fi dat prin cap una ca asta.

–Unde-i Heidi?

–Fie la raionul de înghețată, fie la animalele de pluș.

Ne-am dus pe culoarul interior. Un copil țipa undeva, dar era un nou-născut, n-avea mai mult de șase luni. Atunci când am trecut de un raion, m-am uitat pe culoar. Iat-o, bineînțeles, ținea în mână un animal de pluș, din acelea care scot un piuit când le apeși, iar ea tocmai asta făcea.

–Vino, Heidi! Trebuie să mergem să plătim.

A lăsat jucăria și a venit în fugă spre noi.

–Putem să luăm un iepure?

–Am luat deja un iepure, și nu a fost o alegere prea bună.

–Putem să mai luăm unul? a insistat ea. Unul mai cuminte?

Am râs.

–Dar ți-a fost frică de el, i-am amintit.

–Nu, nu! Nu mi-a fost!

–Doar puțin, atunci.

–Nu.

–Mai vedem.

Fusese inițiativa Lindei care o rugase pe o educatoare de la grădiniță să-i aducă un iepure. Cușca fusese transportată acasă și postată într-un colț din bucătărie. Iepurelui îi era frică, la fel și nouă. Nimeni nu îndrăznea să-l scoată din cușcă. John i-a aruncat o grămadă de jucării. După două zile a trebuit să-l returnăm. Din fericire, Vanja

și Heidi n-au fost prea afectate. Le-am spus că-l împrumutaserăm ca să vedem cum se adapta, astfel că atunci când l-am dat înapoi nu s-au supărat atât de tare ca în cazul peștișorilor de acvariu, care muriseră unul câte unul în timpul primăverii.

Mă chinuia gândul acesta. Acțiunile noastre le formau copilăria.

M-am oprit în fața raionului de înghețată, am ales o cutie de Carte d'Or cu vanilie adevărată, adică niște bobițe mici și negre de vanilie presărate în înghețata gălbuie, și am așezat-o în coș. M-am uitat la Heidi.

– Poți să alegi tu înghețatele. Uite acolo, i-am zis arătând cu mâna spre cel de-al doilea congelator, în care erau înghețatele mici. Uită-te pe panoul acela. Ce înghețată vrei?

Ea s-a uitat pe rând la toate sortimentele.

– Aceea, a spus în cele din urmă arătând cu degetul spre un Piggelin. Nu! Mai bine aia! s-a corectat îndreptându-și arătătorul spre o înghețată Dajm.

– E cea mai mare dintre toate. Ești sigură că pe asta o vrei?

Ea a încuviințat și a pus în coș trei înghețate Dajm și o înghețată Sandwich.

– Așa! Acum mergem să plătim.

– Fructele de pădure? mi-a amintit Geir.

– Le cumpărăm de lângă blocul nostru. Sunt mai ieftine. Și mai bune.

Ne-am postat la coadă, unde erau cam zece persoane. Am lăsat coșul pe pardoseală.

– Așteaptă aici puțin, i-am spus lui Heidi. Am uitat biscuiții.

Am străbătut în grabă tot magazinul, am cercetat rafturile de biscuiți, pe care să tot fi fost vreo cincizeci de mărci diferite, dar nu i-am văzut pe cei ripsați pe care-i voiam eu. Poate pe partea cealaltă? Și acolo, jos, pe un raft pe care nu-l mai văzusem niciodată înainte, perpendicular pe celelalte, se aflau biscuiții belgieni ambalați în alb și albastru pe care până atunci îi văzusem doar la Stockholm.

Perfect!

Am luat două pachete și m-am grăbit înspre casă, unde Geir și Heidi erau numărul șase la coadă.

– Cina ta este salvată, i-am spus lui Geir punând cutiile în coș. Biscuiți vafă din Belgia.

– Oh, ce mă bucur! a exclamat el.

Am ridicat coșul și l-am ținut în mână în timp ce avansam încetișor; pentru nimic în lume nu voiam să ajung unul dintre aceia care-și împing coșul pe jos cu piciorul în timp ce citesc un ziar pe care nu-l cumpără, ci îl așază înapoi pe stativ când le vine rândul la casă. Am luat patru becuri de pe raftul pus la îndemână, pentru că se arseseră atât cel din holul mic din fața bucătăriei, cât și cel deasupra chiuvetei din baie.

Heidi s-a strecurat dincolo de casă și s-a cățărat pe tejgheaua pe care o foloseau clienții ca să-și pună cumpărăturile în pungi, iar acum aștepta din partea mea un semn din cap că n-avea voie. Cum semnul n-a venit, a rămas acolo să privească la cumpărăturile bărbatului din fața mea. Veneau încet pe banda neagră de cauciuc și apoi acostau pe porțiunea metalică fixă, împinse de marfa care venea din urmă, într-o mișcare ce nu era prea diferită de aceea a rămurelelor și sticlelor de plastic prinse în vârtejuri, doar că la o viteză mai redusă. Când bărbatul a așezat bara separatoare pe bandă, am pus coșul pe suportul de lângă casă și am început să-mi aranjez cumpărăturile: sticlele erau în picioare, ca să fie mai ușor de scanat, dar mișcarea benzii le făcea să tremure, aproape să cadă grămadă, unele peste altele, ca doi tovarăși beți. Vânzătorul, tinerelul acela cu voce ciudată și cârjă, s-a uitat la mine și m-a salutat cu un „bună ziua" mecanic. Eu am pus puțin sentiment în salutul meu, în ideea vagă că vorbele mele ar fi putut să confere întregului context în care se afla el, întregii realități a benzii transportoare, o nuanță de omenie, dar nu mă gândisem și la limbajul meu corporal, respingător și dezinteresat, care anula în totalitate orice urmă de căldură din vocea mea.

– Bună ziua! Bună ziua! am rostit în timp ce scoteam cardul.

– O sută șaizeci și cinci nouăzeci, m-a înștiințat el.

– OK.

Cum observasem în portofel un colț al cardului Hemköp, pe care nu-l mai folosisem de câteva zile, l-am extras și l-am trecut prin cititorul de card. Nu știu exact de ce, era o reacție automată, deoarece chiar dacă lăsasem sume imense acolo în ultimii ani și primisem multe puncte bonus – a căror evidență îmi venea într-o scrisoare în fiecare lună – nu le transformasem niciodată în bani, iar după un anumit timp punctele erau șterse, deci gestul acela de a trece cardul

prin POS era inutil. Pe de altă parte, nu era prea târziu ca să mă apuc iarăși de strâns puncte.

Am scos celălalt card, am tastat codul și am aprobat suma.

– N-ar fi fost utilă o pungă? a sugerat Geir.

– La dracu'! Ai dreptate, i-am spus eu căutând privirea vânzătorului, care nu părea foarte dornic să-mi acorde atenție. Vreau și o pungă, i-am zis.

„Oare spune că-i în regulă și dă din mână în semn de generozitate sau bate codul în casă și mă pune să plătesc din nou cu cardul?"

– Două coroane, vă rog.

„*Fuck you*, rahatule ce ești!"

În fiecare zi făceam cumpărături acolo.

– Bine, i-am răspuns.

Am introdus cardul iar, am tastat codul încă o dată, am aprobat suma în timp ce Geir și Heidi puneau cumpărăturile în pungă și, în cele din urmă, am ieșit în căldura după-amiezii de vară.

După ce am luat căpșune din piață, Heidi a dus cu grijă coșulețul cu fructe tot drumul până acasă, în timp ce Geir și cu mine mergeam în spatele ei cu plasele grele. Abia în lift mi-am amintit că uitasem să cumpăr flori. Un buchet de trandafiri albi ar fi arătat bine pe masă, în contrast cu rozul creveților și cu galbenul lămâilor. Dar mergea și fără. Nu mai aveam energie să ies încă o dată, chiar dacă florăria se afla aproape, de partea cealaltă a pieței.

Când liftul s-a oprit, am împins ușa cu cotul și am ținut-o ca să iasă Geir și Heidi, care în continuare ținea cu mare grijă coșulețul cu căpșune, de parcă ar fi avut acolo un animăluț care ar fi putut să scape. Imediat ce-am trecut pragul apartamentului, am pus jos pungile lângă șirul de pantofi și m-am dus înspre baia din capătul holului.

– Mami, mami, eu am adus căpșunile! a strigat Heidi.

Am simțit un fior de bucurie în clipa aceea; observând în trecere că Vanja și Njaal erau în continuare în dormitor, am apăsat clanța ușii de la baie. Mi-am dat jos pantalonii și m-am așezat pe closet. Lângă mine se afla un număr din *Offside*, revista suedeză de fotbal. Argentina urma să joace sus în Anzi, unde aerul era atâta de rarefiat, încât nu era neobișnuit ca jucătorii să leșine, așa că aveau la îndemână butelii cu oxigen!

Din camera alăturată a răsunat vocea Vanjei și apoi a lui Njaal. Am ghicit că Vanja îi arăta jocul video pe care-l primise de ziua ei de naștere. Era cu niște câini pe care trebuia să-i pui să facă diverse lucruri. Cele mai multe comenzi erau încă prea dificile pentru ea, dar câteva îi reușeau; de exemplu, etapa în care câinele trebuia să sară de pe bușteni situați la înălțime și să prindă diverse obiecte care treceau în zbor. Heidi primise un joc similar, dar cu pisici, însă era prea mică să înțeleagă ceva din el, și i se părea destul de distractiv s-o urmărească pe sora ei mai mare jucându-se.

Un gândăcel se oprise pe gresie la nu mai mult de douăzeci de centimetri de picioarele mele. Semăna cu un trilobit sau un alt animal fosilizat din preistorie. O creatură atât de simplă! Te ducea cu gândul la ceva brut, pur material, de parcă ar fi fost un bulgăraș de lut sau un somn minuscul căruia îi crescuseră picioare.

M-am aplecat și eram pe punctul de a-l zdrobi cu degetul, când a luat-o la goană înspre perete, unde s-a ascuns într-o crăpătură de sub gresie.

Sub coșurile de rufe înșirate de-a lungul peretelui erau destul de mulți. Și sigur erau și în tot praful de sub fereastră, în colțul băii. O micuță colonie de gândaci. S-au auzit pași pe hol; de vreme ce Vanja și Njaal erau în dormitor, trebuia să fie Heidi. Copiii nu foloseau aproape niciodată această baie, prin urmare, chiar dacă ușa era descuiată, nu trebuia să-mi fac griji că avea să intre vreunul. Se putea întâmpla, evident, deoarece erau niște ființe total imprevizibile, dar nu foarte des. Cu Linda lucrurile stăteau altfel; dacă o auzeam apropiindu-se, prindeam clanța și o țineam fixă, pentru cazul în care ar fi încercat s-o apese. Prima dată când Yngve venise pe la noi, îmi ceruse o cheie; pentru el era ceva inimaginabil să meargă la baie fără să încuie ușa. Și pentru mine fusese la fel, sau cel puțin mi s-ar fi părut foarte ciudat, și în primele săptămâni mă simțisem gol și lipsit de apărare, dar apoi m-am obișnuit. Știam aproape întotdeauna unde erau ceilalți, și dacă se apropia cineva, îl auzeam. Tocmai din cauza Vanjei și a lui Heidi nu aveam o cheie, de frică să nu se încuie în baie. Aceasta fusese singura măsură de siguranță pe care o luaserăm în privința lor; nu montaserăm sisteme de protecție nici pe prize, nici pe sertare și dulapuri; aragazul și sertarele mai joase în care țineam

cuțitele și foarfecile erau de asemenea accesibile. Până atunci totul mersese bine, și avea să fie bine și în continuare, deoarece părinții intuiesc fără greș ce pot pune la cale copiii lor, și eram sigur că niciodată nu le voi vedea pe Vanja sau pe Heidi cu un cuțit uriaș în mână, sau pe John cocoțându-se ca un babuin pe aragaz. În plus, știam în fiecare clipă unde se aflau copiii și cu ce se îndeletniceau. Evident că situația se putea răsturna într-o secundă, dar, convins că n-avea să se întâmple așa ceva, săteam liniștit în această privință.

Am auzit-o pe Heidi deschizând ușa dormitorului. Am ridicat ziarul din nou, încercând să citesc. Odată prinseserăm un mihalț-de-mare la Torungen, mi-am amintit. Bătea vântul, dar era cald; trebuie să fi fost cândva în vară. Ieșiserăm cu barca pe care o cumpărase tata pe când eu avusesem unsprezece sau doisprezece ani; era o Rana Fisk de șaptesprezece picioare, cu un motor Yamaha de douăzeci și cinci de cai-putere. Yngve era și el acolo, cu părul răvășit într-o parte, și apoi tata, silueta aceea întunecată la care eu mă uitam stând pe vârfuri. Valuri bruște se izbeau de marginile din plastic galben ale bărcii. Firul de pescuit zbura invizibil prin aer și apoi cădea pe apă. Primii pești întrezăriți confereau profunzime albastrului din jur, aproape la fel cum primele stele conferă profunzime cerului încă luminos, înainte de căderea nopții. O formă densă, verzuie, apărea când ici, când colo, și părea să devină mai albă de fiecare dată când tata acționa mulineta.

– Ce-i ăla?

Un corp lung, gri-auriu cu alb, cu o moacă urâtă și cu ochi bulbucați.

– E un pește de adâncime, îmi spusese tata. Mi se pare că este un mihalț.

Mă holbam la el deopotrivă curios și scârbit. I se spărseseră mațele, îmi explicase tata aruncându-l pe punte. În timp ce zăcea acolo fără viață, tata lansase undița din nou, și mi-am amintit că și eu țineam strâns o undiță între degete.

Senzația a fost că pluteam mult deasupra unei suprafețe extrem de adânci.

Tata.

Ce rău îi pricinuisem eu lui?

M-a străbătut un fior de nefericire și teamă. O clipă după aceea, când am pornit apa de la robinet și m-am privit în oglindă, am

constatat că nimic din zbuciumul meu interior nu era vizibil în afară. Dacă n-aș fi văzut acel chip de atâtea ori și dacă nu l-aș fi asociat strâns cu sinele meu, aș fi putut spune că-i aparținea altcuiva.

Ochii păreau triști. Trăsăturile feței erau încordate și, cu ridurile adânci de pe obraji și pe frunte, semănau cu o mască.

Am răsucit maneta micuță cu un bumb în capăt ca să deschid jaluzelele și m-am uitat la hotelul pe suprafața căruia soarele cădea pieziș, la oamenii așezați pe treptele care duceau în piațetă și apoi la zidul de nici o jumătate de metru înălțime pe care copiii mei obișnuiau să facă echilibristică în drum spre parc; în acest răstimp am luat prosopul de pe suport și m-am șters pe mâini. Îmi era imposibil să scap de sentimentul de vinovăție, care trecuse de la realitatea abstractă a conștientului, unde putea să fie combătut prin mijloace abstracte, în realitatea concretă a corpului, unde nu putea fi combătut, deoarece corpul nu se putea apăra decât prin propriile acțiuni, extrem de limitate: putea doar să alerge, să meargă, să șadă, să mănânce, să doarmă și să facă alte câteva lucruri. Parcă aș fi fost o încăpere și ceva îngrozitor s-ar fi aflat împreună cu mine acolo. Nu mă ajuta să alerg, pentru că dacă alergam, întreaga încăpere ar fi alergat cu mine. Nu puteam să-l ocolesc, pentru că acel ceva exista *acolo*. Prea puțin conta dacă aveam dreptate sau nu, dacă aveam voie sau nu, pentru că el exista, incontestabil, inevitabil, și nu puteam să fac altceva decât să aștept să dispară.

În spatele meu s-a deschis ușa, așa că m-am întors.

Era Heidi. Avea lacrimi în ochi.

– Ce s-a întâmplat, păpușica mea? am întrebat-o în timp ce aranjam prosopul pe suport.

A venit și mi-a cuprins picioarele cu mâinile. Am ridicat-o în brațe și am pupat-o pe obraz.

– Nu vor să se joace cu tine, așa-i?

Ea a încuviințat privind drept înainte.

– Haide, vino cu mine să facem niște mâncare.

– Nu vreau.

Am ieșit din baie ținând-o în brațe.

– Vrei să te uiți la film, atunci? Sau la *Bolibompa*? Imediat va începe.

Ea a dat din cap afirmativ.

Am străbătut coridorul înspre camera de zi, unde am așezat-o pe canapea – Linda, Christina și Geir stăteau la povești în acealaltă cameră – și m-am uitat după telecomandă. De obicei stătea pe raftul cel mai de sus al bibliotecii, astfel încât copiii să nu ajungă la ea. Dar acum nu era acolo. Of, la naiba!

În dormitor, John a început să plângă. Am auzit-o pe Linda ducându-se într-acolo, și o secundă mai târziu am ghicit că trecea prin dreptul ușii în timp ce eu cercetam cu privirea pervazul care se întindea pe toată lungimea peretelui. Nu era nici acolo.

Heidi se uita la mine.

– Nu găsesc telecomanda, i-am zis.

Heidi s-a uitat pe măsuța din fața ei. Era acolo, pe jumătate ascunsă sub ziarul pe care probabil că Linda îl citise în absența noastră și-l pusese peste telecomandă.

– Iat-o! am exclamat. Bun, hai să vedem!

Linda a intrat în cameră cu John în brațe. El își chircise corpul ca o maimuțică și-și lipise capul de gâtul ei.

– Le dai să se uite la *Bolibompa*? m-a întrebat ea.

– Asta fac acum, i-am răspuns.

Când sonorul și imaginea au apărut pe ecran, John și-a întors capul ca să se uite.

Linda l-a așezat lângă Heidi, și el a acceptat schimbarea fără proteste. Televizorul era ca un drog pentru ei.

– Când ai vrea să mâncăm? m-a întrebat Linda.

– Păi, eu știu? Pe la șapte?

– Ce facem cu copiii? Lor sigur n-o să le placă să curețe creveți.

– Ai dreptate, dar nu m-am gândit la asta când am fost la cumpărături. Avem altceva pentru ei? Pot să merg să văd, i-am spus.

Njaal și Vanja au venit alergând prin hol.

– E *Bolibompa*? a strigat Vanja.

– Imediat, i-am spus.

M-am dus la bucătărie și am deschis ușa de la frigider. Ouă mai erau. Morcovi, cartofi, un broccoli gălbejit. O jumătate de pungă de chiftele de pește. În congelator erau mâncăruri făcute de mama Lindei și diverse tipuri de carne pe care le cumpărase ea, pe lângă pungi cu mazăre, câteva pungi aproape goale cu pulpe de pui, câteva pâinici pe care le congelaserăm și uitaserăm de ele. Dar, fericire mare!

Pe ultimul raft era o pizza. M-am uitat spre Linda, care era chiar în spatele meu.

– Oare pizza este destul de festivă pentru ei? am întrebat-o.

A aprobat cu un gest.

– Atunci o bag la cuptor, i-am spus. Așa o să poată mânca în fața televizorului.

Am scos cutia de pizza, am așezat-o pe bufet, am pornit cuptorul, am scos foarfeca din sertar, am rupt capacul de carton și am răsucit cutia astfel încât pizza, rotundă și uimitor de grea, să-mi alunece încetișor în mână, apoi am tăiat plasticul transparent, înțepenit și dur în care era învelită, un plastic complet diferit față de pungile lejere în care se ambalează fructele sau folia subțire și lipicioasă folosită pentru a împacheta alimentele înainte de a le băga în frigider. Nu semăna nici cu plasticul mai gros și mai dens care ținea laolaltă conservele de porumb și baxurile de câte șase beri.

– Dar atunci putem să mâncăm după ce se culcă copiii, mi-a spus Linda.

– E o idee bună, i-am zis.

Am scos pizza prin deschizătura pe care o tăiasem și am lăsat-o să se odihnească în palma mea, asemenea unei tăvi de servit, în timp ce cu cealaltă mână am tras afară sertarul metalic de sub aragaz și am scos de acolo o tavă maro-închis, aproape neagră, am așezat pizza pe ea, apoi am băgat-o în cuptor, am mototolit ambalajul și l-am aruncat în coșul de sub chiuvetă, care era plin, astfel încât a trebuit să îndes cu pumnul conținutul, ca să fac loc. Chiar când dădeam să închid ușa, gândindu-mă că gunoiul avea să crească iarăși în volum, a sunat telefonul.

Am ieșit încet pe hol. Cineva se furișase în apartamentul nostru, el sau ea era acum acolo, anunțându-și prezența prin acel țârâit. M-am oprit în fața mesei de sub oglindă și am răspuns. Era un număr cu 04, deci era din Malmö.

– Alo, da?

– Salut, sunt Stefan!

– Salut, Stefan!

– Ce mai faci?

– Bine, i-am spus chiar în clipa în care observam cele două sacoșe de cumpărături pe care le pusesem lângă pantofi, uitând complet de ele. Tu ce mai faci?

– Și eu sunt bine. Ne-am gândit să mergem mâine la scăldat. Aveți chef să mergeți cu noi? Am putea s-o luăm doar pe Vanja, dacă vă este mai simplu așa.

– Sună grozav, dar avem musafiri, așa că trebuie să stăm cu ei.

– Ah, da, da! Înțeleg. Oricum e cam din scurt. Dar măcar știm cum stă treaba.

– Rămâne pe altă dată.

– Sigur! Atunci ne auzim.

– Da. Pa!

– Pa!

Am închis, am dus în bucătărie cele două sacoșe și le-am așezat pe masă, pungile de hârtie în care erau creveți le-am băgat în frigider, am pus cele două pâini pe blatul mare de lemn, apoi m-am aplecat să mă uit la pizza care se cocea în cuptorul iluminat, de parcă ar fi fost la televizor, dar evident că nu era gata, doar nu stătuse decât câteva minute.

Din cameră răsuna coloana sonoră de la *Bolibompa*. M-am dus în cadrul ușii. Christina era așezată pe un scaun cu Njaal în brațe, Linda stătea pe canapea cu John în brațe și cu Heidi strâns lipită de ea, iar Vanja ședea pe un scaun în mijlocul camerei. Chiar dacă toate jaluzelele erau trase, lumina soarelui era atât de puternică, încât imaginea de pe ecran nu se vedea foarte clar.

Ar fi trebuit să mă așez ținând-o pe Vanja în poală, dar nu-l puteam lăsa singur pe Geir. Punându-mă în locul lui și văzând cum fiecare dintre noi stăteam cu copilul în brațe și ne uitam la emisiunea pentru copii, nu mi se părea tocmai normal.

M-am dus în spatele scaunului, mi-am pus mâna pe burtica Vanjei și am pupat-o în creștet. Ea nici măcar nu s-a uitat la mine, fiind concentrată asupra televizorului, așa că am trecut pe lângă masă și m-am dus în camera alăturată, unde Geir stătea în fața bibliotecii.

– Mergi să fumezi o țigară? m-a întrebat el întorcându-se către mine.

– Întocmai! Vrei să mă însoțești?

A aprobat cu un gest din cap, și-a turnat cafea în cană și a ieșit pe balcon. Eu mi-am pus restul de cafea și l-am urmat. Iarăși se așezase pe locul meu, ceea ce mă nemulțumea profund, poate pentru că

acum trebuia să stau cu spatele la ușă. Mi-am ridicat picioarele pe balustradă și mi-am aprins o țigară.

– Njaal și Vanja se înțeleg de minune, i-am zis.

– Aha. Asta e bine. Se bucură și Christina.

– Se bucură?

– Da. Îi place când suntem la voi. Și îi place că Njaal se simte bine.

– Nu pricep chestia asta, i-am spus. Că le place să fie aici, adică.

– Și mie îmi place aici.

– Cred că are legătură cu dezordinea.

– Da, asta e. E o atmosferă relaxantă. Liberă.

– Mă bucur că te simți astfel, i-am zis. În ce mă privește, numai relaxat nu sunt.

– Doar nu te stresează prezența noastră, nu?

– Nu, nu, din contră. E doar treaba asta cu Gunnar.

– Oricum nu poți face nimic. Las-o baltă! Ce va fi, va fi!

– Așa e, i-am spus.

Vecinii de la mansarda din blocul de vizavi erau afară pe terasă și mâncau. Să tot fi fost la vreo douăzeci de metri distanță, dar aici, la altitudine, printre acoperișuri, intimitatea se judeca altfel: când eram singur pe balcon și ei erau pe terasă, dacă mă concentram, puteam să disting ce spuneau, deoarece nu-și coborau vocile așa cum ar fi făcut-o dacă ar fi știut că eram acolo. În partea cealaltă, la capătul blocului nostru, puteam să mă uit direct în fereastra de la bucătăria unor bătrânei care adeseori stăteau acolo și fumau. După trei ani, le cunoșteam tabieturile aproape la fel de bine ca pe ale mele. Probabil că reciproca era valabilă, deoarece, dacă se întâmpla ca privirile să ni se intersecteze, întotdeauna ne lăsam ochii în pământ. Aceste recunoașteri vizuale erau stranii, pentru că uneori ne citeam reciproc gândurile, fiind foarte apropiați într-un fel, oscilând permanent între a privi și a ști, pe de o parte, și a ne muta privirea și a nu dori să vedem de cealaltă parte. Vizavi, la ferestrele blocului în care stătea cuplul acela care avea terasă pe acoperiș, întrezăream uneori fragmente din viețile familiilor, cuplurilor sau oamenilor singuri, dar de cele mai multe ori observam fără curiozitate, era doar ceva ce înregistram involuntar; uneori se întâmpla ca un detaliu să-mi capteze atenția, cum a fost de exemplu atunci când unui cuplu, despre care cunoșteam doar câteva aspecte ale vieții din bucătărie, i s-a născut un copil.

Când bebelușul era acolo, pe jumătate așezat, pe jumătate culcat în scăunelul de mașină, lăsa impresia că-i dirija pe cei doi, deoarece fiecare gest al lor trebuia să aibă legătură cu copilul, iar asta trebuie să fi fost ceva inedit pentru ei.

– N-ai greșit cu nimic, a spus Geir.

– Ba da, în mod cert am făcut ceva rău, i-am replicat. Până la urmă o să învăț să trăiesc cu asta.

– Tatăl tău a murit. Bunica din partea lui a murit.

– Și empatia ta a murit.

– Ia uite cine vorbește!

– Imaginează-ți că există o viață după asta de acum, i-am zis. Dacă luăm în serios această idee, doar corpul este cel care moare. Sufletul nostru dăinuiește în viața de apoi, într-o altă formă. Imaginează-ți cum ar fi. Asta mi-a trecut prin minte în urmă cu câteva zile. Cum ar fi să existe viață după moarte? La dracu', atunci tata stă undeva și mă așteaptă. Și e nebun de furie.

Geir a râs.

– Poți să stai liniștit. *He's dead as a duck.*

– Dar Gunnar nu e.

– Și ce poate să-ți facă el? A, te poate da în judecată. Și pentru ce? Pentru că ai ponegrit numele tatălui tău? Doar nu a fost Iisus Hristos.

– Scrie că sunt un Iuda. Atunci cu siguranță că tata era Iisus. În opinia lui Gunnar, eu îl vând taman pe el.

– Dacă tatăl tău era Iisus, atunci bunica ta trebuie să fi fost Fecioara Maria. Și bunicul din partea tatălui, tâmplarul Iosif. Iisus n-a avut nici un fiu care să-l vândă.

– Mă întreb dacă nu cumva s-a referit la Brutus de fapt. El a fost un astfel de fiu. Brutus, fiul lui Iulius. Năzdrăvanul mic.

– Nu e nevoie să-mi spui tot ceea ce gândești. Copiii fac asta. Adulții au posibilitatea să-și filtreze afirmațiile.

– Țin minte cum am plâns când am citit despre Iulius Cezar. Moartea lui. Așa am plâns la toate biografiile, deoarece toți acei oameni au murit. Thomas Alva Edison. Henry Ford. Benjamin Franklin. Marie Curie. Florence Nightingale. Winston Churchill. Louis Armstrong. Theodore Roosevelt.

– Ai citit biografia lui Theodore Roosevelt când erai mic?

– Da, a fost parcă o serie. Trebuie să fi fost vreo douăzeci de volume. Câte unul despre fiecare personalitate. Majoritatea erau americani. Mulți președinți. Îmi amintesc și de Walt Disney parcă. Robert Oppenheimer. Nu, nu, am glumit doar. Dar Abraham Lincoln a fost sigur. Și când mureau, indiferent în ce împrejurări, eu plângeam. Dar era un plâns benefic.

– Pentru că nu mureai tu însuți!

– Nu, nu! Nu mă înțelege greșit. Dar ei au înfruntat toate nedreptățile și au obținut tot ceea ce-și propuseseră. Ar fi fost cu adevărat trist dacă ar fi murit înainte de a-și fi atins țelul. Ca Scott, de pildă. Cu Scott a fost nasol, am plâns în hohote mai multe zile la rând.

– Nici el n-a fost prea fericit.

– În timp ce moartea lui Amundsen m-a afectat mai puțin. El a realizat ceea ce și-a propus. Pe deasupra, a dispărut în timp ce încerca să-i salveze pe ceilalți, ăsta a fost un gest frumos. Mi-am stins țigara și m-am ridicat. Dar ce anume a făcut Nansen? În aceste expediții, mă refer? A descoperit ceva? A ajuns undeva în premieră? Niciodată n-am priceput prea bine.

– Întreabă-mă ca să te întreb, mi-a răspuns Geir ridicându-se la rândul lui. A traversat Groenlanda cu schiurile și într-o iarnă a fost prins de ghețuri în timp ce era la bordul navei *Fram*.

Am deschis ușa și am intrat.

– Și eu era să îngheț într-o iarnă, i-am zis peste umăr. Casa era ca un congelator.

– Apoi a fost toată chestia cu pașapoartele lui pentru refugiați, a spus Geir în spatele meu. Și prietenia cu Quisling, evident.

– Revenim la subiect. Gunnar m-a numit și Quisling.

– În cazul ăsta, cine e Nansen?

– Probabil că el se crede Nansen, i-am spus așezându-mă pe scaun. Pentru că tata n-ar fi putut să fie. El abia putea să schieze.

După ce s-a terminat *Bolibompa* am mutat patul de campanie marca Ikea, pe care dormise Njaal în noaptea precedentă, în camera copiilor, ca să putem lua cina fără teama de a-l trezi. M-am apucat să pregătesc mâncarea în timp ce Linda și Christina îi culcau pe copii, iar Geir mă privea de pe un taburet, dornic să stea la povești. Am răsturnat creveții într-un castron mare verde, am feliat lămâile și le-am așezat pe o tavă verde, am tăiat pâinile și am pus feliile într-un

coșuleț, am scos patru farfurii și patru pahare de vin, am scos margarina și maioneza din frigider, le-am dus pe toate pe terasa dinspre fața blocului, unde mai bătea încă soarele, în modul acela ciudat și aproape oniric, caracteristic nopților de vară, când umbrele se tot alungesc și ziua se apropie de final, dar atmosfera încă este caldă. Când oamenii își termină treburile și se îndreaptă către casele lor, iar soarele, încă arzând, apune încet pe marele cer albastru.

Vocile copiilor răsunau prin fereastra întredeschisă a camerei lor. Râdeau și țipau nestăpânit, așa cum o făceau numai înainte de culcare. Am așternut masa, apoi m-am sprijinit cu mâinile încrucișate pe balustrada albă de metal și am contemplat peisajul. Umbrele clădirilor din față se întindeau aproape peste toată piațeta, dar zidul de sub mine era luminat și geamurile străluceau.

La bucătărie am spălat căpșunile și le-am răsturnat într-un castron alb, am scos vinul și apa minerală din frigider.

– Asta-i tot, am anunțat. Vrei să bem un pahar de vin cât timp așteptăm?

Geir a încuviințat și a venit afară după mine. Când am deschis ușa și am ieșit pe balcon, de pe masă a țâșnit un blestemat de pescăruș, s-a smuls parcă dând din aripi, și în secunda următoare și-a luat zborul. Avea un crevete în cioc, iar câțiva creveți erau împrăștiați lângă bol și pe parchetul laminat.

– Ai văzut asta? l-am întrebat pe Geir.

– Da, normal!

– Obrăznicătura naibii!

– Păi la ce te așteptai dacă ai lăsat niște creveți pe o terasă de la etajul șapte? E clar că n-au nici un scrupul.

M-am așezat la masă, am înșurubat desfăcătorul de vin în dop și l-am răsucit de câteva ori, apoi l-am tras înspre mine până a ieșit cu un pocnet. Sticla verde-închis se aburise. Avea o culoare atât de frumoasă! Verde răcoritor, verde-sticlă, verde-fiord. Și apoi vinul galben-pal în paharul strălucitor.

– Noroc! a spus Geir.

– Noroc!

Am luat o înghițitură de vin și mi-am aprins o țigară. Gustul pe care l-am simțit în cerul gurii atunci când mi-am înclinat capul înspre flacăra brichetei, care ardea nemișcată, mi-a amintit de nopțile

de vară din Kristiansand, de pe vremea când aveam zece ani, și m-a cuprins un dor teribil să beau până nu mai știam de mine.

– Ce vin bun! i-am spus.

– Că bine zici!

De asta mă acuzase Gunnar, că beam și fumam hașiș pe vremea când eram la liceu în Kristiansand. Era probabil de părere că asta denota lipsă de caracter, însemnând că nu se putea pune bază pe mine, poate eram chiar un pic dus cu pluta, în orice caz nu eram un om serios; pe de altă parte, asta explica în ochii lui de ce îmi uram bunica paternă atât de tare, încât să scriu șase romane cu scopul de a o denigra. Înțelegeam ce scrisese, rândurile lui aveau o logică oarecum familiară, dar el nu-mi scrisese mie direct, ci editurii. Să fi crezut oare că editura avea să renunțe la publicarea unui roman deoarece autorul băuse bere și poate că fumase hașiș în timpul liceului, fiind prin urmare nefrecventabil? În orice caz, eu așa mă simțeam, ca un tip nefrecventabil, dar emoțiile mele fuseseră cele care nu se mai dezvoltaseră de la vârsta de șaisprezece ani, nu rațiunea. Rațiunea mă făcea să văd lucrurile cu totul altfel. Știam cine sunt și ce valoare am. Știam de asemenea că a fi om înseamnă să greșești, să nu fii niciodată îndeajuns de bun. Când mă uitam în jurul meu, asta vedeam. Numai slăbiciune, numai lipsuri și defecte, adesea solidificate sub forma aroganței și infatuării. Modestia, după care toată lumea se dădea în vânt, era un cuvânt al cărui sens aproape nimeni nu-l mai cunoștea. Doar la aceia care aveau motive să fie înfumurați, doar la cei care realizaseră ceva, doar acolo nu găseai semne de înfumurare, doar ei mai erau modești. Înfumurarea și ipocrizia sunt un mijloc de apărare, fără acestea omul ar fi zdrobit sub greutatea propriei slăbiciuni, propriilor lipsuri și defecte, și acest fapt marca toate dezbaterile la care eram martor, în ziare și la televizor, dar și în jurul meu, în viața privată. Această slăbiciune nu poate fi mărturisită, deoarece pierderile ar fi prea mari, iar mass-media au rezolvat problema intervenind cu toată greutatea lor. De aceea sunt opiniile atât de importante în societate, prin intermediul lor ne apropriem o putere și o suveranitate pe care de fapt nu le avem. Aceasta este funcția formelor, să oculteze slăbiciunile indivizilor. Toate asocierile, fie că au drept nucleu o morală, o birocrație sau o ideologie, au menirea de a ascunde slăbiciunile participanților individuali. Îmi dădeam seama de asta, dar când

aveam de-a face cu astfel de situații cunoașterea mea era în totalitate distorsionată de emoții, care se lăsau atrase în capcană și mă azvârleau într-un coșmar în care mă percepeam fie ca vinovat, fie ca inferior. Când aveam de-a face cu direcția de taxe sau cu sistemul bancar sau cu instituții de recuperare a creanțelor, mă cuprindea sentimentul de vinovăție. Același sentiment mă copleșea când mă furișam prin zona cu case de vacanță sau când îmi duceam copiii la grădiniță. Știam că nu eram un om mai rău decât alții, și nu aveam nici slăbiciuni mai mari și nici lipsuri mai mari decât interlocutorii mei, dar ei nu se reprezentau pe ei înșiși, ci un sistem în care există reguli simple: dacă le respecți, ești un om bun, dacă nu le respecți, ești un om rău. Mă străduiam să le respect, dar, fiind un tip nedisciplinat, mi se întâmpla adeseori să le încalc. Știam motivul, nu era pentru că aș fi fost rău, leneș sau delăsător, dar cunoașterea motivului nu mă ajuta să compensez ceea ce vedeau ochii sistemului, adică un om care nu respectă regulile, și această imagine o încorporam în personalitatea mea. Ori de câte ori vedeam câte o operă de artă adevărată sau citeam literatură adevărată, toate acestea erau măturate la o parte, pentru că găseam acolo o altă dimensiune a omenescului, ceva complet diferit, de cu totul altă calitate, demnitate și importanță, acel ceva care i-a determinat pe oamenii din Evul Mediu să ridice catedrale enorme a căror măreție îi reducea la ceea ce erau ei de fapt: niște amărâți mici, timizi și nesemnificativi. Da, niște rahați, s-ar putea spune. Dar ei au fost ei care au construit catedrala! Ei erau în același timp creatorii celei mai fantastice și supranaturale frumuseți și niște rahați. Acesta este adevărul despre omenesc. Era deopotrivă esențial și neesențial. Slăbiciunea era esențială și măreția era esențială. Dar nu și ceea ce era cuprins între cele două. Acea slăbiciune care se disimula în mulțime crezându-se forță, care nu vedea nici slăbiciunea, dar nici grandoarea, era cea căreia eu, alungat de la un ghișeu la altul, îi permiteam să mă subjuge. Dorul de o beție până cădeam sub masă era dorul de a scăpa câteva ore de toate acestea, iar dorul de a scrie ceva fantastic, ceva absolut unic, ceva de o frumusețe supranaturală, era parte integrantă din aceeași situație. Nu era un refugiu din calea lucrurilor banale de zi cu zi, pentru că viața însăși e banală, ci o fugă din calea mărunțișurilor care se năpusteau asupra ființei mele lăuntrice inculcându-mi ideea că nu sunt un om bun, că nu sunt un om cumsecade, că sunt un

bufon înfumurat și inadaptat, invazie pe care am început s-o îndur încă de la vârsta de șaisprezece ani, când m-am apucat să beau acolo la Kristiansand, sub privirea atentă a unchiului meu. Îmi era dor de ceva ce – deși nu știusem atunci, dar am reușit să identific după douăzeci de ani – a fost exprimat de Hölderlin atunci când a scris simplul îndemn: „Vino în spațiul deschis, prietene!"

Dar ce însemna „în spațiul deschis"?

Era libertatea, utopia.

Și ce însemna asta?

În nici un caz nu însemna că ar trebui să vorbim despre tot, să lămurim totul, să ștergem toate limitele dintre noi înșine, ceilalți și lume, pentru că astfel n-am face decât să înființăm noi granițe în altă parte și să îngăduim omenescului să domine, iar ceea ce s-ar întâmpla atunci, în foarte scurt timp, ar fi că realitatea ar dispărea. Nimeni nu știe precis la ce s-a referit Hölderlin. Hölderlin a fost, ca toți ceilalți romantici, un vlăstar al Revoluției Franceze, al conceptelor de libertate, egalitate și fraternitate, iar acea răsturnare atât de radicală a vechii ordini sociale trebuie să li se fi părut o breșă prin care se întrezărea un potențial cu totul nou. Ordinea dominantă, la nivelul societății sau al lumii, face ca toate celelalte maniere de organizare a vieții să pară periculoase, amenințătoare sau distrugătoare, motiv pentru care acestea nu constituie alternative reale, asta până când antagonismele interne o răstoarnă cu susul în jos și se instituie o nouă ordine care, pentru nimic în lume, nu trebuie să fie modificată. Dar dacă-l citim pe Hölderlin, este greu să înțelegem „spațiul deschis" ca pe o categorie politică legată de clasele sociale, relațiile de producție sau condițiile materiale. Nu, spațiul deschis la Hölderlin era, îmi imaginam eu, o categorie existențială. Hölderlin era poet, iar pentru un poet utopia este lumea fără limbaj, mă gândeam. Poezia încerca să pătrundă în spațiul dintre limbaj și lume pentru a i se revela lumii așa cum era ea, dar transmiterea acelui concept – probabil cel mai vechi dintre conceptele noastre – sau exprimarea lui în scris erau posibile doar cu ajutorul limbajului, astfel că întregul câștig era pierdut în secunda următoare, ca în mitul lui Orfeu. În lumea din exteriorul limbajului nu poți să fii decât singur.

Dar ce fel de lume este aceasta?

O lume fără limbaj este o lume fără categorii, unde fiecare obiect, indiferent cât de șters, ar avea propriul statut. Aceea ar fi o lume fără istorie, unde doar momentul există. Un stejar în acea lume nu ar fi un „stejar", nu ar fi nici un „copac", ci un fenomen fără nume, ceva care crește din pământ și care se mișcă atunci când adie vântul. Dacă ai sta pe o colină ai putea vedea cum aceste plante vii se leagănă dintr-o parte în alta atunci când vântul mătură câmpia, și le-ai auzi freamătul. Această priveliște și acest sunet ar fi imposibil de redat. Prin urmare, ar fi de parcă nu ar exista. Dar ele au existat și există și acum. Nu trebuie decât să faci un pas într-o parte, și lumea se transformă. Dacă mai faci încă un pas lateral, te vei afla în lumea fără nume. Este oarbă, și tu îi vezi orbirea. Este haotică, și tu vezi haosul. Este frumoasă, și tu îi vezi frumusețea. Este deschisă, iată deschiderea, este lipsită de sens, iată incomprehensibilul. Este și divină, într-adevăr, acesta este divinul. Cutiuța albastră, cu soarele ei roșu și marginile ei negre și aspre, în interiorul căreia bețișoarele albe cu capete roșii de fosfor se odihnesc ca într-un pat, este divină așa cum stă nemișcată pe raftul din bucătărie, învăluită într-un strat fin de praf, slab luminată de strălucirea zilei de la fereastră, care încet se întunecă în timp ce un plafon negru de nori vine pe furiș deasupra orașului și primele descărcări electrice călătoresc prin nori cu o viteză sălbatică, de-a lungul unor cărări nebănuite, iar tunetul duduie zguduind cerul. Vârtejurile de aer care se ridică și ploaia care începe să cadă – acestea sunt divine. Mâna care prinde cutiuța, împinge sertărașul afară cu degetul arătător și apoi scoate un chibrit este o mână divină, și văpaia care se aprinde atunci când bobița roșiatică de fosfor trece peste suprafața aspră, transformându-se peste o clipă într-o flacără domoală, mult mai blândă, aceea este o văpaie dumnezeiască. Dar ea arde la adăpostul limbajului, arde la adăpostul categoriilor, arde la adăpostul tuturor conexiunilor cărora le dau naștere aceste categorii. Ideea că odinioară a existat o neprihănire a omului, o apropiere de lume de o simplitate desăvârșită, în ceea ce mitologia numește grădina Edenului, locul din care venim și în care tânjim să ne întoarcem pentru că acolo am fost una cu mediul înconjurător și cu Dumnezeu, într-o stare naturală primordială, este un gând trădător deoarece are implicații temporale, însemnând că a existat un trecut și că există un prezent, pe când în realitate există doar un „acum", există un singur timp pentru toate:

flacăra dumnezeiască arde acum, Grădina Edenului există acum, nu trebuie decât să te dai un pas într-o parte și ești acolo. Dar manevra nu ne este accesibilă, pentru că noi suntem oameni, și acel pas ne-ar duce într-un tărâm neomenesc.

A fi om înseamnă să fii mai mulți oameni. Înseamnă să fii social. Lumea socială este o comunitate. Limitele comunității sunt limitele limbajului. Atunci când Hölderlin a pătruns în sfârșit în spațiul deschis, a dispărut din privirile tuturor, pierzându-și mințile. În poeziile sale el nu este nebun, dar poeziile nu sunt în acel spațiu deschis, ci rămân în lumea socială și privesc înspre spațiul deschis. Religia întotdeauna a făcut asta. Olav Nygard și-a intitulat colecția de poezii *Ved vedbande*, adică la limita divinului. Nu în dumnezeire, ci la granița cu ea. Atunci când religia este condamnată cu titlu de superstiție și poezia este marginalizată și nu mai crede în propriul ei sens, deschiderea dispare din dimensiunea omenescului, care se închide în sine, de vreme ce nu mai există nimic în afară.

Este aceasta o pierdere? Atât timp cât „ceea ce este dincolo de omenesc" este imposibil de atins, atât timp cât lumea în esența ei niciodată nu ni se va revela, ci ni se va arăta doar prin mijlocirea limbajului și a categoriilor, cu alte cuvinte ca o entitate care se află în interiorul omenescului, iar lumea lipsită de limbaj, situată dincolo de sfera omenescului, este o utopie în sensul propriu al cuvântului, un non-loc, de ce să mai încerci să ajungi la ea? De ce nu i-ai întoarce spatele pur și simplu?

Deoarece noi venim de acolo și acolo suntem sortiți să ne întoarcem. Deoarece inima este o pasăre care bate fără încetare în piept, pentru că plămânii sunt două foci prin care trece aerul; deoarece mâna este un crab și părul o căpiță de fân, vasele de sânge, râuri și nervii, fulgere. Deoarece dinții sunt un gard de piatră și ochii sunt mere, urechile sunt midii și coastele, o colivie. Deoarece în creier este întotdeauna întuneric și liniște. Deoarece noi suntem pământ. Deoarece noi suntem sânge. Deoarece vom muri.

Moartea, marea creatoare a liniștii, este și ea dincolo de omenesc, nici ea nu poate niciodată să ne atingă, pentru că atunci când ne atinge încetăm să existăm, așa cum limbajul încetează să existe când întâlnește ceea ce nu poate fi rostit. Omenescul se învecinează

cu moartea, lumea noastră se învecinează cu absența limbajului, pe fundalul întunericului lor strălucim noi și lumea. Moartea și lumea materială sunt absolutul, inaccesibile nouă, pentru că atunci când ajungem la ele nu mai suntem noi înșine, ci o parte din ele. Lumea noastră, care strălucește pe fundalul acesta întunecat, nu este absolută, ci relativă și schimbătoare. Științele naturii sunt relative, etica este relativă, științele sociale, filosofia și religia sunt relative, totul din sfera omenescului este relativ. Limita dintre descoperire și invenție nu este foarte netă, și, când vine vorba de consecințe, nici nu există. Existau globule albe și roșii în secolul al XVII-lea? Da, existau, dar omenirea nu era conștientă de ele. Cu alte cuvinte, făceau parte din lume, dar nu și din realitatea noastră. Acea realitate este lumea noastră, și din acest motiv lumea secolului al XVII-lea era diferită de cea din prezent, chiar dacă cerul și pământul și stelele scânteietoare aveau aceeași natură și aceeași compoziție ca acum. Darwin a scris o carte, iar natura biologică care înaintea lui avea o existență spațială, după el a dobândit o existență temporală. Lumea era aceeași, doar realitatea s-a schimbat. Să descrii lumea înseamnă să stabilești realitatea. Este exact același gând pe care-l exprimă Harold Bloom când scrie că Shakespeare a inventat omul. Când personajele defilează pe scenă și întrețin un dialog cu propria ființă interioară, cumva pe marginea acțiunii și totuși făcând parte din ea, bântuite de îndoială sau chinuite de dragoste, în conflict cu ele însele sau mirate de ele însele, omul nu este doar o făptură care acționează, un sediu al emoțiilor, ci și un loc în care aceste emoții se întâlnesc cu un „eu" care reflectează. Apariția acestui „eu" este ceea ce aduce nou Shakespeare în opinia lui Bloom, fapt care-i dă oarecum dreptul să enunțe că Shakespeare a inventat omenescul, pentru că un lucru devine real doar atunci când este vizibil și în ochii celorlalți. Realitatea, realitatea noastră omenească, este alcătuită din tot ceea ce este perceptibil și poate fi recunoscut în noi și între noi. Ori de câte ori aceste lucruri se modifică, se schimbă și realitatea. De aceea Antichitatea grecească a fost un punct de referință pentru civilizația occidentală timp de peste două mii de ani, și este și acum; în acea cultură s-a pus baza multora din concepțiile noastre despre lume și om. Istoria, filosofia, politica, științele naturii; toate provin din perioada aceea. Singurele aspecte din cultura noastră care nu provin de acolo sunt religia, care

este iudaică, și mașina, care ne aparține nouă. Nu este surprinzător că o cultură splendidă ca aceea grecească, cu toate inovațiile ei teoretice, a privit religia cu un oarecare dezgust, deși faptul că grecii, atât de pricepuți la activitățile practice, au manifestat un dispreț asemănător pentru tehnologie este întru câtva de mirare. Dar dacă suntem de acord cu ideea lui Arendt, conform căreia vechii greci căutau libertatea în domeniul public și considerau că esența omenescului era acolo, în ceea ce putea fi expus în văzul tuturor, pe când în tot ceea ce era legat de subzistența cotidiană sau de nevoile materiale ale omului vedeau numai constrângeri și necesitate, lipsa lor de interes pentru mecanică și tehnologie și orice științe practice devine lesne de înțeles. Grecii au inventat democrația, dar nu și-au putut imagina closetul. La fel de notabil este și faptul că cei care au inventat istoria nu s-au gândit să inventeze și jurnalul. Cu toate acestea, nu înseamnă că tot ceea ce era legat de casă era lăsat în umbră, fiind un fel de zonă nearticulată a realității, și doar ceea ce se petrecea în spațiul public avea o existență proprie prin faptul că era formulat la adresa tuturor; și sfera privată se bucura de un loc pe scenă în Antichitate, în speță în teatru, mai exact în comedii, care tratau aspectele mai puțin elevate ale vieții și se bazau pe recunoaștere. Libertatea râsului are cu totul altă natură decât cea legată de exprimarea virtuților, și probabil din această cauză Arendt n-o menționează, pentru că ea nu tinde spre ceva, nu creează nimic, nu schimbă nimic, nu marchează nimic, existând doar pe moment și neavând nici un alt scop decât să facă totul suportabil.

Ce ne face să râdem într-o comedie? Toate lucrurile pe care le considerăm triviale și, prin urmare, le ținem ascunse: funcționarea corpului, excreția, copulația, zgomotele, precum și toate acele trăsături omenești care trec drept altceva decât sunt, astfel că e imposibil să le admitem: invidia, infatuarea, lăcomia, fățărnicia, autodepreciere-a, lipsa de scrupule, ambițiile, dorința nemeritată de a fi apreciat. Dorința de a fi altceva decât ești – iată tema principală a comediei. Comedia dă în vileag, și umorul rezidă în prăpastia dintre lumea așa cum vrea ea să fie și lumea așa cum este. Acea dare în vileag se bazează pe ideea că lumea socială este un joc care urmează reguli stabilite, unele lucruri sunt ascunse, altele sunt expuse vederii, iar noi, într-un fel, trăim o iluzie. Jocul se poate desfășura atât timp cât

toată lumea ia parte la el, iluzia funcționează atât timp cât toată lumea o crede. Comedia rupe acest contract, fiind astfel cel mai autentic și mai realist dintre toate genurile. Este eliberatoare în sensul că spune: asta înseamnă cu adevărat să fii om, și cu toții suntem oameni. Pe de altă parte, comedia are un efect constrângător, deoarece așază un obstacol în calea tuturor celor care-și doresc altceva, care cred că se pot ridica deasupra acestei lumi de banalități, de dejecții, de copulații, gelozie, infatuare și constante neînțelegeri, adică tuturor celor care pun accentul pe „trebuie" sau „se poate" în loc de „este". Râsul este, din această perspectivă, o forță socială extraordinară, unul dintre cele mai puternice mecanisme de corecție care există; puține lucruri sunt mai umilitoare decât să fii ridiculizat în public, și pentru a evita asta este nevoie să nu ieși în față, ci să rămâi acolo unde sunt toți ceilalți. Astfel, râsul dă în vileag jocul social, pe de o parte, și îl menține în funcțiune, pe de altă parte. Râsul este contrarevoluționar și antiutopic: cel care ia totul în râs râde și de dictatura proletariatului, iar dacă toată lumea îl ia în derâdere pe revoluționar, nu se mai iscă nicio revoluție. Dacă toți ar fi râs de Semmelweis, mamele și nou-născuții ar fi murit și în zilele noastre de febră puerperală. Dacă nemții ar fi râs de Hitler, și ideile lui ar fi fost inofensive. Dar ei n-au râs, au privit totul cu seriozitate, doreau ceva, doreau ceva măreț, și în ceea ce este măreț domnește tragedia, iar de aceasta nu mai râde nimeni.

În condițiile în care comedia este cel mai autentic și mai realist dintre toate genurile, cea care atrage toate lucrurile și toți oamenii înspre lumea adevărată, corpul și realitatea lui lipsită de iluzii, cum să înțelegem tragedia? Tragedia abordează aceleași teme ca și comedia, ascensiunea și căderea. Prin urmare, de ce este căderea comică în comedie și tragică în tragedie? De ce nu râdem de regele Oedip? El se crede altfel decât este de fapt. De ce nu râdem de Hamlet? El nu știe cine este și nu știe ce anume să facă; neștiința și neliniștea constituie blestemul lui. De ce nu râdem de micuța Hedvig care se împușcă? Doar ea a înțeles totul greșit, nu-i așa?

În omul care este el însuși nu există nici o discrepanță, și, cum discrepanța este punctul de pornire al râsului și al comediei, non-identitatea este o condiție obligatorie, singurul lucru pe care comedia și râsul nu-l pot perturba este identitatea. Cel care nu se preface, cel care nu este altceva, cel care este așa cum este. Despre asta vorbește

Dostoievski în capodopera sa *Idiotul*. Romanul ca formă a aparținut inițial registrului comic, cu *Don Quijote* al lui Cervantes, unde autorul transpunea ideile lumii grandioase și cultivate în lumea măruntă, obișnuită, plină de mori de vânt, oi, mârțoage, măgari și bandiți bețivi, printre care trece călare un bătrânel pricăjit urmat de tovarășul său scund și gras. Flaubert, în *Doamna Bovary*, extrapolează acest caracter demistificator și realist al romanului; în acest caz, ideea de iubire romantică intră în coliziune cu lumea așa cum este ea și conduce personajul principal înspre moarte. Atât *Don Quijote*, cât și *Doamna Bovary* sunt romane cinice, pentru că autorii lor nu cred, însă îi disprețuiesc pe cei care cred. Faptul că iluziile în care cred Don Quijote și Emma Bovary sunt expuse ca atare, plasând romanele de partea adevărului, și ambii sunt portretizați cu afecțiune, autorii recunoscând natura omenească a slăbiciunilor și încercărilor lor de a evada din realitate, nu schimbă cu nimic lucrurile. *Idiotul* este diametral opus față de *Don Quijote* și *Doamna Bovary*. *Idiotul* este o anti-comedie. El răstoarnă logica comediei, deoarece dă în vileag lumea cinică, îi disprețuiește pe cei care iau în derâdere deșertăciunea vieții, printr-o confruntare cu omul neafectat de ipocrizie. Ah, ce fel de calitate mai este și lipsa ipocriziei la un om dacă stârnește în jur numai îndoială, neliniște și amenințarea haosului, fără a face nimic propriu-zis pentru asta, altceva decât să existe? Prințul Mîșkin crede că ceea ce el vede, ceea ce i se prezintă este așa cum este, și că vorbele rostite sunt sincere. El nu înțelege gândurile ascunse, nu înțelege ironia și nu știe nimic despre rolurile pe care le joacă oamenii. El nu suspectează că lumea socială este un joc. El este unul și același în raport cu sine, și pornește de la prezumția că toți ceilalți sunt la fel. Dar ei nu sunt așa, și faptul că el nu știe asta e de ajuns ca să distrugă jocul, deoarece Mîșkin le oferă celorlalți un punct de observație, un punct situat în afara lumii sociale care le îngăduie să vadă arbitrariul regulilor. Rolurile au semnificație în interiorul jocului, însă și-o pierd când acesta este recunoscut drept ceea ce este, un joc. Atunci cine ești tu? Tu însuți? Ce înseamnă asta? Prințul Mîșkin este el însuși. El este autentic. El este indivizibil, nefiind geamănul și nici dublura cuiva. Prin asta, este condamnat să rămână în afara omenescului. O societate care constă din oameni adevărați, care iau drept bun tot ceea ce li se spune și li se arată, este o societate în care nu poate fi

ascuns nimic, în care nimic nu poate fi ținut secret și nu se creează de fapt nici o diferențiere. Autenticul este, altfel zis, opusul socialului. Lumea socială clasifică, grupează, exclude, suprimă, promovează. Lumea socială este un sistem de diferențieri, o lume în care totul și toate sunt gradate și diferențiate. Idiotul abolește toate diferențele, în regatul lui toți sunt egali. Nu bunătatea lui este cea care creează probleme atât de mari lumii sociale, ci autenticitatea. Dintr-o perspectivă revoluționară, în care complexitatea personajului literar este văzută ca pornind de la iscusința simplă și arhaică a lui Odiseu, părând parcă să explodeze în Renaștere în eul sălbatic și plin de contradicții a lui Hamlet, care a prevestit nașterea omului modern, așa cum îl știm noi, prințul Mîșkin al lui Dostoievski reprezintă un regres, ceva profund reacționar și ne-modern, ca să nu spunem de-a dreptul arhaic, un fel de om pre-homeric, căruia atât șiretenia lui Odiseu atunci când l-a păcălit pe ciclop prin jocul său de cuvinte legat de identitate, cât și mitul platonician al peșterii i-ar fi complet străine. Într-adevăr, nu ne amintește prințul Mîșkin puțin de ciclop, de acel uriaș cu un ochi care cade în capcana percepției *ad litteram* a limbii, nefiind în stare să înțeleagă că Odiseu nu vorbește serios atunci când îi spune că numele său e Nimeni? Dostoievski este un autor profund reacționar, în primul rând pentru că el căuta sensul cu toată seriozitatea, cu ochii larg deschiși, în al doilea rând pentru că nu-l căuta în politică și nici în ideologie, nici în știință și nici în filosofie, ci în religie, și tocmai acolo l-a găsit, în lucrurile simple. Marea amenințare din toate romanele lui Dostoievski este nihilismul, tiribomba amețitoare și strălucitoare a lumii sociale din bâlciul deșertăciunilor, sub cerul gol și negru al nopții, și de acest nihilism el se apără cu îndârjire, iar și iar, prin sacru și simplitatea sacrului. Dostoievski aclamă simplitatea. De ce face el asta? Romanele sale sunt complexe și haotice, o învălmășeală de oameni și voci, nu există nici o clipă de liniște în ele, nici un moment de ațipire, și nici zile de vară deschise, molcome, în care nu se întâmplă nimic, cum sunt de exemplu la Proust; la Dostoievski totul este forțat, o serie de scene foarte intense, aproape isterice, la limita nebuniei, dar în descrierea lumii dureroase și incontrolabile apare întotdeauna, în cele mai bune romane ale lui, mai devreme sau mai târziu, o lumină, și în jurul luminii, liniștea. Această lumină a lui Dostoievski nu este difuză și

molatică, asemenea luminii date de o lampă pe gaz, și nici tăioasă și penetrantă ca a neoanelor, ci este albă și aproape orbitoare, ca aceea a flăcării de magneziu, care estompează detaliile și nuanțele și-i dă privitorului senzația că nu obiectele iluminate sunt esențiale, ci lumina însăși. Această diferență, dintre lumină și ceea ce este iluminat, constituie diferența dintre realitatea premodernă și cea modernă, și dacă cea dintâi a fost una și simplă, cea de-a doua este plurală și de o complexitate barocă. Dostoievski s-a întors către lumină, a vrut să creadă în ea, dar tocmai acel „vreau", care îi este cunoscut doar celui care trăiește în iluminare, făcea imposibilă această întoarcere, deoarece reprezintă opusul credinței. Este imposibil să vrei să crezi, este o contradicție în termeni. Dacă ar fi crezut, atunci n-ar mai fi scris. Nu voia să creadă, așadar, însă simțea acest imbold.

Ce simțea el că voia? Ce este lumina din romanele lui Dostoievski? Este compasiunea. Și compasiunea nu cunoaște diferențe. Ea nu poate fi cuprinsă în limbaj, pentru că limbajul, prin însăși natura lui, creează diferențe. Din acest punct de vedere, compasiunea lui Dostoievski seamănă cu conceptul de „deschis" al lui Hölderlin, dar dacă „deschisul" lui Hölderlin se referă la lumea concretă, formată din râuri și nori, compasiunea lui Dostoievski se referă la lumea socială. Compasiunea anulează toate diferențele; în compasiune, toți oamenii sunt egali. Ideea este atât de radicală și de măreață, încât e aproape imposibil de conceput. Creștinismul despre asta vorbește, despre asta și nimic mai mult. Nu există nici o diferență între oameni. Cel mai rău om valorează la fel de mult ca și cel mai bun om. Iisus a spus: „Cui te lovește peste obrazul drept, întoarce-i-l și pe celălalt" El este om ca și tine, el este parte din tine. Nu-l lovi. Este un gând inuman, deoarece vine din afara lumii sociale. Într-adevăr, este un gând divin. Adolf Hitler valorează la fel de mult ca evreii pe care i-a gazat. În asta se dizolvă identitatea noastră, asta este ceea ce au creat diferențele, și asta este ceea ce face creștinismul imposibil de realizat, nu putem să ne eliminăm orice gând față de noi înșine – ar fi prea multe de pierdut, asta e tot ceea ce avem. Nici nu putem să fim la fel fără a-i pierde pe ceilalți. Ceea ce nu prezintă diferențe nu constituie o categorie, ci un spațiu unde orice înțeles dispare; indiferent ce posezi și cât de prețios ar fi pentru tine, acolo n-ar mai avea nici o valoare. Asta nu poate nimeni să înțeleagă. Și indiferent care a fost intenția

lui Dostoievski atunci când a scris această capodoperă, ceea ce prințul Mîșkin aduce cu sine nu dorește nimeni să aibă, este aproape ca o viziune de coșmar. Idiotul este cel care cască gura și care râde împreună cu cei care râd de el, cu o expresie întrebătoare pe față. Idiotul este antipodul cinicului. Alegerea se face dintre cei doi. Cinicul întreabă: „Dar cine va da iertarea?" Idiotul răspunde: „O dau eu"

Soarele bătea direct pe balconul unde stăteam noi, era atât de cald încât îmi curgeau broboane de sudoare pe frunte, până la linia părului; chiar dacă seara venise de mult, lumina era atât de puternică, încât mă gândeam serios să-mi aduc ochelarii de soare. Mă tenta și ideea de a lua niște creveți de pe masă, pentru că mirosul ușor sărat și nuanța roz-închis a acestor creaturi parcă purtând armură îmi deschiseseră apetitul pentru gustul lor proaspăt, de mare. Dar m-am abținut. Ar fi fost de prost gust să port ochelari de soare în timpul mesei, și să încep să mănânc înainte ca ceilalți să se așeze la masă ar fi fost și mai inadecvat.

– Mda, a făcut Geir.

– Ce vrei să spui? Te plângi de ceva?

– Eu, nu! Tu faci asta!

Mi-am mai aprins o țigară și m-am aplecat în față cu brațele sprijinite pe coapse.

– Mă plâng puțin, recunosc. Dar nu pot să compensez cu o glumă?

– Glumele și văicăreala sunt cele două laturi ale unei singure monede, în ceea ce te privește.

– Știi ce a spus Stevie Wonder când se plimba odată în port și a trecut prin dreptul unei tarabe cu creveți?

– Nu.

– *Hi, girls!*

Geir a zâmbit și și-a urcat picioarele pe balustradă. M-am lăsat pe spate din nou și mi-am șters sudoarea de pe frunte cu degetul mijlociu și cel inelar, fiind atent să nu apropii prea mult țigara aprinsă, pe care o țineam între degetul arătător și cel mijlociu.

Zgomotele din dormitor se diminuaseră; probabil că Linda și Christina le citeau povești copiilor. Am luat o gură de vin. Nu spusesem niciodată nimănui că preferam sucul. Și nu spusesem nimănui nici că-mi plăcea să beau ceai după creveți, chiar și vara, pentru că

în toată copilăria mea băusem ceai după creveți și mi se păruse dintotdeauna combinația perfectă.

Ochiul unui crevete se desprinsese de cap și stătea singuratic pe marginea farfuriei. Semăna cu un bob de piper. Antenele lor, orientate în toate direcțiile, pe deasupra și pe sub corpurile îngrămădite, semănau cu niște perii. Aproape că nu-ți venea să crezi că acești creveți, când sunt vii, sunt palizi ca zloata, aproape transparenți, iar când îi fierbi, își schimbă culoarea; rozul acela este o caracteristică atât de clară și de frumoasă, încât nimeni nu și-ar putea imagina că natura ar irosi-o pe niște mortăciuni. Homarul, pe de altă parte, cu carapacea lui de oțel neagră și segmentată, amintind de armurile din Italia Renașterii, era indubitabil mai frumos viu decât după ce apa clocotindă îi curma viața cu un *poc* și crusta lui căpăta o nuanță de roșu-portocaliu. Într-adevăr, prezenta o finețe aparte și era mai elegant, dar în contrast cu frumusețea negrului, încărcat de forță și putere, frumusețea roșului pălea. Altfel stau lucrurile cu creveții. Vii, arătau ca niște funcționari ai mării, după moarte arătau ca o trupă de balet.

Pe stradă, la semaforul din fața blocului, un autobuz s-a oprit parcă suspinând. Mașinile rulau pe bulevardul care ducea până la coasta înverzită și la plajă, frânau și opreau dincolo de intersecție, la semafor. Acum aveau verde mașinile care veneau din nord, dar strada aceea era goală. Trecerea de pietoni, pe al cărei semafor a apărut licărind un bărbat verde, sau o persoană verde, cum se numește probabil acum, era și ea goală. M-a încercat o clipă sentimentul acela pe care-l aveam în unele nopți, când se schimba culoarea semafoarelor din colțul străzilor pustii și nimeni nu putea să le vadă, sentiment care mi se vâra în minte asemenea unei scrisori strecurate pe sub o ușă. Priveliștea aceea mă făcea să-mi imaginez o lume fără oameni. Toate casele ar fi goale, toate străzile ar fi deșarte, nici o mașină, nici un autobuz, doar culorile semafoarelor s-ar schimba pe rând în toate intersecțiile din oraș. Ar exista mișcare, deoarece vegetația ar cuprinde încetișor totul, în modul ei infinit de lent, s-ar târî peste beton și asfalt și după aceea ar acapara totul, iar pe străzi ar fi numai animale. Dar nimeni n-ar băga în seamă semafoarele, cu omuleții lor licăritori. Ele ar face parte dintr-un sistem vid. Creaturile care au populat acest sistem,

care au creat aceste semafoare ca să-și reglementeze propriile acțiuni, nu mai există și nu se vor mai întoarce.

M-am aplecat să sting țigara de bara verticală a balustradei și, în lipsa unei scrumiere, am lăsat chiștocul la baza ei, în locul care mi s-a părut cel mai ferit. Stătea acolo ca un om sub un copac, mi-am zis. Am golit paharul de vin, l-am pus pe masă lângă farfurie și am ridicat privirea, căci în capătul terasei, la zece metri distanță, se deschisese ușa. Era Christina. A zâmbit și a ridicat mâna în semn de salut, de parcă nu ne-am fi dat seama că era acolo doar prin faptul că-i vedeam silueta.

A închis ușa cu cealaltă mână, și-a netezit părul lung dându-l într-o parte și a venit înspre noi.

– Ce bine arată! E minunat să stai afară!

– Doarme? a întrebat-o Geir.

A scuturat din cap și s-a așezat pe scaunul de lângă perete, ținându-și ochii mijiți.

– Dar stă întins în pat, în orice caz. Este o aventură pentru el să doarmă împreună cu încă trei copii.

– Vrei puțin vin? am întrebat-o ridicând sticla de pe masă.

– Nu, mulțumesc! Mai bine niște Ramlösa.

Am pus jos sticla de vin, am luat-o pe cea de apă minerală și i-am turnat în pahar. Strălucitoare și plină de bule, cu un fâsâit slab, apa s-a mulat pe interiorul transparent al paharului. Câteva bule s-au ridicat de pe suprafața apei și au sărit patru sau cinci centimetri în aer, vizibile în lumina soarelui, care le făcea să sclipească.

Christina și-a dus paharul la gură și a băut.

– Și copiii mei sunt în pat? am întrebat-o.

A încuviințat, a înghițit apa și a pus paharul jos, dar fără să-i dea drumul din mână, ținând cotul sprijinit pe picior.

– Da, a spus ea. Dar John stă în picioare în pătuț și vrea să fie cu ceilalți.

Christina avea un fel de reținere, nu în ceea ce spunea, ci în felul în care se exprima; uneori mi se părea că gesturile ei n-ar fi vrut să fie făcute. Același lucru se întâmpla și cu mimica feței, care mereu părea să fie ținută sub control; a nu se înțelege că era studiată și artificială, pentru că nu era, mai degrabă nu voia să arate prea multe, ca și când ar fi fost ceva periculos. Era opusul lui Geir, pentru că el era neglijent cu limbajul corpului și expresia

feței; controlul lui se aplica la lumea exterioară, pe care o organiza impecabil, atât în planul fizic, unde nu lăsa nimic la voia întâmplării, cât și în planul teoretic, la nivel conceptual: nu putea să scrie nimic fără să indice sursa informației într-o notă de subsol.

Christina se îmbrăca întotdeauna frumos, nu strident, dar elegant. Nu era de mirare, doar făcuse studii de design vestimentar. Întotdeauna mă uitam la hainele ei când ne întâlneam, pentru că-mi făcea plăcere, poate că asta se datora siguranței depline cu care fusese aleasă fiecare piesă, dar fără ca alegerea să fie vizibilă, pentru că atunci ar fi fost numai o paradă de haine elegante. Observam cum micile detalii, cum ar fi o eșarfă sau o curea, puneau în valoare restul hainelor, aceste accesorii fiind simultan în prim-plan, cum era în cazul unei curele cu o cataramă mai masivă, și în plan secund, de vreme ce menirea lor era să scoată în evidență restul ținutei. Culori, croială, materiale, modele; totul era asortat, cu o siguranță care nu putea să fie decât intuitivă. Era ceva ce știa să facă, dar fără să se străduiască să obțină. În plus, Christina reușea un lucru de-a dreptul imposibil, și anume să elimine diferențele dintre ceea ce era nou și ceea ce era folosit, ceea ce era scump și ceea ce era ieftin; ignora complet aceste aspecte, văzând în schimb proprietățile intrinseci ale pieselor respective. Nu existau etichete pe hainele ei; niciodată nu mă întrebasem ce marcă erau. Țineam minte o geacă de piele maro-deschis care-mi plăcuse mult de tot, însă n-aș fi putut spune ce mă impresionase atât la ea. Vag, puteam să fac conexiunea cu anii '70, chiar dacă nu era în stilul la modă atunci. Poate că nuanța și croiul îmi sugerau confort și căldură, deși geaca avea ceva agresiv, așa cum au gecile de piele de obicei, și această combinație mi se părea atrăgătoare. Nasturi mari. Feminină, dar nu cu brizbizuri. Elegantă, da, acesta este cuvântul. Geaca era elegantă.

Și pe Njaal îl îmbrăca în același stil. Aproape toți copiii, inclusiv ai noștri, erau îmbrăcați de la Hennes & Mauritz sau KappAhl, hainele lor urmând sezonul și moda din magazine. Dacă Njaal avea haine de la Hennes & Mauritz, nu arătau niciodată ca fiind de la Hennes & Mauritz, ci cumva erau încorporate de celelalte haine, alese separat și asortate subtil. Și el era elegant, dar nu ca Micul Lord Fauntleroy, ci din contră, era un copil al vremurilor prezente, dar în felul său propriu, exact așa cum Christina era o femeie a timpurilor moderne,

dar în felul ei. Peste douăzeci de ani, când vom revedea fotografiile de acum, ei doi, mamă și fiu, vor arăta tipic pentru începutul noului mileniu, ca toți ceilalți, nimeni nu va face excepție, dar cu haine mai frumoase și mai bine croite decât media, așa cum John F. și Jacqueline Kennedy arată tipic pentru anii '50 și '60, dar cu o prestanță și o eleganță diferite de cele ale părinților, unchilor și mătușilor noastre din aceeași perioadă, chiar dacă evident au părți comune.

Siguranța Christinei în materie de vestimentație nu corespundea cu felul ei de a fi, în sensul că nu era sigură pe sine ori superioară, asemenea hainelor ei. Eu n-o cunoșteam prea bine și niciodată nu vorbisem cu ea nici despre gândurile ei, nici despre înfățișarea ei, evident, dar din ceea ce văzusem mi se părea că relația dintre interior și exterior nu era armonioasă, viața ei interioară fiind mai vastă și mai cuprinzătoare decât ceea ce exprima în exterior. Era atentă cu ceea ce arăta, nu neapărat în mod conștient, dar permanenta ei reținere denota ceva: nu voia ca interiorul ei să devină vizibil pentru alții, să fie ceva ce privirile și gândurile altora să poată exploata. De ce? Avea ceva de ascuns? Îi era rușine de ceva? Sau era doar o persoană deosebit de retrasă?

Mă recunoșteam pe mine în această caracteristică. Nu știam dacă observația era relevantă, pentru că ea putea să simtă și să gândească diferit totul, dar dacă lucrurile stăteau așa cum bănuiam eu, atunci știam despre ce era vorba. Ar fi însemnat că crescuse într-o familie în care trebuise să-și ascundă o latură a personalității. Conform aceleiași teorii, în adolescență trebuise să se elibereze de trecut, adică să acționeze și să-și ceară drepturile, să accepte ceea ce era ascuns și să-l lase la vedere, dar atât de puternică este această dinamică, atât de integrată în identitatea persoanei respective, încât este imposibil de șters: acesta ești tu. Ce se întâmplă, sau cel puțin ce mi s-a întâmplat mie, este că ceea ce nu poate fi exprimat, ceea ce trebuie să fie ascuns trăiește pe cont propriu o viață interioară, și această viață interioară, cu care omul se obișnuiește, devine un stil de viață, devine ceva bun, nu are nevoie de alții, având îndeajuns de multe în interiorul său. Plierea spre interior devine repliere spre exterior. Geir, soțul ei, nu cunoștea nici un dezechilibru între ceea ce gândea și ceea ce spunea, între ceea ce făcea și ceea ce simțea. El era o ființă socială în toată puterea cuvântului, își trăia viața cu alții chiar și atunci când

era singur. De aceea Geir avea mult mai multă nevoie de Christina decât avea Christina nevoie de el. Ea putea să-și trăiască întreaga viață singură, dacă ar fi până acolo, așa aveam eu impresia. El n-ar fi putut; fără schimburile constante de emoții dintre lumea lui interioară și cea socială, ar fi murit. El avea nevoie de lumea exterioară, ea, nu, căci avea tot ce-i trebuia în interior. Christina era o persoană cu un simț exacerbat al datoriei, făcea ceea ce trebuia să facă, spre deosebire de Geir, care făcea ceea ce dorea. Și eu aveam un simț dezvoltat al datoriei, pentru că asta reprezenta lumea exterioară pentru mine, obligații în cea mai mare parte, pe când lumea interioară reprezenta libertatea. De-abia în ultimii ani începusem să înțeleg că retragerea în sine era periculoasă, îndepărtându-mă de viață. Și tot în ultimii ani începusem să înțeleg că acesta era un punct comun cu tatăl meu. El fusese un om fundamental singuratic atunci când eram eu copil, atât prin faptul că locuia singur în garsoniera de la parter, cât și prin faptul că nu avea prieteni foarte apropiați. Lumea socială era un joc pe care-l stăpânea bine, dar la care nu lua parte; poate că nu găsea nimic valoros acolo, așa cum, suspectez eu, n-a găsit nimic valoros nicăieri. Nu cred că a avut în viața lui vreunul din acele lucruri care fac diferența, care sunt pline de sens și semnificație. Era distant în aproape tot ceea ce făcea, această înstrăinare fiind perturbată numai accesele de furie care-l cuprindeau și care, într-un mod dureros, îl apropiau de mine, fizic și psihic, deși, mă gândesc acum, aceste accese erau pentru el tocmai o modalitate de a se ține la depărtare, de a păstra distanța.

Într-un jurnal pe care l-am găsit printre lucrurile lui după ce a murit, scria despre „omul însingurat". Scria că putea să-l deosebească pe omul însingurat de ceilalți și de acolo reieșea clar că se considera unul dintre ei. Scria și despre convențiile din culturile țărilor din sud, care erau mai inclusive și mai sociale decât cele scandinave, constatare imposibil de interpretat altfel decât ca un semn că el și-ar fi dorit o astfel de viață. Faptul că s-a apucat de băut ar putea avea legătură cu asta. Libertate, lipsa constrângerilor, socializare. Cea mai radicală ruptură din stilul lui de viață după ce și-a părăsit familia a fost, în afara abuzului de alcool, contactul social, toate petrecerile și toți oamenii de care se înconjura. Era un nou start, o ultimă tentativă, dar alcoolul nu era doar o binecuvântare, o sursă de fericire, pentru

că în curând a început să-i simtă lipsa imediat ce se trezea, sau mai bine zis nu lipsa, ci necesitatea; era nevoit. În weekenduri bea de când deschidea ochii până când se culca, în zilele săptămânii, inițial, reușea să se abțină, nu bea nimic dimineața, apoi a început să dea o fugă până acasă la prânz ca să bea puțin, și apoi bea toată seara, apoi i-a fost din ce în ce mai greu să se abțină, iar la final, după mulți ani, a cedat complet, fără să-i mai pese. Dar totul a început acolo, în camera lui, nevoia lui de singurătate, de a-i ține pe cei apropiați la distanță, fiind ireconciliabilă cu tânjirea lui după lumea socială, care nu putea fi mărturisită; a făcut-o doar la final, atunci când totul era oricum pierdut. Era prins într-o capcană care devenea tot mai apăsătoare, și a pierdut totul, la asta contribuind și agresivitatea și simțul distructiv pe care, din câte am înțeles eu, la final le-a întors împotriva propriei persoane. A sucombat complet în afara societății, acasă, în același loc în care începuse, singur cu mama sa, într-un fluviu de alcool. Preotul care l-a înmormântat a spus un lucru pe care mi-l voi aminti mereu. „Totul e să-ți fixezi privirea", spusese acesta. „Totul e să-ți fixezi privirea."

Totul e să-ți fixezi privirea. Ar fi putut spune că lucrurile mărunte sunt importante, dar nu a spus asta. Ar fi putut spune că iubirea este cea mai importantă; nu a spus asta. Nici nu a spus la ce anume să-ți fixezi privirea. A spus doar că trebuie fixată.

I-am înțeles îndemnul atunci, în acea dimineață când stăteam în capelă și plângeam, iar trupul tatei era întins în coșciug, la câțiva metri depărtare, și-l înțeleg și azi, aici, în timp ce scriu rândurile acestea. Știu ce înseamnă să vezi ceva fără să-ți fixezi privirea. Totul este acolo, casele, copacii, mașinile, oamenii, cerul, pământul, dar ceva se pierde, pentru că vederea unui lucru nu înseamnă că acel lucru există. La fel de bine ar fi putut să fie altceva, sau nimic. Așa arată lumea fără sens. Poți să trăiești în lumea fără sens, e doar o chestiune de rezistență, și rezișți, dacă trebuie. Poate să fie frumoasă, chiar dacă te întrebi la ce se raportează frumusețea ei, de vreme ce aceasta este singura lume pe care o avem, fără ca gândul să te deranjeze cumva. Dacă nu ți-ai fixat privirea, atunci nu ești legat de lume și poți, dacă ducem ideea până la extrem, chiar s-o părăsești. Acele conexiuni care te țin pe loc, care te fac să te lupți cu lanțurile, își au originea în așteptări și obligații, în cerințele lumii, și mai devreme sau mai târziu

vei ajunge în punctul în care să observi dezechilibrul: tu îți achiți toate datoriile către lume, însă lumea nu-și plătește datoriile față de tine. Atunci ești liber, atunci poți face ceea ce vrei, dar ceea ce te-a eliberat, absurdul, va dezgoli de sens și libertatea.

Dar dacă lumea nu are sens, la ce te ajută să-ți fixezi privirea asupra ei? Ce fel de înșelătorie mic-burgheză este asta?

Întrebarea e ce este sensul. Dacă omul acceptă în mod serios provocarea de a-și fixa privirea, trebuie să înțeleagă că nu obiectul în sine este important, și nici omul în sine; dimpotrivă, poate să fie absolut orice și oricine, oriunde și oricând. Privirea este cea esențială, și nu ceea ce surprinde privirea. Însăși legătura dintre privitor și ceea ce vede el, indiferent ce este lucrul respectiv. Se întâmplă așa pentru că nimic nu are vreo semnificație în sine. Mai întâi un lucru trebuie să fie văzut, și abia pe urmă el devine ceva. Toate semnificațiile se nasc în privire. Semnificația nu este ceva ce are sau nu are lumea, semnificația este cea pe care i-o conferim noi. Ochiul interiorizează extrinsecul, dar, de vreme ce acesta rămâne extrinsec ochiului, ceva în afara eului, individul crede că semnificația pe care o vede aparține obiectului sau fenomenului, pe care ulterior îl judecă, îl ridică în slăvi sau îl tratează cu indiferență, fără a înțelege că, de fapt, ceea ce judecă, ridică în slăvi sau tratează cu indiferență este în sinea lui. Prin această interiorizare a lumii, sensul devine posibil. Toate semnificațiile se nasc în privire, toate sensurile se nasc în inimă. Conferirea de sens lumii este un atribut al ființei umane, noi suntem făpturile care conferă sens, și asta nu este doar de datoria noastră, ci este și o obligație. Tatăl meu nu și-a îndeplinit obligațiile și a căzut. Nu sub formă de pedeapsă, ci drept consecință. Cam așa văd eu astăzi lucrurile, la treisprezece ani după moartea lui. Cred că preotul a avut dreptate, chiar trebuie să-ți fixezi privirea, dar pun îndemnul lui în legătură cu acela de a fi un om bun. Toți sunt de acord cu asta, dar pentru mulți este imposibil de pus în aplicare, îndemnul acesta fiind înrudit cu unul la fel de utopic, dar mai răspândit în popor, conform căruia trebuie să fii bogat. Tocmai! Celui care are mulți bani îi este ușor să fie bogat, celui care este împlinit îi vine ușor să fie bun, dar pentru cei neîmpliniți, bunătatea nu se arată la orizont, poate că nici n-au un orizont, nici sus, nici jos, pentru că ceva în interiorul lor este defect, pur și simplu *fucked up*, și sunt atât de

adânc cufundați în tot soiul de emoții insurmontabile, luptându-se pentru viață cu spatele la perete, asta dacă nu cumva s-au resemnat și s-au predat de tot. Atât de mulți se luptă pentru viață, atât de mulți zac la pământ, pe când restul, care nu cunosc durerea și nici mânia, stau și se uită la televizor satisfăcuți de propria lor bunătate. Dacă stau să mă gândesc în ce-am transformat lumea, într-o încăpere uriașă în care stăm și ne holbăm la ce fac ceilalți, mă gândesc la ceea ce mi-a spus tata odată, cu chipul strălucind de ironie, pe când stăteam afară la un grătar, el, cu mama și cu mine, întruchiparea bunei dispoziții familiale: „Acum chiar că ne simțim excelent, nu-i așa?" Și când mă gândesc la episodul acesta, îmi vine să-i dau dreptate. Ducă-se naibii tot sensul, să le ia naiba pe toate, am să beau până pic lat! Am să beau până mi se încețoșează mintea, am să beau până mi se întunecă mintea, am să beau până mi se golește mintea, pentru că golul se anihilează doar prin gol. Beau și pic lat, cad și beau. Totul este un iad, totul este de căcat, oamenii sunt idioți, să-i ia dracu' pe toți, am să beau până mă prostesc mai tare decât ei. Toți sunt mărunți, iar eu beau până voi fi mai mic decât ei. Pentru că în timp ce eu beau și mă micșorez tot mai tare, umbra mea, proiectată pe perete, devine tot mai mare, până în clipa în care am să mor și-am să rămân aici pe scaun cu nasul spart și cu sânge pe față și pe cămașă, pe piept, atunci eu voi deveni un nimeni, iar umbra mea va fi totul.

Tatăl meu nu și-a fixat privirea și nu a fost un om bun. Dar el a fost unul și același cu sine însuși, și dacă ar fi dorit să-și țintească privirea și să fie bun, eu tot nu cred că ar fi fost în stare. Ceva din el a fost stricat de la bun început. Pentru mine nu mai are nici o importanță; el a fost așa cum a fost. Niciodată n-am reușit să-l privesc pe tata ca pe o persoană, așa cum mă văd pe mine; el există doar în virtutea relației sale cu mine în calitate de tată, și acțiunile sale sunt enigmatice, dar suverane. Dacă el a suferit sau nu, pe mine nu mă privește. Tatăl meu a fost un rege fără țară, și cui îi pasă dacă regele suferă? Că el a murit ca un clovn, cu nasul înroșit de sânge, în scaunul mamei sale, nu schimbă cu nimic situația. Pentru mine, el va fi rege până în ziua în care voi muri. Încă mi se arată în vis, în splendoarea trecutului, domnitorul înfricoșător al garsonierei sale, deoarece pentru subconștient cunoașterea nu valorează nimic; subconștientul este ca un recipient plin de gheață în care se transportă inimi vii,

rinichi, plămâni, ficați, de la spitalul în care a murit donatorul la spitalul unde corpul viu le așteaptă. În această ladă din care visele se ridică noaptea, sentimentele moarte își continuă existența în afara corpului în care s-au dezvoltat odată, și acolo, printre ele, tatăl meu domnește și acum.

Relația dintre părinți și copii este cam ca aceea dintre controlorii vamali și pasagerii din aeroport. Controlorii îi văd pe pasageri venind în sala de sosiri, printr-o fereastră pot observa tot ceea ce fac, în timp ce pasagerii, atunci când se uită înspre aceeași fereastră, nu se pot vedea decât pe ei înșiși. Un copil nu poate să învețe nimic de la părinții săi; în cel mai bun caz, poate spera să nu repete greșelile acestora. Tata a scris în jurnal că fusese un bătut în copilărie și, la rândul lui, își bătuse copiii. O astfel de afirmație este un argument extrem de convingător împotriva închipuirii că omul ar fi o ființă rațională. El a simțit durerea și umilința bătăii, atunci de ce a transmis această durere și umilință mai departe? Poate că în urma bătăilor dispare însăși capacitatea de a empatiza, de a-ți da seama că și ceilalți simt la fel ca tine și că sentimentele lor pot fi la fel de importante și se pot trata cu aceeași seriozitate ca sentimentele proprii. La început te afli aproape de lume, bănuiesc, dar dacă încrederea ți se zdruncină, vei căuta refugiu departe în forul tău interior, de parcă s-ar fi rupt legătura cu ceea ce se petrece în afară, iar această distanțare care se stabilește este foarte greu de învins. Însă o astfel de legătură, între agresiunile suferite în copilărie și distanțarea puternică față de lume în personalitatea de mai târziu, este evidentă numai într-un sistem în care sunt valabile doar regulile raționamentului, nu în realitate, care este deschisă în mod diferit și oarbă la logică. Nu, aversiunea mea față de intimitate și răbufnirile emoționale, precum și faptul că toate relațiile în care am fost implicat m-au împins spre teritoriul neutru al detașării și obiectivității, nu înseamnă că acea aversiune ar fi metaforică, un simptom al relației distruse cu mama sau cu tata. Nu, aversiunea mea față de intimitate și răbufnirile emoționale își are originea în faptul că *realmente* simt o aversiune față de intimitate și răbufnirile emoționale, nu le suport, nu vreau să fiu aproape de așa ceva, iar depărtarea la care tânjesc în aceste situații este o binecuvântare fără seamăn. Atracția sexuală este singura care înlătură nevoia de limite și distanță, doar dorința mă ajută să depășesc angoasa intimității

și nevoia de distanță și să mă apropii de o altă persoană. În același timp, este de la sine înțeles că anxietatea intimității apare cu forță dublă atunci când este vorba despre un om de care sunt apropiat, o persoană cu care-mi împart viața, pentru că nu mai există distanța pe care dorința sexuală trebuie s-o treacă, astfel că apare o reacție puternică de împotrivire. Din punct de vedere social, pot depăși distanța care mă separă de alți oameni atunci când sunt beat, atunci ea dispare, dar altfel, nu. O îmbrățișare este ceva dezgustător pentru mine, o bătaie pe umăr sau pe spate reprezintă o amenințare. Dar în aceste cazuri nu distanța este problema, și lipsa de empatie nu este un defect, ci tocmai intimitatea este problema; nu o suport, o spun cu toată sinceritatea, după cum nu suport nici empatia. De ce nu pot oamenii să stea la distanță și să mă lase în pace? mă întreb. Cer prea mult? Acea însingurare despre care a scris tata mie îmi este necunoscută. Din acest punct de vedere sunt mai distrus decât el, nu am așteptări de la ceilalți în materie de apropiere interpersonală și empatie, nu tânjesc după așa ceva, fapt care probabil îmi face viața mai ușoară și reduce posibilitatea ca eu să-i calc pe urme și să beau până la inconștiență. De ce aș bea, dacă aș avea tot timpul din lume numai pentru mine?

Câteva rândunici zburau de colo colo ca niște săgeți în înaltul cerului. Știam că era un semn legat de vreme, dar nu știam exact ce prevestea. Fie vine vreme bună atunci când rândunicile zboară la altitudine, fie urmează să plouă. Atât știam. Mai știam și că ele zboară atât de sus pentru că acolo se găsesc insectele. Dar insectele urcaseră atât de sus din cauză că presiunea scăzuse sau crescuse? Și ce făceau ele acolo de fapt?

– Cum stai cu romanul, Karl Ove? m-a întrebat Christina. Ai terminat de scris?

– Aproape, i-am răspuns. Trebuie să mai schimb câteva nume.

– Și apoi mai ai de scris încă patru, a adăugat Geir.

– Dar au apărut niște complicații, am zis uitându-mă către ea. Nu știu dacă ți-a povestit Geir.

– Vreo rudă de-a ta nu vrea ca romanul să fie publicat?

– Da. Trimite scrisori editurii și amenință c-o să mă dea în judecată și o să se plângă la ziar. Are o teorie cum că mama mea stă în spatele

romanului, că m-a pus să-l scriu ca să mă răzbun pe ei, deoarece tata a părăsit-o pe mama.

Christina mi-a zâmbit șăgalnic și a pus paharul pe masă după ce a împins puțin farfuria la o parte. Baza paharului a dispărut sub marginea puțin mai înaltă a farfuriei, în timp ce piciorul subțire, lipit de cupă, stătea asemenea unei coloane de lumină în razele soarelui.

–Oricum nu-l ascultă nimeni, a comentat ea.

–Nu, nu-i asta. Adică e doar o teorie de fundal, nu asta este cauza majoră. Cauza principală este că, după părerea lui, romanul este denigrator și, prin urmare, mincinos. Adică nu este adevărat ce scriu eu acolo.

–E supărat, a spus Geir.

–Da, este, am zis.

Departe, în capătul balconului, ușa s-a deschis iar. Linda a ieșit și, după ce a închis ușa în urma ei, și-a făcut mâna streașină la ochi ca să se poată uita la noi. Purta un pulover albastru cu dungi albe și o pereche de pantaloni scurți bleumarin; cu pardoseala asemănătoare cu puntea unei corăbii de sub picioarele ei și gestul aproape milităresc de salut, aducea puțin cu un marinar. Am zâmbit.

–Dar există posibilitatea ca el să poată opri publicarea? m-a întrebat Christina.

–Nu cred. O să încerce oricum, habar n-am.

Linda s-a oprit lângă noi și și-a tras scaunul de vizavi de mine.

–Ce frumos ai aranjat masa!

–Atunci să mâncăm. Poftă bună! le-am spus.

–Mulțumim! a zis Christina. Arată minunat!

–Nu-i mare scofală. Sunt doar creveți.

–N-am mâncat creveți vara asta, a spus Christina. Întotdeauna mâncam creveți. A râs și s-a uitat la Geir. Tatăl tău obișnuia să ne pregătească așa ceva.

–Da, așa e. Se consumă mulți creveți acolo jos.

–Acolo sus, vrei să spui, l-am corectat. Aici suntem mult mai la sud.

–Ați vorbit despre romanul tău? a întrebat Linda.

Christina și-a pus câțiva creveți pe farfurie. Carapacele erau atât de alunecoase și lipsite de aderență, încât alunecau mai departe decât te-ai fi așteptat, iar unul a aterizat cu coada peste marginea farfuriei,

fix pe partea opusă față de unde îi dăduse ea drumul. Geir și-a luat o bucată de pâine, s-a uitat după unt și l-a luat. Eu am ridicat sticla de vin și am turnat în paharul Lindei, răspunzându-i la întrebare printr-o înclinare a capului.

– E absolut cumplit, de fapt, am spus.

– Mersi, a zis Linda.

– Nu te-ai așteptat la asta? a întrebat Christina.

Am scuturat din cap, apoi mi-am pus o felie de pâine pe farfurie și am luat o înghițitură de vin, așteptând ca Geir să termine cu untul.

– Nu, chiar deloc nu m-am așteptat. Am bănuit c-o să se supere, dar nu am prevăzut așa ceva. Cred că am fost naiv. Am crezut că scriu despre evenimente așa cum s-au petrecut ele și că nimeni nu ar avea nimic de obiectat. Am suspectat că unii se vor supăra și poate vor dori să le scot numele din carte, dar nu mi-am închipuit că vor dori să oprească romanul și că vor fi orbiți de mânie.

– Eu am citit scrisorile, i-a spus Linda Christinei. Pare un om foarte periculos. Mie îmi este frică, în orice caz.

– Nu-i periculos, a zis Geir. Dacă ar fi fost, și-ar fi pus de mult toporul în mașină și ar fi venit încoace.

– Doamne ferește! a exclamat Linda.

– Dar cel mai rău lucru pe care-l afirmă este că lucrurile nu s-au petrecut așa cum le-am descris eu. Nu spune că am fost inexact, ci că mint și că poate s-o dovedească.

Geir a luat un pumn de creveți și i-a pus în farfurie. Eu am tras spre mine untiera, am plimbat cuțitul peste suprafața de culoare galben-intens, înmuiată de la căldura soarelui, și apoi am întins pe pâine micul rulou de margarină care se lipise de lamă. Cojile chiflelor erau maro-închis, netede și tari pe dinafară, cu câte un praf de făină ici-colo, dar pufoase pe dinăuntru când le tăiai, și aveau miezul moale. Am ridicat cuțitul ca să obțin un unghi mai bun pentru a unge pâinea chiar în momentul în care unul dintre cele trei lifturi ale hotelului și-a început ascensiunea prin tubul transparent. Christina stătea aplecată când curăța creveții, de parcă ar fi făcut o broderie. Cunoșteam senzația pe care ți-o dădeau pe degete icrele mici și alunecoase de crevete, cu o consistență tipică, nu foarte diferită de cea a nisipului ud și la fel de greu de dat jos, doar că erau o idee mai lipicioase. Linda, care nu părea încă pregătită să se concentreze asupra

mesei, preferând să se odihnească înainte, poate încă sub impresia zarvei produse de copii, și-a ridicat paharul.

–Noroc și bine ați venit! a închinat ea.

–Noroc! a zis Geir.

–Mulțumim! a spus Christina.

Am ciocnit paharele cu grijă și am băut. Am pus paharul pe masă și m-am uitat în ochii lor, așa cum învățasem că trebuie în urmă cu șapte ani, atunci când am venit în Suedia, iar odată cu acea lecție îmi dădusem seama că în toți anii de dinainte oamenii se uitaseră unii în ochii altora după ce dăduseră noroc, mai puțin eu, care habar n-aveam că așa se impunea să procedez.

–Nu vreau să stric această seară vorbind la nesfârșit despre unchiul meu, am spus, și atunci am observat că liftul se oprise, că ușa s-a deschis și că un om gras și o femeie mai puțin grasă au intrat în el, în aceeași clipă în care un alt lift a pornit în sus. Dar am să închei prin a spune același lucru cu care am început, și anume că el poate dovedi că eu mint.

Am luat un pumn de creveți și i-am pus lângă felia de pâine, am prins un crevete între degete, am apăsat cu degetul mare și cu arătătorul pe porțiunea dintre cap și corp și i-am rupt capul.

–Am avut brusc senzația că nu mai știam ce este adevărat și ce nu. A fost ceva îngrozitor! Doar este vorba despre ceva ce am trăit, nu-i așa? Dintr-odată, mă întrebam dacă într-adevăr am trăit acel lucru sau nu. Înțelegi?

Christina a încuviințat. Am strâns cu degetul mare și cel arătător carapacea din dreptul abdomenului, care s-a umflat sub presiunea icrelor până când acestea au țâșnit în farfurie, apoi am prins crusta de pe spate, am ridicat-o, așa cum ridici o vizieră, și am pus-o deoparte.

–Singurul lucru de care sunt sigur este că tata a băut până n-a mai știut de el. Dacă aș fi scris doar asta, n-ar fi avut nici o importanță. Dar eu am descris locul în care s-a întâmplat asta în cel mai mic detaliu. Și este casa copilăriei lui Gunnar. Am descris-o pe bunica în cele mai mici detalii, și aceasta este mama lui. Camerele sunt cele în care el a crescut. E clar că se simte insultat, pentru că vorbesc despre spațiul privat. Este spațiul lui. Apoi vin eu, stau câteva zile acolo și scriu un afurisit de roman despre asta. Care, colac peste pupăză, mai și distorsionează adevărul. Nu mai am încredere în mine. Nu știu

ce este adevărat și ce nu. Și apoi îi fac una ca asta fratelui său! Eu întotdeauna l-am privit cu respect, adică întotdeauna a avut o mare însemnătate în viața mea, reprezenta ceva important.

Mi-am trecut degetul arătător pe sub bucățica aceea care semăna cu o larvă, ca să înlătur câteva firimituri cu icre și s-o așez pe colțul feliei de pâine, apoi am reluat procedura.

– De aceea îmi este cumplit de greu. Pentru că tot ceea ce spune el reverberează în mine. Există deja acolo, și când mesajul din exterior se suprapune peste cel interior, sunt complet bulversat.

– Dar ce se întâmplă concret? m-a întrebat Linda. Vei schimba toate numele, evident. Dar ai mai putea face și altceva?

– Nu.

– Nu cred că ar trebui să schimbi numele deocamdată, a spus Geir. De ce ai face asta?

– Vei înțelege, dacă stai să te gândești puțin, i-am zis. E numele lui. Eu nu am dreptul să-l folosesc în scop personal.

– OK, atunci modifică-i numele, a decis Geir. Chiar dacă nu cred că ar trebui să procedezi la fel cu toate. Cu numele tatălui tău ce vei face? Și cu cel al bunicii paterne? Nu-i OK să le modifici pe acelea.

– Acolo este limita, i-am spus în timp ce puneam al doilea crevete lângă primul.

Era remarcabilă transformarea dintr-o ființă vie în resturi, grămăjoara de carapace, capete, icre și antenele care zăcea lângă frumoasele și grațioasele crustacee.

– Să presupunem că te dă în judecată, atunci, a zis Geir. În ce va consta acuzarea? Că scrii despre tatăl tău? Pentru numele lui Dumnezeu, de ce ar trebui să-l aperi pe el? De ce ar trebui să-i păstrezi numele nepătat? Cum ar fi dacă victima unui incest ar fi scris o carte despre tatăl ei, ar trebui să i se refuze publicarea pentru că fratele tatălui nu vrea să i se păteze numele? De parcă numele nu ar fi oricum pătat de fapta comisă!

– Dar asta este o crimă, i-am spus. Este altceva.

– Așa-i. Dar tatăl tău tot a făcut ce-a făcut. Nu trebuie să vorbești despre asta pentru că numele unchiului tău ar fi atins, prin prisma legăturilor familiale? E absurd! Ce este mai rău? Fapta sau descrierea faptei? Descrierea este un delict, dar nu și fapta?

– Nu cred că asta vrea să spună Karl Ove, l-a întrerupt Christina. Cred că descrierea locului în care s-a petrecut totul este văzută drept condamnabilă. Unchiul lui se gândește că i-a fost deschisă ușa și toată lumea se poate uita înăuntru.

– Asta nu explică de ce este atât de furios, a observat Linda. Trebuie să existe altceva la mijloc.

– De ce crede el că mama ta este cea care se află în spatele romanului? a întrebat Christina.

Felia ei de pâine era aproape complet acoperită de un strat de creveți albi cu dunguliță roșiatice. Creveții stăteau înșirați acolo, odihnindu-se pe stratul subțire de unt, asemenea unor oameni aflați pe plajă, văzuți dintr-un avion în curs de aterizare, așa ți-ai fi putut imagina.

– Nu am nici cea mai vagă idee, i-am răspuns. Dar el era mic atunci când mama și tata au devenit un cuplu. Să fi avut vreo zece ani. Fratele lui mai mare s-a căsătorit și s-a mutat de acasă. A fost o schimbare de amploare pentru un băiețel ca el. Cine era mama în ochii lui? Indubitabil era aceeași cu cea din ochii părinților lui. Bănuiesc că ei n-au vrut ca tata să se însoare cu mama, deoarece ea nu era destul de bună pentru el sau destul de potrivită. În orice caz, n-au participat la nunta lor. Acel gest a fost o declarație. Îmi aduc aminte că tata a făcut referire la asta atunci când s-a căsătorit a doua oară, și nici atunci ei nu au venit la nuntă. Cred că l-a afectat, pentru el însemna mult. Acea respingere și motivul care a generat-o trebuie să fi fost înțeles de Gunnar. Poate nu sub formă de argumente sau idei, ci sub forma sentimentelor, iar de acolo, mai departe, drept adevăr: așa stau lucrurile cu ea. Și când au văzut că s-au căsătorit și că au făcut copii, au dedus că tatălui meu cu siguranță nu-i era bine. În orice caz, mie îmi este limpede acest lucru acum, când mă gândesc la el. Și de vreme ce tata era sânge din sângele lor, pentru ei a fost evident că mama era vinovată pentru asta.

– Deci Gunnar și-a pierdut un frate? a întrebat Linda.

– Da, i-am spus așezând un nou crevete pe felia de pâine, care era aproape plină. Îmi lăsa gura apă, așa că-i curățam cât de repede puteam. Și apoi și-a mai pierdut o dată fratele atunci când acesta din urmă a început să bea.

– Și a treia oară atunci când ai scris tu despre el, a completat Geir.

– La asta nu m-am gândit, dar ai dreptate. Eu i-l iau pe tata, spun că a fost al meu și că a fost așa și pe dincolo.

– Dar cum a fost relația dintre mama ta și bunicii din partea tatălui? m-a întrebat Christina.

Și-a dus felia de pâine la gură și a luat o mușcătură. Mișcările ei erau atât de mărunte, încât preț de o secundă m-a trimis cu gândul la o veveriță, însă imediat după aceea, poate din cauză că o fixam cu privirea, poate pentru că era pur și simplu fericită, mi-a zâmbit și toate gesturile mărunte s-au evaporat.

I-am zâmbit și eu.

– Pot să te întreb ceva? a zis Linda.

Christina a încuviințat.

– De ce nu bei vin?

Christina a râs, ducându-și mâna la gură. Pe chipul lui Geir s-a așternut un zâmbet până la urechi. Și Linda zâmbea.

– Așteptăm un copil! a anunțat Christina.

– Știam eu! a exclamat Linda.

– E adevărat? L-am privit pe Geir cu reproș. De ce nu mi-ai spus nimic?

– Îți spunem acum.

– Chiar se vede, a spus Linda. Ți-a crescut puțin burtica.

Christina s-a uitat în jos, ținându-se cu o mână de pântec. Se putea citi fericirea în ochii ei când și-a ridicat privirea.

– Când naști? a întrebat-o Linda.

– La finalul lunii decembrie.

– Fantastic!

– Felicitări, i-am spus eu închinând paharul.

– Voi ați fost inspirația noastră, a zis Geir. Atunci când am venit la voi de Anul Nou și l-am văzut pe John, ne-am spus că trebuia să mai facem și noi unul. Era atât de mulțumit și de drăgălaș când întindea mânuțele spre noi!

– Și pentru Njaal o să fie bine, a adăugat Linda.

– Da, o să-i priască să devină fratele mai mare.

– I-ați spus deja? a întrebat Linda.

Christina a scuturat din cap.

– Le-am spus doar părinților mei și tatălui lui Geir.

– Ați aflat ce-o să fie, fată sau băiat?

– Nu, și nici nu vrem.

– Vrem să păstrăm suspansul, a adăugat Geir.

– Nu pot pricepe cum de te-ai putut fâțâi pe aici două zile fără să scoți o vorbă despre asta, l-am dojenit. Sau, stai! Înțeleg, de fapt. Îți amintești atunci când îți povesteam eu că urma să o avem pe Heidi?

Geir a dat din cap aprobator.

– Pe atunci voi îl așteptați pe Njaal. Nici atunci nu mi-ai spus nimic. Și după două luni vi s-a născut băiatul.

– Serios? s-a mirat Geir.

– Ești prea disciplinat pentru gustul meu. Noi nu am reușit să ținem nimic secret. Câte zile au trecut până când i-am anunțat pe toți? am întrebat-o pe Linda întorcându-mă înspre ea.

– Cred că două, a spus ea.

– Aceasta este familia Strai care se uită la familia Hamsun, a comentat Geir.

– Și voi sunteți familia Strai, presupun, nu?

– Clar! Ne holbăm cu ochii mari la tot ceea ce faceți voi. La noi este totul ordonat.

– Mă bucur din tot sufletul pentru voi! a spus Linda privind-o pe Christina.

Când m-am uitat la ea, și am zărit strălucirea aceea din interior reflectându-i-se în ochi, atunci am înțeles. Așa deci! Acesta era motivul! Ea era interiorizată, dar nu pentru că s-ar fi întors cu spatele la lume, de parcă s-ar fi ferit de ceva, ci pentru că acolo, în interior, exista ceva bun.

– Am găsit și numele! a adăugat Geir aruncându-i o privire Christinei.

– Sunteți siguri că vreți să le dezvăluiți, după șase luni? i-am întrebat.

– Dacă este fată, atunci o va chema Frøydis, și dacă e băiat, o să-l cheme Gisle, ne-a spus Geir.

Cât timp am stat acolo, pe raftul îngust atârnat deasupra orașului, și ne-am ospătat și am băut, soarele a apus încet, roșu, tot mai roșu, concomitent cu întunericul care pe nesimțite a început să urce în jurul nostru, mai întâi jos pe străzi, unde aerul părea mai rugos și culorile mașinilor, oamenilor și clădirilor deveneau treptat cenușii. Am vorbit despre copilul pe care-l așteptau, despre copiii care se

născuseră, am vorbit despre vremurile de odinioară, despre anii în care locuiam la Stockholm și am vorbit despre scrisorile de la Gunnar. Nu țineam neapărat, dar trebuia să-mi domolesc cumva neliniștea, și singura metodă pe care o cunoșteam era să vorbesc despre asta. Când am terminat de băut vinul și toți erau sătui, Linda și cu mine am dus înăuntru ceea ce era pe masă. La bucătărie am pregătit cafea și am scos înghețata din frigider.

– Ce seară frumoasă, a spus Linda.

– Da, i-am zis.

– Te simți bine?

– Da. Adică așa și așa. Dar este bine că ești aici.

Am luat-o în brațe. Am stat așa o clipă, apoi ea s-a dus să aducă lampa de epocă pe care mi-o făcuse cadou de ziua mea; era din metal, cu abajurul din sticlă, prevăzută pentru o lumânare groasă, dar, cum nu aveam așa ceva, am pus mai multe lumânările în cutiuțe metalice.

Am rămas în cameră, privind-o pe Linda cum ducea lampa prin negură. Apoi am ieșit la rândul meu cu tava pe care așezasem înghețata, căpșunile, biscuiții și cafeaua, împreună cu cești, farfurii și linguriță.

Întunericul din august este cel mai spectaculos dintre toate. Nu este luminos și deschis ca întunericul de iunie, și nu este nici la fel de plin de posibilități, dar nici nu este închis și izolat ca întunericul de toamnă sau de iarnă. Anotimpurile care au trecut, primăvara și vara, încă se ghicesc în lumina de august, pe când întunericul toamnei și al iernii care urmează poate fi întrezărit, dar nu este încă prezent.

Lumina lămpii pâlpâia pe masă, se reflecta pe fețe și în ochi. Întunericul se ridica, și străzile de sub noi se liniștiseră. Lifturile urcau și coborau, se schimba culoarea semafoarelor și, din când în când, treceau oameni pe trotuare, familii care-și făceau plimbarea de seară, sau tineri care ieșeau în oraș, poate se îndreptau spre un parc, unde să stea la o băută, sau spre terasa vreunei cafenele. Ardeau de nerăbdare, sau poate că eu eram cel încordat, fiind influențat de tinerii aceia care făceau lucruri pe care eu le făcusem de atâtea ori și de care mă simțeam în continuare atras, să ies în oraș și să simt că în seara aceasta orice se poate întâmpla.

Sentimentul acela aparținea însă și întunericului de august, mi se părea mie. Și tot acolo existau și promisiunea și expectativa. Ceva

se va închide, ceva se va deschide. Viața trebuie trăită. Prin toamnă și iarnă, primăvară și vară, mai abundent de fiecare dată. Nu așa se întâmplă? Niciodată întunericul de august nu a fost atât de încărcat ca acum.

Încărcat de ce?

De frumusețea timpului care se scurge.

După ce am terminat desertul și am băut un pahar din coniacul pe care-l adusesem pe terasă, m-am dus la baie să mă ușurez. În drum, am băgat capul în camera copiilor, unde aceștia dormeau și respirau ca niște animăluțe, complet adânciți în somn. Vocile celor trei de pe terasă răsunau până aici, auzeam vocea Lindei și râsul ei, și mă gândeam cum este să fii copil și să adormi auzind vocile părinților. Sunetul vieții din exteriorul lor. M-am ușurat, a fost bine, și m-am uitat la imaginea din oglindă în timp ce mă spălam pe mâini. Nici ridurile adânci de pe frunte și pe obraji, nici ridurile fine din colțurile ochilor nu existau atunci când s-a născut Vanja. Dar sentimentul care mă încerca, și care mă încercase dintotdeauna, era același ca la douăzeci de ani, și poate că de aceea nu vedeam omul de patruzeci de ani în oglindă, chiar dacă vârsta i se citea limpede pe chip, ci mă vedeam pe mine, pe Karl Ove.

M-am șters pe mâini cu prosopul, am intrat în dormitor și am deschis inboxul, speriat ca de obicei, cu inima bătându-mi nebunește.

Un e-mail de la Amazon și unul de la Tonje.

L-am deschis pe cel de-al doilea.

Dragă Karl Ove,

Scuze că nu ți-am scris până acum. Presupunerile tale sunt corecte. Am avut o migrenă cumplită timp de trei zile și mi s-a zbătut o pleoapă cât am citit romanul. Apoi am tot încercat să înțeleg de ce m-am supărat așa de tare. În primul rând, a fost teama de a fi expusă. După aceea, actul lecturii a fost o povară în sine. Toate acele mici întâmplări pe care le uitasem brusc au redevenit reale, așa cum ai redevenit și tu real, precum și ce ai fost odată pentru mine.

Până la urmă m-am mai liniștit puțin. Tore are dreptate, eu sunt o prințesă în romanul ăsta, trebuie să recunosc. Dar aș vrea să tratez lucrurile principial, dacă este posibil. Pentru că eu nu știu ce vei scrie

despre mine în cartea a cincea. Și nici nu pot spune că este în regulă doar dacă scrii lucruri frumoase. De aceea am hotărât să nu intervin în absolut nici un fel. Acesta este proiectul tău. Folosește-mi numele întreg, ori la bal, ori la spital. Nu sunt în măsură să mă pronunț cu privire la roman, știu sigur că vei înțelege. Dar mi-a sfâșiat inima când l-am citit. Dragă, dragă Karl Ove.

Toate cele bune,

Tonje

Cât de ușurat m-am simțit când am ajuns la capătul mesajului! Ultimul rând, atât de plin de iubire, m-a surprins atât de tare, încât ochii mi s-au împăienjenit. Am închis e-mailul și am rămas câteva minute în fața computerului. Voiam să dau sentimentelor un răgaz să se liniștească, înainte de a merge la ceilalți. Dar însuși faptul că primisem un e-mail de la Tonje mi se părea o trădare față de Linda. Ca și cum trăiam o viață secretă în afara familiei. Într-adevăr, avusesem o viață înainte de aceasta, și dacă de obicei nu mă gândeam la ea, mi-o reamintisem atunci când scrisesem primul roman. Îi reînsuflețisem pe toți oamenii de care fusesem legat pe atunci, în sufletul meu, și astfel, cu trecutul redeșteptat, mă învârtisem printre ei, printre cei din familia mea, fără să spun o vorbă despre asta, fără să arăt ceva în exterior; cu toate astea, eram acolo, în mijlocul lor.

După vreo zece minute, m-am ridicat și am străbătut apartamentul. Scrisoarea de la Tonje trebuia trimisă editurii, pe de o parte pentru că trebuiau să fie la curent cu toate reacțiile, acum că agitația în jurul manuscrisului se întețise, pe de altă parte ca să le demonstrez că eram demn de încredere; chiar dacă scrisorile lui Gunnar frizau nebunia, cei de la editură se gândeau poate că nu iese fum fără foc și că exista mai mult decât un grăunte de adevăr în acuzațiile aduse de el. Doar eram scriitor, îmi câștigam existența născocind lucruri, și poate, îmi închipuiam eu că se gândeau, reacția lui Gunnar la felul în care descrisesem eu împrejurările reale fusese colorată de temperamentul meu de romancier, adică fusese exagerată și poate, pe alocuri, prea exagerată. Cel mai tare îl suspectam pe Geir Berdahl că ar fi nutrit astfel de gânduri. Dragostea de adevăr a editorului versus mitomania autorului. Faptul că Tonje nu reacționase astfel, având destulă încredere în mine încât să-mi dea mână liberă în ceea ce privește

portretizarea ei în volumele care urmau, nu constituia nici un fel de dovadă, însă era cel puțin o abordare diferită.

Aveam să fac asta a doua zi. Acum voiam să stau afară, pe terasă, împreună cu Linda, Christina și Geir, la lumina lumânării, să beau coniac și să discut despre orice subiect s-ar fi deschis în timpul conversației.

Când am ajuns la ei, Linda tocmai le povestea o întâmplare. Era din prima vară petrecută la Malmö. Atunci apartamentul, balconul și orașul erau complet noi. Aproape în fiecare seară ieșeam pe terasă după ce se culcau copiii. Vara era nesfârșită, chiar și în septembrie stăteam afară până noaptea târziu. Ne cumpăraserăm un monitor pentru copii, emițătorul se afla în camera lor, receptorul era pe masa dintre noi. Dacă se mișcau sau dacă scoteau vreun sunet, puteam să auzim ce se petrece. Într-o seară, monitorul a pornit, unul dintre copii părea că plânge. M-am dus în dormitor – pe atunci nu erau decât Vanja și Heidi – și m-am gândit că fusese doar un vis urât, pentru că nu plângea nici una din ele și dormeau liniștite. Am ieșit pe balcon, dar în scurtă vreme s-au auzit din nou plânsete. De data asta s-a dus Linda în cameră. Același lucru i s-a întâmplat și ei; copiii dormeau. Era ceva neplăcut, pentru că se auzeau plânsete de bebeluși în receptor. Un scheunat părea să fie undeva în depărtare. M-am gândit că plângea un copil mort, un copil din viața de dincolo, și acest plânset era recepționat de aparatul nostru. N-am spus nimic despre acest gând, pentru că Linda nu era în apele ei, s-a grăbit să ajungă în camera copiilor, de data aceasta ținând aparatul în mână, astfel încât să vadă cu propriii ochi că plânsul din el nu le aparținea copiilor ei. Cât era plecată am deslușit misterul. Ne aflam într-un oraș mare, sute de oameni locuiau în imediata noastră apropiere, și era posibil ca unii dintre ei să aibă același tip de monitor de copii ca noi.

I-am spus și Lindei asta când s-a întors. Ea a părut să se liniștească, însă după o clipă s-a uitat la mine și mi-a zis: „Dar de copilul ăla n-are grijă nimeni"

Acum, când le istorisea și lor pățania, toată neplăcerea pe care o simțiserăm atunci dispăruse. Devenise o poveste. Dar Linda tocmai scrisese o nuvelă în care vorbea despre acel episod. Senzația neplăcută rămăsese intactă, dacă nu cumva chiar se întețise. Pentru că așa era ea, acesta era darul ei, putea să distileze viața până la punctele de

intensitate extremă în care se concentrau toate semnificațiile. Deseori îmi dădeau lacrimile atunci când citeam un text scris de ea, poate și pentru că dintr-odată personalitatea ei mi se arăta atât de limpede.

– Am cumpărat monitorul pentru copii chiar când ne îndreptam spre Gotland, am spus. Ții minte? Îți mai amintești excursia aceea?

– Da, a spus ea. Țin minte cum fugeai la magazin cu rucsacul în spate ca să faci cumpărăturile pentru micul dejun.

– Fugeai? s-a mirat Geir. La ce distanță era?

– La zece kilometri, i-am răspuns. Au fost câteva luni în care am avut o condiție fizică excelentă. Dar nu eram conștient de asta. Totul este relativ. Când reușești să faci un lucru, întotdeauna există altceva ce nu reușești să faci. Așa că m-am concentrat pe asta.

– Concediul fără mașină și cu copii este o specie literară de sine stătătoare, a râs Linda.

– Sonetul vieții cu bebeluși, i-am zis. Mai greu de atât nu se poate.

– Dar a fost frumos, a spus ea. Eram gravidă cu Heidi. Și Vanja era atât de mică! Nouă ni se părea mare, dar ea era cât o nucă!

– Da, i-am spus. Al dracului, cât de repede trece timpul! Parcă toate astea s-au întâmplat în copilărie.

Stătuserăm acolo două săptămâni, într-o casă închiriată, la liziera pădurii, iar în mijlocul acelei păduri, care îmi amintea în multe feluri de pădurea de la Hove, fiind alcătuită în mare parte din pini ce creșteau de-a lungul drumului până la mare, existau câteva formațiuni de piatră, *rauker*, de culoare albă. Ah, ce atracție exercita locul acela asupra mea! În fiecare după-amiază, cât timp Linda și Vanja rămâneau acasă, eu alergam până acolo ca să le admir. Arătau ca niște statui. De înălțimea unui om, albe, printre trunchiurile erecte ale pinilor. Aveau ceva totemic, mă duceau cu gândul la indieni și la o lume fără mașini, fără asfalt, fără beton, fără sticlă, fără aparate. Doar ceea ce crește și oamenii care trăiesc în mijlocul a ceea ce crește. Fugeam într-acolo, mă uitam la ele, mă încărcam de sentimente, apoi mă întorceam în goană la mica mea familie.

Acest episod nu mai era acum ceva ce tocmai se întâmplase, ci era ceva de demult, așa cum această seară petrecută pe terasă va constitui cândva, peste nu foarte mulți ani, un punct înspre care să privesc în urmă, detașat de viața pe care o voi trăi atunci. O amintire este un raft pe muntele conștiinței, acolo stăm noi și ciocnim paharele și

povestim, iar pe raftul de dedesubt stă tata pe scaunul lui, el este mort, fața îi este plină de sânge. Și pe raftul de sub el suntem la un popas, undeva în inima Agderului, tata, mama, Ygve și cu mine, tocmai am cules mure toată dimineața, iar acum stăm și mâncăm pachețelul pe care-l avem, și chiar în apropiere curge un râu, apa verde cu alb e rece ca gheața; râul izvorăște din muntele înalt aflat chiar în spatele nostru, iar pe partea cealaltă, pe marginea drumului, plin de praf, e parcat Opelul nostru Kadett roșu.

Dar în momentul de față nu trăiam o amintire, încă nu era trecut, ci punctul în care ajunseserăm, această seară care se apropia de final.

– Nu ești obosită? a întrebat-o Linda pe Christina, care a dat din cap, da, era obosită, și acestea fiind spuse, totul s-a terminat, pentru că eram obosiți cu toții și copiii noștri se trezeau în cel mai rău caz la cinci, în cel mai bun caz la cinci și jumătate, așa că nu mai trebuia decât să strângem masa, să punem vasele în mașina de spălat, să stingem luminile, să ne spălăm pe dinți și să mergem la culcare.

Eram întins pe spate în întuneric, așteptând-o pe Linda să termine la baie. Când a venit și s-a scufundat în pat, de parcă ar fi alunecat într-o apă, am strâns-o în brațe, simțind-o lipită de mine, cu căldura și cu parfumul ei.

– Te iubesc, i-am spus.

Și dintr-un motiv sau altul, plângeam când i-am spus asta. Cum n-am scos nici un sunet, doar ochii mi se umpluseră de lacrimi, ea nu și-a dat seama.

A doua zi ne-am dus la plajă. Linda a făcut niște chiftele și a uns câteva felii de pâine, eu am făcut o omletă, cafea și suc de fructe, am pus totul într-o ladă frigorifică, am pus și o pătură mare, prosoape și costume de baie și pentru fete am luat pernuțele de înot pentru brațe fără de care nu se putea, apoi le-am încălțat cu sandale și le-am îmbrăcat în rochii de vară, le-am dat câte o șapcă, le-am uns cu cremă de protecție, l-am pregătit la fel și pe John și l-am așezat în cărucior, după care am putut porni. Până în vara aceea, Riebersborg fusese sinonimul plajei pentru noi, însă acolo nu era umbră nicăieri, iar Linda nu suporta soarele și se ascundea mereu sub pălării largi și în spatele ochelarilor întreaga vară, și întotdeauna alegea partea umbrită a străzilor și întotdeauna stătea sub umbrelă atunci când eram la vreo terasă, spre deosebire de mine, care întotdeauna voiam cât mai mult

soare. La începutul verii ne-am dus la Sibbarp; chiar dacă se afla destul de departe, pe marginea plajei creșteau copaci, sub care se forma cea mai delicioasă și mai densă umbră, și de atunci tot acolo am mers ori de câte ori voiam să ne scăldăm. Era prea departe ca să mergem pe jos, așa că luam autobuzul de la Bergsgatan de lângă Konserthuset; ne lua cam o jumătate de oră drumul până la Sibbarp. Njaal, Heidi și Vanja mergeau în față, urmați de Linda cu geanta frigorifică pe un umăr, Christina cu un rucsac pe spate și Geir cu o plasă în mână, și la urmă veneam eu cu căruciorul lui John și cu o geantă mare ticsită cu de toate pentru toți. Era cald și în stația de autobuz nu era nici un pic de umbră, așa că a fost o ușurare să vedem autobuzul apărând după nici zece minute. Era aproape plin. Geir și Christina au găsit locuri chiar în față, Christina l-a luat pe Njaal în poală, Vanja și Heidi s-au așezat chiar în spatele spațiului deschis de la mijlocul autobuzului, iar Linda și cu mine am stat chiar în spatele lor, Linda ținându-l pe John în brațe. Am trecut de spital și am intrat în zona de lângă Pildammsparken, unde se află și vechiul, dar deosebit de frumosul stadion; acesta avea forma unui bol alungit sau a unei bărci cu fundul plat și fusese construit în epoca funcționalismului arhitectural din anii '20. Din nefericire, nu era foarte potrivit pentru fotbal, deoarece avea piste late de alergări și gradenele aveau un grad mic de înclinare, motiv pentru care se și construia acum un stadion nou chiar lângă cel vechi. În apropiere mai era și Baltiska Hallen, precum și un teren cu gazon acoperit. Mersesem și eu acolo o vreme, în prima iarnă petrecută la Malmö; acolo jucau fotbal câțiva jurnaliști în miezul zilei, de două ori pe săptămână, și m-am fofilat și eu printre ei.

Mi-am șters sudoarea de pe frunte și mi-am dat seama că trecuserăm de intersecția cu Bellevuevägen. Mă familiarizasem cu orașul atât de puțin, încât tot nu știam care erau legăturile dintre diferitele cartiere. Trebuia să fim în apropierea casei de vacanță, mi-am zis. Simplul gând la acel loc îmi dădea dureri de cap. M-am uitat la Linda și la John. Fața lui era umedă, ochii i se închideau încet și se deschideau ca două guri de pești. Peste câteva secunde avea să cedeze somnului care, la această vârstă, acționează în plină forță.

Vanja s-a răsucit căutându-mi privirea și m-a întrebat când ajungeam.

– Peste câteva minute, i-am spus.

– Cât înseamnă un minut?

– Șaizeci de secunde.

– Cât durează o secundă?

– De acum până acum, i-am zis.

– Ce puțin!

– Dar te rog frumos să nu începi să numeri, am rugat-o.

– De ce nu? s-a mirat ea.

Am ridicat din umeri.

– Bine, poți să numeri dacă vrei, am căzut eu de acord, iar ea s-a pus pe numărat. Când a ajuns la treizeci și unsprezece, am corectat-o. Am intrat în centrul cartierului Limhamn, strada principală era înțesată de mașini, iar trotuarele erau pline de oameni.

– Ce vine după treizeci, tati? a vrut să știe Vanja.

– Patruzeci, i-am răspuns eu uitându-mă spre Linda. Doarme? am întrebat-o.

Ea a încuviințat din cap.

Autobuzul mergea de-a lungul țărmului, imediat după aceea au apărut mari întinderi de iarbă, ici-colo pâlcuri de foioase verde-închis, iar la final a virat înspre stația de la capăt de linie. Linda l-a dus pe John în brațe până la cărucior, el s-a trezit și a început să plângă, eu am scos căruciorul, ea a încercat să-l așeze pe locul lui, el a dat din picioare, atunci l-am preluat eu și după aproape douăzeci de secunde, când s-a dat bătut, i-am strecurat piciorușele în cărucior, am ridicat geanta și i-am urmat pe ceilalți, în vreme ce John și-a lăsat capul pe spate și a adormit la loc. Am grăbit pasul ca s-o prind din urmă pe Linda. Vanja, Heidi și Njaal mergeau în fața noastră în pas săltat, ca niște cățeluși. Pe mare, vaporașe, și la mal, un dig plin de oameni. Până și pe gazon erau o mulțime, câțiva se plimbau, alții se jucau, undeva se auzea zumzăitul unui avion teleghidat, unii stăteau întinși pe pături. Aerul era împânzit de buburuze, câteva au aterizat pe tricoul meu alb și le-am făcut vânt jos. Am străbătut gazonul, am lăsat în urmă chioșcul și am mers pe poteca de pietriș de-a lungul plajei până în capătul din nord, unde se aflau copacii. Am trecut de o femeie în costum de baie care-și mișca picioarele în modul acela precaut, ca atunci când nu ești obișnuit să mergi desculț, și am depășit și trei tineri la vreo douăzeci de ani, ai căror chiloți se vedeau de sub șorturile de baie lăsate prea jos. Linda mergea lângă

Christina, în timp ce copiii le lăsaseră mult în urmă, alergând ca să vadă cine ajunge primul. Geir s-a oprit să mă aștepte.

– Ai văzut-o? m-a întrebat el.

– Pe cine?

– Pe tipa în costum de baie. Era udă în jurul sânilor. Complet udă. Dar era uscată în rest, deci înseamnă că nu făcuse baie. Era lapte. Lapte de sân.

– N-am observat nimic, i-am răspuns.

Se auzeau niște pocnituri mici pe sub picioarele mele, așa că m-am oprit să văd ce era. Erau buburuze peste tot pe jos. Plin de buburuze pe potecă și pe iarbă. Aerul colcăia de ele. M-am dus până la copac, am întins pătura la umbră și am început s-o ajut pe Heidi să-și pună costumul de baie și pernuțele de înot, în timp ce Linda o ajuta pe Vanja. John dormea în cărucior, cu bărbia lăsată în piept și cu pălărioara trasă pe ochi. Trei buburuze se așezaseră pe tricoul lui, o alta aterizase pe borul îngust al pălăriei. Le-am simțit prin păr și am scuturat din cap.

– Te descurci cu ei? am întrebat-o pe Linda. Ea a încuviințat și s-a apucat să se schimbe, în timp ce eu am început să așez mâncarea. Pătura era ticsită de buburuze. Mi-am ridicat privirea. Veneau roiuri mari înspre plajă. M-am uitat pe piept; patru insecte se puseseră acolo. Le-am făcut vânt, am prins pătura și am scuturat-o, am reașezat-o, apoi am început să scot cutiile cu pâine, chiftele, salată, omletă și măsline. Fir-ar să fie! Ce de buburuze sunt aici! am exclamat.

Geir își vântura brațele prin aer. Christina se îndrepta către plajă, ținându-l pe Njaal de mână. Acum că știam, vedeam limpede că era gravidă. Dădea din mâini prin aer. Njaal îi imita mișcarea. Linda și-a fluturat părul. Heidi și Vanja se țineau de mână pe malul apei și se uitau în larg. Pătura era plină de buburuze din nou.

– Nu-i chip să mănânci aici, am bombănit. Sunt peste tot! Uită-te, i-am spus lui Geir arătând înspre roiurile care se îndreptau către noi.

– Poate că ar fi mai bine acolo, a sugerat el. Este spațiu larg și vântul bate mai tare.

Ne-am dus până la capătul pajiștii, dar și locul acela era la fel de înțesat de buburuze atât în aer, cât și pe pământ.

– Putem foarte bine să rămânem acolo unde ne-am așezat. Oricum nu sunt periculoase.

Întors la umbră, am încercat să le ignor pe cât puteam. Mi-am aprins o țigară, mi-am turnat o ceașcă de cafea. După doar câteva secunde o buburuză plutea în cafeaua mea. Am pescuit-o, am tras aer în piept și am suflat un puternic val de fum, în speranța că buburuzele seamănă cu țânțarii, care se țin la distanță de fumul de țigară. Geir a coborât spre plajă, acum toți cinci erau acolo. Linda mergea încet spre larg împreună cu Heidi și Vanja, care-i ajungeau până la șolduri. Aveau pielea albă ca marmura. Aerul era ticsit de punctulețe mici, negre. Se așezaseră pe toate cutiile și pe suprafața păturii. Mi se cățărau pe pantofi, pe pantalonii scurți și pe tricou. Era neplăcut. Buburuzele se numără printre cele mai frumoase insecte. Prin frumusețea lor simplă, aproape florală, sunt opusul monstruosului. Țânțarii pot să zboare în roiuri enorme și să se afle peste tot, nu e ceva nefiresc, dar când buburuzele fac asta e ceva amenințător, de parcă ceva nu a mers cum trebuie, de parcă ceva care ar fi trebuit să rămână ferecat ar fi fost eliberat, și când am privit înspre brațul de mare unde se înălța giganticul pod Östersundbroen, neliniștitor de aproape la sud, și înspre cerul albastru de deasupra suprafeței albastre și sclipitoare a mării, plin de puncte negre despre care știam că sunt buburuze, m-am gândit în sinea mea că astfel se sfârșește lumea.

NUMELE ȘI NUMĂRUL

În urmă cu câteva luni am primit o scrisoare anonimă de amenințare în cutia poștală; îi era adresată fratelui meu, prin urmare eu primisem o copie, dar fratele meu nu era menționat cu numele lui de familie real, ci prin numele de fată al mamei. Yngve Hatløy, scrisese autorul, care, fiind de părere că fratele meu nu merita numele Knausgård, îi dăduse altul. După toate aparențele, mie nu mi se cuvenea nici un nume, așa că eram etichetat doar prin profesia mea, în mod ironic. „Poetul", acesta eram eu.

Autorul scrisorii afirma următoarele:

E dureros să te gândești că un avort în 1964 le-ar fi făcut zile mai ușoare multor persoane în 2010. Atunci am fi scăpat de înrudirea cu alde Hatløy. Și tatăl tău ar fi fost în viață în prezent.

Yngve s-a născut în 1964; la el face referire expeditorul anonim. Îl informează că ar fi fost mai bine dacă mama ar fi făcut avort, pentru că atunci tata ar fi fost încă în viață. Scrisoarea nu-i fusese trimisă doar lui Yngve, ci și fiicei lui, care nu era decât o copilă. Cartea pe care am scris-o eu e motivul pentru care nu ne meritățm numele de Knausgård, nici eu, nici fratele meu, nici copiii noștri.

Așa de mare este puterea numelui!

Lucru curios, numele a constituit mereu o problemă în familia mea. Pe când era copil, tata încercase mai multe variante, scriindu-și prenumele fie cu „i", fie cu „y", când cu „aa", când cu„å" Văzusem asta în însemnările sale, în cărțile și revistele care au rămas de pe urma lui. Ca adult și-a schimbat numele de familie, și așa a fost cunoscut în ultimii zece ani de viață. Mama a preluat numele de familie al

tatălui meu la căsătorie, dar mai târziu a revenit la cel de fată. Pe cale de consecință, când eu aveam optsprezece ani, părinții aveau alte nume de familie decât mine și fratele meu.

Am început să scriu acest roman dorind să scriu despre tatăl meu, și deoarece natura ficțiunii este de a transforma ceea ce este valabil pentru unul în ceva care este valabil pentru toți, așa cum un anumit tată devine „tată", un anumit frate devine „frate" și o anumită mamă devine „mamă", am folosit numele lui real – în primă instanță numele lui real de familie, apoi numele de familie pe care el și-l alesese. La sfârșit le-am trimis manuscrisul celor care erau implicați. Familia tatălui meu, reprezentată de fratele lui, intenționa să se adreseze instanței pentru a opri publicarea cărții dacă numele nu erau schimbate. Asta am și făcut; am schimbat numele unchiului, al soției și al copiilor săi și al tuturor celorlalți din ramura paternă a familiei. Însă n-am putut modifica numele tatei. Dacă l-aș fi numit, de exemplu, „Georg Martinsen", n-aș mai fi scris despre tatăl meu, așa cum fusese el pentru mine, un trup din carne și oase, care erau și carnea și oasele mele, pentru că numele este singurul lucru din realitate care poate să existe nemodificat în roman, tot restul constituie o referire la ceva, la o casă sau la un copac, nu la o casă sau la un copac în sine; doar numele propriu poate fi același atât în roman, cât și în realitate. Puteam să modific numele tuturor celorlalți, dar nu pe al lui. Asta și pentru că scriam despre mine însumi și despre propria-mi identitate: cine aș mai fi fost eu, dacă tatăl meu ar fi fost un anume Georg Martinsen? Ce s-ar fi întâmplat cu numele meu și cu identitatea mea atunci? Prin urmare, am refuzat. În ziua conferinței anuale de presă a editurii, am avut o întrevedere cu directorul, Geir Berdahl, care-i scrisese unchiului meu, trecând în revistă toate modificările pe care le adusesem romanului în urma presiunilor exercitate de acesta. Ultimul punct din listă era ca numele tatălui meu să nu fie folosit. În ajun, redactorul rubricii de cultură a ziarului *Bergens Tidende* îl sunase pe Berdahl – cei doi se cunoșteau de mult –, deoarece prinsese cumva de veste despre amenințarea unchiului meu cu acționarea în judecată. La un moment dat, neatent, pomenisem acest aspect într-un e-mail adresat unei persoane pe care o cunoșteam bine și care lucra la acel cotidian, iar respectivul îi relatase totul redactorului-șef. Așa stăteau

lucrurile atunci când Berdahl mi-a citit cu voce tare scrisoarea. Până atunci refuzasem să renunț la numele tatălui meu. Dar în acel moment n-am mai fost în stare să-mi susțin cauza, pentru că sala adiacentă biroului unde ne aflam începuse să se umple de reporteri, și atât am fost de înspăimântat de consecințele a ceea ce scrisesem, încât singura posibilitate pentru mine a fost să spun: „OK, poți expedia scrisoarea, voi schimba numele tatălui meu"

Totuși, n-am putut să-l schimb. Nu am putut să-l numesc altfel. Așa că am rezolvat problema nemenționându-l absolut deloc. Nici prenumele și nici numele lui nu se găsesc în roman. În roman, el este un bărbat fără nume.

Când văd numele celor cu care am copilărit, nu-mi amintesc doar peisajul, toate zilele și toate serile în care hălăduiam pe acele tărâmuri, pline de întunericul greu al toamnei sau de lumina diafană a primăverii, ci și cum erau ei atunci. Geir Prestbakmo, Karl Martin Fredriksen, Dag Lothar Kanestrøm, Marianne Christensen și, mai târziu, Per Sigurd Løyning, Arne Jørgen Strandli, Jan Vidar Josephsen, Hanne Arntsen. Numele îi reprezintă pe ei, precum și vremurile în care eu i-am cunoscut, și este un fel de capsulă a memoriei în care absolut orice, fie esențial, fie neesențial, este pus la păstrare. Dar acestea sunt numele lor așa cum le percep eu. Pentru ei înseamnă altceva. Atunci când un individ își pronunță sau își scrie propriul nume, se referă la el însuși. Acest „el însuși" este altceva față de ceea ce văd alții, este interiorul a ceea ce este văzut, plin de gânduri și sentimente la care nimeni altcineva nu are acces, este însăși existența lăuntrică, așa cum se desfășoară ea de la naștere până la moarte.

Numele este strâns legat de această taină și această dimensiune proprie, da, este atât de bine întrețesut numele cu propria identitate, încât este considerat ca aparținând inextricabil persoanei, chiar dacă el nu-i este dat omului cu acest scop la primă vedere, de vreme ce individul nu are nevoie să se numească pe sine însuși, ci numele este menit să-l reprezinte în fața celorlalți. În loc să spună „plângăciosul ăla mic căruia îi ies dinții", l-au numit „Karl Ove" Și de vreme ce numele propriu este orientat atât înspre interiorul ființei, cât și înspre exterior, el constituie un element inimaginabil de sensibil. Există aici

și o fărâmă de gândire magică, deoarece cuvântul *este* ceea ce denotă, sau poate să confere acest sens. Eu „sunt" numele meu, numele meu „este" eu. Dacă cineva îl folosește greșit, atunci mă folosește pe mine greșit. Cea mai simplă formă de hărțuire între copii constă în a-i poci numele celui pe care vor să-l hărțuiască, știind că astfel îl ating în locul cel mai dureros. Cea mai mare gafă socială pe care o poți face este să dezvălui că nu știi numele cuiva; deși îl cunoști foarte bine, îi recunoști chipul, îi știi dialectul, gesturile și mimica și-ți amintești mai multe episoade pe care le-ați trăit împreună, asta nu ajută defel. Atunci când nu-ți amintești numele, nu-ți amintești persoana, pentru că fără nume ea este un nimeni.

Majoritatea oamenilor pe care-i vedem sunt fără nume; sunt toți aceia care stau în spatele nostru în autobuz sau în metrou, toți aceia care trec pe lângă noi pe stradă, care stau în fața noastră la coadă în supermarket. Noi știm că ei au un nume, pentru că toți avem unul, doar că nu-l cunoaștem. Dacă facem cunoștință cu unul dintre ei și ne împrietenim, atunci respectivul părăsește mulțimea de oameni fără nume și intră în cercul oamenilor care au nume și de care suntem înconjurați. Dar mai există un cerc în afara acestuia, cuprinzând numele știute de toți – numele oamenilor celebri. Despre ei spunem că „sunt un nume" Un astfel de nume nu poate fi cerut, fiind ceva care ți se dă, de unde și expresia „a avea un re-nume", și asta se întâmplă doar dacă te faci remarcat într-un fel sau altul. Dacă alergi, mergi cu bicicleta sau cu schiurile cu o viteză nebună, atunci dobândești un renume, dacă știi să cânți frumos ori să interpretezi piese complicate la chitară, atunci ai un renume. Dacă excelezi într-un domeniu, de exemplu în istoria ideilor, atunci devii cineva de renume, tot așa dacă ai o funcție importantă în societate. Acest renume nu reprezintă în primul și-n primul rând o persoană în sine, ci îi reprezintă prestația sau rolul. Dar imediat ce numele cuiva a devenit cunoscut publicului datorită unei realizări, el trezește și curiozitatea în legătură cu cealaltă semnificație a sa: persoana din viața privată. Este ceva caracteristic vremurilor noastre ca personalitatea publică să iasă tot mai mult în evidență împreună cu persoana privată, care astfel devine de asemenea publică. Asta nu înseamnă o decădere a societății, așa cum e percepută adesea, ci este un mecanism necesar de adaptare într-o societate mediatică.

Cea mai stringentă nevoie a unui om, în afară de necesitățile de ordin material, este aceea de a fi văzut. Un om care nu este văzut este un nimeni. Cea mai grea pedeapsă din străvechea cultură nordică era să fii declarat nelegiuit, adică să fii privat de dreptul de a locui acolo unde locuiesc ceilalți. Dacă sosea un nelegiuit, toți îi întorceau spatele. Ar fi putut să-l și ucidă, dacă ar fi vrut, pentru că el era un nimeni, nu avea nici o importanță dacă era viu sau mort, dar de ce să-l omoare, când își puteau întoarce privirea de la el? A fi văzut este un lucru la care râvnim întotdeauna. Dar a fi văzut poate avea mai multe semnificații; a fi văzut într-o societate agrară nu este același lucru cu a fi văzut într-o societate mediatică. Cel văzut într-o societate mediatică le este vizibil tuturor. Și când a fi văzut devine sinonim cu a fi văzut de toți, asta trezește dorințe deșarte, pentru că a fi văzut de toți este un privilegiu rezervat unui număr restrâns de persoane. Atunci când oamenii de renume nu etalează doar ceea ce-i scoate în evidență, ceva inaccesibil pentru majoritatea, altfel spus latura lor publică, ci își arată și latura privată, care nu este inaccesibilă, ba chiar dimpotrivă, este ceva absolut obișnuit, ceva ce toți ceilalți trăiesc, atunci personalitatea publică nu mai este inabordabilă, ea nu mai constituie un obiect de venerație și de dorință, ci devine posibilă identificarea cu ea, și prăpastia dintre viața privată cotidiană – unde numele desemnează individul și nimic mai mult – și viața publică este ștearsă aproape complet: de fapt, ei sunt aproape ca și noi. Te poți recunoaște în ei, și acesta este un mod de a fi văzut. În asta constă sentimentul de siguranță, deoarece, dacă dorința de a fi văzuți este foarte puternică în noi toți, o forță egală ne împinge în direcția opusă, aceasta fiind dorința de a fi ca toți ceilalți. Dacă ești ca toți ceilalți, faci parte din mulțime, și dacă ești în mulțime, te afli în siguranță. Dacă un grup de oameni se află în fața unei primejdii, așa cum s-a întâmplat adeseori în istoria umanității, cel mai important aspect este să nu fii văzut, să nu atragi atenția asupra ta. A fi văzut este vital, dar la fel de vital este și să nu fii văzut. Nimic nu e mai periculos decât să intri în atenția altora și să fii în văzul lor. Prin deschiderea către viața privată, către acest cotidian pe care-l împărtășim cu toții, devii atât o parte din comunitate, cât și parte dintre puținii aleși, văzuți de toți.

Atât de dominantă este ideea de a fi văzut, de a fi văzut de mulți oameni, prin intermediul media, drept un nume cu o aură, încât

aproape toți cunoscuții mei au început să-și folosească numele ca pe ceva care nu doar că face trimitere la propria persoană, plin de înțelesuri pe care ei înșiși nu sunt stăpâni, ci și ca reclamă pentru concepția lor despre sine, prin crearea de pagini de Facebook unde conferă propriului nume o anumită aură, prin contextualizarea lui într-un anume fel, cam tot așa cum o anumită marcă se clădește pe renumele unei dive pop. Imersiunea în mass-media nu înseamnă doar să ne uităm la fotografiile altor oameni din alte locuri, și în acest fel să ne orientăm în funcție de ce se întâmplă în lume; acest proces influențează modul în care ne privim pe noi înșine și se furișează pe nesimțite în identitatea noastră, care treptat se va recalibra în așteptarea unei priviri colective, a unui „toți", eclipsând privirea concretă într-o situație concretă, acolo unde totul este tangibil, cu consecințe evidente pentru imaginea noastră de sine.

În vreme ce așteptările noastre de a fi văzuți de o persoană anume, de exemplu de către vecini sau de către „animalul de la țară", cum l-a denumit Tor Jonsson, pot fi blocate într-un mod pur fizic, prin închiderea obloanelor, sau rezolvate de la sine prin plecarea într-o călătorie, așteptările noastre în legătură cu ceilalți în general, toți membrii societății, sunt imposibil de eradicat, pentru că întotdeauna ne raportăm la ele în cele mai tainice cămăruțe ale sufletului, pe care le utilăm astfel încât să satisfacă așteptările respective, fix ca pe o bucătărie, care odinioară era un loc în care să iei masa și să gătești, iar acum este o încăpere dichisită cu obiecte exorbitante, ca pentru o expoziție, deși puțini oameni apucă s-o vadă. Acest public interior, a cărui flacără este încontinuu păstrată vie prin prezența televizoarelor din toate camerele, astfel încât mereu suntem văzuți și parcă supravegheați de noi înșine, ne face să devenim mai asemănători, pentru că venerăm același zeu și ne punem forțele în slujba lui într-un sistem de control social mult mai rafinat decât cel născocit de Orwell în celebra lui distopie.

Numele întotdeauna s-a situat între planul real și cel abstract, între individual și social, dar când începe să se formeze și să se încarce cu semnificații noi în locuri unde este rupt de realitatea fizică, pătrunzând în lumea ficțională, chiar dacă nu este observat de cei mai mulți, în același timp în care această lume ficțională crește și ocupă tot mai

mult loc în viețile noastre – pentru că televizoarele nu se află doar în camerele noastre, ci și în vagoanele de tren și sub compartimentele de bagaje din avioane, în cabinetele medicale și la bancă, ba chiar și la supermarket, ba le mai și cărăm după noi, sub forma laptopurilor și telefoanelor mobile, astfel încât, de fapt, trăim în două realități, una abstractă și simbolică, în care ni se arată tot soiul de oameni și locuri care nu au nimic în comun, exceptând faptul că toate se află în altă parte decât noi, și una concretă, fizică, cea în care ne învârtim și pe care o atingem în permanență –, când situația este de așa natură încât totul este fie ficțiune, fie privit drept ficțiune, e imposibil ca misiunea unui romancier să fie aceea de a mai scrie ficțiune. Acesta era sentimentul pe care-l aveam eu; lumea era pe cale să dispară, deoarece întotdeauna se afla altundeva, și viața mea era pe cale să dispară, pentru că și ea se afla mereu în altă parte. Dacă voiam să scriu un roman, acesta trebuia să fie despre realitate, așa cum era ea, văzută prin ochii unuia care îi este prizonier cu trupul, dar nu și cu mintea, care este prizoniera altcuiva, a marii dorințe de a se ridica deasupra zăpușelii opresive, pentru a ajunge sus, în aerul pur al măiestriei. Ascensiunea era asociată cu ficțiunea, cultura, gândirea abstractă, ideologia; prizonieratul era cel al lucrurilor și a lumii corporale, al acestui univers carnal aproape putred pe care-l alcătuim noi toți. Aceasta era ideea sau necesitatea: coborârea înspre realitate. Și semnul distinctiv al acestei realități, singura ei dimensiune transferabilă, era numele. Numele înțeles nu ca vis sau reprezentare, ci drept singurul însemn al omului. Înțelegeam foarte bine că un roman, de vreme ce constă din semne, nu poate să fie realitatea, ci doar o invocare a ei, și că invocarea avea să fie la fel de abstractă ca aceea de care eu fugeam; în același timp știam că romanul, prin ceea ce probabil constituie cea mai importantă calitate a lui, poate să treacă dincolo de vălul obiceiurilor și intimităților noastre prin descrierea fenomenelor într-un mod puțin diferit, cum ar fi, spre exemplu, să insiste asupra unor aspecte anume ori să umple o pagină cu descrierea unui biberon – care în realitate se prezintă altfel, prin „calitatea lui de biberon", îl vedem doar prin prisma funcției sale, nu și prin formă, a cărei combinație dintre moliciunea cauciucului în formă de picătură și duritatea mânerului de plastic vădește o senzualitate aparte, asocierea dintre imitația de sfârc și jucărie fiind concepută anume pentru

plăcerea copiilor, cărora le place atât să sugă, cât și să molfăie obiectele în culori simple și cu forme rotunjite –, sau prin juxtapunerea unor obiecte care în mod obișnuit nu se află unele lângă altele, deoarece nu realitatea e cea care a dispărut, ci atenția mea în ceea ce o privește. Nu trebuia s-o las să-mi scape, așa intuiam eu, după cum nu puteam renunța la explicația găsită pentru absurditatea fundamentală pe care o resimțeam în viață – și care era posibil să nu fie decât o explicație printre multe altele, o eboșă de teorie abstractă în sine, dar eu nu o percepeam astfel, și dacă am învățat ceva în acești patruzeci și doi de ani ai mei, asta a fost să mă bazez pe sentimente. În romanul pe care începusem să-l scriu, numele autentice constituiau însăși cheia. Înțelegeam că multe persoane nu puteau fi numite, pentru că nu doreau să aibă legătură cu întâmplările pe care le descriam, unchiul meu fiind una dintre aceste persoane, și nu am avut nici o problemă în a renunța la numele lor, chiar dacă pentru scurt timp m-am împotrivit ideii, atunci când unul dintre personaje nu a vrut să fie inclus deloc în carte, nici măcar sub un alt nume, pentru că în acel punct nu aveam nici cea mai vagă idee despre ce urma să se întâmple cu romanul meu pe plan public; îl priveam ca pe un experiment realist care urma să trezească interesul unui număr redus de cititori, fiind apoi aruncat în perete din plictiseală și frustrare de către toți care ar fi încercat să-l citească. Din contra, m-am opus vehement schimbării numelor celor aflați în cercul imediat exterior, de pildă cei cu care mă jucasem în copilărie sau colegii de liceu. Ideea romanului era să redea realitatea așa cum a fost. O adolescență marcată de băiatul care locuia acolo și a făcut asta, de fata care locuia dincolo și a făcut ailaltă, de tipul despre care auzisem la vremea respectivă, de tipa cu care mă sărutasem într-o vineri seară, o adolescență nu învăluită în giulgiul literaturii, nu iluminată artificial în studiourile obscure ale prozei, ci descrisă sub puternica lumină a zilei, scăldată în realism. Dacă voiam să obțin acest efect de crud și arbitrar prin intermediul realității, numele erau imposibil de înlocuit. Era cert că realitatea se transforma în altceva pe măsură ce era descrisă, dar speranța mea era că tocmai partea fantastică a fenomenului însuși – coexistența unor oameni care toți se cunoșteau sau auziseră unul de altul, într-o anume perioadă într-un spațiu geografic anume, unde orice se putea întâmpla, dar, în cele din urmă, totul se derula conform acuității și

preciziei realității – că măcar ceva din asta, din aura strălucitoare a copilăriei și adolescenței pe care toți o cunosc, urma să prindă strălucire cu ajutorul literaturii. Fiecare nume care se transforma din nume adevărat în nume fictiv îmi slăbea sentimentul acela și târa romanul tocmai în ceața pâlpâitoare a realității slăbite pe care cartea își propusese s-o atace. Geir G. spunea că n-avea nici o importanță pentru cititor, care n-ar fi văzut legătura cu numele și n-avea să știe dacă erau autentice sau nu. Dar autenticitatea este ca timbrul vocii, imposibil de copiat.

Într-un roman, numele are un efect similar cu cel al unui chip; prima dată când îl întâlnești, îți este necunoscut și străin, însă după ce stai o vreme prin preajma lui începi să-l pui în legătură cu anumite calități, iar mai apoi, dacă persistă și se află în apropierea ta de-a lungul timpului, îl asociezi cu o povestire și, în cele din urmă, o viață întreagă, tot așa cum chipurile pe care le cunoști constituie tot ceea ce știi despre ele, fără ca tu neapărat să te gândești activ la ele; dacă vine un vechi prieten înspre tine, cunoștința este evidentă, numele său e contopit cu chipul, formând tot ceea ce constituie pentru tine persoana respectivă. În cel mai bun caz, numele unui personaj de roman este atât de precis, încât încorporează ceva esențial din spiritul epocii, ba uneori poate să devină emblematic pentru umanitatea universală. Viața neautentică a Emmei Bovary, ambiția fără scrupule a lui Lucien Sorel, pierderea sensului trăită de Hamlet, rigiditatea ideologică a lui Brand. Scriitoarea austriacă Ingeborg Bachmann subliniază într-un eseu faptul surprinzător că literatura vremurilor noastre este lipsită de astfel de nume. Don DeLillo este unul dintre cei mai buni romancieri contemporani: câte nume vă amintiți din toate personajele sale? Bachmann scrie că Thomas Mann a fost ultimul vrăjitor al numelor. Hans Castorp, Adrian Leverkühn, Tonio Kröger, Serenus Zeitblom; numele acestea poartă cu ele însușiri și înțelesuri care nu le aparțin doar personajelor, ci și culturii în care au luat ființă. Thomas Mann a fost ultimul romancier burghez; împreună cu Marcel Proust, marchează punctul final al epocii, și poate că un punct de împlinire desăvârșită, în cazul lui Proust, cel puțin. În nici o altă operă din perioada burgheză nu joacă numele un rol atât de important ca în romanul *În căutarea timpului pierdut*.

Dar acolo nu constituie doar un mijloc pentru obținerea unui efect anume și nici un element de decor, ci o temă majoră, și prin asta își pierde din inocență. Această pierdere a inocenței nu s-a produs numai în romanul lui Proust; pe când francezul crea *În căutarea timpului pierdut* la Paris, Kafka își scria ultimele romane și nuvele la Praga, aplicând numelui o transformare revoluționară: el și-a numit personajul principal Josef K, sau simplu, K. Reducția la o singură literă înlătură tot ceea ce numele aduce cu sine, ceea ce este individual și local, aspecte care devin vizibile tocmai prin absența lor. Noi ne putem identifica tocmai prin ceea ce este individual și local, un nume inspiră în primul și în primul rând o formă de intimitate, iar când intimitatea numelui dispare, intimitatea cu acel personaj dispare odată cu ea, lăsându-l învăluit de ceva necunoscut și enigmatic; numele la Kafka este un anti-nume. În același timp, personajul care-l poartă creează o anumită impresie, el este „cineva", nu un „nimeni" Reducția nu este arbitrară, acele aspecte specifice care dispar odată cu numele, tot ceea ce leagă personajul de ceilalți oameni, precum și de sine însuși, reprezintă povestea sa personală. Dacă povestea dispare, nu ne rămâne decât clipa, și ce este un om într-o clipă? Ce este un personaj fără istoria sa? Ce este acest „ceva" pe care-l percepem, acea impresie pe care ți-o lasă o altă persoană, atunci când știm nimic despre contextul acțiunii sau despre originea sa? Întrebarea nu acoperă complet ceea ce se petrece în proza lui Kafka, asta se observă dacă-l comparăm cu un alt autor care a scris cu puțin timp înaintea lui, Knut Hamsun. În romanul de debut, Hamsun scrie și el despre un om fără istorie și origini, evoluând într-un mediu de care nu este legat, în sens profund. Personajul lui Hamsun este lipsit de nume, dar asta nu înseamnă că este o non-persoană, ci doar că numele său nu este dezvăluit. Diferența dintre personajul ne-numit al lui Hamsun și cel anti-numit al lui Kafka este tangibilă și decisivă pentru lectura celor două romane. Nevoia de individualitate în scriitura norvegianului era mare, uneori strigător la cer de mare, și în prima parte a carierei el s-a opus din răsputeri tendinței literare de a reduce individualitatea, susținând că „unicitatea" nu este unicitate, din contră, ea întotdeauna este semnul a ceva general și universal, iar aceste două dimensiuni sunt conectate prin formule și tipare. „Un om care face negoț cu cai, de exemplu", scria el în documentul programatic *Din viața necunoscută*

a sufletului, „un om care face negoț cu cai nu este altceva decât un geambaș. El este geambaș în toată puterea cuvântului. El nu știe să citească o poveste, să vorbească despre flori sau să arate interes pentru curățenie; nu, el trebuie mereu să facă scandal, să se lovească cu palma peste portofel, să înjure ca un barbar și să miroasă a grajd." Literatura, așa cum o vedea Hamsun, era simplă, schematică, structurată, având coeziune, armonie, limpezime, în timp ce viața pe care o vedea în jurul său era complexă, nesistematică, lipsită de coeziune, arbitrară, fără armonie, neexplicată. Cum să faci limba să iasă din sistem și să pătrundă în viață, așa cum este ea trăită? Aceasta a fost întrebarea formulată de Hamsun în toamna anului 1890, la Lillesand. Era o înfruntare a realismului, sau o încercare de a atinge un nou realism, mai autentic, și ce a făcut el pentru a-și atinge scopul a fost să înlăture toate categoriile care stabileau anumite conexiuni și care orientau înțelegerea personajului: prin urmare, fără copilărie, fără părinți, fără locul natal, fără prieteni, fără mediu, fără istorie – și fără nume. El era în căutarea unicității și, prin urmare, a încercat să atingă clipa prezentă, înțeleasă drept lumea *înainte de* conferirea sensului, *înainte de* deslușirea semnelor, adică aceea aflată în eternitatea încă inexplicabilă. Dacă numele este chipul personajului dintr-un roman, personajul lui Hamsun ar fi trebuit să fie fără chip, dar nu este așa, „eul" lui este atât de puternic, atât de îndărătnic și acumulează în el atât de multe, încât aproape că devine un nume, îți este familiar imediat, însă fără a cădea pradă simbolismului atât de disprețuit de Hamsun. El nu a dorit ca personajul să reprezinte o perioadă sau o epocă, ci să se reprezinte doar pe el însuși, pe om ca ființă unică. Intenția lui Kafka de a îndepărta originile, trecutul și mediul personajelor sale a avut un rezultat aproape opus, căci el nu dorea să înfățișeze unicitatea ființei în dezvoltarea și individualitatea sa, ci forțele care o țin legată și care o ghidează, nu în aspectele apropiate, personale și intime, ci în cele universale și generale, unde ele apar fără chip, întocmai ca personajul principal. K-ul este ca o legătură la ochi. Josef K., spunem noi, și nu ne gândim la caracterul unei anumite persoane, așa cum facem când rostim „Othello" sau „Odiseu", ci la o anumită stare, obscură, labirintică, imprevizibilă, fără chip.

Personajul principal din următorul roman a lui Hamsun era la fel de rupt de trecutul său ca și „eul" din *Foamea*, și la fel de înstrăinat

de mediul său înconjurător, dar, spre deosebire de el, avea un nume. Numele, Nagel, nu-i conferea nici o apartenență, nici la o clasă socială și nici la o zonă geografică, fiind poate, în primul și în primul rând, o anagramă; în orice caz, te duce cu cu gândul la *galen*, „nebun". Dacă soarta Emmei Bovary este să confunde romantismul cu realitatea, soarta lui Nagel este să vadă prin romantism, prin artă, să vadă dincolo de jocul actorilor din viețile mărunte și dincolo de drama lumii largi: totul este un simulacru, aceasta este viziunea lui. Chiar și moartea înspre care este împins la final are ceva regizat în ea, nu sub forma unei tragedii, ci mai degrabă ca un soi de farsă. Faptul că nimic nu poate fi luat în serios este un punct de pornire straniu pentru un roman, care la un nivel sau altul trebuie să se ia pe sine în serios, înainte de toate ca să poată fi scris. *Mistere* poate că nu este un roman reușit, dar conține câteva pasaje remarcabile, în care Hamsun încearcă să pătrundă și mai mult în „acum" și să descrie mișcările aproape complet haotice care se iscă în mintea omenească, într-o clipă anume, dar aleasă la întâmplare. Din tot ceea ce se petrece în conștiința lui Nagel nu sunt multe lucruri pe firul cărora să poți merge până la un anumit „sine", sau, mai bine zis, este greu să spui ce anume este acest sine, asta și pentru că atât de mult din ceea ce-i trece pe minte provine din exterior, mai întâi prin limbă, care este aceeași pentru toți, apoi prin faptul că a fost creat din diverse cioturi culturale, și ceea ce ni se arată atunci, poate pentru prima dată – deoarece eu nu am văzut la nici un alt autor un flux al conștiinței redat prin tot ceea ce conține el, la un loc, important sau neimportant –, este felul în care lumea curge prin individ, într-o asemenea măsură, încât trebuie să ne întrebăm dacă ceva asemenea individualității chiar există, și, în acest caz, în ce moduri se manifestă. Și dacă nu există, atunci ce reprezintă un nume?

„*Names! What's in a name?*" întreabă Joyce în al nouălea capitol din *Ulise*, care se petrece în biblioteca națională din Dublin, unde Stephen Dedalus, tânărul cu un nume care nu sună tocmai realist, discută despre Hamlet și Shakespeare cu câțiva cunoscuți de-ai săi intelectuali. Problematica numelui a fost abordată prima oară de Shakespeare. Shakespeare, zice Stephen, nu a fost Hamlet, ci tatăl lui Hamlet, regele mort care i se arată fiului său drept stafie. Atunci, mama lui Hamlet, regina Gertrude, era Anne Hathaway, soția lui

Shakespeare, care conform lui Stephen îi fusese necredincioasă – în timp ce Hamlet era Hamlet Shakespeare, fiul mort al lui William Shakespeare și al lui Anne Hathaway. De altfel, romanul se deschide cu o conversație între doi bărbați tineri, sus într-un turn; unul din ei, Stephen, tocmai și-a pierdut mama. Celălalt tânăr, Buck Mulligan, îi spune: „*The aunt thinks you killed your mother*", „Mătușa crede că ți-ai ucis mama", și Stephen îi răspunde: „*Someone killed her*", „Cineva a ucis-o" Turnul este al castelului din Elsinore, Dublin Bay este strâmtoarea dintre Danemarca și Suedia, Stephen este Hamlet. Dar Stephen este și Telemah, în căutarea tatălui său, Odiseu, altfel spus evreul Leopold Bloom. Leopold Bloom este, în afară de Odiseu, și Virgiliu atunci când se plimbă noaptea alături de Dante, adică Stephen, pe străzile Dublinului, a se citi străzile iadului, și este și autorul Henry Flowers, care în secret îi trimite scrisori înflăcărate unei femei cu care a intrat în legătură printr-un anunț. Dar el este și tatăl unui fiu care a murit, ceea ce în universul acesta îl face să fie Shakespeare, tatăl lui Hamnet. Și soția sa nu este doar Penelopa, asediată de bărbați în absența lui Odiseu, ci și Anne Hathaway, altfel zis Regina Gertrude, pentru că puțin după ora patru în acea după-amiază ea face amor cu impresarul său și-l încornorează pe Bloom. *Ulise* este un roman despre transformare, dar este și un roman despre tot ceea ce rămâne mereu la fel, și dimensiunea cu care se lucrează cel mai mult, acel mister de care încontinuu se izbește, este timpul. Acțiunea se petrece într-o singură zi la Dublin, și clipa este un fel de ușă, stă deschisă atât către trecutul care urcă și se scufundă pe nesimțite în toți și în toate, cât și către viitorul care se încolăcește în jurul ei. „*Hold on to the now*, se gândește Stephen în bibliotecă, *the here, through which all future plunges to the past.*" „Ține-te de clipa de acum, de locul de aici, prin care tot ce va să vie se-aruncă înspre trecut." Acolo există și o filosofie de viață, și o poetică. Atunci când discută despre Platon și Aristotel, Stephen se gândește că Aristotel ar fi evaluat înlănțuirea de idei a lui Hamlet despre moarte, acest „monolog ireal, fără semnificație și lipsit de dramatism", ca fiind la fel de superficială ca a lui Platon. Stephen este străin de apoteoza idelor, de cerul fără formă al sufletului, el crezând în lumea materială și în plenitudinea acesteia, și ceea ce Joyce urmărește în *Ulise* este să cerceteze modul în care ideile și imaterialul se răsfrâng

asupra materialului, pornind de la ideea că acestea se află doar acolo, în durata unei clipe, în trupurile și în stările care sunt acum prezente. „*What is a ghost?*" „Ce este o stafie?" se întreabă Stephen. „*One who has faded into impalpability, through death, through absence, through change of manners.*" „E unul care s-a topit întru impalpabilitate prin moarte, prin absență, prin schimbarea felului de a fi." Stafia este cea care s-a evaporat în intangibil. Accepțiunea obișnuită este că acest lucru s-a întâmplat prin moarte, prin distanțare ar fi extrapolarea logică, dar, în ultimă instanță, prin modificarea comportamentului, se trece de la moartea unui individ în domeniul universal: stafia este tot ceea ce timpul a lăsat în urmă. Aceasta este marea tematică a lui Joyce, pe care scriitorul o abordase mai întâi în nuvela *Cei morți,* care, în comparație cu romanul *Ulise*, a apărut în format mai mic și mai accesibil.Chiar spre finalul ei, Joyce folosește aceeași exprimare pe care ulterior o va folosi Stephen: *His own identity was fading out into a grey impalpable world*, așa scrie. Iar lumea lui cenușie și intangibilă, în care și eul lui s-a scufundat, era lumea morților. Până și lumea aceasta tangibilă, pe care acești morți au clădit-o odată și în care mai apoi au trăit, s-a destrămat și a dispărut. În *Ulise*, această idee este lăsată liberă, am putea spune, scoasă din cadrul strict al teatrului de cameră și transpusă în viața agitată, într-o zi obișnuită, unde ea devine activă pe toate planurile și în toate contextele, deși nu domină nici unul, deoarece, dacă acțiunea se petrece pe durata unei zile și textul este mereu în apropierea clipei actuale, atunci nimic nu este dominant, totul fiind dizolvat în „acum". Este vorba despre istorie, despre mitologie, este vorba despre moarte, filosofie, este vorba despre religie și, nu în ultimul rând, dacă nu chiar cel mai important, despre identitate. Nici una dintre aceste unități nu este divizată sau disipată, acestea sunt văzute doar prin prisma unei clipe, care nu poate cuprinde decât mici frânturi odată. O frântură din moartea mamei ici, mirosul din camera în care zăcea, o idee de la Toma de Aquino colo, sclipirea unei raze de soare pe un geam, sunetul valurilor, un cal de tracțiune aflat peste drum, o propoziție într-un ziar, un fragment dintr-o arie, o bibliotecară supusă, un gând la cărțile de pe rafturile ca niște cufere. Așa este viața în lume. Pentru a o înțelege, sau pentru a cugeta la ea, trebuie să te dai cu un pas înapoi. La fel și în cazul lui *Ulise*. Toate părțile acelea mărunte, toate

structurile disipate în „acum", se adună într-o imagine mai mare, care constituie răspunsul lui Joyce la întrebarea: Ce înseamnă să fii un om? Romanul are trei personaje principale: Stephen Dedalus, tânărul aflat pe drumul său de ascensiune, care-și cheltuiește toată energia pentru a se elibera de ceea ce-l ține legat: de tatăl său, un bețivan fermecător, de mama lui, a cărei moarte îl apasă și îi declanșează procese de conștiință, de prietenii lui, cu care se află în competiție, și de educația lui, care înseamnă familiarizarea cu gândurile altora – sugestia lui îndrăzneață cu privire la mediocritatea lui Hamlet este un mod de a se ridica prin ceea ce se numește în general, cu resemnare, aroganță tinerească, dar care evident este doar o forță necesară; Leopold Bloom, bărbatul de vârstă mijlocie (care astăzi ar fi fost perceput drept tinerel și ar fi mers în pantofi sport și s-ar fi tuns zero; el are treizeci și opt de ani), e în floarea vârstei, ocupând postul de agent de publicitate fără ambiții, un om obișnuit care se descurcă așa cum poate; și Molly Bloom, cu câțiva ani mai tânără decât soțul ei, cântăreață, care aproape toată ziua zace în pat și care abia dacă este pomenită până la finalul romanului, când i se dă cuvântul pentru un lung monolog interior, complet diferit de tot ceea ce-l precedă. În multe privințe, Leopold Bloom este opusul lui Stephen Dedalus; în vreme ce tânărul este prezentat în vârful unui turn, sus, deasupra lumii, de unde și legătura cu Hamlet, Grecia antică și creștinism, bărbatul de vârstă mijlocie este înfățișat în mijlocul lumii cotidiene, într-o bucătărie, și încă de la început este legat foarte puternic de bucuriile pământești sau trupești; mai întâi, izul slab de urină de la niște rinichi prăjiți, apoi reconfortantul miros al propriilor excremente pe care-l simte după ce a stat să-și golească intestinele. Mai târziu, în aceeași zi, când trece pe la muzeu și contemplă statuile de acolo, se oprește tocmai în dreptul Afroditei, dar nu dintr-un motiv intelectual sau artistic. Mintea lui Leopold Bloom este prea plină de fragmente din realitatea imaterială, dar de cea mai joasă speță, așa cum se prezintă în ziare și anunțuri, panouri publicitare și fluturași, el înțelege greșit multe lucruri, fiind adesea naiv, dar, spre deosebire de Stephen, el este un om împlinit, un om complet, un om adevărat, așa că, atunci când cei doi se întâlnesc în sfârșit și străbat orașul noaptea, el este un adevărat Virgiliu față de Dantele lui Stephen Dedalus. Nici unul dintre cei doi nu știe că, în momentul

când ei se așază în bucătărie, Molly Bloom stă întinsă în pat deasupra lor și reflectează, și habar n-au că ea le este superioară, în sensul că își vede soțul infinit mai limpede decât o vede el pe ea, iar pe Stephen îl vede ca pe fiul tatălui său, ca pe un elev silitor.

Puține personaje din literatura universală sunt construite într-o manieră atât de complexă, însă romanul n-ar fi putut să poarte numele nici unuia dintre cei trei eroi. N-ar fi putut să se intituleze *Leopold Bloom*, așa cum romanul lui Flaubert se intitulează *Doamna Bovary*, sau așa cum piesa lui Shakespeare se intitulează *Hamlet, Prințul Danemarcei*, pentru că romanul este mai mare decât ei; cu alte cuvinte, personajele nu constituie punctele focale pentru tema romanului. Cu toții cunoaștem conflictul Doamnei Bovary, conflictul lui Hamlet, conflictul în care este prins Don Quijote, pentru că la ei ne gândim ori de câte ori le auzim numele, dar cine cunoaște conflictul lui Stephen Dedalus? El este mai inteligent decât Hamlet, gândurile lui Hamlet despre moarte i se par superficiale, iar orizontul lui este mai vast; pe de altă parte, la fel ca prințul danez, și-a pierdut unul din părinți și se simte vinovat pentru asta, și totuși Stephen, ca personaj literar, nu se ridică nici măcar la nivelul genunchilor lui Hamlet. Să fie oare din cauză că Anglia elisabetană a avut o altă relație cu grandoarea decât Dublinul de la începutul secolului XX? Joyce s-a luptat din răsputeri să redea viețile oamenilor complet obișnuiți, și contrastul cu grandoarea lui Odiseu și a lui Hamlet este mereu în atenție; dacă se întâmplă același lucru și în *Ulise*, se întâmplă la o scară redusă. La Dublin, transformările impresionante și sălbatice ale lui Prometeu incumbă unui câine și fanteziei lui Stephen, după cum notează Olof Lagercrantz. Viața măruntă, înțeleasă drept lucruri obișnuite din realitatea imediată, constituie baza în *Ulise*, și prin această viață marile personaje și teme se unduiesc asemenea unor fantome. Dar faptul că un om obișnuit, care în ochii unora este chiar neînsemnat, poate să devină un personaj de roman este ceva cunoscut, Emma Bovary nu este vreo prințesă și nici vreo contesă, ci este soția desconsiderată a unui farmacist de provincie. Diferența este că doamna Bovary, Don Quijote și Hamlet trăiesc în povestire, pe când la Leopold Bloom, Molly Bloom și Stephen Dedalus lucrurile stau pe dos, pentru că povestirea trăiește prin intermediul lor. În aceasta constă noutatea la Joyce și în literatura modernistă: limita dintre „eu" și lumea

înconjurătoare este slăbită atât de radical, încât relația pare aproape osmotică. Oamenii devin oarecum mai mari, doarece cuprind atât istoria, cât și fluxul prezent al întâmplărilor, dar se și micșorează, deoarece unicitatea și individualitatea lor, însumate în nume, ceea ce ei *sunt*, se dispersează astfel.

Chiar dacă Joyce a dobândit aceste perspective, care au luat naștere concomitent în atâtea alte ramuri ale culturii, ele niciodată nu le-au fost accesibile tuturor, cum a fost odinioară *Odiseea*, de exemplu, pe care, ne putem imagina, o ascultau copiii, dar și adulții, bărbați și femei, săraci și bogați deopotrivă. *Ulise* a avut întotdeauna un număr redus de cititori, la fel ca alte opere inovatoare din perioada modernistă, nu doar în literatură, ci și în filosofie sau psihologie, de pildă cele ale lui Husserl și Freud, pentru că, deși multe dintre ideile lor s-au răspândit și au devenit universal valabile, acea exactitate de care depind și pe care doar lectura directă o poate oferi s-a pierdut pe drum. *Ulise* a devenit arhetipul cărții greu de citit, opt sute de pagini despre o singură zi, Freud este asociat cu subconștientul, cu statul întins pe divan și vorbitul despre copilărie, precum și cu glumele despre trabuce și trenuri care traversează tunele, Husserl este predecesorul lui Heidegger, iar Heidegger a fost nazist. Faptul că Joyce tocmai despre asta scrie, despre felul în care toate expresiile culturale sunt demontate și trăiesc în mijlocul nostru, sub forma unor aluzii, neînțelegeri, presupuneri, jumătăți de adevăr, mituri și închipuiri, frânturi din ceva și fragmente din altceva, de parcă ar vrea să arate că aceasta este cultura în forma ei adevărată, omenească și vie, pe când Dumnezeu e doar un strigăt în mijlocul străzii, faptul acesta este cumva ironic, pentru că Joyce însuși a devenit simbolul elitismului literar și al întoarcerii spatelui către lume, lucru oarecum de înțeles, de vreme ce el, ca să ajungă aici, ca să pătrundă aceste sensuri, a renunțat fix la modalitățile de comunicare aparținând culturii cotidiene.

În ce constau ele de fapt devine limpede din modul în care autorul american William Faulkner folosește numele personajelor. În romanul său *Zgomotul și furia* ele sunt prezentate fără vreo informație complementară, personajele sunt luate de bune, practic nu se menționează nimic despre însușirile și originile lor; numele lui Faulkner ne lasă complet în ceață.

În eseul său despre numele din literatură, Ingeborg Bachmann scrie despre Faulkner, și exemplele date de ea sunt grăitoare: acum citim despre cineva care o strigă pe Caddie, în secunda următoare, despre cineva care se numește Caddy, fără a ni se da explicații, primul nume este legat de verbul „a lovi", acesta poate să fie un jucător de golf care-l strigă pe băiatul care strânge mingile, *caddie*; ulterior apare și numele Caddie, spațiul temporal este altul, legătura este neclară. Apoi este menționat un personaj pe nume Quentin, într-un moment numele se referă la o femeie, în momentul următor, la un bărbat. Faulkner, într-un fel, merge mai departe decât Joyce în apropierea de realitate, încercând să descrie lumea așa cum se prezintă ea în ochii personajelor sale, și nu depune nici un efort pentru a ne descrie personajele, privirea acestora este nemijlocită, în asta constând realismul. A citi *Zgomotul și furia* este ca și cum ai pătrunde în casa unei familii necunoscute, unde oamenii vorbesc despre apropiații lor fără să te bage în seamă, iar tu auzi doar un șir de nume asociate cu episoade și întâmplări pe care toți le cunosc și, prin urmare, nu sunt niciodată povestite în întregime, fiind doar amintite în trecere. Nu, mai curând este ca și cum ai pătrunde în mintea cuiva care șade acolo și ai lua parte la modul în care percepe respectivul discuția, aluziile și referirile fiind încă și mai obscure; nimeni nu-și explică sieși ceea ce știe deja. Sensul numelor ne este ferecat, dar nu la fel ca la Kafka, unde ele sunt despuiate de mediul și de trecutul lor; dimpotrivă, în *Zgomotul și furia* numele sunt întrețesute cu contextul și istoria lor, și, de vreme ce aceasta nu ne este accesibilă, nici numele nu ne sunt accesibile. Această lipsă de deschidere ne indică tocmai miezul romanului, nucleul în jurul căruia se învârte; ceva s-a întâmplat odată, ceva despre care nimeni nu poate vorbi, nici măcar nu se poate gândi la asta, și totuși evenimentul respectiv este prezent în diversele fluxuri are conștiinței. Nu poate fi comunicat, nu poate fi dezbătut, trebuie ascuns. Se ivește și cuvântul „incest", este ceva legat de asta. Incestul este unul dintre cele mai vechi tabuuri, și întreg romanul, cu atmosfera pe care o transmite, are ceva arhaic în el. Trecutul la Faulkner este asemenea unui abis, cu totul neclar, radical diferit de trecutul lui Joyce, care în primul și în primul rând este dimensiunea culturală, cea concepută și creată, Odiseu și Circe, Dante și Shakespeare. De acel trecut ești conectat prin intelect, pe când trecutul din opera lui

Faulkner este fără nume și fără limbaj, putând fi doar intuit sau simțit. Acea diferență se reflectă și în titluri. Ambele sunt intertextuale, Joyce îl preia pe al lui de la Homer, Faulkner, de la Shakespeare, dar, în vreme ce Joyce folosește un nume, *Ulise*, și trezește o cultură la viață, Faulkner face apel la un fenomen prezent în lume, sunetul/ zgomotul/ larma, și un altul din sfera umanului, mânia/ turbarea/ furia, ambele atemporale. Numele nu se asociază cu arhaicul, ci cu socialul. Faulkner evidențiază distanța dintre arhaic și social prin stranietatea care înconjoară numele, prin privarea acestuia de credibilitate. Astfel se invocă o profunzime existențială la care nici Joyce, nici Kafka nu pot ajunge. Aici nu este vorba despre apropierea sau distanțarea față de actualitate, și conceptul de „profunzime existențială" este de fapt amăgitor, deoarece arhaicul nu se află în spatele și nici în ceva anume; diferența nu constă în diversele niveluri, ci în privire și, prin urmare, în percepție, care este inaccesibilă limbajului, trebuind să fie evocată. Deși secretul în sine nu este inaccesibil în *Zgomotul și furia*, nu poate fi specificat din motive sociale sau psihologice, așa cum secretul este prezent în piesele lui Ibsen, diferența fiind că aici se ridică la suprafață și se face cunoscut, într-un fel de eliberare pe care personajele lui Faulkner n-o cunosc. Cărțile lui Faulkner, Joyce, Flaubert și Kafka locuiesc în social, căci romanul este forma lui literară prin excelență, preocupându-se de relațiile interpersonale și de modul în care este comunicată realitatea pe care noi o constituim și de care suntem înconjurați. Până și la Dostoievski este astfel; niciodată misterul sau divinitatea în sine nu constituie centrul romanelor sale, ci reacțiile lumii înconjurătoare la ele. Aceasta este principala limitare a romanului, faptul că este legat de viața în mediul social, de oameni așa cum sunt ei unii pentru alții, iar în clipa în care romanul părăsește omenescul și se aventurează în ne-omenesc, sau pornește în sus, înspre supra-omenesc, înspre divin, el moare. Atâta vreme cât Dante scrie despre iadul populat de oameni, epopeea lui este în viață; imediat ce urcă înspre cer și vrea să descrie dumnezeiescul, poemul epic moare în mâinile lui. Muzica poate să exprime asta, așijderea și pictura, pentru că forma lor este fără cuvinte, limbajul lor este altul, fără nume, la fel de îndepărtat de eul care-l folosește și cel care-l percepe cum sunt cifrele dintr-o ecuație matematică. Să citești un roman după ce ai ascultat sonatele pentru violoncel ale lui Bach este

ca și cum ai trece de la un apus de soare la obscuritatea unei pivnițe. Romanul este forma vieții mărunte, și când nu este astfel, el minte și nu este un roman adevărat, deoarece nu există nici un eu care să nu fie mărunt. Singura formă literară care poate să-l depășească este poezia. Ea este înrudită cu cântecul și există undeva între muzică și cuvânt; altfel spus, este capabilă să treacă dincolo de cuvânt, și în felul acesta să se rupă de social, care este un alt termen pentru lumea așa cum o știm noi. Asta face ca poezia să fie înrudită și cu religia, care întotdeauna a aparținut omenescului și a privit înspre ne-omenesc, înspre un tărâm în ale cărui vânturi înghețate suntem necunoscuți, străini, nu doar unii față de ceilalți, ci și pentru noi înșine.

O poezie de Rilke începe astfel:

Într-atât se obișnuiseră cu el, încât nici nu-l vedeau.
Dar atunci când lampa din bucătărie s-a aprins și-a început neliniștită
să ardă-n curentul întunecat de aer, necunoscutul
a devenit complet necunoscut.

Contextul este spălatul unui cadavru, și poezia se încheie astfel:

Unul fără nume zăcea acolo,
Gol și pur, și dădea legi.

Numele este cel care leagă corpul nostru de viața socială, numele cumulează toate evaluările și închipuirile despre personalitatea unui om, și ceea ce se întâmplă după moartea respectivului este că numele nu mai este legat de corp: acesta putrezește și dispare, în timp ce numele trăiește mai departe în dimensiunea socială.

Putem să ne imaginăm o persoană fără nume?

Asta ar spune, în orice caz, altceva despre „a fi un om". Fără nume, omul ar fi un loc pentru bătăile inimii, pentru șuieratul suflului, pentru furtuna gândurilor, și ar avea o identitate limitată la o clipă unică, adică ar fi un animal.

Dar și noi suntem astfel.

Omul lui Rilke fusese dintotdeauna necunoscut, dar abia după ce a fost mort și fără nume a putut fi văzut ca atare. Iar legile pe care

le dădea erau cele referitoare la viața din afara lumii sociale, legile cărnii, ale pământului și ale apei.

Perspectiva aceasta este mereu prezentă în opera lui Rilke. Rilke nu degeaba a fost elevul lui Hölderlin, poetul perspectivei divine, în care socialul nu există; la Hölderlin totul este existențial, și faptul că el până la urmă a părăsit cu totul contextul social, dispărând în nebunie, rupând orice legătură cu eul, este greu de înțeles altfel decât o consecință a viziunii despre lume pe care o exprima lirica lui. Rilke este mai apropiat de social, poeziile sale cutreieră dintr-o lume în cea-laltă, iar faptul că el a scris mult despre îngeri trebuie înțeles în această lumină, pentru că îngerii sunt întruchiparea legăturii dintre divinitate și omenesc. Într-una dintre elegiile duineze el scrie:

Fiindcă, pesemne, totul
ne tăinuiește. Iată, arborii SUNT; casele
în care sălășluim dăinuie încă. Numai noi
trecem pe lângă toate ca un schimb aerian.
Și toate se unesc să ne-ascundă în tăcere, jumătate
de rușine, poate, iar jumătate de negrăită speranță.

Poezia se mișcă între ceea ce există, lumea tăcută și fără nume, și lumea cum o vedem noi. Faptul că lumea tăcerii ne ține ascunși înseamnă că ne cunoaște; și ea ne cunoaște pentru că noi din ea provenim, ceea ce înseamnă că am părăsit-o, dar în același timp continuăm să-i aparținem, inimile noastre bat fără un cuvânt, și presupun că asta e mișcarea pe care o descrie el, spre interior, spre ființa noastră, și apoi în afara ei din nou. Religia caută o cale spre interior, spre ființă, și arta încearcă să pătrundă acolo. Religia și arta se contopesc într-un înger. „Toți îngerii sunt cumpliți", scrie Rilke. De ce ar fi îngerii înspăimântători? Pentru că prezența lor dă omenescului un caracter figurativ, în același mod în care o face și moartea. Da, îngerul ne privește prin ochii morții. Îngerii lui Rilke nu au nimic de-a face cu creștinismul, deoarece creștinismul nu are nimic de-a face cu divinitatea. Prin Hristos, Dumnezeu a devenit om, și ceea ce ne-a dezvăluit el ne-a dezvăluit în lumea socială: aproapele ești chiar tu, întoarce și celălalt obraz, toți au o valoare egală. Lumea socială are la bază crearea și păstrarea diferențelor. Dintr-o lovitură,

el le-a eliminat pe toate. Iertarea este imparțialitatea divină sădită în oameni. Este ca și cum privirea s-ar lăsa în jos, de la stele înspre ochi.

Dar tot așa cum nu putem trăi în divinitatea lipsită de diferențieri, nici în uniformitatea iertării nu putem trăi. Suntem prea nesemnificativi, mergem târâș-grăpiș până la casele noastre și pe străzile noastre, pentru o clipă îngroziți de nimicnicia morții, dar scuturăm această spaimă de pe noi și continuăm să mergem de-a bușilea, înăuntru și afară din casele noastre, în sus și în jos pe străzile noastre, cu o vitalitate pe care ne este imposibil s-o facem să strălucească precum lumina orbitoare a zeilor, chiar dacă am vrea, deoarece vitalitatea se izbește de un zid aici, e azvârlită direct înspre tavan dincolo, se prăvale iarăși pe pământ, ne conduce când încolo, când încoace, prin aceste transferuri intermitente, de mică amploare, care nu sunt definitorii doar pentru corpul omenesc, ci și pentru sufletul și mintea sa.

Ne pierdem, și ne pierdem unii în alții.

Atunci când am citit poemul lui Rilke, m-am gândit la tata, la momentul acela în care l-am văzut zăcând mort pe o lespede într-o capelă din Kristiansand, în vara anului 1998.

Într-atât se obișnuiseră cu el, încât nici nu-l vedeau.
Dar atunci când lampa din bucătărie s-a aprins și-a început
neliniștită
să ardă-n curentul întunecat de aer, necunoscutul
a devenit complet necunoscut.

Eu asta am văzut, nu faptul că el era necunoscut, ci faptul că întotdeauna mi-a fost necunoscut. Dacă i-aș fi rostit atunci numele, el nu ar fi reacționat, numele ar fi ricoșat, pentru că nu mai era al lui. El era un cadavru, aflat deci în afara numelui. Corpul căzuse de pe nume și zăcea acolo nenumit. Tot restul săptămânii care a urmat am văzut în frânturi scurte tot ceea ce mă înconjura în același mod, ca pe ceva în afara numelui. Vedeam o lume secretă, și dacă nu am înțeles-o atunci, acum o înțeleg, relația de rudenie dintre moarte și artă, precum și rolul lor în viață, cel de a împiedica realitatea – care este reprezentarea noastră a lumii – să se contopească cu lumea.

Atât de multe din tatăl meu sunt concentrate în numele său! El și-a scris numele diferit în tinerețe, l-a schimbat din nou la douăzeci și ceva de ani, și atunci când zăcea mort și fără nume, numele lui a fost scris greșit pe piatra funerară. Piatra și acum este acolo, în cimitirul din Kristiansand, cu numele scris greșit, deasupra urnei care conține resturile de cenușă ale corpului său. Iar eu, când m-am apucat să scriu despre el, zece ani mai târziu, n-am avut voie să-i spun pe nume. Până atunci niciodată nu mă gândisem la ce reprezintă sau la ce semnifică un nume. Dar acum o fac, poate mai accentuat din cauza întâmplărilor care s-au abătut asupra mea după primul roman, și am început să scriu acest capitol, mai întâi despre numele în sine, apoi despre diverse nume literare și funcția lor în literatură, pornind de la un raționament pe care-l găsisem la Ingeborg Bachmann, despre decăderea numelor literare, într-un scurt eseu dintr-o carte publicată de Editura Pax în urmă cu câțiva ani. Eseul despre nume începea pe pagina din dreapta. Pe pagina din stânga erau câteva versuri dintr-o poezie pe care le-am parcurs neatent în primăvară, când stăteam cu cartea în față ca să văd dacă nu cumva ceva din cele scrise de mine fusese inconștient copiat din lucrarea lui Bachmann.

Sunt
deci încă temple. O
stea
are încă lumină.
Nimic,
nimic nu-i pierdut.

Asta am citit. Bănuiam că poezia îi aparținea lui Paul Celan, deoarece știam că Paul Celan și Ingeborg Bachmann fuseseră prieteni, existând o apropiere literară între cei doi. Pur și simplu știi astfel de lucruri, dar ele nu înseamnă nimic, fiind doar niște conexiuni întâmplătoare și vagi care zac acolo, spre exemplu faptul că Paul Celan o cunoștea pe Nelly Sachs, cu care și coresponda, și că Nelly Sachs s-a mutat la Stockholm în timpul războiului, și că a rămas acolo pentru tot restul vieții. Da, amândoi erau evrei și amândoi scriau poezii care aveau legătură cu exterminarea evreilor. Amândoi aflați în exil, Celan

la Paris și Sachs la Stockholm. Nu am citit nimic din lirica lor, cu excepția poeziei lui Paul Celan intitulate *Todesfuge – Tangoul morții*, care mie mi-a dat impresia de ceva șocant de frumos atunci când mi-a fost prezentată, la Academia de Scriere Creativă din Hordaland, pe când aveam nouăsprezece ani. „*Svart morgonmjølk me drikk ho um kvelden*", cum suna în traducerea lui Hauge, „Laptele negru din zori îl bem când e seară", și „*døden er ein meister frå Tyskland*", „moartea e un meșter german" Ulterior mi-a fost rușine că această poezie mi se păruse atât de frumoasă și sublimă, deoarece tema ei nu erau frumosul și sublimul, ci tocmai opusul frumosului și sublimului, exterminarea evreilor.

Am dat la câteva pagini înapoi în cartea lui Bachmann. Într-adevăr, fusese Paul Celan. Cele șase versuri pe care le cita la final erau dintr-o poezie care se numea *Engführung*. Nu mai auzisem despre ea, dar aveam o culegere de poezii de Paul Celan în traducerea lui Øyvind Berg, care stătuse necitită pe raft de la mijlocul anilor '90, și am găsit-o acolo. Ceva din cele șase rânduri mi-a atras atenția. Poate că era formularea „Nimic,/ nimic nu-i pierdut", atât de pozitivă la prima vedere, dar urmând să se răsucească la o sută optzeci de grade și să capete conotația opusă; „nimic nu-i pierdut" poate să însemne că totul continuă ca înainte, dacă citești direct, cu sensul că nimic nu s-a pierdut, dar dacă o citești cu sensul că „nimicul" s-a pierdut, poemul se deschide spre o cu totul altă dimensiune, de vreme ce „nimicul" nu este doar nimic, ci și punctul terminus al misticii – cabaliștii au scris că Dumnezeu se odihnește în adâncurile nimicului său. Gândul că Dumnezeu este nimic aparține misticii negative; enunțând ceea ce nu este divinitatea, ne putem apropia de ea fără s-o reducem. Nu știam dacă poemul lui Paul Celan se referea la asta, dar în versurile anterioare pomenea despre temple, casele religiei, și o stea, care există doar în întuneric. „O/ stea/ are încă lumină", scria el. De ce „încă"? Și despre temple spunea că „încă" sunt. Avea asta legătură cu poezia lui Rilke, care folosise cuvântul într-un mod neașteptat, scriind „și casele/ în care sălășluim mai dăinuie încă"? Toate acestea îmi stârneau interesul pentru poemul lui Celan, dar cel mai important motiv pentru care l-am căutat și l-am recitit a fost speranța că aș fi putut găsi ceva pentru eseul despre nume. Și am găsit.

Locul unde zăceau are
un nume – n-are
nici unul.

Ceva avea un nume, dar el nu este specificat, și atunci mi-a fost limpede că avusese un nume care-i fusese retras.

Cu această idee în minte, am sesizat că nu exista nici măcar un nume în tot poemul. Nici măcar al unei singure persoane, nicăieri, și nu exista nici un indiciu legat de timp.

Oare de ce?

Indiferent de explicație, poemul mă atrăgea, deoarece aceasta nu era lumea în care numele să fie trecut sub tăcere fiindcă n-ar fi fost esențial, adică nu era esența realității, lumea autentică, situată dincolo de limbaj; aceasta era o lume în care numele pur și simplu nu putea fi rostit. Era de parcă însuși fundamentul numelui ar fi fost distrus.

Care era fundamentul numelui?

În ce mod fusese el distrus?

Am citit poezia, dar n-am înțeles nimic din ea, mi-era inaccesibilă, aproape complet mută. Asta nu era o experiență neobișnuită pentru mine. Nu puteam citi poezii, n-am putut niciodată. Pe de altă parte, încă de la vârsta de nouăsprezece ani, atunci când făcusem cunoștință cu poeții moderni la Academia de Scriere Creativă, consideram poezia drept forma supremă de literatură. Poezia atingea o dimensiune cu care eu nu aveam contact, și respectul meu pentru poeți era infinit. Aceasta nu este o exagerare. Am scris și mai devreme despre faptul că poezia, pe care o socotesc forma de exprimare cea mai înaltă, rămâne ermetică pentru mine. Odată cu trecerea anilor m-am familiarizat cu toate numele marcante ale poeziei, știam destule despre ei încât să-i pomenesc în ceea ce scriam sau când vorbeam. Paul Celan, de exemplu, era din România, părinții lui muriseră într-un lagăr de exterminare german. A locuit la Paris, a scris în germană și și-a pus capăt zilelor în anii '60, când s-a aruncat în Sena. Poeziile lui erau enigmatice, în tradiția lui Hölderlin sau Rilke, dar situându-se la capătul acestei tradiții, deoarece la Celan limba se fragmentase.

Știam cine au fost ei, dar nu le cunoșteam opera.

Oare poeții și cititorii de poezie aparțin unei secte ezoterice? Oare numai cei inițiați pot citi poezii?

Dintr-un motiv sau altul, așa percepeam eu situația. Impresia că alții prind sensul unor lucruri care mie îmi rămân străine, că există cineva care poate, cineva care știe, mi-a marcat întreaga viață adultă, în toate domeniile cu care am avut tangență. Și acum când șed aici, la aproape patruzeci și trei de ani, mi se pare că într-adevăr așa și este. Bănuiesc că există zone vaste din viața erotică despre care eu nu știu nimic, și pe care le asociez cu întunericul și durerea, un rafinament nemărginit în care alți oameni, dacă nu chiar toți, sunt inițiați. Dacă mă întâlnesc cu cineva, îmi spun adesea că în ochii lui sau ai ei trebuie să par naiv și neexperimentat, un copil. Exact același sentiment îl am față de poezie. Ea exprimă secretele cele mai tainice ale vieții și a lumii, unii o abordează cu ușurință, însă alții sunt complet excluși. Faptul că nu rămâneam cu nimic din poeziile pe care le citeam era o confirmare pentru mine. Era ca și cum ar fi fost criptate. Existau multe alte limbaje la care nu aveam acces, de pildă cel matematic, dar pentru mine limbajul matematic nu avea o aură aparte, nu-mi dădea senzația că urma să mă conducă la Graal, nu era învăluit de o pâclă obscură prin care să se întrezărească fețe întoarse pe jumătate, zâmbete disprețuitoare, ochi arzători. Această impresie de viețuire în afara esenței era umilitoare, pentru că mă făcea să par naiv, cu o existență superficială. Am rezolvat problema trecând-o cu vederea, pur și simplu refuzând să-mi bat capul cu asta. Cele mai ascunse secrete ale erotismului și viziunile ezoterice ale poeziei le erau menite altora, pe când eu, captiv în ușurătatea stupidă a vieții mele, mă străduiam să accept că viața tocmai așa era – stupidă și ușoară. Chiar atunci s-a întâmplat să împlinesc treizeci și cinci de ani, și în concepția mea asupra literaturii a apărut o anumită încredere pe care mi-era destul de greu s-o descriu; era sentimentul că dintr-odată puteam să văd în profunzime, să-mi duc reflecțiile puțin mai departe, că niște spații care înainte îmi fuseseră închise deveneau accesibile. Dar nu necondiționat; am putut să citesc *Moartea lui Virgiliu* de Broch, dar nu și *Somnambulii*, de același autor. În continuare nu înțelegeam despre ce era vorba în acel roman. În acea perioadă lucram pe post de consultant în echipa însărcinată cu revizuirea versiunii norvegiene a Vechiului Testament, și deoarece nu știam nimic nici despre limbaj, nici despre cultură sau religie, am fost nevoit să lucrez din greu și cu migală, nu am primit nimic de-a gata. Am învățat, de exemplu,

pe când analizam prima propoziție a Genezei, că o întreagă viziune asupra lumii poate fi concentrată într-o virgulă, într-un „și", într-un „ca și", și am înțeles cât de diferită apare lumea dacă descrierea ei este în raport de coordonare, respectiv de subordonare cu metafora, sau în ce măsură cuvintele sunt nuanțate de context, un mijloc pe care autorii Bibliei l-au exploatat intens, îngăduind de pildă ca un cuvânt folosit la începutul textului să însemne relația soarelui cu luna, iar câteva pagini încolo – relația bărbatului cu femeia. Cuvântul apare numai în acele două locuri și legătura este aproape imperceptibilă, însă e decisivă. Biblia a fost citită ca o scriptură sfântă vreme de două mii de ani, fiecare cuvânt fiind perceput ca plin de sens; a apărut astfel o rețea amețitor de densă de semnificații și nuanțe pe care nici un om simplu nu o poate stăpâni. Ei bine, în timpul lucrului la aceste texte am învățat să citesc. Am înțeles ce înseamnă să citești. Să citești înseamnă să vezi cuvintele ca pe o lumină, ele strălucesc în întuneric, unul după altul, și lectura înseamnă să urmezi aceste lumini de-a lungul textului. Dar ceea ce vedem nu este niciodată rupt de ceea ce suntem; mintea are limitări deopotrivă personale și culturale, astfel că întotdeauna există ceva ce nu poți vedea, întotdeauna există locuri în care nu poți să ajungi. Dacă ești destul de răbdător, cercetezi cuvintele și contextele lor cu atenție și poți zări limitările, iar ceea ce ți se relevă atunci este ceea ce se află în afara ta. Scopul lecturii este ajungerea în aceste locuri. Asta înseamnă să înveți, să vezi ceea ce se găsește dincolo de limitele sinelui. Să îmbătrânești nu înseamnă să înțelegi mai mult, ci să știi că există mai multe de înțeles. Dar la început secretele Vechiului Testament erau atât de îndepărtate, încât nu mi se păreau amenințătoare. În schimb, tainele eroticii și ale poeziei erau amenințătoare, pentru că erau legate de identitatea mea, și ceea ce mă ținea la distanță de ele nu era cultura străină, ci prăpastia din propria mea cultură, faptul că aceste lucruri erau la ani-lumină distanță. Ceea ce spun sună aproape isteric, îmi dau seama, și nu știu cum să formulez ca să arăt cât de inhibitor este sentimentul de excludere de la esențial. Dar pentru mine, poeziile lui Paul Celan tocmai de această aură erau înconjurate. Ele revocau ceea ce este un dat al cuvintelor și, în consecință, ceea ce este un dat al lumii. Prin urmare, nu existența era cea pusă în joc, ci identitatea. Numele trebuie să fie vizibil în nenumire, așa cum totul devine vizibil

în nimic, mă gândeam eu atunci pornind de la cele cinci cuvinte, „nimic/ nimic nu-i pierdut", pe care le tot citisem și analizasem. Fără îndoială, la fel stăteau lucrurile cu întregul poem. El nu era compus din mistere, ci din cuvinte. Așadar, nu trebuia decât să le citesc. Să scriu toate sensurile posibile ale primului cuvânt, apoi ale celui de-al doilea, și la final să fac conexiunile dintre ele.

Primul cuvânt era „Strămutat"

Strămutat în
tărâmul
cu neîndoielnică urmă:
Iarbă, scrisă răzleț.

„A strămuta" înseamnă să deplasezi ceva sau pe cineva dintr-o parte în alta. Asta indică existența unui spațiu exterior, a unui loc de unde provine acel ceva. Termenul german, „verbracht", conține sugestia că pentru deplasarea respectivă este necesară exercitarea unei anumite forțe. În engleză a fost tradus prin „*deported*" undeva, adică dus departe, sau deportat; „*driven*" este o altă traducere, adică luat cu forța sau îndepărtat cu forța.

Ceva din exterior este adus, nu cu considerație și grijă, ci cu fermitate, fără a lua în calcul împrejurările, poate chiar cu gesturi dure, automate; așa se poate înțelege cuvântul „strămutat". Dar unde anume este dus? În „tărâmul cu neîndoielnică urmă". Acesta ar putea să fie tărâmul propriu poemului, acel loc creat odată ce este numit, însă el pare să existe deja, iar ceea ce a fost deportat aici constituie o parte din peisaj.

Tărâmul se caracterizează prin „neîndoielnica urmă" „Neîndoielnic" sugerează, la fel ca „strămutat", ceva lipsit de maleabilitate, ceva ce este stabilit și definitiv. Nu poți schimba cu nimic ceva ce este neîndoielnic. Dacă „strămutat" și „neîndoielnic" sunt cuvinte care duc cu gândul la fermitate și lipsă de considerație, ba chiar la o formă de agresiune, fie ea și indirectă, sugestia de agresiune din „răzleț" este mai clară, pentru că ceva a fost stricat. Dar nu este o violență fizică, este o violență a limbajului, iarba este „scrisă" răzleț. Prin urmare, afectat este modul în care e percepută iarba, nu iarba în sine.

Această percepție eronată este introdusă într-un tărâm deja existent, caracterizat printr-o urmă neîndoielnică; putem deduce de aici că ea influențează și modul de percepere a peisajului; ea este cea introdusă din afară.

Primele trei rânduri nu sunt doar lipsite de nume, ci și de pronume. Doar acțiunile sunt descrise, de parcă s-ar întâmpla de la sine; pe de altă parte, elementul de forță sau agresiune care zace în cuvintele „strămutat" și „scrisă răzleț" le leagă de o voință, de o anume cauză nearbitrară. De obicei, acțiunile exprimate fără subiect pronominal au de-a face cu vremea. „*Det regner*" („Plouă"), zicem noi, „*det blåser*" („bate vântul") sau „*det snør*" („ninge"). Cine plouă? Cine bate? Cine ninge? Ploaia, vântul, zăpada; dar ele sunt propriile lor cauze, întâmplarea și subiectul sunt conectate, și noi semnalăm asta prin subiectul formal „*det*", asemănător lui *it* din engleză. „*Det*" denotă o forță care se găsește în afara noastră și pe care n-o putem struni. Când întâmplările omenești nu au un pronume, cum se întâmplă aici, ele dobândesc același înțeles, și anume că izvorăsc dintr-o forță exterioară nouă, pe care nu o putem struni, fiind impersonală și fără nume. „Se aduce", „se scrie"

Iarbă, scrisă răzleț. Pietrele, albe
Cu umbrele firelor de iarbă:
Nu mai citi – privește!
Nu mai privi – du-te!

A doua secvență, pietrele albe cu umbrele firelor de iarbă, se leagă fie de ceea ce a fost adus înăuntru, fie de peisajul care a fost înainte; cel mai probabil de primul, iarba și firele de iarbă fiind aproape același lucru, și scrisul și umbra sunt de asemenea legate. Ce altceva este umbra firului de iarbă, dacă nu sintagma „fir de iarbă"?

Primele șase rânduri creează un spațiu ambivalent, deoarece încorporează elemente care, în același timp, creează și îngroapă spațiul din care sunt create, mai exact limbajul.

În ce fel de peisaj ar putea fi „strămutată" iarba „scrisă răzleț"? Nu un peisaj adevărat și concret, așa cum este lumea, cu obiectele ei palpabile și cu materialitatea ei fizică; acolo iarba scrisă răzleț ar

fi și ea un obiect, niște litere pe o coală de hârtie. Dar ea ar putea fi strămutată în aspectul acelui tărâm, în ceea ce trece prin fața privirii care vede și-i colorează percepția. În tărâmul contemplat și în tărâmul ca amintire, acolo poate fi strămutată iarba scrisă răzleț. În poem există peisajul anterior scrierii răzlețe a ierbii și peisajul de după scrierea răzleață a ierbii. În același timp, poemul însuși este scriitură, hrănindu-se așadar din ceea ce distruge. Însă numai iarba este scrisă răzleț. Și doar în acest tărâm pe care ni-l dezvăluie poemul sunt valabile iarba scrisă răzleț și percepția distorsionată. Iarba scrisă răzleț nu este strămutată în toate peisajele, ci în acesta, caracterizat de urma neîndoielnică. Deci ce fel de tărâm este acesta? Unde este poemul?

Primele versuri introduc un peisaj și o situație, încheindu-se cu un îndemn. „Nu mai citi", spune poetul. De ce? Pentru că ceea ce citești, scrisul, scrie lumea răzleț? Mai bine privește. Dar îndemnul continuă, nu trebuie nici să privești. De ce nu? Poate pentru că a vedea este atât de strâns legat de a citi. În cuvintele de pe foaia de hârtie și în privirea ochiului nostru, lumea ni se poate dezvălui. Pentru ochi, lumea există doar preț de o clipă efemeră. Ceea ce vede ochiul este unic, nu poate fi repetat niciodată. Limbajul fixează momentul și-l transformă în altceva. Limbajul nu este același lucru cu ceea ce exprimă, și niciodată nu va fi, dar întotdeauna va conține o lume a umbrelor care indică spre lumea reală, astfel că, atunci când citim, ceea ce vedem este limbajul și nu lumea în sine. Faptul că iarba este scrisă răzleț nu înseamnă neapărat că iarba este distrusă doar prin scris, ci și atunci când îți ridici privirea de la text și vezi lumea. De aceea îndemnul continuă. Nu citi, nu privi, ci du-te. A citi și a vedea sunt într-un anumit sens acte pasive, lumea este receptată; mersul este activ, însemnând pătrunderea în lume. Nu vom mai medita asupra lumii, ci vom acționa în cadrul ei. Nu vom mai citi, nu vom mai vedea, ci vom porni. Înspre ceva, dar încă nu știm ce este acel ceva.

Du-te, ora ta
n-are surori, tu ești –
Ești acasă. O roată, încet
Se învârte singură, spițele

i se cațără,
i se cațără pe câmpul negricios, noaptea
n-are nevoie de stele, nimeni
nu întreabă de tine.

Ora ta n-are surori. Ce înseamnă asta? Că fiecare clipă este unică și de sine stătătoare, sau doar această oră este astfel? Adică această oră este ultima? Este ora „ta", nu o oră în general, nu este timpul ca atare, ci timpul tău, îți aparține ție, și nu are nici o soră. Este izolată, este unică, poate să fie ora morții, dar poate să fie specială și într-un alt mod.

„Tu ești –", scrie acolo, cu liniuță de pauză, ca o mică ezitare sau necunoaștere, de parcă ceva ar fi ținut deschis. „Ești" cu sensul de „exiști"? Da, dar altceva urmează. Dacă ora care n-are surori este ultima, atunci moartea se ascunde în „ești", asta e concluzia, ora n-are surori, tu ești mort. Linia de pauză lasă să atârne în aer tocmai această posibilitate. Dar nu tu ești mort; tu ești acasă. Este ca și cum această afirmație s-ar amâna, atât prin liniuță, cât și prin repetarea lui „ești" Tu ești – tu ești acasă. „Tu ești acasă" e oare un alt mod de a spune că ești mort? Moartea este oare întoarcerea acasă, în același întuneric din care ne-am născut cândva? De ce nu o spune direct? Ești mort, ai ajuns acasă. Nu poate să spună „mort", dar oare de ce? Pentru că nimeni nu știe ce „este" să fii mort? Pentru că moartea nu „este" ceva, ea nu este realmente nimic, în timp ce numirea ei o transformă în „ceva"? Sau ești pur și simplu acasă? În acest caz, pe unde vine asta? În amintire, în propria-i amintire, sau în limbă, în această limbă?

Următoarele rânduri adaugă profunzime peisajului. O roată care se învârte „singură", însemnând că se mișcă încet de la sine, spițele se cațără pe câmpul negricios. „Noaptea n-are nevoie de stele", afirmă poetul. Asta înseamnă că stelele sunt acolo, dar sunt superflue, de vreme ce noaptea în chestiune este mai adâncă și de o altă natură în comparație cu oricare alta, pe care lumina o poate străpunge? Sau înseamnă că nu există stele deloc în noaptea aceasta, doar întuneric?

După roată și noapte scrie așa: „Nimeni nu întreabă de tine". Fie ai fost uitat, fie ești cineva despre care nu se poate întreba. Pentru că ești mort? Pentru că cei care nu întreabă vor să te uite? Pentru că ei sunt morți?

Nimeni nu întreabă de tine.

Atunci tu cine ești, dacă nu exiști în conștiința altora? În propriii tăi ochi ești singur, în ochii altora tu ești nimeni. În original, în germană, cuvântul este „*nirgends*", „*ingen steder*" în norvegiană, „nicăieri" nu se întreabă de tine. Dar de ce „nicăieri", de ce nu „nimeni"? „Nicăieri nu se întreabă de tine" – nu se menționează nici un nume și nici o persoană, doar locurile unde „asta" nu se întreabă. Și ce se întreabă, dacă se întreabă ceva? Un nume, nu există nici un alt mod de a întreba de cineva decât cu numele propriu. Nu întreabă nimeni de acest nume, el nefiind rostit.

Până acum nu a fost nici o persoană în poezie, exceptând pronumele „tu", care merge – o urmă, iarba scrisă răzleț, pietrele albe cu umbrele firelor de iarbă, o roată învârtindu-se, câmpul negricios, noaptea care n-are nevoie de stele, locuri în care nu se întreabă despre tine – și totuși, oameni sunt acolo, ei exercită forța care strămută, care scrie răzleț, care nu întreabă. Astfel este casa „tu"-ului.

Într-o poezie atât de săracă în cuvinte, în care aproape nimic din lume nu se numește, fiecare cuvânt și fiecare element amintit primesc o greutate extraordinară. O roată menționată în *Ulise* nu înseamnă nimic. O roată pomenită în această poezie insistă pe semnificație. Dar semnifică mai exact? Roata este unul dintre cele mai vechi simboluri pe care le cunoaștem. Este soarele, repetiția, este șarpele care se mușcă de coadă, este timpul care s-a întors în sine, este eternitatea. Aici roata este numită imediat după oră, dar cele două nu sunt legate, se află una lângă alta, roata se învârte singură, este ea însăși, se cațără pe câmpul negricios. Ceea ce face ca imaginea să fie remarcabilă e faptul că este prezentată în mișcare, într-un anumit peisaj, chiar dacă vag, e văzută într-un anumit moment și loc. Ca simbol sau alegorie, roata reprezintă altceva, și tocmai acest altceva ajunge acum pe primul plan, ceea ce roata „este" Cu cât este roata descrisă în termeni mai concreți și specifici, cu atât mai tare îi scade valoarea simbolică, pentru că această concretețe o individualizează, până când realismul ajunge la desăvârșire și roata devine doar această roată, așa cum este ea aici și acum, fără altă semnificație decât cea

proprie. Roata în această poezie se situează între universalul simbolismului și unicitatea realismului. Ea nu este o roată pur simbolică, pentru că se învârte singură pe un câmp, noaptea, și nu este nici pur realistă, pentru că în realitate nici o roată nu se învârte singură de-a lungul câmpului, noaptea.

Cum să interpretăm asta?

Roata este în mod vădit altceva decât o roată reală, conține o semnificație mai bogată, iar concretizarea ei, concentrând semnificația în jurul acestei roți anume din această poezie anume, poate că-i individualizează într-un fel semnificația simbolică, transformând-o într-un simbol aparte, ceva care este valabil doar aici, în această poezie; în acest caz, semnificația ei reiese din relația cu și este determinată de contextul în care apare – celelalte cuvinte și imagini din poezie.

Dar spațiul pe care-l deschide ambivalența dintre realist și simbolic a mai fost deschis și înainte, adesea în opere din epoci marcate de criză, teren de luptă între două viziuni distincte asupra lumii, sau două paradigme estetice, care adesea constituie două fațete ale aceleași chestiuni. Un exemplu foarte apropiat, din acest punct de vedere, este descrierea revelației divine din Cartea lui Ezechiel din Vechiul Testament.

Ezechiel descoperă mai întâi un nor arzând deasupra sa, în el vede patru făpturi vii, fiecare dintre ele având silueta unui om, fiecare dintre ele având aripi, fiecare dintre ele având copite de viței și fiecare dintre ele având patru fețe: o față de om, o față de leu, o față de bou și o față de vultur. Printre fiare țâșnea foc, iar din foc țâșneau raze și fulgere. Focul țâșnește printre ei, și fulgere pornesc din foc. Când mă uitam eu la fiare, iată am văzut jos, lângă aceste fiare, câte o roată la fiecare din cele patru fețe ale lor.

Până în acest moment creaturile au fost deasupra lui, în văzduh, dar acum stau aici, pe pământ, lângă niște roți. Roțile sunt înalte și înfricoșătoare și pline de ochi. Parcă erau de crisolit, scrie el, mergeau în patru părți și în timpul mersului nu se întorceau. Deasupra acestor roți mistice se afla un fel de boltă; pe aceasta era ceva ce semăna cu un tron având înfățișarea pietrei de safir, iar pe acest tron era ca un chip de om, înconjurat de foc și un cerc de lumină. Acela este

Dumnezeu. Dar ce sunt roțile? În mod evident sunt alegorice, pline de ochi, dar sunt și tangibile, din moment ce se rostogolesc singure înainte și înapoi pe pământ.

În textele Vechiului Testament, Dumnezeu apare înaintea omului sub forma unor fenomene externe. Dumnezeu se arată ca un tufiș arzător, ca valuri imense, ca un stâlp de foc și ca un bărbat care vine pe câmpie spre cortul lui Abraham. Revelația lui Ezechiel este de asemenea descrisă ca un fenomen exterior, ceva aflat în văzduh deasupra sa, dar ceea ce vede el nu este un mediu prin care se arată divinitatea, ca în cazul tufișului arzând, ci pe Dumnezeu însuși; acestei viziuni îi urmează altele, în mod evident lăuntrice: în timp ce profetul zace pe jos cu ochii închiși, este dus la templul din Ierusalim, unde vede aceleași patru făpturi și aceleași patru roți.

Asta face revelațiile lui Ezechiel atât de deosebite și atât de ambivalente: ceea ce vede el nu este doar în interiorul ființei sale sau doar în exterior, ci este și divinitatea însăși. Ezechiel era prins între două categorii diferite de percepție religioasă: în prima exista o prăpastie între omenesc și divinitate, pe când în a doua a apărut o legătură între cele două sfere prin experiența interioară, adică mistică. Între ele se află roțile cu toți acei ochi, rostogolindu-se înainte și înapoi sub tronul lui Dumnezeu.

Dar există ceva în poezia lui Paul Celan care să justifice recursul la viziunea lui Ezechiel? Ce element dintr-o poezie decide dacă asocierea pe care o face un cititor este relevantă sau trasă de păr?

Cuvântul central în acest vers este „nu". N-are surori, n-are nevoie, nimeni nu întreabă. Toate aceste negații denotă o absență. În absență, în ceea ce nu este, există ceea ce este. Tu, o roată, spițele, câmpul, noaptea sunt caracterizate prin absență, și sunt scoase în relief pe fundalul acestei absențe. Noaptea este caracterizată prin absența stelelor. Roata se învârte singură, asta se subliniază, și nu pare să facă parte dintr-un angrenaj. Văzduhul sub care se rostogolește ea încet este gol. Citit într-o notă pozitivă, prin ceea ce se afirmă, nu există nici o legătură între roata din această poezie și roțile din viziunea lui Ezechiel. În schimb, dacă citim într-o notă negativă, prin ceea ce lipsește, roata este un simbol fără context, iar lipsa de context, împreună cu cerul gol, exprimă ceva absolut esențial, în asociere cu

negațiile orei, nopții și locului: ceva nu mai există. Și de aici: ceva nu mai este posibil.

Roata care se învârte încet, de una singură, în conexiune cu întunericul nopții și cerul pustiu, sigur vine dintr-un loc anume, și ne-am putea imagina că locul respectiv era caracterizat de coeziune, acolo lucrurile aveau legătură unele cu celelalte și semnificațiile erau limpezi. În acest „aici" al poeziei, oriunde ar fi el, „tu"-ul este singur, roata este singură, cerul este vid, iar lipsa oricărei coeziuni nu e cauzată de faptul că poezia a fost scrisă răzleț precum iarba – peisajul este centrat pe scriitură și privire, pentru că iarba scrisă răzleț a fost lăsată în urmă; „tu"-ul nu a citit pentru a veni încoace, nu s-a uitat pentru a veni încoace, ci s-a dus. Acesta nu este tărâmul cu urma neîndoielnică; acesta este acasă.

Ce înseamnă acasă? E locul de care aparții, locul care ți-e familiar, adesea este locul de baștină. Această casă este ceva către care „tu"-ul se îndreaptă. Cu alte cuvinte, se întoarce într-acolo; timpul a trecut. După „acum" există un „înainte" și un „după" Casa este goală, nu e nimeni acolo care să-l cunoască pe acel „tu". Nicăieri nu se întreabă de tine. Unde sunt cei care ar fi trebuit să întrebe de tine și cine erau ei? Modul impersonal în care sunt menționați, fără a se folosi nici măcar un pronume, nici măcar un „ei", îi leagă pe aceștia de cei care au strămutat și cei care au scris răzleț, în sensul că se află la aceeași mare depărtare.

„Nicăieri nu se întreabă de tine." Ce înseamnă „se" din construcția „se întreabă"? Plouă, ninge, se întreabă. Prezența umană este îndepărtată la maximum, până la punctul în care ar urma să dispară. Nici măcar întrebarea despre tine nu este pusă de fapt, fiind vizibilă doar prin negarea ei. „Nu se întreabă de tine"; aici se întrezăresc cei care nu întreabă. Dar ei au fost odată și odată aici, se subînțelege; odată întrebau de tine. Acum n-au mai rămas decât o roată, un câmp, un cer fără stele. Faptul că peisajul este lipsit de oameni și că absența este subliniată conferă o greutate extraordinară singurei entități care este numită. Roata care se învârte de una singură, din proprie voință.

Și în *Divina Comedie* a lui Dante apare o roată; el se află în paradisul pământesc și asistă la o procesiune, aceasta fiind o alegorie, ca la Ezechiel. Poetul vede douăzeci și patru de bătrâni, reprezentând cărțile Vechiului Testament; vede patru fiare, reprezentându-i pe

cei patru evangheliști; vede un grifon, simbolizându-l pe Hristos; vede un car, simbolizând biserica universală; vede două roți, simbolizând cele două Testamente, sau viața activă și cea contemplativă, sau dreptatea și pietatea. Dar alegoria nu este o viziune abstractă, ea este o întâmplare concretă, procesiunea vine înspre el ca o realitate fizică, da, atât de fizică, încât roțile își imprimă urmele în pământ. Imaginea este o monstruozitate poetică, deoarece atunci când alegoria se concretizează și i se conferă un timp și un spațiu, grifonul nu este în primul și în primul rând Hristos, ci un grifon, și roțile nu sunt în primul și în primul rând cele două Testamente, ci roți. Ceea ce se întâmplă la Dante este că acel construct atemporal al lumii medievale, sistemul intangibil și schematic căruia i se supun toate lucrurile și forțele, prezent în *Divina Comedie* sub forma bolgiilor infernale și a sferelor celeste construite în jurul cifrei trei, este așezat în timp și în spațiu, unde nivelul simbolic este străbătut de concret într-o echivalare imposibilă.

Peisajul de la începutul poeziei lui Celan este, asemenea celui din poemul epic al lui Dante, legat de moarte sau de neființă, deși numai implicit, în formularea „ora ta n-are surori" și în cezura dintre „tu ești –" și „tu ești acasă". Dar dacă înțelegem de aici că acest tărâm cu cer neînstelat, cufundat în negură este tărâmul morții, pe care „tu"-ul poeziei îl străbate, roata este ceva care ni se arată. În lirica regatului morții, acesta este un trop: cel care hoinărește prin regatul morții vede ceva, și acest ceva îi este arătat astfel încât eroul să poată povesti despre el atunci atunci când se va reîntoarce în regatul celor vii. Ceea ce vede cel care hoinărește este semnificativ. În primele cincisprezece versuri ale poeziei lui Celan, poate că cea mai surprinzătoare trăsătură este arhaicul, faptul că tot ceea ce se denumește este cumva atemporal – tărâm, urmă, iarbă, pietre, umbra firelor de iarbă, roată, câmp, stele. Nici o denumire nu poate să fixeze spațiul acesta în timp ori să-l atribuie unei culturi anume. Ne aflăm undeva unde totul este mereu la fel. Și poate de aceea roata care se rostogolește cu de la sine putere într-o noapte pustie ni se pare atât de amenințătoare sau de funestă. O roată care se învârte singură n-ar trebui să fie ceva nefamiliar, pentru că suntem înconjurați de roți care se învârt singure, de la roțile dințate din orologii și utilaje până la roțile mașinilor și

trenurilor. Aspectul amenințător e dat de faptul că roata aceasta izolată este singurul obiect în mișcare, realmente singurul obiect din peisajul atât de arhaic. Roata se învârte cu de la sine putere. Asta duce cu gândul la roata lui Dumnezeu din viziunea lui Ezechiel, care avea și ea o existență concretă într-un peisaj real. Duce cu gândul și la încărcătura culturală a roții; roata vieții, care se rostogolește fără încetare, și roata care pune ordine în haos și dă formă amorfului. Dar în acele cazuri, roata este totul; aici, în poem, ea este o entitate înconjurată de tot restul. Se naște imediat asocierea cu roata acționată mecanic, care nu este doar un reper temporal generic, ci unul al vremurilor noastre. Roata este arhaică și religioasă, dar nu și pentru noi; pentru noi, aspectul arhaic al roții s-a dizolvat în epoca modernă, în care există acum roata, și cele două niveluri diferite converg aici, deoarece roata singuratică din peisajul atemporal este roata arhaică, pe când mișcarea ei, care nu are legătură cu divinitatea, bolta cerească fiind lipsită de stele, îndepărtează de noi arhaicul. Ambivalența aceasta o face amenințătoare, și chiar este amenințătoare. Nu e nimeni care s-o cârmească, nu e nimeni care s-o controleze; ea se învârte încet de una singură. Este dincolo de sfera omenescului. Iarba scrisă răzleț și ceea ce nu se întreabă despre tine sunt în afara numelui, puteri fără chip, invizibile, superioare, deși nu chiar, pentru că ele aparțin încă omenescului. Roata, în schimb, nu.

Lasă ea urme, la fel ca roata lui Dante?

Despre asta nu se menționează nimic. Dar cuvântul „urmă" apare câteva rânduri mai sus. „Neîndoielnică urmă", așa scrie. O urmă este ceva în sine, dar și un semn pentru altceva. O urmă este un limbaj. De cele mai multe ori, urma se poate șterge, pe când acel lucru care a lăsat-o dăinuie. Urmele animalelor în zăpadă sau pe nisip sunt șterse și dispar. Această urmă este diferită, este neîndoielnică, nu se poate trece de ea, de exemplu o șină de cale ferată este neîndoielnică. În poem nu sunt șine și nici nu se spune că roata s-a învârti asemenea unei roți de tren. Nu se vorbește despre vreun mecanism oarecare. Tot ce avem sunt cuvintele „neîndoielnic" și „singură". Și faptul că iarba a fost scrisă răzleț, adică ceva este stricat. Privirea trece de la ceea ce este stricat la ceea ce este acasă, unde o roată simplă se mișcă de

la sine, noaptea predomină și nimeni nu întreabă de cel care a venit. Acesta este tărâmul poemului, aceasta este casa acelui „tu", descrisă mai amănunțit în versurile următoare:

Nimeni
Nu întreabă de tine –

Locul unde zăceau are
un nume – n-are
nici unul. Nu acolo zăceau. Ceva
zăcea între ei. Prin el
nu vedeau.

Nu, nu vedeau,
vorbeau despre
cuvinte. Nici unul
nu se trezea
somnul
venea asupră-le.

Aceasta este prima dată când alți oameni în afară de „tu" își fac apariția în poezie în mod direct. Deși nu sunt numiți, au un pronume, „ei"

Cine sunt „ei"?

Și ce înseamnă că ei „zăceau"? Că erau morți, că erau îngropați, sau că erau întinși pe jos și dormeau? În acest caz, unde? Locul are un nume, dar numele nu se pomenește, ba se anulează chiar posibilitatea să aibă un nume – „n-are nici unul", așa scrie. Nici „ei" nu sunt menționați pe nume. Anonimitatea lor, faptul că sunt desemnați doar prin „ei", trezește neliniști, deoarece, dacă acela care a strămutat și a scris răzleț este atât de departe încât interzice orice asociere, pronumele îi aduce pe „ei", oricine ar fi, mai aproape, iar lipsa numelui, care este echivalentul lingvistic al lipsei chipului, devine amenințătoare într-o manieră complet diferită, așa cum sunt ochii unui orb, am putea zice, privirea omenească din care lipsește tocmai caracteristica umană. Trezește neliniști și pentru că personajele sunt înconjurate de negații – nici unul, nu, nici unul – de parcă nici nu ar

exista, de parcă ar fi pe punctul de a fi șterse; în același timp, aspectul neutru, distanța pe care o creează menționarea impersonală, conferă prezenței lor o aură de reprezentare, un caracter solemn și ritualic, de parcă ar fi regi sau zei. Dar „ei" nu sunt zei, ei nu văd, abia dacă există; ni se spune că „nici unul nu se trezea", deci adormiseră încă înainte ca somnul să vină „asupră-le" Somnul de veci, aceasta este moartea. Dar nu apare cuvântul „moarte", nici „somnul de veci", ci: „Nici unul nu se trezea, somnul venea asupră-le" De ce?

Sunt strâns legați unul de celălalt, au dormit în viață, nu au văzut și nu s-au trezit din somnul lor, pentru că al doilea somn a venit peste ei. Faptul că ei nu vedeau stă în contradicție directă cu faptul că vorbeau despre cuvinte: ei nu vedeau lumea reală, ci acea lume care indică spre real, lumea cuvintelor. Se poate interpreta din perspectivă existențialistă, cu sensul că ei au dus o viață neautentică, nevăzând tocmai adevărul, dar în spațiul dintre „nici unul nu se trezea" și „somnul venea asupră-le" se ivește posibilitatea afirmației nerostite „pentru că era prea târziu". Și asta, împreună cu incapacitatea de a vedea, „prin el nu vedeau", repetiția „nu vedeau", întărită prin „vorbeau despre cuvinte", toate acestea implică o neglijență, și, drept consecință a acestei neglijențe, celălalt somn a venit peste ei. Ei au murit, dar asta nu se poate spune direct, atunci moartea va deveni ceva și morții vor deveni cineva. Moartea este nimicul și morții sunt nimeni, și limbajul trebuie să dea seamă tocmai de caracterul absolut al acestei pierderi, de totala ei ireversibilitate; el și-a asumat acest rol, dar simultan trebuie să rămână fidel unicității și individualității, separând-o de omogenitatea nimicului fără să dezvăluie totuși acea identitate și fără s-o transforme în ceva care „este" Poemul se află chiar la limita dintre limbaj și lucrurile care nu se pot rosti, dar nu la asta face referire, acesta nu este vreun joc de cuvinte; poemul se află acolo, în noaptea nopților, pentru a invoca ceea ce nu poate fi invocat, ceea ce este atât de delicat și evaziv, atât de fantomatic de vag, încât doar o atingere cu privirea sau cu gândul l-ar face să dispară. Într-un fel, tocmai mișcarea aceea încearcă el s-o exprime.

Întrebarea care se pune este următoarea: cum să dai un nume unui lucru care nu este nimic, fără a-l transforma astfel în ceva? Este o inversare a marii probleme a religiei: cum să numești ceva care este infinit fără a-l transforma în finit? Până și „totul" este finit. Cum

să numești ceva ce este dincolo de omenesc fără a-l atrage înspre omenesc, de vreme ce limba este omenească *per se*? Cum să-i spui lui Dumnezeu?

În iudaismul ortodox nu se pronunță numele Domnului; mai precis, poate fi pronunțat doar de marele preot al templului din Ierusalim, care nu mai există. Și dacă este scris, nu poate fi șters sau modificat. Numele este transpus în Tanakh, culegerea de texte sfinte care constituie Vechiul Testament pentru cei care nu sunt evrei, sub forma unui Tetragrammaton (cuvânt însemnând „cele patru litere"), YHWH. În loc să citească acest nume în cursul rugăciunii, credincioșii spun „Adonai", care înseamnă „Domnul meu", iar în conversație, dacă se face referire la Dumnezeu, este folosit termenul „HaShem", adică „Numele". Adonai și HaShem sunt, prin urmare, numele numelui. „Numele are un nume!" cum exclamă Emmanuel Levinas într-o reflecție despre numele lui Dumnezeu. Numele este revelat și este ascuns. Parcă numele ar fi însuși Dumnezeu. Un nume obișnuit este numele a ceva, aici este numele însuși ceva în plus. „Dumnezeu" în ebraică este Elohim; yhwh este numele acestui Dumnezeu, numele propriu al lui Dumnezeu. Cum se pronunță, nimeni nu mai știe cu siguranță; cel mai vechi alfabet ebraic nu avea vocale, acestea au fost adăugate în text ulterior, dar nu și pentru YHWH. Nu are nici o importanță, pentru că nu trebuie rostit. Dar ce zice numele care nu poate fi rostit?

În Biblie, atunci când Moise îl întreabă pe Dumnezeu cum îl cheamă, El răspunde: „Eu sunt cel ce sunt", sau „eu sunt cine sunt", mai simplu „eu sunt". Criticul Northrop Frye scrie că, în opinia unor cercetători, o traducere mai corectă ar fi: „Eu voi deveni ceea ce voi deveni". Important este faptul că numele e derivat din cuvântul ebraic pentru „a fi", adică un verb. Numele a ceea ce nu se poate numi este cel pe care i-l dă lui Moise Dumnezeu însuși, sub forma unui foc dintr-un rug chiar la poalele muntelui Horeb. În Biblie se spune: „Iar acolo i S-a arătat îngerul Domnului într-o pară de foc, ce ieșea dintr-un rug; și a văzut că rugul ardea, dar nu se mistuia". Moise se apropie de foc și dintr-odată îl vede nu pe îngerul lui Dumnezeu, ci pe Dumnezeu însuși, care îi strigă: „Moise, Moise! Nu te apropia mai tare! Ci scoate-ți încălțămintea din picioarele tale, că locul pe care calci este pământ sfânt! Eu sunt Dumnezeul tatălui tău, Dumnezeul

lui Avraam și Dumnezeul lui Isaac și Dumnezeul lui Iacov!" Moise își acoperă fața, temându-se să-l privească pe Dumnezeu. Și astfel, cu picioarele goale și cu capul plecat în pământ, el primește sarcina de a-i călăuzi pe israeliți afară din Egipt. Moise îi răspunde: „Cine sunt eu, ca să mă duc la Faraon, regele Egiptului, și să scot pe fiii lui Israel din țara Egiptului?" „Eu voi fi cu tine", îi răspunde Dumnezeu, apoi îi spune că va primi un semn că Dumnezeu este cu el; după ce-și va fi călăuzit oamenii afară din Egipt, va trebui să țină o adunare pe același munte. Dar, cum nu este cunoscut de cei pe care trebuie să-i conducă, Moise are nevoie de un semn acum, nu mai târziu, căci altfel cum i-ar putea lămuri să-l urmeze? Din acest motiv, el stăruie: „Și când mă voi duce la israeliți și le voi spune că Tatăl lor, Dumnezeu, m-a trimis, și când mă vor întreba care este numele lui, eu ce le voi răspunde?" Atunci Dumnezeu îi spune lui Moise: „Eu sunt cel ce sunt. Așa la vei răspunde israeliților. «Eu sunt» m-a trimis la voi"

Numele pe care Dumnezeu i-l dă lui Moise nu este un nume, pentru că el nu definește nimic, nu localizează nimic, și totuși este un nume, însă unul care sfidează definirea, localizarea ori precizarea. Caracterul incomensurabil al acestui nume, care nu este un nume, contrastează net cu împrejurările în care este revelat. Ca în multe alte locuri din Vechiul Testament, întâmplarea are ceva comic, și asta deoarece prea-înaltul, sfântul, cel aflat dincolo de omenesc se apropie atât de tare de omenesc, fiind aproape capturat de acesta din urmă. Când Dumnezeu sau Divinitatea se arată sub forma unui fenomen ceresc poate fi ceva sublim, nu și dacă ia aspectul unui tufiș arzând, care este ceva aproape trivial, ceva ce omul poate privi cu uimire, dar nu ceva ce l-ar face să tremure de spaimă. Faptul că Dumnezeu îi cere lui Moise să se descalțe diminuează încă și mai mult solemnitatea revelației: dilema cu/fără încălțări este pur omenească, am putea spune. Și atunci când Moise vorbește cu Dumnezeu, se iscă o neînțelegere. Moise îi cere un semn care să-i dea credibilitate în fața israeliților, iar Dumnezeu îi promite un semn după ce totul se va fi terminat. Moise atunci simte nevoia unei precizări: Dar dacă mă duc la israeliți și le spun că tatăl lor, Dumnezeu, m-a trimis, când ei mă întreabă care e numele lui, eu ce le voi răspunde? Modul de a acționa a lui Moise ne amintește de un șiretlic, el îi cere lui Dumnezeu

numele sub pretextul întrebării ipotetice pe care israeliții i-o vor adresa lui. Răspunsul, numele, orientează atenția dinspre trivialitate spre natura divinității. Cele două niveluri se întrepătrund de mai multe ori în Vechiul Testament, ca atunci când Dumnezeu coase haine din piei de animale pentru Adam și Eva în Grădina Edenului, sau atunci când Dumnezeu are o mică sfadă cu Sara, soția lui Abraham. Același fenomen se întâlnește și în alte texte vechi, cum ar fi *Iliada* și *Odiseea* lui Homer, unde zeii și cei de sorginte divină intră și ies din planul omenesc, nu într-un sens metaforic, ci într-unul concret, cu trupuri fizice în realitatea fizică.

Gershom Scholem scrie despre cele trei etape ale religiei. În prima fază, lumea însăși este divină, populată de zei pe care omul îi poate întâlni pretutindeni și pe care îi poate atrage de partea lui fără să tremure de spaimă; omenescul și divinul nu sunt separate în nici un mod fundamental. Toate sunt interconectate; omul, natura, zeii. Așa este la Homer, unde numele zeilor nu sunt imposibil de rostit, ci, dimpotrivă, apar firesc în conversațiile de zi cu zi. A doua etapă începe atunci când se dezvoltă marile credințe religioase, deschizând marea prăpastie dintre divinitate și omenesc, după cum notează Scholem, prăpastie ce poate fi trecută numai prin grai: pe de o parte prin graiul lui Dumnezeu, călăuzitor și legiuitor, pe de altă parte, prin graiul rugăciunilor.

Câteva din textele Vechiului Testament conțin câteva fragmente din epocile anterioare, cum este, de exemplu, întâmplarea aceea de domeniul basmului în care Iacob se întâlnește cu un necunoscut la apusul soarelui și se ia la trântă cu el toată noaptea, până când străinul îi cere lui Iacob să-i dea drumul, pentru că mijesc zorile. Iacob refuză. Îi va da drumul doar dacă necunoscutul îl va binecuvânta. Străinul îl binecuvântează și-i spune că de acum înainte se va numi Israel, deoarece s-a luptat cu Dumnezeu și a câștigat. În acel moment, chiar dacă străinul tocmai s-a prezentat drept Dumnezeu, Iacob îl întreabă care îi este numele. Acesta îi răspunde: „De ce mă întrebi despre numele meu?" Și apoi îl binecuvântează și dispare. Faptul că Dumnezeu este un bărbat pe care-l poți întâlni și cu care te poți lupta corp la corp, în mod concret – pentru că planul concret este subliniat prin detaliul legat de rana suferită de Iacob la încheietura coapsei –, ne duce cu gândul spre lumea pe care oamenii o împărțeau

cu zeii, lumea despre care scrie Scholem, iar dorința de a înceta lupta deoarece mijesc zorile împinge povestirea în sfera legendelor populare și în realitatea miturilor antice, acolo unde trolul se transformă în stană de piatră la lumina zilei. Northrop Frye scrie că acea lume este marcată de ceea ce el numește un limbaj metaforic, unde cuvintele au o substanță proprie, având o legătură vădită cu lucrurile sau fenomenele pe care le denotă, aproape ca niște hieroglife, și deținând puterile folosite în descântece și invocații, așa cum se întâmplă de exemplu în Cartea Genezei, când cuvintele lui Dumnezeu se transformă în realitate. Să fie lumină – și se făcu lumină. Numele poate să creeze și numele poate să domine. Într-o astfel de lume, să cunoști numele Domnului ar însemna să ai o putere divină, ne-am putea imagina; nu este întâmplător că Iacob își măsoară forțele cu Dumnezeu, ba chiar îl învinge, înainte de a-l întreba cum se numește. „Spune-ți numele!" îi cere Iacob, prea încrezător, iar Dumnezeu replică: „De ce mă întrebi numele meu?" și dispare în umbrele nopții.

Conform lui Scholem, misticismul apare în a treia etapă a religiei, atunci când aceasta din urmă își dobândește expresia clasică, în sânul comunităților de credincioși, și când noile impulsuri religioase, în loc să iasă din contextul dominant și să înființeze un cult nou, rămân acolo și se ajustează la vechea religie, unde prăpastia dintre divinitate și omenesc este percepută drept un mister pe care experiența lăuntrică a divinității îl poate dezlega.

Misticismul nu este împovărat de aspectele practice ale religiei, de morală, etică, obligații și sarcini, fiind orientat strict spre interior, spre simțirea divinității și a esenței acesteia. Primele revelații, precum rugul arzător pe care l-a văzut Moise sau creaturile înaripate cu capete de animale care i s-au înfățișat lui Ezechiel, unui mistic i se par ceva obscur și rudimentar, scrie Scholem.

Pentru a circumscrie definiția misticismului, Scholem recurge mai întâi la un citat din Rufus Jones – „acel tip de religie care pune accentul pe perceperea nemijlocită a relației cu Dumnezeu, pe o conștientizare directă și intimă a prezenței divine" –, apoi se raportează la Toma de Aquino, care-l definea drept *cognitio Dei experimentalis*,

dobândirea cunoașterii lui Dumnezeu prin trăirea experienței. Marile revelații canonice sunt puse pe același nivel cu experiența individului. După cum notează Scholem:

„Fără să nege existența revelației ca fapt istoric, misticul consideră sursa cunoașterii religioase și a experienței care izvorăște din propria lui inimă ca având o importanță egală pentru conceperea adevărului religios."

Inima este simbolul sufletului, al celor mai puternice sentimente, opusul intelectului și rațiunii, și opusul exteriorului. Și tocmai aici, în recunoașterea naturii divinității și meditația pe seama ei, ce au loc în sufletele noastre, în extazul lăuntric, limbajul devine o problemă în religie. Extazul religios presupune sentimente copleșitoare care nu pot fi exprimate în cuvinte, nu pot fi reprezentate, descrise, nu pot fi repetate, fiind unice, iar prezența lui Dumnezeu este reală numai într-o anumită trăire. Și ceea ce se dezvăluie, divinul, se află în afara sferei umanului, fiind atras spre aceasta doar de însăși natura limbajului. O puternică tradiție a misticismului este, prin urmare, folosirea argumentelor negative; doar afirmând ceea ce divinul nu este e posibilă apropierea de el fără a-l reduce. „Se poate spune că Dumnezeu trăiește?" cugetă Scholem, citându-l pe Maimonide. Nu ar însemna aceasta o limitare a prezenței sale infinite? Propoziția „Dumnezeu trăiește" poate să aibă înțelesul de „el nu a murit", cu alte cuvinte, el este contradicția a tot ceea ce este negativ, negarea tuturor negațiilor. Dar ce este el? Se poate spune oare că Dumnezeu este ceva? Acestei linii de gândire îi aparține și concepția cabalistă potrivit căreia Dumnezeu stă retras în adâncul neantului său. Dumnezeu este nimic. Prin asta nu vreau să spun că poezia lui Celan tratează vreo experiență mistică, ci că limbajul ei are trăsături comune cu limbajul misticii, întrucât problema care se pune este aceeași – cum să te apropii de ceva care nu există, fără a-l face să devină ceva ce este? Dar dacă prăpastia din religie este cea dintre divinitate și omenesc, pe care doar ceea ce e fără limbaj o poate traversa – inima, extazul, gloria –, și provocarea din textele mistice constă în a da un nume unei prezențe nenumite, atunci provocarea din poezia lui Celan este aceea de a te apropia de o absență lipsită de cuvinte. Cuvântul pe care poezia nu-l

poate rosti nu este Dumnezeu, ci moartea, deoarece moartea nu este nimic, pe când numele nimicului este ceva. Această conștientizare a imposibilității reprezentării este fundamentală pentru poemul lui Celan; este ca și cum legătura dintre lume și reprezentarea ei verbală ar fi fost distrusă, iar poemul conviețuiește cu acea distrugere, asemenea unei ruine, în același timp descriind-o. Neîncrederea fundamentală în limbaj apare mai întâi în imaginea ierbii scrise răzleț din primele versuri, apoi în opoziția dintre a vedea și a vorbi despre un anume lucru: ei nu vedeau, ei vorbeau despre cuvinte. Cuvintele există între ei și realitate, și ei nu văd prin ele, ci le văd pe ele și vorbesc despre ele. Și acest aspect are legătură cu somnul.

Locul unde zăceau are
un nume – n-are
nici unul. Nu acolo zăceau. Ceva
zăcea între ei. Prin el
nu vedeau.

Nu, nu vedeau,
vorbeau despre
cuvinte. Nici unul
nu se trezea
somnul
venea asupră-le.

Dar poezia însăși este alcătuită din cuvinte, poezia însăși „vorbește". Lucrul acesta nu poate fi înțeles în alt mod decât că imaginea ierbii scrise răzleț și a oamenilor adormiți care vorbesc despre cuvinte nu exprimă disprețul pentru logică, neîncrederea nu se referă la limbajul în sine, ci la conceptele atașate de el: limbajul nu evocă numai ceea ce denumește, ci și ideea despre ceea ce aparține „cuvântului", adică sferei limbajului, și nu „obiectului" sau „fenomenului" Totul devine extrem de limpede atunci când limbajul numește ceva ce nu există: trecutul, pe care-l aduce în prezent, și moartea, pe care o transformă în „ceva" Poemul întoarce această ultimă trăsătură în avantajul său; fiind numit, nimicul apare ca fiind „ceva", ca existând în text, pentru a fi retras ulterior, la urma urmelor nu există, este și nu

este aici în același timp. Strategia aceasta este folosită prima oară în legătură cu numele: ceea ce este deschis, nedeterminat, plural, divers e transformat într-o unicitate, emblema locului, numele locului, care parcă înglobează în sine atât peisajul, cât și istoria peisajului, și astfel capătă existență în limbă, cu alte cuvinte, în cultură, și nu în lume. „Locul unde zăceau are/ un nume – n-are/ nici unul." Locul are și nu are nume. Faptul că are sau n-are nume nu este mai semnificativ decât însuși numele, dar numele nu poate fi rostit. Dacă este rostit numele, atunci atât locul, cât și cei care zac acolo devin ceva ce nu sunt. Atunci și poemul va vorbi despre cuvinte și va adormi.

Până acum poemul a vorbit despre un „tu" într-o lume în care alți oameni apar doar ca niște forțe fără pronume, apoi, în cursul deplasării „tu"-lui către casă, sunt exprimați ca „ei" sau „lor". Acești „ei" sunt nelocalizați în spațiu, mai întâi ei zac „acolo", apoi sunt retrași, „Nu acolo zăceau." Totuși, sunt localizați în timp, deoarece, dacă „tu" evoluează în prezent, „ei" aparțin trecutului. Zăceau, nu se trezeau, dormeau. „Ei" există într-un moment îndepărtat de „tu", dar locul în care ei zăceau/ nu zăceau există și în prezent, el „are" un nume.

Locul unde zăceau are
un nume – n-are
nici unul. Nu acolo zăceau.

Aici se află primul punct de turnură al poemului. Până acum a avansat uniform, de la tărâmul cu urma la îndemnul de a nu citi, de a nu privi, ci de a pleca înspre un peisaj asemănător morții unde apare gândul la „ei" care au trăit în trecut. În următorul vers vorbește un „eu" pentru prima dată, și, la fel ca „tu", vorbește în prezent, despre acei „ei" din trecut.

Eu sunt, eu
zăceam între voi, eram
deschis, eram
auzibil, ticăiam spre voi, respirația voastră

mă asculta, sunt
eu încă, voi
dormiți.

Sunt eu încă –

În original este „*Ich bins*“, o formă contrasă pentru „*Ich bin es*“, o expresie colocvială folosită adesea pentru a răspunde la telefon: *Ich bins*, „Eu sunt“. După misterioasele strofe de la început, din care nu se poate extrage aproape nici un înțeles, introducerea simplă a „eu“-lui este remarcabilă, e aproape copilăroasă insistența ei, cuvântul „eu“ fiind reluat de trei ori la o secvență de câteva cuvinte. Sunt eu, eu, eu. Timpul verbelor se schimbă – *ich bins*, *ich lag*, *ich war*, eu sunt, eu zăceam, eu eram –, apoi revine la *ich bin*, eu sunt – *noch immer*: încă. Prezent, trecut, prezent.

Peter Szondi, care a scris analiza clasică și poate cea mai detaliată a acestui poem, considerată acum interpretarea standard, este de părere că în acest caz timpul este cel care vorbește, timpul personificat. Se prea poate să fie așa, dar se poate și ca autorul să fie „eu“, iar situația descrisă, când zăceam între „voi“ și eram deschis, să fie o amintire. Atât apariția bruscă, infantilă în text, cât și formularea „eu zăceam între voi“ mă duc cu gândul la un copil care stă întins între părinții săi. Este clar ca lumina zilei că timpul joacă un rol esențial în acest vers, dar la fel se întâmplă și cu „eu“, a cărui prezență este subliniată surprinzător de puternic prin repetiție: „eu, eu, eu“. Indiferent cum este interpretat acest „eu“, cei între care zace pot să fie aceiași „ei“ care sunt pomeniți în strofa anterioară, despre care se afirmă că „ceva zăcea între ei“. Ei dormeau, și în mișcarea „eu“-lui de la „sunt“ la „eram“ și înapoi la „sunt“, ei nu sunt prinși; ei „sunt“ și acum, dar sunt adormiți, adică sunt morți. Ceea ce „este“ devine „a fost“ prin acel „eu“, care îl transformă într-un „este“ prin evocarea amintirii – coincizând cu evocarea realității de către poet, cele două dimensiuni, trecutul și scriitura, amintirea și literatura, se contopesc aici – dar acea posibilitate nu există pentru cei cu care el a fost împreună odată, ei dormeau atunci și dorm și acum, „încă“-ul lor are alt caracter, inalterabil, fără diferențe, legat de moarte și atemporalitatea neantului. Moartea nu este o stare sau o însușire, ea este despărțirea de

stări și însușiri, și prin urmare nu are nici timp, doar ne-timp. Nici măcar ne-timpul nu există, el nu are nici o existență, alta decât în limbaj, care abstractizează lumea, și în abstracțiune chiar și nimicul poate să aibă o formă. Privirea poate să existe doar în „este", într-un acum, pe când limbajul poate să-și croiască drum înspre „a fost", prin amintire, unde diferențele dintre tangibil și intangibil sunt șterse: în amintire, spațiul era același, iar lumea și oamenii se disipau până la impalpabilitate, după cum definea Joyce fantomele.

Dacă facem abstracție de „eu" și de „ei" și de întrebarea „Cine sunt ei?" și ce relație există între ei, sau, mai bine spus, cine sunt ei pentru „eu", de vreme ce „eu" nu reprezintă nimic pentru ei, atunci elementul cel mai important din această strofă este timpul care se scurge prin verbe și subsecvent prin „eu". „Nu te poți scălda de două ori în același râu", afirmă Heraclit în fragmentul numărul nouăzeci și unu, citatul cel mai cunoscut, care a ajuns un clișeu. Dar mai există un alt fragment de-al lui pe aceeași temă, numărul patruzeci și nouă, care exprimă ideea în alt mod și astfel îi dă un alt înțeles:

„În același râu ne scufundăm și nu ne scufundăm, noi suntem și nu suntem"

Timp și identitate converg în „suntem", noi suntem și nu suntem, și atunci ce este „suntem"? În poemul lui Celan timpul deschide aceeași distanță în „eu", care nu spune „eu sunt", „eu eram", „eu sunt", ci nuanțează și complică afirmația prin mijloace subtile, imposibil de redat într-o traducere în norvegiană, este vorba de jocul de cuvinte dintre „*ich*", „*bin*" și „*es*" „*Ich bins*" trebuie redat prin „*Det er jeg* – Acesta sunt eu", și acesta este înțelesul idiomatic, dar mai există și un sens sintactic, vizibil dacă se răsucește ordinea cuvintelor pentru a urma tiparul german: „*Jeg er det* – Eu sunt acela" , am scrie atunci, apoi „eu sunt acela încă", și la final „sunt acela încă" Ultima nuanță este importantă, pentru că elimină subiectul, tocmai prin asta atrăgând atenția asupra lui. Ce este „acela" care este? „Acela" sunt eu, evident, dar ce este „acela" care este „eu"? Întrebarea ne trimite înapoi către început, care nu mai este atât de banal atunci când lui „eu" i se asociază „acela". În germană, versurile arată în felul următor:

Ich bins, ich,
ich lag zwischen euch, ich war
offen, war
hörbar, ich tickte euch zu, euer Atem
gehorchte, ich
bin es noch immer, ihr
schlaft ja.

Bin es noch immer –

Dacă se traduce primul vers prin „acela sunt eu", atunci se păstrează oralitatea din limba germană, naturaleţea şi lejeritatea acestei rostiri, care ţine „eul" în cadrul socialului, „acela sunt eu". Dar apoi, strict vorbind, ultimul rând trebuie tradus prin „acela sunt încă" Atunci accentul cade pe „acela" şi enunţul se întinde în afara socialului, „Eu sunt acela", arătând către ceva din afara acelui „eu" care se cuprinde pe sine. Rimbaud scria: „Eu sunt un altul", dar dacă această afirmaţie este o disoluţie a identităţii, ea rămâne în cadrul socialului. „Eu sunt acela" trece dincolo de social, dincolo de nume şi pătrunde în ceea ce este fără nume: „*det*" este marca impersonalităţii. „*Det sover*" – „doarme", „*det griner*" – „plânge", „*det sørger*" – „îngrijeşte" – nici o persoană nu este menţionată astfel; construcţia impersonală este în afara omenescului. Şi totuşi, avem aici un „eu" care este impersonal. Într-o interpretare pozitivă, acest subiect poate să fie ceva prin intermediul căruia se dezvăluie existenţa, ceea ce este comun pentru toţi, legat de real, diametral opus faţă de acel aspect al existenţei omeneşti care este legat de social, adică ierarhiile, legile, normele şi regulile, ceea ce Heidegger a numit *das Man*, „impersonalul «se»", neindependent şi artificial, în contrast cu adevărul şi independenţa existenţei pure. Sinele pur al lui Heidegger, deschis către existenţă, este la rândul lui înrudit cu sinele misticii, care întâlneşte divinitatea în uitarea de sine, adică în eul fără de eu. Şi nu este nici o îndoială că eul poemului are legătură cu asta, dar nu într-o notă pozitivă; eul este ceea ce rămâne din om după ce numele dispare, eul este ceea ce moare atunci când moare omul şi numele trăieşte mai departe. Eul nu se estompează

în extaz, saturat de înțelesul vieții, ci în opusul lui, se estompează în umbra morții, saturat de non-înțelesul acesteia.

Acela sunt eu.
Acela sunt.
Acela.

Dar nu „acela" este invocat în poezie, ci „eu". De trei ori răsună unul după altul, eu, eu, eu, aproape ca și cum ar încerca să se desprindă de „acela". „Acela sunt", dar „ei erau"; aceasta e o altă modalitate de a spune că eu trăiesc și ei sunt morți. Elementele sunt cele mai simple cu putință: tu, ei, eu, acela, sunt, erau. A fi și a nu fi. A fi este o chestiune legată de existență, avem de-a face cu existența în sine. Este întrebarea lui Hamlet, a fi sau a nu fi, este vorba despre existența fără identitate. Într-o asemenea existență nu mai ești cineva, ești ceva. Atunci se face distincția dintre a fi ceva și a nu fi nimic. Dar a fi este și o chestiune legată de identitate. Atunci ești cineva, iar distincția se face între a fi cineva și a fi nimeni. Ceva/cineva, nimic/nimeni. Primul binom, ceva/nimic, stă în afara numelui și a socialului, cel de-al doilea, cineva/nimeni, se află în interiorul numelui și al socialului. Ceva ce poți fi în relație cu nimic. Dar cineva nu poți fi în relație cu nimeni; poți fi cineva doar în relație cu alții. Un tu, un ei, care împreună fac un noi. Aici nu există nici un noi, doar un eu/tu și un ei. „Ei"-ul este absent și nimeni nu întreabă de tu/eu. Tocmai asta este în joc aici; cine este „tu"-ul atunci când nimeni nu întreabă de el, când nimeni nu-l cunoaște sau nimeni n-a auzit de el? Atunci nu mai este cineva, ci este nimeni/ceva.

Cine este „eu"? Este oare parte din „ei", acolo este căminul lui? Aceasta este oare legătura care s-a pierdut? Esențialul acestui vers este ceea ce-l desparte pe „eu" de „ei", și anume timpul: odată, eu și voi am fost într-un „suntem", acum doar eu sunt acolo, pe când voi sunteți în trecut. Tema timpului, a acelei prăpastii, este dezvoltată în următoarele versuri.

Ani,
Ani, ani, un deget

caută pe pipăite în sus și în jos, caută
în jur:
locuri de sutură, palpabile, aici
se crapă larg, dincoace
se lipește la loc – cine
îl acoperea?

Îl acoperea
– cine?

Insistența, scrierea cuvântului de trei ori, îl leagă pe „eu" de „ani" Spațiul dintre „sunt" și „erau" a fost deschis, în lăuntrul eului sau de către acesta, iar „eu" pătrunde acum în el. Ani, ani, ani; aici, timpul este un spațiu, ceva în interiorul aceluiași, mișcarea este de ascensiune, de coborâre și circulară. Degetul care bâjbâie este legat de gestul atingerii ușoare din strofa anterioară, afirmă Aris Fioretos în comentariul său; în germană, „*ticken*" poate să însemne și a bate, asemenea unui ceas, dar și a atinge cu vârful degetului. Degetul care atinge este cel care pune în legătură ideea de eu care scrie cu aceea de eu drept vocea timpului. Degetul pipăie și găsește. Ce găsește? Locuri de sutură. La ce se referă sutura? La răni. Rana este vindecată, adică a dispărut, și totuși este prezentă; nu este pomenită, dar se află aici prin trimiterea la ceea ce acoperă. Rana nu se prezintă în forma ei proprie, nimic nu se prezintă astfel în acest poem; însă cazul ei este diferit, pentru că aici vine „cineva" care o acoperă, gestul de acoperire este activ, are o anumită cauză, și întrebarea este cine a acoperit rănile, și nu ce le-a acoperit.

„A acoperi" înseamnă a așterne ceva între ceva și altceva, o intervenție, și până acum lucrul acesta a fost exprimat în poem prin iarba scrisă răzleț, vorbitul despre cuvinte și timpul care îl departe pe „eu" de „ei". Atenția a fost direcționată asupra lui „ce", gestul de a acoperi, dar aici nu este orientată spre „ce", ci spre „cine"

Cine acoperea? Și de ce este „cine" atât de important încât se întreabă de el?

Astfel, cu prudență și fără a denumi ceva, fapt care l-ar putea împinge înapoi în întunericul fantomatic din care s-a ridicat, poemul se apropie de centrul său, sau de punctul zero.

Veni, veni.
Veni un cuvânt, veni,
prin noapte veni,
vrând să lumineze, vrând să lumineze.

Cuvântul este repetat cu aceeași intensitate ca „eu" și „ani": se aude de trei ori „veni", apoi se accentuează suplimentar, fiind rostit încă de două ori. Veni, veni, veni, veni, veni. Sună ca o incantație sau o rugăciune. Cuvântul care va veni reprezintă opusul acoperirii, el va veni prin noapte, adică prin cea care învăluie sau care șterge orice diferențe, și astfel o va aboli. Cuvântul este opusul nimicului, cuvântul iese în față ca „ceva" în contrast cu întunericul neantului, și de aceea este invocat. Prin urmare, este un cuvânt diferit de cele despre care vorbeau „ei", întrucât acele cuvinte îi împiedicau să mai vadă, constituind însăși piedica. Atunci exista o opoziție între a vedea și cuvinte – o legătură negativă: cei care vorbeau vorbeau despre cuvinte, și atunci nu au văzut. Aici se scoate în evidență asemănarea dintre a vedea și cuvânt, o relație pozitivă: cuvântul vrea să lumineze în întuneric. Și lumina face lucrurile vizibile. Dar cuvântul nu luminează, el *vrea* să lumineze, și acest verb pune în evidență ideea luminii ca posibilitate neconcretizată. Cuvântul poate să lumineze, însă el nu poate să lumineze aici, pare poezia să spună.

De ce nu? Ce anume împiedică să lumineze acest cuvânt care poate lumina?

Noaptea.

Ce fel de noapte este aceasta? În primele versuri, este descrisă drept o noapte ce n-are nevoie de stele. Este un alt fel de noapte decât cea care se sistează odată cu zorii zilei; e tentant s-o vedem ca pe o imagine a morții: acelei nopți nu-i trebuie stele, nu-i trebuie lumină deoarece nu există nimic de iluminat, nu este nimeni. Această noapte este de o altă factură, în ea există ceva ce cuvintele n-au destulă forță să ilumineze. Noaptea este întunecată, întunericul este lipsit

de contraste, este opusul cuvântului, care în esența lui este creator de contraste și diferențieri. Dacă prima noapte nu avea nevoie de stele sau lumină, cea de-a doua are nevoie de ele. De ce? Poezia a fost în tot acest răstimp în mișcare, și în mișcare ea s-a apropiat de ceva, și acest ceva, mai întâi foarte departe, a primit o formă din ce în ce mai clară, și prin aceasta, dezvăluirea lucrului a cărui natură încă n-o cunoaștem, intensitatea a crescut și acum este atât de acută, încât cuvintele sunt invocate cu o forță aproape exorcizantă. Veni, veni, veni, veni, veni. Invocația vine imediat după constatarea rănii, care nu este pomenită și nu este arătată, existând doar prin sugestia că ceva „se lipește la loc" și este acoperit, întrebarea fiind cine acoperă. Cuvintele sunt dintr-un alt spațiu temporal decât punctul din care se face invocația: „Veni un cuvânt" așa scrie, acesta este prezentul pentru „tu" și „eu" din poem, pe când dorința de a lumina și incapacitatea de a o face sunt în trecut.

Oare lucrurile stau astfel pentru că noaptea este însăși forța care transformă prezentul în trecut? Oare se face referire tocmai la întunericul pierdut, cuprinzând în acest caz și lumina cuvintelor și prefăcând voința lor într-o voință trecută prin însuși faptul că ele sunt cuvinte, imobilizând ceea ce este și prefăcându-l inevitabil în ceva ce a fost? Sau să fie noaptea legată de acoperirea rănii și scrierea răzleață a ierbii, adică limba să fie o parte a nopții, o parte a ceea ce acoperă – ceva conținut în descrierea celor care „vorbeau despre cuvinte" și nu „vedeau"? Oare de asta cuvintele nu pot să lumineze și, prin urmare, nici să ne ajute să vedem? Deoarece ele însele oferă numai întuneric? Dorința care zace în „vrând să lumineze, vrând să lumineze" insinuează că nu limba în sine este cea care întunecă, ci un anumit limbaj, pe care „ei" îl vorbeau, și că există o altă limbă, dar nici măcar aceea nu reușește să pătrundă dincolo de această noapte. Noaptea aceasta este asociată cu anumite întâmplări, cu cei care nu s-au trezit înainte ca somnul să vină asupră-le și cei care au cauzat o rană, și întâmplările au legătură cu „eul" care odată zăcuse între „ei", care deschide spațiul dintre absența rănii în prezent și prezența rănii în trecut.

„Veni un cuvânt, prin noapte veni" este o rugăciune neîmplinită, cuvântul vrea să lumineze, dar nu luminează. Voința cuvintelor este

fără subiect, scrie doar „vrând să lumineze, vrând să lumineze", se accentuează voința, care este puternică, dar deznădăjduită.

Vrând să lumineze, vrând să lumineze.

De ce nu pot cuvintele să lumineze aici? Ce anume face noaptea atât de lipsită de contraste încât nici un cuvânt nu poate face vreo diferență în întunericul ei?

Cenușă.
Cenușă. Cenușă.
Noapte.
Noapte și iar noapte. – Spre
Ochi du-te, spre-acel umed.

Cenușa este menționată de trei ori, noaptea de trei ori, dar fără verbe, nimeni nu a venit, aceasta nu este o invocație, și nu este nici o mișcare, nici un „dincolo"

Cenușă, cenușă, cenușă.

Cenușa este forma a ceva ars, fără să mai existe vreo asemănare cu ceea ce s-a ars, cenușa nu este nimic, doar ceea ce rămâne dintr-un obiect după dispariția lui, în același timp este ceva în sine, un soi de praf negru-cenușiu, cu același aspect indiferent de ceea ce a ars. Într-o poezie în care nimic nu vine din neant, cenușa poate fi citită drept concretizarea a ceea ce nu există, forma fizică a absenței. Și asta se poate citi ca o expresie a lipsei de diferențiere a materiei. Cenușa nu este nimic, dar este ceva, și ea este aceeași pentru toate.

După cenușă, noapte și noapte care se succed după noapte. În acea noapte, însăși nediferențierea cenușii devine nediferențiată.

Cenușă.
Cenușă. Cenușă.
Noapte.
Noapte și iar noapte.

De ce „și iar" noapte? Separat printr-o virgulă ar putea fi același lucru care este pomenit, noapte, noapte, noapte, o accentuare, dar prin „și iar" se creează o conexiune, cu alte cuvinte o diferențiere, și

prin asta un progres; ceva se adaugă. Noapte și iar noapte. O nouă noapte succede nopții, dar atât de strâns legată, în original fiind folosite și cratime, „*Nacht-und-Nacht*", încât între ele nu există nimic, nici lumină, nici zori, nici zi.

Apoi este repetat îndemnul de la începutul poeziei, „du-te". Atunci era deschis, general, doar „du-te", în loc de „citește" și „privește" Acum, acest „du-te" este precis, „du-te spre ochi". Dar nu se oprește aici, urmează precizarea „spre-acel umed". Asta scrie la finalul strofei a cincea din poezie, și de vreme ce poezia constă din zece strofe, înseamnă că se află exact în mijlocul, în centrul ei.

Veni, veni, veni un cuvânt, veni, veni, vrând să lumineze, vrând să lumineze, cenușă, cenușă, cenușă, noapte, noapte și iar noapte, spre ochi du-te, spre-acel umed. Dinspre cuvânt, dinspre ceea ce e general, și dinspre lumina lui care nu este posibilă, spre cenușă și noapte și spre ochi, dar nu spre ochiul care vede, ci spre ochiul umed.

Nu citi, privește, nu privi, du-te, du-te la ochiul care plânge.

„Cenușă" și „noapte" intră în șirul de cuvinte care primesc greutate prin repetiția de trei ori, formând insule de concentrare a sensului. Eu (identitate), ani (timp), veni (rugăciune), cenușă (absență, anihilare), noapte (lipsă de diferențe). Aceste cuvinte creează o axă de semnificații în poezie. O altă axă o constituie pronumele, tu-eu-ei-cine. O a treia axă e reprezentată de imperative, citește, privește, du-te, care îndrumă spre o stare asemănătoare morții și spre tărâmul lipsit de oameni și de stele, adânc în trecut și din nou încoace, unde se specifică pentru prima dată o numită direcție. Ochiul care plânge este punctul central al poeziei, în jurul căruia se învârte întregul text, deoarece după ochi, și lunga cale către el, poezia își schimbă radical forma.

Până acum prezența umană a constat într-un „tu", un „eu" și un „ei". Esențialul în relația dintre „eu" și „ei" era tocmai separarea lor. Îi separau timpul, somnul, moartea, întunericul. De asemenea, și privirea și cuvântul erau separate de lume. Ultima separare, de rana nenumită, care nu mai este o rană, dar este acoperită de cineva, a fost urmată de venirea unui cuvânt incapabil să lumineze, deși o voia. Din cenușă și noapte nu se poate extrage nimic altceva decât cenușă și noapte. Nu este nimic de citit, nu este nimic de văzut. Dar este ceva ce se poate simți. Ochiul nu distinge, nu separă, nu are legătură în

primul și în primul rând cu exteriorul și cu vederea, ci cu interiorul și cu simțirea; într-adevăr, e greu să înțelegem în alt mod „spre ochi, spre-acel umed"

În misticism, sursa adevărului lăuntric este inima, locul concentrării extatice a tuturor lucrurilor. Ochiul lui Celan poate fi înțeles ca locul în care concentrarea fără cuvinte nu este provocată de bucurie și de lărgirea conștientizării, ci de durere și de implozia conștientizării. Ambele locuri se află în afara lumii sociale și în afara numelui.

Inima este plină de tot, ochiul, de nimic. Inima, plină de ceea ce există, este oarbă și nu vede nimic; ochiul, plin de ceea ce nu mai este, vede, și vede neantul.

Aici, în locul durerii și a ochiului care plânge, poezia întoarce spatele prezentului și se întoarce către un „atunci", nu cel care s-a lipit la loc și care era o rană, ci cea care a fost înainte de asta. Timpul în care erau „noi"

Uragane.
Uragane, demult,
vârtej de particule, restul,
cum tu
știi deja, cum am citit în carte, era
părere.

Era, era
părere. Cum
de ne-am prins unul
pe celălalt – ne-am prins cu
aceste
mâini?

Uraganele sunt identificate în două moduri diferite aici. Prima dată ca fiind de demult, adică arhaice, neschimbate, la fel acum ca și atunci. Apoi ca vârtej de particule, ceva ce acel „tu" știe, pentru că „noi" l-am citit în „carte": era părere. În strofa următoare se subliniază că această părere aparține trecutului. „Era, era părere."

Ce este un uragan? Vânturi puternice, forțe ale naturii, arbitrare, violente, distrugătoare, haotice, ceva din acel factor impersonal la care ne gândim atunci când zicem „bate vântul" Dar și „celălalt", vârtejul de particule, explicația pe care o conține, rezonanța științifică a „particulelor", ceva destrămat în cele mai mărunte componente, iar apoi conceptul, dar nu unul imediat; „vârtejul" este ceea ce s-a învolburat în ceva dincolo de concepte, în altceva decât simpla antrenare în rotație. Cuvântul „particule" indică o lume pe care n-o vedem, dar pe care o percepem ca fiind acolo. Acest mod de gândire provine de la Democrit și de la teoria atomistă a grecilor din Antichitate, dezvoltată de Lucrețiu în *De rerum natura*, unde poezia și cunoașterea se întâlnesc; el caută să explice un fenomen, să-l stăpânească și să-l delimiteze, în timp ce cuvântul „uragan" face trimitere la un fenomen. Importanța acestei distincții devine clară în ceea ce urmează: vârtejul de particule era scris în „carte", era „părere" Cunoașterea este asociată cu lectura, care, la rândul ei, este asociată cu părerea. Dar acea părere nu mai există, se subînțelege, prin accentuarea trecutului din repetiție. Era, era. Părere, părere. Îndemnul de a nu mai citi se poate referi la acele timpuri: timpurile când ceea ce era scris era părere. Cu alte cuvinte, părerea aceea s-a pierdut. Dar accentul nu cade atât pe lectură, cât pe „tu" și „noi", cei care citim. Există o comunitate acolo, și sugestia că părerea este ceva din trecut, ceva care poate nu mai este valabil, e urmată de întrebarea privind conexiunea dintre cei care se desemnează prin „noi"; este greu de înțeles altcumva decât că se pune în discuție tocmai coeziunea socială pe care o generează această părere, fundația comună pe care o împărtășesc oamenii aparținând unei anumite culturi: „noi" am citit, „noi" ne-am prins unul pe celălalt.

Cine este „noi"?

Cuvântul se referă în mod vădit la ceva trecut, o comunitate care nu mai există, și care acum este dificil de înțeles. „Cum de ne-am prins unul pe celălalt?", aceasta este întrebarea, care continuă cu un detaliu concret: „Cu aceste mâini?" Aceste mâini există acum; ceea ce ele au prins, ceea ce a fost „noi", există în trecut, așa scrie, „au prins", nu „prind", și acesta este abisul peste care se ridică întrebarea. „Tu", „voi", „ei", „noi" și „noastre" sunt la trecut, doar „eu" există în prezent, deci ceva din ceea ce s-a pierdut face diferența. E o deosebire imensă

între un eu care privește către alte „euri" care au existat odată și un eu care privește spre ceea ce am fost odată „noi", cei în viață și cei morți deopotrivă. Nu numai că relația cu anumiți oameni s-a pierdut în timp, dar s-a pierdut și ceea ce a făcut posibilă existența acelei comunități pe vremuri. Poezia este scrisă din perspectiva acestei pierderi. Este ca și cum implicațiile pierderii, ceea ce reprezintă „noi", nu pot fi enunțate decât după îndemnul de a merge la ochi, la cel umed; numai atunci poate fi numit „noi"-ul pierdut; acesta este cel mai dureros lucru dintre toate.

Un alt fragment din Heraclit, cel cu numărul douăzeci și șase, vorbește despre relația dintre cei viață, cei adormiți și cei morți.

Omul aprinde o lumină pentru sine în noapte, când este mort și totuși viu. Cel care doarme, ai cărui ochi sunt stinși, atinge moartea; cel care-i treaz îl atinge pe cel care este adormit.

Situațiile se exclud reciproc – când omul doarme, nu poate să fie mort, când omul este treaz, nu poate să doarmă – dar sunt legate prin atingere și prin ambivalență, tocmai prin spațiul de hotar dintre ele. Omul se află în noapte, altfel spus în întuneric, acolo unde nimic nu este vizibil și nimic nu se distinge. El aprinde o lumină, dar lumina nu poate face nimic vizibil, ochii lui sunt stinși, nu poate să vadă, este el însuși întuneric. Omul e mort și totuși viu, ceea ce înseamnă că doarme. Cel care doarme îl atinge pe cel mort. Cel care este treaz îl atinge pe cel adormit, el este în afara somnului, încă și mai departe de moarte, însă granița nu este nicidecum absolută; asemenea textului, trecem prin diversele stări, conștiința răsare și apune în noi, și când apune, altceva devine vizibil, necunoscut celor treji; limanul celor morți.

Dar mișcarea se produce doar într-un singur sens, dinspre cel viu spre cel adormit și spre cel mort; cel mort nu se uită înapoi.

Mai există un fragment din Heraclit care vorbește despre moarte și somn, cel cu numărul douăzeci și unu.

„Mort este tot ceea ce vedem când suntem treji, tot ceea ce vedem când suntem adormiți este somn."

Ambele fragmente sunt opace și par să indice în direcții diferite. În primul, cel care e treaz îl atinge pe cel adormit, nu și pe cel mort. În al doilea, moartea e tot ce poate vedea omul treaz, pe când cel adormit vede numai somn, adică doar ceea ce-i este propriu lui. Dar pot fi înțelese și ca exprimând același lucru. Când suntem treji, vedem moartea, în sensul absenței și nimicniciei; când dormim, n-o vedem, în somn, moartea tot somn este. Poate să fie vorba despre o distincție legată de calitatea percepției vizuale, unde a fi treaz înseamnă a vedea limpede, a vedea cu acuratețe, și atunci vedem că moartea este pretutindeni și este condiția noastră fundamentală, și unde a dormi înseamnă a nu vedea clar, atunci ne vedem doar pe noi înșine, somnul fiind cel care ne adoarme. Viața autentică, cea care recunoaște moartea, și viața neautentică, trăită de parcă moartea nu ar exista.

În poezia lui Paul Celan sunt prezente toate aceste niveluri, atât acelea care fac deosebirea între cei treji, cei adormiți și cei morți, cât și cele care disting autenticul de neautentic. Din deschidere:

Locul unde zăceau are
un nume – n-are
nici unul. Nu acolo zăceau. Ceva
zăcea între ei. Prin el
nu vedeau.

Nu, nu vedeau,
vorbeau despre
cuvinte. Nici unul
nu se trezea
somnul
venea asupră-le.

Ei nu ating, ci alunecă. În primul rând alunecă locul unde zăceau, el are un nume, apoi nu mai are, și apoi ei nu mai zăceau acolo. Asta sunt ei pentru cei care scriu, care, în starea de trezie, caută să-i „atingă" După aceea ni se spune ce erau ei în esență: ne-văzători.

Ei nu vedeau, pentru că vorbeau despre cuvinte, fiind cufundați în somn. Cel care scrie este treaz și, dacă vrea să-i „atingă", nu poate vorbi despre cuvinte. Numele locului este un asemenea cuvânt, ceva care se interpune. A existat și există, dar nu pentru ei, prin urmare nici pentru poezie, care, numindu-l, i-ar fi inclus și pe ei acolo. Lumea numelui este lumea părerii, ea aparține acelui „noi" care era, dar nu mai există. Aici lumea numelui a încremenit, s-a dezactivat, deoarece baza lui, „noi", nu mai este viabil, sau trebuie creat din nou. Încremenirea numelui apare pe două niveluri diferite. Nicăieri nu se întreabă de tine, afirmă poetul, atunci tu ești ceva care trebuie ținut secret, te afli în afara limbii. Rana este acoperită, și ea este acoperită de cineva care-i este necunoscut „eu"-lui, în ambele cazuri fiind vorba de agenți din afara tărâmului conturat de poezie. Nicăieri nu se întreabă de tine poate din cauză că „tu" ești mort, sau pentru că toți ceilalți din peisajul în care rătăcești sunt morți și nu mai pot să întrebe de tine, nu mai știu că exiști. Dar acoperirea rănii nu este ambivalentă în acel sens, ci doar echivocă. Al doilea nivel apare în relația dintre cel care scrie și cei descriși, dintre „tu" și „ei", dintre „eu" și „noi" „Ei" nu vedeau, ei vorbeau despre cuvinte. „Tu" știi prea bine asta, noi am citit într-o carte, era părere. Era, era, părere, părere. Și apoi:

Vorbea, vorbea,
Era, era.

A vorbi înseamnă să te afli în limbă, și acea lipsă de încredere ce răzbate din toate nivelurile poeziei este legată de ființare. Să fie oare limbajul despre existență cel la care se face referire? Sau sunt cele două distincte?

Da.
Uragane, vâr-
tej de particule, mai era
timp, era,
de încercat cu piatra – care era
ospitalieră, nu
se băga în vorbă. Ce
bine am fi dus-o:

Granulat,
granulat și fibrilat. Lujerat,
compact;
ciorchinat și radiat; renal,
plat și
bolovănos; slăbit, in-
tricat –: el, cel,
nu se băga în vorbă, ci
vorbea
le vorbea bucuros ochilor zvântați, înainte
de a-i închide.

Vorbea, vorbea,
Era, era.

Uragane, vârtej de particule, despre acestea s-a stabilit deja că fac parte din comunitatea de păreri a cărții și a societății; acestea sunt timpurile când „noi" avea semnificație, când era bine. S-a întâmplat înainte ca totul să fie distrus, și înainte de suferință, dar relatarea se face ulterior, transpusă nu în prezentul lui „eu", ci în prezentul poeziei. Se află chiar pe marginea sensului, nu pentru că n-ar avea sens în sine, o piatră nu are nici un înțeles, ci doar o existență, ci pentru că nu are înțeles pentru nimeni altcineva în afară de „eu"

Dar ce să încerce cu piatra? Cum este o piatră ospitalieră? Ce vrea să spună că nu se băga în vorbă? Pietrele sunt unele dintre cele mai amabile și mai puțin semnificative entități; o piatră este o piatră, neutră și de cele mai multe ori nespecifică, o piatră seamănă cu orice altă piatră. În sine, ea nu se schimbă, sau se schimbă infinit de încet, purtându-și însemnele vârstei numai în ochii geologilor, și se situează astfel atât în afara culturii, istoriei și a timpului, sau se află într-un alt timp decât timpul nostru istoric, însă faptul că ori de câte ori vedem o piatră ne aflăm față în față cu ceva care este infinit mai bătrân decât umanitatea, care era aici înainte de începutul vieții, este ceva la care nu ne gândim aproape niciodată, o piatră este doar un fel de fenomen obișnuit al naturii, nu, nici măcar un fenomen,

un obiect cu existență simplă, ceva ce aruncăm într-o doară peste suprafața apei ca să ne distrăm copiii, de exemplu, sau pe care ședem ca să bem cafea în timpul unei drumeții în pădure.

În vechile religii, pietrele erau folosite drept simbol al statorniciei; dispuse circular în anumite locuri, ele demarcau spațiile sacre și erau adesea asociate cu corpurile cerești. Legile pe care le-a primit Moise erau cioplite în table de piatră, ceea ce a făcut ca scriitura trecătoare să devină eternă și imuabilă. În viața religioasă, piatra era opusul copacului: în vreme ce copacul reprezenta viața și reînnoirea vieții, piatra era imaginea simbolică a existenței indestructibile. Nu ne-a mai rămas prea mult din acea lume în epoca actuală, copacul și piatra nu mai alcătuiesc antagonisme pe care să le înțelegem din perspectiva vieții noastre, dar ici-colo se mai întrezăresc reminiscențe ale acestei gândiri concrete, nu în ultimul rând în ritualul de înmormântare, unde în continuare așezăm o piatră pe mormânt, în vreme ce coșciugul este din lemn. Pe piatră inscripționăm numele celui decedat. În timp ce trupul putrezește sub pământ, numele din piatră va dăinui mereu, atât ca parte a lumii sociale, cât și ca o parte a materiei.

Nu apare nici un element ritualic sau religios în această poezie, chiar dimpotrivă, piatra este învăluită de cotidian, cu ea e „de încercat" ceva, este „ospitalieră" „De încercat" protejează calitatea de piatră a pietrei, un obiect pe care-l mutăm sau pe care îl împărțim, pe când „de încercat" cu piatra conferă importanță locului unde se află, după toate aparențele aproape de vorbitor. „Ospitalieră" este o antropomorfizare radicală, ospitalitatea este o însușire omenească, nici măcar animalele nu o au, totuși o are piatra din această poezie. A fi ospitalier înseamnă să fii deschis față de alții. În acest caz, deschis pentru „noi". Este ospitalieră deoarece nu se bagă în vorbă, e deschisă pentru „noi". Dar ceea ce nu a întrerupt ea a fost conversația care se desfășura în afara ei, însemnând poate, în logica acestei poezii, că nu a fost văzută printre cuvinte? Că, în virtutea durabilității sale absolute, ea se situează în afara comunității vremelnice oamenilor? Că ea nu a întrerupt firul vorbirii prin natura ei radical distinctă? O natură diferită la care și „noi" ne aducem contribuția, pentru că în interiorul nostru nu bat doar inimi, acolo mai e și scheletul, ceea ce rămâne din noi după ce murim, împreună cu numele de pe piatra

funerară. Piatra este parte din acel „ceva", neomenescul din lume, oare pe acela nu-l întrerupe? Deoarece este întreţesut în vălul limbii? Misterul se adânceşte şi mai mult odată cu repetiţia:

el, cel,
nu se băga în vorbă, ci
vorbea
le vorbea bucuros ochilor zvântaţi, înainte
de a-i închide.

Aici, „a vorbi" este contrariul lui „a se băga în vorbă", iar piatra este atrasă în „ceva-ul" care poate să fie oricare dintre lucrurile descrise metaforic: graminee, struguri, rinichi. Asta este ceea ce „grăieşte"

Câteva rânduri mai sus, „a vorbi" era pus la egalitate cu a nu vedea, şi cu a dormi, care înseamnă tot a nu vedea, dar într-un sens mai puternic, întrucât cel adormit este complet întors dinspre lumea în care se află. Dar a dormi şi a nu vedea se referă la oameni; a nu se băga în vorbă se referă aici la obiecte. Acel ceva căruia obiectele îi vorbesc sunt ochii. A le vorbi ochilor înseamnă să fii văzut. Dar nu aşa cum văd cei treji, pentru că aceştia nu intervin. Ei au rămas adormiţi. Ochii care văd sunt uscaţi, spre deosebire de ochiul din centrul poeziei, care era umed. Asta era înainte de durere, în „noi" Dar îndemnul de a merge la ochi, către cel umed, poate fi citit într-o notă mai puţin sentimentală, cel umed poate să vizeze însuşirea de a fi ud, faptul că se deplasează, curge, nu este fixat bine într-o formă, niciodată nu este la fel. Antagonismul dintre cel uscat şi cel umed se regăseşte şi în alte versuri, de exemplu, între „urma neîndoielnică" şi „urmele apelor subterane" de la final. O urmă este ceva ce indică altceva, o întipărire, şi întipărirea aceasta trebuie să aibă durabilitate ca să fie semnificativă. Apa nu dăinuie, ea îşi ia o formă pe moment, aşa că urma unei ape subterane conţine în acelaşi timp urma şi dispariţia urmei. Fundamentul poemului se găseşte aici, între urmele din timp şi timpul lipsit de urme. Urmele nu sunt în sine ceea ce a fost, ci semnul a ceea ce a fost, având totodată o identitate proprie. Când urma este alcătuită din apă, caracterul ei efemer este accentuat dramatic. Dar urma nu este doar apă, este apă subterană, adică ceva ce se află dedesubt, în care pătrunde ceea ce vine de deasupra, adică tot

ce se infiltrează prin pământ. Ceea ce este ud, ceea ce este mișcător îi aparține ochiului, care vede clipa prezentă, pe când ceea ce fixează și dă formă aparține scriiturii. Faptul că ochiul nu vede niciodată același lucru, că obiectul vederii se schimbă permanent, este surprins în poem pe mai multe niveluri, nu doar prin diversele urme, ci și, de pildă, prin modul în care substantivele sunt transformate din obiecte în însușirile acelor obiecte – nu graminee, ci granulat, nu lujer, ci lujerat, nu strugure, ci ciorchinat, nu rinichi, ci renal. Ele sunt descrise ca ceea ce sunt, în sine, nu prin categoria căreia îi aparțin. Împreună ele alcătuiesc „ceva"-ul, și, laolaltă cu piatra, nu se bagă în vorbă, ci se adresează ochilor zvântați înainte de a-i închide.

De ce sunt ochii zvântați? Oare pentru că sunt lipsiți de griji, sau pentru că ei văd doar ceea ce este imuabil? Oare pentru că strugurii și cerealele și piatra nu se bagă în vorbă? Mai devreme, vorbirea, discuția despre cuvinte, este comparată cu somnul, și faptul că ei apoi își închid ochii zvântați poate să fie tot somn, sau moarte, sau poate doar o ațipeală, dar indiferent de situație, totul este legat de a nu vedea. „Ceva"-ul implicit este activ, el închide ochii zvântați; ceva-ul care nu a fost văzut închide ochii zvântați care nu văd? Însă poezia vede. Poezia vede ochii celor adormiți, sunt zvântați, dar în regulă; la fel de bine vede piatra, cerealele, strugurele.

Este bine, dar este oare corect?

Întrebarea pe care poezia nu o ridică, dar poate fi citită drept un răspuns implicit la ea, este cum poate fi reprezentată realitatea atunci când limba, prin natura ei, dă un caracter general tuturor aspectelor și fenomenelor obișnuite, scoțându-le din timp și astfel dezvăluind ceea ce este unic în ele; în plus, limba este legată de o societate, iar istoria acelei societăți le-a încărcat și le-a descărcat de sens ca într-o succesiune lentă de fluxuri și refluxuri, viziuni ale lumii. Procesul acesta nu numai că se referă la existențial și la social: el este ceea ce face existențialul social. Deoarece „sângele" nu este doar sânge, „pământul" nu este doar pământ. Un mod prin care se poate ieși din această situație este crearea unei limbi proprii, eliberate de istorie, complet limitate în raport cu universalul, dar aceea nu ar fi o limbă; ceea ce este strict particular nu poate fi comunicat, este nevoie de o societate pentru asta, un „tu", un „noi"; aceasta este baza limbii. Poetul

însuși ar fi înțeles poezia, însă nimeni altcineva n-ar mai fi înțeles-o, și atunci întrebarea devine ce înțelege poetul, într-o lume solipsistă.

O altă cale de ieșire ar fi folosirea altei limbi. Dar, în primul rând, toate limbile sunt generalizatoare și încărcate de cultură și istorie, și în al doilea rând, această poezie pătrunde atât de adânc în particularități, încât este greu s-o citești drept o expresie a acelei limbi anume, adică a limbii germane, sau a culturii respective, germane, criza merge mult în jos, spre fundamentul accepțiunii noastre despre om, limbă, realitate, amintire, moarte sau timp. Acele întrebări nu pot fi nici formulate, nici li se poate răspunde în limba în care rezidă accepțiunile generale ale conceptelor fără să-și piardă specificul și radicalitatea. Pe de altă parte, nici nu poate să iasă din limbă și să devină una cu propria particularitate și radicalitate, pentru că atunci nu i s-ar mai dezvălui nimănui. Doar prin limbă ni se relevă realitatea, nu așa cum este ea, ci așa cum este redată prin limbă, și dacă acea limbă ar fi adevărată, atunci ea ar trebui să arate propria realitate, prin limba proprie, dar fără să se rupă legătura cu realitatea sau legătura cu ceilalți locutori. *Engführung* se află chiar la graniță. Și dacă te afli chiar la graniță, se pune invariabil întrebarea: „Ce anume este sensul?", concomitent fiecare cuvânt dobândind o greutate insolită. Această greutate nu provine din sens, ci din baza sensului. „Piatră" este un astfel de cuvânt. El este acolo și zace acolo aproape ca o piatră în poezie, neconectat la omenesc, iar dacă am încerca să introducem aspecte ale conexiunii pietrei cu sfera umană, conferindu-i astfel sens, nu va „răspunde" Este în limbaj, și totuși în afara contextelor limbajului.

În ceea ce este unic se află ceea ce este propriu, în ceea ce este propriu se află ceea ce este privat; drumul de ieșire din generalitate trece pe aici. Și poate că piatra din poezie este încărcată cu ceva ce nu cititorul cunoaște și poate nici măcar nu poate să ghicească. În postfața ediției în norvegiană a poeziilor lui Celan, Øyvind Berg notează că părinții lui Celan, Friederike și Leo, evrei vorbitori de germană din România acelor vremuri, au pierit într-un lagăr de exterminare german numit Steinbruch, „Cariera de piatră" Berg afirmă: „Aici ne putem gândi la poemul *Engführung*, deși în același timp este important să lăsăm o pauză de respirație între fundalul biografic și poeziile care-l transcend: interpretările istoriciste îndepărtează poezia de interesul contemporanilor" Berg subliniază problema

fundamentală a hermeneuticii: unde sunt limitele dintre ceea ce este în poezie, ceea ce se află la autor și ceea ce se află în cititor? Celan a scris „piatră" I-a avut el oare pe părinții lui în minte? Se află ei în cuvântul „piatră"? Nu vom ști niciodată. Acum știu că părinții lui Celan au murit la cariera de piatră a nemților și văd legătura cu cuvântul „piatră", dar este corect să citesc prin această prismă, sau suprainterpretez poezia conferindu-i un sens pe care nu-l are? Ce se află în afara și ce se află în interiorul poeziei?

Cuvintele-cheie ale poeziei, în afara de „nici unul" și „nimeni", sunt „noapte", „cuvinte" și „cenușă". Atunci când a scris: „Veni un cuvânt, veni/ prin noapte veni/ vrând să lumineze", oare autorul a vrut să facă trimitere la începutul Evangheliei după Ioan? Acolo se face legătura clasică dintre cuvinte și lumină, cuvântul este Dumnezeu, Dumnezeu este lumină și viața este lumina omului care strălucește în întuneric. Dacă n-a avut această intenție, și lumina nu „se află" în poezie, ci doar în mine, cel care citește, asta înseamnă că eu citesc „greșit"?

„La început era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul. Acesta era întru început la Dumnezeu. Toate prin El s-au făcut; și fără El nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut. Întru El era viață și viața era lumina oamenilor. Și lumina luminează în întuneric și întunericul nu a cuprins-o."

Veni, veni.
Veni un cuvânt, veni
prin noapte veni,
vrând să lumineze, vrând să lumineze.

Dacă auzi ecoul Evangheliei lui Ioan în cele patru versuri, atunci auzi și ecoul lui Dumnezeu în cuvântul care este invocat, care voia, dar nu putea să lumineze. Dar Dumnezeu nu este doar cuvântul, el este viață, și viața era lumina omenirii; și acest ecou umple cuvintele; așa cum lumina este cuvânt care nu pătrunde în întunericul nediferențiat al nopții, se poate ca oamenii să nu poată pătrunde dincolo de nediferențierea morții. Dar Evanghelia după Ioan nu doar că alătură cuvântul de Dumnezeu, și pe Dumnezeu de lumina oamenilor,

ci ne și spune că ne aflăm „la început", amintind de Geneză. Primele cuvinte ale acestei cărți din Vechiul Testament sunt tot „La început" Dar în timp ce creația din Vechiul Testament se realizează în lumea materială, cerul și pământul mai întâi zac deșarte și goale în mijlocul unui ocean de întuneric și apoi, treptat, câștigă lumină, teren, viață, și, la fel ca celelalte mituri despre crearea lumii, pornește de la haos la ordine, în Evanghelia lui Ioan nu ziua este cea care mișcă și nu pământul este cel care se ridică din mijlocul nopții infinite din lumea materială, ci cuvântul. Ceea ce începe aici este lumea omenească, și ea apare în cuvinte, care creează diferențe în ceea ce este nediferențiat, conferă sens acolo unde totul este neînțeles, pun ordine în haos. Dacă un om iese din limbă, el va cădea din lume. O lume în care nu există limbă nu există diferențe, și o lume fără diferențieri este o lume fără sens. Acolo este haos, expansiunea tuturor lucrurilor și colapsul lor. Dar limba nu este ceva care există deasupra lumii și oamenilor din ea, un fel de sistem indexat conținând distincții și diferențe; nu, ea este ceva ce există în absolut fiecare om, iar cu ajutorul ei fiecare om se înțelege pe sine, precum și pe ceilalți oameni și lumea în care trăiește. Limba *este* omul. În limbă mă aflu eu, dar numai dacă există și un „tu" la care „eu"-ul din actul vorbirii să se poată raporta; dacă nu, cum ar putea „eul" să se deosebească și să aibă o formă? Acel eu fără „tu" este oricine și noi toți.

Cum arată limba fără celălalt? Nu ca monologurile interioare ale lui Joyce, deoarece, chiar dacă limbajul din ele pretinde că ar veni din ceea ce este propriu vorbitorului, în același timp, limbajul îl ascultă, și tocmai această prezență în întregul potop de amintiri, gânduri, frânturi dintr-o viață și un „eu" care se revarsă printr-o conștiință, cum, de exemplu, în monologul final al lui Molly Bloom din *Ulise,* această prezență este „celălalt", cel la care se raportează ființa lăuntrică, nemaifiind închisă în ea însăși. Meritul lui Joyce este tocmai acesta: el știa în ce măsură eul interior era legat de „celălalt" și de cultură prin intermediul limbii, și în următorul său roman a mers mai departe pe această cale, unde limba nu mai este descifrată în ființa individuală, el a scris despre un „toți", limbajul în sine, fără emițător sau receptor, fără un eu sau un tu, doar un enorm „noi", care se întinde tot mai mult în toate zările, pentru că fiecare cuvânt face parte din altul, toate cuvintele sunt deschise unele altora, și sensul

istoriei și culturii vechi de secole curge prin ele, aducându-le astfel lângă a doua graniță a sensului; prima este acolo unde eul dispare în ceea ce-i este propriu/ definitoriu, care nu poate fi comunicat fără a pierde caracterul personal și a deveni celălalt, rămânând, în ultimă instanță, fără limbaj. A doua limită, la care ajunge romanul *Finnegans Wake*, este aceea în care eul dispare în sinele limbajului. Dacă treci de prima limită, „tu"-ul încetează să existe, și eul devine „tu"; dacă treci de a doua limită, „tu"-ul încetează să existe, și eul dispare într-un „toți"; în ambele cazuri sensul dispare din limbaj, acesta devenind enigmatic.

Dar ce anume înseamnă enigmatic? Enigmatic înseamnă ceva ce nu se lasă înțeles. Dar ce înseamnă să înțelegi? „Înțelegem" noi o piatră? „Înțelegem" noi o stea? „Înțelegem" noi apa? Cel mai important concept din deschiderea Evangheliei după Ioan este *logos*, cuvântul. Este un cuvânt grecesc, și în cultura grecească, de la Platon începând, limba este abstractă, în mai mare măsură decât în cultura evreiască, unde cuvântul „*dabar*" are un înțeles mai concret, e mai apropiat de ceea ce semnifică, aproape ca și când cuvintele ar fi lucrurile sau întâmplările însele. Asta afirmă Northrop Frye, dacă am interpretat eu corect. Dacă Evanghelia după Ioan nu este prezentă în poemul lui Celan, limba greacă este, fără nici o îndoială, și nu doar prin trimiterea la Democrit, pentru care lumea fizică se divide în cele mai mici părți componente, ci și prin lumea limbajului abstract, relațional, atotcuprinzător care a fost premisa pentru acel „noi" care nu mai este posibil: piatra stă ne-atașată de limbaj. Ce înseamnă piatra? Este o întrebare a limbajului, a „pietrei". Noi știm cum arată, știm cum s-a format și știm ce fel de proprietăți are, însă n-avem nici un concept care să se poată apropia de ceea ce este piatra în sine. Putem folosi pronumele *det.* „*Det er en stein.*" – „Este o piatră." „*Det er en stjerne.*" – „Este o stea." „*Det er vann.*" – „Este apă." „*Det er jeg.*" – „Sunt eu." Sau dacă vreți, „*Jeg er det.*" – „Eu sunt." Ce înseamnă „*det*"?

„*Det*" este acela care nu are nume.

Înțelegerea și sensul nu sunt același lucru. Sociologul israelian de origine americană Aaron Antonovsky definește sensul drept un sentiment sau o experiență a coerenței. Religia stabilește astfel de stări de coeziune, aducând piatra și copacul în lumea oamenilor, unde ele sunt atât ceea ce sunt ele în mod concret, dar reprezintă și aspecte

ale sacrului sau ale divinului, cu alte cuvinte, aspecte ale lumii aflate dincolo de omenesc. Știința, care a luat locul religiei, stabilește și ea stări de coerență, plasând piatra și copacul într-un sistem de deosebiri și asemănări pe care omul l-a creat și din care el însuși face parte. Și socialul formează conexiuni, un sistem alambicat de reguli despre ce este voie să faci și ce nu este voie, ce este de dorit și ce nu este dezirabil, ce poate fi rostit și ce nu poate fi rostit, într-o ierarhie în care un individ anume poate să urce sau să coboare în funcție de rigoarea cu care sunt delimitate păturile sociale. Sensul nu este ceva în sine, ci un sentiment care se poate isca, iar acea coerență de care depinde este relativă, bazându-se pe neînțelegere și înțelegere, superstiție și credință adevărată, iluzie și realitate, moralitate și imoralitate. Sensul este un sentiment al coerenței, și cu cât este mai puternică acea coerență, cu atât mai puternic devine și sensul. Interdependența cu universul și cu divinitatea, trăită prin extaz, este cel mai puternic sentiment de coerență pe care un om îl poate trăi. Dragostea este un sentiment care creează coerență. Și sentimentul solidarității care se naște atunci când ești împreună cu alți oameni, și acela naște coerență și conferă sens. Marea intuiție a autorului Evangheliei după Ioan a fost că nu doar lumea oamenilor s-a născut prin cuvânt, ci și omul însuși, și toate celelalte sensuri care există în lume provin din cuvânt. Cuvântul este o lumină care ne luminează lumea, în afara lui este întuneric, și se întâmplă astfel deoarece cuvântul creează diferențe, în vreme ce întunericul este fără diferențieri. În poemul lui Paul Celan, întunericul și lipsa deosebirilor nu aparțin de exteriorul omenescului, limita noastră, cea lângă care ne aflăm atunci când întâlnim moartea sau sacrul, ci sunt ceva care a pătruns în omenescul însuși, care, în această accepțiune, este același lucru cu limbajul.

Dacă limbajul cade, întunericul vine și cuprinde întreaga noastră lume, inundând-o asemenea mării.

Dar ce vrea să însemne căderea limbajului? Cum poate să cadă limbajul? Sau, reformulez: de ce nu vine cuvântul atunci când este invocat, de ce nu luminează, ci apare ca o negație, vrând să lumineze, vrând să lumineze? În Evanghelia după Ioan, cuvântul este Dumnezeu, și de aici se poate deduce că Dumnezeu este cel care conferă sens cuvântului, acel sens zace și luminează în afară, fiind astfel paznicul coerenței. În acest poem nu există o asemenea coerență

care să confere sens. Cuvântul despre lume distruge lumea, iarba este scrisă răzleț, și roata se rostogolește de una singură, detașată de împrejurimi, un simbol scos din context, în care însăși ruptura este poate esențialul, în orice caz este subliniată, deoarece cerul sub care roata se rostogolește este fără stele. Stelele sunt lumină în noapte, lumina sunt cuvintele, cuvintele sunt Dumnezeu. Evocarea cuvântului ca lumină, imediat după aceea, trebuie înțeleasă ca o tânjire după un alt tip de cuvânt, ca o dorință de a stabili o nouă coerență după ce precedenta s-a făcut bucăți, iar când asta nu se întâmplă, când lumina nu se manifestă, poemul este zdrobit în cenușă, cenușă, cenușă, noapte, noapte și iar noapte, și în îndemnul de a merge spre ochi, nu spre cel care vede și distinge, ci spre cel care plânge.

Cu toate acestea, coerența sau sensul nu se pot găsi doar acolo de unde vine cuvântul, ci și la destinația acestuia, acel „tu" spre care se îndreaptă. Pentru acest „tu", și absența sensului este un sens. Fără acest „tu", întreaga poezie ar fi amuțit cu totul. Nu s-ar fi zdrobit în cenușă și noapte, care sunt aproape lipsite de limbaj, ci în ceea ce este realmente fără limbaj. „Tu"-ul este speranța poeziei, viitorul poeziei, utopia poeziei. Dar „tu"-ul poeziei nu înseamnă același lucru cu „eu", cel care citește acum poezia, ci un rol semantic în care eu pot intra sau nu. Dacă o fac, trebuie să procedez cu prudență, de vreme ce asta înseamnă lectura, renunțarea la sine și cedarea, supunerea în fața unei voci străine; în cazul acesta e o voce creată de un anume Paul Celan, un om mort de mult, dar care se materializează în aceste cuvinte, cu nuanțele lor fine, un „eu" îndreptat spre un „tu", cu care eu, la peste cincizeci de ani după scrierea poemului, mă străduiesc să mă identific. Dacă vin cu prea mult din partea mea, atunci voi transforma „tu"-ul textului în „eu"-ul meu, și poezia devine o oglindă, capacitatea ei de livrare a cunoașterii fiind limitată de propriile mele limitări, pentru că eu știu ceea ce știu. Această prejudecată nu operează doar în legătură cu mine însumi, ci și în legătură cu cultura în general, care este și o parte a eului meu, cel care citește, și care este absolut necesară; fără ea, aș fi stat înmărmurit în fața fiecărui cuvânt. Acelui „tu" care se află în poemul lui Paul Celan, acela căruia îi este adresat poemul, i se neagă toate cuvintele care creează astfel de prejudecăți comune,

tocmai pentru că spațiul perceptual în care este scris vorbește despre inadecvarea acelor prejudecăți în raport cu lumea la care se luptă să ajungă, și acesta este motivul pentru care poemul e atât de greu de înțeles; se îndepărtează de punctele comune, iar atunci când se apropie totuși de ele, îi lipsesc asocierile și rezonanțele obișnuite: o piatră este o piatră. Aceasta este metoda poetului de a scrie despre altceva decât cuvinte care trezesc cuvinte, și asta îl forțează pe cititor să parcurgă versurile de o manieră diferită; sunt mult mai complicate asocierile dintre imaginea poemului și ceea ce imaginea „reprezintă", „ceea ce" exprimă ea „în esență". Poezia se exprimă pe sine. Dar face asta prin cuvintele comunității. Astfel, poezia este greu de interpretat, dar nu și de înțeles, deoarece, dacă asocierile cărora le dau naștere cuvintele sunt excluse de celelalte cuvinte din apropiere, stările sufletești și emoțiile trezite de aceleași cuvinte nu sunt respinse. În același timp, nu se poate spune că înțelesul real și absolut al poemului rezidă în afara limbajului, în inimă și în ochiul care plânge. Da, acolo este îndemnat să se ducă „tu"-ul, care ar putea la fel de bine să fie o personificare a cititorului. Nu citi, nu privi, ci du-te spre ochi, spre-acel umed. Pe de altă parte, ochiul este cel care nu vede, ci plânge, un echivalent pentru lumina care voia să lumineze, o imagine în această beznă a zădărniciei, căderea limbajului. Limbajul a căzut deoarece acel „noi" din care ia naștere și din care iese a căzut, dar poemul n-a fost scris doar ca să afirme asta, el este în sine o încercare de a găsi o cale de scăpare și, în felul acesta, de a restabili sensul, chiar dacă numai aici, în acest poem, și chiar dacă numai în formă negativă, prin devoalarea pierderii sensului. Întruchiparea acestei pierderi nu este noaptea, care ascunde, nici lipsa de forță a cuvântului, ci cenușa, în care a dispărut totul. Cenușa este forma absenței. Religia, care prin legile și regulile ei pune în legătură toate aspectele lumii oamenilor cu Dumnezeu, conferindu-i astfel semnificație, a încoporat și cenușa în linia de hotar dintre realitatea socială, realitatea fizică și realitatea divinității; cenușa este pomenită în Legile lui Moise, așa cum au fost ele date israeliților prin intermediul profetului, unde face obiectul anumitor reguli. Nu cenușa în sine, ci cenușa rămasă după arderea ofrandei. Preotul trebuie să poarte veșminte de in atunci când strânge cenușa, pe care o va așeza chiar lângă ofrandă. Apoi, el se va îmbrăca în alte haine înainte de a scoate cenușa din tabără și de a o duce

într-un loc curat. Ritualul ofrandelor constă într-o serie de etape de trecere: un animal este ucis și condus în sfera sacrului, unde devine el însuși sacru, aparținându-i lui Dumnezeu. Cenușa se află în ceea ce a devenit sacru și este, pe cale de consecință, sacră. Faptul că preotul își schimbă veșmintele marchează o trecere, încheiată cu momentul în care cenușa este scoasă din templu și din tabără, recăpătându-și calitatea mundană. Dar până și în diferențierea sacrului, cenușa este o rămășiță care, în antiteză cu viața, nu poate fi distrusă – ea deja este moartă; ea este dusă afară, reintrând în lumea profană.

Întrebarea este ce legătură are această dimensiune a cenușii cu poemul lui Paul Celan. Cenușă, cenușă, cenușă, așa scrie, de parcă ar insista pe ideea că cenușa nu este decât cenușă, și nimic mai mult. Pe de altă parte, jertfa prin ardere, din care rămâne cenușa, se numește *holocaust* în greacă. Și într-un poem scris de un autor evreu german, în 1959, este foarte greu să citești „cenușă" și „holocaust" ca pe niște cuvinte neutre. Dar o asemenea lectură nu cade cumva în păcatul istoricizării? Ca să întorc perspectiva: la ce altceva ar putea să facă trimitere cuvântul „cenușă" și rana sugerată de termenul „sutură", dacă nu la Holocaust? Este oare o interpretare reducționistă? Într-un fel, da. Pentru că tocmai reducerea numelui încearcă s-o evite poemul, cu teribila lui forță negativă, din simplul motiv că ar închide ceea ce el se luptă să țină deschis. Dar exact asta se petrece în poem, nimic altceva. Se referă la ceva specific, pe care nu-l poate numi, și prin asta trece dincolo de specificitate, care se aplică timpului istoric, pătrunzând în categoriile existențiale fundamentale în care cel mai importantă este relația dintre limbaj și realitate. Fără acea catastrofă a omenirii care a fost Holocaustul, poemul ar fi putut foarte bine să discute diferența dintre cuvinte și pietre și nimicnicia morții, dar mi-e greu să-mi închipui că ar fi putut să deplângă absența luminii de sus, a luminii divine, să se lamenteze că ea nu luminează.

În mod clar, *Engführung* nu este un exercițiu de limbaj, nu este o digresiune academică despre prezență și absență, este o elegie și un recviem pentru cei care au murit, dar și pentru ceea ce s-a pierdut prin moartea lor, adică „noi". În limbajul propriu lui Celan, în limba lui maternă, germana, au fost pentru prima dată evreii separați de „noi" pentru a deveni „ei", și ulterior, în lagărele de exterminare, devenind impersonalul „*es*". Evreilor li s-a luat numele; în numele lor nu exista

doar identitatea, ci și umanitatea lor; ei au devenit „ceva", trupuri cu membre, care puteau fi numărate, dar nu numite. Ei au devenit nimeni. Apoi, au devenit nimic. Tot ce a rămas din ei a fost cenușa.

În urmă cu ceva timp am văzut un film documentar despre exterminarea evreilor, *Shoah*, realizat de Claude Lanzmann. Pelicula se ocupă exclusiv cu ceea ce a rămas, exclusiv cu ceea ce există acum; fără fotografii vechi, fără înregistrări de epocă, doar oamenii în prezent, care povestesc ce-au văzut sau au trăit pe atunci. Trenuri, păduri, oameni. Unii relatau cu ușurință ceea ce-au văzut, neînțelegând, neștiind ce spuneau, alții erau muți, alții se prăbușeau zdrobiți sub povara unei singure amintiri care devenea brusc insuportabilă. Ca privitor, puteam să înțeleg despre ce era vorba, că evenimentele respective au avut loc, puteam să evaluez declarațiile acelor oameni în funcție de trăsăturile lor psihologice și de tipul de personalitate și să le corelez cu tot ceea ce știam, dar numai de două ori în cele nouă ore cât a durat filmul am conștientizat oroarea pură a celor întâmplate, ceea ce înseamnă că am perceput ceea ce mi se spunea la nivelul emoțiilor, nu al intelectului. Ambele secvențe au durat două, poate trei secunde, apoi au dispărut. Unul din aceste momente m-a trimis cu gândul la poemul lui Paul Celan.

Un funcționar de la căile ferate care în 1942 muncea la o gară situată în apropierea unui lagăr german din Polonia a vorbit despre ceva ce-a văzut acolo într-o zi. Lagărul era în construcție, oamenii se întrebau la ce urma să servească, poate că bărbatul respectiv a întrebat niște nemți, nu țin minte; în orice caz, a presupus că era vorba despre un lagăr de muncă pentru evrei. În acea după-amiază era pe punctul de-și încheia ziua de lucru când a sosit un tren în gară. Trenul era compus din multe vagoane, toate pline de evrei, și, în timp ce el a pornit spre casă cu bicicleta, soldații au început să golească vagoanele și să-i mâne pe evrei spre lagăr. Cum gara se afla în imediata vecinătate a lagărului, toți muncitorii feroviari au auzit vacarmul produs de mulțimea aceea imensă care împânzise zona la căderea serii: țipete, plânsete de copii, discuții, șoapte. Atunci când bărbatul s-a întors a doua zi dimineață, era liniște totală. Nu putea să priceapă. Unde dispăruseră cu toții? Nu fuseseră transportați în altă parte, era convins de asta, deci trebuiau să se afle acolo, în interiorul

lagărului, dar cum puteau oamenii aceia, atât de numeroși, să stea atât de liniștiți?

Despre acea liniște, în care toate deosebirile omenești sunt eradicate, a scris Paul Celan. Acea liniște este nimic, dar în nimicul acela este ceva, toți au dispărut în el. Acea liniște și bezna acelei liniști îl fac pe „eu"-ul poeziei să se tânguie că a venit cuvântul, dar n-a putut să lumineze, și tot ele îl determină să scrie „vrând să lumineze, vrând să lumineze" și apoi cenușă, cenușă, cenușă, noapte, noapte și iar noapte. Toate deosebirile sunt șterse, totul s-a transformat în nimic, și ceea ce a fost nu mai poate fi rechemat, nici măcar în limbaj, deoarece în tărâmul gol al acestui vid nediferențiat nici un cuvânt nu poate să facă diferența. Singurul lucru care rămâne în urma lor este liniștea, adică lipsa totală de cuvinte, adică noaptea și cenușa. Întreaga lume este redusă la cenușă. Trecut, viitor: cenușă.

Am putea poate spune, dacă am fi cinici, că o viață este o viață, și că ideea că un copil a murit într-o cameră de gazare nu e mai cumplită decât aceea că un copil a murit într-un accident de mașină; suferința celor îndoliați este aceeași; suferința este suferință, ea nu crește atunci când adunăm pierderile, oamenii nu sunt cifre, suferința nu este aritmetică. Într-adevăr, pierderea unui copil provoacă aceeași durere, indiferent de împrejurări. Dar numărul total reprezintă mai mult decât suma aritmetică, deoarece morții formau o comunitate, o entitate colectivă. Atunci când un om moare într-o societate, amintirea lui trăiește mai departe printre ceilalți, iar efectele lui personale sunt împărțite celor apropiați. Un „noi" a pierdut un „tu", care prin moarte a devenit „ceva"

În Holocaust, societăți întregi au fost exterminate dintr-odată, astfel că nu doar ceea ce ele erau s-a transformat în nimic, ci și tot ceea ce fuseseră. Toate amintirile și poveștile lor au fost de asemenea distruse. Ceea ce erau atunci când au murit, prezentul lor, a încetat să existe, însă la fel s-a întâmplat și cu trecutul lor, iar acel nimic, care este absolut, în care n-au mai rămas nici o ființă și nici un lucru, creează o distincție între prezent și trecut pe care moartea însăși nu o stabilește, pentru că „noi"-ul nu moare niciodată, el trăiește mai departe, toate instituțiile noastre, tot ceea ce clădim și facem sunt

orientate spre perpetuarea acestui „noi", care este mai durabil decât oricare dintre părțile sale individuale: cei care mor sunt păstrați o vreme în amintirea „noi"-ului, care la rândul lui moare și el, până se ajunge la un nou „noi", în esență același, dar alcătuit din cu totul alți indivizi.

Aceasta este cultura.

Cultura nu numai că suportă moartea „tu"-ului și „eu"-ului, ci există pentru a construi deasupra lor. Și cel mai important element în acea construcție este limba. Limba este a „noi"-ului, este limba noastră, însă ceea ce exprimăm prin intermediul ei este individualitatea noastră. Acea individualitate exprimată prin limbă iar și iar, de-a lungul secolelor, este iureșul de voci al „noi"-ului. Prin limbă și cultură învingem moartea, și asta este poate funcția lor esențială. Atunci când poetul francez Mallarmé a scris despre fiul său și moartea acestuia, el s-a îndreptat spre limita neantului, privind în beznă, însă faptul că limbajul lui se destramă are legătură cu apropierea prea mare de graniță, tocmai acolo poezia s-a făcut fărâme, contemplarea nimicului a adus-o la neputință. Nu este un fenomen intrinsec, deoarece, dacă limba s-ar muta de acolo spre centru, în viață și în lumea socială, și-ar recăpăta sensul și completitudinea. Mallarmé își aducea aminte de fiul său. În Holocaust au murit atât copilul, cât și cei care-și aduceau aminte de copil.

Dar nu asta deosebește poezia despre moarte a lui Celan de cea a lui Mallarmé, chiar dacă absența amintirii dă o anvergură mult mai mare uniformității neantului. Nu, ceea ce le deosebește este faptul că dezintegrarea sensului din poezia lui Celan nu este valabilă pentru zona cea mai îndepărtată a limbajului, cea pe care limbajul nu poate s-o cuprindă, adică negația problematicii numelui lui Dumnezeu, ci pentru limba în sine. Nu cuvintele obișnuite, cum ar fi „piatră" sau „iarbă", ci baza acelui înțeles coerent stabilit de „noi", de vreme ce acest „noi" a fost cel care l-a separat pe „tu" de comunitatea lui „noi" și l-a reclasificat drept „ei" și apoi drept „ceva", expulzându-l din limbă și din sfera umanului.

Poate un „eu" care a văzut asta să rostească „noi" după aceea? Și dacă nu poate s-o facă, cum mai este oare posibil să scrii și să vorbești despre asta?

Limba este o activitate socială, orice limbă cere un „eu" și un „tu", formând până la urmă un „noi"

Realitatea limbajului este astfel o realitate socială, este realitatea „eu"-lui, „tu"-lui și „noi"-ului. Însă limba nu este un fenomen neutru care exprimă ceva deja existent; atât „eu"-ul, cât și „tu"-ul și „noi"-ul colorează limba pe care ei o creează și în care sunt creați. Identitatea este cultură, cultura este limbă, limba este morală. Ceea ce a făcut posibile atrocitățile celui de-al Treilea Reich a fost o accentuare extremă a „noi"-ului și, implicit, slăbirea „eu"-lui, care a redus forța opoziției față de dezumanizarea treptată și excluderea celor care nu erau „noi", cu alte cuvinte ale evreilor, întărind și mai mult „noi"-ul. Dezumanizarea s-a produs în limbaj, în numele „noi"-ului, tot în limbaj rezidă și morala, și în numai câțiva ani vocea conștiinței în Germania a trecut de la „Să nu ucizi" la „Vei ucide!", cum subliniază Hannah Arendt.

În această limbă, unde morala, etica, ba chiar și estetica au fost pervertite, Paul Celan a rostit „eu". Pronunțând cuvântul „moarte" în aceeași limbă, el ar fi exprimat altceva decât absența vieții, altceva decât nimicul, deoarece nazismul, care pătrunsese în toate compartimentele culturii, era un cult al morții; prin urmare, cuvântul „moarte" nu însemna „neant", ci jertfă, patrie, măreție, înflăcărare, mândrie, vitejie. „Pământ" însemna istorie, apartenență, moștenire strămoșească. „Sânge" însemna mânie, purificare, victimă, moarte. Moartea în camerele de gazare era o altă moarte, nimicul acestei morți era altceva, descris în termenii dezinsecției și deratizării, eliminarea a ceva nedorit, ne-omenesc, și cum să numești această moarte, care era lipsită de identitate, fără să trezești drapelele fluturânde sau șobolanii mișunând care se ascundeau în cuvântul „moarte"?

Cu șapte ani mai devreme, în 1952, Paul Celan a publicat un alt poem care se referea la Holocaust, poate cea mai cunoscută creație a lui, *Todesfuge – Tangoul morții*. Tema este aceeași, dar lumea descrisă este substanțial diferită, nu doar pentru că găzduiește nume. Germania este pomenită de cinci ori, Margarete, cu părul ei auriu, de patru ori, Sulamith cu părul ei cenușiu, de trei ori. Moartea este personificată, ea fiind un meșter din Germania, violența este exemplificată, „arma o-nșfacă, o flutură", „cu plumbul te împroașcă din

plin și adânc te lovește", „câinii spre noi și-i asmute", violența este direcționată contra evreilor și fuzionează cu muzica, „își fluieră câinii/ evreii și-i fluieră el poruncă le dă ca să sape o groapă-n țărână poruncă ne dă să cântăm pentru dans", și deasupra lui, deasupra meșterului din Germania, strălucesc stelele. *Tangoul morții* este un poem sugestiv și hipnotic, de o frumusețe sălbatică, ridicându-se la nivelul poeziei lui Hölderlin. Și asta nu este neadevărat, nazismul a fost sălbatic și barbar și cu totul grotesc, a căutat sublimul în flamuri și uniforme, în parade și afișe, invocând istoria și profunzimea istoriei, scoțând în față cu mândrie cultura germană, inclusiv pe Hölderlin, fiecare „eu" dizolvându-se în „noi"-ul maselor, și asta a fost o soluție bună, deoarece însemna să te dizolvi în ceva mai mare decât tine însuți, să lași în urmă îngustimea sufocantă a clasei sociale și să pătrunzi în mândrul „noi", poporul, sângele, națiunea, Germania, și apoi noaptea s-a lăsat, brutală și pervertită, luminată de focurile violenței și distrugerii.

Acest rău strident, deopotrivă de josnic și de solemn, străbate ca un fir roșu *Tangoul morții*. Identitatea nu este distrusă, ci reunită în trei nume, Germania, Margarete, cu părul ei auriu, și Sulamith cea cu părul cenușiu, arianul în contrast cu evreul. Moartea nu este „nimic", trecutul nu este absent, nu este imposibil de reprezentat, limbajul nu este distrus, ci conferă încă sens. Toate acestea au dispărut în *Engführung*. Totul a căzut la pământ. În *Engführung* este liniște totală. Nici un nume n-a rămas. Poemul pătrunde în spațiul dintre numele lumii și lumea însăși, dar ceea ce caută nu este puritatea ființei, în sensul detașării de civilizație și cultură, adică al autenticității, pentru că absența numelui este o pierdere, la fel cum și absența puterii de diferențiere a numelui este o pierdere, căutarea e zadarnică. Până și natura, așa cum este ea, autentică și originală, în spatele limbajului, cum ar veni, este colorată de ideologia lui „noi", de proiectul de a stabili o semnificație comună; în ideologia nazistă era unul dintre conceptele dominante, nu în ultimul rând în *Mein Kampf*a lui Hitler, unde ideea de natură în sine este probabil cel mai important element, dar și în filosofia lui Heidegger, de care Celan se pasionase în asemenea măsură, încât a ținut să-l întâlnească în persoană, demers nu lipsit de riscuri, de vreme ce Heidegger se raliase nazismului, astfel că nici măcar ideea lumii „așa cum este", în afara

limbajului, n-a rămas neafectată de ideologie și de viziunea asupra lumii, ci era țesută în toate lucrurile, iar această lipsă de nevinovăție, sau această descoperire a pierderii inocenței, este, în interpretarea mea, punctul de pornire pentru poemul lui Celan.

Marea diferență dintre *Tangoul morții* și *Engführung* derivă din anii care le despart, dar la originea ei nu stă doar faptul că arta poetului s-a rafinat, a atins maturitatea și a câștigat în profunzime; în acei ani s-a mai întâmplat ceva legat de felul în care nazismul și Holocaustul erau percepute de cultură, adică de „noi". Dacă în 1952 rana era încă deschisă, în toată atrocitatea ei incomprehensibilă, într-o societate în ruină, în 1959 ea era de acum închisă, un episod despre care se putea vorbi, o perioadă din istorie în care fiecare eveniment, fiecare viață, fiecare secundă în parte erau strâns legate în emblema numelui, de exemplu Auschwitz.

„Cine îl acoperea?" se întreabă în poem. Numirea este o altă formă a dispariției. De aceea, poemul nu poate să descrie deportarea evreilor, transportul în vagoane de vite prin peisajul polonez, mânarea în lagăre, dezbrăcarea la piele, împingerea spre camerele de gazare, uciderea din camerele de gazare, unde din cauza panicii se adunau în dreptul ușilor, iar cadavrele lor se prăvăleau afară atunci când ușile erau deschise, apoi arderea lor în cuptoare sau pe grătare deasupra gropilor, cenușa. Această descriere, despre care se poate spune că e alcătuită din fapte, și pe care o asociem cu cuvântul „Auschwitz", nu are nimic de-a face cu realitatea, printre altele pentru că perspectiva ei indică un șir complet de evenimente, ceea ce este o ficțiune, pentru simplul motiv că nici un om nu a văzut această succesiune, ci doar fragmente din ea, și pentru că cei care au asistat la întregul proces fie sunt morți, și n-au apucat niciodată să povestească ce au trăit, fie, dacă au supraviețuit, au trăit evenimentele din interior, pe când descrierea se face întotdeauna din exterior.

Perspectiva nu a existat niciodată, ea aparține scrisului, și doar acolo este posibilă. Auschwitz, așa cum îl concepem noi, nu există, el aparține trecutului, care nu mai este. Auschwitz nu a existat nici atunci, pentru că ceea ce noi ne imaginam că s-a întâmplat acolo, în modul în care ni s-a povestit, nu s-a întâmplat în felul acela, declarația este mincinoasă, pentru că-l omite pe acela a cărui perspectivă este

unica adevărată, și tocmai omiterea aceluia a făcut ca exterminarea să fie posibilă.

Când eram mic, pe la zece ani, obișnuiam să mă joc în buncărele nemților din pădurea din Tromøya, sau stăteam pe afeturile de tun cu picioarele atârnate în aer, uitându-mă la mare, nu trecuseră nici trei decenii de la război. Dar lumea aceea în care mă jucam eu era prietenoasă și armonioasă, și am găsit aceeași pace și armonie și atunci când am fost pentru prima dată la Flensburg, în nordul Germaniei, la vârsta de nouă ani, abia ținându-mă de tata, care mergea atât de repede și al cărui chip arăta atât de straniu în timp ce treceam pe o străduță îngustă, cu femei îmbrăcate sumar ce stăteau în grupuri mici de-o parte și de alta, acesta fiind probabil motivul pentru care îmi amintesc de vizita respectivă. Ori de câte ori mergeam cu mașina peste munți până la bunicii din Vestland, majoritatea turiștilor pe care-i întâlneam erau nemți. Mulți dintre ei probabil că mai fuseseră acolo înainte, în timpul războiului. Despre război învățaserăm la școală, cu precădere despre lucrurile care se întâmplaseră în Norvegia, dar, cu timpul, și despre evenimentele din restul lumii. În ziare, subiectul era prezent în relatările despre descoperirea criminalilor de război în diverse părți ale lumii și punerea lor sub acuzare. Revistele, mai cu seamă *Vi Menn*, erau pline de povești antrenante despre comorile ascunse în timpul războiului, așa-numitul aur al naziștilor, *nazigull*, și despre criminalii de război nemți care se ascunseseră în Argentina și Brazilia. Dar cea mai bogată sursă de informații despre nazism o constituiau benzile desenate precum *På vingene* și seria *Vi vant*. Acolo nemții, sau Fritz cum erau numiți, erau răi și fără scrupule, iar „gălbejiții" sau japonezii erau poate chiar mai răi. Toate acestea, cărțile, benzile desenate, articolele din ziare și povestirile din reviste, precum și orele de istorie de la școală, păreau să se fi petrecut într-o perioadă radical diferită, într-un spațiu radical diferit, mai apropiat de pădurea în care s-au rătăcit Hansel și Gretel decât de pădurea care devenea tot mai îngustă și mai rară pe măsură ce te apropiai de plaja cu pietricele, terminându-se de-a binelea la Hove, unde posturile de artilerie germane erau încă vizibile.

În primăvara din clasa a șaptea, atunci când aveam treisprezece ani, am văzut pentru prima dată fotografii din lagărele de exterminare.

Eram la bibliotecă, în subsolul școlii, și șocul a fost absolut, am încremenit pur și simplu; reacția n-a avut drept cauză numărul celor uciși sau de suferința lor, deoarece învățasem despre Holocaust și știam ce se întâmplase, ci de o fotografie reprezentând o femeie atât de emaciată, încât nu mai arăta a om, era dezbrăcată, dar nu exista nimic sexual la ea, și după aceea am văzut un morman de cadavre care fuseseră aruncate unele peste altele ca niște bețe de tobe, fotografia fusese făcută de la distanță, și membre și trupuri erau amestecate, dar nu încăpea nici o îndoială că erau oameni. Înghețul pe care pozele le-au provocat în mine, acea groază care alerga prin vinele mele, inducându-mi o stare de alienare din care n-am ieșit decât peste câteva ore, nu avea nici o legătură cu suferința lor și nici cu oroarea genocidului, ci avea legătură doar cu trupurile, cu modul în care ele erau ordonate și ce anume exprimau, pentru că eu nu mai văzusem așa ceva înainte, nici măcar nu știusem că era posibil.

La universitate m-am reîntâlnit cu războiul și Holocaustul într-o cu totul altă formă, de exemplu în expunerea lui Horkheimer și Adorno din *Dialectica iluminismului*. Acolo, încercând să înțeleagă din ce cauză s-a produs colapsul civilizației în barbarie, autorii analizează *Odiseea*, din câte am înțeles eu, pentru a demonstra cum lumina și întunericul erau legate una de cealaltă, iar lumina tot încerca să se elibereze de întuneric; de mai multe ori a fost pe punctul de a reuși, însă de fiecare dată a fost resorbită de întuneric. Ei vorbesc apoi despre modul în care iluminismul a devenit orb față de sine însuși, iar ceea ce a început ca o dezvrăjire a realității, menită să-l elibereze pe om și să-l transforme în propriul stăpân, s-a încheiat printr-o re-vrăjire a ei; în același timp, progresul, cu toate tehnologiile și cuceririle modernității, și-a continuat neabătut drumul, punându-l pe om în lanțuri, ca pe un sclav, pentru ca la urmă să se prăbușească de tot.

Soluția lui Adorno era o revigorare a iluminismului, după cum am înțeles eu. „Problema esențială este [...] necesitatea ca iluminismul să se analizeze pe sine pentru ca omenirea să nu fie trădată", scria el. Și: „Miza nu este conservarea trecutului, ci îndeplinirea speranțelor din trecut" Ce legătură este între lumină, întuneric, iluminism, mit, nazism și Bergen – orașul în care eu locuiam, și care constituia întreaga mea lume – n-aveam nici o idee, deoarece nu vedeam nici o problemă. Toate erau la locul lor pe atunci. Adorno era într-un loc,

Odiseea, în altul, viața mea, în al treilea loc, războiul, în al patrulea. Când acestea s-au intersectat, de exemplu în seara aceea în Sørbøvåg, în timp ce stăteam la televizor împreună cu bunicul din partea mamei, care dintr-odată a arătat spre ecran și a zis: „Ce caută evreul ăla acolo?" referindu-se la Jo Benkow, nu mi-am dat seama că planurile se întrepătrunseseră, nu m-am gândit nici la iluminism, nici la mitologie, nu m-am gândit nici la Adorno, nici la Arendt, ci la bunicul, despre care știam că nu fusese niciodată nazist, imaginându-mi că prejudecata aceea izvora din vremurile pe care le trăise și nu exprima nimic esențial despre cum era el cu adevărat.

Faptul că în anii următori am citit o sumedenie de cărți despre nazism a avut mai puțin legătură cu încercarea mea de a înțelege, cât cu imensa fascinație pe care o exercitau asupra mea evenimentele din acea epocă. *Det grenseløse*, nelimitarea, era un concept vehiculat pe atunci; era vag și teoretic, aplicat textelor, în general textelor moderniste, pe când despre lipsa limitei în realitate, la fel ca și despre „nemaiauzit", *„det uhørte"*, un alt cuvânt la modă în mediile academice și intelectuale, nimeni nu părea dornic să știe ceva. În definitiv, unde se găseau nelimitarea și nemaiauzitul în cultura noastră? Narcomanii erau fără limite, ei apelau la orice mijloace pentru a face rost de marfă, iar pornografia era ceva nemaiauzit, la fel ca orientarea politică pe care n-o agrea nimeni, pseudo-libertarianismul mic-burghez al Partidului Progresului, Fremskrittspartiet, la fel ca rasismul și glorificarea violenței.

Ce anume era fără limită în literatură? Ce era atât de flagrant și nemaiauzit acolo? În cea mai mare parte era vorba de amestecul genurilor, elemente ale literaturii de consum apărând în texte culte, sau elemente de filosofie apărând în texte literare, sau elemente poetice apărând în proză. În ceea ce mă privește, transgresiunea era asociată parțial cu un sentiment enorm de libertate, parțial cu un sentiment enorm de rușine, desfășurându-se într-o manieră deloc sofisticată, prin consumarea de bere în exces urmată de două ore de comportament reprobabil, dar cu o senzație minunată de descătușare. Era ceva mărunt și josnic și penibil, deși mie nu mi se părea astfel, pe când crimele produse în cel de-al Treilea Reich au fost nemaiauzite și au depășit limita într-o manieră radical diferită și, de fapt, de neînțeles, dar fascinantă deopotrivă. A fost de parcă ar fi depășit

limita umanității înseși. Cum a fost oare posibil? Forța de seducție a morții, a ruinelor, a distrugerii complete, oare în ce a constat? Lumea ardea, ei jubilau.

Citeam despre asta, reflectam asupra ideilor, dar nu fără să simt la rândul meu o oarecare atracție, așa cum stăteam eu în Bergen, departe de război și moarte, distrugere și ucidere în masă, așezat pe un scaun, înconjurat de toate cărțile mele, de cele mai multe ori cu o țigară în mână și o ceașcă de cafea lângă mine, cu zgomotul tot mai redus al traficului de afară, uneori cu o pisică torcând în poală. Am citit despre ultimele zile din viața lui Hitler, despre atmosfera de totală nebunie din buncărul subteran unde locuia împreună cu servitorii și apropiații săi, în timp ce orașul de deasupra lor, care fusese bombardat și ras de pe fața pământului de către ruși, ardea cuprins de flăcări parcă din iad. La un moment dat, el a urcat la suprafață pentru a-i încuraja pe câțiva pușți din *Hitlerjugend*, văzusem înregistrarea făcută pe atunci și Hitler părea bolnav, încercând să-și oprească tremurul mâinii în timp ce trecea de la un tânăr la altul; probabil că suferea de Parkinson. Dar în ochii lui este o scânteie, una neașteptat de caldă.

Să fi fost oare posibil?

Atunci când a murit tata, Yngve și cu mine am găsit o insignă nazistă printre lucrurile lui, o insignă cu vulturul german care se putea prinde pe reverul hainei. De unde făcuse rost de ea? El nu era genul care să cumpere așa ceva, deci sigur o primise sau dăduse peste ea întâmplător. Atunci când a murit bunica din partea tatei, la o jumătate de an după el, și ne-am dus să sortăm lucrurile din casă pentru a face succesiunea, am găsit un exemplar din *Mein Kampf* în cufărul din sufragerie. Ce căuta cartea acolo? Sigur rămăsese din timpul războiului. Fusese o carte obișnuită pe atunci, se vânduse în mii de exemplare, și se prea poate ca bunicii s-o fi primit cadou de la cineva, fără ca volumul în sine să însemne ceva pentru ei, dar oricum, era ciudat că nu se descotorosiseră de ea după război, pentru că n-aveau cum să-i ignore caracterul incriminator. După primul frison pe care mi l-a trezit vederea cărții interzise, nu m-am mai gândit prea mult la asta. Știam cine au fost tatăl meu, bunica și bunicul din partea tatei, și știam că ei veneau din alte vremuri, unde erau în vigoare alte reguli. După vreun an am început să citesc sistematic despre nazism, era doar un subiect de interes, la fel ca multe altele înainte. Am citit

lucrarea lui Shirer despre nazism, prima carte semnată de Kershaw despre Hitler, cartea Gittei Sereny despre Speer, jurnalele lui Speer de la Spandau și memoriile lui, *Inside the Third Reich – În umbra lui Hitler*. Asta citeam eu pe vremea când m-am despărțit de Tonje și m-am mutat la Stockholm. Acolo, singur într-o garsonieră mobilată feminin, situată în mijlocul cartierului Söder, am citit cartea semnată de Gitta Sereny despre Treblinka, *Into that Darkness*, în suedeză *Vid avgrunden*, de la care mi-a fost rău două săptămâni, și după aceea nu am mai citit despre asta, nu mai puteam continua pe drumul acela, totul se închidea, totul era secătuit.

Șapte ani mai târziu, în primăvara trecută, mi-am cumpărat cartea lui Hitler *Mein Kampf*. Mai exact, întrucât devenisem celebru ca autor și eram în centrul atenției, n-am riscat să-mi comand *Mein Kampf* de la anticariat. Eram paranoic și-mi imaginam că lumea ar fi putut afla, așa că l-am rugat pe cel mai bun prieten al meu, Geir A., s-o comande în locul meu. El a plătit cele două mii de coroane și mi-a expediat cărțile prin poștă. Când le-am despachetat și le-am ținut în mâini, m-a cuprins un sentiment neplăcut, ca să nu mai vorbesc de starea de rău pe care am simțit-o atunci când am început lectura primului volum, și astfel cuvintele lui Hitler și gândurile lui Hitler s-au furișat în conștiința mea, și pentru o bucată de vreme am devenit o parte din ele. Urma să merg în Islanda pentru două zile și mă gândisem să iau volumul în avion, pentru ca la întoarcere să mă apuc de scris la primul volum al acestui roman. Deoarece el urma să aibă un titlu similar, *Min kamp*, și cartea lui Hitler, și insigna nazistă se numărau printre misterele nerezolvate ale acestei istorii, sau poate nu mistere, ci zone din trecut care se manifestau în prezent și pe care nu le puteam asocia cu nimic din ceea ce știam despre acel trecut, mă decisesem să dedic câteva pagini cărții lui Hitler.

Obișnuiesc să amușin cărțile pe care le cumpăr, pe cele noi și pe cele vechi deopotrivă, îmi înclin capul spre pagini și le adulmec, deoarece asociez mirosul cărților, mai ales al celor vechi, cu ceva bun, cu acele clipe din copilărie care erau incredibil de plăcute. Aventura, călătoria către celelalte lumi. Dar cu *Mein Kampf* nu se putea face asta. Era o carte malefică, într-un fel sau altul. Nu puteam s-o așez nici în bibliotecă, nici pe birou, ci trebuia s-o pun în sertarul de jos.

S-o citesc în avion, așa cum avusesem de gând, era de neconceput, mi-am dat seama de asta în secunda în care mi-am ocupat locul. Una dintre stewardese m-a felicitat pentru cărțile mele, cealaltă mi-a făcut cu ochiul și mi-a spus că știe foarte bine cine sunt, în timp ce doi pasageri așezați în fața mea citeau articolul care-mi fusese dedicat în *Aftenposten*. Faptul că eram atât de vizibil mă împiedica să citesc cartea lui Hitler, dar n-aș fi putut-o citi nici dacă n-aș fi fost renumit, pentru că această carte este în sine ceva stigmatizant, și dacă s-ar fi aflat că citeam așa ceva, dezgustul s-ar fi răspândit în rândul pasagerilor, care și-ar fi spus că era ceva în neregulă cu mine. Am lăsat cartea în geantă pe întreaga durată a zborului și după aceea, la hotel, unde m-am întins să mă odihnesc puțin înainte de prezentare; preferam să mă uit la televizor, încărcătura cărții fiind pur și simplu prea mare. Dar de ce? Îl citisem pe Marchizul de Sade, un alt scriitor stigmatizat, însă aceea este literatură; deși a fost hulită pentru că încalcă normele, este deopotrivă lăudată drept inovatoare și revoluționară de toți marii filosofi francezi din perioada postbelică și folosită ca punct de pornire în analizele lor despre putere, sex, limbaj și moarte. Cartea lui Hitler este altceva. Nu mai este literatură. Ceea ce s-a întâmplat după scrierea ei, ceea ce a făcut el ulterior și axiomele pe care le enunță în detaliu acolo, toate acestea sunt de o asemenea natură, încât transformă literatura în ceva malefic. *Mein Kampf* a lui Hitler este singurul tabu absolut care există în literatură. A spune că asta o face interesantă este imposibil, chiar dacă într-adevăr ea *este* interesantă, pentru că atunci devii nerespectuos față de toți cei care au fost trimiși la moarte în sistemul care a rezultat din principiile expuse acolo. Șase milioane de evrei, în urmă cu doar șaizeci și cinci de ani. Aproape întreaga literatură este text pur; nu și *Mein Kampf*, care este mai mult decât un text. Ea este un simbol al răutății omenești. Ușa dintre text și realitate stă larg deschisă în ea, într-un mod care nu se întâlnește în alte cărți. În Germania este în continuare interzisă. În Norvegia nu a mai fost publicată din timpul războiului.

Imediat după terminarea războiului, în 1947, a apărut o carte scrisă de un filolog evreu de naționalitate germană, Victor Klemperer, cu titlul *LTI – Lingua Tertii Imperii – Limba celui de-al Treilea Reich.* Klemperer a fost profesor de limbi romanice la Universitatea Tehnică

din Dresda, un evreu asimilat, căsătorit cu o ariană. Așadar, atunci când naziștii au preluat puterea în 1933, a considerat că, în virtutea statutului său, era la adăpost, neimpunându-se să părăsească țara. Dar după aceea și-a pierdut postul, casa, și-a pierdut dreptul de a împrumuta cărți de la bibliotecă, i s-a interzis să asculte radioul, să citească ziare, să citească orice cărți scrise de autori care nu erau evrei; în cele din urmă i s-a interzis să vorbească cu alte persoane decât cu evrei și i s-a interzis să scrie. Tot timpul a trăit sub amenințarea deportării, soartă pe care a reușit s-o evite datorită originii soției sale, precum și faptului că luptase ca voluntar în armata germană în timpul Primului Război Mondial.

LTI este o mărturie despre al Treilea Reich, văzut din interior, însă nu pune accentul pe dificultățile crescânde ale traiului sub nazism în anii '30 și la începutul anilor '40, ci pe maniera în care s-a modificat limba în acea perioadă. Klemperer ține un jurnal, primele intrări datează din primăvara anului 1933, când el este încă profesor, încă în mijlocul societății, și din notițele lui se ghicește neliniștea, dar una molcomă, care aduce mai mult cu nedumerirea. Treptat, tot ceea ce este evreiesc este separat de ceea ce este german, germanitatea este promovată pretutindeni. La Leipzig se înființează un comitet pentru întărirea caracterului național al universității. Pe panoul de anunțuri de la catedra lui Klemperer stă afișat mesajul: „Dacă un evreu scrie în germană, el minte" Cuvântul „*Volk*", popor, se folosește pretutindeni și în toate contextele. „*Volksfest*" (sărbătoare populară), „*Volksgemeinschaft*" (comunitate populară), „*volksnah*" (apropiat de popor), „*volksfremd*" (străin de popor), „*volksentstammt*" (ridicat din rândurile poporului). Hitler se prezintă drept cancelarul poporului, exaltarea națiunii a devenit revoluția național-socialistă. Se ține o ceremonie la mormântul asasinilor lui Rathenau, denumiți „*Rathenaubeseitiger*" Odată cu sosirea verii, Klemperer observă că poporul nu mai arată același entuziasm față de Hitler, de parcă s-ar fi săturat de atâta propagandă. Pe data de 22 august el scrie:

„Frau Krappmann, locțiitoarea portarului, căsătorită cu un inspector de la poștă, zice: «Domnule profesor, să știți că pe 1 octombrie clubul „Ospitalității" al factorilor poștali de la secția A 19 va fi adus la ordine [*gleichgeschaltet*] de către naziști. Dar ei nu vor primi nimic

din capitalul clubului; se va organiza o petrecere cu cârnați pentru domni, iar doamnelor li se vor servi cafea și prăjituri». Annemarie, la fel de tăioasă ca întotdeauna, citează remarca unui coleg care poartă brasarda cu svastica: «Ce vor să fac cu asta? Seamănă cu un tampon Camelia pentru femei [*Cameliabinde*]». Și Kuske, băcanul, recită noua sa rugăciune de seară: «Doamne, Dumnezeule, fă-mă atât de prost încât să nu merg niciodată la Hohnstein [*Lieber Gott, mach mich stumm, daß ich nicht nach Hohnstein kumm*]»... Oare mă amăgesc singur dacă, văzând toate acestea, încep să sper?"

Trei zile mai târziu, povestește cum prorectorul l-a rugat politicos să nu publice un articol pe care-l scrisese; în loc de asta, Klemperer ia legătura cu o altă editură, care-i va refuza manuscrisul pe motiv că lipsește din el perspectiva populară (*völkische Gesichtspunkte*). Pe data de 28 august scrie că în opinia lui poporul nu va mai rezista prea mult. Vorbește apoi despre o excursie în care a fost, optzeci de persoane în două autocare, „compania cel mai tipic mic-burgheză pe care cineva și-o poate imagina", în timpul pauzei de cafea unul dintre excursioniști s-a apucat să recite o poezie plină de patos dedicată conducătorului și salvatorului Germaniei și noii comunități naționale, însă audiența a rămas liniștită și apatică, iar aplauzele care au urmat au fost lipsite de entuziasm. După aceea, bărbatul respectiv spune un banc: la frizerie o evreică voia să se tundă, dar a fost refuzată. Frizerul i-a spus: „Când a decretat boicotarea evreilor, Führerul a promis solemn că nimeni nu se va atinge de nici un fir de păr de pe capul unui evreu" Urmează râsete isterice și ropot de aplauze. Trei săptămâni mai târziu, Klemperer descrie o secvență de la adunarea partidului de la Nürnberg pe care a văzut-o la cinema. Hitler îi binecuvântează pe noii membri ai Sturmabteilung, SA, permițându-le să atingă steagul pătat de sânge de la puciul eșuat din 1923, *Blutfahne*. Alte drapele naziste sunt atinse de *Blutfahne*, fiind astfel sfințite, și de fiecare dată se trage o salvă de tun. Klemperer reflectează asupra denumirii de „*Blutfahne*", flamura de sânge, observând cum tot ceea ce este legat de partidul național-socialist este ridicat din sfera politicului în sfera religiei. El descrie cum spectatorii privesc cu evlavie teatrul care se desfășoară în fața ochilor lor. Adunările partidului sunt ceremonii cultice, acțiuni ritualice, scrie

autorul, național-socialismul este o religie. Aude despre tot mai mulți colegi evrei care au fost dați afară de la locurile lor de muncă. Un coleg îl întreabă dacă el și soția lui pot să găzduiască un oaspete, un „dușman al statului" care a fost eliberat pe neașteptate din pușcărie; respectivul scrisese despre Marx și fusese etichetat drept „dubios din punct de vedere politic" (*politisch unzuverlässig*). Și revistele de filologie sunt pline de jargonul specific celui de-al Treilea Reich. „Știință pe baze național-socialiste", „spiritul evreiesc", „noiembriști" (participanți la revoluția care a dus la crearea Republicii de la Weimar). Din salariul lui se reține din senin o „contribuție voluntară pentru ajutorarea săracilor"; Klemperer meditează asupra diferenței dintre cuvintele „datorie" și „ajutor", acesta din urmă apelând la sentimente. Pe data de 29 octombrie, un anunț apărut peste noapte le ordonă studenților ca în fiecare zi de marți să vină la antrenament militar (*Wehrsport*), în locul cursurilor universitare. El observă același cuvânt pe o marcă de țigări, *Wehrsport*. Află despre câțiva comuniști care au fost băgați într-un lagăr de concentrare. Reflectează și asupra cuvântului *Konzentrationslager*, „lagăr de concentrare" Pe vremea când el era copil, termenul avea o rezonanță cumva exotică, non-germană, colonială, îl auzise în cursul discuțiilor despre Războiul Burilor, ieșise din uz, până când reapăruse ca să desemneze o instituție germană, o instituție cu funcționare permanentă, pe timp de pace, orientată împotriva germanilor. Klemperer este de părere că întotdeauna aceste cuvinte vor fi asociate cu Germania lui Hitler.

Se întreabă dacă dă dovadă de insensibilitate și de o pedanterie tipic profesorală prin faptul că revine mereu la această filologie a nenorocirii. Își sondează conștiința, scrie el, și ajunge la concluzia că nu este o lipsă de sensibilitate, ci o chestiune de autoconservare.

La prelegerile lui asistă neliniștitor de puțini oameni. Studenții evrei au carnete galbene, apatrizii au carnete albastre, iar germanii au carnete maro. Își ține cursul în franceză, lucru deja nepatriotic, și este evreu; participarea la prelegerile lui necesită mult curaj, scrie el. În plus, studenții par mai interesați de exercițiile militare, asta dacă nu ajută la propaganda electorală sau nu participă la demonstrații și întâlniri legate de pregătirea alegerilor. Klemperer critică vehement „lista unificată de candidați" a lui Hitler (*Einheitsliste*), susținând că asta înseamnă sfârșitul Reichstagului ca parlament. Toată lumea poartă la

rever un nasture cu inscripția „Da", notează autorul, și nu-i poți refuza pe vânzătorii de nasturi fără să devii suspect. El numește asta „viol al publicului larg" și este convins că se va întoarce împotriva scopului propus. Dar are această convingere de mult timp; Goebbels se adresează unei mulțimi îmbătate, Klemperer este intelectual și s-a înșelat de la început. Menționează vizita unui cuplu de evrei, „K" Frau K i se pare snoabă și lipsită de spirit critic, de fiecare dată însușindu-și punctul de vedere predominant al discuției, însă profesorul are mare respect pentru soțul acesteia. Dar când acesta din urmă îi spune că are de gând să respecte instrucțiunile comitetului central evreiesc și să voteze „da" la alegeri, Klemperer își iese din fire și lovește mânios cu pumnul în masă. Urlând, îl întreabă dacă politica guvernului i se pare criminală sau nu. Vizitatorul îi răspunde foarte cuviincios că nu are dreptul să întrebe așa ceva. Soția acestuia intervine, spunând că Führerul este o personalitate strălucită, cu o charismă extraordinară care nu poate fi negată și de care oricine este subjugat. După aceea, Klemperer își va cere iertare pentru comportamentul lui, însă va mai auzi multe astfel de opinii de la evrei din cercul lui de cunoștințe, oameni provenind din toate păturile sociale, inclusiv intelectuali.

„Aici are loc un fel de eclipsă care ne afectează pe toți", scrie el.

În acel moment, naziștii erau la putere doar de câteva luni.

Noutatea nu a venit din exterior, ci din interior, și nu a venit ca ceva necunoscut, ci ca o consolidare a ceva deja cunoscut. Și nu a venit ca o forță negativă, nu era asociată cu distrugerea și moartea; citind relatări din Germania de la începutul anilor '30, este surprinzător optimismul pe care-l emană. A început ceva nou, inițiativa este puternică, iar noul partid care a preluat puterea oferă posibilități noi de carieră unui număr mare de oameni. Multe sunt netestate încă, multe se creează din mers; dacă citești cartea de memorii a lui Albert Speer *Inside the Third Reich*, această forță și acel sentiment de libertate pe care-l conferă sunt evidente; în calitate de proaspăt absolvent al facultății de arhitectură, el se înrolează în NSDAP, primește însărcinarea de a renova un sediu al partidului din provincie, își îndeplinește misiunea satisfăcător, primește mai multe comenzi, se face remarcat, i se dau atribuții mai importante, este ales de partid în forul central, într-o zi ajunge față în față cu Hitler. Optimismul

generat de posibilitatea de a-ți făuri viitorul străbate ca o adiere prin relatarea lui Speer. Naziștii evident că erau în căutare de noi talente, posturile care trebuiau ocupate fiind numeroase. Noul optimism și noua forță răzbăteau și din toate acele parade, marșuri, întâlniri, adunări publice care se organizau, ceea ce a transformat spațiul public într-o sală de spectacol; obiectul reprezentației nu-l constituia însă nici ceva din exterior, nici ceva necunoscut, ci oamenii înșiși, așa cum erau ei în comunitate.

Dar asta nu înseamnă că oamenii au fost păcăliți: ei știau că aceasta era propagandă și că în spatele a ceea ce vedeau și auzeau existau o voință și o anumită intenție îndreptate către ei, pentru a-i determina să acționeze ori să gândească într-un anume fel. Acest aspect era atât de evident, încât era imposibil să-l treci cu vederea. Este asemenea reclamelor din zilele noastre; noi știm prea bine că reclama încearcă să ne manipuleze pentru a ne face să cumpărăm un anumit produs, însă asta nu ne împiedică s-o urmărim; poate să fie frumoasă sau amuzantă, interesantă sau doar prostească, dar chiar dacă ne displace, nu ne displace neapărat publicitatea în sine, și chiar dacă știm că nu există nici o diferență între un produs și altul, și toată strălucirea pe care o asociem doar cu unul din cele două produse nu aparține de fapt produsului, ci imaginii care se află poate foarte, foarte departe de obiectul reprezentat, noi tot cumpărăm produsul pe care-l asociem cu strălucirea, acel *glamour*. Știm că cineva dorește ca noi să facem asta, și știm că legătura dintre produs și reclamă este arbitrară; alegerea de a cumpăra sau nu ne aparține în totalitate. Nimeni nu ne-a tras pe sfoară.

Caracteristica reclamei este aceea că funcționează și nu funcționează deopotrivă. Asta este valabil și pentru propaganda din Germania lui Hitler. Cetățenii știau că este propagandă și rareori o luau în serios, după cum reiese și din relatările lui Klemperer, mai degrabă o percepeau ca pe un fenomen ușor de decriptat; cu toate acestea puteau fi atrași de ea. În privința evreilor era o exagerare, o idee fixă de-a lui Hitler, ceva ce toți oamenii raționali înțelegeau, chiar dacă nu se distanțau neapărat de ea. Klemperer a detestat propaganda, dar a fost în același timp influențat de ea; chiar dacă rațiunea îi spunea „nu", sentimentele lui reacționau la afirmațiile repetate că aparținea unei

categorii umane inferioare. Klemperer este de asemenea interesant pentru că era și evreu, și german, crescuse în credința mozaică, însă apoi s-a convertit la protestantism, astfel că a putut să observe ceea ce se întâmpla în jurul lui atât ca intelectual german, cât și ca evreu.

Iată cum descrie el un exemplu de propagandă din 1933:

„10 noiembrie, seara. Am ascultat apogeul propagandei astăzi după-amiază la radioul lui Dember (fizicianul nostru evreu, care deja a fost dat afară, dar s-a apucat să-și negocieze o catedră în Turcia). De data aceasta, sub bagheta lui Goebbels – el juca rolul moderatorului în propria sa emisiune –, a fost cu adevărat o capodoperă. Accentul s-a pus pe muncă și pace ca premise ale unei munci pașnice. Mai întâi sunetul sirenelor răsunând în toată Germania și pe urmă un minut de tăcere, în toată Germania – precis au preluat schema de la americani și de la modul în care a fost sărbătorită pacea la finele Marelui Război. Urmează cadrul în care va fi prezentat discursul lui Hitler, nici acesta foarte original (de inspirație italiană), dar organizat la perfecție. Hala unei fabrici din Siemensstadt. Mai multe minute în șir se aude zgomotul produs de toate mașinăriile pornite, ciocănitul, uruitul, bubuitul, șuieratul, polizatul. Apoi sirenele și cântecul și sunetul roților estompându-se încet până când se opresc cu totul. Apoi, din liniștea deplină răsună vocea pătrunzătoare a lui Goebbels, citind mesajul de introducere. Și numai după aceea vorbește Hitler, preț de trei sferturi de oră. A fost prima dată când i-am ascultat un discurs în întregime, și n-a făcut decât să-mi confirme impresia pe care o aveam deja. În cea mai mare parte, discursul a fost livrat pe un ton extrem de agitat, virulent, cu voce răgușită. Singura diferență a fost că, de data aceasta, multe pasaje au fost declamate pe tonul blând al unui predicator sectant. EL predică pentru pace, EL propovăduiește pacea, și își dorește sprijinul unanim al Germaniei nu pentru ambițiile sale personale, ci ca să poată apăra pacea de atacurile clicii internaționale de profitori dezrădăcinați care, de dragul propriilor interese, ar învrăjbi fără nici un fel de scrupule popoarele de milioane de oameni unele împotriva altora.

Toate acestea, împreună cu strigătele bine exersate ale mulțimii («Evreii!») îmi erau foarte familiare deja. Dar în întreaga lui banalitate, în toată minciuna aceea atât de strigătoare la cer, încât până și surzii

o puteau percepe, întregul discurs a dobândit o autoritate specială și inovatoare în virtutea propagandei care l-a precedat, un aspect pe care îl consider un ingredient remarcabil și decisiv pentru succes. Anunțurile tipărite și cele difuzate la radio sunau astfel: «Ceremonia între orele 13:00 și 14:00. În al treisprezecelea ceas, Adolf Hitler îi va vizita pe muncitori». Acesta este, după cum își dă oricine seama, limbajul textelor evanghelice. Domnul, Mântuitorul nostru, vine să-i vadă pe cei săraci și pe cei nevoiași. Ingenioasă a fost inclusiv alegerea orei – «al treisprezecelea ceas» – care sună de parcă ar fi prea târziu, dar El va face minuni, pentru El nimic nu este prea târziu. Steagul pătat cu sânge, *Blutfahne*, de la adunarea partidului a fost de aceeași factură. Acum însă, granița care o separa de ceremonia ecleziastică a fost încălcată, costumul desuet a fost lepădat și legenda lui Iisus Hristos a fost transpusă în prezent: Adolf Hitler, Salvatorul, vine la muncitorii din Siemensstadt"

Prezentul este încărcat cu greutatea și forța de sugestie a mitului, ceea ce este proxim, banal, devine semnificativ și în cele din urmă sacru. Cotidianul se transformă într-o lume magică, este ridicat în sfera supranaturalului. Poți vedea adevărul din spatele vălului de minciună, asemenea lui Klemperer, dar nu fără să fii contaminat. Sunetul sirenelor de avertizare este impresionant; o dată pe lună sirenele pornesc chiar și aici, la țară, și este greu să nu te oprești ca să te uiți afară, dacă ești în casă, ori să-ți ridici privirea spre cer, dacă ești afară; larma cuprinde totul, de parcă ar fi ziua judecății de apoi. Sirenele cheamă pe cineva, noi suntem aceia, noi toți cei care le auzim. Tăcerea colectivă funcționează după aceeași regulă, în tăcere niciodată nu ești singur.

După două invitații adresate acestui mare „noi", vin discursurile lui Goebbels și Hitler despre pace. Înregistrările pe care le-am văzut eu cu Hitler la tribună, la două generații distanță, arată un bărbat urlând, dând agitat din brațe, având fața schimonosită în timp ce scuipă cuvintele către un public care le recepționează cu un entuziasm uriaș. Dar acele imagini fac parte dintr-un șir de evenimente, există un înainte și un după care arată altceva. Odată am văzut unul dintre discursurile lui Hitler în întregime, acesta începea cu Goebbels declamând sloganuri cu ochii aprinși și cu brațele agitate, ca într-un

număr de încălzire, iar atunci când l-a prezentat pe Hitler, mulțimea a erupt în urale. Dintr-odată, Hitler apare pe scenă, stând perfect nemișcat. Mormăie o formulă de salut la microfon, „Doamnelor și domnilor", poate, sau „Dragi compatrioți", ceva de genul acesta. Hitler pare stânjenit, de parcă n-ar fi vrut să se afle acolo. Mută puțin mai departe un teanc de hârtii de pe masa de lângă el, bea câteva înghițituri de apă și-și aranjează pantalonii. Nu zice nimic, privește în jos, la această mulțime numeroasă a cărei atenție este concentrată asupra lui. Tăcerea lui este aproape insuportabilă. Ce se întâmplă? N-are curajul să vorbească? Să fie oare atât de emoționat? De ce nu spune ceva? Apoi mai ia o înghițitură de apă. Se apleacă înspre microfon. Vorbește încet, rar, cu ezitări. Dar toți îl ascultă cu atenție, liniștea este deplină, toți vor să-i iasă bine discursul. Și eu îmi doream să-i iasă bine. Înainte de a fi pronunțat un cuvânt măcar, a reușit să creeze în rândul publicului un sentiment foarte puternic de identificare cu el; toți sunt de partea lui, îl simt ca pe unul de-ai lor. De acolo nu rămâne decât o cale, discursul lui crește în intensitate, cucerește om după om, curând toți sunt în mâinile lui, se supun fiecărui gest, fiecărei idei, el le poate spune orice și ei nu-l vor opri, nu-i vor refuza nimic, ci-i vor da absolut tot ceea ce le cere. Punctul esențial al discursurilor lui Hitler nu era ceea ce spunea, argumentele pe care le expunea, ci faptul că-i făcea pe oameni să-l urmeze. Oamenii simțeau ceva pentru el.

Albert Speer avea douăzeci și opt de ani atunci când l-a văzut pe Hitler pentru prima dată, la Hasenheide, o berărie din Berlin unde Hitler le-a ținut un discurs studenților de la universitate. În autobiografia sa, Speer notează că se așteptase la o marionetă, un demagog urlător și agitat îmbrăcat în uniformă, cu banderola cu svastica pe braț. În realitate, Hitler era îmbrăcat într-un costum frumos, albastru, îți lăsa impresia de respectabilitate, și a început să vorbească pe un ton scăzut, aproape timid, notează Speer, ținând mai degrabă o prelegere de istorie decât un discurs politic. Sobru, timid, respectabil – aceea este impresia lui Speer despre Hitler. După aceea, latura timidă și prudentă a dispărut, tonul vocii a urcat, vorbea cu o emfază și o putere de convingere din ce în ce mai hipnotizante, iar entuziasmul acesta a măturat la o parte toate obiecțiile și îndoielile, Hitler nu mai

vorbea cu scopul de a convinge, dar nici nu părea să exprime ceea ce auditoriul lui se aștepta de la el să spună. Speer scrie că a uitat ceea ce spusese Hitler după numai câteva ore, dar starea de spirit, de însuflețire și de optimism i-a rămas: văzuse noutatea, văzuse viitorul. Toate acestea sunt consemnate ulterior, fără dubiu cu scopul de a-l exonera pe Speer însuși: sugerează că s-a lăsat antrenat de un fenomen grandios, nu de ceva banal, într-un fel sau altul fiind tras pe sfoară – în același timp, există multe alte surse care susțin această ipoteză: Hitler era un personaj mai complex decât lasă de înțeles caricatura istorică.

Hitler era conștient că n-ar fi putut niciodată să cucerească poporul prin argumente. Pentru el, cuvintele scrise erau inutilizabile, nu duceau la nici un rezultat. Ceea ce căuta el era acțiunea, voia transformare, și transformarea se petrecea în clipa aceea, în rândul oamenilor. Un articol de ziar atacând o anumită chestiune, suscitând un răspuns pe măsură, o dezbatere fără sfârșit despre o temă sau alta nu aveau nici un sens, erau doar înșiruiri de cuvinte. Chiar și în cartea lui, *Mein Kampf*, Hitler își exprimă în mod repetat neîncrederea față de cuvântul scris. *Mein Kampf* vorbește despre cum poate o societate să se schimbe de la bază, și prin asta are un caracter mai curând practic decât fanatic.

„Cât de greu este să dai la o parte vechile prejudecăți legate de emoții, stări sufletești și sentimente și să le înlocuiești cu altele, de câte influențe și condiții aproape cu neputință de estimat depinde succesul – oratorul inteligent își dă seama de asta prin faptul că până și ora la care are loc prelegerea poate avea o influență decisivă asupra efectului."

Așa scrie el undeva. Despre asta este vorba: să introduci alte gânduri prin zidul de apărare pe care-l formează prejudecățile, adică opiniile generale, netrecute prin filtrul rațiunii. Prin acel zid de apărare nu poate să pătrundă nici un argument, deoarece el nu este alcătuit din argumente. El este construit dintr-un sentiment care spune ce este bine și ce este rău, ce anume se cade, de ce anume trebuie să te ferești. Pentru a pătrunde acolo unde se află opiniile și pentru a le modifica, trebuie să acționezi prin intermediul emoțiilor. Este nevoie de receptivitate în raport cu oamenii, percepția lor despre sine nu trebuie insultată, ceea ce se rostește nu trebuie să li se pară străin – pentru

că atunci va fi respins –, ci familiar, ceva care le aparține, ceva care este identic cu ei înșiși. Hitler notează:

„Același discurs, același subiect au cu totul alt efect dimineața la ora zece, la trei după-amiază sau seara. La început programam întrunirile dimineața, și țin minte o adunare anume pe care am organizat-o la Münchener Kindl-Keller în semn de protest «împotriva oprimării teritoriilor germane». Acea sală era pe atunci cea mai încăpătoare din München, și a fost un act destul de temerar. Pentru a le da șansa tuturor simpatizanților să vină, i-am convocat duminică, la ora zece dimineața. Rezultatul a fost dezastruos, dar în același timp foarte instructiv: sala era plină, făcând o impresie copleșitoare, dar atmosfera era glacială; nimeni nu s-a înflăcărat, până și eu, în calitate de orator, m-am simțit profund nefericit pentru că nu reușeam să captez atenția ascultătorilor, nici măcar să creez o legătură cu ei. Nu mi s-a părut că ținusem o prelegere mai proastă decât în alte dăți, însă efectul discursului meu a fost aproape nul. Am părăsit sala într-o stare de spirit foarte proastă, dar câștigasem o experiență nouă. Ulterior, când am avut tentative similare, rezultatul a fost același.

Nu e nimic surprinzător în asta. Mergeți la teatru să vedeți o piesă la ora trei după-amiaza și mergeți la aceeași piesă, cu aceiași actori, seara la ora opt, și veți fi uimit de cât de diferite vi se vor părea. Un om sensibil și capabil să-și analizeze propriile reacții își va da seama imediat că reprezentația de după-amiază nu este la fel de impresionantă ca aceea de seară. Și în cazul filmelor este valabil acest lucru. Acest ultim punct este important, deoarece s-ar putea afirma că actorul de teatru nu-și dă aceeași silință după-amiaza ca seara. Dar filmul este la fel și după-amiaza, și la nouă seara. Nu, ora în sine exercită o influență covârșitoare, exact așa cum sala exercită o asemenea influență. Există săli în care publicul rămâne de gheață; e imposibil de înțeles de ce, pur și simplu acele încăperi se opun creării unei atmosfere propice. Mai mult decât atât, anumite amintiri și tradiții prezente în mintea omului pot influența impresia cu care rămâne. Astfel, o reprezentație a lui *Parsifal* va avea cu totul alt efect la Bayreuth decât oriunde în altă parte. Misterioasa atracție a sălii de spectacole Festspielhaus din vechiul oraș princiar nu poate fi reprodusă nicăieri și nu poate fi înlocuită sau compensată de factori externi"

Mein Kampf a fost publicată în anul 1925, după *Rodul pământului*, *Juvikfolke* (*Oamenii din Juvik*) de Olav Duun, *Kristin Lavransdatter*, *Ulise* și primele volume din *În căutarea timpului pierdut*, dar înainte de *Castelul*, *Ființă și timp* și *Zgomotul și furia*. Aceasta este cea mai renumită carte din vremurile noastre, nu din cauza conținutului în sine, ci din cauză că ideile cuprinse în ea au fost transpuse în realitate, și este imposibil să citești *Mein Kampf* astăzi fără să simți un mare disconfort, are ceva cumplit și dezgustător, de parcă ar fi fost scrisă de diavolul însuși. Însă autorul ei, Adolf Hitler, atunci când a scris-o, era un om obișnuit, nu ucisese pe nimeni, nu ordonase uciderea nimănui, nu furase nimic și nu arsese nimic. Dacă n-ar fi venit la putere în Germania, nouă ani mai târziu, nimic din ceea ce a scris nu ar fi avut vreun înțeles special și nici vreo încărcătură aparte, mai mult ca sigur cartea ar fi fost uitată, rămasă doar în câteva exemplare care ar fi stat să adune praful în bibliotecile universitare, până în clipa în care ar fi fost luată de vreun doctorand care scria despre perioada aceea și care ar fi găsit acolo exemple ilustrative pentru epoca respectivă, inclusiv ura paranoică față de evrei. Dar Hitler a venit la putere în 1933 și *Mein Kampf* a rămas pe o poziție aparte în literatură, complet deschisă față de lume: nu doar că ceea ce scrie în carte a fost transpus în realitate, dar ceea ce s-a întâmplat în realitate potențează ceea ce stă scris în ea. Nici o propoziție nu se poate citi sau cita fără să te gândești la exterminarea la scară industrială a evreilor pe care au organizat-o naziștii, și la milioanele de oameni care au murit în al Doilea Război Mondial. Este aproape imposibil să citești cartea așa cum a fost ea odată, o carte scrisă de un fanatic politic care-și explică propriul parcurs, analizează societatea și descrie ce trebuie făcut pentru a o aduce pe făgașul dorit de el. Nu există nimic care să capteze atenția, nimic hipnotic sau sugestiv, și de la puținele informații despre autorul și viața acestuia se trece rapid, după câteva rânduri, la explicații lungi legate de politică. Vădește o anume obstinație, pentru că fiecare aspect al societății la care se referă autorul suferă de neajunsuri, și autorul întotdeauna pare să știe exact ce anume nu funcționează și ce trebuie făcut pentru a-l îndrepta. Inclusiv vituperările lui au ceva mecanic. *Mein Kampf* este scrisă pe un ton de indignare justițiară și acel ton

este atât de puternic, încât sigur îi înspăimântă pe toți cei care nu simt aceeași indignare față de situațiile respective.

Cartea are forma unui bildungsroman, în care îl urmărim pe autor de la naștere, trecând prin primii ani formatori pentru caracterul său, în copilărie și în adolescență, până la descoperirile și opiniile decisive dobândite în tinerețe. Toate acestea se leagă între ele; Hitler se identifică total cu politica sa și își intră în rol; viziunea și identitatea lui sunt inseparabile. Hitler construiește un personaj în *Mein Kampf*, și acest personaj este platforma lui politică. El este un om din popor, el este mesagerul, el cunoaște problemele poporului pe propria-i piele; dezvoltă treptat o soluție politică universală, o viziune legată atât de popor, cât și de el însuși, concentrată în nume, semnul distinctiv al lucrării, Adolf Hitler.

Toate trăirile personale pe care le descrie sunt legate de politică, și dacă lucrarea conține o linie biografică, ea este percepută de la o asemenea depărtare, încât tot ceea ce este privat, ceea ce ține doar de el, de persoana și de caracterul lui, nu este vizibil. Astfel sună primele propoziții:

„O predestinare fericită a făcut să mă nasc tocmai la Braunau am Inn. Căci orășelul acesta se află chiar la granița dintre cele două state germane, a căror unificare este pentru noi, cei tineri, misiunea fundamentală, o misiune pe viață pe care trebuie să facem tot posibilul s-o ducem la îndeplinire.

Austria germană trebuie să se întoarcă la patria mamă germană, și nu doar din motive pur economice. Chiar dacă din punct de vedere economic această contopire nu ar valora prea mult, da, chiar dacă ar putea fi dăunătoare, ea tot ar trebui să aibă loc. *Poporul cu același sânge aparține aceluiași imperiu.* Poporul german nu va avea nici un drept moral să aibă o politică colonială atât timp cât nu va reuși să-și adune fiii într-un singur stat. De-abia după ce toți germanii vor locui în interiorul granițelor imperiului, și atunci când pământul acela nu va mai reuși să le asigure pâine cea de toate zilele, nevoile poporului vor acorda dreptul moral de a cuceri pământuri străine. Atunci sabia va deveni plugul nostru, și din lacrimile războiului va crește pâinea generațiilor viitoare. De aceea, micuța localitate de la graniță reprezintă pentru mine simbolul unei îndatoriri măreț"

Ca orice altă carte de memorii sau autobiografie, și aceasta începe cu nașterea personajului principal. Dar în foarte scurt timp, „eu" dispare într-un „noi", care este atât de puternic, încât primul lucru pe care-l face este să-și definească limitele. „Noi" este poporul, și „noi"-ul poporului se situează deasupra „noi"-ului statului, la nivelul căruia a fost separat. Nevoia de a unifica acest „noi" depășește practica politică și își are rădăcinile în morală, găsindu-și forța în corp, în ceea ce este în afara limbajului, ne-argumentativ, concret și fizic: sângele. Unificarea este atât de importantă, încât trebuie să aibă loc indiferent de stricăciunile pe care le va cauza. Odată ce această unire, utopia cărții, se înfăptuiește, consecințele de ordin practic cărora le va da naștere, stricăciunile cauzate, faptul că țara nu va putea să-și hrănească poporul, ar putea fi rezolvate prin mandatul moral pe care-l conferă un popor unit, adică prin cucerirea de noi teritorii. În mai puțin de o sută de pagini, Hitler a trasat liniile programului său politic și l-a asociat cu persoana lui; el vine din Braunau am Inn, Braunau am Inn este o localitate de frontieră ce simbolizează misiunea grandioasă, unificarea celor două popoare într-unul singur, pe care el, băiatul de la graniță, o va duce la bun sfârșit. Acest țel este mai presus de orice, iar forța simbolică și morală a actului unificator este atât de mare, încât poate să preschimbe sabia în plug, lacrimile în pâine, războiul în pace.

După încă o pagină în acest registru, textul se întoarce la punctul de pornire și continuă expunerea reperelor biografice.

„În acest orășel de pe Inn, aurit de razele martiriului german, bavarez prin sânge, austriac în acte, locuiau părinții mei la finele anilor '80 din secolul trecut. Tata a fost un funcționar conștiincios, mama se ocupa exclusiv de treburile casnice, și în primul și în primul rând ne înconjura pe noi, copiii, cu o dragoste și o grijă care nu au slăbit niciodată."

Hitler s-a născut în 1889 într-un orășel izolat, provincial și nesemnificativ din toate punctele de vedere, într-o familie obișnuită care se afla în pătura de jos a clasei de mijloc. Nu simțea un atașament

deosebit față de localitatea respectivă, deoarece familia s-a mutat de acolo atunci când el avea trei ani. Modul în care-l descrie, aurit de amintirea martiriului german, cu sânge bavarez curgându-i prin vene, ne plasează deopotrivă în lumea obscură și magică a mitului și în provinciile austriece de la sfârșitul secolului al nouăsprezecelea. Descrierea mamei, faptul că ea mai întâi de toate „ne înconjura pe noi, copiii, cu o dragoste și o grijă care nu au slăbit niciodată", este singura referință pe care o găsim despre ea. Nu pomenește nimic despre faptul că era rudă apropiată cu soțul ei și că era gravidă atunci când s-a căsătorit cu el, la o jumătate de an de la înmormântarea primei lui soții. Nu ni se spune nici că cei trei copii născuți înaintea lui Adolf au murit cu toții, unul dintre ei, o fetiță, la vârsta de doi ani, nici că băiatul care s-a născut după Adolf, Edmund, a murit la vârsta de șase ani. Nu se menționează nici câți frați a avut Hitler, nici numele lor, nici relația pe care a avut-o cu aceștia. Ei sunt amintiți doar prin expresia „noi, copiii" Tatăl pare să fie singura persoană importantă din primii treizeci și cinci de ani ai vieții lui Hitler, el este descris succint și îi este dedicată o biografie. Totuși, asemenea tuturor rudelor pomenite în *Mein Kampf*, nu i se indică numele.

Despre „tata", Hitler notează că provenea dintr-o familie nevoiașă, era fiul unui țăran sărac, a plecat de acasă la vârsta de treisprezece ani, pe deplin hotărât să devină cineva, iar rangul cel mai mare pe care-l cunoștea era acela de funcționar public, poziție pe care a reușit să o obțină la vârsta de patruzeci de ani, iar șaisprezece ani mai târziu a ieșit la pensie și și-a cumpărat o mică fermă la Lambach, în Austria Superioară. Nu se vorbește despre relația pe care a avut-o cu familia sau cu Hitler însuși. În timp ce mama era plină de afecțiune și grijă față de copii, tatăl era „un funcționar conștiincios". Ascensiunea lui pe scara socială, de la fermier la funcționar public, este descrisă cu sentimentalism. El este „băiatul sărac" de la țară înzestrat „cu toată tenacitatea unui tânăr pe care suferințele și grijile îl îmbătrâniseră de când era încă un copil". Mai mult, s-a născut în afara căsătoriei, este un copil din flori, altfel spus, un nimeni. Hitler nu-i neagă originea și statutul social precar; dimpotrivă, le folosește pentru a da un exemplu despre puterea voinței și independență. Totuși, nu afirmă explicit că tatăl lui a fost un copil din flori. Descrierea modului în care tatăl lui, după ani lungi de muncă, s-a întors la rădăcinile neamului său

face parte din același demers de înfrumusețare a realității ca martiriul german care conferă o aură aparte orașului în care s-a născut. „Neam" înseamnă doar rudenie, descendența unui om care s-a născut dintr-un alt om, inițial nu există nimic calitativ în acel concept, tot așa cum cum nu există nici în expresia „a fi de același sânge" cu cineva, pentru că sângele se află în toți cei care s-au născut într-un neam. „Neam" și „sânge" creează asemănări, în acest context dau sugestia de măreție, pentru că în ele dispar originile mizere, apartenența bastardului la pătura de jos a societății, și aceasta este și semnificația pe care o dobândesc cuvintele în politica lui Hitler, ele șterg diferențele sociale, făcându-i pe indivizi să devină parte a unui întreg unitar. Neam și sânge înseamnă natură; clasă și statut înseamnă cultură, și în viziunea lui Hitler, cea dintâi este dominantă. Astfel, mai târziu, când discută problema creșterii rapide a populației, el scrie:

„În timp ce Natura, făcând procrearea simplă, dar supunând supraviețuirea unor încercări dure, îi alege dintr-un număr mare de indivizi pe cei mai buni, pe cei mai apți să trăiască, păstrându-i numai pe aceștia și prin ei conservându-le specia, omul restricționează procrearea și se străduiește cu obstinație să mențină în viață pe oricine vine pe lume. I se pare înțelept și omenos să corecteze Voința Divină și se bucură că a învins Natura încă o dată, dovedind astfel că ea nu este întru totul fără imperfecțiuni. Numărul exemplarelor a scăzut, fără îndoială, dar în același timp valoarea individului s-a redus; totuși, acesta este un lucru pe care maimuțica creată de Dumnezeu Atotputernic nu vrea să-l vadă ori să-l audă.

Dacă procrearea este limitată și numărul de nașteri scade, lupta naturală pentru existență, care le permite doar celor sănătoși și puternici să supraviețuiască, este înlocuită de o nevoie urgentă de a «salva» cu orice preț făpturile slabe, chiar și pe cele bolnave. Aceasta sădește sămânța unor generații care vor fi tot mai demne de milă cât timp disprețul față de Natură și voința acesteia va continua să se manifeste"

Aici, omenirea este redusă la cifre, totalul este decisiv, hotărâtor pentru acumularea puterii, el exprimă voința naturii, care este aceeași cu voința dumnezeiască, iar individul nenumit care moare de foame sau de boală nu are dreptul să trăiască. A ține în viață astfel de făpturi

este o dovadă de „omenie", cu alte cuvinte contrar naturii. Perspectiva aceasta nu-i aparține în exclusivitate lui Hitler, era foarte des întâlnită în vremea lui, și nu ar fi fost posibilă fără Darwin și cartea sa cu o influență incredibilă, *Originea speciilor*, în care toate ființele vii erau privite prin aceeași lentilă a evoluției, această forță uriașă care, prin câteva legi simple, a condus viața de la ființele unicelulare din oceane până la om în toată complexitatea sa. Cel care este mai bine dotat trăiește, astfel se perfecționează constant aptitudinile esențiale vieții, și, de vreme ce viața este o luptă continuă, cei care au cele mai bune aptitudini sunt și cei mai puternici, iar acest gând, extrapolat la social și la civilizație, constituie unul dintre pilonii de susținere ai cărții lui Hitler, una dintre premisele de neclintit din care izvorăște restul ideologiei sale. Natura este superioară culturii. În natură, cei bolnavi mor, cei slabi mor, mor cei înceți, mor cei răniți. Brutalitatea și cruzimea demersului de a acorda acestui principiu un loc central în sânul culturii rezidă în faptul că valoarea umanului, omenia, este diminuată radical. Viața unui om nu valorează prea mult în *Mein Kampf*.

Atunci ce mai are valoare? Idealul pe care omul poate să-l exprime valorează mai mult decât viața. Așa se explică faptul că unii mor pentru o cauză, prin ideea că există ceva măreț *pentru* care merită să trăiești, și care este de o importanță atât de mare, încât ai fi dornic să-ți sacrifici viața pentru lucrul respectiv.

Viața nu este cea mai importantă.

Hitler și-a scris cartea în 1924, la șase ani după ce patru milioane de bărbați tineri se măcelăriseră în tranșeele din Europa, o umbră care a acoperit toate scrierile și reflecțiile din epocă. În toamna anului 1914, o viață de om costa infinit mai puțin decât în toamna anului 1913. Primul Război Mondial a fost un abis, o criză a civilizației aproape fără ieșire, și unul dintre cele mai importante subiecte care s-au tratat după aceea a fost tocmai valoarea vieții omenești. Dacă vrei să înțelegi *Mein Kampf*, mai întâi trebuie să înțelegi acest fapt.

Aceasta este perspectiva socială dominantă căreia îi aparține cartea și de care este călăuzită, dar există și o perspectivă personală, acel „eu" auctorial, cu lumea în care a crescut și de care a fost influențat, cu tatăl atât de dedicat muncii lui de funcționar și cu o mamă care i-a înconjurat pe copii „cu o dragoste și o grijă care nu au slăbit niciodată"

În acest univers proxim, nici moartea nu se afla prea departe, iar dacă despre cei trei copii care au murit înainte de nașterea lui Hitler nu se vorbea prea des în copilăria sa, ideea morții trebuie să fi fost prezentă pentru părinții lui, mai ales pentru mama lui, care din sursele epocii reiese ca fiind o persoană sobră și tristă. Mortalitatea infantilă era ridicată în acele timpuri, pierderea a trei copii nu era ceva neobișnuit; și prietenul din copilărie al lui Hitler, August Kubizek, avusese trei frați care muriseră înainte de nașterea sa, și acest lucru, faptul că moartea venea atât de ușor, trebuie să fi făcut ca viața să pară deopotrivă mai valoroasă și mai puțin valoroasă. Mai puțin valoroasă în sensul în care moartea era ceva cu care aveai de-a face frecvent; când primii copii ai cuiva mureau, era destul de probabil că avea să moară și al patrulea. Pe de altă parte, viața era mai valoroasă în sensul că fiul supraviețuitor devenea unicul, și deci extrem de prețios.

Deși Adolf, cel de-al patrulea născut al Klarei Hitler, a fost un copil slab, dintre toți el a reușit să supraviețuiască; mama lui era mereu îngrijorată în privința lui, conform spuselor lui Kubizek, prietenul său din copilărie. Atunci când al cincilea copil, Edmund, a murit, Hitler avea unsprezece ani, era destul de mare încât să-și jelească fratele și să și-l amintească pentru tot restul vieții.

Conform ideologiei expuse în *Mein Kampf*, fratele lui mai mic a murit deoarece era prea slab și astfel nu a meritat să trăiască. Ceea ce a gândit sau a simțit Hitler la vârsta de unsprezece ani nu poate nimeni să știe, dar nu e absurd să presupunem că moartea fratelui său l-a afectat și că n-a contenit să reflecteze pe seama ei. De ce tocmai fratele lui și nu un altul? În adolescență, Hitler s-a îndepărtat de biserică; mama lui mergea la slujbă în fiecare duminică, la fel ca și prietenul lui și familia acestuia, însă Hitler obișnuia să-i aștepte afară, ceea ce dă de înțeles că nu căutase explicații de ordin religios pentru cruzimea existenței umane.

În *Mein Kampf*, tot ceea ce aparține de biografia lui Hitler este corelat cu ideologia lui. Viața tatălui său nu înseamnă prea mult în sine – adică omul care fusese în realitate, acel om care mirosea într-un anume fel, care mergea, stătea în picioare sau așezat într-un anume fel, acel om care se exprima așa și nu altfel și care umplea încăperea cu prezența lui –, relevant este ceea ce a reprezentat el de-a lungul

vieții. E înfățișat luptându-se să se ridice din sărăcie, prin urmare face parte dintre cei puternici, iar Hitler îi transformă astfel originea socială problematică într-un avantaj, trecând sub tăcere aspectele care ar strica acest parcurs, eforturile de a depăși obstacolele pe care le întreprind în lumea materială oamenii reali, care nu numai că aparțin unui neam, dar râgâie, se cacă și urlă și lovesc și beau la intervale regulate până cad lați, care sorb zgomotos și scuipă și care miros a pișat și transpirație, care își prind copiii de păr sau de urechi și-i vântură de colo colo, ceva ce în casa unui vameș de la finele secolului al XIX-lea nu era neobișnuit – toate acestea dispar în traseul circular pe care îl străbate tatăl său, de la fiu de țăran până la agricultor.

Chiar dacă Hitler transformă povestea tatălui său într-un exemplu de vitalitate și putere, există un element în acea poveste pe care nu-l gestionează bine, neavând suficientă sensibilitate literară. Aproape tot ceea ce urmează în text vorbește despre contrastul dintre tată și fiu. Deși conflictul este minimalizat, el ocupă un spațiu considerabil, iar această asimetrie ascunde unele tensiuni.

„Pe atunci au început să-mi prindă contur primele idealuri. Toată această viață în aer liber, lungul drum spre școală și mai ales întovărășirea cu băieți foarte robuști, care uneori îi stârnea griji mamei, mă făceau opusul unui copil care stă numai în casă. Chiar dacă pe atunci nu aveam gânduri serioase despre profesia mea viitoare, înclinațiile mele nu se îndreptau nicidecum spre cariera tatei."

În propria lui descriere, Hitler este un copil care stă mult afară, jucându-se cu băieți „foarte robuști", și este un copil dificil, fiind oricum „numai cuminte nu, în sensul larg al cuvântului", după cum notează. Altfel spus, este revoltat, îndărătnic, recalcitrant, poate chiar și puțin agresiv. Toate acestea sunt îndreptate împotriva tatălui său, din moment ce e singurul numit în acest context, tatăl care „nu putea înțelege" deloc „ideile tinerești" ale fiului său, astfel că-l privea „cu neliniște" Drept urmare, tatăl face „eforturi neîncetate de a-și impune autoritatea", ceea ce se traduce, potrivit unor relatări ulterioare, prin bătăi și pedepse corporale aspre. Însă Hitler mai adaugă o fațetă portretului:

„Devenisem un mic șef de gașcă; eram bun la învățătură și mă descurcam la școală, dar altfel eram greu de stăpânit. Cum în timpul liber cântam în corul mănăstirii Lambach, aveam ocazia să asist la diverse ceremonii religioase strălucitoare care mă îmbătau prin splendoarea lor solemnă. Ce putea fi mai firesc decât să-l consider pe stareț cel mai înalt și mai dezirabil ideal uman, tot așa cum trebuie să i se fi părut tatei, pe vremea lui, umilul preot din sat? Cel puțin așa am gândit o perioadă. Dar disputele juvenile pe care le-am avut cu tata nu l-au făcut să aprecieze talentele oratorice ale fiului său și nici să tragă din ele vreo concluzie favorabilă cu privire la viitorul acestuia; prin urmare, este de la sine înțeles că n-a putut să aibă nici o înțelegere pentru ideile acestea tinerești. Dimpotrivă, această contradicție a caracterului meu îi stârnea îngrijorarea.

Oricum, aspirația mea temporară pentru o carieră ecleziastică a făcut loc rapid unor speranțe mai potrivite temperamentului meu. Scotocind prin biblioteca tatei, am dat peste niște cărți care tratau subiecte militare. Printre acestea se număra și o expunere a Războiului Franco-German din anii 1870–1871 destinată publicului larg. Era compusă din două numere ale unei reviste ilustrate datând din epoca respectivă. Aceste reviste au devenit lectura mea preferată. În scurt timp, acel conflict măreț și eroic mi-a ocupat gândurile, și din acel moment am devenit din ce în ce mai entuziasmat de tot ceea ce avea legătură cu războiul sau cu milităria.

Dar această relatare despre Războiul Franco-German avea o semnificație deosebită pentru mine și din alte motive. Pentru prima dată, chiar dacă destul de vag, în mintea mea s-a format întrebarea: Există vreo diferență – și dacă există una, atunci care este ea – între germanii care purtaseră acele bătălii și ceilalți germani? De ce nu participase și Austria la război? De ce nu luptaseră în război tatăl meu și toți ceilalți?“

Ambele fascinații sunt legate de înfrumusețări ale realității. Splendoarea ceremoniilor religioase cu care el se îmbată este teatrală, provine din mediul extern, pe când povestirile eroice despre război reprezintă o schimbare interioară, caracterul soldaților, curajul și sacrificiul lor dând strălucire unei realități altfel banale de zi cu zi. Nu este vorba de realitatea în sine, ci de acea glorificare

a eroismului, acea viziune conform căreia tot acest peisaj obișnuit ar putea fi modelat și poate să dobândească un sens unic. Ambele fascinații sunt legate de tatăl său; în primul caz, idealizarea stareţului e prezentată drept firească; la fel îl venerase și tatăl său pe preotul de țară cu ani în urmă. Pentru orice băiat de zece-unsprezece ani, idealul masculin este idealul tatălui, iar pentru tatăl lui Hitler, copil din flori, fusese firesc să se îndrepte spre preot. Însă Hitler are un tată, și idealizarea stareţului trebuie înțeleasă în acest context. Această „contradicție a caracterului" fiului său îi stârnește îngrijorarea tatălui. Băiatul își croiește un drum care să fie cât mai departe de cel patern. În descrierea pasiunii lui pentru război, cele două realități, cea în care a crescut și cea despre care a visat, converg, acesta fiind punctul în care cartea ajunge cel mai aproape de punctul formulării unei acuzații fără a rupe vălul eufemistic care acoperă tot ce este proxim autorului. De ce nu a intrat în război Austria? De ce nu au luptat tata și toți ceilalți?

Acuzația este copilărească, deoarece existau o mulțime de motive solide pentru ca tatăl lui să nu lupte, dar caracterul ei infantil sugerează că problema l-a măcinat în perioada respectivă; nimic altceva din primele trei patru pagini ale cărții nu seamănă acestei secvențe; totul este controlat și scris în aceeași tonalitate și cu aceeași încleștare care sunt prezente pe parcursul întregii lucrări.

Conflictul mocnit răbufnește când e momentul să decidă la ce școală să meargă Adolf Hilter, băiatul în vârstă de unsprezece ani. Deși acesta dorește să meargă la *Lyceum*, școala de limbi clasice, tatăl lui îl trimite la școala cu profil real.

„Pentru prima dată în viață, eu, băieţelul de nici unsprezece ani, a trebuit să-l înfrunt pe tata. Și el era dur și strict când era vorba de a duce la îndeplinire ceea ce-și pusese în minte, tot așa cum fiul lui era încăpățânat și rebel și se împotrivea oricărei idei care nu-i convenea.

Eu nu voiam să devin funcționar public.

Nici vorba bună, nici explicațiile nu au reușit să-mi înfrângă dorința. Nu voiam să fiu funcționar, nu și iarăși nu. Toate încercările tatei de a-mi insufla dragoste sau simpatie pentru această profesiune prin povești din propria lui viață aveau efectul exact opus. Căscam și începea să mă doară burta numai la gândul de a sta într-un

birou, lipsit de libertate, fără a fi stăpânul propriului timp și obligat să îngrămădesc o viață de om în niște formulare care trebuiau completate."

Ceea ce este surprinzător este că nu menționează ce s-a întâmplat după aceea, cum s-a încheiat conflictul. Deznodământul e doar sugerat, peste vreo zece rânduri: „Faptul că acum mergeam la *Realschule* nu a produs nici o schimbare"

Hitler descrie un conflict care este absolut imposibil de rezolvat, el are unsprezece ani și i se împotrivește tatălui său pentru prima oară – iar tatăl lui este dur și intransigent și autoritar, nimic nu-l poate clinti; apoi, de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic, cedează și ajunge în acea situație căreia i se opusese cu toată ființa sa.

Textul ascunde ceva, dar ce anume? Să fie oare înfrângerea și consecințele acesteia asupra relației cu tatăl său? Tatăl i-a zdrobit voința, și după atât de mult timp în care el își exprimase direct opoziția și-i ținuse piept, această înfrângere trebuie să fi fost umilitoare. Dar există ceva extraordinar în toată această prezentare. Ca un tată să aibă planuri pentru educația fiului său e ceva firesc, dar e de-a dreptul ciudat ca băiatul să fie atât de vizionar în ceea ce privește viitorul său încât la vârsta de numai unsprezece ani să se opună din toată ființa dorinței paterne de a-l vedea funcționar cândva.

Atunci ce l-a făcut pe Hitler să scrie că a fost trimis la *Realschule* din Linz împotriva voinței sale? Aceea era o școală recunoscută, Ludwig Wittgenstein, care se născuse în același an cu Hitler, a frecventat-o la rândul lui, și el provenea dintr-una dintre cele mai bogate și mai instruite familii din Austria, dacă nu chiar din întreaga Europă. Atât lui Wittgenstein, cât și lui Hitler le-a mers rău la școală; Hitler, cel puțin, a picat la mai multe materii în primul an, astfel că a trebuit să mai treacă o dată prin ele, și a rămas corigent și în al treilea an, consecința fiind că nu mai putea să-și continue studiile acolo, ci trebuia să-și îmbunătățească notele la o altă școală, mai puțin prestigioasă. Oare să fi inventat pur și simplu faptul că tatăl lui îl obligase să meargă acolo, pentru ca după aceea să pretindă că ar fi luat note mai bune dacă ar fi vrut, dar el își dorise altceva, prin urmare nu vedea nici o obligație în a-și da silința? Explicația pare cam întortocheată.

Conflictul legat de cariera funcționărească se intensifică și mai mult. Hitler merge la *Realschule* împotriva voinței sale, a fost forțat să cedeze, dar el este, așa cum scrie, „încăpățânat și rebel", și în loc să susțină ideea studiilor la *Lyceum* în loc de *Realschule*, deschide un nou front un an mai târziu:

„Cum s-a întâmplat exact nu pot să spun, dar într-o zi mi-a fost limpede că voi deveni pictor, adică artist. Faptul că aveam înclinație pentru desen era o certitudine. Acesta fusese unul dintre motivele pentru care tata mă trimisese la școala cu profil real, dar el niciodată nu se gândise că dezvoltarea acelui talent va duce la alegerea picturii drept profesie. Chiar din contra. Când tata, ca urmare a unui nou refuz din partea mea de a-i urma planul, m-a întrebat pentru prima dată ce anume doream să devin, decizia care mi se formase de mult în minte mi-a ieșit automat pe gură. O vreme, tata a amuțit.

«Pictor? Artist, adică?» a exclamat el în cele din urmă.

Se întreba dacă eram în deplinătatea facultăților mintale, sau poate se gândea că nu mă auzise bine ori înțelesese greșit. Dar când i-am explicat ideile mele și a văzut cât de serios vorbeam, li s-a opus cu încăpățânarea care-i era atât de tipică. Decizia lui era extrem de simplă, deoarece era exclus să ia în considerare aptitudinile pe care le aveam cu adevărat.

«Pictor! Niciodată! Atât cât voi trăi, nu!» Dar fiindcă odată cu celelalte calități, fiul său îi moștenise și îndărătnicia, răspunsul meu potrivnic a fost la fel de decisiv.

Și atunci disputa noastră a ajuns la un punct de impas. Tata nu voia să renunțe la «niciodată», pe când eu răspundeam tot mai înverșunat: «Ba da!»

Normal că rezultatul nu a fost prea plăcut. Bătrânul domn a fost foarte supărat, și eu la fel, chiar dacă îl iubeam. Tatăl meu mi-a interzis să-mi fac orice fel de speranțe de a-mi alege profesia de pictor. Am mers chiar mai departe, declarând că în cazul ăsta nu voi studia nimic altceva. După acest gen de replici situația a devenit și mai tensionată, astfel încât bătrânul domn a decis irevocabil să-și exercite autoritatea parentală prin orice mijloace; în perioada ce a urmat am tăcut, dar mi-am pus amenințarea în aplicare"

Fratele său, Edmund, a murit de rujeolă în februarie 1900. Hitler începea *Realschule*, în Linz, în luna septembrie a aceluiași an. Din ceea ce relatează Hitler, nu se poate spune cum anume l-a afectat moartea fratelui său. Unele biografii descriu ceva similar cu o schimbare de personalitate, el devenind din fericit și extrovertit, îndărătnic, posomorât și introvertit, dar dacă așa ar fi fost lucrurile, nu se poate ști ce a provocat schimbarea, se poate doar afirma că în acea perioadă, la câteva luni după moartea fratelui său, el a schimbat mediul, plecând dintr-o mică școală de provincie la o școală mare într-un oraș unde nu cunoștea pe nimeni și nici nu și-a făcut prieteni. Dar, vai! Tocmai fratele lui mai mic este cel care a murit, și asta în mod cert creează un vid în existența lui, este cert că-i întunecă rațiunea și viața. Pentru că cel care fusese frățiorul lui a încetat să existe și nu mai este acolo, și pentru un copil de unsprezece ani, este ceva mai greu de acceptat decât de priceput. Când într-o familie moare un copil, suferința părinților este fără margini; în acea suferință vor continua să trăiască supraviețuitorii. Părinții trebuie să fi fost atașați de el într-un alt mod decât de primii copii care au murit la naștere, atunci când îl priveau întrezăreau viitorul. Moartea unui copil este o criză mai mare decât oricare alta, și ce poate gândi un copil de unsprezece ani despre asta, altceva decât că este nedrept? Această tragedie marchează anii petrecuți de Hitler la *Realschule*, îi amplifică refuzul de a învăța, impertinența și încrederea în sine, el este propriul stăpân, nu are nici un motiv să-i pese, altul decât bătăile pe care i le administrează tatăl lui ca să-l aducă la ordine. Bătăile nu par să fi influențat schimbarea de caracter, pentru că bătaie mai luase și înainte, era ceva obișnuit pentru majoritatea copiilor din epoca respectivă, cel puțin în acel mediu. El nu scrie nimic despre mama lui, nimic despre frați, nimic despre prieteni, doar despre tatăl său. Dacă așa au stat lucrurile, dacă și-a sabotat școlarizarea pentru a-i demonstra tatălui său că acesta a greșit, comportamentul lui are o latură distructivă clară. Doar o minte întunecată poate să gândească astfel, „Am să-i arăt eu lui, n-am să învăț nimic", ca el să vadă ce a făcut, când nu există nici un alt mod de a te răzbuna, nici un mod de a-l atinge pe cel pe care-l urăști. Deși această operațiune elaborată ar putea fi o născocire menită să justifice notele proaste și lipsa instruirii formale, ea descrie și

o distanță dintre tată și fiu, care sunt captivi într-o situație fără ieșire, și nu există nici un motiv să credem că asta e o invenție, deoarece distanța dintre ei se reflectă pe mai multe niveluri, fiind confirmată și din alte surse. „Bătrânul domn [...] chiar dacă îl iubeam" pare o modalitate afectuoasă de a se referi la un vameș certăreț și mohorât care-și bate copiii până își pierd cunoștința, dar, în definitiv, el nu-l reprezintă pe tatăl lui Hitler, ci „tatăl", acea dimensiune care există în viețile tuturor, dimensiunea spre care trebuie să ne ridicăm privirile cu respect. De acolo și formula „bătrânul domn"

Despre Alois Hitler, născut Schicklgruber, nu vorbeau prea mulți oameni de bine. În cartea intitulată *Viena lui Hitler*, Brigitte Hamann îl citează pe unul dintre cunoscuții lui, Josef Mayrhofer, care îl caracteriza după cum urmează: „La cârciumă, el trebuia să aibă mereu dreptate, și avea un temperament vulcanic... Acasă era intransigent, nu un om plăcut; soția lui nu a avut o viață ușoară". Dar imaginea nu este lipsită de ambiguitate; necrologul din ziarul *Tagespost* din Linz îl descria ca pe un tip sociabil, vorbăreț și jovial, „chiar de o voioșie tinerească", notează Hamann, și iubitor de cântece. „Chiar dacă vreun cuvânt necioplit îi mai scăpa uneori, sub aparența de duritate se ascundea o inimă blândă", așa scria. După toate aparențele, era vesel afară, un diavol acasă. Hitler i-a mărturisit secretarei sale că nu și-a iubit tatăl, ci mai degrabă i-a fost teamă de el. „Îl apucau crize de furie, și atunci devenea agresiv fizic. În momentele acelea, biata mama se temea foarte tare pentru mine." Fratele mai mare al lui Hitler, Alois Jr., schițează același portret al tatălui, dar cu mențiunea că Adolf era copilul preferat și era răsfățat de mamă – mama vitregă a lui Alois Jr. –, care-l cocoloșea de dimineață până seara. Dar Alois povestește că tatăl obișnuia să-l bată pe Adolf, odată atât de rău, încât au crezut că a murit.

Indubitabil, cea mai importantă sursă despre copilăria lui Hitler la Linz și parțial la Viena este cartea *Adolf Hitler, prietenul meu din copilărie*, de August Kubizek, care a apărut în 1953. Kubizek era cu nouă luni mai mare decât Hitler și cei doi s-au cunoscut la teatrul din Linz pe când aveau șaisprezece ani. Kubizek nu l-a întâlnit niciodată pe tatăl lui Hitler, dar a devenit prieten de familie, și scrie că Alois era

prezent în viața lor. Un portret uriaș al tatălui era atârnat în cel mai bun loc din camera de zi; lungile pipe din care obișnuia să fumeze zăceau în continuare pe raftul din bucătărie, și Kubizek scrie că acelea îl reprezentau în mod simbolic pe bătrân; când vorbea despre răposat, doamna Hitler obișnuia să arate înspre pipe, „luându-le parcă drept martore pentru loialitatea cu care se străduia să ducă mai departe obiceiurile soțului ei"

Kubizek notează cum colegii tatălui său îl descriau ca fiind meticulos, conștiincios și intransigent, mândru de rangul său, dar nu era un șef prea popular. Cea mai surprinzătoare însușire a tatălui lui Hitler, în viziunea lui Kubizek, este un neastâmpăr ieșit din comun. Și-a schimbat adresa de douăsprezece ori în anii în care au locuit la Braunau, de două ori cât au stat la Passau, iar după ieșirea la pensie s-a mai mutat de încă șapte ori. Adolf însuși își amintea șapte adrese diferite și cinci școli distincte. Mutările nu aveau nimic de-a face cu calitatea caselor, de multe ori ajungeau să trăiască în condiții mai proaste. Explicația lui Kubizek este că temperamentul îi impunea schimbări în mod regulat, și de vreme ce serviciul îl obliga la stabilitate, trebuia să defuleze prin alte mijloace. În interpretarea lui Kubizek, Alois Hitler a creat trei familii pe parcursul vieții în același mod; prima dată s-a căsătorit cu o femeie considerabil mai în vârstă decât el, a înșelat-o cu cea care urma să-i devină a doua soție, și același lucru s-a întâmplat și când a început o relație cu mama lui Hitler. „Această apucătură ciudată și neobișnuită a tatălui de a schimba peisajul este cu atât mai interesantă cu cât pe atunci erau vremuri plăcute, de pace, care nu îndemnau la astfel de schimbări."

Kubizek găsește exact același neastâmpăr și în caracterul lui Hitler, adolescentul de șaisprezece ani, și în această lumină analizează el conflictul legat de cariera funcționărească pe care Hitler îl scoate atât de mult în relief în *Mein Kampf*. Firea impetuoasă a tatălui era ținută din scurt de obligațiile postului, disciplina conferea caracterului său instabil o direcție și un sens, uniforma de funcționar public servea drept acoperire pentru tumultuoasa lui viață privată; acea autoritate căreia i se supunea îi permitea să se țină la distanță de recifele primejdioase și nisipurile mișcătoare în care altfel ar fi ajuns să eșueze, scrie Kubizek. E probabil ca tatăl să fi ghicit aceleași trăsături și la

fiul său, și poate că de aceea era atât de preocupat de profesia lui viitoare. Nu se știe cu exactitate dacă el conștientiza motivul, afirmă Kubizek, dar încăpățânarea cu care insista arată că trebuie să fi înțeles importanța acestei mize pentru viața fiului său. „Atât de bine îl cunoștea", scrie Kubizek.

Această reflecție transmite o imagine mai binevoitoare a tatălui lui Hitler decât în mod obișnuit, dar ea nu este incredibilă sau nerealistă, chiar dimpotrivă, se întâmplă adesea ca un părinte să fie mai intransigent exact în privința trăsăturilor despre care știe că progenitura le-a moștenit de la el; mereu există un element de ură de sine în actele de brutalitate față de propriii copii, chiar dacă persoana respectivă nu este conștientă de asta, poate mai ales atunci când emoțiile care urcă la suprafață sunt atât de puternice și acaparatoare, încât elimină orice urmă de rațiune. O voință atât de puternică precum cea de aici, în care tatăl își investește toată puterea și autoritatea, conține și solicitudine, deși copilului îi e greu s-o înțeleagă sau s-o recunoască, deoarece, pe de o parte, voința respectivă încearcă să-l subjuge, fără a-i asculta obiecțiile și fără a încerca să se pună în situația lui, și, pe de altă parte, este complet golită de limbajul prin care se transmite în general iubirea. Dacă o astfel de iubire a existat sau nu, este imposibil de știut. Sentimentele lui Hitler se aflau undeva între ură, frică și respect față de autoritatea paternă. Toate mutările, infidelitățile, marea diferență de vârstă față de soțiile sale indică o minte tulburată și neliniștită, și este probabil ca tatăl să-și fi recunoscut caracterul în comportamentul insubordonat al fiului. Ideea că el știa cine este fiul său, mai bine decât fiul însuși, împinge conflictul dinspre obligativitate și subordonare, sau dinspre latura mecanică a obligației și subordonării, înspre ceva esențial, necunoscut pentru cei implicați, care se vădeau incapabili de a-și combate propriile porniri.

De unde îi venise ideea să se facă pictor? Nu existase nici un artist în familia lui, și nici măcar în cercul de cunoștințe; formele de artă cu care a avut contact Hitler trebuie să fi fost ceea ce vedea în biserici și ceea ce citea în cărți. Dar el dorește să fie pictor când va fi mare. Nu soldat, nu preot, nu profesor, nu funcționar public, ci tocmai opusul unui slujbaș: artist. Nu e neobișnuit și nici surprinzător că Ludwig Wittgenstein dorea să devină filosof, lumea lui era inundată de artă

și cultură la cel mai înalt nivel al epocii. Dar Hitler știa să deseneze, poate că a fost încurajat, și apoi și-a dorit ceva diametral opus față de ceea ce-l înconjura; poate că arta i s-a părut o cale de scăpare.

Tatăl lui a murit subit, în urma unei comoții cerebrale, atunci când Hitler avea treisprezece ani.

„Dar întrebarea despre ce anume voi deveni s-a soluționat mai repede decât mă așteptasem. Atunci când aveam treisprezece ani, mi-am pierdut brusc tatăl. O comoție cerebrală l-a răpus pe bărbatul robust, punând capăt vieții sale pământene fără dureri și provocându-ne o durere cumplită. Ceea ce el râvnise el cel mai mult, să-și ajute fiul să-și făurească o carieră, astfel încât să fie scutit de lupta crâncenă prin care el trecuse pentru a ajunge cineva, se pare că nu i-a reușit. Totuși, chiar dacă a făcut-o în mod inconștient, el a sădit germenele unui viitor pe care nici eu, nici el nu am fi putut să-l prevedem.

Aici cuvântul „robust" este folosit din nou, devenind unul dintre cuvintele dominante din text. Prima dată a fost folosit în contextul „tineri robuști" cu care se întovărășise Hitler, în opoziție atât cu mama, care își face griji, cât și cu viața sedentară petrecută numai în casă. Când termenul este folosit în legătură cu tatăl său, îi denotă forța vitală, el fiind „încă un bărbat robust", care încă nu este nici slăbit, nici bolnăvicios.

În text, tatăl este opusul culturii, tiparul fiind următorul: înăuntru/ lectură/ mamă/ stat în casă versus afară/ aer liber/ prieteni/ atitudine combativă, respectiv ceremonie religioasă/ artă/ libertate versus tată/ obligație/ energie/ vitalitate. „Robust" este un cuvânt onorabil, cu o conotație pozitivă, dar de sub el izvorăște ceea ce nu este robust. Singurul loc unde apare un pod între cele două este în descrierea articolului despre război; acolo, aspectul activ, viguros și robust al vieților eroice ale soldaților se întâlnește cu cel pasiv, visător, casnic al lecturii și artei.

Tatăl moare, dar Hitler nu abandonează școala din prima, pentru că mama dorește ca el să-și continue studiile, până când, scrie el, o boală îi sare în ajutor, mai exact o afecțiune la plămâni care-l face pe doctor să o „roage imperios pe mama să renunțe la gândul că aș putea

lucra vreodată într-un birou". Faptul că medicul o roagă „imperios" înseamnă că ea trebuie să fie convinsă, și că faptul că trebuie să fie convinsă înseamnă că ideea n-o încânta deloc. Boala pare să nu fi fost gravă, un pretext în fața căruia mama a cedat. Nu e surprinzător că a cedat în fața fiului ei, își văzuse soțul bătându-l, însă nu fusese destul de puternică pentru a interveni, deoarece era de două ori mai în vârstă decât ea și un om autoritar, pe lângă faptul că ea pierduse patru copii. Hitler este cel care a supraviețuit; trebuie să aibă parte de tot ceea ce e mai bun.

„Ceea ce visasem eu de atâta vreme, lucrul pentru care mă luptasem dintotdeauna a devenit acum realitate, aproape cu de la sine putere.

Îngrijorată din cauza bolii, mama în sfârșit a cedat, retrăgându-mă de la *Realschule* și lăsându-mă să merg la Academie."

Când Germania a anexat Austria în 1938, Hitler a ordonat Gestapo-ului să înlăture din arhivele oficiale toate documentele referitoare la el și familia lui. După toate aparențele, voia să șteargă orice urme ale trecutului său. Cu toate acestea, au rămas o multitudine de materiale despre viața lui din acei ani și nu există persoană din cercul lui de cunoștințe care să nu fi fost intervievată. Trecutul nu se lasă manipulat, el trăiește mai departe în amintiri, povestiri, zvonuri, scrisori, jurnale – și dacă în mod normal acestea nu sunt niciodată strânse laolaltă, ci sunt răspândite în acel mod în care soarta îi dispersează pe membrii unei generații, în cazul unei persoane care ajunge într-o poziție importantă destinul le poate aduce împreună. *Mein Kampf* nu este o sursă credibilă, desigur, dar prin faptul că prezintă o imagine a lui Hitler așa cum se vedea el pe sine în 1924 spune totuși multe. El își descrie copilăria așa cum ar fi vrut să fie, dar cu elemente din realitate, în sensul că anumite personaje principale și întâmplări sunt incluse, deși nu toate și nu neapărat cele mai semnificative. Cei cinci ani dintre moartea tatălui său și moartea mamei sunt tratați în nouăsprezece rânduri de text, cei doi ani în care a locuit la Linz împreună cu mama și sora sa, fără să meargă la școală, sunt descriși într-o singură frază.

„Au fost zile atât de fericite, încât credeam că sunt un vis frumos; și un vis frumos au și rămas. Doi ani mai târziu, moartea mamei a pus brusc capăt tuturor planurilor mele ambițioase."

Despre acești doi ani fericiți, dar în *Mein Kampf* trecuți sub tăcere, vorbește Kubizek în cartea sa. Indubitabil aceasta este sursa cea mai importantă despre viața lui Hitler de când avea el șaisprezece ani până la vârsta de douăzeci de ani, și, în același timp, este documentul care oferă cea mai bună perspectivă asupra personalității lui Hitler, deoarece Kubizek a fost unicul prieten pe care l-a avut vreodată.

La fel ca toți ceilalți contemporani ai lui Hitler care s-au pronunțat despre el, și motivele lui Kubizek, precum și acuratețea portretului pe care-l creează, trebuie să fie analizate cu atenție, așa cum au și fost. După ce evidențiază câteva mici inexactități, Brigitte Hamann se pronunță astfel:

„Una peste alta, totul din Kubizek este credibil. Cartea lui este o sursă bogată și unică pentru primii ani ai lui Hitler, chiar dacă nu punem la socoteală scrisorile și cărțile poștale scrise de Hitler pe care le include volumul"

Ian Kershaw, care a scris biografia lui Hitler în două mari volume, *Hybris* și *Nemesis,* este mai critic. El afirmă:

„Memoriilor lui Kubizek de după război nu trebuie să li se confere o greutate prea mare, atât în ceea ce privește faptele, cât și interpretarea lor. Aceasta este o versiune extinsă și cosmetizată a amintirilor pe care le consemnase inițial la cererea Partidului Nazist. Chiar dacă au fost scrise ulterior, aprecierile lui Kubizek sunt colorate de acea admirație pe care o nutrea încă pentru fostul său prieten. Kubizek pur și simplu a brodat o bună parte, construind câteva fragmente pe baza însemnărilor făcute de Hitler în *Mein Kampf*, și a produs ceva aflat aproape de plagiat ca să-și amplifice amintirile destul de limitate. Totuși, în pofida acestor neajunsuri, relatările sale s-au dovedit a fi o sursă mai veridică decât s-a crezut inițial, mai ales acolo unde prezintă interesul lui Kubizek pentru muzică și teatru. Nu există urmă de îndoială că, indiferent de punctele lor slabe, memoriile lui

Kubizek conțin reflecții importante despre trăsăturile de caracter ale tânărului Hitler, indicând existența unor însușiri care în anii următori au devenit mult mai pronunțate"

Raționamentul este tipic lucrării lui Kershaw, care este viciată de faptul că descrie totul la Hitler – și nu este o glumă când spun totul – în termeni negativi, până și copilăria și adolescența lui, de parcă întreaga lui viață ar fi fost pătată de ceea ce urma să devină și să facă douăzeci de ani mai târziu, de parcă ar fi incarnat răul absolut, sau răul sălășluia în adâncurile ființei sale, ceva imposibil de schimbat, iar asta explică de ce lucrurile au mers cum au mers. Această înțelegere a lui Hitler este imatură, și face aproape ilizibile cărțile lui Kershaw, recunoscute drept biografiile definitive ale lui Hitler. Este oare posibil ca *tot* ceea ce face un om, chiar și la vârsta de șaisprezece ani, să fie rău și îngrozitor? Kershaw presară încontinuu cuvinte cu o încărcătură negativă asupra persoanei lui Hitler în copilărie. El scrie despre împotrivirea tatălui față de „existența indolentă și fără nici un țel" a fiului său, notează că tatăl se ridicase prin „sârguință, perseverență și efort de la originile umile până la o poziție prestigioasă și respectată în serviciul public", în vreme ce „fiul lui avusese un trecut privilegiat și nu găsea nimic mai bun de făcut decât să-și irosească vremea cu desene și reverii". A-l lăsa pe tată să fie eroul, iar pe fiu, ticălosul, atât timp cât există dovezi că tatăl își bătea fiul până acesta își pierdea cunoștința, și în toate privințele era un tiran al casei, este ceva greu de digerat.

Această schimbare în caracterul lui Hitler care pare să se fi produs între copilărie și adolescență este descrisă de Kershaw după cum urmează: „Băiețelul vesel și jucăuș a devenit un adolescent leneș, acru, nesupus, morocănos, încăpățânat și fără țel". Despre perioada de la șaisprezece la optsprezece ani el afirmă: „În acești doi ani Adolf a dus o viață de o lene parazitară – a fost finanțat, susținut, îngrijit și răsfățat de mama lui, care-l ținea în puf"

„El își petrecea zilele desenând, pictând, citind sau scriind «poezie», serile erau dedicate mersului la teatru și la operă, și tot timpul visa cu ochii deschiși și fantasma despre ziua când va deveni un mare artist. Stătea până noaptea târziu și dormea până dimineața târziu.

Nu avea nici un țel precis în minte. Stilul de viață leneș, fanteziile nerealiste, lipsa disciplinei în muncă – trăsături care se vor regăsi ulterior – se pot observa deja în cursul ședерii de doi ani la Linz."

Cât dispreț zace în ghilimelele care încadrează cuvântul «poezie»! Și cât de mic-burghez este tonul negativ cu care se afirmă că stătea treaz până noaptea târziu și se trezea târziu dimineața! Frecvența cu care se menționează că era „leneș" sau „indolent", sau că viața lui era „fără țel" ori „parazitară", sau încărcătura negativă a expresilor „a visa cu ochii deschiși", „a fantasma", acestea fiind laolaltă cu desenatul mijloace de a-și „irosi vremea", exprimă însăși mentalitatea și comportamentul împotriva cărora viața lui Hitler protesta în mod fățiș pe vremea aceea. Dacă l-am înlocui pe „Hitler" cu „Rilke", de pildă, leneș, indolent, parazitar, visător cu ochii deschiși și plin de fantezii, care stătea treaz până noaptea târziu și dormea până târziu pe vremea când avea șaisprezece ani, dacă ar fi citit cineva tirada aceasta de prejudecăți într-o biografie de-a lui Rilke, s-ar fi minunat de viziunea autorului asupra lumii și asupra artei. Tot ceea ce este legat de artă e privit de Kershaw drept negativ, pentru că aceasta e considerată diametral opusă muncii. Desigur, se poate spune că Hitler nu a fost un artist adevărat, deci damnarea lui este justificată, dar atunci când un băiat are șaisprezece ani, nimeni nu poate ști ce anume va deveni sau nu va deveni el, și nu este cert că talentul pentru artă era cea ce-i deosebea pe Hitler și Rilke atunci când aveau șaisprezece ani.

Portretul făcut de Kubizek are la bază această realitate pe care Kershaw o disprețuiește atât, și înfățișează un tânăr înflăcărat de entuziasm. Hitler are o pasiune extraordinară pentru operă, pentru teatru, muzică, pictură, arhitectură. Scrie poezii, face schițe, pictează în acuarelă, desenează și proiectează clădiri, așa cum le vede el din exterior și cum le făurește în imaginație. În loc să se întrebe de unde provin aceste interese puternice și ce anume reprezintă, ținând cont că joacă un rol frapant în primii douăzeci și cinci de ani din viața lui Hitler, Kershaw le privește ca pe o manifestare a caracterului personal și, prin urmare, malefic al lui Hitler. Dar n-are decât șaisprezece ani, e firesc ca poezia lui să nu fie strălucită, clădirile pe care le desenează în detaliu nu se pot compara cu schițele unui arhitect de profesie,

în mod limpede el este un diletant. Dar ce tânăr de șaisprezece ani nu este așa?

Descrierea făcută de Kubizek prieteniei sale cu Hitler și epocii și mediului în care s-a desfășurat acea prietenie, cu viața tinerilor gravitând în jurul muzicii, artei și literaturii, amintește de felul în care-și zugrăvește Stefan Zweig copilăria în cartea sa de memorii *Lumea de ieri*. Zweig era cu zece ani mai mare decât Hitler, și ceea ce scrie el despre Austria de dinaintea izbucnirii Primului Război Mondial, când a fost o epocă de aur a libertății și a siguranței, trebuie să fi fost valabil și pentru Linz în 1905–1906.

În descrierea tinereții sale vieneze, Zweig subliniază preocupările aproape obsesive ale lui și ale prietenilor lui legate de cultură. Stau la rând la fiecare premieră de teatru, țin volume de poezii de Rilke între copertele cărților de școală, citesc Nietzsche și Strindberg pe sub bancă, sunt la curent cu toate dezbaterile literare și critice, și dacă îl văd pe Gustav Mahler pe stradă într-o seară, toți află despre asta a doua zi la școală.

„Cu câteva săptămâni înainte de începerea repetițiilor, toată clasa era în fierbere pentru premiera unei piese de Gerhart Hauptmann, care urma să aibă loc la Burgtheater; ne furișam pe lângă actori și figuranți ca să fim primii – înaintea tuturor celorlalți – care află subiectul și distribuția. Și – nu ezit să recunosc gesturile prostești – mergeam să ne tundem la frizerul de la Burgtheater, ca să prindem din zbor știri și picanterii despre Wolter sau Sonnenthal; pe un băiat dintr-o clasă mai mică care era nepotul unui tehnician de lumini de la Operă îl alintam și-l mituiam în toate modurile posibile, pentru că uneori putea să ne bage pe furiș pe scenă în timpul repetițiilor. Și eram cuprinși de venerație când urcam pe scena asta, mai ceva ca Dante în urcarea lui spre cercurile paradisului. Atât de puternică era strălucirea faimei pentru noi, încât ne trezea respectul chiar dacă era refractată prin șapte medii distincte până ajungea la noi; o bătrânică săracă se transforma într-o făptură supraomenească doar pentru că Franz Schubert era unchiul ei, iar pe stradă întorceam capetele după valetul lui Joseph Kainz, care era divin prin faptul că stătea în apropierea acestui actor atât de simpatic și de iubit.“

Stefan Zweig era evreu și aparținea marii burghezii vieneze. El și-a scris memoriile în umbra regimului brutal și distructiv al naziștilor, în cele din urmă luându-și viața „din cauza disperării pe care i-o provoca distrugerea culturii europene", cum scrie pe coperta ediției norvegiene a *Lumii de ieri*. Puțini ne-au lăsat o imagine mai clară și mai fascinantă despre realitatea Europei de dinainte de război. Este epoca de aur a burgheziei, sunt timpuri marcate de prosperitate, continuitate, durabilitate, armonie și siguranță într-o asemenea măsură, încât idealul tinerilor de atunci îl constituiau oamenii de vârstă medie; el scrie că oricine dorea să reușească în viață trebuia să-și mascheze tinerețea în toate modurile posibile. Tineri de douăzeci și cinci de ani își lăsau barbă și burtă, mergeau cu bastoane, îmbrăcați în redingotă și foloseau ochelari deși aveau vederea bună.

Romanul de debut al lui Thomas Mann, *Casa Buddenbrook*, publicat în 1901, schițează aceeași imagine dual a epocii: pe de o parte bunăstarea stabilă adusă de comerț și viața monotonă a burgheziei, pe de altă parte, copiii burgheziei și atracția lor față de artă și cultura sentimentelor mărețe, care în universul lui Mann întotdeauna ascunde o slăbiciune și o tendință distructivă. Cetățeanul și artistul, acestea sunt cele două dimensiuni pe care le studiază atât Mann, cât și Zweig. Münchenul lui Mann și Viena lui Zweig se numărau printre marile centre culturale ale Europei la începutul secolului XX, dar deși Hitler avea să locuiască în ambele orașe, fix în aceeași perioadă în Viena ca și Zweig și la München în aceeași perioadă cu Thomas Mann, el era separat printr-o prăpastie de cultura din care cei doi făceau parte. Viena lui Hitler era o suburbie, Münchenul lui Hitler nu era cu mult mai bun. Dar în ciuda marilor diferențe sociale, Hitler frecventa aceeași lume ca și cei doi; în cursul ședерii la Viena a asistat la reprezentațiile operelor lui Wagner puse în scenă de Gustav Mahler, care i-au stârnit o admirație nemăsurată, iar la sosirea în oraș avea cu el o scrisoare de recomandare pentru renumitul Alfred Roller, care nu era doar un simplu profesor la academia de artă, ci și colaboratorul apropiat și scenograful lui Mahler; acesta era genul de om după care Zweig și prietenii lui ar fi întors capul pe stradă. Recomandarea venise din partea proprietarei apartamentului în care

locuia familia lui Hitler la Linz; având simpatie pentru tânărul Adolf, proprietara, care îl cunoștea pe fratele lui Roller, i-a scris unei prietene din Viena următoarea scrisoare, citată în *Viena lui Hitler*:

„Fiul uneia dintre chiriașele mele dorește să devină pictor, se află la Viena din această toamnă, dorea să înceapă studiile la Academia Austro-Ungară de Arte Frumoase, dar nu a fost acceptat și a început să studieze la o instituție privată. (Panholzer, dacă nu mă înșel.) Este un tânăr serios și ambițios de 19 ani, mai matur și mai statornic decât ar indica-o vârsta lui, este prietenos și sensibil și provine dintr-o familie cât se poate de bună. Mama lui a murit înainte de Crăciun, răpusă de cancer la sân, avea doar 46 de ani și era văduva unui funcționar superior de la biroul local al vămii; mi-a plăcut doamna aceea *foarte* tare; am fost vecine, ea locuia la etajul al doilea; în momentul de față, în apartamentul acela stau sora și fiica ei, care merge la liceu. Numele familiei este Hitler; fiul, în numele căruia îți cer ajutorul, se numește Adolf Hitler. Am vorbit întâmplător despre artă deunăzi, și, printre altele, el a menționat că profesorul Roller este celebru în rândul artiștilor, nu doar la Viena, ci în întreaga lume, și mi-a mărturisit că-i admiră lucrările. Hitler nu avea nici o bănuială că mi-era familiar numele Roller, și atunci când i-am povestit că l-am cunoscut odată pe fratele celebrului Roller și l-am întrebat dacă i-ar fi de folos în încercările lui dacă ar primi o recomandare pentru directorul departamentului de scenografie de la Opera Curții, Wiener Hofoper, ochii tânărului au început să strălucească; a devenit roșu ca racul și a spus că s-ar considera extrem de norocos dacă ar putea să-l întâlnească pe *acel* om, darămite să aibă și o recomandare adresată lui! Mi-ar plăcea să-l ajut pe acest tânăr; el nu cunoaște pe absolut nimeni care să-i pună o vorbă bună; a venit la Viena complet străin de oraș și singur, și trebuie să meargă peste tot singur, fără a avea pe cineva care să-l călăuzească, să-i deschidă ușile. Scopul lui este să învețe ceva temeinic! Din ceea ce știu eu despre el, nu ar «munci cu menajamente», întrucât se concentrează asupra unui țel serios; sper să nu-ți irosești timpul și bunăvoința pe cineva care nu merită efortul!"

Roller i-a răspuns printr-o scrisoare lungă de trei pagini, scriind printre altele: „Spuneți-i tânărului Hitler că mă poate vizita și rugați-l

să aducă și câteva dintre lucrările sale, ca să văd cum se descurcă. Am să fac tot posibilul ca să-l îndrum. Mă poate găsi în fiecare zi la biroul meu de la Operă, intrarea de pe strada Kärntnerstrasse, la etaj, scara care duce spre birourile direcțiunii, între orele 12.30 și 18.30"

Dar Hitler nu s-a prezentat niciodată acolo. Mai târziu avea să declare că îl lăsase curajul. Se dusese la clădirea operei la câteva zile de la sosirea în Viena, dar nu îndrăznise să intre și făcuse cale întoarsă. După o lungă muncă de convingere cu sine însuși a revenit, dar rezultatul a fost același: nu a îndrăznit să intre. A treia oară a ajuns până la ușa biroului lui Roller; când cineva l-a întrebat ce anume dorea, el a bombănit o explicație oarecare și dus a fost. După aceea a distrus scrisoarea de recomandare și n-a mai încercat niciodată să-l viziteze pe Roller. În acel moment fusese respins la Academie, astfel încât miza era enormă; relația cu Roller ar fi fost inestimabilă pentru un tânăr adolescent din provincie care-și dorea să devină pictor. Cel puțin Roller ar fi putut să se uite peste schițele și picturile lui și să-i spună la ce anume să mai lucreze, ce anume era bun în ele sau ce lipsea, astfel încât să fie mai bine pregătit pentru o nouă încercare de admitere la Academie. Problema lui Hitler era că fusese autodidact și că avusese prea puține contacte cu alți artiști sau cu mediile artistice, sau poate că nu avusese deloc. Din această cauză, nu cunoștea cerințele de admitere, nu știa ce era important; pentru oricine dorea să intre la una dintre instituțiile de vârf, ignoranța aceasta era fatală; locurile respective formau nucleul establishmentului cultural.

Și totuși, el nu a îndrăznit. De ce? Pe de o parte pentru că se simțea intimidat; îl adula pe Roller, văzuse două dintre operele lui Wagner puse în scenă de Mahler, *Tristan și Isolda* și *Olandezul zburător*, la a căror scenografie lucrase însuși Roller, iar a vorbi cu el era ca și cum ar fi vorbit cu Dumnezeu; pe de altă parte, probabil că s-a temut să nu fie respins. Titlul de artist era atât de important pentru el, trecuse prin atâtea încercări pentru a-l dobândi, în primă instanță împotrivindu-se voinței tatălui, apoi voinței mamei, și, după moartea părinților, încălcând dorințele rudelor și ale tutorelui său legal. Toți se așteptau ca el să-și găsească un loc de muncă obișnuit, să se maturizeze, să-și câștige pâinea, să își întemeieze o familie. Chiar înainte de plecarea lui la Viena, a primit o ofertă de muncă la poștă din partea unei rude. A refuzat-o, probabil că nu fără dispreț, pentru că întotdeauna se

simțea dispreț în vocea lui atunci când vorbea despre slujbele menite să asigure pâinea cea de toate zilele, după cum relatează Kubizek. Pentru Hitler, arta reprezenta opoziția față de tot ce însemna existența mic-burgheză, și atât de mare era visul său, încât nu putea să rișteca Roller să spună că era lipsit de talent, obligându-l să se întoarcă în Linz și să-și caute un loc de muncă obișnuit. Nu putea să rișteo asemenea soartă, așa că a preferat să trăiască în continuare în visul său.

Aceasta este o trăsătură tipică a tânărului Hitler, trăsătură care se va manifesta în multe dintre episoadele descrise de Kubizek. El trăiește o viață lăuntrică tumultuoasă, intens hrănită de fantezii, pe care încearcă timp îndelungat să n-o confrunte cu realitatea. Probabil că episodul cel mai reprezentativ îl constituie cei patru ani lungi de pasiune pentru Stefanie, o tânără din Linz pe care o văzuse de mai multe ori în centru, pe Landstrasse, unde localnicii obișnuiau să se plimbe după-amiaza și seara ca să vadă și să fie văzuți, să se oprească la o vorbă cu prietenii și cunoscuții, să arunce o privire la vitrinele magazinelor, bucurându-se de viața provincială specifică epocii. Într-o seară, în anul 1905, când erau în oraș și se plimbau ca de obicei, scrie Kubizek, Hitler îl prinde nerăbdător de braț și-l întreabă cum i se pare fata slăbuță, cu păr blond, care se plimbă la braț cu mama ei pe Landstrasse.

„Sunt îndrăgostit de ea", spune Hitler.

Niciodată n-a vorbit cu ea, din câte se pare. Plimbările de seară pe Landstrasse erau un bun prilej pentru flirturi, ocheade și zâmbete, dar normele de politețe erau stricte; dacă voia să stea de vorbă cu ea, trebuia mai întâi să-i fie prezentat, și asta era în afara posibilităților lui, după cum notează Kubizek. Când Hitler l-a întrebat ce să facă, Kubizek i-a răspuns că trebuia să meargă și s-o salute pe mamă, să se prezinte și să-i ceară permisiunea de a i se adresa fiicei sale și de a le însoți.

„Adolf m-a privit neîncrezător și mi-a rumegat sfatul câteva momente. Într-un final s-a decis. «Ce să-i răspund mamei dacă mă întreabă cu ce mă ocup? În definitiv, trebuie să-mi declar fără preget profesia, cel mai indicat s-o adaug după nume, „Adolf Hitler, pictor cu studii universitare", sau ceva asemănător, dar nu pot să mă

prezint astfel până nu devin pictor. Pentru o mamă, profesia este mai importantă decât numele.»"

Hitler niciodată nu face acel pas, niciodată nu se duce la mama fetei să se prezinte, drept urmare nu schimbă nici o vorbă cu domnișoara aceea în cei patru ani, un răstimp în care, conform lui Kubizek, ea a fost marea lui iubire. Se mulțumește s-o privească. Uneori, privirile li se intersectează, din când și când el mai primește un zâmbet, și asta îi dă certitudinea că sentimentele ei sunt la fel de puternice ca și ale lui. Planifică viitorul lor în cel mai mic detaliu, desenează inclusiv vila în care vor locui într-o bună zi; o perioadă este complet absorbit de asta. Îi dedică poezii, *Imn celei iubite* era titlul uneia dintre ele, după cum relatează Kubizek. Stefanie este o făptură aproape oniric de perfectă și o femeie complet idealizată, foarte asemănătoare cu eroinele lui Wagner inspirate din mitologie, și Hitler reacționează violent atunci când intervine realitatea cu o forță care nu mai poate fi ignorată. El l-a rugat pe prietenul său să afle mai multe despre fată, iar Kubizek a vorbit cu un cunoscut care este prieten cu fratele ei. Stefanie aparține marii burghezii superioare, spune el, locuiește împreună cu mama, care este văduvă, și îi place să danseze; iarna trecută a participat la toate balurile importante din oraș, însoțită de mama ei. Nu este logodită. Hitler este foarte mulțumit de raport, cu excepția unei informații: faptul că fetei îi place să danseze. Gândul acesta nu se potrivește deloc nici cu imaginea pe care o are despre ea, nici cu viața pe care o duce el.

Kubizek îl descrie pe Hitler drept un om neobișnuit de serios, consacrat pe de-a-ntregul intereselor sale, care în acea perioadă sunt arta și arhitectura. Nu bea, nu fumează, nu-l interesează deloc sportul și viața socială din provincie. Dansul îi este complet străin. Pasiunea pentru dans o plasează pe Stefanie în acea viață socială, lucru care îl tulbură intens.

„După ce am fost atât de mult timp calul lui de bătaie, aveam în sfârșit șansa de a-l lua peste picior. «Trebuie să iei lecții de dans, Adolf», i-am sugerat cu o expresie neclintită pe chip. Dansul a devenit rapid una dintre problemele lui. Îmi amintesc clar că rătăcirile noastre singuratice nu mai erau pline de discuții despre «teatru» sau

«reconstrucția podului peste Dunăre», ci erau dominate de un singur subiect: dansul.

Ca de fiecare dată când nu putea să acționeze imediat într-o chestiune, se arunca în generalizări. «Privește o sală de dans plină ochi», mi-a spus el odată, «și imaginează-ți că ești surd. Nu poți auzi muzica pe care se mișcă toți acei oameni, și le urmărești mișcările fără noimă, care nu duc nicăieri mai departe. Nu sunt acești oameni nebuni de legat?»

«Nu ține figura, Adolf», i-am răspuns. «Lui Stefanie îi place să danseze. Dacă vrei s-o cucerești, și tu trebuie să dansezi prostește și fără noimă ca toți ceilalți.» Asta a fost de-ajuns ca să ia foc de furie. «Nu, nu, niciodată! a strigat el. Niciodată n-o să dansez! Pricepi? Stefanie dansează doar pentru că este obligată de societatea de care, din nefericire, este legată. Dar odată și odată îmi va fi soție, și nu va mai avea nici cea mai mică dorință să danseze!»

Contrar obiceiului, de data asta nu s-a lăsat convins de propriile vorbe, pentru că a reluat întrebarea despre dans iar și iar. Eu bănuiam că, în cea mai mare taină, exersa câțiva pași prudenți acasă, împreună cu sora lui mai mică."

Pentru a scăpa de chinuri, Hitler a venit cu sugestia de a o răpi pe Stefanie. Trata propunerea aceasta cu cea mai mare seriozitate, scrie Kubizek. Atunci când într-o perioadă ea nu i-a mai întors zâmbetul și și-a ferit privirea, trecând pe lângă el de parcă n-ar fi existat, Hitler a început să fantasmeze despre sinucidere, pe care și-a planificat-o cu meticulozitatea care-i era tipică. Mai târziu totuși, când Stefanie participă la parada florilor și-i aruncă o floare, Kubizek povestește că niciodată, nici înainte, nici după aceea, nu l-a mai văzut atât de fericit.

„Încă îi aud vocea, tremurând de emoție: «Mă iubește! Ai văzut asta! Mă iubește!»"

După moartea mamei sale, peste doi ani și jumătate, în februarie 1908, atunci când pleacă la Viena cu scrisoarea de recomandare pentru Roller, Hitler îi trimite o carte poștală lui Stefanie. Îi scrie că urmează să înceapă cursurile la Academie și că ea trebuie să-l aștepte, pentru că îi va cere mâna imediat ce-și va termina studiile și se va întoarce

la Linz. Nu semnează cartea poștală, astfel că tânăra nu are nici cea mai vagă idee cine ar fi putut să i-o trimită.

Nehotărârea pe care o denotă lipsa semnăturii este aceeași și în cazul scrisorii de recomandare pentru Roller: el nu face pasul final și decisiv. Acea lume la care visează, viitorul lui ca artist și viitorul împreună cu Stefanie, se regăsește în parte în sufletul lui, în parte în exterior – o caută și o găsește, o vede, ea există, este posibil, în același mod în care el desenează și pictează și își depune lucrările la Academie sperând să fie admis – dar nu îndrăznește să efectueze conexiunea decisivă dintre cele două paliere ale realității. Ceea ce face realitatea, într-un mod atât de brutal, este să corecteze. Și o trăsătură dominantă în personalitatea tânărului Hitler este tocmai îndârjirea cu care se opune corijărilor. Pur și simplu le detestă. Atunci când vorbește cu Kubizek, nu suportă să fie contrazis. Cea mai mică remarcă îl deranjează și-l scoate din sărite.

Este dificil să nu privești această viață interiorizată și expresia ei ca pe o formă de apărare. Apărare de ce anume? În mod evident, de lumea socială. Hitler nu participă absolut deloc la viața socială, este complet dezinteresat de ea și simte doar dispreț față de cei de-o seamă cu el care se distrează, beau, dansează, fac sport și flirtează. Nu are nici prieteni; Kubizek este în mod vădit o excepție, dar această prietenie este aproape în întregime un monolog: Hitler vorbește, Kubizek ascultă. Hitler este superiorul, Kubizek este subalternul. Kubizek o știe, dar își acceptă postura pentru că-l admiră pe Hitler și se simte măgulit de prietenia lui; pe deasupra, după cum afirmă, îi este limpede că Hitler are nevoie de el.

„Am ajuns la concluzia că prietenia noastră a fost durabilă în mare parte pentru că eram un ascultător plin de răbdare. Dar îmi displăcea acel rol pasiv, deoarece mă făcea să înțeleg în ce măsură avea nevoie de mine prietenul meu. Și el era complet singur."

Odată, Kubizek a trebuit să meargă la înmormântarea fostului său profesor de vioară; spre mirarea lui, Hitler l-a însoțit. Nu-l cunoscuse pe profesorul acela, deci ce treabă avea el la înmormântare? Hitler

îi răspunde: „Nu pot să suport ideea că vei fi împreună cu alți tineri și că vei vorbi cu ei"

Hitler voia să-l păstreze doar pentru el și asta este înduioșător într-un fel, pentru că devine limpede ca lumina zilei cât de vulnerabil este, dar este și neplăcut, deoarece exprimă o posesivitate ieșită din comun.

Ce anume stârnește admirația lui Kubizek față de Hitler?

În primul rând, faptul că era radical diferit de tinerii de aceeași vârstă. Majoritatea celor de șaisprezece ani deja porniseră pe drumul lor, nu și Hitler; cu el lucrurile „stăteau fix pe dos", după cum spune Kubizek. „Totul era nesigur în privința lui." Faptul că nu dorea să ducă o viață obișnuită de membru al clasei de mijloc i se părea tentant lui Kubizek, care lucra în atelierul de tâmplărie al tatălui său, urmând să preia afacerea de familie peste câțiva ani, însă ceea ce el dorea – o dorință pe care abia reușise s-o exprime în fața câtorva persoane – era să facă studii de compoziție și dirijat. Atunci când Hitler s-a mutat la Viena, el a insistat să fie însoțit de Kubizek, și s-a dus în persoană la părinții acestuia pentru a-i convinge să-l lase să vină cu el.

Hitler reprezenta ceea ce Kubizek însuși dorea să fie. Dar ei nu erau asemănători. Kubizek abia scotea o vorbă atunci când erau împreună, și era lipsit de energia nestăvilită a prietenului său; în schimb, avea o răbdare care lui Hitler îi lipsea: Kubizek exersa la muzică, și a intrat la Conservatorul din Viena la optsprezece ani, în timp ce Hitler nu exersa niciodată la nimic, nu avea răbdare deloc, pornea mereu proiecte mărețe fără a le duce la bun sfârșit, și niciodată nu a fost acceptat la Academia din Viena.

Cea mai surprinzătoare însușire a lui Hitler era, conform lui Kubizek, faptul că vorbea neîncetat despre tot ceea ce vedea și gândea, iar ideile sale erau legate de o formă sau alta a schimbării; acea clădire din acel stil ar trebui demolată și ar trebui să se construiască una într-un alt stil, de exemplu, sau faptul că la Linz ar trebui să se construiască o linie de cale ferată subterană, sau că sistemul de pensii ar trebui modificat, sau că ar trebui să se creeze un fel de operă ambulantă, care ar putea să ducă operele lui Wagner în provincii. Aparent, nu exista nici o limită pentru lucrurile care-i stârneau interesul sau despre care putea să-și exprime o părere. Atunci când Kubizek descrie

această latură a prietenului său, el pune accentul pe neliniștea pe care o emana și pe sentimentul lui că mereu trebuia să se întâmple ceva, ca și când Hitler ar fi fost cumva amenințat, ca și când exista ceva de care trebuia să fugă, și, din moment ce lucrurile care-i atrăgeau atenția erau exterioare, întotdeauna exista un element în preajmă de care să se agațe, este ușor să ne imaginăm că era ceva în interiorul lui de care voia să fugă ori să se descotorosească. Este surprinzător ceea ce reiese din *Mein Kampf* și din memoriile lui Kubizek referitor la viața interioară a lui Hitler, care este îndepărtată de realitate, este aproape visătoare, orientată către un alt plan temporal, un alt loc; impresia aceasta este întărită de trăirile intense pe care le aveau amândoi la operă, unde obișnuiau să meargă frecvent, de lecturile lui despre istoria și mitologia germană și de ceea ce povestea el despre viața sa, vorbind întotdeauna nu despre cum fusese, ci despre cum avea să fie cândva. La acea imagine contribuie și faptul că era atât de asocial, adică neinteresat de viața socială, precum și seriozitatea frapantă de care dădea dovadă.

„Adesea am fost întrebat, inclusiv de Rudolf Hess, care odată m-a chemat în vizită la el acasă, la Linz, dacă Hitler, pe vremea când l-am cunoscut, avea simțul umorului. Se observă lipsa simțului umorului la el, zic cei care-i sunt în preajmă. Cu toate acestea, el era austriac, și ar fi trebuit să aibă renumita doză de umor a austriecilor. În mod cert, impresia despre Hitler, mai ales după o întâlnire scurtă și superficială, era aceea a unui om serios. Această enormă seriozitate părea să adumbrească totul la el. La fel stăteau lucrurile și când era tânăr. Aborda toate problemele care-l preocupau cu o seriozitate absolută, care nu i se potrivea unui tânăr de șaisprezece sau șaptesprezece ani. Era în stare să iubească și să admire, să urască și să disprețuiască, toate cu cea mai mare seriozitate. Singurul lucru pe care nu-l putea face era să transmită ceva cu un zâmbet pe buze."

Kubizek regăsește aceeași seriozitate și la mama lui Hitler. Atunci când a cunoscut-o, ea avea patruzeci și cinci de ani. El relatează că arăta la fel ca în singura fotografie de-a ei care ne-a rămas, cu deosebirea că „suferința îi era mai limpede întipărită pe chip, și părul începuse să-i încărunțească" O simpatiza, și scrie că-i trezea dorința

de a o ajuta cumva. „Orice zâmbet care-i trecea peste chipul serios mă bucura", afirmă el. Nu-i plăcea să vorbească despre ea însăși și nici despre grijile ei, dar își deschidea inima atunci când își mărturisea îngrijorarea pentru fiul ei și viitorul acestuia.

„Grija pentru bunăstarea singurului ei fiu care a supraviețuit o apăsa din ce în ce mai tare. Adesea stăteam cu doamna Hitler și cu Adolf în micuța lor bucătărie. «Tatăl tău se răsucește în mormânt», obișnuia ea să-i spună lui Adolf, «deoarece nu faci absolut nimic din ceea ce și-a dorit el pentru tine. Obediența este ceea ce definește un fiu bun, dar tu nu știi ce înseamnă acest cuvânt. De aceea ai avut rezultate atât de slabe la școală, și de aceea rătăcești acum fără țintă.»"

Familia locuia într-un mic apartament cu două camere și bucătărie. Hitler avea la dispoziție o cameră numai pentru el, în timp ce mama, sora vitregă și sora mai mică o împărțeau pe cealaltă. El nu ajuta cu nimic în acasă, mama făcea totul, și nu este nici o îndoială că a fost răsfățat. Când a vrut să învețe să cânte la pian, mama i-a cumpărat instrumentul și a plătit pentru lecții, lucru pentru care în mod vădit nu existau bani. După patru luni, Hitler a renunțat, iritat de toate exercițiile „tâmpite" de dexteritate, ba uneori era furios de-a dreptul. Muzica era o chestiune de inspirație și nu de exerciții de dexteritate, a spus el. Faptul că a dat vina pe profesorul de muzică și nu pe propria sa nepricepere era o trăsătură tipică pentru el. Citise tot ce se găsea despre Wagner și se identifica aproape complet cu compozitorul; în tinerețe trebuise să înfrunte aceleași impedimente ca și Wagner. „După cum vezi", a spus el la un moment dat, după ce citase dintr-o scrisoare sau dintr-un eseu, „Wagner însuși a trecut prin ceea ce trec eu acum. Tot timpul a trebuit să dea piept cu ignoranța oamenilor." Kubizek era de părere că exagera, pentru că Wagner a dus o viață lungă și creativă, plină de suișuri și coborâșuri, în timp ce Hitler avea șaisprezece ani și nu avea nici un fel de experiență de viață. Cu toate acestea, vorbea despre sine de parcă ar fi fost victima unei persecuții, de parcă ar fi înfruntat niște demoni și ar fi fost trimis în exil.

Există ceva teatral în această latură a lui Hitler, în sensul că rolul în sine pare să-l tenteze, o impresie accentuată de faptul că el nu este

în stare să-și asume rolul cu sârguința și dăruirea care se impun, precum și de modul în care se îmbracă, e un dandy cu redingotă neagră, cămașă albă, baston cu mâner din fildeș și uneori chiar joben, dar nu este atât de simplu, deoarece el nu se face asta în societate, pentru a fi văzut, este practic singur, și intensitatea cu care se lasă absorbit de reprezentațiile de operă la care asistă, de exemplu, nu pare să fie afectată ori superficială, ci îi cuprinde întreaga ființă. Același lucru este valabil și pentru frenezia pe care o manifestă atunci când face schițe arhitecturale, care sunt împrăștiate peste tot în camera lui. E înflăcărat, vădește un entuziasm ieșit din comun și este dispus să lase totul deoparte pentru a-și atinge țelul artistic. De ce? Atât Hitler, cât și Kubizek credeau că arta ocupă locul suprem în viața unui om, convingerea lor exprimând o viziune generală a epocii respective, împărtășită în provincie doar de un număr redus de tineri, dar predominantă la Viena și în celelalte metropole. Judecând după portretul pe care i-l zugrăvește Kubizek, se pare că nu era doar o fantasmagorie, ci o trăsătură esențială a caracterului lui Hitler. „Felul său intens de a absorbi, de a cerceta, de a respinge, seriozitatea lui nemaiîntâlnită, mintea lui mereu activă aveau nevoie de o contragreutate", scrie Kubizek. „Doar arta putea să i-o confere."

În descrierile lui Kubizek sunt surprinzătoare elementele maniacale ce pot fi observate la Hitler; vorbește fără încetare, este iute la mânie și irascibil, are planuri grandioase pe care nu se îndoiește niciodată că le va duce la bun sfârșit și poate să lucreze frenetic la un proiect nopți la rând. Pe de altă parte, cum orice exaltare are și un revers, urmează perioade în care Hitler nu vorbește deloc, se retrage și pornește în plimbări lungi de unul singur în afara Linzului, posomorât și decepționat. Arta este undeva în afara străduințelor lui, și el merge s-o caute astfel încât să-și umple sufletul cu altceva care să-i îngăduie să se exprime.

Un alt motiv vizibil pentru care arta a fost importantă pentru el la vârsta adolescenței a fost că doar prin artă ar fi putut să-și depășească condiția socială. Asta se reflectă în dragostea platonică pe care o simte pentru Stefanie. De ce nu o contactează? Este timid și reținut, asta e limpede, și nu îndrăznește s-o abordeze. Și poate că el nici nu dorește și nici nu poate să riște, deoarece înțelege că un gest în direcția fetei ar face realitatea să se intersecteze cu visul, și perfecțiunea și idealul

visării sunt mai bune decât crudul adevăr. În plus, ar ieși la iveală că el este un nimeni. Atunci când Kubizek îl zorește, el îi răspunde că pentru a i se prezenta mamei trebuie să fie cineva, trebuie să aibă o profesie, și nu orice fel de profesie, un post de factor poștal nu ar fi impresionat-o pe ea, văduva vreunui oficial de rang înalt, dar profesia de pictor cu studii la Academie ar fi putut să impresioneze.

Într-un anumit sens, arta transcende clasele sociale, în sensul că ea le este accesibilă tuturor; la Linz, în primul deceniu al secolului XX nu existau televizoare, aparate de radio, gramofoane sau cinematografe, muzica trebuia ascultată în sala de concert, dar asta nu costa o avere; cei doi tineri de șaisprezece-șaptesprezece ani din pătura de jos a burgheziei mergeau la teatru, operă și concerte și asimilau totul, iar pe drumul spre casă vorbeau înflăcărați despre ceea ce văzuseră și auziseră; nici intrarea la muzeele de artă nu costa mult, și mai apoi existau cărțile. Într-un alt sens, arta participă la ierarhizarea socială. Faptul că este disponibilă pentru toată lumea nu înseamnă că le este și accesibilă tuturor; dacă creșteai într-o casă fără cărți, fără tablouri, fără muzică, printre oameni care niciodată nu vorbeau despre artă și cărora nu le păsa de artă, ba mai mult, li se părea că irosesc timp și bani, era nevoie de mult efort ca s-o găsești pe cont propriu. Și dacă descopereai acea cale, probabil că ți-ar fi lipsit complet mijloacele de care dispun membrii claselor superioare, acea doză de încredere cu care abordează ei cultura și formele ei. Hitler, care provenea dintr-o familie lipsită de cărți și interes pentru artă, a depășit primul impediment, dar niciodată nu a trecut peste cel de-al doilea. Gusturile sale în materie de artă și înțelegerea artei au rămas provinciale și conservatoare, chiar dacă atunci când trăia în provincie și se opunea din răsputeri atitudinilor mic-burgheze ideile lui trebuie să li se fi părut radicale celor din jur.

Radicalismul lui Hitler este ceea ce l-a frapat pe Kubizek atunci când s-au cunoscut. Se văd la operă, intră în vorbă în antract, și din acel moment Hitler pare să pună stăpânire pe el. Dacă Kubizek întârzie la o întâlnire, Hitler se duce să-l ia de la atelierul de tâmplărie al tatălui său, nu înțelege nicicum că el trebuie să muncească, trebuie să iasă împreună pentru ca Hitler să vorbească despre sine însuși.

Kubizek se miră de cât timp liber are prietenul lui. El nu muncește? Bineînțeles că nu, îi răspunde brusc Hitler. El este prea bun ca să aibă un loc de muncă pentru a-și asigura pâinea. Asta îl impresionează pe Kubizek, dar nu înțelege pe de-a-ntregul. Merge la școală, poate? „Școală?" pufnește Hitler, manifestându-și pentru prima dată temperamentul. E furios pe școală, a-i pomeni de școală este ca și cum i-ai flutura o pătură roșie în fața ochilor. El urăște școala, urăște profesorii și-i urăște pe colegi.

Kubizek zice că nici el nu are prea mare succes la învățătură.

„De ce nu?" îl chestionează Hitler, evident nemulțumit de faptul că unicul său prieten este slab la învățătură. Contradicția îl uimește pe Kubizek, dar în scurt timp se obișnuiește cu asta; contradicția este o trăsătură de caracter de-a lui Hitler. În acest prim episod de la atelierul de tâmplărie nu există nimic enigmatic. Contradicția apare atunci când există două afirmații incompatibile, iar aici ele sunt ușor de identificat: experiențele lui Hitler îi aparțin doar lui, poate îi sunt dragi și inestimabile, de vreme ce-i definesc caracterul, el urăște școala și sistemul de învățământ, și asta îl face pe el ceea ce este, un om independent care nu are nevoie de ceea ce-i oferă școala, pentru că n-are nici o intenție de a rămâne în societatea din care provine, lumea mic-burgheză din Linz, ci va merge mai departe, în lumea largă. Dacă prietenul său ar avea o experiență similară, atunci Hitler n-ar mai fi unic, și asta ar fi insuportabil pentru el.

Totuși, Hitler nu înțelege conștient aceste lucruri; pur și simplu în cazul lui Kubizek se aplică alte reguli, Hitler nu-l privește în aceeași lumină ca pe sine însuși, ci complet din afară, și în acea lumină rezultatele slabe la învățătură sunt văzute ca un eșec. Oare prietenul lui este un ratat? Un ratat în ochii profesorilor și în ochii celorlalți elevi? Nu, ar fi inacceptabil din perspectiva lui Hitler.

Ceea ce rezultă din această mică scenă este distanța enormă dintre interiorul și aparențele lui Hitler, și asta este semnificativ, pentru că transformă interiorul lui Hitler în ceva inabordabil și imposibil de corijat. Autocunoașterea este capacitatea de a aplica perspectiva exterioară interiorului, este prezența vocii sau a privirilor altora în propriul eu, și dacă aceasta este împiedicată, nu mai există nici o legătură între cele două, nu mai există nici o acomodare, eul rămâne izolat, și acest abandon face ca interacțiunea cu ceilalți și înțelegerea lor să devină

fenomene externe, se petrec în afara eului, fără implicarea lui, care constituie prima și de fapt singura condiție a empatiei.

Hitler nu era incapabil de a empatiza cu alții, dar empatia lui era slabă, după cum o atestă mărturiile lui Kubizek. Era ghidat de emoții, aproape înrobit de ele, puteau să-l ia în stăpânire, să-l copleșească; și asta corespunde cu tiparul eului abandonat. La fel și faptul că era antisocial. Mai mult decât atât, el evita toate punctele în care viața lui interioară risca să se confrunte direct cu lumea exterioară, după cum o arată episoadele cu Stefanie și Roller. De asemenea, nu tolera să fie contrazis de Kubizek ori de mama lui. Pe de altă parte, nu avea decât șaisprezece ani, era în acea perioadă de căutare și creștere și dezvoltare rapidă, caracterizată printr-o mare instabilitate.

Ulterior, el va declara că acei doi ani petrecuți la Linz au fost cei mai fericiți din viața lui. Așa cum Kubizek vizitează casa lui Hitler, și Hitler merge deseori în vizită la prietenul său. Mama îl plăcea pentru că era politicos și bine-crescut, tatăl însă era ceva mai sceptic; și-ar fi dorit un prieten mai stabil și mai de nădejde pentru fiul lui, deoarece el vedea limpede încotro se îndrepta acesta și se temea că afacerea de tâmplărie avea să-l atragă mult mai puțin decât lumea muzicii pe care începuse s-o descopere.

În weekenduri, Hitler și Kubizek făceau drumeții lungi, adesea întâlnindu-se cu părinții lui Kubizek, care veneau cu trenul în locul stabilit și le făceau cinste cu prânzul la hanul de acolo. Hitler îi simpatiza pe părinții prietenului său și le purta de grijă; chiar și în 1944 el i-a trimis un cadou mamei lui Kubizek de ziua ei, când a împlinit optzeci de ani.

Viața provincială de dinainte de război, așa cum o descrie Kubizek, pare la fel de stabilă și calmă ca aceea trăită de Zweig la Viena cu zece ani mai devreme. Seara lumea iese la promenadă de-a lungul străzii principale, se joacă Schiller la teatru și se cântă Wagner la operă, fanfara cântă în parc, se fac lungi plimbări în împrejurimile orașului. Nu există mașini, avioane, doar câteva motoare, nu sunt telefoane, aparate de radio sau de televiziune, abia dacă e câte un bec electric pe ici-colo. Totuși, ei nu sunt bogați; tatăl lui Kubizek muncește din greu pentru a-și menține în funcțiune mica afacere, mama lui Hitler face mari economii ca să-i ajungă pensia de văduvă. Sărăcia nu este ceva

abstract, ceva care-i privește doar pe ceilalți: mama lui Hitler provine dintr-o familie nevoiașă cu doisprezece copii, dintr-una dintre cele mai sărace regiuni ale Austriei. Faptul că tânărul Hitler urăște mica burghezie trebuie să se fi născut dintr-o nerostită conștiință de clasă socială; el provenea din alt mediu decât majoritatea colegilor de la *Realschule*, drumul spre școală dura o oră, atitudinea lui avea ceva țărănesc și necioplit, și după ce s-a mutat la Linz împreună cu mama lui n-a mai vrut nici măcar să vorbească cu ei – Kubizek relatează un episod în care Hitler este abordat de unul dintre foștii colegi care-l întreabă ce mai face, și Hitler pufnește: „Nu-i treaba ta" – însă faptul că el este mai bun decât ei, care reprezintă burghezia din oraș, ei care termină școala și apoi își găsesc un loc de muncă obișnuit, trebuie să fie articulat într-un fel sau altul, iar aici este o problemă: cum să te ridici deasupra unui lucru pe care nu-l cunoști, cum să depășești un nivel pentru care nu ai fost niciodată calificat? Hitler se îmbracă asemenea unui student sau tânăr artist și afirmă ritos că n-o să aibă niciodată o slujbă obișnuită. De asta este sigur. El urăște burghezia, dar în același timp este prizonierul ei.

„Adolf punea mare preț pe manierele alese și comportamentul adecvat. El observa cu mare atenție regulile conduitei sociale, oricât de puțin i-ar fi păsat de societatea în sine. [...] Este elocvent faptul că tânărul Hitler, care disprețuia întru totul societatea burgheză, urma, cel puțin în ceea ce privea relația lui amoroasă, codurile și eticheta burgheziei mult mai strict decât membrii înșiși ai burgheziei. [...] Asta se vedea în costumul lui bine îngrijit și în politețea lui, care o impresiona întotdeauna pe mama mea. Eu nu l-am auzit niciodată să folosească vreo expresie ambiguă, nici să povestească ceva dincolo de limita decenței."

Tânărul Hitler știe cât de mult contează hainele și comportamentul în evaluarea unui om; chiar dacă burghezia îl lasă complet indiferent, e obligat să-i adopte standardele, pentru că nu are nimic în spate: dacă s-ar îmbrăca asemenea unui țărănoi neșcolit sau ca un tânăr ignorant din păturile sociale inferioare, exact așa ar fi considerat, și pe bună dreptate, așa că pentru a se ridica la acel statut pe care el

crede că-l merită n-are nici un alt mijloc decât o ținută corectă, care cu puțin efort poate să-i dea un aer de dandy, de tânăr artist.

Adolf Hilter. Prietenul meu din tinerețe a fost publicată cu mai bine de patruzeci de ani după evenimentele relatate. După cum remarcă Ian Kershaw, nici un om nu poate să-și amintească exact niște schimburi de replici după patruzeci de ani, ceva ce Kubizek reușește aparent să facă atunci când îi citează pe Hitler și pe mama acestuia. Dar memoriile nu sunt o știință exactă, toată lumea care le citește înțelege lucrul acesta, precum și faptul că anumite întâmplări ulterioare le transformă pe cele petrecute mai devreme, adăugându-le nuanțe noi, iluminându-le din alte unghiuri în funcție de situațiile în care se află omul în acel moment. Trebuie să fim vigilenți ori de câte ori întâmplările capătă forma unei povestiri, pentru că povestirile aparțin literaturii și nu vieții, și întâmplările din trecut îndeplinesc așteptările din viitor, deoarece adevăratul prezent stă deschis și nu cunoaște încă nici o consecință. Prin urmare, atunci când Kubizek juxtapune povestea iubirii lui Hitler pentru Stefanie cu moartea mamei, într-o scenă în care cortegiul funerar trece prin fața casei lui Stefanie, iar aceasta tocmai atunci deschide fereastra și se apleacă în afară ca să vadă ce se petrece, avem toate motivele să ne îndoim că lucrurile s-au derulat astfel. La fel și când Kubizek descrie impresia puternică pe care i-a făcut-o lui Hitler opera lui Wagner, *Rienzi*, în care este vorba despre un conducător roman:

„Adolf, aflat în fața mea, mi-a cuprins ambele mâini și mi le-a strâns cu putere. Niciodată nu mai făcuse un astfel de gest. Din strânsoarea aceea mi-am dat seama cât de mișcat era. Ochii îi erau febrili și aprinși. Cuvintele nu-i ieșeau cursiv, așa ca de obicei, ci păreau să explodeze, șuierate și răgușite. După voce mi-am dat seama și mai limpede cât de tare îl zguduise acea experiență.

Treptat, ritmul vorbirii lui a devenit mai lent și cuvintele au început să se reverse mai liber. Niciodată până atunci, și niciodată după aceea, nu l-am mai auzit pe Hitler să vorbească la fel ca în acele clipe, când stăteam doar noi doi, sub cerul înstelat, de parcă am fi fost singurele ființe de pe pământ“

Nu există nici o îndoială că ei au văzut această operă și că i-a impresionat pe amândoi, dar caracterul definitoriu al acelei clipe, ideea că Hitler a privit în viitor și și-a văzut destinul, este cu siguranță o construcție ulterioară, după cum subliniază Kershaw. Multe dintre afirmațiile lui Kubizek despre Hitler sunt făcute prin prisma a ceea ce urma să se întâmple, ceea ce nu înseamnă că ceea ce el descrie nu s-a petrecut, ci doar că la vremea respectivă evenimentele nu aveau aceeași greutate, nu duceau spre o soartă pe care nici unul din ei n-o putea ghici. Dar avantajul memoriilor lui Kubizek este acela că perioada pe care o acoperă este atât de scurtă și evenimentele sunt atât de mărunte și cotidiene, încât e imposibil să se construiască o povestire mai amplă; de asemenea, constrângerea temporală, faptul că Kubizek nu-l cunoscuse pe Hitler înainte ca acesta să împlinească șaisprezece ani și nu s-a reîntâlnit cu el decât aproape trei decenii mai târziu, delimitează evenimentele și le conferă claritate. Prezența lui Hitler a fost o întâmplare unică și de scurtă durată în viața lui Kubizek, și Hitler este un personaj atât de special, încât e probabil ca Kubizek să și-l amintească bine. În amintirile lui, Hitler apare ca o figură neobișnuit de ambivalentă, cartea lui nu constituie o hagiografie, iar trăsăturile prietenului său, așa cum le expune el, se potrivesc chiar bine cu cele care reies din alte surse, doar că aici sunt mai nete, pentru că nimeni nu i-a mai fost atât de apropiat, nici înainte și nici ulterior. Faptul că Kubizek îl stimează și îl privește printr-un soi de văl al admirației nu știrbește nimic din complexitatea și înțelesurile multiple ale portretului. Următoarea descriere este tipică:

„Chiar dacă era adesea repezit, cu toane, nepoliticos și deloc înclinat spre împăciuire, n-aș fi putut niciodată să mă supăr pe el, deoarece părțile neplăcute ale caracterului său erau puse în umbră de flacăra pură a unui suflet fermecător"

Hitler a dispărut din viața prietenului său în vara anului 1908, și Kubizek nu a mai primit vești despre el înainte de 1933, atunci când Hitler a devenit cancelar. I-a scris o scrisoare la care a primit răspuns după câteva luni:

Dragul meu Kubizek,

De-abia astăzi am primit scrisoarea ta din 2 februarie. Luând în considerare sutele de mii de scrisori pe care le-am primit cu începere din ianuarie, acest lucru nu mă surprinde. Cu atât mai mare mi-a fost bucuria că după atâția ani primesc vești despre viața ta și aflu unde stai acum. Mi-ar face deosebită plăcere – după ce perioada grelelor lupte pe care le duc se va fi terminat – să retrăiesc amintirile celor mai fabuloși ani din viața mea. Sper că vei putea să mă vizitezi. Vă doresc ție și mamei tale tot binele și păstrez în amintire vechea noastră prietenie,

Al tău,

Adolf Hitler

În 1938, în timpul așa-numitului *Anschluss*, Hitler trece granița cu Austria în dreptul localității în care s-a născut, Braunau am Inn, înfăptuind astfel ceea ce-și propusese în primele pagini din *Mein Kampf*. Această atenție pentru forța simbolurilor era tipică pentru el. În aceeași seară a ținut un discurs de la balconul primăriei din Linz. Kubizek nu a avut ocazia să participe, dar în aprilie în același an, când Hitler a revenit în oraș, l-a vizitat la hotelul Weinzinger. Era plin ochi de oameni, paznicii l-au luat drept nebun atunci când le-a spus că vrea să se întâlnească cu Cancelarul, dar după ce le-a arătat scrisoarea, a fost condus la recepție, unde activitatea era la fel de febrilă ca într-un stup de albine, după cum descrie Kubizek. Generali, miniștri, șefi ai partidului nazist și alte persoane în uniforme care alergau de colo colo, toți în jurul unui singur om, Adolf Hitler, acum separat de Kubizek de zidul puterii. Un aghiotant pe nume Albert Bormann îl informează că Cancelarul este puțin obosit și nu primește vizitatori în seara aceea, dar îl invită să revină mâine după-amiază. Apoi aghiotantul îl roagă să ia puțin loc și să-i răspundă la câteva întrebări.

Întotdeauna a dormit Cancelarul până târziu dimineața? vrea el să știe. Hitler nu se culcă niciodată înainte de miezul nopții, doarme până dimineața târziu, în timp ce anturajul său, care îi ține companie seara, a doua zi trebuie să se trezească devreme. Aghiotantul, fratele mai cunoscutului Martin Bormann, începe să i se plângă de accesele de furie ale lui Hitler, pe care nimeni nu le poate tempera, și de dieta

lui ciudată, care este vegetariană, cu multe făinoase și sucuri de fructe. „Întotdeauna a fost astfel?" Kubizek răspunde că da, cu excepția dietei, pentru că înainte obișnuia să mănânce și carne.

Atunci când se întoarce a doua zi, scenariul este același, întreg orașul este în picioare, după cum scrie el; își croiește drum prin marea mulțime de oameni adunată în fața hotelului și este condus dincolo de garduri de către niște aghiotanți. Nu se așteaptă la mai mult de o strângere de mână și un salut și are emoții din cauza protocolului, pentru că o singură abatere îl poate înfuria pe Hitler, dar i se acordă o întrevedere de o oră. Hitler se apropie pe coridor, îl recunoaște de îndată și strigă: „Ah, tu ești, Gustl!" și atunci când dau noroc și se privesc în ochi, Kubizek observă că Hitler este la fel de emoționat de această revedere ca și el. Hitler îl conduce spre lift, cu care urcă până la apartamentul lui de la etajul al doilea.

„Aghiotantul a deschis ușa, eu am intrat, iar aghiotantul a dispărut. Am rămas doar noi doi în încăpere. Hitler mi-a luat din nou mâna, s-a uitat prelung la mine și mi-a spus: «Nu te-ai schimbat, Kubizek. Te-aș fi recunoscut oriunde. Singura deosebire e că ești mai în vârstă». Apoi m-a condus înspre masă și mi-a oferit un loc. M-a asigurat că se bucură foarte tare să mă revadă după atâția ani. Urările mele de bine l-au bucurat în mod deosebit, pentru că eu știam mai bine decât oricine altcineva ce cale dificilă a avut de străbătut. Condițiile nu erau propice unei discuții îndelungate, dar el spera să putem avea o astfel de discuție în viitor. El avea să mă contacteze. Nu era o idee bună să-i scriu lui direct; toată corespondența lui era gestionată de alții.

«Nu mai am viață privată și nu mai pot face ceea ce doresc așa cum pot alții.» Rostind acestea, s-a ridicat și s-a dus la fereastra care dădea spre Dunăre. Vechiul pod, cu stâlpii lui de oțel, care îl iritase atât de tare în tinerețe, era în continuare funcțional. După cum mă așteptam, imediat a adus vorba despre el. «Pasarela aia oribilă!» a exclamat. «Încă mai există! Dar nu pentru mult timp, te asigur, Kubizek.» Apoi s-a întors și mi-a zâmbit. «Chiar și așa, mi-ar fi plăcut să fac o plimbare cu tine pe vechiul pod, dar nu pot, pentru că oriunde m-aș duce, vin toți după mine. Însă crede-mă, Kubizek, am multe planuri pentru Linz.» Nimeni nu știa asta mai bine decât mine. Ca și cum mi-ar fi ghicit gândurile, a dezgropat din amintire toate planurile

care-l preocupaseră în tinerețe, de parcă de atunci încoace nu ar fi trecut treizeci de ani, ci doar trei."

După ce a trecut în revistă toate planurile pe care le avea pentru Linz, Hitler începe să-l chestioneze despre viața lui și despre ceea ce devenise. L-a privit dezaprobator când a auzit „șef la biroul administrativ" „Deci ești funcționar public, un funcționar. Asta nu ți se potrivește. Ce s-a întâmplat cu talentul tău muzical?" Kubizek îi răspunde că războiul i-a dat peste cap planurile, și ca să nu facă foamea, a trebuit să schimbe macazul. Hitler încuviințează cu o expresie serioasă pe chip. „Da, războiul pe care l-am pierdut." Apoi, privindu-l, adaugă: „Cariera ta nu se va încheia în postul de șef de birou administrativ, Kubizek" Se interesează despre orchestra condusă de Kubizek și-i spune că nu trebuie decât să-i trimită un mesaj dacă-i lipsește ceva, și el o să rezolve. Îl întreabă apoi dacă are copii. Kubizek îi răspunde că da, are trei fii.

„«Trei fii!» a exclamat el emoționat. A repetat cuvintele de mai multe ori având o mină serioasă. «Tu ai trei fii, Kubizek. Eu nu am familie. Eu sunt cu totul singur. Dar mi-ar face plăcere să-i pot ajuta pe fiii tăi.» M-a pus să-i povestesc despre ei. S-a bucurat tare mult că toți trei aveau talent la muzică și că doi dintre ei erau pasionați de desen.

«Voi susține educația celor trei băieți ai tăi, Kubizek», mi-a spus. «Nu-mi place când oameni tineri și talentați sunt constrânși s-o apuce pe aceleași căi ca și noi. Tu știi cum a fost pentru noi la Viena. După ce cărările noastre s-au despărțit, pentru mine a urmat cea mai neagră perioadă dintre toate. Nu e permis ca tinerele talente să sucombe din cauza nevoilor. Dacă te pot ajuta personal, am s-o fac, chiar dacă o fac pentru copiii tăi, Kubizek!»

Trebuie să menționez că, într-adevăr, Cancelarul a dispus ca guvernul să plătească pentru educația fiilor mei la Conservatorul Bruckner din Linz, și la ordinul lui, desenele fiului meu, Rudolf, au fost evaluate de un profesor de la Academia din München."

Cei doi s-au văzut și după aceea; Hitler l-a invitat la festivalul Wagner din Bayreuth, atât în 1939, cât și în 1940. Întrebarea este cât

de fidele sunt descrierile întrevederilor, cât de fidelă este imaginea pe care o creează despre Hitler. Nu mai era nimeni acolo, nu putem să ne bazăm decât pe cuvintele lui Kubizek. Dar un lucru e cert: portretul lui Hitler nu este realizat oportunist. Dacă memoriile lui Kubizek ar fi fost publicate în perioada când naziștii erau la putere, în 1938 sau 1942, de exemplu, cartea ar fi arătat altfel și ar fi trezit neîncredere, deoarece ar fi fost imposibil, sau cel puțin periculos să se sugereze că Hitler ar fi avut vreo trăsătură negativă sau ambivalentă. Dar cartea a fost tipărită în 1953, și atunci situația era total opusă; autorul ar fi fost oportunist dacă l-ar fi demonizat pe Hitler, accentuându-i defectele, pe când descrierea prieteniei cu el, de exemplu, ar fi putut fi interpretată drept un semn al simpatiei pentru nazism, ceva ce nu mulți oameni ar fi fost dispuși să admită după război.

Kubizek a fost contactat de Partidul Nazist în 1938, când i s-a cerut să-și pună pe hârtie amintirile din perioada tinereții lui Hitler pentru arhivele NSDAP. El s-a înscris în Partidul Nazist în 1942 și a primit ordinul a-și scrie memoriile de la Martin Bormann însuși; în 1943 a fost avansat într-o funcție mai bine plătită datorită acestei însărcinări. Până la terminarea războiului, nu scrisese decât o sută cincizeci de pagini. A fost arestat de americani din cauza relației sale cu Hitler și a petrecut șaisprezece luni în captivitate, unde a fost audiat încontinuu. El ascunsese în casă manuscrisul și suvenirurile rămase de la Hitler. Manuscrisul a constituit nucleul cărții publicate în 1953, dar diferențele sunt mari, conform lui Hamann. Toate pasajele în care este exprimată admirația pentru Führer au fost scoase, în timp ce toate pasajele care descriu viața lor din Linz și Viena au fost păstrate. Unele relatări sunt extrapolate și prelucrate, precum cea despre dragostea platonică pentru Stefanie, multe date sunt eronate, pe alocuri îl înșală memoria – el scrie că proprietăreasa din Viena era poloneză, când de fapt era cehoaică, și că au locuit la numărul 29, și nu la numărul 31, așa cum s-a întâmplat – dar altfel, tot ceea ce poate fi verificat este corect. Fac excepție câteva episoade menite să scoată în evidență antisemitismul lui Hitler. Faptul că Hitler ar fi fost antisemit încă din tinerețe nu este consemnat nicăieri; dimpotrivă, el avea cunoștințe din rândul evreilor în perioada în care a locuit în Viena, pe atunci chiar își exprimase interesul pentru cultura evreiască. Mahler, pe care el îl admira, era de asemenea evreu. Episoadele antisemite din cartea lui

Kubizek nu au existat în manuscrisul original, dar au fost adăugate într-o versiune ulterioară. Hamann scrie:

„Aici Kubizek încearcă în mod vădit să-și salveze propria imagine. Americanii îl anchetaseră până la epuizare pe tema antisemitismului său, și acum este obligat să-și mențină linia de apărare. Astfel, el pretinde că Hitler intrase în Liga Antisemită și completase un formular de înscriere și pe numele lui Kubizek, fără consimțământul acestuia din urmă. «Acesta a fost punctul culminant al transgresiunilor lui politice, cu care începusem să mă obișnuiesc. Eram chiar cu atât mai mirat, deoarece Adolf Hitler evita cu scrupulozitate să devină membru al vreunei uniuni sau organizații.»

Dar înainte de 1918 nu exista nici o Ligă Antisemită în Austro-Ungaria. Antisemiții austrieci erau în relații atât de încordate unii cu alții, atât din punct de vedere politic, cât și etnic, încât o uniune de genul Ligii Germane Antisemite din 1884 nu s-a format niciodată. Kubizek ar fi putut să se înscrie doar în Liga Antisemită Austriacă, înființată în 1919, și atunci de bună voie, fără ajutorul lui Hitler. Această chestiune este importantă, pentru că, dintre toți martorii oculari credibili, Kubizek este singurul care-l prezintă pe tânărul Hitler ca fiind antisemit, și tocmai din această perspectivă el nu este credibil"

Un alt lucru surprinzător care separă cele două versiuni este că prima, care a apărut în perioada nazistă, este relativ prost scrisă, pe când a doua, care a fost publicată la optsprezece ani după război, este relativ bine scrisă. Kershaw explică diferența insinuând că a intervenit un „negru", iar Hamann este de părere că pe text a intervenit „un redactor zelos". Ambii cad însă de acord că memoriile sunt cea mai importantă sursă referitoare la anii de tinerețe ai lui Hitler. Și dacă ni se pare suspect că cercul se închide atunci când Hitler se întoarce la Linz și vrea să modifice orașul pornind de la planurile sale din tinerețe, este incontestabil faptul că Hitler, în ultima perioadă petrecută în buncăr, în timp ce lumea ardea deasupra lui și rușii pătrunseseră deja mult în Berlin, chiar cu câteva zile înainte de a se împușca, obișnuia să stea ore în șir uitându-se la o machetă a Linzului pe care arhitectul său Hermann Geisler o construise după indicațiile

lui, machetă pe care le-o arăta tuturor vizitatorilor, indiferent că era zi sau noapte. Un turn cu ceas înalt de o sută cincizeci de metri, cu un mausoleu la a cărui bază se aflau mormintele părinților săi, un hotel gigantic care putea găzdui 2 000 de oaspeți, o școală de muzică intitulată Școala de Muzică Adolf Hitler și o operă care urma să fie cea mai mare din lume, cu o capacitate de 35 000 de locuri, urmau să se ridice în centrul orașului. Mai departe se aflau o universitate tehnică și o arenă enormă cu o capacitatea de 100 000 locuri, cartiere de blocuri pentru muncitori și artiști, spații de locuit pentru invalizii SS și SA, o cale ferată în directă legătură cu metroul și o centură care să facă legătura cu autostrada; pe lângă acestea, industrie grea, uzine siderurgice și chimice. În centru, lângă mausoleu și turnul cu ceas, urma să fie un muzeu de artă uriaș. Atât de preocupat era Hitler ca marea sa colecție de tablouri să fie donată municipalității din Linz, încât chiar a specificat asta în testamentul pe care l-a scris înainte de sinucidere, amintește Liljegren. Și pe toată durata în care Hitler a deținut puterea, Linzul a fost pus pe primul loc, și nu Viena. Hamann citează o consemnare din jurnalul lui Goebbels din 17 mai 1941: „Linz costă foarte mulți bani. Dar contează atât de mult pentru Führer". Spre deosebire de Viena, care, cât timp Hitler e la putere, nu este inclusă pe lista de priorități. Jurnalul lui Goebbels din 21 martie 1943: „Conducătorul nu are nici un fel de planuri de anvergură pentru Viena. Dimpotrivă, Viena are prea mult și deci trebuie să i se ia ceva, mai degrabă decât să i se adauge ceva"

Încă din prima clipă când s-au cunoscut, Hitler i-a pus în vedere lui Kubizek că urma să meargă la Viena. Linz era prea mic și prea provincial. Mai întâi a făcut o scurtă excursie acolo în mai 1907, și a fost extaziat de ceea ce a văzut. La întoarcerea la Linz, după patru săptămâni lungi petrecute în capitală, este imposibil să ajungi la Hitler, este retras și tăcut, se plimbă de unul singur zi și noapte în afara orașului, trecând indubitabil printr-un fel de criză; în orice caz, el redevine cel de odinioară după câteva săptămâni, când ia hotărârea de a se muta la Viena.

„Ideea că el, un tânăr de optsprezece ani, urma să fie în grija mamei sale, îi devenise insuportabilă. Era o dilemă dureroasă care,

după cum observam, îi făcea rău aproape fizic. Pe de o parte, își iubea mama mai presus de orice; ea era singurul om din lume de care se simțea apropiat, și sentimentele erau reciproce într-o anumită măsură, chiar dacă o neliniștea profund firea neobișnuită a fiului, indiferent cât de mândră ar fi fost uneori de el. «El este diferit de noi», obișnuia mama lui să spună.

Pe de altă parte, se considera datoare să îndeplinească dorințele defunctului ei soț și să se asigure că Adolf își va clădi o carieră sigură. Dar ce anume însemna «sigur» din perspectiva caracterului ciudat al fiului ei? El eșuase la școală și ignorase toate dorințele și sugestiile mamei. Un pictor – asta spusese că vrea să devină. Asta nu putea să fie un gând prea liniștitor pentru mama lui, deoarece, fiind o femeie simplă, tot ce era legat de artă și artiști i se părea frivol și incert."

Cumnatul lui Hitler, Raubal, dorește ca Hitler să intre în câmpul muncii, asemenea celorlalți tineri, și încearcă s-o atragă pe mamă de partea lui. Raubal îl vede pe Hitler ca pe un tip răsfățat, care-și face mama să joace după cum cântă el, și care trebuie să fie adus pe calea cea bună și să învețe o meserie de bază. „Acel fariseu îmi strică mie casa", zice Hitler despre el. Raubal apelează la rațiunea mamei, acționează în numele tatălui mort, nu este greu să ne imaginăm argumentele lui. Hitler doarme până dimineața târziu, nu câștigă bani, se plimbă și visează toată ziua cu ochii deschiși, ea nu poate să plătească la nesfârșit pentru asta, atunci el nu va învăța niciodată să-și poarte de grijă și nici să se ocupe de familia lui, „eu pentru binele lui îți spun aceste lucruri, fără îndoială mă înțelegi" Tutorele lui Hitler, Mayrhofer, vrea ca el să devină brutar, și îi găsește inclusiv un loc de muncă. Ceilalți chiriași ai casei au și ei opiniile lor, notează Kubizek, și nici una dintre aceste opinii nu este de partea lui Hitler. Mama e cuprinsă de disperare. Pentru Hitler aceste opinii sunt de neconceput, el este hotărât, nu există alternative, doar Viena și o carieră artistică acolo.

„Ajunsese să urască lumea micii burghezii în care era obligat să trăiască. Abia dacă suporta să se întoarcă în lumea aceea îngustă după ce petrecea ore întregi în singurătate, în natură. Se afla mereu pe punctul de a face o criză de nervi, era dur și refractar."

Senzația că toți îl sabotează nu e ceva nou în viața lui Hitler, dar el este foarte apropiat de mama lui – oricât de mare ar fi fost presiunea celorlalți, ea nu poate să-i refuze nimic. Este și bolnavă, în luna ianuarie a acelui an merge la medicul de familie, doctorul Bloch, care-i descoperă o tumoare în piept. Suferă o operație, și deoarece ei nu aveau nici un fel de asigurare medicală, factura – pe care Hitler, în vârstă de șaptesprezece ani, a plătit-o – trebuie să le fi subțiat considerabil economiile. Ea a stat internată timp de o lună; Hitler a vizitat-o zilnic. Atunci când a fost externată au trebuit să se mute, deoarece mama nu mai reușea să urce treptele spre apartamentul lor. Proprietăreasa noului apartament, aflat la primul etaj dintr-o casă puțin în afara centrului, era doamna care, peste câteva luni, urma să-i facă rost de scrisoarea de recomandare pentru Roller. Hitler sfidează toate obiecțiile ridicate de cei apropiați și se mută la Viena în acea vară pentru a deveni artist.

Kubizek scrie că acesta a trecut pe la el în ajunul plecării pentru a-l ruga să-l conducă la gară, deoarece nu dorea ca mama lui să-l însoțească.

„Știam cât de dureros trebuie să fi fost pentru Adolf ca să-și ia bun rămas de la mama lui de față cu alți oameni. Nimic nu-i displăcea mai mult decât să-și manifeste sentimentele în public. I-am promis că voi veni să-l ajut cu bagajele.

A doua zi mi-am luat liber și m-am dus pe Blütengasse ca să-mi conduc prietenul la gară. Adolf pregătise totul. I-am luat cufărul, care era destul de greu din cauza cărților pe care nu voia să le lase în urmă, și m-am grăbit să ies de acolo, ca să nu fiu martorul scenei de rămas-bun. Dar n-am putut să-i evit întru totul. Mama lui plângea, și micuța Paula, de care lui Adolf niciodată nu i-a păsat prea mult, bocea de ți se rupea inima. Atunci când Adolf m-a prins din urmă pe scări și m-a ajutat cu cufărul, am văzut că avea ochii înlăcrimați."

Hitler merge la Viena pentru a da examen la Academie, la secția de pictură, și, foarte încrezător în propriul talent, crede că admiterea nu este decât o formalitate. Dar nu s-a întâmplat așa, a fost respins. După toată presiunea exercitată de toți cei care credeau că visul lui de a deveni artist nu era decât o prostie, și care doreau ca el să

se adune și să-și găsească un loc de muncă sigur, acest eșec trebuie să fi fost zdrobitor; de altfel, nu l-a dezvăluit nimănui. Nici Kubizek, nici mama nu au mai primit vești de la el în primele săptămâni, nici măcar un cuvânt nu le-a trimis; îngrijorat, Kubizek a vizitat-o pe mama lui ca să întrebe dacă nu cumva primise vești de la Adolf. Ea îl roagă să ia loc și-și varsă năduful față de el.

„«Măcar de-ar fi învățat cum trebuie la *Realschule*, atunci ar fi fost pregătit pentru înscriere. Dar el n-a vrut să asculte de nimeni.» Peste câteva clipe a adăugat: «E la fel de încăpățânat ca tatăl lui. De ce a făcut drumul ăsta nechibzuit până la Viena? În loc să economisească puțina avere pe care o are, el o risipește. Și după aceea? N-o să se aleagă nimic din pictura lui. Și din scrisul povestirilor, nici din asta nu se poate câștiga. Și eu nu-l pot ajuta – trebuie să am grijă de Paula. Tu știi prea bine cât de bolnăvicioasă este, dar, oricum, ea trebuie să primească o educație adecvată. Adolf nu crede în asta, el merge pe calea lui, de parcă ar fi singur pe lume. Eu n-o să apuc să-l văd independent, cu un loc de muncă… »

Doamna Klara părea mai împovărată de griji decât oricând. Chipul ei era puternic ridat. Ochii îi erau terni, din glasul ei răzbăteau epuizarea și resemnarea. Am avut impresia că, acum că Adolf nu mai era acolo, se abandonase cu totul și că părea mai bătrână decât înainte. Fără îndoială, îi ascunsese fiului ei starea gravă în care se afla, pentru a-i face despărțirea mai ușoară."

Starea de sănătate a doamnei Hitler s-a tot înrăutățit în timp ce fiul ei era la Viena: conform lui Hamann, ea s-a dus la doctor pe data de 3 iulie și din nou pe 2 septembrie. Kubizek este ocupat; acum că nu mai lucrează în atelierul tatălui său, își folosește tot timpul pentru a exersa, și, întrucât Hitler nu mai este în oraș, nu mai merge în vizită la mama acestuia decât toamna târziu. Atunci are un șoc. Ea zace în pat, este slabă și palidă, cu chipul răvășit. Începe imediat să vorbească despre scrisorile fiului, căruia pare să-i meargă bine la Viena. Kubizek o întreabă dacă i-a spus lui Adolf cum se simte. N-a făcut-o, nevrând să fie o povară pentru el, dar în cazul în care starea ei nu se ameliorează, va fi nevoită să-i scrie. Doctorul a spus că nu rămâne nimic altceva de făcut decât s-o interneze. Înainte de plecare,

Kubizek o pune să promită că-i va scrie fiului ei. Atunci când ajunge acasă, le povestește părinților săi ce s-a întâmplat. Mama ar vrea s-o ajute pe doamna Hitler, dar tatăl este de părere că nu se cuvine să se amestece, nu pot face nimic dacă nu li se cere.

Pe data de 22 octombrie, doctorul Eduard Bloch, aflat în cabinetul său, informează familia că boala este incurabilă, scrie Hamann. Familia, adică Klara, Adolf și sora mai mică, Paula. A doua zi, Hitler își face apariția la atelierul de tâmplărie. El arată îngrozitor, conform lui Kubizek. Fața lui este atât de palidă, încât pare aproape străvezie. Ochii îi sunt lipsiți de strălucire, iar glasul este răgușit. Nu salută, nu povestește cum a fost la Viena, nu întreabă de Stefanie. Spune doar atât: „Este incurabilă"

„Ochii lui ardeau, era în culmea mâniei. «Incurabilă – ce vrea să zică cu asta? a strigat el. Nu boala este incurabilă, ci doctorii nu sunt în stare s-o trateze. Mama mea nici măcar nu este bătrână. Patruzeci și șapte de ani nu este o vârstă la care să abandonezi orice speranță. Dar imediat ce doctorii nu mai pot face nimic, numesc boala incurabilă.»"

El declară că va rămâne în Linz și va avea grijă de mama și de gospodărie. Kubizek îl întreabă dacă se descurcă, știind cât de puțină considerație are prietenul său pentru genul acesta de activitate, care este necesară, dar pe care întotdeauna alții au făcut-o pentru el, da, și cu cât dispreț se situează deasupra acestor munci. Hitler îi răspunde că un om poate să facă orice dacă trebuie. Și în luna următoare își ține promisiunea. Nu rostește nici o vorbă despre subiectele pe marginea cărora obișnuia să peroreze în neștire înainte, politică, arhitectură, artă, nimic din acestea nu-l mai preocupă, doar mama lui muribundă și suferința ei. Îi mută patul în bucătărie, care este cea mai călduroasă încăpere, și doarme pe un divan lângă ea. Îi citește, îi face de mâncare, o ajută la teme pe sora mai mică. Într-o zi, Kubizek îl surprinde când tocmai freca podeaua, și doamna Hitler, observându-i uimirea de pe chip, îi zâmbește mândră: „Uită-te! Adolf știe să facă de toate"

„Niciodată nu mai văzusem la el o tandrețe atât de iubitoare. Nu-mi credeam ochilor și urechilor. Nici un cuvânt dur, nici un comentariu repezit, nici o insistență ca lucrurile să fie după cum

voia el. A uitat complet de el însuși în acele săptămâni, trăind doar pentru mama lui. Deși Adolf, conform doamnei Klara, moștenise multe dintre trăsăturile tatălui său, mi-am dat seama cât de mult semăna cu ea. Mai presus de toate, între mamă și fiu exista o armonie spirituală cum n-am mai văzut niciodată. Tot ceea ce-i despărțea a fost înlăturat. Adolf niciodată nu i-a pomenit despre dezamăgirea pe care o suferise la Viena. Pentru moment, grijile legate de viitor păreau să nu mai existe. O atmosferă de mulțumire destinsă, aproape senină, o înconjura pe femeia muribundă."

Decembrie este rece și alb, ceața atârnă deasupra fluviului; în puținele ore în care strălucește, soarele nu emană nicio căldură. Kubizek îl vizitează în fiecare zi; o dată nu este lăsat să intre, ci iese Hitler, și îi spune că mama are dureri groaznice. Ninge, străzile și acoperișurile devin albe, se apropie Crăciunul. Pe data de 21 decembrie, în cursul dimineții, Hitler vine la casa familiei Kubizek. După expresia de oboseală și mâhnire de pe chipul lui, Kubizek își dă seama ce s-a întâmplat. „A murit", îi spune el. Ultima ei dorință a fost să fie îngropată lângă bărbatul ei, în Leonding. Hitler este atât de tulburat, încât abia poate să vorbească.

Kubizek nu notează nimic despre prezența doctorului în ultimele săptămâni din viața Klarei Hitler, dar acesta a vizitat-o zilnic, începând cu 6 noiembrie, conform lui Hamann. El îi dădea morfină și o trata cu iodoform, „un tratament tipic acelor vremuri, dar extrem de dureros" – se punea o cârpă cu iodoform pe rana deschisă „pentru a o cauteriza", cum descrie Hamann, ceva care ducea la o sete cumplită, însă concomitent pacientul nu mai era în stare să înghită.

Doctorul Bloch a scris în 1941 un articol în *Colliers Magazine* despre evoluția bolii și situația generală a pacientei, unde se specifică faptul că tratamentul aplicat mamei i s-a părut fiului ei un supliciu și că el și-a exprimat recunoștința pentru morfina administrată de medic. Versiunea lui Bloch o confirmă pe cea a lui Kubizek.

„În practica mea medicală este firesc să asiști la multe asemenea scene; cu toate acestea, nici una nu m-a impresionat la fel de mult. În decursul întregii mele cariere, nu am văzut pe nimeni atât de copleșit de suferință ca Adolf Hitler."

Bloch face și o scurtă descriere a lui Hitler:

„Numeroși biografi l-au discreditat ca fiind isteric, încăpățânat, delăsător, un mic huligan care personifică tot ceea ce este mai dizgrațios. Asta pur și simplu nu este adevărat. Când era tânăr, era liniștit, bine-crescut și îngrijit îmbrăcat. Era înalt, cu tenul palid-gălbui și arăta mai în vârstă decât era de fapt. Nu era nici robust, nici bolnăvicios. Poate cel mai potrivit termen pentru a-l descrie ar fi «firav». Ochii lui, moșteniți de la mamă, erau mari, îndureraţi și meditativi. În mare parte, acest băiat era retras în sine. La ce anume visa, nu știu"

Pe data de 23 decembrie, Kubizek și mama lui pornesc înspre apartamentul lui Hitler. Vremea de afară se schimbase, străzile erau pline de noroi amestecat cu zăpadă, ceața învăluia totul. Mama defunctă zace în pat, chipul ei este ca de ceară, Kubizek scrie că moartea trebuie să fi fost ca o eliberare de durere. Paula, care are unsprezece ani, plânge, nu și Hitler. Ies pe stradă. Trupul neînsuflețit se pune în coșciug, care este transportat afară. Preotul o binecuvântează pe defunctă, apoi micul cortegiu funerar se pune în mișcare. Hitler merge în urma dricului, este îmbrăcat în frac negru, are mănuși negre, ține în mână un joben negru. Este sobru și stăpân pe sine. În stânga merge cumnatul lui, Raubal, și între ei stă Paula. Sora lui vitregă, Angela, care este gravidă și urmează să nască în curând, se află într-o trăsură care vine după ei. Restul cortegiului e alcătuit din câțiva vecini. Kubizek descrie înmormântarea drept sărăcăcioasă.

A doua zi este Ajunul Crăciunului, Kubizek îl invită pe Hitler acasă la el, dar acesta îl refuză. Nu vrea să meargă nici la cumnatul său Raubal și la sora Angela, care urmează să aibă grijă de Paula de acum înainte; în schimb, rătăcește pe străzile din Linz toată noaptea, dacă ar fi să dăm crezare relatării ulterioare a lui Kubizek.

În *Mein Kampf* nu se pomenește despre asta. Despre moartea mamei, Hitler notează următoarele:

„Ea a murit după o lungă și cumplită suferință, care încă de la început a lăsat puține speranțe pentru însănătoșire. Cu toate acestea,

a fost o lovitură îngrozitoare pentru mine. Pentru tata am avut o mare stimă, dar pe mama am iubit-o din toată inima.

Nevoile și realitatea nemiloasă m-au obligat să iau o decizie rapidă. Puținul care a rămas după moartea tatei s-a risipit pe durata bolii mamei mele; indemnizația de urmaș pe care o primeam nu-mi ajungea nici măcar pentru mâncare, așa că am fost obligat să-mi câștig pâinea singur, într-un fel sau altul.

Cu un cufăr mic în care aveam haine și lenjerie de corp în mână, și cu o voință de nestrămutat în suflet, am purces spre Viena. Ceea ce în urmă cu cincizeci de ani îi reușise tatălui meu, speram să pot și eu smulge de la soarta mea; și eu îmi doream «să ajung cineva», dar nu funcționar la stat, sub nici o formă"

Acel „dar" din fraza despre părinți, „dar pe mama am iubit-o din toată inima", indică în mod clar că nu și-a iubit tatăl, și prin alegerea de a nu insista prea mult pe moartea mamei, lăsând textul imediat să se întoarcă spre viitor, și asta într-un mod optimist, astfel încât să închidă cercul în jurul conflictului dominant și decisiv din viața lui, dacă e să-i credem afirmațiile din *Mein Kampf*, adică împotrivirea lui de a fi funcționar la stat, Hitler dă impresia că suferința cauzată de pierderea mamei a fost trecătoare, impresie întărită de faptul că abia dacă se vorbește despre ea în text, iar cei doi ani petrecuți împreună sunt rezumați într-o singură propoziție. Asta dă senzația de vigoare și spirit întreprinzător, un nou început pe care și-l asumă cu buzunarele goale și pe cont propriu. În capitolul următor, el se întoarce în timp și scrie:

„Când mama a murit, Soarta, cel puțin într-o privință, se hotărâse deja.

În ultimele luni ale bolii sale, m-am dus la Viena ca să dau examenul de admitere la Academie. Înarmat doar cu o mapă groasă de desene, m-am așternut la drum cu certitudinea că voi reuși cu brio. La *Realschule* fusesem indubitabil cel mai talentat la desen din clasă; de atunci încoace priceperea mea se dezvoltase extraordinar, astfel încât eram mulțumit de mine, eram mândru și speram la tot ce poate fi mai bun"

Trece de primele probe, dar cade la ultima dintre ele. „Eram atât de sigur de reușita mea", scrie el, „încât parcă m-a trăsnit când am aflat că fusesem respins. Dar așa a fost."

Asta s-a întâmplat înainte ca mama lui să moară și, de vreme ce vorbise deja despre tristul eveniment, capitolul anterior încheindu-se cu plecarea lui la Viena, descrierea sosirii în capitală după moartea mamei este asociată cu eșecul la examen, astfel că nereușita la Academie și moartea mamei se succed în ordine inversă în text. În acest mod, se creează impresia că, deși moartea mamei a fost o lovitură, a avut un efect eliberator, deoarece i-a oferit un sentiment al viitorului, în condițiile în care realitatea trebuie să fi fost destul de diferită: mama este grav bolnavă, el pleacă la Viena pentru examenul de admitere, nu reușește să intre, visul lui este zdrobit, și știind acestea, se întoarce la mama, care stă să moară. Atunci nu mai există nici o deschidere, ba din contră, totul se închide în viața lui. Ea a fost sprijinul lui, și el a fost sprijinul ei. Starea mamei se înrăutățește, el se întoarce de la Viena, se știe că ea va muri, ea își face griji pentru viitorul lui, așa că el nu-i spune niciodată că nu a fost acceptat la Academie.

Primii optsprezece ani din viața lui Hitler sunt condensați în doar paisprezece pagini în *Mein Kampf*, și chiar și așa descrierea este presărată cu explicații de factură naționalistă, istorică și cu propriile teorii pe varii teme. Cei cinci ani în care a locuit la Viena, din 1908 până în 1913, ocupă în total nouăzeci și opt de pagini. Dar nu există nici măcar o propoziție referitoare la viața lui personală, și puținele aluzii la ea sunt foarte generale.

„Viena, orașul care atâția ani a fost întruchiparea bucuriei nevinovate, un loc de adunare festiv pentru oamenii mulțumiți, este pentru mine, din păcate, amintirea vie a celei mai triste perioade din viața mea.

Chiar și azi, Viena îmi trezește numai gânduri triste. Numele acestui oraș feeric reprezintă pentru mine cinci ani de tristețe și suferință. Timp de cinci ani a trebuit să-mi câștig pâinea, mai întâi ca muncitor necalificat, apoi ca simplu zugrav; câștigul era atât de mic, încât rareori ajungea ca să-mi potolească foamea din fiecare zi.

Foamea era paznicul meu fidel, singura care nu m-a părăsit aproape niciodată, și care fără de preget a împărțit totul cu mine. Ea era părtașă la fiecare carte pe care mi-o cumpăram, ea îmi ținea companie câteva zile după câte o seară petrecută la operă; viața mea a fost o luptă necontenită cu nemiloasa mea prietenă. Și totuși, am învățat în acea perioadă mai multe decât oricând înainte. În afara cunoștințelor mele de arhitectură și a rarelor spectacole pe care le vedeam la operă după ce mă înfometam ca să strâng bani, cărțile au constituit singura mea bucurie.

Am citit atunci destul de mult, și am citit temeinic. Foloseam exclusiv pentru studiu timpul liber pe care mi-l lăsa munca. În câțiva ani am pus bazele unor cunoștințe care și astăzi îmi sunt de folos."

Nimic din toate acestea nu e minciună. Era sărac, de multe ori flămând, își câștiga existența pictând pentru turiști sau pentru meșteșugarii care făceau rame de tablouri. Este foarte limpede că trăia în „tristețe și suferință". În *Mein Kampf,* Hitler prezintă asta ca pe o ucenicie necesară, în cursul căreia el, din poziția lui socială inferioară, a învățat ce înseamnă să fii sărac, să cunoști excluderea socială, să vezi cu ochii tăi cum se destramă valorile comune și cum se prăbușește Imperiul Habsburgic. El se prezintă drept muncitor, relatează cum se implică în politica muncitorească, descrie violența și oprimarea care domnesc în cele mai joase pături ale societății și își prezintă propria viziune despre cum pot și trebuie să fie rezolvate acestea. Povestește de vizitele făcute la Parlament, de unde se dezvoltă și disprețul lui pentru parlamentarism și democrație. Povestește despre primele lui întâlniri cu evreii, nu personale, ci atunci când îi observă trecând pe stradă. El face portretul unei lumi în dezintegrare la toate nivelurile și sub toate formele. Întreaga lui experiență, chiar și condițiile mizere în care a trăit, capătă astfel o semnificație: Hitler vede, percepe, citește, se gândește, și chiar dacă îi merge rău, aceasta este o școală de care n-ar fi vrut să fie privat. El frecventează școala vieții; nimic din ceea ce știe nu a fost învățat la facultate, nu este vreo teorie pe care a asimilat-o și despre care scrie, nu, este realitatea practică.

Mândria pe care o exprimă în aceste rânduri ascunde cât de tare și-a dorit să intre la Academie, reprezentând în mod clar o justificare

găsită ulterior. Totul conduce spre ceea ce este el acum. Dar dacă vrem să înțelegem ce fel de viață a dus timp de cinci ani, trebuie să lăsăm deoparte viitorul. Nimic din ceea ce a făcut nu indica spre ceva anume. Viața lui chiar a fost caracterizată de o sărăcie lucie. A fost văzut stând la coadă pentru supa distribuită celor fără adăpost; probabil că a dormit în parcuri o vreme. Nu avea prieteni, nu cunoștea pe nimeni, puținele sale relații sociale constau din oameni pe care i-a cunoscut la un adăpost pentru săraci. Mai mult, perioada în care a trăit astfel a corespuns intervalului cel mai hotărâtor din viața unui om, între optsprezece și douăzeci și trei de ani. Hitler era nevoiaș, nimic din ceea ce crezuse nu s-a confirmat, nici unul dintre visurile lui nu s-a împlinit, era un om pe care nimeni nu-l dorea și de care nimeni nu avea nevoie. Pierduse contactul cu realitatea, era practic rupt de ea. Dacă într-o noapte ar fi murit înghețat, nimănui nu i-ar fi păsat. Era practic un nimeni. Dispăruse într-un soi de anonimitate deplină în cea mai săracă pătură socială.

Și totuși, pornise din altă parte. Începuse cu dreptul. Atunci când a sosit la Viena, banii rămași de la mama lui i-ar fi ajuns un an dacă ar fi fost chibzuit. Putea să încerce din nou la Academie. Și nu era singur în marele oraș, Kubizek îl însoțea.

În biografia pe care i-o face lui Hitler, Ian Kershaw descrie evenimentele în felul următor:

„Când s-a întors la Viena, în februarie 1908, nu era mânat de zelul de a face tot posibilul pentru a deveni arhitect, ci a recăzut îndată în viața de trândăvie, inactivitate și ipocrizie pe care o dusese înainte de moartea mamei. El i-a convins până și pe părinții lui Kubizek să-l lase pe August să-și încheie activitatea la atelierul de tâmplărie și să-l însoțească la Viena ca să studieze muzica"

Toată viața lui, Kubizek a privit cu recunoștință eforturile lui Hitler de a-i convinge pe părinții lui să-l lase să facă ceea ce voia, mai exact muzică. Ipocrizia era în mod cert una dintre cele mai pronunțate trăsături de caracter ale lui Hitler, dar mai exista și latura lui vulcanică, aproape maniacală, care-l făcea să se arunce în ceea ce-l preocupa pe moment cu un zel de nestăvilit, urmând apoi perioade caracterizate prin descurajare, dar și atunci, neliniștea lui era prezentă. Kershaw

pare să facă aluzie la faptul că Hitler se arunca înainte, dar niciodată cu țintă, și niciodată nu urma vreun curs prestabilit sau vreun plan. Rudele lui Hitler ar fi fost neîndoielnic de acord cu descrierea vieții de „trândăvie, inactivitate și ipocrizie" pe care o ducea, dar el, unul, privea altfel situația, pentru că el dorea ceva anume, voia să devină cineva anume, însă n-a reușit niciodată să găsească drumul care să-l ducă acolo, frământări care nu sunt neobișnuite pentru un tânăr de optsprezece ani cu ambiții artistice. Hitler a fost din toate punctele de vedere un autodidact tipic, și, precum mulți alții, și-a dezvoltat o formă de dogmatism exacerbată de faptul că trăia singur și niciodată nu a căutat compania altora; avea o bancă într-un parc vienez, într-un loc ferit de ochii curioșilor, și acolo obișnuia să stea și să citească de unul singur, asta dacă nu stătea la una dintre numeroasele cafenele, ca să citească gratuit ziarele, sau, acaparat de unul dintre multele sale proiecte, rămânea acasă, în camera pe care o închiria, unde fie desena locuințe și clădiri, săli de operă și de concerte, fie scria drame ori nuvele – Kubizek, care locuia alături, a fost martorul tuturor activităților cu care se îndeletnicea pe atunci, fără a duce vreuna la bun sfârșit.

Kubizek a ajuns la gara din Viena într-o seară de iarnă. Hitler stătea acolo în picioare, îmbrăcat elegant, cu bastonul în mână, și-l aștepta cu un aer blazat; era familiarizat cu haosul, fiind deja un localnic al metropolei. Se sărută pe obraji, iau bagajul și pornesc spre oraș – „era un zgomot atât de cumplit, încât nu ne puteam înțelege" În cele din urmă au cotit pe o stradă, Stumpergasse, unde se afla casa în care Hitler își închiriase o cameră.

„În cămăruța pe care o avea la dispoziție ardea o lampă sărăcăcioasă cu parafină. M-am uitat în jur. Primul lucru care m-a frapat au fost schițele împrăștiate pe masă, pe pat și peste tot. Adolf a curățat masa, a pus un ziar pe ea și a adus o cană de lapte de la geam. Apoi a adus cârnați și pâine. Dar parcă-i văd și acum chipul palid și serios atunci când am împins totul deoparte și am deschis geanta. Friptură rece, chifle umplute și alte bunătăți. Tot ce mi-a spus a fost: «Da, așa este când ai o mamă». Am mâncat ca niște regi. Totul a avut același gust ca acasă."

Kubizek este epuizat după călătorie, este năucit de valul de impresii, e noapte târziu, și totuși Hitler insistă să-i arate orașul. Cum poate cineva care tocmai a sosit la Viena să se culce fără să fi văzut Opera? Așa că cei doi merg într-acolo. După cum povestește, Kubizek se simțea de parcă ar fi fost de pe o altă planetă, atât de copleșitoare era experiența. După aceea se duc la catedrala Sfântul Ștefan. Ceața nopții este atât de densă, încât nu se vede turla. „Nu puteam decât să ghicesc contururile masivei clădiri întunecate care se înălța și pătrundea în monotonia cenușie a cetii, era ceva aproape supranatural, ceva ce nu părea construit de mâna omului", notează el.

Kershaw descrie aceeași întâmplare în felul următor:

„Adolfl-a întâmpinat pe istovitul Kubizek la gară; l-a condus până la Stumpergasse pentru ca prietenul său să-și petreacă acolo prima noapte, dar, în mod atât de caracteristic lui, a insistat ca mai întâi să-i arate tot ceea ce era de văzut în Viena. Cum poate cineva care sosește la Viena să se culce în prima seară fără să fi văzut Hofoper? Astfel că Gustl este luat pe sus ca să vadă clădirea Operei, catedrala Sfântul Ștefan (care abia se zărea prin ceață) și frumoasa biserică St. Maria am Gestade. Ei nu s-au întors pe Stumpergasse decât după miezul nopții. Și după ce Kubizek, epuizat fiind, a adormit, Hitler a continuat să peroreze despre măreția Vienei"

Singura sursă a lui Kershaw referitoare la această seară este cartea lui Kubizek. Acolo nu scrie că el ar fi fost „luat pe sus" sau că Hitler „a perorat", iar sentimentul de a fi transportat pe o altă planetă pe care-l trezește vederea Operei și faptul că domul părea să fie un vis în ceață, cum se exprimă Kubizek, conferind o încărcătură extrem de pozitivă întregii experiențe, sunt ignorate de către Kershaw; în versiunea lui, ceața este ceva negativ, deoarece reduce vizibilitatea domului într-atâta încât el abia se întrezărește, și procedează astfel pentru a contura imaginea unui Hitler nerezonabil, preocupat de sine și egoist, orb în fața necesităților prietenului său. Dar dacă așa au stat lucrurile, dacă totul a fost atât de sinistru, de ce Kubizek n-o menționează? Kubizek este un prieten, sosirea lui a fost mult așteptată; Hitler vrea să-i arate ceea ce a văzut el însuși, ce este fantastic în oraș,

și cum am putea să-l condamnăm pentru asta? Cum putem spune că entuziasmul și fervoarea lui Hitler sunt în realitate expresia disprețului pentru prietenul său, când prietenul însuși a descris totul ca pe o experiență pozitivă? S-a înșelat Kubizek? A fost oare prea naiv ca să observe că Hitler se folosea de el? Nu a înțeles el că a vedea o catedrală învăluită în ceață este de fapt o dezamăgire și nu ceva supranatural?

Sau, din contră, ce anume îl determină pe Kershaw să suprapună peste singura sursă a acestei relatări o versiune despre cum s-au întâmplat lucrurile „de fapt"?

Problema biografiei ca gen literar, valabilă și pentru autobiografie și memorii, este aceea că autorul cunoaște deznodământul, el sau ea știe cum s-a petrecut totul, și atunci este aproape imposibil să nu se pună accent pe toate acele semne, cu alte cuvinte pe trăsături de caracter și evenimente care duc într-acolo, chiar dacă acestea, pe atunci, nu erau decât o însușire sau o întâmplare printre atâtea altele, fără să iasă în evidență. Evident că nu se poate atinge adevărul în privința derulării evenimentelor, deoarece evenimentul aparține clipei și nu poate fi desprins de ea, dar se poate delimita clipa, se poate arunca lumină asupra ei din diferite unghiuri, se pot evalua posibilitățile pe rând, fără a lua în seamă ceea ce s-a petrecut ulterior, cu alte cuvinte, fără a considera că o trăsătură de caracter sau o întâmplare prefigurează ceva anume; ele trebuie privite doar drept ceea ce sunt în sine.

Acest „în sine" constituie atât ghicitoarea, cât și cheia. Dacă îl privim pe Hitler ca pe o persoană „malefică", cu însușiri complet negative încă din copilărie și adolescență, care indicau „răul" pe care-l va întruchipa mai târziu, Hitler aparține de „celălalt", el nu este unul dintre noi, și atunci avem o problemă, pentru că în condițiile acestea noi înșine nu mai suntem răspunzători pentru crimele pe care el și Germania le-a comis mai târziu, a fost ceva ce „ei" au făcut, iar acum nu mai sunt periculoși pentru noi. Dar ce înseamnă acel „rău", din care noi nu facem parte? Ce este acel „malefic", care pe noi nu ne caracterizează? Formularea însăși atestă că împărțim oamenii în categorii; asta și trebuie să facem, dar nu fără a înțelege ce fel de pericole ne pasc. În bezna patologicului și a determinismului nu există voință liberă, și fără acea voință liberă nu există nici vină.

Indiferent cât de afectat este un om, indiferent cât de perturbat îi este sufletul, el mereu va rămâne un om, unul care poate să aleagă.

Alegerea este ceea ce ne face pe noi să fim oameni. Doar ea poate să confere sens vinii.

Kershaw și aproape două generații împreună cu el îl condamnă pe Hitler și întreaga sa ființă, de parcă dacă am sublinia nevinovăția lui pe vremea când avea nouăsprezece sau douăzeci și trei de ani, ori dacă am evidenția câteva calități pe care le-a avut tot timpul vieții, i-am lua apărarea și am justifica răul. De fapt, situația este pe dos: doar nevinovăția lui îi poate scoate în relief vinovăția.

A doua zi după sosirea lui Kubizek, cei doi pornesc în căutarea unei camere de închiriat. Este o misiune grea, pentru că majoritatea camerelor sunt prea mici ca să încapă un pian, de care el nu se poate lipsi, iar proprietarii celor care sunt destul de mari nici nu vor să audă despre instalarea unui pian. Impresia lui Kubizek despre Viena nu este pozitivă, orașul pare plin de oameni nepăsători și antipatici, curți întunecate, clădiri cu scări înguste și prost iluminate. La un moment dat, disperat și fără chef, vede un alt anunț de închiriere, pe Zollergasse; cei doi sună la ușă, iar servitoarea le arată o cameră mobilată elegant, cu două paturi fastuoase.

„*Madame* vine imediat, a spus servitoarea, după care a făcut o reverență și a dispărut. Amândoi știam că era prea frumos pentru noi. Apoi s-a ivit «*madame*» în ușa întredeschisă, și era cu adevărat o doamnă, nu foarte tânără, dar foarte elegantă.

Era îmbrăcată într-un capot de mătase și papuci de casă decorați cu blană. Ne-a salutat zâmbind, l-a cercetat din priviri pe Adolf, apoi pe mine, și ne-a invitat să luăm loc. Prietenul meu a întrebat-o ce cameră era de închiriat. «Aceasta», ne-a răspuns ea, arătând înspre cele două paturi. Adolf a scuturat din cap și a spus politicos: «Atunci unul dintre paturi trebuie scos, deoarece prietenului meu îi trebuie spațiu pentru un pian». Doamna a fost vizibil deranjată că eu eram cel care dorea o cameră și nu Adolf, și l-a întrebat dacă el avea unde să stea. Atunci când el i-a răspuns afirmativ, ea ne-a sugerat ca eu, împreună cu pianul trebuincios, să ne mutăm în camera lui, iar el să se mute în aceasta. În timp ce-i explica planul lui Adolf, a făcut niște gesturi energice, iar cordonul capotului s-a desfăcut. «Oh, scuzați-mă, domnilor!» a exclamat ea grăbindu-se să și-l strângă. Dar secunda

aceea ne-a ajuns cât să vedem că pe sub halatul de mătase nu purta nimic altceva decât o pereche de chiloți.

Adolf s-a răsucit, roșu ca racul, m-a prins de braț și mi-a spus: «Haide, Gust!» Nu-mi amintesc cum am ieșit din casă. Tot ce țin minte este exclamația lui furioasă atunci când am ajuns din nou pe stradă. «Soția lui Putifar!» După cât se părea, astfel de întâmplări erau parte integrantă din viața vieneză."

Cei doi sunt niște pușți din provincie abia sosiți în marele oraș; toată mondenitatea pe care i-o atribuise Kubizek prietenului său dispare sub roșeața de pe chipul acestuia, ceea ce ne dă o imagine despre castitatea lui Hitler și timorarea lui în fața femeilor. El are optsprezece ani și este complet neexperimentat, Kubizek scrie că nu au existat femei în viața lui Hitler în cei patru ani petrecuți cu el, și că nici nu se masturba. Ultima parte este o presupunere evident imposibil de verificat, dar se potrivește destul de bine cu imaginea despre sexualitatea lui Hitler care se desprinde din *Mein Kampf* și resursele auxiliare. Femeia era asociată cu puritatea și sferele înalte, aparținea lumii ideale pe care el o cultiva cu atâta sârguință, și toate relațiile lui ulterioare au fost cu femei foarte tinere și inocente. Obsesia lui pentru puritate și modul în care se reflecta asupra sexualității cu sexualitatea se dezvăluie în mai multe episoade din cartea lui Kubizek. Odată, după ce văzuseră o piesă de teatru despre care în presă se afirma că ar fi imorală, Hitler îl duce pe Kubizek în zona rău famată a orașului, astfel încât să poată vedea cu propriii ochi la ce deparavare și decădere morală a ajuns omenirea. Prostituatele stau în camere luminate din case joase, cu un singur nivel, înșirate de-a lungul străzii, bărbații se uită la ele în trecere, aleg apoi una, și lumina din încăpere se stinge. Hitler și Kubizek merg fără să se oprească, dar în capătul străzii Hitler vrea să facă cale întoarsă pe unde au venit. „Cloacă a păcatului" este o expresie pe care o rostește de mai multe ori, și atunci când Kubizek îi sugerează că este de ajuns s-o vadă o singură dată, Hitler îl trage după el iarăși pe străduță. Prostituatele încearcă să le câștige atenția, una își rulează ciorapii în jos și-și arată picioarele goale în timp ce tinerii trec prin dreptul ei, o alta își dă jos bluza, iar când cei doi ies din cartier, Hitler se înfurie pe „tertipurile de seducție" ale prostituatelor. Ajunși în camera din Stumpergasse,

Hitler îi ține o prelegere despre scenele pe care le văzuseră în acea seară și despre semnificația lor. În sfârșit, declară el, a înțeles cum funcționează piața iubirii comerciale, deci scopul vizitei în cartierul rău famat a fost atins.

Episodul arată trei tipuri de raportare la realitate ale tânărului Hitler; mai întâi se află în miezul acțiunii și se încarcă de sentimente de atracție și dezgust, poftă și rușine, care sunt greu de ținut în frâu, după aceea vorbește înfuriat despre asta, pentru ca la final, când se află destul de departe, să analizeze. Ultima parte este cea preferată, iar distanțarea pe care o presupune reprezintă unul dintre cele mai surprinzătoare și mai interesante aspecte ale caracterului lui Hitler.

Hitler și Kubizek locuiesc într-unul dintre cele mai mari orașe ale lumii, au optsprezece ani, aproape nouăsprezece, și sunt liberi; Hitler, cel puțin, este complet liber, în sensul că părinții i-au murit, nu are o familie de care să fie legat și, în principiu, poate să facă tot ce poftește. Posibilitățile sunt numeroase, lumea e deschisă. Dar el nu se întâlnește cu nimeni, nu se uită la nici o femeie, nu participă la viața care se desfășoară în jurul lui. Seriozitatea cu care privește viața este extremă, îi urăște pe toți cei care se distrează, deoarece distracția lor este ceva superficial și inutil. Vede multă suferință în jurul lui și are o conștiință socială puternică, vorbește mult despre omul de rând și despre sărăcie; odată a făcut o expediție în cea mai săracă zonă a orașului ca să poată vorbi în cunoștință de cauză, dar despre săracii ca atare nu vrea să știe, nu vrea să discute cu ei și nici nu vrea să fie în preajma lor, teama de a fi atins este extrem de vizibilă. Același lucru se întâmplă cu femeile; poate să vorbească despre ele, idealizate sau decăzute moral, dar nu vrea să le aibă în preajma lui; de exemplu, își exprimă ușurarea că femeile nu au acces în sectorul în care el și Kubizek obișnuiesc să stea la operă.

Aceste principii etice stricte pentru care pledează și conform cărora își trăiește viața, aceste reguli dure, care refuză necesitățile trupești, constituie o modalitate de a-și ține în frâu tumultul interior, unde domnește haosul. Și cum lumea exterioară este și ea haotică, altfel spus, complexă și în plină expansiune, așa cum erau Viena și cultura ei în primul deceniu al secolului XX, cu sărăcie extremă, haos politic, prostituție și emancipare sexuală – trebuie să ne amintim că

Freud locuia și scria în același oraș, Gustav Klimt picta tot acolo – nu este de mirare că Hitler aplică societății aceleași reguli care erau valabile pentru el, referitoare la abstinență și control, deoarece aceste două dimensiuni se întâlnesc și se neutralizează în sentimente, care în cazul lui sunt atât de puternice. Disprețul lui pentru „soția lui Putifar" sau „tertipurile de seducție", izvorât din sentimentele pe care i le-au stârnit, probabil poftă și dezgust, se aplică întregii societăți, văzute ca o „cloacă a păcatului". El are o manie pentru curățenie și ordine, este întotdeauna îmbrăcat la patru ace, un alt mod de a-și ține în frâu haosul interior. Și probabil de aceea este atât de preocupat de arta care-i dă câteva ore de liniște, îngăduindu-i să se piardă în ceva complet diferit, ceva măreț, bun și frumos.

„Când Adolf a auzit muzica lui Wagner, a fost vrăjit. După ce intensitatea sentimentului s-a diminuat, el a devenit calm, maleabil și blând. Neliniștea i s-a șters din priviri. Ceea ce-l frământase de-a lungul zilei s-a evaporat. Propria lui soartă, oricât de tare îl apăsa până atunci, a devenit neesențială. Nu se mai simțea neajutorat, ratat sau excentric."

Aceste sentimente înălțătoare sunt tot ale lui, ele nu aparțin muzicii, nici lui Wagner, ci lui însuși, iar elevarea datorată muzicii și limbajului scenic, frumuseții care-i pătrunde în suflet, este atât de importantă pentru el, încât renunță și la mâncare doar ca să aibă bani de bilete la operă.

Energia lui uriașă, pe care Kershaw o traduce drept indolență, deoarece se exprimă în afara cadrului academic, și de fapt în afara oricărui cadru practic, este greu de interpretat în altă cheie, pentru că atunci când este extrem de absorbit de un proiect, Hitler dispare complet, și atunci nu mai există decât gândurile, planurile și schițele sale. Este intempestiv, acaparator și la limita normalității. Într-adevăr, dacă etica personală și etica societății acelor timpuri au reguli foarte clare, în realitatea lui artistică ele lipsesc cu desăvârșire. Pur și simplu nu există limite pentru ceea ce încearcă să obțină, nimic nu-i stă în cale, totul este deschis. „Nu știința profesorilor este cea care contează, ci geniul", îi spune el lui Kubizek, și imediat începe să compună o operă. Nu știe să cânte la nici un instrument, nu are nici un fel de

cunoștințe despre armonie sau orchestrație, dar înlătură toate piedicile acestea, care sunt doar aspecte tehnice, el vrea să pătrundă în adâncul sentimentelor sale înflăcărate și să le exprime în limbajul pe care îl admiră cel mai mult. Dezvoltă un sistem în care încearcă să combine tonuri muzicale și culori, soldat evident cu un eșec, îl întreabă pe Kubizek cum i se pare. Kubizek îi răspunde că tema principală este bună, dar nu este posibil să compui o operă bazată doar pe atât, și se oferă să-l învețe teoria necesară. „Crezi că sunt nebun?" îi strigă Hitler. „Pentru ce te am pe tine? În primul rând, vei nota tot ceea ce cânt eu la pian."

Și fac întocmai. Kubizek încearcă să-i spună că trebuie să păstreze aceeași tonalitate. „Cine este compozitorul, tu sau eu?"strigă Hitler. Până la urmă hotărăște că opera, bazată pe o legendă din mitologia germană, trebuie să fie interpretată cu mijloacele de expresie muzicală din acele vremuri. Îl întreabă pe Kubizek ce s-a mai păstrat din muzica germanică, însă prietenul său îi spune că n-a mai rămas nimic în afară de câteva instrumente rudimentare, tobe, fluiere și așa-numitul *lur*, un instrument de suflat din bronz cu formă alungită și cu pâlnie în capăt. Hitler îi amintește că skalzii erau acompaniați de instrumente asemănătoare cu harpa, ceea ce pot face și ei. Pentru a face opera suportabilă urechii umane, după cum scrie el, Kubizek îl convinge să renunțe. Revenind la instrumentele obișnuite, cei doi fac progrese lente. Hitler desenează întreaga scenografie în detaliu, precum și costumele, și tot el scrie și libretul. Nu mănâncă, nu doarme, abia dacă bea apă. Nu are nevoie doar de prezența lui Kubizek, ci dorește ca acesta să fie la fel de entuziasmat ca și el, și îl admonestează la intervale regulate. Hitler este un coleg de cameră infernal.

„Mi-ar fi fost ușor să profit de una dintre numeroasele noastre certuri ca să mă mut. Oamenii de la Conservator ar fi fost fericiți să mă ajute să găsesc o altă cameră. De ce n-am făcut asta? Punând toate lucrurile cap la cap, recunoșteam în sinea mea că această prietenie ciudată nu-mi pria la studii. Cât timp și câtă energie nu am irosit în aceste activități nocturne împreună cu prietenul meu? Așadar, de ce nu am plecat? Pentru că mi-era dor de casă, în mod cert, și pentru că Adolf reprezenta pentru mine o legătură cu lumea de acasă. Totuși,

un tânăr de douăzeci de ani se lecuiește până la urmă de dorul de casă. Și atunci care era motivul? Ce mă ținea acolo?

Ca să fiu cinstit, tocmai genul acela de momente petrecute împreună mă legau și mai puternic de prietenul meu. Cunoșteam punctele de interes ale celor de vârsta mea: flirt, bucurii superficiale, jocuri fără sens și o droaie de idei fără rost și fără sens. Adolf era exact opusul. Avea o seriozitate extraordinară, o stabilitate, un interes sincer, plin de însuflețire pentru tot ceea ce se întâmpla și, mai presus de toate, un devotament nestrămutat pentru frumusețea, măreția și splendoarea artei. Asta e ceea ce mă atrăgea în mod special la el și-mi reda echilibrul după multe ore de epuizare."

Ca multe alte proiecte de-ale lui Hitler, și acesta cu opera se duce pe apa sâmbetei. E prea agitat și are prea puțină răbdare ca să reziste la o muncă atât de anevoioasă; în plus, frustrarea provenită din lipsa lui de cunoștințe și aptitudini muzicale trebuie să-l fi epuizat, îmi imaginez eu.

Printre proiectele inițiate în acea perioadă se numără și încercarea ambițioasă de a rezolva criza de locuințe din Viena, care presupunea reconfigurarea întregului oraș și realizarea de schițe meticuloase ale apartamentelor muncitorilor așa cum și le imagina el. O altă idee era ca muzica pe care el o prețuia atât de tare să le fie dusă și celor care locuiau în afara metropolei, așa că a inventat „Orchestra națională itinerantă", planificându-i funcționarea până la detalii cum ar fi culoarea cămășilor instrumentiștilor și repertoriul, conform lui Kubizek. Toate aceste proiecte erau niște castele construite în eter, rupte de realitate și de fapt lipsite de sens, dar ele spun multe despre caracterul lui Hitler, despre modul în care se putea dedica unui țel, despre încrederea nelimitată în propriile capacități și despre cum a găsit o modalitate de a-și lega viața interioară de cea exterioară fără a fi nevoit să facă un detur prin domeniul socialului, de care e posibil să se fi temut sau pe care se poate să-l fi urât, și care oricum îi distrugea de fiecare dată visurile confruntându-le cu realitatea exterioară, cu alte cuvinte scoțându-le în evidență consecințele din lumea reală. Realitatea interioară este abstractă, realitatea exterioară este concretă, și în aceste proiecte grandioase, dar nerealiste, aceste două aspecte se ciocnesc într-un mod care îl depășește pe Hitler.

Kubizek și Hitler au locuit împreună la Viena cinci luni, primăvara și vara anului 1908. Hitler nu a povestit niciodată că nu a intrat la Academie, și modul lui de viață lăsa de înțeles că frecventa cursurile de acolo. Împărțeau o singură cameră; după întâlnirea cu „Soția lui Putifar" descoperiseră că poate așa era mai bine. Hitler a întrebat-o pe proprietăreasă, doamna Zakrey, dacă nu era posibil să se mute ea în camera lui, iar ei doi să locuiască în camera ei. Kubizek a dat probele de examen la conservatorul de muzică a doua zi. A fost admis, dar Hitler nu a primit vestea prea bucuros. „Nu știam că am un prieten așa de deștept", a comentat el. Era adesea nervos și iritat în acea perioadă, și Kubizek crede că de aceea nu voia să-l asculte povestind despre studiile lui. Diverse lucruri i se par ciudate, printre altele, faptul că Hitler se ocupă cu orice altceva în afară de pictură: scrie o dramă, citește cărți care nu au nici o legătură cu arta, și Kubizek suspectează că nu este totul așa cum ar trebui să fie, dar pentru el obstinația și excentricitatea prietenului său nu sunt o noutate, și se gândește că nu este decât un efect al acestor însușiri; pe deasupra, Hitler tocmai își pierduse mama.

„Starea lui de spirit mă îngrijora tot mai mult. Nu-l văzusem niciodată făcându-și atâtea griji în halul acesta, chiar deloc. Dimpotrivă, mi se părea că avea prea multă încredere în sine. Dar acum lucrurile păreau să se fi întors cu susul în jos. Se avânta tot mai adânc în autocritică. Însă nu era nevoie decât de cea mai fină atingere – ca atunci când aprinzi lumina și totul devine strălucitor de limpede – ca reproșurile aduse propriei sale persoane să se transforme în reproșuri aduse vremurilor sau întregii lumi. Sugrumat de lista nesfârșită a obiectelor urii sale, își vărsa năduful pe orice îi venea la îndemână, de la omenire în general la omenirea care nu-l înțelegea, nu-l prețuia și-l persecuta. Parcă-l văd cum se plimba de colo până colo prin micuța încăpere în culmea furiei, zguduit până în adâncul ființei. Eu stăteam la pian cu degetele nemișcate pe clape și-l ascultam bulversat de acest imn al urii, și totodată îngrijorat pentru el."

În aceste prime săptămâni se ceartă pe tema amenajării camerei; Kubizek vrea să exerseze, Hitler vrea să citească; atunci când plouă

și amândoi sunt acasă, atmosfera poate să fie destul de încordată. Din pură întâmplare, Kubizek își atârnă pe perete orarul și îl roagă pe Hitler să facă la fel, astfel încât să știe amândoi când este camera liberă. Dar Hitler nu are nici un orar, lui nu-i trebuie, are totul din cap, după cum se laudă. Kubizek ridică nedumerit din umeri. Hitler lucrează oricum numai sistematic nu, cu predilecție noaptea, și dimineața doarme. Iar acum, cu orarul atârnat pe perete, ca un simbol al succesului prietenului său, Hitler explodează.

„«Academia asta», a strigat el, «nu este decât o adunătură de fosile demodate, de purtători de mânecuțe, birocrați lipsiți de perspectivă, o șleahtă de slujbași de-ai statului. Toată Academia ar trebui aruncată în aer!» Avea chipul schimonosit de furie, gura strânsă, buzele aproape albe. Dar din ochi îi ieșeau văpăi. Era ceva sinistru în ei, de parcă toată ura de care era în stare ar fi fost concentrată în ochii aceia aprinși! Urma să-i spun că oamenii de la Academia pe care el o blama cu atâta ușurință în ura lui infinită erau, în definitiv, profesorii lui, de la care fără îndoială putea să învețe ceva, dar el mi-a luat-o înainte: «Ei m-au respins, m-au dat afară, m-au refuzat!»

Am fost șocat. Deci așa stăteau lucrurile. Adolf nu mergea la Academie deloc. De-abia acum înțelegeam multe dintre aspectele care mă miraseră la el. Sincer mâhnit de nesansa lui, l-am întrebat dacă-i spusese mamei lui că nu intrase la Academie. «Tu ce crezi?» mi-a răspuns. «Cum aș fi putut s-o împovărez pe mama, aflată pe moarte, cu grijile astea?»

Nu puteam decât să fiu de acord. O vreme am stat amândoi tăcuți. Poate că Adolf se gândea la mama lui. Apoi am încercat să dau o turnură practică întregii discuții. «Și acum ce-o să faci?» l-am întrebat.

«Și acum ce-o să fac, acum ce-o să fac?», s-a răstit el nervos. Ai și început? Și acum ce-o să fac?» Probabil că și el se întrebase același lucru de sute de ori, pentru că sigur nu discutase cu nimeni acest subiect. Disprețuitor, a mai rostit o dată întrebarea – «Și acum ce-o să fac?» –, dar, în loc să dea un răspuns, s-a așezat la masă și s-a baricadat între cărți. «Și acum ce-o să fac?»

A potrivit lampa, a luat o carte, a deschis-o și a început să citească. Eu m-am dus să dau jos orarul de pe ușa dulapului. El și-a ridicat privirea, a văzut ce fac și mi-a spus calm: «Nu te obosi».“

Faptul că a conceput o asemenea minciună și și-a dus viața în conformitate cu ea în loc să recunoască în fața prietenului său că a eșuat ne spune ceva despre capacitatea lui de a nega realitatea în favoarea iluziei, dar mai presus de toate ne dă un indiciu despre mândria lui. Prietenia lor se bazează pe faptul că Hitler vorbește și Kubizek ascultă, Hitler acționează și Kubizek se ia după el, pe scurt, Hitler îl domină și Kubizek se supune. În decursul acelei primăveri, raporturile lor de putere suferă o schimbare fundamentală, nu doar pentru că, spre deosebire de Hitler, Kubizek intră la Academie, ci și pentru că acesta din urmă are rezultate foarte bune. I se încredințează în curând ore de predat, la festivitățile de final de an dirijează concertul din prima seară, iar trei dintre cântecele compuse de el sunt interpretate în a doua seară, pe lângă un fragment din sextetul lui pentru coarde. Hitler este martorul tuturor felicitărilor și urărilor pe care le primește Kubizek din partea profesorilor săi, inclusiv de la directorul Conservatorului. Hitler este entuziasmat și mândru, dar, după cum scrie Kubizek, nu este greu să-ți imaginezi „ce gândește el în adâncul inimii lui" Succesul prietenului său îi scoate în relief propriul fiasco. Chiar dacă îl domină atunci când sunt doar ei doi și lasă impresia că-i este superior, atunci când e vorba de ceva concret, de ceva care contează, el este eclipsat și depășit.

Este vară, cei doi au locuit împreună cinci luni, acum Kubizek urmează să meargă acasă la părinții săi din Linz, apoi trebuie să-și facă stagiul militar de opt săptămâni în cadrul trupelor de rezervă ale Austro-Ungariei înainte de a se întoarce la Viena pentru continuarea studiilor. Hitler urmează să rămână în apartament; nu are bani să călătorească și, de altfel, nici nu are unde să meargă. În timpul verii îi trimite lui Kubizek cărți poștale și scrisori, totul este bine, îl preocupă îndeosebi proiectele de construcții care se desfășoară la Linz și dorește să fie ținut la curent cu mersul lucrărilor. Kubizek face întocmai. El lucrează în atelierul tatălui său, își plătește jumătatea lui de chirie la Viena, pleacă la stagiul militar, iar în noiembrie îi transmite lui Hitler un mesaj despre ziua și ora când va sosi la Viena, astfel încât să vină la gară să-l ajute cu bagajul.

„Am luat, așa cum îi scrisesem și lui, trenul de dimineață pentru a câștiga timp și am ajuns la Westbahnhof la ora trei după-amiază. El trebuia să fie acolo și să mă aștepte, m-am gândit eu, în locul obișnuit, la chioșcul de bilete. Trebuia să mă ajute să car cufărul greu în care aveam ceva și pentru el din partea mamei mele. Oare nu l-am văzut eu? M-am întors, dar nu era nicăieri de-a lungul barierei. M-am dus în sala de așteptare. M-am uitat în van după el: Adolf nu era acolo. Poate că era bolnav. Îmi povestise în ultima scrisoare că se lupta în continuare cu vechea lui problemă, bronșita. Am lăsat cufărul la bagaje și, în culmea îngrijorării, m-am grăbit înspre Stumpergasse. Doamna Zakrey s-a bucurat să mă vadă, însă m-a informat imediat că dăduse camera. «Dar prietenul meu, Adolf?» am întrebat-o eu consternat.

Cu o expresie întrebătoare pe chipul ei ridat, m-a privit făcând ochii mari.

– Dar nu știi că domnul Hitler s-a mutat de aici?

Nu, nu știam.

– Unde s-a mutat?

– Domnul Hitler nu mi-a spus.

– Dar trebuie să-mi fi lăsat un mesaj – o scrisoare poate, sau o carte poștală. Cum altfel aș putea să dau el?

Proprietăreasa a scuturat din cap.

– Nu, domnul Hitler nu mi-a lăsat nimic.

– Nu mi-a transmis nici măcar salutări?

– Nu a spus nimic."

Kubizek l-a revăzut pe Hitler de-abia după treizeci de ani. Acesta dispăruse și nu voia să fie găsit. Dacă ar fi vrut să păstreze legătura, s-a gândit Kubizek, Hitler ar fi putut să-i lase noua adresă fostei proprietărese, sau părinților lui, la Linz, sau la Conservator. El nu a făcut niciodată asta, deci era indubitabil că voia să fie lăsat în pace. Kubizek a vizitat-o pe sora lui vitregă data următoare când s-a dus la Linz, dar ea nu știa nimic despre ce făcea Hitler sau cu ce se îndeletnicea.

Există numeroase motive care să-l fi împins pe Hitler la pasul atât de radical de a rupe legătura cu singurul om din viața lui. Cel mai probabil a făcut-o din mândrie: în septembrie, pe când Kubizek își efectua stagiul militar, Hitler dăduse din nou admitere la Academie

și fusese respins, de data aceasta chiar de la prima probă. Din ceea ce povestește Kubizek despre caracterul lui, nu este dificil să ne imaginăm că acest ultim eșec a fost prea zguduitor ca să i-l împărtășească prietenului său. Un alt motiv este legat tot de mândrie; după un an petrecut la Viena, întrerupt de lunile premergătoare morții mamei, banii au început să se termine, nu mai avea fonduri ca să locuiască în Stumpergasse și nu avea nici un mijloc de a câștiga bani fără a se înjosi căutându-și „o slujbă pentru pâinea cea de toate zilele", cum se exprima el disprețuitor; aceea a fost încă o lovitură pentru orgoliul său în relația lui cu Kubizek. Ultimul motiv a fost acela că prietenul său reprezenta singura legătură cu Linzul; prin intermediul părinților acestuia, familia lui ar fi putut imediat să prindă de veste unde locuiau cei doi tineri. Făcându-se nevăzut, Hitler rupea definitiv și legăturile cu familia lui, adică cu familia surorii sale vitrege.

Odată ce Kubizek a fost scos din peisaj, nu mai știm nimic despre viața lui Hitler din anul care a urmat. Asta spune multe, pentru că viața lui este una dintre cele mai documentate și mai temeinic analizate din ultima sută de ani. Din arhivele oficiale știm că s-a mutat din Stumpergasse într-o cameră mai ieftină, nu departe de prima adresă, în Felberstrasse. În formularul de înregistrare de la poliția locală a trecut ocupația de „student", deși la sosirea în oraș se declarase „artist". A locuit în Felberstrasse preț de un an, până în vara următoare. Nimeni nu știe ce a făcut în anul acela. Singura informație care există este că s-a retras din asociația muzeului din Linz pe data de 4 martie, probabil pentru a economisi modesta cotizație pe care trebuia s-o plătească. În august 1909, adică după încă un an, s-a mutat într-o cameră și mai ieftină, în zona limitrofă a orașului, pe Sechshauser Strasse, unde și-a declarat ocupația de „Schriftsteller", adică autor sau scriitor. A locuit acolo trei săptămâni, după care a dispărut fără urmă. Pe formularul de înregistrare, cineva a scris: „Mutat, fără o adresă cunoscută". Este foarte probabil ca în toamna și iarna aceea Hitler să fi trăit ca un vagabond, fără un acoperiș deasupra capului. Nu puteai să iei cu chirie o cameră fără să te înregistrezi la poliție, și chiar dacă toate datele despre Hitler au fost scoase din arhivele austriece de către naziști după Anschluss, ele nu s-au pierdut, ci s-au păstrat în arhivele NSDAP, și acolo nu există nici o informație. Un alt indiciu despre faptul că ajunsese un om al străzii este o observație

făcută despre el – singura observație din acea perioadă – de către o rudă a primei sale gazde, doamna Zakrey. Aceasta l-a recunoscut pe Hitler printre oamenii fără adăpost care stăteau la coadă la supa distribuită gratuit. „Hainele lui arătau neîngrijit", a spus ea, „și mi-a fost milă de el, pentru că înainte era atât de bine îmbrăcat."

Următoarea dată când apare în arhivele poliției este decembrie 1909, atunci când a petrecut o noapte într-un adăpost pentru oamenii străzii din Meidling. Acolo a cunoscut un vagabond, un om al străzii, având la activ mai multe condamnări pentru înșelăciune și furt, iar acesta și-a scris memoriile ulterior. Pe nume Reinhold Hanisch, el relatează că Hitler, care atunci avea douăzeci de ani, părea trist, era extenuat, lihnit de foame și avea picioarele pline de răni. Ploaia și substanța dezinfectantă, cu care toți cei de la adăpost trebuiau să-și deparaziteze hainele, îi transformaseră costumul albastru cu dungi în violet. Nu avea nimic, probabil că vânduse tot ceea ce adusese cu sine de la Linz. Conform lui Hamann, Hitler i-a spus lui Hanisch că fusese dat afară de gazdă, că petrecuse câteva nopți la cafenele, până când i s-au terminat banii, și după aceea dormise pe băncile din parc. Nu mâncase nimic mai multe zile, și i-a povestit că într-o noapte s-a dus la un om beat și i-a cerut bani, dar bărbatul nu a făcut decât să-l înjure. Acum a primit puțină pâine de la ceilalți clienți ai adăpostului, care i-au vândut și niște ponturi despre cum să primească gratuit supă și îngrijiri medicale.

Aceasta nu este Viena în care au crescut Stefan Zweig și Ludwig Wittgenstein; și dacă Hitler făcea parte dintr-o clasă socială inferioară atunci când a luat cu chirie camera din Stumpergasse împreună cu Kubizek, acum el se află în mod cert pe ultima treaptă a societății. Mai jos de atât nu poate ajunge. Nu are un loc de muncă, nu are apartament, nu are bani, mâncare, nu are nici un prieten și nici vreo cunoștință. Nu deține nimic, hainele lui sunt zdrențuite, îngheață de frig și face foamea. Ipoteza că ar fi fost un leneș și un trântor, cum scrie Kershaw, nu se potrivește deloc cu faptul că el se află aici. A fi indolent înseamnă să trăiești confortabil, a fi indolent înseamnă să alegi cea mai simplă cale. Acea viață pe care o duce el acum, chiar la limita existenței, la mila altora, nu este o viață comodă, este cel mai extenuant mod de trai imaginabil. Când ne gândim că Hitler

avusese oferte de lucru atunci când plecase de la Linz, atât de la un fost vecin, cât și de la tutorele său, că avea rude la țară pe care obișnuia să le viziteze vara împreună cu mama lui, iar cumnatul lui, care avea un post stabil de funcționar public, l-ar fi putut găzdui o perioadă și l-ar fi ajutat să-și găsească o slujbă numai dacă și-ar fi plecat fruntea, faptul că-l găsim aici, în starea cea mai precară, indică tocmai opusul comodității, al indolenței și al lenei. La el, negarea vieții mic-burgheze nu este un „nu" confortabil, este un „nu" absolut, pentru care este dispus să plătească scump.

De ce? ne-am putea întreba. Ce anume voia să facă? A dat examen de admitere de două ori la Academie, John Toland menționează chiar trei încercări, din care una din septembrie a aceluiași an, deci oricum își dedicase viața acestui țel. Și-a declarat ocupația de „artist" la primul apartament, „student" la al doilea și „scriitor" la cel de-al treilea. A vorbit mult timp despre o carieră de pictor, apoi despre una de arhitect, iar printre ele a încercat să scrie drame, nuvele și o operă. Nu are succes cu nici una dintre ele, dar asta nu înseamnă că nu va reuși într-o zi. Un alt tânăr ambițios din pătura de jos a societății, cu o încredere în sine fără limite, care în ochii altora părea neîntemeiată, a trăit ani în șir de pe o zi pe alta fără alt țel decât acela de a deveni autor, și chiar a devenit la treizeci de ani, atunci când a debutat cu romanul *Foamea*. Van Gogh este un alt artist al vremii care și-a dus traiul în cea mai cruntă sărăcie și nu a dorit altceva decât să picteze, chiar dacă până la moarte nu a vândut nici un tablou. Dacă asta își dorea și Hitler, nu știe nimeni, dar dacă nu a nutrit o astfel de dorință, refuzul lui trebuie să fi fost cu atât mai dur și mai încăpățânat, pentru că atunci el a spus „nu" societății însăși și tuturor elementelor ei, respectiv munca, o carieră, căsătoria și copiii. Decât să facă parte din așa ceva, a preferat să trăiască în mizerie. Acesta nu este un indicator al lenei, ci este complet altceva. Se poate oare să se fi lăsat în voia sorții? Nu pare să se fi zbătut, nimic nu sugerează că s-a luptat ca un om care are o țintă precisă, ci pare mai degrabă că el își stabilise câteva principii de viață, care încet dar sigur l-au dus în subteran, la azilul pentru oamenii străzii din Meidling unde roiește pegra: oameni ai străzii, vagabonzi, cerșetori, alcoolici, criminali, șomeri, săraci, trișori și escroci.

Problemele sociale din Viena de la începutul secolului XX erau enorme. Sărăcia însemna violență, lipsă de locuințe, mai multe mii de oameni care trăiau în condiții complet inadecvate, și aceștia se tot înmulțeau, pentru că imigranții din toate zările imperiului veneau în valuri în capitală. Prețurile locuințelor au crescut brusc, proprietarii făceau speculații grosolane; în districtul muncitoresc Favoriten, într-un apartament locuiau în medie zece oameni, apartament care consta dintr-o cameră și o bucătărie fără apă curentă, scrie Hamann. Mortalitatea infantilă era, în mod incredibil, de patru ori mai ridicată în aceste zone ale Vienei decât în districtele mai bogate. Aproape toate pivnițele erau amenajate ca locuințe, și paturile care nu erau folosite în timpul zilei erau închiriate așa-numiților *Bettgeher*, adică „plimbă-patul"; aceștia erau oameni ai străzii cărora li se dădea voie să folosească patul maximum opt ore, însă nu li se permitea să rămână acolo în restul zilei. În 1910 erau mai mult de optzeci de mii de oameni „plimbă-patul" în Viena. Nu exista nici un sistem de asigurări sociale, singura asistență oferită sărmanilor era cea caritabilă, supa săracilor, adăposturi, aziluri și cămine pentru copii, toate în regim privat, multe înființate de filantropi evrei. Câtorva norocoși li se îngăduia ocazia să-și potolească foamea cu resturile de la taverne și de la spitale, și când un brutar împărțea pâinea rămasă nevândută veneau în grabă hoarde de oameni, după cum scrie Hamann, și putea să iasă cu bătaie. Lipsa locuințelor era din ce în ce mai stringentă, și adăposturile, care pe timpul zilei erau supraaglomerate de oameni „plimbă-patul", au început să țină deschis și noaptea. Cele mai rele erau însă cazările ilegale. Hamann citează descrierea condițiilor de acolo consemnată de un jurnalist al vremii: apartamentele sunt pline ochi de oameni care nu se cunosc, sunt mulți copii, adesea în același pat care colcăie de păduchi și gândaci, în aceeași încăpere trebuie să faci mâncare, să te speli, să trăiești, să dormi, să înveți și să muncești pentru a câștiga bani. El scrie despre un grajd care fusese declarat inutilizabil pentru animale, dar în care locuiau zece persoane, dintre care trei copii. Într-un apartament de două sau trei camere, situat într-o casă dărăpănată, sortită demolării, puteau să locuiască peste optzeci de oameni, bărbați și femei, bolnavi și sănătoși, alcoolici și prostituate, și copii de toate vârstele. „Totul în

jurul meu era o adunătură haotică de oameni, cârpe și jeg. Camera părea să fie o minge de jeg." Era plin de șobolani în astfel de locuri și bolile se răspândeau cu repeziciune, holeră, tuberculoză, sifilis. Din cerșit nu se câștiga aproape nimic, deci pentru mulți prostituția era singura cale de ieșire, inclusiv în cazul copiilor.

În fața azilului din Meidling, care prelua în jur de o mie de persoane, acolo unde a sosit și Hitler în decembrie 1909, în fiecare seară se formau cozi lungi de sărmani, supravegheați de paznici cu sarcina de a preveni iscarea disputelor între cei care nu reușeau să prindă loc. Ziarele scriau despre asta doar dacă se întâmpla ceva tragic; de exemplu, un copil care murise înghețat în fața porților azilului sau un bolnav care, neprimind îngrijiri medicale, își dăduse sufletul acolo. În 1908, membrii opoziției din consiliul municipal au dorit să înființeze adăposturi și să deschidă depourile tramvaielor pentru oamenii străzii, dar autoritățile s-au mulțumit să indice măsurile deja luate, care de fapt nu fuseseră puse în aplicare, afirmând că toți cei rămași fără locuință în Viena purtau întreaga responsabilitate pentru situația lor, scrie Hamann. Nu existau nici un fel de politici municipale, iar în acest iad social scăpat de sub control imigranții, mai precis imigranții slavi și evreii din estul Europei, erau cei mai defavorizați; nu puțini erau cetățenii care doreau ca spitalele să accepte numai austrieci și să-i refuze pe ceilalți.

Hitler însuși descrie astfel condițiile de trai ale zilierilor:

„Și acum mă trec fiorii când mă gândesc la văgăunile mizere în care trăiau oamenii, la oribilele aziluri și case de raport, la acele imagini sinistre cu gunoaie și o murdărie dezgustătoare, ba chiar și mai rău"

Așa arătau toate orașele mari din Europa acelor vremuri, fenomenul datând din perioada valurilor de industrializare și urbanizare din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Era o nouă formă de sărăcie, concentrată în marile orașe, unde oamenii din pătura de jos trăiau atât de îngrămădiți și erau atât de numeroși și lipsiți de identitate, încât, într-un mod frapant, majoritatea surselor epocii îi numeau hoarde, mulțimi sau armate de săraci.

Scriitorul american Jack London a publicat în 1903 o carte de reportaje despre mahalalele din estul Londrei – *The People of the*

Abyss. El numește zonele acelea ghetouri, „uimitor de mizere și de vaste, unde două milioane de muncitori viermuiesc, se înmulțesc și mor" Un milion opt sute de mii de oameni trăiesc la sau sub limita subzistenței în Londra, scrie el, iar alți un milion sunt despărțiți de sărăcia totală numai de salariul pe o săptămână. Disperarea despre care vorbește el este greu de digerat și de înțeles, dar consecințele mortalității extrem de ridicate și condițiilor de trai înfiorătoare sunt clare: aici, în ghetourile săracilor, viața valorează mult mai puțin decât în afară. Valorează mai puțin pentru că moartea este mereu prezentă și pentru că acele condiții inumane de trai sunt practic insurmontabile. În West End, notează el, optsprezece la sută dintre copii mor înainte de a împlini cinci ani; în East End, cincizeci și cinci la sută dintre copii mor înainte de a împlini cinci ani. Adică un copil din doi. „Și există străzi în Londra unde dintr-o sută de nou-născuți mor cincizeci în primul an de viață, iar dintre cei cincizeci care supraviețuiesc mai mor douăzeci și cinci înainte să împlinească cinci ani. Măcel!"

Iar pe cei care scapă cu viață îi așteaptă munca, în fabrici unde condițiile nu sunt doar nocive, ci de-a dreptul letale. În industria țesăturilor, modul de prelucrare a fibrelor de in presupune udarea hainelor și a picioarelor, ceea ce duce la bronșită, infecții pulmonare și reumatism, și femeile, care încep munca de la șaptesprezece sau optsprezece ani, se prăbușesc și devin niște epave la treizeci de ani. Muncitorii din industria chimică, „aleși dintre cei mai puternici și mai bine clădiți", au speranța de viață mai mică de patruzeci și opt de ani. Praful din industria ceramică se depune an după an în plămâni îngreunând tot mai mult respirația, până când lucrătorii nu mai pot respira deloc.

Jack London și-a scris cartea la Londra în 1903, adică la treizeci și cinci de ani după ce Karl Marx și-a publicat primul volum din *Capitalul*, dar la numai optsprezece, respectiv nouă ani după publicarea postumă a volumelor doi și trei. Jack London era socialist, iar *The People of the Abyss* a reprezentat o încercare de a trezi conștiința publică, autorul pătrunzând într-o lume care în mod obișnuit era observată de la mare distanță și descriind-o din interior. Cartea nu conține nici o analiză, ci foarte multe emoții; indignarea și resemnarea sunt cele care predomină. *Capitalul*, pe de altă parte, este o analiză

a condițiilor prealabile ale vieții mizere pe care o descrie Jack London, adică marfa, munca și capitalul. În pofida caracterului ei teoretic, lucrarea conține și ample expuneri statistice ale situației clasei inferioare, aceeași oameni pe care-i va vizita ulterior London, și nu există deosebiri substanțiale între deceniile al șaselea și al șaptelea din secolul al XIX-lea și primul deceniu al secolului următor. În capitolul *Legea generală a acumulării de capital*, Marx vrea să arate în ce condiții s-a produs „creșterea fulminantă a bogăției și puterii" pe care industrializarea a adus-o claselor privilegiate, și nu se referă la condițiile de la locurile de muncă – care în sine erau șocante, cu program de muncă de șaisprezece–șaptesprezece ore, sau chiar mai mult, în spații înguste, fără lumină corespunzătoare și fără aerisire –, ci la cele din afara atelierului, unde muncitorii aveau cea mai proastă dietă și cele mai proaste condiții de locuit. În 1855 lista oficială număra 871 369 de săraci, adică oameni care nu aveau loc de muncă și care depindeau de ajutorul statului pentru a supraviețui, în timp ce în 1864, din cauza crizei din industria bumbacului, cifra a crescut la 1 014 978 de persoane. Aceștia sunt oameni care trăiesc sub limita existenței.

Oamenii aceștia, în număr atât de mare, constituiau o problemă imposibil de gestionat pentru societate, pentru că fenomenul care i-a adus în această situație, provocând o transformare radicală a condițiilor de producție, adică industrializarea masivă, nu a fost acompaniat de nici o formă de planificare socială; aceste gropi fără fund ale sărăciei, concentrate în enormele zone asemănătoare ghetourilor din orașe, au apărut în doar câteva decenii, și nu puțini au fost cei care le-au considerat efectul unei legi naturale sau al unei forțe a naturii – mai ales după apariția teoriei revoluționare a lui Darwin despre *survival of the fittest*, a cărei axiomă era aplicată și domeniului social, iar aparenta decădere morală și sufletească era pusă pe seama unui fel de inferioritate autoprovocată, care prolifera iremediabil în rândul claselor de jos ale societății.

Era de parcă o întreagă societate sau ordine socială se dezvoltase în interiorul celei vechi, și presiunea enormă pe care o exercita asupra structurii acesteia cu greu poate fi subestimată. Înainte de industrializare, în societatea rurală, nu existau clase, ci oameni cu statusuri diferite, și sărăcia se manifesta în alte moduri, care erau remediate

și ele în alte moduri. Ca instrumente de interpretare a mișcărilor de o enormă anvergură ce avuseseră loc în societate, analizele lui Marx erau, evident, neprețuite. El însuși a înfruntat consecințele sărăciei, deoarece trei dintre copiii lui au murit de mici, și a văzut suferința cu ochii săi în marile centre industriale englezești, de unde s-a răspândit sistematic, de parcă ar fi ascultat de o lege proprie, în toate colțurile lumii.

Industrializarea era nestăvilită, la fel și suferința pe care o lăsa în urma ei, iar încrâncenata luptă politică din Europa de la începutul secolului XX se desfășura în principal între o soluție orizontală, transfrontalieră, și o soluție verticală, adică națională. Cu alte cuvinte, identificarea fie cu clasa socială, fie cu planul local. Hitler, care provenea dintr-un mediu mic-burghez, dintr-un oraș relativ omogen, unde își aveau originile și toate idealurile lui, a pus mare accent pe problematica sărăciei în *Mein Kampf*, pe care a scris-o mult timp după ce nu mai era amenințat de decăderea care îl înconjurase odinioară. El a înțeles problema în primul și în primul rând structural:

„Dacă voiam să nu ajung la disperare văzându-i pe oamenii din jurul meu, trebuia să învăț să disting între ființa lor exterioară și viața lor, cu cauzele care o aduseseră în acel punct. Doar așa puteam să suport totul fără să renunț la speranță. Atunci, din nenorocire și suferință, din murdărie și mizerie morală, se iveau nu *oameni*, ci urmările nefericite ale unor legi eșuate, iar greutățile propriei mele vieți, la fel de apăsătoare ca ale celorlalți, m-au ferit să cad într-un sentimentalism patetic în fața jalnicelor produse ale acestui proces de dezvoltare.

Nu, lucrurile nu trebuie privite așa"

Hitler considera sărăcia o problemă politică de mare importanță și era la fel de zguduit de cruzimea ei precum Karl Marx și Jack London, dar la Viena ea nu s-a ivit dintr-o clasă muncitorească relativ omogenă, ca la Londra; în capitala austro-ungară veneau imigranți din toate colțurile imperiului în căutarea unui loc de muncă, și conflictele etnice, care abundau în oraș în acei ani, au fost decisive pentru modul în care Hitler și-a înțeles epoca. El era un german născut în Austria, tatăl lui a fost un naționalist german, dar moderat,

loial față de kaizer, în timp ce mulți dintre profesorii de la școală și majoritatea elevilor cultivau un naționalism german mai radical, și acea idee a supremației națiunii, nu numai din punct de vedere constituțional, ci aproape ca o entitate metafizică, străbate toate ideile din *Mein Kampf*, și de asemenea, după cum reiese din memoriile lui Kubizek, ideea respectivă impregna toate concepțiile lui Hitler despre politică din perioada când era adolescent și tânăr adult. Când vedea nedreptatea socială, el nu se uita în primul și în primul rând la relația dintre clase pentru a căuta o rezolvare, ci la relațiile dintre popoare. În marele imperiu german la care visa nu avea să existe o delimitare între muncitor și cetățean, sau între cetățeanul simplu și aristocrat, ci între germani și non-germani. Această viziune l-a făcut, încă de la optsprezece ani, să se declare un antimarxist convins. Orientarea internațională a marxismului era contrară tuturor ideilor pentru care milita Hitler. El era anticapitalist din aceeași cauză. Și faptul că a trăit în sărăcie și că a văzut consecințele dezumanizante ale acesteia la Viena nu este deloc neesențial pentru concepția despre nenorocirii societății pe care o exprimă în *Mein Kampf*, unde sărăcia este înțeleasă drept o consecință a procesului de dezintegrare a dublei monarhii și a capitalismului internațional mai degrabă decât o problemă legată de structura claselor sociale. Nu este o exagerare să se afirme că meticulozitatea și nevoia lui uriașă de a controla totul se pot interpreta drept un fel de întrupare a dorinței sale de a delimita structurile mari în fragmente mai mici și manevrabile, în același mod în care spaima lui de tot ceea ce se răspândește, tot ceea ce trece granițele, cum ar fi bolile contagioase și mizeria, poate fi văzută ca un fel de reprezentare a tuturor marilor curente și forțe angrenate în acele vremuri, și care nu cunoșteau limite naționale, pentru că în *Mein Kampf* tocmai asta se petrece – o reinterpretare a lumii exterioare din prisma trăirilor interioare și a temperamentului autorului.

„La începutul secolului, Viena era, din punct de vedere social, unul dintre cele mai înapoiate orașe din Europa.

Bogățiile opulente se învecinau cu o sărăcie îngrozitoare. În centru și în districtele apropiate se simțea pulsul imperiului de 52 de milioane de locuitori, cu toată strălucirea îndoielnică a creuzetului multinațional. Curtea imperială, în toată splendoarea ei, avea efectul

unui magnet asupra bogăților și inteligenței din întreaga țară. Acestor aspecte li se adăuga centralizarea puternică a monarhiei habsburgice.

Monarhia era singura care putea să țină laolaltă populațiile acestea provenind din culturi diferite. Dar urmarea a fost o concentrare extraordinară a celor mai înalte autorități în capitala imperială.

Viena nu reprezenta însă centrul monarhiei danubiene doar din punct de vedere politic și intelectual; era de asemenea un centru industrial. Pe lângă numeroșii ofițeri și funcționari de rang înalt, artiști și oameni de știință, trăia acolo o armată încă și mai numeroasă de muncitori. Bogăția aristocrației și a comercianților, în contrast cu o sărăcie cumplită. Prin fața palatelor de pe Ringstrasse treceau mii de șomeri, și sub această *Via Triumphalis* a vechii Austrii oamenii străzii se adunau la un loc în bezna și mizeria canalelor.

În aproape nici un alt oraș german nu se putea studia mai bine chestiunea socială decât la Viena. Dar să nu ne amăgim. Acest «studiu» nu se poate face dintr-un turn de fildeș. Cel care nu a fost mușcat de această viperă ucigașă nu poate ști cum sunt colții ei veninoși. Altminteri nu va rezulta nimic altceva decât o vorbărie superficială și sentimentalisme ieftine. Ambele sunt la fel de dăunătoare. Prima, pentru că niciodată nu va reuși să pătrundă în miezul problemei, a doua, pentru că trece pe lângă subiect. Nu știu ce este mai rău: indiferența față de nevoile sociale, așa cum vedem zi de zi la majoritatea celor care au avut noroc în viață sau care s-au ridicat prin propriile strădanii, sau condescendența și adesea completa lipsă de tact afișate de către unele femei elegante, îmbrăcate fie în fustă, fie în pantaloni, care, întotdeauna pline de grație, declară că «sunt alături de popor».

Oricum ar fi, acești oameni se înșală în toate privințele mai mult decât ar fi vreodată în stare să priceapă cu spiritele lor total lipsite de instinct. În consecință, spre marea lor mirare, rezultatul produs de „eforturile" lor sociale este întotdeauna zero, ba chiar adesea se confruntă cu un refuz indignat, pe care ei îl interpretează drept o dovadă a nerecunoștinței poporului.

Oamenii descriși mai sus nu vor să înțeleagă că activitatea socială nu are nici o legătură cu ceea ce fac ei; înainte de orice, nu poate pretinde recunoștință, deoarece funcția acestei activități nu este să împartă favoruri, ci să restabilească drepturi.

Eu n-a trebuit să studiez problema socială în modul acesta. Atunci când m-a atras în infernul ei de suferințe, nu m-a invitat să «studiez», ci, din contra, m-a folosit pe mine drept cobai. Nu problemei sociale trebuie să-i fiu recunoscător pentru că acest cobai, din fericire, a supraviețuit cu bine operației."

Fragmentul, atât de tipic pentru *Mein Kampf*, începe cu descrierea diferenței dintre opulența și sărăcia din Viena, privită de la mare depărtare, în mod general, și totuși nu cu neutralitate; statul acesta format din mai multe naționalități are o„strălucire îndoielnică" și numeroasele naționalități pe care puterea centrală le ține închegate se amestecă într-un „creuzet". Concluzia imediată este că nici un oraș nu este mai potrivit decât acesta pentru a studia chestiunea socială. Dar asta se poate întâmpla doar într-un singur fel, adică prin propria percepție, și nu doar atât, ci cercetătorul trebuie să fost „mușcat de această viperă ucigașă", cu alte cuvinte, trebuie să fi trăit el însuși în sărăcie. Textul spune: eu am fost acolo, eu știu despre ce vorbesc, spre deosebire de aproape toți ceilalți. Se reliefează aici un etos, același etos care este evocat periodic la începutul cărții; treptat, prin insistența meticuloasă și prin lipsa fundamentală a altor perspective, etosul propagă cu de la sine putere, nu mai este „e adevărat pentru că eu, cel care afirm asta, am văzut cu ochii mei", ci „e adevărat pentru că eu afirm asta"

În ce scop folosește textul această legitimare? El nu se bazează pe nici o analiză, chiar din contra, este o vituperare împotriva celor care afirmă condescendent că „sunt alături de popor" și care nu-și dau seama că actele lor ipocrite de caritate sunt umilitoare pentru beneficiari. Hilter împărtășește această viziune cu Marx, dar la Hitler, judecând după brusca ridicare a tonului și legătura strânsă pe care o are subiectul cu autorul, semnalată de folosirea pronumelui la persoana întâi, pare să izvorască din experiența lui, fiind amplificată de misoginie. Concluzia, că o activitate socială autentică nu înseamnă să împarți ajutoare, ci să restabilești o ordine mai justă, este o altă idee pe care Hitler o are în comun cu Marx.

În descrierea lui Jack London, viața din ghetourile din East End este crudă, brutală și josnică, se folosesc termeni precum „barbar" și „primitiv", iar pentru cei care trăiesc acolo, la marginea lumii,

în cele mai crunte lipsuri, bărbați care beau și-și bat nevestele și-și neglijează copiii, de exemplu, sau femei cărora le mor pruncii din cauza bolilor și care ele însele tușesc, și îngheață și fac foamea, nu există acea distanță față de mizerie care să le îngăduie o perspectivă generoasă asupra semenilor ori să-i determine să lupte pentru susținea ideilor umaniste, așa cum poate să facă Jack London în timp ce se plimbă și se uită la ei de parcă ar aparține unui înspăimântător *freak show*. Compasiunea are nevoie de un minimum de confort material. Așa cum zice și Mackie Șiș în *Opera de trei parale* de Bertolt Brecht: „*Erst kommt das Fressen, dann kommt die Moral*" – Pe primul loc vine mâncarea, abia apoi morala. Același lucru se aplică și în cazul demnității umane. Pentru că ceea ce se petrece în aceste zone vaste de ghetouri este că viețile oamenilor se devalorizează, atât în ochii lor, cât și în ochii celor de afară. Jack London scrie următoarele:

„Nu există spectacol mai sinistru pe pământ decât acela din «Estul cumplit», cu ale sale Whitechapel, Hoxton, Spitalfields, Bethnal Green și Wapping spre East India Docks. Culoarea vieții este cenușie și mohorâtă. Totul este deșertăciune, lipsă de speranță, neputință și murdărie. Cada pentru baie este un obiect complet necunoscut, la fel de mitologic ca și ambrozia zeilor. Oamenii înșiși sunt murdari, iar orice încercare de curățare se transformă într-o farsă uriașă, atunci când nu este deplorabilă și tragică. Miasme stranii și înțepătoare sunt purtate de vântul unsuros, și ploaia, atunci când plouă, seamănă mai degrabă cu vaselina decât cu lacrimile cerului. Până și dalele de piatră sunt murdare de grăsime.

În locurile acestea își duce traiul o populație la fel de anostă și de lipsită de fantezie ca lungile mile cenușii de cărămizi murdare. Religia a trecut practic pe lângă ea, și aici domnește un materialism bădăran și stupid, fatal deopotrivă pentru preocupările spirituale și pentru instinctele mai rafinate ale vieții.

Casa unui englez este castelul acestuia, așa se obișnuia să se spună cu mândrie pe vremuri. Astăzi însă, acesta este un anacronism. Oamenii ghetourilor nu dețin case. Ei nu cunosc semnificația și sfințenia vieții de acasă. Până și locuințele municipale, unde stau muncitorii din pătura superioară, sunt niște barăci supraaglomerate. Ei nu au o viață de familie. Limba însăși o dovedește. Tatăl,

întorcându-se de la muncă, își întreabă copilul pe stradă unde este mama lui, iar răspunsul acestuia este: «În clădire».

A răsărit o nouă rasă: oamenii străzii. Ei își petrec viețile la muncă și pe străzi. Au văgăuni și culcușuri în care se târăsc cu scopul de a dormi, și asta e tot. Nu poți travesti cuvântul ca să numești «case» astfel de văgăuni și culcușuri. Englezul tipic, tăcut și rezervat a dispărut. Oamenii de pe străzi sunt gălăgioși, gregari, temperamentali, iuți la mânie, cel puțin atunci când sunt încă tineri. Pe măsură ce îmbătrânesc, devin tot mai îmbuibați cu bere. Când nu mai au nimic de făcut, rumegă exact ca vitele. Pot fi întâlniți pretutindeni, stând la colț de stradă, holbându-se în neant. Priviți-l pe unul dintre ei. Va sta acolo, nemișcat, vreme de câteva ore, și când veți pleca, tot acolo îl veți lăsa, holbându-se în neant. Este aproape fascinant. Nu are bani de bere, și culcușul lui este doar pentru somn, deci ce-i mai rămâne de făcut? Deja a rezolvat misterele iubirii pentru o fetișcană, apoi pentru soție și pentru copil, și toate i s-au părut deziluzii și prostii, ceva la fel de zadarnic și trecător ca picăturile de rouă ce se evaporă rapid în fața trăirilor intense ale vieții"

Marx citează dintr-un studiu despre nivelul de trai din anul 1863, întocmit de un anume dr. Simon:

„«Trebuie să ne amintim că privațiunile alimentare sunt suportate extrem de greu și că de obicei ele nu vin decât în urma altor privațiuni. Cu mult înainte ca subnutriția să devină o chestiune preocupantă, cu mult înainte ca fiziologul să se fi gândit să numere particulele de azot și de carbon care despart viața de moartea prin inaniție, gospodăria este deja lipsită de orice confort material. Îmbrăcămintea și încălzirea sunt încă și mai puțin îndestulătoare decât hrana. Lipsește un adăpost adecvat împotriva intemperiilor; spațiul locativ se reduce la dimensiuni care provoacă și agravează bolile; obiectele de menaj și mobila sunt aproape inexistente; până și întreținerea curățeniei devine costisitoare sau dificilă. Dacă din respect pentru propria persoană se mai fac încercări de a se menține curățenia, orice asemenea încercare sporește chinurile pricinuite de foame. Locuința se caută acolo unde ea poate fi procurată la prețul cel mai mic: în cartierele unde activitatea poliției sanitare dă cele mai slabe rezultate, unde sunt cele mai

infecte canale de scurgere, cele mai proaste mijloace de comunicație, cele mai multe gunoaie în plină stradă, unde alimentarea cu apă este cea mai redusă sau cea mai proastă și unde lumina și aerul aproape că lipsesc. Iată condițiile care amenință inevitabil sănătatea săracilor atunci când sărăcia se asociază cu subnutriția. Dacă toate aceste rele la un loc sunt insuportabile, subnutriția este, prin ea însăși, extrem de gravă. [...] Acestea sunt reflecții dureroase, îndeosebi dacă ne amintim că sărăcia despre care este vorba nu e rezultatul binemeritat al trândăviei. Este sărăcia unor oameni care muncesc. Munca aceasta, cu prețul căreia muncitorii de la orașe își cumpără hrana mizeră, depășește de cele mai multe ori orice limite. Și totuși, se poate spune numai într-un sens foarte relativ că această muncă îi dă muncitorului posibilitatea de a se întreține. [...] În majoritatea cazurilor, această întreținere nominală nu este decât o cale ocolită, mai scurtă sau mai lungă spre pauperism.»

Legătura intimă între nivelurile mai harnice ale muncitorimii și risipa, rafinată sau ostentativă, a bogaților, bazată pe acumularea capitalistă, este necesară cunoașterea legilor economice. Altfel stau lucrurile cu condițiile de locuit. Orice observator imparțial vede că, cu cât centralizarea mijloacelor de producție este mai masivă, cu atât îngrămădirea muncitorilor pe un spațiu redus este mai mare, deci cu cât acumularea capitalistă este mai rapidă, cu atât mai mizere sunt condițiile de locuit ale muncitorilor. «Îmbunătățirea» orașelor prin demolarea unor cartiere prost construite, prin construirea de palate pentru bănci, magazine etc., prin deschiderea străzilor pentru traficul comercial și pentru echipajele luxoase, prin introducerea tramvaielor cu cai etc., modernizare care însoțește creșterea avuției, îi alungă, evident, pe cei săraci în cocioabe tot mai aglomerate. Pe de altă parte, este îndeobște cunoscut faptul că scumpirea locuințelor este invers proporțională cu calitatea lor și că aceste mine ale mizeriei sunt exploatate de speculatorii imobiliari cu mai mult profit și cu mai puțină cheltuială decât au fost exploatate vreodată minele de argint de la Potosí. Caracterul antagonist al acumulării capitaliste, și deci al relațiilor capitaliste de proprietate în general, devine aici atât de evident, încât până și rapoartele oficiale engleze asupra acestui subiect sunt pline de atacuri eretice la adresa «proprietății și a drepturilor ei». Răul acesta ia o amploare atât de mare odată cu dezvoltarea industriei, cu acumularea capitalului, cu creșterea

și cu «înfrumusețarea» orașelor, încât nimic altceva decât teama de bolile infecțioase, care nu cruță nici «notabilitățile», a făcut ca între 1847 și 1864 să fie promulgate nu mai puțin de zece legi referitoare la igiena publică și ca în câteva orașe precum Liverpool, Glasgow etc., burghezia speriată să acționeze prin intermediul municipalităților ei. Totuși, dr. Simon spune în raportul său din 1865: «În general, în Anglia aceste rele sunt de necontrolat»"

Și astfel scrie Hitler:

„În două camere din subsol locuiesc șapte membri ai unei familii de muncitori. Dintre cei cinci copii unul este băiat, cam de trei ani. Aceasta este vârsta la care copiii își formează primele impresii. Oamenii care sunt foarte dotați de la natură își amintesc de această perioadă până când ajung la vârste înaintate. Încăperile înguste și supraaglomerate constituie condiții total nefavorabile, ducând la iscarea disensiunilor și certurilor. În aceste împrejurări, oamenii nu locuiesc împreună, ci înghesuiți unii în alții. Cea mai mică ceartă, care într-un apartament mai spațios ar putea fi aplanată prin păstrarea distanței unii față de alții o vreme, aici duce la interminabile și dezgustătoare dispute. Între copii, certurile sunt firești și ei le fac față; se bat mereu și uită repede. Dar când conflictul are loc între părinți și este aproape la ordinea zilei, în niște forme de o vulgaritate incredibilă, atunci o astfel de «educație prin exemplu», mai devreme sau mai târziu, va da rezultate la cei mici. Cel care nu cunoaște un astfel de mediu cu greu își poate imagina ce se întâmplă atunci când tatăl, în timpul certurilor, devine brutal față de mamă sau o maltratează de-a binelea. Un copil de șase ani, săracul de el, suspectează lucruri care i-ar putea face și pe adulți să se cutremure. Otrăvit moral și subnutrit, și cu căpșorul plin de păduchi, acest «micuț cetățean» începe să meargă la școala de stat. Cu mari dificultăți se forțează să citească și să scrie, și cam asta e tot. Învățatul acasă iese din discuție. Ba mai mult, mama și tatăl vorbesc în auzul copiilor despre profesor și despre școală într-un asemenea limbaj încât e imposibil de redat, și mai degrabă le mai aruncă vorbe grele micuților, în loc să și-i așeze în poală ca să-i învețe ceva de bun-simț. Copilul care aude așa ceva acasă nu are nici capacitatea de a dezvolta respect pentru oamenii din

jurul său. Nimic bun nu mai rămâne din umanitate, nici o instituție nu rămâne neîntinată, de la profesor până la conducătorii statului. Indiferent dacă este vorba despre religie sau morală, despre stat sau societate, totul e o apă și un pământ, totul fără excepție este denigrat în aceiași termeni obsceni și bălăcărit în noroi, din cauza unei conștiințe de joasă speță. Când acest tânăr de paisprezece ani iese de pe băncile școlii, e foarte greu de spus care trăsătură predomină în el: prostia crasă în ceea ce privește cunoștințele reale și abilitățile, sau nesimțirea crasă, care, în combinație cu imoralitatea, chiar și la această vârstă, ți-ar face părul măciucă.

Ce poziție va ocupa în viață acest om pentru care chiar și acum nimic nu este sfânt, care nu a văzut nimic măreț, dar care suspectează sau cunoaște toate abjecțiile vieții?

Copilul de trei ani a devenit un adolescent de cincisprezece ani care urăște toate formele de autoritate. Tânărul acesta nu a cunoscut altceva decât mizerie și dejecții și încă nu a văzut nimic care să-l inspire și să-l înflăcăreze.

De-abia acum intră la universitatea existenței.

Acum va începe aceeași viață pe care, când a fost copil, a văzut-o la tatăl său. Rătăcește pe străzi, Dumnezeu știe când vine acasă, și de dragul variației o mai bate uneori pe creatura demnă de milă care a fost odată mama lui, înjură lumea și pe Dumnezeu, și pentru un delict sau altul este trimis la școala de corecție.

Acolo își perfecționează cunoștințele.

Dar compatrioții lui burghezi sunt complet uluiți de acel «cetățean» căruia îi lipsește «sentimentul patriotic».

Zi de zi, la teatru, la cinematograf, în literatura de mâna a doua și în presa de duzină, ei văd otrava care le este turnată în cap oamenilor, și apoi se miră de «nivelul scăzut de moralitate» al maselor și de «lipsa sentimentului patriotic». De parcă influența cinematografului, a presei de duzină și altor lucruri de acest gen ar putea constitui o bază pentru recunoașterea măreției statului, complet separat de educația primită anterior"

La Viena, Hitler nu a fost apropiat de astfel de familii proletare; în acea perioadă a trăit în afara istoriei, în sensul că nu există nici un martor ocular al vieții pe care a dus-o, mai întâi singur într-o

cameră preț de un an și apoi, în săptămânile și lunile în care nu a avut nici o adresă, înainte de a-și face apariția la azilul pentru oamenii străzii, probabil că a dormit prin parcuri, și nu în vreun adăpost supraaglomerat pentru muncitori. Descrierea este un exemplu, o concretizare a unui fenomen abstract, decăderea tineretului proletar din cauza condițiilor sociale. Hitler dă multe exemple în *Mein Kampf*, dar aproape fără nici o povestire, cum este aceasta, și nu se implică niciodată în ele, așa ca aici, unde apelează la empatia cititorului, în disonanță cu tonul predominant în carte. Există însă și un element de identificare.

Ian Kershaw observă o nuanță autobiografică în acest pasaj. El scrie:

„În *Mein Kampf* există un paragraf în care Hitler prezintă relațiile dintr-o familie de muncitori; pentru scena în care copiii sunt martori când tatăl o bate pe mama lor, el se poate să se fi inspirat din propria experiență din copilărie. Nu se pot face decât speculații pe seama rezultatului pe care le-au avut aceste agresiuni asupra dezvoltării personalității lui Hitler. Este dificil să te îndoiești că au avut o mare însemnătate"

Dacă experiențele lui personale din copilărie își găsesc o exprimare aici, de parcă el, sub acoperirea neutralității exemplului, ar putea scrie despre el însuși, acesta este singurul caz din întreaga lucrare.

Nu e obligatoriu ca respectul pentru viață să-i fi fost diminuat de mizeria pe care a văzut-o la Viena, dar e posibil, și chiar așa s-a întâmplat în cazul lui, chiar dacă el în *Mein Kampf* neagă asta, subliniind că indivizii nu poartă nici o vină pentru existența lor nefericită, care a fost creată de un sistem ticălos. Dar cum își exprimă el ideea?

„Atunci s-au ivit, din toată nefericirea și suferința, din toată murdăria și degenerarea, nu *oameni*, ci urmările deplorabile ale unor legi deplorabile."

Aceasta este o afirmație trădătoare, tipică nu doar lui Hitler, ci întregii epoci. Spunând că nu este vina oamenilor înșiși pentru că sunt

abrutizați și maltratați, ci este vina sistemului de care aparțin, se dă glas unei concepții umaniste care subliniază că nu oamenii sunt infami și lipsiți de valoare, ci condițiile în care trăiesc. Totuși, o consecință a acestei atitudini este perceperea individului drept parte a unei clase, și dacă acea clasă este categoria importantă aici, viața indivdului își pierde din valoare, deoarece este privită în relație cu scopul comun al tuturor. Nu chipul și numele, ci mulțimea și numărul. Reducția sau absorbirea individului în masa amorfă era într-adevăr un fenomen nou, o urmare directă și perceptibilă a industrializării și urbanizării: hoarde de săraci, în care individul nu era o expresie a propriei personalități, ci a sărăciei sale; hoarde de muncitori care mărșăluiau la fabrică dimineața și se întorceau seara; armate de demonstranți pe străzi, adunându-se în mulțimi năvălitoare în piețe și în parcuri. Baudelaire era fascinat de râurile de oameni din metropolă, în care acest plimbăreț, *flâneur*, se îmbăia, Chaplin juxtapune turma de oi cu muncitorii ce se îndreaptă spre fabrică în *Timpurile moderne*, și Hamsun, care în primul și în primul rând era un individualist, și prin urmare nu disprețuia muncitorul, ci masele în care muncitorii erau niște neica nimeni, și-a lăsat protagonistul, pe August, să fie călcat în picioare de o mare de oi în anii '20. Un motiv reluat mereu în literatura Republicii de la Weimar a fost cel al maselor de oameni, și o perspectivă frecvent folosită era cea foarte îndepărtată, astfel că omenirea părea să fie alcătuită din roiuri de insecte sau mari turme de animale. Acea reducție implicită a omului nu era lipsită de ambiguitate, deoarece în perioada respectivă, poate mai mult decât în oricare alta, au început să fie înțelese puterea maselor și potențialul pentru schimbare pe care-l dețineau.

O altă consecință a abordării din perspectiva maselor este aceea că împinge omenescul înspre biologie, omul biologic. În urma explorării sale urbane din 1903, Jack London îl înfățișează pe om asemenea unei vite, și atunci când relatează cum din ghetou pleacă în mod constant cele mai bune elemente, el folosește metafora luării de sânge. Acela era un mod de gândire des întâlnit, astfel de imagini erau foarte răspândite, nimeni nu le găsea suspecte, nimeni nu se temea să le folosească, deoarece încă nu erau încărcate de cruzime, ci își păstrau neutralitatea, într-un sens. Faptul că tocmai sângele a devenit marele simbol pentru mișcarea național-socialistă are la

origine concepțiile despre individ ca element nediferențiat al masei, respectiv ca organism biologic, pentru că sângele este la fel pentru toți, este același deopotrivă pentru bogați și săraci, pentru cei educați și pentru cei needucați; în același timp, fiind strâns legat de popor, *das Volk*, a cărui expresie instituțională era statul național, sângele îi despărțea pe membrii poporului de cei care nu-i aparțineau, conform teoriilor rasiale ale epocii, teorii care nici ele nu stârneau reacții ostile, din moment ce fuseseră stabilite în cadrul celor mai înalte foruri academice, adică în universități.

Hitler nu a scris niciodată un manifest ideologic, în afară de ceea ce se întrevede printre diversele raționamente, afirmații și analize din *Mein Kampf* care nu pot fi extrase din carte fără a le transforma în altceva, pentru că trăsătura particulară a acestei cărți o constituie faptul că este atât de legată de temperamentul autorului și de epoca lui, prin observațiile psihologice care se perindă încolo și încoace de-a lungul paginilor, și în același timp e atât de hotărâtă să construiască o *persona* prin acest *cantus planus* bizar al indignării, al auto-afirmării, al mâniei gâtuite, încât orice suprastructură ar suna fals, pentru că nu, nu există nici o suprastructură aici, nu există nici un întreg consolidat, deoarece forța centrifugă a nimicniciei și a simplității retorice este prea mare.

Limbajul, într-o măsură mai mare decât imaginea, este strâns legat de mediul social, și dacă meticuloasele puneri în scenă ale naziștilor puteau mobiliza forța de seducție care zace în mitologic și în vremurile apuse și reușeau să concretizeze ideea de națiune, prezentând-o drept ceva care-i conferă fiecăruia un rost al său, limbajul folosit de Hitler se cantonează în experiența prozaică, adică în realitatea lingvistică clocotitoare și efervescentă de care era înconjurat la Viena, unde, spre exemplu, ura față de evrei era exprimată zilnic în presa antisemită, și unde atmosfera era încărcată de agitație politică și propagandă, de parcă marile probleme politice ale vremii ar fi fost scoase în stradă și private de orice perspectivă olimpiană, înțelese drept manifestări a ceea ce este caracteristic, local, privat: Ce caută cehii aici? Ce caută evreii aici? Este lipsă de locuințe, sărăcie, o inflație enormă. Au loc permanent demonstrații și revolte, sunt sparte ferestre și felinare, sunt distruse tramvaie și mașini, forțele militare intervin, violențele se răspândesc în cartierele muncitorești. Ce s-ar întâmpla dacă muncitorii

într-adevăr ar face revoluție? Nivelul de violență crește, este tangibil atât la nivelul străzii, în ciocnirile dintre poliție și demonstranți, dintre poliție și oamenii străzii, dintre poliție și săraci, în cadrul familiilor, dar și la nivel structural, sub forma unei ordini sociale care are grijă de cei înstăriți și-i ignoră pe toți ceilalți. Parlamentul nu funcționează și aproape că s-a dizolvat; cu nenumăratele sale partide provenite din țări și culturi diferite din monarhia dual, abia dacă întrunește cvorumul, iar deputații încearcă să atragă atenția suflând în fluiere și trompete de copii și scuturând zornăitori, notează Hamann. Hitler observă aceste lucruri în primul lui an de ședere la Viena, atunci când împreună cu Kubizek își petrece toată ziua la Parlament, și, conform prietenului său, se foiește pe scaun de nerăbdare când vede ce se petrece. Hitler citește mult despre politică, cu predilecție ziare, pamflete și reviste, și în această formă secundară, de popularizare, ajunge el să se familiarizeze cu operele unora dintre cei mai mari și controversați gânditori ai acelor vremuri, precum Darwin, Nietzsche, Chamberlain și Schopenhauer, după cum afirmă Hamann. Ca o caracteristică a spiritului epocii, mediul academic și știința nu erau prea bine cotate, pe când gânditorii autodidacți și independenți, care tratau cu suspiciune establishmentul, înfloreau, iar ceea ce știm în legătură cu preferințele lui Hitler din acea perioadă, despre care el oferă ulterior unele indicii, indică, potrivit lui Hamman, aproape exclusiv spe asemenea figuri neortodoxe, niște șarlatani din punctul de vedere al științei. Deci în anul în care a locuit singur într-o cameră, fără să socializeze cu nimeni, este probabil ca el să fi citit astfel de autori, și, cum nu avea nici o legătură cu mediul academic, nici măcar cu alți oameni, totul a depins de judecata și de instinctul lui, iar această lipsă a oricărei ocazii de a fi corectat și-a pus amprenta pe modul lui de gândire. Cele câteva cărți pe care le avea trebuie să le fi vândut atunci când i s-au terminat banii, pentru că atunci când Hanisch îl întâlnește la Meidling, în decembrie 1909, Hitler nu deține nimic altceva decât hainele de pe el.

În acea seară când, după un an și jumătate de trai ascuns de lumina istoriei, Hitler revine pe scenă așezându-se la coadă în fața adăpostului pentru săraci, la două ore și jumătate de mers pe jos față de centrul Vienei, și astfel își vede numele înregistrat în arhivele poliției, obosit, înfrigurat și înfometat, într-un costum mov

ponosit, în vârstă de douăzeci de ani, palid și slab, cu ochii ieșind în evidență, cu acea privire pătrunzătoare care mamei lui Kubizek i se părea aproape înfricoșătoare, el nu este precum ceilalți, el nu este un nimeni, pentru că, deși este nesemnificativ în ochii altora și inexistent din punct de vedere social, nu avem nici un motiv să credem că grandoarea imaginii despre sine, această încredere infinită în propriile calități, l-ar fi părăsit completamente. Era slăbit, pentru că acela a fost punctul cel mai jos al vieții sale, absolut insuportabil pentru un tânăr cu imaginea de sine și cu mândria lui Hitler, dar în descrierea lui Hanisch el pare blând și supus.

Azilul pentru săraci avea o funcție socială importantă, reprezenta o sursă de informații despre locurile în care te puteai încălzi pe timpul zilei, locurile bune de înnoptat și cele bune de cerșit, precum și despre posibilitățile de a găsi ceva de lucru. Hanisch l-a ajutat în sensul acesta pe Hitler; au început să umble împreună. Ziua căutau de lucru, serile mergeau la diversele adăposturi, exista unul în Edberg, de pildă, și altul în Favoriten, și apoi se puteau eventual întoarce la Meidling. Conform lui Hanisch, Hitler nu era dotat pentru munca fizică, el scrie că cineva avea nevoie de oameni ca să sape o groapă, dar că el l-a sfătuit pe Hitler să nu accepte slujba deoarece i-ar fi fost prea greu. În schimb, Hitler stătea pe la gară oferindu-se să care bagajele pasagerilor, sau, când erau ninsori, își propunea serviciile ca să curețe zăpada, însă, cum nu avea haină de iarnă, degera și tușea, a fost la curățat zăpada doar de câteva ori, conform scriselor lui Hanisch. Atât de slab și plăpând era, încât părea firav până și în comparație cu ceilalți oameni ai străzii, care măcar puteau să muncească pentru a-și câștiga pâinea. Hitler „se gândea la tot felul de slujbe, dar era prea slăbit pentru munca fizică solicitantă"

Asta vine în directă contradicție cu ceea ce scrie el despre perioada respectivă în *Mein Kampf*.

„Pe atunci nu mi-a fost atât de greu să-mi găsesc de lucru; cum nu eram un meșteșugar calificat, trebuia să încerc să-mi câștig pâinea ca ucenic și de multe ori ca zilier.

Am procedat asemenea imigranților care-și scutură praful european de pe pantofi cu o voință neștirbită de a-și croi o nouă viață în America și de a-și clădi o nouă casă. Eliberați de toate vechile

idei constrângătoare despre carieră și statut, despre mediul social și tradiții, ei înhață orice fel de venit care li se arată, apucă orice loc de muncă disponibil și astfel, puțin câte puțin, avansează către acea concepție conform căreia munca cinstită, oricare ar fi aceea, nu-l înjosește niciodată pe om. Și eu eram hotărât să mă avânt în noua lume și să răzbesc.

Am învățat repede că nu e greu să găsești o slujbă, dar la fel de repede am învățat cât de ușor poți s-o pierzi.

Nesiguranța pâinii zilnice a ajuns să mi se pară în scurt timp unul dintre cele mai întunecate aspecte ale vieții mele."

Poate că așa e, dar când se știe că Hitler câștiga bani din căratul cuferelor de la gară și din curățatul zăpezii, un tânăr care nu visa altceva decât să devină pictor, dar a eșuat și, prin urmare, a ajuns să refuze orice companie umană, cu nervii zdruncinați și umilit îngrozitor, un ratat în ochii celorlalți, comparația cu pionierii din America – oameni care au trudit cu sapa în mână, au desțelenit câmpuri și și-au construit case noi – pare de-a dreptul bizară. Dar așa este *Mein Kampf*; Hitler își descrie sărăcia într-un limbaj care se află la mare distanță față de condițiile reale, dar nu o neagă, ci o transformă în ceva nemaiauzit de puternic și de productiv, integrând-o într-o concepție politică unitară care-și găsește forța în această imagine distorsionată a vieții sale, ba chiar se bazează pe ea.

Un astfel de om, al cărui sentiment de noblețe interioară pune o barieră între el și umilințele din exterior, este descris în *Foamea*, romanul lui Knut Hamsun publicat cu șaptesprezece ani înainte de necazurile îndurate de Hitler la Viena. Personajul principal din *Foamea* trăiește asemenea lui Hitler, de pe o zi pe alta, într-un oraș mare unde nu cunoaște pe nimeni, nu are nici un prieten, nu are nici loc de muncă și nici alte venituri, în afară de banii pe care-i câștigă în rarele ocazii când scrie câte un articol la ziar. Visează să devină scriitor, este ceea ce îl menține în viață. E refuzat atunci când încearcă să se angajeze la o unitate de pompieri, nu mai face nici o altă încercare în direcția aceea, își petrece zilele pe străzi, încearcă să scrie, să reflecteze, se mută la adrese tot mai proaste, sărăcia îl năpădește de pretutindeni. Nu pomenește niciodată despre locul său de baștină, nici despre copilăria lui, despre părinți și frați, de parcă n-ar exista.

Nu se are decât pe sine, și, în ciuda tuturor dificultăților materiale, nu se îndoiește nici o clipă de sine însuși.

Hitler vădea exact aceeași încredere în sine și o fantezie asemănătoare; la azilul din Medling a afirmat, după cum relatează Liljegren, că știința în curând va reuși să învingă forța gravitațională, astfel încât blocuri mari de fier ar putea fi mutate fără nici un fel de efort, și că în viitor omul va putea să se alimenteze doar cu pastile.

Și modul în care a reușit să supraviețuiască amintește de eroul lui Hamsun; doar că nu scria articole la ziar, ci făcea tablouri pe care le vindea la colț de stradă și în cârciumi.

Aceasta a fost ideea lui Hanisch. Hitler l-a mințit, spunându-i că fusese student la Academie, iar Hanisch i-a sugerat să picteze pentru a-și câștiga existența. Hitler cumpără cele necesare și se apucă de lucru; pentru că adăposturile încălzite sunt atât de aglomerate, el stă la cafenele și pictează în timp ce Hanisch vinde tablourile. Afacerea merge bine, și nu peste mult timp cei doi se mută într-un adăpost permanent care nu este destinat celor mai săraci, aici ei plătesc săptămânal o mică sumă pentru un pat într-o cămăruță și o masă pe zi. Adăpostul este mare, cu aproximativ cinci sute de locatari, unii au acolo reședința permanentă, dar pentru cei mai mulți nu este decât o soluție temporară. Aproximativ șaptezeci la sută dintre locatari au vârsta sub treizeci și cinci de ani. Șaptezeci la sută sunt muncitori și meșteșugari, iar restul, birjari, vânzători la magazin, chelneri, grădinari, muncitori necalificați și șomeri, câțiva aristocrați decăzuți, artiști fără noroc, bărbați divorțați și faliți, scrie Hamann. Originile lor etnice erau la fel de diverse. În acest mediu a trăit Hitler trei ani. Avea propria lui cămăruță, unde putea să stea între opt seara și nouă dimineața. În plus, mai erau o sală de mese și două săli de lectură, una pentru fumători și una pentru nefumători, unde existau ziare și o mică bibliotecă la care aveau acces chiriașii. În sala de lectură își petrecea Hitler cea mai mare parte a timpului, conform lui Hanisch. Citea ziarele dimineața, picta ziua, citea seara, dacă nu participa la una dintre nenumăratele dezbateri și discuții care aveau loc atât acolo, cât și pretutindeni în oraș, unde problemele politice erau atât de mari și de vizibile. Vânzarea tablourilor le aducea lui Hitler și lui Hanisch fix atâția bani cât să plătească pentru chirie și mâncare, nu de ajuns

și pentru haine, și, din câte povestește Hanisch, o vreme Hitler a stat cu paltonul pe el înăuntru, deoarece avea o gaură în turul pantalonilor și nici o cămașă cu care s-o acopere. Ca să se descurce, trebuia să picteze un tablou pe zi. Hanisch îl bătea mereu la cap, iar Hitler s-a supărat până la urmă atât de tare, încât după o jumătate de an, în iunie 1910, i-a cerut altui locatar, Josef Neumann, să se ocupe de vânzarea lucrărilor sale. Înainte, Hitler dispăruse de la adăpost preț de o săptămână întreagă în compania lui Neumann, cu care părea să fie în relații de amiciție, fără să-i dea de știre lui Hanisch. Fuseseră să vadă expoziții de artă în muzee, după cum scrie Liljegren.

Cu unsprezece ani mai în vârstă decât el, Neumann era evreu, deci dacă Hitler nutrea deja unele concepții antisemite, acestea nu-i dominau gândirea, așa cum se va întâmpla mai târziu. Cel mai probabil, Hitler nu era antisemit pe atunci. Dar vederile lui politice erau naționaliste, era împotriva social-democraților și antimarxist; conform lui Hanisch, nu avea nici un respect pentru muncitori, „o masă indolentă căreia nu-i pasă decât de mâncare, alcool și femei", cu alte cuvinte niște oameni interesați doar de nivelul material al vieții, fără vreun interes pentru valorile ei culturale. Trebuie totuși să presupunem că imaginea pe care și-o făcea Hitler despre sine nu era foarte clară; e drept că a pictat între șapte sute și opt sute de tablouri în acești ani, dar avem prea puține motive să credem că vedea în asta o sursă de prestigiu, de vreme ce picta exclusiv pentru bani; în 1939 avea să interzică vânzarea lor, probabil stânjenit și afectat de importanța pe care o dobândiseră.

Dar dacă nu era pictor, nici arhitect, nici muncitor, nici parazit, atunci ce era? A privit el această perioadă ca pe o tranziție, un interludiu în așteptarea unor timpuri mai bune? Cum urmau să se prezinte acele vremuri?

Ceea ce-l deosebește pe alter ego-ul lui Hamsun din *Foamea* de Hitler este că cel dintâi scrie cartea pe care o visează și reușește să se afirme ca scriitor, pe când în cazul lui Hitler nu se întâmplă nimic. De ce? Nu era talentat? Îi lipsea ambiția? Nu era destul de puternic încât să reziste izolării față de mediul artistic pe care marginalizarea îl obliga s-o îndure? S-a dat bătut și s-a lăsat fără împotrivire în voia sorții?

Pasiunea arzătoare pentru artă din perioada adolescenței era probabil legată mai curând de viața de artist decât de arta ca atare; spre deosebire de funcționar, viața artistului este o expresie a sinelui, ești artist în virtutea faptului că ai acea personalitate și acel talent anume, și gândul acesta trebuie să-l fi atras. Nu era nevoit să lucreze pentru a obține ceva, era îndeajuns să fie el însuși. Un singur personaj putea să iasă din carcanele rigide ale vieții burgheze și să se ridice deasupra ei, un personaj de la care chiar se aștepta acest lucru: este vorba de geniu. Singur contra mulțimii. La bază stătea concepția că un om trebuie să ghideze cultura celor mulți, prezentând-o ca pe un ideal, ceva la care ei pot tinde și la care pot visa, distilând viziunile multiple într-una singură, superioară: astfel este viața noastră pe această lume. Este mandatul lui Goethe și al lui Wagner. Ceea ce s-a întâmplat în cultură la finalul secolului al XIX-lea a fost că acest personaj, geniul în artă, și-a schimbat caracterul. El nu-i mai reprezenta pe toți ceilalți, ci li se opunea tuturor. Un exemplu este Munch. El a mers dincolo de lumea socială, nu în sens pozitiv, ci negativ. A fost primit cu insulte și dispreț. Pentru a face asta, pentru a nu mai fi unul dintre cei mulți și pentru a se exprima pe sine, deviind astfel de la normă, trebuia fie să le sfideze, ceea ce ar fi necesitat o voință de fier, fie să se desprindă cu totul. Munch, asemenea multor confrați, a ales detașarea, a trăit singur în cea mai mare parte a vieții, nu a avut contact aproape deloc cu familia sa și practic nici un prieten. Dar acestea au făcut transgresarea posibilă, pentru că Munch nu era ca Jæger, nu dispunea de forța și voința acestuia. Jæger a trăit în lumea socială, și-a făcut de cap în lumea socială, a sfârșit uitat de toți în lumea socială. Munch s-a îndepărtat, și-a întors sentimentele spre interior, a pictat. Singurătatea și izolarea lui nu se deosebeau de cele care au marcat viața lui Hitler în acei ani, dar în cazul lui Hitler transgresiunea a fost doar socială, nu și artistică. Estetica lui, dimpotrivă, era identică cu cea a micii burghezii, supunându-se imperativului ca arta să impresioneze, să fie frumoasă, ideală.

Principalul promotor al acestei concepții, pentru mulți încă atât de evidentă, încât o percep ca pe o lege, este G.E. Lessing, care și-a exprimat-o în *Laocoon*, apărută în 1766, unde scrie despre diferența dintre urât și frumos în artă. Forma urâtă „ne rănește ochii, ne insultă

simțul ordinii și armoniei și ne provoacă aversiune fără a ține seama de existența reală a obiectului în care o vedem". Lessing împarte arta în două categorii, arta imitativă, care încearcă să reproducă realitatea așa cum este ea, și arta care caută frumosul. „Pictura ca imitație poate exprima urâtul, pictura ca artă frumoasă, din contră, nu-l va exprima. În primul caz, sfera ei cuprinde toate obiectele vizibile; în al doilea, se limitează la ceea ce lasă o impresie plăcută." Pentru Lessing, urâtul din artă amenința și ordinea și armonia societății în ansamblul ei; prin urmare, voia să interzică reprezentarea urâtului, îngăduind doar arta care înfățișa frumosul. „Obiectul artei [...] este plăcerea, și plăcerea nu este indispensabilă. Ce fel de plăcere și ce grad de plăcere trebuie să se permită depinde de legiuitor."

La mijlocul secolului al XIX-lea, odată cu apariția realismului, care reprezenta atât frumosul, cât și urâtul, atât hidosul, cât și nobilul, viziunea lui Lessing despre artă a intrat în umbră, însă a cunoscut un reviriment la trecerea în veacul următor, când burghezia a reacționat cu dezgust și furie la direcția pe care o luase pictura, considerând că nu avea nimic de-a face cu arta, deoarece nu eleva și nu stârnea plăcere, ci era doar expresia minții bolnave a artistului.

Hitler care dorea să se ridice deasupra spiritului burghez urmând calea geniului, este marcat aproape până la refuz de aceleași viziuni despre artă. Iată ce afirmă el în *Mein Kampf* despre arta contemporană:

„Astfel, cel mai trist lucru cu privire la starea întregii noastre culturi din perioada antebelică nu este slăbirea totală a forței creative artistice și culturale în general, ci ura cu care a fost mânjită și ștearsă amintirea trecutului măreț. În aproape toate domeniile, mai ales în teatru și literatură, la începutul secolului au început să se producă mai puține opere noi și semnificative, punându-se accentul pe discreditarea vechilor opere și descrierea lor drept inferioare și depășite; ca și când această epocă, de o inferioritate absolut umilitoare, ar putea depăși ceva vreodată. Această strădanie de a distrage atenția de la vremurile apuse dovedea în mod clar și cert că acești apostoli ai viitorului nu aveau scopuri nobile. Ar fi trebuit să se înțeleagă faptul că nu era vorba de niște concepții culturale noi, fie ele și greșite, ci de un proces care viza distrugerea culturii de la temelie, deschizând calea spre ridiculizarea sentimentelor artistice sănătoase: pregătirea

spirituală pentru bolșevismul politic. Pentru că așa cum epoca lui Pericle este întruchipată pe Partenon, prezentul bolșevic ni se arată prin prisma imaginii distorsionate a cubismului"

În 1907 și 1908, atunci când Hitler dădea examen de admitere la Academie, pictura explora forme de exprimare în moduri nemaiauzite până atunci, precum: expresionismul lui Munch, Kirchner și Nolde, fauvismul lui Matisse, Derain și Vlaminck, cubismul lui Braque și Picasso, simplificarea radicală și începuturile abstractizării lui Klee, Burliuk și Kandinsky, primitivismul lui Jawlenksy, pentru a numi doar câteva exemple din curentele radicale care se manifestau pe atunci în cultura europeană, în care Viena juca un rol major.

Întrebarea care se naște este ce fel de relație există între o epocă și arta ei. Este arta doar o activitate asemănătoare giruetei, un stil de viață la modă conform căruia trebuie să faci ceea ce fac toți ceilalți, deși aici „ceilalți" nu are sensul de „oricine", ci de elită definitorie, *the happy few*, stegarii culturii, aceia despre care discută toată lumea în cafenele, cultura reprezentând atunci doar un loc de intrare în grațiile celor care contează?

Hitler privea aceste curente ca pe o decădere; ultimul răcnet, noutatea, viziunea revoluționară nu au nimic de-a face cu arta în ochii lui; pentru el arta exprima ceva durabil și atemporal. Cât de inextricabil sunt legate permanența și atemporalitatea artei de simultaneitate și latura socială, și cât de crucială este dinamica dintre ce e viu și ce e mort pentru forța ei de exprimare, Hitler nu înțelege, și probabil că asta se întâmplă din aceleași motive care-l împiedică să-și disimuleze în scris vederile înguste, adică simțul slab dezvoltat al formei, în virtutea căruia conținutul și emoțiile trezite de acesta sunt singurele lucruri cu adevărat importante.

Totuși, eșecul lui în artă nu are drept cauză izolarea sa față de spiritul epocii. Faptul că nici unul dintre aceste curente nu se regăsește în tablourile lui nu este ceva deosebit și nu spune nimic altceva decât că el provenea dintr-o clasă socială inferioară și fusese exclus din fenomenul cultural central, sau s-a ținut la distanță de acesta, preferând să rămână la gusturile lui tipic mic-burgheze, care, în definitiv, nu erau condamnabile și nici căzute în desuetudine; prestigioasa Academie la care ținea el morțiș să fie admis se călăuzea după aceeași estetică

a neoclasicismului și a realismului. Faptul că nu a fost acceptat ca student trebuie să fi avut legătură cu lipsa forței expresive din picturile sale, cu faptul că desenele sale sunt aproape exclusiv decorative și nu au nimic personal.

Pe de altă parte, el avea doar șaptesprezece ani atunci când s-a prezentat la examen și era doar cu câțiva ani mai mare atunci când a pictat celelalte tablouri. O comparație relevantă s-ar putea face cu primele încercări ale lui Hamsun de a scrie un roman, de exemplu *Bjørger*, care în mod similar este slab și fără suflet, o imagine a ceea ce autorul privea drept literatură unde ideea de literatură zace între el și lume, așa cum concepția lui Hitler despre ce este arta și cum ar trebui ea să fie se interpunea între el însuși și ceea ce picta. Prezența unei astfel de idei este dăunătoare în sine, dar în cazul lui Hitler și a lui Hamsun situația era agravată de caracterul ei provincial și anost. Originile lor sociale erau destul de asemănătoare, deși Hamsun provenea dintr-un mediu încă și mai modest, părinții lui fuseseră săraci lipiți pământului, fără educație, iar el însuși, spre deosebire de Hitler, nici măcar nu a terminat școala. Hamsun a învățat tot ce a putut de unul singur, și Hitler a făcut la fel, dar în timp ce Hitler a renunțat la pictură, Hamsun și-a continuat drumul cu scrisul, și până la urmă a răzbit ca romancier. Ceea ce i-a lipsit lui Hitler ca pictor, și ceea ce Hamsun a câștigat ca scriitor, a fost încrederea în forma artei sale. Slăbiciunea lui Hitler ca pictor a fost aceea că n-a găsit nici o cale de a-și exprima eul lăuntric, sau poate îi lipsea voința de a pătrunde în acea zonă, și poate tocmai de aceea a renunțat, folosind pictura doar ca pe un mijloc de a câștiga bani.

Dar, în acest caz, cum arăta eul lui lăuntric?

Scriitorul Ernst Jünger, care era cu șase ani mai tânăr decât Hitler, avea origini sociale mult superioare și în perioada interbelică s-a situat în tabăra extremei drepte antiliberale și antidemocratice, a publicat câteva eseuri în ziarul NSDAP. În 1929, el afirma:

„De asemenea, știu că experiența mea de bază, cea care-și găsește expresia în evenimentele din cursul vieții, este experiența tipică pentru generația mea, o variațiune pe tema epocii, o specie exotică poate, dar una care încă afișează caracteristicile genului"

Dacă citim multe biografii legate de acea perioadă, ies la iveală tipare, anumite conexiuni și tipologii recurente; probabil că la acestea s-a referit Jünger când a spus „o variațiune pe tema epocii", pentru că însăși structura societății și concepțiile care o descriu creează spații aproape identice, iar cei care le ocupă trec prin aceleași experiențe, care devin tipice pentru ei. Hitler nu a fost singurul cetățean al Imperiului Habsburgic care să aibă un tată autoritar, o mamă iubitoare și frați care au murit de mici, nu a fost singurul care să nutrească visul de a deveni artist în capitală. Nu, în vremurile acelea erau o mulțime de astfel de cazuri. Un exemplu este Alfred Kubin, care s-a născut în 1877, cu doisprezece ani înaintea lui Hitler, și a crescut în orășelul austriac Zell am See. Și el a avut un tată autoritar pe care l-a urât, o mamă afectuoasă care a murit, și, asemenea lui Hitler, s-a dus în metropolă încă de la o vârstă fragedă pentru a deveni artist.

Numărul mare de similitudini dintre biografiile lui Hitler și Kubin ne face să ne întrebăm dacă nu cumva originile și experiențele asemănătoare nu duc și la o gândire asemănătoare, dacă nu cumva ceea ce fiecare consideră a fi propriu și unic – eșecuri și defecte, doruri și nevoi, experiențe și preferințe, speranțe și temeri –, în realitate nu reprezintă decât variațiunile pe aceeași temă din accepțiunea lui Jünger, avându-și originea într-o epocă, într-un loc și într-o clasă. Ideea nu e că ei ar fi fost similari din punctul de vedere al temperamentului, al talentului sau al caracterului, ci că sentimentele care clocoteau în ei, emoțiile pe care le ascundeau ori le afișau, lucrurile pe care le disprețuiau și cele de care erau atrași puteau părea identice, sau poate chiar erau în anumite cazuri. E un gând tentant, deoarece lucrările din tinerețe ale lui Kubin emană o asemenea anxietate față de femei și de moarte și se situează la o distanță atât de mare de oamenii pe care-i reprezintă, ale căror corpuri sunt privite ca organisme biologice care trezesc un sentiment de repulsie sau de scârbă, încât lasă impresia că ar exprima fix ceea ce Hitler reprimă și se străduiește din răsputeri să alunge.

Hitler vrea să glorifice lumea, Kubin vrea s-o descrie așa cum este, adică așa cum o cunoaște el din experiență, scufundată în iad, ca în acel desen în care o femeie puternică stă goală, cu ambele mâini ridicate în sus, presărând parcă ceva pe podea; abdomenul ei este mare, cu o formă grotescă, poate că e gravidă, în jurul ei zac

capete tăiate, toate de bărbați, câțiva dintre ei cu gurile căscate. Este Mama-Pământ, Geea.

Un alt desen reprezintă o enormă vulvă în care plonjează un om micuț de pe genunchiul femeii, care în raport cu el este la fel de mare ca un munte. Există și desene despre iad, cu puhoaie de oameni care se îndreaptă într-acolo, reprezentați de la o asemenea distanță, încât nici un individ nu se discerne, și există desene despre moarte, reprezentată sub forma unui schelet uriaș care stă aplecat peste o casă și presară ceva dintr-o traistă, titlul fiind *Epidemie*. Există imagini cu o maimuță care ține strâns o femeie din spate și-i pipăie sexul cu o mână, există imagini cu bărbați cu capete de păsări, o mulțime de soldați cu căști care stau adunați sub o sculptură dominatoare ce reprezintă un taur, există imagini cu carcase de animale zdrobite, cu capete tăiate înfipte în pari, imagini cu statul ca o mașinărie care se rostogolește pe un câmp, imagini cu sinucigași și câini cu spume la gură, imaginea unui om care stă cu capul îngropat în poalele unei femei, iar ea zace într-un coșciug și este slabă ca un schelet, și imaginea unei alte femei care este un schelet, cu excepția burții gravide, care formează o protuberanță asemănătoare unui ou. Sunt imagini de *fin de siècle*, însă oroarea față de corpul uman, caracterul extravagant și reprezentarea omului ca element indiscernabil al masei le separă radical de imaginile de sfârșit de veac din alte țări; Kubin nu ar fi putut exista în Anglia, de exemplu, și nici în America, și chiar dacă unele lucrări amintesc de cele ale pictorului francez Odilon Redon, atmosfera este radical diferită, găsindu-și pereche doar în alte opere ale expresionismului german din epocă, dacă nu luăm în calcul unele dintre cele mai întunecate și mai apocaliptice desene ale lui Goya, care l-au inspirat fără îndoială pe Kubin.

Kubin și-a pus amprenta asupra literaturii epocii prin singurul său roman, *Cealaltă parte*, scris în 1908. În el este vorba despre un tărâm imaginar, un oraș numit Perla, cu șaizeci și cinci de mii de suflete, care se află în estul îndepărtat al Uzbekistanului. Separat de restul lumii printr-un zid imens, orașul e guvernat de un personaj cu statut aproape divin pe nume Patera. Locuitorii au venit din toată lumea, mulți de la sanatorii și centre de reabilitare, sunt oameni extrem de emotivi și sensibili, cu multe idei fixe, ultrareligioși, obsedați de lectură sau de jocuri de noroc, neurastenici și isterici; lipsiți de adăpost, ei

au pătruns în lumea fanteziilor, în care acest oraș este o manifestare fizică, tangibilă. Dar prezența lui Pateras, care guvernează cu o mână de fier, face ca regatul acesta de vis să semene mai mult cu un tărâm sinistru, un regat al morții lipsit de speranță, decât cu un refugiu pentru oamenii care vor să evadeze din realitate.

Kubin a scris cartea după moartea tatălui său, iar numele personajului – Patera seamănă cu *pater*, adică Vater, adică tată – și omnipotența lui, precum și faptul că se lasă greu întâlnit și înfruntat, reprezintă bineînțeles o imagine a autorității paterne. Faptul că Franz Kafka l-a plasat pe Kubin pe un loc de cinste și a fost influențat de el nu este surprinzător; oniricul din universul lui, impenetrabilitatea proceselor birocratice, cu nenumăratele lor amânări și suspendări, atât de vagi și de neînțeles, și autoritatea paternă sunt, desigur, teme foarte importante la Kafka.

Kafka era cu șase ani mai tânăr decât Kubin și cu șase ani mai în vârstă decât Hitler, dar Praga făcea parte din același imperiu, și, având drept limbă maternă germana, Kafka aparținea aceleiași culturi ca și ceilalți doi. El se referă de câteva ori la Kubin în jurnalele lui. În 26 septembrie 1911 scrie, de exemplu, despre întâlnirea dintre Kubin și Hamsun.

„Desenatorul Kubin îi recomandă Regulin ca medicament împotriva constipației, un fel de făină de alge care se umflă în intestine și le agită, provocând astfel un efect mecanic, spre deosebire de efectele chimice nesănătoase ale altor laxative, care doar smulg fragmentele de excremente și le lasă să atârne pe pereții intestinului gros. El l-a cunoscut pe Hamsun la Langen. Hamsun rânjea fără motiv. În timpul conversației, fără s-o întrerupă, și-a trecut piciorul peste genunchi, a luat o foarfecă mare de pe masă și a început să-și îndrepte tivul zdrențuit al pantalonilor. Îmbrăcat în haine șleampete, cu câte un detaliu care părea să fie scump, de exemplu, cravata. – Povestiri despre o pensiune pentru artiști din München unde locuiau pictori și veterinari (facultatea de medicină veterinară era în apropiere) și unde făceau atâtea nebunii, încât proprietarul casei de vizavi, de la geamurile căreia se vedea tot spectacolul, și-a dat ferestrele cu chirie. Pentru a-i mulțumi pe spectatori, din când în când, unul dintre locatarii pensiunii se cățăra pe pervaz, stătea acolo ca o maimuță și bea

vârtos vin. – Cineva care falsifica antichități care obținea efectul de patină împușcând obiectele cu alice a spus despre o masă: «Haideți să mai bem pe ea încă trei cafele, apoi pot s-o trimit la muzeul din Innsbruck». – Kubin este foarte puternic, dar cu un chip cumva monoton, și indiferent ce povestește, își încordează musculatura feței în același mod. Pare să aibă altă vârstă, talie și forță în funcție de împrejurări, dacă stă jos sau în picioare, dacă poartă doar un costum sau palton."

Kafka i-a citit atât pe Kubin, cât și pe Hamsun, care s-au întâlnit la München acasă la editorul norvegianului, Langen, cel mai probabil în 1896. Kubin l-a cunoscut pe Jünger și a corespondat cu el vreme de un deceniu, în timp ce Hamsun l-a cunoscut pe Hitler în 1943 și i-a scris faimosul necrolog în mai 1945. În acest grup, Hamsun provenea din cea mai de jos pătură a societății dintr-o țară de la marginea Europei și aparținea generației anterioare, pe când dintre ceilalți, făcând parte cu toții din aceeași generație și același teritoriu lingvistic, Hitler era cel care venea din pătura de jos, Kubin ceva mai de sus, Kafka și mai de sus, iar Jünger, fiu al unui proprietar de fabrică, provenea din stratul net superior al societății. În ceea ce privește experiența dominantă a generației lor, adică Primul Război Mondial, Hitler și Jünger au luptat în armata germană, primul a fost caporal și ordonanță, cel de-al doilea, locotenent de infanterie, în timp ce Kafka și Kubin au fost scutiți de serviciul militar. Atunci când naziștii au fost aleși în Reichstag, Hitler i-a oferit lui Jünger un loc de parlamentar, pe care acesta l-a refuzat. Atât Hitler, cât și Jünger, Kubin și Hamsun erau radicali de dreapta, ceea ce le-a influențat opera în grade diferite, în vreme ce Kafka se ținea departe de politică, departe de ideologie, ceea ce reiese foarte clar din jurnalele sale; pare aproape dizolvat în cotidian și în banalități atunci când citează comentariul lui Kubin despre laxativele „care doar smulg fragmentele de excremente și le lasă să atârne pe pereții intestinului gros", ceva ce nici Hitler, nici Jünger, nici Kubin și nici Hamsun nu ar fi putut să scrie. Acel calm în mijlocul neliniștii, acea apropiere față de propria viață așa cum este ea în realitate, din care se ivește totul, inclusiv cea mai fantastică serie de evenimente, fac ca textele lui să treacă mult mai bine testul timpului decât cele ale lui Jünger și

Kubin, deși altfel stau lucrurile cu Hamsun, pe care Kafka îl admira. Din punctul de vedere al caracterului și al temperamentului, Hitler și Hamsun nu se deosebeau prea mult, dar cel mai tare se aseamănă la ei încrederea în propriile forțe și capacitatea de a răzbate de unul singur, însă Hamsun, care a pornit de foarte de jos, era mult mai activ pe plan social și avea, fără îndoială, mult mai mult talent artistic. Atunci când s-a întâlnit cu Hitler, cu câțiva ani înainte de prăbușire, l-a privit ca pe un egal de-al lui și l-a tratat ca pe orice alt om pentru care avea respect, dar de care nu se temea, ceea ce pentru Hitler a fost o insultă, doar Göring avea voie să-l contrazică și niciodată nu scăpa fără un perdaf de înjurături după aceea; prin urmare, la plecarea lui Hamsun Hitler a fost furios la culme. Hamsun aparținea generației tatălui lui Hitler și era la fel de neînduplecat și de autoritar, deci nu e de mirare că Hitler a luat foc. Kafka, Hitler și Kubin aveau probleme cu autoritatea paternă, erau solitari, se temeau în diverse grade de contactul uman și toți aveau inhibiții legate de femei. Ei aparțineau, în toată individualitatea lor, unui tipar cultural. Și psihologia este marcată de epocă, tot așa cum și mintea își are propriile curente care se schimbă odată cu trecerea anilor.

Hitler a locuit în azilul din Viena preț de trei ani. Faptul că a rămas acolo atât de mult timp nu înseamnă că-i făcea plăcere; în secunda în care, împlinind douăzeci și patru de ani, a primit ultima parte din moștenirea tatălui său, s-a dus în oraș, și-a cumpărat haine noi, a luat cu sine puținele lucruri pe care le deținea și s-a suit în trenul de München. Gesturile acestea atât de hotărâte sugerează că se gândise de mult la asta, că imediat ce făcea rost de bani avea să plece din orașul pe care urma să-l urască tot mai mult, de parcă Viena ar fi fost de vină pentru eșecul lui. În același tren, despre care spera probabil că avea să-l ducă spre o viață nouă și mai prosperă în țara pe care o iubea și că totodată avea să-i permită să scape de iminenta convocare în armata austriacă, în același tren, așadar, călătorea o cunoștință de la azil, Rudolf Häusler, un tânăr de nouăsprezece ani care împărtășea cu Hitler pasiunea pentru artă, un fel de Kubizek junior căruia îi putea ține discursuri și pe care-l putea impresiona; mai mult, mama acestuia prinsese drag de Hitler. La München, cei doi au închiriat

împreună o cameră de la familia Popp, unde Hitler s-a înregistrat cu ocupația de „specialist în pictură arhitecturală"

Acolo a continuat viața pe care o dusese la Viena; imediat ce banii moșteniți de la tatăl lui s-au terminat, a început să picteze din nou, iar serile obișnuia să se plimbe pe la berării ca să-și vândă lucrările. Häusler s-a mutat după câteva luni, și Hitler a continuat să locuiască acolo singur; dacă era invitat la cină de către gazde, întotdeauna refuza. Doamna Popp îl vedea ca pe un „Casanova austriac", conform lui Toland, dar și ca pe un om misterios: „Niciodată nu puteai să-ți dai seama ce gândește", avea să declare ulterior. Nu-și aducea aminte ca tânărul chiriaș să fi primit oaspeți în camera de zi. Obișnuia să picteze ziua și să citească seara. Doamna Popp l-a întrebat odată ce legătură aveau cărțile cu pictura, și el i-a răspuns: „Dragă doamnă Popp, poate cineva să știe ce-i va fi de folos în viață și ce nu?"

Un an a trăit astfel la München, după care a izbucnit Primul Război Mondial. Hitler s-a înrolat încă din prima zi și a fost trimis pe frontul din Franța, unde a rămas patru ani.

Asta a schimbat totul.

Una dintre cele mai cunoscute fotografii cu Hitler din această perioadă datează din vara anului 1914. El stă în mijlocul unei mulțimi uriașe din Odeonsplatz din München și zâmbește, unul dintre miile de oameni care s-au adunat acolo după declarația de război din 2 august. În anii '30, după ce a devenit cancelar al Germaniei, a fost recunoscut și poza lui a fost mărită, dar pe atunci era un personaj complet anonim. Un tânăr care ține pălăria ridicată, îmbrăcat într-o cămașă albă și haină neagră, cu părul pieptănat într-o parte, cu pomeții înalți, cu o mustață deasă și neagră, cu o vădită bucurie în ochi. Este o imagine grăitoare, pentru că el nu este altcineva decât un om din mulțime, o soartă printre miile de alte vieți, cuprins de fervoarea care a pus stăpânire pe orașele și satele Europei în vara anului 1914. În propriii ochi, el era totul, evident, preocupat de viața și soarta sa, un semi-artist în vârstă de douăzeci și cinci de ani din München, fără familie și fără prieteni, fără vreo direcție, dar cu o văpaie interioară alimentată de marile jocuri politice care-l pasionau încă din adolescență și acum de declarația de război, care în mod neașteptat le dă lui și tuturor colegilor săi de generație șansa de

a acționa conform idealurilor și visurilor pe care le-au nutrit încă din copilărie, șansă pe care societatea mic-burgheză, centrată pe stabilitate și siguranță, comerț și afaceri, le-a refuzat până atunci accesul.

Vara lui 1914 a fost neobișnuit de frumoasă în Europa, o masă de aer cu presiune crescută zăbovind luni în șir deasupra continentului. Sub cerul albastru și soarele strălucitor se întindeau pădurile verzi și răcoroase, scrie Stefan Zweig, care se afla în orășelul Baden, în afara Vienei, atunci când s-a răspândit vestea despre asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand. Impresia pe care o lasă autorul este aceea de lipsă de griji și lejeritate. Care va fi rezultatul mult-așteptatului război nu știe încă nimeni, și chiar dacă ar fi știut, dacă ar fi intuit că se va desfășura cu o forță atât de distrugătoare, încât să nimicească o întreagă generație de bărbați din Europa, bezna ce învăluia viitorul ca un giulgiu s-ar fi risipt într-o clipită în acalmia lină, cufundată în timp, care emana din toate lucrurile: copacii cu frunziș des înșirați de-a lungul râurilor, pajiștile verzi unduitoare, zidurile răcoroase ale bisericuțelor de țară, ale căror clopote lenețe așterneau mantale acustice asupra vechilor case, așa cum descrie Marcel Proust viața la țară într-o carte publicată cu un an în urmă, în 1913. Vaci și oi care pasc, căruțe trase de cai, fumul locomotivelor ridicându-se înspre cer. Mirosul de pământ cald și iarbă caldă, gustul acrișor și aspru al unui răcoros vin alb sau gustul dulce-amărui al berii reci sorbite sub umbrelele de la terasa hotelului sau la umbra unui copac înverzit de la marginea drumului. Colbul de pe drum, șuvoaiele negre de apă care curg pe sub pod, strălucirea unui pește care se întrevede subit din apă. Modul în care vara se leagă de toate celelalte veri trecute, belșugul și greutatea repetiției care radiază din peisaj, clădiri și oameni, făcând atât de dificilă imaginarea unei răsturnări radicale, chiar dacă aceasta se află la câteva săptămâni distanță.

Stefan Zweig călătorește de la Baden la Le Coq, o mică stațiune belgiană aflată pe coasta Mării Nordului. Oamenii sunt la fel de lipsiți de griji și acolo, scrie el, stau pe plajă, se bronzează și fac baie, copiii înalță zmeie, tinerii dansează seara pe pontoane. Pleacă mai departe pentru a-și vizita un prieten, pictorul Verhaeren, tensiunea crește odată cu creșterea amenințării războiului.

„Era de parcă un vânt rece al neliniștii ar fi bătut de-a lungul plajei și ar fi măturat pe toată lumea de acolo. Oamenii părăseau hotelurile cu miile, trenurile erau luate cu asalt și până și cei mai optimiști au început să-și împacheteze geamantanele în mare grabă."

Austria declară război Serbiei, Zweig se întoarce cu ultimul tren în Germania. Când a trecut de graniță, trenul se oprește în întuneric, pe lângă pasagerii alarmați trec garnituri de marfare unele după altele, iar de sub prelate se întrevăd tunuri. Zweig continuă relatarea:

„A doua zi, în Austria! În absolut fiecare gară erau afișe despre mobilizarea generală. Trenurile erau umplute cu recruți care tocmai sosiseră, oamenii le făceau cu mâna celor care plecau, muzica răsuna țiuitor, și când am ajuns la Viena, orașul era complet răscolit. Primul șoc al acestui război pe care nimeni nu-l dorise, nici poporul și nici guvernul, acest război pe care diplomații îl jucaseră la cacealma, și care brusc scăpase din mâinile lor neîndemânatice, se transformase acum într-un entuziasm subit. Dacă mergeai cu trenul sau pe străzi vedeai steaguri, pâlcuri de oameni care făceau cu mâna, muzica răsuna pretutindeni, recruții mărșăluiau triumfal cu fețe luminoase pentru că populația îi primea în urale, acești tineri obișnuiți, pe care de altfel nu-i remarca nimeni, acum erau aclamați și sărbătoriți.

Altfel spus, trebuie să recunosc că era ceva măreț și aproape irezistibil de seducător în acest entuziasm popular. Și în ciuda urii și dezgustului total pe care mi le trezea războiul, n-aș fi vrut să-mi lipsească amintirea acestor prime zile. Aceste mii, sute de mii de oameni simțeau ceea ce ar fi trebuit pe timp de pace: erau uniți"

Faptul că Zweig, care toată viața lui a militat activ pentru pace, n-ar fi vrut să fie privat de amintirea acestei solidarități din primele zile din august 1914 spune ceva despre forța cu care a lovit conflagrația. Adolf Hitler n-a fost singurul care să-și ridice pălăria bucuros, cu ochi arzători, atunci când s-a comunicat declarația de război. Entuziasmul s-a resimțit cu putere în toată Europa, războiul a fost primit cu încântare de aproape toată lumea. Svante Nordin, istoric suedez al ideilor, care în cartea sa *Filosofernas krig – Războiul filosofilor* analizează raportarea intelectualilor la război și la izbucnirea

acestuia, reproduce afirmația făcută de Sigmund Freud pe data de 26 iulie la Viena:

pentru prima dată în ultimii treizeci de ani mă simt austriac și nutresc dorința de a conferi acestui imperiu, nu foarte promițător, o nouă șansă. Peste tot, moralul este extrem de ridicat"

Ambasadorul englez la Viena raporta în aceleași zile:

„Această țară a devenit nebună de fericire la perspectiva unui război împotriva Serbiei, și un acord de pace sau o opreliște ar fi indubitabil o mare dezamăgire"

Poetul Rainer Maria Rilke, care era cu zece ani mai în vârstă decât Hitler, născut tot în Austro-Ungaria, aclama izbucnirea războiului:

„Pentru prima dată, văd cum te ridici
vestit, infinit de îndepărtat, incredibil Zeu al războiului"

Un om îndeobște echilibrat și cerebral, scriitorul Thomas Mann, cu paisprezece ani mai în vârstă decât Hitler, mărturisea după o jumătate de an următoarele:

„Am simțit purificare, eliberare și o enormă speranță. [...] Inimile poeților s-au înflăcărat. [...] Cum ar fi putut artistul, soldatul din artist să nu-l proslăvească pe Dumnezeu pentru acel colaps al lumii pașnice de care se săturase, se săturase cu asupra de măsură?"

Și Kafka s-a lăsat dus de val. Chiar în ziua în care a izbucnit războiul, a consemnat evenimentul succint: „Germania a declarat război Rusiei. – După-amiază am înotat" După patru zile însă, scrie în jurnal următoarele: „Nu observ la mine decât meschinărie, nehotărâre, invidie și ură față de cei care luptă, cărora le doresc tot răul din lume". Într-un final, într-o scrisoare adresată lui Felice, după alte șapte luni, el afirmă: „Altfel, ceea ce mă supără cel mai mult la război e faptul că nu sunt și eu acolo"

Bineînțeles că nu toți au primit războiul cu brațele deschise. Prietenul lui Kafka, Max Brod, cu cinci ani mai în vârstă decât Hitler, comenta deznădăjduit indiferența apolitică din cauza căreia declanșarea războiului îi luase prin surprindere:

„Pentru noi, războiul era pur și simplu o idee nebunească, în aceeași linie, de exemplu, cu perpetuum mobile sau cu izvorul tinereții veșnice… Am fost o generație răsfățată, răsfățată de aproape cincizeci de ani de pace, care ne-a făcut să pierdem din vizor cel mai dăunător flagel. Nici un om care se considera respectabil nu se preocupa de politică. Discuțiile despre muzica lui Wagner, despre fundamentele iudaismului și ale creștinismului, despre pictura impresionistă și altele de acest gen erau de departe mult mai interesante. Și acum, peste noapte, pacea aceea s-a năruit. Am fost pur și simplu niște idioți… nici măcar pacifiști, pentru că pacifiștii cel puțin pornesc de la prezumția că războiul există și că trebuie să i te opui"

Această indiferență politică era larg răspândită, inclusiv în mediile academice, unde o mare personalitate precum Martin Heidegger, de exemplu, născut în același an ca și Hitler și Wittgenstein, având deci douăzeci și cinci de ani în momentul izbucnirii războiului, și-a continuat neabătut cercetările pe tema dezbaterilor medievale despre nominalism.

Unul dintre colegii lui de facultate, Ludwig Marcuse, a descris atmosfera de la universitatea din Freiburg din luna iulie a anului 1914 astfel, după cum îl citează Safranski în biografia lui despre Heidegger:

„La finele lui iulie m-am întâlnit pe Goethestrasse cu unul dintre cei mai respectabili colegi de la seminar, Falkenfeld. El mi-a spus abătut: «Ați auzit ce s-a întâmplat?» Eu i-am răspuns disprețuitor și resemnat: «Știu, Sarajevo». El mi-a zis: «Nu, seminarul lui Rickert de mâine s-a anulat». Eu l-am întrebat plin de îngrijorare: «E bolnav?» El mi-a spus: «Nu, e din cauză că războiul se pregătește să izbucnească». Eu i-am răspuns: «Ce are de-a face seminarul cu războiul?» El a ridicat nedumerit din umeri"

Falkenfeld este trimis pe front după câteva săptămâni, scrie Safranski, și de acolo îi trimite lui Marcuse o scrisoare:

„În continuare sunt bine, chiar dacă la bătălia din 30 octombrie salvele necontenite ale bateriilor de 24 aproape că m-au asurzit. Cu toate acestea [...] eu sunt în continuare de părere că a treia antinomie kantiană este mai importantă decât tot acest război, și că războiul se leagă de filosofie, așa cum senzațiile se leagă de rațiune. Pur și simplu nu cred că întâmplările din această lume materială pot în vreun fel să aibă efect asupra componentelor noastre transcendentale, și n-o s-o cred nici dacă un șrapnel franțuzesc mi-ar străpunge corpul empiric. Trăiască filosofia transcendentală!"

Această indiferență față de politică nu este totuși similară cu cea pe care o descria și o condamna Max Brod. Brod, profund implicat în viața culturală a epocii, desconsidera politica, văzând-o drept neimportantă, însă nu întorcea spatele lumii. Apatia acestor studenți avea o componentă ideologică, ei percepeau filosofia drept opusul vieții sociale, un loc în care se arată realitatea autentică în spatele spoielii sociale, în afara istoriei. După cum afirmă George L. Mosse în cartea *The Crisis of German Ideology*, mediul academic a produs intelectuali „al căror ideal era să contemple lumea *sub specie aeternitatis*" – adică în lumina eternității, motto-ul de viață schopenhauerian. „Interesul lor nu se îndrepta spre chestiunile lumești, de zi cu zi", scrie Mosse. Această concepție ideologică, potrivit căreia socialul, politicul și societatea erau fenomene superficiale, iar îndărătul fațadei lor pragmatice se afla altceva mult mai important, sau cel puțin avea potențialul să se afle, era răspândită în cultura germană de dinaintea războiului, care, mai mult decât orice altceva, era însetată de esență și deplinătate. Este vădită în picturile sălbatice ale expresioniștilor, care prin subiectivitatea și primitivismul lor doreau să ajungă la viață așa cum era ea pe sub spoiala de civilizație și cultură, acolo unde domneau instinctele. Dar și-a găsit exprimarea și într-o altă orientare, aproape diametral opusă, în care răspunsul la instabilitatea și agitația socială crescândă provocate de industrializare și modernitate era căutat și concentrat în concepte anistorice și atotcuprinzătoare, precum cel de popor și cel de înrădăcinare a culturii. Înstrăinarea presupune

și o pierdere a sensului, de care lumea materială nu s-a putut feri: dacă există un element comun care să străbată gândirea acelor vremuri, acesta este aversiunea față de pragmatism și ceea ce Wagner denumea într-un eseu „materialism fără suflet" Modernitatea avea ca semn distinctiv rațiunea, de aceea ei și-au căutat drumul spre ceea ce era irațional, lipsit de țel, care se ridica deasupra acestor tendințe și-și găsea sensul în concepte atemporale și ne-pragmatice. Poporul era un astfel de concept care încorpora planul local, natura, cultura și religia, iar în raport cu nucleul său imuabil schimbările permanente ale industrializării și modernității păleau; în raport cu profunzimile sale, evocate de istorie, mitologie și religie, industria divertismentului și comercialismul contemporan păreau deșarte și banale.

Această pasiune pentru artă pe care Zweig a descris-o ca definitorie pentru tinerețea lui, și care l-a marcat și pe Hitler în adolescență, nu era doar un moft, ci avea o semnificație. Wagner, Hölderlin, Rilke, Hofmannsthal, George, toți acești prozatori și poeți cultivați de tineretul german, cântau măreția, divinul, esența, și proslăveau și moartea, aflată mai presus de orice. „*Stirb und Werde*", să mori și să devii – dacă ai pentru ce să mori, înseamnă că ai pentru ce să trăiești. Poporul, pământul, războiul, eroul, moartea. Ceea ce este local, propriu, măreț, etern. Acestea erau conceptele care circulau în cultura germană înainte de izbucnirea Primului Război Mondial, și nu puțini au fost cei care l-au perceput ca pe o purificare, ca pe ceva dezirabil și bun.

Ceea ce este surprinzător la entuziasmul manifestat de atât de mulți oameni este că nu avea motivații politice, ci existențiale. Thomas Mann se bucura că lumea pașnică, pentru care nu putea simți decât dezgust, se prăbușise. Freud și-a redobândit credința în Austria ca națiune. Rilke a comparat războiul cu un zeu. Kafka îi invidia pe soldații care luptau pe front. Simmel privea războiul ca pe o mare șansă pentru Germania și și-a declarat iubirea necondiționată față de patria sa. Dar nici Mann, nici Freud, nici Rilke, nici Kafka și nici Simmel nu au fost pe front, admirația lor era cea a spectatorului detașat. Ernst Jünger, de pe altă parte, care la izbucnirea conflagrației avea doar nouăsprezece ani, s-a înrolat voluntar, la fel ca Hitler. El a

ținut un jurnal în toată acea perioadă, și în 1920 a publicat poate cea mai cunoscută carte despre Primul Război Mondial, *În furtuni de oțel*. Astfel descrie el starea de spirit a generației sale în vara lui 1914:

„Ne părăsiserăm sălile de curs, pupitrele și bancurile de lucru din ateliere și în doar câteva săptămâni de instrucție ne contopiserăm într-un mare grup de oameni entuziaști. Deoarece crescuserăm într-o epocă marcată de siguranță, simțeam cu toții o atracție pentru neobișnuit, pentru marele pericol. La izbucnirea războiului ne-am extaziat. Porniserăm la drum printr-o ploaie de flori, într-o atmosferă îmbătătoare de trandafiri și sânge. Fără îndoială, războiul avea să ne potolească dorul de grandoare, forță și solemnitate. Ni se părea o invitație la fapte bărbătești, dueluri fără griji pe pajiști înflorite, năclăite cu sânge. «Nu-i moarte mai frumoasă pe lume...» Ah, numai să nu rămânem acasă, numai să putem participa!"

Concretizarea visului sfânt de măreție și glorie, asta însemna războiul. Dueluri fără griji pe pajiști îmbibate de sânge și pline de flori, aceea era viziunea. Thomas Nevin, în biografia lui Ernst Jünger, *Into the Abyss*, indică originile acestei mentalități atunci când trece în revistă subiectele date la examen în liceele din regiunea Hanovra în primăvara anului 1914, când elevii trebuiau să argumenteze la alegere una dintre aceste afirmații: „Declarația kaizerului, «Eu sunt cetățean al Imperiului German», o expresie a mândriei și a simțului datoriei"; „Războiul este la fel de cumplit ca urgiile venite din cer, dar este bun, este o soartă ca și ele"; „Cât de autentic este enunțul lui Friedrich cel Mare, «Viața înseamnă să fii un războinic»?"; „Arcul își demonstrează forța de-abia atunci când este întins"; „Eroul meu preferat din *Cântecul Nibelungilor*"; „O națiune este lipsită de valoare dacă nu mizează totul pe onoarea sa"

Concepțiile lui Jünger despre război, notează Nevin, se bazează în principal pe lecturile lui din Homer, a cărui influență a fost recunoscută de directorul școlii, dr. Joseph Riehemann, în discursul său adresat absolvenților: „Exceptând lumina creștinismului, în viitor nimic nu vă va străbate viața cu o strălucire mai puternică și mai limpede decât soarele lui Homer"

Europa trăia în pace din 1871, și în războiul franco-german care s-a încheiat în acel an, când puștile automate nu se inventaseră încă și transportul se efectua cu ajutorul cailor și al căruțelor sau al vapoarelor, au murit în jur de 150 000 de oameni. În 1914, cei mai mulți se așteptau ca noul război să se desfășoare în același mod și să dureze doar câteva luni.

La finele verii din 1914, și Hitler se temea că războiul avea să se termine înainte ca el să ajungă pe front. În *Mein Kampf* el scrie:

„Acum am intrat în cea mai importantă perioadă a vieții mele. Niciodată nu o voi uita, și asta e valabil pentru toți germanii. În comparație cu această luptă titanică, tot trecutul și-a pierdut orice semnificație. În aceste zile, când se apropie a zecea aniversare a marelui eveniment, mă gândesc deopotrivă cu melancolie și mândrie la primele săptămâni ale luptei eroice duse de poporul nostru, la care Soarta mi-a dat șansa să particip.

Imaginile mi se derulează în fața ochilor una după alta, de parcă ar fi fost ieri. Mă văd pe mine în uniformă, alături de camarazii mei dragi, primul marș militar, primul antrenament, și așa mai departe, până când, în sfârșit, a sosit ziua plecării spre front.

Ca atâția alții, și eu mă temeam doar să nu ajung prea târziu pe câmpul de bătălie. Asta m-a făcut extrem de neliniștit. Ori de câte ori sărbătoream o nouă victorie eroică simțeam și un strop de amărăciune, deoarece fiecare victorie mărea pericolul ca noi să ajungem prea târziu"

La două săptămâni după ce Germania a declarat război Rusiei, Hitler s-a înrolat la München în regimentul 16 de infanterie de rezervă bavarez și a efectuat o instrucție de șapte săptămâni. Înainte de a fi trimiși la Augsburg pentru a continua instrucția, a trecut pe la familia proprietăresei lui, rugându-i să-i dea de știre surorii sale, Angela, în caz că era ucis în luptă. Dacă ea nu dorea să primească cele câteva lucruri moștenire de la el, atunci putea familia Popp să le păstreze. I-a îmbrățișat pe cei doi copii, iar doamna Popp a plâns la plecarea lui, după cum relatează Liljegren. Regimentul a mărșăluit

unsprezece ore înspre vest, pe o ploaie torențială, și Hitler i-a scris doamnei Popp o scrisoare în care povestea că petrecuse noaptea într-un grajd, leoarcă de apă, și-i fusese imposibil să doarmă. A doua zi au mărșăluit treisprezece ore și au înnoptat sub cerul liber, și era atât de frig, încât nici atunci nu a reușit să doarmă. Atunci când au ajuns la destinație, în ziua următoare, recruții erau „morți de oboseală, pe punctul de a se prăbuși", scrie Toland. Acolo, la baza militară Lechfeld, au făcut instrucție două săptămâni, până pe 20 octombrie, când, la căderea serii, s-au urcat în trenurile care aveau să-i ducă pe frontul din Flandra. „Sunt îngrozitor de norocos", îi scrie Hitler doamnei Popp în acea zi. „Imediat ce voi ajunge la destinație, vă voi trimite o scrisoare prin care vă voi comunica adresa mea. Sper să ajungem în Anglia."

În *Mein Kampf* nu pomenește nimic despre asta, nu este menționat nici un nume, nici un chip nu este prezent, nici un detaliu nu se divulgă. Acolo există doar Hitler și războiul în care el se avântă.

„În sfârșit a venit ziua când vom părăsi Münchenul pentru a ne face datoria. Am văzut pentru prima dată Rinul. De-a lungul curgerii lui liniștite, am luat-o spre vest pentru a apăra cel mai german râu de lăcomia vechiului nostru dușman. Atunci când primele raze de soare și-au croit drum prin vălul fin de ceață al dimineții, făcând să strălucească monumentul de la Niederwald, din piepturile tuturor celor din trenul de transport a izbucnit imnul «*Wacht am Rhein*», moment în care mi-am simțit inima pe punctul de a-mi sări din piept.

A urmat o altă noapte foarte rece în Flandra; tăcuți, am mărșăluit mai departe, iar atunci când ceața dimineții a dispărut, un salut de fier s-a năpustit vâjâind pe deasupra capetelor noastre. Gloanțele zburau printre noi și răscoleau pământul ud, dar înainte ca norul să se fi risipit, din două sute de gâtlejuri au răsunat primele urale în fața acestui prim sol al morții. Apoi au început pocnetele și bubuiturile, cântecele și urletele, și, cu ochii arzători, ne-am avântat cu toții în față, din ce în ce mai repede, peste câmpuri de napi și mărăcini, până când am ajuns, om lângă om, acolo unde se dădeau bătăliile. Din depărtare auzeam intonându-se un cântec, tot mai aproape de noi, iar atunci când am prins versurile le-am transmis mai departe: «*Deutschland, Deutschland über alles, über alles in der Welt!*»

După patru zile ne-am întors. Inclusiv pasul nostru de marș era diferit decât la dus. Băieții de șaptesprezece ani arătau acum ca niște bărbați maturi.

Poate că voluntarii din regimentul List nu erau pe deplin formați pentru lupte, dar de murit, puteau muri la fel ca soldații cu experiență.

Așa a început."

Regimentul List, din care făcea parte și Hitler, număra 3600 de soldați atunci când a ajuns la Lille, pe data de 23 octombrie. După primele patru zile de luptă la Ypres au mai rămas doar 611. Asta înseamnă că cinci din șase soldați au pierit. Riscul de a muri era infinit mai mare decât probabilitatea de a scăpa cu viață. Care este efectul unei astfel de rate de pierderi asupra soldaților, atunci când în jurul lor tovarășii de luptă cad unul după altul, nu pot să știe decât cei care au fost în război. Bătălia de la Ypres a fost una dintre cele mai devastatoare din prima fază a războiului; englezii, care au încercat să străpungă linia frontului în octombrie și noiembrie, au pierdut 58 000 de oameni. Într-o scrisoare adresată unei cunoștințe din München, pe nume Hepp, Hitler descrie în detaliu primele ciocniri armate.

„Acum șuieră primele grenade deasupra noastră și explodează la liziera pădurii, unde copacii se frâng de parcă ar fi paie. Privim și noi mirați. Încă nu ne dăm seama de pericol. Nici unuia dintre noi nu-i este frică. Toți așteaptă răbdători comanda: «Înainte, marș!»... Pe burtă mergem târâș până la marginea pădurii. Deasupra noastră se aud urlete și șuierături, suntem înconjurați de crengi rupte și de tufișuri. Apoi grenadele explodează la marginea pădurii și aruncă în aer nori de piatră, pământ și nisip, sfâșie cei mai mari copaci și-i dezrădăcinează, învăluind totul într-un fum galben-verzui cumplit de urât mirositor. Nu putem să zăcem acolo o veșnicie, și dacă tot e să murim în luptă, mai bine să murim în câmp deschis... Avansăm de patru ori și tot de atâtea ori suntem obligați să facem cale întoarsă; din detașamentul meu supraviețuiește un singur om, în afară de mine, iar într-un final a murit și el. Un glonț îmi sfâșie mâneca de pe brațul drept, dar ca prin farmec, am scăpat cu viață. La ora două avansam pentru a cincea oară, și de data aceasta am ocupat liziera pădurii și fermele."

Comandantul regimentului este ucis, comandantul adjunct este grav rănit. Noul comandant, locotenent-colonelul Engelhardt, pornește împreună cu Hitler și un alt soldat înspre prima linie pentru a-și face o imagine de ansamblu. Inamicul îi descoperă și-i supune tirului de mitralieră, Hitler și soldatul îl trag pe Engelhardt jos într-un crater. Recunoscător, Engelhardt le spune că-i va recomanda pentru Crucea de Fier, dar a doua zi este grav rănit când o grenadă englezească lovește cortul cartierului general al regimentului, ucigând trei oameni și rănind alți trei. Cu câteva minute mai devreme, Hitler fusese și el acolo împreună cu alți trei soldați, dar i s-a ordonat să iasă din cort ca să facă loc pentru patru comandanți de companie, ceea ce i-a salvat probabil viața. „Acela a fost cel mai cumplit moment din viața mea", îi scrie Hitler lui Hepp. „Cu toții îl adoram pe locotenent-colonelul Engelhardt."

Noul adjunct al comandantului, locotenentul Wiedemann, îl nominalizează pe Hitler pentru Crucea de Fier, clasa întâi. Nu primește acea distincție, dar pe data de 2 decembrie i se înmânează Crucea de Fier clasa a doua, și el îi scrie domnului Popp, mărturisindu-i că este cea mai fericită zi din viața lui. „Din păcate, majoritatea camarazilor care au fost și ei decorați au murit." El îl roagă pe Popp să-i păstreze toate ziarele care au relatat despre bătălie. Este avansat caporal și începe să lucreze în calitate de furier, ceea ce și rămâne pe tot parcursul celor patru ani cât durează războiul. Misiunea lui este să livreze mesaje de la cartierele generale din spatele frontului până la soldații din prima linie. Este o sarcină periculoasă, atât pentru că furierii se deplasează în câmp deschis, fie cu bicicleta, fie pe jos, și, spre deosebire de soldații din tranșee, nu au apărare, cât și pentru că reprezintă o țintă importantă pentru dușman. Pericolul nu este nici pe departe la fel de mare ca acela la care sunt expuse trupele de asalt, care atacă inamicul în no man's land, însă e considerabil: în cursul unei înfruntări cu trupele franceze, pe 15 noiembrie, trei dintre cei opt furieri ai regimentului sunt uciși, scrie Kershaw, și încă unul este rănit. Dacă se poate, mesajele sunt trimise întotdeauna cu doi furieri, astfel încât măcar unul să ajungă la destinație. Mai mult decât atât, moartea nu face ravagii doar în tranșee și în luptele de asalt; grenadele explodează peste tot, inclusiv în taberele în care soldații

se retrag pentru odihnă, în satele situate la mai mulți kilometri în spatele frontului și în cartierele generale provizorii unde stau ofițerii de rang înalt.

Dintre toate descrierile făcute războiului din tranșee, *Furtuni de oțel* a lui Ernst Jünger e poate cea mai detaliată și prin urmare cea mai cutremurătoare, alături de cartea lui Robert Graves *Goodbye to All That*, care prezintă evenimentele din unghiul opus. Jünger relatează toate întâmplările din perspectivă personală, de când ajunge pe front până când îl părăsește patru ani mai târziu, și sentimentul de haos e permanent, este o lume fără un punct de vedere privilegiat, o lume dezordonată, tumultuoasă, în care moartea seceră încontinuu.

Atunci când ajunge pe frontul din Flandra, în decembrie 1914, nu știe ce-l așteaptă, și privirea lui devine și privirea noastră. Baza companiei lui este într-o mică localitate din spatele frontului, Orainville, cu cincizeci de case sărăcăcioase dispuse circular în jurul unui domeniu seniorial. Cu ochii mari de mirare, el observă forfota soldaților zdrențuiți, cu fețele tăbăcite de intemperii, bucătăria de campanie de unde vine miros de supă de mazăre, oamenii care-și zăngănesc gamelele așteptând ora mesei. Petrece prima noapte într-o șură, și a doua zi, în timp ce mănâncă micul dejun în clădirea școlii, se aud mai multe bubuituri înfundate în apropiere. Soldații cu experiență se grăbesc afară, nou-veniții îi urmează fără să știe prea bine de ce. Deasupra se aud șuierături și un fâlfâit ca de aripi, oamenii din jurul lui se aruncă la pământ. „Totul părea oarecum comic", scrie Jünger, „aproape ca atunci când vezi oameni făcând lucruri pe care nu le înțeleg pe deplin." Imediat după aceea, pe strada pustie se ivesc câteva siluete întunecate, cărând niște mogâldețe pe târgi din pânză de cort. „Cu un sentiment neliniștitor de irealitate m-am uitat la o siluetă care era împroșcată de sânge. Un picior îi atârna dezarticulat, răsucit într-o poziție nefirească. Rostea fără încetare, cu o voce răgușită: «Ajutați-mă!», de parcă moartea l-ar fi strâns de gât."

Asta se petrece undeva departe în spatele liniilor inamice, într-un loc pentru recreere și odihnă, și este prima scenă pe care o vede Jünger în război.

„Totul era atât de straniu, de impersonal! Abia dacă te mai gândeai la dușman, această ființă enigmatică și insidioasă aflată pe acolo pe undeva. Întâmplarea aceea depășea cu mult sfera experienței noastre, și ne-a creat o impresie atât de puternică, încât pur și simplu nu puteam înțelege ce se petrecuse. Era de parcă ai fi întâlnit o fantomă la lumina zilei.

Un obuz explodase în aer deasupra castelului și proiectase un nor de pietre și schije înspre poartă tocmai când ocupanții clădirii, panicați, se grăbeau să iasă afară. Au fost treisprezece victime, printre care și dirijorul Gebhard, pe care mi-l aminteam bine de la concertele de promenadă din Hanovra. Strada era pictată în roșu de băltoacele de sânge; căști și centiroane găurite zăceau împrăștiate pe jos. Poarta grea de fier era sfâșiată în bucăți și găurită de schije; bordura era împroșcată cu sânge. Priveliștea îmi atrăgea privirea ca un magnet. În momentul acela, în mine s-a produs o schimbare profundă."

În cele din urmă ajung în tranșee, unde viața dintre atacuri este rece, udă, năclăită de noroi, fără somn, marcată de rutină, dură și plictisitoare. Într-un pârâu aflat la o aruncătură de băț, dar inaccesibil, putrezesc cadavrele unor soldați dintr-un regiment colonial francez a căror piele, din cauza apei care trece peste ei, a devenit ca pergamentul. Morți de oboseală și neobișnuiți cu munca grea, Jünger și camarazii săi sapă șanțuri de comunicație tot mai adânci, în timp ce duelurile fără griji de pe pajiștile înflorite n-au fost niciodată mai departe. După patru luni participă la prima lor bătălie, lângă Les Eparges. Un obuz cade într-un pâlc de brazi, și când soldații ajung acolo, fâșii rupte de haine și bucăți de carne atârnă prin tufișurile din jurul zonei de impact – „o priveliște stranie și îngrozitoare care m-a făcut să mă gândesc la sfrânciocul roșiatic care-și ciugulește prada în mărăciniș"

În bătălia care urmează, Jünger este rănit pentru prima dată. Tirul de artilerie crește în intensitate, se trage cu pușca la foc continuu în jurul lor, aerul este plin de norii exploziilor și de bubuituri asurzitoare. Jünger descrie confuzia pe care o simte, de parcă s-ar afla pe o altă planetă, nu reușește să distingă între obuzele germane și cele inamice, totul e un haos, este plin de răniți în jurul lui, urlete și țipete, e ușor să-ți imaginezi acest infern, complet rupt de lumea

pe care o cunoști, până când, din senin, el vorbește despre un cântec de pasăre voios, înflăcărat, de parcă păsările ar fi inspirate sau chiar încurajate de bombardament, și atunci înțelegi că lupta se dă într-o pădure oarecare, de la marginea unei așezări obișnuite, în miezul unei zile complet banale.

Această scurtă întrezărire a vieții cotidiene, care-și continuă mersul conform propriilor ei reguli și obiceiuri, ne arată că avem de-a face cu o construcție literară, că pădurea, acum incendiată, păsările care ciripesc, soarele de pe cer și iarba de pe pajiște reprezintă natura, iar valul acela nemaivăzut de distrugere reprezintă civilizația, indiferent de modul primitiv și sălbatic în care spintecă inimile soldaților și indiferent cât de oarbă este ploaia de schije care lovește peste tot.

Oamenii s-au adunat aici, fiecare de-o parte sau de alta a unei linii ipotetice, o linie de cretă invizibilă, în această distorsiune teatrală a realității unde familiarul este dezrădăcinat și viața este împinsă până la limita ei absolută, limită care este mereu încălcată, de parcă ei ar fi zeii înșiși, ceea ce-i așteaptă de cealaltă parte fiind moartea, adică natura. Această impresie este întărită de faptul că există un interior al războiului, unde viețile se risipesc în gol, și un exterior al războiului, unde viețile continuă ca înainte, precum și de mecanizarea armelor, care strânge și mai mult legăturile dintre război și cultură, industrializarea pe scară largă și modernizarea mijloacelor de ucidere.Trenuri cu trupuri sunt trimise pe front, trupurile sunt distruse, îngropate, noi trenuri cu noi trupuri sunt trimise, și trupurile acelea sunt distruse, îngropate. În total, opt milioane de trupuri pier în această sărbătoare a morții sub soarele persistent.

Într-un fel, acesta este nivelul suprem. Pentru că nimic nu este mai prețios decât viața, și aici ea cade la pământ asemenea bucăților de gheață dintr-o aversă de grindină. Viața este în mod vădit o ofrandă de o amploare nemaivăzută, dar o ofrandă pentru ce? Păsările se află într-o realitate care pentru ele este completă, au un repertoriu de acțiuni pe care le întreprind zi de zi, tot timpul anului, într-un ansamblu de evenimente și instincte care nu au nici un alt rost decât să le mențină în viață, să le păstreze în starea lor de existență. Ele văd lumea și o cunosc, dar o cunosc doar ca efect, nu și drept cauză. Soarele înseamnă căldură, ploaia înseamnă umezeală, aerul constă

din diversele straturi prin care zboară. Ele sunt captive în calitatea lor de păsări și percep lumea prin intermediul acesteia.

Ideea că, într-un mod similar, noi am fi prizonieri în omenescul nostru a fost întotdeauna naturală, de aici izvorăsc religiile, care caută să definească ceea ce este dincolo, ceea ce ne este ascuns, dar e vizibil prin efectele sale, și ele fac asta prin imagini care simplifică ceea ce noi simțim că este complex. Nici una dintre aceste imagini nu se poate folosi aici. Nu există zei care să se scoboare din înalturi, în tumultul și vacarmul războiului, și nu există nici unicul fiu al lui Dumnezeu, în al cărui rai accesul se face prin moarte. Singurele lucruri care se află aici și care nu aparțin sferei umanului sunt copacii arzând, pârâul care străbate pădurile și câmpiile, păsările care stau cocoțate în vârful copacilor și cântă, chemările lor jucăușe și bucuria lipsită de griji care ajung la urechile soldaților în pauzele dintre bubuituri.

Apoi Jünger este lovit în șold de schija unui obuz, sângele țâșnește, el își lasă jos rănița și fuge înspre tranșee, acolo unde se adună răniții ca niște raze, din toate părțile.

E găsit după câteva ore și transportat cu trenul la un spital din Heidelberg de unde, după două săptămâni de convalescență, pleacă acasă într-o scurtă permisie, înainte de a fi retrimis pe front.

Avea douăzeci de ani și plecase la război aproape direct de pe băncile școlii. Ceea ce a trăit el acolo, mai ales marile bătălii, asemenea dezlănțuirii unor forțe uriașe ale naturii, era atât de diferit de viața sa obișnuită, încât i-a afectat până și percepția asupra cotidianului. Ceea ce a văzut Jünger în Primul Război Mondial s-a derulat cu o asemenea forță, încât îi devenise imposibil să conceapă că războiul ar fi fost un eveniment aleatoriu, expresia vreunei manii periferice a ființei umane, un accident, ceva arbitrar și excepțional. Dimpotrivă, în timpul războiului el s-a aflat chiar în miezul omenescului, așa cum arăta omenescul după ce totul din exterior se prăbușise, rămânând doar cele mai simple elemente fundamentale: viața și moartea. Faptul că Jünger a văzut astfel lucrurile nu este greu de înțeles, pentru că într-o clipă era un tânăr de nouăsprezece ani, care trăia într-o lume cu prieteni și familie, școală și cărți, o iubire trecătoare, un tată care juca șah și fluiera arii de Mozart în baie și o mamă care-l citea pe Ibsen și care chiar îl cunoscuse pe acesta, și care își ducea copiii în

pelerinaj la Weimarul lui Goethe; în secunda următoare, se afla într-o lume de lut, mizerie, frig, foamete, oboseală și moarte subită, sub un cer brăzdat de foc și metal. Prima lume o conținuse pe cea de-a doua sub forma războaielor despre care citise și auzise vorbindu-se, și care nu fuseseră puține – cultura germană era în aceeași măsură clasicistă și militaristă, astfel încât un tânăr de nouăsprezece ani ca el era familiarizat cu Homer și Cezar, precum și cu Napoleon și generalii germani din războiul contra Franței din 1870, pe când lumea cealaltă, universul tranșeelor, nu o conținea pe prima. *În furtuni de oțel* nu se preocupă de suprastructurile războiului, nici de structurile lui fundamentale, adică structurile politice care au determinat totul, însuși motivul pentru care se purtau luptele, nici de structurile militare care-i mutau de colo colo, ci doar de el însuși, de propriile lui trăiri, de ceea ce el însuși vede și simte. *El* este cel care trebuie să decidă să se ridice și să se îndrepte către ploaia de gloanțe; nici statul, nici armata, nici kaizerul, nici generalul nu o pot face în locul lui. Și *el* este cel care este lovit în piept și, cu gura plină de sânge, se prăvălește la pământ într-un crater de obuz, sigur că va muri, năpădit de un sentiment intens de fericire în mijlocul infernului de explozii, focuri de artilerie, strigăte de luptă și de ajutor. Ceea ce vede este în același mod legat de el, în sensul că el este cel care trebuie să înțeleagă, să dea sens evenimentelor ori să le golească de sens. Moartea este acel fundal pe care se ivește viața. Dacă nu ar fi existat moartea, n-am fi știut ce înseamnă viața. Războiul este singura realitate creată de om în care te apropii de acea limită cu ochii deschiși. Dacă procesele care conduc spre război sunt un joc, războiul însuși nu este un joc, pentru că moartea este absolută.

Moartea nu este modernă.

Prin gândurile noastre încercăm să ne eliberăm de acea condiție de bază, strădanie căreia îi pune capăt moartea. În toate eforturile minții noastre de a ne smulge din realitatea morții, în tânjirea noastră pentru rai și o viață dincolo de a noastră, care-și găsește expresii atât de diferite în funcție de epoci și culturi, moartea este mereu prezentă. La fel și inima, deoarece, asemenea morții, inima este mereu aceeași. Nici inima nu este modernă. Nu este nici înțeleaptă, nici lipsită de

înțelepciune, nici rațională, nici irațională. Ea bate și pe urmă nu mai bate. Asta e tot.

Așa este perceput războiul. Toată gândirea existențială, toată căutarea autenticității de acolo pornesc. Atunci când moartea lovește, se deschide o altă realitate în realitate. Aceea este condiția noastră existențială, și totuși ne străduim să ascundem ușa pe care moartea o deschide. Dar nu și în război. În război, ușa se deschide iar și iar, pretutindeni. Până la urmă, cei vii se obișnuiesc, moartea devine normală, se deschide oriunde și oricând. De parcă distincția dintre vii și morți se reduce la minimum, constând doar în faptul că viii mișcă și morții nu, cei vii, prin mișcare, sunt liberi în raport cu pământul, pe când morții, legați de pământ, sunt înghițiți de el încetul cu încetul.

În momentul în care scriu au trecut nouăzeci și șapte de ani de la începutul Primului Război Mondial. Privit de la această depărtare, războiul mi se pare complet lipsit de sens. Al Doilea Război Mondial nu mi se pare așa, pentru că în mare parte a fost un război de apărare împotriva nazismului. Dar Primul Război Mondial pentru ce a fost? Din punct de vedere politic a fost fără sens, nu exista nimic care să justifice o dușmănie reală între Anglia și Germania, nu aveau nici un motiv să se lupte, dimpotrivă, aveau numai de câștigat dacă ar fi colaborat. Din punct de vedere teritorial, a fost lipsit de sens, de vreme ce n-a avut loc nici o cucerire, și dacă vreuna dintre țări ar fi pătruns pe teritoriul alteia și ar fi cucerit-o, nu i-ar fi folosit la nimic; ce ar fi făcut Anglia cu Germania, sau Germania cu Anglia? De aceea, și din punct de vedere omenesc, războiul a fost inutil; cei care s-au jertfit s-au jertfit pentru nimic.

Această inutilitate se regăsește în suprastructuri, pe când în imediata apropiere, în viața soldatului, apar zone de semnificații atât de intense, încât pârjolesc toate întrebările despre justificarea războiului sau legitimitatea măcelului. Jünger vede acolo trei lucruri. Primul este principiul arhaic, imuabilitatea ființei umane, soarele lui Homer, a cărui ultimă consecință este moartea și care este o dimensiune universală, care nu ține de om. Cel de-al doilea constă în valorile de care soldații depind pentru a supraviețui, curajul, voința și rezistența, ceea ce s-ar putea numi forța vitală, probabil o calitate universală a omului, dar totodată individuală prin faptul că poate fi atinsă doar

de anumiți oameni. Al treilea este reprezentat de noile mașinării, mijloacele mecanice care domină din ce în ce mai tare războiul, care sunt expresia civilizației.

Acesta, eu, noi/ei.

Acestea sunt elementele fundamentale ale vieții, care, din ascunzișul lor din complexitatea civilizației, se ivesc în simplitatea războiului, și care trebuie recunoscute, de vreme ce au legătură cu esențialul. Dacă sunt reprimate, viața devine ne-viață, un refugiu din calea fundamentului vieții, un lucru la fel de esențial pe cât este de grav. De ce ar vrea cineva să fugă de condițiile existenței, ne-am putea întreba, de ce ar vrea cineva neesențialul? Pentru că prețul este nebănuit de ridicat. Dacă acordăm cea mai înaltă valoare vieții individului, dacă înțelegem viața drept un concept cantitativ, ceva care trebuie păstrat cât de mult se poate, atunci moartea este marele dușman și războiul devine absolut lipsit de sens și nedorit. Dacă nu viața unui om este considerată drept cea mai mare valoare, ci un aspect al ei, o însușire, sau ceva în afara acelei vieți, o idee, atunci vom percepe viața ca pe ceva calitativ, ceva mai mult decât suma celulelor sau a numărului de zile, cu alte cuvinte vom crede că există ceva mai măreț decât viața, și atunci ecuația este simplă, putem alege să murim pentru lucrul respectiv.

Dar ce ar putea să se afle mai presus decât viața omului? Viața tuturor, aceasta fiind justificarea majorității. Dar aceasta este o abstracțiune, nu înseamnă nimic atunci când cineva se ridică pentru a se arunca înainte sub ploaia de gloanțe.

Să te năpustești la atac împotriva tranșeelor inamice în timp ce camarazii ți se prăbușesc în fața ochilor tăi ar părea de neconceput într-o teorie abstractă a beneficiului colectiv. În prima ediție a memoriilor lui Jünger se scrie foarte puțin despre patriotism și nimic despre apărarea altor mari valori. În a doua ediție, autorul a adăugat câteva rânduri înspre final; aflat în trenul care merge spre Germania după ce războiul s-a încheiat pentru el, este cuprins de „un sentiment de tristețe și de mândrie că a fost mai strâns legat de țară prin vărsarea de sânge pentru măreția acesteia", iar apoi, conform biografului său, Nevin, simte că „viața are o semnificație mai profundă doar prin sacrificiul pentru o idee, și există idealuri pentru care viața unui individ și chiar viața unui popor nu valorează

nimic". Ediția a doua se încheie cu următoarea afirmație: „Germania trăiește și nu va sucomba niciodată!" Toate acestea au dispărut din ediția a treia, publicată în 1934, atunci când retorica naționalistă fusese uzurpată de naziști, cu care Jünger nu voia să aibă de-a face. Ceea ce rămâne este războiul ca expresie a unei stări esențialmente interioare: „Adevăratele izvoare ale războiului zac adânc îngropate în noi, și toate atrocitățile care inundă periodic lumea nu sunt decât reflexii în oglindă ale sufletului omenesc"

Mein Kampf a fost scrisă în 1923, în umbra marelui război, și este de neînțeles dacă acesta nu e luat în considerare. Nu a existat o singură familie din Germania care să nu fi fost afectată, care să nu pierdut vreun fiu, vreun frate, un tată, sau vreun unchi, vreun vecin, vreun coleg sau vreun prieten. Suferința nu era vizibilă, dar i-a afectat pe toți. Erau vizibili toți invalizii de război, care erau cu sutele de mii, pe străzi vedeai chipuri cu obraji zdrobiți de gloanțe, corpuri fără picioare sau brațe, cu ochii aprinși de groază la zgomotele sau mișcările bruște, bărbați care-și pierduseră mințile și vorbeau singuri. Cei care au supraviețuit au făcut-o cu costul unor experiențe pe care nu le puteau împărtăși cu nimeni alții decât cu cei care fuseseră și ei acolo, deoarece lucrurile prin care trecuseră erau mai presus de cuvinte. Ceea ce văzuseră îi marcase pentru tot restul vieții, nu doar sub forma întunericului sau a imaginilor sumbre care-i luau cu asalt în vis sau când se așteptau mai puțin în viața de zi cu zi, ci și în felul în care priveau ceea ce-i înconjura. Pentru un om care vede oameni murind cu duiumul în jurul lui, timp de mai mulți ani, viața nu mai valorează la fel de mult ca pentru unul care nu a văzut așa ceva. Cei care au murit nu au fost niște oarecine, erau oameni cu care ei conviețuiseră, cu care-și împărtășiseră viețile, cu care râseseră și cărora poate că le arătaseră fotografii cu cei dragi, în acea apropiere socială și această coeziune pe care le creează războiul, adică acei camarazi care treceau în neființă unul după altul, brusc și aleatoriu. După ce au văzut așa ceva, atașamentul față de relațiile interumane nu mai este la fel ca înainte, deoarece, chiar dacă ei știu că moartea nu mai vine din senin, acea experiență – faptul că un prieten a dispărut dintr-o clipă într-alta, lucru care li se poate întâmpla oricând și celorlalți prieteni, precum și ție însuți – este atât de fundamentală, încât nici

măcar o viață întreagă pe timp de pace nu o poate îndepărta. Atunci, ei se retrag în sinea lor; ar risca să piardă prea mult. Invaliditatea interioară, acea schilodire a sensibilității, era la fel de puțin vizibilă ca și suferința părinților, și nu se vorbea niciodată despre ea, dar ea exista, catastrofa era mult prea mare și brutală ca să nu-i fi marcat pe cei care i-au supraviețuit. Primul Război Mondial a fost evenimentul de o anvergură copleșitoare care și-a pus pecetea pe generația născută între 1880 și 1900, și întrebarea pe care și-o puneau ei era ce rost au avut toate. Milioane de tineri au murit, pentru ce? Pentru asta? De dragul revoluției industriale, al cabaretului, al filmului și al artei absorbite de ea însăși? Pentru asta, pentru găunoșenia sistematizată, ne-am sacrificat noi viețile? Acesta este rezultatul războiului? Hitler așa vedea lucrurile, și nu era singurul.

Fuseseră la limita vieții, trăiseră în zona de graniță între totul și nimic, și acea intensitate a senzațiilor, măcelul la care asistaseră nu puteau să fie lipsite de sens, măcar atâta știau și ei. Din punct de vedere politic nu erau posibile decât două consecințe: fie nu mai avea loc niciodată o asemenea risipă cumplită și irațională de vieți, fie izbucnea un nou război, menit să dea sens sacrificiului celor două milioane de soldați germani. Pentru Hitler, doar a doua variantă era acceptabilă. Dacă războiul nimicise tot ce existase înainte de el, la fel avea să se întâmple și cu războiul următor. Hitler scrie:

„Mii de ani pot să treacă, dar niciodată nu se va putea vorbi despre eroism fără a menționa armata germană și războiul mondial. Atunci, de sub vălurile trecutului se va ridica frontul căștilor cenușii de oțel, neclintite și nesovăitoare, un monument al nemuririi. Atât timp cât germanii vor trăi, își vor aminti că aceștia au fost fiii neamului lor"

Ideea războiului ca mitologie, poveștile wagneriene sau homerice despre vitejia eroilor din vremuri străvechi, aceasta era forma condensată a sensului pe care Hitler o cunoștea și o cultiva, și tocmai de aceea s-a întors la ea, nu doar în legătură cu războiul, ci și în raport cu epoca sa, și de contemporaneitate, iar din acea perspectivă – a negurilor trecutului – concepția respectivă a căpătat un caracter sacru și unitate și coeziune, adică sens. Desigur, războiul nu avea sens pentru cei aflați în toiul luptelor, întrucât războiul era orice altceva

decât unitate și coeziune, dar nu există nici un motiv să credem că Hitler își făcea un calcul atunci când l-a descris așa cum a făcut-o, pe când avem toate motivele să credem că într-adevăr a perceput războiul ca pe un fenomen încărcat de sens. El și-a riscat viața pentru o cauză în care credea, într-o mare comunitate în care lui i s-a oferit tovărășie necondiționată, fără a necesita apropiere sau intimitate, într-o situație în care toți luptau pentru națiunea germană, căreia visase încă din copilărie să-i aparțină și pentru care visase și să lupte, dacă dăm crezare pasajelor din *Mein Kampf* în care descrie impresia puternică pe care i-a lăsat-o lectura cărții tatălui său despre războiul franco-german din 1870.

Mitologizarea războiului nu înseamnă să visezi la război, ci să-l esențializezi, și faptul că ea nu oferă nici un detaliu despre realitatea mundană este tipic pentru eul romantic, pentru preamărirea exteriorului la nivelul ființei lăuntrice, ceva ce, de exemplu, poezia lui Hölderlin exprimă în mod frapant: și din poemele lui lipsește banalitatea cotidiană, ele glorifică și exaltă, sunt saturate de existență, tot timpul la limita extazului, așa cum devine viața când este încărcată până la refuz cu semnificație. Pasiunea romantică poate să confere vieții semnificație, la fel ca trăirea mistico-religioasă și moartea. Toate cele trei stări existențiale au legătură directă cu transcenderea eului. În poeziile lui Hölderlin, tot cu transcenderea eului are legătură și sentimentul că există ceva la limita divinului, distincția dintre lume și eu este aproape complet inexistentă, poemul este aproape unul și același cu descrierile sale despre umbrele adânci și verzi și soarele arzător, tunetul care răsună peste dealuri și pâraiele reci ca gheața care se prăvălesc de pe munți, și de aceea totul este semnificativ: identitatea dintre eu și lume este sensul ultim. Dacă nu există identitate, atunci lumea este străină, și în fața necunoscutului eul stă izolat și solitar, ca și când ar fi fost exclus, străin și față de sine însuși și față de ceea ce-l înconjoară. Pentru animal, lumea nu este necunoscută, de vreme ce el nu se poate vedea pe sine și nu cunoaște distanța dintre sine însuși și ceea ce-l înconjoară. Despre asta vorbește a doua povestire a Genezei, este cunoașterea pe care o aduce cu sine căderea, căderea în ceea ce este necunoscut. Dorul de natură și ceea ce este natural este dorul de identitate, de întregire, pentru sensul absolut al unicității. Eul romantic, însingurat, tânjind după transcenderea eului, este

expresia aceluiași lucru, decurgând direct din dezintegrarea imaginii religioase a lumii, la sfârșitul căreia a rămas doar omul. La Marx cel din tinerețe, conceptul de alienare este existențial, nu politic, legătura cu natura specifică și mecanică a muncii în capitalism a făcut-o mai târziu. Povestirile eroice și iureșul de sentimente din opera lui Wagner vorbesc despre aceleași teme, exaltarea și transcenderea eului. Eul din *Mein Kampf* se exprimă în același tipar, ridicând războiul și existența proprie spre ceva intangibil în viața de zi cu zi, o formă de exaltare care în sine are semnificație sacră, dar spre deosebire de Hölderlin, Rilke, Trakl, Wagner, Beethoven și oricare dintre artiștii din perioada romantică sau din romantismul târziu, eul lui Hitler este limitat de slaba lui stăpânire a formei, incapacitatea de a transforma limbajul într-o expresie a eului și a emoțiilor care-l străbat, tot ce poate face este să copieze formele altora în cel mai simplu mod, prin clișee. „Atunci, de sub vălurile trecutului se va ridica frontul căștilor cenușii de oțel, neclintite și nesovăitoare, un monument al nemuririi", scrie el. Este limitat și de mentalitatea sa, care rămâne închistată în cultura în care el a trăit, plină de prejudecăți și cunoștințe inexacte, jumătăți de adevăr, zvonuri și supoziții fără temei; mentalității acesteia, Hamann îi găsește un corespondent în ziarele și revistele populare din Viena epocii, astfel că ceea ce Hitler percepea drept măreț și semnificativ nu era prezentat ca atare, așa cum o făcea Hölderlin, de pildă, ci din contra, ca fiind ceva artificial, deoarece ideea de măreție, sau dorința de măreție, este singurul element al grandiosului care transpare, indicând așadar înspre eul lui și originile sale mic-burgheze, care prin însăși prezența lor descalifică orice căutare a sublimului. Să citești despre strădaniile către măreție din *Mein Kampf* este ca și cum ai vedea un tablou prost reprezentând un munte abrupt, singuratic și frumos.

Faptul că textul minimizează totul nu înseamnă că sentimentele lui Hitler față de ceea ce descria erau neînsemnate, nici că subiectele însele erau mărunte. Talentul lui Hitler se afla în altă parte, de altfel, și el subliniază de mai multe ori în *Mein Kampf* inferioritatea limbii scrise față de limba vorbită, pe care în mod cert o stăpânea pe deplin și știa cum s-o folosească pentru a-i face pe ascultători să simtă ceea ce simțea el, sau ceea ce el voia ca ei să simtă. În discursuri, mitologizarea vieții cotidiene ajunge la apogeu, la fel și exaltarea unei lumi reale

în care munca, esențialmente plictisitoare, monotonă și mizerabilă, devine eroică și sacră, trecutul e reluat iar și iar, sub forma paradelor cu cai și steaguri medievale, sub forma ritualurilor și a depunerilor de jurăminte, cu clădiri și piețe splendide, amintind de Antichitate, într-un fel de sublimare a prezentului, o re-vrăjire a societății, cu elemente estetice importate din sfera militară și a războiului: uniforme, steaguri, parade, tot ce are caracter unificator. Muncitorii au devenit muncitori-soldați, elevii au devenit copii-soldați, sportivii au devenit atleți-soldați, și ceea ce era unic în acest demers era faptul că realitatea a fost adusă la un nivel superior și preschimbată într-o dimensiune esențială, nu prin interpretarea ei în artă, prin selectarea unor elemente anume într-o operă artistică, lumea citită în poem, auzită în muzică, văzută în pictură, ci prin remodelarea directă și nemijlocită a realității înseși. Hitler a transformat Germania într-un teatru. Ceea ce exprima teatrul era coeziunea, și prin coeziune identitatea, și prin identitate autenticitatea. Nu se punea problema să inventeze, să construiască o identitate cu ajutorul costumelor, steagurilor și al procesiunilor, ci să exprime lucrurile care dintotdeauna fuseseră prezente, dar pe care societatea modernă le-a suprimat și le-a eliminat, și de aceea a preluat el atât de multe elemente din istorie: era nevoie de o restaurație.

De asemenea, Hitler nu a fost vreun regizor de teatru fanatic, militarist, care să-și impună voința asupra poporului; sforile pe care le trăgea erau reale, sentimentele pe care le trezea se regăseau în toți cetățenii. Toți cei care au văzut înregistrări cu paradele din Germania lui Hitler știu ce fel de emoții trezeau acestea, ce forțe enorme descătușa comunitatea în uniformă, fără vreun „eu", ce impresie a puterii colective – ah, cât de tare și-ar dori oricine să devină parte integrantă dintr-un astfel de *noi*!

Unele imagini din acele vremuri exprimă o frumusețe aproape sălbatică, șirurile nesfârșite de soldați văzute de la nivelul ochilor, o mare de căști de oțel se întinde pretutindeni, complet simetric, același individ repetat iar și iar, *ad infinitum*, sau acea tăcere atunci când Hitler parcurge câteva sute de metri pe aleea lungă care duce la flacăra aprinsă sub monumentul dedicat eroilor căzuți; el este înconjurat de mii de soldați aliniați, îmbrăcați în uniforme, echipați cu căști, invulnerabili. Toată însuflețirea pe care s-a străduit s-o provoace

prin proza din *Mein Kampf*, eșuând, este la apogeu în aceste tablouri umane. Un front de oțel alcătuit din căști cenușii de oțel *se înalță* în fața noastră, *trezind* trecutul la viață, dar ele se află în prezent, *sunt* nemuritoare. După cum strigă un soldat la o adunare de la Nürnberg: „Ei n-au murit! Ei trăiesc în continuare în Germania!"

Cine nu ar dori o frântură din ceva care este atât de grandios? Cine nu vrea să simtă că viața lui are o semnificație? Cine nu își dorește ceva pentru care să-și poată da viața?

Acea îndestulare și acea liniște care ne umplu viețile, sau cu care noi ne străduim să ne umplem viețile, având ca țintă supremă serenitatea, starea în care aproape că nu există nici un nor pe cer, seamănă cu existența pe care o descrie Stefan Zweig în memoriile sale, *Lumea de ieri,* și care s-a sfârșit atât de brusc în august 1914. Întrebarea pe care trebuie să ne-o punem în acest caz este dacă războiul s-a produs din anumite cauze politice și de anumiți factori sociali și istorici, de neconceput în societățile noastre postbelice, sau dacă la originea lui a stat dezlănțuirea unor forțe care existaseră dintotdeauna în natura umană, fiind parte din ființa noastră, a tuturor, situație în care forțele respective se pot descătușa din nou, oricând de acum înainte. În acest caz, singurul lucru pe care-l putem afirma cu certitudine despre război este că el va veni într-un alt mod, într-o altă formă, pentru că fix acea formă în care a venit în 1914 și apoi în 1939 a fost identificată și s-au închis toate posibilitățile ca ea să se repete. Deci fără pas de defilare pe străzi, fără vreo mare de căști de oțel în piețe. Dar în sufletul meu, așa cum stau aici în această primăvară, într-o cameră din Glemmingebro, aproape de Ystad, cu soarele revărsându-se peste peisajul care germinează, pe care eu l-am blocat cu o pătură ca să-mi văd liniștit de treabă, deși eram distras de copiii care alergau ba în casă, ba afară cu aceeași nerăbdare și aceeași fericire și cu același dinamism pe care mi le amintesc și eu din propria mea copilărie, în timp ce mama mea este afară și plivește straturile, Linda este la magazin și face cumpărăturile de Paște, fratele ei bate cuie în acoperișul de deasupra curții interioare, copertină care s-a năruit peste iarnă sub greutatea zăpezii, și în apropiere mama ei meșterește la îndreptarea unei tufe enorme care de asemenea s-a prăbușit în timpul iernii, iar eu simt dorul de altceva, și acel dor, bănuiesc, este simțit și de alții;

oamenii din aceeași cultură nu pot fi chiar atât de diferiți încât un sentiment să se regăsească doar într-o singură persoană, nu-i așa? Nu știu ce reprezintă acel dor, dar știu că nu presupune detașarea față de ceea ce există aici, de ceea ce e al meu sau în care trăiesc; nu este vorba despre asta, eu nu disprețuiesc nimic și înțeleg valoarea acestei uniformități a existenței, îi înțeleg și necesitatea. Cu toate acestea, dor. De ce anume?

Sau poate, mai mult decât dor, o lipsă. Sentimentul că ceva nu este aici. În mijlocul vieții și a ceea ce este viu, parcă absorbit în ciripitul și sunetul fâlfâitului de aripi al tuturor păsărilor care-și construiesc cuibul prin apropiere, la soare, înconjurate de plante verzi, ceva lipsește.

Oare lipsa aceea zace în mine? Oare eu nu reușesc să-mi cuceresc propriul timp și propriul spațiu, să-l văd așa cum este cu adevărat, să conștientizez că asta este totul și să mă umplu de bucurie la acest gând? Pentru că o lume întreagă se deschide atunci când asupra celei mai neînsemnate plante se apleacă un om, este un organism viu legat de toate celelalte organisme vii, care crește la marginea amețitorului abis temporal, unde ne aflăm și noi. Este răspunderea mea să fac această lume valabilă, s-o umplu de valoare? Este oare posibil? Sau este goală, o stare continuă de reproducere în serie, multiplicându-se pe sine la nesfârșit? O deșertăciune care constituie și baza realității noastre biologice, cea umană? În acest caz, de ce mai copiem golul în serie pe care cultura îl creează? Nu ar trebui cultura să instituie diferențe, pentru că acolo zace întreaga valoare și de acolo se eliberează ea, și, prin urmare, întreg sensul? Nu există acea semnificație? Sau este ascunsă? Ascunsă de ce anume? Ascunsă de societate, ale cărei diferențe sunt prezente pentru a ține locului, nu pentru a elibera, și care ne țin pe noi locului, într-o anumită viață, în viața supusă obișnuințelor, în clipele în care întreaga lume se dizolvă și devine monotonă?

Dar dacă este așa, atunci de unde vine închipuirea că ea poate fi diferită? Dacă noi nu credem în Dumnezeu, asta înseamnă că Dumnezeu nu există, și nici măcar nu a existat vreodată. Dacă este așa, el a existat doar în închipuirea oamenilor, ca un fel de instrument existențial, și condiția pentru ca el să fie semnificativ era ca informația despre aspectul instrumental să nu atingă conștiința. Asta s-a întâmplat atunci când, pentru prima dată, realitatea materială

a fost identificată drept instrumentală, și de acolo nu a mai existat cale de întoarcere, pentru că semnificația exclude iluzia optică, a crede înseamnă a ști, și, așa cum ei știau că Dumnezeu este real, noi știm că Dumnezeu nu este real. Legătura cu ceea ce este autentic, care rezidă în extaul religios, a fost ruptă pentru că nu există nimic autentic; la fel și extazul, cel mai puternic sentiment omenesc, era fals, o iluzie.

Dar soarele strălucește, iarba crește, inima bate în întunericul ei.

„Dar soarele strălucește, iarba crește, inima bate în întunericul ei."

De ce am scris asta?

Acest limbaj este golit de sens. Seamănă cu limbajul naziștilor. Da, soarele într-adevăr strălucește și iarba într-adevăr crește și inima într-adevăr bate în întunericul ei, dar nu aspectul concret este esențial în acest limbaj, esențialul este ceea ce evocă, faptul că soarele, iarba și inima sunt aduse la un nivel superior, într-un fel, faptul că sunt transformate în ceva care le depășește condiția, de parcă ar fi vestitoarele unei realități mai reale. Este exact același limbaj care spune că civilizația este desprinsă de instincte, suferințe și geniu, în timp ce soarele, iarba, sângele sunt legate de autentic, ale cărui forme majore de exprimare sunt războiul și arta, după cum scria Mann în 1914.

Acel limbaj este golit de sens și este limbajul naziștilor, dar este el neadevărat?

Poezia lui Paul Celan a fost un răspuns adresat acelui limbaj, care distrusese întreaga cultură. Acela nu a apărut prima dată în *Mein Kampf*, dar a fost concentrat acolo, și prin intermediul autorului cărții s-a răspândit în toată societatea care se dorea modificată din temelie. De atunci am eliminat tot ce conținea limbajul acela. Am eliminat toate gândurile mărețe și toate ideile despre autenticitate. Trăim într-o mare de lucruri și ne petrecem o bună bucată din timpul în care suntem treji în fața ecranelor. Moartea o ascundem cât se poate de bine. Ce facem noi dacă din toate astea ne apucă dorul de altceva? Dor de o realitate mai reală, de o viață mai autentică? Ar fi un dor bazat pe o premisă greșită, pentru că toate viețile sunt autentice în mod egal, și venerarea lor reprezintă o concepție despre viață și nu viața în sine. Dorul de realitate, dorul de autenticitate nu exprimă nimic altceva decât dorul de semnificație, și semnificația rezultă din coeziune, din modul în care suntem legați unii de alții și de ceea ce ne înconjoară.

Acesta este motivul pentru care scriu; încerc să cercetez legăturile pe care le stabilesc, iar când simt atracție față de autenticitate, și aceea este o legătură pe care trebuie să o cercetez. Eu sunt convins de faptul că războiul și arta sunt înrudite, după cum scria Mann în 1914, deși ulterior s-a dezis de acea idee. Sunt convins pentru că ambele încearcă să ajungă la punctul limită al existenței, așa cum este moartea, pe al cărei fundal viața strălucește și brusc devine ceva prețios și imposibil de pierdut, adică plină de semnificație. Întotdeauna am resimțit asta în artă, un puternic sentiment că este plină de semnificație, dar numai rareori în arta modernă, și aproape întotdeauna în cazul picturilor din secolul al XVII-lea până la finele secolului al XIX-lea, cu câteva excepții notabile, cum ar fi, de exemplu, picturile lui Anselm Kiefer, de care întotdeauna m-am simțit apropiat. Dar în urmă cu patru ani, într-o excursie la Veneția, a fost de parcă toate acestea s-ar fi prăbușit dintr-odată. Am văzut tablourile de la Accademia și ele nu-mi „spuneau" nimic, de parcă s-ar fi aflat într-un spațiu din exteriorul încăperii în care trăiam eu. Ceea ce era valabil în ele nu era valabil aici. Și a fost ciudat, pentru că moartea este moarte, viața este viață, omul, om, indiferent de forma pe care o ia cultura, nu-i așa? Merseserăm cu pași grăbiți prin sălile muzeului, din cauza răbdării limitate a copiilor, chiar dacă Vanja se lipea de tot ceea ce era urât din încăpere, toate craniile, toți caii cabrați și toți oamenii puși pe cruce, și când am ieșit de acolo și ne-am așezat la o cafenea liniștită, cu vedere spre lagună, și am băut Sprite cu cuburi de gheață, m-a izbit gândul că această artă mai veche, pe care eu o prețuisem atât de mult și de care încercasem să mă apropii pentru că frumusețea ei mi se arăta nu doar în mod necesar, ci vital, acum, punând totul cap la cap, *nu valora nimic*. Mi-am dat seama că aceasta era o povară pe care o purtăm cu noi, un fel de umbră care cade peste noi, ceva mort și rece. Mi-am dat seama că frumusețea pe care o aveau exponatele era frumusețea morții și că perspectiva pe care o trezeau la viață în adâncul nostru era legată de moarte și de nimic altceva.

În aceeași zi am văzut singurul lucru sublim din întreaga călătorie. Eram afară cu John și ne plimbam pe străduțele întunecate și umede, unde pungile cu gunoi erau înșirate pe lângă uși și hainele atârnau la uscat pe sforile de deasupra noastră, printre case, era după-amiaza târziu, ne-am apropiat de piațeta dinspre lagună,

unde acostau vaporașele, când, dintr-odată, a apărut un vapor imens deasupra acoperișurilor. Încet, vaporul a trecut mai departe. Am ieșit în piațetă, de unde se întindea marea, făcând ca acea lumină specifică, care este mereu acolo, că e ploaie, că e soare, că e toamnă, primăvară sau vară, să confere o strălucire tuturor lucrurilor, pereților și acoperișurilor, pavajului și suprafeței apei.

Vaporul care a venit era enorm, domina întreaga Veneție, și toate punțile erau înțesate de lume. O voce de la difuzoare care povestea despre orașul aflat jos pe țărm producea un ecou puternic. Peste tot sclipeau blițurile. Ceva s-a produs în mine. Mi-au trecut fiori pe șira spinării.

– Ai văzut, John? l-am întrebat, lăsându-mă jos înspre el.

El a zâmbit și a încuviințat, arătând cu degetul spre unul dintre numeroșii porumbei care se învârteau pe pământ.

– Dah!

M-am ridicat, m-am uitat încă o clipă la vaporul care acum era destul de departe încât să nu mai disting nici o expresie facială în mulțimea care umplea punțile, doar blițurile care se aprindeau, apoi am întors căruciorul și am intrat în umbră din nou, în drum spre o cafenea micuță, unde John a primit un corn și eu o ceașcă de espresso.

De ce-mi dăduse un vapor de croazieră fiori pe șira spinării? Ce anume mă făcuse să-l percep ca fiind sublim?

În estetica clasică, sublimul însemna să vezi ceva care fie prin mărimea, fie prin stranietatea lui, îl făcea pe privitor să se înfioare. Erupția unui vulcan, o epavă, un munte semeț și sălbatic, în fața cărora privitorul era cuprins de un sentiment aparte de nimicnicie. Frumosul, încă din Antichitate sinonim cu ceea ce este bine proporționat și armonios, aparținând deci sferei controlului uman, a fost încorporat în conceptul de sublim în epoca romantică, poate pentru că ideea de divinitate nu mai era centrul existenței umane, din care să provină sau înspre care să se îndrepte toate ideile și conceptele. Dar sublimul și divinul nu sunt același lucru, revelarea ciudățeniei naturii este altceva decât revelarea prezenței divinității, pentru că în prezența divinității nu devine vizibilă doar distanțarea, doar conștientizarea teribilă a cecității și cruzimii naturii, ci și opusul, o promisiune de coeziune și apartenență. Un noi. Ceea ce este divin sau sfânt ne indică

granița acestui „noi", în același timp în care ne conferă semnificație, nu individual, ci colectiv, ca un întreg. Și caracterul acestei revelații a fost radical diferit, pentru că trăirea experienței divinității sau a ceea ce este sfânt însemna transcenderea realității ghidate de reguli, și ne putem imagina cât de cumplit și de înspăimântător trebuie să fi fost. Să te poziționezi deasupra unei ființe atotputernice care nu este om și nu este nici animal, care se ascunde și cu toate acestea este acolo, în același loc în care tu te afli. Rudolf Otto a scris că sentimentul religios din afara sferei morale, numinosul, poate cuprinde sufletul cu o forță aproape nebunească, și a încercat să descrie toate fazele procesului. Starea echivocă și calmă a imersiunii în evlavie, care poate să se transforme într-o stare sufletească mereu schimbătoare, care durează mult timp sub forma unor vibrații constante, apoi se diminuează, lăsând sufletul să se cufunde iarăși în profan. Izbucnirile bruște de pietate din adâncurile sufletului, cu spasme și convulsii, ducând la cele mai bizare stări de excitație, delir, extaz. Se poate ajunge până la oroarea pură și tremurături din tot corpul. Numinosul are antecedente crude și barbare, scrie Otto, care se pot dezvolta în ceva frumos și pur și minunat. „Asta poate duce la o stare de amuțire, de tăcută și cutremurătoare umilință în fața – chiar așa, în fața a ce?"

Când citesc din Rudolf Otto sau din Mircea Eliade, care gravitează în jurul trăirii religioase și a divinului, atât pentru a-l înțelege, cât și pentru a-l defini, și când citesc operele misticilor sau ale părinților bisericii, pătrunse de fascinația extazului religios, mă aflu în fața unor lucruri complet necunoscute mie, ceva ce sub nici o formă nu își găsește loc în viața mea, sau în viața din jurul meu, cu excepția secvențelor de la reuniunile vreunor mișcări religioase extatice văzute la televizor. Asta îmi slăbește convingerea fundamentală că viața emoțională a oamenilor este constantă, că sentimentele care ne străbat au străbătut întotdeauna toate ființele umane și că acesta este motivul pentru care merită să contemplăm chiar și cea mai veche operă de artă ori să citim cele mai vechi texte. A fi om a fost întotdeauna la fel, mă gândesc, complet independent de toate schimbările pe care le-a cunoscut cultura. Dar acel tip de experiențe, care odinioară au fost absolut esențiale, meditații asupra lui Dumnezeu și a divinității, ritualuri și culte, viziuni și extazieri apărute în viețile dedicate Domnului și misterului divin, această dorință de a căuta

sensul, această interiorizare dureroasă, cu toate spectrele sale de senzații, stări și sentimente, nu mai sunt cercetate, și dacă sunt, sunt analizate doar periferic, la limita societății, în afara atenției noastre, fiind poate uneori evocate în emisiunile de divertisment în legătură cu vreun fenomen bizar și vetust: „Așa deci, dumneavoastră sunteți *călugăr*? Cum este de fapt să nu faci sex?" Atunci când s-a închis ușa care ducea spre religie, a fost închisă și ușa care duce către noi înșine. Nu doar sacrul a dispărut, ci și toate celelalte sentimente puternice care erau legate de acesta. Conceptul de „sublim" este un ecou slab al trăirii religioase, fiind lipsit de mister. Acel dor și acea melancolie pe care le exprimă arta romantică sunt un dor de religios, o jelire a pierderii acestuia. În orice caz, eu așa îmi înțeleg atracția față de romantismul din artă, acele rafale intense de sentimente pe care le poate provoca și ecourile de bucurie și de tristețe pe care le poate ridica în mine atunci când văd ceva neprevăzut, sau ceva complet obișnuit într-un context neprevăzut. Un vapor de croazieră înțesat de lume, un peisaj industrial acoperit de zăpadă, soarele însângerat care strălucește printr-o pâclă de ceață. Un bătrân îmbrăcat în haină albastră care azvârle un carton în foc într-un peisaj acoperit de zăpadă, perfect tăcut și într-o perfectă nemișcare, cu excepția mișcărilor de om bătrân care-mi sunt atât de familiare, pentru că așa se mișca și bunicul din partea tatălui meu, și cu excepția flăcărilor pâlpâitoare ale focului. Da, flăcările, focul, arderea, ce sunt ele altceva decât o deschidere în lume? Ceva care izbucnește, este aici și apoi dispare? Întotdeauna la fel, în permanență același. Când văd imaginea cu ochii minții, sunt transportat acolo, devin conștient nu doar de propria mea existență, ci și de eul meu, pentru o scurtă clipită ea mă umple cu totul, și atunci toate problemele pe care le am și tot ceea ce voi face sau am făcut, tot ceea ce cunosc, am cunoscut sau voi cunoaște, într-adevăr, tot ceea ce mă leagă de lumea socială dispare. Poate în cinci secunde, poate în zece, poate îmi ia chiar și treizeci de secunde, timp în care stau în mijlocul lumii și mă uit la un foc arzând și la un bărbat care se dă cu un pas în spate, într-un peisaj învăluit de zăpadă și de tăcere, și apoi totul dispare, magia se rupe, totul este ca înainte, inclusiv eu.

Dar această trăire este măruntă și nesemnificativă în comparație cu extazul misticilor, căutarea sensului, mereu întreruptă, este jalnică,

în comparație cu devotamentul de o viață al misticilor, ritualurile mele din fața televizorului sunt demne de milă în comparație cu cele care s-au petrecut odinioară în lume. Of, aproape că nici nu pot să le amintesc, diferența dintre sentimentele înălțătoare care mă cuprind atunci când un norvegian devine campion mondial la schi și sentimentele pe care le are un om atunci când îngenunchează în fața celor sfinte și sufletul lui este înălțat.

A dracului drăcie: ce pot eu să știu despre cele sfinte? Cu ce drept folosesc eu acest concept? Eu, un occidental laic de patruzeci și ceva de ani, în egală măsură de naiv și de educat, unul dintre nenumăratii oameni banali, deloc preocupați de spiritualitate? La două zile după ce văzusem vaporul de croazieră, stăteam la o terasă venețiană și mi-am scăpat furculița pe jos, iar chelnerul mi-a adus imediat una nouă, însă eu l-am refuzat: „Nu, nu vreau nici o furculiță, nu vezi că am una deja?" – oare nu-mi dădeam seama că tocmai furculița mea fusese pe jos și prin urmare, în ochii lui, furculița era murdară și nu se putea folosi? Ba da, îmi dădeam seama, și, colac peste pupăză, mai eram și împreună cu Espen și Anne, care au zâmbit puțin stânjeniți, apoi Espen mi-a spus timid că lui i-a făcut impresia că ospătarul dorise să-mi dea o nouă furculiță pentru că a mea căzuse pe jos. Oare o ființă atât de neîndemânatică și de aiurită ca mine are voie să aibă pe buze măcar cuvântul „dumnezeiesc"? Un om care nici măcar nu crede că există Dumnezeu, și evident că atunci nu crede nici că Iisus a fost Fiul Domnului, de ce ar trebui să-și bage nasul în acest subiect?

Dar, de fapt, ce anume căutam eu?

Semnificația. Atât era de simplu. În viața de zi cu zi eram plin de un dezgust cumva suportabil, niciodată amenințător sau distructiv în vreun fel, un soi de umbră care-mi acoperea existența, având drept concluzie logică ceea ce s-ar putea descrie drept un dor pasiv de moarte; de exemplu, la bordul unui avion mă gândeam că nu mi-ar păsa dacă s-ar prăbuși, fără ca vreodată să-mi fi trecut prin minte să-mi pun viața în primejdie. În această stare de dezgust permanent, semnificația putea să explodeze înăuntrul meu. Era de parcă aș fi ajuns dintr-odată în pragul a ceva radical semnificativ, în care aș fi fost absorbit și apoi expulzat din nou. De parcă sensul pe care-l căutam

fusese acolo tot timpul, și ceea ce mă ținea de parte de el era modul *meu* de a vedea lucrurile.

Așa să fie oare? Exista ceva acolo, ceva adevărat și real în mod obiectiv, o constanță a vieții și a celor vii care întotdeauna se află acolo, dar la care eu doar rareori, aproape niciodată, nu am avut acces? Sau era ceva care ținea doar de mine?

Aș fi putut să cad în genunchi, aș fi putut să-mi împreunez mâinile și să înalț rugăciuni fierbinți de iertare Domnului, Dumnezeul Nostru, dar trăiam în vremuri greșite, pentru că atunci când mă uitam înspre cer nu vedeam altceva decât un spațiu imens și gol. Când mă uitam în jurul meu, vedeam o societate organizată chiar de noi înșine ca să ne adoarmă, să ne facă să ne gândim la altceva, să ne ofere divertisment. Ceea ce este confortabil și plăcut, ceea ce este moale, cald și bun, asta este tot ceea ce ne doream, și este ceea ce am și primit. Singurul loc unde viața mai era luată în serios era arta. Numai în artă puteam căuta această plenitudine a vieții. Frumusețea și plenitudinea vieții. Le-am găsit uneori, și m-au acaparat cu totul, dar experiența nu a dus la nimic, poate că nu a fost altceva decât descărcarea unui suflet mult prea tensionat, niște fulgere mici în negura minții.

Văd un vapor de croazieră, înțesat de lume, alunecând pe ape deasupra acoperișurilor dintr-un oraș vechi care se scufundă, și mă trec fiorii. Și ce? Asta e tot?

James Joyce, crescut în spirit catolic, familiarizat cu marii părinții ai bisericii, a denumit aceste momente epifanii, un cuvânt folosit inițial pentru a desemna revelarea naturii divine a lui Hristos celor trei magi, într-o noapte senină la Bethleem, dar pentru el revelațiile universului lumesc erau reprezentate de viața de pe străzile din jurul lui. În romanul schițat și neterminat, *Stephen eroul*, el definește epifania drept „*a sudden spiritual manifestation*". Pleacă de la concepția lui Toma d'Aquino despre frumusețe, sau despre ce proprietăți trebuie să aibă un obiect pentru ca nouă să ni se pară frumos, dar mută focalizarea de la proprietățile obiectului înspre modul în care le percepem noi. Este o operațiune cu trei etape: prima dată obiectul trebuie să fie îndepărtat de orice altceva și conceput drept *un* obiect („integritate" conform lui Toma d'Aquino), apoi trebuie să fie analizat,

în întregime, precum și pe componente, în relație cu el însuși și în relație cu alte obiecte, adică studiat ca un *obiect* („armonie" după Toma d'Aquino), și la urmă, în clipa epifanică, să fie văzut obiectul așa cum *este* el („claritate"[1] conform lui Toma d'Aquino).

Joyce numește asta sufletul obiectului, sau esența lui.

Punctul de pornire al acestei reflecții, așa cum lasă să se înțeleagă Stephen în discuția cu prietenul lui, Crane, este un mic intermezzo la care a asistat el pe Eccles Street într-o noapte, când o tânără femeie stă în picioare pe treptele unei case și un tânăr stă aplecat peste un grilaj de fier mai jos de ea.

„Tânăra – (șoptind cu discreție, prelungind vocalele) Oh, da… Am fost… la… ca… pe… lă…

Tânărul gentleman – (imperceptibil) Eu… (și din nou prea încet) … Eu…

Tânăra – (cu blândețe) Oh… dar ești… foarte… și… ret."

Să folosești un concept care desemnează revelarea divinității lui Hristos în cadrul unei astfel de întâmplări este blasfemie, deoarece distanța dintre cele două contexte este atât de mare, dar o distanță la fel de mare există și între această întâmplare și estetica scolastică în care o plasează Joyce, luând în derâdere depărtarea dintre realitate și interpretarea pe care i-o dau învățații; în același timp, nu încape îndoială că Joyce subliniază ceva esențial din propria lui estetică. Lumea prezentă pe care o descrie el, ceea ce se întâmplă în jurul lui, tocmai aici, este lumea în care el vrea să pătrundă, pentru că totul este local, pentru toți și pentru totdeauna. Dar în epifaniile lui Joyce nu mai există nimic „în plus", asta este ceea ce le caracterizează, ele sunt propria lor reprezentare, și datoria autorului este să le vadă exact așa cum sunt, în individualitatea lor. Exemplele de epifanie pe care le dă el sunt doar turnuri de frază care apar în dialoguri, anumite moduri de a gesticula, anumite gânduri care alunecă încet în conștiința cuiva, cu alte cuvinte, sunt complet și foarte strâns legate

[1] *Integritas, consonantia, claritas.* La aceste concepte face referire James Joyce. Karl Ove Knausgård a preluat conceptele din traducerea englezească *integrity*, *harmony* și *clarity*. (n.tr.)

de sfera umană, mai precis de existența noastră socială, de viața așa cum o trăim noi în relația cu noi înșine și cu ceilalți. Deci există ceva aproape anti-esențialist în estetica lui, care nu este preocupată de ceea ce e real, nici de ceea ce este transcendent, ci caută toate sensurile și semnificațiile în acel flux de mișcări și cuvinte care în fiecare zi ne învăluie viețile. Limbajul în care se exprimă el este tot un flux, un râu, și, ca orice alt râu, are o suprafață, partea pe care o vedem mai întâi, și o adâncime, cuvinte sub cuvinte, propoziții sub propoziții, mișcări sub mișcări, personaje sub alte personaje. Totul în *Ulise* este întotdeauna altceva, nu pentru că lumea este relativă, ci pentru că limbajul prin care o vedem este relativ. În *Ulise*, transcenderea are loc la nivelul limbajului, se deschide o prăpastie în clipa prezentă, care nu mai este epifanică – nici izolată, nici integră sau particulară –, și dacă reprezentarea lumii la Joyce este adevărată în relativitatea ei și în uriașa ei intertextualitate, ea este și cerebrală și fundamental scolastică în dorința ei de sistematizare și coeziune, îndepărtându-se cu viteză nebunească de realitatea fizică și romanul realist, aproape la fel cum părinții bisericii din Evul Mediu s-au îndepărtat de Biblie și de realitatea concretă și înclinată către acțiune din ea, orientându-se spre bolta extrem de abstractă, imaterială, a speculațiilor și reflecțiilor care se întindea deasupra lor. Acolo te poți rătăci, așa cum se întâmplă în *Ulise* și celelalte mari opere ale modernității, cu toate plăcerile estetice și delectarea intelectuală pe care le provoacă, pentru că orientarea lor spre formă și limbaj le face să devină opere de sine stătătoare, ceva în sine; în același timp însă, ele au și pierdut ceva procedând astfel, deoarece, așa cum a scris odată Henry James: „În artă, semnificația este dată de sentimente"

Dacă privim arta din această perspectivă, forma nu înseamnă nimic în sine, posedând semnificație numai ca purtătoare a altui concept, iar cea mai mare parte a operelor realizate din secolul trecut și până azi au abandonat această dimensiune. Cei care nu privesc arta astfel au o urmă de romantism în operele lor, cum este Hermann Broch, de exemplu, în *Moartea lui Virgiliu*, unul dintre cele mai *hardcore*-moderniste romane ale secolului XX, a cărui parte introductivă, unde Virgiliu, muribund, zace întins pe puntea unei nave care intră într-un port roman, conține una dintre cele mai strălucite fraze din toată proza scrisă în Europa în ultimele două secole:

„Albastre ca oțelul și ușoare, mișcate de un vânt contrar domol, abia perceptibil, valurile Adriaticii întâmpinau escadra imperială care se îndrepta spre portul Brundisium, având la stânga colinele teșite ale coastei calabreze ce se apropiau agale, și aici, unde singurătatea mării, însorită, totuși atât de asemănătoare morții, se preschimba în veselia pașnică a activității omenești, unde canalul, însuflețit blând de aproprierea vieții și traiului omenesc, era populat de fel de fel de ambarcațiuni, unele care se îndreptau de asemenea spre port, altele care ieșeau în larg, precum și omniprezentele bărci pescărești cu pânze cafenii care porneau spre pescuitul de seară lăsând în urmă micile diguri de apărare ale numeroaselor sate și așezări presărate de-a lungul țărmului scăldat de spumă albă – aici, apa devenise netedă ca oglinda; deasupra, scoica cerului se deschisese sidefie, cădea amurgul și se simțea miros de lemn ars de la focurile aprinse sub cerul liber, ori de câte ori adierea vântului aducea încoace sunetele vieții, bătaia unui ciocan sau vreun strigăt."

Mă cuprinde o fericire aparte ori de câte ori recitesc acest pasaj. Este sublim. Dar care să fie motivul? Ce anume din acest pasaj îmi stârnește sentimente atât de puternice? Ceea ce descrie autorul, o navă care intră într-un port, târziu într-o după-amiază, este obișnuit și sună familiar, cel puțin pentru cei care au crescut undeva la malul mării, în același timp, evenimentul descris s-a desfășurat în Antichitate, o lume pierdută și inaccesibilă nouă. Deci acesta să fie motivul? Alternanța dintre ceea ce este universal, adică ceea ce se găsește în toate mările, și ceea ce este specific, ceva care se găsește doar în această mare, care s-a pierdut? Da, asta îmi dă o stare de bucurie, trezindu-mi amintirile despre mirosurile, sunetele, lumina și mai ales vântul de pe coastă la orele apusului, despre modul în care toate acestea te pot umple cu extravaganța lor nesocotită, dar sublim nu este. Sublimul nu se naște din ceea ce este asemănător, ci din contrastul lucrurilor asemănătoare. Sublimul din această frază este mișcarea dinspre mare spre țărm, sau, după cum spune textul: „și aici, unde singurătatea mării, însorită, totuși atât de asemănătoare morții, se preschimba în veselia pașnică a activității omenești"

Singurătatea mării, însorită, totuși aducând oarecum vag cu moartea – niciodată nu am perceput marea astfel, dar trebuie s-o fi

simțit, pentru că atunci când citesc fragmentul, există ceva în mine care o recunoaște, vag, parcă de la distanță cumva. O recunoaștere a ceva despre care nu știam că există. Și o recunoaștere a ceea ce este necunoscut, ceea ce este puternic, supraomenesc, care are de-a face cu moartea. Mișcarea de acolo încoace, înspre mediul pașnic al oamenilor fericiți, este ceea ce descrie fraza, și ceea ce detașează, deoarece nu este valabilă doar aici, în scena imaginată de Broch în portul din Brindisi odată demult, cu un secol înainte de Hristos, ci este valabilă și pentru locul în care mă aflu eu în acest moment, pe data de 2 iunie 2010, la ora patru și un minut după-amiaza, în biroul meu din apartamentul de la etajul șapte, din piața Triangelntorg din Malmö, învăluit de sunetele tuturor activităților din jur, adică toate mașinile care trec pe șosea, oamenii care din când în când strigă, liceenii din anul terminal care cântă la trompete serbându-și absolvirea, bătrânul saxofonist de culoare care stă sprijinit de un stâlp și cântă aceeași melodie iar și iar. Această forfotă umană, adică lumea socială, este cea de care ne apropiem în scena introductivă din *Moartea lui Virgiliu*, navigăm într-acolo așteptându-ne să devenim parte din ea, și atât vreme cât o vedem astfel, ca pe ceva ce ni se înfățișează treptat, deocamdată numai sub forma sunetelor și mirosurilor, o vedem drept ceea ce este, adică un refugiu, un port. În perioada despre care scrie Broch, oamenii erau puțini, distanța dintre orașe și culturi era mare, și străbaterea acestor distanțe era o întreprindere de durată și riscantă. Acum totul pare diferit, forfota oamenilor, refugiul nostru față de universul indiferent și fatal, nu mai este locală și limitată, ci este prezentă pretutindeni. Nu mai suntem noi cei care călătorim și sosim undeva, ci este ceva care ne înconjoară constant, indiferent unde ne-am afla și ce am face. Asta nu înseamnă că s-au schimbat condițiile de atunci, ci percepția noastră este alta. De aceea fraza lui Broch are un impact atât de puternic, îndreptându-ne atenția către o condiție fundamentală pe care tindem tot mai mult s-o ignorăm. Datorită faptului că procedează într-un mod atât de simplu, punând-o în legătură cu un peisaj concret, o clipă anume, la începutul serii, în fața portului din Brindisi, ale cărui elemente, marea albastră ca oțelul, lumina rozalie a cerului, țărmurile îmbrăcate în alb, luminile caselor de pe coastă, scoțând la iveală clipe asemănătoare din adâncurile amintirilor cititorului, acea clipă și acel spațiu sunt recognoscibile, sunt *trăite*. O trăire înseamnă ceea ce vezi,

colorat cu sentimente. Judecata ignoră sentimentele, adresându-se exclusiv minții, dar pentru minte faptul că o infinitate de oameni au trăit și au murit înaintea noastră și că noi, cei care trăim acum, vom muri la rândul nostru este ceva ce fiecare om știe de când are cinci ani. Numai prin experiență, simțind prăpastia care se cască până și în împrejurimile cele mai banale, putem să *înțelegem.* Doar atunci devine o o iluminare. Această nouă înțelegere este aproape imposibil de articulat, pentru că în ea sunt cuprinse atât de multe lucruri. Deoarece este o idee fundamentală, care ocupă locul central în viețile noastre, Broch ar fi putut să-i dedice pagini întregi, evident, ar fi putut să dezbată toate aspectele posibile și imposibile ale morții în natură și refugiilor în care ne protejăm de ea, dar el a scris cartea în momentul când se afla pe culmile carierei și era conștient că ceea ce exprimă textul și ceea ce trezește în cititor sunt două chestiuni diferite. El a scris într-o manieră atât de simplă despre marea în care există o tentă de moarte și despre așezarea pașnică, cu oameni fericiți, înspre care vaporul alunecă, încât fiecare element poate fi văzut drept ceea ce este, iar concreționarea meticuloasă îngăduie imaginii să pătrundă în imaginația cititorului, unde se poate lărgi cu bogăția de stări și sentimente care există acolo.

Ziua se îndreaptă către noapte, ajungem curând în ultima oră, momentul din roman. La bordul navei din spatele celei care-l duce pe imperator se află Virgiliu, poetul *Eneidei*, cu amprenta morții înscrisă pe frunte. Percepția lui este acută, e sensibil la toate detaliile, știind că în curând vor dispărea pentru el. Ziua se îndreaptă către noapte, totul se înflăcărează pentru ultima dată. În mitologia nordică, regatul morții se numește Hel, un cuvânt derivat din verbul *hylja*, care înseamnă „a ascunde" sau „a acoperi", și e o denumire potrivită, deoarece regatul morții este ascuns vederii noastre, dar acum mă întreb dacă nu cumva poate să însemne și contrariul, faptul că lumea e cea care se ascunde de cei morți. Doar cu câteva săptămâni înainte de a pleca spre Veneția fuseserăm în Norvegia, pe coasta de vest, unde, în afară de vizita la mama și de botezul lui John, într-o zi ne-am dus la Jon Olav, vărul meu, care-și cumpărase o casă de vacanță nu departe de satul unde crescuse, o mică fermă părăsită situată pe o culme deasupra fiordului Flekkefjorden, cu teren, pădure și o fâșie mică de plajă. Am pornit într-acolo dimineața, era una dintre multele zile

fantastice ale acelei veri, cerul era complet albastru, dealurile erau complet înverzite și lumina soarelui se revărsa pretutindeni. Apa din fiorduri și din râuri sclipea, zăpada de pe culmile munților strălucea, frunzele din copaci reflectau lumina în rarele ocazii când o adiere de vânt le punea în mișcare. Mama și Linda au plecat primele, având-o pe Heidi cu ele, iar eu le-am urmat cu Vanja și John pe bancheta din spate. Aproape că nu erau mașini pe stradă. Cea pe care eu o conduceam o împrumutaserăm de la sora mamei, Kjellaug, mama lui Jon Olav; era o Toyota veche, și, după mașinile noi de la școala de șoferi și cele închiriate, aveam impresia că aș fi condus un vehicul de pe vremuri, din mecanicul secol XX. Totul se scutura și vibra, orice accelerare, cât de mică, se resimțea în corp. Celelalte mașini pe care le condusesem fuseseră negre și aerodinamice, ca dintr-un joc video, de parcă traficul din jurul nostru ar fi fost proiecții de pe un ecran, iar viteza, indiferent dacă mergeam cu o sută, o sută zece sau o sută treizeci, nu reprezenta decât niște cifre pe bord. Asta era ceva complet nou, și m-am bucurat de senzație. Am trecut de o curbă și acolo s-a ivit râul, răcoros și verde, trecând peste stânci în vâltori albe și înspumate. Când am ieșit dintr-un tunel, sub noi se afla un fiord larg și albastru, cu terenuri agricole întinse de-a lungul unui mal și cu munți abrupți, neîmpăduriți, asemenea unor bucăți de fier înroșit în văpaia soarelui, pe cealaltă parte. Nu se vedea nici țipenie de om, doar clădiri vechi, prăbușite, și ici-colo câte o casă arătoasă din anii '80, mașini agricole parcate, ferme, pădure, fiord, munți. Și vocea Vanjei de pe scaunul din spate.

– Când ajungem, tati?

– Nu mai este mult. Rezistă încă puțin!

– Dar e așa de plicticos, tati!

– Uită-te acolo, vezi? Pe partea cealaltă este o cascadă!

– Da, văd.

– Vrei să punem puțină muzică?

– Da.

Și am pus muzica lui Dennis Wilson, pe care Vanja o numea „muzica de mașină" ori de câte ori o ascultam acasă. În oglindă am văzut-o lăsându-se pe spate și privind pe geam cu privirea goală. John dormea în scăunelul lui de lângă ea.

Am ajuns la Dale, cătun care, cu cele două benzinării ale lui, era ca o metropolă în mijlocul acestei pustietăți, în acest ținut slab populat unde îmi petrecusem eu atâtea săptămâni de vară în copilărie. După centru, la distanță de un minut, se afla ferma lui Kjellaug și Magne, pe deal în sus înspre dreapta, tronând de la cea mai mare înălțime. Peste zece minute, când ne-am dat jos din mașină, era liniște deplină în jur. Apoi am auzit zumzăitul a tot felul de viespi, albine și bondari care urcau și coborau prin văzduh. Am deschis portiera din dreptul Vanjei și i-am desfăcut centura de siguranță, iar ea s-a dat jos și m-a privit. John dormea, și a început să plângă atunci când m-am aplecat înspre el să manevrez toate curelele și toate cataramele scăunelului, dar s-a liniștit după ce în sfârșit l-am scos de acolo și și-a culcat capul pe umărul meu. Casa era ceva mai departe, în vârful unui povârniș la poalele căruia băteau încet valurile din fiordul albastru-închis. Copacii de pe malul opus străluceau.

Am stat acolo toată ziua. Eu, îmbrăcat doar în chiloți, m-am aruncat în apa răcoritoare, în vreme ce Vanja și Heidi stăteau pe stâncă și se uitau la mine, apoi am făcut un mic tur cu barca sub îndrumarea lui Johannes, fiul mai mare al lui Jon Olav, și la începutul după-amiezii am luat-o pe Vanja ca să pescuim cu o undiță pe care o împrumutaserăm. Vanja nu mai pescuise niciodată până atunci, deci acum urma să o învăț, și ca să nu fie prea supărată, deoarece nici vremea și nici ora nu erau ideale, i-am spus de mai multe ori că probabil n-aveam să prindem nimic.

– Înțelegi?

Da, da, înțelegea. Am străbătut cu greu câteva tufișuri, ne-am ținut echilibrul pe stânci, ne-am oprit pe un promontoriu și am lansat undița cu mare elan. A lucit o clipă în timp ce se arcuia prin aer și a aterizat cu un mic pleosc; când plumbii au început să se scufunde, i-am întins undița Vanjei, spunându-i că putea să tragă firul înapoi.

– Așa, tati? m-a întrebat ea.

– Da, este bine! i-am răspuns.

– A tras!

– Glumești, nu?

Peste câteva minute, un cod zăcea întins pe algele de sub tălpile noastre.

– Din prima aruncare! i-am spus, și am observat că ea radia de mândrie.

Nu am mai prins nimic după aceea. Sus, lângă casă, Linda a fotografiat-o pe Vanja care ținea peștele în mâini. Măcar o dată m-am simțit și eu ca un tată așa cum trebuie. Liv și Jon Olav pregăteau cina, toată familia urma să vină, inclusiv Ann-Kristin cu cele două fiice ale ei, Magne și Kjellaug. Opt copii, cinci părinți și trei bunici eram în total după o oră, în timp ce soarele atârna deasupra copacilor la apus; eram așezați pe pantă, fiecare ținându-și farfuria în brațe și mâncând tocăniță cu cârnați și orez. Din exterior trebuie să fi părut o reuniune fericită și obișnuită de familie, dar nu era. Magne, pe care-l cunoșteam dintotdeauna, acum era bolnav în fază terminală. Întotdeauna fusese un bărbat puternic și cu inițiativă, imediat ajungea în centrul atenției, avea o charismă ieșită din comun și era unul dintre oamenii de care îți era imposibil să nu te atașezi. Așa cum stătea acum pe povârniș, era aproape de nerecunoscut. Din punct de vedere fizic nu exista nici o diferență, dar aura lui se schimbase. Aproape că nici nu mai era acolo, și simțeam durerea în toată ființa mea, permanent, chiar și când nu-l vedeam, și nu puteam să înțeleg cum era posibilă o astfel de schimbare, eu îi echivalasem întotdeauna prezența cu *el* însuși, persoana lui, pentru mine erau unul și același. Acum era doar o umbră a celui ce fusese. A vorbit puțin, a mâncat puțin, aruncând câte o privire înspre fiord, înconjurat de copiii și de nepoții lui, în ziua care mie mi s-a părut cea mai frumoasă din anul acela.

Tot ceea ce vedea avea să dispară în curând pentru el și nu n-avea să se mai întoarcă niciodată.

Nu doar familia, despre care niciodată n-avea să mai știe nimic, ci și fiordul și muntele, iarba și zumzetul insectelor. Și, Doamne Dumnezeule, soarele! Niciodată n-avea să mai vadă soarele.

Aceste gânduri au marcat tot ce-am văzut în după-amiaza aceea. Frumusețea lumii părea mai intensă, dar și mai crudă, deoarece ea urma să dispară și pentru mine într-o zi, însă avea să existe în continuare pentru alții, așa cum a făcut-o de la începutul tuturor timpurilor. Câți alți oameni stătuseră acolo unde stăteam noi și admiraseră același peisaj? Generație după generație, toți au fost aici odată, și toți sunt morți acum.

Seara, când urma să plecăm spre casă, Vanja a vrut să fie în aceeași mașină cu Heidi și Linda, așa că eu am mers doar cu John, preț de o oră și jumătate, sub munții înalți până la cer, printre dealuri pe care creșteau umbrele nopții, de-a lungul vâltorilor zgomotoase și al cascadelor învolburate, și tot drumul am cântat, îmbătat de soare și de moarte.

Ce altceva aș putea să fac? Eram atât de fericit!

Același soare fusese descris de Broch în anii '30, același soare apunea în fața portului Brundisium în seara aceea din anul 19 î.Hr. Și aceluiași soare i-a dat strălucire Turner în tabloul lui înfățișând un port din Antichitate, pictat cu un secol mai devreme. Turner s-a inspirat din *Eneida* lui Virgiliu, mai exact din povestea lui Dido, care, îndrăgostită de Enea, își ia viața atunci când el pornește mai departe. Dar pe Turner nu-l interesează atât întâmplările dramatice, cât locul în care acestea se desfășoară. Tabloul reprezintă portul din Cartagina, de pe coasta de nord a Africii, și este în mod vădit romantic, atât prin exotism, cât și prin estetica ruinelor, spațiul fiind ocupat de monumente pe jumătate prăbușite. În orice caz, așa mi-am închipuit eu atunci când am văzut tabloul pentru prima dată. La o privire mai atentă, am înțeles că nu erau ruine, ci fix opusul. Mărețele clădiri antice, albe ca de cretă, erau de fapt în curs de construcție, ceea ce înfățișează tabloul este un oraș care se ridică, nu unul care se scufundă. Este o imagine unică. Pe o latură se vede un versant abrupt, complet acoperit de vegetație, având la poale un râu, care, la mică distanță, se varsă în mare. În cealaltă parte este o clădire construită pe jumătate, la baza ei se află un grup de oameni, mărunți în comparație cu proporțiile clădirilor și munților. O doamnă în alb, Dido, este înconjurată de bărbați, dintre care unul, în ținută de soldat, stând întors cu spatele către ea, trebuie să fie Enea. În jurul lor se află materiale de construcții, iar pe fundal, un șir de oameni cară ceva de la ambarcațiunile trase la mal. Chiar lângă râu, parcă rupți de aceste evenimente, sunt câțiva băieți goi care, dacă nu au intrat în apă, urmează s-o facă în curând. Dar dacă ei sunt rupți de aceste evenimente, nu sunt rupți și de împrejurimi, chiar din contră, sentimentul pe care-l am atunci când îi privesc este că sunt oarecum întrețesuți, că băieții sunt legați atât de vegetație, cât și de

apă, atât de oamenii din spatele lor, cât și de măreţele clădiri, și catargele navelor din fundal par să se contopească cu ceaţa care învăluie peisajul în această zi.

În timp ce lumina rece face ca totul să pară limpede și clar delimitat, lumina caldă estompează contururile, astfel că totul pare să fuzioneze. Îmi închipui că acesta era punctul principal de interes pentru Turner, deoarece se observă aceeași tehnică și în restul operei sale; de exemplu, în tabloul cu un tren care este aproape complet învăluit într-o furtună de zăpadă, abia dacă se vede o linie clară sau un contur, totul alunecă, totul este tranziţie. Dacă priviţi culorile, atunci doar ele se văd, lucrurile însele dispar, sau funcţia lor, și ochiul care înlătură tot ceea ce este cunoscut, înlătură toate cunoștinţele pe care le aveai dinainte, este ochiul care poate să vadă lumea ca nouă, de parcă i s-ar înfăţișa pentru prima dată. Turner era preocupat de legătura dintre ceea ce este schimbător și ceea ce este statornic, ceea ce este solid și ceea ce este mobil, și astfel, trenul nu exprimă una dintre numeroasele categorii în care poate fi plasat, referitoare la modernitate, perioada industrială, civilizaţie și ingeniozitatea umană, ci numai ceea ce este în sine, pur fizic, un obiect enorm din metal care se deplasează pe două șine aproape complet acoperit de zăpadă, zăpadă care ar putea acoperi la fel orice altceva: un vapor, o pereche de cai, o procesiune funerară, un urs. În ceea ce privește tabloul *Dido clădind Cartagina*, interesul lui rezidă în infinitatea de moduri în care lumina operează în peisaj, de la luciul apei până la ceaţa care absoarbe strălucirea la orizont, și, în mod firesc, alegerea punctului focal afectează scena în desfășurare. Dido îl vede pe Enea poate pentru prima dată, ceva începe acolo, ceva se încheie tot acolo, pentru că ceea ce vede ea o va conduce către moarte. Faptul că este o diferenţă aproape imperceptibilă între ceea ce se clădește și ceea ce decade, cu alte cuvinte construcţia începută care se aseamănă cu ruinele, scoate în evidenţă această mișcare. Vegetaţia tropicală are și ea o contribuţie, totul crește cu frenezie și neostoit, cu o forţă și o viteză atât de mari, încât amenință civilizaţia, curăţenia și ordinea într-o manieră care amintește de moarte. Toate acestea se regăsesc în lucrarea lui Turner; cu toate acestea, nici unul nu ocupă locul central, întrucât subiectul principal este soarele.

Prima dată când am văzut tabloul, la National Gallery din Londra, sufletul mi-a fost inundat de un soi de preaplin al sentimentelor, abia reușeam să mă controlez ca să stau nemișcat în fața lui, atât de puternică a fost impresia pe care mi-a lăsat-o. Pentru că este atât de frumos, desigur, dar și datorită modului în care este redat soarele, care-l orbește practic pe privitor. Soarele este motivul principal în tablou, așa cum se află el sus, deasupra peisajului, și razele sale pătrund peste tot, iluminând toate suprafețele fie direct, fie indirect, modificând toate culorile, încălzind atmosfera și îngroșând și ștergând diferențele, conectând toate elementele peisajului, într-un fel, dar fără ca cei prezenți acolo să vadă sau să observe asta. Cum este posibil așa ceva? m-am întrebat pe când eram în fața tabloului. Cum se poate să te miști sub ceva atât de impunător și de puternic, sub un principiu atât de sălbatic și dătător de viață, o sferă enormă de gaz care arde neîncetat pe cer, și să nu o remarci? Ei nu văd soarele, dar Turner l-a văzut, și prin intermediul lui îl vedem și noi. Soarele din această imagine domină totul într-un asemenea mod, încât este greu să nu te gândești că este sacru și că Turner îl venerează. El însuși a plasat această imagine pe un piedestal, da, pe un piedestal atât de înalt, încât s-a zvonit că într-o versiune a testamentului său dispusese să fie înmormântat în acea pânză. Ulterior, a renunțat la această pretenție bizară și a donat tabloul muzeului National Gallery, cu mențiunea că voia să fie expus lângă tabloul lui Claude Lorrain reprezentând un port din Antichitate pe care Turner îl admira, lucrarea sa fiind un omagiu pentru opera predecesorului său. Dorința i s-a împlinit; în sala numărul 15 de la National Gallery tabloul lui Turner este expus lângă cel al lui Claude. Sunt numeroase asemănări între cele două lucrări. Ambele teme sunt clasice și sunt centrate pe un personaj feminin – în cazul lui Claude, regina din Saba, ambele acțiuni se desfășoară într-un port cu clădiri antice, la mare altitudine, și ambele sunt dominate de soare și de cer. Deoarece elementele sunt atât de asemănătoare, diferențele devin cu atât mai importante. Cel mai surprinzător este că portul lui Claude se deschide către mare, pe când marea din tabloul lui Turner nu este absolut deloc vizibilă, de parcă portul ar fi închis de cursul râului. Dar în timp ce lumina la Claude este netă și limpede, la Turner este vâscoasă și în permanență neclară. Asta face ca efectele celor două tablouri să fie complet diferite.

La Turner, viața pare să fie oarecum închisă, are ceva static, în sensul că viața se ridică și coboară în același loc și nu există nici o cale de scăpare. Această idee este subliniată de tema lucrării, care pe de o parte este moartea – Dido care-și îngroapă soțul – și pe de altă parte este viața: Enea, marele supraviețuitor, a sosit și împreună cu el a sosit și dragostea, altfel spus, puterea de a trăi și viitorul, care pentru Dido, îndoliată și zguduită, va ajunge într-un final să însemne moartea.

Această senzație claustrofobă că nu există cale de scăpare este esențială pentru concepția despre viață pe care tabloul o exprimă sau o cercetează. Și soarele joacă un rol aici, cu aspectul lui static, și dacă el este cel care dă viață întregii lumi, tot el este cel care o face să putrezească. Pe de altă parte, în portul lui Claude, reprezentat la o oră mai târzie, la căderea serii, când briza de la apus bate dinspre mare, totul pare deschis și în mișcare. Tema este plecarea reginei din Saba, dar în jur se petrec o serie de alte lucruri: bărci cu vâsle care sosesc sau pleacă, marinari care se cațără pe catarge și se sprijină de balustrade, oameni care se plimbă prin port, stau la discuții doi câte doi, alții se uită la procesiunea regală sau la vreun copil care a luat-o la goană în fața lor, totul petrecându-se lângă marea scăldată de razele soarelui, care se întinde înspre orizont. Clădirile maiestuoase, pseudoantice, oamenii îmbrăcați elegant și vasele din port sunt în mod clar și definit separate. Acest lucru are un efect considerabil asupra evenimentului principal, plecarea reginei, care devine doar o întâmplare oarecare printre altele, fiind semnificativă pentru cei care iau parte la ea în locul respectiv, dar nicăieri în altă parte, scena pălește pe măsură ce ochii privitorului se mută spre planul îndepărtat, spre mare, sau spre cel apropiat, spre oraș. Entitățile care dispar în spațiul deschis, având o existență pur locală, sunt des întâlnite în opera lui Claude.

Nu demult am fost la Muzeul Metropolitan din New York, unde este expus un tablou de-al său intitulat *Femeile troiene își incendiază flota*, adică o altă scenă din *Eneida*, unde acest aspect este și mai pronunțat. Lucrarea prezintă flota de război ancorată în dreptul unei plaje, câteva femei cu făclii sunt pe mal, altele se află într-o barcă care se îndreaptă către nave, dar ceea ce este dramatic și apăsător în această scenă, ceea ce este fatal, e doar ceea ce se desfășoară fix acolo, fix între acești oameni, pentru că pe toată întinderea nu se evidențiază nici un eveniment, totul este cufundat în somnul greu al lipsei de

activitate, și deasupra lor tronează cerul neschimbat, cu soarele lui arzător. A fost tabloul privit astfel în momentul în care a fost pictat, în urmă cu patru sute de ani, pe vremea lui Claude? Pentru noi, tocmai dimensiunea locală este cea care a dispărut aproape complet, atât prin faptul că totul este în centrul atenției, cât și prin faptul că se află simultan pretutindeni.

Indiferent unde vă găseați pe data de 11 septembrie, 2001, ați văzut sau ați auzit vorbindu-se despre același subiect, cele două avioane care au intrat în Turnurile Gemene. Asta a fost în atenția tuturor, nu a existat nimic în afară de asta – altceva decât spațiul în care se afla fiecare dintre noi, fizic, oriunde în lume. Această operațiune dublă, atât de familiară timpurilor noastre, când totul devine pe de o parte aproape absolut central, pe de altă parte, aproape absolut dispersat, era evident necunoscută în perioada lui Claude, în rudimentarul secol al XVII-lea, când un eveniment exista pentru cei care din fericire erau de față la producerea lui. Când pictorul își imaginează scena din *Eneida*, el transmite imaginea într-un mod care nu diferă de ceea ce face un reporter de știri în zilele noastre, ca un fel de martor – nu are nici o importanță pentru formă că primul este un martor fictiv, pe când al doilea este un martor real –, dar Claude ne mai arată ceva, care are legătură cu momentul și locul întâmplării. Impunătorul peisaj lipsit de evenimente care înconjoară scena indică limpede că ea se petrece numai în acel moment și în acel loc, și acesta este aspectul cel mai important, esențial, al oricărui eveniment. O, ce idee simplă și evidentă! Dar una este să știi cum este un fenomen, și alta este să-l trăiești pe pielea ta. Nu înțelegem cât de ascunsă este natura întâmplărilor decât atunci când vedem ceva neobișnuit petrecându-se în fața ochilor noștri. Doar atunci conștientizăm cât de incredibil de puține întâmplări neașteptate se petrec în lumea noastră, cât de incredibil de sistematizate și reglementate ne sunt mișcările, până și în cele mai mari orașe, și mai mult, poate cel mai șocant, conștientizăm că întâmplarea dispare imediat după ce s-a petrecut.

În urmă cu câțiva ani, pe vremea când locuiam la Stockholm și eu aveam un birou pe Dalagatan, eram împreună cu Linda, luaserăm prânzul în oraș, ea se îndrepta către casă, m-am gândit să trec pe la un magazin de discuri înainte de-a mă reapuca de scris. Ningea, strada

era plină de noroi, cerul deasupra noastră era cenușiu și greu. Toate mașinile cu lumini galbene și stopuri roșii, cu motoarele duduind și cu ștergătoarele activate, și toți trecătorii de pe trotuar care mergeau cu capetele plecate, pe sub acoperișurile foarte înclinate, au conferit acelui moment un caracter haotic, fără ca eu să-l percep astfel, totul era exact așa cum trebuia să fie. Dintr-odată s-a auzit un bubuit, și privirea mi-a fost atrasă de ceva din mijlocul străzii. O mașină a frânat și prin aer, deasupra capotei, a zburat un om. S-a prăbușit greu ca un bolovan pe asfalt, puțin mai departe a căzut o bicicletă, concomitent cu frânarea mașinii. În spatele lor s-au oprit alte vehicule. Pe trotuar, pe ambele sensuri, pietonii se opriseră și priveau scena. Bărbatul, îmbrăcat într-o geacă groasă de fâș, s-a ridicat încet în picioare. Avea un cap mare și chel. S-a oprit locului și s-a uitat fix în fața lui. Sângele îi curgea din frunte de-a lungul nasului. În jurul lui era un vârtej de fulgi mari. Gândindu-mă că trebuia să fac ceva, mi-am deschis geanta ca să scot telefonul, dar un tânăr din fața noastră deja avea telefonul la ureche și povestea că avusese loc un accident, așa că mi-am pus telefonul la loc, tocmai când portiera s-a deschis și din mașină s-a dat jos un bărbat. El s-a așezat pe vine în fața biciclistului, i-a spus ceva, l-a luat în brațe și l-a suit pe locul din față, i-a pus centura de siguranță, a închis portiera, s-a urcat și el, apoi a trântit portiera și a luat-o din loc.

Strada se deschisese asemenea unei anemone, iar acum se închidea la loc. În afară de bicicletă, care zăcea în continuare pe asfalt, totul era ca înainte.

Tânărul a anunțat la telefon că nu era nevoie de o ambulanță.

M-am uitat la Linda.

– Ce s-a întâmplat de fapt? am întrebat-o.

– Nu-mi dau seama, mi-a răspuns ea. S-a petrecut atât de rapid! Dar l-a dus la spital?

– Da, bănuiesc că da.

Tânărul cu telefonul s-a întors către noi și ne-a spus:

– L-a luat cu el.

– Așa e, i-am confirmat.

– Eu tocmai chemasem o ambulanță, dar acum nu mai este nevoie.

– Așa e, i-am zis.

–A dat cu mașina peste el. A fost vina biciclistului. Nu este sigur că-l va duce la spital. Se poate întâmpla să-l lase pe undeva, ca să scape.

–Nu, nu cred, am spus.

–Dar atunci de ce atâta grabă? m-a întrebat el.

S-a dus la bicicletă, a ridicat-o și a sprijinit-o de un stâlp de iluminat. A ridicat mâna în semn de salut, după care apoi a dispărut pe stradă înspre centru, în timp ce noi mergeam în direcția opusă. Linda s-a dus acasă, eu m-am dus înapoi la birou.

Eram zguduit. Dar de ce anume? Nimic nu era de neînțeles în ceea ce văzusem, nici măcar spectaculos. Un mic accident doar, cu un șofer care dăduse peste un biciclist în forfota de la ora prânzului. A doua zi am citit ziarul cu atenție ca să văd dacă nu cumva menționa cele întâmplate. Normal că nu scria nimic. Era ceva banal. Și totuși eu eram zguduit. Nu avea nici o legătură cu empatia sau cu sângele care se scursese, era ceva complet diferit, ceva care avea legătură cu natura întâmplării. La cincizeci de metri depărtare, nimeni nu știa ce se petrecuse, și pentru cei câțiva care au asistat la el, accidentul a dispărut în secunda imediat următoare. Dacă ar fi existat o mică notă în ziar, cu siguranță mi-aș fi găsit liniștea, și atunci ordinea s-ar fi restabilit. Ziarele sunt alcătuite din astfel de descrieri, în ele se consemnează toate întâmplările care se abat de la normalitate, conferindu-le astfel o formă de durabilitate pe care nu o au de fapt, în viața reală ar dispărea în clipa în care s-au întâmplat și nici unul dintre martori nu ar reuși să priceapă ce anume s-a petrecut de fapt. Acea durabilitate este o ficțiune, dar noi o percepem ca fiind reală, și astfel controlăm realitatea, ea devenind refugiul nostru. Întâmplarea este ridicată deasupra circumstanțelor ei concrete și deasupra clipei în care s-a petrecut și se transformă din ceva lipsit de continuitate într-un element dintr-un sistem caracterizat de continuitate, așa-numitele știri. Tot ceea ce nu poate fi explicat, adică toate accidentele neprevăzute, toate decesele subite și tot răul incomprehensibil se comasează aici sub forma unor scurte relatări, și simplul fapt că ele sunt consemnate este de ajuns ca să ne liniștească; există o ordine. Acesta este un sistem totalmente irațional, pentru că ordinea este fictivă și, din acest punct de vedere, seamănă cu celelalte sisteme irționale pe care le-au creat oamenii. Ordinea funcționează în societate, dar este în strânsă legătură cu ceea ce se află în afara sferei sociale. Frica de

forțele naturii, deopotrivă anorganice și organice, a trebuit mereu temperată, și deoarece latura umană este cea pe care o cunoaștem și aceste forțe ne sunt străine, ele au fost încorporate în sfera umană tot ca niște elemente străine, dar străine între granițele domeniului nostru. Figura de stil clasică este fantoma, moartea sub formă umană. Unul dintre locurile în care acest aspect al legăturii dintre om și natură reiese cel mai clar este opera lui Olav Duun. Una dintre cele mai importante cărți ale sale se intitulează *Omul și forțele*, evocând lupta oamenilor cu avalanșa forțelor neomenești, o temă care-i străbate întreaga creație. Capodopera lui, romanul *Oamenii din Juvik*, tratează tema respectivă în detaliu. Chiar dacă Duun nu era decât cu zece ani mai în vârstă decât Broch, și cei doi au scris și au publicat romane în aceeași perioadă, *Oamenii din Juvik* arată atât de diferit de *Moartea lui Virgiliu*, încât le-am putea atribui unor civilizații diferite, dacă nu am ști adevărul. Între secvența de început a romanului lui Broch, cu flota imperială din Marea Adriatică și poetul muribund, și textul lui Duun e o prăpastie parcă de netrecut:

„Primul locuitor din Juvik a cărui poveste se știe a venit din sud, de la Sparbun, sau Stod, sau de undeva de pe acolo. Îl chema Per. Fusese căsătorit, se povestea, avusese o fermă și prinsese rădăcini. Ce anume îl alungase de acolo, numai Bunul Dumnezeu știe! El a luat în arendă un teren undeva sub Lines."

În timp ce romanul lui Broch se desfășoară în epicentrul puterii, cu cel mai mare poet al imperiului jucând rolul principal, și explorează relația dintre etică și estetică, politică și literatură, romanul lui Duun se petrece la marginea absolută a civilizației, într-o societate minusculă și nesemnificativă din toate punctele de vedere, pe coasta din Nord-Trøndelag, în Norvegia de dinainte de perioada industrială, cu o familie de țărani și pescari needucați în rolurile principale, la care toate marile schimbări politice și de mentalitate din lume ajung cu mult timp după ce au avut loc, asemenea lemnelor aduse de valuri. Ei înșiși nu percep astfel lucrurile, evident, din punctul lor de vedere acest loc constituie buricul pământului, și Duun se apropie atât de mult de ei, încât devin apropiați și cititorului, care prin urmărirea firului epic al acestui neam observă cum o viață și o societate sunt mai întâi create și apoi păstrate. Pământul este desțelenit și lucrat, sunt

construite case, se nasc copii. Aceasta este baza vieților lor, pe care ar fi putut s-o descopere dacă n-ar fi existat câmpul de forță dintre ei, acea sferă nevăzută de sentimente, gelozie și amărăciune, de dragoste și altruism, lăcomie și mândrie, egoism și anxietate, suspiciune și deschidere nemărginită care îi poartă de colo colo, îi adună, îi destramă, îi adună, îi răspândesc, îi strâng iarăși împreună. Orizontul îngust în cadrul căruia se desfășoară saga și lunga perioadă de timp pe care o acoperă dau impresia că locul însuși își găsește expresia în oamenii săi, ca și când ei sunt locul lor mai mult decât sunt ei înșiși, în contrast cu Hamsun – o comparație între el și Duun este prima care vine în mintea oricui – la care o astfel de idee niciodată nu s-ar putea naște. Personajele lui Hamsun sunt străine, ele nu aparțin vreunui loc, sunt un fel de turiști ai minții, fără trecut și origini. Pur și simplu dau buzna. Sentimentele sunt ceva care se iscă în sufletul oamenilor, nu între ei, așa cum se întâmplă la Duun. Diferența este vizibilă și în ceea ce privește înțelegerea iraționalului. Atât Duun, cât și Hamsun sunt interesați de irațional. La Hamsun, iraționalul este adesea ceva frumos și delicat, o expresie a nobleței nervilor, o nebunie romantică, la fel de opulentă pe cât este de frumoasă. La Duun, iraționalul este legat de reprezentările populare, superstiții, neînțelegeri și întuneric, e ceva care se desfășoară între oameni, adesea neajutorați și sărmani. Când Per Anders, primul din șirul de protagoniști ai ciclului, moare, Duun descrie scena după cum urmează:

„Servitoarele n-au cutezat să meargă la culcare în noaptea aceea. Au rămas jos în camera de zi și au adormit. Au auzit vaierele de afară. Au auzit urmele pașilor din sufragerie. Ane stătea ascunsă în șalul ei. Citea un psalm sau poate chiar Tatăl Nostru.

Apoi, el s-a ridicat și a ciulit urechea: «Ați auzit? Cartea!» Dar după aceea s-a întins la loc și a zâmbit: «Stați liniștiți, nu sunt decât catargele și mestecenii. Nu mă sperii eu de atâta lucru».

Era ceva urât dincolo de ziduri, și-au dat ei seama. Era ceva oribil și călărea prin cețuri. Era o noapte nefastă.

Per Anders a avut un acces urât de tuse, cu icnete și hârâituri. Apoi a spus: «Haide acum, Ane. Dă-mi bastonul».

«Roagă-te Domnului! Roagă-te la Domnul!» a șoptit ea temătoare.

«Mmm. Până acum nimeni nu m-a îndemnat la asta, deci…»

Acelea au fost ultimele lui cuvinte. Ane s-a uitat la ușă, astfel ca spiritul să plece pe calea sa, așa cum trebuia să se întâmple. Dintr-odată l-a observat pe băiatul Anders, care stătea în pragul ușii. Valborg l-a zărit și el într-o clipă, și amândoi l-au întrebat: «La ce te uiți și ce vezi, Anders?»

Băiatul a arătat cu degetul înspre capătul patului: «Cine era tânărul acela care a stat acolo?»

Acolo? Cei doi au avut un schimb de priviri. Li se înmuiaseră genunchii. Valborg a dus băiatul în casă și l-a pus la culcare."

Moartea la Duun este învăluită de teroare și superstiții. Personajele deschid ușa pentru a lăsa sufletul mortului să iasă, văd o fantomă stând la capătul patului unde e întins răposatul, dacă nu cumva este diavolul însuși care a venit să-l ia. A doua zi dimineață, când ard paiele pe care a fost așezat cadavrul, și când vântul suflă fumul înspre fermă, li se face frică, iau asta ca pe o avertizare: o nouă moarte îi așteaptă. Când fiul trage clopotele la biserică în numele mortului, clopotul este înțepenit și greu, încă un semn rău, iar el își minte mama, spunându-i că totul a mers ușor, așa cum trebuia. Leșul stă întins pe paie în camera de zi, cu cartea de psalmi sub bărbie și cu câte o monedă pe fiecare ochi, la un moment dat un ban alunecă jos, mortul se uită fix la ei și două dintre femeile din încăpere țipă de spaimă. El rămâne acolo timp de o săptămână, în așteptarea pomenii și a înmormântării. „Femeile abia aveau curaj să mai iasă pe ușă după ce se întuneca, pentru că li se părea că aveau ceva alb pe urmele lor oriunde se duceau; se auzeau tot felul de zgomote neplăcute în cursul nopții." În ziua de dinainte de pomană, un corb stă pe acoperișul vechii case, ei îl alungă, dar el se întoarce; încă o dată, iau asta ca pe un semn, cineva de la fermă va muri în curând. Dar mortul trezește și în ei alte presentimente, care nu au de-a face cu fantoma. Fiul lui Per Anders, Per, intră o dată pe zi în încăperea mortului.

„Lui i se părea că mortul vrea ceva. Dar când ajungea la el, acesta nu mai voia nimic. Dormea ca înainte.

«Da», și-a zis el, «aici zace ultimul. Dintre ei.»

Și când a ieșit a spus cu glas tare: „Astfel, șirul munților se termină în mare. Nu va merge mai departe. Și așa cum moartea l-a luat pe cel însuflețit, tot așa și noaptea a ridicat dealuri și munți înspre ceruri: neclintiți și neînsuflețiți ca piatra, atât de departe de viață și tot ceea ce trăiește și mișcă."

Duun descrie apusul soarelui, atunci când seara urcă în peisaj și totul încremenește și se întunecă. Acea presimțire a morții cu care Broch încarcă marea sclipind în lumina soarelui este prezentă aici cu toată greutatea, dar fără ca peisajul să-și piardă din frumusețe. „Astfel ridică noaptea dealuri și munți înspre ceruri." Faptul că omul este legat de liniște și de întuneric, și cumva pare să cadă în acestea atunci când moare, este cel mai mare mister dintre toate, pentru că suntem aici într-o clipă, și nu mai suntem în clipa următoare, nu ne vom întoarce niciodată, ci vom rămâne acolo, afară, orbi și încremeniți, pentru eternitate. Ceea ce încearcă personajele lui Duun este să dea glas acestei orbiri, acestei încremeniri, aducând astfel necunoscutul în cunoscut. Fumul de la paiele pe care a stat mortul este un semn, el le „spune" ceva. Clopotul înțepenit al bisericii le spune ceva. Corbul cel negru le spune ceva. Și leșul, atunci când banul îi alunecă de pe ochi, le spune ceva. Când lumea mută vorbește, se deschide o legătură între cei în viață și cei morți, legătură care în sine are semnificație. Elementele inexplicabile, de pildă faptul că un om aflat în floarea vârstei, cu totul implicat în realitatea omenească, brusc se poate prăbuși, fără ca cineva să poată controla procesul, poate să moară sau să se însănătoșească, transformă fiecare întâmplare într-un semn: fumul de la paiele arse care s-a răsucit către casă prevestește ce va să vină. Există o ordine, nimic pe lume nu este întâmplător. Acea ordine pe care o descrie Duun este o combinație de creștinism, păgânism și fatalism rural, și mare parte din valoarea povestirii rezidă în modul în care se arată cum uriașele suprastructuri, care există independent de oamenii de acolo, se adaptează vieții concrete pe care o duc ei, de parcă ar fi trase în jos, înspre practică, în traiul cotidian cu pluguri de zăpadă, năvoade, animale domestice și grajduri, și sunt transformate de acestea. În forma lor pură, miturile sunt descrieri complete ale realității, închise în ele însele, dar modul lor de operare, ceea ce ele fac, seamănă cu ceea ce fac personajele lui Duun. Miturile conferă

necunoscutului un chip, un corp, un loc și un timp, creând legături între omenesc și natură, între moarte și viață, între trecut și viitor, creație și distrugere. Atunci când un personaj precum Odin, de exemplu, este atârnat în copacul Yggdrasil, și este pe jumătate mort, pe jumătate viu, cu scopul de a dobândi cunoaștere, sau atunci când Eva este ademenită de șarpe ca să mănânce fructul din copacul cunoașterii, devenind astfel muritoare, în ambele cazuri se stabilește o legătură între copac, moarte și cunoaștere. În ce constă această legătură? În rădăcinile din pământ, ramurile ridicate spre cer, ele sunt lumea și viața, care este nesfârșită, crește mereu un vlăstar proaspăt din crengile moarte. Cunoașterea vine de la cei morți, tot ceea ce știm de la ei am învățat. Viața este viața fiecăruia dintre noi și este viața noastră a tuturor. Moartea este moartea fiecăruia și moartea noastră a tuturor. Soarele este mereu văzut pentru prima dată, întotdeauna există cineva care pentru prima oară își ridică privirea înspre el, și permanent este văzut pentru ultima oară, întrucât cineva închide ochii și-l pierde din vedere pentru totdeauna. Acestea sunt legăturile pe care miturile și ritualurile le mențin și le administrează, și același lucru este aplicabil și pentru ele, deoarece ele există deja acolo pentru noi. Sunt un limbaj, un alt limbaj, și ceea ce comunică ele nu se poate comunica altfel. Din acest punct de vedere, Iluminismul, bazat pe ideea că miturile, ritualurile și religia erau o formă de superstiție, a reprezentat o decădere. Noi numim obscurantistă imaginea mitologică a lumii, și este cert că, la patru sute de ani de la începutul Iluminismului, știm mai multe despre lumea materială și despre cum funcționează ea, decât cei care au trăit înainte de epoca respectivă. Da, știm infinit mai multe. Dar ce înseamnă să știi? Ce fel de valoare are această știință? În întregul text *Voluspå* se repetă întrebarea vrăjitoarei ca un soi de refren al șovăielii: „Știți voi destule, sau ce?" Cunoașterea este ceva ascuns, legat de Hel, de cei morți și de ceea ce a fost demult, invizibil, și accesul la ea întotdeauna are și un preț. „Știți voi destule, sau ce?" întreabă vrăjitoarea, aici își evaluează ascultătorii, le ia în derâdere foamea lacomă de cunoaștere. Ca să bea din izvorul lui Mimir, Odin își sacrifică un ochi, pentru noi acesta fiind un gest de neînțeles, deoarece ceea ce știm este atât de strâns legat de ceea ce vedem. Pentru noi, cunoașterea vine pe cale vizuală, despre asta a fost vorba în marea

revoluție iluministă, nu mai trebuia să respectăm autoritatea vechilor texte religioase și filosofice, ci să vedem noi înșine. În cazul mitului lucrurile stau invers, cunoașterea este legată de ceea ce nu vedem, de lucrurile tainice și ascunse. Și prețul cunoașterii este ridicat. În mitul creației din Biblie, după cum se știe, căderea din Rai se produce atunci când Adam și Eva mănâncă din pomul cunoașterii. „Cea mai veche dintre tradițiile noastre religioase a privit cunoașterea drept vinovată, în timp ce noi am perceput-o ca fiind nevinovată", scrie filosoful francez Michel Serres. Toate ritualurile, miturile și basmele care s-au transmis din generație în generație, venind de așa de departe, de la începuturile memoriei noastre colective, din întunericul istoriei, el le denumește tehnologii sociale sau culturale, industrii care au fertilizat solul din care au apărut diferitele tradiții. Limbajul, pe care noi îl luăm de-a gata, a fost odată dezvoltat din nimic. Concepția potrivit căreia colectivul continuă să trăiască și după moartea individului, pe care am preluat-o de-a gata, s-a format treptat. Responsabilitatea pentru viitor, din care ei înșiși nu făceau parte, nu a fost dată, ci câștigată. Există o lumină aici, dar ea este îndreptată către ideea de om, și nu spre părțile componente ale omului și spre modul lor de funcționare. Miturile privesc omul din perspectiva timpului, iluminismul îl privește în spațiu.

În lumea noastră, spațiul constituie un punct de interes major, practic întreaga noastră tehnologie, industrie și știință se organizează în funcție de principiile lui. Spațiul pe care-l ocupăm este văzut, cartografiat și explicat, și cucerit într-un ritm din ce în ce mai mare. Spațiul pe care-l ocupam pe vremuri, pe care îl descrie Duun, marcat de repetări de-a lungul generațiilor, în care oamenii au muncit cu sudoarea frunților, au iubit, au avut copii și au murit, cu alte cuvinte, spațiul în care se simțeau acasă, dar de care se și temeau, împrejmuiți de bezna neștiinței de atunci, acel spațiu – care nu este departe de noi, deoarece părinții străbunicilor mei din Vestlandet, care au fost pescari și agricultori, au trăit în el – a dispărut. Nu mai credem în semne, nu mai credem în Dumnezeu, nu mai credem în absolut nimic: noi știm. Noi știm că direcția din care bate vântul este determinată de fenomene meteorologice și că fumul care este adus către casă nu înseamnă nimic altceva decât asta, o mișcare a curenților de

aer provocată de diferențele de presiune. Noi știm că sufletul moare atunci când noi murim și de aceea nu deschidem ușa ca să-l lăsăm să plece. Noi știm că nu există fantome și că nu există nici diavoli; dacă un băiat vede ceva la capătul patului, în semiîntuneric, atunci este rezultatul fanteziei lui. Noi știm că un ceas care rămâne în urmă nu decide cum va fi anul. Știm că păsările nu prevestesc nimic; dacă un corb se așază pe acoperișul casei în care este un mort, e o coincidență, o simplă toană de-a păsării; poate că voia să vadă mai bine ceva de acolo, de sus? Totul este rațional, totul are o explicație logică; noi știm asta și pornind de la această premisă, ne trăim viețile. De aceea nu ne mai temem de întuneric și de aceea nu ne temem de moarte.

Dar ce știm noi de fapt?

În lumea lui Duun, toți credeau în Dumnezeu, este ceva de la sine înțeles, ceva de neconceput altfel. Dar cei mai mulți nu știau exact în ce anume cred, cei mai mulți nu cunoșteau religia destul de bine, pentru asta aveau preoți care știau tot ceea ce trebuia să știi despre Scriptură. Pentru oameni era de ajuns să știe că există un Dumnezeu și un Fiu al lui Dumnezeu care ia asupra lui toate păcatele noastre, și că îi așteaptă o viață după moarte. La fel este și pentru noi. Știm cum funcționează și este interconectat totul, nu a mai rămas nici o fărâmă de realitate neexplicată. Dar foarte puțini dintre noi știm cu precizie ce anume știm, foarte puțini dintre noi cunoaștem științele exacte extrem de bine. Știm despre atomi și electroni, știm despre teoria evoluției și Big Bang, însă nu suntem capabili să le explicăm, dar atât timp cât știm că există cineva care știe, ne bazăm pe asta, pe faptul că lumea este astfel, și ne simțim în siguranță. Lumea lui Duun a fost construită în jurul repetiției, timpul era mistic și static, pe când lumea noastră are în centru noul, schimbarea, progresul. Noul și-a lăsat amprenta peste tot; toate obiectele pe care le folosim, de exemplu, primesc tot timpul un design nou, este o mare diferență între un tacâm din anii '80 și unul de la începutul anilor 2000, între o casă din anii '50 și una din zilele noastre, dar modificarea este valabilă pentru ochi, ea este vizuală și nu funcțională: un cuțit are un mâner și un tăiș în 2010, la fel cum a avut și în 1710 sau 1310. Într-o interpretare a realității din perspectivă mitologică, nu

ochiul este esențial, semnificația constă în ceea ce ochiul nu surprinde, în timp ce înțelegerea universului din perspectivă rațională este vizuală, și această răsturnare care s-a petrecut în secolele al XVI-lea și al XVII-lea a constituit însuși miezul revoluției Iluminismului. Cele mai importante tehnologii care s-au dezvoltat în perioada iluministă au fost telescopul și microscopul, fără ajutorul acestor instrumente optice perspectiva pe care știința a dobândit-o treptat ar fi fost inimaginabilă. Și poate că din această perspectivă trebuie să interpretăm accentul pus pe design în timpurile noastre? Timpul este invizibil, timpul nu se lasă nici dilatat, nici comprimat, el scapă oricărei tehnologii spațiale în virtutea acestei invizibilități, dar în design el este captat și putem vedea: așa arată anii '70, așa arată anii '80, așa arată anii '90. Ceea ce este vechi devine nou, într-un sistem care în principiu este același ca și acel timp din care erau constituite ritualurile, unde fiecare primăvară era un nou început, însă cu deosebirea fundamentală că noi nu mai vedem la fel, nu mai vedem repetiția, doar noutatea. Același lucru este valabil și în cazul știrilor, unde se decupează toate întâmplările din locul lor originar și timpul lor originar, și sunt așezate într-un flux cu alte evenimente, indiferent dacă sunt din acea zi sau din următoarea, fie că sunt dintr-o lună sau din următoarea, pentru că întotdeauna un avion se va prăbuși, întotdeauna cineva va fi ucis, întotdeauna există o grevă, un accident de mașină, o catastrofă maritimă, alegeri, foamete, și în acest continuum, în care întâmplările sunt diferite, dar forma lor este aceeași, și timpul este static și mitic. Ah, da! Lumea noastră este o lume mitologică, deasupra noastră se întinde o boltă de imagini în care nimic niciodată nu se schimbă și totul rămâne la fel. Am transformat realitatea într-un mit, însă, spre deosebire de oamenii care au trăit într-o cosmogonie mitică, noi nu știm nimic despre ea, dar credem că este însăși realitatea, lumea așa cum este în realitate, așa cum o vedem noi și cum suntem noi în raport cu ea. În această lumină înțeleg eu trăirile sublimului, sau epifaniile, mai precis modul în care ceva din lume iese la suprafață, trece prin reprezentarea noastră despre el și pentru o străfulgerare ni se arată așa cum este. Lucrurile în sine sunt aceleași, doar percepția noastră se schimbă, pentru că ele, deoarece sunt ample, surprinzătoare sau divergente de la normă, preț de câteva secunde

ne bulversează așteptările. De aceea soarele lui Turner, evenimentul zugrăvit de Claude sau marea și portul lui Broch par atât de intense și trezesc emoții atât de viguroase. Acela este adevărul artei. Adevărul științei este de altă natură, el este legat de timp într-o altă manieră; practic toate cercetările științifice din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea sunt ilizibile în zilele noastre, sau în orice caz și-au pierdut orice relevanță, pe când operele de artă ale respectivelor perioade încă ne vorbesc și sunt încărcate de sens. Da, arta ne vorbește, creând o punte peste prăpastia dintre timpul cunoscut și cel necunoscut; o peșteră cu picturi vechi de zeci de mii de ani ne impresionează, și dintr-un anumit punct de vedere nu poate fi surclasată, același lucru este valabil și în cazul primelor cosmogonii pe care le cunoaștem, chiar dacă nu știm aproape nimic despre cei care le-au scris sau despre modul lor de trai. În comparație cu noianul de generații care au trăit în sutele de mii de ani ce au precedat apariția filosofiei iluministe, următoarele patru secole de raționalitate nu reprezintă decât o vălurire superficială, o zgârietură pe stânca unui munte, și dintr-o astfel de perspectivă, conceptele „rațional" și „irațional" nu sunt foarte fructuoase. Este vorba de modalități diferite de raportare la necunoscut. Am reușit să alungăm necunoscutul și ne aflăm în deplină siguranță, și suntem prima cultură din istorie care nu mai tremură în fața forțelor naturii, deoarece le ținem sub control. Dar prețul plătit pentru acea siguranță este ridicat, pentru că este prezent în viețile noastre. Și ni se dezvăluie în moarte. Nu ne mai temem de moarte, tot ce are legătură cu ea am ridicat pe bolta reprezentărilor de deasupra noastră, deoarece, dacă există un element dominant în lumea reprezentărilor, acesta este imaginea oamenilor care mor. În lumea imaginilor oamenii mor mereu, sunt împușcați în cap sau în piept, cad de pe munți sau cascade, se înecă sau mor în accidente de mașină, se prăbușesc cu avionul sau elicopterul, mor pe câmpul de bătălie sau cad victime unui atac sinucigaș cu bombă la un punct de control din Orientul Mijlociu sau din Irak, sunt uciși cu târnăcoape de gheață sau cu pumnale, sunt spintecați cu săbii sau sunt omorâți cu lănci, sunt gazați sau mor înghețați sau arși. Se împiedică și se lovesc cu capul de marginea căzii și mor, se dezechilibrează pe pârtia de schi și sângerează până la moarte din cauza rupturii unei artere, mor după

naștere, mor pe patul de suferință, fie de cancer, fie de ciumă, de comoție cerebrală, ori de infarct. Mor pe cruce, în scaunul electric, la galere sau legați fedeleș de o masă, cu otravă injectată în corp. Această moarte vizuală și care nu cunoaște nici timp, nici spațiu, ci roiește liberă și imponderabilă în lumea imaginilor, este un surogat, un înlocuitor pentru adevărata moarte, luând asupra sa toată neliniștea și toată frica, în vreme ce adevărata moarte, moartea fizică a corpului, așa cum se ivește ea într-un anume loc și într-un anumit moment, este ascunsă cât se poate de bine. Apoi, când ea se manifestă, când omul o întâlnește în realitate, așa cum este ea de fapt, când ea cade din cer și coboară pe pământ, în dorul ei htonic, în pofta ei de țărână și mlaștină, de întuneric și umezeală, și atunci când corpul zace acolo, în fața ochilor noștri, mort și țeapăn, e ca și cum un văl ar fi dat la o parte, pentru că noi nu eram moderni până la urmă, noi eram la fel de bătrâni ca dealurile și movilele de piatră, și eram înrudiți cu iarba și copacii, cu câmpiile și cu melcii care se târăsc cât pot ei de bine, și într-o zi doar îi vezi zăcând acolo nemișcați sub cer, pentru ca după aceea să se elibereze și să dispară, o părticică din toate culmile și colțurile lumii, vârtejuri și forme, alcătuite din praf, dezintegrate în praf, pământești până în măduva oaselor, cu mâinile și picioarele legate de o clipă anume, pe care noi într-o zi, în ciuda tuturor promisiunilor că asta nu se va întâmpla, o părăsim. Dar moartea nu o părăsim, moartea nu o păcălim, moartea vine întotdeauna la noi, și viața vine laolaltă cu ea.

Am văzut acel vapor de croazieră înțesat de lume cum alunecă în dreptul orașului care se scufundă, o voce răsuna în difuzoare, blițurile se aprindeau – oare eu chiar am văzut moartea?

Da, și a fost sublim. Sublimul este totul, deși acum, în lumea noastră obsedată de fragmentare, e pe cale de dispariție. Noi trăim într-o lume dominată de părți componente, și chiar și moartea intră în această clasificare. Ceea ce contează este moartea individuală, oamenii sunt înlăturați unul câte unul, pe ascuns, și numai moartea specificată contează. Nu Moartea, ci moartea din cauza arterelor înfundate și a inimii suprasolicitate, moartea provocată de plămânii roși de celulele cancerigene. Același lucru este valabil și pentru frumos.

Albumele de artă au aproape întotdeauna pe copertă un detaliu dintr-o pictură – o mână, o privire, o pasăre, un frântură de cer, un personaj din fundal – rareori întregul tablou. Înăuntru, lucrarea este redată împreună cu mai multe fragmente cu detalii, uneori chiar și cu o imagine cu raze X, ca să se poată observa procesele care au dus la crearea tabloului final. Așa deci! A schimbat poziția pălăriei? Dacă tabloul este renumit, sunt expuse alături și altele, mai puțin cunoscute, din aceeași perioadă, iar eseurile care le acompaniază, problemele dezbătute au în general o tentă socială – personajele din picturile renascentiste, ce fel de haine poartă pe ele? Cărei clase sociale îi aparțin? Din ce sistem economic făcea parte pictorul? De unde își procura culorile? A lăsat vreo amprentă pe undeva? Ce schimbări de mentalitate și ce schimbări sociale au făcut posibilă sau necesară perspectiva acestuia? A fost pictorul homosexual, și în ce mod i-a afectat asta opera? De ce au existat atât de puține pictorițe și cum anume a afectat asta percepția noastră asupra calității în artă? Această atomizare sistematică este un rezultat al preeminenței vizualului, deoarece nu mai este vorba despre impresia pe care o trezesc arta sau moartea sau divinul, ci este vorba despre felul în care arată – în cazul trupului, este vorba de modificările care preced moartea, iar în cazul artei, nu impresia în sine, ci condițiile prealabile impresiei. Această atomizare, pe care Broch și alții o considerau o expresie a degenerării, dar care evident că poate fi privită și ca o revitalizare enormă a unei culturi care decade lent, fenomen pentru care picturile baroce stau mărturie, acolo lumea aproape că explodează de detalii și frumusețea proprie realității fizice, în absolut totul, de la penele de fazan până la iepurii morți, mere, espingole, cranii și scoici – a fost întâmpinată de o mișcare aparent opusă, cunoașterea universală, *una scientia universalis*, ca să folosim expresia lui Francis Bacon, atinsă cu ajutorul principiilor despre observație, probabilitate și verificare. Este imposibil să-ți imaginezi o știință locală, de exemplu că un fenomen sau un obiect ar putea vădi însușiri valabile doar într-un anume loc sau doar într-un anume moment. Dezbaterea din secolul al XVII-lea despre minune sau miracol, în care până atunci lumea crezuse nestrămutat, adică evenimentul improbabil care se produce o singură dată, într-un singur loc și niciodată nu se repetă, indică poate mai bine decât orice altceva

noua linie care era trasată în lume, precum și consecințele trasării ei. În *Religio medici* din 1635, Thomas Browne scrie:

„Eu nu pot nici să demonstrez și nici cu certitudine să neg că minunile au încetat, cu atât mai puțin aș putea să stabilesc cu exactitate momentul încetării lor. Faptul că ele i-au supraviețuit lui Hristos este demonstrat de mărturiile Scripturii; nu putem contesta nici că le-au supraviețuit și apostolilor și au reapărut în momentul convertirii păgânilor, mulți ani după aceea, decât dacă punem sub semnul îndoielii acele autorități ale căror mărturii nu le tăgăduim în cazurile în care ne susțin convingerile. De aceea poate să existe o anumită dreptate în ceea ce povestesc iezuiții despre miracolele din India. Mi-aș dori să fi fost adevărat, sau să fi avut și alte mărturii în afară de cele ieșite de sub penițele lor."

Pe de o parte, el susține incontestabila autoritate a Scripturii, nu se îndoiește absolut deloc de faptul că există minuni ca fenomene, deoarece acestea sunt descrise tocmai în Biblie, și de aceea trebuie să fie adevărate; pe de altă parte, el deschide o cale către îndoiala că minunile ar exista în epoca lui, și atunci Scriptura nu mai este de ajuns, ca să se convingă are nevoie de martori imparțiali. Acest nou mod de a judeca, bazat pe observație, avea să dea la o parte, puțin câte puțin, credința și ideea sacrului, deși cele două perspective nu erau atât de diferite: ceea ce definește sfințenia, faptul că ea exclude tot ceea ce nu este sfânt, caracterizează și raționalul, care exclude tot ceea ce nu este rațional. Așa stau lucrurile și acum. Religia și arta nu mai sunt în punctele centrale ale percepției noastre, ci se află la periferie, neavând nici putere, nici influență. În timp ce religia a devenit o chestiune personală – dacă cineva este creștin, aceasta este credința lui privată –, arta a trecut de partea cealaltă, abordând problemele care se ivesc în cadrul spațiului social, unde se desfășoară viețile noastre, și în rarele ocazii în care își ia avânt și pătrunde în centrul semnificațiilor, acolo unde se definește lumea, adică în laborator și în observator, întotdeauna o face cu un amatorism neajutorat și aproape rușinos. Pe jumătate neștiutoare, pe jumătate seducătoare, stă acolo și bombăne ceva despre *string theory* sau fizica cuantică. O nouă cale pentru roman? Pentru om? Vine cineva la petrecerea de după, sau nu?

Când eram mic, voiam să devin chirurg. Visul meu s-a născut indubitabil datorită emisiunii medicale difuzate la televizor pe vremea aceea, în Norvegia anilor '70, în care se arătau secvențe lungi de la operații de care eram completamente vrăjit. Niciodată nu se arăta corpul în întregime, ci doar acea parte care urma să fie operată, restul era acoperit de un material care era de același tip și cu aceea culoare cu costumele și măștile doctorilor și asistentelor. Materialul era lucios și curat, fără cute sau pete, și pe fundalul acesta, pielea albă, care zăcea ca un crater în mijloc, având multe neregularități mărunte, părea să fie aproape obscenă. Atunci când pielea era tăiată cu un scalpel, de către un medic fără chip, sub lumina puternică a lămpilor, era ca și cum s-ar fi deschis un mic șanț. Acel șanț, păstrat deschis cu ajutorul clemelor, era plin de fluide care curgeau și de organe care pulsau, imposibil de identificat sau de deosebit între ele, dar ele străluceau ca niște membrane la lumină, și chiar exista o ordine, pentru că degetele învelite în mănuși de cauciuc lucrau sigure pe ele și în viteză. Astfel am văzut eu inima, vieţuitoarea aceea oarbă care se mișcă în piept, și sângele în care se scaldă. Multe dintre desenele mele din acea perioadă reprezentau chirurgi care taie pacienți, imaginile erau sinistre și pline de sânge, spre îngrijorarea mamei. Oare îmi era bine? Dar chirurgia se încadra într-un tipar; celelalte pasiuni ale mele erau scufundările și spațiul cosmic, toate având în comun faptul că serveau la explorarea lumii, în primul caz corpul omenesc, în al doilea, viața din oceane, iar în al treilea vastitatea cosmosului. Partea aceea a lumii care era ascunsă ochiului mă atrăgea pe mine, în spațiile pline de taine voiam să intru, cu alte cuvinte, în necunoscut. Dintre acestea, interiorul corpului era cel mai fascinant, pentru că ceea ce-mi era necunoscut se afla în mine și în toți cei pe care-i vedeam, și deci era prezent în permanență, oriișiunde m-aș fi întors, și oarecum nu era prezent, deoarece interiorul meu gâlgâitor și scăldat în sânge rămânea inaccesibil, era cu neputință să pătrunzi în el. Suprafața mării o străpungeam în fiecare vară, atunci când puteam arunca o privire spre viața agitată și strălucitoare care se desfășura acolo. Spațiul cosmic negru ni se dezvăluia cu punctele sale luminoase în nopțile senine de iarnă și de toamnă, când deveneau vizibile chiar și unele planete. Doar corpul

rămânea complet ferecat. Săculeții gri ai plămânilor; excrescența spongioasă a creierului pe lujerul său format din măduva spinării; tuburile care transportau sângele de colo colo prin toată carnea și țesuturile, pe acestea nu le-am văzut niciodată. Cel mai tare m-am apropiat de interiorul corpului atunci când urmăream la televizor imaginile de la operații. Câte astfel de episoade au fost difuzate, habar n-am, dar nu cred să fi fost decât două, poate trei. Totuși, impresia mi-a rămas, fascinația față de interiorul corpului și față de misterul său nu m-a părăsit niciodată, dar ulterior a devenit ambivalentă, amestecându-se cu dezgustul; imaginea cu interiorul corpului era în același timp respingătoare și atrăgătoare. Când am devenit adult, m-a preocupat cercetarea corpului în perioada Renașterii, atunci când pentru prima dată acesta a fost cartografiat, în principal prin disecții de cadavre proaspete, adesea trupurile celor executați, deși uneori pur și simplu erau furate leșuri din cimitirul bisericii și disecate în taină, sau, în alte dăți, în public, în timpul cursurilor de medicină la universitate, în așa-numitele teatre de anatomie. Aceea era știința cea mai evoluată a epocii. De pildă, la începutul secolului al XVII-lea, Thomas Browne, autorul *Religio medici*, a plecat din Anglia pe continent ca să studieze anatomia la Montpellier, chirurgia la Padova și farmacologia la Leiden. Dar era de asemenea spectacol și un amuzament popular, pentru că interiorul corpului constituia o senzație, un parc de distracții al cărnii și al sângelui.

După patru sute de ani, miracolul corpului nu mai este un fenomen în sine, ci întrebarea care se pune este de ce nu s-a pătruns acolo mai de mult. Ce anume i-a oprit pe antici și pe savanții Evului Mediu să cerceteze interiorul corpului? Egiptenii îl cunoșteau bine, prin tehnica îmbălsămării, dar pe ei nu i-a preocupat niciodată cum funcționează organele și cum sunt interconectate, fiind în schimb orientați către moarte și respectul pentru moarte, așa cum o cerea practica lor. Grecii, care au dezvoltat știința medicală de la stadiul șamanic până când a devenit o activitate rațională, își bazau cunoștințele despre corpul omenesc pe ceea ce vedeau și înțelegeau din organele animalelor, utilizând, îmi imaginez, și ceea ce vedeau în urma accidentelor sau războaielor, atunci când corpul era deschis în diverse moduri. Creierul dintr-un craniu spart, mațele dintr-o burtă

spintecată, picioare și ligamente și vase de sânge văzute în secțiune, după amputarea unui picior sau a unui braț. Nu le-a trecut însă nici o clipă prin minte că puteau să spintece un cadavru sau două și să-i studieze conținutul în pace și liniște. Era imposibil să fi avut acest gând tocmai pentru că dorința lor de cunoaștere era de neostoit.

De ce era imposibil ca ei să aibă acest gând?

Poate că ei priveau corpul ca pe un întreg, astfel încât ideea de a-l diseca nu avea sens, poate că ei nu înțelegeau că viața unui corp putea fi prelungită dacă s-ar fi descoperit mai multe informații rezultate din tăierea unui alt corp, sau poate că pentru ei prelungirea vieții nu avea nici o valoare. Sau poate că ei percepeau organele interne ale corpului ca pe ceva sacru. Indiferent ce motiv ar fi avut, ei nu disecau cadavrele oamenilor și știau foarte puține lucruri despre funcțiile organelor interne. Textele lor despre medicină și biologie, pline de aproximări și presupuneri, și cu toate acestea, uluitor de precise, luând în considerare datele empirice pline de lacune, au constituit norma în toate secolele următoare, până la Renaștere, când în continuare cântăreau atât de mult, încât studiile de anatomie ale lui Dürer și ale lui Leonardo, pe care cei doi le făcuseră având cadavrul în fața ochilor, conțin greșeli, detalii care țin mai curând de literatura medicală decât de practică, însemnând că informațiile pe care le aflaseră din diverse surse ajungeau să anuleze ceea ce vedeau. La fel s-a întâmplat și cu planșele anatomice ale lui Charles Estienne din anul 1546, în care se regăsesc detalii din textul lui Galen care nu există în realitate. Dar noua paradigmă a înlocuit-o repede pe cea veche, cele mai bune planșe de anatomie din secolul al XVII-lea sunt atât de precise, încât și acum s-ar putea preda medicina după ele. Însă o schimbare atât de radicală în domeniul studiului dedicat omului putea să nu se confrunte cu o opoziție puternică. La mijlocul secolului al XVI-lea, Paracelsus scria următoarele despre disecție:

„Totuși, nu este absolut deloc îndeajuns să privești corpul uman, să-l tai și să-i înveți părțile interne, după cum nu ajunge nici să-l despici în bucăți și apoi să te uiți cu atenție. Privitul nu înseamnă, la urma urmelor, altceva decât să observi, tot așa cum un țăran care se uită în cartea cu Psalmi nu vede altceva decât literele, și n-are nimic de spus despre ele"

Alternativa lui Paracelsus a fost magia. Doar în legăturile dintre forțele cerului și ale pământului, dintre forțele ascunse și cele vizibile, se dezvăluie într-adevăr esența lucrurilor. Paracelsus folosea o paradigmă a realității din Evul Mediu, o lume alcătuită din corespondențe între ceea ce este vizibil și invizibil, între microcosmosul omenesc și macrocosmosul care cuprinde tot, o carte a lui Dumnezeu în care totul reprezintă un semn prevestitor pentru altceva și nimic nu este pur și simplu ceva în sine. A descrie ceea ce era vizibil în lumea materială era inutil, cu excepția cazului când se demonstra ori se stabilea conexiunea dintre ea și lumea imaterială. Paracelsus, cu amestecul lui haotic de științe ale naturii, morală, magie și metafizică, într-o lume plină de spirite legate de foc, respectiv pământ, apă și aer, conectate cu sfera omenească într-o infinitate de moduri, nu înțelegea importanța anatomiei pentru știința medicală, și în lumina textelor sale practicile unui personaj ca Leonardo da Vinci, de exemplu, care era la distanță de două generații față de Paracelsus, erau exerciții găunoase, în timp ce lui Leonardo însuși activitatea aceasta trebuie să i se fi părut o aventură, un fel de a doua geneză.

În caietele sale cu notițe, Leonardo pare aproape posedat de ideea de a pătrunde în realitatea fizică, și el nu face nici o diferență între omenesc și lumea materială, între ceea ce este viu și ceea ce este mort, el vrea să descrie, să prindă și să înțeleagă totul. Cum se face că scoicile și fosilele animalelor marine se găsesc în vârful munților? De ce văd bătrânii mai bine la depărtare? De ce are cerul culoarea albastră? Ce este căldura? El vrea să descrie factorii care generează râsul și plânsul. Ce este strănutul? Ce este căscatul? Epilepsia, spasmele, paralizia. Ce înseamnă să tremuri de frig sau să transpiri? Ce sunt oboseala, foamea, setea, pofta? El vrea să descrie începuturile vieții omenești, din uterul mamei, și vrea să afle de ce un bebeluș de opt luni nu supraviețuiește. Vrea să știe ce mușchi dispar atunci când omul se îngrașă și ce mușchi ies în evidență când acesta slăbește. Speculează de ce petele Lunii se schimbă dacă sunt urmărite de-a lungul timpului, și explică acest fenomen cu ajutorul norilor formați din vaporii care se ridică din apele de pe Lună, care se interpun între Soare și ape, blocând razele Soarelui, astfel încât Luna devine întunecată, fiindu-i imposibil să

reflecte lumina. Numitorul comun al tuturor observațiilor și presupunerilor lui este că acestea își au punctul de pornire în ceea ce se vede cu ochiul liber și nimic mai mult. Lumea pe care Leonardo o descrie este lipsită de transcendență, dar ea nu pare să fie absolut deloc închisă, chiar dimpotrivă, pentru că, dincolo de faptul că împărăția spre care-și îndreaptă privirea este copleșitoare, privirea este atât de vie, de curioasă, încât tot ceea ce vede, inclusiv Soarele și Luna, râurile și câmpiile, par să participe la crearea acestor noutăți. Vechea lume, cu transcendența ei ametitoare, a dispărut, dar este perceptibilă în dorința de nou. Se vorbește puțin sau chiar deloc despre lumea de care s-a eliberat, dar ea există totuși în sentimentul acestei dislocări, acel sentiment de libertate.

Picturile lui Leonardo mi se par complet străine de acel sentiment, în mod ciudat. Ele sunt opere de artă, dar au în același timp o saturație în ele; viața se caracterizează prin armonie și serenitate, tehnica lui de rotunjire a formelor, permițându-le să alunece în împrejurimi fără a le lăsa să-și piardă din plinătate și soliditate, probabil că are legătură cu asta, dar și structura compozițiilor joacă un rol, sunt atât de perfecte, încât devin lipsite de tensiune și… da, puțin *leneșe*. Eu nu îmi deschid ochii larg în fața unui tablou de Leonardo, așa cum îmi ațintesc privirea la notițele lui. Asta se datorează faptului că autorul aparținea unei tradiții și privea prin ochii tradiției, folosea tehnicile tradiționale, pe când ca anatomist, biolog, fizician, geolog, geograf, astronom și inventator își croia propria cale. „Lacrimile nu vin din creier, ci din inimă", a scris el pe neașteptate. Sau, așa cum spune într-una dintre numeroasele lui profeții: „Oamenii vor ieși din mormintele lor preschimbați în creaturi înaripate și vor ataca alți oameni, le vor fura mâncarea din mâini sau de pe mese, ca muștele" Acel ton, acel temperament care nu este lipsit de sălbăticie și care este la fel de imprevizibil pe cât este de precis, lipsește cu desăvârșire din picturi, cu o excepție notabilă: *Dama cu hermină*. Am cumpărat un poster reprezentând acel tablou într-o excursie în Italia, când fusesem împreună cu Espen, în urmă cu mai bine de zece ani. Țin posterul în camera de zi, și încă nu m-am săturat să-l privesc. Subiectul este simplu – o tânără ține o hermină la piept, animalul se uită în aceeași direcție ca și ea, spre dreapta, mâna protagonistei este pe spatele lui. Tabloul este neliniștitor. De ce? Nu știu să spun, dar fundalul este

complet negru, nu există altceva decât această femeie cu acest animal, și probabil că neliniștea pornește tocmai din această alăturare. Chipul femeii este mai colțuros decât toate celelalte chipuri de femeie pictate de Leonardo, și mâna aceea care se odihnește pe spinarea animalului este slabă și osoasă, disproporționată în raport cu restul corpului, puțin prea mare, și chiar dacă este posibil ca modelul pe care l-a folosit să fi avut mâini atât de mari, privirea este oricum atrasă înspre ea, într-un asemenea mod, încât împreună cu capul herminei, formează centrul tabloului. Mâna scoate în relief și neliniștea animalului, iar mâna este prezentă pentru a-l liniști. Faptul că este o idee prea osoasă accentuează aspectul ei fizic, și asta se întâlnește rareori în picturile lui Leonardo, care aproape întotdeauna este mai ocupat de culoare, forme și saturație, și împreună cu prezența nefirească și intensă a animalului, care parcă există în afara sferei de observație a femeii, este ca și cum corpul se divizează în fața noastră: o parte care ține de fiziologic, biologic, zoologic, în care unghiile de la mână, de exemplu, corespund cu ghearele de la piciorul animalului, și unde culoarea ochilor animalului este aceeași cu a ochilor femeii, și o parte care ține de omenesc, adică ceea ce este legat de liniștea femeii, faptul că animalul există în afara conștiinței sale, iar conștiința ei este preocupată de altceva, poate de ceva ce vede, poate de ceva din mintea ei, dar oricum, ea radiază blândețe și calm. Hainele, colierul de perle, bentița de păr, totul aparține acestei sfere, din care animalul este exclus. Ceva din neliniștea tabloului constă în precizia cu care Leonardo a pictat animalul, complet diferit de toate celelalte animale pictate de el, de exemplu leii, caii sau mieii. Hermina nu este un animal biblic, nu este mitologic, el nu aparține sferei militare sau celei amoroase, dar se află acolo cu drepturi depline, ca un animal anume. Nu ne putem închipui acest tablou reprezentând un faun, pe jumătate om, jumătate animal, sau pe zeul Pan, ori poate câțiva centauri, mitologia este plină de ființe care se află între om și animal, dar atunci tabloul ar fi fost o ilustrare, și Leonardo tocmai asta nu face aici, el nu ilustrează o idee sau un concept: tabloul *este* ideea.

Schițele lui de anatomie nu reflectă nimic în acest sens, chiar dacă întâlnirea pe care ele o reprezintă – dintre artă și trup – este aceeași din tabloul cu dama cu hermină. Poate că este așa deoarece în schițe cuplarea dispare, adică schițele reprezintă trupul, în

timp ce pictura trăiește tocmai în spațiul dintre cele două dimensiuni. Diferența dintre ceea ce este desenat și desen este evident la fel de mare în ambele cazuri, dar atunci când este vorba de schițele despre corp, din epoca lui Leonardo și până acum s-au produs schițe în număr infinit, și ceea ce pe vremuri reprezenta un fenomen nou, acum este atât de obișnuit, încât nici nu-l mai percepem drept un fenomen, chiar și cele care au un anumit autor pătrund în fluxul de picturi anonime ce ilustrează manualele școlare și cărțile, flux în care ne bălăcim prima dată în copilărie și din care nu mai ieșim niciodată, acolo tot ceea ce există și se petrece este transpus în schițe, cum ar fi componentele și organizarea moleculelor, producerea de clorofilă în copaci, orbitele planetelor în jurul Soarelui sau structura urechii interne. Sigur lucrurile nu au stat așa pentru Leonardo, pentru că el a desenat totul ca pentru prima oară, și atât de nouă și de controversată este practica de a desena interiorul corpului omenesc prin studiul cadavrelor, încât el simte nevoia de a se disculpa la începutul notițelor sale de anatomie, adresându-i-se unui *tu* fictiv, pe care îl lasă să pretindă că sunt mai multe informații de câștigat de pe urma asistării la o disecție, decât prin privitul desenelor.

„Și tu, care spui că e mai bine să-l urmărești pe anatomist la treabă decât să vezi aceste schițe, ai avea dreptate, dacă ar fi posibil să observăm toate lucrurile care sunt reprezentate în aceste desene într-o figură simplă, în care tu, cu toată istețimea ta, nu vei vedea sau nu vei dobândi cunoaștere decât despre câteva vene, pe când eu, ca să dobândesc cunoașterea lor adevărată și perfectă, am disecat mai mult de zece corpuri omenești, am distrus toate celelalte componente și am îndepărtat până și cele mai mici părți de carne care înconjurau aceste vene, fără să provoc sângerări, cu excepția sângerării reduse de la capilare. Și deoarece un trup nu rezista atât de mult, am fost nevoit să continui cu mai multe corpuri, până când mi-am definitivat munca și am atins cunoașterea deplină. Am repetat procesul de două ori, pentru a vedea și diferențele.

Și dacă ai avea chemare pentru astfel de lucruri, probabil că tot ai fi fost oprit de dezgust, și dacă acesta nu te-ar fi oprit, atunci ai fi fost împiedicat de spaima față de orele de noapte petrecute în compania acestor cadavre, tăiate în bucăți, jupuite și oribile."

Ceea ce Leonardo argumentează aici este beneficiul simplificării, într-o lume care nu cunoaște schema. Oponentul său fictiv este de părere că e mai bine să asiști la disecție pe durata desfășurării ei, pentru că este mai aproape de realitate, în timp ce Leonardo consideră că realitatea, în acest caz corpul, este mult prea complicată, și se lasă cel mai bine descifrată atunci când este expusă prin intermediul unei schițe care să-i scoată la iveală esența: a fost nevoie de zece cadavre pentru ca el să învețe îndeajuns de multe despre vasele de sânge încât să le poată desena. Mișcarea este de la haosul și complexitatea realității înspre ordinea și funcționalitatea schematizărilor, dar și dinspre adevărul cazurilor particulare, adică aspectul local și concret, acest corp anume, până la adevărul tuturor cazurilor, adică aspectul universal și general, toate corpurile. Desenele lui Leonardo nu sunt schematizări, el nu simplifică ceea ce vede, dimpotrivă, încearcă să facă o reprezentare cât mai precisă, dar pentru a reuși el izolează anumite elemente, astfel încât ele să se poată observa mai clar, și în felul acesta se îndepărtează și se apropie în același timp de realitatea pe care o reprezintă, într-o mișcare care seamănă cu o lege: cu cât te apropii mai mult de o imagine reală a lumii fizice, cu atât mai tare aceasta se îndepărtează.

Ceea ce face ca schițele de anatomie ale lui Leonardo să fie atât de interesante este faptul că ele se situează la începutul acestei mișcări, sau poate chiar sunt menite s-o inițieze, în același timp însă, aflându-se într-un alt punct de intesecție – acela dintre artă și știință.

Ce se întâmplă atunci când un tablou precum *Dama cu hermină* provoacă tot felul de sentimente și stări, și cu toate acestea rămâne deschis în fața privitorului, care după mai mult de șase sute de ani nu poate să nu-l perceapă drept plin de înțelesuri, pe când un desen despre interiorul corpului uman, realizat de același artist, în aceeași epocă, este perceput ca ceva neutru, un fapt închis în sine, cu excepția acelei străluciri vagi a perioadei în care a fost creat, asupra căreia artistul nu are nici un control?

Arta este ceea ce stabilește instituția că este artă, conform dogmei moderniste, dar acea definiție este inutilă aici, deoarece chiar dacă am vrea să spunem că desenele anatomice sunt artă, nu se percepe diferența radicală dintre ele și *Dama cu hermină*, care este atât de vădit altceva. Nu se poate spune că există o deosebire de calitate, și nici

că una dintre ele reduce, iar cealaltă nu, pentru că și în *Dama cu hermină* reducția este surprinzătoare, și acolo, cu acel fundal complet negru, motivul tabloului este scos din contextul său, fiind reprezentat doar ceea ce este esențial, partea de sus a corpului și animalul care se cațără. Dar te poți uita mult și bine la acest tablou, care învie în ochiul privitorului și pare inepuizabil, în timp ce schițele despre interiorul corpului hrănesc simțurile într-un cu totul alt mod, limitând privirea și emoțiile care o urmează: ceea ce vedem este ceea ce este. Altfel spus, există ceva mai mult de atât în pictură. Ce este acest „mai mult"? Ce anume dă o încărcătură tabloului și nu dă o încărcătură și schițelor?

În bine-cunoscutul volum de debut al lui Jorge Luis Borges, *Labirinturi*, există o povestire intitulată „Pierre Menard, scriitorul lui *Don Quijote*". Pierre Menard era, conform autorului, un scriitor francez mai puțin cunoscut, recent decedat, simbolist și prieten cu Paul Valéry. Povestitorul vrea să-i cinstească amintirea, care a început să pălească, și-i adună puținele opere, câteva sonete și monografii, printre care una despre *Characteristica universalis* de Leibniz și una despre *Ars magna generalis* de Ramón Llull, care ne dau un indiciu despre direcția pe care vrea s-o urmeze Borges înainte de a se concentra pe marea operă a lui Menard, pe care o descrie ca fiind poate cea mai plină de semnificații în zilele noastre, mai precis, capitolele al treizeci și optulea și al treizeci și nouălea din prima parte a lui *Don Quijote* și un fragment din al douăzeci și doilea capitol. Menard nu le copiase, pentru că asta nu ar fi fost nici un fel de artă, el le-a recreat, întreprindere caracterizată de narator drept eroică, incontestabil mai valoroasă decât ceea ce a creat Cervantes atunci când și-a scris romanul. Una este să parodiezi romanul cavaleresc și să lași un bătrân nobil să se aventureze călare într-un sat spaniol al secolului al XVII-lea, atunci când ești tu însuți spaniol și trăiești în secolul al XVII-lea, și alta este să faci același lucru atunci când ești francez și trăiești la începutul secolului XX. Asta face ca însuși textul să fie mai bun, conform autorului, care compară două pasaje scurte din cele două opere. Prima dată, Cervantes însuși, care a scris:

„… adevărul, a cărui mamă este istoria, rivalul timpului, depozitarul faptelor, martorul trecutului, exemplu magistral pentru prezent, vestitorul viitorului"

Povestitorul comentează:

„Acest catalog de însușiri scris în secolului al XVII-lea de către un *ingenio lego* precum Cervantes nu este altceva decât un imn retoric de iubire la adresa istoriei. Menard, pe de altă parte, scrie:

«… adevărul, a cărui mamă este istoria, rivalul timpului, depozitarul faptelor, martorul trecutului, exemplu magistral pentru prezent, vestitorul viitorului».

Istoria, *mama* adevărului: ideea este stranie. Menard, contemporan cu William James, nu definește istoria drept o cercetare a realității, ci ca pe o sursă a acesteia. Acel adevăr istoric este pentru el nu ceea ce s-a întâmplat, ci ceea ce noi presupunem că s-a întâmplat."

Prin juxtapunerea ideii de originalitate cu aceea de repetiție, ceea ce este imposibil, și de aceea evident că ocupă un loc superior față de orice înnoire, Borges reordonează ierarhia dintre nou și același, forțând astfel scoaterea celor două dimensiuni la lumină. Ideea că *Don Quijote* este imposibil de rescris este atât de evidentă, încât nici nu a fost concepută înainte ca Borges să-și fi scris textul despre fabuloasa realizare a lui Menard, și tocmai de aceea este esențială: tot ceea ce vedem, dar la care nu ne gândim, lumea invizibilă de legi și reguli în care ne mișcăm și suntem ghidați, timpul și spațiul dat, constituie deopotrivă cușca și casa noastră. Arta este ceva ce nu poate fi repetat, ne reamintește Borges, și din acest punct de vedere este înrudită cu miracolul. Faptul că altcineva, din întâmplare, ar fi pictat *Dama cu hermină* fix așa cum a pictat-o Leonardo este o idee imposibilă, dar nu este imposibilă ideea ca cineva să deseneze aceeași schiță a unei inimi, sau a unei cutii toracice, sau a brațului cu venele și arterele dezgolite. Pictura are un timp și un spațiu, și se desfășoară într-o anumită clipă, unde este prezentă în toate detaliile, pe când desenele despre corp sunt lipsite de spațialitate și temporalitate. În

pictură există acea femeie, acel animal, unic și local, în desene toate corpurile sunt aspecte generale și universale.

Arta este unică și locală, căutând mereu ceea ce este unic și local, luptă împotriva a tot ceea ce ar putea-o opri. Întreaga ei valoare este acolo. Până și un tablou de Malevici, cu simplele lui personaje geometrice, sau cu suprafețele sale complet monocrome, care par să se îndrepte spre generalitatea totală, este unic și local: el nu exprimă suprafețele geometrice în sine, ci reprezentarea pe care le-o dă Malevici, și această prezență a unei alte persoane fixează tabloul în timp, nu ar fi putut fi pictat de altcineva. Când și altcineva poate să picteze, pentru că asta așa și este, orice stil puternic este preluat de alții, arta devine mai puțin unică, mai puțin locală, iar forța îi scade. Tablourile cubiștilor norvegieni și suedezi sunt mai puțin expresive decât ceva ale lui Picasso sau Léger. Tocmai la această unicitate se referă „Pierre Menard, autorul lui *Don Quijote*". Arta este ceea ce nu se poate repeta, dar, spre deosebire de miracol, opera de artă durează în timp și trece peste generații, și tocmai în acest spațiu îl lasă Borges pe Menard să pătrundă atunci când, în maniera lui meșteșugită, găsește o scăpare din prezent în trecut fără să-l piardă nici pe unul, nici pe celălalt din vedere, și reușește în mod spectaculos să transforme copia în ceva original, fără a o modifica; mentalitatea secolului XX îl urmărește înapoi în timp și-și exercită presiunea asupra propozițiilor pe care Cervantes le-a scris odată, parcă preschimbându-le dinspre interior, întrucât ceea ce știm întotdeauna formează ceea ce vedem. Atât de entuziasmat este povestitorul lui Borges de această nouă descoperire literară, încât el sugerează ca metoda să fie folosită și cu alte cărți, încheind cu această întrebare: „Dacă am atribui *De imitatione Christi* lui Louis-Ferdinand Céline sau lui James Joyce, nu ar fi aceasta o înnoire suficientă încât să-i întărească sfaturile spirituale vagi?"

Nimic nu este întâmplător la Borges, nici măcar alegerea acestei referințe. *De imitatione Christi* este o culegere de texte datând din secolul al XV-lea, atribuită călugărului Thomas à Kempis, una dintre cele mai citite cărți creștine, care-l îndeamnă pe credincios să întoarcă spatele vieții și să repudieze lumea, luând drept ideal viața lui Hristos pe pământ, de unde și titlul, care este motivat printr-un citat din Matei:

„Atunci Iisus a zis ucenicilor Săi: Dacă voiește cineva să vină după Mine, să se lepede de sine, să-și ia crucea și să Mă urmeze. Pentru că oricine va vrea să-și scape viața o va pierde; iar oricine își va pierde viața pentru Mine o va câștiga. Și ce ar folosi unui om să câștige toată lumea, dacă i-ar pierde sufletul? Sau ce ar da omul în schimb pentru sufletul său? Căci Fiul Omului are să vină întru slava Tatălui Său, cu îngerii Săi; și atunci va răsplăti fiecăruia după faptele lui"

Ideea de a se lepăda pe sine și de a trăi o viață prin imitarea altei vieți este și mai radicală și imposibilă decât cea a lui Menard, dar îndemnul a fost urmat, nu în detaliu, evident – chiar dacă, în perioada medievală, erau unii cărora le apărea în mod miraculos o rană în palmă sau pe marginea palmei –, ci în spirit, și asta, dorința de a-ți dedica viața altcuiva, este cel mai mare sacrificiu pe care un om îl poate face. Ideea că Céline sau Joyce, cei doi scriitori marcanți ai literaturii secolului trecut, ar fi scris această culegere este evident o glumă, pentru că dacă a existat cineva care să se investească pe sine în propriile texte, și dacă cineva nu știa ce înseamnă umilința, atunci aceștia doi sunt aceia. Și atunci ar fi fost rănite și sufletele lor.

Pentru noi, viața adevărată este viața proprie, cea unică și individuală, în timp ce imitația este cea falsă și subordonată. În *De imitatione Christi* acesta este idealul însuși, și posibilitatea de a te retrage din viață și a te dedica totalmente și fără rezerve lui Hristos a fost întotdeauna pusă la mare preț, niciodată considerată stranie sau o dovadă de slăbiciune. Și chiar dacă Scriptura era atotputernică și dicta înțelegerea lucrurilor, atât a celor materiale, cât și a celor imateriale, dacă era acea formă în care totul trebuia să se potrivească, un imens sistem atotcuprinzător de corespondențe și conexiuni, un exemplu fără pereche de universalitate, trupul a fost mereu în centrul tuturor lucrurilor, trupul lui Iisus, carnea și sângele Fiului Omului, care, în ciuda faptului că s-a dezintegrat în text și în limbaj, a fost punctul dinspre care au pornit radial toate abstracțiunile teologice. Acest aspect era evident în relicvele de care erau înțesate bisericile, mănăstirile și catedralele din Evul Mediu. Ele erau ierarhizate conform unui sistem bazat pe apropierea fizică: relicvele de prim rang erau cele care proveneau de la corpurile sfinților sau ale apostolilor, păr, unghii, fragmente de oase sau schelete întregi, printre relicvele

de rangul al doilea se numărau artefacte pe care aceștia le folosiseră sau le purtaseră, rangul al treilea conținea obiecte pe care aceștia le atinseseră, sau care fuseseră păstrate în proximitatea relicvelor de prim rang. Relicvele cele mai de preț erau asociate cu trupul lui Iisus și prezența lui pământească, deci cele mai sfinte dintre cele mai sfinte erau acelea care fuseseră legate de crucificare; așchii de la cruce, spinii de la coroana de spini, vârful lăncii cu care a fost împuns, bucăți din hainele oamenilor care au fost prezenți acolo, și evident giulgiul. Adorația tuturor acestor obiecte, care poate lua forme isterice, și care pentru mulți era legată de miracole și de vindecări, constituie miezul creștinismului, exprimând adevărul lui cel mai profund, mai exact că Dumnezeu, prin intermediul lui Hristos, a devenit om, s-a născut în lume, cu un corp care a trăit treizeci și ceva de ani a fost *aici*, în lumea *noastră*. Ideea este atât de radicală, încât este greu de asimilat, darămite de înțeles, altfel decât într-un moment trecător de iluminare cu încărcătură emoțională. Relicvele deschideau calea către acea iluminare, dumnezeiescul era local, putea fi asociat cu locuri unde oamenii puteau merge ca să vadă cu propriii ochi și cu persoane identificabile care odată, în urmă cu multe generații, au existat într-adevăr. Vechiul Testament era de asemenea local, aproape toate locurile care sunt pomenite în el existau și după zeci de secole, și dacă cineva se ducea acolo putea constata cât de aproape se aflau unele de altele. Râul Iordan, deșertul Sinai, Marea Moartă, muntele Gilboa, pârâul Zered, deșertul Moab, Ierusalim, Betleem, Hebron, Gaza, Beer Șeba, Ețion-Gheber, totul în interiorul unei regiuni care nu era mai mare decât un județ norvegian. Pentru noi aspectul local dispare în cel exotic, tot ceea ce se petrece în Biblie are loc foarte departe, este vorba despre alți oameni și pământul altora. Dar cum ar fi fost dacă ar fi fost vorba despre noi și despre țara noastră? Atunci ar fi devenit vizibil planul local. Atunci Moise și copiii lui Israel ar fi coborât în Setesdal, după ce ar fi călătorit prin Hardangervidda vreme de patruzeci de ani. Atunci Gaustatoppen ar fi putut să fie locul în care Moise a primit tablele cu cele zece porunci, și Țara Făgăduinței, pe care Moise a apucat s-o vadă, dar în care nu a pășit niciodată, ar putea să fi fost Aust-Agder. Discursul pe care Domnul îl ține despre Țara Făgăduinței, după întâmplarea cu vițelul de aur, ar fi putut să sune astfel: „Voi trimite un Înger înaintea ta și îi voi izgoni pe

setesdalieni, pe arendaliți și pe frolanderi, pe hisøyiți și pe tromøyiți. Îndreaptă-te deci spre țara aceasta în care curge lapte și miere. Dar Eu Însumi nu voi veni împreună cu voi, ca să nu vă mistui pe drum, căci sunteți un popor încăpățânat" Și magnificul final din Cartea a cincea a lui Moise ar fi putut să fie după cum urmează:

„Moise a plecat din pustiul Hardangervidda și s-a dus în jos, în Setesdal, apoi a urcat pe dealurile de acolo, puțin deasupra Valle. Și Domnul i-a arătat toată țara: el a văzut Bygland, Evje și Åmli, apoi Birkenes și Hægebostad și toată țara Agderului, până la Arendal și marea din sud, și Grimstad și Lillesand, întreg ținutul din sud al Kristiansandului. Și Domnul i-a zis: «Aceasta este țara pe care am jurat că o voi da lui Avraam, lui Isaac și lui Iacov, zicând: 'O voi da seminției tale'. Ți-am arătat ca s-o vezi cu ochii tăi; dar nu vei intra în ea». Moise, robul Domnului, a murit acolo, în țara Setesdal, după porunca Domnului. Și Domnul l-a îngropat în vale, în țara Setesdal, față în față cu Bykle. Nimeni nu i-a cunoscut mormântul până în ziua de azi"

Dar nu numai geografia aduce textele din Vechiul Testament spre sfera localului, ci și oamenii. Cei care aveau în comun faptul că Dumnezeu li s-a arătat sunt numiți, au trăsături și personalități proprii și clare, de la temătorul Lot până la șiretul Isac, și dacă nu mai există nimic și nimeni care să ateste existența lor în afara acestor texte, asta nu e neapărat din cauză că au fost făpturi mitologice, născocite în adâncurile fanteziei populare, ci faptului că acele vremuri în care au trăit sunt de mult apuse. Modul în care sunt relatate poveștile lor întărește aspectul local și le ancorează în timp, deoarece nu există abstracțiuni și nici sisteme, practic nici un construct mitologic și nici de basm, tot ceea ce textele transmit este transmis prin descrierea evenimentelor concrete și a lumii concrete. Pământ, nisip, drumuri, case, sânge. Călătorii, nașteri, bătălii, exod.

Explicația este interzisă în aceste texte, tot înțelesul trebuie dedus din întâmplări, care nu sunt relative, ci doar impenetrabile. De ce sunt ele impenetrabile? Întâmplările nu sunt limbaj, chiar dacă sunt transmise prin acesta. Atunci când înțelegem o întâmplare, o înțelegem prin prisma culturii în care se desfășoară. Dacă dispare cultura, dispare

și înțelesul, și întâmplările rămân misterioase în urmă, asemenea statuilor de pe Insula Paștelui. Povestirile din Biblie sunt antice, și în ele se găsesc urmele unor povestiri încă și mai vechi.

Atunci când am început eu școala în Sandnes, în 1975, religia era una dintre cele mai importante materii, împreună cu științele naturii, norvegiana și matematica, și de cele mai multe ori ora consta în povestiri din Biblie pe care ni le relata sau ni le citea o domnișoară, Helga Torgersen, după care noi desenam sau povesteam pe marginea lor. Eram introduși într-o lume pastorală, cu adevărat dramatică, dar și luminoasă. A fi creștin însemna să fii bun și îngăduitor. Cu toții ne doream asta, dar apoi ne-am abătut de la acea cale, unul câte unul, pe măsură ce ne-am apropiat de pubertate. Eu am rezistat destul de mult timp, pentru mine mopedele erau ceva rău, aparatele de jocuri erau rele, uneori chiar și cola și alunele aveau un sâmbure de păcat. Până și în ziua de azi îmi măsor acțiunile în funcție de aceste criterii; dacă merg prea repede cu mașina, sufăr din cauza acestui exces mai multe zile, dacă omor o muscă, mă doare sufletul, pentru că dorința de a fi un om bun a trăit în mine toți acești ani.

Ceea ce știu în prezent, dar ceea ce nu știusem pe atunci, este că există forțe în noi care nu cunosc binele sau răul, și sentimente care pot fi atât de puternice, încât să ne domine fără ca noi să înțelegem că ne aflăm la cheremul lor, pentru că eul, această dâră subțire de lumină de la marginea conștiinței, cuprinde întreaga noastră identitate, colorează înțelegerea tuturor celorlalte forțe, pofte și emoții care există în noi, aproximativ la fel cum contemporaneitatea ne colorează percepția despre trecut, pentru că nu există nici un „exterior" natural, nici în trup, nici în societate, și pentru a ajunge într-un asemenea loc, din care să ne vedem pe noi înșine ori să vedem epoca în care trăim, este nevoie de un efort, și încă unul uriaș, deoarece forțele care acționează asupra cunoașterii de sine și asupra epocii contemporane, atrăgând totul în domeniul lor, nu sunt gravitaționale, ci centripete. Dar Biblia este un astfel de exterior, cu precădere textele din Vechiul Testament, care în același timp sunt apropiate și îndepărtate, familiare și misterioase. Ele sunt antice, ne despart mai multe milenii de viețile care fac obiectul acelor relatări. În același timp, ele aparțin culturii noastre, bunicii noștri, străbunicii noștri și stră-străbunicii noștri și generațiile

care le-au precedat, încă din primul mileniu, au citit aceleași texte, care i-au format pe ei și cultura lor, cultură în care noi continuăm să trăim, chiar dacă forma ei a cunoscut modificări. O povestire ca aceea despre Cain și Abel nu poartă cu sine doar preistoria noastră, ci și secolul al V-lea al lui Augustin, și secolul al XIII-lea al lui Toma d'Aquino și Dante, secolul al XVII-lea al lui Shakespeare și Francis Bacon, precum și propria noastră copilărie și contemporaneitate. Dacă am traduce-o în norvegiana zilelor noastre, ar dispărea o bună parte din misterul ei, dacă am așeza-o mai aproape de textul ebraic de bază, atunci, dimpotrivă, ar deveni imposibil de înțeles. O medie între cele două ar suna astfel:

„Și bărbatul a stat lângă Eva, soția lui, și ea a rămas însărcinată și l-a adus pe lume pe Cain și a spus: «Iehova mi-a dat un om». Și ea a mai născut un copil, pe fratele lui, Abel, și Abel era păstor de oi, și Cain era agricultor. Într-o zi, când și-a terminat treaba, Cain i-a adus lui Iehova o ofrandă din roadele pământului, pe când Abel a adus cele mai grase bucăți din primul miel al turmei sale. Și Iehova s-a uitat la Abel și i-a primit jertfa, dar la Cain și la ofranda lui nu s-a uitat. Atunci Cain s-a aprins de mânie și i s-a posomorât fața. Și Iehova i-a spus: «De ce te-ai aprins de mânie și de ce ți s-a posomorât fața? Dacă vrei să faci bine, ridică-ți chipul, dar dacă nu vrei să faci bine, atunci păcatul va veni la ușa ta, și dorința lui este să te domine, dar tu trebuie să-l stăpânești». Și atunci Cain a vorbit cu Abel, fratele său; erau pe câmp, și Cain s-a ridicat împotriva lui Abel, fratele lui, și l-a ucis. Și Iehova i-a spus lui Cain: «Unde este Abel, fratele tău?» Și el a răspuns: «Sunt eu paznicul fratelui meu?» Și Iehova i-a spus: «Ce-ai făcut? Vocea sângelui fratelui tău strigă la mine din pământ. Și acum ești blestemat de pământul care și-a deschis gura pentru a primi sângele fratelui tău din mâna ta. Când vei cultiva pământul, nu-ți va da roadele lui, tu vei fi pribeag și fugar pe pământ». Atunci Cain i-a spus lui Iehova: «Pedeapsa pentru nelegiuirea mea este prea mare ca s-o pot îndura. Iată, azi mă izgonești de pe fața pământului și voi fi ascuns dinaintea feței tale. Voi fi pribeag și fugar pe pământ, iar dacă mă va întâlni cineva, mă va omorî». Iehova i-a zis: «De aceea, dacă cineva îl va omorî pe Cain, va suferi răzbunarea de șapte ori». Și atunci Iehova l-a însemnat pe Cain cu un semn pentru ca oricine

îl va întâlni să nu-l omoare. Cain a plecat apoi dinaintea feței lui Iehova și s-a stabilit în țara Nod, la est de Eden."

Este o povestire simplă, dar stranie. Un om își ucide fratele, iar Dumnezeu îl trimite în exil și îi pune în același timp un semn ca nimeni să nu-l ucidă. Ce înseamnă asta? Ah, aici sângele și pământul înseamnă totul. Iehova se uită înspre oi, jertfa de sânge, dar nu înspre ofranda roadelor pământului. Cain îl ucide pe Abel, sângele este vărsat, Iehova îl izgonește pe Cain, dar nu-l ucide, și nu vrea nici ca altcineva să-l ucidă, deoarece Abel este mort, Cain este cel care trăiește și poate să ducă semințiа mai departe. Și sângele este legat de pământ, mai întâi prin tatăl lor, care are numele pământului, ebraicul *adama*, adică printr-o geneză, apoi prin vărsarea de sânge, sângele, întoarcerea sângelui în pământ. Vocea sângelui strigă din pământ, gura pământului se deschide și-l primește. Dar nici sângele, nici pământul nu sunt forțe motrice ale povestirii, ele sunt doar repere între care se mișcă aceasta. Iehova se uită la Abel. Fața lui Cain se posomorăște. Iehova îl previne, dacă nu-și ridică fața, păcatul va veni la ușa lui. El nu ascultă, își omoară fratele, și din acel moment fața lui va fi ascunsă dinaintea feței lui Iehova. Și de vreme ce cuvântul pentru „față" și „suprafață" este același în ebraică, izgonirea lui de pe suprafața pământului poate fi citită și ca o izgonire de pe fața pământului, adică a lumii.

Cain s-a aprins de mânie și fața i s-a posomorât.

Cain nu este văzut, Iehova nu se uită la el, acela este punctul de pornire al povestirii. Atunci când nu este văzut, el este un nimeni, și când este un nimeni, el este mort, și când este mort, nu mai are nimic de pierdut. Ce-ar fi avut de pierdut? Fața? Dar fața și-a pierdut-o deja. Și acela este un punct critic, în spațiul dintre momentul în care fața lui Cain nu este privită și momentul în care el își înclină capul ca să nu fie văzut. Fața lăsată în jos este direct legată de rău, pentru că Dumnezeu zice: „Dacă vrei să faci bine, atunci ridică-ți chipul" Privește și lasă-te văzut. Dacă nu, dacă nu-ți ridici chipul, „păcatul pândește la ușă, și dorința lui este să te domine, dar tu trebuie să-l stăpânești". A-ți întoarce chipul, care nu înseamnă doar a nu privi, ci și a nu fi văzut, este periculos, pentru că acolo, în acel spațiu, care este un spațiu nereglementat, pândește păcatul.

Și fața lui s-a posomorât.
Ridică-ți privirea.

Fața este celălalt, și în lumina lui devenim noi. Fără acel chip nu suntem nimeni, și dacă nu suntem nimeni suntem morți, și dacă suntem morți, putem face absolut orice. Dar cu acea față, care ne vede și pe care noi o vedem, nu putem face orice. Fața obligă. De aceea spune Dumnezeu: „Ridică-ți chipul. Supune-te!" Dar Cain nu-și ridică fața, el nu se supune, el încalcă regula socială și ucide. Transgresiunea are un impact teribil în domeniul social, pentru că el își ucide propriul frate, care în această lume arhaică are același sânge ca și el. Și această violență este cea mai periculoasă, pentru că este aproape imposibil să te aperi de ea; ea provine din interiorul unui „noi", nu din ceva necunoscut, nu dintr-un „ei", ci din acel „tu" cu fața posomorâtă.

Fatricidul se petrece în continuare în jurul nostru, un frate îl ucide pe altul undeva în Africa, undeva în Asia, undeva în Europa, ieri, azi, mâine; se întâmplă și apoi întâmplarea dispare. Nimic din omenesc nu s-a schimbat din vremurile biblice: ne naștem, iubim, urâm, murim. Dar latura noastră arhaică și acțiunile noastre sunt parcă absorbite de viețile noastre cotidiene în această epocă pe care noi am creat-o și pe care o alcătuim, unde realitatea în primul și în primul rând este orizontală, și verticalitatea poate fi doar excepțional întrezărită și recunoscută. Totuși, nu trebuie decât să arunci o privire în sus pentru a o surprinde, pentru că acolo se află soarele arzător, și este același soare care a ars și pentru Cain și Abel, Odiseu și Enea. Munții din fața ochilor noștri au și ei aceeași vârstă incredibil de înaintată. Faptul că noi suntem ultima verigă dintr-un neam care se întinde pe mii de generații în trecut, cu care noi avem simțăminte similare, pentru că inima care a bătut în piepturile lor bate și în ale noastre, nu este o perspectivă pe care am putea sau am vrea să ne-o însușim, pentru că în ea se șterge complet unicitatea noastră, și am deveni doar locul unde se produc emoțiile și acțiunile, cam tot așa cum apa este locul unde se manifestă valurile, sau cerul, locul unde se manifestă norii. Noi știm că fiecare nor este unic și că fiecare val este unic, dar nu vedem decât nori sau valuri. Mitologia indică direct înspre acel spațiu, de vreme ce fiecare mit se referă la ceva unic, dar

ceea ce exprimă ne privește pe noi toți. Cain s-a aprins de mânie, chipul i s-a posomorât. Cain este dominat și orbit de ură, el își lovește fratele și-l omoară. Mitul vorbește despre forțe din interiorul omului care nu pot fi subsumate identității individuale sau sferei socialului; dimpotrivă, ele se eliberează și domnesc în voie. Este vorba despre ceva ieșit de sub control chiar în cadrul omenescului, de care noi ne temem și în fața căruia tremurăm, nu foarte diferit de modul în care reacționăm atunci când ne găsim în fața sublimului din natură. Acesta este sublimul în natura omului, ceea ce este sălbatic și nestăpânit, aspectul distructiv al alcătuirii noastre care nu poate fi ținut în frâu nici de individ, nici de lumea socială, ceva care se manifestă într-un om, iar acel om suntem noi toți. Sublimul în unicitate. Pe de altă parte, sublimul se găsește în toți, atunci când ne adunăm în număr mare, uniți de un gând. Zarva de pe un stadion de fotbal, mulțimile care inundă străzii în timpul unei demonstrații. Aceste două cazuri au în comun faptul că se învecinează cu locul în care latura individuală și personală încetează să mai existe, acolo unde omenescul se dizolvă în alte forțe ale naturii și pierde controlul asupra lui însuși. Aceasta este granița eului și a culturii, și este pe bună dreptate temută. Atunci când arhaicul este absorbit de cotidian și soarele care arde pe cer este soarele nostru, noi trăim în interiorul culturii, care mereu lucrează întru confirmarea acelei idei, trăgând totul înspre ceea ce se știe deja, în timp ce arta, în mod complet diferit, este îndreptată către ceea ce se află în afara eului și limitei culturale, către necunoscut și către ceea ce înainte vreme se numea divin. Moartea este poarta către acel tărâm din care venim și în care, mai devreme sau mai târziu, ne întoarcem. El se află în afara limbajului, în afara ideilor, în afara culturii și nu se lasă prins, doar intuit, de exemplu dacă ne întoarcem către acel ceva din noi înșine care este mut și orb. El se află mereu acolo, inclusiv atunci când luăm micul dejun într-o zi obișnuită de marți, când cafeaua este puțin prea tare și ploaia șiroiește pe pervaz și radioul transmite știrile de la ora șapte, și podeaua din camera de zi este ticsită de jucării, tărâmul acesta se află acolo inclusiv atunci când ne bate inima – acel mușchi arhaic – și pompează sângele înspre țesuturi. Cultura este creată pentru a ne îndepărta de această perspectivă, pentru a ne muta privirea de la prăpastia lângă care trăim, dar această cultură contemporană, care cuprinde doar perspectiva

a două generații și care este legată de istoria foarte recentă, ceea ce înainte se numea memoria vie, niciodată nu a fost universală, pentru că întotdeauna a existat un alt timp în cultură, acel timp în care nimic nu se schimbă, în care totul este imuabil – timpul din mituri și ritualuri. Faptul că acest aspect al înțelegerii realității a dispărut nu înseamnă că el a dispărut din realitate. Ce a făcut Hitler în tinerețea lui când s-a retras din societate? El nu a văzut pe nimeni, nimeni nu l-a văzut pe el. Nici măcar la vârsta adultă nu a creat o legătură cu nici un „tu"; atunci când a fost văzut, a fost văzut de o masă de oameni, de un „toți", de un „noi", și atunci când a scris, a făcut-o în același mod: în *Mein Kampf* există un „eu" și există „noi" și există „ei", dar nu există nici un „tu"

Și fața lui s-a posomorât.
Ridică-ți privirea.

Povestea despre Cain și Abel vorbește despre o cădere a „tu"-ului ca urmare a violenței, și cititorul se poate opri acolo sau se poate duce mai în profunzime, deoarece povestea nu constă doar din faptul că un frate îl omoară pe celălalt, ci este legată și de jertfă: Cain îl omoară pe Abel după ce Dumnezeu a lăudat ofranda lui Abel, care este o ofrandă animală, și a ignorat ofranda lui Cain, din roadele pământului. Antropologul francez René Girard citește această povestire drept o expresie a funcției sacrificiului în raport cu actul de violență. Jertfa scoate în relief violența și-i ia locul ca mijloc de a controla forțele de altfel de nestăpânit din societate; Cain nu are la dispoziție debușeul sacrificiului animal și își ucide fratele. Funcția de surogat a sacrificiului este evidențiată în pilda despre Abraham, care este pe punctul de a-și sacrifica fiul, Isac, în numele lui Dumnezeu, atunci când Dumnezeu se înduplecă și-l roagă să aducă un berbec drept jertfă. Acest animal, scrie Girard, este, conform tradiției musulmane, același berbec pe care Abel l-a jertfit odată. Jertfa este un ritual, este colectivă și interpretează violența ca pe ceva colectiv.

Ideea de jertfă este mitică, centrală în culturile primitive, abandonată în cele mai dezvoltate, cum ar fi a noastră, în care violența este interpretată ca fiind individuală, apărând într-o situație anume, între anumiți oameni, și fiind gestionată de sistemul de justiție, care îl pedepsește pe vinovat. Cel mai important scop al procesului de

socializare din orice societate este ca individul însuși să-și înfrâneze impulsurile, emoțiile și acțiunile, pentru a evita ceea ce distruge și dezintegrează toate structurile și comunitățile, violența între semeni, și dacă individul nu reușește să facă acest lucru și ucide pe cineva, el este pedepsit de către comunitate prin intermediul aparatului judiciar. Interdicția de a ucide este valabilă în toate societățile, o societate fără această lege este de neconceput. În societățile primitive, separația dintre „eu" și „noi" nu este la fel de clară, pentru că nu există instituții care să reglementeze deosebirile și care să emită legi, și riscul violenței este poate tocmai din această cauză mai grav, comunitatea fiind mult mai vulnerabilă la consecințele ei. Girard este de părere că dorința de a combate violența între semeni stă la baza tuturor tabuurilor, care sunt un mijloc de a evita tot ceea ce ar putea trezi la viață acea violență. Ritualurile se află, în acest caz, tocmai în partea opusă, acestea fiind modalități de a te apropia de punctul în care forțele sunt controlate, întrucât repetiția ritualurilor duce la distrugerea arbitrariului și la temperarea emoțiilor.

Dar și repetiția este vizată de tabuuri; emulația și ecoul, imitația și mimesisul sunt asociate cu pericolul și, conform lui Girard, acest lucru este fundamental. În multe culturi primitive gemenii nu sunt acceptați; unul din cei doi trebuie ucis după naștere. Oglinda este adesea asociată cu pericolul; există culturi în care este interzis să imiți pe cineva, fie că este vorba despre gesturi sau repetarea vorbelor rostite; sosiile întotdeauna au stârnit spaima; în multe religii este interzisă reprezentarea divinității.

Ne-am putea imagina că spaima de dublură, copie, imitație are legătură cu identitatea, faptul că un om se pierde în celălalt în cazul în care identitatea lui este instabilă, deschisă către lume și susceptibilă de a fi impregnată, dar Girard este de părere că lucrurile stau exact invers, că similitudinea reprezintă o amenințare la adresa colectivului, prin faptul că societatea nu concepe violența ca pe ceva individual, legat strict de autor, nu o vede ca pe un eveniment încheiat, ci, și într-o măsură mult mai mare decât în cultura noastră, ca pe un proces, caracterizat prin simetrie și asemănare: rivalii stau față în față, între ei există un obiect, motivul discordiei, și ei sunt similari, de-o parte și de alta. Această asemănare se va reproduce în serie sub forma răzbunărilor, reprezentații învinsului folosind violența

împotriva reprezentanților învingătorului, și acea violență, sângele vărsat din răzbunare, poate să se perpetueze de-a lungul generațiilor, deși conflictul originar a fost uitat de mult.

Într-o societate mică, o astfel de escaladare este catastrofală, și tiparul ei de bază, unul împotriva celuilalt, este cel care dă naștere tabuurilor legate de duplicare, spaima fățișă și mistică față de simetrie. Violența este imitativă și repetitivă. Dacă tabuurile sunt o măsură pentru a o evita, jertfa o înfruntă, nu doar prin faptul că este o imitație a violenței, pe care o recreează în serie prin ritual, ci și structural, căci jertfa se află într-o parte, membrii congregației, de cealaltă parte, dar nu sunt divizați, victima surogat luând asupra ei diviziunea, ea fiind țapul ispășitor, ci acționează colectiv: toți contra unuia, care va fi ucis. După ce se aduce jertfa rămâne doar grupul, ca unitate stabilă.

Pe de altă parte, imitația poate fi un fenomen dezirabil într-o cultură, aproape întreaga învățare și dezvoltare se petrec prin imitație și copiere, precum și în mod direct, prin imitarea modelelor, dar niciodată fără un grad mai mic sau mai ridicat de ambivalență, pentru că atunci când îl imiți pe altul înseamnă că vrei ceea ce are el, și această dorință mimetică, după cum o numește Girard, nu este un concept stabil. Când ultima poruncă din Vechiul Testament spune să nu râvnești la soția, la măgarul și nici la vreun alt bun de-al vecinului tău, motivul este că o asemenea dorință ar putea duce la conflicte; în situația în care doi oameni stau față în față, nutrind o dorință mimetică, obiectul acelei dorințe devine singurul subiect, care este apropriat prin imitație sau prin duplicare, ceea ce dezechilibrează puternic relația, deoarece fie copia eclipsează originalul, fie invers. Asocierea imitației cu puterea, sau cu lipsa de putere, și în esență cu violența este, potrivit lui Girard, motivul pentru care Platon detesta mimesisul, conceptul nefiind explicitat în scrierile lui; el interpretează criza prăbușirii lui „noi" în „eu", manifestată în schizofrenie, ca pe expresia unei incapacități de a-l imita pe celălalt, un lucru esențial pentru societate, vizibilă uneori în exagerările grotești, parodice pe care schizofrenicii le pot afișa.

Teoria lui Girard despre jertfă și imitație este ne-psihologică, ea nu caută explicații în „eul" individual, ci în colectivitate, și conceptualizează violența ca pe o dimensiune structurală. Acel aspect al violenței este pe cale de dispariție în vremurile noastre, când controlarea ei

constă în legarea actului de violență și a emoțiilor care l-au provocat de individ, într-un sistem în care comunitatea reacționează îndată ce agresiunea are loc, stopând-o și împiedicând-o să escaladeze, iar asta ne-a făcut să percepem violența ca pe o dimensiune individuală și ne-a făcut orbi în fața dimensiunii colective. Dar ori de câte ori se formează o grupare în societate care plasează valoarea în afara eului și care refuză să se identifice cu autoritatea statului, sau se formează în zone în care puterea statului e slabă, atunci violența începe iarăși să se manifeste în serie; mafia din Sicilia sau orașele de pe coasta de nord-est a Statelor Unite ale Americii sunt exemple de medii în care răzbunarea ocupă un loc central, iar găștile de tineri din zonele pe jumătate părăsite ale marilor orașe americane se ucid între ei conform aceluiași principiu al răzbunării. Ei se nimicesc reciproc, dar nu sunt stăpâni pe forța distrugătoare, aceasta scapă de sub control, și culturile primitive tocmai aceste forțe incontrolabile încercau să le gestioneze prin tabuuri și ritualuri, care aproape întotdeauna se încheiau prin jertfă. Miturile lor, și după aceea religiile, erau expresia colectivității, tratau întregul și erau legate de întreg, și ulterior, pe măsură ce culturile s-au dezvoltat, au devenit din ce în ce mai sofisticate. Pentateuhul, cele cinci cărți ale lui Moise, narează această evoluție, de la ivirea omului și separarea dintre cultură și natură până la formarea unei societăți omogene și civilizate, cu legi, reguli, forme de conducere și religie. Jertfa nu face decât să instituie diferențe în cultură. Între viață și moarte, animal și om, om și divinitate, precum și diferențe în interiorul sferei umane, unde forța distrugătoare este de asemenea separată și potolită prin transformarea ei în ceva neconform. Jertfa este un limbaj fără cuvinte în care se relevă ceea ce este nerostit, nu atât de mult pentru a-l recunoaște, cât pentru a-l controla după ce a fost adus în existență. Jertfa este un mod de a denumi ceea ce nu poate fi numit, de a da formă lucrurilor lipsite de formă. Ceea ce este fără formă este similar, de aici pleacă toate poveștile despre facerea lumii, inclusiv cosmogoniile științifice. În prima carte a lui Moise, primul capitol începe astfel: „Pământul era pustiu și gol; peste fața adâncului de ape era întuneric, și Duhul lui Dumnezeu se mișca deasupra apelor." Pustietatea se învecinează cu nimicul, golul este nimicul, întunericul, ceea ce este asemănător, adâncul, ceea ce este fără limite, Duhul lui Dumnezeu înseamnă totul, apa înseamnă ceea ce

este nediferențiat. Apoi, printr-un enunț, se separă pământul de mări, noaptea de zi, soarele de lună. Dumnezeu a spus să fie lumină, și s-a făcut lumină. Atunci când totul din lumea materială a fost diferențiat, au fost create animalele, cele care înoată în mare, cele care se târăsc pe pământ și cele care brăzdează cerul.

Cum este această primă imagine a vieții?

„Să mișune apele de viețuitoare", și apoi: „Și Dumnezeu a creat peștii cei mari și toate ființele vii care mișună în ape, după specia lor, și toate păsările înaripate, după specia lor"

Accentul cade pe mulțime și pe mișcare, cuvintele fiind „mișună", „viețuitoare", „ființele vii", „se mișcă". În contrast cu imaginea vieții care mișună sunt cuvintele „după specia lor", dar viața este descrisă atât de vag, aproape doar prin calitatea ei de a mișuna, încât ordinea devine secundară, așa cum sunt cutiile de plasă în care sunt ținuți homarii care se târăsc și se zvârcolesc atunci când sunt ridicați în barcă, ne-am putea imagina.

Se face seară, apoi vine dimineața celei de-a cincea zile și Dumnezeu creează animalele de pe uscat și creează omul, bărbatul și femeia. Lor le spune: „Fiți rodnici, înmulțiți-vă, umpleți pământul și supuneți-l; stăpâniți peste peștii mării, peste păsările cerului și peste toate ființele care se târăsc pe pământ!"

Chiar dacă mesajul este că omul este superior față de celelalte viețuitoare, și deci separat de ele, paralelele care se stabilesc în alegerea cuvintelor îl atrag puternic către abundența vieții: „Fiți rodnici, înmulțiți-vă, umpleți pământul", cu alte cuvinte, omul este văzut ca mulțime, înconjurat de alte mulțimi de viețuitoare, caracterizate prin mișcările lor, viața care se mișcă, care mișună, se cațără și se târăște.

„Și Dumnezeu spune:

«Iată că v-am dat orice iarbă care face sămânță și care este pe fața întregului pământ și orice pom care are în el rod cu sămânță: aceasta să fie hrana voastră. Iar tuturor fiarelor pământului, tuturor păsărilor cerului și tuturor vietăților care se mișcă pe pământ, care au în ele o suflare de viață, le-am dat ca hrană toată iarba verde». Și așa a fost. Dumnezeu S-a uitat la tot ce făcuse și iată că erau foarte bune."

Se dă o importanță uriașă expansiunii în primul capitol din Vechiul Testament, ideea de extindere a vieții fiind prezentată drept condiția ei fundamentală. Aici rezidă conceptul de repetiție, se

răspândește același lucru, viața în formele ei diferite; frunzele copacului care înmuguresc în fiecare primăvară sunt mereu una și aceeași frunză, și asta se întâmplă la nivel colectiv, copacii cresc în pâlcuri, pădurile imense se întind și mai departe. Omul este o parte din această expansiune și el trebuie să se înmulțească și se va înmulți și va umple lumea, acesta este însuși scopul vieții, să crească, și omul este viață, din acest punct de vedere fiind pus pe același nivel cu orice altă viață.

Dar apoi se întâmplă ceva. În prima carte a lui Moise, în capitolul al doilea, narațiunea trece de la planul îndepărtat la cel apropiat, nu se mai referă la universul abstract, pământul în general și cerul în general și viața în general, ci la locul concret, acest pământ, acest cer, crearea acestor doi oameni. Adam, al cărui nume este legat de pământ, și Eva, al cărei nume este legat de viață. După ce le-a suflat în nări suflare de viață, Dumnezeu i-a pus într-o grădină din Est, Eden, din care izvorăsc patru râuri, Pișon, Ghihon, Hidechel și Eufrat. După evenimentele de acolo, când mănâncă fructul din copacul cunoașterii și sunt izgoniți, urmează un șir de nume. Fiul Abel, care a murit, și linia genealogică a lui Cain: Hanok, Irad, Mehuiael, Metușael, Lameh, Ada, Țila, Iabal, Tubal-Cain, Naama. După aceea vine seminția celui de-al treilea fiu, Set: Enos, Cainan, Mahalaleel, Iared, Enoh, Metusala, Lameh, Noe, Sem, Ham și Iafet. În timpul vieții acestora patru din urmă, toată viața de pe pământ este distrusă prin potopul care a șters păcatele, și astfel începe o nouă linie. După Iafet au urmat: Gomer, Magog, Madai, Iavan, Tubal, Meșec,Tiras, Așchenaz, Rifat,Togarma, Elișa, Tarșiș, Chitim și Dodanim. După Ham au urmat: Cuș, Mițraim, Put, Canaan, Seba, Havila, Sabta, Raema,Sabteca, Șeba și Dedan. După Sem au urmat: Elam, Asur, Arpacșad, Lud, Aram, Uț, Hul, Gheter, Maș, Șelah, Eber, Peleg, Ioctan, Almodad, Șelef, Așarmavet, Ierah, Hadoram, Uzal, Dicla, Obal, Abimael, Seba, Ofir, Havila, Iobab. După Peleg urmează: Reu, Serug, Nahor, Terah, Avram, Nahor, Haran.

Numele leagă timpul istoric de cel mitic, ele ilumineză, altfel spus, întunericul istoriei și croiesc un drum până la momentul creației. Legătura este reală, dacă nu concretă, pentru că trebuie să existe un timp concret în care a apărut omul, precum și un loc precis. În raport cu vârsta Pământului, nu s-a întâmplat prea de mult, aproximativ în urmă cu două sute de mii de ani, însemnând zece mii de generații.

S-a petrecut într-un loc anume, pe continentul african, unde trăiau deja, de milioane de ani, niște ființe asemănătoare omului, și o vreme trebuie să fi conviețuit, poate chiar până acum patruzeci de mii de ani. Numărul primilor oameni nu poate să fi fost prea ridicat, câteva grupuri doar, care acum o sută de mii de ani au început să migreze, astfel răspândindu-se pe glob.

După ce materialul genetic al corpului uman a fost identificat și cartografiat, în anii '90, s-a putut urmări procesul de migrare, care s-a întipărit în corpurile noastre, ale celor de acum, printr-un lanț lung și incomprehensibil de transmitere care parcă închide istoria în jurul nostru și în trupurile noastre, sau invers, ne deschide calea către adâncurile istoriei: noi nu doar că suntem ca ei, noi suntem chiar ei, dintr-un anumit punct de vedere.

Apariția omului a fost o întâmplare locală, s-a petrecut într-o anumită regiune; ideea grădinii Edenului din care s-ar fi răspândit oamenii pretutindeni nu exprimă altceva. Câteva peșteri, câteva câmpii, câteva păduri, câteva lacuri sau râuri.

Când povestirea ajunge la Avram, ne aflăm undeva între timpul istoric și atemporalitatea abisului preistoric, și ce se întâmplă acolo este întemeierea unui neam, a unui popor și a unei națiuni, adunate sub voința unică a lui Dumnezeu, care după aceea le dă legi și norme de aplicare, sau altfel spus, civilizația și religia. Legătura dintre ceea ce este sfânt și ceea ce nu este sfânt, dintre om și lume și dintre om și alt om este reglementată în cadrul acestor sisteme. Și viitorul este o promisiune referitoare la descendenți, pentru că Dumnezeu îl scoate în față pe Avraam și-i spune: „Uită-te înspre cer și observă stelele, și dacă poți, numără-le. Așa va fi seminția ta". Atunci când Avram, care după încheierea pactului a primit numele Avraam, e pe cale să-și jertfească propriul fiu, Dumnezeu intervine cu aceeași promisiune: „Te voi binecuvânta foarte mult și-ți voi înmulți foarte mult sămânța și anume: ca stelele cerului și ca nisipul de pe țărmul mării"

Stelele și nisipul sunt mulțimea, cei mulți, dar și cei asemănători. Promisiunea nu se referă la toți oamenii, nu omenirea este cea care se va răspândi fără număr, ci Avraam și neamul lui, adică un *noi*, ceva aparte, și asta transformă totul într-o utopie, pentru că expansiunea

unei familii, a unui clan, a unui popor implică putere și bunăstare. Datorită numărului mare de oameni, pământurile pot fi cucerite și bogățiile se pot câștiga. Imaginea negativă a mulțimilor fără număr este reprezentată în Biblie de roiurile de lăcuste, acei nori enormi de miliarde de insecte care mătură totul în cale, distrugătoare și necruțătoare.

Această limită între „noi" și „ei" este de cea mai mare importanță în Biblie, da, Vechiul Testament poate fi văzut ca o povestire ce izvorăște din tensiunile create de demarcarea limitelor. Toți bărbații din neamul lui Avraam trebuie circumciși, acela fiind semnul apartenenței lor, „noi"-ul lor, și în pactul încheiat cu Dumnezeu, promisiunea unei țări proprii este utopia spre care se îndreaptă povestirile ulterioare, până când promisiunea se îndeplinește în momentul în care Moise, cu puțin timp înainte de moarte, vede Țara Făgăduinței, unde curge lapte și miere, și oamenii lui trec râul ca s-o ia în stăpânire. Până atunci ei fuseseră sclavi în Egipt, neajutorați, în mâinile altora, și într-o astfel de situație, în care ei nu dețin nimic și nu sunt stăpânii propriilor vieți, nici măcar ai propriilor copii, singurul lucru care-i ține uniți este sentimentul de particularitate, de ceva propriu, garantat de către Dumnezeu, care este unicul Dumnezeu.

Egiptenii ucid toți băieții născuți în familiile evreilor, dar atunci când se naște Moise, el este așezat într-un coșuleț pe fluviu și este găsit de una dintre fiicele faraonului, care îl ia și-l crește ca pe fiul ei. El nu doar că poate să trăiască în siguranță printre egipteni, dar se poate folosi și de cele mai mari privilegii ca membru al unei familii cu statut de divinitate, însă atât de puternică este legătura lui cu poporul din care provine, cu sclavii, încât renunță la toate acestea, dar nu în mod conștient și plănuit, ci totul se întâmplă la mânie, sângele îi dă în clocot când vede cum un egiptean lovește un evreu; Moise îl ucide, îl îngroapă în nisip și fuge din țară, moment în care Dumnezeu i se arată și un nou pact este încheiat. Conduși de Moise, evreii fug din Egipt în deșert. Acolo li se dau toate legile și ritualurile pe care le vor urma de atunci înainte. Și acolo sunt numărați.

Nu e de mirare că ei primesc legi, pentru că este o povestire despre întemeierea unui popor, dar faptul că sunt numărați și că numerele sunt specificate este ciudat. Ne-am putea imagina un fel de exercițiu contabil, o nevoie arhaică de a avea o descriere precisă a situației, în

care numărul trebuie să fi jucat un rol covârșitor, atât pentru că ei se aflau în deșert în acel moment, într-un spațiu în care mâncarea și băutura erau resurse foarte limitate, cât și pentru că urmau să invadeze o țară, iar efectivele de soldați erau unul dintre cei mai importanți factori în stabilirea deznodământului. Chiar dacă așa este, precizia cifrelor pare foarte ciudată, acea formă de precizie nu este ceva tipic Scripturii, text care poate să cuprindă suferința unui popor vreme de câteva secole sau distrugerea unui oraș într-o singură propoziție.

Singurul loc în care textul mai dovedește această precizie, fără a lăsa să-i scape nici un detaliu, este acela unde prezintă legile și diversele ritualuri pe care trebuie să le îndeplinească preoții. Dar legile sunt universale, imposibil de schimbat și vor dăinui peste vremuri; numerele sunt exact opusul, consemnarea unei dimensiuni la un moment dat, ceva ce-i privește doar pe ei, cei de acolo, atunci când Moise conduce poporul lui Israel în deșertul Sinai. Ei sunt mulți, dar nu ca stelele sau ca nisipul: în total, sunt șase sute trei mii cinci sute cincizeci de bărbați care pot lupta, împărțiți în douăsprezece seminții, cu următoarea distribuție:

bărbații din seminția lui Ruben: patruzeci și șase de mii cinci sute.
bărbații din seminția lui Simeon: cincizeci și nouă de mii trei sute.
bărbații din seminția lui Gad: patruzeci și cinci de mii șase sute cincizeci.
bărbații din seminția lui Iuda: șaptezeci și patru de mii șase sute.
bărbații din seminția lui Isahar: cincizeci și patru de mii patru sute.
bărbații din seminția lui Zabulon: cincizeci și șapte de mii patru sute.
bărbații din seminția lui Efraim: patruzeci de mii cinci sute.
bărbații din seminția lui Manase: treizeci și două de mii două sute.
bărbații din seminția lui Beniamin: treizeci și cinci de mii patru sute.
bărbații din seminția lui Dan: șaizeci și două de mii șapte sute.
bărbații din seminția lui Așer: patruzeci și unu de mii cinci sute.
bărbații din seminția lui Neftali: cincizeci și trei de mii patru sute.

Privit din afară, atunci când cuceresc noul pământ și ucid tot ce le iese în cale, ei sunt o hoardă de oameni fără chip, dar privit din

interior, toți sunt conectați cu ceea ce cunosc, prin genealogia care-i poartă de-a lungul istoriei, constituind poporul.

Când acest text antic este citit în ziua de azi, probabil cel mai interesant aspect este modul în care bazele religioase și sociale fuzionează și par să fie fețele aceleiași monede. Pentru că cifrele înghețate în timp, într-un moment anume sunt doar o latură, iar semnificația lor este cealaltă latură, și asta este ceea ce leagă numărul de lege. Numărul rămâne deschis înspre ceea ce este nelimitat, incontrolabil și fără identitate, infinitatea nisipului și a stelelor; numele limitează și controlează în identitatea numelui, în forma limbajului. Legea limitează și controlează acțiunile în același mod; este interzis să ucizi, fiindcă este o încălcare a vieții, este interzis să minți, pentru că este o încălcare a adevărului, este interzis să fii desfrânat, pentru că este o încălcare a căsniciei. Pedeapsa este expulzarea din viață, adică moartea, sau, dacă încălcarea nu este prea mare, doar o jertfă în locul condamnării la moarte. Și limita care ni se relevă astfel, cea care desparte acest popor și existența lui de divinitate, este cea mai importantă dintre toate, lucru atestat de bogăția de detalii cu care sunt descrise diversele ritualuri, precizia care se impune atunci când preoții pătrund în locurile sfinte și toarnă sânge pe altarul de piatră, sau ard animale sau păsări sau porumb sau untdelemn. Jertfa nu este doar o aducere aminte a prețului unei abateri, și nu este nici doar un act simbolic, ci este în sine un preț, tot așa cum taurul căruia i se taie capul nu este doar un simbol al vieții și al sângelui, ci este în sine viața și sângele. Faptul că limbajul din Vechiul Testament este atât de concret, atât de strâns legat de realitatea fizică și de acțiunile din realitate, cu corpul și nu cu sufletul, este indubitabil un aspect al aceleași probleme. Ceea ce se află de cealaltă parte a divinului, ceea ce este nelimitat și infinit, este de asemenea și nenumit, indefinit, și identitatea lui este legată de un verb, adică o acțiune sau o mișcare. Eu sunt ceea ce sunt. Imaginea omului fără nume este grăuntele de nisip sau steaua, pierderea identității în masele de oameni este doar aparentă, pentru că numărul de stele sau numărul de grăunțe de nisip nu este infinit, ci finit, și doar de la distanță acestea ni se par asemănătoare; văzute îndeaproape, fiecare grăunte de nisip este diferit, fiecare stea este diferită de celelalte. Ele pot fi numărate și li se

poate da un nume. Imaginea unui Dumnezeu fără nume, pe de altă parte, este infinită și identică, pentru că ea este focul. Manifestările sale sunt întotdeauna aceleași – să dai nume unei vâlvătăi ar fi fără sens, pe când nimic nu te împiedică să dai nume unui grăunte de nisip –, și totuși de fiecare dată este altfel. Focul nu se lasă numărat, nu se lasă numit, nu se lasă limitat; dacă un foc este stins undeva în lume, el continuă să ardă mai departe în alt loc. Grăunțele de nisip și stelele exprimă ideea de unicitate și de tot, individul și masele, în timp ce focul stabilește identitatea dintre cele două dimensiuni, pentru că este concomitent unul singur și toate focurile la un loc. În afara limitelor și prerogativelor stabilite prin legi și ritualuri se află Dumnezeul infinit, în afara numelui este viața biologică nelimitată, și numai un efort susținut ne poate împiedica să dispărem înăuntru ori să fim mistuiți de profunzimile sale.

Religia, ale cărei ritualuri gravitează permanent în jurul ei, ancorând-o prin greutatea lor de un punct fix în timp, stătea în acest trecut rural aproape de lumea socială, ale cărei orizonturi se găseau la doar câteva generații în urmă și câteva în viitor, dar ale cărei practici, legate de glie și de anotimpuri, erau asociate cu repetiția. Cele două erau distincte în raport cu localul și universalul, unde ceea ce li se aplica tuturor, de pildă ceea ce reglementa întreaga populație de pe pământ, se afla în afara limitei accesibile omului și era identificat prin forțe externe, în speță soarta, destinul, atât de puternice, încât nimeni nu s-ar fi gândit că puteau fi controlate în alt mod decât prin rugăciune și ofrande. În fața secetei, inundațiilor, frigului și epidemiilor, omul era vulnerabil, fragil și neajutorat. Relația dintre local și universal, dintre părțile componente și întreg era unidirecțională, în sensul că aceste forțe infinite și impersonale interveneau în viețile oamenilor, pe când nici un individ nu putea să pătrundă în universal. Universalul era o dimensiune religioasă, nu socială.

Când știința devine limbajul prin intermediul căruia omul înțelege lumea materială și religia se trage la o parte, rămânând să se aplice doar laturii spirituale a vieții, este perturbată într-un mod radical relația dintre local și universal, iar progresul tehnologic subsecvent, care într-un timp uluitor de scurt modifică întru totul condițiile

de producție și de distribuție, face ca populația să explodeze, în comparație cu nemișcarea demografică din secolele și mileniile precedente. Dacă în 1350 existau între 250 și 400 milioane de oameni pe pământ, și în 1650 erau între 465 și 545 de milioane, în 1800 erau între 835 și 915 milioane, în 1850, între 1 miliard 91 de milioane și 1 miliard 176 de milioane, iar în 1900 erau între 1 miliard 530 de milioane și 1 miliard 608 de milioane, în 1950 erau 2 miliarde și 416 milioane, în 1980, în jur de 4 miliarde, și acum în clipa în care eu scriu, în 2011, vreo 6 miliarde. Într-adevăr noi am umplut pământul și l-am supus, așa cum suna îndemnul din Geneză, și suntem la fel de numeroși precum grăunțele de nisip de pe plajă sau stelele de pe cer.

Dintr-un punct de vedere, o astfel de creștere radicală a populației nu schimbă nimic. Există doar un număr mai mare din aceleași elemente. Mai multe nașterii și mai multe decese, mai multe trupuri și mai multă mâncare, mai multe case, construite mai înghesuit și ocupând un areal mai mare. Oamenii se răspândesc asemenea unei păduri, pentru ai cărei copaci numărul total nu are nici o importanță. Planul local nu încetează să existe ca dimensiune, chiar dacă de acolo pornesc legături cu planul global, spre exemplu piața economică globală care a fost creată în timpul revoluției industriale, unde ceva este produs într-un loc și de acolo este răspândit în lume, pentru că, așa cum scrie sociologul Bruno Latour în cartea lui *Nu am fost niciodată moderni*, dacă este urmat procesul pas cu pas, „niciodată nu vom trece de limita misterioasă care ar trebui să separe planul local de cel global". „Când părăsește trenul planul local și pătrunde în cel global?" întreabă Latour, și răspunde: „Niciodată" Toate marile organizații și asociații sunt compuse din unități locale, armatele, de exemplu, sunt organizate la fel ca în perioada romană, doar că la altă scară, și același lucru este valabil în birocrație, aparatul de stat, marile firme comerciale și internaționale. Acestea sunt compuse din mii și mii de oameni cu cercuri de sudoare desenate la subrațul cămășilor, cu cravatele stând câș, lucrând în micul lor spațiu dintr-o clădire de birouri. Nu numărul în sine este cel care a schimbat condiția umană, ci concepția noastră despre acel număr.

Pe la 1680, un profesor de anatomie de la Universitatea din Oxford, Sir William Petty, a scris o carte pe care a intitulat-o *Aritmetică politică*, în care a încercat să înțeleagă sau să descrie societatea pornind

de la termeni matematici, cu alte cuvinte, să cuantifice și să măsoare omenirea. El voia să determine legile omenirii în același mod în care Newton găsise legile naturii. Ideea că există o ordine absolută, câteva reguli absolute care rămân fixe în lume, în spatele haosului aparent de variabilitate și arbitrar, niște legi atât de precise și de previzibile, încât ar putea fi calculate și explicate matematic, era absolut irezistibilă în secolul al XVII-lea, mai ales că avea și darul de a confirma măreția lui Dumnezeu; era de parcă ar fi existat un plan ascuns, raportându-se la lume așa cum se raporta schița la invenție, într-un sistem în care toate mișcările urmează un tipar stabilit, pe care nimic nu-l poate modifica, în care toate părțile se leagă unele de altele și împreună exprimă completitudinea universului. Omul, care este un element al acestui univers, face parte din acest sistem, nu numai sub formă individuală, cu sângele și cu plămânii lui, cu creierul și cu sistemul său nervos, cu mușchii și tendoanele sale, care asemenea cablurilor asigură mișcarea brațelor în sus și în jos și, la nivelul picioarelor, permit mersul, ci și ca masă, în structurile în care trăiesc oamenii, sate, orașe și state, unde pot fi numărați cu precizie, atât cei care trăiesc, cât și cei care mor sau se nasc: privind întregul, se poate observa că există reguli care-l guvernează. Numărul de nașteri și numărul de decese pe an, de exemplu, nu e întâmplător; într-adevăr, acesta poate crește și descrește, dar pe baza unor parametri care puteau fi identificați și stabiliți. Același lucru e valabil și pentru speranța de viață.

Dar ce anume conducea societatea, ce anume îi mâna pe oamenii din ea, ce anume le determina acțiunile sau le silea corpurile să facă mai întâi un lucru și nu altul? Existau reguli pentru așa ceva care să se refere la toți?

Corpul și societatea au fost comparate cu mecanismul unui ceas, așa cum au făcut-o atât Descartes, cât și Hobbes în mod explicit, însă acest model ne pare o simplificare brutală, întrucât ceasul nu este o mașinărie deosebit de sofisticată pentru noi; totuși, mentalitatea pe care o dezvăluia, pe de o parte stând la baza științelor medicale, în care corpul constă în părți funcționale care pot fi schimbate sau reparate prin chirurgie, un tratament pur mecanic, și pe de altă parte fiind baza statisticii și planificării sociale, în care toate activitățile oamenilor pot fi măsurate și cuantificate, calculate, constituind o temelie importantă pentru deciziile politice. Lista fenomenelor

cuantificabile din societate este aproape infinită și se poate defalca în varii moduri, astfel încât tendințele populației să fie detectate și reorientate, dacă sunt nedorite, sau accentuate, dacă sunt dorite. Pot fi observate și anumite conexiuni între diferitele părți componente. Dar statistica are o limită de valabilitate; ar fi ilogic să se efectueze statistici pe numărul persoanelor dintr-o familie care au decedat în accidente de mașină sau de cancer, de exemplu, pentru că aceste evenimente nu pot fi interpretate drept expresia unor factori cantitativi; chiar dacă Johannes aparținea categoriei de tineri cu cea mai mare probabilitate de a-și pierde viața într-un accident de mașină, pentru familie el nu reprezenta nici o clasă statistică, el era doar Johannes, care într-o după-amiază, în urmă cu o lună de zile, a luat cheile de la mașină de pe măsuța din hol și nu s-a mai întors niciodată. Nici într-o comunitate mică, de exemplu într-un orășel de pe coasta de nord a Norvegiei, care numără două-trei sute de locuitori, unde toți se cunosc între ei, perspectiva statistică nu ar avea sens. Doar tânărul acela era Johannes! Dar dintr-un punct încolo, statistica devine concludentă. Acela este punctul în care „noi" nu se mai poate analiza din perspectivă personală, în care anumiți indivizi din mulțime nu se mai pot distinge de ceea ce-i delimitează de factorul comun pe care-l împărtășesc cu mulțimea. Un profesor de la o școală mare, să zicem cu cinci sute de elevi, îi cunoaște pe toți elevii din clasele sale, dar nu-i cunoaște pe toți elevii din școală, și dacă în primul caz este irelevant să se facă o statistică, deoarece profesorul știe ce note au primit elevii la diferite materii, media notelor pe școală este o statistică relevantă. Trecerea de la individ la omul din mulțime este trecerea de la „eu" la „noi", dar nu acel „noi" personal, ci un alt „noi", mai mare, impersonal, care nu mai este reprezentat printr-un nume, ci printr-un număr, apropiindu-se astfel de mulțimea nedefinită și impersonală.

Dacă ne imaginăm o scală a omenirii, acea scală va trebui să înceapă de la impersonal, de la corporalitate, unde toate părțile pot fi schimbate, deoarece sunt la fel pentru toți, așa că ideea de individualitate nu mai are sens – prin urmare, conceptul de om începe cu acest „eu" impersonal, un *id*-eu, pentru a folosi pronumele neutru din latină, se continuă în eul personal, apoi trece în personalul „noi", și de acolo în impersonalul „noi", un *id*-noi, omul privit ca masă, omul privit ca număr.

Atât limitele eului, cât și limitele „noi"-ului cu corespondentele lor impersonale sunt mișcătoare și neclare, dar reale, pentru că în zona *id*-ului omenescul este marcat de similitudine, predictibilitate și o ordine aproape matematică, în timp ce zonele corespunzătoare lui „eu" și „noi" sunt în alt mod separate și de sine stătătoare. Lumea *id*-ului interior este aceea a biologiei, gândurile sunt interacțiuni între celule, sentimentele sunt impulsuri chimice și electrice care se propagă prin rețeaua de nervi, și coexistă cu celelalte procese ale corpului la care nu pot ajunge și pe care nu le pot gândi sau simți, dacă nu cumva comunicarea dintre spirala ADN și celulă este o formă de gândire la nivelul fundamental al vieții, duplicarea uneia în cadrul celeilalte, dar indiferent ce este și cum s-ar numi, se petrece la o asemenea adâncime în noi, încât noi nici nu simțim, nici nu știm, nici nu înțelegem și nici nu le vedem, altfel decât sub forma unui rezultat, adică ceea ce crește din noi.

Aceste sisteme sunt asemănătoare, ceea ce este valabil pentru unul dintre ele este valabil pentru toate, și sunt într-un continuum, în sensul că sunt replicate de-a lungul generațiilor. Procesul lor este mecanic, un fel de industrie biologico-materială, infinit de bine reglată, desigur, dar materială, motiv pentru care nu era decât o chestiune de timp până când industria umană și tehnologia ei mecanică să ajungă la rafinamentul care să le permită să-și îndrepte atenția înspre interior, înspre noi înșine. A început cu pași timizi în Evul Mediu, apoi a prins dintr-odată o viteză atât de amețitoare, încât religia nu a mai putut explica natura și omul a putut să ia problema pe cont propriu, s-a familiarizat cu legile și principiile ei, iar primele rezultate practice au fost niște mașini grosolane, prometeice, giganți de oțel în care se vârau cărbuni și din care se înălțau nori de aburi și fum, dar care repede au fost perfecționate și reduse ca dimensiune, până când au atins un asemenea nivel de sofisticare, încât nu doar că celulele și ADN-ul puteau fi izolate și se putea cartografia întregul material genetic la microscop, ci se putea umbla în ele și puteau fi modificate, schimbate, într-un final putând fi chiar create. Aceste sisteme, care constituie baza conștiinței de sine și a spiritului nostru, sunt biologice, așadar muritoare, și împreună cu ele moare și „eul", ceea ce nu înseamnă că eu devin *id*: poate că ne percepem inima ca fiind a noastră, dar, dacă inima e pe cale să cedeze, se poate

transplanta o nouă inimă de la un om decedat, astfel că viața poate să continue. Noi nu suntem inima noastră, noi nu suntem brațul nostru, nu trebuie decât să le tăiem și să le vedem cum zac pe masă, ce anume are de-a face acel membru cu mine? Suntem condiționați de această beznă a cărnii și de lumina acestor ochi, de această bătaie singulară și insensibilă a inimii, precum și de umplerea și golirea constantă a plămânilor noștri cenușii, noi nu putem fi concepuți fără ele, dar ele trăiesc pe cont propriu, ele nu ne cunosc pe noi, ele nu cunosc nimic, deoarece pentru mușchi nu face nici o diferență dacă se contractă într-un corp mort sau viu.

Diferența dintre *id*-ul „eu"-lui și cel al „noi"-ului este colosală, deoarece, dacă cel dintâi se manifestă în lumea materială, cel de-a doilea apare în relațional, și dacă primul este muritor, cel de-al doilea este nemuritor, în sensul că își continuă existența chiar și atunci când persoana respectivă moare. Ceea ce au în comun este predictibilitatea și ordinea stabilită prin legi, care, fiecare în felul său, exclud latura individuală și care, fiecare în modul său, sunt asociate cu ceea ce este dincolo de omenesc, marcate de forțe sau fenomene care străbat unități mari, înțelese odinioară ca puteri, în primul caz, cele care au creat începuturile și cursul vieții, iar în celălalt caz, soarta călăuzitoare.

Când anume se face trecerea de aici acolo? întreabă Michel Serres. Am putea adăuga: când facem pasul care ne duce dincolo și când devenim „ei"? Localul este o dimensiune geografică, dar și una socială. Dimensiunea geografică, spațiul local, se definește prin constrângeri. Zidul de apărare al orașului este o astfel de constrângere. Gardul viu din jurul unei case. Și drepturile de proprietate îi leagă pe oameni de un loc: camera, casa, ferma, domeniul. Al meu, al tău, al nostru, al lor. De-a lungul timpului, lumea noastră a fost rurală, constând din societăți restrânse, limitate, în care structurile sociale aveau în centru ideea de local, în care oamenii mureau de regulă tot acolo unde se născuseră, fără să se fi deplasat prea departe de locul acela pe parcursul vieții. Într-o astfel de societate, de exemplu un sat german din secolul al XIV-lea, și cunoștințele erau locale; pentru că foarte puțini oameni știau să citească și să scrie, cunoștințele erau transmise oral și prin practică, perpetuându-se în memoria minții și în cea a mâinilor și raportându-se la condițiile oferite de peisajul local, indiferent dacă era vorba de observarea unui anumit tip de rocă într-o

carieră sau într-o mină, calitatea solului sau speciile de copaci din pădure. Ideea că o formă de industrie științifică s-ar fi putut naște într-un asemenea loc, într-un sat german din secolul al XIV-lea, sau că vreun gen de mașinărie, de pildă un motor cu combustie, o mașină de cusut sau un cuptor cu microunde, s-ar fi putut crea aici este de neconceput, tocmai datorită caracterului local al condițiilor, care modelase și cunoștințele oamenilor din acea zonă. Constrânsă de limitările memoriei individuale, teoria necesară ar fi fost imposibil de obținut, fiecare ar fi trebuit să înceapă de la zero, bazându-se doar pe propriile sale aptitudini, și aproape toată știința care a fost dobândită s-ar fi dus pe apa sâmbetei odată cu moartea respectivei persoane. Într-o astfel de lume, toate scrierile, toate teoriile și filosofiile erau cumulate în mâinile câtorva oameni, toate textele erau copiate de mână și se găseau doar în câteva locuri, de cele mai multe ori în mănăstiri și, începând cu secolul al XIII-lea, în noile universități din marile orașe. Din aceste medii s-au născut alchimiștii, care, asemenea lui Paracelsus, s-au îndeletnicit cu câte puțin din toate, categorie căreia îi aparținea și Faust, ale cărui cunoștințe erau îndeajuns de sistematice, dar comunitatea era atât de mică, încât toate experimentele erau realizate de fiecare pe cont propriu, fără vreo legătură cu alți cercetători, consecința firească fiind aceea că fiecare repeta greșelile altuia.

Noutatea trebuie să fie cerută sau dorită, trebuie să enunțe avantaje clare, și când se ivește impulsul pentru nou, trebuie să existe o comunitate care s-o dezvolte și s-o întrețină. La nivel local, noutatea dispare asemenea scânteilor de pe o piatră. Noutatea este posibilă doar în structurile în care planul local se dezintegrează. Cât privește știința, marea schimbare s-a produs în Germania în secolul al XV-lea, odată cu inventarea tiparniței, care a făcut posibilă copierea fiecărei cărți și a fiecărui tratat, precum și răspândirea lor în lume, astfel că informațiile nu mai dispăreau la moartea unui om. Știința putea fi acumulată în moduri nebănuite înainte vreme, și a atins un asemenea volum, încât nici un om, pe cont propriu, nu-și putea însuși nici măcar o fărâmă din informațiile care circulau pe durata vieții lui. O teorie care a fost exprimată într-un loc putea să fie confirmată sau infirmată într-un alt loc. Nu se mai punea problema de a începe totul de la zero de fiecare dată, și, îndată ce au fost stabilite câteva principii referitoare

la verificabilitate și universalitate, acest sistem atotcuprinzător putea crea ceva ce un om, de unul singur, nu ar fi putut să realizeze, cum ar fi trenul sau mitralierele. Natura s-a separat de religie, știința s-a separat de planul local, și forțele care au fost eliberate au măturat cu suflul lor toată umanitatea.

„Toți oamenii" nu mai era un concept religios, ci unul biologic și social. Recunoașterea similitudinii biologice, corpul ca materialitate, alcătuit din părți calculabile și, prin urmare, manipulabile, expus intervențiilor instrumentale și, cu timpul, chimice, a fost lipsită de probleme, pentru că nu a amenințat străvechea ruptură dintre trup și suflet, ba din contra, a întărit legătura; dacă „eul" era o dimensiune a cărnii și viața lui putea fi prelungită dacă cineva deschidea cutia toracică și curăța arterele din jurul inimii, foarte bine. Recunoașterea similitudinii sociale, a omului ca masă de oameni, masa constând la rândul ei din elemente calculabile și manipulabile, fiind pasibilă de intervenții, nu a fost însă lipsită de probleme, deoarece amenințarea sa la adresa „eu"-lui nu vorbea despre moderație, ci despre eradicare, ceea ce într-un mod ciudat a stârnit confuzia în privința unor concepte până atunci bine definite, cum ar fi meritul și bunătatea.

Toate aceste curente apărute de-a lungul secolelor și efectele lor, care pot fi descrise drept destrămarea planului local, erau în sinea lor benefice. Cu toate acestea, în mijlocul omenirii s-a lăsat o umbră rău-prevestitoare. Structurile sociale se modifică, orașele cresc, tinerii își fac bagajele și pleacă în metropolă să-și încerce norocul, cum s-ar zice, și asta se întâmplă pretutindeni. Unul câte unul ei s-au decis s-o apuce fiecare pe drumul său, dar în total ei formează o masă de oameni, devin un chip într-un val de chipuri, îndreptându-se fie spre fabrici, unde efectuează o muncă pe care oricine o poate efectua, fie înspre camerele lor, care în schimb sunt egale. Fumul fabricilor se revarsă din coșuri și se instalează în nori negri deasupra orașelor, străzile sunt înțesate de oameni, mulți dintre ei sunt săraci, iar în cartierele lor, care în anumite zone sunt precum ghetourile, domnesc foamea și sărăcia. Foamea nu este ceva nou, așa cum nici neputința în fața ei nu este, dar odinioară era ceva venit din exterior, sub forma inundațiilor, secetei sau gerului, ale căror forțe erau atribuite sorții

ori puterilor cerești și, ca atare, parte din condițiile date oamenilor. Aceste noi condiții, această nouă necesitate provin de la oamenii înșiși, și astfel soarta și puterile cerești sunt atrase în domeniul uman, care, într-un fel, le-a preluat responsabilitățile: o boală nu e nevoie să fie letală, ea poate fi vindecată prin intervenție umană, epidemiile pot fi împiedicate, foametea nu trebuie să decimeze o societate, deoarece există mijloace mult mai eficiente de a prelucra pământul, care înlesnesc creșterea producției de hrană într-un asemenea grad, încât există o marjă de siguranță; o contribuție importantă o are și îmbunătățirea infrastructurii, datorită căreia oamenii nu mai depind la fel de tare de condițiile locale. Sărăcia nu mai poate fi atribuită puterilor cerești, ci oamenilor. Culpabilitatea nu poate fi izolată, nu se poate da vina pe o persoană anume sau pe un grup anume, nici nu se poate localiza într-un punct anume, întrucât consecințele nu numai că decurg din acțiunea unui singur om pentru a se răsfrânge asupra tuturor, ci pornesc de pe planul local și se răspândesc în planul global; un exemplu bun este războiul de țesut, care la începuturi a fost un fenomen local, creat de o mână de oameni dintr-un anumit loc din Anglia, ceva absolut inofensiv, dar care a avut consecințe zguduitoare asupra tuturor păturilor sociale, cu ramificații în toată lumea occidentală, unde s-a petrecut același lucru. Populația crește exploziv, orașele se extind, munca se mecanizează, piața devine mondială – toate aceste procese, care aparent nu pot fi zăgăzuite sau controlate sau supravegheate, par să se producă de la sine. Vina pentru sărăcie, nevoi și boală nu a fost a nimănui, ea exista în sistem, și dacă trebuiau oprite sau modificate consecințele sistemului, atunci sistemul era cel care trebuia să fie identificat și schimbat.

Asta au făcut Marx și Engels: au identificat sistemul, l-au ancorat în istorie și l-au orientat către un viitor utopic. Dar un sistem nu este un om, nu are chip, și „toți" nu constituie o cantitate neglijabilă, nici măcar atunci când sistemul este împărțit în clase. Fără-ndoială că sărăcia și nevoile erau condiționate de structură, munca unui grup social vast făcându-se în beneficiul unui grup social restrâns, pentru că dacă „toți" primează, „toți" în sensul de clasă de oameni care trăiesc în aceleași condiții și în aceiași termeni, adică definiți prin ceea ce le este comun, similitudinea lor, dacă binele „tuturor" este important, atunci condițiile lor de trai trebuie îmbunătățite și

modificate, măsurate statistic în funcție de speranța de viață, rata mortalității infantile, venitul mediu, durata medie de lucru, suprafața medie de locuit, consumul mediu de hrană, și aceștia sunt parametrii folosiți în *Capitalul* pentru a demonstra condițiile inumane în care trăiește clasa muncitoare; atunci, condițiile unui singur om sunt de importanță secundară, binele comun este cel care contează, binele muncitorilor văzuți drept o clasă sau o sumă, și toate atrocitățile care au avut loc de atunci încoace în numele comunismului, fie că a fost sub Lenin, Stalin sau Mao, sunt o consecință, chiar dacă neprevăzut de brutală, a acelei idei. Colectivizarea agriculturii a fost o măsură de pe urma căruia toți trebuiau să profite, iar eventualele necazuri suferite de individ în acel context erau de importanță redusă. Același lucru este valabil și pentru strămutarea intelectualilor în timpul Revoluției Culturale din China.

Cum poate o idee despre o societate în care toți sunt egali și au aceleași drepturi să conducă la Gulag? Era neîntemeiată acea disperare pe care Jack London a simțit-o atunci când a văzut sărăcia cumplită din mahalalele Londrei? Nu trebuie să ne simțim solidari cu alți oameni și să încercăm să le dăm o mână de ajutor la nevoie?

Atunci când nevoile ating un anumit nivel, ele devin imposibil de gestionat pentru un singur om: chiar dacă London sau Marx și-ar fi dedicat toată viața pentru îmbunătățirea condițiilor din mahalale și dacă și-ar fi donat și ultimul ban în acest scop, tot ar fi fost o picătură în ocean. Sărăcia, violența și nevoile erau structurale și nu puteau fi abordate și gestionate decât la nivel structural. Premisa marxismului era aceea că uriașele problemele sociale, traducându-se condițiile deplorabile de trai ale unei mari părți a populației, aveau legătură cu diviziunea bunurilor din societate, și deci erau în esență de ordin material; prin urmare, tot de ordin material erau și soluțiile propuse de marxism. Problema nu o constituiau formele producției de masă, cât deținătorii mijloacelor de producție, ceea ce ducea nu doar la inegalitatea șanselor economice și la diferențe enorme între condițiile de trai, ci și la alienarea individului, parametru dependent de măsura în care acesta putea să beneficieze de pe urma propriei sale munci. Ideea era că o schimbare radicală a condițiilor de producție în masă ar fi putut să conducă la o schimbare radicală a condițiilor sociale, eliminând toate deosebirile economice și împărțind egal

privilegiile, astfel că toți oamenii aveau să devină egali. Dacă, din contră, problema esențială a industrializării nu avea de-a face cu distribuția avuției materiale, ci cu dezumanizarea, într-un proces stupefiant de reducție la material care a acaparat aproape complet viața individului, atunci soluția marxismului nu a fost o utopie, ci o prelungire a coșmarului cu alte mijloace.

Marxismul avea și o componentă legată de identitate, în care asocierea „eu"-lui cu „noi"-ul nu se realiza pe plan local, nu urmărea delimitarea geografică, ci în noua clasă muncitorească, care la mijlocul secolului al XIX-lea se răspândise în toate țările occidentale, și țelul era ca revoluția, proces care urmărea răsturnarea cu capul în jos a „ei"-ului și atragerea lui înspre „noi", să devină globală. „Eul" comuniștilor se situa între „noi"-ul internațional al muncitorilor și „ei"-ul național al burgheziei, deoarece, chiar dacă avuția clasei conducătoare nu cunoștea limite, sinele era supus unor constrângeri – nu este întâmplător că eul supradimensionat al epocii romantice, geniul și omul fără pereche, își face apariția la începutul secolului al XIX-lea, la începutul industrializării: oamenii sunt tot mai numeroși și mai asemănători, unicatul și localul își pierd din putere, se coagulează conceptul de masă umană, și împotriva acelei amenințări la adresa individului se ridică marele „eu" Literatura gotică a epocii tratează tocmai această temă.

E.T.A. Hoffmann, care a intuit mai bine decât majoritatea profunzimile coșmarului colectiv, a scris despre mașini care erau atât de omenești, încât te îndrăgosteai de ele, precum și despre sosii; Bram Stoker a scris despre un om care nu putea să moară; Mary Shelley a scris despre un savant care a creat un om. Groaza că similitudinea va trece granița către unic este aceeași cu groaza că neomenescul va trece granița către omenesc, sau că ne-viața trece granița către viață. Granițele creează diferențe, diferențele creează sens, și de aceea teama ancestrală a omului se referă la ceea ce este nediferențiat: în domeniul nediferențierii, totul este eradicat. A privi importanța fără precedent pe care o acordă romanticii eului singular, concept în care sălășluiește structura geniului, drept un mod de a compensa absența lui Dumnezeu în lume și de a rezista presiunii crescânde a sentimentului tot mai acut de nediferențiere este poate o speculație, dar nu nefondată; atât cărțile lui Stoker, cât și ale lui Shelley și ale lui

Hoffiman, expresii ale epocii lor, tratează subiectul graniței dintre omenesc și neomenesc și consideră că distincția respectivă este în pericol.

Aceste două mutații suferite de identitate în secolul al XIX-lea, spre individualitate și unicitate pe de o parte, spre nediferențiere de cealaltă parte, se excludeau reciproc, reprezentând o ecuație imposibilă. Nu „eul" și „noi"-ul în sine, ci perspectivele asupra omului pe care le aducea fiecare. Conceperea omului ca masă, cu punerea accentului pe similitudine, se produce în exterior și se transmite prin limbajul exterior, respectiv limbajul matematicii și al științelor naturii, pe când conceperea omului ca unic și măreț se produce în eul interior și în limbajul acestuia din urmă. Apartenența națională este inclusă în același complex al identității, în care națiunea și poporul nu doar că limitează „noi"-ul la un întreg ușor de înțeles, ci îl și ridică la un rang înalt prin întoarcerea la istorie, care mereu a fost eroică. Este un fel de răspuns direct la destrămarea structurilor locale, pentru că despre asta este vorba, că eroismul, adică măreția, s-a petrecut aici și nu acolo, într-un popor din care ne tragem noi toți, ne aparține, în contrast cu ceea ce s-a petrecut acolo, printre „ei"

Marele „eu" al romantismului este o întărire a numelui. Omul-masă din perioada industrializării este o întărire a numărului. Opoziția aceasta a existat dintotdeauna; trecerea de la viața care mișcă și mișună până la cei doi oameni care poartă nume tocmai asta înseamnă: diferențierea, crearea de diferență, conferirea de sens. Funcția ofrandei este de o altă factură, ea nu fragmentează colectivitatea, ea nu se îndreaptă către individ, așa cum o face numele, dimpotrivă, ea instaurează o diferență și conferă sens colectivului ca întreg. Dar și funcția jertfei se modifică. Caracterul primitiv al ofrandei aduse de Abel și al fratricidului lui Cain, arătându-ne într-o imagine simplificată violența care se iscă din similitudine, lasă loc unei complexități rafinate în povestirea despre jertfa pe care o aduce Avraam, anume pe fiul lui; nu mai este orice fel de jertfă care i se aduce lui Dumnezeu, pentru că Dumnezeu refuză jertfa, și ce reprezintă jertfa refuzată? Există multe indicii despre faptul că în culturile primitive la început se sacrificau oameni, dar ulterior aceștia au fost înlocuiți de animale, însă nu orice fel de animale, întotdeauna unul domestic, dintre cele

apropiate omului. Povestea lui Avraam pare să exprime tocmai această tranziție. Dar se întâmplă mult mai multe decât atât. Nu apare nici o implicare a colectivului aici, sunt doar Avraam, fiul lui și Dumnezeul lor. Dumnezeu, creatorul atotputernic al universului, gestaltul acestuia, care prin cererea unei jertfe omenești a cerut îndeplinirea unei datorii inumane, și Avraam, dornic să-și sacrifice fiul, astfel plasând altceva, numele lui Dumnezeu și onoarea, mai presus de moarte, și în modul acesta învingând moartea, deoarece n-o lasă să fie sfârșitul ultim. Ceva în viață este mai presus de moarte, de aceea viața poate fi jertfită. Dacă și-ar fi sacrificat fiul, ar fi făcut-o din dragoste. Pentru Dumnezeu, dar și pentru fiul lui. Când Dumnezeu renunță la jertfa fiului și Avraam nu mai sacrifică ceea ce prețuiește cel mai mult pentru cel mai măreț scop, lăsându-și în viață fiul, o altă iubire ia naștere, aceea dintre tată și fiu, care nu se concentrează într-o pălălaie de foc, în acest punct focal al vieții și al morții, ci pare să se dilueze într-un șir infinit de zile, atât de mult timp, încât se șterge continuu, și atât de aproape, încât este greu de observat, deoarece în fiu tatăl se vede pe sine, și în tată fiul se vede pe sine, ceea ce-i aparține fiecăruia nu este întotdeauna ușor de decis, și cel care a fost dedesubt într-o bună zi va fi deasupra, și cel care a fost deasupra va fi dedesubt.

Povestea despre sacrificarea fiului este una dintre cele mai fascinante istorisiri din Biblie, nu doar pentru că este insondabilă, pentru că așa sunt toate povestirile istorice, ci pentru că deviază de la absolut, care de altfel este una dintre condițiile *sine qua non* în povestirile mistico-religioase, o deviere care nu se petrece doar la periferia istorisirii, ci se desfășoară în mijlocul acesteia. Dumnezeu este o dimensiune absolută, jertfa este o acțiune absolută. Dar aici, sacrificiul nu este o acțiune esențială, pentru că este revocat. Dumnezeu face asta pentru a-l pune la încercare pe Avraam, iar atunci se face transferul de la jertfa însăși la dorința de a o aduce la îndeplinire, adică de la conexiunea dintre omenesc și divin înspre omenesc. Jertfa nu este niciodată doar o simplă pierdere, ceva întotdeauna se și câștigă prin jertfă, deci ce anume a pierdut Avraam atunci când cererea ofrandei i-a fost retrasă? El a pierdut ceva absolut, a pierdut victoria asupra morții. Altfel spus, a pierdut semnificația supremă a vieții. Dar ce a avut el de câștigat? El a câștigat semnificația cea mai profundă a vieții, viața fiului său,

care era de fapt imposibil de pierdut, dar într-o lume în care „de fapt"-ul se ascunde în spațiul deschis, și nu este ceva care se poate dărui, așa cum este ofranda, este ceva care trebuie să fie luat. Este și o victorie a demnității umane, iar Vechiul Testament abordează și această temă. Faptul că relația dintre divin și uman este atât de ambivalentă, greutatea proprie a pământului și a celor pământești trăgând în jos divinul spre lumea terestră, în vârtejul anti-absolut de nisip și praf, care poate fi privit și în sens opus, strădaniile banalului pentru a atinge elevarea, întotdeauna sistate la jumătatea drumului, contramandate, într-un moment pe jumătate obișnuit, pe jumătate solemn, pe jumătate om, pe jumătate Dumnezeu, acum mărunt, peste o clipă atotputernic, ceea ce face ca iudaismul să fie o religie a îndoielii, ezitării și a amânării – și a ambivalenței, de vreme ce forțele antagonice sunt mereu prezente, devine imaginea cea mai clară a simetriei răzbunării: ochi, ochi, dinte, dinte.

Dacă privim din perspectiva lui Girard povestirea despre viața și învățăturile lui Iisus, ca pe un final al îndelungatei istorii pe care o constituie Vechiul Testament, tocmai în acest sens se sistează mișcarea, deoarece ideea principală care se desprinde din Noul Testament este încetarea răzbunării și finalul violenței incontrolabile. „Întoarce și celălalt obraz", spune Iisus, aceasta este simetria binelui, omul nu mai stă față în față cu celălalt, ci se întoarce spre aproapele său, așadar celălalt nu mai este văzut drept amenințare sau pericol, ci așa cum este de fapt.

Scena din Noul Testament care este comparabilă cu scena despre Cain și Abel, sau cea cu Avraam și Isac, este cea în care Iisus ține piept mulțimii, el singur în fața celorlalți, colectivul, în momentul în care sunt pe cale să lapideze o femeie acuzată de adulter. Pentru Girard această scenă înfățișează modalitatea decisivă de a pune frâu forțelor violenței mimetice. Iisus se află în poziția țapului ispășitor, omul singur înconjurat de toți, dar în loc să fie distrus de ei, se întoarce să-i înfrunte și îi dispersează printr-o singură afirmație. Lapidarea este expresia răzbunării și se bazează pe repetiție, atât ritualic, prin faptul că aceasta este pedeapsa dată în toate cazurile similare, cât și individual, prin faptul că toți aruncă cu pietre. Afirmația cu care vine Iisus este simplă. El spune: „Cine dintre voi este fără păcat să arunce cel dintâi

cu piatra în ea". Astfel, el transferă responsabilitatea pentru violență către fiecare dintre ei, iar mulțimea se dispersează. Nu mai există o mulțime, ci doar indivizi, fiecare răspunzător pentru faptele sale.

Dar bunătatea, pentru că grija față de aproapele său și înlăturarea răzbunării prin iertare este binele suprem, nu este expresia civilizației, ci ceva radical diferit. Binele nu rezolvă problema violenței, el nu este o dimensiune instrumentală, precum legile și instituțiile civilizației, ci dimpotrivă, o forță care disipează societatea. Antiteza violenței nu este binele, ci socialul. Această ecuație nu este validă, pentru că violența există în societate, încorporată în diferențele ei inerente, dar e cel mai bun rezultat la care putem ajunge, și acea violență prin prisma căreia Girard interpretează tabuurile și ritualurile, violența care sfâșie societatea în bucăți pornind din interior, noi o putem domina, sistemele pe care le-am creat se vor ocupa de asta, astfel că nu mai constituie un pericol real. Controlul acestui tip de violență a devenit posibil prin transferarea responsabilității către individ, ceea ce a condus la dispariția cunoștințelor noastre despre colectivitate, ele nemaifiind necesare, dar atunci când populația a crescut ca un val mareic, spre finele secolului al XIX-lea, și s-a răspândit prin intermediul noilor structuri ale industrializării, a venit și violența, care era infinit de mare în acest sistem – deoarece în nici un moment din istoria lumii nu mai fuseseră așa de mulți oameni asupriți sistematic ca la finele secolului al XIX-lea – și în cele din urmă a scăpat complet din frâu, deși punctul de pornire era un eveniment în sine mărunt și inofensiv, asasinarea unui arhiduce de către un fanatic, având un impact mai întâi regional, o criză din Austro-Ungaria, apoi național, apoi internațional, în câteva săptămâni întreaga Europă fiind implicată într-un război pe care nimeni nu și-l dorea, de care nimeni nu avea nevoie și care a fost extrem de dăunător pentru toți, fără ca cineva să-l fi putut împiedica, a fost ceva care a depășit puterea de influență a indivizilor, și acea violență pe care a atras-o după sine a crescut exponențial, fiind imposibil de controlat. Oameni care de altfel colaborau, care de altfel aveau interese și țeluri comune, s-au exterminat unii pe alții cu o asemenea meticulozitate și așa o sălbăticie, și într-un asemenea număr, încât a depășit orice alt război anterior – și în final, atunci când războiul s-a încheiat, distrusese deja opt milioane de oameni. A fost ca o furtună distrugătoare, imposibil

de stăpânit, de parcă s-ar fi aflat în afara omenescului, deși nu a fost așa; acolo s-au manifestat tocmai forțele naturii umane, forțe de care vechile culturi se temuseră mai mult decât de orice altceva, pentru că, dacă prindeau formă, aveau să se reproducă și să se răspândească, amenințând să nimicească totul. Aceasta era violența din interior, cea dintre semeni, dar la o scală cu totul și cu totul nouă și cu arme noi, produse în serie, ceea ce a conferit morții noua sa imagine: moartea în serie, industrială.

Acel Hitler pe care îl cunoaștem a fost creat de Primul Război Mondial. Nimic din ceea ce a făcut și ceea ce a devenit după aceea nu se poate explica fără contextul războiului. Războiul a fost o casă pentru el; Hitler nu și-a luat permisie decât după doi ani petrecuți în tranșee, nu pentru că nu ar fi putut, ci pentru că nu a vrut.

Atunci când Germania a capitulat în octombrie 1918, el se afla într-un spital militar din Pomerania. A reacționat violent la auzul veștii. Voia să lupte până la ultima suflare, orice altă soluție ar fi însemnat să-și bată joc de toate convingerile sale. Atunci când a venit pacea, fără ca Germania să fi fost înfrântă în luptă, pentru Hitler nu a putut fi vorba decât despre o înșelătorie. Așa descrie el situația în *Mein Kampf*:

„Zilele următoare mi-au adus cea mai cumplită certitudine din viața mea. Zvonurile se înrăutățeau tot mai mult. Ceea ce eu considerasem drept o chestiune locală părea să fie o revoluție generală. Pe deasupra, mai soseau și știrile dezgustătoare de pe front. Intenționau să capituleze! Cum!? Cum să fie posibil așa ceva?

Pe data de 10 noiembrie, a venit pastorul la spitalul militar ca să ne țină o cuvântare; atunci am aflat totul.

Emoționat la culme, i-am ascultat discursul. Bărbatul bătrân și demn mi s-a părut că tremura atunci când ne-a povestit cum Casa Hohenzollern nu mai avea dreptul să poarte coroana regală, că patria noastră devenise republică, și noi trebuia să ne rugăm Atotputernicului să nu refuze binecuvântarea acestei schimbări și să nu părăsească poporul nostru în vremurile care vor urma. Nu s-a putut abține și a pomenit în trecere și casa regală, menționând ceea ce făcuse ea pentru

Pomerania, Prusia, ba nu, chiar pentru întreaga patrie germană, și fiindcă el a început să plângă încetișor, toată sala a fost cuprinsă de o profundă dezolare, și nu cred că a fost om care să nu plângă. Dar atunci când bătrânul domn a vorbit mai departe, spunându-ne că trebuia să încheiem acest război îndelungat și că patria noastră strămoșească, în acele clipe când războiul fusese pierdut și eram lăsați în voia învingătorilor, avea să fie supusă la mari încercări, că armistițiul trebuia acceptat în speranța că foștii noștri dușmani vor arăta îndurare, eu n-am mai rezistat. Din nou mi s-a pus negru în fața ochilor și m-am dus împleticindu-mă în dormitor, unde m-am aruncat pe pat și mi-am ascuns capul înfierbântat sub așternuturi și perne.

Nu mai plânsesem din ziua în care stătusem la mormântul mamei mele"

Furia provocată de acea înșelătorie umilitoare, cum o considera el, i-a creat rezervorul de ură care avea să-i alimenteze concepțiile politice și acțiunile; toate acelea sunt de neconceput fără furia din 1918. Scena în care el își ascunde capul sub perne și plânge se transformă brusc într-o imagine rău-prevestitoare a consecințelor acelei înșelătorii:

„Totul fusese în zadar, toate jertfele și privațiunile, foamea și setea din acele luni nesfârșite, zadarnice fuseseră și orele în care, chirciți din cauza spaimei de moarte ne făcuserăm totuși datoria, și zadarnică și moartea a două milioane de oameni.

Oare nu ar fi trebuit să se deschidă mormintele tuturor sutelor de mii de oameni care au pornit la luptă crezând în patria lor și niciodată nu s-au mai întors? Nu ar fi trebuit să se deschidă mormintele și să-i trimită ca pe niște fantome răzbunătoare pe acești eroi amuțiți, acoperiți de noroi și sânge, înapoi în patria care-i trădase bătându-și joc de cea mai mare jertfă pe care un om este capabil s-o aducă poporului său?"

Această oaste de fantome, aceste două milioane de soldați morți acoperiți de noroi și sânge, aveau să bântuie prin Germania: tocmai pentru a le reda onoarea și a conferi semnificație jertfei lor a decis Hitler să reînarmeze țara în anii '30; înfrângerea trebuia răzbunată,

dușmanii de atunci, precum și trădătorii care lucraseră la încheierea păcii trebuiau zdrobiți, dar o altă motivație era aceea că războiul în sine însemnase atât de mult pentru el și atâția alți oameni din generația lui. Nazismul a fost și un cult al morții și un cult al războiului; această imagine înfiorătoare a răzbunării, cu mormintele deschizându-se și soldații morți ridicându-se, murdari și plini de sânge, pentru a-și bântui poporul, avea să-și găsească ulterior expresia în simbolismul SS.

Spre deosebire de majoritatea soldaților, Hitler nu avea pe nimeni la care să se întoarcă după terminarea războiului, așa că a decis să rămână în cadrul armatei care, în afară de semnificație și direcție, îi asigurase mâncarea, cazarea și un loc de muncă bine definit în ultimii patru ani. S-a întors la München și s-a înrolat în batalionul de rezervă a regimentului în care luptase pe front.

După sosirea la München, Hitler a lucrat mai întâi ca paznic într-un lagăr de prizonieri vreme de două luni. Ulterior, a fost paznic la Hauptbahnhof din München și a fost ales delegat al companiei sale. În primăvara anului 1919, după o perioadă de tulburări violente în oraș, el a fost remarcat de către șeful departamentului de informații din cadrul armatei, Karl Mayr, care era însărcinat să urmărească elementele politice suspecte, adică pe radicalii de stânga, și să combată actele de subversiune din rândul soldaților. Hitler a participat la un curs de instruire antibolșevică, după cum notează Kershaw, și atunci i-a fost observat pentru prima dată talentul de orator. Conferențiarul, un anume von Müller, i-a menționat asta lui Mayr, care deja pusese ochii pe el. Mayr a relatat despre Hitler: „Când l-am văzut prima dată, era ca un câine spășit care-și caută stăpân", și Toland scrie că Hitler era „pregătit să urmeze pe oricine ar fi fost amabil cu el" Cea mai notabilă descriere a lui Hitler din acele zile a fost că era „complet dezinteresat de poporul german și soarta acestuia". Nu era chiar așa; ceea ce a observat Mayr a fost că Hitler nu mai vorbea despre asta. Rezervat, tăcut, rănit, palid, incoerent – un câine de pripas înfometat de prietenie. Mayr i-a oferit, dacă nu prietenia, cel puțin un scop: la sfârșitul verii, Hitler a ținut un „curs" naționalist și antibolșevic într-o garnizoană militară de la periferia orașului Augsburg. Relatarea lui Hitler sună astfel:

„Într-o zi am cerut să iau cuvântul. Unul dintre cei prezenți s-a simțit obligat să intervină în favoarea evreilor și a început să le ia apărarea cu vehemență. Asta m-a stârnit să răspund. Atunci majoritatea participanților de la curs au trecut de partea mea. Dar rezultatul a fost acela că după câteva zile am fost trimis la un regiment din München pe post de «ofițer instructor». [...]

M-am pornit plin de entuziasm și avânt. Pentru că acum mi se dădea șansa de a mă adresa unei adunări mai mari; dintotdeauna simțisem că mi se potrivea rolul, iar acum primisem confirmarea: știam să țin un discurs. Și vocea mea devenise mult mai bună, astfel că mă puteam face înțeles pretutindeni în sălile unităților militare.

Nici o altă însărcinare nu m-ar fi putut face atât de fericit, pentru că acum, înainte de a fi lăsat la vatră, puteam aduce o contribuție utilă instituției care mi-a fost dintotdeauna dragă inimii: armata.

Cred că pot să afirm că aceste discursuri au avut succes. În timpul prelegerilor mele mi-am îndrumat sute, chiar mii de conaționali spre casă, spre familiile și patria lor. Am «naționalizat» aceste trupe, ajutând astfel la întărirea disciplinei generale.

Aici am făcut cunoștință cu mai mulți camarazi ale căror gânduri urmăreau aceleași linii ca și ale mele și care aveau să formeze mai târziu nucleul noii mișcări."

Ofițer instructor Hitler nu a fost niciodată, și în privința numărului de soldați cărora le-a ținut cursuri a exagerat, pentru că despre mii nu fusese vorba niciodată, dar faptul că activitatea lui a constituit un succes și că el într-adevăr reușea să capteze atenția oamenilor prin retorică este o certitudine. Profesorul von Müller a descris clipa în care l-a văzut pe Hitler vorbind pentru prima dată:

„Oamenii păreau să fie vrăjiți de unul de-ai lor care le vorbea cu o însuflețire crescândă, cu o voce ciudată și guturală. Am avut sentimentul bizar că entuziasmul stârnit de discursul lui îi întărea în același timp glasul. Am văzut un chip supt și palid, sub un mic smoc de păr tuns soldățește, cu o mustață tăiată scurt și niște ochi mari, albaștri, care ieșeau în evidență prin licărul lor fanatic"

Sarcinile lui erau să le țină prelegeri camarazilor din armată și să supravegheze mulțimea de partide politice care existau pe atunci la München. În această ultimă calitate, în toamna anului 1919 s-a dus la o întrunire a unei mici formațiuni denumite Partidul Muncitoresc German, al cărei program politic consta dintr-un amestec de naționalism, socialism și antisemitism. Cele mai importante două chestiuni erau lupta împotriva internaționalismului și a iudaismului. La scurt timp după aceea Hitler s-a înscris în partid, care ulterior și-a schimbat numele în Partidul Național Socialist al Muncitorilor Germani (NSDAP) și, în puțin mai mult de un deceniu, a crescut de la câteva zeci de membri până să devină cel mai mare partid din Germania.

După patru zile de la înscrierea în partid, lui Hitler i s-a trasat sarcina de a răspunde la o sesizare pe care departamentul o primise de la un participant la curs, prin care se cerea elucidarea „chestiunii evreiești" Hitler i-a dat un răspuns lung și amănunțit. El a scris că evreii erau o rasă, nu o religie, și că antisemitismul nu trebuia să se bazeze pe sentimente, ci pe fapte. O reacție emoțională ar fi condus la pogromuri, în timp ce o reacție bazată pe rațiune trebuia să conducă la o înlăturare sistematică a drepturilor evreilor. „Dar scopul final trebuie să fie indubitabil îndepărtarea evreilor înșiși."

Trei ani mai târziu, în toamna lui 1922, ambasadorul Statelor Unite în Germania a trimis un delegat la München pentru a face un raport despre noul și prosperul partid național-socialist și despre șeful acestuia, Adolf Hitler. Instrucțiunile căpitanului Truman-Smith erau să se întâlnească cu Hitler și să facă o evaluare a caracterului, personalității, calităților și defectelor sale, pe lângă estimarea puterii și potențialului partidului său, NSDAP. De la consulul din München, Robert Murphy, a aflat că Hitler era „un aventurier pur și simplu", totuși „un adevărat personaj care exploatează toate nemulțumirile latente", dar care indubitabil nu era „destul de mare încât să preia conducerea unei mișcări naționale germane", scrie Toland. La invitația directorului de ziar Max Erwin von Scheubner-Richter, un membru al cercului apropiat lui Hitler care l-a asigurat că antisemitismul partidului nu era decât propagandă, Truman-Smith a asistat într-o seară la o inspecție a trupelor paramilitare ale partidului, *Sturmabteilung* (SA), în fața noului sediu central al formațiunii:

„O priveliște cu adevărat remarcabilă. O mie două sute de bărbați dintre cei mai duri pe care i-am văzut în viața mea defilau în fața lui Hitler în pas de marș, sub vechiul drapel imperial, purtând banderole roșii cu *Hakenkreuz* pe braț. Hitler, la finalul paradei, a ținut un discurs… apoi a strigat: «Moarte evreilor!» etc., etc. Au urmat urale frenetice. Niciodată de când mă știu n-am mai văzut așa ceva"

Peste trei zile, în dimineața zilei de 22 noiembrie, Truman-Smith s-a întâlnit personal cu Hitler, care i-a prezentat politica partidului. Hitler i-a spus că „doar o dictatură ar putea să repună Germania pe picioare" și că era

„mult mai bine pentru America și Anglia ca lupta decisivă dintre civilizația noastră și marxism să fie dată pe sol german, decât pe sol american sau englezesc. Dacă America nu sprijină naționalismul german, bolșevismul va cuceri Germania. Atunci nu va mai exista echilibru, și Rusia și bolșevismul german vor trebui, din considerente de autoapărare, să atace națiunile vestice"

Hitler a mai vorbit și despre alte subiecte, scrie Toland, dar a evitat să-i menționeze pe evrei până când Truman-Smith i-a pus o întrebare directă la care Hitler a răspuns dezarmant, spunând că el era de acord doar ca aceștia să-și piardă cetățenia și să fie excluși din viața publică. La sfârșitul întrevederii, Truman-Smith era convins că Hitler urma să devină un factor important pe scena politică germană. De la Rosenberg, care era pe atunci secretarul de presă al partidului, primise un bilet la o întrunire prezidată de Hitler în aceeași seară. Nu a putut să participe, deoarece fusese rechemat la ambasadă și trebuia să prindă trenul de noapte spre Berlin, dar i-a pasat biletul lui Ernst Hanfstaengl, un contact pe care Warren Robbins, consilier de la ambasadă, îl avea la München; cei doi fuseseră colegi la Harvard. Hanfstaengl avea tată german și mamă americancă, amândoi făcând parte din înalta societate a țărilor de origine. Mama provenea dintr-o renumită familie din New England, bunica lui maternă era verișoara generalului Sedgwick, care fusese răpus în Războiul Civil, și bunicul lui matern era generalul William Heine, originar din Dresda, și el participant în Războiul Civil și unul dintre cei aleși să poarte sicriul

lui Abraham Lincoln. Mama lui Hanfstaengl își amintea atât înmormântarea, cât și faptul că bunicul îi avusese drept invitați pe Wagner și pe Liszt la Dresda. Pe linia paternă a lui Hanfstaengl membrii familiei îi serviseră drept consilieri ducelui de Saxa-Coburg-Gotha vreme de trei generații și fuseseră niște renumiți patroni ai artelor; bunicul lui înființase o editură specializată în albume de artă și fotografiase, printre alții, trei kaizeri germani, pe Moltke, Liszt și Wagner, precum și pe Ibsen, iar în casa lor din München veneau adesea celebrități precum Richard Strauss, Fridtjof Nansen și Mark Twain. Cu alte cuvinte, Hanfstaengl era o persoană pentru care lumea era deschisă, el aparținea elitei culturale atât din München, cât și de pe coasta de nord-est a Americii; în perioada studiilor, la Harvard, el făcuse cunoștință cu doi președinți americani, cu președintele de atunci, Theodore Roosevelt, și cu viitorul președinte, Franklin D. Roosevelt, precum și cu poetul T.S. Eliot, lucru pe care a ținut să-l menționeze în lăudăroasa introducere la memoriile lui, *Unheard Witness*, publicate în Statele Unite în 1957.

El a fost cel care în acea noapte de noiembrie din 1922 l-a condus pe Truman-Smith la gara din München; acolo s-a întâlnit cu Rosenberg, care i-a dat biletul ce-i fusese inițial destinat lui Smith și l-a însoțit la evenimentul din seara aceea. Hanfstaengl îl descrie pe Rosenberg drept „un tip palid, neîngrijit, care părea pe jumătate evreu, într-un mod neplăcut" Cei doi iau tramvaiul până la berăria Kindl Keller, care este plină până la refuz. Hanfstaengl se așază la masa presei și-l întreabă pe unul dintre jurnaliști unde se află Hitler. Jurnalistul îl arată cu degetul; Hitler stătea jos lângă Max Amann, un sergent din fostul lui regiment, și lângă Anton Drexler, fondatorul partidului în care se înscrisese Hitler cu trei ani înainte. Prima impresie pe care i-a lăsat-o lui Hanfstaengl a fost:

„Cu bocanci, costum negru și vestă de piele, destul de rigid și cu o mustăcioară ciudată, astfel că nu arăta deosebit de impunător – ca un chelner într-un restaurant dintr-o gară"

Atunci când Drexler îl prezintă pe Hitler, entuziasmul crește. Hitler se îndreaptă de spate, trece de masa presei și urcă pe podium cu „pași rapizi și controlați, inconfundabilul soldat îmbrăcat în civil"

Atmosfera este electrizantă, scrie Hanfstaengl, și discursul ținut de Hitler este absolut fantastic.

„Nimeni dintre cei care-i judecă aptitudinile prin prisma discursurilor din anii ulteriori nu poate să-i aprecieze talentul. Odată cu trecerea vremii a ajuns să fie vrăjit de propriul său talent oratoric și vocea lui și-a pierdut amprenta de odinioară, mai ales din cauza microfoanelor și difuzoarelor. În primii ani, el și-a controlat foarte bine vocea, frazarea și efectul, pe care nu le-a egalat niciodată, și în acea seară a fost în cea mai bună formă.

Pe un ton moderat, rezervat, a descris ceea ce se întâmplase în Germania după noiembrie 1918: prăbușirea monarhiei și capitularea de la Versailles, instaurarea republicii bazată pe dezonoranta vinovăție pentru pierderea războiului; eroarea marxismului internațional și a pacifismului; eternul laitmotiv al luptei de clasă și consecințele sale, situațiile dezolante de impas dintre angajatori și angajați, dintre naționaliști și socialiști.

Când a observat că interesul publicului creștea, și-a mutat cu grijă piciorul stâng într-o parte, așa cum stă un soldat în repaus, și a început să-și folosească mâinile și brațele în gesticulări din care avea un repertoriu expresiv și foarte variat. Nu exista nimic din răgușeala și țipetele la care avea să recurgă ulterior, și dădea dovadă de un umor inteligent și ironic care era grăitor fără a fi însă nerespectuos."

Hitler îl critică pe împărat pentru că a fost slab, îi critică pe republicanii de la Weimar pentru că au acceptat condițiile învingătorilor și astfel au cedat totul, cu excepția mormintelor celor care au murit în război. El compară mișcarea separatistă și exclusivismul religios al bisericii din Bavaria cu solidaritatea manifestată între soldații din tranșee, care niciodată nu-și întrebau camarazii de ce religie erau înainte de a le acorda ajutor. A vorbit în amănunt despre patriotism și mândrie națională, indicându-i drept modele pe Kemal Atatürk din Turcia și pe Benito Mussolini din Italia. I-a atacat apoi pe profitorii războiului, și a primit aplauze furtunoase atunci când i-a desființat pe cei care au irosit valuta prețioasă pentru a importa portocale din Italia, în timp ce jumătate din populație suferea de foame din cauza inflației. I-a atacat pe evreii care profitau de situația aceea cumplită

și a avut cuvinte grele pentru comuniștii și socialiștii care voiau să distrugă tradițiile germane.

„M-am uitat la publicul din jurul meu. Unde a dispărut mulțimea eterogenă pe care o văzusem în urmă cu câteva ore? Ce anume îi acaparase dintr-odată pe acești oameni care, în situația disperată a unei țări care se destramă în jurul lor, duc o luptă zilnică pentru a-și păstra decența? Larma și vorbăria dispăruseră complet, îi sorbeau cu nesaț fiecare cuvânt. La doar câțiva metri depărtare de mine era o tânără cu ochii fixați asupra vorbitorului. Era transfigurată într-un fel de stare extatică, încetase să mai fie ea însăși, și era complet vrăjită de credința despotică a lui Hitler în măreția viitoare a Germaniei."

După discurs, Hanfstaengl s-a dus la Hitler, care se afla în continuare pe podium.

„Naiv și totuși puternic, amabil și totuși nedispus la compromisuri, el stătea acolo cu chipul și cu părul ude de transpirație, cu hainele acelea cu un croi rigid, cu gulerul prins cu un ac de siguranță pătrat, din imitație de aur. În timp ce vorbea își ștergea fața cu o batistă și se uita anxios către numeroasele uși deschise prin care pătrundea răcoarea nopții de noiembrie.

– Domnule Hitler, numele meu este Hanfstaengl, i-am spus. Căpitanului Truman-Smith m-a rugat să vă transmit salutări.

– Ah, da! Marele american, mi-a răspuns el.

– El m-a rugat să vin aici și să vă ascult, și pot spune că sunt impresionat, i-am zis. Eu sunt de acord cu nouăzeci și cinci la sută din ceea ce ați spus și mi-ar face plăcere să discutăm și restul de cinci la sută într-o zi.

– Da, cu plăcere, mi-a spus el. Sunt convins că nu e nevoie să ne certăm pentru cinci procente amărâte.

Mi-a lăsat o impresie foarte plăcută, de modestie și de amabilitate. Apoi am dat noroc și eu m-am dus acasă."

Există multe descrieri despre Hitler din acea perioadă. A lui Hanfstaengl este specială pentru că el aparține elitei și nu publicului tipic de berărie, iar faptul că el observă la Hitler un talent neobișnuit

sugerează că stilul său vulgar și lipsit de gust, brutal și necioplit care caracterizează *Mein Kampf* nu iese la iveală atunci când ține un discurs. Hanfstaengl vede că Hitler este mic-burghez, dar remarcă și faptul că nu este limitat de condiția socială, și că prin talentul său oratoric, prin capacitatea sa de captivare a atenției și charisma aproape hipnotizantă pe care indubitabil o deține, el este capabil să-i farmece pe toți, indiferent de clasa socială. În același timp, tocmai apartenența lui la mica burghezie este un factor determinant, așa cum scrie Hanfstaengl în acea noapte, când nu poate dormi după ce l-a văzut și l-a auzit pe Hitler vorbind prima dată:

„Acolo unde toți politicienii noștri conservatori și toți oratorii au eșuat lamentabil, când vine vorba de a crea o legătură cu oamenii obișnuiți, acest autodidact, Hitler, a reușit să prezinte un program ne-comunist fix acelor persoane de al căror sprijin aveam noi nevoie"

Când Hitler prinde încredere și este rugat să vorbească, și el descoperă că este bun la asta, și că oamenii sunt interesați de ceea ce spune, pentru prima dată este liber să-și exploreze calitățile. Acum poate să se folosească de ceea ce zace în sufletul lui fără a filtra prin prisma rațiunii, pur și simplu trăiește clipa, iar sentimentul de control, de măiestrie și pricepere trebuie să-l fi încântat până în al nouălea cer. El are treizeci de ani și încă nu a reușit să se realizeze în nici un domeniu din câte încercase. Din contră, a dat greș în toate, până acum, când se urcă pe podium și se uită la mulțimea de oameni adunată în fața lui în berărie. Sensibilitatea lui, care este atât de mare și care-o obligă să se rupă complet de ceilalți, fie stând retras, evitând privirea celorlalți, fie perorând la nesfârșit și astfel ținându-i pe ceilalți la distanță, acea sensibilitate, atât de greu de gestionat în relație cu „tu"-ul individual, acum își dobândește drepturile, poate pentru prima dată în viața lui, deoarece dacă „tu"-ul îl deranjează atât de mult, încât îl exclude complet, cu o forță autistă, receptivitatea lui față de „noi" este la fel de intensă, și către aceasta din urmă el se poate deschide, pentru că nu-l amenință. Hitler se deschide față de public, este un ascultător atent, detectează orice nuanță a stării de spirit a asistenței și reacționează la ea, pentru că el însuși nu este o parte din acest „noi", el se situează în afară și poate să-l trezească la

viață, poate să-l anime, purtându-l mai întâi încoace, apoi într-acolo, și poate să facă asta pentru că el întotdeauna s-a situat în afară. Pentru a vedea ceva, trebuie să te afli în exterior.

Doar cineva care se află în afara societății știi ce înseamnă societatea; pentru cei din interior, ea este asemenea apei în care înoată un pește. Hitler refuză „tu"-ul și se situează în afara „noi"-ului, dar el tânjește după asta, și aceea este dorința care se remarcă în discursul lui, pentru că dorul de „noi" reprezintă fundamentul ființei omenești, el crește în perioadele de criză, se dezvoltă în mijlocul haosului, așa cum s-a întâmplat în Germania anilor '20, iar în Hitler strălucește cu o forță fără precedent. Nu trebuie să ascultăm ce zice, nici publicul nu asculta cu atenție, ci felul în care o zice, sentimentele care-l cuprind, pentru că la acele sentimente reacționează oamenii, pe acelea le remarcă și le sorb ca pe apă. Ah! Acel dor de afiliere, acel dor de echitate, acel dor de apartenență. Cu cât mai simplu, cu atât mai adevărat, și acesta este adevărul despre Hitler, dorul lui de „noi" a întâlnit ceva îngropat adânc în „noi" – toate relatările de la discursurile sale de atunci vorbesc despre asta, despre cum adunătura aceea de oameni care strigă și țipă și chiuie se potolește la auzul vorbelor sale și devine o masă unitară. Cu cât mai simplu, cu atât mai adevărat, și ura față de evrei reprezintă cel mai simplu lucru dintre toate, nevoia pe care o are „noi"-ul de un „ei", structura fundamentală a violenței mimetice, unul împotriva celuilalt, duplicată în ritual, „noi" împotriva „lor", un „ei" care este sacrificat pentru ca „noi"-ul să rămână independent și întreg. Și acea nevoie se dezvoltă pe timp de criză, crește în haos, pentru că ea este una dintre formele de bază ale culturii, una dintre condițiile ei, către care întotdeauna ne reîntoarcem. Pentru Hitler dorul de „noi" este și un dor de război, și rolul acestuia în ceea ce avea să se întâmple nu trebuie minimizat.

Ernst Hanfstaengl este unul dintre cei care au observat cel mai clar acel aspect. El notează:

„Noi toți știam, dar am trecut cu vederea, cele mai profunde consecințe ale faptului că personalitatea lui înflorise prima dată atunci când era soldat.

Când vorbea despre naționalism, el se referea de fapt la un socialism militar, socialism într-un cadru de disciplină militară, sau, în

termeni populari, socialism polițienesc. În ce punct al drumului parcurs de el s-a format această idee, nu știu, dar germenul a fost acolo dintotdeauna"

Atunci când Hitler s-a înscris în Partidul Muncitoresc German, formațiunea abia dacă se putea numi partid. La primele întâlniri oficiale din 1919, prezidate de Drexler, au fost prezenți zece, treizeci și opt și respectiv patruzeci și unu de membri. Avându-l pe Hitler drept orator principal, totul s-a schimbat din temelii. El a ținut discursuri la peste treizeci de întruniri oficiale în 1920, și a atras în jur de 800 și 2500 de oameni de fiecare dată, scrie Kershaw, și numărul membrilor de partid a crescut corespunzător, de la 190 în ianuarie 1920 la 2000 în anul următor și la 3300 după încă o jumătate de an. Hitler a fost remarcat prima dată de membrii de partid, apoi de publicul general din München. Cei care l-au văzut la primele întruniri ale partidului aveau nevoie de el și au făcut totul pentru a-l sprijini, lucru care i-a sporit încrederea în sine și i-a extins aura, aducându-l în contact cu noi oameni în contexte noi. Unul dintre primii membri de partid a fost deosebit de important din acest punct de vedere, este vorba despre Dietrich Eckart, traducătorul operelor lui Ibsen, poet, un antisemit dependent de morfină care de îndată și-a manifestat interesul pentru Hitler și a devenit mentorul său. El era cu douăzeci de ani mai în vârstă, era cultivat și elevat, dar era deopotrivă de direct și tranșant; l-a luat pe Hitler în prima lui călătorie cu avionul, până la Berlin, l-a dus la teatru, i-a cumpărat un costum, l-a învățat să scrie, i-a publicat primele texte, l-a introdus în diverse cercuri sociale la care nu avusese acces înainte și i-a deschis întregul mediu al dreptei radicale din München, pe lângă faptul că i-a alimentat antisemitismul și anticomunismul. „Acest bărbat este viitorul Germaniei", obișnuia el să spună despre Hitler, conform lui Timothy W. Ryback. „Într-o zi, întreaga lume va vorbi despre el." Eckart a fost ca o figură paternă pentru Hitler, care era deopotrivă flatat de atenția care i se acorda și dornic să asimileze toate învățămintele pe care le primea. Cu trei ani înainte ca lui Eckart să i se facă cunoștință cu Hitler, el declara următoarele:

„Avem nevoie de cineva care să ne poată conduce și care să fie obișnuit cu răpăitul de mitralieră. Cineva care să poată băga o spaimă

nebună în oameni. Mie nu-mi trebuie un ofițer. Oamenii obișnuiți și-au pierdut respectul față de ei. Cel mai potrivit ar fi un muncitor care să fie un bun orator. Acesta nu trebuie să știe foarte multe. Politica este cea mai prostească profesie de pe planetă. Orice gospodină de la țară știe la fel de multe ca un lider politic. Dați-mi o maimuță care le poate da comuniștilor ce merită și care n-o ia la fugă atunci când cineva o amenință cu un picior de masă. Aș prefera oricând un astfel de om, în comparație cu o duzină de profesori școliți care se pișă pe ei și stau și tremură cu datele lor științifice. Pe deasupra, trebuie să fie burlac, pentru că atunci le atragem și pe femei"

Puțini oameni s-ar fi potrivit acestei descrieri atât de bine ca Hitler. Atunci când Hanfstaengl, născut în 1887, deci cu doi ani mai mare decât Hitler, a făcut cunoștință cu el, Hitler avea treizeci și patru de ani. Pentru prima dată făcea progrese în viața sa, devenise cineva în ochii altora, și nu doar pentru sine, dar portretul pe care i-l zugrăvește Hanfstaengl pare să-l reprezinte la fel de bine pe tânărul descris de Kubizek din perioada ședерii la Linz și Viena. După prima seară, Hanfstaengl asistă la un nou discurs, și impresia pe care i-o lasă Hitler se temperează, el merge mai departe de data aceasta, lansând incitări abia disimulate la acțiuni de gherilă în caz că francezii ar face incursiuni peste Rin, iar limbajul lui are o notă de disperare, în opinia lui Hanfstaengl. Vederile lui de politică externă i se par alarmante, disproporționate și extravagante. Dar este în continuare atras de Hitler, întrebându-se ce se află în adâncul creierului acestui om fascinant, și atunci când participă la o nouă întrunire îi face cunoștință cu soția lui și cu soția pictorului norvegian Olaf Gulbransson, și apoi îl invită acasă la el. Nu după mult timp, Hanfstaengl devine membru al cercului intim al lui Hitler, larga sa rețea de contacte făcându-l extrem de util. Hanfstaengl finanțează o nouă tipografie pentru săptămânalul lor, sprijină publicarea unor articole pe subiecte de politică externă și se străduiește, după cum afirmă, să ghideze concepțiile lui Hitler cu privire la politica externă, despre care crede că sunt prea continentale, prea înguste și prea influențate de Rosenberg și cercul acestuia, pe care-i disprețuiește și a căror ură față de evrei și față de bolșevism îl dezgustă. Hitler îl ascultă cu atenție, notează el, ceva ce va înceta să mai facă în viitor, dar când venea vorba despre Statele Unite, de

exemplu, Hitler era mai preocupat de dimensiunile zgârie-norilor și de dezvoltarea tehnologică decât de problemele politice, cu excepția Ku Klux Klanului – pe care-l considera o mișcare politică nu foarte diferită de a lui – și a lui Henry Ford, nu pentru rolul acestuia de fabricant de mașini și de inventator, ci pentru antisemitismul său.

Acasă la Hanfstaengl, Hitler a lăsat o impresie plăcută, i-a făcut curte soției lui, i-a trimis flori, i-a sărutat mâna, a flirtat, apoi s-a jucat cu fiul lui, având acel gen de spontaneitate care le place copiilor. Costumul prea strâmt și comportamentul lui politicos-umil și formal îi trădau originile, scrie Hanfstaengl; Hitler vorbea așa cum vorbesc cei din clasele sociale inferioare cu oamenii educați sau care au un titlu. Manierele sale la masă erau bune, dar vădea o preferință neobișnuită pentru tot ceea ce era dulce; Hanfstaengl scrie că niciodată nu a mai întâlnit pe cineva atât de nebun după dulciuri ca Hitler. Odată, când l-a tratat cu „o sticlă din cel mai bun Gewürztraminer al prințului Metternich", gazda a trebuit să părăsească încăperea ca să răspundă la telefon; când s-a întors, l-a văzut pe Hitler adăugând o lingură uriașă de zahăr în vin.

Hanfstaengl îl vizitează în apartamentul din Thierschstrasse 41, unde Hitler locuiește în condiții extrem de modeste, „ca un funcționar sărac": o cameră mică cu un pat mare, prea lat pentru colțul în care era amplasat, tăblia ridicându-se puțin mai sus de pervazul geamului îngust. Podeaua din linoleum ieftin era acoperită cu câteva carpete din cârpe, pe peretele opus patului se găseau rafturi cu cărți, mai erau acolo un scaun și o masă. Asta era tot. Gazda, doamna Reichert, care era evreică, îl considera pe Hitler chiriașul ideal.

„Este un om atât de plăcut, dar are cele mai ciudate schimbări de dispoziție. Uneori trec săptămâni întregi în care este bosumflat și nu scoate o vorbă. Se uită prin noi de parcă n-am fi fost prezenți. Își plătește mereu chiria la timp și în avans, dar este într-adevăr genul boem."

Lângă peretele din hol se afla un pian, și o dată, când urma să se prezinte ca martor la un proces, l-a rugat pe Hanfstaengl să-i cânte puțin ca să-l ajute să-și potolească emoțiile. Hanfstaengl a făcut întocmai. Mai întâi Bach, care nu i-a trezit interesul, așa că s-a mulțumit

să încuviințeze din cap. Dar când Hanfstaengl începe preludiul de la *Meistersinger* de Wagner, Hitler este cuprins brusc de însuflețire:

„Nimerisem la țintă. Aceasta era preferata lui Hitler. Cunoștea bucata pe de rost și putea să fluiere fiecare notă într-un vibrato ciudat de pătrunzător, dar perfect curat. A început să se preumble pe hol în timp ce dădea din brațe de parcă ar fi dirijat o orchestră. Avea într-adevăr o sensibilitate neobișnuită pentru spiritul muzicii, în aceeași măsură ca un dirijor. Muzica îl atingea fizic, și când am ajuns la final el avea o dispoziție excelentă, toate grijile îi dispăruseră și era pregătit să se confrunte cu procurorul"

Kershaw descrie aceeași întâmplare; cum aceasta s-a petrecut între Hanfstaengl și Hitler, nu există nici o altă sursă primară decât cartea lui Hanfstaengl. Kershaw redă scena astfel:

„Hitler este fascinat de calitățile de pianist ale lui Putzi, mai ales de talentul lui de a interpreta muzica lui Wagner. L-a acompaniat pe Putzi fluierând melodia, mărșăluind prin încăpere și gesticulând cu brațele ca un dirijor de orchestră, destinzându-se vizibil în acest timp"

În fragmentele în care Hanfstaengl este sursa folosită, el este în mod constant amintit cu numele de alint „Putzi", iar interesul lui Hitler pentru Wagner este prezentat drept o bizarerie, cu comentariul ironic „destinzându-se vizibil în acest timp", de unde se subînțelege că doar lui Hitler i s-ar fi putut părea relaxant ceva atât de absurd. Dar Hanfstaengl nu-l portretizează pe Hitler ca fiind vreun prost, dimpotrivă, el îi apreciază sensibilitatea și capacitatea de a înțelege muzica. Faptul că era capabil să fluiere simfonii întregi de Wagner pare într-adevăr bizar, dar același lucru este valabil pentru Wittgenstein, care și el putea să fluiere la perfecție muzica lui Wagner, și uneori chiar își distra musafirii făcând asta. Este greu de imaginat că autorul unei biografii dedicate lui Wittgenstein ar putea să ia în batjocură pasiunea pentru muzică a marelui filosof, chiar dacă ea se manifesta într-un mod bizar, sub formă de fluierat, dar când este vorba de Hitler, așa cum îl descrie Kershaw, tot ceea ce el face este suspect și ridicol. Un alt exemplu. Hanfstanegl scrie:

„Aproape toți prietenii apropiați ai lui Hitler erau oameni de condiție modestă. După aceea, pe măsură ce l-am cunoscut, am început să particip la *Stammtisch*-ul de luni seara, la Café Neumaier, o cafenea de modă veche, pe colțul dintre Petersplatz și Viktualien Markt. Sala lungă, neregulată, cu băncile sale fixate în podea și pereții acoperiți cu lambriuri, putea găzdui în jur de o sută de invitați. Aici obișnuia el să se vadă cu cei mai vechi suporteri ai săi, mulți fiind cupluri de vârstă mijlocie, care veneau acolo pentru a lua o cină frugală, adesea aducându-și o parte din mâncare de acasă. Hitler voia să vorbească *en famille* și să testeze tehnica și efectul celor mai noi idei ale sale"

Și iată versiunea lui Kershaw:

„În momentul în care l-a cunoscut Putzi Hanfstaengl, tânărul cultivat, pe jumătate american, care avea să devină responsabilul pentru relațiile NSDAP cu presa străină, spre finalul anului 1922, Hitler avea rezervată pentru fiecare seară de luni o masă la Café Neumaier, cafeneaua de modă de lângă Viktualienmarkt. [...] În lunga încăpere cu șiruri de bănci și mese, adesea ocupate de perechi de oameni în vârstă, anturajul lui Hitler discuta despre politică sau asculta monologurile acestuia despre artă și arhitectură. Mâncau gustările pe care le aduseseră cu ei și beau litri întregi de bere sau ceașcă după ceașcă de cafea"

Faptul că suporterii lui Hitler din aceste seri sunt de vârstă mijlocie, cupluri de condiție modestă, la Kershaw se transformă în „perechi de oameni în vârstă", adică în primul rând nu mai sunt de vârstă mijlocie, ci bătrâni, în al doilea rând sunt prezentați astfel încât avem senzația că acele perechi de bătrâni se aflau acolo întâmplător, în calitate de clienți pe care Hitler nu-i cunoștea. De ce? Imaginea unor cupluri de vârstă mijlocie și de condiție modestă, care se adună în jurul lui într-un restaurant plăcut, îi conferă lui Hitler o aură de respectabilitate și decență, ceea ce contravine impresiei lui Kershaw. De aceea, în versiunea lui Kershaw, clienții nu iau o cină frugală, ci iau niște gustări, *snacks*, pe lângă care beau „litri întregi de bere", un detaliu care nu este menționat în textul sursă, dar pe care Kershaw

îl adaugă, fără îndoială cu scopul de a evidenția calitatea inferioară a localului – cu siguranță, acolo cineva bea bere și chiar și cafea, aspect inventat de istoric, reușind să transforme asta în ceva suspect, „ceașcă după ceașcă de cafea"

Hanfstaengl descrie mai departe cercul apropiat al lui Hitler de pe vremea aceea, ai cărui membri sunt prezenți cu toții la întâlnirile pe teme politice și sociale din serile de luni.

Chiar dacă Hanfstaengl n-ar constitui cea mai relevantă sursă, deoarece el s-a aflat chiar acolo, în cercul intim al lui Hitler, vreme de zece ani, și astfel poate fi numit nazist, cu toate implicațiile care decurg din nevoia lui de a se justifica, descrierea creează totuși un portret nuanțat al lui Hitler și al susținătorilor lui, pur și simplu pentru că nu este părtinitoare. Tocmai acest caracter echilibrat conferă autenticitate descrierii lui Hanfstaengl, și tot asta o face interesantă dacă vrem să-i înțelegem puterea de atracție; nu putea fi charisma unui criminal, a unui clovn sau a vreunui sărac cu duhul, ci a unui personaj cu totul diferit, pentru că altfel cum ar fi putut să tragă după el o întreagă națiune în prăpastie? Era uman, oamenii din jurul lui erau umani, tovarășii de partid erau umani. Asta nu înseamnă că erau buni; și cei răi și brutali sunt umani. Christian Weber, un negustor de cai grobian căruia îi plăcea să bată comuniști, are și o altă latură. De exemplu, Hanfstaengl scrie că era măgulit să fie invitat în casa unui bogătaș; cât de multe spune asta despre sentimentul lui de apartenență de clasă! Tot ce vrea el de fapt este o slujbă sigură și un dram de demnitate în viață. Iar Hanfstaengl scrie că neșlefuitul Weber intuiește în mod uimitor prăpastia fără fund din mintea lui Hitler și presimte de ceea ce este în stare acesta – lucru remarcabil, în orice caz, pentru cineva care știe din proprie experiență de ce sunt capabili oamenii și cum își găsește expresia acest potențial. Un altul care intuiește asta este Eckart, mentorul lui Hitler, care „începuse deja să aibă regrete" De ce? Tocmai Drexler, sindicalistul, ajunge să dezaprobe cu tărie violența care pune stăpânire treptat pe activitățile partidului. Toți cei care-l conduc acasă pe Hitler în serile de luni sunt înarmați, Hitler însuși își ține pistolul în buzunarul costumului, chiar și atunci când ține un discurs. Aceste seri sunt ciudate, tocmai datorită asocierii dintre oameni săraci și respectabili și fanatici fără limite, dintre care unul poate să fi avut legătură cu cea mai importantă crimă politică

din Republica de Weimar, care a avut consecințe majore, asasinarea ministrului de externe, Rathenau. Hitler constituie nucleul grupului. El știe să fluiere simfonii întregi în timp ce le dirijează cu mâna, nu îndrăznește să se apropie de nici o femeie de vârsta lui, îi plac prăjiturile și toate dulciurile, are Crucea de Fier de gradul întâi pentru vitejie în luptă, duce o viață discretă, boemă, într-un apartament sărăcăcios, nu este niciodată punctual, este adesea văzut studiind automobile la sediile reprezentanțelor și când este în compania altora vorbește încontinuu. Nu suportă ca altcineva să domine în nici o situație, în astfel de cazuri preferă să mintă doar ca să revină în centrul atenției, el știe întotdeauna cel mai bine, poartă papuci de casă și se pricepe să-i parodieze pe alții, mai ales pe soția lui Göring cu accentul ei suedez, pe care-l redă într-o versiune comică, dar precisă, poate să imite până și izbucnirile de furie ale lui Max Amann, și pe Quirin Diesl insultându-și un adversar politic, dar numărul de cel mai mare succes este acela al naționalistului semi-profesoral, cu o conștiință politică înaintată, care flecărește despre sabia lui Siegfried și vulturul german într-o manieră pompoasă insuportabilă, scrie Hanfstaengl, adăugând că Hitler memorase și câteva versuri îngrozitoare pe care i le dedicase un admirator, cu o infinitate de rime în -itler, versuri pe care le recita atâta de pătruns, încât publicul râdea cu lacrimi. Mai departe, el se înregistrează la hoteluri cu ocupația de „scriitor", este indiferent față de natură, nu citește niciodată romane, îl admiră pe Cromwell, dar cel mai tare îl admiră pe Friedrich cel Mare, este atras de moarte, idealizează războiul, scrie poezii despre mama lui, urăște evreii și tot ceea ce este evreiesc, îl interesează eugenia și citește tot ceea ce-i cade la mână despre biologia raselor, și nu l-a citit niciodată pe Nietzsche, dar susține că proza lui este scrisă în cea mai frumoasă limbă germană, i-a citit mai degrabă pe Fichte și pe Schopenhauer, iar tema lui preferată din pictură este Leda și lebăda. Acel om este cel care luni seara se află la Café Neumaier, înconjurat de membri de partid și susținători, ținând în buzunar un pistol, și având în jur o trupă militarizată de tineri care-i bat pe comuniști și pe alți opozanți. El a scris o scrisoare în care spune că evreii trebuie înlăturați și a abordat acest subiect în toate discursurile sale. Aceasta este o atitudine împărtășită de mulți alții, mai cu seamă în pătura de jos a societății, pe când cei care se situează mult mai sus, acolo unde se află în mod normal puterea,

o privesc drept nepotrivită și vulgară, drept încălcarea unei norme în primul rând estetice ori bazate pe diferența de clasă socială. Thomas Mann, care se află în același oraș, poate la câteva străzi distanță de Café Neumaier, nu-i urăște pe evrei, pentru el această idee este de neconceput. El întâmpinase războiul cu brațele deschise, sângele vărsat în timpul acestuia fusese pentru o cauză esențială și autentică, în opoziție cu neesențialul și neautenticul civilizației; și aceasta este o poziție extremă în vremurile noastre, dar rămâne acceptabilă, mai ales pentru că el și-a retractat vorbele după încheierea războiului. Dar Hitler și Mann în același oraș, în aceeași perioadă. Să fie Hitler mai rău decât Mann? În condițiile în care deocamdată nici unul nu a făcut nimic rău? Ce este răutatea? Antisemitismul? Ce anume l-a făcut pe Mann să respingă antisemitismul, în timp ce Hitler era antisemit? Educația? Antisemitismul este o chestiune ce ține de clasa socială? Sau este o chestiune legată de decența personală, adică o deosebire calitativă între oameni? Nazismul s-a născut la cel mai de jos nivel, Drexler era fierar și sindicalist, Weber era negustor de cai, ceilalți proveneau în majoritate, asemenea lui Hitler, din pătura inferioară a clasei de mijloc, cea a funcționarilor și impiegaților, și toți acești oameni se rataseră sau fuseseră marginalizați. Excepția este Eckart, dar el este un caz aparte, pentru că nu mulți poeți sunt și dependenți de morfină și antisemiți, în vreme ce unii precum Rosenberg, și ulterior Himmler și Goebbles, sunt niște fanatici. Susținătorii, acele cupluri de vârstă mijlocie, aparțin tot clasei muncitoare sau păturii inferioare a clasei de mijloc, fiind lipsiți de posibilități, deoarece au fost cel mai tare afectați de criza economică de după război. Ei își aduc mâncare de acasă și o consumă la restaurant. Acesta este anturajul lui Hitler în 1922, înainte ca el să dobândească un renume în toată țara. Dar simplul fapt că Truman-Smith a fost trimis să-l cunoască, iar Hanfstaengl s-a alăturat cercului său intim, înseamnă că mișcarea era în plin avânt. Toate premisele pentru ceea ce urma să se întâmple sunt prezente aici. La Hitler, care s-a dovedit a fi un orator genial, dar care și-a arătat și latura înfricoșătoare, după cum scrie Hanfstaengl; la Drexler, care punea accentul pe caracterul pașnic al activităților; la Hanfstaengl, care-și dorea revenirea la imperiul german puternic și stabil; la Rosenberg, care cu originile sale de estonian, ura Rusia și al cărui antisemitism est-european, conform lui Sebastian Hafner,

îl depășea categoric pe cel occidental prin cruzime și violență; de asemenea, la cuplurile anonime de vârstă mijlocie provenite din păturile inferioare ale clasei de mijloc. Despre acest cerc Toland notează:

„Așa erau oamenii din apropierea lui Hitler. Mișcarea pe care o inițiase a acaparat toate clasele sociale, astfel încât toate tipologiile de oameni erau atrase de el – intelectualul, militantul violent, fanaticul, idealistul, huliganul, mercenarul, oameni cu principii și oameni fără scrupule, muncitori și nobili. Erau suflete blânde și indivizi necruțători, canalii și oameni de bună-credință, scriitori, pictori, zilieri, patroni de magazine, dentiști, studenți, soldați și preoți. Hitler îi atrăgea pe toți, și avea vederi destul de largi încât să accepte un narcoman ca Eckart sau un homosexual precum căpitanul Röhm"

Hitler nu subestima niciodată un susținător, indiferent de cât de modest sau de sărac ar fi fost, scrie Toland. El a deschis noile birouri ale partidului pentru cei nevoiași și pentru simpatizanții și membrii de partid șomeri care aveau nevoie de un adăpost din calea frigului. În același timp, a privit și spre vârful ierarhiei sociale, intrând în legătură cu industriașii bogați care-i apreciau cauza și cerându-le sprijin financiar, și prin Hanfstaengl a fost introdus în lumea bună. Hanfstaengl i l-a prezentat lui William Bayard Hale, care fusese coleg cu președintele Wilson la Princeton și acum era șeful biroului de presă pentru Europa în cadrul trustului Hearst. I-a făcut cunoștință cu artistul Wilhelm Funk, al cărui salon era frecventat de prințul Henckel-Donnersmarck și de o sumă de mari oameni de afaceri cu înclinații naționaliste, scrie Hanfstaengl, care niciodată nu și-a ascuns atracția față de aristocrație și faimă; l-a luat cu el în vizită la familia lui Fritz-August von Kaulbach, un adevărat mecena, Hanfstaengl sperând să se creeze o afinitate prin intermediul artei, astfel încât Hitler să se lase influențat de rafinamentul lor. Mai departe, i l-a prezentat familiei Bruckmann, care deținea o mare editură din München unde, printre altele, fuseseră publicate cărțile lui Houston Stewart Chamberlain, bine-cunoscutul antisemit. Elsa Bruckmann, fostă prințesă Cantacuzino, a devenit una dintre protectoarele lui Hitler, dar atunci când aceasta l-a luat sub oblăduire pe Rosenberg, Hanfstaengl a întrerupt legătura, fiind de părere că era nedemn pentru o femeie

„dintr-o familie care-i găzduise pe Nietzsche, Rainer Maria Rilke și Spengler" să primească în vizită un astfel de șarlatan.

Hitler are un aer naiv și mirat în astfel de situații, notează el; după o cină la reședința familială, observând că Hitler, în obișnuitul său costum albastru prost croit, se simte stingher în acea companie de o eleganță splendidă, doamna Bechstein, soția fabricantului de piane cu același nume, îl convinge să-și cumpere un smoking și pantofi de piele cusuți manual, iar el se conformează, dar nu le poartă aproape niciodată, cu excepția pantofilor, pe care o perioadă abia dacă-i mai scoate din picioare, după ce Hanfstaengl l-a avertizat că nici un conducător de partid muncitoresc nu trebuie să fie văzut purtând o ținută specifică claselor superioare.

Atât doamna Bechstein, cât și doamna Bruckman nutresc un fel de grijă maternă pentru el, și Hanfstaengl menționează și alte femei din viața lui Hitler, aproximativ de-o seamă cu mama lui, de care el se simte atras în mod vădit, pentru că sunt mămoase și grijulii și pentru că sunt inofensive din punct de vedere sexual. Nu are nici o relație sentimentală, scrie Hanfstaengl, și nu are nici viață sexuală. Este atras de femei frumoase, le face curte unora dintre ele, printre care și soției lui Hanfstaengl, dar într-un mod absolut platonic și dezinteresat.

„Foarte repede mi-am dat seama de ceva, lipsa unui factor central în viața lui Hitler. El nu avea o viață sexuală normală. Am spus că a făcut o pasiune pentru soția mea, care s-a materializat în flori și sărutări de mâini și o luminiță mirată în ochii lui. Ea a fost cu siguranță prima femeie frumoasă de familie bună pe care o cunoscuse în viața lui, dar într-un fel sau altul, niciodată nu s-a simțit că ar fi fost atras fizic de ea. Asta se datora pe de-o parte talentului său extraordinar de a se pune în scenă, pe de altă parte unor complexe ascunse și unei disfuncții fizice posibil congenitale, sau poate rezultate în urma unei infecții cu sifilis din perioada tinereții sale la Viena.

Pe atunci nu cunoșteam aceste detalii, puteam doar să presupun că ceva nu era în regulă. Era deci un bărbat cu o uriașă acumulare de energie nervoasă, fără nici o supapă vizibilă, cu excepția prestațiilor sale aproape șamanice din timpul discursurilor. Majoritatea prietenelor și cunoștințelor lui feminine erau de tipologie maternă,

doamna Bruckmann și doamna Bechstein. A mai existat o doamnă de aproximativ șaizeci de ani pe care am cunoscut-o, Carola Hoffmann, o profesoară pensionară care avea o căsuță în Solln, o suburbie a Münchenului, pe care el și acoliții lui o foloseau pe post de sediu secundar, și unde buna doamnă se comporta ca o mamă cu Hitler și-l îndopa cu prăjituri."

Furia care l-a cuprins atunci când l-a dus pe Kubizek în cartierul bordelurilor din Viena, nu fără oarecare dorință, demersul părându-i-se în egală măsură înspăimântător și atractiv; totala lui respingere a vizitelor la bordel și a contactului cu franțuzoaicele din perioada petrecută în tranșee, îndelungata lui iubire platonică pentru Stefanie din Linz, pe care niciodată nu a avut curajul s-o abordeze, tiradele lui despre decăderea moravurilor, abstinența de la masturbare, dezgustul lui față de bacili și infecții, rigurozitatea lui fizică și morală, ca să nu spunem pudoare împinsă la extrem. Pe raftul de jos al bibliotecii din apartamentul lui avea o serie de cărți semi-pornografice, scrie Hanfstaengl, și despre asta este vorba, femeia ca ființă pură, femeia ca imagine, un obiect pe care poate să-l admire și la care poate să viseze atâta vreme cât este menținută la distanță, dar care devine incredibil de primejdioasă imediat ce amenință să pătrundă în lumea lui ca prezență fizică. Teama lui de intimitate este imensă, și aici intră și teama de sex; latura lui trupească, fizică i se pare de nesuportat, la fel și apropierea de o altă persoană. Femeia ca obiect, ispititoare și minunată în visurile lui, dar niciodată ca „tu", femeia din realitate, din sfera intimă. Toate femeile cu care a avut relații, și acelea nu pot fi prea multe la număr, aveau în comun faptul că erau mult mai tinere decât el, abia trecute de vârsta majoratului. Una dintre acestea, căreia i-a făcut curte, a fost Maria Reiter, pe care a cunoscut-o împreună cu sora ei în 1926, la scurt timp după ce publicase *Mein Kampf*; ea era foarte tânără, și s-au întâlnit într-un parc în care atât Hitler, cât și cele două surori își plimbau câinii. Au vorbit preț de o oră, Hitler le-a invitat la unul dintre discursurile lui ținute într-un cerc restrâns, s-a uitat în repetate rânduri la Maria în timp ce vorbea și după aceea a condus-o acasă. Și-a pus mâinile pe umerii ei și a vrut s-o îmbrățișeze, când câinii s-au încăierat, iar Hitler, într-un acces de furie, și-a lovit câinele cu cravașa pe care o purta la el tot timpul.

S-au mai întâlnit de câteva ori după aceea, scrie Liljegren; Hitler a rugat-o să-i spună Wolf, iar el îi spunea ei Mizzi. Împreună au vizitat mormântul mamei sale, au fost la picnicuri și în excursii cu mașina. Hitler avea treizeci și șapte de ani, ea avea șaisprezece. Maria a povestit că o dată a sărutat-o. Drept cadou de ziua ei i-a dăruit o brățară de aur și cele două volume din *Mein Kampf* legate în piele roșie, cu dedicația: „Citește-le, și atunci mă vei înțelege" Tatăl ei, un social-democrat, nu agrea faptul că fiica lui avea o relație cu conducătorul naziștilor. Într-o scrisoare adresată ei, Hitler i-a dat următorul sfat:

Chiar dacă părinții nu-și înțeleg uneori copiii când aceștia cresc, nu doar din punctul de vedere al vârstei, ci și din punctul de vedere al sentimentelor, ei au cele mai bune intenții. Chiar dacă iubirea ta mă face fericit, eu te rog din suflet să-ți iubești tatăl!

După nici un an, Hitler a început să-și piardă interesul pentru Maria, și când ea a descoperit că el înnoptase în apartamentul lui din München fără s-o fi contactat, a încercat să se spânzure cu o frânghie pentru rufe, dar a fost salvată de cumnatul ei, relatează Liljegren. Legătura dintre cei doi pare să fi fost platonică, la fel ca relația pe care Hitler a avut-o câțiva ani mai târziu cu nepoata lui, Geli, cu care sora lui, Angela, era gravidă atunci când le murise mama.

Geli avea nouăsprezece ani atunci când s-a mutat la München ca să-și continue studiile; s-a îndrăgostit de șoferul lui Hitler, Maurice, și cei doi s-au logodit, fapt care l-a înfuriat la culme pe Hitler. Totuși, într-o scrisoare adresată lui Maurice, Geli afirmă: „Ne vom putea întâlni adesea și singuri, așa mi-a promis unchiul A. Este un dulce" Dar șoferul, care-i fusese alături din anul 1921, jucând rolul de agent personal și om bun la toate, a fost dat afară. Ulterior, avea să declare că Hitler „o iubea, dar era o iubire ciudată pe care el nu dorea s-o recunoască". Însuși Hitler a spus mai târziu: „Nu există nimic mai splendid decât să educi o tânără domnișoară – o fetișcană de 18-20 de ani este maleabilă ca ceara". Atunci când Hitler s-a mutat într-un apartament mai încăpător în 1929, Geli s-a mutat împreună cu el. El o răsfăța, ea primea tot ceea ce ar fi cerut, mai puțin libertate – dacă voia să iasă în oraș, întotdeauna era escortată, și nu

a cunoscut pe nimeni de vârsta ei, doar pe tovarășii de partid ai lui Hitler. După doi ani în aceste condiții, tânăra s-a sinucis. Hitler era în drum spre Bayreuth atunci când Geli s-a împușcat cu pistolul lui. Glonțul i-a trecut prin inimă. La audierea de la poliție, Hitler a declarat că se certaseră înainte de plecarea lui, Geli voia să meargă la Viena ca să studieze cu un profesor de canto de acolo, el a refuzat, dar ea fusese foarte calmă și-i urase drum bun atunci când se despărțiseră. Pe de altă parte, menajera, Anni Winter, a susținut că în ajun Geli găsise o scrisoare în buzunarul hainei lui Hitler atunci când făcuse curățenie în camera lui. Scrisoarea era de la o altă tânără nevinovată, frumoasă și atrăgătoare, pe care el începuse s-o curteze. Avea optsprezece ani, o chema Eva Braun și, în final, și ea s-a sinucis.

Atunci când Hanfstaengl a făcut cunoștință cu Hitler, acesta nu avea nici o relație; este imposibil de afirmat cu certitudine că asta însemna că ar fi fost impotent fizic, așa cum sugerează Hanfstaengl în concluziile lui. Însă există multe indicii că era dezinteresat sau îngrozit de relațiile sexuale. Soția lui Hanfstaengl îl numea pe Hitler asexual sau asexuat; asta spune ceva despre felul în care era perceput, flirturile lui erau o pantomimă lipsită de corporalitate, o reprezentare a curteniei, o reprezentare a dorinței, nu dorința însăși, care era ascunsă, suprimată. Există ceva efeminat la Hitler, dacă ne uităm la înregistrările discursurilor sale, gesturile sunt adesea feminine, maniera în care-și dă bretonul la o parte, corpul slab și prea puțin viril, vocea îi urcă adesea spre registrele mai înalte. În același timp, el și-a găsit locul într-un mediu cum nu se poate mai masculin și s-a înconjurat cu o întreagă recuzită: cravașă, pistol, câine ciobănesc german, cizme militare și uniformă militară, și asta nu este surprinzător, pentru că un mediu bărbătesc asemenea celui din armată respinge intimitatea și se concentrează pe acțiune și gestionarea situațiilor, fără îmbrățișări, atingeri, confidențe; era perfect pentru Hitler, deoarece astfel putea să se afle în mijlocul oamenilor fără să fie atins de ei, fizic sau emoțional. Marea lui sensibilitate, care ieșea la lumină numai în infinita și neobosita lui fascinație pentru muzica lui Wagner, aparținea tot laturii sale feminine, ca de altfel întreaga lui pasiune pentru artă; pictatul cu acuarele în momentele de liniște de pe front era orice, numai nu ceva tipic unui soldat greu încercat.

Soția lui Hanfstaengl a pus degetul pe rană atunci când i-a mărturisit ce i se părea ciudat la Hitler: „Putzi, eu cred că este neutru", adică asexual. Hanfstaengl speculează mai departe pe marginea subiectului și observă cât de „mulți" homosexuali existau printre apropiații lui Hitler – erau trei sau patru, dintre care Röhm, care în timpul războiului manifestase un interes „normal" pentru femei, și abia la finele anilor '20 s-a descoperit că era homosexual – și scrie astfel:

„Dar chiar dacă el [Röhm] încă nu era un pervers activ, existau mulți alții prin preajmă. Heines și încă unul sau doi lideri ai organizației patriotice erau renumiți pentru gusturile lor în acest sens. Și când mă gândesc la primul meu contact cu un agent de recrutare nazist, îmi dau seama că erau mult prea mulți bărbați de acest gen în jurul lui Hitler.

Un aspect care făcea și mai neclară natura sexuală a lui Hitler, și care doar treptat a început să mă preocupe, au fost acela că el nu manifesta nici o aversiune fățișă față de homosexuali"

Afirmația este interesantă din mai multe motive. Pe de o parte, ea evidențiază atitudinea problematică a lui Hanfstaengl față de homosexualitate – care era într-adevăr interzisă în momentul când și-a scris cartea, în anii '50, dar expresii precum „pervers activ" și „o grupare marginală fanatică alcătuită din perverși sexual", cum se exprimă în altă parte, vădesc un dezgust profund –, pe de altă parte arată atitudinea deschisă a lui Hitler în raport cu același subiect. În realitate, Hanfstaengl reacționează tocmai la faptul că Hitler nu reacționează la fel de vehement ca el însuși. Din contra, Hitler preferă bărbații fără familie în rândurile mișcării sale, deoarece ei pot lupta cu mai multă dăruire. Asta înseamnă că Hitler era homosexual sau că era indiferent din punct de vedere sexual? Hanfstaengl are dreptate să se mire de lipsa oricărei urme de aversiune la adresa homosexualilor, pentru că Hitler are un comportament mic-burghez prin excelență, el reacționează cu ură la orice deviere de la morală, este dușmanul oricărei încălcări de normă, și totuși nu se împotrivește acestei devieri care era considerată drept opusul bărbăției, un ideal pe care Hitler întotdeauna l-a ridicat în slăvi. Atitudinea lui era motivată probabil de faptul că nu era o temă care să-l afecteze direct – teama și dezgustul

pe care i le provocau orice alte forme de transgresiune, în special promiscuitatea, aveau legătură cu viața lui sentimentală, după cum o atestă conexiunea pe care o face între iudaism și sexualitate în *Mein Kampf*, unde scrie:

„Băiatul evreu cu părul negru o ademenește cu o expresie demonică pe chip pe fetișcana nevinovată pe care o va dezonora prin sângele lui și apoi o va răpi din sânul poporului ei. Va încerca prin toate mijloacele să distrugă fundațiile rasiale ale poporului pe care și-a propus să-l subjuge"

În timp ce Hanfstaengl nu vrea să audă de homosexuali, iar Hitler îi acceptă în rândurile recruților săi, poziționarea lor este diametral opusă în chestiunea evreilor: acolo, Hanfstaengl este cel de părere că antisemitismul se bazează pe prejudecăți inacceptabile și este demn de dispreț, pe când Hitler este un antisemit fanatic, dar situația nu este lipsită de ambiguitate, deoarece disprețul lui Hanfstaengl față de antisemiții din partid este motivat de faptul că el însuși este „pe jumătate evreu"

Hitler este întruchiparea contradicției în timp ce se preumblă pe străzile din München în anul 1922, îmbrăcat în pardesiul lui negru și pălăria lui neagră, întotdeauna cu pistolul Walther în buzunar și o cravașă în mână, încadrat de ciobănescul german Prinz într-o parte și de bodyguardul său Ulrich Graf de cealaltă parte, măcinat de ura împotriva evreilor, teama de femei și dorul de lucrurile simple. Acest dor era împărtășit de mulți alții, plutea în aer, de parcă lumea ar fi fost copleșită brusc de complexitate și de confuzie și acum se împleticea sub efectul impactului.

Disoluția normelor la care el reacționează atât de puternic în discursurile sale și în *Mein Kampf* nu este, evident, ceva care se petrece doar la nivelul culturii, ci și în interiorul lui. Există un abis între viața lui sentimentală și conduita lui, și explicațiile raționale pe care el le dă cu privire la opiniile și acțiunile sale sunt dominate de alte motive, fără temei logic, corespunzând unor percepții acute.

Marea temă de discuție a Republicii de la Weimar, alienarea, a fost pusă în lumină și descrisă din toate unghiurile, de la dreapta și de la stânga, iar concepția despre viață ca luptă nu-i aparținea doar lui Hitler. Walther Rathenau, ministrul social-democrat de origine evreiască ce a fost asasinat de o grupare de extrema dreaptă în 1922, scrisese în 1912 despre omul care

„înalță case, palate și orașe, clădește fabrici și uzine. Construiește drumuri, poduri, șine de cale ferată, șine de tramvai, vapoare și canale; sisteme de alimentare cu apă, gaz și electricitate; linii de telegraf, linii de înaltă tensiune și cabluri; mașinării și furnale…

Care este rostul acestor construcții nemaiauzite? În mare parte, ele ajută producția în mod direct. Apoi, ajută transportul și comerțul, și astfel, în mod indirect, producția. Pe de altă parte, ajută administrația, îngrijirea medicală și la domiciliu, și astfel, în principal, producția. De asemenea, ele ajută știința, arta, tehnologia, educația, recreerea și astfel, indirect… încă o dată producția.

Munca nu mai este o activitate a vieții, nu mai constituie o adaptare a corpului și sufletului la forțele naturii, ci o activitate complet străină de scopul vieții, o adaptare a corpului și a sufletului la un mecanism.

Munca nu mai este doar o luptă împotriva naturii, este o luptă împotriva omului. Dar este o luptă care ține de politica privată; cea mai riscantă manevră, practicată și dezvoltată acum mai puțin de două sute de ani de o mână de oameni de stat, arta de a ghici interesele celorlalți și de a le folosi în scopuri personale, arta de a obține o privire de ansamblu asupra situației globale și de a interpreta voința epocii, arta de a negocia și a crea alianțe, de a izola și de a profita de ocazie: această știință nu doar că-i este indispensabilă financiarului, dar, păstrând proporțiile, îi este indispensabilă oricărui comerciant. Mecanizarea meseriilor te învață să devii politician"

Peter Sloterdijk dă acest citat din Rathenau în cartea sa *Critica rațiunii cinice*. Analiza lui Rathenau îi lasă omului două posibilități: fie se lasă înghițit de producție și devine o parte din ea, aflându-se

la egalitate cu mașinăriile și cu benzile de asamblare, fie începe să se apere pe sine și propria individualitate folosind tocmai mijloacele economice și politice ale sistemului, care în felul acesta sunt trase în jos din structura superioară în sfera individuală. Conexiunea dintre planul local și cel global pe care o creează noile moduri de producție și comercializare la scară mondială este ceva ce noi, la o sută de ani de când Rathenau a scris aceste rânduri, am învățat să ne asumăm, într-adevăr, viețile noastre sunt prinse inextricabil în strania interdependență dintre individualitate și consumul de masă. Problema autenticității, atât de precară și acută în intervalul dintre începutul secolului XX și prăbușirea Germaniei în 1945, a fost rezolvată printr-o manevră de învăluire, o demonstrație de pragmatism pe care tocmai cele două războaie au făcut-o posibilă. Trăim de parcă am fi propriii noștri oameni de stat, în centrul lumii, unde tot ceea ce credem sau gândim are cea mai mare greutate, fără să ne pese că toți ceilalți gândesc la fel. Cultivarea fără precedent a individului, întreprinsă în cea mai egalizatoare cultură pe care a cunoscut-o vreodată omenirea, este un răspuns la problemele care s-au iscat pentru prima dată la finele secolului al XIX-lea, și care pe atunci au fost percepute ca fiind noi. Pur și simplu închidem ochii la posibilitatea existenței unei discrepanțe între concepția larg răspândită despre individualitatea unică a omului și asemănarea frapantă dintre noi toți. În anii '20, similitudinea tuturor era o distopie. Pretutindeni se vorbea despre amenințarea omului de masă, simbolizată de oameni cu uniforme și măști în loc de chipuri, înconjurați de niște imense roți dințate și de mașinării care duduie, într-o lume în care orice formă de individualitate a fost eliminată.

Rathenau:

„Intelectul, încă tremurând după provocările zilei, insistă să rămână în mișcare, să treacă printr-o nouă bătălie a impresiilor, cu condiția ca aceste impresii să fie mai arzătoare și mai acide decât precedentele... Își face apariția divertismentul senzațional, accelerat, banal, pompos, artificial și otrăvit. Aceste bucurii sunt la limită cu disperarea. Mașina care înghite cu nesaț kilometrii este un simbol al modului deformat în care este văzută natura...

Dar până și în aceste nebunii și suprastimulări este ceva mecanic. Omul, supraveghetorul mașinăriilor și, în același timp, la rândul lui o mașinărie din mecanismul global, supus unei presiuni crescânde, și-a dedicat întreaga energie acestui carusel global de activități"

Războiul, care a izbucnit la doi ani după ce Rathenau a scris rândurile acestea, a sporit presiunea asupra concepției despre unicitatea eului; într-adevăr, a fost o catastrofă pentru sinele individual, deoarece singurul mod în care se putea afirma atunci, eroismul, a devenit imposibil din cauza mecanizării armelor; vitejia, agerimea, spiritul de luptă, ingeniozitatea nu mai aveau nici o importanță în fața mitralierelor sau în timpul bombardamentelor: moartea era arbitrară, forțele ei erau imposibil de manipulat, sfârșitul eroic al individului s-a transformat într-un măcel general. Războiul a fost un război al mașinăriilor, omul fiind un aparat printre celelalte. Jünger descria în 1932 o societate în care toți erau muncitori, toți erau supuși mașinăriilor, într-o lume fără granițe, fără individualitate, doar mișcare și dinamică, trupuri și mașinării; viața în statul total. Într-un mod ciudat, paradoxal, tocmai către o astfel de lume se îndreaptă Hitler și partidul său atunci când mișcarea lor începe să-și ia avânt, în 1921 și 1922. Este ciudat pentru că tocmai dezindividualizarea îl sperie pe Hitler la marxism și capitalism, fenomen despre care susține că a condus la decăderea culturii și la haos în societate. Dacă el resimte această decădere atât de puternic, înseamnă că nu mai există nici o armonie între sentimentele lui despre cum ar trebui să fie lucrurile și cum sunt în realitate. Atunci când există o asemenea armonie, morala personală conferă sens lumii exterioare de o manieră atât de discretă, încât totul este perceput drept natural, pe când acțiunile și evenimentele externe conferă sens ființei lăuntrice. Dacă nu există o astfel de armonie, ea trebuie stabilită, aproape cu orice preț, lipsa ei reprezentând o amenințare directă la adresa identității, adică a legăturii dintre „eu" și „noi"

Hitler este în mod evident o persoană avariată, probabil într-un proces care a început încă din copilăria lui și care din cauza unei dinamici inerente s-a accentuat în adolescență și în tinerețe, dar partea din el care a fost avariată, capacitatea de a fi apropiat de o altă ființă,

capacitatea de a empatiza, adică aptitudinea de a se regăsi pe sine în celălalt și pe celălalt în sine însuși, l-a scos din elementul lui și l-a înstrăinat de propria viață sentimentală; cu alte cuvinte, s-a creat o genune imposibil de trecut între sentimentele lui și înțelegerea lor, motiv pentru care el a ajuns în afara sferei socialului.

Era o maladie a vremurilor, și mulți dintre cei care sufereau de ea au devenit artiști, pentru că în artă abisul acela putea fi trecut. Hitler a încercat, nu a primit nici o încurajare, nu a fost destul de puternic sau destul de talentat pentru a învinge rezistența, și ar fi dispărut în neantul uitării sociale dacă nu ar fi reușit să se depășească, prima dată în război și a doua oară în politică, acolo unde a primit încurajări de la bun început, a fost ajutat să evolueze și i s-a permis să-și satisfacă o necesitate. Când sentimentele sunt excizate total, când sufletul este pradă haosului, omul caută o ordine, reguli, limite. Acea ordine, acele reguli și limite îi erau familiare lui Hitler, deoarece cu ele crescuse la Linz, dar aceea era o lume pe care o urâse încă de la vârsta de șaisprezece ani, când a început să se îmbrace în stil boem, ca un artist, și era o lume pe cale de dispariție, ale cărei moravuri și structuri rigide nu erau aplicabile situațiilor văzute și trăite la Viena și München, orașe care fuseseră marcate într-un grad mult mai ridicat de noile vremuri și de uriașele probleme sociale care se iviseră. Confuzia provocată de natura radicală a noului a fost copleșitoare pentru Hitler, și nu a putut găsi nici o supapă, cu siguranță nu în sfera socială; a citit și a meditat și s-a luptat din răsputeri să stabilească o formă de concordanță între sine însuși și lumea în care trăia, clocotind de indignare față de degradarea moravurilor, văzută ca expresia unei forme de societate și a unei concepții despre viață pe care le disprețuia. Și-a interzis orice plăcere, s-a retras în ascetism, a fost deprimat perioade lungi de timp, stare din care ieșea brusc, vădind un entuziasm maniacal pentru muncă, a trăit doar în artă, în visurile sale și în ideal, până când, în cele din urmă, a ajuns într-un loc unde se putea despovăra, mai exact în armată, care i-a simplificat radical viața.

Acea organizație la a cărei constituire a participat și Hitler la München în anii '20, cu formațiunile ei paramilitare, cu uniformele și armele ei, era o prelungire a armatei, și programul politic agresiv, cu

inamicul definit fără menajamente, era o prelungire a războiului prin alte mijloace. Faptul că el a avut o asemenea putere de atracție încât putea să atragă atât de multe sute de mii, chiar milioane de oameni, este ceva de neconceput pentru noi, pentru că noi citim argumentele și vedem imediat pericolele, idioțenia și disprețul față de oameni, dar Hitler nu cu ajutorul argumentelor a câștigat poporul, ci tocmai prin acel abis care-i străbătea sufletul, sau prin ceea ce genera abisul în el, pentru că lucrurile pe care le exprima, acel haos sufletesc și dorința ca haosul să dispară, se aflau într-o congruență fenomenală cu haosul interior al societății și dorința acesteia din urmă de a-i pune capăt. Sufletul lui haotic își croia drum către limitele care-l îngrădeau, adică moralitatea orașului natal și ordinea inculcată în armată, niște limite mic-burgheze, pe de o parte, și prusace sau wilhelmine, de cealaltă parte, ambele corespunzând unui trecut spre care privea toată lumea în anii de restriște ai Republicii de la Weimar. Ceea ce era special la Hitler era flacăra pe care știa s-o aprindă în inimile tuturor celor care-l ascultau vorbind, el a avut acel talent de a crea o comunitate în care întregul registru al ființei sale lăuntrice, acel rezervor de sentimente zăgăzuite și dorințe reprimate, putea să găsească un debușeu și să-i umple cuvintele cu o asemenea intensitate și putere de convingere, încât oamenii voiau să fie acolo, mânați de ură, pe de o parte, și de speranță și utopie, pe de altă parte, încredințați că acel viitor strălucitor, aproape divin, putea fi atins dacă-l urmau pe el și dacă-i ascultau vorbele.

Hitler a fost marele simplificator, și se poate ca asta să-i fi reflectat dorința personală de claritate, dar, în loc să se mulțumească să laude simplificarea, a folosit-o ca pe un instrument retoric de bază, chiar criticând sofisticarea și complexitatea în discursurile sale. Într-o seară din 1922, pe când se întorcea cu Hanfstaengl de la Café Neumaier spre casă, i-a spus acestuia, parcă cerându-și scuze:

„Domnule Hanfstaengl, nu trebuie să fii supărat dacă mă limitez în aceste discuții de seară la teme relativ simple. Agitația politică trebuie să fie primitivă. Aceasta este problema cu toate celelalte partide. Au devenit prea profesioniste, prea academice. Omul obișnuit de pe stradă nu poate să țină pasul și, mai devreme sau mai târziu, cade pradă metodelor directe și brutale ale propagandei comuniste“

În raport cu Hitler, Hanfstaengl se vedea drept cel care trebuia să-l salveze de Rosenberg și antisemiții fanatici, dăruindu-i o perspectivă mai largă, de talie internațională, în comparație cu provincialismul pe care-l susțineau Hitler și colegii de partid. El credea că radicalismul politic și înclinațiile sale spre brutalitate izvorau dintr-o lipsă de educație și aveau să se domolească odată ce Hitler era introdus în cercurile înalte ale societății; de aceea i-a făcut cunoștință cu magnații industriei germane, al căror conservatorism era similar cu a lui Hanfstaengl însuși, pentru care utopia nu mergea mai departe decât societatea în care trăiseră părinții și bunicii lor. Hanfstaengl și-a închipuit că se putea folosi de Hitler ca să ajungă în adâncurile poporului, fără să înțeleagă că era incorigibil, un utopist revoluționar și un rasist fanatic. Această ultimă trăsătură, antisemitismul lui, se va tempera odată cu creșterea puterii și influenței sale. Hitler îl asculta pe Hanfstaengl și avea nevoie de el, însă nu-i lua în serios sfaturile. Dacă vorbea despre importanța unei alianțe viitoare dintre SUA și Germania, de exemplu, sau despre alte chestiuni de politică externă, Hitler întorcea întotdeauna discuția spre Clausewitz, Moltke și kaizerul Wilhelm. Europa de dinainte de război era cadrul de referință al politicii externe pentru el, și întrebarea nu era dacă Germania, avându-l pe el la conducere, avea să declanșeze un nou război, ci când. Aceasta era poziția lui încă din 1922. Tot ceea ce s-a întâmplat în viața lui Hitler după Primul Război Mondial a fost o reluare a ceea ce se petrecuse în viața lui înainte, doar la o scară mai mare și în realitate, și singurul său țel, spre care totul părea să conveargă, era un nou război care să-i aducă primului încheierea meritată. Este aproape incredibil că într-adevăr i-a reușit acest lucru, începând cu acel moment din toamna lui 1918. Dar tocmai faptul că era un outsider, că șansele erau împotriva lui, a constituit un factor important, cel puțin în ultimii ani înainte de-a deveni cancelar, atunci când în multe partide politice se afirma că nimic n-ar fi fost mai dăunător pentru Hitler decât să i se confere o putere reală, căci ar fi fost terminat din punct de vedere politic în scurt timp, întrucât nu era decât un șarlatan, un cabotin, un simplu mic-burghez. Și într-adevăr este incredibil că tocmai el, care e atât de îndepărtat de propriile emoții, percepându-le doar ca pe ceva care trece prin el și-i întunecă sufletul și ființa, să pună stăpânire pe emoțiile tuturor germanilor.

Hitler petrecea între patru și șase ore la redactarea unui discurs, pe care îl condensa apoi în zece pagini cu cincisprezece-douăzeci de cuvinte pe pagină. Înainte de întrunire se plimba de colo colo prin camera lui, revizuindu-și argumentația în minte, după cum consemnează Liljegren. La intervale regulate vorbea la telefon cu cineva care se afla în sală și-l întreba câți oameni veniseră, care era starea lor de spirit, dacă erau mulți adversari și din ce tabără erau aceștia. Dădea încontinuu ordine despre cum trebuia gestionat publicul până la sosirea lui. La o jumătate de oră după începerea întrunirii, el își cerea costumul, pălăria și cravașa, urca în mașină și se ducea la locul stabilit împreună cu bodyguardul său și cu șoferul. Pe podium, își punea teancul cu notițe pe o masă în partea stângă, urmând să le mute pe o masă în partea dreaptă după ce termina de citit de pe ele. Își purta pistolul în buzunarul de la spate. După discurs, care de obicei dura aproximativ două ore, se intona imnul. Hitler saluta în stânga și-n dreapta, părăsea incinta în timpul muzicii și de obicei deja era în mașină când imnul încă nu se terminase. Dacă ținea un discurs în afara Münchenului, se ducea direct la hotel. Acolo făcea o baie, se schimba și se așeza să se odihnească pe canapea, poate în timp ce Hanfstaengl cânta la pian în camera de alături. Evita contactul cu oricine din public înainte de discurs, și cu oricine după discurs. Existau doar el și restul.

Hans Frank, pe atunci tânăr student, l-a văzut în 1919:

„Primul lucru care-ți trecea prin cap era că aveai de-a face cu un om care vorbea sincer despre ceea ce simțea și nu încerca să prezinte vreo idee de care el să nu fi fost întru totul convins… El făcea lucrurile inteligibile chiar și pentru persoanele cele mai sărace cu duhul… și aborda miezul problemelor"

Ziarul *Münchener Post* i-a comentat un discurs din 1920, relatează Toland. Pe jurnaliști i-a amuzat felul în care îi imitase pe evrei:

„Adolf Hitler s-a comportat ca un comediant, și discursul lui a fost un monolog de vodevil… Hitler are o calitate doar a lui, care merită recunoașterea noastră: faptul că, dintre toți oratorii înflăcărați

ai Münchenului, el este cel mai viclean și singurul care se ține de astfel de șotii"

Kurt Lüdecke l-a văzut în 1922:

„Simțul meu critic a fost măturat la o parte. El captiva masele și pe mine odată cu ele, de parcă le-ar fi vrăjit prin forța lui de convingere... Apelul său către populația germană era un strigăt de luptă, iar predica pe care o ținea era un adevăr sfânt. Mi s-a părut că este un nou Luther... Am trăit o stare de exaltare care se poate semăna doar cu pocăința religioasă M-am descoperit pe mine, mi-am descoperit conducătorul și țelul. Lui i-am dedicat sufletul meu"

Ce anume făcea ca discursurile lui Hitler să trezească sentimente atât de puternice? A fost important faptul că dădea impresia de onestitate și corectitudine, părând o persoană care în sfârșit spunea lucrurilor pe nume, spre deosebire de ceilalți politicieni. Greutățile erau mari, nemulțumirile creșteau, apropiindu-se de limita disperării. Hitler a dat o direcție acelor nemulțumiri. Rușinea de la Versailles, Criminalii din Noiembrie, conspirația mondială iudeo-marxistă, acestea erau cele trei puncte asupra cărora își canaliza Hitler ura și furia, și cu siguranță nu era singurul, dar avea talentul special de a atâța furia și ura în inimile ascultătorilor într-un mod care părea lipsit de orice intenție de manipulare, sincer și evident, așa cum ceea ce nu poate fi spus, și totuși este cunoscut de toată lumea, pare sincer și evident. Charisma lui oratorică se baza în primul rând pe impresia pe care o lăsa, că spunea lucrurilor pe nume, și încrederea câștigată astfel din partea membrilor publicului, care atunci când își exprimau entuziasmul pentru el și-l exprimau și pentru ei înșiși, acea unitate pe care o crea el astfel, era o forță uriașă pe care Hitler descoperise că o putea folosi asemenea unui magician pentru a-i conduce unde voia. Aceea era puterea. Nu puterea formală dată de o funcție, limitată de legi și regulamente formale și informale, ci o forță reală, revoluționară, situată mai presus de lege. El a înțeles asta treptat; după cum remarcă Sebastian Haeffner, s-a mulțumit destul de mult timp doar cu rolul de purtător de cuvânt al partidului, cel care mobiliza masele, și ideea că ar fi putut deveni conducătorul

necontestat al formațiunii și al întregii țări – o idee cu o lungă istorie germană – s-a manifestat prima dată abia în *Mein Kampf*, concretizându-se abia după relansarea partidului, în 1925.

Dar la fel de important ca acțiunea de rostire a discursurilor era modul în care o făcea. Limbajul pe care-l folosea era foarte apropiat de cel al publicului. Hanfstaengl scrie că, fără să se coboare până la nivelul jargonului, cu excepția cazurilor când voia să obțină un efect anume, Hitler surprindea vocabularul epocii așa cum era utilizat acesta de oamenii din jurul lui. De pildă, atunci când intenționa să descrie problemele unei casnice care nu avea destui bani ca să cumpere mâncare pentru familia ei de la Viktualienmarkt, folosea exact acele fraze și figuri de stil pe care le-ar fi folosit ea pentru a-și descrie necazurile, dacă ar fi fost în stare să le formuleze.

Talentul lui Hitler zăcea în urechea lui muzicală, distingea cu ușurință vocile, tonalitățile și sociolectele, care diferă de la o generație la alta. Acolo se manifesta la justa ei valoare sensibilitatea lui, faptul că era capabil nu doar să asculte glasurile contemporanilor, ci și să le transmită în moduri foarte fin reglate, în sensul că se adresa fiecărei categorii de public în funcție de originea sa, fie că erau studenți sau muncitori. În plus, știa să improvizeze foarte bine, de exemplu se oprea atunci când cineva striga vreo remarcă, își încrucișa brațele pe piept și scotea un răspuns satiric mușcător care stârnea hohote de râs în sală. Întotdeauna vorbea din interior, în limbajul tipic celor din interior, și nu de sus în jos, așa cum făceau ceilalți politicieni și oratori.

În medie, o pătrime dintre ascultătorii lui erau femei, și acesta este un aspect pe care l-a exploatat în avantajul lui; era adesea întrerupt de strigătele adversarilor săi, și când căuta sprijin pentru a-i calma și pentru a atrage publicul de partea sa, de multe ori s-a îndreptat către ele, distrăgând atenția înspre problemele cotidiene, realitățile cele mai apropiate, care în anii '20 erau în sarcina femeilor, și astfel, scrie Hanfstaengl, își procura primele ovații, care spărgeau gheața dintre el și publicul său. Toate acestea țin de retorică, ceea ce el spune și modul în care o face; capacitatea lui de a-și croi o cale către voința acestui „noi" și de a se prezenta drept vocea sa legitimă era foarte mare, dar nu într-atât încât să-i justifice pe deplin succesul, nici de atunci, căci în 1920 vorbise deja unei mulțimi de 6 000 de oameni la Circul Krone, și nici de mai târziu, când stadioanele erau arhipline

de spectatori dornici să-l asculte. Mai important decât discursul lui și felul în care îl ținea trebuie să fi fost faptul că *el* era cel de pe podium, adică prezența personală, aura lui, ceea ce se numește charismă.

Charisma este una din cele două forțe transcendentale din societate; a doua forță este frumusețea. Acestea sunt forțe despre care rareori vorbim, pentru că ambele radiază din individ, nici una nu se poate învăța sau dobândi, iar într-o democrație, în care toți, de la bun început, trebuie să fim considerați egali și toate relațiile trebuie să fie echitabile, ele nu pot fi recunoscute drept o valoare, chiar dacă toți știu cât de însemnate sunt. Mai mult, conferim valoare lucrurilor care sunt create, produse sau formulate, nu doar acelora care există și atât; adică ceea ce este creat, produs sau formulat este esențial, iar restul, care este așa cum îl vedem, nu este esențial. Într-o sală de conferințe de la universitate, atenția bărbaților nu este captivată de femeia care prezintă cele mai convingătoare argumente și care vorbește în mod pertinent și atractiv despre Adorno sau de Beauvoir, ci de cea mai frumoasă femeie, și la fel se întâmplă în toate încăperile în care s-au adunat și bărbați și femei, pe străzi sau în piețe, în restaurante și în cafenele, pe plajă și în apartamente, la cozile de la îmbarcarea pe feribot și în compartimentele de tren; frumusețea radiază pretutindeni, mătură totul la o parte. Frumusețea este întotdeauna ceea ce se vede și, conștient sau inconștient, ceea ce se caută. Acest fenomen este învăluit în tăcere, noi nu-l admitem drept un factor important pentru viețile noastre sociale, ci îl respingem prin mecanisme de excludere ale societății, numindu-l prostesc, imatur sau nesofisticat, poate chiar primitiv. În același timp, l-am lăsat să înflorească în domeniul comercial, unde ne înconjoară fără cuvinte: pretutindeni oameni frumoși. Oameni frumoși la televizor, oameni frumoși în toate revistele și ziarele, oameni frumoși în filme, la teatru, în muzica pop, în reclame, da, întreg spațiul social este ticsit de chipuri frumoase și corpuri frumoase, pe care noi, cu toate acestea, nu le considerăm importante, deoarece considerăm frumusețea o chestiune superficială care nu este expresia autenticului, adică a ființei lăuntrice. Frumusețea ține de corp și chip, care sunt, asemenea unei măști, expresia exterioară a eului, și natura ei imuabilă, inevitabilă, faptul că ea nu reprezintă o alegere, ci ne este dată, este ceea ce

o descalifică: după nazism nu mai putem atribui valoare unui aspect al omului cu care el este înzestrat, de vreme ce clasificarea oamenilor în funcție de caracteristicile înnăscute a fost ceea ce i-a condus pe naziști la catastrofa finală. Altfel spus, îi atribuim valoare, dar o trecem sub tăcere. Același lucru este valabil și în relația dintre individualitate și similitudine: se exclud reciproc, dar numai dacă relația dintre ele este trasată – deci ne abținem să trasăm linia de legătură dintre ele. Este de parcă am trăi în două culturi diferite care există în paralel. Una este cea comercială, acolo unde totul este suprafață, chip, frumusețe exterioară, uniformizare, egalitate, însușiri pe care noi le înțelegem ca fiind neautentice, valori false ce există numai pentru a ne face să ne simțim bine; a doua este cea socială, care constă din indivizi unici, frumusețe interioară, calități care se pot modifica, inegalitate, toate acele dimensiuni pe care le înțelegem ca fiind autentice valori pe care le percepem ca fiind adevărate. Lumea neadevărată este cea în care evadăm în vis, lumea adevărată este cea în care trăim. Sentimentul că lumea neadevărată ne acaparează din ce în ce mai mult, și că în curând va fi cea în care ne vom duce viețile, este ceea ce creează foamea acută de realitate care începe să crească în cultura din jurul nostru. Dar ce este real, dacă nu corpul? Și ce este corpul, dacă nu biologie? Atunci suntem pe tărâmul calităților înnăscute, spre care se îndrepta și toată nostalgia din perioada Republicii de la Weimar, manifestată pentru prima dată în zorii Primului Război Mondial, când presiunile exercitate de neautentic, de expresiile noi și tot mai mecanizate ale civilizației, au fost date la o parte pentru ceea ce este propriu oamenilor, mai exact înzestrările lor, adică trupul, sângele, iarba, moartea.

Charisma, care se aseamănă cu frumusețea prin faptul că nu se poate învăța și nu se poate dobândi, indiferent cât de mult ne-am antrena sau am exersa, transcende simpla dihotomie dintre eul interior și cel exterior, precum și pe aceea dintre biologie și cultură în sfera umană, și poate să manifeste o asemenea forță, încât, în anumite cazuri, să anuleze toate celelalte categorii, spulberându-le pur și simplu.

Omul charismatic este cu adevărat omul unic, absolut imposibil de copiat, nu în virtutea înfățișării sale frumoase, nu datorită inteligenței sale, și nici calităților lui de argumentare, ci pur și simplu

în virtutea prezenței sale, care scoate în evidență ne-unicitatea tuturor celorlalți, cu alte cuvinte, banalul. Dar ce fel de valoare prezintă charisma? Și de ce am fi atât de atrași de ea? Dacă lângă femeia care cuvânta despre Adorno și de Beauvoir și lângă cea izbitor de frumoasă ar fi stat o femeie charismatică, atunci toată atenția, nu doar a bărbaților, ci și a femeilor, ar fi fost acaparată de ea. Charisma este o calitate neobișnuită, și este aproape imposibil de spus în ce constă, dar întotdeauna o recunoaștem atunci când o întâlnim. Dacă văd asta la o femeie, eu o doresc. Dacă văd asta la un bărbat, îl doresc și pe el, într-un mod asemănător, dar nu identic, pentru că un bărbat charismatic îmi va trezi dorința de a fi acolo, în prezența lui, și de a mă supune lui. Există o notă de tandrețe și afecțiune în aceste sentimente, pentru că se poate percepe un element, nu de slăbiciune, acesta nu este cuvântul potrivit, ci mai curând de vulnerabilitate în farmecul celui charismatic. Dorința de a fi aproape, tandrețe, afecțiune, subordonare; acestea sunt emoții directe și puternice. Dar eu nu pot să mă abandonez lor, nu-mi permit să-mi doresc să fiu în preajma unui bărbat de parcă aș fi îndrăgostit de el, și sub nici o formă nu aș putea să mă supun lui. De aceea, mă țin deoparte, dar nu fără să observ ce efect are acel om asupra tuturor din preajma lui, și astfel mă umplu de gelozie, uneori până la un nivel absurd, pentru că eu vreau să fiu ca el. Această luptă interioară, presupun, se dă în jurul tuturor oamenilor charismatici, indiferent dacă este recunoscută sau nu. Eul charismatic este atât de puternic, încât amenință eurile din preajmă, care trebuie să se lupte pentru a rămâne în picioare, sau altfel să renunțe și să devină, ei bine, ce? O parte din „noi"-ul eului mai puternic? Un discipol, un aderent, un curtean lingușitor?

În aura omului charismatic există un element de dezinteres, de lejeritate detașată, o independență care se apropie de suveranitate și este astfel descurajantă; a fi văzut de omul charismatic sau, mai mult, a-i câștiga simpatia înseamnă să ți se acorde o favoare, un cadou fără gânduri ascunse, ceva extrem de dezirabil. Da, omul charismatic este lipsit de constrângeri sociale, situându-se oarecum în afara societății, și senzația că nu există limite este ceea ce conferă prezenței lui o astfel de forță: omul charismatic este neasemuit.

Ca în cazul tuturor însușirilor, acestea se prezintă în diverse grade; mulți oameni au charismă puțină, un număr redus de oameni au

charismă multă sau aproape deloc. Iisus a fost o persoană extrem de charismatică, aura lui fiind atât de puternică, încât radiază din paginile Evangheliilor, care au fost scrise la o sută de ani după moartea lui, și a continuat să strălucească de-a lungul secolelor până în zilele noastre. El și destinul său sunt imposibil de înțeles fără a lua în calcul charisma. Oamenii lăsau totul deoparte ca să-l urmeze. Mulțimi vaste se adunau în jurul lui atunci când ținea cuvântări. Putea să disperseze o gloată amenințătoare prin simpla sa prezență. Favoarea lui este o binecuvântare, dezaprobarea lui este o pedeapsă. Iisus le cere discipolilor să-și părăsească familiile și prietenii, adică întreaga lume socială, pentru a trăi împreună cu el. Atunci când mama și fratele lui vin să-l vadă, el le spune să plece. Este cuprins de furie din cauza unor lucruri banale, ca atunci când blestemă smochinul de lângă Ierusalim și apoi copacul se usucă, sau atunci când se năpustește în templu și-i alungă pe zarafi. Întunericul din sufletul lui atunci când se roagă în grădina Ghetsimani, tendința autodistructivă crescândă care ajunge să pună stăpânire pe el în zilele de Paști la Ierusalim, unde intră în tot felul de situații care-l conduc tot mai aproape de moarte și refuză în mod constant portițele de scăpare care i se oferă, urmându-și calea și voința până în clipa în care, însângerat și mutilat, se stinge pe cruce. Poate că el a fost cel mai charismatic om care a trăit vreodată. Cineva trebuie să fi fost. Aura lui străbate până la noi, în orice caz, după două mii de ani de la moartea lui. Și nu teologia este cea care o menține vie, chiar din contră, pentru că teologia este prin natura ei anti-charismatică, fiind abstractă.

Nimic din viața lui Hitler, înainte ca el să împlinească treizeci de ani, nu indică faptul că ar fi avut o asemenea charismă. Chiar dimpotrivă, din descrierile care există despre el, atât de la azilul din Viena, cât și de pe frontul din Flandra, pare un omuleț bizar care trezește o anume aversiune. Căpitanul Meyr îl compara cu un câine vagabond care umblă în căutarea unui stăpân. Atunci când începe să țină discursuri, totul se schimbă radical, de parcă descrierile s-ar referi la o altă persoană. S-a transformat și din punctul de vedere al relațiilor sociale; Rosenberg, Hess, Streicher și după aceea Goebbels, toți îl admirau peste măsură și erau mai mult decât dornici să i se supună. Dar Hitler nu s-a schimbat, caracterul și felul lui de a fi au fost aceleași de-a lungul acestor ani. Era de parcă mulțimile însele

făceau să apară în el însușirea pe care o găseau atât de atrăgătoare. Fără mulțime el era un nimeni, un bărbat însingurat și ratat cu o părere neîntemeiat de bună despre sine, odată ce se afla în fața mulțimii, sub privirile atâtor oameni, singurătatea lui se transforma în independență și ceea ce era neîntemeiat dobândea justificarea unui pact: el oferea mulțimii ceea ce aceasta aștepta, eul lui, independent de „noi", iar mulțimea, la rândul ei, îi dădea ceea ce el dorea, „noi"-ul său dependent de „eu". Ei îl vedeau și se simțeau atrași de el. Atracția avea și un caracter erotic, tensiunea dintre Hitler și masele de oameni era în mod vădit sexuală, deși nu lipsită de ambiguitate, pentru că el nu afișează o masculinitate absolută și nici o forță absolută, deoarece ar transmite o imagine rece, dictatorială și închistată, nu, el este și feminin, adică ambivalent, și în acest spațiu ambiguu se manifestă tensiunea, iar interacțiunea cu masele devine posibilă. Este o experiență pur personală să-l vezi pe Hitler.

Așa stau lucrurile cu charisma, ea face ca experiența să devină dintr-odată personală. Dacă vedem un om charismatic pe scenă, de exemplu pe Elvis, într-o înregistrare veche de patruzeci de ani, avem senzația că ni se adresează personal, și nu datorită șarmului ori sex-appealului său, și nici măcar datorită frumuseții sau limbajului său corporal, este vorba despre charisma lui, prezența lui unică, în virtutea căreia ne simțim plini de solicitudine, astfel încât i-am permite aproape orice dacă ne-am afla în apropierea lui. Dar se poate întâmpla ca sentimentele acestea să fie doar ale mele, și ca alții să reacționeze mai calm atunci când urmăresc o emisiune veche de patruzeci de ani cu Elvis, pentru că eu nutream aceleași sentimente și pentru tatăl meu, văzând la el același amestec de ceva imposibil de atins și ceva vulnerabil; inaccesibilitatea lui era uluitoare, dacă ne gândim că atunci locuiam în aceeași casă modestă din Tybakken. Dar într-adevăr, o oarecare stângăcie care se întrezărea în spatele forței și durității lui mă îmbia să-i arăt solicitudine. Aș fi vrut să ajung la el, presupun, dar ce aș fi făcut dacă aș fi reușit, habar nu am. Dar fie că acea supunere în care trăiam atunci, acea umilință fericită, mă făcea să mă emoționez prea ușor ori de câte ori mă aflam în fața tipului de om dezinteresat și independent care este complet inaccesibil, dar care simultan îmi inspiră un fel de speranță de comuniune, de

bunăvoință și binecuvântare, fie că sunt atât de bine antrenat să văd lucrurile astfel, încât am o sensibilitate particulară.

S-a așternut vara pretutindeni. Străzi calde, parcuri verzi, oameni îmbrăcați lejer. Toată iarna și toată primăvara m-am trezit noaptea la ora trei sau patru ca să am timp să scriu și să termin până în vară. I-am promis Lindei că vara va fi dedicată exclusiv familiei. Vara trecută ne-am rezervat o excursie în Corsica, dar Linda s-a îmbolnăvit și n-am mai putut pleca. Întotdeauna mi-am dorit să merg în Corsica, așa că ne-am rezervat bilete din nou. Planul era să pornim în călătorie imediat după terminarea romanului. Acum nu mi se mai pare fezabil. Dar excursia este plătită, și ei vor merge fără mine, iar în locul meu va merge mama Lindei.

Ascult Midlake, *The Courage of Others*. Am ascultat piesa aceasta în fiecare zi în lunile din urmă, și ultima dată când m-am dus la casa de vacanță am ascultat-o și în mașină, iar melodia a răspândit în sufletul meu atmosfera din cartea lui Kubizek, de parcă totul ar fi fost o amintire, de parcă ar fi izvorât din propria-mi viață. Și cărțile pe care le-am citit constituie o parte inseparabilă din istoria mea, asemenea evenimentelor la care am participat. *Mein Kampf* a lui Hitler nu este o excepție. Este diferită de toate celelalte cărți pe care le-am citit, nu-mi dau seama de ce, dar iese în evidență. Cartea lui Kubizek, al cărei personaj principal este Hitler, nu este așa. Acolo Hitler este văzut din exterior, și este portretizat ca un tânăr cu o voință și cu o seriozitate neobișnuit de puternice.

Când Hitler însuși scrie, prezentându-se în termenii lui, tonul reconciliant din percepția lui Kubizek dispare. Există un fel de micime care răzbate din *Mein Kampf*, o imensă lipsă de măreție, așa cum am fost noi obișnuiți ca ea să se exprime în literatură, filosofie și artă, în care sentimentele cele mai profunde și mai intime, precum și cunoașterea dobândită cu mari sacrificii, reprezintă izbăvire pentru toți, recunoașterea laturii omenești în noi toți, egalitatea absolută a altora cu noi înșine. Nu se regăsește o asemenea universalitate în cartea lui Hitler, unde tot ce-i trece prin mine este manipulat după bunul său plac în funcție de emoțiile care-l cuprind, și unde nu există nici un alt chip omenesc – nici o persoană individualizată, nu omul care reprezintă o tipologie, o figură politică sau o persoană publică – în

afară de propriul lui chip. Dar dacă ne înălțăm privirea spre locul de unde trăsăturile proprii oamenilor nu se pot distinge, *Mein Kampf* este o carte în două părți care a fost publicată în 1924, respectiv 1928, scrisă de un bărbat născut în pătura de jos a clasei mijlocii, într-o monarhie pe punctul de a se dezintegra din cauza marilor disensiuni etnice și culturale și din cauza uriașelor diferențe sociale, în care vechile valori, viața lentă și sigură a lumii burgheze pe care Zweig o descrie în culori atât de vii, contrastează cu sărăcia claselor de jos, care crește în ritm alarmant, fenomene pe care autorul cărții, a cărui încredere în semeni trebuie să fi fost foarte scăzută la început, cum se întâmplă adesea cu cei care au fost maltratați în copilărie, și a cărui credință în sensul și corectitudinea vieții trebuie să fi fost zdruncinată mai întâi de moartea fratelui, apoi de moartea mamei, nu doar că le-a văzut cu propriii ochi, ci le-a resimțit în toată ființa lui. Fără îndoială, nutrea convingerea că nu datora nimic nimănui. Clemența, iertarea, înțelegerea, compasiunea nu făceau parte din repertoriul lui de sentimente. Și un om generos ar fi putut să abordeze situația din această perspectivă, dar autorul acestei cărți nu era generos, ci înăcrit, răzbunător, plin de sine, și atunci când a prins în sfârșit șansa, a devenit dur și nemilos. Dar nici atunci nu a făcut-o cu măreție, spre deosebire de personajele lui Homer, Shakespeare sau Snorre, dure și nemiloase; până și acolo Hitler a fost meschin. Însă tocmai de aceea *Mein Kampf* exprimă ceva esențial, deoarece, dacă a fost scrisă de un anumit om, cu un anumit caracter, lucrarea este impregnată de epoca respectivă și de problemele care au existat atunci, iar din cauză că el niciodată nu se ridică deasupra timpurilor sale, întrucât este atât de mărginit și încăpățânat, încât nici măcar nu întrevede această posibilitate, tot ceea ce este josnic și rău în vremurile în care trăiește se revarsă din mintea lui în carte. Într-adevăr, el este omul mărunt care scrie despre o epocă măreață.

Mein Kampf a primit recenzii groaznice. A fost desființată peste tot. *Frankfurter Zeitung* a descris-o drept o sinucidere politică, sub titlul „Sfârșitul lui Hitler" Un ziar din Berlin și-a exprimat îndoiala cu privire la stabilitatea mintală a autorului, conform lui Ryback. Iar *Bayerische Vaterland* a poreclit-o *Sein Krampf*, „Crampa lui". Lumea a luat în râs cartea lui Hitler. Stefan Zweig scrie în memoriile sale că

nimeni n-o citise, iar puținii care o făcuseră refuzau s-o ia în serios, deoarece era scrisă extrem de prost.

Hitler era, în schimb, foarte mândru de ea, împărțea în stânga și-n dreapta exemplare cu autograf, trimițând unul inclusiv familiei sale din Austria, cu care pierduse legătura cu mult timp înainte de război. Condamnarea lui inclusese și interdicția de a desfășura activități politice, așa că la eliberare și-a închiriat o casă în Alpi unde a scris continuarea cărții, *Mein Kampf II.* Aceea a fost terminată în 1926, ignorată de presă, și în decurs de un an de la apariție nu se vânduseră mai mult de șapte sute de exemplare. Dar Hitler nu a încetat să scrie, pentru că imediat după publicarea celor două volume din *Mein Kampf*, scoase la o editură locală, lipsită de distribuție națională, el i-a contactat pe editorii Elsa și Otto Bruckmann, probabil cu scopul de a publica o carte ce nu avea subiect politic, ci descria perioada petrecută de el pe front, după modelul lui Ernst Jünger, *În furtuni de oțel*, o carte pe care o admira. Jünger îi trimisese un exemplar cu dedicația „Conducătorului națiunii, Adolf Hitler", ale cărui pagini sunt pline de sublinierile lui Hitler. Ryback, care a văzut exemplarul acela, scrie că pe Hitler îl interesau, după cum reiese din sublinierile făcute de el, aspecte emoționale și spirituale ale războiului, și nu atât descrierile concrete ale acțiunilor de pe front, cu două excepții, ambele legate de momentele în care în care experiența senzorială devine atât de dureroasă, încât totul se cutremură și toate zgomotele dispar. Într-o scrisoare adresată lui Jünger, Hitler scrie: „V-am citit toate cărțile. Prin prisma lor am ajuns să-l prețuiesc pe unul dintre puținii autori capabili să dea seamă despre experiența războiului" În august 1927, într-o scrisoare către soțul ei, Elsa Bruckman afirmă că Hitler „deja reflectează la forma cărții sale despre război, și spune că începe să prindă contururi tot mai vii în mintea lui". În decembrie s-a stabilit o dată de publicare în primăvară. Dar Hitler nu a predat niciodată manuscrisul, și acesta nu a fost niciodată găsit. Probabil că a fost ars în primăvara anului 1945, împreună cu toate celelalte documente personale pe care Hitler însuși îi ordonase aghiotantului său să le adune și să le distrugă. Ceea ce Ryback a mai găsit totuși este începutul unui manuscris intitulat *Mein Kampf III*, care a fost păstrat într-un seif din incinta Editurii Eher Verlag din München. După război, manuscrisul le-a fost predat de unul dintre angajați americanilor,

după cum afirmă Ryback. Are 324 de pagini și este neterminat, cel mai probabil a fost scris în vara lui 1928, atunci când Hitler avea treizeci și opt de ani, atunci când situația politică din Germania era tot mai tulbure, iar Hitler și Partidul Național-Socialist începeau să se apropie de centrul puterii. În timp ce *Mein Kampf I* vorbește despre viața lui Hitler până la aderarea lui la Partidul Muncitoresc German și *Mein Kampf II* se referă la partid și istoria acestuia, manuscrisul nepublicat *Mein Kampf III* discută despre locul ocupat de Germania în istorie, conform lui Ryback. După 1928 Hitler nu a mai scris, imaginea lui despre sine ca autor, așa cum și-o formase în cei patru ani în care scrisese cele două volume și două cărți neterminate, dintre care într-una își propusese să urce peste nivelul politic, a fost eclipsată de activitatea lui politică; tot atunci a început să-și recunoască limitarea în acest domeniu. Se spune că la un moment dat i s-a plâns avocatului său personal, Hans Frank, că Mussolini vorbea și scria într-o italiană atât de frumoasă, pe când el însuși nu era în stare să facă asta în germană. „Pur și simplu nu reușesc să-mi țin gândurile laolaltă atunci când scriu", ar fi zis el, potrivit lui Ryback. Cu un alt prilej, i-a spus aceluiași interlocutor: „Dacă în 1924 aș fi bănuit că voi ajunge cancelar al Reichului, niciodată nu aș fi scris acea carte"

Pentru cititorul modern, și prin cititorul modern mă refer la cei care citesc cartea astăzi, așa cum am făcut și eu, pe data de 4 mai 2011, societatea contemporană este din toate punctele de vedere foarte departe de societatea în care a luat ființă *Mein Kampf*, deși are și unele puncte comune – chiar astăzi, când scriu aceste rânduri, a murit și ultimul soldat care a participat în Primul Război Mondial. Claude Choules era numele lui, a luptat de partea britanicilor și avea 110 ani. Au trecut trei zile de când trupele speciale americane l-au ucis în Pakistan pe Osama bin Laden, un om care a fost adesea comparat cu Hitler, comparație care se face în mod egal cu toți dușmanii Occidentului și ai valorilor occidentale, dar, chiar dacă există asemănări, în ura oarbă față de capitalismul internațional, în mentalitatea de victimă pe care o exprimă terorismul, unde cauza este întotdeauna superioară individului – care nu doar că își sacrifică viața în numele idealului, dar o face și cu bucurie –, diferențele sunt atât de mari, încât orice comparație este irelevantă, fie că e vorba de bin Laden sau de orice alt purtător al măștii răului, de exemplu Idi Amin,

Papa Doc, Saddam Hussein. Suntem obișnuiți ca întotdeauna să fie niște oameni de departe, fără legătură cu noi, pe când Hitler a fost unul dintre noi, el și-a manifestat voința din interiorul culturii europene, și a făcut asta de pe poziția de conducător al unei societăți destul de vaste, astfel încât nu doar să înceapă un război mondial, ci să-l și mențină cinci ani de zile, până când douăzeci de milioane de vieți pieriseră și genocidul a șase milioane de oameni ajunsese aproape la capăt, iar pe acest fundal orice altceva pălește. Dar cea mai bizară trăsătură a scrierilor lui Hitler nu este linia lui politică, pentru că, deși naționalismul radical ne stârnește oroare, el nu este de nerecunoscut și nu este ceva ce nu putem înțelege, ci ura față de evrei, care este expusă cu o asemenea tărie, încât este greu s-o iei în serios, în sensul că astăzi este de neconceput ca cineva să creadă ceea ce Hitler scrie despre evrei și iudaism în *Mein Kampf*.

Al doilea aspect notabil la *Mein Kampf*, legat indirect de primul, este stilul iritant de necizelat pe care-l folosește autorul, practic de negăsit în scrierile vremii, adică în epoca Republicii de la Weimar. Stilul nu este altceva decât autocunoaștere, nu a eului personal, ci a eului din text, care se conturează în relație cu receptorul actului de comunicare. Această relație există sub forma unui orizont de așteptare pe fundalul căruia se definește și se modelează eul. Stilul este pentru text ceea ce este morala pentru conduită, stabilind granița între ceea ce trebuie sau poate fi spus sau făcut, și cum anume. Dacă eu scriu „pizdă", întrec limitele pe care le impune stilul normal; dacă fac asta cu bună-știință, cuvântul devine o figură de stil, dar nu neapărat una de bun-gust; ca provocare, cuvântul este golit de semnificație, lăsând impresia de teribilism adolescentin și fiind aproape imposibil de folosit fără a intra în conflict cu eul textului, asta, desigur, dacă nu este folosit ca exemplu pentru un anumit tip de limbaj care să „spună" ceva despre personajul respectiv. (După ce am scris asta am adăugat „pulă", astfel încât textul a devenit următorul: „Dacă scriu «pizdă» și «pulă»", și am procedat astfel pentru că mi s-a părut că „pizdă" ar putea să inducă în eroare, lăsând să se creadă că am ceva împotriva femeilor, că sunt misogin, poate chiar înspăimântat de femei, deoarece scrisesem taman asta, de parcă acesta mi-ar fi fost cuvântul cel mai la îndemână, și în felul acesta aș fi creat o legătură complet nefericită între mine și Hitler – nefericită, deoarece aș fi dat

senzația că eu nu văd această coincidență, că sunt orb, și atunci, în jurul acestui subiect, presupusa mea misoginie și spaima de femei, s-ar fi putut urzi o întreagă teorie despre faptul că mi-ar lipsi orice inteligență socială, despre viața mea tristă și singuratică, iar ceea ce am scris despre sânge și iarbă și toate celelalte lucruri ar fi putut fi reunit în jurul unui singur punct de identificare: Hitler. Dacă un asemenea limbaj ar apărea într-o situație în care să poată fi interpretat ca orbire sau inconștiență, veridicitatea întregului eu s-ar putea prăbuși sau ar fi subminată, dar dacă utilizarea lui este vizibil premeditată, ar putea fi perceput ca un mijloc de a spori relevanța caracterului lui Hitler, poate chiar completând eul personal al textului. În acel spațiu dintre ceea ce textul știe și ceea ce nu știe despre el însuși există întotdeauna tensiuni, exceptând textele în care eul este perfect competent din punct de vedere stilistic, îndeplinind toate așteptările posibile cărora le dau naștere cuvintele, pe care le ține sub control și le manipulează cu măiestrie, iar acea interacțiune dintre cititor și autor, două entități care se modelează chiar în procesul scrierii, este cu atât mai puțin vizibilă, cu cât autorul este mai sofisticat. Adeseori, sesizăm această manipulare abia după un timp, atunci când ceea ce aparține epocii nu mai este de la sine înțeles, adică atunci când cititorul nu mai constituie o parte din publicul căruia i se adresează autorul. Mișcarea de întâmpinare a autorului nu mai atinge nimic în cititor, și manevra însăși devine evidentă. Atmosfera epocii, care răzbate mai mult sau mai puțin din toate scrierile, face ca textele din anii '50 să semene toate între ele. Atunci când am scris „pizdă" și am înțeles în mod intuitiv că acest cuvânt se poate citi într-un anumit mod în raport cu textul ca întreg, ceea ce înseamnă că „simțeam" un anumit punct de vedere, „percepeam" o anumită linie de gândire orientată spre misoginia nerecunoscută sau reprimată, am adăugat și „pulă" pentru ca aceste două cuvinte, împreună, să semnaleze mai clar acea exagerare teribilistă pe care voiam s-o subliniez, fără dezechilibrul de gen care ar fi putut trezi suspiciuni [probabil pe bună dreptate, deși asta ar fi altă discuție], până când mi-am dat seama că mă aflam tocmai în mijlocul procesului pe care încercam să-l descriu, era vorba despre aspectele la care reflectează autorul în timp ce scrie, despre granițele pe care le stabilește însuși actul de comunicare, resposabile de moralitatea textului.) Dacă în continuare aș scrie „cioroi" sau

„negrotei împuțit", majoritatea cititorilor educați își vor întoarce capetele, aceste cuvinte sunt inacceptabile, nu pentru că s-ar referi la ceva ce nu poate fi numit, ci pentru că oamenii de culoare nu pot fi numiți astfel, prin cuvinte încărcate de dispreț care sunt folosite fie de cei care nu știu asta pentru că au crescut într-un mediu social unde educația lipsește, poate că au fost neglijați, iar acum sunt agresivi față de tot și toți, ceea ce se reflectă în limbajul lor, fie de oameni educați care știu precis ce fac, rostesc acele insulte în deplină cunoștință de cauză, din pură răutate; situațiile acestea sunt foarte rare, nu există nici un text științific care să conțină cuvântul „cioroi", nu există nici un eseu sau articol de ziar care să se refere la „negrotei" și în nici un roman nu apare expresia „negri împuțiți", decât cu scopul de a-i portretiza pe unii membri ai segmentelor needucate, însemnând sărace, ale societății. Dacă cineva din aceste zone ale societății vrea să se exprime în public, trebuie să-și însușească stilul care este adecvat acolo, și dacă o face, se emite simultan și o judecată morală, astfel că toate gândurile și concepțiile care predomină în sfera needucată sunt invariabil excluse și reprimate, nu ca rezultat al unei strategii atent elaborate, ci ca efect al mecanismelor pe care societatea le are întotdeauna la dispoziție pentru a controla manifestările indezirabile și a nu le da nici o șansă să ajungă la nivelul unde se iau deciziile politice.

Limita dintre ceea ce nu se poate rosti și modalitățile în care nu se poate rosti este atât de volatilă, încât uneori lasă impresia că sunt două fațete ale aceleiași chestiuni.

Aproape toate textele din perioada Republicii de la Weimar care sunt citite și în zilele noastre – și nu sunt puține, deoarece Germania anilor 1919–1933 a dat un număr uimitor de mare de clasici – vădesc bun-gust și se află la cel mai înalt nivel cultural din punct de vedere stilistic, și chiar dacă ideile pe care le cuprind pot fi deopotrivă scandaloase și inacceptabile, cum este de exemplu definiția politicii dată de Carl Schmitt, respectiv demersul de a distinge între prieten și dușman, cu eliminarea dușmanului drept consecință obligatorie, sau conceptul de violență divină elaborat de Walter Benjamin, noi acceptăm acea literatură, o studiem și o discutăm la fel ca pe cea ne-scandaloasă, luându-ne totuși precauția de a menționa că această gândire este periculoasă, că textele în care apare sunt excepții, că au fost produse

într-o perioadă marcată de turbulențe politice. Mentalitatea este periculoasă, dar stilul este impecabil; asta nu le-o putem lua.

Mein Kampf nu are nici un stil, nici măcar un stil rudimentar, „eul" din text exprimă pur și simplu ceea ce crede despre o sumedenie de chestiuni, fără să dea nici cel mai mic semn că s-ar reflecta pe sine însuși; cu alte cuvinte, cartea este dezinhibată și excesivă, nu caută legitimitate nicăieri altundeva decât în propriul eu, care poate să spună ce dorește pentru că așa este el și pentru că nu are habar de altceva. Eul din *Mein Kampf* se relevă ca fiind lăudăros, egoist, ipocrit, necontrolat, plin de ură și meschinărie, dar se percepe pe sine ca just și rezonabil și măreț – probabil că din această cauză a primit niște recenzii atât de proaste atunci când a apărut și niciodată nu a fost luată în serios –, Hitler își arăta adevăratul lui chip fără să fie conștient de asta, dezvăluindu-se ca un bărbat necultivat, grosolan și brutal care, pornind de la cunoștințele sale limitate, a împrumutat o idee de colo, una de dincolo și le-a coroborat în ceva care în închipuirea lui era politică, însă nu era decât un șir de prejudecăți, opinii anomale și afirmații pseudoștiințifice. Antisemitismul lui înverșunat este o expresie a aceluiași complex de trăsături. Antisemitismul era răspândit, dar după cum însuși Hitler a observat, era inexistent în ziarele și revistele de calitate, pentru că publicațiile se situau deasupra acelei viziuni, chiar dacă ea constituia una dintre problemele esențiale ale acelor vremuri. Acele ziare și reviste în care antisemitismul era exprimat aparțineau păturilor de jos ale societății, celor vulgare și neșlefuite; în foarte multe cazuri, deși nu întotdeauna, publicațiile respective manifestau dispreț față de intelectuali și cultura elitelor, nu acea cultură a micii burghezii care asculta Wagner, ci cultura avangardistă care se răspândea tot mai mult.

Când chestiunea evreiască se discuta la nivelurile de deasupra acestor cazane clocotind de prejudecăți și stereotipii, limbajul nu denota ură sau dezgust, fiind rațional și argumentat. În 1930, de exemplu, spre finele Republicii de la Weimar, *Süddeutsche Monatshefte* a publicat un număr special cu tema „*Die Judenfrage*", scrie Heidengren, redacția motivându-și alegerea prin faptul că aceasta era una dintre cele mai cuprinzătoare și complexe probleme de după război: „Diversitatea explicațiilor, interpretărilor și atacurilor la adresa evreilor corespunde cu ceea ce din exterior pare a fi o diversitate năucitoare a ambițiilor

din sânul societății evreiești înseși". Redactorii doreau să dea cuvântul cât mai multor voci, atât evrei, cât și non-evrei, semiți și antisemiți. „Este prima dată când evreii și antisemiții colaborează la aceeași publicație", notează ei.

Articolul semnat de Ernst Jünger, „*Über Nationalismus und Judenfrage*", conchide că evreii din Germania erau puși să aleagă între „a fi sau a nu fi evrei", după cum consemnează Heidengren, prin asta Jünger vrând să spună că evreii trebuiau să-și păstreze particularitățile pentru a rămâne evrei, iar valorile care alcătuiau acea identitate erau amenințate de mentalitatea egalizatoare a liberalismului economic. Asemenea lui Hitler, Jünger vedea capitalismul internațional și marxismul ca pe niște amenințări la adresa germanității, amândoi erau naționaliști, dar deosebirea decisivă era aceea că pentru Jünger sentimentul apartenenței nu se restrângea doar la germani, ci și îi cuprindea și pe ceilalți, inclusiv pe evrei. Jünger susține ideea de particularitate și diferențiere, calitățile specifice unei regiuni, unei culturi, unui popor, unei națiuni, în opoziție cu similitudinea și nediferențierea, și din această perspectivă problema este mai curând asimilarea evreului în societatea germană, comparabilă cu asimilarea germanului în societatea internațională, decât evreitatea ca atare. Dar până și în acest eseu scurt, rațional și redactat într-un stil elegant, care se situează atât de departe de proza lui Hitler pe cât este posibil în sânul aceleiași culturi, există urme de antisemitism.

„Pentru ca evreul să poată deveni periculos, contagios și distructiv, mai întâi trebuia să aibă un statut care să-i permită transformarea în noua sa ipostază, ipostaza evreului civilizat. Acest statut a fost creat de liberalism, de declarația de independență a spiritului, și nu va putea fi distrus decât prin falimentul complet al liberalismului."

Afirmația că evreul era „periculos, contagios și distructiv" nu era ieșită din comun în 1930, lucrul acesta se putea auzi frecvent. Jünger o leagă de o mutație culturală prin care evreul renunță la propria identitate și devine german ca o consecință a liberalismului, și nu datorită vreunui factor inerent iudaismului, și aceasta este marea diferență dintre concepția expusă aici de el și cele exprimate de Hitler în *Mein Kampf*, dar este imposibil să nu le privim în același context,

deoarece elementele sunt aceleași, iudaismul văzut drept contagios și legat de liberalism, și numai acest context – în care iudaismul era considerat o problemă, nu doar în rândurile vulgului, ci și într-o parte considerabilă a clasei educate, ba chiar și de către evrei înșiși, pentru că existau într-adevăr evrei antisemiți, iar tema identității evreiești a fost continuu dezbătută în perioada interbelică – ne poate permite să înțelegem cum a fost posibil ca un om asemenea lui Hitler, care scrisese o carte precum *Mein Kampf*, unde antisemitismul era centrul din care radia totul, să devină într-un final cancelar al Reichului.

Dacă îl comparăm pe Hitler cu unul dintre cei mai de seamă intelectuali ai vremii, filosoful evreu Theodor Adorno, această latură din *Mein Kampf* devine evidentă. Ce-ar fi putut Adorno să spună despre această carte? Nu ar fi putut s-o conteste folosindu-se de argumentele sale raționale, infinit de precise și nuanțate, pentru că nu era nimic de contestat, Adorno situându-se într-o sferă atât de înaltă față de *Mein Kampf*, încât nu avea de ce s-o ia în serios, adică s-o considere demnă de atenția sa. Dacă ar fi făcut asta, ar fi elevat-o la un nivel nemeritat, și într-un fel ar fi legitimat-o. Ar fi putut s-o ridiculizeze, așa cum procedaseră toți criticii, însă n-ar fi folosit la nimic; singura strategie rațională era să n-o bage deloc în seamă. *Mein Kampf* era mult prea josnică pentru a face obiectul unei discuții argumentate, și ca atare putea să fie respinsă fără a oferi vreo justificare.

Dacă Hitler nu ar fi fost autodidact, ci ar fi studiat filosofia la Viena, și dacă și-ar fi formulat ideile în cadrul acelui orizont, *Mein Kampf* ar fi putut să fie discutată, analizată și disecată, dar asta n-ar fi fost posibil decât dacă ar fi exprimat alte concepții, pentru că marea problemă a cărții este lipsa unui asemenea orizont, faptul că nu se adresează unui „tu", ci doar unui „noi", plasându-se, culmea, în afara acestui „noi". Angajamentul se află în „tu", și acel angajament, presupunând o comunitate, este cel care face posibilă o discuție. Eului lui Hitler îi lipsește un „tu", este lipsit de obligații, și prin urmare este imoral, sau complet amoral. Eul lui Jünger are un „tu", asta înseamnă că poate fi contrazis, de exemplu se poate spune că termenul „contagios" nu desemnează doar ceva care se transmite de la om la om, ci are și o conotație patologică, și că legătura dintre liberalism și iudaism este prea slabă pentru ca aspectul patologic al argumentului să nu rămână lipit de specificul evreiesc sau de evreu,

care este reprezentat ca distructiv și periculos, ori predispus la asta, și deci calitativ diferit de tine și de mine, care suntem ne-evrei, și așa ceva nu se poate afirma, nu-i așa? „Ba da, eu asta susțin", ar putea replica el atunci, sau „nu, nu mă refeream la asta", însă, oricum ar răspunde, textul și opiniile conținute de acesta pot fi discutate, iar Jünger și cei care sunt de acord cu el ar putea, în principiu, să accepte contraargumentele și să-și schimbe părerea, sau ar putea să-și nuanțeze argumentele pentru a reduce riscul unei înțelegeri greșite. În acest proces, care trebuie privit și la nivelul al doilea de sens, din perspectiva reflecției conștiente sau inconștiente la care invită orice text, între „eu" și „tu"-ul acestuia, se stabilesc granițele pentru ceea ce se poate spune și ce nu într-o anumită epocă; încălcarea acelei limite, care este și limita obligațiilor și a moralei, se poate face doar prin transcenderea „tu"-ului corespunzător eului, ceea ce presupune că „tu"-ul este slab sau inexistent. Jünger nu încălca limita, afirmația lui se situa în interiorul sferei acceptabilului, chiar dacă era îndoielnică. Dar îndoielnică față de ce? Față de lege? Față de sistemul juridic? Față de opinia publică? Sau față de normele sociale?

Faptul că o afirmație este de factură antisemită nu poate fi relativ, spre deosebire de modul în care înțelegem conceptul de antisemitism. Putem explica aserțiunea lui Jünger arătând că era un naționalist radical de dreapta, un susținător al războiului și un intelectual prețuit de Hitler, fără ca asta să însemne că era nazist; totuși, există o legătură, și pe baza acelei contextualizări putem să ne gândim că era ambiguu din punct de vedere moral și să-i privim în această lumină aserțiunea despre evreitate. Dar cum putem interpreta faptul că un membru al aceleiași generații, una dintre cele mai importante personalități literare ale secolului XX, Franz Kafka, evreu, făcea afirmații denigratoare despre evrei? În jurnalul său, el notează în 6 august 1914:

„Paradă patriotică. Discurs ținut de primar. Dispare, apoi revine, se strigă în germană: «Trăiască iubitul nostru monarh!» Eu stau acolo și privesc cu ochii plini de ură. Aceste parade sunt cele mai dezgustătoare efecte secundare ale războiului. Inițiatorii lor, comercianții evrei, care sunt nemți într-o zi și cehi în ziua următoare, recunosc asta, e drept, dar niciodată nu li s-a permis să strige atât de tare ca acum. Firește,

îi trag pe mulți alții după ei. Totul a fost bine organizat. Se va repeta în fiecare seară, și mâine și duminică, de două ori"

Afirmația nu e nicidecum antisemită, însă expresia „comercianții evrei" este asociată cu termenii „ură" și „dezgustătoare", iar identitatea lor este prezentată drept ceva ce ei au ales, în funcție de cât de profitabil era, iar acesta, faptul că evreii sunt comercianți gata să renunțe la orice de dragul câștigurilor personale, inclusiv la identitatea evreiască, este un clișeu al antisemitismului; Kafka nu scrie că asta era valabil pentru toți evreii, ci doar pentru acei comercianți evrei, afirmația lui ar fi putut fi citită astfel dacă ar fi fost prezentată ca aparținând unor autori precum Jünger sau Hamsun. Dacă am fi găsit-o într-o carte de Jünger sau Hamsun, ni s-ar fi părut nepotrivită, dar, dacă i-am fi prețuit destul de mult pe acești autori, poate că le-am fi explicat afirmația ca pe o expresie a naivității politice în vremuri tulburi; pe de altă parte, dacă n-am fi avut o părere prea bună despre ei, am fi interpretat-o drept semn că erau oameni răi și imorali, dar atunci când este scrisă de mâna lui Kafka, perspectiva este alta. Asta înseamnă că moralitatea unei afirmații nu este absolută, ci poate fi determinată și de stilul și de semnatarul ei, și se poate schimba atunci când cadrul interpretării, cu alte cuvinte cultura, se schimbă. *Mein Kampf* nu a însemnat același lucru în 1924 și în 1934, și acum nu înseamnă același lucru ca în 1934. Atât afirmația lui Kafka, cât și cea a lui Jünger erau perfect acceptabile în acea perioadă, nu erau nicidecum scandaloase, spre deosebire de afirmațiile lui Hitler din *Mein Kampf*. Afirmațiile nu erau interzise și nici controversate, în sensul în care ar fi iscat scandal, ele erau pur și simplu vulgare, simple, fără gust și rău intenționate.

Povestea cărții lui Hitler este povestea modului în care, de la o scriere respinsă de toată lumea în 1925, a devenit un program pus în aplicare în 1933. Hitler însuși nu s-a schimbat, gândea la fel și în 1925 și în 1933 și în 1943, însă oamenii din jurul lui s-au schimbat, și acea schimbare este probabil aspectul esențial al mișcării naziste din Germania – faptul că ceea ce înainte fusese greșit devenise între timp just, ceea ce înainte fusese imoral, devenise moral, și faptul că schimbarea nu a survenit prin modificări ale legii și nici prin alte

instrumente pe care le aveau la dispoziție instituțiile oficiale, ci prin schimbări în comunitatea însăși, în lumea socială, în „noi"-ul social, a cărui expresie la nivel individual este conștiința.

Dacă eul lui Hitler avea un „tu" slab, atât în viață, cât și în literatură, nu înseamnă că el trăiește sau scrie într-un vacuum, înseamnă doar că ceea ce el face, gândește, spune și scrie nu este supus altor obligații decât față de sine însuși și ceea ce lui i se pare corect. El face asta într-un sistem în care „celălalt" există doar sub forma de „ceilalți", fie în marele „noi", în colectivul național, germanii, fie în marele „ei", dușmanii națiunii, evreii. În interiorul acestui sistem circulă toate ideile și concepțiile, aduse din cele mai diverse arii ale societății, coroborate în moduri complet neobișnuite și adesea idioate, aceasta fiind una dintre posibilele consecințe atunci când un individ este incorigibil, o altă consecință fiind apariția unor sclipiri de geniu, și ceea ce rezultă de aici, într-un text care nu ține cont de ceea ce se cade spus și ce nu, de ce este decent și ce e insultător, este unghiul mort al societății, este ceea ce ne străduim să evităm, locul pe care structurile de putere ale stilului și gustului îl țin ascuns în beznă. În 1910 ar fi fost de neconceput ca un om care scrisese o carte precum *Mein Kampf* să devină șef de stat.

Șefii de stat erau fie monarhi, ca în Anglia și Germania, și miniștrii numiți de ei aparțineau păturii superioare a societății, ei proveneau din cele mai bune familii și fuseseră educați în cele mai bune școli, erau culți și apreciați tocmai din acest motiv, fie președinți, aleși tot din cercurile cele mai dotate din punct de vedere cultural și economic. Acest sistem era represiv, pentru că limita drastic drepturile claselor inferioare, dar acesta nu este un lucru atât de rău pe cât am fost învățați să credem, exercitarea puterii nu este același lucru cu abuzul de putere, cu alte cuvinte, abuzul de putere are și alte funcții decât să mențină privilegiile unei anumite clase. El exclude ceea ce este indezirabil, și, firește, este indezirabil, ceea ce subminează privilegiile clasei aflate la putere, dar și ceea ce poate să distrugă valorile și stabilitatea societății pe care clasa conducătoare a fost însărcinată s-o cârmuiască. Revoluția răstoarnă structura societății, distrugând în mod violent valorile pe care ea este clădită. Se poate spune că violența revoluționară este o replică dată violenței structurale inerente într-un

sistem social – toate nevoile, sărăcia și nedreptățile flagrante pe care le generează –, dar este nelegitimă, pentru că violența revoluționară se produce și între semeni, lucru pe care nici o societate nu-l poate tolera, și primul lucru care se petrece atunci când revoluționarii vin la putere este să stabilească legi noi, care sunt la fel de sacrosancte ca și cele pe care le-au înlocuit, și au același scop, controlul violenței interne și menținerea ordinii și stabilității sociale. Asta s-a întâmplat în Franța în 1789, în Rusia în 1917 și Germania în 1933, cu deosebirea că revoluția din Germania nu a pornit de la bază, nu a fost doar o revoluție de clasă, deoarece a implicat și clasele de jos, și clasa de mijloc și pe cea superioară, având cea mai mare susținere evident în pătura inferioară a clasei de mijloc, și s-a produs fără lupte și vărsare de sânge. Acest lucru a fost posibil pentru că structurile sociale deja erau dezbinate, sau în curs de dezintegrare. Aparatul de stat aparținea vechii monarhii, democrația parlamentară era slabă, și când inflația și șomajul au crescut exponențial odată cu Marea Criză, în contextul umilitor al înfrângerii din război, democrația a devenit paradoxală, hotărându-și singură, prin vot, dezintegrarea și acordând puterea lui Hitler și Partidului Național-Socialist german, care era antidemocratic. Fenomenele și tendințele care cu doar zece ani în urmă erau cantonate în pătura de jos a societății deveniseră dintr-odată ideologia partidului conducător, și nu mai era ceva vulgar și vrednic de dispreț, ci elevat și nobil.

Hitler a exprimat ceea ce oamenii gândeau, dar refuzau să spună, și a făcut-o cu o asemenea putere de convingere, încât să confere legitimitate acestor idei, și cu cât îl urmau mai mulți oameni, dându-și seama că ceea ce gândeau, dar se sfiau să rostească putea fi rostit, cu atât le creștea legitimitatea. Opiniile exprimate de Hitler erau limpezi și lipsite de ambiguitate, el nu ascundea nimic, și ar fi putut fi combătute cu ușurință, pentru că el și partidul lui nu aveau nici o putere proprie, puterea le era dată de cei care-i ascultau și astfel se auzeau pe ei înșiși, auzeau vocea propriei lor rațiuni, care le spunea că așa stăteau lucrurile. Tragedia Germaniei a fost aceea că nimic nu a reprimat acel glas al rațiunii, acele gânduri până atunci ținute sub tăcere, unei minți liniștite, și că nici una dintre structurile care respingeau formele vulgare nu mai funcționa.

Așa stau lucrurile, a spus Hitler, așa stau lucrurile, a spus publicul aplaudându-l pe Hitler, și astfel se aplauda pe sine și propriile idei. Hitler a dat glas spiritului fățarnic, am putea spune, dar numai dacă ne-am situa deasupra acelui glas, numai dacă gustul nostru ar fi superior, dacă judecata noastră ar fi superioară, numai atunci ar deveni fățarnic. Dacă te afli acolo este just. Și cine poate să stabilească unde este limita dintre ceea ce este just și ceea ce este fățarnic? Cine decide asupra moralei într-o societate, cine decide ce este acceptabil și ce nu este? Nu decide un singur om, ci toți. Și morala nu există ca o dimensiune din afara societății, în afara instituțiilor, nu este o valoare absolută pe care noi, oamenii, s-o putem invoca oricând, ea face parte din noi chiar acum, și a fost diferită pentru părinții noștri, și va fi diferită pentru copiii noștri, chiar dacă nu într-o măsură foarte mare, întrucât cel mai dezirabil într-o societate este ca structurile ei morale să rămână la fel și să pară cât mai mult timp absolute și extrasocietale. Dar nu este posibil, după cum au demonstrat-o cum nu se poate mai limpede evenimentele din Germania de după Primul Război Mondial. Filosoful Hannah Arendt scrie tocmai despre asta în cartea ei *Eichmann la Ierusalim*:

„Așa cum în țările civilizate legea pornește de la prezumția că vocea conștiinței îi spune fiecăruia: «Să nu ucizi», chiar dacă dorințele și înclinațiile firești ale omului pot să fie ucigașe uneori, legea din țara lui Hitler încuraja conștiința să-i spună fiecăruia: «Să ucizi», chiar dacă cei care au organizat masacrele știau prea bine că omuciderea este contra firii și contra inclinațiilor majorității oamenilor. În al Treilea Reich, răul și-a pierdut acea însușire prin care cei mai mulți oameni îl pot recunoaște – aceea de a ispiti. Mulți germani și mulți naziști, probabil majoritatea dintre ei, trebuie să fi fost tentați să *nu* ucidă, să *nu* jefuiască, să *nu* își lase vecinii să fie executați, întrucât nemții știau evident că evreii erau transportați către moarte, chiar dacă poate mulți dintre ei nu cunoșteau detaliile îngrozitoare. Majoritatea germanilor trebuie să se fi simțit tentați să nu devină complici la toate aceste crime prin faptul că beneficiau de pe urma lor. Dar Dumnezeu știe că ei au învățat cum să reziste ispitei"

Conștiința înseamnă morală, așa cum se manifestă ea la fiecare individ. Pentru un individ precum Hitler, care a fost persecutat și bătut de tatăl lui, care și-a pierdut fratele mai mic și mama, care a crescut într-o societate zguduită de niște schimbări atât de radicale, încât forțele descătușate de ele au pus presiune pe structuri până le-au făcut să intre în colaps, și care a supraviețuit masacrului din Primul Război Mondial și turbulențelor sociale ulterioare, înconjurat de violență pretutindeni – unui individ ca el conștiința nu-i „spunea" același lucru pe care ni-l spune nouă, cei care nu am trecut prin nimic din toate acestea. Dar conștiința le vorbea altora din generația lui, pentru că nici una dintre experiențele lui Hitler nu era unică și nimic din cele scrise în *Mein Kampf* nu era nemaiauzit, adică tot ceea ce există în *Mein Kampf* a existat și în alte locuri în societatea de atunci. Una dintre cele mai importante surse de inspirație ale lui Hitler de pe vremea când a scris *Mein Kampf* a fost cartea lui Henry Ford *The International Jew.* Henry Ford, magnatul industriei americane, producătorul mașinilor cu același nume, era celebru în toată lumea, și cartea lui s-a făcut imediat remarcată atunci când a apărut în Germania. Hitler ținea o fotografie mare cu Henry Ford pe perete, chiar lângă mașina lui de scris, relata *The New York Times* în 1922, conform lui Ryback, și îl aclama pe Ford în discursurile lui. Ryback îl citează pe Baldur von Schirach, care era adolescent atunci când a apărut cartea lui Ford, și care spune că a devenit antisemit după ce a citit-o. „Cartea ne-a impresionat atât de mult pe mine și pe prietenii mei pe vremea aceea pentru că noi am văzut în Henry Ford întruchiparea succesului și un exponent al politicii sociale progresiste." Printre alte cărți pe care le-a citit Hitler înainte de a scrie *Mein Kampf* s-a numărat celebra *Tipologia rasială a poporului german* de Hans F.K. Günther, în timp ce, după cum relatează Ryback, Otto Strasser, unul dintre colaboratorii lui Hitler, atribuia cele mai importante concepte din *Mein Kampf* discuțiilor pe care el le avusese cu Feder, Rosenberg, Streicher și mai cu seamă Eckart, conversații în care jucaseră un rol central cărțile unor autori precum Chamberlain și Lagarde.

În *Mein Kampf* nu se menționează nimic despre ele; acolo antisemitismul este prezentat ca o concepție la care Hitler a ajuns singur, cu mult înainte ca el să devină politician. El își descrie antisemitismul ca pe ceva similar convertirii, de parcă o piesă esențială s-ar fi așezat

la locul său, permițându-i în sfârșit să înțeleagă imaginea de ansamblu a lumii. În *Mein Kampf* el leagă această experiență revelatoare de prima toamnă petrecută la Viena, dar, cum nu există dovezi ale antisemitismului în viața lui din acea perioadă, este greu de crezut. Totuși, însăși structura acelei epifanii poate da o idee despre modul în care a trăit el momentul ulterior. Iată cum o descrie el:

„Astăzi mi-ar fi greu, dacă nu chiar imposibil, să spun când m-am gândit pentru prima oară în modul cel mai serios la cuvântul «evreu». Nu țin minte ca acasă să se fi rostit cuvântul acesta atât timp cât a trăit tata. Cred că în ochii tatălui meu, cei care ar fi rostit cuvântul acesta cu dispreț ar fi fost considerați niște reacționari needucați. De-a lungul carierei sale el ajunsese la o concepție mai mult sau mai puțin cosmopolită care, în ciuda sentimentelor sale naționaliste pronunțate, nu numai că a rămas intactă, dar s-a răsfrânt și asupra mea. La școală nu am văzut nici un motiv pentru care să modific imaginea pe care mi-o formasem acasă.

La *Realschule* am cunoscut un singur băiat evreu. Cu toții am fost cu băgare de seamă față de el, dar numai pentru că unele experiențe ne-au făcut să ne îndoim de discreția lui, așa că nu-i acordam prea multă încredere. În afară de asta, eu și colegii mei nu ne-am format nici o părere deosebită în ceea ce-l privea.

Abia după vârsta de paisprezece sau cincisprezece ani am început să mă lovesc de cuvântul *evreu*, în general în legătură cu controversele politice. Aceste referiri au trezit în mine o ușoară aversiune, și nu puteam să evit sentimentul neplăcut care mă cuprindea întotdeauna când asistam la dispute religioase. Dar pe atunci nu aveam alte idei legate de problema evreiască.

Erau foarte puțini evrei la Linz. De-a lungul secolelor, evreii care trăiau acolo dobândiseră o înfățișare europeană, și uneori îi luam drept nemți. Nu-mi dădeam seama de absurditatea acestei percepții, pentru că singurul element distinctiv pe care îl vedeam era ciudata lor practică religioasă. Faptul că, după cum credeam, fuseseră persecutați din cauza credinței lor îmi transforma aversiunea față de remarcile făcute împotriva lor în oroare.

Nici nu bănuiam că exista un antisemitism sistematic.

Apoi am venit la Viena.

Năucit de valul de impresii pe care mi le-a stârnit mediul arhitectural și deprimat din cauza greutăților, nici măcar nu făceam deosebire între diferitele pături sociale din care era alcătuită populația acelui oraș gigantic. Viena număra pe atunci aproape două sute de mii de evrei printre două milioane de locuitori, dar eu nu-i vedeam. În primele săptămâni, ochii și mintea mea nu au fost în stare să facă față valului de idei și valori noi. Abia după ce m-am acomodat treptat cu noul meu cadru, și imaginea neclară a început să capete contururi limpezi, am dobândit o privire de ansamblu mai nuanțată a noii mei lumi. Și totodată m-am lovit de problema evreiască.

Nu pot spune că maniera în care m-am familiarizat cu ei a fost deosebit de plăcută. În evreu, eu vedeam doar un om care avea o credință diferită și de aceea, în virtutea toleranței, m-am împotrivit ideii că trebuia să fie atacat pe motive religioase. Prin urmare, consideram că tonul adoptat de presa antisemită din Viena era nedemn de tradițiile culturale ale unui popor măreț. Amintirea anumitor fapte petrecute în Evul Mediu mă apăsa însă, și simțeam că nu mi-ar fi plăcut să le văd repetate. În general, aceste ziare antisemite nu erau de prim rang – dar pe atunci eu nu am înțeles motivul –, și astfel le-am privit articolele mai degrabă ca pe niște roade ale indignării și invidiei decât ca pe expresia unei perspective principiale, chiar dacă ar fi fost greșită.

Convingerile mi-au fost întărite de maniera infinit mai demnă prin care presa respectabilă răspundea acelor atacuri, sau le ignora pur și simplu, iar aceasta din urmă mi s-a părut abordarea cea mai demnă de laudă.

Citeam cu nesaț așa-numita presă de calitate (*Neue Freie Presse*, *Wiener Tageblatt* etc.) și am fost uimit de pleiada de informații pe care le-o transmiteau cititorilor și de modul imparțial în care prezentau anumite probleme. Le apreciam tonul exaltat, deși uneori stilul flamboiant mi se părea neconvingător, sau chiar dezagreabil. Dar am pus toate acestea pe seama influenței covârșitoare a acestei metropole cosmopolite"

Totuși, aceste ziare îi stârnesc frecvent dezgustul prin maniera în care se gudură pe lângă Curte, amintindu-i de „strigătul de

împerechere al cocoșului de munte" I se par „o pată pe obrazul democrației liberale". Mai mult, ele duc o campanie neobosită împotriva kaizerului german, Wilhelm al II-lea, pe care-l critică „aparent cu îngrijorare, dar, am impresia, cu o răutate prost ascunsă" Hitler și-a pierdut repede încrederea în acele ziare care „se ploconeau până și în fața ultimei mârțoage de la Curte", dar în același timp exprimau îndoieli cu privire la împăratul german și „învârteau cuțitul în rană" de parcă ar fi fost un experiment științific. Unul dintre ziarele antisemite, *Deutches Volksblatt*, i s-a părut mult mai decent în aceste chestiuni. Pe deasupra, ziarele importante ridicau în slăvi Franța, lucru pe care Hitler îl găsea revoltător:

„Îți venea să-ți pleci capul de rușine că ești german atunci când dădeai peste aceste cântece de dragoste siropoase adresate «marii națiuni culturale». Obiceiul acesta jalnic de a linge cizmele Franței nu o dată m-a făcut să dau de pământ cu aceste «ziare de calitate». S-a întâmplat uneori să mă îndrept către *Volksblatt*, care, desigur, era mult mai puțin important, dar mi se părea mult mai bun în aceste aspecte. Nu eram de acord cu tonul puternic antisemit, dar am citit când și când argumente care mi-au dat prilej de reflecție"

Atunci când a sosit la Viena, Karl Lueger, primarul Vienei, și partidul lui socialist-creștin i s-au părut lui Hitler niște „reacționari" Dar după aceea, pe măsură ce a învățat câte ceva din politică, i-a judecat mai obiectiv și, într-un final, a ajuns să-i admire. Lueger și partidul lui erau antisemiți, și asta, cumulat cu neîncrederea lui în ziare, a dus la schimbarea convingerilor sale.

„Astfel, concepțiile mele despre antisemitism s-au modificat odată cu trecerea timpului, și asta a fost cea mai radicală schimbare de opinie prin care am trecut vreodată.

Prețul a fost o luptă interioară acerbă, și abia după mai multe luni de înfruntări între rațiune și simțire am declarat rațiunea câștigătoare. După doi ani, sentimentul a urmat rațiunea, și de atunci încoace i-a fost cel mai loial gardian.

În perioada acestei lupte îndârjite între educarea sufletească și gândirea la rece, instruirea pe care mi-au oferit-o străzile Vienei mi-au

fost de un incomensurabil ajutor. A venit și vremea în care eu nu mai rătăceam fără sens prin copleșitorul oraș, ca în primele zile, ci am început să văd cu ochii larg deschiși atât clădirile, cât și oamenii.

Odată, pe când hoinăream agale prin centru, m-am intersectat cu un om îmbrăcat în caftan negru și cu șuvițe negre. «Acesta e un evreu?» a fost primul lucru la care m-am gândit.

Nu așa arătau evreii din Linz. L-am studiat din priviri pe furiș, dar cu cât mă uitam mai mult la acea arătare ciudată și cu cât îi cercetam mai atent fiecare trăsătură, prima mea întrebare i-a cedat loc alteia.

«Să fie oare și german?»

Ca de fiecare dată în astfel de situații am recurs la ajutorul cărților pentru a scăpa de îndoială. Cu câțiva bănuți am cumpărat, pentru prima dată în viața mea, două publicații antisemite. Ambele porneau de la premisa că cititorul, într-o oarecare măsură, cunoștea și înțelegea problema evreiască. În plus, am fost din nou cuprins de îndoială, deoarece tonul în general era monoton, și modul de argumentare era neștiințific în cel mai mare grad.

Prin urmare, de fiecare dată reveneam la vechile mele convingeri preț de săptămâni, iar o dată, chiar pentru câteva luni.

Toată povestea mi se părea atât de monstruoasă, încât, chinuit de teama de a nu face o nedreptate, am redevenit debusolat și anxios"

Argumentul decisiv care l-a determinat pe Hitler să devină antisemit este legat de sionism și de atitudinea evreilor liberali față de acest curent, deoarece, în loc să-i renege pe sioniști pe motiv că nu erau evrei – așa cum probabil că ar fi făcut dacă ar fi fost o pură chestiune de credință –, s-au solidarizat cu ei.

„În scurt timp, această luptă aparentă dintre sioniști și evreii liberali a ajuns să mă dezguste, căci era falsă de la un capăt la altul, se baza pe minciuni și nu se potrivea cu principiile sănătoase și puritatea morală revendicate mereu de acest popor.

Trebuie spus că puritatea morală a acestui popor, ca și curățenia lui trupească, prezintă probleme. Faptul că nu iubeau în mod deosebit apa se vedea cu ochiul liber, da, de multe ori se putea observa chiar cu ochii închiși. De multe ori mi s-a făcut rău de la duhoarea

acestor oameni îmbrăcați în caftane. La aceasta se adăugau costumul lor murdar și înfățișarea lor prea puțin eroică.

Toate aceste detalii evident că nu mi se păreau atrăgătoare; dar este dezgustător să descoperi că «poporul ales» nu este doar murdar trupește, ci este și mizerabil din punct de vedere moral.

Nimic nu m-a pus atât de repede pe gânduri ca impresia pe care mi-au lăsat-o modalitățile de lucru ale evreilor din anumite domenii.

Există vreo infamie sau vreo nerușinare, mai ales în viața culturală, în care să nu fie implicat măcar un singur evreu?

De îndată ce faci o incizie într-un asemenea abces, sigur dai peste un evreu acolo, asemenea unui vierme dintr-un cadavru în putrefacție care este orbit brusc de lumină.

Evreii au decăzut în ochii mei atunci când am învățat să le recunosc activitatea din presă, artă, literatură și teatru. Toate asigurările onctuoase nu mai serveau la nimic. Nu era nevoie decât să te uiți la afișele de pe stâlpi, să studiezi numele producătorilor hidoaselor opere de două parale de la cinematograf și de la teatru, ca să te îndârjești împotriva lor. Erau ca ciuma, o ciumă morală care infesta poporul, mai rea decât ciuma neagră de odinioară! Este de la sine înțeles că, cu cât e mai scăzut nivelul intelectual al unuia dintre acești fabricanți de artă, cu atât mai mare va fi productivitatea lui, și nemernicul devine un fel de aspersor care încontinuu își împroașcă murdăria în fața omenirii. Legat de asta, trebuie să ne amintim că numărul acestor oameni este fără limită; trebuie să ne amintim că atunci când natura produce un Goethe, sunt aduși pe lume cel puțin zece mii de astfel de scriitorași care otrăvesc sufletele asemenea celui mai rău soi de purtători de germeni. Era groaznic, dar de neocolit gândul că natura părea să-i fi predestinat tocmai pe evrei să joace acest rol rușinos.

Și pentru acest motiv oare să fie ei numiți «poporul ales»?"

El continuă prin a face conexiunea dintre evrei și prostituție și traficul cu sclavi albi în Viena, declarând că nu mai putea ocoli problema evreiască, ci dorea s-o expună, și că după ce a învățat ce semne să caute, a descoperit tot mai multe legături și conexiuni, până când, brusc, a dat peste evrei fix în locul în care se aștepta mai puțin:

„Din clipa în care am descoperit că evreul era cel care conduce social-democrația, m-am simțit de parcă mi-ar fi căzut solzii de pe ochi. Astfel, lupta mea interioară a luat sfârșit. [...]

Am ajuns treptat să-i urăsc.

A fost și un lucru bun în toate acestea. Pe măsură ce observam cine deținea puterea în rândul social-democraților, sau, în orice caz, cine erau propagandiștii lor, mi-a crescut în mine dragostea pentru propriul meu neam. Luând în considerare priceperea diabolică a acestor seducători, cum puteau fi acuzate nefericitele lor victime? Cât de greu îmi fusese până și mie să înțeleg minciunile dialectice ale acestei rase? [...]

Doar aceste cunoștințe m-au ajutat să fac conexiuni mai clare între realitate și teoriile lăudăroase propovăduite de primii apostoli ai social-democraților, am învățat să înțeleg modul în care se exprimă evreii; atunci când ei vorbesc o fac pentru a-și ascunde gândurile, sau în orice caz, pentru a le masca; de aceea adevăratul lor scop nu este vizibil în vorbele lor, ci mai degrabă ascuns printre rânduri.

Aceste cunoștințe au reprezentat punctul de pornire al marii revoluții interioare prin care am trecut.

Din cosmopolitul molcom care fusesem m-am transformat într-un antisemit fanatic"

Primele fenomene pe care le pune pe seama evreilor sunt toate legate de decăderea culturală. Decăderea presei, decăderea literaturii, decăderea artei, cu alte cuvinte, decăderea omniprezentă în spațiul public. O astfel de decădere, percepută de mulți, putea fi privită fie ca expresia unei decăderi morale, fie drept cauza decăderii morale. Hitler își însușește a doua teorie, și afirmația lui poate fi interpretată de asemenea în două moduri – implicarea evreilor este fie expresia valorilor morale îndoielnice ale poporului evreu, fie expresia unei încercări de a corupe structurile morale existente, mai exact, de a distruge poporul din interior. Hitler pare să creadă că este vorba de o combinație dintre cele două, și că tocmai în politicile social-democraților devine vizibil caracterul sistematic, premeditat al acțiunilor de degradare a acestor domenii, fenomen care nu se remarcă în altă parte. Opiniile, convingerile și principiile morale, fie că sunt exprimate public sau în privat, într-o operă de artă sau într-o declarație politică, devin

conform acestui raționament niște concepte relative, ca niște gradații între bine și rău pe o scală a moralei. Această diviziune relativă este adusă într-un final spre absolut, prin adresarea întrebării: „Avem noi un drept obiectiv de a ne lupta ca să ne menținem în picioare, sau justificarea este doar subiectivă, în sufletul nostru?" Altfel spus, să fie oare cultura și morala relative, ceva ce noi hotărâm pentru noi înșine, sau au cumva un temei obiectiv? Există ceva din afară care să ne confirme convingerile morale, ceva din afară care să ne definească cultura, ceva fundamental și dat? El este de părere că există, subliniind deosebirea dintre naționalism și marxism, care este expresia deosebirii dintre nemți și evrei, într-o dimensiune pe care o numește „Lucrarea Domnului", adică natura. El scrie astfel:

„Doctrina evreiască a marxismului respinge principiul aristocratic al Naturii și înlocuiește privilegiul etern al puterii și al tăriei prin cel al numărului și al greutății lui. Astfel, ea neagă valoarea individuală a omului, contestă faptul că naționalitatea și rasa ar fi de importanță majoră, privând astfel omenirea de înseși fundamentele existenței și culturii sale. Aplicată la nivel universal, doctrina marxistă ar conduce la dispariția oricărei ordini ce poate fi omenește concepută. Și cum în acest organism, cel mai grandios pe care-l cunoaștem, rezultatul aplicării unei asemenea legi nu poate fi decât haosul, la scară planetară s-ar traduce prin nimicirea tuturor locuitorilor Terrei.

Dacă evreul, cu ajutorul credinței sale marxiste, va triumfa asupra popoarelor acestei lumi, coroana lui va constitui coroana mortuară a omenirii, iar această planetă își va urma cursul pe orbită, prin eter, fără vreo urmă de viață umană, ca în urmă cu mii și mii de ani.

Natura eternă se răzbună fără milă atunci când poruncile îi sunt încălcate.

De aceea eu cred că acționez în spiritul Atotputernicului Creator al nostru: Apărându-mă de evrei, lupt pentru apărarea lucrării lui Dumnezeu"

Cel mai important concept teoretic din acest raționament, care reprezintă miezul ideologiei politice a lui Hitler, așa cum o structurează el în *Mein Kampf*, fiind astfel focarul de la care pornesc radial toate faptele ulterioare ale naziștilor – inclusiv cele care constituie

poate cea mai mare catastrofă a omenirii, Holocaustul – este argumentul care pretinde că antisemitismul nu este legat de emoții, ci din contră, un punct de vedere rațional, la care el a ajuns pe calea unor reflecții de bun-simț. Aceasta este o distincție decisivă. Pe de o parte pentru el însuși, deoarece în cazul în care ura pe care o simțea față de evrei nu ar fi avut o motivație rațională, adică n-ar fi putut s-o explice ca fiind ceva legat de natura evreilor, atunci ura ar fi venit de la el și ar fi exprimat doar emoțiile lui, iar Hitler cu greu recunoaște existența acestora. Pe de altă parte, a fost importantă pentru cei cărora li se adresa: scriind că primul sentiment intuitiv pe care l-a avut față de evrei a fost acela că antisemitismul este o oroare, el preîntâmpina o obiecție firească, aceea că evreii erau oameni ca toată lumea, cu suferințele și bucuriile lor, cu copiii și părinții lor, cu prietenii și colegii lor, și că nu puteau fi urâți, nu te puteai întoarce împotriva lor, pentru că nu ar fi fost rațional și nici just. Asta este ceea ce simți, scrie Hitler, și nu este nimic greșit în asta; și eu la fel am simțit. Antisemitismul este revoltător. Pogromurile sunt ceva cumplit. Dar acele sentimente, care sunt profund omenești, pun un văl peste adevărata stare de fapt. Și tocmai după acest paravan, care este aproape ca o deghizare, se desfășoară activitatea evreilor, activitate care presupune să strice tot ceea ce este bun, tocmai ceea ce hrănește sentimentul că antisemitismul este greșit. Acest văl trebuie îndepărtat, și asta se poate întâmpla cu ajutorul argumentelor logice, pe care Hitler le dezvoltă în textul său. Aceasta este esența retoricii lui: eu prezint lucrurile așa cum sunt ele de fapt. Germanitatea este asociată cu diferențele: individul are valoare ca persoană, ca membru al unei rase și, prin urmare, ca membru al expresiei politice a rasei respective, care este statul național. Valoarea germanului rezidă în idealurile sale sufletești.

Evreitatea, care este sinonimă cu marxismul, este asociată cu similitudinea: atât pentru evreu, cât și pentru marxist, nu există nici o diferență individuală între oameni, ei sunt dispensabili, au valoare doar în cadrul masei, și nu există nici o deosebire rasială, ceea ce înseamnă că nu există popor și nu există state naționale. Valoarea iudeo-marxistă este materială și bănească. Totul este la fel în lumea marxistă, și această nediferențiere seamănă cu haosul. Germanitatea se bazează pe valori care formează baza distincțiilor morale, bun și rău,

altfel spus de ordin calitativ, în timp ce iudeo-marxismul se bazează pe număr și mase, adică valori de ordin cantitativ. Germanitatea își găsește legitimitatea în natură, adică în lumea biologică, pe care științele naturii au împărțit-o în clase, familii, specii, și al cărei principiu, însuși principiul vieții, este instinctul de supraviețuire, adică dreptul celui mai puternic. Și iudeo-marxismul își împrumută legitimitatea din natură, dar din acea parte a naturii care este fără viață, din lumea materială, care este moartă. Consecința iudeo-marxismului este haosul, adică lipsa de diferențieri, și, în ultimă fază, moartea și golul absolut, care reprezintă cel mai ridicat grad de uniformitate.

Mentalitatea biologistă se observă pe mai multe paliere în cadrul textului; când Hitler scrie despre domeniile culturale pe care evreii le influențează, el le numește abcese în care se practică o incizie, scoțând la iveală un evreu care este comparat cu un vierme dintr-un cadavru intrat în putrefacție. Acțiunile întreprinse de evrei sunt comparate cu ciuma, mai rea decât ciuma neagră și decât otrava. Toate acestea, jegul, ciuma, otrava, putregaiul, provin din afara sferei umane și se răspândesc în interiorul ei până o vor distruge. În viziunea lui Hitler, inițial corpul este curat, atât din punct de vedere moral, cât și fizic, și poate rămâne astfel dacă păstrează distanța față de alte trupuri, într-un sistem foarte precis de constrângeri reglementat de morală. Sifilisul, scrie el la un moment dat, adică sexualitatea patologică, este rezultatul transformării iubirii în prostituție, ceea ce este din nou din vina evreilor. „Mai devreme sau mai târziu, faptul că toată viața noastră spirituală a fost injectată de iudaism și instinctul de reproducere ne-a fost transformat într-un obiect de consum va afecta negativ familia în dezvoltarea ei", scrie el. Banii transformă toate valorile în valori comerciale, inclusiv pe cele mai măreț, precum iubirea, și consecința nu este doar o decădere a sufletului, ci și a cărnii, care cade victimă bolilor. Imaginea evreului ca aspersor care împroașcă murdărie asupra omenirii este reprezentativă pentru universul conceptual al lui Hitler, în care amenințarea transgresiunilor, contagiunii, bolilor și haosului, a celor mai rele lucruri imaginabile, își găsește o exprimare simplă, frapantă, și totuși absolut ambivalentă.

Dar în raționamentul acesta diferența dintre lumea evreiască și cea germană nu este încă absolută, pentru că accepțiunea iudeo-marxistă despre umanitate ca fiind ceva ce poate fi cântărit și măsurat, exprimat

în cifre, încă nu este interpretată drept expresia naturii evreiești, adică o parte din ființa lor rasială, ci ca o parte a culturii lor. Dreptul de a lupta pentru propriile convingeri și propria cultură este regăsit de Hitler în natură, acolo unde câștigă cel care este mai puternic, deci lupta este o dimensiune absolută, însă deocamdată nu face obiectul demersurilor sale. Situația se schimbă înspre finalul primului volum din *Mein Kampf*, când autorul trece la noțiuni de antropologie rasială după ce relatează momentul capitulării, cu resentimentele și întunecarea sufletului până la ură pe care i le-a provocat aceasta.

Antropologia rasială nu face altceva decât să transfere elemente din natură în cultură. Natura este lumea biologică a animalelor și a plantelor, tot ceea ce trăiește, și ea nu exprimă nimic altceva decât pe sine, nu se raportează la nimic altceva decât la sine; universul despre care scrie Hitler este fără Dumnezeu, dar nu este lipsit de valoare, pentru că principiile care guvernează natura, legile biologiei, generează valori, dintre care supraviețuirea și dezvoltarea speciei este primordială. Această valoare este reglementată de două principii, delimitarea și selecția.

„Există adevăruri care sunt expuse atât de clar la lumina zilei, încât poate oamenii tocmai de aceea nu le observă și nu le percep. [...]

Astfel, toți oamenii, fără excepție, rătăcesc prin grădina Naturii și își imaginează că știu totul; cu toate acestea, toți, cu puține excepții, trec ca niște orbi pe lângă una dintre cele mai evidente legi ale naturii: fiecare specie de viețuitoare de pe pământ este complet izolată și limitată în sine.

Chiar și o simplă observare este suficientă pentru a demonstra că nenumăratele forme de viață pe care le cunoaște Natura sunt guvernate de legi fundamentale de reproducere și răspândire. Orice animal se împerechează numai cu un membru al aceleiași specii: pițigoiul cu pițigoiul, cintezoiul cu cintezoiul, barza cu barza, șoarecele de câmp cu șoarecele de câmp, lupul cu lupoaica.

Numai în niște împrejurări excepționale se produc abateri; în primul rând, captivitatea, sau vreun obstacol care împiedică împerecherea indivizilor din aceeași specie. Dar în acele cazuri Natura se opune cu toată forța, și rezultatul limpede este acela că speciile degenerate nu au capacitatea de a se reproduce, sau descendenții au fertilitate

limitată; în cele mai multe cazuri, ea îi privează de rezistența la boli sau la atacurile survenite din partea dușmanilor. [...]

Consecința acestor instincte universale de a păstra puritatea rasei nu este numai deosebirea netă stabilită între diferitele rase prin trăsăturile lor exterioare, ci și similitudinea caracterelor specifice fiecăreia dintre ele. Vulpea este întotdeauna vulpe, gâsca, gâscă, tigrul, tigru etc., și deosebirea dintre specii este vizibilă prin diversele grade de forță fizică și forță brută, de inteligență, eficiență, rezistență etc. cu care este dotat fiecare specimen în parte. Nu veți găsi niciodată o vulpe care să simtă, de exemplu, mărinimie față de o gâscă, tot așa cum nu veți găsi niciodată pisici care să fie prietenoase cu șoarecii.

De aceea lupta dintre specii nu se iscă dintr-un sentiment de antipatie reciprocă, ci mai degrabă din cauza foamei și a iubirii. În ambele cazuri, Natura privește impasibilă și este chiar mulțumită de ceea ce se petrece. Lupta pentru hrana de zi cu zi lasă în urmă tot ceea ce este slăbit, bolnav sau nerezistent; în vreme ce lupta masculilor pentru o femelă îi dă celui mai puternic dreptul, sau cel puțin posibilitatea de a se împerechea. Această luptă este o modalitate de a spori sănătatea și rezistența speciei, și, prin urmare, condiția prealabilă a dezvoltării sale."

Concepția aceasta preia ideea lui Darwin despre *the survival of the fittest* și îi asociază valori. Limitare, puritate, dezvoltare, acestea sunt conceptele-cheie la Hitler, și după ce le-a fixat în cadrul naturii le conduce mai departe în cultură, pornind de la ideea că omul este în primul rând o ființă biologică, dar că și ideile și concepțiile oamenilor sunt legate de biologic, în așa fel încât doar rasele superioare dezvoltă idealuri superioare, iar supraviețuirea acestor idealuri este în strânsă conexiune cu supraviețuirea rasei. Un asemenea ideal este altruismul. Toate organismele vii au instinct de conservare, care la cele mai primitive specii înseamnă să se îngrijească doar de ele însele. Ceea ce face ca rasa ariană să fie superioară, conform lui Hitler, nu este un instinct de autoconservare mai puternic decât la alte rase, ci faptul că se exprimă într-un mod mai evoluat, depășind egoismul, lăsându-și propriile nevoi pe plan secund; arianul este capabil să

acționeze de dragul altora, să se sacrifice pentru alții, adică să lucreze pentru o comunitate care este mai mare decât el însuși.

„Arianul nu este cel mai mare din perspectiva calităților sale mintale, ci datorită voinței sale de a-și pune toate aptitudinile în slujba comunității.

Această stare de spirit, presupunând lăsarea intereselor proprii pe plan secund, în favoarea comunității, este cea dintâi premisă a oricărei culturi cu adevărat umane. Numai de aici pot lua naștere toate marile opere ale omenirii, care-i aduc autorului o răsplată neînsemnată, dar se vor transforma în cea mai de preț binecuvântare pentru urmașii lui. Da, numai așa putem înțelege de ce atât de mulți oameni sunt capabili să îndure o viață modestă, care le impune sărăcăcioase și frugale, dar care asigură existența întregii comunități. Fiecare muncitor, fermier, inventator, funcționar care lucrează fără să aibă în vedere fericirea și bunăstarea pentru sine contribuie la făurirea acestei idei mărețe, chiar dacă semnificația mai profundă a faptelor sale îi rămâne ascunsă.

Ceea ce este valabil despre muncă, privită ca bază a subzistenței și a fiecărui pas înainte pe care omenirea îl face, este aplicabil într-un grad și mai ridicat pentru apărarea omului și a culturii. Să-ți dai viața pentru ca întreaga societate să poată să trăiască, aceasta este esența spiritului de sacrificiu. Doar acesta poate să împiedice ca ceea ce a fost construit de mâna omului să nu fie demolat de mâna omului sau distrus de Natură.

Limba noastră germană posedă un cuvânt care caracterizează la perfecție acest gen de activitate: *Pflichterfüllung*, îndeplinirea datoriei; a nu avea destul pentru sine însuși, dar a servi comunitatea."

Altfel spus, perspectiva biologică asupra omului nu se referă doar la aspectul fizic, doar la culoarea părului, a ochilor, a pielii, la înălțime sau forță, ci și la proprietățile mai puțin tangibile, deci și la idealuri, adică ceea ce este privit îndeobște ca latura sufletească a omului: și aceasta este o chestiune care ține de biologie, de rasă și de sânge.

Obiecția conform căreia natura și cultura ar fi două dimensiuni distincte, și cultura ar fi superioară naturii, pentru că o folosește pe cea de-a doua în interesul ei, o gestionează și o domină, este combătută de Hitler prin următorul argument:

„Aici, desigur, întâmpinăm obiecția pacifistului modern, de o insolență și o prostie tipic evreiești! «Dar tocmai! Rolul omului este să cucerească Natura!»

Milioane de oameni repetă papagalicește această stupizenie evreiască și se imaginează foarte serios în ipostaza de cuceritori ai Naturii; deși nu au la îndemână altă armă decât o idee, și încă una atât de jalnică, încât dacă ar fi adevărată pur și simplu lumea n-ar putea să existe.

Lăsând la o parte faptul că omul nu a învins sub nici o formă Natura, ci cel mult a ridicat câte un colțișor din marele văl care-i învăluie misterele eterne, că în realitate el nu inventează nimic, ci doar descoperă, că nu domină Natura, ci s-a ridicat pe baza cunoștințelor sale privind diverse legi și secrete ale Naturii, ca să devină stăpân peste toate celelalte făpturi care nu dețin astfel de cunoștințe – lăsând la o parte aceste lucruri, o idee nu poate *cuceri* precondițiile dezvoltării și existenței omenirii, de vreme ce ideea în sine ține exclusiv de om. Fără oameni nu există nici o idee omenească în această lume, de aici rezultă că ideea ca idee a fost condiționată de existența oamenilor, și de aici întrec corolarul de legi care au pus bazele existenței.

Și nu doar atât: anumite idei sunt strâns legate de anumiți oameni. Asta se aplică îndeosebi ideilor al căror conținut nu-și are rădăcinile într-un adevăr pur științific, ci în lumea emoțiilor, sau reflectă o «trăire interioară», cum se spune în zilele noastre atât de frumos și de clar. Toate aceste idei, care nu au nici o legătură cu logica rece, ci reprezintă simple expresii ale sentimentelor, concepțiilor etice ș.a.m.d., sunt strâns legate de existența omului, existența lor datorându-se imaginației intelectuale și puterii lui creatoare. Dar tocmai asta ne obligă să ne apărăm de anumiți oameni și de anumite rase, dacă dorim ca ideea aceasta să dăinuie."

Dacă există rase superioare, atunci există și rase inferioare. Și dacă idealurile mărețe și calitățile nobile sunt atașate rasei biologice, atunci și lipsa idealurilor și caracteristicile negative sunt la fel. În acest sistem, în care totul este biologie și moștenire genetică, marea amenințare o constituie degenerarea rasei, care se poate produce dinspre interior, atunci când indivizi din rasa superioară procreează cu cei din rasele inferioare, și dinspre exterior, atunci când rasele

inferioare se contopesc cu rasa superioară. Hitler dă un exemplu de consangvinizare și-i evidențiază pericolele referindu-se la diferențele dintre culturile nord-americană și sud-americană: în primul caz populația este alcătuită în mare parte din elemente germane, și nu s-a amestecat decât în mică măsură cu rasele inferioare de culoare, în timp ce populația din America de Sud descinde din imigranții de origine latină, care s-au amestecat cu nativii de acolo „pe scară largă", după cum notează el.

Hitler împarte omenirea în trei categorii: creatorii de cultură, cei care transmit cultura și cei care o distrug. În timp ce arienii reprezintă prima categorie, evreii o constituie pe ultima. Evreii au un instinct puternic de autoconservare, dar disponibilitatea lor pentru sacrificiu trece rareori dincolo de instinctul pur egoist de a-și salva propria viață. Sentimentul de solidaritate, care pare să fie atât de pronunțat la ei, nu este altceva decât instinct de turmă, scrie Hitler.

„Este demn de menționat faptul că instinctul de turmă nu adună creaturile la un loc decât atunci când un pericol inevitabil le impune s-o facă. Aceeași haită de lupi care acum un minut s-a coalizat ca să-și atace victima s-a destrămat de îndată ce lupii și-au potolit foamea. Același lucru este valabil și pentru cai, care se unesc ca să se apere de un eventual agresor, dar se despart în clipa în care pericolul a trecut.

La fel stau lucrurile și în cazul evreului. Spiritul lui de sacrificiu este doar aparent, și se manifestă doar atât timp cât este absolut necesar pentru existența individului. Dar imediat ce dușmanul comun este răpus și prada este asigurată, armonia aparentă dintre ei dispare, lăsând loc apucăturilor lor obișnuite. Evreii se unesc doar atunci când îi amenință în mod colectiv un pericol, sau când îi tentează pe toți o anume pradă. Dacă aceste două motive nu mai există, revine la suprafață egoismul de cea mai joasă speță, și într-o clipită poporul solidar se transformă într-o haită de șobolani care se vor sfâșia între ei. [...]

În concluzie, este totalmente greșit să deducem că evreii ar avea vreun spirit de sacrificiu din faptul că strâng rândurile în timpul luptelor, sau mai bine zis în timp ce-și jefuiesc conaționalii.

Și în acest caz, purul egoism este cel care-i mână. De aceea și statul evreiesc – care ar trebui să fie organismul viu care să vegheze

la apărarea și propășirea rasei – are un teritoriu nelimitat. Pentru că delimitarea teritorială a unui stat impune întotdeauna o doză de idealism din partea rasei respective, și mai presus de toate o viziune corectă asupra noțiunii de muncă. Un stat în care teritoriul este delimitat nu poate fi stabilit sau menținut decât dacă accepțiunea generală asupra muncii este una pozitivă. Dacă această atitudine lipsește, atunci lipsește și baza necesară creării unei civilizații.

De aceea poporul evreu, în ciuda capacităților intelectuale cu care pare să fie înzestrat, nu are o cultură – cu siguranță nu o cultură proprie. Cultura de care se bucură evreul de azi este rodul muncii altora, și adesea cultura aceasta a fost distrusă de mâinile evreului."

Dacă așa stau lucrurile, dacă aptitudinile și rasa sunt interconectate, dacă idealurile și cultura sunt în esență expresii ale biologicului, iar caracteristicile rasei inferioare, adică ale celei evreiești, se regăsesc între caracteristicile rasei superioare, ariene, fără delimitări clare între cele două, amestecul dintre rase reprezintă cel mai mare pericol al acestui sistem, punând în umbră toate celelalte probleme. Lupta pentru păstrarea purității rasei este mai presus de toate celelalte lupte.

„Tot ce există aici, pe pământ, poate fi îmbunătățit. Fiecare înfrângere poate constitui punctul de pornire pentru o nouă victorie. Fiecare război pierdut poate sta la originea unei izbânzi ulterioare, fiecare greutate poate spori energia umană, și din fiecare asuprire pot rezulta forțele unei renașteri spirituale – atât timp cât rasa este păstrată pură.

Atunci când rasa nu mai este pură, fericirea interioară a oamenilor se pierde pentru totdeauna, ei sunt răpuși și nu se mai pot ridica niciodată; efectele asupra trupului și sufletului lor nu vor putea fi nicicând eliminate.

Numai examinând toate celelalte probleme ale vieții în lumina acestei chestiuni vom vedea cât sunt de neînsemnate prin comparație. Toate celelalte sunt limitate în timp – dar păstrarea purității rasei este o chestiune care va rămâne valabilă atât timp cât vor fi oameni pe pământ."

Altfel spus, pentru Hitler problema evreilor era cea mai importantă chestiune politică din Germania anului 1924, mai importantă

decât sărăcia, mai importantă decât armistițiul și semnarea Tratatului de la Versailles, mai importantă decât inflația și șomajul, pentru că această problemă, spre deosebire de toate celelalte, era legată de autenticitate și, esențial, de viața umană în sine. Astfel, corpul era adus în centrul politicii. Corpul simbolizează statul, a cărui menire este să mențină puritatea corpului și să-i asigure dezvoltarea fizică și morală în direcția dorită, ceea ce presupune să nu procreeze cu cei de rasă inferioară. Perspectiva biologică era mai presus de cea individuală, omul văzut ca trup se situa în prim-plan, înaintea omului ca persoană, și însușirile individuale nu aveau nici o importanță, pentru că indiferent de cât de bun sau de altruist ar fi fost un evreu, oricât de muncitor și nevinovat ar fi fost, el sau ea tot era vinovat(ă), prin prisma faptului că era evreu sau evreică. În acest mod, evreul individual era absolvit de vină, nu putea face nimic în această privință, în timp ce evreii laolaltă erau condamnați fără drept de apel, acuzați de o lungă înșiruire de caracteristici de care nu puteau să scape.

Exact așa am privit întotdeauna animalele, ele sunt condamnate să se exprime prin caracteristicile speciei, o apartenență de care nu pot scăpa, o pisică sau un șobolan vor fi întotdeauna în primul rând o pisică, respectiv un șobolan, înainte de a fi o pisică anume sau un șobolan anume. A condamna o pisică sau un șobolan este fără sens, cei doi nu au nici o vină, nu sunt decât exemplare dintr-o specie, nu au de ales, este absurd să folosim un concept precum morala în raport cu viețile lor. Dacă ne deranjează sau ne fac rău, nimic nu ne împiedică să-i îndepărtăm, pentru că, de vreme ce nu au o vină individuală, nu au nici drepturi individuale. Animalele nu cad sub incidența legii decât poate colectiv, ca specie protejată de pildă, dar nici asta nu ține direct de însușirile lor, dacă nu sunt dăunătoare pentru om în mod direct.

Perspectiva biologică – în care omenirea mai întâi este percepută ca rasă, un colectiv cu anumite caracteristici și idealuri, apoi ca indivizi, valoroși sau nevaloroși în funcție de rasa căreia îi aparțin, și doar în ultimul rând ca persoane cu un nume definit și cu un chip – ar putea, dacă s-ar aplica într-un stat viitor, să necesite legi noi și o nouă ordine legislativă, de vreme ce concepțiile despre responsabilitatea individuală și vina personală sunt atât de bine fixate în cultură, încât

rădăcinile lor merg până la începuturile civilizației. Singura excepție de la această regulă a civilizației ar fi războiul, doar atunci pot fi abolite responsabilitatea individuală și vina personală, deoarece în timpul războiului fiecare soldat din cealaltă tabără este mai întâi dușman, reprezentantul unui colectiv, care poate fi ucis fără ezitare, și de abia apoi este un individ. Uniforma este marca distinctivă a acestei apartenențe colective, pe care marșul o subliniază: individul, cu numele și chipul său, este întotdeauna subordonat comunității, numelui națiunii și steagului. Aceste două aspecte, care anulează în aceeași măsură identitatea individuală, unul în care omul este înțeles ca formă biologică, în strânsă legătură cu legile naturii, și a doua în care omul este înțeles drept creatură a războiului, o condiție extremă în care legile vieții civile sunt anulate, fac posibil raționamentul despre evrei din *Mein Kampf*. Ambele perspective erau exprimate frecvent în societatea din epocă, atât direct, cât și indirect. Pe lângă cartea lui Henry Ford, *Evreul internațional. Cea mai mare problemă a lumii*, cartea lui Günther, *Tipologia rasială a poporului german*, cărțile scrise de Chamberlain, Eckart și Rosenberg, cartea scriitorului american Madison Grant, *The Passing of a Great Race*, foarte importantă pentru Hitler pe vremea aceea, conform lui Ryback, care scrie că o numea „Biblia mea" și identifică unele raționamente expuse de Grant în argumentația din *Mein Kampf*.

Această paradigmă rasială însemna mai mult decât o teorie paranoică, pseudoștiințifică, era răspândită și în mediile științifice serioase, universitare, unde era prezentată drept un adevăr obiectiv, situat la același nivel cu celelalte adevăruri științifice, și asta a conferit legitimitate ideilor lui Ford, Grant și Hitler, deoarece, deși ei duceau până la extrem consecințele paradigmei rasiale, puteau pretinde că porneau de la o idee unanim recunoscută, potrivit căreia clasificarea rasială a ființelor umane era relevantă, iar rasele pure și cele impure existau, bazându-se concret pe cifre. În 1926, la un an după *Mein Kampf*, în Suedia s-a publicat o lucrare intitulată *The Racial Characters of the Swedish Nation*, ai cărei autori erau cercetători de la Universitatea din Uppsala, afiliați Institutului Național de Biologie Rasială din Suedia. Era o lucrare foarte amplă și prestigioasă care a stabilit standardul pentru studii similare efectuate în alte locuri pe mapamond. Într-unul dintre articole, „Un sinopsis orientativ al statutului raselor

din Europa", Rolf Nordenstreng definește conceptul de „rasă" după cum urmează:

„Din perspectivă științifică, termenul *rasă* denotă un grup de indivizi din una și aceeași specie, care se deosebesc de ceilalți indivizi ai aceleiași specii prin manifestarea unei combinații unice din anumite trăsături ereditare. O rasă este întotdeauna produsul unor factori de selecție în cooperare cu factori încă necunoscuți, care într-un fel sau altul transformă caracteristicile moștenite.

Rasa este un concept pur antropologic, suma caracteristicilor sale ține în primul și în primul rând de aspectul fizic. Cu certitudine există și deosebiri cognitive între rase, dar acestea sunt extrem de greu de identificat și de dovedit. Pentru moment, ele nu reprezintă nimic altceva decât niște presupuneri, și chiar dacă încercările de până acum de a găsi trăsăturile mentale specifice raselor conțin foarte probabil o doză mare de adevăr, fiind bazate pe observații bune și solide, ele conțin și o doză considerabilă de prejudecăți și de afirmații relative. Pe viitor poate că va fi dezvoltată o psihologie rasială științifică – în prezent inexistentă.

Putem să afirmăm, cu un grad mare de certitudine, existența următoarelor cinci rase mai numeroase: 1) cea *nordică*, 2) cea *est-baltică*, 3) cea *mediteraneană*, 4) cea *alpină*, 5) cea *dinarică*. La acestea putem adăuga, deși nu sunt europene, ci asiatice, rasa *anatoliană (armenoidă, anterior-asiatică)* și rasa *semitică* (*araboidă*), ultima denumire nefiind cea mai potrivită, pentru că acesta este și un termen lingvistic, dar nu s-a găsit nici o variantă mai bună.

Numele rasei nordice nu se potrivește nici el perfect, pentru că adjectivul acesta este folosit în multe limbi și ca termen lingvistic, cu sensul de «scandinav»; majoritatea persoanelor din această rasă vorbesc o limbă care nu este scandinavă, dar termenul a intrat în uz. Nordul Europei, împreună cu Germania de Nord, constituie centrul de dezvoltare al acestei rase, și în țările nordice, în Peninsula Scandinavă, este întâlnită cel mai frecvent și în forma cea mai pură. Aceasta este rasa denumită adesea «teutonică» sau «germanică», ba chiar și «kymric», «galeză». Arheologii germani îi spun uneori «Reihengräbertypus», «tipologia șirurilor de morminte». Caracteristicile acesteia sunt un ten roz-deschis, translucid; părul blond sau uneori roșiatic, moale,

adesea ondulat sau creț; o barbă deasă; ochi albastru-deschis sau gri-albăstrui; înalți de statură, cu picioare proporțional de lungi și cu un mers hotărât, elastic, cu picioarele întinse; o carură solidă; un chip lunguieț, destul de îngust, cu un nas de obicei înalt, fie drept, fie puțin acvilin, uneori cu o mică protuberanță la trecerea dintre osul nazal și cartilaj; rădăcina nazală este îngustă și înaltă; pomeții ies în evidență foarte puțin sau aproape deloc; maxilarele nu sunt pronunțate, cu dinții dispuși aproape vertical și strâns lipiți între ei; buzele mai degrabă subțiri; bărbia proeminentă; fruntea îngustă și înclinată; sprâncenele subțiri, dar destul de vizibile; ochii destul de afundați în orbite; un craniu lung și îngust (lungimea capului este de aproximativ 195 mm, indicele cefalic aproximativ 77), având bolta aproape orizontală și cu porțiunea occipitală puternic alungită. Trebuie menționat totuși faptul că atât culoarea părului, cât și forma nasului variază destul de mult. Există aproape toate nuanțele imaginabile de păr blond, de la auriu ca soarele până la galben-auriu, și de la blond-argintiu până la blondul cenușiu-închis. Pe lângă nasurile drepte și arcuite există și unele cârne, cu vârful curbat puțin în sus și puntea nazală puțin adâncită – o formă destul de răspândită în tot spectrul acestei rase.

Rasa *semitică*, pe care o putem numi și rasa *araboidă*, deoarece caracteristicile ei par să fie mai des întâlnite printre arabi decât la alte popoare, este considerată o ramură a rasei mediteraneene. Se distinge de aceasta prin faptul că are nasul mai înalt, mai coroiat, dar și mai subțire și îngust; buze mai pline, dar nu mai groase; ten mai degrabă deschis, dar niciodată rozaliu; și ochii aproape migdalați (colțul interior este mai rotunjit, iar cel exterior este mai ascuțit). Spațiul adâncit dintre bărbie și buza inferioară jos este poziționat mai sus decât la alte rase. Există mult sânge semitic la evreii sefarzi, mai puțin la evreii aşkenazi, și este foarte probabil să existe sânge semit, în proporții variabile, la toate populațiile sud-europene."

Indicele cefalic este proporția procentuală dintre lungimea capului și lățimea acestuia, în germană se numește *Kopfindex*, care nu trebuie confundat cu proporția corespunzătoare măsurată la nivelul craniului, *Schädelindex*, după cum se specifică în introducerea unuia dintre capitolele lucrării, plin de tabele cu datele furnizate de cercetători din

toată țara. *The Racial Characters of the Swedish Nation* măsoară indicele cefalic din toate regiunile Suediei, din toate comitatele suedeze, din toate comunele și din cele patru orașe mai mari, reprezentând distribuția acestuia în funcție de alimentația de bază și clasa socială și realizând comparații cu alte țări scandinave, și la fel procedează cu toate celelalte măsurători – dimensiunea trunchiului, lungimea brațelor, a picioarelor, lățimea capului, înălțimea capului, lățimea feței, înălțimea morfologică a feței, indicele morfologic al feței, indicele longitudinal și transversal al mandibulei, nasul, urechile, profilul punții nazale, culoarea ochilor, a părului, a sprâncenelor, a părului pubian, totul defalcat pe diverse categorii geografice și sociale, toate corelate apoi într-o secțiune dedicată relațiilor dintre trăsăturile antropologice și indici, unde se poate afla, de exemplu, relația dintre înălțimea feței și lungimea brațelor și apartenența la o anumită comunitate rurală și provincie. Ultimul capitol al cărții este alcătuit din fotografii de dimensiunea paginii, cu exponenți tipici ai fiecărei rase dezbrăcați la piele – copii, femei și bărbați; de exemplu, un țăran din Norrbotten apare în secțiunea „Tipologia est-baltică, relativ pură", un nomad din Jämtland este prezentat sub titlul „Prototipul lapon, relativ pur", iar un muncitor din Lappland apare în secțiunea „Tipologia raselor amestecate, lapon est-baltic"

Cea mai importantă deosebire dintre aceste texte și textul lui Hitler o constituie stilul. Această teorie rasială este scrisă într-un stil științific riguros și obiectiv, un stil la care știința apelează și în prezent, deoarece este asociat cu transmiterea adevărului. Adevăr, imparțialitate, meticulozitate, sinteză, certitudine, înțelegere – toate acestea sunt conținute în stil. Cifrele, tabelele, cuvintele latinești, totul implică adevăr și temeinicie. Impresia este întărită de faptul că textul face deosebirea clară între ceea ce poate spune cu certitudine și ceea ce nu poate spune cu certitudine. Existența unei legături între rasă și psihologie, a unei conexiuni biologice, este foarte probabilă, dar încă nu poate fi demonstrată. În modul acesta, textul sugerează că orice altceva afirmă despre rasă poate fi dovedit, deschizând în același timp posibilitatea ca rasa și psihologia să fie interconectate biologic. Observăm imediat asocierea nemijlocită dintre adevăr și stil acum,

când conținutul acestei lucrări a fost total discreditat, nu numai ca fiind speculativ și neștiințific, ci și periculos și, în ultimă instanță, rău.

Dar unde anume rezidă răul? În acel stil științific există și o anumită solicitudine, deoarece lucrurile prezentate sunt cunoștințe pe care acești cercetători le-au dobândit, nu pentru ei înșiși, ci de dragul comunității, și pe care ni le împărtășesc și nouă prin intermediul lucrărilor lor. Solicitudine și o concepție clară despre progres; această ramură a științei este nouă, nimeni nu a mai studiat aceste aspecte, nimeni nu le-a mai luat în considerare, dar, odată cu marile progrese ale biologiei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cu teoria revoluționară a lui Darwin, și înainte de el, taxonomia atotcuprinzătoare a lui Linné, odată cu înființarea unui institut care să studieze teoria rasială și deschiderea unui teren de cercetare complet nou, ne apropiem de o înțelegere mai profundă a speciei umane care va crea șanse vădite pentru noi progrese, pentru că noua biologie a raselor este în strânsă legătură cu eugenia, adică igiena rasială, prin care sănătatea și reproducerea întregii populații pot fi orientate în direcția dorită, de exemplu prin sterilizarea elementelor necorespunzătoare, precum suferinzii de schizofrenie acută, debilii mintal, criminalii incorigibili, vagabonzii și țiganii, lucru care a și fost pus în practică în Suedia, Norvegia, Statele Unite și Germania în anii '30 și '40.

Măsurile respective au fost luate pe baza acestor cercetări, sub coordonare oficială, împingând mai departe concepția despre ce era și ce putea fi statul: conceptul de sănătate a populației a apărut în acea perioadă, deoarece ideea că statul este responsabil pentru sănătatea și bunăstarea indivizilor nu este nicidecum de la sine înțeleasă, iar ideile aferente, de genul „minte sănătoasă într-un corp sănătos" sau promisiunea că sărăcia și întunericul și boala vor fi stârpite odată, soarele va străluci deasupra necazurilor și mizeriei, suferinzii urmând să sară vioi din pat, trimiterea copiilor săraci la țară pe timpul verii, vizitele asistentelor medicale la domiciliu și vaccinările au fost toate rezultatul legăturii strânse dintre corpul omenesc și stat. Și au fost întreprinse de oameni buni cu intenții bune, gândul că ar fi putut fi greșit să sterilizezi o femeie care suferă de tulburare delirantă și nu se poate îngriji singură nu era evident, deoarece, dacă femeia dădea naștere unor copii, erau șanse foarte mari ca ea să transmită boala

mai departe, ceea ce ar fi cauzat suferință copilului, dar ar fi fost și o povară pentru societate în ansamblul ei.

Împărțirea oamenilor în rase pure și rase impure, adică rase superioare și inferioare, aparține aceleiași paradigme, și mutarea omului în domeniul științei, respectiv al biologiei, este ceea ce a făcut posibilă teoria rasială a lui Hitler și apoi politica lui rasială. Fără aceasta, antisemitismul nu este decât un sentiment irațional, o gândire axată pe conceptul de „țap ispășitor", o paranoia culturală ce poate fi luată mai mult sau mai puțin în serios, dar pe baza căreia nu s-ar putea construi niciodată un program politic. Hitler a urmărit îndeaproape cercetările desfășurate pe tema eugeniei în Europa și în Statele Unite, atât înainte, cât și după ce a devenit cancelar al Reichului. Cunoștea activitatea principalilor specialiști americani în domeniu: Leon Whitney, director la The American Eugenic Society, Charles Davenport, un biolog absolvent al facultății Harvard care era un reprezentant de seamă al programului american de sterilizare, și Paul Popenoe de la The Human Betterment Foundation. Ryback citează următorul fragment dintr-un discurs ținut de Hitler pe la mijlocul anilor '30:

„Atunci când cunoaștem legile moștenirii genetice, putem într-o mai mare măsură să împiedicăm venirea pe lume a unor oameni bolnavi sau cu handicapuri grave. Am studiat cu interes aceste legi în mai multe state americane, în ceea ce privește împiedicarea reproducerii unor oameni ale căror progenituri, cel mai probabil, nu ar fi de nici o valoare, sau chiar ar fi dăunătoare pentru populația unei rase"

Hitler s-a întâlnit cu Lothrop Stoddard, un specialist american în eugenie, susținător al unei versiuni extreme a teoriei rasiale și antisemit convins, în 1939, conform lui Ryback. Pe atunci, omul de știință lucra ca corespondent la Berlin, și a primit o invitație din partea Führerului datorită muncii sale depuse în serviciul eugeniei. El i-a promis cancelarului că nu va pomeni nimănui despre întâlnire, dar ulterior a povestit cum strângerea de mână a lui Hitler a fost puternică, însă niciodată nu s-a uitat în ochii lui. Stoddard scria:

„Accentul pus de Hitler pe problema rasei și pe eugenie în urmă cu mulți ani a anticipat interesul pe care-l trezesc cele două chestiuni

în Germania de astăzi. În afara Germaniei, atitudinea este diametral opusă, în primul rând din cauza modului în care tratează naziștii minoritatea evreiască. În Germania, problema evreiască este considerată un fenomen trecător, deja rezolvat în principiu, care urmează să fie rezolvat și faptic prin eliminarea fizică a evreilor din cel de-al Treilea Reich. Opinia publică este preocupată mai cu seamă de regenerarea populației germane, proces pe care caută să-l încurajeze în diverse moduri"

Transformarea teoriei rasiale în știință și întreg aparatul de cercetare care a fost creat în jurul ei, cu instrumente speciale de măsurare a craniului, grafice și tabele, terminologie latină și un vocabular tehnic complex, legitimau această linie de gândire, și chiar dacă în *Mein Kampf* nu există nici o urmă de stil academic, cartea construiește o punte între cultură și natură, între stat și corp, între politică și biologie, elemente centrale în ideologia lui Hitler. *Mein Kampf* este versiunea extremă a acestei mentalități, și dacă mulți au considerat-o exagerată și semi-paranoică, afirmând că era imposibil ca Hitler să fi scris acele lucruri la modul serios, în orice caz, nu atunci când se apropia de vârful puterii și voia să dea o impresie de respectabilitate, ei nu au pus sub semnul întrebării țelul de bază al acestei politici, acela de a îmbunătăți fibra poporului, rasa, și de a o purta triumfal înspre un viitor cu o sănătate de fier și o moralitate impecabilă.

Ura față de evrei era străveche, predomina în lumea lui Faust, Martin Luther îi ura pe evrei, și persecutarea lor avea și ea origini străvechi, formând o parte integrantă din imaginea pe care și-o făceau despre sine și despre culturile din jurul lor, de parcă ar fi fost înrădăcinată în sate și păduri, un eșafodaj mitologic apărut cu mult înaintea Iluminismului, dar având efect în continuare; în întinsele și săracele zone agricole din Polonia, de exemplu, prejudecățile familiare despre evrei – că erau bogați, că înșelau și păcăleau lumea, că protejau doar ceea ce era al lor – făceau parte din cultură și constituiau o explicație pentru propria lor sărăcie și mizerie. Ura față de evrei a lui Hitler și a național-socialiștilor era ceva nou, în sensul că avea legătură cu modernismul, cu marile orașe și omul-masă, și nu cu istețul vânzător ambulant Papst pe care l-a zugrăvit Hamsun; evreul reprezenta finanțele internaționale și marxismul internațional. Teoria

rasială era și ea nouă, și dădea mentalității o justificare științifică care a îndepărtat-o și mai mult de mistică, plasând-o în domeniul rațiunii și modernității. Cea mai frapantă este însă reunirea misticii și modernității în propagandă, unde vechile imagini reprezentative pentru ura față de evrei – evreii ca șobolani, evreii cei avari, evreii cei răi – sunt proiectate prin intermediul noilor tehnologii, sub forma peliculelor de cinematograf și emisiunilor de radio, și sunt încorporate astfel în lumea mașinilor, neoanelor, fabricilor, telefoanelor și a filmelor, ca antiteză și preludiu primitiv al acesteia.

În *Mein Kampf*, Hitler și-a exprimat ideile despre propagandă la fel de direct cum și-a expus antisemitismul, concepțiile antidemocratice și ideologia spațiului vital, ale căror consecințe nu puteau fi altceva decât un nou război. Dar în timp ce antisemitismul și naționalismul erau dimensiuni idealiste, amalgamate cu biologia raselor, ideile lui despre propagandă erau pragmatice. Propaganda constituia cel mai important mijloc pentru atingerea scopurilor sale idealiste, și el atât de convins a fost de forța acesteia, încât nu a ascuns nimic. După cum scrie Peter Sloterdijk, Hitler era atât de sigur de el atunci când venea vorba despre puterea propagandei, încât a putut să-și destăinuie rețeta secretă. Hitler numește propaganda o armă, „pentru că este o armă, și este înfricoșătoare în mâinile celui care știe s-o mânuiască"

„A doua întrebare, sau mai bine zis reflecție, este aceasta: Cui să-i fie adresată această propagandă? Oamenilor de știință și erudiților sau păturii mai puțin educate a poporului?

Ea trebuie absolut întotdeauna să se îndrepte către pătura socială cea mai numeroasă! [...]

Misiunea propagandei nu este să-i ofere individului o instruire științifică, nu, ea trebuie să atragă atenția maselor asupra anumitor fapte, acțiuni, necesități etc., astfel încât să pătrundă în viziunea colectivă a mulțimilor, iar individului să-i fie limpede ce rol îi revine.

Întreaga artă constă în a face asta atât de bine, încât toți să fie convinși că faptele sunt reale, ceea ce se întâmplă este necesar, și ceea ce este necesar, este corect, ș.a.m.d. Propaganda nu este și nu poate să fie necesară în sine; pentru că asemenea unui afiș, ea nu are alt scop decât să capteze atenția mulțimilor, și nu să-i educe pe cei care sunt deja educați sau care se străduiesc să dobândească educație și

cunoaștere, așa că trebuie să se îndrepte asupra emoțiilor și în foarte mică măsură asupra așa-numitului intelect.

Toată propaganda trebuie să fie populară, și conținutul trebuie să fie la un astfel de nivel încât să poată fi înțeleasă până și de cei mai obtuzi membri ai publicului. Cu cât este mai mare adunarea de oameni, cu atât propaganda trebuie să se afle la un nivel intelectual mai scăzut.

Arta propagandei constă tocmai în faptul că trebuie să înțelegi emoțiile maselor largi și să găsești, printr-o formă psihologică potrivită, calea spre atenția și apoi spre inima acestor mase. Faptul că politicienii noștri străluciți nu înțeleg atâta lucru nu face decât să demonstreze cât sunt de înfumurați și leneși în gândire.

Receptivitatea maselor nu este prea mare, ei înțeleg puțin și uită foarte repede. Pornind de aici, pentru ca propaganda să dea roade trebuie să ne mulțumim cu doar câteva puncte principale și să le folosim pe acestea drept sloganuri atâta timp cât suntem siguri că până și ultimul om a priceput ce voiam noi să priceapă din sloganul respectiv. Dacă renunțăm la această regulă de bază și încercăm să atacăm pe mai multe fronturi deodată, efectul dispare, căci mulțimea nu poate nici să digere, nici să rețină informația oferită. Rezultatul va fi prost și, în final, aproape egal cu zero."

Totuși, cel mai important aspect al propagandei nu este simplitatea ei, astfel încât poate fi înțeleasă până și de cel mai puțin dotat membru al mulțimii, ci faptul că este întru totul subiectivă, că nu are nici un firicel de obiectivitate și nu este deloc nuanțată.

„Cum am reacționa, de pildă, la vederea unui afiș care face reclamă unei noi mărci de săpun, dar în același timp menționează că și celelalte săpunuri sunt «bune»?

Ne-am mulțumi să clătinăm din cap dezaprobator.

Situația nu este deloc diferită când vine vorba de reclama politică.

Propaganda nu are drept scop să pună în balanță îndreptățirile diferitelor tabere, ci să susțină exclusiv îndreptățirea părții pe care o reprezintă."

Ceea ce este surprinzător la acest fragment din *Mein Kampf* este că Hitler spune lucrurilor pe nume; propaganda este manipulare, prezentând minciuni sfruntate atât de des și atât de insistent, încât se transformă în adevăruri. Am putea crede că un politician care a scris așa ceva și-a îngropat toată credibilitatea și s-a sinucis din punct de vedere politic, dar Hitler îndrăznește s-o facă din două motive: pe de o parte, pentru că propaganda este un mijloc în raport cu o țintă, și acea țintă este atât de importantă și atât de corectă, atât de benefică pentru societate, încât toate mijloacele sunt permise pentru a o atinge, inclusiv minciuna – pragmatismul există de dragul idealismului, este servitorul lui, nu invers – și, pe de altă parte, pentru că el este sigur că propaganda funcționează și că este atât de puternică, încât o asemenea mărturisire nu-i poate dăuna cu nimic; da, într-adevăr, Hitler asta scrie, că ceea ce este complicat, obiectiv și nuanțat niciodată nu va putea atinge pătura socială cea mai numeroasă și nu va avea nici un efect asupra ei, și asta este valabil și pentru afirmațiile făcute de el scrie aici.

În zilele noastre, dialectica ne este extrem de familiară, știm cu toții că reclamele, care sunt atât de răspândite încât ne umplu viețile aproape la refuz, sunt manipulatoare și mincinoase, și că imaginea pe care o creează despre lume este o minciună, însă asta nu ne împiedică să ne lăsăm influențați și nu ne poate opri să facem ceea ce ne cer: știu că nu voi deveni un adolescent american fericit dacă beau Coca-Cola, dar întotdeauna o prefer, de exemplu, unei Jolly Cola atunci când merg la supermarket, și știu că săpunul Dove este de fapt la fel ca toate celelalte săpunuri, singura deosebire constă în ambalaj și bugetul reclamei, dar ce săpun voi pune în coșul de cumpărături, dacă nu tocmai pe acesta? Este ca și cum reclama ar fi imună la exprimarea spiritului critic, exact așa cum a scris și Hitler. Da, reclama este, din perspectiva aceasta, înrudită cu frumusețea și charisma: poate că ne dorim complexitate și știință, dar atunci când vine momentul, întotdeauna alte forțe, simple și imposibil de schimbat, vor fi cele care ne tranșează. Diferența dintre societatea noastră și a lui Hitler este aceea că noi am expulzat toate acele forțe și tot ceea ce se asociază cu ele într-un domeniu inofensiv, în lumea cel mai puțin supusă obligațiilor realității, în lumea ficțiunii și imaginii, adică în cultura

divertismentului, și nu le permitem să pătrundă în domeniile supuse obligațiilor realității, precum politica, sistemul educațional, birocrația sau sfera privată decât ca exponente ale neautenticității. Faptul că am stabilit compartimente separate pentru lucrurile autentice și cele neautentice, de care aparțin și reclama și puterea acesteia, este poate ceea ce ne salvează de forțele care, în urmă cu trei generații, au cotropit Europa. Dar asta nu va ține o veșnicie, deoarece aici există un element necunoscut, sistemul conține întotdeauna ceva ce nu poate fi spus, chiar dacă este adevărat, și într-o bună zi, ne-am putea imagina, forța adevărului va răsturna cu susul în jos jocurile neadevărului. Într-o societate fără muncă fizică grea, în care violența între semeni este reglementată, este dificil să ne imaginăm că asta s-ar putea întâmpla; niciodată o societate nu s-a aflat mai departe de revoluție ca a noastră, niciodată masele de oameni nu au fost atât de impasibile și nu s-au legănat în confort așa cum suntem noi, dar și lumea noastră are un revers, așa-numita Lume a Treia, în care violența structurală este la fel de necruțătoare și distructivă cum a fost odată și în Europa, și dacă ar fi ca această forță să pornească înspre noi, nu este sigur că binele și răul, moralitatea și imoralitatea, adevărul și neadevărul ar putea fi ținute clar la distanță unele de altele, așa cum sunt astăzi.

Viziunea lui Hitler era că sentimentele întotdeauna sunt mai puternice decât argumentele, și că forța care rezidă în „noi", nostalgia și dorința de comunitate, este infinit mai mare decât forța ce zace în solicitudinea față de „ei". Propaganda se îndreaptă către sentimente, nu către intelect, pe care îl insultă, și ceva din aceeași dinamică este valabil în ceea ce afirmă el despre superioritatea cuvântului rostit față de cel scris; cel dintâi are acces direct la sentimente și viața afectivă, și în felul acesta poate să influențeze din interior, întrucât ceea ce simte un om eclipsează întotdeauna ceea ce gândește, o opinie bazată pe emoții este percepută așa cum este ea în realitate, ceva ce noi *știm*, în opoziție cu opinia bazată pe rațiune, care este relativă într-o cu totul altă măsură, deoarece ea stă deschisă în fața argumentelor obiective, și astfel poate să fie modificată printr-un asemenea argument.

Scrisul este mereu complicat, vorbirea este întotdeauna simplificatoare, mai ales dacă este îndreptată către stări și sentimente, ceea ce scriitura, cel puțin cea politică și argumentativă, nu poate

să facă. De aceea formele de artă preferate ale lui Hitler sunt mai întâi muzica și mai apoi pictura; ambele comunică fără cuvinte, prin emoții. Faptul că el a înțeles asta și că știa cum să se folosească de influența sa politică a fost elementul care l-a deosebit de toți ceilalți politicieni contemporani.

Atunci când Hitler a devenit cancelar al Reichului în 1933, și național-socialiștii au preluat puterea în Germania, limbajul public a suferit o mutație considerabilă. A devenit mai simplu, aceleași cuvinte fiind repetate iar și iar. Klemperer face legătura dintre acest limbaj și *Mein Kampf*, care fusese publicată în 1925, susținând că acolo s-au definit toate caracteristicile limbajului nazist. Odată cu preluarea puterii din 1933, ceea ce fusese limbajul unui grup a devenit limbajul unui popor, scrie Klemperer, și partea esențială a schimbării a constat în faptul că acel limbaj și-a apropriat întregul spectru al vieții, atât latura ei publică, cât și cea privată. Politica, sistemul judiciar, economia, arta, știința, școala, sportul, familia, grădinițele și forțele militare. Național-socialiștii au acaparat totul și au făcut-o prin intermediul limbajului. Acesta este simplu, standardizat și bazat pe oralitate. Noile tehnologii, mai cu seamă radioul și cinematograful, au transformat comunicarea dintre un om și ceilalți în ceva care se petrecea în clipa de față – spre deosebire de cuvântul tipărit, care se putea citi oricând, oriunde și ori de câte ori doreai – și ajungea la toată lumea, inclusiv la cei care fie nu știau, fie nu voiau să citească. Klemperer arată cum național-socialiștii au înlăturat bariera dintre limbajul scris și cel oral, au făcut ca întreaga limbă să devină vorbire, discurs, scandări, propagandă. Nu exista nici o demarcație între discursul ministrului propagandei și articolele semnate de el, nici o demarcație între sfera publică și cea privată. Asta descrie Klemperer, mutația produsă, începând cu 1933, nu doar în limbajul statului, ci și în limbajul fiecărui om luat în parte. Statul vorbește ca un singur om, o singură voce care pătrunde în mințile tuturor, și omul de rând, care face parte din mulțime, în curând vorbește la fel ca statul, devenind portavocea lui. Toate ziarele, toate revistele, toate emisiunile radio, toate romanele, toate poeziile, toate cărțile de știință sunt colorate de acest limbaj, care nu se oprește acolo, ci se răspândește pretutindeni, printre toți:

„I-am ascultat pe muncitori vorbind în timp ce măturam pe străzi și munceam în uzină: fie în scris, fie în vorbire, din partea unor oameni educați sau needucați, auzeam mereu aceleași clișee și același ton. Chiar și printre cei mai persecutați și care prin urmare erau dușmani ai nazismului, inclusiv în rândul evreilor, acel limbaj, LTI [*Lingua tertii imperii*], era dominant în conversații și scrisori, inclusiv în cărți, atât timp cât s-a mai permis publicarea lor; era un limbaj pe atât de omnipotent pe cât era de sărac, într-adevăr, omnipotent tocmai datorită aridității lui"

Klemperer, un evreu asimilat, se poziționează încă de la începutul cărții în exterior; ceea ce face acest limbaj, prin construirea unui sentiment extrem de puternic de solidaritate, a unui „noi" care trece peste toate demarcațiile politice și de clasă, incluzându-i pe cei mai săraci oameni ai străzii și pe cei mai înstăriți membri ai înaltei burghezii în același întreg acaparator, adică în Germania și în germanitate, este să-i excludă pe Klemperer și pe ceilalți evrei, „noi" nu-i include, ci îi expulzează, cu același avânt cu care-i reunește pe ceilalți. Evreii devin „ei". Evreii care au un nume cu rezonanță germană sunt obligați să-și ia încă un nume, dar evreiesc, precum „Israel" sau „Sara", astfel încât originea lor să devină vizibilă în orice context, în timp ce pentru nemți s-a întâmplat exact opusul, interzicându-li-se să aibă nume evreiești. Nici un copil neamț nu avea voie să se numească Lea sau Sara. Când se ofereau informații prin telefon și se dicta ceva pe litere, nu era permis să folosești D de la David – iar această interdicție a fost impusă de autorități în 1933. După aceea, evreii au trebuit să poarte semnul galben cu steaua lui David, pe care scria „evreu", *Jude*, cu caractere ce aminteau de scrierea ebraică. Litera „J" de la „*Jude*" apare în toate documentele; Klemperer scrie că pe cea mai recentă cartelă de mâncare cuvântul „evreu" fusese tipărit de șaizeci de ori. Evreii sunt separați de restul cetățenilor mai întâi prin intermediul limbii. Numele, cuvântul de pe insignă, litera. Simultan, nemții devin mai nemți; numele nou-născuților dobândesc o sonoritate germană. Dieter, Detlev, Uwe, Margit, Ingrid, Uta sunt cele pe care Klemperer le notează din anunțurile de nașteri dintr-un ziar din Dresda. Și toponimele se schimbă, toate numele slave sunt germanizate. În Pomerania 120 denumiri sunt modificate, în Brandenburg,

175, în Silezia, 2700, în Gumbinnen, 1146. Apoi și străzilor din orașe li se dau alte nume, adesea cu conotație istorică. Klemperer vede o astfel de stradă în Dresda; se numește Tirmannstrasse, și sub acest nume scrie: „Magister Nikolaus Tirmann, primar, decedat în 1437"

Limbajul cultivă ceea ce este german, ceea ce este specific zonei și ceea ce are rezonanță istorică, și asta chiar dacă, odată cu noile tehnologii și statul totalitar limbajul nu mai are caracter local și nici istoric, lucru vizibil într-unele dintre sloganurile vremii, în care modernitatea se contopește cu Evul Mediu. De exemplu: „Fallersleben, sediul fabricii Volkswagen" sau „Nürnberg, orașul Zilelor Partidului Reichului" După cum notează Klemperer, naziștii adaugă terminația arhaică „*gau*", însemnând provincie, pentru a lega denumirile de vechea istorie germană, și denumesc „*mark*" regiunile de frontieră, precum în „Ostmark" pentru Austria și „Westmark" pentru Olanda, stabilind astfel o legătură strânsă cu aceste țări care ulterior va legitima invadarea și ocuparea lor. Toate aceste schimbări contribuie la crearea unei identități anume. Klemperer se situează în afara acestei identități, dar nu complet, deoarece este căsătorit cu o femeie ariană și la început e considerat asimilat; din această cauză, identitatea lui nu se regăsește nici în „noi", nici în „ei", ceea ce-i dă posibilitatea să observe clar ambele tabere. Modificarea identității, pe care limba standardizată, atotcuprinzătoare și atotacaparatoare a naziștilor o operează zi de zi, săptămână de săptămână, are un impact direct asupra vieții sale.

În 1933, Klemperer era încă profesor la universitate. El povestește despre o angajată de acolo, Paula von B., o femeie inteligentă și simpatică, nu tocmai tânără, care lucra ca asistentă pentru un profesor de la catedra de germanistică. Ea provenea dintr-o familie de ofițeri aparținând vechii aristocrații. Klemperer presupune că este liberală și filoeuropeană, cu o oarecare nostalgie pentru gloria epocii imperiale, dar nimic nu-i dă de înțeles că politica ar juca un rol important în viața ei. În ziua în care Hitler a devenit cancelar al Reichului, cei doi se întâlnesc pe coridor. Ea, care de obicei este serioasă și are o mină gravă, merge în pas voios și tineresc și este îmbujorată.

– Cât sunteți de radioasă! o complimentează Klemperer. Cărui eveniment fericit îi datorăm acest fapt?

– Unui eveniment extraordinar! Mai este nevoie să vă spun? Mă simt cu zece ani mai tânără! Ba nu, cu nouăsprezece! Nu m-am mai simțit astfel din 1914!

– Mie îmi spuneți asta? Cum puteți afirma aceasta în condițiile în care puteți vedea, citi și auzi cum oameni pe care-i cunoașteți bine sunt denunțați, cum sunt condamnate cărți pe care mai demult le respectați, sau cum sunt respinse toate valorile intelectuale pe care dumneavoastră până acum…

Ea, alarmată, îl întrerupe cu gentilețe, scrie el.

– Stimate domnule profesor! Nu m-am așteptat la o reacție așa de nervoasă din partea dumneavoastră! Ar trebui să vă luați vreo două săptămâni de vacanță și să nu citiți absolut deloc ziarele. Pentru moment nu ar trebui să lăsați niște fleacuri care sunt absolut imposibil de evitat într-un context cu schimbări atât de radicale să vă rănească și să vă distragă privirea de la ceea ce este esențial. În foarte scurt timp veți vedea lucrurile altfel. Sper să pot veni în vizită la dumneavoastră în curând.

Și, cu un călduros „Transmiteți salutări familiei", a ieșit pe ușă ca o adolescentă fâșneață, scrie Klemperer. În lunile care au urmat n-a mai văzut-o, până când într-o zi ea a trecut pe la departamentul lor. Simte că e de datoria ei de femeie germană să facă o mărturisire, în speranța că și pe viitor va fi considerată prietenă.

– Datoria de german, nu mi-ați mai spus niciodată așa ceva înainte, o întrerupe el. Ce are de-a face „german" sau „negerman" cu niște chestiuni private sau universale? Sau doriți să ne țineți un discurs politic?

– „German" sau „negerman" este foarte relevant! ripostează ea. Este singurul lucru esențial! Știți, asta am învățat de la Führerul nostru, sau ne-am reamintit, în cazul în care uitasem. El ne-a adus din nou pe calea cea bună!

– Și de ce ne povestiți nouă asta?

– Trebuie să recunoașteți și dumneavoastră, trebuie să înțelegeți că eu îi sunt totalmente loială Führerului. Dar să nu credeți cumva că asta mă va face să renunț la sentimentele de prietenie față de dumneavoastră.

– Și cum s-ar putea reconcilia aceste două sentimente? Și ce spune Führerul despre șeful dumneavoastră anterior, Oskar Walzel, pe care-l

admirați atât de tare? Și cum se pot reconcilia ele cu umanismul pe care-l găsiți la Lessing și alți autori, despre care îi puneți pe studenții dumneavoastră să scrie eseuri? Și cum... dar este complet inutil să mai continui cu întrebările.

La fiecare propoziție rostită de el, ea scutură din cap cu lacrimi în ochi.

– Nu, chiar mi se pare complet fără sens, pentru că tot ceea ce mă întrebați dumneavoastră este rodul rațiunii, și sentimentele care se ascund îndărătul acesteia izvorăsc din amărăciunea provocată de amănunte nesemnificative.

– De unde altundeva ar trebui să-mi vină întrebările dacă nu din rațiune? Și ce anume este esențial?

– V-am spus deja: faptul că ne-am întors acasă, ne-am întors acasă! Și asta trebuie și dumneavoastră să simțiți, trebuie să vă abandonați sentimentelor! Și măreția Führerului trebuie mereu să fie prezentă pentru dumneavoastră – lăsați la o parte neplăcerile pe care le înfruntați pentru moment... Și clasicii noștri? Eu nu cred deloc că sunt în contradicție cu Führerul. Nu trebuie decât să fie citiți în mod corect, Herder, de exemplu – și mai devreme sau mai târziu vă veți lăsa cu siguranță convinși!

– Și ce vă face să fiți atât de sigură?

– Credința, evident, sursa tuturor certitudinilor. Și dacă nici asta nu vă spune nimic, atunci Führerul are dreptate când îi atacă... – aici, notează Klemperer, ea cu greu a reușit să-și înghită cuvintele „pe evrei", după care a continuat – când atacă inteligența sterilă. Pentru că eu cred în el și țin să vă spun și dumneavoastră acest lucru.

– În acest caz, stimată doamnă von B., cel mai bine ar fi să amânăm pentru o perioadă nedeterminată această discuție despre convingeri și întreaga noastră prietenie...

O revede după cinci ani, în 1938, atunci când intră într-o bancă, unde tocmai se anunță la radio anexarea Austriei de către Germania. Era extatică de-a dreptul, scrie Klemperer, ochii îi sclipeau, nu stătea în poziție de drepți ca ceilalți, rigiditatea posturii și salutului ei semănau mai curând cu o convulsie frenetică. Ulterior, el a auzit pe cineva povestind amuzat cum că doamna von B. ar fi fost cea mai devotată susținătoare a Führerului, dar vorbitorul a adăugat și că era complet inofensivă. Prima femeie, cea care i-a dăruit un măr, a rămas neutră

față de naziști, deși a fost influențată de limbajul lor, însă cea de-a doua femeie, asistenta profesorului Walzel, era o adeptă fanatică. Ambele erau femei obișnuite, și ele au făcut nazismul posibil. Klemperer nu înțelege asta, în Hitler el nu vede decât un monomaniac urlător, și în nazism nu vede altceva decât o insuportabilă reducție a omului. Tot asta vedem și noi. Dar este cert că oamenii de atunci trebuie să fi văzut ceva complet diferit, ceva care le-a conferit înflăcărare, speranță și încredere în viitor.

Faptul că această Paula von B. compară primăvara lui 1933 cu vara anului 1914 nu este întâmplător, pentru că entuziasmul stârnit în Germania atunci când Hitler a preluat puterea amintește de valul care a măturat țara la izbucnirea Primului Război Mondial. În biografia pe care i-o dedică filosofului Martin Heidegger, Rüdiger Safranski descrie atmosfera din mediul universitar din acele luni, când inclusiv evreii s-au lăsat luați de val. În martie 1933, Eugen Rosenstock-Huessy a ținut o cuvântare în care a spus că revoluția național-socialistă era încercarea nemților de a înfăptui visul lui Hölderlin. Iar la Kiel, în vara lui 1933, Felix Jacoby a ținut un discurs despre Horațiu după cum urmează:

„Ca evreu sunt într-o postură incomodă. Dar ca istoric, am învățat să nu percep realitățile istorice dintr-o perspectivă personală. Încă din 1927 am votat pentru Adolf Hitler și sunt foarte fericit că în anul ridicării naționale mi se îngăduie să țin un discurs despre Augustus. Augustus este singura personalitate din istoria lumii care poate fi comparată cu Hitler"

Această declarație a fost făcută după boicotul magazinelor evreilor, care a lovit din plin pe data de 1 aprilie, și după ce evreii au fost excluși din funcțiile publice prin legea din 7 aprilie 1933, notează Safranski. Heidegger, care împreună cu Wittgenstein se număra printre filosofii cei mai valoroși și mai de seamă ai secolului, a devenit nazist și s-a înscris în NSDAP. El și toți ceilalți au văzut în național-socialism și în Hitler o mișcare politică ce a pătruns dincolo de politică și a atins autenticul, cea mai profundă zonă a umanului, acolo unde se aflau sentimentele, comunitatea, adevărul și valorile, dincolo de administrație, birocrație și pragmatismul politicii contemporane.

Heidegger descrisese viața publică drept antiteza autenticului prin conceptul de „*das Man*", „impersonalul «se»", ființa neautentică ce exprima media, în care existența individuală era reglementată de ceilalți și într-un fel dispărea printre ceilalți. El a numit asta dictatura „impersonalului «se»"

„În această ne-ieșire în evidență și neputință a distingerii, impersonalul «se» (*das Man*) își desfășoară adevărata sa dictatură. Ne bucurăm așa cum *se* bucură îndeobște; citim, privim și judecăm literatura și arta așa cum *se* privește și *se* judecă; deopotrivă ne desprindem de «marea masă» și ne retragem așa cum se retrage îndeobște; ne «indignăm» de tot ceea ce îndeobște se consideră demn de indignare. Impersonalul «se», care nu este nimic determinat și care suntem toți, deși nu ca sumă, prescrie felul de a fi al cotidianității.

[...]

Distanțarea, caracterul mediu și nivelarea constituie – ca moduri de a fi ale impersonalului «se» – ceea ce cunoaștem sub numele de «spațiu public». El reglează în primă instanță orice explicitare a lumii și a Dasein-ului și el are întotdeauna dreptate. Și totul se petrece așa nu în virtutea unei relații de ființă privilegiate și primordiale cu «lucrurile», nu deoarece spațiul public dispune – pentru că și-ar fi adjudecat-o expres – de o transparență a Dasein-ului, ci în virtutea nepătrunderii până la «fondul lucrurilor», deoarece el este insensibil față de toate deosebirile de nivel și de autenticitate. Spațiul public învăluie totul în obscuritate și face să treacă ceea ce este astfel învăluit drept ceea ce e prea bine cunoscut și accesibil oricui."

În dictatura lui *das Man*, a impersonalului „se", se întâmplă ca ceea ce este unic și o expresie personală să fie sancționat și reprimat, bagatelizat până la nivelul la care toți pot să afirme ceva despre asta, dar într-o formă în care acel lucru este de nerecunoscut, ceva radical diferit, nivelat și, privit în adâncime, lipsit de calități. În societate, prin intermediul mijloacelor de informare în masă care se adresează celor mai mulți, asta se întâmplă în fiecare zi. Din această perspectivă, jocul politic, ai cărui actori își urmăresc propriile agende și fac lobby în numele propriilor interese, nu permite ca vreun lucru să rămână unic sau neexemplificat, aceasta este arena inautenticului prin

excelență. Existențialismul lui Heidegger, în care ființa, adică ființa adevărată și autentică, este situată în afara limbii, ba mai mult, este inaccesibilă limbajului și gândirii raționale, se apropie de misticism, aflându-se la *vedbande*, la marginea pădurii, ca să folosim cuvântul lui Olav Nygard, adică la granița cu divinitatea. Ființa noastră în lume este ceva ce înțelegem prin rațiune, dar rațiunea înțelege prin reprezentare, și atunci ființa pe care o înțelegem este ceva imaginat. Stările de spirit prin care trecem, care întotdeauna fac parte din noi, sunt o altă modalitate de bază prin care relaționăm cu lumea. Nu știm de unde vin sau ce înseamnă, știm doar că ele sunt mereu acolo. Ele ne sunt date, tot așa cum și existența noastră ne-a fost dăruită. Vorbirea, adică *logos*-ul, în acest sistem nu este nici limbă, nici rațiune, scrie traducătorul în norvegiană al lui Heidegger, Lars Holm-Hansen, ci articularea a ceea ce este de înțeles, a ceea ce este inteligibil. Vorbirea nu este același lucru cu limba, ci este fundamentul limbii. Limba este reprezentarea a ceva care deja a fost articulat în vorbire. În vorbire sunt incluse și tăcerea, și ascultarea. Atunci ne situăm complet în afara rațiunii. Atmosfera, tăcerea, ascultarea, tot ceea ce limba nu poate să articuleze, dar care este prezent în limbaj, în limbajul ființei. Aici, în acest spațiu de dincolo de rațiune, în regatul stărilor sufletești și a sentimentelor, la granița cu religia și cu extazul mistic, foarte, foarte departe de ziare și de pompoasele lor editoriale politice, departe de prezentările de modă, cabarete și evenimente sportive, aici s-a întâlnit Heidegger cu național-socialismul. Viața adevărată opusă vieții false. Vorbirea non-lingvistică a sentimentelor versus raționalitatea lingvistică.

Safranski descrie atmosfera de atunci după cum urmează:

„Au fost demonstrații copleșitoare în numele noului spirit al comunității, jurăminte colective depuse sub cupole scăldate în lumină, focuri de tabără aprinse în munți, și discursurile Führerului difuzate la radio, pentru care lumea îmbrăcată elegant se aduna în piețele publice, în aulele universităților și în taverne. În biserici se intonau cântece în onoarea naziștilor care preluaseră puterea. În discursul ținut la biserica Sfântul Nicolae pe data de 21 martie 1933, ziua Sărbătorii de la Potsdam, prelatul Otto Dibelius, *Generalsuperintendent*, declara: «De la nord la sud, de la est la vest, un nou val de voință străbate statul

german, un dor, ca să-l citez pe Treitschke, „de a nu mai fi privați de una dintre cele mai nobile senzații din viața unui om", aceea de mândrie plină de entuziasm față de propriul stat». Atmosfera acelor zile este greu de descris, afirmă Sebastian Haffner, care a trăit personal acel eveniment. Aceasta a format adevărata bază a puterii pentru noul *Führer-Staat*. A fost – nu pot s-o spun altfel – un sentiment larg răspândit de izbăvire, de eliberare față de democrație."

Despre al Treilea Reich, cu toate manifestațiile populare, toate defilările cu făclii, toate cântecele, sentimentul apartenenței la comunitate – care le provocau o bucurie sinceră participanților –, ne putem face o idee urmărind filmul lui Riefenstahl despre congresul partidului desfășurat la Nürnberg în anul următor, în 1934, în care toate aceste elemente sunt prezente. Totul este regizat, însă ceea ce exprimă filmul depășește punerea în scenă, deoarece emoțiile sunt mai puternice decât orice analiză, iar aici emoțiile sunt eliberate. Nu este politică, este ceva dincolo de ea. Și este ceva bun.

În mai 1933, filosoful Jaspers l-a vizitat pe Heidegger la biroul acestuia. Descrierea făcută de el întâlnirii este preluată de Safranski:

„Heidegger însuși părea schimbat. Imediat după sosirea lui, s-a creat o atmosferă care ne-a distanțat. Național-socialismul devenise un fel de drog al populației. M-am dus în biroul lui Heidegger ca să-l salut. «Este ca în 1914...» am început eu să spun, vrând să continui: «Din nou vedem această otrăvire a maselor cu iluzii», dar când l-am văzut pe Heidegger aprobându-mi radios primele cuvinte, restul mi-au rămas în gât... Stând față în față cu Heidegger, care el însuși era cuprins de această beție, n-am fost în stare să-i spun că se afla pe drumul greșit. Nu mai aveam deloc încredere în persoana lui schimbată. Mă simțeam amenințat eu însumi de acea forță la care acum aderase și Heidegger...

Tânjirea după simplitate s-a dovedit la fel de puternică la Heidegger ca la contemporanii lui, Hitler și Wittgenstein, dar dacă ultimii doi au stabilit o graniță până la care adevărul putea fi exprimat prin limbaj și au văzut acest lucru ca pe o calitate matematică a limbajului, Heidegger a găsit adevărul de cealalată parte a graniței, în

ceea ce este imposibil de rostit. Într-un discurs ținut la Tübingen în data de 30 noiembrie 1933, Heidegger a spus următoarele, în citarea lui Safranski:

„A fi primitiv înseamnă ca, din proprie voință și mânat de un impuls lăuntric, să te plasezi acolo unde lucrurile încep să fie primitive, să se lase purtate de forțele interioare. Tocmai pentru că este primitiv, studentul începător are o chemare către implementarea noilor cerințe legate de cunoaștere"

În național-socialism, filosofia și politica se contopesc într-un punct exterior limbajului și rațiunii, unde orice complexitate dispare, dar nu dispare și profunzimea. Se poate privi astfel: rațiunea și obiectivitatea, analiza și argumentul, asociate cuvântului scris, se mișcă în plan orizontal printre oameni, aflându-se mereu în afara lor, întotdeauna printre ei, întotdeauna în mișcare, în rețele de o complexitate uriașă și de asemenea proporții, încât pot să corecteze și să modeleze eul într-o măsură infinit mai mare decât poate eul să le corecteze și să le modeleze; pe când emoțiile și stările sufletești, asociate cu vorbirea, cu prezența concretă a unei persoane în fața alteia, sunt o dimensiune verticală, sunt legate de biologic și, prin urmare, de moarte, dar și de tot ceea ce este viu și muritor, în moduri ce nu pot fi rostite, doar bănuite: noi suntem singuri, noi suntem unul și unul, dar prin vocea mereu concretă, mereu asociată cu un anumit individ, dintr-un anumit loc, se depășește singurătatea, este promisiunea pe care vocea ne-o aduce, consecința ultimă fiind că prin ea se depășește și moartea. Toate drapelele, simbolurile și ritualurile sunt îndreptate fără cuvinte spre această țintă. O făclie care luminează în beznă poate să facă un suflet să palpite, uralele unei mulțimi pot să te ducă pe culmile fericirii, și este o fericire să fii prezent și să faci parte din ceva ce cunoști și cu care rezonezi. Oh, știm cu toții asta, e vorba de inima care bate și sângele care curge. Aceasta este viața și lumea, acestea sunt râurile, pădurile, câmpiile, adierea vântului printre copaci. Ce ar putea rațiunea să facă pentru a se ridica la nivelul lor? Mă refer aici la diferența dintre o poezie și sutele de analize care s-au scris pe marginea ei. Sau, cum a spus Hitler în discursul ținut la Potsdam în 23 martie 1933:

„Germanul, măcinat de contradicții lăuntrice, atât la nivelul intelectului, cât și al voinței, și prin urmare neputincios în acțiune, devine incapabil să-și cârmuiască viața. El visează la legile care guvernează stelele și pierde contactul cu pământul de sub picioare… În cele din urmă, pentru germani a existat mereu doar calea care duce spre interior. Fiind un popor de cântăreți, poeți și gânditori, au visat la o lume în care trăiau ceilalți, și de abia când nevoile și restriștea le-au dat lovituri cumplite, nostalgia a lăsat loc dorinței de a se ridica, de a construi un nou imperiu și așadar, o nouă viață"

Și limbajul folosit în statul național-socialist era orientat către emoții; nu erau importante nici semnificația lexicală a cuvintelor, nici aspectul analitic și argumentativ, ci tot restul, ceea ce limbajul exprima fără să rostească, ceea ce reieșea din ton, voce și pronunție. „Tu nu ești nimic, poporul tău este totul", așa suna un slogan din perioada nazistă, scrie Klemperer, și acest mesaj a fost repetat constant, atât direct, cât și indirect. „Poporul", se striga, „Germania", se striga, „noi, noi, noi", se auzea pretutindeni.

Eu personal niciodată nu am simțit că fac parte dintr-un „noi" Întotdeauna, încă din copilărie, am avut senzația că mă aflam undeva în exterior. Nu pentru că m-aș fi considerat prea bun, ci dimpotrivă, nu m-am simțit niciodată destul de bun încât să fac parte dintr-un „noi", nu mi se părea că meritam asta. Eu nici nu am vreo apartenență clară la vreun loc anume; pe Tromøya, unde am crescut, eram priviți ca niște venetici, așa că n-am nici un drept să spun că sunt originar de acolo. Sentimentul de excludere a fost cel mai apăsător la liceu, unde toți vedeau că nu eram îndeajuns de bun, și acel sentiment mi-a întărit senzația de outsider; ceva era ciudat la mine. Ah, mă treceau fiorii de fericire atunci când ceilalți mă primeau în cercul lor, de exemplu în autobuzul închiriat pentru petrecerea de absolvire, dar în același timp știam că de fapt nu eram cu ei, ci doar cu mine însumi. Întotdeauna am avut un singur prieten, niciodată mai mulți deodată, niciodată nu am avut un „noi". M-am obișnuit cu asta în studenție, încetând să mai sper la altceva, m-am mulțumit să umblu cu gașca fratelui meu, am cântat în trupa lui, știam că de aceea mi se permitea și mie să particip. Rolul de scriitor m-a salvat; asta îmi legitima izolarea, eu eram cineva aparte, eram artist.

Vara aceasta am trăit pentru prima dată o experiență diferită. A fost paradoxal, pentru că eram singur când s-a întâmplat, și cu toate acestea m-am simțit parte integrantă dintr-un „noi", iar sentimentul a fost atât de puternic și de bun, încât am plâns. Adică, acela a fost unul dintre motivele pentru care am plâns. Au existat multe alte motive, pentru că acum mă refer la masacrul de pe Utøya, unde un bărbat doar cu câțiva ani mai tânăr decât mine a pornit prin pădure și a omorât copii și adolescenți, unul câte unul, șaizeci și nouă în total. Am plâns. N-aș fi plâns dacă ar fi fost șaizeci și nouă de copii și tineri uciși de o bombă la Bagdad, sau care ar fi murit într-un accident la Sao Paulo, dar masacrul acesta s-a întâmplat acasă, acela a fost sentimentul care m-a copleșit, și acest fapt, că eu aveam un loc numit „acasă", nu-l mai simțisem până atunci. Am plâns când am văzut. Am sunat-o pe mama, am sunat-o pe Linda, l-am sunat pe Geir, care era în Norvegia. Toate gândurile și emoțiile mele se concentrau asupra celor întâmplate. Din când în când deveneam perfect conștient de oroarea petrecută acolo, pe insulă, și-mi dădeam seama de consecințele pe care urma să le aibă, dar apoi sentimentul dispărea. Era înconjurat de întuneric. Era întunericul durerii, dar și întunericul neștiinței, și era întunericul morții. Dar în imaginile difuzate de acolo era lumină, și eu cunoșteam acea lumină – era lumina de lângă un fiord din Norvegia, dintr-o zi ploioasă de iulie. Da, toate imaginile transmise de acolo îmi erau familiare. Pinii de un verde închis care creșteau chiar lângă apă, lângă stâncile alb-cenușii pe care apa, și ea cenușie, le cuprindea grea și nemișcată. Acolo, în mijlocul acelui spațiu familiar, zăceau corpuri acoperite de plastic. Din interiorul insulei se difuzau imagini cu supraviețuitorii. Unii zăceau pe jos și primeau îngrijiri, unii se urcau în autobuze, alții mergeau de colo colo, înfășurați în pături de lână. Unii stăteau îmbrățișați. Unii strigau, alții plângeau. Erau niște tineri norvegieni obișnuiți. Ambulanțele erau niște ambulanțe norvegiene obișnuite. Mașinile de poliție erau mașini de poliție norvegiene obișnuite. Și apoi imaginile cu cel care se plimbase pe insulă și împușcase oamenii unul câte unul erau imaginile cu un norvegian obișnuit, cu un nume obișnuit. A fost o tragedie națională. A fost și tragedia mea. Voiam să fiu și eu acolo, simțeam și eu acel imbold puternic, pentru că norvegienii s-au adunat la manifestații enorme, în liniște, sute de mii de oameni care se

plimbau pe străzi ținând trandafiri în mâini. Am simțit acea atracție față de „noi"-ul familiar mie, față de sentimentul de apartenență, sentimentul de a face parte din ceva bun și important. Mai multă democrație, o deschidere mai mare, mai multă iubire. Același lucru îl declarau politicienii norvegieni, același lucru îl enunța și poporul, același lucru mi-l spuneam și eu în timp ce mă uitam la televizor și plângeam, era atât de puternic sentimentul, era atât de puternic valul de sentimente care mă cuprinsese, și erau sentimente candide, veneau din inimă, cele întâmplate se petrecuseră acasă, mulțimea de oameni de pe străzi erau poporul meu.

Acum că am ieșit din starea de șoc, nu mai înțeleg acele sentimente. Mi se par false, autoinduse, eu nu cunoșteam pe nimeni dintre victime, cum aș fi putut să fiu atât de îndurerat pentru ei? Și cum aș fi putut să am un sentiment de apartenență atât de puternic? Sentimentele au fost incontestabile, pentru că au măturat totul în calea lor în zilele cât au durat.

De abia după aceea am înțeles că în joc trebuie să fi fost acele forțe, acea forță enormă din cadrul „noi"-ului care se năpustise asupra poporului german în anii '30. Atât de bun trebuie să fi fost sentimentul acela, atât de multă siguranță trebuie să le fi insuflat acea identitate. Toate drapelele, toate făcliile, toate manifestațiile: acesta este efectul pe care trebuie să-l fi avut.

În opoziție cu „noi" se afla „ei"-ul evreilor. Limbajul prin care era redat acest „noi", care într-un anume sens îi dădea corp, constituia noua identitate, se poate interpreta în două moduri, ca un limbaj care invocă măreția, toate sentimentele care se găsesc în afara limbajului, în strânsă legătură cu idealurile și ființarea în lume, dar și în sens opus, ca o depreciere imensă a capacităților limbii, o dureroasă reducere, un *stretto*, în care însăși umanitatea amuțește. Klemperer prezintă lucrurile astfel:

„Și aici transpare una dintre cauzele sărăciei de care suferea *Lingua Tertii Imperii*, explicație mai profundă decât se vede cu ochiul liber. Limba nu era sărăcăcioasă doar pentru că toți trebuiau să urmeze aceleași tipare, ci, mult mai important, pentru că limitarea autoimpusă nu îngăduia decât exprimarea unei singure laturi a ființei umane.

Orice limbă care poate să se exprime liber va deservi toate necesitățile omenești; ea deservește atât rațiunea, cât și simțirea, ea este comunicare și conversație, solilocviu și rugăciune, pledoarie, poruncă și invocare. LTI servește doar pentru scopul invocării, indiferent dacă tema aparține de sfera privată sau publică – nu, asta este greșit, LTI nu mai face deosebire între sfera privată și cea publică, tot așa cum nici între limba scrisă și cea vorbită nu mai face – totul rămâne în oral și totul rămâne public. Pe unul dintre afișele lor scrie: «Tu nu ești nimic, poporul tău este totul». Ceea ce înseamnă că nu ești niciodată singur cu tine însuși, niciodată nu ești singur împreună cu cei dragi, ci ești mereu sub supravegherea propriului tău popor"

Tot mai multe lucruri nu-și mai găsesc locul în limbaj; pe de o parte, se interzice ceea ce este personal și autonom, iar pe de altă parte, ceea ce este alambicat, ceea ce are sensuri multiple, sunt interzise ezitările, incertitudinile și lentoarea, și când toate acestea sunt reduse la tăcere, nemaiavând loc să se exprime, ele dispar. Întrebarea dacă dispar doar din limbă, sau dacă dispare și ceea ce le creează este poate cea mai arzătoare dintre toate întrebările iscate după instalarea naziștilor la putere, deoarece se referă la o problemă de identitate care nu este absolut deloc neutră, adică nu are un caracter tehnic sau instrumental, ci este legată direct de umbra cumplită care, prin exterminarea evreilor, s-a așternut asupra omenirii.

Nimeni nu poate spune care a fost motivul exterminării evreilor. Nu se poate trasa nici o legătură între, de exemplu, abrutizarea minților din tranșeele Primului Război Mondial, tendințele *völkisch* ale culturii germane de dinainte de război, naționalismul înfloritor din perioada interbelică, marele crah financiar din 1929, inflația și șomajul în masă, dezvoltarea biologiei rasiale, ura patologică și charisma lui Hitler, umilirea Germaniei prin Tratatul de la Versailles și exterminarea evreilor, pentru că nu există nici una. Holocaustul s-a produs în această societate, acolo și-a avut originea, dar era ceva ce societatea nu putea sau nu voia să numească, ceva ce în momentul respectiv, când primele trenuri cu evrei se îndreptau spre est, era aproape ireal, se petrecea la marginea umanității, în tăcere și aproape invizibil, pentru că din toate declarațiile puținilor martori reiese același

lucru: ei și-au întors privirile. Tăcerea descrisă de angajatul căilor ferate poloneze în interviul din *Shoah* este elocventă. Acea tăcere a însemnat exterminarea evreilor. Gălăgia produsă de o mulțime de oameni care brusc încetează, tăcerea care se așterne peste peisajul care nu demult răsunase de vocile lor. Vântul care adie din când în când printre copaci, ciocăniturile cuiva care bate la o ușă undeva în depărtare, niște sunete pustii. Cum este posibil ca atât de mulți oameni, peste o mie, să stea în perfectă liniște? Unde erau ei? Tăcerea semnifică neantul; atunci ceea ce a existat nu mai există, și asta face tragedia imposibil de înțeles, exterminarea evreilor este ceea ce nu mai există. Da, este neantul. Cum putem noi să ne raportăm la ea într-un mod veridic? Dacă alegem pe cineva care s-o reprezinte, un individ cu nume și istorie, cu familie și prieteni, o privim prin prisma sorții individului respectiv, conferindu-i demnitate, deoarece omul în chestiune avea demnitate în virtutea faptului că era om, dar tocmai acea demnitate a lipsit în Holocaust, și acea absență l-a făcut posibil. Dacă nu alegem un individ care să reprezinte exterminarea evreilor, atunci nu le dăm victimelor un nume, ci ne gândim la ele ca la un număr de șase milioane, generalizând atrocitatea, și nici asta nu este adevărat, pentru că nu au fost șase milioane de evrei uciși, ci au fost unul și încă unul și încă unul, înmulțit cu șase milioane. Cele două perspective se exclud reciproc.

Shoah, care nici măcar o dată, pe durata celor nouă ore și jumătate, nu renunță la datoria morală pe care o are față de această problematică, oferă singura soluție posibilă, aceea de a privi Holocaustul ca pe un fenomen contemporan, în ideea că putem înțelege numai ceea ce a ajuns până la noi, ne putem raporta la lagăre numai așa cum sunt ele acum, toate distruse, cu excepția Auschwitz-ului; prin urmare, documentarul prezintă amintirile și non-amintirile celor care au fost acolo, în calitate de supraveghetori, de supraviețuitori, de vecini, de conductori de tren, de birocrați, și nimic mai mult: prezentul pur, din care amintirile constituie parte integrantă. Astfel, absența este însăși forma; toți vorbesc despre ceea ce nu există, în cadrul a ceea ce există, și imposibilitatea acestui lucru, la toate nivelurile, constituie tema centrală a filmului. Cum putem noi să vorbim despre ceva

despre care nu se poate vorbi? Ceva care scapă oricărei denumiri, pentru că însăși denominarea lui îl transformă în ceva ce el nu este?

Exterminarea evreilor a avut loc în afara limbajului, ea nu a fost denumită, fiind o întâmplare mută, și evreii înșiși se aflau în afara limbii, exilați în propriile corpuri, într-un „ceva", într-un vid nenumit, care, la rândul său, a fost ras de pe fața pământului. Una dintre cele mai edificatoare scene din *Shoah* este interviul cu Czeslaw Borowi, care locuia lângă gara din Treblinka în timpul războiului. Pe atunci era un tânăr care zilnic vedea trenurile sosind pline cu evrei; a observat cum fiecare om își aștepta rândul, și trebuie să fi înțeles pe deplin ce urma să li se întâmple la doar câteva sute de metri mai departe. La un moment dat, Borowi imită vocile evreilor din trenurile supraîncărcate. „Ra ra ra ra", spune el. „Ra ra ra ra." Parcă ar fi sunetele unui animal sau ale unei păsări. Aceasta era limba lor pentru el.

Richard Glazar, care se afla într-unul dintre aceste trenuri, într-un vagon obișnuit cu locuri pentru pasageri, de parcă ar fi plecat în vacanță, povestește că după gara de la Treblinka trenul a mers încet, aproape la pas, prin pădure, și era vară și cald, și au văzut acolo un tânăr care le-a făcut un semn. Băiatul a făcut un gest scurt cu mâna în dreptul gâtului, ca pentru a le arăta ca vor fi decapitați. Glazar nu a înțeles semnul. Două ore mai târziu, toți pasagerii cu care călătorise erau cenușă. Glazar a fost cruțat pentru că era nevoie de forță de muncă, și astfel a supraviețuit.

Czeslaw Borowi face și el același semn atunci când este intervievat, adică își trece mâna rapid pe la gât. Și doi frați care locuiau acolo, în ferma de lângă lagăr – și care au auzit strigătele de ajutor și care au simțit mirosul de cadavre putrezite și de cadavre arzând, în timp ce ei arau pământul și își îngrijeau animalele, iar mirosul se simțea pe o rază de mai mulți kilometri – și acei frați au făcut gestul respectiv în repetate rânduri. Probabil că tocmai unul din acești frați îi făcuse semn lui Glazar. Acel semn, care nu era în mod direct sadic, dar exprima o *Schadenfreude*, a constituit singura comunicare dintre ei și evrei. Din punctul lor de vedere, limba evreilor era *ra ra ra ra*, iar gestul scurt din dreptul grumazului era limba în care ei li se adresau evreilor. Ceea ce reiese din această scenă este că oamenii intervievați nu știu ce dezvăluie. Ei sunt antisemiți în mod evident, și chiar dacă

se numără printre foarte puținii martori ai exterminării, nu știu ce înseamnă aceasta și nu par să înțeleagă defel amploarea tragediei. Maniera în care își expun neștiința este dureros de privit, pentru că o fac cu deplină nevinovăție. Ei pur și simplu nu știu.

La fel de izbitoare este o scenă în care sunt intervievați câțiva locuitori din Chelmno. Chelmno era locul în care s-a desfășurat pentru prima dată exterminarea în masă a oamenilor. Oamenii dintotdeauna au fost exterminați, dar ceea ce s-a întâmplat la Chelmno a fost ceva nou din punct de vedere calitativ, ceva ce nu se mai văzuse și nu se mai făcuse până atunci. Oamenii care urmau să fie uciși erau transportați la un castel, acolo erau obligați să se dezbrace complet, erau fugăriți pe un coridor, apoi pe o rampă, până la un camion. Ușile erau închise, țeava de eșapament era cuplată cu un furtun, astfel încât incinta se umplea cu monoxid de carbon. După ce mureau toți, camionul pornea înspre pădurea de la marginea orașului. Ușile se deschideau, trupurile neînsufletite ale celor care se înghesuiseră instinctiv spre ieșire se prăbușeau pe jos. Cadavrele erau aruncate în gropi comune. După un timp, acolo s-a construit un cuptor enorm, și corpurile îngropate erau scoase din nou și arse, și toate cadavrele celor aduși ulterior au fost și ele arse. Noutatea a constituit-o faptul că asta nu s-a întâmplat o singură dată, ci de mai multe ori pe zi, timp de doi ani. Castelul a fost după aceea distrus, cuptoarele au fost distruse, n-au mai rămas decât niște resturi de ziduri într-o poiană din pădure.

Întunecată e pădurea, și tăcută. În apropiere curge un râu. Flăcările se înălțau până la cer, povestește Simon Srebnik, care, în vârstă de treisprezece ani în 1941, a lucrat la cuptoare. Mai multe camioane au fost aduse pentru creșterea capacității, iar la un moment dat s-a hotărât ca evreii care soseau să fie adunați în biserică, în loc de castelul acela părăginit. Chiar în fața bisericii au fost intervievați localnicii acelei așezări rurale, strânși în jurul lui Simon Srebnik; cu toții își aduc aminte cum el le cânta soldaților germani, fiind un fel de mascotă pentru ei, cum soldații l-au învățat la rândul lor cântece germane, iar acum, când stau în jurul lui Srebnik – actualmente un om de vârstă mijlocie –, bucuria revederii este evidentă. Ei povestesc în detaliu ce s-a întâmplat atunci și ce anume au văzut. Relatează că biserica din

spatele lor era plină de evrei, sacristia era plină de geamantanele lor, și povestesc de câte transporturi de camion era nevoie până se golea biserica. Unul dintre intervievați face un pas în față și relatează despre un rabin despre care auzise pe vremea aceea, și care spusese că evreii erau vinovați de moartea lui Iisus, că aveau mâinile pătate de sângele lui, iar atunci când realizatorul îl întreabă dacă chiar crede că evreii erau de vină, el răspunde că nu face decât să repete cuvintele rabinului. Sătenii continuă să-și depene amintirile, numărul oamenilor din fața camerei tot crește, iar ei se holbează în obiectiv cu un interes și cu o bucurie prost mascate, aproape ca niște copii. La un moment dat, o procesiune iese din biserică, și sătenii se străduiesc să nu stea în calea camerei, își trag copiii la o parte, pentru ca aparatul să poată filma procesiunea care este mândria așezării rurale. Habar n-au ce ne arată, habar n-au ce vede aparatul de filmat, n-au înțeles nimic din cele întâmplate acolo, le pare rău, evident, măcar atât au înțeles și ei, dar nimic din toate astea nu i-a pătruns. În tot acest răstimp în care trece mulțimea, prin fața bisericii unde mai multe mii de evrei și-au petrecut ultimele ore din viață, în mijlocul sătenilor, stă Simon Srebnik. Este imposibil de spus la ce se gândește. Chipul lui este complet impenetrabil.

Ulterior el povestește că singurul lucru la care visa atunci când lucra la cuptoare erau cinci felii de pâine. Nu putea înțelege ce se petrecea, fiind prea tânăr, zice el, și era obișnuit cu moartea din ghetou, acolo mureau oameni tot timpul. Înainte de a părăsi satul, nemții l-au împușcat în cap, dar el a supraviețuit, și în filmul documentar se întoarce în acel loc pentru prima dată, cântând vechile cântece ale soldaților germani într-o barcă ce înaintează pe un râu îngust. Într-un alt sat sunt intervievați cei care locuiesc acum în fostele case ale evreilor. Una dintre persoane este mândră de educația copiilor săi, o alta spune că evreicele le furau bărbații, și unul dintre bărbați declară că el este fericit că evreii nu mai sunt acolo, dar nu este fericit că acest lucru s-a produs într-un asemenea mod. Oamenii aceia lasă impresia că se simt flatați de atenția care li se acordă. Toți acești oameni trăiau acolo pe atunci, tocmai din mijlocul lor, din societatea lor, au fost adunați evreii și duși la moarte, și în districtul lor au fost gazați și arși evrei. Interviurile au fost luate la finele anilor '70 și la începutul anilor '80. Atunci deja trecuseră peste trei decenii, și

acea întâmplare este o întâmplare oarecare dintre alte întâmplări. Antisemitismul lor fățiș are ceva nevinovat, deoarece ei nici în ruptul capului nu știu ce anume dezvăluie, sau, mai corect spus, cui i se dezvăluie. Antisemitismul lor este îngust, moștenit prin transmitere socială, legat de lipsa educației și de sărăcie. Dar este oare malefic? Oare erau răi oamenii care au luat casele evreilor și care s-au bucurat astfel de creșterea nivelului de trai? Oare sunt răi oamenii aceștia care se mișcă vioi de colo colo ca să arate unde erau îngrămădite geamantanele evreilor, bucuroși că vor apărea la televizor? Ei nu știu ce fac, deoarece sunt nevinovați. Ei nu ar fi capabili să comită crimele la care au fost martori. Exterminarea pe care au organizat-o și au pus-o în aplicare germanii a fost ceva calitativ diferit, la cu totul alt nivel decât persecutarea obișnuită a evreilor.

Pentru a organiza și a pune în aplicare așa ceva este nevoie, în primul rând, de o voință uriașă; se știe ce rezistență uriașă întâmpină ideea de a ucide. Și pentru soldați, pe timp de război, este dificil, chiar și atunci când în fața lor sunt oameni înarmați care-i pot ucide oricând. Aici a fost vorba despre oameni neînarmați care niciodată nu au ridicat mâna împotriva lor, până și prichindei de doi sau trei ani, fete și băieți, femei tinere și bărbați, bătrâni și bolnavi, și numărul lor, într-un interval de doi ani, este de trei ori mai mare decât numărul total de germani uciși în Primul Război Mondial. Exterminarea nu este ceva care pur și simplu se întâmplă; ea poate avea loc doar prin mobilizarea unei voințe enorme, deoarece trebuie înfrântă o rezistență infinit mai mare din partea oamenilor pentru a-i convinge să acționeze, dar dacă urmărim desfășurarea acestei operațiuni, cum a luat naștere și cum a fost pusă în practică, voința este aproape complet absentă, pentru că este tocmai ceva care pur și simplu se întâmplă, aproape de la sine, ceva ce pur și simplu trebuie îndurat.

Țăranii din satul polonez nu au înțeles ce s-a întâmplat și care au fost implicațiile. Întrebarea este dacă noi înțelegem. Pentru că nu țăranii simpli din satul polonez, ghidați de antisemitismul lor provenit din lipsa educației, au fost cei care au exterminat evreii. Germanii au fost aceia; din Berlin, München, Dresda, Frankfurt, din marile orașe ale Europei, o societate modernă și educată, aflată pe un loc fruntaș în lume din punct de vedere tehnologic și cultural, aspect valabil

inclusiv pentru generația de care aparținea și Hitler, și care o precede doar cu trei generații pe a noastră. Noi putem spune că cercul care conducea Germania atunci era alcătuit din criminali barbari, brutali și fără scrupule, dar ei nu au fost decât o mână de oameni, contra șaizeci de milioane de locuitori ai țării, și ei se aflau la putere pentru că exprimau ceea ce poporul își dorea, erau reprezentanții lui. Dar dacă limităm totul la Germania și spunem că decăderea societății germane a condus la asta înseamnă să simplificăm prea mult. Polițiștii norvegieni, și nu cei nemți, au fost cei care au identificat, localizat, strâns laolaltă și deportat bărbați, femei și copii norvegieni de care s-a ales cenușa la Auschwitz. Și bărbații, femeile și copiii care au fost făcuți scrum aveau vecini, cunoscuți, colegi și prieteni. Aceia și-au lăsat privirile în pământ, s-au uitat în altă parte, de parcă nimic nu se întâmpla. Așa a fost în Norvegia, așa a fost în Germania, la fel a fost pe întreg continentul. Nu se întâmpla nimic, sau aproape nimic. Nimani n-a știut. Nimeni n-a văzut. Și apoi s-a terminat. Atunci ne-am dat seama că ceea ce se întâmplase nu fusese neînsemnat, ci dimpotrivă, ceva atât de extrem și de asemenea proporții, încât nu avea precedent în istorie.

Cum să înțelegem asta? Că în timp ce se desfășoară întreaga acțiune nu se observă nimic, faptele sunt trecute sub tăcere și nu sunt luate în seamă, și cei care văd ce se petrece nu știu ce văd, dar după ce se termină totul este interpretat ca un punct terminus al omenirii, limita noastră ultimă, ceva ce niciodată, dar absolut niciodată nu trebuie să se repete. Cum poate aceeași întâmplare să conducă la două perspective atât de diferite? Și cum putem noi să știm ce să nu repetăm niciodată, dar absolut niciodată, de vreme ce nici măcar nu știam că s-a petrecut ceea ce s-a petrecut? De ce s-a văzut pentru prima dată totul doar după ce s-a terminat și când nu a mai rămas nimic de văzut? Atunci toți oamenii erau morți, toate barăcile și toate cuptoarele fuseseră deja demolate, fuseseră plantați copaci și urmele fuseseră șterse.

În continuare nu se știe cine a murit. Numele lor s-au pierdut, s-au transformat în cifre, și ei nu le-au primit înapoi, au rămas tot cifre: șase milioane. Eu nu cunosc numele nici unui singur om care să fi fost mai întâi gazat într-un camion la Chelmno, apoi prefăcut

în cenușă într-un cuptor, și cenușa aruncată în râul care curge prin apropiere, în timp ce fragmentele nearse, femururile, au fost zdrobite până au devenit praf și pulbere și au fost aruncate la rândul lor în râu. Eu știu doar cifra: 400 000. Nu cunosc nici numele vreunei persoane care a fost gazată și arsă în Treblinka; știu doar cifra: 900 000.

Pe de altă parte, cunosc numele celor mai mulți lideri ai Partidului Național-Socialist german. Hitler, Göring, Goebbels, Himmler, Bormann, Hess, Speer, Rosenberg. Și nu doar atât. Le cunosc și fețele, și știu destul de multe despre viețile lor și despre caracterul lor. Disproporția este frapantă: Hitler este un nume cunoscut de toată lumea și care fiecăruia îi spune ceva. Oamenii a căror exterminare a ordonat-o Hitler au putut fi uciși doar prin expulzarea lor din limbă, prin ștergerea numelor acestora, prin reducerea la dimensiunea corpului lor, prin dezrădăcinarea lor din societate, care reprezintă umanitatea, toate acestea printr-un proces de reducție care s-a finalizat prin aneantizarea lor: au devenit niște cifre, așa cum sunt și acum. Ce putere deține un nume se vede doar atunci când numele este așezat alături de cifre. Hitler, pe de o parte, șase milioane de evrei, pe de altă parte. Hitler a înviat două milioane de germani din mormintele lor în *Mein Kampf* și i-a adus în Germania, plini de noroi și sânge, pentru a le reaminti cetățenilor despre sacrificiul făcut de ei de dragul națiunii. Dacă, teoretic, s-ar ridica din mormânt cele șase milioane de oameni care au fost exterminați la umbra celui de-al Doilea Război Mondial, și dacă i-am aduna pe câmpiile din Polonia și dacă l-am așeza pe Hitler în mijlocul lor, atunci va fi evident adevăratul raport dintre ei, deoarece el ar fi un singur om în mijlocul a șase milioane de voci, viața lui nu ar fi decât o singură viață în mijlocul a milioane de vieți. Această mulțime impresionantă de oameni se preschimbă în funcție de distanța pe care ne-o luăm față de ea. Dacă stăm foarte departe, dacă privim de undeva de sus, vedem doar o masă de corpuri, membre, capete, ochi, păr, guri, urechi, vedem omul pe o creatură biologică și materială, iar această optică a făcut posibilă incinerarea lor; tocmai incinerarea a dezvăluit, de parcă ar fi fost o nouă perspectivă asupra umanității, faptul că n-avem nici o valoare, că suntem interșanjabili: viața care se ridică într-o fântână. Viața omenească, un morman de scoici pe stâncile de la malul mării, oamenii ca niște cărăbuși și alte insecte, oamenii ca un banc de pești agitându-se în

năvod. Dar dacă ne apropiem tare de tot de fiecare dintre ei, atât de tare încât să le auzim numele când ni le șoptesc, și dacă putem să-i privim în ochi, unde se arată sufletul fiecăruia, unic și imposibil de înlocuit, și dacă l-am asculta pe fiecare povestind despre o zi din viața lui, înconjurat de prietenii apropiați, de familie și de prieteni, o zi obișnuită într-un loc obișnuit, cu toată bucuria și fragilitatea ei, cu gelozia și curiozitatea ei, cu rutina și spontaneitatea ei, cu fantezia și plictisul ei, cu ura și dragostea ei, atunci ni se relevă opusul, unicul, nu sub forma lui „eu", ci ca o condiție a „eu"-lui. Și acela ești tu.

În timp ce încărca leșurile în cuptorul enorm din care flăcările se ridicau până la cer, învăluit de întunericul pădurii, Simon Srebnik, băiatul în vârstă de treisprezece ani cu o voce frumoasă, fantasma despre viitor, având două lucruri în minte. Primul erau cinci felii de pâine. Asta era tot ceea ce-și dorea. Al doilea lucru pe care și-l imagina era că atunci când totul avea să se termine avea să fie complet singur. Că nu va mai fi rămas nici un alt om pe pământ, în afară de el. El căra leșuri unul după altul sau își cânta frumoasele cântece pe câmpii fără să nutrească nici un gând, cu excepția faptului că dincolo de asta, dacă scăpa cu viață, nu avea să mai existe nimic. Și Richard Glazar povestește despre clipa în care au început să ardă cadavrele la Treblinka, pentru că era întuneric și pădurea forma parcă un zid în fața lagărului și flăcările se ridicau înspre cer, și unul dintre evreii care lucrau acolo, și care era cântăreț de operă, a intonat „Eli, Eli, lama sabactani", „Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, de ce ne-ai părăsit?" Acea clipă, pe care o descrie el în dialogul cu Gitta Sereny, în cartea acesteia despre Treblinka și despre comandantul lagărului de acolo, Josef Stangl, *Into that darkness*, și pe care el i-o povestește și lui Claude Lanzmann, nu este zguduitoare în același mod în care sunt zguduitoare atrocitățile, pentru că ele, fiind de o infamie incomprehensibilă, au fost comise de alții și sunt ceva imposibil de acceptat în cadrul capacităților propriului eu, astfel că le denumim „răul", nu, acel moment este zguduitor într-un mod complet diferit, pentru că în monumentalitatea sa, prin invocarea lui Dumnezeu și drept consecință prin frumusețea sa copleșitoare, trădează adevărul omului în favoarea adevărului divinității. Acesta este momentul în

care Dumnezeu moare. Nu pentru că i-a părăsit, ci pentru că divinul aparține acelei perspective care a făcut posibilă exterminarea.

Îmi dau seama că subiectul exterminării evreilor este tabu abia acum, când scriu despre el. Parcă ar exista un drept de proprietate exclusivă asupra Holocaustului, conform căruia nu oricine poate să scrie despre el, ci doar cineva care, într-un fel sau altul, și-a câștigat acest drept, fie cineva care a fost acolo personal, fie cineva care a intervievat pe cineva care a fost acolo, sau se poate scrie despre el într-o manieră moralmente constrângătoare, unde ambivalența este exclusă. Trebuie să fii ireproșabil atunci când scrii despre asta, doar așa ai dreptul s-o faci. Motivele celui care scrie trebuie să fie altruiste, necomerciale, nespeculative, bune și onorabile. Într-un roman se poate spune orice despre Dumnezeu, și probabil că textul va fi numit o blasfemie, dar nu la modul cel mai serios; indignarea morală provocată de blasfemie nu mai există. Când vine vorba despre Holocaust, sub nici o formă nu se poate scrie orice, da, acesta este singurul fenomen din societatea noastră în legătură cu care nu este posibil să fii blasfemator, în sensul că indignarea pe care o stârnește o eventuală ofensă este unanimă și extrem de virulentă. Acolo este limita. Dar ce fel de limită este aceasta? De ce se află ea tocmai aici? Și de ce este ea atât de fragilă?

Atunci când condamnăm glumele despre Holocaust cu o asemenea forță morală, o facem pentru că apărăm ceva sau protejăm ceva, de exemplu o valoare care este sacră. Dar ce anume apărăm noi în acest caz? Ce anume obținem dacă transformăm această tragedie în ceva intangibil? Despre ce valoare este vorba? Istoricul englez David Irving a intrat la pușcărie pentru că era de părere că nu au existat camerele de gazare. Acela a fost un punct de vedere, și nu o acțiune. Pentru ce alte opinii riști să faci închisoare? Nu sunt prea multe; mie nu-mi vine în minte nici una.

Holocaustul a dobândit toate însemnele caracteristice ale tabuurilor. Tabuurile sunt modalitatea unei societăți de a se apăra de forțe nedorite. Le faci vizibile prin negație, plasezi un „nu" în jurul lor, și astfel le transformi în ceva care există în afara cotidianului, în afara zonei în care viața normală, prin însăși existența ei în cadrul

normalității, se desfășoară ca o posibilitate perpetuă. Ce este specific Holocaustului este tocmai opusul a ceea ce noi am făcut din el. Ce este specific Holocaustului este că a avut un caracter banal, proxim și local. Holocaustul a însemnat familii separate și făcute să se reunească. A însemnat trenuri care au părăsit ghetourile din Polonia, Germania, Olanda, Belgia, Grecia, Cehoslovacia, Lituania, Letonia – toate sub dominație germană –, au străbătut întreaga Europă și s-au oprit în mici gări din zonele rurale ale Poloniei. La Treblinka, Sobibor, Auschwitz, Belzec, evreii soseau fie dinspre est, de unde fuseseră alungați, fie dinspre vest, unde se refugiaseră. Ei credeau că erau aduși în lagăre de transfer sau lagăre de muncă. Apoi erau separați, femeile și copiii în partea dreaptă, bărbații la stânga, erau puși să se dezbrace, apoi treceau printr-un tunel delimitat de garduri de sârmă și intrau într-o încăpere în care erau gazați, erau scoși de acolo și fie erau arși, fie îngropați. Aceste lagăre nu erau mari. Treblinka avea o lungime de șase sute de metri și o lățime de patru sute, și cei care lucrau acolo erau relativ puțini, 150 de soldați ucraineni și 50 de soldați SS. La Treblinka erau de asemenea așa-numiții evrei buni de muncă; aceștia făceau muncă fizică înainte de a fi la rândul lor gazați și arși. Într-o zi obișnuită din perioada de vârf, cum o numește Glazar, au fost aduși zece mii de evrei în lagăr. După câteva ore, trupurile lor dispăruseră. Această situație s-a repetat vreme de doi ani. În acel interval, acolo au fost uciși între 800 000 și 1 200 000 de oameni. Aceasta este o cifră pe care nici un om nu o poate pricepe. Dar era ceva obișnuit, o rutină, pe care ei înșiși o numeau producție, producție de morți. Producția de morți la Treblinka era primitivă în comparație cu Birkenau, spune Franz Suchomel, un soldat SS care a lucrat în lagăr.

Ce vreau să spun cu asta este că a fost real. Și prin real, vreau să spun concret. Și prin concret, vreau să spun local. Și s-a aflat foarte aproape de normalitate. Da, atât de aproape de normalitate, încât a putut să treacă neobservat. Tot ceea ce este mai sinistru se sintetizează în asta. Primii oameni care au fost gazați în cel de-al Treilea Reich nu erau evrei, ci oameni cu handicap psihic sau fizic. Procesul s-a numit eutanasiere din compasiune, și a venit în urma legii de sterilizare, care a fost dată în 1933 și care permitea sterilizarea persoanelor cu boli transmisibile genetic, iar naziștii, înainte de implementarea programului de eutanasiere din compasiune, au obținut, conform

lui Sereny, o evaluare de specialitate lungă de o sută de pagini, de la un profesor care preda teologia morală la universitatea catolică din Paderborn, pe numele său Joseph Mayer. Raportul lui Mayer pornea de la un scurt istoric, apoi etala argumente pro și contra, ajungând în acele din urmă la probabilismul iezuit:

„Există puține decizii morale care să fie prin excelență rele sau bune. Majoritatea deciziilor morale sunt ambigue. În cazul unor astfel de decizii echivoce, dacă există motive rezonabile și «autorități» rezonabile care să sprijine opinia personală, atunci opinia personală poate fi hotărâtoare, chiar dacă există alte motive și «autorități» raționale care li se opun"

El conchidea că moartea asistată era justificabilă, deoarece existau motive și autorități raționale atât pro, cât și contra. Din documentul descris de Sereny s-au realizat cinci exemplare, ele niciodată nu au fost găsite și deci nu au existat; ca aproape toate celelalte elemente legate de acest subiect, care fie au fost distruse, fie au circulat sub formă de zvonuri pentru a legitima sau pentru a nega ceva. Mutenia care învăluie această moarte și administrarea ei este aproape totală. Dar programul de eutanasiere a fost oricum pus în practică, peste o sută de mii de oameni au fost omorâți, poate chiar mai mulți. Acolo a fost vorba despre puritatea rasei, a avut motive științifice și juridice întemeiate, începând cu sterilizarea, continuând cu gazarea unor oameni care erau atât de suferinzi și neajutorați, încât acțiunea a fost privită ca o ușurare atât pentru persoanele în cauză, cât și pentru apropiații lor.

În *Mein Kampf*, în principiu, problema evreiască se află în interiorul aceleiași sfere, a purității rasiale, a controlului statului asupra corpului biologic, a igienei raselor și a sănătății populației, dar, în vreme ce sterilizarea și eutanasierea se încadrau în limitele legislative și în limitele a ceea ce autoritățile și populația considerau acceptabil, chiar dacă cele două subiecte erau controversate, exterminarea unui popor întreg era ceva absolut nemaiauzit și de neconceput. Atunci când s-a luat decizia exterminării evreilor, pe la finele anului 1941, ordinul s-a dat verbal, de către Hitler lui Himmler, și la primele lagăre

de exterminare construite în iarna aceea, majoritatea responsabililor au fost transferați de la proiectul de eutanasiere. Uciderea unor oameni la o asemenea scală nu se mai întâmplase niciodată până atunci, nu mai existaseră experiențe de acest gen decât în camerele de gazare din programul de eutanasiere, care constituise punctul de pornire. Uciderea evreilor pe Frontul de Est, inclusiv a femeilor și a copiilor, se realiza prin execuții care necesitau mult timp și un personal numeros, și ar fi fost o metodă nepractică în cazul acesta. Ceea ce i-a preocupat pe ei a fost întrebarea: cum să ucizi cât se poate de mulți oameni, cu atât de puțini soldați, în cel mai scurt timp posibil? Au fost multe încercări și multe eșecuri înainte ca sistemul să devină eficient. Nu a existat nici un buget pentru exterminare, aceasta finanțându-se din confiscările bunurilor de la victime. O agenție de turism obișnuită se ocupa de chestiunile pur practice legate de închirierea trenurilor, la fel cum gestiona orice transport de pasageri în regim charter. Angajații obișnuiți de la căile ferate au asigurat partea logistică, introducând trenurile în schema de circulație, transmițând informațiile mai departe în sistem. S-au construit lagărele, personalul a primit sarcinile de lucru, mașinăria a fost pusă în funcțiune. Unii soldați trebuie să fi fost selectați pentru brutalitatea lor, pentru că mulți erau niște sadici pe față, care în lagăre puteau să meargă cât de departe doreau, în timp ce restul erau oameni obișnuiți, care pur și simplu își făceau conștiincios datoria, ca la orice alt loc de muncă.

Doi ani mai târziu, au încercat să ascundă toate urmele; după ce au distrus toate clădirile din Treblinka, au construit o fermă în acea zonă și i-au instruit pe membrii familiei ucrainene care s-a stabilit acolo să spună că acela le era căminul dintotdeauna. Același lucru s-a întâmplat cu Sobibor, Belzec și Chelmno – nu a mai rămas nici o urmă. În jurul lor, viața a mers mai departe de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat.

Ce se întâmplase?

Eu cred că nu am greși spunând că ceea ce s-a întâmplat nu a fost neomenesc, ci omenesc, și tocmai asta face totul să fie atât de îngrozitor și atât de strâns legat de noi înșine și de viețile noastre, încât, ca să-l vedem și să-l putem înțelege, trebuie să-l scoatem în afara noastră, într-un loc dincolo de omenesc, ca pe ceva intangibil,

care poate fi pomenit doar în anumite moduri, atent controlate. Dar asta a început în cadrul unui „noi" și s-a coagulat într-un „eu", care i-a condensat esența într-o carte, de unde s-a răspândit pe nebăgate de seamă în sfera socială și a trecut de la stadiul de idee la acela de acțiune, o prezență fizică, tangibilă în lume, acțiune care a fost executată fără a fi pusă vreo clipă sub semnul întrebării.

Tren după tren, încărcătură după încărcătură, om după om.

Tâdâm-tâdâm. Tâdâm-tâdâm. Tâdâm-tâdâm.

În aceste săptămâni în care am scris despre *Mein Kampf* am reflectat destul de mult la ceea ce știu despre răutate. Înainte de asta nu i-am acordat atenție, răul fiind un subiect care mă preocupase doar în adolescență, în perioada când eram pasionat de Bjørneboe și mă simțeam personal răspunzător pentru întreaga omenire. Întrebarea despre posibila existență a lui Dumnezeu ține de aceeași perioadă. Îmi amintesc de o pagină din jurnalul meu, de la vârsta de șaisprezece ani, care începea cu întrebarea „Există un Dumnezeu?" și conchidea că nu există. Acum am patruzeci și doi de ani și am revenit în punctul de plecare. Nu mai sunt același; de anii adolescenței, care mi s-au părut mereu atât de aproape, pare să mă despartă un ocean de timp. Și ceea ce pe atunci înțelegeam numai prin prisma instinctului sau a sentimentelor, lumea socială, a cărei forță mă izbea atunci când îmi ardeau obrajii de rușine sau mă rodeau remușcările pentru ceva ce făcusem, când mă simțeam atât de inadecvat, de necorespunzător, de banal, de prost și de nechibzuit, precum și necinstit, lipsit de scrupule și hoț, acum văd mai limpede, nu doar datorită faptului că am scris aceste cărți, care prin fiecare propoziție au încercat să depășească socialul comunicând ideile cel mai adânc zăgăzuite din interiorul meu, în domeniul meu privat, în propria-mi persoană, și descriind sfera privată a familiei, îndărătul acelei fațade pe care toate familiile o prezintă lumii sociale, într-o formă publică, aceea a romanului. Forțele care se află în domeniul social ni se relevă pentru prima dată doar atunci când sunt încălcate, și sunt puternice, aproape imposibil de înfrânt, nu, nu: este *absolut* imposibil să te eliberezi de ele. Eu mă gândisem să scriu exact ceea ce gândeam și credeam și simțeam, adică să fiu franc, să exprim adevărul eului, dar acesta s-a dovedit

ireconciliabil cu adevărul „noi"-ului, așa cum ar și trebui să fie, așa că a naufragiat după doar câteva propoziții. De acolo am înțeles ce înseamnă morala și unde se găsește. Morala este „noi"-ul din „eu", adică o dimensiune a socialului, și ea se află deasupra adevărului. Sintagma „s-ar cuveni să" este vocea decenței, cea care ne salvează. Dar reprezintă și vocea îngrădirii, opusul adevărului și al libertății, ceea ce ne înfrânează. La al doilea aspect se referă Heidegger cu al său *das Man*, dictatura „noi"-ului, tirania mediocrității, mica burghezie care transformă totul în propria sa imagine. Este uluitor faptul că Heidegger nu a văzut prin Hitler, care în tot ceea ce făcea și gândea era mic-burghezul prin excelență, că nu și-a dat seama că nazismul a fost o revoluție a micii burghezii, că s-a lăsat păcălit de simbolurile lui de măreție și de pretențiile de autenticitate, fără să vadă că măreția și autenticitatea erau una și aceeași cu moartea. Atunci când Jaspers l-a întrebat cum era posibil ca un om atât de needucat precum Hitler să fie la conducere, Heidegger i-a răspuns ca un îndrăgostit: „*Educația nu contează absolut deloc… uită-te doar la minunatele lui mâini!*" Doar decența l-ar mai fi putut salva pe el, precum și pe toți ceilalți care l-au urmat pe Hitler. Jaspers a fost salvat de simțul decenței, la fel ca și Jünger și Mann. Nu și Heidegger. Și, cu siguranță, nici Joseph Stangl, comandantul de la Treblinka, nu a fost salvat. Pentru el, decența a însemnat să stea la post și să se asigure că zece mii de oameni erau gazați și arși în fiecare zi, astfel încât să nu se formeze cozi de așteptare în sistem. Cât de înșelătoare poate fi lumea socială și ce forță teribilă deține s-a văzut în persoana lui și la aproape toți ceilalți germani în timpul regimului nazist. Dacă Stangl ar fi avut forță să rupă lanțurile sociale, niciodată nu ar fi ajuns stăpân peste iadul acela dement și nu ar fi avut 900 000 de vieți omenești pe conștiință. În cel de-al Treilea Reich conștiința nu spunea: „Este greșit să ucizi" Ea spunea: „Este greșit să nu ucizi", așa cum observă Hanna Arendt. Asta a fost posibil printr-o răstălmăcire a limbajului, care în cea mai pură formă a sa ni se arată în *Mein Kampf*, unde nu există nici un „tu", există doar un „eu" și un „noi", ceea ce face posibilă trecerea de la „ei" la „ceva" sau un „se" impersonal. În „tu" zace decența. În forma impersonală zăcea răul.

Dar „noi" am fost cei care l-am exercitat.

Pentru a ne apăra, folosim cel mai puternic factor de delimitare pe care-l cunoaștem, linia care trece între „noi" și „voi". Naziștii au devenit marele nostru „ei" „Ei" au fost cei care, prin răutatea lor demonică și monstruoasă, i-au exterminat pe evrei și au dat foc lumii. Hitler, Goebbels, Göring și Himmler, Mengele, Stangl și Eichmann. Poporul german care i-a urmat pe „ei" reprezintă tot un „ei" pentru noi, o masă fără chip, turbată, sunt aproape la fel de monstruoși ca liderii lor. Distanța la care se situează „ei" este imensă, proiectând toate aceste întâmplări istorice, cu care bunicii noștri au fost familiari, într-un abis medieval. În același timp, noi știm cu toții, deși nu am recunoaște asta, că dacă am fi trăit în acele vremuri și nu în acestea, probabil că am fi mărșăluit sub steagul nazismului. În Germania anului 1938, nazismul reprezenta consensul, era ceea ce este drept, și cine ar îndrăzni să ridice glasul împotriva a ceea ce este just? Cei mai mulți dintre noi credem ceea ce cred cu toții, facem ceea ce fac toți, și facem asta pentru că acest „noi" și acest „toți" sunt cei care stabilesc atât normele și regulile, cât și codul moral într-o societate. După transformarea nazismului într-un „ei", a fost ușor să ne detașăm de el, dar acest lucru nu ar fi fost posibil pe vremea când nazismul însemna „noi". Dacă dorim să înțelegem ce s-a întâmplat, cum de a fost posibil, acesta este primul lucru pe care trebuie să-l înțelegem. Al doilea lucru pe care trebuie să-l înțelegem este că nazismul și elementele nazismului nu au fost monstruoase în sine, adică nu păreau să fie ceva vădit monstruos sau rău, ceva separat de restul societății, ci din contră, făceau parte din curentul dominant. Camerele de gazare nu au fost o invenție germană: americanii sunt cei care au descoperit că oamenii pot fi uciși prin introducerea într-o încăpere plină de gaz otrăvitor, și au făcut asta pentru prima dată în 1919. Antisemitismul paranoic nu a fost nici el un fenomen german; în 1925, antisemitul cel mai înflăcărat din lume nu era Adolf Hitler, ci Henry Ford. Și nici biologia rasială nu era ceva murdar și abject, practicat la periferia societății sau în păturile ei inferioare, ci din contră, era o disciplină științifică de cel mai înalt nivel, aproximativ ca genetica din zilele noastre, învăluită în lumina și speranțele viitorului. Oamenii respectabili s-au distanțat de toate acestea, dar nu au fost mulți, și merită să reflectăm asupra acestui fapt, pentru că cine poate ști cum vom fi noi atunci când respectabilitatea noastră va fi

pusă la încercare? Vom îndrăzni să ne opunem opiniei tuturor, să înfruntăm ceea ce prietenii, vecinii și colegii noștri cred, insistând că noi suntem decenți și ei nu? Mare este forța „noi"-ului, și frânghiile sale sunt aproape imposibil de rupt; în realitate, tot ce putem să facem este să sperăm că „noi"-ul nostru este unul bun. Deoarece dacă răul va veni, el nu va veni sub forma unor „ei", ca ceva străin pe care-l putem respinge cu ușurință, ci va veni sub forma unui „noi" Răul va veni ca ceva just.

A citi textele care au fost scrise în deceniul de dinaintea celui de-al Doilea Război Mondial este similar cu a citi legislația unei societăți din vechime, care nu mai este valabilă astăzi. Ideile constituie un sistem care în sine este comprehensibil și plin de semnificație, dar care nu mai este ancorat în realitatea practică. Ideile despre ce este un om, ce este o societate, ce este esențial nu sunt valabile pentru societatea în care trăim. Nici un elev de liceu din zilele noastre nu și-ar sacrifica viața pentru țara lui, nici un tânăr de douăzeci și cinci de ani din zilele noastre nu ar putea găsi vreo valoare în moartea a două milioane de oameni. Fenomenul este pur și simplu de neconceput altfel decât ca o anormalitate. A considera democrația drept expresia unei decăderi și liberalismul drept o rușine – acestea nu mai sunt concepții pe care lumea să le mai susțină astăzi, și oamenii care ar face-o ar fi linșați în mass-media. Sentimentul antidemocratic este tabu în sensul originar al cuvântului, adică un element despre care societatea a hotărât că nu trebuie atins. Atunci când este totuși abordat, asta se petrece în moduri care ne protejează de conținutul lui, aproape la fel cum funcționau și ritualurile în societățile primitive, în acest caz prin faptul că textele din acea perioadă au un statut aparte, în virtutea căruia, la fel cum cele sfinte exclud tot ce nu este sfânt, se ignoră totul în afara proprietăților strict textuale. În mod similar se pot trata și concepte precum violența divină, care ocupă un loc central în eseul lui Walter Benjamin din 1921, și care, întrucât Benjamin a fost unul dintre cei mai renumiți gânditori ai Republicii de la Wiemar și poate chiar din modernitate, trebuie să fie salvat din calea implicațiilor antidemocratice, astfel că putem cerceta ideile despre arbitrariul legii fără să le atribuim vreo altă semnificație decât cea din lumea interioară a

textului, unde propozițiile se întorc până în Antichitate, până la Platon și Aristotel, chiar și la presocratici, și apoi avansează până la Nietzsche, se întorc către romani și dreptul roman, după care trec la Heidegger, înapoi la Augustin și Toma d'Aquino, apoi merg până la Benjamin, se întorc la Descartes și fac un salt înainte la Kierkegaard, dar niciodată nu ajung la vremurile noastre și la societatea noastră, cu alte cuvinte, niciodată într-un mod care să creeze obligații, deoarece înțelegerea dobândită din aceste texte nu are nici o urmare în realitatea din afara textelor. Problemele sunt abordate, expuse, dar validitatea lor se limitează la contextul lor restrâns, în același mod în care ritualurile abordau abisurile societățile lor. Cel mai grăitor exemplu este Nietzsche – care este una dintre figurile centrale din științele umaniste, la care se face cel mai des trimitere, în aproape toate discuțiile legate de societate și cultură, dar acea reevaluare a valorilor care se petrece în filosofia lui, și de care au fost fascinate și acaparate generații întregi, niciodată nu va dobândi niciodată vreo însemnătate reală, în sensul că nu se va stabili nici o obligativitate între text și realitatea cititorului. Toate ideile care aparțin acestei sfere – cele antidemocratice, cele referitoare la diferențele calitative dintre oameni, la nihilism, la amoralitate și la arbitrariul legii – sunt abordate ca text, și orice fascinație eventuală se transformă într-o chestiune interioară.

Această distanță dintre text și lume se relevă exemplar într-un eseu scris de Girard, care citește *Hamlet* ca pe o dramă în care este vorba despre încercarea lui Hamlet de a sista răzbunarea, care este elementul principal al violenței mimetice. De acolo vin și amânarea, îndoiala, ezitarea, perplexitatea, neputința. Astfel Girard descalifică aproape toate interpretările anterioare, și descalificarea devine într-un final un argument în sine, autorul întrebându-se cum este posibil ca toți acești specialiști în literatură și acești profesori de literatură din ultimul secol să interpreteze reticența lui Hamlet de a-și răzbuna tatăl ca pe un eșec, ca pe o expresie a voinței sale defectuoase, ba chiar ca pe un refuz de ordin patologic. Peste două mii de ani când vor fi citite aceste texte despre Hamlet, într-o altă cultură, indubitabil se va conchide că profesorul de literatură și specialiștii în domeniu au fost o hoardă de oameni însetați de sânge și de răzbunare. *Hamlet* este reprezentarea unui om, tot așa cum sunt și profesorii și specialiștii în

literatură, dar identificarea în timpul lecturii nu se realizează, pentru că acea legătură pur și simplu nu se poate face, deoarece codul moral și etica din *Hamlet* sunt un cod și o etică strict pentru text, sau pentru sistemul de texte, și nu pentru oamenii care citesc textele, în viețile lor proprii. Întrebarea pe care specialiștii în literatură și profesorii ar trebui să și-o pună pentru a-l înțelege pe Hamlet este următoarea: ce anume aș fi făcut eu dacă tatăl meu ar fi murit și eu aș fi avut o bănuială că a fost ucis? L-aș fi căutat pe cel pe care-l suspectam de crimă, care s-a dovedit a fi unchiul meu, și apoi m-aș fi răzbunat pe el ucigându-l? Nu, nimeni nu ar fi făcut asta, pentru că ar fi fost o acțiune îngrozitoare, complet arhaică și absolut imorală. Ceea ce am fi făcut ar fi fost să raportăm totul la poliție și să așteptăm ca legea să-și urmeze cursul. Aceasta este dilema lui Hamlet, afirmă Girard, el este unul de-al nostru, un om modern cum se spune, într-un sistem arhaic de răzbunare și violență. În accepțiunea lui, acest sistem nu este fixat în ceva absolut, ci este arbitrar, și dacă este arbitrar, atunci este și un joc, și dacă este un joc, da, într-adevăr, atunci tot restul este un joc, societatea nu este altceva decât niște piese pe o tablă, care se pot muta acolo dacă regulile i-o impun, sau în altă parte dacă regulile așa îi cer. O astfel de arbitraritate devine vizibilă doar în clipa în care ieșim din sistem și ne poziționăm în fața lui, sau atunci când sistemul face trecerea de la un regulament la un altul. Atât înainte, cât și după o astfel de trecere, societatea și sistemul de reguli se suprapun perfect, fiind dificil de separat, de parcă regulile nu ar fi fost dictate, ci ar veni din interior, din societatea însăși, ca și în natură, da, aceeași relație existând între legile naturii și materia naturii.

Întrebarea ce aș fi făcut și aș fi gândit dacă aș fi fost Hamlet se referă la identificare, și identificarea presupune asemănare. Într-un eseu despre Rembrandt, autorul francez Jean Genet descria o călătorie cu trenul în care stătuse în același compartiment cu un om dezgustător, care avea dinții stricați, mirosea urât, scuipa tutun pe jos, și pe Genet l-a frapat din senin, cu acea forță pe care o au ideile revoluționare, gândul că toți oamenii au aceeași valoare. Ideea ne este familiară, am fost educați să gândim astfel, dar ceea ce descrie Genet este percepția spontană a sensului ei și a caracterului ei radical. Oare omul acela mizerabil și dezgustător care stă pe bancheta din fața lui ar putea să valoreze *la fel* de mult ca și el? Oare tu valorezi

la fel de mult ca și mine? Este un gând imposibil. Genet se uită la el și privirile li se întâlnesc. Ceea ce zărește în ochii lui, ceea ce i se arată acolo atunci când privirile li se intersectează îl face să se întrebe dacă nu cumva există ceva în identitatea noastră, departe, ascuns undeva în adâncuri, ceva absolut la fel. Adică ceva completamente identic. Genet nu face aici nici o trimitere directă la Rembrandt, dar legătura constă în acel schimb de priviri, știu sigur; am văzut un autoportret de-al lui Rembrandt la Londra, și acel sentiment de apropiere pe care îl creează acea privire, de parcă tocmai s-ar fi ridicat din negura celor patru sute de ani care au trecut de la realizarea tabloului și acum ne întâlnește privirea, ne spune exact ceea ce spune și Genet. Chiar dacă n-am formulat niciodată în cuvinte acest lucru, tot l-am simțit.

Eu sunt tu.

Asta nu are nimic de-a face cu acel „noi" social, deoarece numai eul poate să-l exprime, și toată arta, de vreme ce transmite și disemnează ceea ce este comun într-o cultură, are legătură cu acest lucru. Arta care descrie doar „noi"-ul social este cea pe care timpul o izolează; după sute de ani rămâne doar expresia propriei sale ere, a fenomenelor din societatea de atunci, și nimic mai mult. Acest „noi" social a fost ceea ce nazismul a distrus, și poemul lui Paul Celan constituie răspunsul la această distrugere. *Engführung* este încheierea demersului care a fost început de Hitler în *Mein Kampf*, este scrisă în resturile acelei limbi pe care naziștii au distrus-o, și nu numai cu intenția de a arăta distrugerea, deși lucrul acesta trebuie să fi fost important în 1959, ci și pentru a găsi o nouă cale între limbă și realitate. Pentru a face asta, Celan s-a dus la cele mai mărunte părți componente ale limbii, la cele fundamentale precum „eu", „tu", „noi", „ei", „se" impersonal – și „este", „a fost"

Împotriva morții și absenței aceste cuvinte eliberează un nou sens care este magnific și imposibil de imitat, care este valabil doar aici, în această poezie. Limita sensului este și limita comunității, și înspre ea nu se poate duce omul decât singur. Poezia merge atât de adânc în ceea ce este personal și particular, încât numele nu poate fi pomenit, pentru că este o valoare superioară, ceva general, neinfluențat de timp, mereu la fel, și totuși cufundat în timp, ale cărui asocieri îl străbat ca un flux continuu. Celan se apropie astfel de impersonalul „eu"-lui, dar nu sub forma nenumirii corpului, nu sub forma muțeniei biologiei,

ci prin acea parte a sinelui care este similară pentru toți. Marca aceea arhaică pe care o are poemul provine din faptul că întâmplările istorice sunt tratate drept ceva exterior numelui, adică acolo unde totul este nediferențiat, sau unde totul este identic, sau care este foarte aproape de limita aceea. Într-un mod bizar dar absolut esențial, lipsa numelor evreilor care au fost executați în timpul celui de-al Doilea Război Mondial se află într-o relație de antiteză directă cu lipsa numelor din poezie, care nu este legată de corp, nu este fixată de mutenie, ci din contră, încearcă să confere muteniei din relația dintre nimic și tot, dintre concepția lingvistică a lumii și lume, o voce. Aceasta este vocea unei persoane, și este vocea tuturor. Acesta sunt eu, acela ești tu, aceștia suntem noi, aceia sunt ei, asta este asta, și acela este timpul care se revarsă asupra tuturor acestora la un loc.

Eu sunt tu.

Ideea lui Iisus a fost: aproapele tău este asemenea ție. Consecința acestei idei nemaiauzit de radicale este aceea că Hitler valorează la fel de mult ca evreii pe care el i-a trimis la moarte. Ideea lui Genet a fost: aproapele tău este tu însuți. Nici de la această idee nu există vreo excepție, nici măcar în ceea ce privește un om precum Adolf Hitler. Noi ne opunem, și pe bună dreptate, la tot ceea ce el a reprezentat. Hitler este antiteza noastră. Dar asta are legătură cu ceea ce a făcut, nu cu cine a fost el de fapt. În această privință, el a fost ca și noi. Tinerețea lui Hitler seamănă cu a mea, iubirea lui de la distanță, dorința lui disperată de a-și face un renume, de a se eleva, dragostea lui față de mamă, ura lui față de tată, folosirea artei drept spațiu al marilor emoții în care eul putea fi dizolvat. Incapacitatea lui de a crea legături cu alți oameni, divinizarea femeii și angst-ul față de femei, castitatea lui, dorul lui de puritate. Atunci când mă uit la o înregistrare cu el, trezește în mine aceleași sentimente pe care mi le trezea tatăl meu odinioară, până și asta este o asemănare. El reprezenta mica burghezie în multe aspecte, asta simt eu, vocea lui tremurând de indignare este cea care spune că nu te-ai ridicat la înălțimea așteptărilor. El reprezintă și sfidarea aceleiași mici burghezii, acel tânăr care doarme târziu diminețile și refuză să aibă un loc de muncă cum se cuvine, și care vrea să scrie sau să picteze pentru că el este mai bun decât ceilalți. El a fost cel care a deschis un „noi" și

a spus că „tu" ești unul dintre noi, el a fost cel care a închis un „noi" și a declarat că „tu" ești unul dintre „ei". Dar cel mai important este faptul că, în timp ce lumea ardea și milioane de oameni muriseră ca rezultat al voinței sale, acest omul a urcat din buncăr pentru a saluta niște tineri, cu mâinile tremurând de boală, și atunci, în licărul fugar din privirea lui, a dezvăluit ceva binevoitor și cald, sufletul său.

El a fost un om mărunt, dar așa suntem cu toții. Nu trebuie judecat pentru cine a fost, ci pentru ceea ce a făcut. Ceea ce el a făcut, cu toate acestea, nu a făcut singur. Un „noi" a făcut asta, un „noi" care a fost pus sub presiune, a fost zdrobit și ceva s-a rupt. Acestui „noi" i s-au opus doar cei care au fost îndeajuns de puternici. Aceia au fost cei independenți și nesolidari, cei care au spus „nu" ideologiei, care este concepția comunității despre cum ar trebui să fie lumea. Poezia lui Paul Celan este o poezie neideologică, ea exprimând opusul ideologiei. Inclusiv numele exprimă o ideologie, o idee despre un om; în același timp, ideea respectivă este cea care salvează o persoană de la exterminarea în masă: numele este persoana. Hitler și-a transformat numele într-un nume al tuturor, el l-a golit de orice urmă de individualitate, așa cum spunea Hess la un moment dat: „Tu ești Germania" După Holocaust a rămas în picioare doar numele lui, a rămas întipărit chipul lui, pe când cele șase milioane de evrei care au murit au rămas nenumiți și fără chip, adică nimeni. Poemul lui Paul Celan vorbește și despre asta. O istorie s-a încheiat acolo, pentru că acolo a fost un punct zero, un nimic, ceva gol și îngrozitor, omenescul care e nimic și care nu valorează nimic. O istorie a și început acolo, și aceea a fost istoria noastră. „Cine a acoperit?", întreabă Celan în *Engführung*, altfel spus, cine a ascuns caracterul exclusiv și autentic uman al acestei catastrofe în limbajul general, emblematic și comun, dacă acea limbă nu s-ar fi făcut bucăți?

O istorie s-a încheiat acolo, dar nu a fost o istorie a răului. Anii cuprinși între începutul secolului XX și finalul celui de-al Doilea Război Mondial au fost o perioadă în care fundamentele existenței umane și ale structurilor ei organizaționale s-au aflat în continuă schimbare, ca să nu spunem într-o stare de dezintegrare, și radicalismul fără precedent din acele cinci decenii, care a dat naștere ultimelor mari mișcări utopice, nazismul și comunismul, poate să fie înțeles pe acest fond al ordinii sociale care brusc – din

cauza uriașei presiuni create de schimbările comprimate în timp și expandate ca volum din cadrul industrializării – nu mai putea fi luată drept bună, ci a început să crape și să fie percepută drept tot mai arbitrară, guvernată de reguli impuse din exterior, într-un sistem de civilizație care nu mai era totuna cu membrii săi, față de care aceștia, sau mulți dintre ei, se simțeau alienați. Cei care au trăit această experiență au căutat un nou sistem, o nouă societate, și deoarece acestea nu erau evidente, așa cum sunt democrația și liberalismul economic pentru noi, ei au încercat să le găsească în ceea ce se prezenta ca atare în sfera umanului, cu alte cuvinte, absolutul. Miezul, esența, autenticul.

Societatea noastră și cultura noastră – care nu numai că mă împresoară aici, cum șed eu în camera din apartamentul din Malmö, în sudul țării, și ascult Iron and Wine devreme dimineața, singur acasă, deoarece Linda și copiii sunt în Corsica, dar care mă umplu pe de-a-ntregul, care îmi umplu limbajul și gândurile, care îmi influențează părerile și concepțiile, care îmi stabilesc limitele pentru ceea ce este posibil și ceea ce este imposibil să fac și să gândesc, pe scurt, care-mi alcătuiesc întreaga ființă și care mă leagă de personalitățile tuturor celorlalți – au fost întemeiate în urma a două astfel de crize care au răsturnat totul, două perioade de transformări structurale extrem de comprimate ale omenirii, prima începând cu revoluția științifică din secolul al XVI-lea, și cea de-a doua, cu revoluția industrială de la mijlocul secolului al XIX-lea, care a lansat lumea occidentală într-un haos întins pe cinci decenii, culminând cu prăbușirea Germaniei lui Hitler în 1945. Omenirea nu există ca o dimensiune abstractă, ea există doar ca mulțimea formată din indivizi, și acolo, în fiecare dintre ei, s-a produs trecerea de la spiritul religios la cel laic în secolul al XVI-lea; fenomenul acesta a avut loc în sinea fiecăruia, în modul în care fiecare „eu" se înțelegea pe sine în raport cu „se" impersonal, cu „noi"-ul și cu „ei"

În secolul al XIV-lea era imposibil ca cineva să disece un cadavru ca să-l cerceteze pe interior sau ca să vadă cum funcționau și cum erau alcătuite diversele organe. Nu pentru că așa ceva ar fi fost interzis, adică pasibil de vreo pedeapsă, nu frica de represalii exterioare făcea disecția imposibilă, ci pur și simplu aceasta era de neconceput. În secolul al XV-lea, Leonardo a disecat cadavre și a desenat cu precizie

ceea ce a văzut, de-acum era posibil, deși numai într-o anumită măsură, el își făcea disecțiile noaptea, în secret, singur cu morții, convins că granița aceea putea fi trecută. Astăzi nu doar că disecția este instituționalizată, ci constituie și una dintre bazele științei medicale, nestârnind nici o controversă.

Lucrurile stau astfel deoarece concepția despre ce suntem noi s-a modificat, modificându-se și concepția despre ce putem și trebuie să facem. Schimbarea nu este instrumentală, chiar dacă practicile care o însoțesc au suferit și ele transformări; după cum scrie Latour, nu există știință, doar oameni de știință: fiecare, mărunt și fragil, merge târșâit prin laborator, încălțat în papuci, de la congelator la microscop și de la eprubetă la computer, bea o cafea cu colegii și după muncă merge acasă și reflectează dacă să facă un grătar în grădină sau dacă norii de deasupra munților vor aduce ploaia. În acest caz, înseamnă că „știința" este o dimensiune care nu se lasă localizată fără a leza singularitatea, deși ea există concomitent în mod vădit, sub forma sumei acțiunilor întreprinse de bărbații și femeile care sunt oameni de știință.

Aici, la trecerea de la unul înspre toți, este concentrată întreaga problemă a vremurilor actuale. Pe de o parte, trăim într-o societate în care un set întreg de judecăți care, într-un fel sau altul, amenință statu-quoul și sunt asociate cu violența, revoluția și utopia sunt tratate drept tabuuri, în sensul că ele se pot exprima numai în contexte ritualice, la nivelul simbolic al realității; pe de altă parte, trăim într-o societate care se schimbă în moduri ce nu pot fi percepute altfel decât revoluționare, de-a lungul unor linii legate în mod direct de tabuuri, care atunci au o astfel de formă și natură, încât să împiedice cu orice preț conexiunea respectivă. Despre una dintre ele putem vorbi, dar numai ca despre ceva din afara noastră, într-un sistem închis, însă cea de-a doua, care se petrece în mijlocul nostru, este greu de văzut, deoarece corespondența dintre evenimente și înțelegerea noastră despre noi înșine este atât de mare, iar ușa către acea perspectivă exterioară este închisă.

Practic, asta înseamnă că trăim într-o societate care, pe de o parte, a făcut utopia și revoluția să fie imposibile, și care se opune oricărei reformări reale a sistemului ei, pornind de la ideea că societatea este cât se poate de bună, în orice caz mult mai bună decât alternativele,

care au degenerat în sisteme tot mai inumane și s-au sfârșit printr-o catastrofă, dar care, pe de altă parte, se modifică atât de rapid și radical, de o manieră revoluționară, încât duce direct spre utopie, înțeleasă ca „următorul loc". Această trecere se produce parcă în cea mai mare taină, și asta deoarece este completamente nedemocratică, pentru că, deși ea ne afectează pe toți, toate deciziile de pe traseu se iau la nivel individual. Individul ca atare nu este utopist, nici revoluționar, nici antidemocratic, ci este un bun democrat și concetățean, și dacă există o urmă de revoltă în el sau în ea, vreo urmă de dorință de a schimba societatea, ea este îndreptată împotriva modului în care se distribuie avuția, care în fiecare moment poate fi mai mult sau mai puțin echitabil. Împreună și în acest fel, ne aventurăm în zone noi, dintre care unele sunt atât de noi, încât trebuie să fie stabilite legi noi, nu pentru a interzice sau împiedica aceste evoluții, ci pentru a le include în cele deja existente. Am clonat animale, am cartografiat genomul uman și putem să-i modificăm genele, am transplantat inimi și plămâni, am creat copii în afara uterului și am creat chiar noi specii, făpturi fără origini, cu însușiri pe care noi le-am stabilit.

Nouă ni se par niște lucruri mărunte, atât pentru că entitățile care le-au creat sunt alcătuite din unități mici, care nu implică și celelalte părți ale societății, cât și pentru că, după nazism și genocidul evreilor, am suspendat măreția ca dimensiune, ocolind consecvent punctele în care mai multe valori se contopesc într-o singură figură, cum ar fi ideea de geniu, ideea de sublim, ideea de divin, ideea de popor ales, într-o viziune asupra lumii unde un concept ca venerația nu-și are locul, sună a gol, ca să nu mai vorbim de venerația pentru om și omenesc; aceasta este retorică, ne gândim, se referă la ceva care este mai mare decât noi, o figură de stil care, odată cu nazismul, s-a dovedit a fi distrugătoare.

Consecința a fost aceea că nu mai există ceva mai mare decât noi, că nu mai există idealuri pentru care să-ți sacrifici viața, și nici ceva în fața căruia să te oprești plin de venerație. Dar a clona un animal, a manipula materialul genetic al omului, a crea o făptură nouă, nu este lucru puțin. Nici divizarea unui atom nu este lucru puțin. A încălca o limită care niciodată nu a mai fost depășită până acum înseamnă să pătrunzi până la elementele componente ale vieții înseși, despre

care nu știm de unde vine și cum a apărut, dar pe care întotdeauna am perceput-o ca pe un dar și un mister, ca pe ceva sacru. Misterul nu se rezolvă cu ajutorul acestor manevre, dar limitele lui sunt profanate. Viața individului este sacră, pe această idee ne construim noi societatea. Dar ce înseamnă să încalci viața cuiva? Asta înseamnă să ucizi persoana respectivă, s-o bați, să furi de la ea, s-o violezi, s-o torturezi, s-o terorizezi. Să faci ceva împotriva voinței cuiva. Acea limită este păstrată de noi prin legătura socială, și dacă legăturile și limita sunt încălcate, atunci aplicăm sancțiuni.

Dar cine păzește sacrul vieții omenești, cu sensul de dimensiune ne-individuală, viața omului înțeleasă ca viață colectivă sau ca un „toți"? Mai demult religia și poruncile religioase făceau asta. Dar acum că religia a dispărut? Statul să facă asta? Statul este o dimensiune instrumentală, o conducere mai mult sau mai puțin pragmatică a comunității, al cărei succes se măsoară prin produsul intern brut și rata șomajului, și cum și știința este instrumentală, și transgresiunile ei sunt profitabile, nu există nici un motiv pentru ca statul să dea o lege care să afirme că viața este sfântă și că limita ei nu trebuie încălcată.

Am abolit absolutul deoarece ne-a dus la atrocități fără precedent, dar în lipsa absolutului totul este relativ, o chestiune care ține de calitatea argumentelor, ceva negociabil, în interiorul domeniului rațiunii. Pentru noi rațiunea este echivalentă cu profitabilitatea. Ce se întâmplă atunci cu ceea ce se află dincolo de rațiune? Ceea ce este neprofitabil nu are nici o greutate în lumea profitabilității, și absolutul este ceea ce nu se poate substitui, nici cu bani, nici cu argumente. Absolutul nu este rațional sau irațional, ci este ceea ce se află în afara categoriilor. Absolutul poate fi atins doar prin emoții. Absolutul ține de religie, mitologie și irațional. Absolutul este ceea ce-i determină pe unii să moară pentru o cauză care este mai măreață decât ei înșiși, pe credința în absolut se întemeia legea odinioară. Absolutul este moartea, golul, nimicul, întunericul. Absolutul este fundalul pe care se desfășoară viața noastră în relief.

Absolutul este eternitatea. Relativul este traiul de zi cu zi. Aceștia sunt cei doi actori principali ai vieților noastre. Ținem absolutul la distanță, mai întâi prin banalizarea măreției, înțeleasă drept limitele vieții și ale materiei, reducând-o la locuri comune, lăsând ca acele întrebări și limite care ne privesc pe toți, marele colectiv, omenirea,

să fie abordate numai în cotidian; iar în al doilea rând, prin ritualizarea lui într-o lume nereală a imaginarului: moartea pentru noi nu este moartea trupului, ci moartea simbolică, în același mod în care violența nu înseamnă violență corporală, ci violența simbolică. Eroismul nu mai este posibil, nu există arene pentru el, le-am închis pe toate, deoarece eroicul aparține măreției nedorite, dar în lumea simbolică, în care oricine dintre noi poate intra dacă dorește, eroismul există mai departe: lumi și societăți întregi s-au creat în jocurile de pe internet, unde timp de câteva ore, oricine poate să ia o mitralieră și să se năpustească în lume ca să ucidă dușmani. Practic în aproape toate filmele pe care le vedem este vorba despre asta: eroism, violență, moarte. Iar oamenii pe care-i vedem săvârșind acte eroice în numele nostru, în locul nostru, sunt toți frumoși sau charismatici, sau și una, și alta. Da, acea lume care crește și se răspândește tot mai mult cu fiecare an care trece aclamă toate acele valori cărora noi altfel le spunem „nu". Frumusețea exterioară, charisma, eroismul, violența și moartea sunt ne-relativul, ținând de puritate, de neambivalență și simplitate. Nevoia noastră de a avea asta, de a vedea măreția și ceea ce se învecinează cu absolutul, este insațiabilă.

Dar întrucât cele două sisteme, realitatea relativizată și pseudo-realitatea absolutizată, se exclud reciproc, și pot exista doar ca dimensiuni separate, întrebarea este ce se va întâmpla în clipa în care vor fi cântărite și comparate, adică atunci când cineva nu se va mulțumi să folosească scara de măsură a absolutului pentru realitatea relativă, ci va și acționa în conformitate cu ea. Asta s-a întâmplat și în Norvegia în vara aceasta, atunci când un bărbat cu câțiva ani mai tânăr decât mine a pornit spre o insulă și a deschis focul asupra copiilor și tinerilor. El s-a comportat ca și cum ar fi fost vorba de un joc pe computer, dar acel eroism pe care l-a înfățișat în proprii săi ochi și acele morți pe care le-a cauzat nu aparțineau lumii imaginare, nu erau abstracte și lipsite de consecințe, nu s-au petrecut într-un alt spațiu, rupt de spațiul și de timpul propriului său corp: ele au fost reale, concrete și absolute. Fiecare glonț a sfâșiat carnea, fiecare ochi care s-a închis a fost un ochi real, și a aparținut unui om care avusese o viață reală. Doar distanța poate să facă posibilă o astfel de întâmplare, pentru că la distanță consecințele se sistează, și ceea ce noi trebuie să ne întrebăm nu este ce fel de opinii politice avea acel om, și nici dacă acel om era

nebun, ci cum de a fost posibilă apariția acestei distanțe în cultura noastră. A simțit el un dor de realitate, de o sistare a relativității, de consecințele absolutului? Probabil. Simt și eu un astfel de dor? Da, și eu simt. Sentimentul meu este că viețile noastre sunt umplute cu imagini ale lumii, iar aceste imagini se postează între noi și lumea care, din această cauză, devine tot mai eterică și ne obligă din ce în ce mai puțin. Noi încercăm să ne rupem de tot ceea ce ne leagă de realitatea fizică, de la pachetele vidate de carne fără sânge din galantarele supermarketurilor, carnea produsă industrial, provenind de la animale crescute în cuști, până la ascunderea morții și a bolii fizice din cadrul societății, de la uniformitatea chipurilor femeilor, obținută prin retușuri cosmetice sau chirurgicale, până la șirul infinit de știri care trec prin noi în fiecare zi, și care, luate la un loc, în total, șterg toate deosebirile și creează un fel de similitudine universală, atât din cauză că totul este redat prin același limbaj, cât și pentru că ceea ce limbajul redă în mod inexorabil, chiar dacă gradual, transformă ceea ce este transmis în propria sa imagine. Simbolul acestor tendințe sunt banii, care preschimbă totul în valoare nominală, adică în cifre. Lucrurile sunt produse în masă, adică sunt la fel, întreaga noastră lume, care este comercială, se bazează pe un sistem de serii. Acele valori care se găsesc pe firmamentul simbolurilor sunt niște valori naziste, chiar dacă ni se spune altceva. Trupuri frumoase, chipuri frumoase, corpuri sănătoase, fețe radiind de sănătate, corpuri fără imperfecțiuni, chipuri fără imperfecțiuni, oameni eroici, moarte eroică. Sunt aceleași imagini care predominau atunci, singura diferență dintre imaginile lor și ale noastre fiind că noi nu vrem să le aducem în realitate, ci vrem să le păstrăm acolo, unde nu există obligații, spunând că nu valoarea imaginilor contează, ci valoarea oamenilor, care este altceva. Dar prăpastia dintre cele două este atât de mare, și dorința de autentic, care aici este fictivă este atât de presantă, încât cineva, mai devreme sau mai târziu, va coborî cerul pe pământ și îl va lăsa să domnească aici. Autorul masacrului de pe Utøya a făcut asta, el neavând nici o legătură cu realitatea, cu trupurile fizice, ci cu imaginea despre realitate, în care nu există nici o consecință reală. La câteva zile după aceea a circulat o poveste despre un băiat care s-a întors către ucigaș ca să-l înfrunte, iar acesta din urmă s-a uitat în ochii lui și i-a spus că nu era în stare să-l împuște. Pe acela nu l-a

ucis. I-a împușcat pe toți cei pe care a putut să-i împuște, dar nu pe acel băiat. De ce? I-a văzut ochii, din ei răzbătea o obligație. O povestire asemănătoare există și în viața lui Hitler, și Liljegren este cel care o narează. În perioada în care era cancelar al Reichului, Hitler s-a atașat de un copil, o fată cu ochi albaștri, Bernhardine Nienau, pe care a chemat-o la el din mulțime și a servit-o cu căpșune cu frișcă; atât de mult i-au plăcut persoana ei și conversația pe care au purtat-o, încât i-a spus că putea să vină în vizită oricând dorea. Au ținut o corespondență după prima întâlnire, dar Martin Bormann i-a cercetat familia și a aflat că bunica ei din partea mamei era evreică. Hitler s-a enervat, notează Liljegren, și a spus: „Există anumiți oameni care au un talent deosebit de a-mi strica toate micile bucurii". Dar corespondența dintre cei doi a continuat până în 1938, și ea l-a vizitat de mai multe ori la Berghof, conform lui Liljegren. Asta nu spune nimic despre răutatea sau despre bunătatea lui Hitler, și nu spune nimic despre forța urii sale față de evrei, ci din contră, ne dezvăluie ceva despre anatomia urii sale: Hitler era mistuit de ură, așa cum fusese încă din adolescență, și-și crease o lume în care era esențial să păstreze distanța față de alții, o lume fără familie, fără prieteni și iubite, un sistem ireparabil în care tot ce era înăuntrul lui își găsea o manifestare exterioară, inclusiv ura, pe care el, după înfrângerea Germaniei în Primul Război Mondial, a îndreptat-o către evrei și tot ceea ce reprezentau ei în sistemul lui. Acolo, în acel sistem, ura lui era absolută. Dar când cineva trecea granița și pătrundea în spațiul dintre eul lui și convingerile sale, un spațiu care, cu excepția unor căi de trecere care-i erau nefamiliare, era practic gol, ura lui nu-și găsea obiectul. Ura lui li se aplica celorlalți. În acel spațiu exista amintirea despre mama lui, de exemplu, și faptul că aceasta persista e dovedit de faptul că de Crăciun, la fiecare comemorare a morții mamei, Hitler devenea tăcut și inert și deprimat, așa cum fusese de Crăciun în anul 1915, atunci când era pe front, și tot acolo se aflau atât doctorul evreu Bloch, cât și fata de zece ani, de unde provine și simpatia pe care a nutrit-o pentru ei. Față de ochii lui Bernhardine el nu putea păstra nici o distanță, ea era reală, în spațiul acela, alături de el. Dorul de realitate, de autenticitate sau de natural nu este periculos. Forța periculoasă a nazismului era tocmai contrariul, distanța față de lume și înregimentarea umanului pe care o creează orice gândire ideologică. Dar dacă cultura

noastră se îndepărtează de realitatea fizică plasând imaginea în fața ei și nivelează toate diferențele printr-o serialitate extremă, atunci ea trebuie judecată în același mod ca și Hitler, în raport cu ceea ce face ea, nu în raport cu ceea ce este ea. Este cert că ea nu extermină oameni, nici în sens concret, nici în sens figurat, și că nu persecută sau împiedică vocile oamenilor de a se face auzite, și atunci întrebarea este dacă această cultură nu constituie, în sens absolut, răspunsul adecvat pentru o problemă insolubilă în modernitate, o problemă care îl privește pe fiecare om în parte și pe toți laolaltă. Există o diferență între o țară care pornește la război și care încearcă să extermine o întreagă populație și un ucigaș în masă care omoară șaizeci și nouă de copii și tineri. De cea dintâi încercăm să ne apărăm ținând garda sus, dar în cel de-al doilea caz nu ne putem apăra. Ambele situații au de-a face cu violența între semeni, și ambele au drept cauză distanțarea, dar similitudinile se opresc aici. Distanțarea este opusul autenticității, și nu dorința de autenticitate este problema, ci distanța care îi dă naștere. Unic este ceea ce nu poate fi reprodus, existând într-un singur loc la un moment dat. Este arta fiecărui om în parte și viața proprie fiecăruia. Ceea ce s-a întâmplat în Germania a fost că unul s-a dizolvat în toți, firmamentul de idealuri a coborât pe pământ, și imaginea absolutului, care este lipsită de consecințe, a devenit un punct de referință pentru acțiunea umană. Absolutul, înțeles aici drept rasă, biologie, sânge, pământ, natură, moarte, nu doar că a fost pus în contrast cu relativul, tradus prin bursă, industria divertismentului și parlamentarismul democratic, așa cum s-a întâmplat pretutindeni în perioada dinainte de Primul Război Mondial, ci a fost și adus la viață, sub forma acțiunii: Germania nazistă a fost statul absolut. A fost statul în numele căruia cetățenii puteau să moară. Filmul lui Riefenstahl despre congresul partidului de la Nürnberg, care arată un popor aproape paradisiac în simplitatea sa, convergând spre același lucru, înconjurat de simboluri și chemări din adâncurile vieții omenești, acolo unde rezidă nașterea și moartea, locurile natale și apartenența, ne pare deopotrivă splendid și insuportabil, deși este tot mai insuportabil cu cât te uiți mai mult, cel puțin mie așa mi s-a părut când am urmărit filmul într-o noapte, primăvara aceasta, și m-am întrebat de unde provine acest sentiment, această angoasă care însoțește imaginile paradisului german, cu făcliile

sale în noapte, cu orașul său medieval intact, cu oamenii săi ovaționând, cu soarele și cu drapelele sale. Nu cumva mintea mea le modificase, de vreme ce eu știam din ce a fost clădit acel paradis, în ce avea să se transforme și cu ce costuri? Am ajuns la concluzia că asta nu avea legătură cu mine, și nici cu cunoștințele mele despre ceea ce se ascundea în spatele filmului respectiv, ci cu ceva din imaginile însele, sentimentul fiind acela că lumea pe care o înfățișau era o lume insuportabilă. Nu era vorba că ar fi fost o lume falsă, pentru că evident era, fiecare imagine era construită de la bun început anume în acest scop, ci că această lume falsă – una dintre puținele utopii concretizate în secolul trecut, în care totul era exact așa cum trebuia să fie – era insuportabilă în sine, motivul constituindu-l nediferențierea ei totală. Totul afirma unul și același lucru, și când se întâmplă asta celălalt nu mai există, și în lipsa celuilalt, individul se descompune în sine și dispare. Individul fără celălalt nu înseamnă nimic. Acea societate descrisă de Riefenstahl, acea utopie a unicității, trebuia să creeze un „celălalt" pentru a-și putea păstra simplitatea și lipsa interioară de diferențiere, și asta este ceea ce se ascunde sub aceste imagini pline de serenitate și armonie și le umple de cele mai negre prevestiri: inevitabilitatea războiului. Nu valorile absolute i-au condus înspre război, pentru că nașterea și moartea, locurile natale și apartenența sunt caracteristice pentru toți oamenii și pentru toate semințiile, ci utopia aceea a unuia și aceluiași. Numele a căzut în număr, și ceea ce generează diferențe a căzut în nediferențiere.

Dacă spunem că bazele culturii noastre au fost puse în secolul al XVII-lea, în sensul că toate acele elemente care caracterizează vremurile noastre au apărut atunci, atunci trebuie să ne îndeptăm atenția spre două personaje reprezentative: Hamlet și Don Quijote. Autorii lor, Shakespeare și Cervantes, au murit în același an, și viziunea lor despre omenire, atât de radical diferită, a ajuns să formeze doi poli ai înțelegerii noastre despre noi înșine. Pe vremea lor, absolutul, pe care ei îl cunoșteau prin denumirea de divinitate, se apropia din ce în ce mai tare de relativ, cu alte cuvinte, de domeniul interuman, care este o altă denumire a societății. Hamlet are îndoieli, și descoperă că îndoiala cuprinde totul. Don Quijote nu se îndoiește, el crede, dar obiectul credinței lui – și ceea ce vede, deoarece credința i se transferă

la nivel vizual – nu este real, aparține ficțiunii și nu lumii. El vede niște oi și își coboară lancea și pornește la atac, crezând că este armata dușmanilor. Vede o moară de vânt, își pregătește lancea și pornește la atac, crezând că este un uriaș. Don Quijote este un erou dintr-o lume fără eroi, sau dintr-o lume în care eroii și absolutul vieților lor aparțin unei pseudo-lumi incongruente cu realitatea cotidiană. Don Quijote este un erou comic. Și Hamlet este un erou, dar dintr-un motiv diametral opus. El se îndoiește și relativizează într-o lume a absolutului. Hamlet este un erou tragic. Don Quijote vede vechea lume de parcă ar face-o pentru ultima dată. Hamlet vede vechea lume de parcă ar vedea-o pentru prima dată. Prin ei, noi ne vedem pe noi înșine, deoarece cultura noastră este construită pe îndoială, și arealul nostru se întinde între realitatea relativă de zi cu zi până la marea boltă a concepțiilor. Hitler a eliminat îndoiala și a tras în jos marea boltă a concepțiilor înspre realitatea zilelor banale, adică a instalat ficțiunea în realitatea materială și a transformat realitatea într-o piesă de teatru, obligându-l pe omul simplu să poarte o mască…

Încă din 1934, filosoful de origine evreiască Emmanuel Levinas scria următoarele lucruri despre Hitler și hitlerism:

„Corpul nu este doar o coincidență fericită sau nefericită care ne pune în relație cu lumea necondiționată a materiei – faptul că a aderat la «eu» are o valoare proprie. Aceasta este o adeziune care nu poate fi evitată, și pe care nici o metaforă nu o poate confunda cu prezența unui obiect extern; este o uniune care nu modifică în vreun fel caracterul tragic al finalității.

Acest sentiment de identitate dintre mine însumi și corp, care, firește, nu are nimic în comun cu materialismul popular, nu le va permite niciodată celor care vor să înceapă de aici să regăsească în adâncurile acestei unități dualitatea unui spirit liber care se luptă cu corpul de care este legat. Pentru aceia, din contră, întreaga esență a spiritului constă în faptul că este legat de trup. A-l separa de formele concrete în care deja este implicat înseamnă să trădezi originalitatea acelui sentiment de la care ar trebui să se pornească.

Importanța atribuită acestui sentiment al corpului, cu care spiritul occidental niciodată nu a putut să se mulțumească, stă la baza unei

noi concepții despre om. Biologicul, cu ideea de inevitabilitate pe care o conține, devine mai mult decât un obiect pentru viața spirituală, devine inima ei. Îndemnurile misterioase ale sângelui, chemările eredității și ale trecutului pentru care corpul joacă rolul de purtător misterios, nu mai sunt probleme care își primesc soluția de la un «eu» liber și suveran. Nu numai că acest «eu» contribuie cu variabile necunoscute pentru a rezolva aceste probleme. El este alcătuit din ele. Esența omului nu mai rezidă în libertate, ci într-o formă de servitute. [...] Legat de corpul său, omul își vede refuzată posibilitatea de a se elibera. Adevărul nu mai este contemplarea unei piese de teatru necunoscute – ci el constă într-o dramă în care omul însuși este actor. Sub povara întregii sale existențe, care include condiții pe care el nu le poate schimba, trebuie omul să spună da sau nu"

Acesta este omul în acord cu sine însuși, unificat și întreg. Acesta este omul unic. Levinas, care a devenit filosoful „celuilalt", a țintit cu acest raționament deopotrivă înspre Heidegger și Hitler, scrie filosoful italian Giorgio Agamben, care citează pasajul în cartea sa, *Homo Sacer. Puterea suverană și viața nudă*. Pentru că aici, în omul înțeles ca o entitate, o uniune dintre sine și corpul său, în care nu se face distincție între existența eului și modurile sale de a fi, se întâlnesc Heidegger și Hitler, afirmă Agamben, într-un loc unde toate distincțiile antropologice – între trup și suflet, între percepție și conștiință, între eu și lume, între subiect și însușirile sale – încetează să mai fie valabile.

„*Dasein*, ființarea «laolaltă cu», va fi plasat într-o zonă de indiscernabilitate în relație cu toate dispozițiile tradiționale ale omului, și le denotă colapsul definitiv."

Relativul din existența noastră – tot ce poate fi ales – este strâns legat de ceea ce nu este relativ, ci absolut și fără echivoc, care pentru „eu" este corpul biologic. Atunci eul se apropie de propriul „se", locul în care toate vocile amuțesc și unde domnește întunericul lipsei diferențierilor, și acea mișcare înspre absolutul vieții, spre „se"-ul ei, este cea care permite să se facă distincție între evrei și germani, pentru

că distincția esențială dintre ei și noi s-a stabilit la nivelul corpului, adică în funcție de rasă, adică în ceea ce nu se schimbă, pe când toate celelalte distincții care țin de limbaj, gândire și cultură, care pot fi învățate, adaptate, moderate și discutate, au devenit absolut nule. Totul a fost împins către corp, totul a fost adunat în el, și consecința ultimă pentru omul în uniune cu sine însuși, pe care îl putem numi *omul monofon*, care în sine însuși se afla în rând, unul după altul, ca o serie neîntreruptă, pentru că cel care urma nu era celălalt, cine el însuși din nou, consecința ultimă a acestei întoarceri a eului către corp, care înseamnă uniformitate, invarianță, a fost exterminarea evreilor, deoarece în cadrul acela evreul nu era decât un corp, nu era decât un trup cu membre. Atunci când evreii ajungeau la lagărele de exterminare și erau mânați afară din vagoane, ei erau niște nimeni. Drepturile cetățenești și numele le fuseseră luate. Erau acel *id* latinesc, fără personalitate. Imediat după ce coborau din vagoane, li se ordona să se dezbrace. Cei care erau duși înspre camerele de gazare, aflate la Treblinka pe un mic dâmb, erau lipsiți de cetățenie, de nume și de haine. Ei erau omul complet nud, fără altceva decât propriul corp, în mijlocul a ceva ce Agamben numește „viața nudă" Ceea ce devine vizibil în această imagine, care nu este o metaforă, ci o întâmplare reală, este omul și ceea ce el devine. Omul complet nud, nu este acela omul adevărat? Omul natural, omul creatură biologică, așa cum este el sub mantia civilizației și a culturii? Dacă ne imaginăm o lume fără limbaj, fără țară și fără nume, toți am fi trăit o viață ca aceea, nuzi, fără nume, corpuri într-o lume fără nume, până când moartea ar fi venit și ar fi transformat corpul nud într-un cadavru, care ar fi fost aruncat în lumea morților, lumea putrezirii și a eroziunii. Această viață s-ar desfășura în mijlocul lumii, înconjurată de copacii, apele, munții și dealurile lumii, pe suprafața lumii și sub cerurile pământului, și totuși ar fi o viață exterioară. Exterioară cui? Exterioară sferei omenescului. Pentru că asta este ceea ce ni se relevă în imaginea omului nud: cel care se află în afara legii, în afara socialului, în afara numelui. Doar astfel, prin absență, putem să vedem ce sunt legea, societatea și numele. Legea reglementează violența între semeni, încredințând individului responsabilitatea pentru această violență și în același timp instituționalizând-o, în numele instinctului de conservare al societății, prin intermediul poliției și armatei.

Societatea reglementează colectivitatea; toți membrii ei se adună în grupuri mai mari sau mai mici de „noi", atât formal, cât și informal. Cât despre nume, acesta garantează individualitatea fiecărui individ în comunitatea tuturor. Dacă te situezi în afara legii, poți fi ucis. Dacă te situezi în afara lumii sociale, ești un nimeni. Dacă te situezi în afara numelui, ești un număr. Evreii care nu erau uciși pe loc la Auschwitz erau identificați printr-un număr care le era tatuat pe braț. Dar nu este atât de simplu încât să se afirme că evreii puteau fi uciși pentru că tot ceea ce era omenesc le fusese furat, pentru că civilizația le era refuzată lor și sorții lor, deoarece acele forțe care îi conduseseră într-acolo, în afara comunității, erau forțe din interiorul comunității, adică al civilizației, „noi"-ul nostru. Îmbinarea eului și a existenței corpului care-l aduce pe om mai aproape de „se"-ul eului, și prin asta îl îndepărtează atât de istorie, cât și de clipa prezentă, îl îmbracă într-o mască a similitudinii; piesa de teatru, care întotdeauna a reprezentat posibilitățile omului, nu mai este o piesă de teatru, ci viața însăși așa cum se desfășoară ea. Această contopire s-a ivit paralel cu o apropiere corespunzătoare de „acel ceva" impersonal din cadrul colectivului, care a făcut-o posibilă; și „noi"-ul a purces înspre un „acela" impersonal, adică înspre număr. În birocrație, omul este un număr, și în mase omul este tot un număr. Această transformare în impersonalul „noi"-ului, care poate să îl reducă pe un alt om într-un număr, este necesară în război, pentru a putea să ucizi un dușman, și este necesară în administrarea marilor mulțimi de oameni, ca și acum, pentru că un stat modern fără statistică este de neimaginat, dar în Germania lui Hitler statul era totalitar, „noi"-ul a fost contopit cu statul, era același lucru, și cum „eu"-ul a fost fixat în corp și nu avea loc în afara lui, în mod similar a fost și „noi"-ul fixat în stat, neavând loc în afara lui, și în același mod în care a făcut posibilă îndepărtarea evreilor într-un „acela" impersonal, într-un corp pur și simplu, a făcut posibilă îndepărtarea evreilor într-un număr pur și simplu. Nici „eu"-ul corpului și nici „noi"-ul statului nu aveau un „tu" De aceea au putut fi trimiși milioane de evrei în camerele de gazare sub privirile tuturor, și nu s-a întâmplat nimic, ei doar și-au lăsat privirea în jos, și-au întors capetele. Doar ce era de văzut? Nu era nimic de văzut. Ei nu au văzut nimic, nu au auzit nimic, nu au spus nimic. *Id*-ul impersonal al corpului: nediferențiat. *Id*-ul impersonal al

„noi"-ului: nediferențiat. În afara limbajului, ei au fost strămutați în tărâmul cu neîndoielnică urmă și au devenit, în bezna de nepătruns a nopții, cenușă.

Nicăieri nu se întreabă de tine, pentru că „tu" nu există.

Este seară. Sunt singur acasă, Linda și copiii sunt în Corsica împreună cu mama Lindei. Lui Heidi i-a căzut un incisiv acolo, mi-a povestit ea mândră la telefon. Abia aștept să-i văd zâmbetul când vine acasă. John a primit o saltea pneumatică în formă de crocodil, și el a căzut și s-a lovit la genunchi, am înțeles eu din povestirea incoerentă pe care mi-a spus-o pe nerăsuflate. Vanja nu a vrut să vorbească la telefon, deși plânsese atunci când i-am spus la revedere la gară, ceea ce nu mai făcuse niciodată înainte. De când au plecat, în urmă cu patru zile, eu am scris toată ziua și toată seara, și m-am uitat la *Shoah* noaptea, cu excepția zilei de ieri, când am citit cartea lui Sereny despre Treblinka. *Shoah* nu mă atinge, poate pentru că îl țin la distanță, sau poate pentru că se adresează rațiunii și nu sentimentelor. Dar asta nu este complet adevărat, pentru că dintr-odată, din senin, o scenă m-a făcut să plâng, un plâns de compasiune, apoi mi-a trecut și m-am putut uita mai departe. Cartea lui Sereny, care mă paralizează aproape de fiecare dată când o citesc, m-a lăsat de asemenea rece. Dar asta se întâmplă doar când sunt treaz. Când dorm, o visez.

Astăzi, mai devreme, am ieșit pe balcon, am fumat și m-am uitat la acoperișuri ca de obicei. Cerul era albastru-pal, tipic pentru luna mai, și din oraș răzbăteau până sus la mine zgomotele obișnuite: huruitul autobuzelor, scârțâitul frânelor, zgomotul scărilor rulante și când și când câte un strigăt. Pe acoperișul blocului de vizavi lucrează niște polonezi, care de câteva luni încearcă să construiască terase și apartamente mansardate acolo. Dintr-odată s-a auzit un râset de copil de undeva. Era un râs atât de dinamic, răsunător și fericit, scăldat în bucuria momentului, încât mi-a umplut inima și mie de fericire. Am zâmbit, apoi m-am ridicat să văd de unde se auzea râsetul acela. Era un copil care, după tonalitate, părea să aibă în jur de trei sau patru ani. Se auzea din când în când și vocea unui bărbat, îmi închipui că era tatăl care-și arunca copilașul în sus, iar și iar. Dar nu era nimeni

pe drum, nimeni în parcarea din fața garajului. Râsul a răsunat din nou, bănuiesc că venea din micul pasaj îngust ce leagă trotuarul de strada din spatele blocului nostru, care nu se vede din cauza șirului de case. M-am așezat din nou, mi-am turnat niște cafea călâie din termos și mi-am aprins încă o țigară.

PARTEA A NOUA

Când a sunat ceasul deșteptător, afară era încă întuneric. Am oprit alarma și m-am ridicat în șezut. Linda zăcea nemișcată în pat, pe pernă, cu fața aproape ascunsă pe sub părul răsfirat. Era patru și jumătate și corpul mă durea de oboseală, pentru că stătusem treaz atât de mult timp înainte să adorm. Asta nu mi se întâmpla aproape niciodată; dacă un lucru funcționa în viața mea, acela era somnul. Dorm, cum se zice, ca un buștean. Puteam să dorm pe podea fără probleme, și cu copiii țipând la un metru distanță de mine, chiar nu conta; dacă dormeam, dormeam dus. Acesta putea fi un semn că nu eram un scriitor adevărat, mă gândisem cândva. Scriitorii n-au somn, sunt răvășiți, în zori de zi se uită fix pe fereastra din bucătărie, chinuiți de demonii lor interiori care refuză să se potolească.

S-a mai auzit vreodată de vreun mare scriitor care doarme ca un prunc?

Tocmai acest gând mi s-a părut a fi de rău augur, deoarece a doua zi urma să-mi apară cel de-al treilea roman. Aveam recenzii în toate ziarele.

Mi-am luat hainele pe care le purtasem în ajun și am intrat în baie ca să fac un duș. Când am văzut hainele, m-a cuprins un val de nervozitate. Mâna cu care țineam dușul îmi tremura când m-am suit în cadă. Am pornit apa și m-am cutremurat de neplăcere atunci când picăturile fierbinți s-au izbit de pielea care tocmai ieșise de sub căldura pilotei, acolo unde aș fi preferat să rămân în continuare. Dar peste numai câteva minute totul s-a schimbat, și oprirea jetului a fost cea care mi-a provocat o nouă serie de tremurături.

În acel moment s-a lăsat tăcerea. Nu se auzea nici un sunet nici de pe străzi, nici din apartamentul nostru și nici din apartamentul de dedesubt. Parcă aș fi fost singur pe lume.

M-am șters cu un prosop mare, în lumina cenușie, și când am fost uscat aproape complet, am îndepărtat aburii de pe oglindă cu prosopul și m-am dat cu ceară pe păr și cu deodorant la subraț în timp ce-mi contemplam reflexia în oglindă, care încet a devenit mai difuză pe măsură ce moleculele de apă, sau ce vor fi fost ele, se fixau pe suprafața sticlei.

M-am îmbrăcat cu cămașa Ted Baker, care se lipea de omoplații încă umezi, refuzând să se așeze cum trebuie, apoi mi-am luat blugii Pour, care aveau buzunare dispuse oblic, ceea ce nu-mi plăcea în mod deosebit, pentru că era atât de convențional, toți pantalonii Dockers au astfel de buzunare înclinate, însă blugii dau o alură atât de aparte unei ținute, încât buzunarele aproape că vin bine, fiind o provocare la adresa tiparului clasic al jeanșilor; de aici izvorăște o anumită tensiune, nu mare, dar într-o lume unde toți blugii par să arate la fel, un detaliu e de ajuns ca să-i diferențieze.

Am șters pe jos cu prosopul folosit, l-am pus pe marginea căzii și m-am dus la bucătărie, am pornit fierbătorul de apă, mi-am pus niște Nescafé într-o cană și m-am uitat pe fereastră câtă vreme așteptam să fiarbă apa. Geamul dădea înspre est, și o porțiune luminoasă începuse să se ridice din întuneric. Nerăbdător, am ridicat fierbătorul înainte ca apa să înceapă să bolborosească, și șuieratul acela crescând în intensitate a fost înlocuit de un gâlgâit în timp ce apa umplea cana, mai întâi de culoare galben-maroniu de la pulberea de cafea, care semăna cu un strat de pământ pe fundul cănii, însă acesta s-a dizolvat complet în următoarele secunde și suprafața a devenit opacă, neagră, cu câteva baloane de spumă de culoare mai deschisă pe margine.

Cu ceașca în mână, am ieșit pe terasă, m-am așezat și am fumat o țigară. Un avion a trecut în depărtare asemenea unei mingiuțe de lumină; era prea întuneric ca să pot distinge fuselajul de cerul care-l înconjura. „Peste o oră și jumătate o să fiu și eu acolo sus", m-am gândit, și apoi mi-am adus aminte de povestirea lui Cortázar, care adesea se ridica din subconștientul meu atunci când stăteam acolo, pentru că îmi schimba perspectiva atât de abrupt și de amețitor, de la omul aflat în avion la omul de pe sol, mai precis, pe o insulă din Marea Mediterană. Cortázar a fost un maestru al dislocării perspectivei, și chiar dacă povestirile lui uneori seamănă cu ale lui Borges, nu are egal în privința acestei tehnici.

Bărbatul care citește despre un bărbat care citește despre un bărbat care citește. Șirul de chipuri care dispărea în adâncurile iluzorii ale oglinzii, ca pe vremea copilăriei mele, când stătusem în fața unei alte oglinzi, pe care o țineam în mână, și care îmi arătase alte reflexii. Tot mai mici și mai mici, tot mai adânc și mai adânc, la infinit, pentru că acea mișcare nu putea fi oprită, ea putea să se micșoreze până acolo încât să nu se mai poată distinge.

Am tras adânc fumul în plămâni. Mi-era frig; pe de o parte pentru că eram îmbrăcat doar în cămașă, pe de altă parte, pentru că eram obosit. Și parțial, pentru că eram înspăimântat.

Dar n-avea de ce să-mi fie frică, nu-i așa?

Avionul devenise acum un punctuleț, în timp ce zorii păreau să se fi apropiat de oraș și întunericul dintre clădirile aflate mai jos de mine se umplea de o lumină atât de difuză, încât s-ar fi zis că cineva amestecase în beznă, făcând lumina care se ascundea la fund să urce la suprafață.

Încă de la vârsta adolescenței m-am gândit că universul ar fi putut la fel de bine să fie microscopic, conținut într-un atom într-un alt univers, care se afla într-un alt atom dintr-un alt univers, *ad infinitum*. De-abia când l-am citit pe Pascal și am regăsit aceeași idee acolo, ipoteza mea a fost validată drept o posibilitate reală. Da, probabil că așa și era. Sistemul de fractali, care stă la baza atâtor lucruri care alcătuiesc lumea, este astfel: o imagine într-o imagine, într-o imagine, *ad infinitum*.

Am stins țigara în scrumieră, am aruncat restul de cafea peste balustrada balconului, am auzit cum a căzut pe acoperișul de mai jos fix când deschideam ușa și intram în casă. Am lăsat cana pe tejgheaua din bucătărie, mi-am luat noua haină de costum și pantofii noi și mi-am pus în rucsac cutiuța cu ceară de păr, o pereche de chiloți de schimb și o cămașă, pașaportul, biletul de avion, în buzunarul exterior mi-am băgat țigările și bricheta, mi-am aruncat rucsacul pe umăr, ținându-l doar de o baretă, și tocmai deschideam ușa când a venit Linda.

– Pleci? m-a întrebat ea.

– Da, i-am răspuns.

– Succes!

Ne-am sărutat.

– Ne vedem mâine! i-am zis.

– Da, va fi bine, mi-a spus ea.

Am ieșit și m-am dus la lift. Ea a închis ușa în urma mea, am evitat să mă uit în oglindă cât timp liftul a coborât, apoi mi-am aprins o țigară imediat ce am ieșit pe stradă. Erau două taxiuri în fața hotelului, am așteptat la semafor și m-am dus agale până la ele. Șoferul din primul taxi dormea. M-am aplecat și am bătut în geam. Și-a deschis ochii în timp ce capul și corpul au rămas nemișcate, vădind un fel de atitudine regească nelalocul ei.

A lăsat geamul jos.

– E liber? l-am întrebat.

– Da, mi-a răspuns el. Unde doriți să mergeți?

Am deschis portiera din spate și am urcat. Planul inițial fusese să merg cu taxiul până la gară și de acolo să iau trenul până la Kastrup, dar oarecum nu mă simțeam bine știind că-l trezisem pe șofer pentru o cursă atât de scurtă, din care nu avea să câștige decât o sută de coroane; pe de altă parte, aveam nevoie de sentimentul de putere pe care mi l-ar fi dat călătoria cu taxiul până la aeroport, ceva ce nu mai făcusem decât o dată până atunci, când plecaserăm în vacanță cu copiii în Insulele Canare și aveam atât de multe bagaje, încât nu ne venea să le târâm după noi în tren.

– Kastrup, i-am spus. Este un preț standard?

– Da, mi-a spus el pornind semnalizatorul de stânga.

A costat cu patru sute de coroane mai mult. Aproape cât biletul de avion. Dar, pe toți dracii, romanul meu ieșea a doua zi din tipar! Urma să primesc pe puțin șaizeci de mii pentru el. Așa că eram liber să-mi ofer o mică tratație din ei. În plus, urma să dau multe interviuri și era important să fiu odihnit și plin de energie – asta făcea parte din obligațiile mele.

M-am lăsat pe spătar să privesc orașul ale cărui lumini sclipeau în zorii cenușii, și un nou val de nervozitate m-a străbătut.

În cei aproape doi ani cât lucrasem ca expert lingvist la noua traducere în norvegiană a Bibliei obișnuisem să iau frecvent avionul de la Kastrup la Gardenoen, dus-întors în aceeași zi, iar dacă până atunci călătoriile fuseseră ceva nu neapărat magnific, dar neobișnuit, ca un fel de sărbătoare, acum ele se transformaseră în rutină, aproape la fel de

banale ca un drum cu autobuzul. Mi-am luat cardul de îmbarcare de la unul dintre aparatele din sală și am urcat la etaj, străbătând coridoarele largi în direcția controlului de securitate. Cu geaca pe braț și cu cureaua în mână, am așezat rucsacul pe bandă atunci când mi-a venit rândul, apoi l-am luat din partea cealaltă, înconjurat de bărbați de cincizeci de ani îmbrăcați în costume și femei în ținute business, unii vorbăreți și extrovertiți, alții cufundați în lumea lor, asemenea copacilor. Probabil că și eu le păream la fel, dacă vreunul ar fi catadiscit să mă privească. Mi-am pus cureaua la loc și m-am îmbrăcat cu geaca în timp ce treceam printre magazinele de duty-free, până am ajuns la cafeneaua de lângă porțile B, unde obișnuiam să mă așez după ce îmi cumpăram mai întâi ziare norvegiene și daneze de la chioșcul cel mare de acolo, și apoi o cafea de la bar.

Nu vorbisem cu nimeni despre romanul meu, cu excepția apropiaților, și ei se descoperiseră descriși acolo fără obiectivitatea impusă de un roman obișnuit, așa că prea puțin știam ce impresie avea să le lase oamenilor care nu mă cunoșteau. Îmi era dificil să prevăd întrebările jurnaliștilor. Dar imediat ce începeau, avea să se stabilească un fel anume de relație, pentru că ei întotdeauna gândesc în mod similar, aveau să adreseze aceleași întrebări, și după ce îi spuneam primului ceva, îi spuneam și următorului același lucru, construind o platformă a cărții care devenea cartea însăși, pentru că ceea ce apărea în ziare a doua zi se consolida și mai rapid într-un cerc și mai larg de cititori și curioși, care vorbeau despre carte pornind de la aceeași platformă. La următoarea ocazie când am dat interviuri, jurnaliștii veniseră pregătiți și citiseră interviurile și recenziile anterioare. În acel proces cea mai mare parte a ideilor s-au pierdut pe traseu, în afară de câteva puncte de discuție care au tot fost întoarse pe-o parte și pe alta până când cartea și-a pierdut suflul, ajungând să zacă moartă într-un depozit pe undeva din Oslo.

De data asta un lucru era cert: aveau să-mi pună întrebări despre aspectele autobiografice. De ce am scris despre mine? Ce anume mă face atât de interesant încât să nu pot să scriu doar un singur roman despre viața mea, ci șase? Sunt narcisist? De ce am folosit numele autentice? Totul putea să decurgă lin, nu erau niște întrebări imposibile, dar dacă atingeau subiectul numelor, al tatălui și al bunicii din partea tatălui, de exemplu, și al rudelor, și dacă voiau să discute despre

reprezentarea realității în roman nu din punct de vedere conceptual, ci punctual despre bunica și tata în zilele petrecute de aceștia la Kristiansand, atunci totul ar fi putut să se transforme într-un coșmar.

Cele trei interviuri pe care le acordasem la Malmö îmi dăduseră un indiciu despre ce anume îi interesa. Interviurile fuseseră acordate astfel: unul pentru *Dagbladet*, unul pentru *Dagens Næringsliv* și unul pentru *Bokprogrammet*, emisiunea culturală despre cărți de la postul național NRK. Atât *Dagbladet*, cât și *Dagens Næringsliv* fuseseră interesate de ceea ce am scris despre mine, despre propria mea persoană așa cum este ea acum. Nu aveam prieteni, nu mă interesa viața socială, mă îmbătam criță și-mi pierdeam controlul. Despre asta îmi fusese aproape imposibil să vorbesc. Cine vrea să declare la ziar că nu are prieteni? În momentul în care o scriam nu era o problemă, deoarece scriam despre modul în care vedeam eu lucrurile atunci când stăteam singur în cameră. Acest roman s-a concentrat în jurul meu și al vieții mele, dar imediat ce a ieșit la lumină s-a transformat în altceva, pentru că în sfera aceasta privată, care ne aparținea doar mie și alor mei, s-a creat o scizură dureroasă, ea a devenit un „caz", a devenit ceva public, în vreme ce în realitate nu exista nimic, acel ceva în care ne mișcam noi fără a-l exprima nu avea nici o concretețe, e adevărat că în roman dobândise o formă, dar marea diferență dintre un roman și un articol de ziar era aceea că primul ținea de sfera intimității, fiind strâns legat de un eu, o voce anume, pe care romanul meu o depășise, adresându-se unuia sau mai multor cititori, fără ca vreodată să părăsească sfera proprie, personală, pe de altă parte, articolul de ziar nu avea o astfel de legătură cu aspectul personal și intim, și, pe cale de consecință, preschimba tot conținutul romanului și-l transforma în altceva, ceva de ordin public și general, cu forța unei sentințe de judecată: Knausgård nu are prieteni. Knausgård își pierde controlul atunci când bea. Knausgård strigă la copiii lui. Și astfel stăteau lucrurile cu tot ceea ce scrisesem acolo. Romanul este un gen literar intim, iar acel caracter intim rămânea neschimbat chiar și la un tiraj de opt mii de exemplare, deoarece era citit de câte o singură persoană odată și nu ar fi părăsit niciodată sfera privată. Dar atunci când ziarele comentau despre ceea ce scrisesem, romanul nu mai era legat de viața privată, nu mai era legat de intimitate, ci devenea obiectiv și public, desprins de „eu", și chiar dacă în continuare ar fi fost legat de mine

și de universul meu, ar fi fost legat doar prin numele meu, aspectul lui exterior, „Knausgård", un obiect printre altele – și de abia atunci, pentru prima dată, subiectul romanului ar fi devenit „ceva"

Luasem hotărârea de a nu citi nici un interviu dintre cele pe care urma să le dau și nici o cronică de carte, pentru că m-aș fi scufundat în ură față de propria-mi persoană atunci când mi-aș fi văzut interiorul dintr-o perspectivă exterioară în modul acesta, dar jurnalistul de la *Dagens Næringsliv*, un tânăr din zona de sud, insistase să citesc articolul înainte de a fi trimis la tipar; am făcut întocmai, și niciodată nu voi mai face asta. Într-un e-mail către el am comparat această experiență cu aceea a unui animal hăituit care încremenește în fața farurilor aprinse.

Cât am așteptat la aeroport, am făcut tot felul de scenarii, încercând să dau un răspuns la toate întrebările imaginabile – în timp ce mă uitam pe geam la avioanele care treceau în zbor și la mașinuțele de transport care se învârteau de colo colo în felul lor jucăuș, pe fundalul cerului înalt, complet albastru acum, cu soarele ale cărui raze făceau să strălucească suprafețele de sticlă și metal, sau priveam puhoiul de oameni mai numeros aici decât oriunde în altă parte – până când a venit momentul îmbarcării, așa că m-am ridicat, am vârât ziarele în rucsac și am traversat sala până la poartă, unde un nou puseu de tremurat mi-a străbătut corpul asemenea unui torent de spaimă.

Nu mă îndoiam că *Fædrelandsvennen*, ziarul din Kristiansand, avea să verifice totul cu minuție. Cu siguranță erau indignați, pentru că nu se cade să scrii despre viața privată, și foarte probabil vorbiseră și cu Gunnar, cu intenția de a lansa un atac cât se poate de dur împotriva mea. Dosar la judecătorie, lipsă de onestitate, exploatarea unor nevinovați de dragul câștigului personal.

M-am ridicat, nu mai puteam să stau locului, și m-am dus la toaletă, am stors un strop de urină galben-închis, m-am spălat pe mâini, le-am uscat la uscătorul pentru mâini, sau cum se numește micul aparat cu aer cald, montat pe peretele de lângă oglindă. Când am ieșit, am dat o raită pe coridoare, m-am oprit la un magazin duty-free, m-am uitat pe rafturi câteva minute, apoi m-am întors în sala de îmbarcare, unde coada se scurtase, pentru că agentul de la tejghea deschisese ușa și nu mai prididea să verifice pașapoartele și să scaneze codurile de bare de pe bilete.

Când avionul s-a înălțat către cer, după ce a părăsit pista, m-am uitat la peisajul de dincolo de strâmtoare încercând să localizez blocul nostru. Nu era dificil, pentru că se afla chiar lângă Hilton, una dintre cele mai înalte clădiri din Malmö. Cu numai două ore în urmă stătusem acolo și privisem încoace, în sus, asta mi se părea imposibil de înțeles, la fel și faptul că acolo, jos, toate mi se păruseră la fel de mari ca aici, pentru că de unde mă găseam acum nu vedeam doar balconul în care obișnuiam să stau, ci și toți acei kilometri pătrați de clădiri din jurul blocului meu, de unde sute de mii de alți șmecheri priveau lumea de parcă doar ei ar fi existat.

Linda și copiii trebuie să se fi trezit deja, mi-am imaginat eu; am recunoscut Landskrona, apoi Helsingborgul chiar sub mine, dar după aceea peisajul a devenit anonim și omogen: câmpii, drumuri, orășele. Am luat ziarele și le-am citit integral până a început aterizarea la Gardemoen, când m-am uitat în jos înspre pădurile luminate de soare, de un verde închis presărat cu roșiaticul și auriul toamnei, lăsând impresia că niște copaci mai neascultători și-ar fi strigat dorul, fericirea și moartea printre molizii și pinii patriarhali și liniștiți.

Un râu, întunecat, niște câmpuri, aurii. Câteva mașini care păreau singuratice chiar și atunci când se deplasau în cozi interminabile. Toate acestea prezentau simptomele sosirii iernii, și nici măcar soarele de vară indiană nu putea să le contracareze.

Avionul a coborât lin până când roțile au atins pista și și-a continuat înaintarea agale, vocea stewardesei ne-a urat bun venit la Oslo și ne-a îndemnat să rămânem cu centurile de siguranță fixate, un sfat pe care l-am ignorat aproape toți, știind că eram în afara oricărui pericol și că nimeni n-avea să ne amendeze dacă nu ne supuneam, și asta era libertate.

Clic, clic se auzea de peste tot. De cele mai multe ori așteptam să coboare aproape toți pasagerii și abia după aceea ieșeam și eu, dar acum mă cam grăbeam, așa că m-am îngrămădit pe culoar, mi-am luat rucsacul și mi-am pornit telefonul, asemenea tuturor celor din jur. Bineînțeles că nu primisem nici un SMS, nu primeam niciodată, dar asta nu știa nimeni.

Am băgat mobilul în buzunarul interior și privirile mi s-au intersectat cu ale unei doamne de vreo cincizeci de ani care tocmai ce-și

dăduse jos geanta din compartimentul de bagaje, iar acum se răsucea ca s-o pună pe podea.

– Fantastice cărți mai scrii, mi-a spus. Îți mulțumesc!

Năucit, m-am uitat la ea simțind cum mi se înroșeau obrajii, iar pe buze îmi apăruse un zâmbet timid.

– *En tid for alt.* Este cea mai bună carte pe care am citit-o în ultimii ani, a continuat doamna.

– Mulțumesc mult! i-am spus. Este foarte amabil din partea dumneavoastră. Și mă bucur!

Mi-a zâmbit călduros, apoi s-a întors cu spatele la mine.

Niciodată nu mi se mai întâmplase ca un străin să mă abordeze în legătură cu cărțile mele. Dacă nici ăsta nu era un semn bun, nu știu care ar fi putut să fie.

După o oră, am coborât din taxi pe Kristian Augusts gate, am plătit și am intrat pe ușa clădirii unde își avea sediul Editura Oktober. Editura tocmai se extinsese, ocupând două etaje în prezent; am presupus că asta se datora banilor aduși de cărțile lui Anne B. Ragde. Am sunat la ușă, cineva a deschis, din fericire fără să pună întrebări, uram să stau în fața cutiilor acelora și să mă prezint. Când am ajuns la etajul al doilea, Silje era acolo, mă aștepta. Am primit o ceașcă de cafea, am urcat la etajul al treilea, unde urma să aibă loc primul interviu, m-am așezat pe canapeaua neagră de piele aflată chiar lângă ușa de la intrare și mi-am aprins o țigară. Geir Berdahl a venit să mă salute, poate că mirosul fumului de țigară ajunsese până la biroul lui, în celălalt capăt al coridorului. Mi-a spus că romanul încă nu venise. Trebuia să fi sosit cu o zi înainte, dar tirul fusese implicat într-un accident în Suedia; din câte înțelesese el, ieșise în decor ca să evite un porc mistreț aflat pe autostradă. Geir a râs, eu am zâmbit. Apoi a redevenit serios, așa cum îi stătea în fire, și mi-a spus că nu era bine, pentru că a doua zi recenziile aveau să apară în toate ziarele, fără ca romanul să se afle în librării. Dar se angaja să transporte personal cu mașina exemplarele în librăriile din Oslo a doua zi la prima oră, mi-a mai spus el zâmbind scurt, și după ce mi-a urat succes s-a întors în biroul lui. M-am așezat din nou pe canapea, Silje a venit cu un termos de cafea, o cană pentru jurnalist, apă și pahare. Mi-am imaginat un tir încărcat de cărți înaintând printre copacii unei păduri

suedeze, șoferul care coboară în pantă, ținând telefonul la ureche, cu rotocoale de fum ridicându-se de sub capotă, tăcerea totală ce se așterne după ce s-a trântit portiera. Apoi mi l-am imaginat pe Geir Berdahl, cu părul ciufulit și cu barbă, străbătând străzile din Oslo cu o Toyota mică, burdușită de cărți. Așa trebuie să fi fost prin anii '70, atunci când Oktober era o editură marxist-leninistă dotată cu un lanț propriu de librării prin intermediul căruia distribuia traduceri din Marx și Mao către poporul norvegian. Nu știam aproape nimic despre acele vremuri, totul era învăluit în mituri, și m-am decis să îl întreb despre asta cu proxima ocazie. Cu mine, Geir nu avusese parte decât de belele; eram dator la editură cu o mulțime de bani, pentru că nu scosesem nici o carte timp de cinci ani, dar nu știam exact cât le datoram, putea să fie oricât între trei sute de mii și șapte sute de mii, și când în sfârșit terminasem un roman, venise la pachet cu unchiul meu, care ne făcea șicane trimițând e-mailuri complet nebunești, așa că reprezentanții editurii trebuiau să discute cu el la telefon, pe lângă faptul că angajaseră o firmă de avocatură care să citească manuscrisul și să revizuiască toate detaliile cazului. A dracului drăcie incredibilă! Cum de toate astea mi se întâmplau mie, care nu am dorit niciodată zarvă, în toată viața mea, eu m-am străduit întotdeauna să fiu amabil și drăguț și politicos și cumsecade, nedorindu-mi altceva din partea celorlalți decât să mă placă, doar atât îmi doream, și totuși aterizasem într-un asemenea vârtej de certuri avocățești, nu din cauza ghinionului, ci din cauza unui răspuns pe măsura unei acțiuni întreprinse de mine. Nu-mi doream decât să scriu și să fiu scriitor, deci cum se făcea că ajunsesem în situația în care avocații să fie primii mei cititori? Aveam acasă observațiile lor, împreună cu comentariile pe care le primisem de-a lungul anilor de la diverși lectori, și mi se părea remarcabil cât de diferit vedeau lucrurile avocații. În alte împrejurări ar fi fost interesant, pentru că legea este limbaj, iar aplicarea ei nu se face în mod absolut, ci întotdeauna e vorba despre o evaluare juridică a cărei formulare trebuie să fie cât se poate de precisă. Avocații trebuie să descrie cazul, adică ce s-a întâmplat, și la tribunal aceasta este de obicei esența conflictului: ce s-a întâmplat în realitate? Și când asta s-a stabilit cu precizie, se trece la întrebarea: din ce motiv? Și în ce scop? Nu se deosebește prea tare de munca unui romancier.

Diferența este că avocații trebuie să înțeleagă nu doar întâmplările, ci și relația dintre ele și legile în vigoare, legi care, la rândul lor, sunt formulate în scris pe baza așteptărilor legate de evenimente viitoare, adică un fel de prognoză întemeiată pe mii de ani de experiență, potrivit căreia furtul, delapidarea și omorul se vor mai comite și în viitor; alte legi, mai profund ancorate într-o anumită cultură, au dispărut odată cu cultura care avusese nevoie de ele. Acțiunile sunt lipsite de limbaj, pe când legea și interpretarea legii se bazează pe limbaj. O lege în afara limbajului este la fel de imposibilă ca și o poezie în afara limbajului. Legea și poezia merg mână în mână, fiind fețele aceleași monede.

Unul dintre redactori a trecut pe lângă mine, mi-a zâmbit, m-a felicitat pentru noua carte și a dispărut în biroul lui. Silje mi-a prezentat programul, am ascultat-o neatent; de mult nu mai trăisem o asemenea angoasă. Cineva a sunat la ușă, trebuie să fi fost jurnalistul, și eu m-am dus la toaletă ca să mă ușurez și să mă mai dau cu puțină ceară în păr, deoarece după interviu se făceau poze.

Atunci când am ieșit, jurnalistul de la NTB sosise deja. Era o doamnă a cărei vestimentație mă trimitea cu gândul la motociclism. Ne-am strâns mâinile, ea a spus că fotograful urma să vină după aceea, ne-am așezat și ea a început să-mi adreseze întrebări, totul a mers destul de bine, așa mi se părea, mai ales că întrebările rămâneau într-un registru general. După o jumătate de oră am mers în curtea din spate pentru ședința foto, apoi eram pregătit pentru următorul punct de pe ordinea de zi, interviul telefonic cu *Bergens Tidende*. Minutele care mi-au rămas le-am petrecut în biroul lui Geir G., care venise în timp ce stăteam de vorbă cu jurnalista de la NTB. Am vorbit despre următorul roman. Primul fusese redactat chiar acolo, el stătea cu manuscrisul în față, eu eram la computer, și treceam prin toate propunerile lui, care de cele mai multe ori constau în eliminarea unor fragmente de text. Cu excepția părții introductive, la care ne-am gândit să renunțăm pentru că tonalitatea era atât de diferită de restul manuscrisului, și a lungului pasaj despre ajunul Anului Nou, pe care el voia să-l scoată, am făcut exact cum îmi spusese. Imediat am văzut că textul era mai bun. Devenise mai concis și parcă mai puternic. Pe când stăteam acolo, el pe scaunul lui rotativ de la birou, eu pe un scaun de lângă perete, l-am întrebat când vom

redacta volumul al doilea. Era gata de ceva vreme, dar atunci când a început agitația în jurul primului volum, mi s-a dat de înțeles că nu putea să fie publicat așa cum era, fiind mult prea agresiv și, în câteva pasaje, aproape sfidător; în perioada în care îl scrisesem fusesem foarte frustrat și supărat, și sentimentele de frustrare și amărăciune transpăreau în roman într-un mod care pe alocuri m-ar fi rănit atât pe mine, cât și pe cei despre care scrisesem. Eliminasem părțile cele mai rele, dar balanța tot nu era echilibrată. Ideea era să scriu despre viața mea așa cum este ea acum și apoi să mă întorc în timp, la copilărie, la adolescență, apoi la maturitate, totul urmând să se încheie cu momentul când am cunoscut-o pe Linda în Suedia, într-o astfel de manieră încât povestea iubirii noastre atât de intense să arunce o lumină asupra evenimentelor relatate în volumul al doilea. Era însă nevoie de o răbdare supraomenească, imaginea pe care o creasem despre noi devenise prea unidimensională, și aveam impresia că ceea ce ar fi putut s-o nuanțeze și să-i dea profunzime nu-și găsea locul acolo. Apoi, într-o dimineață, scrisesem istoria primei noastre întâlniri și a relației care se înfiripase între noi. După exact douăzeci și patru de ore, când terminasem de scris, povestirea crescuse la cincizeci de pagini, și conținea exact acea lumină de care avea nevoie romanul pentru ca restul să nu fie imposibil de înțeles. Dormisem o oră, apoi mă dusesem să acord un interviu ziarului *Dagbladet* la cafeneaua de la Malmö Konsthall; eram atât de obosit, cum doar după o noapte de beție aș fi putut fi.

– Nu trebuie să-i mai facem nimic, cred, mi-a spus Geir acum. O să-l publicăm așa cum este.

– Vorbești serios? l-am întrebat.

– Da, vorbesc serios, a răspuns el.

– Ești sigur?

– Cât se poate de sigur.

– Nici un fel de tăieturi? Nimic?

– Dacă e necesar, le rezolvăm la corectură.

– Mă bazez pe tine, i-am spus.

– Așa să faci! a zis el și a râs. Cum ți-a mers cu cei de la NTB?

– A mers chiar bine, bănuiesc. Dar acum urmează *BT*. Am emoții.

– Nu-ți face griji. Am vorbit cu tipul ieri, după cum am stabilit. Oare cum îl chema? Tønder?

– Da.

– Inițial mi-a spus că vrea să aibă câteva informații sumare despre tine. Dar mi-am dat seama destul de rapid că de fapt urmărea un plan.

– Și care era acela?

– Păi, era vorba despre latura biografică.

– A aflat despre Gunnar?

– Mda, a aflat.

– Și ce anume i-ai spus?

– I-am spus că nu pot să vorbesc despre cartea ta în felul acesta. Cred că m-a înțeles. Doar că a mers prea departe. Totuși, cred că n-ai de ce să-ți faci griji.

– Sunt de acord, i-am zis.

Silje a bătut la ușa întredeschisă și și-a vârât capul.

– Poți să-l suni dintr-un birou de la etajul de dedesubt, m-a informat ea.

– Acum? am întrebat-o.

– Da, a spus că așteaptă să-l suni.

M-am ridicat și am urmat-o pe scări în jos. Am intrat în ultimul birou de pe stânga, observând că termosul cu cafea și ceașca se mutaseră miraculos pe masa de lucru de acolo. Chiar lângă telefon erau un pix și un caiet.

– Ăsta e numărul lui, mi-a zis ea. Tastează zero la început.

– Mulțumesc, i-am spus așezându-mă, iar ea a ieșit și a închis ușa. În timp ce mâzgăleam distrat pe caiet, m-am gândit că nu eram obligat să sun, dar în cele din urmă m-am adunat, am ridicat receptorul și am format numărul.

Interlocutorul vorbea în dialectul de la Bergen, și ulterior, ori de câte ori am auzit vorbindu-se în dialectul de la Bergen, parcă auzeam și vocea aceea, care-mi stârnea un fior de dezgust. A fost cea mai neplăcută voce pe care am auzit-o vreodată în cei patruzeci și ceva de ani ai mei, și cea mai neplăcută discuție pe care am purtat-o. Nu conținutul era respingător, nici nu mi-l amintesc cu precizie, ci tonul pe care vorbea, undeva între lingușeală și acuzație, cu o înfumurare prost ascunsă.

În cei doi ani scurși de la apariția primului roman am cunoscut mulți jurnaliști și întotdeauna am avut ceva bun de spus despre ei, întotdeauna exista o notă conciliantă în atitudinea lor, indiferent

ce ar fi scris și oricât de nerealist sau de aspru m-ar fi prezentat pe mine, dar această voce nu avea nimic conciliant, era doar hidoasă și nu mai vreau s-o aud niciodată. La finalul interviului m-am simțit îngrețoșat, pentru că vocea aceea rămăsese în urechea mea, în capul meu, și nu mi-aș fi închipuit niciodată că vocea unui străin poate să ți se furișeze în trup și să te umple cu ființa lui. Ceea ce m-a deranjat cel mai mult a fost că părea să-mi întindă permanent capcane, așa cum procedează polițiștii când interoghează un suspect, făcând variațiuni pe subiecte obișnuite pentru a-l face să se simtă încrezător și să se exprime pe larg, astfel încât să spună mai mult decât ar fi vrut, ca apoi o întrebare să atace subiectul: „Nu ai fost acolo, nu? Ai fost într-adevăr acolo? Nu-i așa? Mie îmi poți spune, eu știu ce s-a întâmplat de fapt"

Cam așa suna vocea aceasta. M-a întrebat de ce nu scrisesem despre mama în roman. Este foarte ciudat să-i adresezi o asemenea întrebare unui autor care a scris un roman despre relația cu tatăl său și moartea tatălui său. De ce a scris Kafka scrisori doar către tatăl lui, nu și mamei? Vocea nu mi-a pus acea întrebare ca să afle de ce nu era mama inclusă în carte, cunoștea prea bine motivul, doar că îndărătul întrebării exista o acuzație, neformulată, dar limpede, și tot ceea ce voia era să mă determine să recunosc. Bineînțeles că n-am făcut asta, ci am răspuns că era o carte despre tata și moartea lui, nu despre mama și moartea ei, însă vocea, care nu credea nici un cuvânt din ce spuneam, a părut să rețină această informație ca s-o folosească mai târziu, când avea să mă contrazic. Acela a fost un interogatoriu, nu un interviu. Vocea m-a asigurat că într-adevăr îi plăcuse cartea și mi-a mai pus câteva întrebări neutre. Voia să știe care era raportul dintre roman și realitate. Când i-am spus, el mi-a replicat că romanul vorbește despre realitate, dar nu corespunde cu realitatea și mi-a cerut să explic acest lucru.

– Tu scrii că tatăl tău a locuit la bunica vreme de doi ani. Dar asta nu este adevărat, nu-i așa? El a locuit acolo doar două luni, nu?

– Dar eu nu am scris asta, i-am spus. Asta nu scrie în carte. Nu scrie cât timp a locuit acolo.

– Ba da, scrie. Scrie că a locuit acolo doi ani.

– Nu. Asta am scos din carte. Nu aveai unde să citești asta. Nu scrie acolo.

Vocea a tăcut câteva secunde. Apoi a reluat pe alt ton, de complicitate:

– După cum bine ți-ai dat seama, am vorbit cu familia ta.

– Ai vorbit cu Gunnar?

– Da. El susține că ceea ce scrii nu corespunde cu realitatea. Din carte reiese că ești un erou, dar conform lui, nu ai fi atât de bun în realitate. Nu tu ai făcut curat în casă de fapt, nu-i așa? Nici nu știi să faci curat, am dreptate?

I-am spus că eu făcusem curățenie în casă așa cum descrisesem, și curățenia era singurul lucru la care chiar mă pricepeam, dar că nu era corect să vorbim despre roman în acest mod, să dezbatem cine a făcut curat, unchiul meu sau eu, era absurd. Și din nou am simțit că vocea nu credea nici o vorbă din ce-i spuneam, și că imaginea pe care vocea și-o formase despre mine era imaginea cu care eu însumi am trăit până la pubertate, acea imagine a unui mic căcăcios care-și închipuie că este cineva, imoral, necontrolat, complet lipsit de bună-cuviință. Eu scrisesem că făcusem curat în toată casa bunicii după moartea tatei ca să mă prezint într-o lumină bună și onorabilă, când, în realitate, unchiul meu fusese cel care se ocupase de curățenie. Descrisesem exagerat moartea tatălui meu, transformând-o în ceva grotesc, prin modificarea unui stop cardiac banal în rezultatul unei infernale vieți autodistructive, și nu mă mulțumisem doar cu atât, mai târâsem în mocirlă și rahat și numele bunicii, din partea căreia eu primisem doar bunăvoință, când, de fapt, mocirla și rahatul erau doar ale mele. Și în spatele acestor lucruri prezida mama, răzbunătoarea Knausgård, cea care i-a sucit mințile propriului ei fiu.

De ce nu scrisesem mai mult despre mama? De ce pe ea o descrisesem într-o notă atât de pozitivă, iar pe tata într-o notă negativă? De ce scrisesem că tatăl meu a locuit la bunica doi ani, când adevărul este că el a locuit acolo două luni, poate nici atât? De ce scrisesem că făcusem curat în toată casa, când eu nu știam nici să fac curățenie temeinic, și de fapt, doar stătusem în calea celorlalți?

Nu numai faptul că vocea credea în mod evident tot ce-i spusese Gunnar, inclusiv teoria că mama mea fusese cea care mă îndoctrinase, mi-a amplificat până la limita suportabilului starea de disconfort, așa cum stăteam cu receptorul în mână, ci și modul perfid în care se exprima: oarecum recunoștea că eram foarte talentat la scris, dar

în același timp susținea că mințeam, că eram un mincinos lipsit de scrupule; da, acea voce îmi vorbea ca și cum aș fi fost un infractor. Din partea lui Gunnar ar fi fost de așteptat; la urma urmei, el era profund implicat în acest caz, și eu îl implicasem împotriva voinței lui, așa că indiferent ce acuzații ar mai fi născocit, vina îmi aparținea. Însă această voce nu era implicată în caz, nu eram vinovat cu nimic în ceea ce o privea, și totuși mă judeca, afișând legitimitatea morală și prezumțiozitatea de care se putea prevala în calitate de jurnalist la cel mai mare cotidian din Bergen, simultan vrând să smulgă informații de la mine și implorându-mă să i le ofer. Vocea știa: fără mine nu avea nici un articol, de aceea era deopotrivă acuzatoare și lingușitoare, însă n-a reușit decât să-mi trezească dezgustul.

Da, era o voce dezgustătoare.

Mi-am dat seama că jurnalistul îl crezuse pe Gunnar. Berdahl, care de asemenea vorbise cu Gunnar la telefon, a spus că acesta îi lăsase impresia unui om serios, rațional și stăpân pe sine. Dar în e-mailuri avea accese de furie. Reporterul de la *Bergens Tidende* vorbise cu el la telefon și îl crezuse. Gunnar era contabil, un cetățean respectabil, la fel ca și vocea însăși, îmi imaginez, și când romanul meu a fost citit din perspectiva aceasta, vocea a văzut exact ceea ce văzuse și Gunnar: eram lipsit de scrupule, mincinos și mă apucasem să scriu pentru că uram familia Knausgård și voiam să mă răzbun pe ei îndemnat fiind de mama mea. În felul acesta, Gunnar îmi luase toată independența și individualitatea: eu nu-i uram cu de la mine putere, ci în numele mamei mele. Îmi transformase romanul într-un text satiric, într-o porcărie infectă. *Bergens Tidende* era întru totul de acord cu el. Eu mințeam și ceea ce scrisesem nu era un roman, ci un soi de text meschin și lipsit de orice valoare, un atac la adresa unor cetățeni onești.

Nu m-am gândit la nimic din toate astea în timpul interviului cu vocea aceea insidioasă, pe jumătate rugătoare, pe jumătate acuzatoare, pentru că mă săturasem să mă apăr, mă săturasem să tot fiu atacat. Nu m-am gândit nici măcar după ce conversația s-a încheiat. Sentimentul că eram un infractor și teama de consecințele demersului meu, care acum începeau să se arate, îmi concentrau toată atenția. Erau exact aceleași sentimente care mă chinuiseră în a doua jumătate a verii. Pe de-a-ntregul dominat de ele, cu mintea tulburată, așa cum se poate întâmpla când dezastrul este iminent, am ieșit din încăpere,

am urcat la etajul superior și am intrat în biroul lui Geir. Îmi era greață și tremuram. Dar m-a ajutat simplul fapt că stăteam acolo. I-am relatat discuția, iar atunci când a venit Geir Berdahl, am mai povestit încă o dată. Geir mi-a spus că reporterul îi zisese același lucru în ajun, că tatăl meu nu locuise la bunica mai mult de două luni și că nu eu făcusem curat în casă, așa cum scrisesem. Geir crezuse că jurnalistul voia să-l testeze cumva și că de fapt nu ținea să facă un interviu cu mine.

– Am înțeles rapid că pe el nu-l interesa romanul. El era interesat doar de asta. Așa stă treaba.

– Din fericire, i-am spus că vreau să citesc tot ce avea de-a face cu Gunnar, i-am zis. Așa că o să-mi trimită un email despre asta în decursul zilei de astăzi.

– Bine! a zis Geir. Articolul o să apară curând, și-o să trebuiască să fim pregătiți. Dar nu cred c-o să fie mare brânză.

– De fapt, Siri Økland urma să-mi ia interviul. Fiica lui Einar Økland. Dar apoi l-au băgat pe el pe fir. Artileria grea. Tipul a făcut ani de zile reportaje pe teme judiciare, știi?

– Chiar tu mi-ai spus-o.

– La naiba! am exclamat.

Geir a râs.

– O să fie bine, Karl Ove.

– A fost cea mai neplăcută conversație pe care am purtat-o. M-a flatat și m-a înjosit în același timp. Of, la dracu', ce metodă abjectă!

– Da, și mie mi s-a părut dezagreabil.

– Și acum urmează *Fædrelandsvennen*. Pentru asta mi-am făcut cele mai multe griji. Dacă *BT* a sunat la membrii familiei mele, crezi că ăștia s-au lăsat mai prejos?

– Nu cred că s-au apucat să sape, mi-a răspuns Geir.

– Sper că ai dreptate, i-am zis ridicându-mă. Cu *BT* a fost cea mai cumplită chestie pe care am trăit-o.

Împreună cu Silje am ieșit pe stradă în lumina puternică a soarelui, am trecut de Nasjonalgalleriet și apoi am luat-o pe strada Karl Johan. Pe drum m-am oprit la un chioșc de ziare, vrând să-mi iau un exemplar din *Morgenbladet*. Silje, care a înțeles ce mă frământa, mi-a spus că rubrica literară nu apărea în acea zi. Am așezat ziarul la loc pe stativ, după care am intrat la Grand Hotel, acolo unde Ibsen

obișnuia să stea cu oglinjoara în joben, și am luat liftul până la barul de pe terasă, unde ne așteptau jurnalistul și fotograful de la *Fædrelandsvennen.* M-am așezat împreună cu reporterița la o masă. Aranjându-și ochelarii de soare pe nas, lucru care o avantaja, deoarece putea să-și ferească privirea, mi-a declarat că romanul o bulversase. Din felul în care vorbea, am înțeles că nu-l judeca din punct de vedere moral. I-am răspuns cu mare precauție la toate întrebările, sub acel cer albastru de septembrie, apoi fotograful mi-a făcut câteva poze în celălalt capăt al terasei. Am mai dat un interviu, de data aceasta unui jurnalist de la *Morgenbladet*, am fumat și am băut apă minerală Farris și cafea în timp ce-i răspundeam la întrebări. Numele lui era Håkon, dacă bine îmi amintesc, sau poate Harald, era originar din aproape același loc ca și mine, crescuse de partea cealaltă a podului și voia să vorbim despre asta; discuția mi-a făcut plăcere, pentru că a fost departe atât de mine, cât și de romanul meu.

După prânz am luat un taxi până la NRK. Cum am ajuns cu douăzeci de minute mai devreme, m-am așezat pe o piatră din fața clădirii și am fumat în lumina soarelui; auzind suedeza vorbită în apropiere, m-am răsucit și l-am văzut pe Carl-Johan Vallgren, autorul suedez cu care mă întâlnisem de câteva ori la Stockholm, și care tocmai cobora dintr-un taxi și se îndrepta către recepție. Urma să-și lanseze cea mai recentă carte în Norvegia. Mi-am stins țigara și m-am dus după el. Întrucât stătea cu spatele la mine atunci când am intrat, i-am pus mâna pe umăr, ceva ce nu prea făceam de obicei cu oamenii, dar în acea situație n-aveam cum să procedez altfel. S-a întors înspre mine și, recunoscându-mă, mi-a zâmbit. Era îmbrăcat la costum, iar cămașa cu guler lat, tipică anilor '70, era descheiată la primii nasturi. Am dat noroc și i-am zis că-mi plăcuse cartea lui, el mi-a spus că toți autorii din Oslo îi vorbiseră despre mine, și nu oricum, ci cu o oarecare invidie în glas. S-a întors apoi înspre coridor, unde cineva venise ca să-l conducă.

– Ne vedem, i-am spus.

– Da, ne vedem, mi-a răspuns el, după care m-am dus afară ca să mai fumez o țigară și s-o sun pe Linda.

Întâlnirea mă binedispusese, Vallgren era genul de om care-ți ridică moralul, unii așa sunt, dar nu foarte mulți. Eu, în mod cert, nu sunt așa.

Linda era pe terasa unei cafenele din Malmö, unde vremea era la fel de frumoasă ca și aici. Dimineața se derulase fără probleme, mi-a spus, mama ei sosise, iar seara urma să vină și mama mea. I-am spus că interviurile se desfășuraseră bine și că mai aveam încă două înainte să merg la Axel și Linn. „Mă bucur, aștept cu nerăbdare ziua de mâine", mi-a zis ea, apoi ne-am luat la revedere și am închis.

Interviul cu *Søndagsavisen* n-a mers deloc rău. La sfârșit, Siss Vik m-a condus la recepție și am urcat în biroul ei pentru interviul cu *Ordfront*. Pentru prima dată în ziua aceea am vorbit despre literatură. Răspunsurile mele n-au fost grozave, dar faptul că se refereau la literatură a avut un efect purificator. Mă simțeam ca un instalator care toată ziua a trebuit să discute cu presa despre sine însuși și despre propriile sentimente, despre familia și prietenii săi, și într-un final, după-amiaza târziu, prinde ocazia să vorbească despre țevi și șaibe.

De la NRK am luat taxiul până la Axel, care locuia prin apropiere; pregătise *fårikål*, tocăniță norvegiană din carne de miel și varză, iar mirosul din apartament m-a proiectat direct în zilele de toamnă ale copilăriei. Mi-a spus că se gândise că nu mănânc *fårikål* în Suedia, cel puțin așa i se întâmplase lui cât locuise acolo; era unul dintre lucrurile de care-i fusese dor. Avea dreptate aici; o singură dată, în prima toamnă de după ce mă cuplasem cu Linda, pe vremea când încercam să-i arăt cine sunt și de unde vin, i-am făcut și *fårikål* și *pinnekjøtt*, coaste de miel, dar de atunci încoace nu mai mâncasem așa ceva.

Linn, soția lui Axel, trebuia să meargă undeva după serviciu, așa că ne-am așezat la masă în bucătărie împreună cu Axel și fiii lor, Erik și Johan, am mâncat *fårikål* și am băut bere. Ținusem să-i vizitez tocmai din motivul acesta, să fii în sânul unei familii mi se părea ceva bun de pus pe rană, îmi dădea senzația de nevinovăție, în orice caz, de candoare. Dacă m-aș fi dus în camera de hotel după interviuri, toate cuvintele rostite în acea zi s-ar fi revărsat în sinea mea ca niște valuri, continuându-și neabătut mișcarea înainte și înapoi, și n-ar fi fost exclus să mă întind pe pat și să plâng, așa cum mi se mai întâmplase. Geir Angell râsese de mine când îi povestisem asta odată, și-mi spusese că eram exact ca Oluf, comicul, care-și comanda în camera de hotel niște felii de pâine și niște lapte, apoi,

după spectacol, stătea acolo plângând și mâncând. Râsesem și eu, dar atunci când am ajuns într-o situație asemănătoare n-am mai râs, îmi era de ajuns că trebuia să trec peste asta. În ce anume consta povara, nu știam, era ceva complet nedefinit, dar era de parcă tot răul pe care-l aveam în mine s-ar fi deschis și s-ar fi revărsat nestăvilit într-o zi ca aceasta. La interviuri tot ce trebuia să fac era să fixez un subiect, să-i dau formă ca să-l țin la distanță, însă forma aceea pe care o cream în exterior îmi provoca pe dinăuntru o turbulență tot mai intensă. Acum câțiva ani, un post de televiziune a făcut o serie de interviuri cu diverși oameni, preț de douăzeci și patru de ore, acasă la ei. Printre aceștia s-a numărat și Jan Kjærstad; am discutat despre asta cu Tore, care mi-a spus că eu probabil aș fi reușit să-mi păstrez masca dacă aș fi fost protagonistul unui asemenea exercițiu, aș fi fost foarte amabil și politicos pe parcursul tuturor celor douăzeci și patru de ore, dar în clipa în care echipa ar fi ieșit pe ușă, m-aș fi întins pe pat și aș fi izbucnit în plâns. Niciodată nu-i spusesem lui Tore că plânsesem după o apariție în direct la televizor și că mi se întâmpla asta și la finalul unor evenimente literare obișnuite, deci m-am uitat puțin mirat la el. De unde îi venise ideea asta? Eram oare atât de ușor de citit?

Deci toate acestea la un loc, *fårikålul* și berea, consumate la o masă dintr-o bucătărie din Oslo, împreună cu Axel și fiii săi, cu soarele la asfințit și cu atmosfera caldă de afară, erau exact lucrurile de care aveam nevoie.

Pe Axel îl cunoscusem la Stockholm în urmă cu patru ani, într-o seară prietenii actori ai Helenei o sunaseră să-i spună că mai aveau nevoie de câțiva jucători pentru echipa lor de fotbal și o întrebaseră dacă iubitul ei, Jörgen, nu dorea să participe. El m-a sunat pe mine ca să mă întrebe dacă nu voiam să joc și eu, și am acceptat. Am mers la un teren din zgură, undeva la periferia Stockholmului, într-un soi de zonă industrială, era frig și întuneric, nocturnele luminau într-o culoare aproape galbenă. Cum nu mai jucasem fotbal de mulți ani, am fost numit fundaș stânga, post din care nu puteam provoca mari pagube echipei. Echipa era alcătuită doar din actori și era amuzant, pentru că în pauză fiecare vorbea numai despre propria sa contribuție la joc, comentau ce anume făcuseră sau nu făcuseră, complet indiferenți la perspectiva de ansamblu, într-un soi de gâlceavă a egocentrismului. Antrenorul era un tip de vreo treizeci de ani care juca în poziție de

apărător central și dădea instrucțiunile într-un dialect obscur din Stockholm. Împreună cu celălalt apărător central a venit la mine după meci, se vedea că amândoi erau norvegieni. Antrenorul se numea Axel și era originar de pe coasta de est a Norvegiei, iar celălalt, Henrik, era din Kristiansand, amândoi merseseră la Sentralskolan din Stockholm și locuiau aici în oraș amândoi. „Karl Ove", mi-a spus Henrik, „nu cumva te cheamă și Knausgård?" „Ba da", le-am răspuns eu, și ei au râs, pentru că amândoi îmi citiseră cartea, iar șansele de a da peste mine acolo, pe un teren părăginit de la periferia Stockholmului, în întunericul de toamnă, erau relativ mici. Am continuat să joc fotbal cu ei, iar peste câtva timp, într-o sâmbătă, am primit un mesaj de la Axel în care mă invita la ziua de naștere a fiului său. Convins că făcuse o greșeală și că trimisese SMS-ul altcuiva decât intenționase, l-am refuzat politicos. Dar nu fusese nici o greșeală, el a continuat să mă mai caute din când în când, apoi ne-am întâlnit de câteva ori în afara meciurilor de fotbal, și atunci când el și partenera lui, Linn, au venit la aniversarea de doi ani a Vanjei, Linn s-a oprit mirată în fața afișului unui scurt-metraj pentru care Linda scrisese scenariul. Așa am aflat că Linn fusese producătorul filmului. Copiii lor erau de aceeași vârstă cu ai noștri, și am început să ieșim împreună la intervale regulate.

Axel era un om simpatic și manierat, dar pe terenul de fotbal i-am văzut și o altă latură, o agresivitate și o forță care mi se păreau neașteptate la el; o dată, după ce fuseserăm la Råsunda ca să vedem un meci și am intrat în metrou purtați de valul de oameni, observând că un bărbat se așezase pe locul pe care intenționam eu să mă așez, Axel aproape că s-a năpustit asupra lui, vorbind șuierat. Aceste mici răbufniri ale lui nu păreau să se potrivească cu felul în care se comporta de obicei, întrucât ceea ce-l caracteriza era blândețea, iar aceasta era autentică, înnăscută, nu o calitate dobândită în timp. Și Linn era atentă, dar avea și o latură tăioasă, nu-i era teamă să fie precisă și-i păsa prea puțin de ceea ce credeau alții despre spusele sau faptele ei. În ceea ce privește viața de familie, ei se aflau la un alt nivel decât noi, aveau casă, mașină și finanțele în perfectă ordine. Ea lucra pe post de producător de televiziune la SVT, el era actor freelancer. Se cunoscuseră în timp ce lucrau la o reclamă, acesta fusese primul lucru pe care el mi-l povestise. Uneori luam prânzul la restaurantul

meu preferat din apropierea biroului; altfel, ne întâlneam destul de des în weekenduri și în fiecare zi de luni în timpul sezonului când aveam meciuri de jucat. Chiar și după ce ne-am mutat la Malmö și ei s-au mutat la Oslo, am păstrat legătura, chiar dacă la intervale din ce în ce mai mari de timp. Ei erau genul acela de oameni generoși care ne invitau la toate evenimentele posibile și care rezolvau toate chestiunile de ordin practic. O dată ne-au invitat de Paște la o cabană de la munte pe care o avea familia lui, și altă dată ne-au invitat la Berlin, unde el își închiriase un apartament. Noi nu i-am invitat nicăieri. De altfel, cum am fi putut s-o facem, de vreme ce nu aveam nici cabane, nici case ale familiei și nici bani de chirie? Dar se pare că ei nu țineau socoteala.

După ce am mâncat, ne-am trântit pe canapea, fiecare cu berea lui, așteptând-o pe Linn pentru ca apoi să putem ieși în oraș. Eram atât de obosit, încât nici nu știam ce spuneam. Fusese o zi îngrozitoare. A doua zi, totul urma să apară în presă.

Puțin mai târziu, când am pornit înspre centru pe străzile din partea vestică a orașului, era complet întuneric și plin de stele. Sub toți copacii se așternuseră frunzele. Aerul era aproape la fel de tăios ca un cristal, dar nu era foarte rece, încă mai păstra căldura zilei, care se disipa încet. Ne-am așezat la o masă din fața cafenelei Tekehtopa, care se afla în imediata apropiere a hotelului, am băut câteva beri și am povestit. Pentru că a doua zi aveam o lectură publică la Operă, și pentru că nu voiam cu nici un preț să fiu mahmur, m-am dus să mă culc după o oră. Axel a venit cu mine la hotel, deorece Silje îmi promisese că-mi va lăsa două exemplare din roman atunci când vor sosi; făcuse întocmai, pentru că recepționera mi-a întins pachetul zâmbind și s-a uitat pe ascuns în timp ce-l deschideam. Am scris un autograf pe un exemplar și i l-am dat lui Axel, ne-am luat la revedere și am urcat cu celălalt exemplar în cameră, l-am vârât în rucsac înainte să mă dezbrac, am pornit televizorul și m-am întins, și m-am uitat la televizor până când nu am mai putut să-mi țin ochii deschiși și am adormit. Bănuiesc că undeva pe parcursul nopții m-am trezit și am stins televizorul, pentru că la ora șase, când m-am sculat, ecranul era negru și era liniște. Am făcut un duș, m-am schimbat și m-am dus jos să iau micul dejun. Am lăsat ziarele neatinse, pentru că nu voiam să știu nimic. Mi-am luat omletă, bacon, cârnați și câteva felii de pâine,

puțin suc proaspăt și o ceașcă de ceai, m-am așezat și am aruncat o privire la teancul de ziare. Ceea ce nu voiam să văd erau interviurile. Erau în *Dagbladet Magasinet*, *Dagens Næringsliv* și *Dagsavisen*. Dar recenziile? Decisesem să nu le citesc, dar în același timp trebuia să aflu dacă erau sau nu catastrofale. Făcusem un pact cu Geir ca el să mă înștiințeze printr-un SMS cum stătea treaba, dar ceasul nu era decât șapte, și putea să dureze multe ore.

La dracu'! Să arunc un ochi nu avea ce să-mi dăuneze.

M-am ridicat și am luat *Dagbladet*. Evitând cu mare grijă secțiunea de magazin, m-am dus direct la paginile despre cultură. Iat-o!

Îmi simțeam inima palpitând cât timp mi-am plimbat ochii pe rânduri în jos.

Arăta bine.

Fusese bine primită cartea.

Oare era la fel de bine și în *Dagens Næringsliv*?

Am pus jos *Dagbladet* și m-am dus să iau *Dagens Næringsliv*. Procedând identic, am evitat interviul cu mine și am deschis direct la cronica de carte.

Și aici merseseră bine lucrurile.

Bun atunci!

Cu o ceașcă de cafea în mână, am fumat o țigară în fața ușii de la intrare, uitându-mă la puținii trecători care mergeau pe stradă așa de devreme. Cerul era la fel de albastru ca în ziua precedentă și lumina soarelui învăluia toate acoperișurile și toate turnurile.

La Operă, unde urma să citesc, era un mic festival organizat de cluburile de carte. Nu voiam să citesc nimic din volumul întâi, în schimb, în speranța de a amuza publicul, alesesem un pasaj din al doilea, în care era vorba despre un curs de ritmică pentru bebeluși la care fusesem cândva la Stockholm. De două ori citisem public din volumul întâi, prima dată la invitația lui Ingvar Ambjørnsen, care fusese desemnat scriitor rezident onorific la Bergen, atunci am ales partea introductivă pe care tocmai o scrisesem; a doua oară, la un eveniment de la Litteraturhuset, am citit scena în care eu și Yngve am ajuns la casa din Kristiansand. Ambele pasaje vorbeau despre moarte, și asta a distrus complet atmosfera din sală; de vreme ce era un roman autobiografic, și nu ceva ce inventasem eu, a fost de

parcă aș fi forțat auditoriul să mă accepte pe mine și personalitatea mea întunecată, stricându-le seara prin simpla mea prezență. După aceea am decis să nu mai repet greșeala. Era nevoie de ceva comic, așa că am ales scena cursului de ritmică pentru bebeluși. Al doilea volum este o comedie, dar o comedie care zace foarte, foarte adânc ascunsă, pentru că vorbește despre un bărbat care este captiv în propriile închipuiri despre sine însuși, și despre o familie prinsă și ea în propriile închipuiri despre ea însăși, și asta i-a dus pe toți în situații rușinoase care s-ar fi rezolvat rapid dacă membrii familiei s-ar fi privit unii pe alții și și-ar fi spus că închipuirile nu sunt valide, că aceasta este realitatea și că nimic altceva nu contează. Dar ei nu au putut s-o facă, tocmai acest lucru le era imposibil, au făcut fix pe dos, s-au uitat unii la alții și și-au spus că nimic nu conta mai mult.

Hotelul se afla după colț, de cum ieșeai de la editură, și peste puțin timp m-am dus acolo ca să printez scena respectivă; acasă nu funcționase imprimanta. Geir Berdahl împacheta cărțile pe care urma să le distribuie împreună cu fiica lui, Maria, cu care doar mă salutasem, fără să avem prilejul să stăm de vorbă. Faptul că romanul nu se găsea în librării tocmai în ziua în care toată presa scria despre el era supărător deoarece interesul opiniei publice era pasager, deja peste o săptămână avea să scadă, putând cunoaște un nou avânt numai în cazul nominalizării pentru vreun premiu. Când îmi apăruse cartea de debut, editura scosese un tiraj destul de mic, și când acela se vânduse, au mai publicat doar două sute de exemplare, și au ținut-o tot așa, iar apoi în luna decembrie, singura lună în care într-adevăr se vând cărți în Norvegia, titlul nu era de găsit în nici o librărie. Cifra exemplarelor vândute nu reprezenta nimic pentru mine, dar banii da, mai ales acum că familia noastră număra cinci membri și banii din drepturile de autor erau singurul venit pe care-l aveam în afară de bursă.

Am pus manuscrisul în rucsac, i-am salutat pe Geir și pe Maria și m-am îndreptat către Operă. N-o mai văzusem pe dinăuntru, îi știam doar fațada anonimă dinspre gară, și am fost uimit atunci când m-am aflat în fața ei, un edificiu într-adevăr unic. Toate acele pietre albe pe care soarele le scotea în evidență făcându-le să strălucească, aproape ca o flacără în comparație cu marea albastră și răcoroasă în mijlocul căreia răsărise. Am urcat pe acoperiș, m-am uitat înspre port cât timp

am fumat o țigară; îmi mai rămânea mai bine de o oră. Sprijinit de un perete, am scos o sticlă de jumătate de litru de Pepsi Max, am luat o înghițitură, mi-am scos mobilul și am sunat-o pe Linda. Ea împachetase deja și urma să pornească în curând spre Kastrup. Mama tocmai sosise și ea, era afară împreună cu copiii, undeva la un loc de joacă. I-am spus că aveam emoții și că va fi minunat să mergem la Praga în weekend. Ea mi-a urat succes, apoi am închis. Am stins telefonul înainte de a-l băga în rucsac. O dată, în timp ce mi se lua un interviu pe scenă, îmi sunase telefonul și publicul izbucnise în râs; publicul râde tocmai de astfel de lucruri. Publicul voia să râdă, căuta detaliile comice și se lăsa cuprins de ilaritate oricât de banale ar fi fost întâmplările. O audiență numeroasă avea o dinamică proprie și o psihologie aparte, indiferent de caracterul indivizilor care o compuneau. Un gest la care n-ar fi râs dacă ar fi fost singuri și un episod care nu li s-ar fi părut comic niciodată, pentru că era un lucru atât de derizoriu, putea să genereze râsete isterice într-o sală plină. Și când stăteau tăcuți, tăcerea putea să exprime o gamă foarte variată de stări de spirit. Plictiseală, indiferență; atunci era de parcă vorbele conferențiarului s-ar fi risipit ca un fum în vânt. Atenție și interes: cuvintele aveau efect, părea să existe în atmosferă un fel de voracitate în fața căreia era fantastic și seducător să vorbești. Obișnuiam să citesc aceleași texte, și starea de spirit era de fiecare dată alta; uneori râdeau cu toții de un anumit pasaj, alteori era liniște deplină atunci când îl citeam. O scenă putea să aibă un efect exploziv într-o seară, iar în seara următoare putea să pară seacă și fără rost. Era vorba și despre propria mea capacitate de prezentare: uneori arătam foarte serios, iar în alte dăți de-a dreptul sumbru, era de parcă propria mea prezență ar fi subjugat latura comică; alteori, când am reușit să povestesc puțin înainte de a citi, râsul s-a aflat mult mai aproape. Dar de cele mai multe ori era vorba despre publicul însuși, compoziția lui și atmosfera din sală.

Mi-am aruncat țigara pe jos, am stins-o cu piciorul și m-am dus către intrare. Piațeta din fața Operei era plină de oameni. Fix în fața ușii am dat peste Vetle Lid Larsen. Mai de mult lucraserăm împreună la o editură, dar nu vorbisem niciodată cu el și nici nu ne salutam. Deci ce să fac? Să mă prefac că nu-l văzusem? Aș fi putut să

dau impresia că eram înfumurat sau că-l respingeam. Dar nici să-l salut nu-mi venea, doar nu ne cunoșteam.

– Salut! i-am zis în cele din urmă.

– Salut! mi-a răspuns el. Felicitări pentru carte!

– Mulțumesc!

– Ne vedem mai încolo, a spus el, după care a intrat.

Mi-am croit drum prin mulțime până am găsit o femeie care părea să se ocupe de organizare, și într-adevăr de asta de ocupa, ea m-a rugat să aștept și a chemat o altă persoană care m-a condus în spatele scenei. Coridoare înguste, pereți întunecați, săli nebănuite pline de cabluri și de scripeți, uși ici și colo, și apoi o încăpere provizorie în spatele unor pereți falși, acolo unde trebuia să așteptăm. Pe masă erau o fructieră, câteva termosuri de cafea și niște sticle de Farris. Cathrine Sandnes, maestra de ceremonii, m-a îmbrățișat, a spus ceva și a râs, pentru că era genul acela care râde mereu; și Dag Solstad, care urma să citească după mine, se afla acolo, împreună cu președintele unuia dintre cluburile de lectură, și mai erau alte câteva persoane pe care nu le cunoșteam. I-am salutat pe toți și mi-am turnat o ceașcă de cafea. Am întrebat-o pe Cathrine ce-i făceau copiii, ea mi-a povestit puțin despre ei și mi-a arătat câteva fotografii pe mobil, apoi m-a întrebat despre ai mei și eu i-am spus că erau bine. Nu mai țineam minte cum ne cunoscuserăm, probabil că fusesem împreună cu Espen și Frederik, parcă ne uitaserăm la un meci de fotbal odată și fusese și ea acolo, și parcă cineva îmi povestise că era campioană națională la arte marțiale. Pe atunci ea lucra la *Dagsavisen*. Îmi luase și un interviu la un moment dat; după aceea, pe drumul spre hotel, am vorbit despre conceptul misterios de a fi „în formă" – faza de succes uimitor în care pot ajunge sportivii atunci când se debarasează de toate obstacolele mentale – în raport cu scrisul. Și ca scriitor, poți trece printr-o etapă în care nimic nu-ți iese, după care să ajungi brusc în sfera în care totul funcționează. Totul pornește de la cap. Fotbal, scris, taekwondo. Acum Cathrine era redactor-șef la *Samtiden*, era căsătorită cu Aslak Sira Myhre, pe care mi-l aminteam de la Bergen, mai întâi îl știusem numai de la distanță, ca student activist de extrema stângă, apoi îl cunoscusem mai bine, deoarece el fusese cel mai bun prieten al lui Tore în perioada copilăriei lor din Stavanger, iar Tore îl luase drept model pentru cel mai important personaj secundar din romanele

sale despre Jarle Klepp. Cândva scrisesem un eseu pentru *Samtiden*, și atunci am discutat puțin și cu Cathrine. De-a lungul acestor ani ne mai văzuserăm de câteva ori, și ea nu se schimbase absolut deloc. Cea mai pronunțată trăsătură a ei de caracter era faptul că nu se temea de nimic, anxietatea și încordarea care predomină în lumea culturală n-o atingeau în nici un fel. Chiar și acum, în mijlocul mulțimii, ea vorbea și râdea, trecând de la un membru al publicului la altul.

În drum spre scenă mi-a explicat cum planificase evenimentul: mai întâi o scurtă introducere, apoi intram eu, avea să-mi adreseze o întrebare glumeață despre titlu, după care începeam să citesc.

Sângele mi s-a scurs din vine atunci când am ajuns pe scenă și am văzut sala goală în fața mea. Cred că mă făcusem alb ca varul din cauza neliniștii. Ne-am întors prin labirintul de coridoare și am intrat în încăperea improvizată. Mi-am turnat o nouă ceașcă de cafea și l-am privit atent pe Dag Solstad, care stătea pe un scaun la câțiva metri depărtare. Îl întâlnisem de mai multe ori, adesea în contexte legate de editură, dar niciodată nu reușisem să-i spun ceva, nici măcar un comentariu despre vreme, că era mohorâtă sau frumoasă, ca în acea zi. Nu mi-era frică de el, nu era vorba despre asta, doar că nu reușeam să-l privesc ca pe un om în carne și oase. El era deja un scriitor renumit atunci când m-am născut, și mai mult decât atât, era considerat cel mai important autor din generația sa. Toată viața mea, el fusese „Dag Solstad", marele scriitor; avea un loc în societate la fel de bine înrădăcinat ca și asigurările Gjensidige Forsikring, ca fabrica de bere Ringnes Bryggeri sau finala Cupei, un statut pe care-l împărtășea cu Jan Erik Vold, care întotdeauna fusese prezent acolo, la televizor și în sala de clasă, ei fiind oarecum simbolurile breslei scriitoricești, imaginile lor deveniseră emblematice – tipul cu înfățișare bonomă, cu o voce ciudată, care citea poezia despre franzelă, și ochelaristul ciufulit care mormăia și vorbea nazal ori de câte ori i se adresa o întrebare – deci aveam de acoperit o distanță covârșitoare atunci când am crescut și am început să le citesc cărțile cu seriozitate, nu ca pe niște opere reprezentative, ci ca pe niște scrieri relevante pentru prezent, și sentimentul fantastic care m-a cuprins atunci când imaginea emblematică a prins viață, prin implicarea totală a sinelui, și implicarea propriilor experiențe și cunoștințe, se poate compara cu modul în care ni se schimbă percepția despre părinții

noștri atunci când devenim părinți noi înșine: brusc, viețile lor îndepărtate, comportamentul lor incomprehensibil, reflectă ceva profund omenesc și universal valabil, făcându-i să renască în ochii noștri. Astfel a renăscut și „Dag Solstad", dar nu ca om, ci numai ca scriitor, pentru că talentul lui aparte era acela de a scrie cărți iconice; acestea exprimau ceea ce era neclar și nevăzut într-un asemenea mod, încât să devină clar și vizibil, nu doar o singură dată, ci de fiecare dată. Astfel, demascarea lui „Dag Solstad" la care ducea citirea romanelor lui nu făcea altceva decât să te conducă spre o altă mască, deoarece, fiind iconice, cărțile nu reflectau doar personalitatea autorului, ci și epoca acestuia, contribuind ele însele la modelarea ei. Una dintre cărțile lui începe cu un om care stă singur și care, de rușine, își acoperă fața cu mâinile. În timp ce citeam m-am gândit că eu scrisesem mult mai bine și fusesem mult mai profund în cartea mea de debut, în care personajului principal îi este mereu rușine și nu-i sunt necunoscute acel gest al mâinilor și impulsul care-l generează. În hybrisul meu îl bănuiam pe Dag Solstad că furase ideea din cartea mea. Pe atunci nu înțelegeam valoarea literaturii magistrale, în viața mea și în scriitura mea nimic nu se coagula sub forma unor imagini, totul se revărsa peste margini. Acum înțeleg. Iconicul înseamnă punctul culminant al literaturii, țința spre care aceasta tinde mereu: imaginea aceea unică în care totul se coagulează, dar care în același timp trăiește pe cont propriu. Omul însingurat care-și duce mâinile către față: rușinea. Omul care-și înscenează propria paralizie: neautenticitatea. Și una dintre imaginile cele mai pregnante și mai zguduitoare din toată panoplia lui Solstad: tatăl care este martor când fiul lui cere bani pentru a-și duce prietenii cu mașina. Probabil de asta a fost atât de preocupat Solstad, în romanele lui ulterioare, de Thomas Mann și Henrik Ibsen: aceștia sunt ultimii mari autori iconici. Sanatoriul lui Mann din *Muntele vrăjit* este scena perfectă pentru un roman, fiind atât un simbol, cât și un loc, în același fel în care Peer Gynt și Brand sunt și simboluri, și personaje. Toată literatura dorește să ajungă acolo, la simbolul esențial care spune totul de la sine și care, concomitent, este totul. *Inima întunericului*, *Moby Dick*, *Riverrun*.

Mi-am dus ceașca la gură și am sorbit foarte puțin din cafeaua fierbinte, și atunci când am lăsat-o jos, spre marea mea nemulțumire, am văzut că picături mici, maronii, se scurgeau pe margine. M-am

uitat înspre sală, am luat o nouă înghițitură, voiam să schimb o vorbă cu „Dag Solstad", dar nu știam despre ce. Odată cineva îmi spusese că eu nu voiam să vorbesc decât cu celebritățile; de atunci m-am gândit la asta de fiecare dată când m-am aflat în fața unuia dintre cei „mari" Era adevărat? Voiam să vorbesc doar cu ei? Poate că nu „doar" cu ei, dar trebuie să recunosc că doream să fac asta: oamenii celebri aveau o forță de atracție aparte, să mă aflu în poziția în care să le pot spune ceva era un privilegiu, așa simțeam. Pe de altă parte, era și o formă de servilism. Fără-ndoială! Servilism și umilință.

I-am căutat privirea și am prins-o.

– Îl cunoașteți cumva pe Peter Handke? l-am întrebat.

A sunat oarecum abrupt, dar„Dag Solstad" n-a băgat de seamă. Scuturând din cap, a spus că de fapt nu-l cunoștea. Îi citise câteva cărți, dar asta fusese de mult, și nu putea să afirme că ar fi fost în mod direct interesat de Handke, nu.

– Tocmai citesc un roman fantastic scris de el, *Anul meu din Golful de Nicăieri*, se numește. L-ați citit? Cred că a fost publicat cândva prin anii '80 sau '90.

– Nu, nu l-am citit. Zici că e bun?

– Da, este bun.

Nu am mai adăugat nimic pe subiectul ăsta. Era multă lume, discuțiile curgeau, oamenii se plimbau de colo colo, și în curând a venit și momentul să intru pe scenă. Solstad a rămas așezat, el urma să citească la jumătate de oră după mine, și după ce tehnicianul de sunet mi-a fixat microfonul, m-am postat în spatele cortinei, chiar lângă mixerul plin cu luminițe, iar când aplauzele s-au oprit, Cathrine mi-a făcut prezentarea. M-am dus pe scenă, ea mi-a adresat întrebarea stabilită, publicul a râs, eu am răspuns ceva neutru, ea a făcut câțiva pași în spate și eu am început să citesc.

După ce am terminat, m-am dus în culise, mi-am dat jos microfonul și m-am grăbit spre foaier, care în continuare era înțesat de lume, am traversat scuarul și am urcat pe podul pietonal, și acolo era plin de lume, pe alocuri era atât de aglomerat, încât a trebuit să aștept, am trecut pe partea cealaltă, lângă gară, am găsit un taxi și i-am dat șoferului adresa de la studioul fotografului Thorenfeldt, care era în partea de vest a orașului. Am străbătut străzile ce sclipeau în lumina soarelui tomnatic, iar după ce am plătit și m-am dat jos, am văzut că

un bărbat îmi făcea semn cu mâna din pragul unei uși aflate la nici cincizeci de metri depărtare. Am alergat ușor într-acolo, și bărbatul m-a condus într-un studio unde se aflau Hanne Ørstavik și Ingvar Ambjørnsen. Ea era îmbrăcată într-o rochie vintage, poate de prin anii '20 sau '30, și el purta un frac alb și un joben alb. Thorenfeldt a venit și m-a luat de mână, era un om rotofei care probabil că râdea tot timpul, în orice caz, așa făcea în acele momente. Am primit un teanc de haine, toate albe, m-am dus într-o cabină și m-am îmbrăcat cu ele. Pantalonii erau prea mari, atârnau pe mine ca un sac, dar cu bretele îmi stăteau bine, așa mi-a spus asistentul fotografului atunci când am ieșit. Ne-am ridicat, Thorenfeldt cânta cât îl ținea gura ceva asemănător cu Frank Sinatra, râdea și striga în timp ce noi trei stăteam unul lângă altul și pozam, cu pălării și fără, și la sfârșit Hanne a primit confetti pe care l-a aruncat într-un final grandios. N-a durat mai mult de zece minute. Fotografiile erau pentru un lanț de librării, din câte am înțeles eu, și inițial mă arătasem nehotărât, care era modalitatea mea de a spune nu, pentru că nu valora nimic pentru mine, eu trebuia să mă gândesc la credibilitatea mea literară, pe care aș fi putut s-o subminez cu o singură lovitură ca aceasta. Nu eram genul acela de scriitor, credeam eu, dar în cele din urmă m-am lăsat convins, era important pentru carte, și „nu" se număra printre cuvintele pe care mi-era greu să le pronunț, eram prea slab pentru acel cuvânt, teama de a supăra pe cineva atârna întotdeauna mai greu în balanță decât dorința de a-mi păstra credibilitatea, așa că iată-mă stând acolo, în studioul unui fotograf obișnuit cu celebritățile, pozând ca un fel de artist de revistă literară. Și a fost atât de amuzant! A fost atât de amuzant să mă îmbrac în costum, să mi se facă fotografii, să pozez în mijlocul cascadelor de muzică și râsete! Prezența lui Ingvar Ambjørnsen și Hanne Ørstavik mi-a fost de ajutor, pentru că îi respect pe amândoi și dacă erau împreună cu mine, nu putea să iasă chiar așa de rău. Stocul a fost epuizat. Chiar așa, ce anume vândusem eu de fapt? Sufletul meu. Și pe acela oricum îl pierdusem.

După ședința foto am băut o ceașcă de cafea cu Hanne la o terasă din apropiere. Ne-am cunoscut cândva pe la mijlocul anilor '90, după ce îi luasem un interviu lui Rune Christiansen pentru *Vagant*, și el mă invitase la petrecerea de vară a Editurii Oktober. Espen era acolo,

se publica la Oktober, era prezent și fratele mamei, Kjartan, fiind și el autor al editurii, iar la masă am avut-o vecină pe Hanne, la rândul ei scriitoare care se publica la Oktober. Am stat de vorbă o vreme, dar, întrucât mă simțeam inferior, singurul ne-scriitor de acolo, m-am dus la masa lui Espen imediat ce s-a terminat masa, și m-am ținut după el tot restul serii. A doua oară am întâlnit-o pe Hanne după ce debutasem, și ea mi-a reamintit de acea seară, de cât de nepoliticos fusesem să mă mut la altă masă, de parcă n-aș fi avut ce vorbi cu ea. În ultimii ani, după ce am trecut de la Tiden la Oktober, ne-am tot intersectat la diverse evenimente organizate de editură. Hanne era o romancieră împlinită, nu accepta compromisuri în ceea ce privește cărțile și nu era coruptă. Calități rare, toate la un loc. Ca persoană, era sensibilă, îi percepeam o anume vulnerabilitate, și poate că asta era ecuația imposibil de rezolvat, conflictul dintre esența ei incoruptibilă, opacă la compromisuri și deschiderea față de impresiile lumii care-i făcea romanele atât de complete și în același timp dificile. Nu vorbiserăm pe îndelete decât o dată, în urmă cu câteva săptămâni, la prânzul organizat de Oktober după o conferință de presă, când toată timiditatea ni se dizolvase brusc, așa că putuserăm să discutăm în voie. Eu i-am povestit cum era viața mea de fapt, ea mi-a povestit cum era viața ei de fapt. Acea deschidere aparținuse acelui moment, acum am vorbit doar puțin despre cărțile noastre, și după un sfert de oră m-am ridicat, anunțând că trebuia să prind avionul, și am luat taxiul până la gară, de acolo m-am dus cu trenul până la aeroport, unde în ultimul moment am reușit să-mi iau tichetul de îmbarcare pentru zborul spre Copenhaga și în sfârșit am putut să mă adâncesc într-un scaun, singur cu gândurile mele.

Toată goana aceea mi-a amintit de o altă întâmplare când fusesem nevoit să alerg ca să prind avionul spre casă. Atunci o căram și pe Vanja în brațe. Nu cred că avea mai mult de un an. Fuseserăm invitați la ceremonia de confirmare a băiatului unchiului meu, undeva la marginea orașului Oslo, și deoarece Linda era gravidă și avea grijă de Heidi și nu voia să zboare cu avionul, m-am dus numai cu Vanja, pe care voiam să le-o arăt rudelor mele. Totul a decurs bine, de la cap la coadă, cu excepția zborului spre casă, când Vanja a țipat fără contenire, iar eu am fost fleașcă de sudoare, inclusiv pe sacou. Și atunci întârziasem la fel de mult, m-am gândit, și mi-am dat

seama că atunci îmi văzusem familia ultima dată. E drept, mă mai văzusem o dată cu Gunnar și cu fiii lui în grădina mamei, acasă la Jølster, dar acea întâlnire durase numai câteva minute. Confirmarea a durat toată ziua, și toți acei oameni, pe care-i cunoșteam de-o viață, s-au comportat în modul lor propriu și firesc, cu care eram pe deplin familiar. Dinamica dintre cei doi frați, toate jocurile de cuvinte, toate expresiile idiomatice. Copiii lor erau pe cale să devină adulți. Faptul că-l reprezentam pe tatăl meu și-o avem alături pe Vanja îmi conferea o stare de bine.

S-o țin pe Vanja în brațe acolo, în avion, pe când așteptam decolarea, mi se părea culmea fericirii. Dragostea pentru ea părea să se adune într-un singur punct, era copleșitoare și de nestăvilit, aproape că-mi dădeau lacrimile; peste câteva clipe, când avionul a început să ruleze către pistă, sentimentul acela a ieșit treptat din faza acută. Soarele era la apus, umbrele erau lungi, eu mi-am lăsat capul pe spate și mi-am închis ochii în încercarea de a dormi puțin. A fost evident imposibil, pentru că se întâmplaseră multe în ultimele două zile. Dar acum nu trebuia decât să cobor din acest avion, să urc în următorul, să cobor și din acela, să iau un taxi până în centru, și voi avea o altă lume în jurul meu.

Atunci când eram sus în aer și pădurile de pe coasta de est a Norvegiei de Sud se îndepărtau tot mai mult și mai mult, pasagera de lângă mine, în vârstă de vreo treizeci de ani, cu părul blond și brațe puternice, a luat *Dagbladet*, a extras *Magasinet* și a început să-l răsfoiască. În clipa în care am descoperit asta, mi-am întors capul și m-am uitat pe fereastră. După câteva secunde, m-am prefăcut că răsuceam butonul pentru activarea ventilației de deasupra locului meu numai ca să arunc o scurtă privire la ziarul pe care-l ținea nemișcat în fața ei și am descoperit, spre disperarea mea, că citea articolul despre mine. Întrezărind un colț dintr-o fotografie de-a mea, am roșit până în vârful urechilor și mi-am întors iarăși capul. Nu-și dăduse seama că bărbatul despre care tocmai citea un articol stătea chiar lângă ea, pentru că atunci sigur s-ar fi uitat la mine și mi-ar fi spus, nu? Dacă mă recunoscuse, probabil că înțelesese de ce îmi întorsesem capul atât de ostentativ, și situația ar fi stânjenitoare pentru amândoi; ea m-ar fi dat în vileag și eu aș fi fost dat în vileag. Dar nici nu puteam s-o

bat pe umăr și să-i spun: „Despre mine citești!", pentru că ar fi părut o idioțenie. Dacă ar fi răsfoit pur și simplu ziarul, n-ar fi fost atât de periculos, dar sorbea fiecare cuvânt, în timp ce eu stăteam lângă ea, la doar câțiva centimetri distanță, străduindu-mă din răsputeri să trec neobservat. Nu m-am clintit nici când a ajuns la capătul interviului; în definitiv, situația nu se schimbase doar pentru că actul lecturii se încheiase pentru ea.

Îi luase cel puțin zece minute să-l parcurgă, am constatat eu după ce am aruncat o privire piezișă pe revistele ei. În mod surprinzător, nu a observat nimic, pe când eu simțeam că voi lua foc, atât eram de tensionat. Dar nu, pe toată durata de o oră a zborului de la Oslo la Copenhaga, cât timp m-am uitat pe fereastră, ea a stat liniștită lângă mine, a citit puțin, a mâncat puțin, a mai citit încă puțin. Ah, ce ușurare am simțit când am aterizat, avionul s-a oprit și ea s-a ridicat și s-a dus în față, iar eu puteam în fine să-mi îndrept gâtul, să răsuflu și să mă relaxez.

Linda mă aștepta la sosiri. Se machiase și era fericită. Ne-am sărutat, apoi am făcut formalitățile de înregistrare pentru zborul următor și, în ora care ne rămăsese la dispoziție, ne-am dus la aceeași cafenea în care stătusem în dimineața precedentă și am băut bere. Era un sentiment decadent: niciodată nu beam înainte să plec la drum, pentru că întotdeauna aveam ceva de făcut, și nici împreună cu Linda nu beam niciodată, pentru că întotdeauna îi aveam pe copii în preajmă.

Era sentimentul de liberate. În următoarele două zile puteam să facem ceea ce voiam. Fără copii, fără scris, fără conferințe și fără interviuri. Doar noi doi. Îmi alungasem din minte umbra lăsată de cartea pe care o scrisesem despre noi, și pe care Linda încă n-o citise. Exista un timp pentru toate. După ce ne întorceam, urma să primească manuscrisul. Acum ea nu știa nimic, și întreg weekendul avea să se desfășoare în acest nimic.

Soarele apusese deja atunci când am urcat în avion. Atmosfera din cabina luminoasă era complet diferită de cea din cursa de la Oslo, pentru că toate semnele și reclamele erau într-o limbă străină, fețele însoțitorilor de zbor aveau o altă tipologie, dar și din cauza întunericului, care la scurt timp după decolare ne-a închis înăuntru

și a definit spațiul nemaipomenit de clar: noi stăteam aici, sus deasupra pământului, în drum către Europa, înspre una dintre vechile ei capitale, în timp ce orașele fără nume se zăreau ca niște insulițe de lumină în oceanul de întuneric pe sub noi, și spațiul acela bine definit spunea „călătorie" în același mod în care un compartiment de tren spunea „călătorie", și o cabină de pe un vapor spunea „călătorie", și dacă tot a venit vorba, tot așa cum un zeppelin spunea „călătorie" Nu călătorie cu sensul de transfer, ci „călătorie" ca mitologie. Călătoria din anii '20 sau '30, călătoria din anii '50 sau '70. Și nu Europa ca geografie, ci Europa ca mitologie. Era fantastic că orașele care existaseră în Evul Mediu, în perioada renascentistă, apoi în cea barocă, ca să nu mai zic de cele două războaie mondiale din secolul precedent, rămăseseră tot acolo, răsfirate pe continentul de sub noi, și că ele erau atât de diferite, aveau atât de multe aure și semnificații distincte, sub patina timpului, fiecare în felul ei. Londra și Paris, Berlin și München, Madrid și Roma, Lisabona și Porto, Veneția și Stockholm, Milano și Praga, doar ca să enumăr câteva dintre ele. Praga însemna Golem, omul creat de om, și însemna Kafka. Erau acolo Evul Mediu faustic și dualismul austro-ungar din secolul al XIX-lea, apoi anii '50 ai comunismului și anii 2000 ai capitalismului în varianta sa nesofisticată și vulgară din Europa de Est.

Care era diferența dintre realitate și iluzia noastră despre ea? Dacă realitatea exista, ne era oare imposibil s-o atingem? Pentru că și realitatea nepercepută era tot o percepție.

Ce însemnau stările și impresiile pe care le evocau acele nume? Nu însemnau nimic. Dar nici viețile noastre nu înseamnă nimic dacă le despuiem de percepțiile pe care le avem despre ele.

Hotelul se situa pe malul râului, chiar în apropierea vechiului pod, și camera pe care am primit-o avea vedere la apă. Nu era luxoasă, nu avea nici minibar, nici televizor, dar era frumoasă, amintind de vechile hoteluri de lângă fiordurile din Vestlandet, unde s-a păstrat interiorul de la începutul secolului. La fel s-a păstrat și aici, dacă nu cumva l-au recreat, bineînțeles. Ne-am lăsat bagajele și am ieșit să mâncăm. Era aproape ora zece, deci am ales primul – și cel mai bun – restaurant, situat dincolo de pod, cu mesele așezate de-a lungul apei, iluminate cu niște lanterne mici. Îmi venea greu să cuprind cu mintea faptul

că ne aflam acolo, pe malul râului cu apele negre lunecând pe sub bătrânul pod arcuit, în vecinătatea palatului care trona în spatele nostru, aveam senzația că tot ce mișca în jur se afla într-un alt loc decât noi, simțisem asta chiar și atunci când traversaserăm podul, cu puțin timp în urmă, și picioarele noastre călcaseră pe dalele vechi.

Ne-am comandat un pahar de vin roșu și am dat noroc. Chipul slab iluminat al Lindei s-a îmbujorat în întunericul din fața mea, ochii îi străluceau, ea și-a pus mâna peste a mea și o căldură s-a răspândit în mine. A venit comanda, am început să mâncăm, și în spatele nostru am auzit vorbindu-se în norvegiană, iar sentimentul de libertate deplină a dispărut, dintr-odată am simțit că cineva putea să ne vadă. Observându-mi crisparea, Linda m-a întrebat ce se întâmplase. I-am spus că erau norvegieni acolo și că începusem să analizez tot ce spusesem punându-mă în pielea lor. Ea mi-a spus că i se părea cumplit și că trebuia să încetez cu acest gând. I-am spus că voi încerca. Apoi i-am povestit faza din avion. Ea a râs de mine. Am plătit și am făcut o scurtă plimbare înspre oraș, apoi ne-am întors la hotel. A doua zi dimineață ne-am trezit devreme, n-am fi reușit să dormim mai mult nici dacă am fi încercat, rutina zilnică ne fusese distrusă după cinci ani cu copii mici; în schimb, am luat micul dejun și am ieșit în orașul cu străzile pustii, ca în orice dimineață de duminică, se făcea din ce în ce mai cald afară, am băut o cafea la o cafenea de pe trotuar și în drum spre casă, câteva ore mai târziu, ne-am cumpărat bilete la un spectacol de balet din acea seară. Era Ceaikovski, *Lacul lebedelor*, și ne-am gândit că trebuia să fie fantastic acolo, în vechea Europă de Est. Seara ne-am aranjat, eu m-am îmbrăcat într-o cămașă albă, cravată și costum, iar Linda într-o rochie neagră, și am pornit spre teatru. Îmi imaginam trepte de marmură, balcoane capitonate în pluș roșu, bărbați în fracuri și femei în rochii albe de seară. Am găsit traseul până la teatru pe computerul de la recepție, dar nu l-am printat, așa că ne-am învârtit destul de mult prin cartier. Cum nu ne mai rămăseseră decât zece minute până la începerea spectacolului, am început să mergem în pas alergător. Linda a întrebat o femeie de la un chioșc despre adresă, femeia nu a înțeles nimic, Linda i-a arătat biletul, și atunci doamna a arătat cu degetul, am fugit în direcția aceea, nimic, apoi am ajuns într-un spațiu deschis, nu se vedea nici un teatru, am traversat piațeta și am intrat pe o străduță

îngustă unde nu erau decât case, am făcut cale întoarsă, am fugit înapoi, pe partea cealaltă, unde Linda a întrebat pe altcineva, de data aceasta un bărbat gras, cu un câine, care vorbea engleza, el ne-a spus că teatrul se afla pe o stradă paralelă, ne-am dus într-acolo, am găsit numele străzii, am fugit de-a lungul ei și brusc ne-am oprit. Iată-l! Aici este! Am ajuns! Dar în loc de un teatru mare, ca un palat, așa cum îmi imaginasem, asemănător cu opera din romanul lui Proust, eram în fața unei clădiri care mai degrabă semăna cu un cinematograf jerpelit și lugubru. Doar nu putea să fie spectacolul aici? Totuși, numele de pe biletele frumoase și sofisticate pe care le cumpăraserăm se potriveau cu numele de pe ușă. Am intrat, și aspectul de varieteu ieftin a devenit și mai pregnant. Sala era mică și ponosită, scena extrem de mică, nu era nici un spațiu pentru orchestră. Numărul spectatorilor era redus, și majoritatea păreau să fie turiști derutați, însă nu atât de derutați ca noi doi, care ne îmbrăcaserăm festiv, iar acum ne atrăgeam priviri nu lipsite de curiozitate pe când avansam printre scaunele rabatabile în căutarea locurilor. „Of, nu!" i-am spus Lindei, „în ce ne-am băgat?" „E posibil totuși să danseze bine", mi-a răspuns ea luându-mă de mână. Luminile s-au stins, dar nu de tot, și pe scenă s-au aprins reflectoarele în timp ce cineva pornea un CD cu muzica pe care urma să se danseze. Muzica se revărsa din difuzoarele așezate de-o parte și de alta a scenei, și după câteva minute, fără nici o altă introducere, și-au făcut apariția două balerine. Aveau șaisprezece sau șaptesprezece ani, erau probabil eleve la școala de balet, și din corpurile lor nu răzbătea nimic, de parcă toate mișcările ar fi rămas fixate în ele în timp ce se smuceau și săreau și fluturau înainte și înapoi pe scenă, cu niște bufnituri grele pe podea la fiecare pas pe care-l făceau. Mie nu-mi păsa de balet, eram acolo de dragul Lindei, și mă perpeleam de rușine văzând toată acea neajutorare și lipsă de grație. Și cât stătuse Linda în fața oglinzii ca să se aranjeze! Aceea era singura noastră noapte la Praga, și noi urma să ne-o petrecem acolo. M-am uitat la ea. Ea s-a uitat la mine. Mi-a zâmbit.

– Cred că este cea mai proastă reprezentație pe care am văzut-o vreodată, mi-a spus în șoaptă. Și asta nu e lucru puțin, pentru că am văzut multe spectacole proaste la viața mea.

– Vrei să plecăm? am întrebat-o la fel de încet.

– Așteptăm până la pauză, mi-a răspuns ea.

Zis și făcut. Am căutat un bar unde ne-am petrecut restul serii și am povestit și am băut pe săturate. A doua zi dimineață am dormit până târziu, am mâncat de prânz într-un loc de la poalele dealului pe care era castelul, ne-am dus să vedem o expoziție de artă acolo și apoi ne-am așezat pe terasa unei cafenele, la marginea domeniului castelului, de unde puteam contempla pădurea aflată puțin mai jos. Era cald ca vara, am băut amândoi câte o bere rece, și brusc ea a scos un pix și a notat versurile cântecului pe care mi-l cântase când împlinisem patruzeci de ani, în urmă cu șase luni. Mi-a întins foaia. Eu o rugasem să mi le scrie mai demult, dar apoi uitasem. Dăduserăm o petrecere la noi acasă, fuseserăm în total în jur de douăzeci de persoane, și eu anunțasem că nu voiam nici un discurs. Espen, Tore și Geir G. nu mi-au respectat rugămintea, și când s-a ridicat și Linda, mă așteptam să mai ascult un discurs.

– Vanja mi-a spus odată că în familia asta nu există nici un adult, a început ea. Dar cred că tu ești pe calea cea bună, și eu sper să te urmez îndeaproape. Cu toate astea, n-o să țin o cuvântare, ci m-am gândit să-ți cânt ceva. Și cum n-am învățat niciodată să cânt la vreun instrument, m-am gândit să mă acompaniez la ukulele.

A făcut câțiva pași în spate, astfel încât să n-o pot vedea, și când a reapărut ținea în mână un ukulele. Eu credeam că nu știa să cânte la ukulele și m-am temut de ce e mai rău, dar s-a dovedit că Linda luase lecții de la unul dintre părinții de la grădiniță. Învățase acordurile unei piese și exersase ori de câte ori fusesem plecat în ultima lună.

Iat-o acolo cântându-mi un cântec dedicat mie. Acelea erau versurile pe care mi le-a dat atunci la cafeneaua de la castel și pe care le-am citit cu lacrimi șiroindu-mi pe obraji.

O singură dată l-am văzut
Și peste ochi mi-a coborât o vrajă
Ca vântul el pășea
Repede și neînfricat, stăpân pe soarta lui
M-a privit și a zâmbit
Mi-a văzut admirația și a zâmbit
Apoi a trecut pe lângă mine
Dar a trecut pe lângă mine

Apoi l-am revăzut pe-acel bărbat
Parcă ochii îmi fuseseră vrăjiți
Ca soarele el strălucea
Toată viața urma să mi-o schimbe
M-a atins și a râs
M-a luat de mână și a râs
Și n-a trecut pe lângă mine
Nu, n-a trecut pe lângă mine

Zilele s-au preschimbat în ani
Și ochii mei sunt la fel de vrăjiți
Așa un om, așa un om este el
Încât c-o atingere mi-a împlinit viața
El m-a privit și a râs
Eu i-am văzut curajul și am râs
Karl Ove, dragostea mea,
Cât te iubesc, cât te iubesc!

Nici nu-mi trecuse prin minte să-mi serbez a patruzecea aniversare; gândul acesta era absolut exclus. Dar în toamna anului precedent, în septembrie 2008, atunci când îl vizitaserăm pe Yngve la Voss, fratele și soția mea abordaseră subiectul pe neașteptate. Stăteam pe terasă seara, după ce copiii se culcaseră, fiecare dintre noi aveam câte un pahar de vin roșu în mână. Cerul de deasupra noastră era complet negru și înțesat de o pleiadă de stele. Aerul era rece și curat.

– Am discutat puțin despre aniversarea ta, a spus Linda privindu-mă în lumina difuză care se infiltra pe geamurile terasei.

– Serios? am întrebat eu.

– Da. Am ajuns la concluzia că trebuie să dai o petrecere mare și să te sărbătorim cum se cuvine.

– Să-i chemăm pe toți cunoscuții tăi, a adăugat Yngve. Și Lemen și Kafkatrakterne ar putea să cânte.

– Dar e ultimul lucru pe care mi-l doresc! Este cea mai îngrozitoare idee pe care mi-o pot imagina!

– Știm și noi prea bine, a zis Linda. Dar te-ai ascuns îndeajuns de mult timp, nu-i așa?

– Și pe cine aș putea invita?

– Păi sunt mulți, a fost de părere Yngve. Cunoști mai multă lume decât crezi. Gândește-te numai.

– Se poate, i-am zis, după care m-am uitat la Linda. Dar dacă ar fi după mine, aș prefera să sărbătoresc împreună cu voi, ca la o zi de naștere obișnuită. Și asta este ceva frumos. Voi veniți cu lumânări și cu cadouri și-mi cântați „Mulți ani trăiască". Eu mă mulțumesc cu atât.

– Asta se înțelege de la sine, a spus Linda.

– Dar nu faci asta de dragul tău, a completat-o Yngve. Le dai tuturor cunoscuților tăi șansa să te sărbătorească. Și un prilej ca să dăm o petrecere. Dacă trimiți invitațiile din timp, atunci oamenii vor putea să-și planifice totul, să-și rezerve hotelul și biletele de avion și chestii de genul ăsta. Sunt sigur că ar veni cu toții. Eu tare aș avea chef de-o petrecere.

– De asta nu mă îndoiesc, i-am spus eu zâmbind. Dar tu nu ți-ai ținut ziua.

– Și acum îmi pare rău.

– Deci ce părere ai? a vrut să știe Linda.

– Nu vreau, i-am zis.

Cu toate acestea, propunerea mi se părea atractivă, Linda avea dreptate să spună că mă ascunsesem prea mult timp.

De ce mă ascunsesem oare?

A fost o formă de supraviețuire. În jurul vârstei de douăzeci de ani, o perioadă cumplită, am încercat să particip la viața din jurul meu, la viața obișnuită, aceea pe care o trăiau cu toții, dar n-am reușit, și atât de intens a fost sentimentul de înfrângere, această întrezărire a dizgrației, încât puțin câte puțin, în mod inconștient chiar și pentru mine însumi, am schimbat punctul focal, l-am împins tot mai departe înspre literatură, în așa fel încât să nu pară o retragere, să nu las impresia că aș fi căutat un refugiu, ci din contră, să pară o mișcare îndrăzneață și triumfătoare, și cât ai zice pește, aceasta a devenit viața mea. Nu mai aveam nevoie de nimeni altcineva, viața din cabinetul de lucru și viața de familie îmi erau de ajuns, da, chiar mai mult decât suficiente. Nu mă retrăgeam pentru că aș fi avut probleme cu lumea, nici vorbă, ci pentru că eram sau urma să devin un mare autor. Asta mi-a rezolvat toate problemele și mi-a convenit de minune. Dar dacă într-adevăr mă ascundeam, de ce anume mă temeam exact?

Mă temeam să nu fiu judecat de alții, și pentru a evita o asemenea situație evitam orice contact. Ideea că cineva m-ar fi putut plăcea era periculoasă, poate chiar cea mai periculoasă. Niciodată nu m-am gândit la ea, pentru că n-am îndrăznit. Nu m-am gândit nici la faptul că mama ar fi putut să mă iubească. Sau Yngve sau Linda. Presupuneam că ei nu mă plăceau, nu cu adevărat, și că mă căutau și ascultau ce aveam de spus numai în virtutea legăturilor sociale și familiale în care eram prinși.

Dacă aș fi fost responsabil doar pentru mine, n-aș fi avut la ce să mă gândesc. Eu mă descurcam indiferent de condiții, dar aveam trei copii cu Linda și nu voiam ca ei să crească într-o casă ascunsă, nu voiam să creadă că a te ascunde era un mod adecvat de a înfrunta lumea. Tot ce le puteam oferi era ceea ce le ofeream acum, și nu puteam să le ofer asta prin ceea ce spuneam, ci prin ceea ce făceam. Voiam ca ei să fie înconjurați de oameni, voiam să devină independenți și fără teamă, în stare să-și dezvolte întregul potențial, adică să fie cât se poate de liberi în limitele acestei societăți lipsite de libertate. Mai presus de orice, voiam ca ei să fie siguri de ei înșiși, să se placă, să fie ei înșiși. În același timp mă gândeam că ei aveau acești părinți și nu alții, iar noi nu puteam să ne schimbăm personalitățile în mod fundamental, ar fi fost o idioțenie și o catastrofă; să ai niște părinți care se prefac că sunt altfel decât sunt de fapt e o sursă constantă de nefericire. Prin urmare, nu puteam acționa decât asupra condițiilor noastre de viață. Ele erau fixate, dar nu imposibil de clintit. Felul în care mă comportasem în primii trei–patru ani de când ni s-au născut copiii, lăsându-mi frustrarea să se reverse asupra lor, probabil că le afectase stima de sine, iar în privința aceasta un părinte nu trebuie niciodată s-o dea în bară. Am depășit acea perioadă, nu mi s-a mai întâmplat niciodată, nu ne-am mai certat niciodată în fața lor, și eu niciodată nu mi-am pierdut cumpătul în fața lor, dar aproape în fiecare zi rosteam în minte o rugăciune pentru ca ceea ce făcusem să nu fi lăsat urme asupra lor, sau măcar urmele acelea să nu fi fost ireparabile. Ah, îmi imaginam că stima lor de sine era o plajă pe care eu îmi lăsasem amprenta, dar apoi venea apa și o spăla, soarele strălucea, cerul era albastru și apa părea fantastică, perfect adaptabilă la peisaj, acoperind totul, măturând totul la o parte, sărată și rece și delicioasă.

Mă gândeam la asta, dar știam că niciodată nu va trebui să intervin în mod direct, că nu trebuie niciodată să-mi las aceste griji, care sunt grijile tuturor părinților, să prindă o formă pe care copiii ar putea s-o observe. Vanja nu avea nici măcar un an când a început să închidă ochii dacă se apropia vreun străin. Oare de unde îi venise asta? Oare să fi fost o informație transmisă genetic, o rușine atât de mare încât era forțată să excludă totul? Sau oare preluase asta de la noi, din atmosfera din casă, din felul în care eu relaționam cu alți oameni? Situația a trenat, ea a continuat să se ascundă de străini, și dacă asta nu funcționa, obișnuia să-și închidă strâns ochii. Pe când avea vreo trei ani și jumătate, stătea în cărucior într-o după-amiază când ne-am intersectat cu unul dintre părinții de la grădiniță, și Vanja s-a lăsat pe spate și s-a prefăcut că doarme. Nu a fost nici o problemă, dar tot m-a deranjat puțin, nu-mi doream altceva decât să-i fie ei bine. Cel mai rău lucru care s-ar fi putut întâmpla ar fi fost ca ea să-mi observe neliniștea. Nu trebuia să-i țin legați de mine, nu trebuia să las grijile să transpară, trebuia doar să încerc să îndrept totul în liniște. Deci trebuia să scap de subterfugii, de privirile mele piezișe, de depărtarea față de lume, de viața mea dintr-o încăpere închisă.

Și Linda avea multe dintre aceste elemente, dar în cazul ei se manifestau alternativ. O perioadă de interiorizare, de demoralizare și de pasivitate în care nu reușea să facă altceva decât să zacă pe canapea și să se uite la filme de duzină era urmată de o perioadă de exteriorizare, animată și foarte activă, în care Linda dintr-odată robotea fără probleme în jurul copiilor de parcă ar fi fost cel mai simplu lucru din lume. Apoi, amândurora ne venea greu să ne adaptăm la condițiile date. O mamă și un tată. Mama și tatăl lor.

În primăvara anului 2007 când ne-am căsătorit, nunta a fost cât se poate de restrânsă. Domnișoara de onoare din partea Lindei, Helena, și cavalerul de onoare din partea mea, Geir, împreună cu iubita lui, Christina, mama Lindei, Ingrid, și mama mea, Sissel. Cinci persoane, în afară de Vanja și Heidi, au participat la oficierea căsătoriei la primărie, care s-a terminat în două minute. După o oră, tot cinci persoane mâncau alături de noi la masa rezervată la Västra Hamnen. Nu s-a ținut nici o alocuțiune, nu s-a dansat și nu a fost nimic epatant. Eu așa am dorit să fie, pentru că nu mi-aș fi putut

închipui ceva mai rău decât să mă aflu în centrul atenției, chiar dacă aș fi fost printre cunoscuți.

Oare Linda și-a dorit același lucru?

Ea așa mi-a spus, și eu am crezut-o pe cuvânt, dar apoi am înțeles că poate și-ar fi dorit o nuntă mai mare. Pentru mine cel mai important era că ne-am căsătorit, dar pentru ea, accentul cădea pe modul în care am făcut-o.

Seara ne-am dus la Copenhaga fără copii, ne-am cazat la Hotel d'Angleterre, am luat cina la un restaurant pescăresc din apropiere, iar a doua zi ne-am dus cu fetele în Insulele Canare, Linda era gravidă cu John, și am stat acolo două săptămâni, într-un complex hotelier îngrozitor, destinat anume scandinavilor, unde la baruri se difuzau știrile norvegiene, Dagsrevyen, și la recepție se vindea ziarul *Dagbladet*. Am aterizat complet epuizați la aeroport, am târât muntele de bagaje, căruciorul dublu și pe cei doi copii până la autobuzele care ne așteptau. Înfometați, însetați și plini de nervi, am mers cu autobuzul prin ținuturile sterpe, ca niște deșerturi, pe care nenumăratele centre comerciale și hoteluri cu aer de buncăre le goliseră de orice speranță, și după o oră am ajuns în locul în care urma să fim cazați. Șiruri de construcții de beton cu două niveluri, o pajiște uscată, mult asfalt și două hoteluri mari, totul împrejmuit cu garduri înalte, la marginea unui perete de stâncă, și era plin de nordici și de englezi, și acolo ne-am făcut noi luna de miere. Eu simțeam că explodez de nervi, iar Linda era atât de obosită, încât a început să plângă atunci când am strigat la ea pentru că nu mai găsea odată cheia de la cameră. Vanja s-a supărat pe mine, pentru că nu aveam voie să vorbesc așa cu mama ei. Heidi arăta speriată. Am intrat în apartament, cele două încăperi erau întunecate, dar aveam și un balcon, și asta era totuși ceva. Am ieșit să cumpăr ceva mâncare de la un fel de supermarket din apropiere. Când m-am întors, Heidi și Vanja erau echipate cu costumele de baie. Pentru ele toate acestea erau un fel de poveste, iar dacă mă adunam și eu puțin, lucrurile aveau să se aranjeze. Pentru noi însă a fost un alt fel de poveste. Mda, de fapt, a fost opusul unei povești. Nimic nu era fermecat, nimic nu era magic, nu exista nici măcar o fărâmă de vrajă. Am intrat cu toții într-un ritm: ne dădeam jos din pat la cinci și jumătate, când se trezea Heidi, puneam un film la computer, ca să omorâm timpul în primele ore ale dimineții,

apoi cumpăram micul dejun când se deschidea supermarketul acela nerușinat de scump, mâncam, mergeam la piscină și făceam baie cu copiii până la prânz, luam masa la un restaurant cu o capacitate de câteva sute de persoane, unde se serveau hamburgeri, cârnați și spaghete, și unde ospătarii ne urau, apoi o duceam pe Heidi acasă pentru somnul de după-amiază, iar cel care rămânea cu Vanja mergea la vreo terasă ca să bea cafea în timp ce Vanja desena și mânca înghețată. Ne duceam din nou la scăldat după ce se trezea Heidi, ne jucam puțin la unul din cele două locuri mici de joacă, după care mergeam la programul de divertisment cu copiii. Programul era făcut de un băiat suedez, să tot fi avut nouăsprezece ani, care punea cântece la o combină muzicală, invitându-i pe copii să cânte la rândul lor, și din când în când făcea aluzie la un clovn care urma să vină, întrebându-i pe copii dacă erau nerăbdători. Clovnul era punctul culminant, el venea, dansa puțin și-i dădea fiecăruia câte o inimioară pe un bețișor. De câteva ori le-am dus pe fete la Clubul Ursulețului, dar ele erau prea mici ca să stea singure acolo și mult prea timorate ca să facă altceva decât să se zgâiască la tânărul care era deghizat în urs sau să deseneze.

Într-o seară, spre sfârșitul primei săptămâni, urma să aibă loc petrecerea aniversară a clovnului, și toți copiii au fost invitați. Vanja și Heidi, care în fiecare seară îl priviseră cu ochii mari de uimire, neînțelegând că în spatele măștii se ascundea un tânăr suedez care terminase cel mult un curs de teatru la gimnaziu, s-au bucurat extrem de mult. Vanja s-a îmbrăcat cu cele mai frumoase haine și, împreună cu mama ei, au coborât entuziasmate în sala petrecerii, în timp ce eu am făcut o plimbare cu Heidi pe cărarea asfaltată de pe faleză. Intenția era să ne întâlnim iar la evenimentul din acea seară. Heidi stătea liniștită în cărucior și se uita în față. Avea ochii mari, în poze era toată numai obrăjori și ochișori, iar firea ei era blândă și extrovertită. Atunci când s-a născut, Vanja s-a lipit cu hotărâre de mama ei și Heidi mi-a revenit mie, am dus-o în brațe prin apartament, mai întâi la Stockholm, apoi la Malmö, atât de mult timp, încât niciodată nu s-a dezvățat de acest obicei, preferând în continuare să fie cărată în brațe. Și eu voiam asta, puține lucruri îmi făceau mai mare plăcere decât s-o port în brațe, și chiar dacă știam că trebuia să meargă cât se poate de mult pe jos ca să devină independentă și autonomă, era de ajuns să-și ridice

brațele de câteva ori ca s-o ridic la pieptul meu. La fel ca în această după-amiază. Cu căruciorul într-o mână și cu Heidi pe celălalt braț, am pornit înspre cafeneaua de pe promontoriu, la doar vreo douăzeci de metri deasupra valurilor la care ne uitam amândoi hipnotizați în timp ce mergeam. Acolo ea a primit o înghețată, și concentrarea cu care a mâncat-o a fost o ușurare, pentru că indiferent cât de apropiat m-aș fi simțit de Heidi, întotdeauna exista un element de îngrijorare sau de timiditate în relația mea cu ea, ceea ce mi se întâmpla și când eram singur cu Vanja, dar într-un alt fel, deoarece ea era mai mare și capabilă să se exprime. Mă simțeam de parcă tot timpul trebuia să joc teatru față de Heidi și că nu puteam să ne plimbăm în liniște, așa că o umpleam cu mici comentarii și întrebări. Ce ușurat mă simțeam când râdea! Dar și ce apăsătoare mi se părea tăcerea care urma! Toate acestea erau pure emoții, deoarece știam că e OK să stai în liniște cu copiii tăi și că sub nici o formă nu trebuie întreținuți tot timpul, și că trebuie să învețe că nu este nici o problemă dacă nu se întâmplă nimic: eu mă așteptam la ceva extra, nu ei.

Ce om este timid în preajma propriilor copii? Și ce efect are asta asupra copiilor?

O apropiere prea mare de ei, așa cum mi s-a întâmplat în acea seară cu Heidi, când brusc și-a lipit obrăjorul ei fin de al meu și mi-a zâmbit, era aproape de nesuportat. Am mărit pasul pe drumul îngust de sub copacii tropicali, cu briza dinspre Oceanul Atlantic mângâindu-mă blând și răcoritor pe față și cu luminițele de la hotel strălucind în depărtare, acolo undeva în amurgul care se așternea.

Petrecerea de ziua clovnului, pe care Vanja o așteptase cu nerăbdare toată săptămâna, nu a fost așa cum își imaginase ea. Inițial, personalul i-a interzis Lindei să intre, pentru că toată ideea acelui program era ca părinții să-și poată vedea câteva ore de treburile lor, iar dacă Linda avea totuși timp să se ocupe de Vanja, atunci nu venise în locul potrivit.

– Nu voiau să fie văzuți, a spus Linda. Nu voiau să fie vreun părinte acolo pentru că ar fi fost dați în vileag.

– Clovnul n-a fost acolo, tati! mi s-a plâns Vanja. N-a venit la propria lui petrecere!

Copiii au primit pălărioare festive, apoi s-au așezat în jurul meselor și fiecare a făcut câte un desen pe care să i-l ofere drept cadou clovnului. Au primit suc și cârnați și o bucată de tort, pe care le-au

mâncat în liniște. I-au întrebat pe supraveghetori când venea clovnul, iar aceștia le-au spus că venea în curând. Apoi copiii s-au jucat puțin în lipsa clovnului, deși cam fără chef, deoarece nu prea se cunoșteau între ei, în ciuda faptului că personalul le adresa cuvinte de încurajare. Vanja nu a vrut să rămână ca să se joace, ea s-a pus în brațele Lindei și a întrebat-o încontinuu când venea clovnul. Într-un final petrecerea s-a terminat, invitații au plecat buluc de acolo înspre scenă, unde toți ceilalți copii îl așteptau pe clovn, care într-un final a apărut și și-a făcut numerele obișnuite, cu o singură excepție, de data aceasta a acceptat desenele copiilor care ținuseră să-l sărbătorească de ziua lui.

Vanja nu pricepea cum de clovnul nu venise la propria sa zi de naștere.

Nu puteam să-i răspundem că tur operatorii ăia de căcat nu dădeau doi bani pe copii și nu voiau să irosească resurse pentru ei, așa că i-am spus că Coco – așa îl chema pe clovn – s-a bucurat foarte tare de desenele primite și că tortul a fost bun.

Așa au trecut zilele din pachetul nostru turistic. Dar chiar dacă amândurora ne-a displăcut profund, acolo a existat ceva ce am descoperit abia mai târziu, amintindu-ne de atmosfera acelor seri când stăteam pe terasă și citeam și vorbeam în timp ce copiii dormeau în cameră, și dintr-odată au devenit lucruri de care ne era dor și pe care am fi vrut de fapt să le retrăim. Murmurul mării, imensa și întunecata boltă cerească înțesată de stele, zgomotele nopții tropicale. Atunci am citit jurnalele lui Gombrowicz, erau fantastice și fuzionau într-o manieră stranie și aproape atrăgătoare cu lumea aceea cu părinți epuizați, cărucioare pentru copii din Scandinavia și bazine pline de apă călduță ca o pișoarcă: și asta însemna tot viață. Putea să fie și astfel, și n-avea sens să i te opui. Dar în timp ce ne aflam acolo senzația dominantă fusese cea de tristețe, cu excepția a două momente. Primul a fost un safari cu delfini la care am mers cu Vanja, am fost duși cu barca departe în larg, și frumoasele animale făceau salturi jucăușe în apă chiar sub balustrada de care ne sprijineam noi, și nu doar mie, ci și Vanjei i s-a părut o scenă magică. Ulterior, când am povestit despre acel safari, mi-a spus că i se întipărise în minte imaginea unui bărbat care pe drumul de întoarcere s-a albit brusc la față, s-a dus în grabă spre balustradă și a vomitat. La rândul meu, îmi

aminteam clar cum Vanja și-a pus căpșorul în poala mea și a adormit, oferindu-mi o clipă de fericire deplină. Asta m-a dus cu gândul la delfinii din Cnossos pe care i-am văzut odată într-un muzeu din Creta, la incredibila *joie de vivre*, atât de simplă, ce răzbătea din acea frescă. O asemenea simplitate era de neimaginat în arta Europei de Nord din aceeași perioadă, cu caracterul ei ornamental accentuat, iar în epoca preornamentală, în epoca de piatră, simplitatea petroglifelor era doar aparentă, deoarece oamenii și animalele erau legați unii de alții în moduri profunde, de neînțeles pentru noi, gândirea din spatele acelei arte era ritualică și magică, în timp ce delfinii din Cnossos nu erau decât niște delfini. Această constatare demola practic teoria pe care tocmai o citisem cu mare plăcere, întrucât răsucea complet reprezentarea lumii; mă refer la ideea lui Felice Vinci, specialist în fizică atomică și pseudo-istoric, potrivit căreia *Odiseea* lui Homer s-a desfășurat de fapt în mările dintre Norvegia, Suedia și Danemarca. Pe Vinci, ca pe atâția alții, l-a nedumerit faptul că descrierile geografice din *Odiseea* corespundeau atât de puțin cu geografia reală a regiunii mediteraneene, chiar dacă denumirile erau aceleași. Itaca din *Odiseea* nu semăna deloc cu insula omonimă din Marea Ionică, iar asta era valabil peste tot. Atunci când Vinci, dintr-un motiv sau altul, și-a îndreptat atenția spre nord, a descoperit că elementele geografice de acolo se potrivesc ca o mănușă descrierilor lui Homer. Aeaea era Håja din Norvegia de Nord, Thrinacia era Mosken din Lofoten, Scheria era Klepp din Rogaland, Peloponezul era Sjælland din Danemarca, Naxos era insula Bornholm, partea nordică a Poloniei era Creta, Faros era insula suedeză Fårö, și Itaca era micuța insulă daneză Lyø. Dacă ajungeți vreodată pe Lyø, veți vedea că descrierea lui Homer corespunde perfect cu topografia acelei insule. Această ipoteză era foarte atractivă, și nici nu putea fi negată pur și simplu, deoarece ea rezolva o parte dintre problemele legate de epopeea lui Homer, de exemplu faptul că eroii aprind focul în mijlocul verii, ceea ce este surprinzător când ne gândim cât de călduroase sunt zilele în zona mediteraneeană în acea perioadă a anului, sau faptul că marea este adesea descrisă în nuanțe care sunt străine de Marea Mediterană așa cum o știm noi, fiind specifice mărilor nordice. Vinci are și o explicație pentru modul în care s-a produs această deplasare: oamenii pe care-i descrie Homer au locuit departe în nord, dar apoi, din cauza schimbărilor climatice,

au fost nevoiți să migreze în sud, în Marea Mediterană, unde au folosit toponimele pe care le cunoșteau de acasă. De acolo rezultă toate discrepanțele dintre Itaca – cea care a fost din punct de vedere geografic Lyø – și Itaca din realitate. Itaca era „Itaca", sau Noua Itaca. Dar ceea ce demola ipoteza era diferența dintre cele două culturi, mă gândeam eu în timp ce-o țineam în poală pe Vanja care respira liniștit, cu briza suflându-mi direct în față, înconjurat de contopirea ciudată și excitantă dintre mirosul de motorină și cel de sare, ușor amețit din cauza răului de mare și totuși fericit. Nu doar populația definește cultura dintr-un loc anume, ci și locul definește cultura unui popor. Există o legătură directă între delfinii din Cnossos și caii din frizele de la Partenon, sau între acei *kouroi* zâmbitori și magnifica statuie de bronz reprezentând un bărbat cu barbă, probabil Zeus, care a fost găsită pe fundul mării în largul coastelor Greciei în 1928, sau între primele temple dorice și filosofia lui Aristotel. Mă refer la bucuria pe care o trezește lumea în sine, așa cum i se relevă ea ochiului. Asta au făcut grecii: au eliberat lumea. În consecință, radicalismul artei grecești, care abordează lumea așa cum este ea, fără nici o legătură cu lumea ascunsă, cu un adevăr mai profund, poate să se măsoare doar cu ideea că omul este Fiul lui Dumnezeu. Unul dintre cele mai interesante aspecte din evoluția artei grecești e modul în care nevoia de autenticitate părea să crească, de parcă fiecare demers de revelare a lumii ar fi fost conectat cu cele nevăzute, care mai întâi erau scoase la iveală, apoi abandonate. Statuile arhaice, cu zâmbetele lor impenetrabile, au fost create după același tipar, în care ceea ce este identic, non-individual este de asemenea ne-omenesc, și dacă ni le imaginăm plasate în fața unui templu sau a unui mormânt, undeva în lume, în mijlocul oamenilor, și nu într-un muzeu, atunci trebuie să fi avut un efect extrem de puternic și înfricoșător, deoarece ne-omenescul în formă omenească este moartea, sau divinitatea. Timpul lor nu este al nostru. Locul lor nu este aici. Statuile clasice realizate de greci la câteva secole după aceea sunt întru totul individuale și nu au nimic neomenesc în ele, nu sunt simbolul nici al morții, nici al divinității, ci sunt exclusiv umane. Au totuși o valoare și o frumusețe care într-un anumit sens le plasează în afara timpului. Ele sunt mărețe, ideale, reprezentative și universale, tocmai asta au combătut generațiile ulterioare, din epoca elenistică, atunci când atenția li s-a îndreptat

către heteroclit, incluzând aici și laturile lipsite de frumusețe, și nimic măreț nu a mai existat, să ne gândim de pildă la acel boxer din bronz care stă de unul singur, are câteva răni pe brațe și pe picioare și nasul rupt, pare să se odihnească după un meci, își ține capul într-o parte, privirea îi este ațintită spre dreapta, aproape holbată și agresivă, de parcă tocmai a fost deranjat de un strigăt sau de vreun comentariu sarcastic. Pare să fie puțin cam prost, dar forța corpului și brutalitatea latentă înlătură această impresie, nu prostia este cea care-l caracterizează. Statuia cu pricina, realizată de Apollonius în secolul I î.Hr., nu sugerează nimic în afară de acea clipă anume; ceea ce vedem este totul, nimic nu este ascuns, nici moartea, nici divinul și nici omul ca idee sau ca ideal, aceasta e lumea așa cum este ea, nici mai mult, nici mai puțin. Dar este oare artă?

Ce este arta?

Conflictul dintre ceea ce știm și ceea ce nu știm reprezintă fundalul oricărei forme de artă, este ceea ce a făcut arta să se perpetueze de-a lungul secolelor, și acea situație nu este niciodată fixă, nu este niciodată stabilă, pentru că în momentul în care aflăm ceva nou apare și altă noutate pe care n-o cunoaștem. Grecii au fost primii care au ignorat în arta lor ceea ce nu cunoșteau, concentrându-se pe ceea ce știau. Nu există nici un mister în arta grecească. Piramidele sunt misterioase, nu și templele dorice sau ionice. În teatru a devenit o temă frecventă: *Oedip rege* de Sofocle, având în centru un om care nu știe, descrie ce se întâmplă cu el după ce se apropie de cunoaștere și într-un final descoperă adevărul. Întrebarea dacă tragedia rezidă în ignoranță sau în cunoaștere este centrală, pentru că aceasta era marea dilemă a culturii grecești. Dar în piesa de teatru există și ceea ce Oedip știe, și ceea ce el nu știe, iar accentul se pune pe reacția lui față de ceea ce este necunoscut, nu pe necunoscutul însuși. Și mitologia vechilor greci, întregul lor panteon, cuprinde zei care sunt imposibil de luat în serios în totalitate, deoarece sunt prea umani, și atracția lor față de lumea subterană, care este atât de puternică în multe alte mitologii, nu în ultimul rând în cea nordică, este aproape insignifiantă în mitologia greacă, în care morții sunt umbre, adică un întuneric familiar pentru noi. Suntem ceea ce vedem. Dar Platon nu privește oare spre o lume aflată dincolo de aceasta? Ba da, într-un sens, dar

acea lume nu este diferită, este aceeași, doar că este mai puternică, tot așa cum un obiect este mai puternic și mai real decât umbra sa.

Îmi venea greu să-mi imaginez că o artă precum cea grecească ar fi putut să ia naștere în pădurile poloneze sau în mlaștinile daneze. De ce? Nu știu nici eu exact. Mulți alții au mai cercetat aceste posibilități, inclusiv eu citisem unele ipoteze despre temperamentul și clima din sud și din nord, în opera marelui poet Vilhelm Ekelund, și chiar dacă nu mai dădea bine să expui asemenea teorii, conform cărora clima ar fi influențat cultura, deoarece susținătorii lor rareori le prezentau fără să ridice în slăvi limpezimea și simplitatea nordicilor în contrast cu șiretenia și vanitatea celor din sud, am ajuns la concluzia că într-adevăr așa a fost, doar că pe dos: limpezimea aparținea culturii mediteraneene, lipsa clarității aparținea nordului. Ideile de deschidere, limpezime și simplitate cu greu își fac loc într-o pădure în care toate se ascund, toate sunt legate între ele și fiecare lucru este un semn prevestitor pentru altceva. Nu este deloc surprinzător că în cultura nordică se manifesta o adevărată obsesie pentru ornamentare și întrețesere, iar cultura indienilor americani avea în centru animalele și se plasa întotdeauna dincolo de obiectul în sine. Iar asta răstoarnă întreaga teorie, de altfel fascinantă, a lui Vinci despre faptul că Odiseu a făcut ravagii la Skagerrak și în Marea Baltică. La asta mă gândeam eu pe vaporul plin de turiști în timp ce la difuzoare cineva anunța că fusese zărită o balenă în apropiere, dar că se scufundase în urmă cu câteva minute, și probabil că n-avea să mai iasă la suprafață decât atunci când ajungeam în port. I-am povestit asta Vanjei când s-a trezit și când trebuia să coborâm de pe vapor, întâi s-a supărat, ar fi vrut să vadă o balenă, dar s-a liniștit la gândul că balena fusese acolo în larg odată cu ea. Am consolat-o cu ideea că se culcase atunci când i se făcuse rău, nimeni nu mai procedase astfel, fusese foarte înțeleaptă, i-am spus, și tot anul care a urmat ea și-a amintit de asta: ceilalți pasageri nu se odihniseră și atunci au vomitat, „dar eu m-am culcat, îți amintești, tati?"

Am străbătut în pas de plimbare portul și am ajuns la mica plajă din mijlocul orașului. Aveam costumul de baie în rucsac, dar Vanja n-avea chef să facă baie, ea voia să se întoarcă acasă la Linda și la Heidi, deci după ce a mâncat o înghețată la o cafenea și după ce i-am cumpărat o pereche de ochelari de soare în formă de inimioare

ne-am urcat în autobuz, și în curând parcurgeam în viteză drumul care șerpuia de-a lungul munților de deasupra mării, cu soarele arzător deasupra noastră. Înainte de a fi plătit ochelarii, îi luasem cu mine până la un stativ de haine de la capătul magazinului, și vânzătoarea a strigat, ba chiar aproape că a țipat: „*The sunglasses, you have to pay for the sunglasses!*" Cuvintele ei m-au iritat, pentru că nu-mi stătea în fire să fur, și mai aveam și un copil cu mine, deci ce-și închipuia ea că făceam? Și nici măcar nu și-a cerut scuze atunci când i-am explicat situația.

– De ce nu erau balene acolo? m-a întrebat Vanja fixând cu privirea marea cea mare și albastră și pustie, care tremura sub reflexiile soarelui.

– Pentru că erau în altă parte, i-am spus. Și apoi, eu cred că le este puțin frică de delfini.

Ideea că delfinii le erau superiori balenelor o preluasem din *Fantoma*. El avea pe insula Eden doi delfini care-l trăgeau când se deplasa cu schiurile de apă. Nefertiti se numea unul, dar pe celălalt oare cum îl chema? Delfi? Oricum, dacă veneau balene acolo, delfinii le alungau.

– De ce le este frică de delfini? s-a mirat Vanja.

– Nu știu, i-am zis. Sunt mai puternici, bănuiesc.

S-a mulțumit cu răspunsul acesta. M-am uitat la ea, studiindu-i căpșorul cu ochii aceia albaștri, ușor impresionabili, care contemplau marea. Oare acum se gândea la rechini, la delfini sau la balenă? Sau la ce se gândea de fapt? Avea trei ani și jumătate, vocabularul ei era redus, știa și înțelegea puține lucruri. Oare cum este să trăiești așa?

I-am zâmbit și i-am ciufulit părul. Era atât de frumoasă!

M-a privit cu seriozitate, apoi mi-a zâmbit și ea, după care s-a uitat din nou pe fereastră.

O făcuse pentru a mă liniști pe mine?

Eu mă uitam fix la stâncile abrupte care defilau ca într-un film în dreptul geamurilor de pe partea dreaptă. Gândurile ei poate că erau infime, dar trebuie să-i fi umplut mintea în aceeași măsură în care gândurile îmi umpleau mie mintea. Pentru ea trebuie să fi fost exact la fel de importante pe cât erau ale mele pentru mine. Deci nu putea fi vorba despre înțelegerea pe care o produceau aceste gânduri, de conținutul lor obiectiv, ci doar de interacțiunea lor cu sentimentele, cu impresiile senzoriale și conștiința. Ceea ce era legat de sentimentul

eului. Așadar, de ce să duci gândurile atât de departe și să te măsori în raport cu ele? Inteligent, neinteligent, strălucit, ne-strălucit?

Afurisita aia de vânzătoare!

Mi-am întins un picior pe interval și m-am lăsat pe spate. Excursia decursese bine, Vanja era fericită, și acea neliniște pe care o simțisem dimineață, că poate ea se va plictisi și că-i va fi dor de Linda și de Heidi, dispăruse complet.

Impresia că mă aflam în pragul unui eveniment important m-a alertat brusc.

Ce anume fusese?

Ceva la care mă gândisem.

M-am uitat afară pe fereastră.

Era ceva acolo.

Soarele?

Marea indigo?

Orizonul și curbura lui discretă? Sentimentul că mă aflam pe o planetă care se rostogolea undeva prin univers?

Nu, nu. Vaporul cu care fuseserăm în larg, teoria lui Vinci despre Homer.

Asta fusese.

Ce fusese important în toate astea?

Să vedem…

Autobuzul a frânat cu putere, am ridicat privirea și am văzut că un trailer mare și alb răsărise în fața noastră, în curbă. Autobuzul a început să dea în spate.

– Ce s-a întâmplat, tati? m-a întrebat Vanja.

– Trebuie să dăm înapoi ca să facem loc unui trailer, i-am spus. Vrei o gumă de mestecat?

Ea a încuviințat din cap.

– Este o gumă de mestecat pentru oameni mari, da?

– Are gust de pastă de dinți?

– Exact, i-am zis așezându-i în palma întinsă o pernuță de gumă de mestecat.

Am luat și eu trei bucăți în timp ce trailerul aluneca prin dreptul geamurilor. Gustul de mentă mi s-a răspândit asemenea unei furtuni în gură.

Ah, da. Faptul că arta din spațiul mediteraneean și-a apropriat lumea, reprezentarea lumii, și a eliberat-o de toate chingile sale nu

avea nici o importanță în teoria lui Vinci. Dacă aventurile lui Odiseu s-ar fi desfășurat în nord, nu era obligatoriu ca relatarea lor să fi fost scrisă acolo. Și nu în asta consta lupta din *Odiseea*? O luptă între lumea mitică, reprezentată de ciclopi, de Circe care transformă oamenii în porci, de cântecul sirenelor, adică realitatea vrăjită, și lumea nouă, încă nerealizată și ne-magică, din care provine Odiseu, prin rațiunea și istețimea sa, și de care este legat? Horkheimer și Adorno au înțeles această relație antagonică drept însăși dialectica iluminismului, locul în care rațiunea se eliberează, și barbaria celui de-al Doilea Război Mondial drept locul în care ea se prăbușește din nou. Erau clarvăzători, teoria lor era genială, dar niciodată nu am fost de acord cu ideea implicită de progres pe care o conține, ideea că lumea iluministă ar fi mai bună decât cea fără iluminism, ideea că rațiunea este mai bună decât iraționalul, poate pentru că propria mea gândire era obscură, neclară, superstițioasă și totodată limpede, comprehensibilă, rațională. Iraționalul a fost mereu la fel de important – sau la fel de dominant – ca și rațiunea. Toate acestea urcau și coborau în mine asemenea mareei, toate gândurile mele, până și cele mai precise, erau invariabil colorate de sentimente și porniri. Ah, sirenele, ele ne cântă și nouă, moartea ne ademenește și pe noi, cântul decăderii și pierzaniei nu va amuți niciodată, pentru că în el zace și ceea ce este nou, ceea ce va veni, așa este rânduită viața. Putem să dezvoltăm cultura, s-o elevăm, tot mai sus și mai sus, și putem să ne astupăm urechile la cântecul sirenelor. Dar oamenii nu sunt identici cu cultura în care trăiesc, chiar dacă așa s-ar crede, deoarece se nasc și cresc în interiorul ei. O cultură sofisticată trebuie menținută, ea necesită mari eforturi din partea tuturor până când structura ei devine destul de puternică încât să se susțină singură, iar acest lucru ne poate păcăli, căci în lipsa strădaniilor construcția devine invizibilă, și ne contopim practic cu cultura în care ne desfășurăm existența. Atunci devine naturală, este singura opțiune, nu mai există un „dincolo", acolo unde se află sirenele, și în aceste condiții barbaria devine ceva de neînțeles, răutatea, ceva ne-omenesc. Cum poate un profesor strălucit de literatură să devină unul dintre cei mai mari criminali de război din Balcani? Un mister! Incomprehensibil!

Knut Hamsun a știut asta. În aproape toate romanele sale, lumea vrăjită și cea dezvrăjită se situează una lângă alta, iar ideea care se

desprinde este că diferența nu contează, deoarece viața este pustie și lipsită de sens. Dar până și acest lucru poate fi celebrat, și poate că romanele sale tocmai asta fac.

– Am terminat, tati! a spus Vanja scoțând guma din gură. Am întins palma, și ea a pus-o acolo. Am rupt o bucată din ambalajul pachetului de gumă, am învelit în ea guma de mestecat și am vârât-o în buzunar. Jos, în depărtare, se afla un orășel nou construit cu hoteluri și case de vacanță, strălucitor de albe în lumina puternică a soarelui. Mai este mult? a vrut ea să știe.

– Nu, cam o jumătate de oră.

– Cât înseamnă asta?

– Nu mai mult decât prima parte din *Bolibompa*.

– Ce-a făcut Heidi?

– Nu știu! Eu am fost împreună cu tine toată ziua!

– Ea a primit înghețată?

– Așa cred. Dar și tu ai primit.

– Da.

Am ajuns într-un oraș mai mare, cu case de cărămidă vopsite într-un alb-murdar, cu firme de neon stinse și cu nord-europeni îmbrăcați de vacanță. Dunele de nisip se iteau printre șirurile de case de la periferie, dincolo de ele se vedea marea, albastră și liniștită. Ultimii kilometri au fost cu construcții; case, supermarketuri, ateliere, hoteluri, o pădure și iar hoteluri. Autobuzul mergea repede, imediat am început să coborâm pe pantă înspre ultimul golf dinainte de hotelul nostru, unde ne duseserăm într-o după-amiază când nu mai rezistam să stăm în complexul unde eram cazați. Găsiserăm acolo un restaurant chiar pe malul apei. Valurile se spărgeau zgomotos de zidurile terasei, vântul făcea ca totul să fâlfâie și să trosnească, norii erau alungiți și ascuțiți, și legătura dintre lumina din peisaj și mingea arzătoare care se scufunda încet pe cer era dificil de înțeles. Restaurantul, care se afla chiar lângă un hotel, data din anii '50 sau poate chiar din anii '60, și deja era dărăpănat. Atât Lindei, cât și mie ne plăcea, pentru că atmosfera aceea care exprima vremelnicia și decăderea treptată era irezistibilă; ne-am așezat și am comandat, dar fetele erau agitate și prost dispuse, așa că a trebuit să înfulecăm repede și să plecăm.

Anii '60 fuseseră în urmă cu patru decenii. Nu era tocmai un loc istoric. Cu toate acestea, până și turismul de masă a primit patina trecerii timpului.

Autobuzul a urcat dealul, a cotit la dreapta și a coborât spre marele complex hotelier unde stăteam noi.

– Uită-le pe mama și pe Heidi! a strigat Vanja.

Într-adevăr, de pe deal venea Linda cu burta ei mare, împingând căruciorul dublu în care Heidi, îmbrăcată într-o rochiță veselă de vară, își legăna picioarele. Autobuzul s-a oprit, noi am coborât, și Vanja a luat-o la fugă spre ele. Eram destul de încordat la gândul poveștilor pe care urma să le spună, deoarece adesea ea trăia totul complet diferit de mine, dar acum tot ce-o preocupa era că văzuse delfini și că adormise în loc să vomite.

– Vouă cum v-a mers? am întrebat oprindu-mă în fața lor.

– Bine, a răspuns Linda. Totul a mers bine.

– Ești obosită?

– Da, dar nu foarte tare. Am dormit și eu când a dormit Heidi.

– OK. Vreți să mergem să mâncăm?

Ea a încuviințat și am pornit la pas înspre centru, unde se aflau restaurantele și magazinele. Toate erau aglomerate în jurul unui fel de patio pe jumătate acoperit, cu o fântâniță în mijloc. Mozaicul de pe jos era la fel și în magazine și pe trotuar, niște bucăți de gresie de culoarea teracotei, și lipsa oricărei delimitări mi se părea deconcertantă, îmi dădea aceeași stare ca imaginea gazonului sintetic. Ne-am așezat la restaurantul de la etaj, am cerut spaghete bolognese pentru copii, eu mi-am comandat un hamburger, Linda, o pizza. Lumina scânteia pe balustradele metalice care înconjurau terasele. Oameni îmbrăcați în șorturi și în costume de baie, purtând în picioare șlapi care în Suedia se numesc *Foppatofflor*, se plimbau încolo și-ncoace pe sub noi, mulți dintre ei împingând cărucioare pentru copii. La difuzoarele de deasupra noastră se auzea în surdină o piesă Euro disco. Vanja a început să bată cu cuțitul în pahar, iar Heidi s-a grăbit s-o imite. Le-am rugat să înceteze. Copiii se aruncă plini de entuziasm în orice, inclusiv în sunete, și niciodată nu-i deranjează: dacă aduni mai mulți într-o cameră, de exemplu la o zi de naștere, pot să strige și să țipe și să râdă la un nivel sonor care pentru un adult ar fi insuportabil, dar de care ei nici măcar nu sunt conștienți.

În ultimii ani devenisem din ce în ce mai sensibil la zgomot, de parcă cel mai mic bufnet sau zornăit m-ar fi lovit fix în suflet, care tremura și se zvârcolea, și într-o zi, din senin, mi-a trecut prin minte că și tata fusese la fel; dacă era ceva ce nu suporta, acelea erau zgomotele. Zgomot de pași pe podea, uși trântite, tacâmuri care se loveau de farfurii, pleoscăitul gurilor de copii. Mamei mele, din contră, niciodată nu i-a păsat de lucrurile astea. Poate că era mai împăcată cu sine însăși, poate că se putea izola mai bine de lumea înconjurătoare, poate că avea limita de suportabilitate mai mare. Dar tata, care era mereu cu nervii întinși la maximum și niciodată nu se odihnea, exploda la cel mai mic zgomot produs brusc.

Iar acum îmi venise și mie rândul.

„Nu atât de tare! Nu, nu, nu! NU AUZIȚI CE VĂ SPUN?! FACEȚI LINIȘTE!"

Vanja a alunecat jos de pe scaun și s-a vârât pe sub gărduleț. Heidi s-a luat după ea, și imediat după aceea le-am văzut stând pe burtă în fața fântânii și pleoscăind în apă cu mâinile. Mi-am scos pachetul de țigări și mi-am aprins una. Linda mi-a aruncat o privire tăioasă.

– Sunt gravidă, știi? N-ai putea măcar să fumezi în altă parte?

– Stai liniștită! Acum plec.

M-am ridicat și m-am dus la una dintre mesele din interior. Dacă eu eram sensibil la zgomot, Linda era sensibilă la mirosuri. Mă simțeam de parcă aș fi fost căsătorit cu un ogar afgan. Fumul pentru ea era o tortură. Dar tot mă enervase atitudinea ei. De ce dracu' trebuia să fie atât de tăioasă? Abia reușisem să fumez o țigară toată ziua. Câte fumasem de fapt? Trei? Da. Una dimineața, una la cafenea împreună cu Vanja și una acum.

Un chelner cu o tavă în mână s-a oprit în dreptul mesei noastre și a așezat paharele cu apă minerală și suc. Linda s-a uitat la el și i-a zâmbit.

Lângă fântână, Vanja și Heidi se prăpădeau de râs. Vanja și-a băgat mâna în apă și a stropit înspre sora ei, a cărei rochie era deja udă pe piept.

– Vanja! am strigat. Mai încet puțin!

Ea a ridicat privirea spre mine. Și alții și-au întors capetele să vadă cine striga.

În orice caz, Vanja s-a oprit, și a doua oară când m-am uitat la ele stăteau cu brațele atârnate de gărduleț de metal de pe partea cealaltă a fântânii. După ce am mâncat, am luat-o spre cealaltă ieșire a centrului comercial, trecând pe lângă restaurante și magazine de haine și de suveniruri, ne-am oprit la rugămințile Vanjei în fața unei săli cu automate de jocuri și simulatoare de zbor și de mașinuțe, am trecut apoi pe lângă niște baruri fără clienți, ne-am oprit în fața unei tarabe lungi la care se vindeau bilete pentru diverse activități și excursii. Vorbiserăm să ne întoarcem acolo a doua zi, sperând să găsim o plajă frumoasă pe undeva. Un bărbat foarte plăcut la înfățișare, aproximativ de-o seamă cu mine, a venit la noi.

– *Do you know a good beach nearby?* Știți cumva vreo plajă bună prin apropiere? l-am întrebat.

Mi-a răspuns că da. A luat o broșură și ne-a arătat o fotografie cu o plajă magnifică, explicând că se găsea la o distanță considerabilă, dar că un microbuz mergea într-acolo a doua zi dimineață. L-am întrebat cât costă. El mi-a spus că era gratis. „Gratis?" m-am mirat. „Da, da!" Plaja aparținea de fapt unui hotel nou construit, și singurul lucru pe care trebuia să-l facem pentru ca să primim bilete de transport și șezlonguri gratuite era să promitem că vom merge la o vizionare și că la întoarcerea acasă le vom povesti prietenilor noștri despre hotel. Asta rămânea la latitudinea noastră, evident, dar de dragul lui ar fi fost frumos să ne ținem de cuvânt, ne-a zis bărbatul, deoarece i-ar fi ieșit vorbe dacă toți cei pe care-i trimitea acolo s-ar fi dus direct la plajă.

– *Take a look at the hotel, will you please, and then you can go to the beautiful beach!* Aruncați o privire și prin hotel, vă rog frumos, și după aceea puteți să mergeți la plaja aceea frumoasă!

M-am uitat la Linda.

– Ce zici? Facem o mică excursie mâine?

– Da, de ce nu?

Vânzătorul a venit cu un formular, ne-am trecut acolo numele și adresa, am primit un bilet, am salutat și am pornit iar la plimbare, până la locul de joacă îngrădit din spatele hotelului principal. Eu și Linda am stat unul lângă altul uitându-ne la cele două fetițe care se dădeau pe tobogan și în leagăn, în timp ce turiștii în costume de baie, cu prosoape ude pe umeri, veneau într-un flux constant dinspre piscine. Peste o oră aveau să iasă din nou, câte doi, îmbrăcați la cămașă,

respectiv rochie de bumbac, cu fețele rumene de la soare și cu poftă de petrecere, în drum spre unul dintre restaurantele din complex, unii ținându-și copiii de mână, alții singuri. Era înduioșător gândul că multora li se părea un loc fantastic, da, de-a dreptul paradisiac, și probabil economisiseră bani anume pentru această vacanță. Era ceva frumos în asta, dar în același timp era și ceva trist, pentru că locul era de ultimă speță, creat doar pentru a-i jumuli de bani pe scandinavii însetați de soare, ca o formă avansată de alba-neagra. Încă și mai rău era modul în care mă transformase pe mine locul acela. Eu, care uram chestiile de genul ăsta, eram oare mai bun decât ei? Oare nu eu eram de fapt idiotul aici? Ei erau fericiți, eu eram nefericit, dar noi plătiserăm la fel de mult ca și ei. Seara, după ce au adormit copiii, mi-am luat pantofii de sport și m-am dus să alerg, am traversat podul, apoi am străbătut întinderea sterilă, neagră asemenea lavei, de dincolo de marea intersecție. Ideea era să ajung la munți și să alerg acolo o bucată de drum, ca să mai văd și altceva decât străzi și hoteluri. Am luat-o pe un drum îngust, asfaltat. Căldura dogorea din pământ. Soarele bătea înspre munții din fața mea. Nu era nici țipenie de om. Eram într-o formă destul de proastă, așa că alergam încet. Din față se apropia un autobuz, iar când a trecut pe lângă mine, am văzut că era plin de turiști bătrâni. Oare unde fuseseră cu toții? Cu respirația tăiată am continuat urcușul, am trecut printr-un tunel, a venit un nou autobuz plin de turiști înspre mine, pereții de stâncă amplificau huruitul motorului. Dincolo de tunel era un mic deal. Mai multe autobuze erau aliniate într-o parcare cu pietriș, până la un gard care părea să delimiteze un oraș ca acelea din westernurile văzute la televizor în copilărie. Dacă nu aș fi știut unde eram, peisajul pustiu, pârjolit de soare și clădirile dărăpănate construite din lemn m-ar fi putut induce în eroare, făcându-mă să cred că mă aflam în Vestul Sălbatic, nu pe o insulă de lângă coasta Africii. Am continuat să alerg. Tricoul a devenit tot mai ud, soarele a apus în mare, iar atunci când am intrat în complexul hotelier, aproape că se făcuse beznă. Din hol am deschis ușa care dădea înspre camera în care dormeau Vanja și Heidi. Respirația regulată, brațele și picioarele lor molatice și totala abstracție față de ceea ce era în jurul lor, unde s-ar fi putut întâmpla orice fără ca ele să reacționeze, mă fascinaseră din prima clipă. Parcă ele ar fi trăit o viață a lor, în regatul vegetal,

întunecat al somnului, în timp ce noi eram cuplați la altă viață. Era evident locul în care luaseră ființă, acea existență oarbă din interiorul corpului matern de care s-au agățat mult timp după naștere, când au dormit și iar au dormit. Starea lor nu se deosebea prea mult de cea de veghe deoarece inima bătea, sângele circula, hrana și oxigenul erau distribuite, celulele erau create și distruse, în interiorul corpului bolboroseau și pulsau lichide și organe, chiar și nervii, fulgerele cărnii, țâșneau de-a lungul potecilor lor întunecate. Singurul lucru diferit era conștiența, deși aceasta era prezentă și în timpul somnului, doar că orientată înspre interior și nu spre exterior. Baudelaire a scris odată despre asta în jurnalul său, din câte îmi aminteam, despre curajul de care e nevoie ca să faci pasul de trecere și să pătrunzi în necunoscut în fiecare noapte.

Ele trăiau ca și copacii și, asemenea copacilor, nu știau asta. Dimineață, ciufulite și buimace de somn, aveau să deschidă ochii pregătite pentru o nouă zi, fără să-și pună întrebări despre starea în care fuseseră cufundate în ultimele douăsprezece ore. Lumea stătea larg deschisă în fața lor, nu trebuia decât să fugă către ea și să uite totul, condiția deschiderii este uitarea. Memoria lasă urme, tipare, colțuri, ziduri, baze și prăpăstii, ea ne îngrădește, ne leagă și ne apasă, ne transformă viețile în soartă, și de acolo există două ieșiri: nebunia sau moartea.

Dar fetele mele erau în continuare în deschiderea aceea și erau libere. Și atunci interveneam eu și le deranjam! Eram strict, spuneam nu, le certam! De ce eram atât de zelos în a strica cel mai frumos lucru pe care-l aveau? Pe care oricum aveau să-l piardă? Am închis ușa, mi-am dat jos pantofii și m-am îndreptat spre baie, dar m-am răzgândit și, în loc să fac un duș, m-am dus să-mi iau o bere din frigider și am ieșit pe balcon, unde Linda citea. A lăsat cartea jos când m-a auzit venind. M-am așezat și mi-am aprins o țigară, dar plămânii, care tocmai fuseseră supuși unui efort considerabil, nu voiau să fumeze, semnalându-mi acest lucru printr-un acces violent de tuse.

– Nu te poți lăsa de fumat, Karl Ove? m-a întrebat Linda.

Am privit-o și am luat o înghițitură de bere.

– Îmi doresc pentru copiii noștri să aibă un tată cât se poate de mult timp, mi-a explicat ea.

– Și eu vreau, i-am zis. Bunicul din partea mamei mi-a spus odată că voi trăi până la o sută de ani. Cred chestia asta din toată inima.

În sfârșit, plămânii mi s-au acomodat și am putut să trag fumul în piept.

Am stat acolo, povestind ce se întâmplase în ziua aceea și ce urma să facem a doua zi. Linda era somnoroasă, copilul din burta ei își cerea drepturile, și după o vreme ea s-a dus la culcare, iar eu am rămas să citesc. Citeam jurnalele lui Witold Gombrowicz și chiar dacă nu așteptasem cu nerăbdare reluarea lecturii, presimțeam că acele pagini îmi vor aduce ceva bun. Subliniam pasajele remarcabile, lucru pe care nu-l mai făceam aproape deloc în ultima vreme, dar aproape totul din aceste jurnale mi se părea esențial, era un sentiment foarte rar, și mă gândeam că va trebui să recitesc o frază sau alta, ca s-o reții și să reflectez pe seama ei. La intervale regulate lăsam cartea din mâini, îmi aprindeam o țigară și mă uitam înspre enorma boltă înstelată, sau în jos înspre luminile de la șirul de bungalouri, sau spre copacii de pe aleea care ducea la cele două piscine, a căror suprafață nemișcată nu era vizibilă din punctul în care mă aflam eu, dar până și gândul la ele avea un efect liniștitor. Strălucirea lămpilor făcea ca nuanța verde a coroanelor copacilor să pară artificială, de parcă și natura de aici, și nu doar clădirile, ar fi fost făcută de mâna omului. Dar ideile nu urmăreau clipa, nu se agățau nici de forme, nici de culori, nici de englezii beți și nici de familiile de scandinavi ce se îndreptau către hoteluri de-a lungul pajiștii înverzite – ci porneau din proprie inițiativă, în umbrele întunecate ale conștientului, înflăcărate de Gombrowicz, asupra căruia nu făceau speculații, pe care nu-l disecau, ci mai degrabă îl tratau așa cum un câine își tratează stăpânul după o lungă zi de singurătate. Datul din coadă, linsul, lătratul prietenos. Știam în adâncul sufletului că textul acela era important și că propriile mele texte trebuiau să meargă în direcția aceea, spre ceea ce apare, ceea ce se petrece, ceea ce evoluează necontenit. Trebuia deci să trec dincolo de suprafață, dincolo de ideologii, de care nu ne putem apăra decât insistând pe propria noastră experiență din realitate și nu negând-o, pentru că noi asta facem tot timpul, negăm realitatea trăită în schimbul realității învățate, și nicăieri altundeva trădarea eului, a eului individual și unic, nu este mai mare decât în artă, deoarece

arta întotdeauna a constituit locul privilegiat al unicității. O condiție aproape obligatorie pentru a face artă este să renunți la artă. Acesta ar fi cel mai dificil lucru dintre toate, deoarece creația n-ar fi investită cu valoare dinainte, și nimeni, nici măcar artistul, n-ar putea ști dacă arta care a rezultat este gunoi sau dacă într-adevăr este ceva original și inestimabil. Van Gogh a pășit acolo în ultimii ani ai vieții sale, progresul lui fantastic era vizibil de la o pictură la alta, și lumina, pe care nici o reproducere din lume nu o poate reda, întrucât i-ar pierde tocmai esența, și-a făcut apariția cu o sălbăticie și cu o frumusețe aproape bolnăvicioase. Toți cei care văd aceste tablouri o recunosc: chiar așa este. Și doar rareori a pictat oameni, încăperile și peisajele sunt goale, dar nu în mod accidental goale, ci mai degrabă oricine le vede este pierdut în fața lor, adică este mort. Ca un om mort care privește lumea, așa a pictat-o Van Gogh. Pentru a ajunge acolo, în neantul vieții noastre, din mijlocul lumii pline de culori luminoase, el a renunțat la tot. De vreme ce nu voia decât să picteze, a renunțat la absolut totul pentru asta. Și cine poate să jure cu mâna pe inimă că el sau ea vrea să renunțe la tot? Pentru că „tot" înseamnă chiar tot.

Eu în orice caz nu puteam, asta era cert.

Gombrowicz?

Nu, nu la tot. La multe, dar nu la tot. El afirmă că refugiul artei trebuie să-și găsească echivalentul în sfera vieții obișnuite, tot așa cum umbra proiectată de aripile condorului se întinde peste câmpie. Mai spune că nodurile gordiene trebuie să poată fi rezolvate nu de intelectul nostru, ci de viața noastră. Scrie că adevărul nu este doar o chestiune legată de argumentare, ci de atracție, adică de forța de atracție. Și mai scrie că o idee este și rămâne un ecran în spatele căruia se petrec lucruri mult mai importante. Acestea nu erau niște adevăruri complicate, erau cât se poate de simple, dar erau adevăruri de fond. Și ele trebuie să fi costat. Prețul nu era mic, consta în izolare, dar răsplata, libertatea de gândire, a fost pe măsură. Prin duritatea afirmațiilor sale se înrudea cu Nietzsche, și asemenea textelor lui Nietzsche, ale lui Gombrowicz reprezentau descrierea unei căi, nu calea însăși. Dacă ar fi scris despre escapadele sale sexuale cu tinerii din cartierele portuare ale Buenos Airesului, despre bucuriile și umilințele provocate de aceste aventuri nocturne, despre cum s-a

trezit într-o duminică în camera lui murdară, cu soarele sud-american bătându-i prin geam, despre numeroasele sale slujbe, printre care și cea funcționar la bancă, despre mândria lui rănită, despre fanteziile sale de aristocrat, pe scurt, dacă ar fi descris toate împrejurările în care au luat naștere gândurile sale – și prin intermediul lor, la sufletul lui –, legând practic ceea ce este superior (pentru că ideile despre ceea ce este inferior țin tot de superioritate în cadrul jurnalelor sale) cu ceea ce este inferior, adică scamele adunate în buric, limbricii din cur, sângele din pișat, ceara din urechi sau doar o zi de toamnă în care s-a plimbat printr-un parc din Buenos Aires cu o carte de Bruno Schulz sub braț, atunci el ar fi fost cel mai mare autor al lumii, un Cervantes și un Shakespeare ai zilelor noastre contopiți într-o singură persoană. Dar el nu a putut face asta. El era liber în gândire, dar nu era totalmente liber și în formă.

Eu puteam?

Fuck off, Karl Ove! Căcăcios prost ce ești! Nu ajungeam nici până la genunchii lui Gombrowicz în anii lui de școală. Doar ideea de a spune despre literatura norvegiană ceva la fel de pertinent și de adevărat cum a spus el despre cea poloneză îmi dădea dureri de stomac. Da, începeau să-mi tremure mâinile atunci când mă gândeam la faptul că aș fi putut descrie totul așa cum era, că trebuia doar să mă apuc de treabă.

Ce idee mincinoasă!

„Doar" pe dracu'!

Dar Gombrowicz a arătat cu degetul și a spus: „Așa este aici, e mai bine să mergeți într-acolo"

Aș fi putut eu oare să fac asta?

Oh, de aș fi avut un trecut cu adevărat mizer și plin de excese în cartierele portuare din Buenos Aires, de-aș fi trăit în mâlul de pe fundul societății ca un crab și dacă aș fi ingurgitat cu nerușinare tot ce mi-ar fi ieșit în cale, de-aș fi omorât pe cineva printr-o lovitură de piatră în frunte, așa cum probabil că a făcut Rimbaud, care a fugit în Africa unde și-a câștigat existența ca traficant de arme, da, de-aș fi trăit orice altceva în afară de asta, să stau pe terasa unui hotel din Canare, cu doi copii și o soție însărcinată care dorm dincolo de ușa

glisantă de sticlă, și orice altceva în afară de viitorul decent și cu simț de răspundere care mă aștepta.

Dar și acolo Gombrowicz mi-a dat puțină speranță, a aprins o flacără aproape invizibilă în bezna infinită, pentru că a scris: „Se poate întâmpla ca un confort fizic să ascută sensibilitatea sufletească, și se poate întâmpla ca în spatele draperiilor intime ale unei case, în camerele de zi sufocante ale cetățenilor clasei mijlocii, acest confort să genereze o duritate la care cei care atacau tancurile cu cocktailuri Molotov nici n-ar fi visat"

Of, lua-le-ar naiba pe toate!

În curând se fac patru ani de când mi-a apărut ultimul roman, și de atunci n-am mai scos nimic. Ce porcărie! M-am ținut ocupat vreme de aproape trei ani cu începutul unui roman în care Henrik Vankel, personajul principal din primul meu roman și autorul ficțional al celui de-al doilea, se trezește în spital după o tentativă de suicid. La finalul romanului anterior îl lăsasem într-o cadă, într-o casă situată pe o insulă practic pustie, imediat după ce-și tăiase fața și pieptul, ideea fiind că urma să termine ceea ce începuse și să-și taie vena, golindu-se treptat de sânge și concomitent și de viață. Descriam cum privirea i se întuneca, cum neclaritatea aceea avea ceva vegetativ, ceva care creștea în el și se răspândea în el – moartea – moment în care se auzea o bătaie la ușă. Departe, foarte departe, ca prin vis. Mai târziu s-a dovedit că era fiul vecinului, unul dintre cei patru locuitori ai insulei, care venise la o cafea. O navă militară era ancorată în larg, tânărul a luat legătura cu marinarii și aceștia l-au luat pe Henrik la bord și i-au salvat viața. Nu credeam nici măcar o secundă în povestea asta, cea mai proastă și mai neverosimilă parte era cea cu nava militară, dar într-adevăr un astfel de vas fusese ancorat acolo chiar când locuiam eu însumi pe insulă, și asta m-a impresionat, pentru că era complet lipsit de chip, doar stătea acolo, în lumea lui, cu tunurile sale, fără nici un om la bord. Într-o zi, o barcă gonflabilă s-a desprins de vas și s-a îndreptat fix înspre casa în care locuiam, patru bărbați în uniformă au tras ambarcațiunea pe uscat și au pătruns în interiorul insulei. Barca a stat pe mal toată ziua. Seara, a dispărut. În ziua următoare a dispărut și vasul. Toate acestea păreau să fi fost încărcate de sens, pentru că atât vasul, cât și echipajul din ambarcațiunea gonflabilă

ieșeau scandalos de tare în evidență în viața anostă de pe insulă, dar nu-mi dădeam seama care era semnificația lor. Evenimentele nu aveau nici un expeditor, nu veneau de la nimeni cunoscut mie, și misterul acestei claritățimă fascina, era asemenea unei poezii. În acea perioadă, un submarin rusesc s-a scufundat undeva prin Marea Barents, echipajul era în viață, dar submarinul nu putea fi salvat, și oamenii urmau să moară în câteva zile. În timp ce mă spălam pe dinți, mă uitam la insula învăluită în ceață, cu iarba ei galbenă, cu pietrele și tufișurile maro-închis, mă uitam la suprafața apei care era neagră și nemișcată până acolo unde câteva sute de tineri ruși stăteau într-o capcană a morții, undeva pe fundul mării. Tocmai acum. Când am plecat împreună cu vecinul meu, în barca acestuia, spre insula principală ca să facem cumpărături, am văzut primele pagini ale ziarelor ca pe niște deschideri în lume. *Kursk. Kursk.* Fiecare emisiune de știri începea cu ultimele informații despre situația submarinului. Urmau să moară peste câteva zile, ore, minute. M-am plimbat pe insulă, am stat și am citit, ei erau prinși în adâncuri. Deci totul era fără speranță, erau nevoiți să zacă acolo, pe fundul mării, ca niște pești morți. Au izbit oare cu pumnii în pereți în ultimele clipe din viață? Au răcnit și au urlat cuprinși de furie și de îndoială, au zăcut oare complet nemișcați așteptând inevitabilul?

Ei au murit, apoi au fost dați uitării, alte accidente și catastrofe au acaparat în schimb atenția publicului. Cazul mi-a ieșit complet din minte până am început să scriu despre ultimele zile ale lui Henrik Vankel pe insulă. Atunci m-am gândit că întâmplările reprezentau două fenomene diametral opuse. Unul era deschiderea timpurilor noastre, în care eram informați despre tot, inclusiv despre cei care mureau pe fundul unei mări îndepărtate, totul în timp real. Sentimentul pe care mi-l dădea era acela de privare de libertate, că nu suntem lăsați niciodată în pace, că întotdeauna suntem văzuți, și că nu mai există nici un loc în care să fim singuri. Dramatismul prin care erau prezentate evenimentele conferea un sentiment de familiaritate față de ele. A doua întâmplare, cea legată de navă, nu a avut nimic dramatic, a fost ceva ce eu doar am văzut, nemijlocit, nu a existat nici un fel de familiaritate, și a fost ceva foarte misterios. De acolo am tras concluzia că scrisul trebuia să se îndrepte către ceea

ce este nefamiliar, către ceea ce noi știm, dar nu putem descrie cu exactitate. De fapt, asta se aplică în toate cazurile, întrucât, chiar dacă totul a fost explicat și înțeles, întotdeauna a existat și ca fenomen, ceva în sine, închis și izolat.

Lumea trebuia închisă din nou.

Dar cu lumea mea nu ajungeam nicăieri. Am început să scriu despre cele întâmplate în casa bunicii paterne atunci când a murit tatăl lui Henrik Vankel, și el era acolo împreună cu fratele său, Klaus, dar nu mi s-a părut plauzibil nici o secundă, totul era artificial și contrafăcut. Mi-a luat trei săptămâni să descriu cum Henrik își ia bagajul de pe banda rulantă de la Kjevik, aeroportul din Kristiansand, iar Klaus vine să-l întâmpine, după care m-am dat bătut.

Doar până acolo ajunsesem. Din acest motiv, să-l citesc pe Gombrowicz era umilitor, nivelul său era atât de ridicat, mai mult, eram de acord cu absolut tot ceea ce scria. Am luat cartea în mâini și am continuat. Începusem ultima parte, în care Gombrowicz a părăsit Argentina și s-a mutat în Franța. În acel moment, toată forța, tot entuziasmul și orice formă radicală au dispărut din proza lui, brusc stilul său este mort, și tot ce mai rămâne ca observație tranșantă pare să fie o repetare obositoare și mecanică. Ce s-a întâmplat? Oare îmbătrânise, sau pierderea mediului exotic fusese cauza? Europa este un continent bătrân și el de acolo provenea, acolo a crescut, avea Europa în sânge. Pe atunci era pe un teren familiar și era puternic, era tânăr. Oare acea forță, care altfel ar fi murit odată cu moartea curiozității sale, adică în mod normal pe la patruzeci și ceva de ani, îi fusese prelungită de aventurile lui străine? Sau pur și simplu se stingea într-o cultură care era pe moarte, asemenea compozitorului din *Moarte la Veneția* de Thomas Mann?

Am citit vreme de o oră. Apoi am intrat și m-am culcat în trening, pentru că nu m-am mai obosit să mă schimb. A doua zi le-am pus un film Vanjei și lui Heidi, *Fantoma Laban*, am făcut un duș, am fumat o țigară pe terasă, apoi am coborât cu toții la intrarea în hotel, unde după câteva minute a parcat un microbuz. Am arătat biletele pe care le primisem, am băgat cărucior pliabil și o sacoșă cu lucrurile de plajă în spațiul pentru bagaje și am urcat în microbuz. Alte două perechi trebuia să mai vină. Nu după mult timp mergeam

pe același drum stâncos pe care-l străbătusem în ziua precedentă împreună cu Vanja. Nimeni nu spunea nimic, eu mă uitam înspre mare și clipeam des. Heidi s-a pus pe plâns, se albise la față. Oare îi era rău de mașină? Și-a pus capul în poala Lindei, ea a mângâiat-o pe păr până când a adormit, în timp ce Vanja, din fericire, și-a lăsat la o parte gelozia și s-a uitat fix afară, la marea care părea să formeze o podea sub acoperișul cerului.

O oră mai târziu, microbuzul urca pe un drum asfaltat spre un hotel impozant și luxos, cu ghivece de flori, șiruri de palmieri și peluze strălucitoare. Șoferul a oprit mașina, a deschis ușa, și noi, familia dezlânată din Malmö, am coborât în aerul deja apăsător al zilei caniculare. O femeie cu ecuson pe piept stătea pe trepte și ne privea. Eu am deschis căruciorul, am pus toate lucrurile în spațiul de sub scaun, m-am uitat la ea și i-am zâmbit politicos.

– *We are just going to the beach*, vrem doar să mergem la plajă, i-am spus. *But we were supposed to take a look at the hotel first*, dar înțeleg că mai întâi trebuie să vizităm hotelul.

– *Come this way, will you please?* Veniți pe aici, vă rog, ne-a invitat ea.

Vanja și Heidi se uitau în jur, puțin precaute în mediul acesta străin. Linda stătea cu ochii pe mine și mi-a zâmbit când privirile ni s-au intersectat.

Am trecut prin ușa rotativă și am ajuns la recepție. Gresia neagră de pe jos strălucea în lumina care pătrundea prin ferestrele enorme, aerul era răcoros, angajații erau îmbrăcați din costume și uniforme. În permanență lifturile urcau și coborau, nu ascunse în puțuri invizibile, ci pe exteriorul pereților, în tuburi de sticlă. În interior era un fel de alee cu mici magazine exclusiviste de-o parte și de alta. Semăna cu un vapor, așa mi s-a părut, un vapor gigantic de croazieră unde nu se face rabat de la nimic și totul se află la bord.

Femeia cu ecuson ne-a condus într-un spațiu din stânga recepției, unde erau canapele și scaune și unde stăteau câteva persoane rătăcite, îmbrăcate în haine de plajă, și ne-a dat un chestionar pe care trebuia să-l completăm.

Nume, adresă, număr de telefon.

La ce naiba era nevoie de toate acestea?

Am completat detaliile, am predat formularul, ni s-a spus că puteam să ne așezăm și să așteptăm puțin, urmând să fim strigați când ne venea rândul.

Strigați?

Vanja și Heidi s-au cățărat pe pervazul înalt din piatră, au mers o vreme în patru labe, apoi s-au ridicat brusc ca niște maimuțe împingând geamul cu mâinile.

– Nu mai faceți așa, pentru că lăsați urme! le-am spus.

Ele m-au ignorat, strigau una către cealaltă, târându-se mai departe. Constatând că nu atrăseseră atenția nimănui, m-am așezat lângă Linda, care se ținea cu mâinile de burtă și se lăsase pe speteaza canapelei. Pe televizorul fixat pe un suport puțin mai departe defilau imagini care păreau să fie ale hotelului în care ne aflam, afară, unde se afla o piscină, oamenii erau bronzați și zvelți și păreau să se simtă bine. În depărtare se zărea o clădire cu terase. Un palat, o plajă aurie și, în apele mării, un paradis al sporturilor acvatice.

Heidi stătea în genunchi în fața unui ghiveci imens de flori și scotea bulbii din pământ. M-am dus la ea și am oprit-o, am pus bulbii la loc, în timp ce Vanja își lipea buzele de geam, și am dat-o jos de acolo.

– Haideți să stați puțin cu noi, le-am spus, dar ele au scuturat cu hotărâre din cap, deoarece voiau să meargă în cealaltă parte a sălii, unde era un acvariu.

Le-am ridicat pe rând ca să vadă peștii de aproape și m-am uitat în jur. Oamenii care treceau pe lângă noi păreau înstăriți, în clipa următoare m-am întrebat de unde îmi venise ideea asta, pentru că era dimineață, oamenii erau în concediu și purtau pantaloni scurți, respectiv fuste de vară. Poate că avea legătură tocmai cu faptul că mergeau foarte siguri pe ei? Indiferent de unde aveam impresia aceea, m-am simțit inferior și, cu mâinile și picioarele copiilor răsfirate peste tot, fără autoritate și prestanță.

– Uite-l pe tati! a exclamat Heidi arătând cu degetul un pește galben-maroniu, cu o cocoașă enormă pe cap, care stătea nemișcat.

– Și uite-o pe mama, a spus Vanja arătând cu degetul spre un pește portocaliu elegant, cu o coadă în formă de voal lung.

– Și aia sunt eu! a strigat Heidi arătându-mi un peștișor albastru cu galben, frumos ca un giuvaier.

– Și aia sunt eu! a zis Vanja arătând spre un pește-clovn roșu cu alb. Nemo! Eu sunt Nemo!

– Bine! Acum trebuie să ne întoarcem. Haideți, găgăuțelor!

M-au urmat în fugă pe cărările lor ilogice și s-au oprit în spatele canapelei unde stătea Linda. Sau mai bine spus au înmărmurit acolo, pentru că doar la câțiva metri depărtare se afla o creatură de pluș – înaltă cât un om, cu un cap imens – care, atunci când ne-a zărit, a început să vină înspre noi. Nemișcate și evident înspăimântate, dar și fascinate și curioase, se holbau cu ochii lor mari și albaștri de copii și cu gurile căscate. El s-a oprit în fața lor și le-a întins mâna, dar nici Heidi, nici Vanja nu au înțeles că trebuiau să-i dea mâna. Mascota a ridicat o lăbuță, de parcă ar fi uitat ceva, apoi s-a dus la o măsuță și s-a întors cu două aparate de fotografiat de unică folosință pe care li le-a dat fetelor.

– Mama, mama, ce este asta? a întrebat-o Vanja pe Linda după ce omul a plecat.

– Un aparat foto, cred.

– Îmi dai și mie să văd? i-am zis.

Vanja mi l-a întins. Era un aparat foto acvatic de unică folosință.

– Puteți să faceți poze sub apă cu el, le-am spus.

– Putem? a strigat încântată Vanja. Eu vreau! Când mergem să facem baie?

– Imediat.

– De ce am primit asta? a vrut ea să știe.

– Habar n-am, i-am răspuns.

Ea a ridicat aparatul în dreptul ochiului. În spatele ei venea un bărbat de vârstă mijlocie, îmbrăcat în blugi și cu un blazer. Era pe jumătate chel, iar părul care-i mai rămăsese de-o parte și alta a țestei era negru. Ducea o mapă într-o mână.

– Linda și Karl Ove? a întrebat el.

Când am încuviințat, ne-a întins mâna, spunându-ne într-o suedeză cu un ușor accent străin să-l urmăm într-un mic tur al hotelului. Am trecut prin micul bazar și ne-am oprit în fața unui perete cu fotografii în care apăreau diverse personalități. Norvegieni, suedezi și câțiva americani.

– Toate aceste personalități au stat aici, ne-a spus el.

– Serios? am exclamat eu.

A întins brațul ca să ne îndrume pe un coridor lung. Faianță, oglinzi, balustrade făcute din grilaje aurite.

– În ce domeniu lucrați în Suedia? a vrut el să știe.

– Karl Ove este scriitor, a zis Linda.

– Și Linda este scriitoare, am adăugat eu.

– Ce interesant! Poate că am auzit despre dumneavoastră?

– Karl Ove este destul de renumit, a spus Linda zâmbind.

De ce a spus asta? Mii de draci, ce prostie!

– Aha! a exclamat el. Atunci, după vizionare vom face o fotografie cu dumneavoastră pe care o vom expune la panoul celebrităților!

– Nu prea cred, i-am zis.

El a râs zgomotos.

– Am glumit doar, dragii mei!

Stacojiu la față de rușine, m-am uitat în pământ.

– Am înțeles, i-am spus.

– Dar poate că veți deveni celebru într-o zi, știți? Atunci vă vom expune fotografia, vă promit. Dacă veți deveni clientul nostru!

– Bine, am zis.

S-a oprit în fața unui lift și a apăsat butonul, care a început să lumineze discret. Heidi s-a uitat fix la lumină, apoi a apăsat butonul. În momentul acela ușa s-a deschis, și o umbră de spaimă s-a așternut pe chipul ei.

Liftul era aproape în totalitate capitonat cu oglinzi. Fără să vreau, m-am privit o secundă. Arătam ca un idiot. Tricoul alb cumpărat cu 49 de coroane la Åhléns în urmă cu doi ani, lăbărțat la gât și puțin cam strâmt în jurul taliei unde se revărsa grăsimea, și pantalonii cu croi de pirat, de culoare verde-militar, cu buzunare și cu ațe atârnând, și aceia cumpărați de la Åhléns cu 149 de coroane, formând în imaginația mea o ținută de tip dur, și o pereche uzată de Adidas, odinioară albi, acum gri, în care mergeam fără șosete, în anturajul acela luxos deveniseră un fel de ocară, pentru că era imposibil să nu te simți inferior, da, nevrednic, în timp ce liftul cobora lin la parter.

– Unde locuiți acum pe insulă? s-a interesat el.

Linda i-a spus numele complexului hotelier și el a încuviințat.

– Și cât ați plătit cu totul?

– Două mii cinci sute, i-am zis. Mai vine și mâncarea în plus.

– N-a fost ieftin, a comentat el când liftul a oprit și ușile s-au deschis.

Ne-a izbit un val de căldură. Ne aflam în dreptul hotelului, chiar lângă plajă.

– Mergem pe aici, ne-a spus el. Până la insula pe care o vedeți. A fost construită odată cu hotelul.

– Serios? am spus eu.

– Da. Totul a costat enorm, și totuși prețurile sunt mici. Acest hotel a fost construit pornind de la un concept inovativ. Pe de o parte este un hotel obișnuit, la care se poate rezerva o cameră, pe de altă parte este posibilă achiziționarea unei camere sau a unui apartament. Pentru totdeauna. Plătiți o singură dată, și apoi puteți să veniți aici în fiecare vară pentru tot restul vieții.

– Cum așa?

– Așa este. E genial. Costă infinit mai puțin decât v-ar fi costat un apartament aici. În același timp, primiți incredibil de multe servicii contra sumei plătite. Vorbim de lux în toată puterea cuvântului.

Heidi s-a oprit. Și-a întins brațele în sus către Linda.

– Nu pot să te car în brațe, știi bine, inimioara mea!

– Bebe în burtă! a spus Heidi.

– Da, i-a zis Linda.

– Ce vârstă au fetele? m-a întrebat bărbatul. Cât de frumoase și de dulci sunt!

Vanja și-a întors capul, eu am ridicat-o pe Heidi și am pornit înspre terasă, am trecut pe lângă o cafenea italienească și un chioșc de înghețată, unde două femei mai în vârstă cu un bronz foarte puternic și pielea ridată, îmbrăcate în bikini, beau cafea, amândouă purtând ochelari și pălării de soare.

– Vanja are trei ani și jumătate, i-am spus. Heidi are un an și jumătate.

– Și când îl așteptați pe cel de-al treilea? Veți mai avea un copil, nu-i așa?

Linda a dat din cap aprobator și a pornit în urma noastră, ținând-o pe Vanja de mână.

– Și locuiți în Suedia?

– Da, locuim la Malmö, i-a spus Linda.

– Este un oraș frumos, am completat eu. Destul de mare și puțin mai retras. Dar dumneavoastră cum de vorbiți suedeza?

– Am lucrat în Suedia mulți ani. La Stockholm.

– Ah! Și noi am locuit acolo. Unde anume ați stat?

– În Nacka.

– În Nacka! am exclamat. Și noi am stat acolo o vreme. Câțiva prieteni de-ai noștri locuiesc acolo.

– Ce mică e lumea! mi-a spus el zâmbind. Este frumos acolo. Iubesc Suedia.

– Da, am zis, după care am lăsat-o jos pe Heidi. Acum trebuie să mergi singură, draga mea. Vanja, o poți lua pe Heidi de mână?

Când am ajuns pe insulă, care era asemenea unui parc cu copaci și fântâni, el a vrut să știe dacă auziserăm despre hotel. I-am spus că nu. „Și nici despre concept nu ați auzit?" M-a informat că-l inventase un antreprenor norvegian al cărui nume mi l-a zis. Eu am scuturat din cap, însă Linda, spre surprinderea mea, a spus că ea auzise despre el. Am privit-o. Într-adevăr așa să fi fost? Bărbatul a vrut să știe unde auzise ea despre asta, dacă îi spuseseră niște prieteni sau dacă văzuse vreo emisiune la televizor. Oare Linda să fi mințit? Și dacă da, în ce scop?

El a început să ne povestească despre hotel, despre cât de elegant și luxos era; nisipul de pe plajă fusese adus din Bahamas, restaurantele și magazinele erau de cea mai înaltă clasă, toate camerele erau individuale, chiar și cele din categoria cu preț redus, și întotdeauna erau mulți norvegieni și suedezi acolo. Tot timpul cât a vorbit, sub cerul albastru-închis al dimineții, pe care soarele ardea așa de puternic, încât simțeam furnicături pe umeri, obraji și șaua nasului, iar lumina părea să bată în toate nuanțele în peisajul din jur, eu nu le-am scăpat din ochi pe Vanja și pe Heidi, care mergeau când în fața noastră, când în urmă, și sentimentul că eram murdar și nearanjat se accentua pe măsură ce treceau minutele. Era un bun orator, avea o atitudine de lider și ar fi putut să fie dacă nu director de hotel, măcar locțiitor. Mă irita faptul că petrecuse atât timp prezentându-ne complexul. Intenția lui era, prin urmare, ca noi să le povestim mai departe prietenilor noștri. Nu mi-l imaginam stând acolo pe nici unul dintre prietenii noștri, sau cel puțin dintre ai mei, așa că tipul își pierdea vremea cu noi. Asta nu puteam eu să pricep. Pe de altă parte, dădea

impresia că avea încredere în noi, părea să fi înțeles că vestimentația noastră nu transmitea adevărul despre calitățile noastre, așa că m-am străduit să mă port cât mai amabil și mai jovial. Și, mi-am spus în minte, într-adevăr *trebuia* să povestesc cuiva despre hotel după întoarcerea acasă. Atâta lucru îi datoram, m-am gândit eu în timp ce mergeam încetișor, unul lângă altul. Soarele părea să nu-l afecteze; cu excepția unei pelicule subțiri și strălucitoare de transpirație pe frunte și pe buza superioară, căldura nu se atingea de el.

La capătul insulei s-a oprit.

– De aici aveți o priveliște minunată. Cele mai frumoase apartamente se află la etajul de sus, au balcoane mari, așa cum vedeți și voi. Cele la prețuri mai mici sunt acolo jos, dar oricum toate sunt spațioase și la standarde înalte.

– Da, chiar arată foarte bine, am zis. Incredibil de bine, vreau să spun.

Linda m-a privit surprinsă.

– Tu ce crezi? am întrebat-o.

– Da, este frumos, a confirmat ea.

Era ceva dezaprobator în vocea ei, și am simțit o împunsătură de iritare. Dar el nu a părut să observe. Numai cei foarte apropiați puteau să-i descifreze micile variațiuni ale vocii sau ale stărilor de spirit. „Nu, nu și de data asta! Of, de n-aș ști să le descifrez!" am suspinat în gând.

– Poate că ar trebui să ne întoarcem, a zis bărbatul. Atunci ați putea vedea un apartament pe dinăuntru.

– Nu cred că este necesar, a spus Linda. Ne-am făcut o idee deja.

Am răspuns privirii lui cu un zâmbet prin care-mi ceream scuze.

– Nu strică să ne uităm, i-am zis Lindei. Mai putem să aruncăm un ochi, nu? Nu ești de acord?

Ea a încuviințat, chiar dacă în silă, și eu am strigat la copii, care evident că nu voiau să mai plece de acolo. Vanja lovea apa din fântână cu un bețișor pe care-l găsise, Heidi era întinsă pe burtă, cu mâinile atârnându-i în apă.

– Hei, fetelor, acum trebuie să mergem. Nu mai vizionăm decât o cameră. Apoi o să primiți câte o înghețată.

– Nu vreau înghețată, a spus Heidi.

Am prins-o de mijloc și am ridicat-o în aer.

– Nu! a exclamat Vanja rupând-o la fugă.

Heidi dădea din picioare, așa că am pus-o pe umăr și am fugit după Vanja. Din fericire, ea râdea, cu râsul acela efervescent pe care i-l auzisem prima dată când avea numai câteva luni. Am lăsat-o jos, am făcut câțiva pași rapizi și am prins-o pe Vanja, care devenise geloasă pe sora ei.

– Vreau la mama!

Întotdeauna voia la mama, indiferent ce-aș fi făcut eu. Uneori puneam asta pe seama faptului că mă purtam atât de dur și intransigent cu ea, iar alteori mă gândeam că pur și simplu așa stăteau lucrurile.

– Mama e acolo! i-am spus. Trebuie să mergem!

Ea și-a mijit ochii la soare și buzele i s-au căscat, de parcă ar fi fost legate de ochi printr-o conexiune secretă. Am recunoscut acea expresie facială de la Linda. Atunci când eram îndrăgostit la culme, când sufletul meu ardea ca o pădure, a fost de parcă micile încrețituri ale buzelor ei s-ar fi întipărit în sufletul meu. Niciodată nu am fost atât de deschis ca atunci. Întreaga lume se revărsase prin mine.

Vanja s-a răsucit și a fugit la Linda, a prins-o de mână și s-a lipit de ea. Am ridicat-o pe Heidi, care se așezase pe jos, și am pornit cu pași mari după ele.

Când am ajuns pe un coridor de la ultimul etaj al hotelului, bărbatul ne-a rugat să așteptăm puțin, pentru că dorea să întrebe dacă apartamentul era gol și dacă se terminase curățenia.

– Eu vreau să fac baie, a spus Vanja.

– Imediat, i-am zis. Ne uităm doar la camera asta.

– De ce? a vrut să știe Vanja.

– Bună întrebare, a comentat Linda zâmbind.

În secunda aceea a apărut iar individul, făcându-ne semn să intrăm. Geamuri deschise, perdele fluturând în briza Oceanului Atlantic, culori pale, gresie lucioasă, sentimentul că încălcam un teritoriu străin atunci când Heidi și Vanja au început să se plimbe de colo colo. „Nu cu sandalele în pat, mă auziți, nu mergeți acolo, nu, așa, atenție, acela se poate strica!" Am ieșit pe balcon, marea albastră și grea sclipea în soare, cerul era imens și adânc, stâncile înșirate de-a lungul coastei înspre sud erau adumbrite. Mașinile de

pe drum erau mici și grăbite ca niște insecte. Tipul ne-a spus că toate acestea puteau fi ale noastre dacă doream, și asta fără cheltuieli prea mari. L-am întrebat cât costa, de fapt, apartamentul. El a repetat că trebuia să plătim o sumă sub formă de depozit, și apoi puteam să petrecem câteva săptămâni acolo în fiecare an. Era ca și cum am fi cumpărat o parte dintr-un apartament, sau o parte dintr-o casă de vacanță, mi-a zis el cu un zâmbet larg. Nu existau cheltuieli de întreținere, nici nevoie de curățenie generală, se ocupau ei de toate, astfel încât noi să avem o vacanță de lux în fiecare an, pentru toți anii care vor urma. În calitate de părinți de copii mici, meritam și noi un concediu de lux, a insistat el. „Ce frumos este să locuiești într-un paradis ca acesta, vară de vară. Și dacă doriți să cumpărați unul dintre apartamentele mai mici, atunci, evident, veți putea păstra toate drepturile și toate serviciile."

Ne-a rugat să-l urmăm. Faptul că venea cu o ofertă concretă însemna că într-adevăr ne credea destul de înstăriți încât să ne permitem o asemenea achiziție. De aceea își petrecea atât timp cu noi. Deci el nu crezuse că eram un circ ambulant, așa cum obișnuia Linda să ne descrie. Pe hol a spus cât de mult costa cel mai ieftin apartament, și apoi cel mai scump. Suma nu era imposibilă, cel puțin pentru apartamentul cel mai ieftin.

Am intrat într-o sală de conferințe uriașă, cu covoare pe jos, unde stăteau la computere bărbați îmbrăcați cu cămăși și cravate și femei în ținute de business, mulți dintre ei angajați în discuții cu clienți ca și noi. Erau mai multe ecrane de televizor care arătau imagini cu hotelul și cu peisajele din jur, mai era un lounge cu broșuri pe măsuța joasă, aerul era răcoros, aproape rece, atmosfera sugera profesionalism și eficiență. Însoțitorul nostru ne-a condus până la o masă înaltă unde se afla o mapă groasă pe care ne-a rugat s-o răsfoim. S-a dovedit că achiziția nu ne obliga să venim în fiecare an acolo, pentru că existau alte hoteluri la fel de luxoase ca și acesta, în toată lumea, și astfel, dacă plăteam suma de avans, puteam să locuim și în acelea fără costuri. Astfel de oportunități nu puteam avea dacă ne cumpăram un apartament obișnuit de vacanță sau o „cabană". Acum ne lăsa puțin, pentru că avea ceva important de făcut, dar urma să se întoarcă.

Eu am răsfoit dosarul, Linda s-a ocupat de copii. M-am uitat prelung la un hotel din Alpi. Fotografia fusese făcută toamna, înainte de

căderea zăpezii, și vederea acelui peisaj, cu pereții abrupți ai munților, cu brazii cei verzi și cu copacii de foioase strălucind melancolic înspre poalele versantului, cu potecile și curțile și vechiul hotel vopsit în alb, mi-a stârnit un vârtej în suflet. Cum ar fi fost să stau acolo câteva săptămâni? Am dat paginile mai departe, erau hoteluri în Mexic, Italia, Franța. Am fi putut să vizităm toată lumea, în fiecare vară sau toamnă, toată familia, ar fi fost o aventură, în orice caz pentru copii. Mama ar fi putut să gireze, astfel încât să putem lua creditul. Și poate că eu ar fi trebuit să cer un avans mai mare de la editură?

Am strigat-o pe Linda și i-am arătat fotografia cu hotelul din Alpi. Ea a văzut prea bine cât de tare mă însufleţisem și mi-a spus că era frumos, dar că nu aveam bani pentru așa ceva.

– Nu spune asta, i-am replicat. Am putea să facem o șmecherie. Este o ocazie fantastică. Nu neapărat hotelul ăsta, ci toate celelalte. Și nu sunt mulți bani. Nu foarte mulți bani.

– Nu avem bani deloc, mi-a spus ea. În plus, nu mă simt bine în mediul ăsta. M-am săturat de lumea bună.

Ne-am așezat. Parcă am fi fost în sediul unei firme renumite de avocatură, sau în biroul unei multinaționale din Europa. Însoțitorul nostru și-a făcut apariția după câteva minute din cealaltă parte a sălii și ne-a făcut semn cu mâna să mergem la el. Raportul dintre noi s-a modificat complet după ce ne-am așezat pe o latură a mesei, iar el, cu toate foile și teancul de mape în fața mea, s-a plasat de cealaltă parte. Eram clienții lui. Ne-a întrebat cum ni se părea per ansamblu, dacă oferta era potrivită pentru noi. Socotea că aveam o situație îndeajuns de bună ca să ne putem descurca. M-a făcut să mă simt bine prin faptul că s-a uitat dincolo de hainele și stilul nostru. Ne trata cu seriozitate maximă. I-am spus că era în mod cert o ofertă de interes pentru noi. Poate că nu neapărat hotelul acela, ci toate celelalte pe care le puteam încerca prin rotație.

– Așa este? l-am întrebat ca să mă asigur.

– Da, așa este, mi-a confirmat el. Deci veți putea suporta cheltuielile?

– Nu sunt foarte convins. Depinde.

– Vreți să ne uităm împreună? s-a oferit el.

– Da, am putea, i-am spus eu observând cum fetele, simțindu-se tot mai sigure pe ele, acaparau un teritoriu din ce în ce mai mare din sală.

– Care sunt veniturile dumneavoastră? a vrut el să știe.

I-am spus cât câștigam, adică bursa plus onorariul lunar pentru postul de consultant, adăugând că în perioadele bune, adică atunci când îmi apărea vreo carte, primeam mult mai mult decât atât.

– Atunci pot să primesc mai multe sute de mii deodată. Deci aș putea să iau un credit acum și să-l plătesc imediat ce-mi intră banii.

– Aceasta ar fi o posibilitate. Cât sunt de mari cheltuielile dumneavoastră?

I-am spus și asta, el și-a notat, apoi m-a privit atent.

– Aveți ceva bani puși deoparte? Dacă nu, va fi greu să obținem un credit pentru dumneavoastră.

– Nu, nu avem nimic pus deoparte. Dar am putea să rugăm pe cineva să ne gireze împrumutul, bănuiesc.

– Puteți să rezolvați asta acum? De aici puteți să sunați fără costuri suplimentare.

M-am uitat la Linda.

– Ar fi destul de stresant, cred. Nu putem să facem asta după ce ajungem acasă? Ne puteți da documentația, astfel încât s-o studiem în liniște?

El a scuturat din cap și mi-a zâmbit.

– Ceea ce vă dau eu acum este o ofertă specială. O primiți pentru că vă aflați aici. Trebuie să vă decideți destul de repede. Știți, sunt mulți clienți care sunt pe punctul de a cumpăra, și nu putem să rezervăm doar pentru dumneavoastră.

– Dar nu putem să clarificăm totul de aici, i-am spus.

– Credeți că aveți posibilitatea să suportați costurile? Pentru că dacă știți că veți reuși, puteți să semnați aici și să rezolvați finanțarea după ce ajungeți acasă. Dar trebuie să fiți absolut siguri.

– N-avem bani, a intervenit Linda. Nu suntem nici măcar aproape de a avea acea sumă.

El a scos un suspin de resemnare și s-a așezat pe scaun.

Eu m-am uitat la ea.

– Putem încerca, i-am propus. O putem face dacă ne dorim.

– Dar ne dorim noi asta? Eu nu mă văd venind aici în fiecare vară pentru tot restul vieții. Asta sună ca un coșmar, ți-o spun cinstit.

Nepolitețea vorbelor ei m-a străpuns ca un cuțit.

– Mie mi se pare destul de frumos, i-am zis. Dar nu hotelul este ideea aici. Ci toate celelalte hoteluri la care vom avea acces. Cred că este într-adevăr o idee bună.

– Nu, nu putem să decidem asta acum! Trebuie să ne gândim puțin!

L-am privit pe agentul de vânzări.

– Putem să ne mai gândim puțin și să contactăm când ajungem acasă?

– După cum v-am spus, această oferta este valabilă doar aici. Dar la cine v-ați gândit să gireze pentru dumneavoastră în cazul unui împrumut?

– Mama mea, de exemplu, i-am spus.

El mi-a întins telefonul.

– O puteți suna acum, și situația se va lămuri de îndată.

– Trebuie să ne gândim ceva mai mult, am insistat. Acum avem așa de puțini bani, că o astfel de achiziție ar avea consecințe mari asupra noastră. Suntem nevoiți să mai reflectăm.

Rostisem cuvintele acelea aproape rugător, ca să-i dau de înțeles că mi-aș fi dorit ca lucrurile să stea altfel, dar efectul nu a fost cel pe care-l așteptam. În clipa următoare, am avut senzația că tipului i se modificase radical personalitatea. Toată amabilitatea i-a dispărut, iar privirea blândă i s-a întunecat. Nervos, s-a ridicat din scaun cu mișcări sacadate.

– Dacă nu aveți bani, atunci ce căutați aici? s-a răstit el.

– Vă rog să ne scuzați, am îngăimat.

– Dacă ieșiți aici pe dreapta, veți ajunge la o terasă. Stați acolo jos și va veni un coleg să vă preia.

S-a răsucit și s-a dus până la unul dintre ceilalți agenți de vânzări. Îmi venea să merg după el și să-mi cer scuze încă o dată. Sau să spun că fusese o glumă: „Normal că avem bani, aduceți contractul și îl semnăm". În schimb, m-am ridicat, fără să mă uit la Linda care mă privea fix, am luat-o pe Heidi și, ros de frustrare, am pornit înspre coridor.

– Oare n-ar fi mai bine să mergem direct acasă? m-a întrebat Linda. Nu ne trebuie tot circul ăsta.

– I-am promis că-l așteptăm pe colegul lui. Acolo, afară, nu?

Am făcut semn înspre o terasă din spatele unui perete de sticlă. Am ieșit pe acolo și ne-am așezat la o masă. Nimeni nu a venit. Heidi

era obosită, aceea era ora ei de somn, și a început să se smiorcăie în timp ce Vanja tot perora despre înghețată și baie.

– Mergem acum! a spus Linda. Haide.

– Nu! i-am replicat. Dacă am promis că așteptăm, vom aștepta.

Bărbatul care urma să se ocupe de noi avea ochelari de soare Prada, cămașă albă și cravată. Punând pe masă aceeași mapă ca a colegului său mai în vârstă, ne-a spus în engleză că avea o ofertă pentru noi.

– Am putea să vă oferim o ședere de două săptămâni la un preț foarte mic, aproape jumătate față de cel inițial.

– Am venit aici doar ca să mergem la plajă și să facem baie, i-a explicat Linda. Ni s-au promis niște bilete pentru șezlonguri astăzi. Deja stăm aici de două ore.

El s-a uitat la mine.

– Nu avem bani, din păcate, i-am spus.

Așa era, mai aveam maximum cinci mii rămași în cont, care trebuiau să ajungă pentru ultimele patru zile.

Atunci el s-a ridicat, și din mișcările lui se citea enervarea. Înainte de a se îndepărta ne-a zis cu acreală:

– Atunci am să vă aduc prețioasele bilete pentru plajă.

– Sunt complet epuizată, a spus Linda. Și înfometată.

– Te înțeleg, i-am zis. Dar putem să mâncăm la una dintre cafenelele de acolo și apoi te poți odihni pe plajă. Heidi o să adoarmă, iar eu o să mă ocup de Vanja.

Agentul de vânzări s-a întors abia după o jumătate de oră. Fără un cuvânt și o expresie sfidătoare pe chipul lui tânăr, ne-a lăsat biletele pe masă și a plecat iar. Am mâncat, Heidi a adormit în cărucior, am intrat în apă cu Vanja, care a consumat toată rola de film într-o jumătate de oră. Chiar dacă nisipul era fin și auriu, și apa din lagună era de un verde paradisiac, aveam senzația că fuseserăm primiți acolo din milă și că oricând puteam să fim dați afară. Nu făcuserăm dovada că meritam așa ceva. Dar acasă nu puteam merge, nu înainte ca taxiul să vină să ne ia pe noi și pe cuplul de suedezi care stăteau la câteva scaune distanță și care, spre deosebire de noi, chiar păreau să se simtă bine.

– N-am crezut niciodată c-o să mă bucur să mă întorc aici, i-am spus Lindei atunci când microbuzul, după o călătorie de o oră, a ieșit de pe strada principală și s-a îndreptat spre hotel. Dar chiar sunt fericit!

– Și eu! a exclamat ea. E incredibil, chiar ți-a dat prin minte să cumperi un apartament în regim de *timeshare*!

– Da, e absolut incredibil. Dar cel mai rău e că nu m-am prins despre ce era vorba. De-abia după aia am înțeles! Dar tu te-ai prins din prima, nu-i așa?

– Da. Chiar mă întrebam ce ai de gând.

– Am fost dus de nas. Nici nu știi cât mă doare să mă gândesc la asta! Cum am putut să acceptăm biletele alea înainte de-a ști despre ce este vorba? O oră de transport cu taxiul, cine e dispus să plătească atât de mult fără să primească ceva în schimb?

Linda a râs.

– N-ai decât să râzi, am bombănit. Dar să nu mai spunem nimănui, OK?

– OK!

Seara, după ce ne-am dus să-l vedem pe clovnul Coco, pe scena de lângă piscină, și după ce copiii s-au culcat, ne-am așezat pe terasă și am stat de vorbă pe îndelete, prima dată după mult timp. Îmi cocoțasem picioarele pe balustradă și țineam o sticlă de bere în mână, iar Linda își ținea mâinile împreunate pe burta rotundă. Am decis atunci să nu mai mergem niciodată într-o astfel de vacanță, n-avea nici un sens, nici ei și nici mie nu ne plăcea, totul fusese planificat pentru copii, ne luaserăm după concepția larg răspândită despre o familie normală și sănătoasă, imaginea tatălui și a mamei și a celor doi copii care stau pe marginea bazinului, la plajă sau în restaurantul cu specific spaniol, bronzați și fericiți, imagine care s-a estompat pe măsură ce ne-am apropiat de realitate, până când, spre finalul sejurului, a dispărut cu desăvârșire.

– Ar fi trebuit să închiriem o casă, undeva într-un loc care ne place, și să ne fi dus acolo pentru două săptămâni. Nu cred c-ar fi fost mai scump, am zis.

– Sunt de acord, a spus ea. Nici mie nu-mi place mai mult decât îți place ție.

– Cel mai rău e că tot timpul mă aflu pe două niveluri. La primul nivel sunt fetele, cărora le merge de fapt bine, ele nu văd dincolo de aparențe, pentru ele clovnul Coco este un clovn autentic, o poveste. Habar n-au că ospătarii ne detestă și că la televizor se dau știrile din Norvegia și că la chioșc se vinde *Dagbladet*, pentru ele ăsta e un loc

fabulos, și trebuie să-mi însușesc și eu punctul lor de vedere. Nu știu dacă înțelegi ce vreau să spun. Asta e o lume pentru copii, nu pentru adulți. Și când mă gândesc că aproape întreaga noastră cultură este la fel! Că este de fapt pentru copii! M-am uitat la ea. Pe tine nu te deranjează chestia asta?

– Ba da, normal. Ți s-a părut că nu te-am ascultat cu atenție?

– Puțin, dar nu face nimic. Ai alte lucruri pe cap, pot să înțeleg.

– Nu e vorba de asta.

– Atunci la ce te gândeai?

– La Heidi. Mi se pare aproape nedrept c-o să aibă un frate mai mic, cât timp ea însăși este atât de mică.

– O să-i fie bine.

– Sper.

– Ce va fi va fi, oricum! i-am zis înainte de a mă duce să-mi mai iau o bere din frigider.

Cele două beri pe care le băusem îmi așternuseră un văl de confort peste conștiință, știam că o a treia avea s-o încarce cu o ușoară expectativă, pe care încă vreo două beri aveau s-o înlăture, și atunci totul urma să fie bine. Încă două beri și-mi puteam transpune starea de spirit în acțiune, impermeabil la orice obiecții și apeluri ale bunului simț, iar apoi, dacă ieșeam, totul din mine avea să scapere și să strălucească.

Oh, cât de tare iubeam băutura!

Îmi plăcea la nebunie să beau!

Dorul de a face asta se instala numai după ce băusem puțin, atunci parcă îmi aminteam cum era, și-mi dădeam seama ce voiam cu adevărat, mai precis să beau cantități industriale, să beau până cădeam lat, până-mi pierdeam cunoștința, afundându-mă în mizerie cât de tare puteam. Voiam să beau în oraș și acasă, de la prima picătură până la ultima, împreună cu familia și cu prietenii, să beau pentru tot ceea ce iubeam, pentru tot ce-mi era drag. Să beau, să beau, să beau. Ah, Dumnezeule, doar să beau și să beau, zi și noapte, vara și toamna, iarna și primăvara.

Am deschis ușa frigiderului, am luat sticla rece și subțire de bere, am desfăcut-o și am luat câteva înghițituri pe nerăsuflate înainte de a ieși iar pe terasă.

– Îți aduci aminte când ne-am văzut prima oară? am întrebat-o pe Linda. Cum ai fi reacționat dacă ai fi știut că urmează să ai trei copii și să te măriți cu norvegianul ăla prostănac?

– Mi s-ar fi topit inima, mi-a spus ea zâmbind.

– Fii serioasă!

– Dar e adevărat că tu erai „norvegianul ăla". Ingmar îmi povestise multe despre tine, doar despre tine și despre cartea ta vorbea, așa că știam că urma să vii.

– Dar nu m-ai vrut.

– Sigur că te doream! Doar că nu chiar atunci. Mă îndreptam către un alt loc. Dacă lucrurile s-ar fi întâmplat atunci, n-aș sta aici acum.

– Nu, i-am spus. Țin minte că am intrat în camera de zi comună, cu șemineul acela mare, și toți erau acolo, a trebuit să ies, nu rezistam să stau în aceeași încăpere cu tine, sau, mai bine zis, nu suportam să te văd vorbind cu alții și să știu că ai o viață în afară de mine.

– Dar nici măcar nu te cunoșteam!

– Nu. Și totuși. Așa că am ieșit și m-am așezat pe treptele din fața colibei în care se afla camera mea, rugându-mă lui Dumnezeu ca tu să vii după mine. Eu nu mă rog niciodată la Dumnezeu, nu mai făcusem asta de când eram mic, dar atunci am făcut-o. „Doamne, dă ca Linda să iasă și să vină aici la mine", am zis. „Dragă Dumnezeule, poți să faci asta?" Și atunci s-a deschis ușa! Și atunci ai apărut! Îți amintești?

Ea a scuturat din cap.

– Credeam că visez. Ai ieșit, ai închis ușa în urma ta, ai început să străbați curtea în direcția mea. Atunci am crezut în Dumnezeu. Am crezut că el a fost cel care a produs minunea. Dar apoi n-ai cotit spre locul în care stăteam eu, ci ai mers mai departe, înspre casa unde locuiai. Mi-ai spus „Salut" Îți amintești?

– Nu.

– Te duceai doar să aduci ceva.

– Of, Karl Ove! Acum într-adevăr am procese de conștiință!

– Așa și trebuie.

– Dacă aș fi venit atunci la tine, nu am sta acum aici.

– Ești sigură de asta?

– Da.

– Pentru că te-ai îmbolnăvit atunci? Pentru că ai fost internată?

– Da.

– Era posibil să rămân acolo pentru totdeauna. La asta te-ai gândit?

– Se poate întâmpla. Dar eu nu voiam. Eram o cu totul altă persoană pe atunci.

– Erai. Atunci când te-am reîntâlnit la Stockholm, ăla a fost primul meu gând. Aura ta era diferită.

– În ce fel?

– Nu mai rămăsese nimic din duritatea aceea. Latura ta histrionică dispăruse. Cum aș putea să-ți explic? Erai dură, cool, sigură pe tine. Da, erai tu însăți. Acela era sentimentul meu. Atunci când te-am revăzut, nu mai erai aceeași.

– Cum nu mai eram aceeași?

– Îți pierduseși personalitatea distinctivă.

– Dar tu nu mă cunoșteai.

– Nu, dar acum nu vorbesc despre cea care erai cu adevărat, ci despre aura ta. Eram complet dezarmat în fața ta, știi?

– Da, dar nu cu aura te-ai ales. Acum am o burtă enormă și doi copii în camera de alături. Mă simt de parcă n-aș avea nimic al meu.

– Știu asta. Dar e mai bine așa. Este cu mult mai bine.

S-a lăsat tăcerea.

Mi-am băut berea și mi-am adus alta.

– La ce te gândești? am întrebat-o.

Stinseserăm lumina de afară, așa că ea stătea aproape complet în întuneric; lumina de la fereastră îi trasa o dâră subțire peste o parte a feței.

– Mă gândesc la tot ceea ce am pierdut, mi-a spus în cele din urmă.

– Gândește-te mai bine la tot ceea ce ai câștigat.

– Ai atâta dispreț în tine! Știu că mă disprețuiești.

– Eu? Te disprețuiesc? Nici vorbă!

– Ba da! Tu crezi că fac atât de puțin, că mă plâng tot timpul, că nu sunt destul de independentă. Te-ai săturat de toată viața asta. Și de mine. Nu-mi mai spui niciodată că-s frumoasă. Nu mai însemn nimic pentru tine, sunt doar colocatara ta și mama copiilor tăi.

– Nu este așa, i-am spus. Dar e adevărat că uneori cred că faci prea puține lucruri.

– Prietenii mei nu înțeleg cum de reușesc să fac tot ceea ce fac. Doi copii și gravidă cu al treilea. Cred că tu nu-ți dai seama cât de greu este de fapt.

– Prietenii tăi nu știu nimic. Nu trebuie să stai să-i asculți. Ei doar vor să te aline. A fost ca în scena pe care mi-ai povestit-o, când Jörgen a venit acasă atunci când tu și Helena stăteați pe canapea și beați ceai. „Iar ședeți aici și vă plângeți de milă?" Îți mai amintești?

Ea mi-a zâmbit într-o doară, dar ochii îi erau reci.

Am stat mult timp afară, dar fără să ne spunem nimic. Murmurul ușor al mării forma un văl deasupra peisajului artificial de sub noi. Se auzeau voci în surdină de pe terasele de la etajele inferioare și, când și când, câte un strigăt sau un hohot de râs de la restaurantele de jos.

Mi-am aprins o țigară, am luat o înghițitură de bere, am luat un pumn de alune de pădure din bolul de pe măsuța dintre noi.

Asta obișnuia Linda să spună atunci când ne certam și ea, prin atacuri necruțătoare, încerca să-mi sfâșie inima din piept. Că eu o uram și că ar fi trebuit s-o părăsesc și să fiu cu o altă femeie, una cumsecade și îndeajuns de independentă ca să mă lase în pace. Că stăteam cu ea din pură obligație, și că asta ei nu-i era de ajuns. Știa cât valora, și valora mai mult decât atât.

Acum însă nu ne certaserăm. Nu încercase să-mi smulgă inima din piept. Mi-o spusese calm, pe un ton de constatare obiectivă. Și eu ripostasem doar pentru că mă simțeam obligat.

Știam că în curând se va ridica și se va duce la culcare. Un fel de panică se cuibărise în mine, această problemă trebuia clarificată, Linda trebuia liniștită, situația nu trebuia lăsată deschisă.

Ea și-a pus mâna pe balustradă.

– Îmi pare rău, i-am spus.

– Pentru ce?

– Pentru tot?

– Nu trebuie să-ți pară. Chiar acum mă simt foarte bine. Dar asta se schimbă. Uneori, faptul că sunt gravidă mă face foarte puternică, mă face să cred că pot să rezolv totul singură dacă ar fi nevoie.

– Asta n-am mai auzit până acum.

– Senzația asta se evaporă însă, și simt că sunt în totalitate dependentă de tine. Atunci mi se face frică, înțelegi? Că nu am nimic propriu, al meu. Dacă tu dispari, dispare totul. Este un sentiment îngrozitor. Și văd că tocmai *asta* te deranjează cel mai mult. Și dacă ai dispărea, ai dispărea tocmai din acea cauză, dar nu pot să fac nimic în privința asta.

– Știu.

– Și tânjești să pleci.

– N-o să plec nicăieri. Vreau să fiu aici, ți-o jur cu mâna pe inimă.

Ea nu a spus nimic.

– Ieri am citit ceva din Gombrowicz care m-a pus pe gânduri. Este vorba despre faptul că nu vrem să ne lăsăm surprinși, despre cum putem să trecem de colțul unei case fără să fim curioși ce ne așteaptă dincolo. Cum putem să stăm într-un restaurant fără să fim curioși cum va arăta supa comandată și ce *gust* va avea? Asta e și problema mea, înțelegi? Eu iau totul de-a gata. Și este o otravă. Eu nu te disprețuiesc, nici pe departe, cred că ești fantastică, dar atunci când iau totul de-a gata și nu văd nici o reacție, chestia asta mă calcă pe nervi. Ăsta-i cuvântul. Da, mă calcă pe nervi.

– Eu te calc pe nervi?

– Haide, știi foarte bine. Atunci când sunt al naibii de furios, e clar că asta se întâmplă.

Linda s-a ridicat și a intrat în cameră. M-am dus după ea.

– Înțelegi ce vreau să spun! am insistat. Nu e nu știu ce declarație ritoasă! Nu încerc decât să-ți explic ceva!

S-a dezbrăcat fără să se uite la mine și s-a întins în pat. M-am așezat pe marginea patului.

– Ce anume fac eu ca să te calc pe nervi? m-a întrebat după o vreme.

– Nu e ceva ce faci.

– Trebuie să-mi spui, ca să nu mai fac asta.

– Dar nu-i ceva concret, nu pricepi?

– Este vorba de întreaga noastră viață?

– Haide! Doar știi ce înseamnă să nu te simți în apele tale. E ceva din interiorul tău, nu-i așa? Asta încerc să-ți descriu. Este ceva din interiorul meu.

Am mângâiat-o pe spate. Ea a rămas perfect nemișcată, privind în față.

– Ce vom face mâine? m-a întrebat.

– Nu știu, dar n-am chef să stau aici toată ziua.

Atunci când stătea pe o parte se vedea că burta nu era o simplă burtă, ci avea înăuntru ceva, un obiect, și realitatea biologică, ea, femeia-om, se dubla, pătrundea parcă prin vălul de concepții așternut

peste noi de personalitatea ei, de femeia pe care o cunoșteam, de tot ce trăiserăm și gândiserăm împreună. Ca și cum am fi trăit o viață în limbă și în idei și o altă viață în corpurile noastre.

– Nu putem să mergem în excursia la Las Palmas despre care am vorbit?

Am încuviințat și m-am ridicat.

– Așa facem. Somn ușor!

– Să nu stai treaz prea mult!

– Nu.

– Somn ușor!

Am trecut prin apartament, am aprins becul pe terasă, m-am așezat și am privit marea. Nu mă gândeam la ceva special, dar eram plin de emoțiile pe care mi le stârniseră cuvintele și atitudinea Lindei. Într-un final, poate după douăzeci de minute, am luat jurnalul lui Gombrowicz și am căutat pasajul despre care-i vorbisem și ei.

„De o vreme încoace (poate pentru că existența mea este atât de monotonă), mă cuprinde uneori o curiozitate atât de intensă cum niciodată n-am mai simțit – o curiozitate despre ce se va întâmpla în clipa următoare. Chiar sub nasul meu – un zid de întuneric din care, în cel mai neașteptat moment, se poate ivi o făptură amenințătoare. După colț… ce se află oare? Un om? Un câine? Și dacă este un câine, oare cum arată și de ce rasă este? Stau la masă și peste o clipă se va servi supa… dar ce fel de supă va fi? Această trăire fundamentală încă nu a fost tratată de artă într-o manieră cuprinzătoare, omul ca instrument de transformare a Necunoscutului în Cunoscut nu figurează printre cei mai de seamă eroi ai artei."

Asta a scris el într-o zi de miercuri în anul 1953. Am făcut legătura cu ceea ce citisem din Deleuze mai demult, când eram student la Bergen, lectura de atunci devenise un fel de piatră de temelie pentru mine, reveneam adeseori la ideea că lumea este într-un proces constant de formare, evoluează permanent în jurul nostru, dar această creare continuă de la un moment la altul se contopește cu ceea ce știm deja despre lume. Dintre cele două forme de interpretare pe care le-am dezvoltat, știința și arta, știința ține de certitudine și de calcule, în vreme ce arta, născută din nimic, aparține clipei și acelei

incertitudini ce caracterizează crearea ei permanentă. Nici un artist nu a utilizat mai mult acest concept decât Cézanne, reprezenta deopotrivă principiul și chemarea sa, și așa se explică influența enormă pe care a exercitat-o asupra contemporanilor săi. Cu o concepție clară despre semnificația spațiului, se pot picta diverse obiecte fără ca spațiul să se schimbe, sistemul este constant și de neclintit, este așa cum îl vedem, deci spațiul este așa cum este. În tablourile lui Cézanne situația se inversează, acolo obiectele sunt cele care alcătuiesc spațiul, spațiul este ceva creat, iar crearea lui este relativă. Atunci nu mai este vorba atât despre ochiul care privește, ci despre ceea ce privește ochiul; convenția spațiului, care de obicei este invizibilă, devine vizibilă.

De cincisprezece ani mă bântuia ideea aceasta și căutam gânditori care s-o confirme, mai ales Nietzsche și Heidegger, dar și Foucault, care, fiind mai preocupat de structura socială decât de cea existențială, a dus discuția spre noi profunzimi. Problema era că nu reușisem să avansez, nici măcar nu mă urnisem din loc în cei cincisprezece ani care trecuseră de când studiam literatura și istoria literaturii la Bergen. Pur și simplu contrazicea totul. Conceperea, creația, nașterea, noutatea eternă – doar că nu în mine și nici în înțelegerea mea.

M-am ridicat și m-am dus la toaletă ca să mă piș. Pișatul era deschis la culoare, aproape alb, și mi-am amintit de pișatul tatălui meu pe care-l văzusem de câteva ori când el, dintr-un motiv sau altul, uitase să tragă apa dimineața. Pișatul acela era galben-închis, aproape maroniu. Cât de înfricoșător era! Asociasem culoarea aceea cu temperamentul lui. Și cu masculinitatea. Pișatul meu deschis, aproape alb, era feminin, al lui, galben-închis, era masculin. Furia lui era de asemenea masculină. Frica mea era feminină.

Am tras apa și am ieșit pe terasă, unde m-am uitat o vreme înspre pajiște.

Nu, n-o uram, aici se înșela. Dar avea pretenții atât de mari din partea mea, îmi cerea atât de incredibil de mult față de ce-ar fi făcut orice alt om, și nici măcar nu-și dădea seama. Uneori totul era atât de exasperant, încât mă arunca într-o stare vecină cu nebunia. Mă înfuriam atât de tare, încât nu mai exista nimic altceva decât mânie, însă nu-i dădeam frâu liber, țineam totul în mine, și acea atitudine pe care o dobândeam când mânia se scufunda în mine și era absorbită de trup, atunci când din mișcările mele răzbătea furia, putea foarte

bine să fie interpretată drept dispreț. Nu, *era* dispreț. În clipa aceea chiar era dispreț, dar clipa aceea trecea, și atunci mă aștepta altă stare. Oare această altă stare era cea reală? Oare nouă într-adevăr ne mergea bine? Oare o iubeam într-adevăr? Of, la naiba! Totul mergea în valuri, înainte și înapoi, nici un lucru nu era mai adevărat decât altul. Ne mergea și bine, dar și îngrozitor, o iubeam și n-o iubeam.

În seara de dinaintea căsătoriei am rugat-o să spele pe jos în bucătărie, pentru că eu spălasem pe jos în toți ceilalți o sută treizeci de metri pătrați. În genunchi, cu cârpa în mâini, și-a ridicat privirea spre mine și mi-a spus că nu trebuia să fie așa, că ea nu trebuia să spele pe jos în bucătărie în ajunul propriei sale nunți. Nimeni n-ar fi acceptat așa ceva. Era nedrept, mi-a spus ea. Eu i-am replicat că era podeaua noastră și că noi trebuia s-o spălăm, indiferent dacă aveam nunta a doua zi sau nu. N-am adăugat că asta era numai a doua oară când spăla pe jos în ultimii cinci ani de când eram împreună. Atunci s-ar fi înfuriat, mi-ar fi spus că ea făcea tot restul, că ea era cea care ținea familia unită și că ea făcea mai mult decât oricare dintre toți cunoscuții ei. Atunci eu i-aș fi spus că trăia într-o minciună, și de acolo ne-am fi ambalat, așa că am tăcut. A doua zi eu i-am spus „Da", ea mi-a spus „Da", și ne-am uitat unul la altul cu lacrimi în ochi.

Prin sentimente ne legăm unii de alții, și sentimentele sunt cele bune sau cele rele, și nu zilele.

Mi s-a părut că simt o mișcare în spatele meu și m-am întors brusc, dar camera era goală.

„E timpul să mă duc la culcare", m-am gândit în sinea mea.

Să mă scufund în lumea din afara lumii, cea splendidă și pustie.

M-am trezit prost dispus. Așa ca de obicei, dar dacă eram lăsat în pace în prima jumătate de oră, beam o ceașcă de cafea și fumam o țigară, iar starea aceea trecea de la sine. Era cinci și jumătate. Mi-am luat pe mine tricoul și pantalonii din ajun și m-am dus desculț în camera de zi, unde Vanja și Heidi stăteau fiecare cu câte un bol de müsli în față, Heidi așezată pe un scaun pentru copii, Vanja, pe un scaun obișnuit, care o făcea să pară atât de scundă, încât abia ajungea cu bărbia deasupra mesei, iar Linda stătea lângă blat și-și curăța un măr. Fără să scot o vorbă, am turnat apă în fierbător, am presărat puțin nes într-o ceașcă, am turnat lapte și müsli într-un castron, l-am luat

cu mine pe terasă, am închis ușa și m-am așezat să mănânc, întors cu spatele la ei. Cerul era cenușiu, mai mult ceață decât aburi, aerul era rece. După ce am mâncat rapid cerealele, am intrat din nou, mi-am turnat apă fiartă în ceașcă, mi-am adus țigările și bricheta de pe raftul din hol și m-am așezat iarăși pe terasă. Simțeam frigul din corp, din încheieturi, din suflet. În spatele meu cineva a bătut în geam, m-am întors, era Vanja care împingea ușa de sticlă la o parte.

– Du-te înăuntru, i-am spus. Vin și eu imediat.

Ea s-a furișat afară și s-a postat lângă balustradă, uitându-se înspre pajiștea pustie.

– Du-te înăuntru, ți-am zis!

– Nu! mi-a spus ea încrețindu-și buzele. De ce nu este nimeni afară?

– Pentru că voi vă treziți îngrozitor de devreme. Nimeni nu se mai trezește la ora asta. E aproape noapte.

– Este dimineață! a ripostat ea.

– Bine, bine. Dar este dimineață *devreme*! Cât de devreme este vei înțelege când vei fi mare. Apropo, unde-ți sunt ochelarii?

– Înăuntru.

– Du-te și ia-i. Apoi o să vă pun un film.

A făcut cum i-am spus, și în curând ședeau amândouă pe câte un scaun în fața laptopului. Nu se mai săturau de filme, puteau să stea nemișcate ore în șir, asimilând tot ceea ce se petrecea pe ecran. Atunci când Vanja avea un an și jumătate, s-a uitat pentru prima dată la film de la început până la sfârșit. Îmi amintesc de asta pentru că a doua zi plecam la Gotland, era în vara anului 2005, filmul pe care l-a văzut a fost *Pippi på rømmen – Pippi a fugit*. M-am uitat împreună cu ea, aținând din când în când, deci pentru mine filmul a dobândit o aură de vis, și ori de câte ori l-am revăzut – pentru că l-am revăzut de multe, multe ori de atunci – și-a păstrat caracterul oniric pentru mine, făcând să-mi revină în forță toate stările din acea perioadă în care am locuit pe Regeringsgatan. Când mă uitam la filme împreună cu ea, întotdeauna urmăream detaliile din fundal, casele, pădurea, drumul, piscina, și asta mă atrăgea îndeajuns încât să rezist o oră și jumătate fără să mă plictisesc. Dacă filmul era din anii '70, ca de exemplu *Karlsson på taket – Karlsson pe acoperiș* sau *Elvis, Elvis*, creștea încărcătura sentimentală, pentru că acea perioadă

era prima de care îmi aminteam, era cea în care eu crescusem, constituise universul însuși, și acum ea dispăruse. Au dispărut anii '70, deceniul acela trist, nesofisticat, fără restaurante și sărăcăcios, cu spații pentru picnic și drumuri cu pietriș, cu broscuțe Volkswagen și Citroënuri DS, un singur canal de televiziune și un singur post de radio, în care totul era în proprietatea statului și aproape nimic nu era comercial, în care magazinele se închideau la ora patru și băncile la trei, în care cei care câștigau bani din sport nu aveau voie să participe la Jocurile Olimpice, și când ne uităm la ce a ajuns lumea, este aproape incredibil că toate aceste lucruri au existat. Chiar și o mică frântură din acea lume mă umplea de tristețe și de bucurie. Bucurie pentru că făcusem parte din ea, tristețe pentru că dispăruse. Primele scene din *Karlson pe acoperiș*, în care Lillebror, fratele mai mic, se joacă în parcul Tegner din Stockholm, complicau imaginea, pentru că eu treceam prin parcul acela în fiecare zi și recunoșteam toate casele și străduțele, erau aceleași, dar oarecum diferite, nu mai erau în anii '70, ci în anii 2000, și întrebarea la care nu reușeam să răspund era: „Unde s-au dus anii '70?" În mintea mea, în mod evident, și în mințile tuturor celor care au trăit anii aceștia. Dar oare doar acolo se aflau acei ani? Ce însemna timpul pentru un film? Care era timpul unei fotografii? Lucrurile au devenit și mai complicate atunci când ne-am uitat la *Elvis, Elvis*, pentru că mama Lindei era la noi, ea jucase rolul învățătoarei, o femeie de treizeci și cinci de ani, și era imposibil, absolut imposibil, să fac conexiunea dintre femeia din film și femeia care era bunica copiilor noștri. Înfățișarea era diferită, limbajul corpului era diferit, inclusiv vocea era schimbată. Mai era oare aceeași femeie?

Nostalgia era o boală, dar ea îi aparținea persoanei prin care era filtrat timpul, imprevizibil și individual, cu toate greșelile și tarele omenești. Timpul care a trecut se afla în diverse locașuri ale conștiinței, unele ascunse bine și invizibile, precum iazurile din adâncul pădurii, altele strălucind încrezătoare asemenea unor case de la liziera pădurii, dar toate erau firave și schimbătoare și mureau odată cu conștiința. Filmele erau un blestem pentru că le aparțineau tuturor și erau mai mecanice și mai statornice, spații de stocare corespunzând unei epoci, cadavre trecute de la o generație la alta, și în continuare atât de noi, încât consecințele erau impredictibile. Deja există mii de filme în

care toți oamenii care au participat la realizarea lor au murit. Era un nou mod de a muri, cu trupul, viața și sufletul captive într-un șir de imagini pentru totdeauna, pe când trupul s-a descompus de mult. Filmele erau un cimitir, o necropolă, dar în continuă evoluție, cum aveau să arate oare peste două sute de ani, peste cinci sute de ani, peste o mie de ani? Pe vremea bunicilor mei, doar actorii și oamenii de marcă erau imortalizați pe peliculă, și asta era ușor de înțeles, că tocmai imaginea *lor* era cea care se perpetua. Dar acum toată lumea filmează pe toată lumea, în fiecare zi sunt postate pe internet mii de filmulețe, și când vom muri, ce impresie le va lăsa urmașilor noștri faptul că ne vor putea vedea mereu? Într-un fel sau altul se vor scălda între morți.

Asta sigur schimbă întreaga perspectivă asupra morții, ideea despre ceea ce înseamnă a fi mort, și de acolo se va modifica și concepția despre ceea ce înseamnă a trăi.

Și timpul? Ce se va întâmpla cu timpul când trecutul se va acumula în grămezi? Oare acele noiane de timp vor deveni atât de mari la un moment dat încât vor exclude prezentul? Deja puteam vedea o consecință a acestui fenomen, tendințele unor epoci anterioare reveneau, anii '80, de pildă, care într-o altă lume ar fi existat numai în conștiințele unor indivizi, legați de viețile lor personale, s-au recreat în forme colective de exprimare, în modă și muzică.

În pofida acestor sentimente, îi lăsam pe copii să se uite la cât de multe filme doreau. Nu eram mândru de asta și nici nu-mi plăcea, dar liniștea care se așternea atunci în apartament era irezistibilă. În plus, învățau multe lucruri din ceea ce vedeau, încercam eu să mă încurajez.

Mda, poate că nu tocmai de la fantoma Laban.

Dacă insula ar fi fost un om și drumul ar fi fost o venă, noi porniserăm de la unul dintre degete, mi-am spus câteva ore mai târziu, în timp ce ne aflam în autobuz. Mă uitam înspre peisajul cu stânci negre, pentru că drumul era îngust și cele care se intersectau cu el erau de asemenea înguste și dispăreau înspre munții din acea regiune stearpă. Activitățile care se desfășurau acolo, în clădirile scunde din piatră din spatele gardurilor de sârmă, nu prezentau nici un interes pentru altcineva în afară de oamenii respectivi. Dar apoi drumul s-a lărgit, mașinile s-au înmulțit, am ajuns la poduri și șosele care

șerpuiau și se întâlneau cu alte șosele, sistemul creștea, era tot mai complex, panourile erau din ce în ce mai dese, în scurt timp am ajuns într-o zonă înțesată de clădiri și forfotind de activitate, ne apropiam de centru, înspre care se îndreptau toți și toate, inima insulei. Am trecut lin pe lângă trotuare pline de oameni, înconjurați de mașini, pe străduțe care se tot îngustau, până când am ajuns la o autogară din beton, unde autobuzul s-a oprit și noi ne-am dat jos. Trecerea de la peisajul fără oameni și fără magazine de la periferie spre miezul orașului era asemănătoare pretutindeni, indiferent că se făcea de pe Tromøya la Arendal, de la Jølster la Bergen, de la Cromer la Norwich sau de la Norwich la Londra. Era ca într-o cădere liberă, viteza creștea pe măsură ce ne apropiam de punctul central, și chiar dacă acesta era un fenomen exterior, era imposibil să nu-l percepem de manieră subiectivă, interiorul nostru începea și el să freamăte de activitate, pentru că suntem complet deschiși spre lume, ea curge neîncetat prin noi și-și pune amprenta nu doar pe gândurile și concepțiile noastre, ci și pe stările sufletești și pe sentimente. Nu știu cum să descriu altfel bucuria care m-a cuprins atunci când, după ce ne-am plimbat prin oraș, ne-am așezat la o terasă, Linda și cu mine cu câte o cafea, fetele cu câte o înghețată; era de parcă m-aș fi regăsit după o iarnă lungă și geroasă, brusc totul era lipsit de griji, devenisem vorbăreț, se prea poate să fi râs în lumina soarelui. Dar din ce motiv? Totul era la fel. Linda era aceeași, copiii erau aceiași, soarele de pe cer era același ca în fiecare dintre cele zece zile cât durase vacanța noastră. Ceea ce nu era la fel era mediul. Parcuri cu bătrânei slabi îmbrăcați în costume negre, stând pe bănci la umbră, adesea fumând, întotdeauna eleganți; căsuțe șuie de piatră, din secolul al XVII-lea, străduțe pietruite, biserici mari și dărăpănate în piațete deschise, preoți și călugărițe trecând pe lângă noi cu veșmintele fâlfâind, bătrâne îmbrăcate în negru, fie străvezii, fie foarte masive, stând pe un taburet în fața ușii sau pe o treaptă de sub o arcadă. Alei cu palmieri, autobuze pline de turiști, trailere, camioane de marfă și betoniere, furgonete și microbuze, automobile pătrățoase, din anii '80, mașini noi aerodinamice, mopede – o infinitate de mopede. Arhitectură funcțională din anii '60–'70, arhitectura opulentă din anii '80, arhitectura reținută din anii '90, aproape distopică prin întinsele ei suprafețe de piatră închisă la culoare și de sticlă.

Orașul nu era mare, dar era capitală, și era spaniol, deși era separat de Spania printr-o mare și astfel era diferit, nu în aspectele majore, ci în detalii. De pildă, vedeai peste tot semne ale vremurilor apuse, de parcă timpul nu s-ar fi năpustit cu atâta putere asupra acelui loc, asemenea unui torent, și nu l-ar fi schimbat din temelii, așa cum o făcuse în celelalte mari orașe spaniole, în care trecutul fusese îngrădit și pus la păstrare drept exemplu. Aici timpul părea să se fi impregnat în fiecare piatră. În plus, cum marea era vizibilă de peste tot, Las Palmas semăna cu vechile orașe coloniale din America de Sud, unde nu fusesem niciodată, dar pe care mi le imaginam bine și tânjeam să le văd.

I-am spus asta Lindei. Ne plimbam printr-o piațetă pavată din fața unei biserici albe, Vanja a fugit spre un leu de marmură și s-a cățărat pe el, în timp ce Heidi s-a lăsat pe vine în fața apei dintr-o mică fântână arteziană.

– Atmosfera de aici are ceva sud-american, nu ți se pare? am zis. Ai putea să te crezi la Buenos Aires. Nu c-aș fi fost acolo vreodată, dar ăsta e sentimentul pe care-l am. Puțin decăzut, ușor delabrat, vremuri coloniale, palmieri, dar și modern. Spaniol, dar nu este Spania.

– Înțeleg perfect, mi-a spus ea. E foarte frumos.

– Da.

– Ești atât de fericit, și atunci și eu sunt fericită.

– Iartă-mă, ar trebui să fiu așa mereu. Nu am nici un motiv să fiu altfel.

– Vrei să ne mutăm la Buenos Aires, atunci?

– Ha, ha!

– Nu, vorbesc serios! De ce nu?

– Nimic nu mi-ar plăcea mai mult, i-am zis. Dar pentru cineva care este cuprins de angoasă la cea mai mică schimbare trebuie să existe variante mai bune decât mutarea în Argentina cu trei copii mici.

– Nu e obligatoriu să fie astfel, mi-a spus ea. S-ar putea foarte bine ca totul să fie fantastic. Se prea poate ca tocmai de asta să ai nevoie.

– Eu mă mut oricând.

– Atunci rămâne așa? Ne mutăm acolo? Vreau să zic, în perspectivă?

– Dacă tu vii, nu există nici un motiv pentru care să nu merg.

Am străbătut străduțele înguste și umbrite până departe; am descoperit un muzeu despre expedițiile lui Columb în America și

am intrat, pentru că părea să fi fost un semn prevestitor. Un atrium scăldat în lumina soarelui, flori de-a lungul pereților, o mică fântână cu apa susurând în mijloc. Muzeul era dispus în încăperile dimprejur, le-am vizitat pe toate, erau întunecate și răcoroase după lumina strălucitoare de afară. Era plin de hărți, machete, obiecte de pe corăbiile din perioada aceea. Heidi era obosită, țipa din te miri ce, prin urmare, după o scurtă raită am ieșit afară și ne-am înțeles ca eu și Heidi să facem o plimbare cu căruciorul pentru a o adormi, în timp ce Linda și Vanja își continuau vizita.

Am mers pe partea umbroasă a străzii, urmărind cum alternau curțile inundate de soare și vitrinele negre ale magazinelor, asemenea unor rame de tablouri. Era greu să-ți dai seama ce se vindea în fiecare: văzând un manechin din lemn îmbrăcat în livrea de majordom, m-am întrebat dacă ținuta era o piesă de epocă sau o uniformă destinată angajaților din hoteluri. Am ieșit într-o piațetă, am luat-o la dreapta, am traversat un bulevard lat cu copaci umbroși. Heidi stătea complet nemișcată, dar avea ochii deschiși.

– Acum trebuie să dormi, fetița mea, i-am spus.

– Nuu!

– Bine, atunci.

Am cotit pe o nouă stradă, am intrat într-un parc și am ieșit pe partea cealaltă, unde începea centrul modern. Ceva din lumina de deasupra cartierului din care veneam, spre care tot întorceam capul, mi-a amintit mai întâi de Stavanger, apoi de Bergen. Nu lumina în sine, mi-am dat eu seama în clipa următoare, ci apropierea de mare, sentimentul că se afla în proximitate.

Ce efect aveau toate astea asupra gândurilor mele?

Străzile, piețele, casele, apartamentele, magazinele, cafenelele, toți oamenii care le umpleau și care ne umplu și nouă mințile.

Apoi tot exotismul din jur.

Cât de înfricoșător trebuie să fi fost pentru Columb și pentru echipajul lui atunci când au ancorat în portul de aici, ultimul avanpost înaintea necunoscutului! Nu știau ce se află dincolo. Cât de teamă trebuie să le fi fost! Mi-am aplecat capul în față ca s-o văd pe Heidi, care în continuare avea ochii deschiși. Mi-am pus mâna pe pieptul ei.

– Poți să dormi puțin dacă vrei, i-am spus. Ești obosită, nu?

Ea nu a spus nimic, n-a reacționat la atingerea mea, doar stătea liniștită și se uita fix în jur. Hennes & Mauritz, Sony, Adidas, Zara.

Ferestrele străluceau, muzica se revărsa prin toate ușile deschise, dimpreună cu valurile reci rece de la aerul condiționat. Era lume peste tot, dar nu era nimeni cu cărucior! Doar eu mergeam cu cărucior!

Ba nu! Mai era un cărucior. Negru și frumos, cu un nou-născut îmbrăcat în dantelă. Femeia care împingea cărucior era tânără și mergea alături de altă femeie, poate sora ei, și povesteau cu înflăcărare în mijlocul șuvoiului de bărbați în costum și de turiști în pantaloni scurți. Au trecut pe lângă mine. Eu am străbătut toată strada pietonală, și când am ajuns la cafeneaua unde stătuserăm în dimineața aceleiași zile, chiar lângă parc, am observat că Heidi dormea. Am lipit căruciorul de o masă, am comandat un espresso dublu și am scos o țigară, am luat cartea de Gombrowicz din rucsac, dar n-am citit decât câteva rânduri, pentru că nu mi se părea în regulă să citesc acolo, unde erau atâtea lucruri de văzut.

Un bărbat bronzat, în vârstă de vreo șaizeci de ani, cu părul rar și nisipiu, citea ziarul la masa de alături. Citea *Verdens Gang*. În clipa următoare s-a uitat în sus, și privirile ni s-au intersectat.

– Ești din Norvegia? l-am întrebat.

– Da, da!

Aproape niciodată nu mi se întâmpla să inițiez un dialog cu un străin, cu excepția ocaziilor în care eram beat. Dar acum mă simțeam atât de ușor și de lipsit de griji, încât mi s-a părut cel mai firesc lucru.

– Și tu? m-a întrebat el.

– Da! Adică locuiesc în Suedia, dar sunt norvegian.

– Și ești aici în vacanță?

– Da. Tu nu?

– Nu, eu aici locuiesc. Știi tu, clima. Soare și cald tot anul. Mă săturasem să tot rânesc zăpada.

– Te înțeleg.

A luat mai multe înghițituri de bere și și-a aprins o țigară.

– Și aici este atât de frumos! Pe deasupra, totul e ieftin. Nu te falimentezi dacă-ți cumperi un pachet de țigări.

– Locuiești aici, în oraș?

– Ah, nu, nu. Locuiesc mai la nord. Am un apartament într-un orășel de acolo.

Era îmbrăcat într-un sacou gri de stofă, pe dedesubt purta o cămașă albastră și o pereche de pantaloni maro-deschis în stilul

Dressmann. Nu era chiar șleampăt, dar nici nu puteai să zici că era bine îmbrăcat. Avea cămașa șifonată, și am observat și câteva pete închise la culoare pe pieptul sacoului.

I-am spus numele complexului hotelier la care eram cazați și l-am întrebat dacă orașul unde locuia el era prin apropiere. El a scuturat din cap, a luat o nouă înghițitură de bere, s-a șters la gură cu un deget.

– Stau pe partea cealaltă a insulei.

– Mai sunt mulți norvegieni pe aici? am vrut să știu.

– Suntem câțiva, da.

– Și în timpul verii vă întoarceți acasă?

– Mulți așa fac, dar eu nu. Eu locuiesc aici în permanență.

Avea o aură de însingurare și poate și de puțină nefericire. Sclipirea de prietenie și de bunăvoință din ochii lui a dispărut în clipa în care și-a întors privirea.

– Te simți bine aici? l-am iscodit.

– Da, da. În orice caz, am scăpat de curățatul zăpezii.

– Mda.

– Se mai întâmplă să cadă și aici ninsoarea, dar este puțină și nu rezistă, știi? Se topește imediat.

– Da.

Și-a scos o țigară din geantă și a dus-o la gură. Am observat că mâna îi tremura puțin.

M-am prefăcut că-mi reiau lectura ca să-l las în pace, dar eram tot timpul conștient de prezența lui, chiar dacă acum mă uitam fix înspre parc, pe trotuar sau în carte. Era cam de-o seamă cu tatăl meu, și chiar dacă încă nu atinsese același stadiu ca și el, avea ceva din alura lui.

Oamenii aceștia veneau acolo ca să aibă liniște în anii care le mai rămâneseră de trăit.

M-am uitat la Heidi și mi-am pus palma pe căpșorul ei doar ca s-o simt.

Odată, cu câțiva ani înainte ca el să moară, niște prieteni de-ai surorii mamei, Kjellaug, l-au întâlnit pe tata în Canare, într-un bar, din câte îmi amintesc. Aceștia l-au recunoscut, dar el habar n-avea cine erau. Au intrat în vorbă cu el, iar el le-a spus că era marinar, dar că acum se pensionase.

Mama îmi povestise asta zâmbind, pentru că, după cum s-a exprimat, era mult adevăr în spusele lui.

O fată urca pe aleea prăfuită din parc, un băiat care ședea pe o bancă s-a îndreptat de spate, aproape că strălucea de încântare, și pe bună dreptate, în clipa următoare ei s-au strâns în brațe și s-au așezat unul lângă altul, umplând aerul de deasupra lor cu gesturi și povești. M-am uitat la bărbatul de lângă mine. Acesta citea pagina de sport, și în aceeași clipă și-a ridicat privirea către chelnerul care i-a pus o nouă bere pe masă.

M-am lăsat pe spate, privind la cerul complet albastru și fără nori, mi-am aprins o țigară, am inhalat și am suflat cu multă plăcere fumul. Întotdeauna fumam Chesterfield când eram în vacanță, era marca mea preferată, dar nu se vindea nici în Suedia, nici în Norvegia, cu excepția tutungeriei Sørensen de pe strada Torgallmenningen din Bergen, unde erau atât de scumpe, încât nu aveam bani să-mi cumpăr decât atunci când îmi venea bursa de studii.

O bere ar fi fost delicioasă.

Dar nu acum, când Heidi dormea în cărucior.

În plus, trebuia să mă întorc la Linda și Vanja în scurt timp.

Încă un sfert de oră.

Am prins privirea chelnerului, el a venit la mine, am mai comandat un espresso dublu, mi-am scos carnețelul de notițe și un pix din rucsac, am descris copacii din parc, mai întâi umbra pe care o aruncau peste pajiștea uscată și prăfuită, am încercat să-mi dau seama ce culoare aveau *cu adevărat* umbrele, dacă verdele ierbii răsfirate sau pământul ușor roșiatic își lăsau amprenta asupra lor, apoi scoarța uscată, crăpată și aparent tare a unui copac, scoarța mai netedă și mai lucioasă a altuia, și felul în care crengile lor păreau să se ramifice, tot mai subțiri și mai mici, cu pețiolurile tot mai îndepărtate. Cum lumina se revărsa peste coroana copacului, ca și cum ar fi fost turnată dintr-o găleată și s-ar fi prelins de-a lungul straturilor de frunze, pentru ca într-un final să picure ușor pe pământul de dedesubt.

Atunci când m-am mutat la Stockholm, într-o dimineață m-am dus în Hageparken împreună cu Geir A., noul meu prieten; probabil că era pe la mijlocul lunii mai, deoarece era cald, dar încă nu mă cuplasem cu Linda. Am coborât de la foișorul cu acoperiș de cupru de-a lungul pajiștii pe care o mulțime de oameni stăteau la soare și am intrat într-o zonă împădurită. Am început să vorbesc despre acei arbori fantastici care creșteau acolo, cum fiecare era special, fiecare

avea forma lui, chiar dacă erau toți asemănători, împărtășeau aceleași caracteristici definitorii, atât ca plante cu trunchi lemnos, copaci în general, cât și ca membri ai unei anumite familii botanice. Trăiau acolo, printre noi, fără ca noi să ne gândim vreodată la ei astfel, ca la niște ființe vii, și fără să vorbim vreodată despre ei.

– Majoritatea sunt mai bătrâni decât noi, am spus. Unii datează din secolul al XIX-lea, poate chiar din secolul al XVIII-lea. Nu e incredibil? Ei sunt aici, ca și noi, dar într-o cu totul altă ipostază. O cu totul altă formă de viață. Noi ne întrebăm dacă există viață în univers, ce fel de forme de viață ciudate se pot afla acolo, în timp ce ne plimbăm printre aceste făpturi fantastice.

Geir a izbucnit în râs.

– Știi la ce se uită toți în ziua de azi?

Am scuturat din cap.

– Peste tot vezi femei care fac plajă. Multe sunt chiar frumoase. Și majoritatea nu poartă decât bikini. Și tu te uiți după copaci! Trezește-te, băiete!

– Dar nu e nici o contradicție aici!

– Ba da! Una este biologia din domeniul uman. A doua este biologie din afara domeniului uman. Tu ești un om.

– Așa vorbește doar unul care simte cum îi urcă sângele la cap. Între sânge și sevă nu e mare diferență, să știi.

– Ba da, este! Eu nu cunosc pe nimeni care să vorbească despre copaci cu atâta entuziasm. Pe nimeni! Și știu destul de mulți oameni.

– Asta nu înseamnă că eu nu mă gândesc la femei.

– Te-am ofensat? m-a întrebat el izbucnind iarăși în râs.

– Puțin, i-am zis. Nu cred că este atât de neobișnuit pe cât spui tu. Există inclusiv un săptămânal care tratează subiectul ăsta.

– Ah, da?

– Da. *Femei și copaci.*

– Ha, ha, ha! Dar îmi amintesc de un tip care fugea prin parcul ăsta după copaci. Un prieten de-al meu de la sociologie. Organiza o petrecere pentru burlaci, la sfârșitul căreia urmau să joace volei aici, și alerga de colo colo cu ruleta de măsurat ca să găsească doi copaci aflați la o distanță egală cu aceea dintre suporturile fileului de la terenul de volei. E cel mai mare pedant pe care-l cunosc, așa că nu se putea mulțumi cu ceva aproximativ. Nu, trebuia să fie exact aceeași

distanță între ei. Nu mai e nevoie să spun că i-a luat incredibil de mult timp ca să-și scrie lucrarea de licență.

– Asta e o aberație. Dar să vorbești despre copaci atunci când treci pe lângă ei nu este.

– Ba da. El s-a menținut în domeniul uman. Un joc, o anumită relație între două entități. Tu vorbești despre copacii în sine. Pentru mine totul este viață socială. Nu-mi pasă absolut deloc de ceea ce se află dincolo de asta. N-are nici o noimă.

Purtam acea discuție în mod constant de patru ani. Lumea materială, cu pietrele, firele de nisip și stelele ei, sau lumea biologiei, cu lincșii, cărăbușii și bacteriile ei, nu-l interesau nici cât negru de sub unghie, decât dacă-i spuneau ceva relevant pentru om. Eu eram atras de aceste domenii în care conștiința și identitatea nu mai operau, deopotrivă în interiorul corpului – unde sinele părea să se îndrepte în ambele direcții, atât înspre particular, adică toate procesele care se desfășurau de la sine, de parcă omul ar fi fost alcătuit din mai multe animale deosebite, coordonate de cea mai veche și mai primitivă parte a creierului, cât și înspre comunitate și universal, pentru că toate aceste organe și procese erau identice pentru toți – și în afara acestuia, mai precis, lumea în care corpul pătrundea în momentul decesului. Geir refuza să abordeze aceste subiecte și avea răbdare să mă asculte doar pentru că *eu*, ființa socială care era preocupată de ele, îi stârneam interesul.

Bărbatul de la masa vecină s-a ridicat, și-a rulat ziarul, l-a vârât sub braț și m-a privit.

– Distracție plăcută în vacanță! mi-a urat el.

– La revedere! i-am răspuns eu.

Cu pași rapizi a pornit spre trotuar, puțin înclinat în față a așteptat să se facă verde la trecerea de pietoni, și a doua oară când m-am uitat după el deja fusese înghițit de oraș.

Pe drumul de întoarcere către muzeu am căutat un restaurant unde să luăm cina, am găsit unul frumos și vechi, plin de localnici în vârstă, dar șarmul lui rustic era depășit de restaurantul vecin: deși terasa era într-o piațetă aflată în apropierea unei străzi intens circulate, apreciam umbra proiectată de copaci și de zidurile înclinate ale clădirii de care unul dintre chelneri se sprijinea în timp ce fuma,

privind cum colegii lui alergau de zor înăuntru și afară cu tăvile pline de mâncare și băuturi.

Când am ajuns în atriumul muzeului, Linda și Vanja stăteau pe banca de lângă perete cu ochii mijiți din cauza soarelui puternic.

– Multe peripeții am avut! a spus Linda în timp ce eu fixam opritorul roților de la cărucior.

– Ce s-a întâmplat? am întrebat-o așezându-mă lângă ea.

– Vrei să povestești tu, Vanja?

– Mi-am pierdut rechinul în tun, m-a informat Vanja.

– Nu! L-ai aruncat în tun intenționat, a corectat-o Linda. N-am reușit să-l scoatem de acolo. Știi doar cât de atașată este de el.

– Da, știu.

– M-am dus să întreb dacă ne poate ajuta cineva.

– În tunurile de acolo? am spus eu arătând către două tunuri verde-închis care erau postate lângă peretele opus.

– Da, fix acolo. Tunurile lui Columb.

– Serios?

– Da. Tunurile de pe caravelele care au descoperit America sunt cele în care și-a pierdut fiica noastră peria de păr în formă de rechin.

– Și ce s-a întâmplat după aceea?

– S-a creat mare vânzoleală. Tot personalul a ieșit ca să ne ajute. Au dat jos tunul și l-au lovit de zidul acela, și țeava s-a crăpat. Dar rechinul a ieșit până la urmă. Să le fi văzut mutrele când și-au dat seama că era vorba despre o perie de păr!

– Bine că n-am fost aici. Aș fi murit de rușine.

Ea a râs.

– Dar nu s-au supărat! S-au bucurat că ne-au putut ajuta. Știi cum este aici cu copiii. Îi iubesc și-i răsfață, fac orice pentru ei.

– Ești sigură de asta? Ești sigură că nu clocotesc de nervi în birourile lor? Doar s-a crăpat un tun de-a lui Columb!

– Dar am recuperat rechinul! a spus Vanja și mi-a zâmbit cu ochii mijiți.

– Dar acum mor de foame. Mergem să mâncăm? a spus Linda.

Eu am încuviințat, m-am ridicat și am împins căruciorul în față. Linda a adus suportul, eu l-am fixat la loc cu un clic, Vanja a sărit sus și apoi am plecat din muzeu cu mica noastră procesiune.

Pe toată durata prânzului, vântul a suflat cu putere, smucind fața de masă. Șervețelele de hârtie au zburat de mai multe ori, dar întotdeauna câte un chelner deja pornise după ele până dădeam eu să mă ridic. Am vorbit despre viitorul care ne aștepta la Buenos Aires, și au fost clipe fericite, poate cele mai fericite de după vara trecută, când ne mutaserăm la Malmö, și totul, inclusiv viețile noastre, era îmbrăcat în vălul acela de noutate. Pe când așteptam cafelele, i-am povestit despre restaurantul de alături, de cât de frumos era cu zidurile lui groase și cu băncile lui de lemn, și ea a luat-o pe Heidi în brațe și s-a dus într-acolo, în timp ce eu am rămas locului cu Vanja, care era preocupată să facă bulbuci în suc, suflând aer prin pai. Bolborosea și făcea bulbuci, dar nu părea să se amuze, expresia de pe chipul ei era mai degrabă aceea de perseverență tenace.

Mi-am scotocit prin minte după un subiect de discuție.

Mașinile șuierau în viteză pe lângă noi. O călugăriță a apărut pe o alee și s-a făcut nevăzută din nou. Coniferele înalte și zvelte vâjâiau în vânt. Am scos un măr din rucsac și l-am așezat pe masă, între mine și Vanja.

–Știai că există mere care pot vorbi? am întrebat-o.

Ea s-a uitat la mine fără să-și miște capul. Privirea ei era sceptică, dar nu total neîncrezătoare.

–Atunci când m-am plimbat cu Heidi, am auzit o voce din rucsac, înțelegi? Nu sunt sigur, dar bănuiesc că mărul a vorbit. În cazul ăsta am avut un noroc uriaș, pentru că merele vorbitoare sunt *foarte* rare. Eu cred că mărul ăsta poate să vorbească. Știi ce șanse mici sunt să găsești așa ceva?

Ea a scuturat din cap, fixându-mă cu privirea.

–Ele nu pot vorbi limba oamenilor. Asta e clar. Doar nu credeai că vorbesc limba noastră?

Vanja a negat cu hotărâre.

–Ele vorbesc limba merelor. Uită-te, dacă îl scutur încetișor poate că ne va spune ceva. Să încercăm?

Ea a lăsat paharul jos.

–Nu poate să vorbească! Tu glumești!

–Ba da! E ceva foarte neobișnuit. Poate de aceea nu știai lucrul ăsta.

L-am scuturat încetișor.

–Iată! Ai auzit?

Ea s-a zgâit la măr și a clătinat din cap. Mi-am pus mărul la ureche și am făcut ochii mari.

–A spus ceva!

–Nu! a zis ea râzând. Nu a spus nimic!

–Ba da! Ascultă și tu!

I-am întins mărul, și ea și-a ciulit urechea.

–Ai auzit ceva? am întrebat-o.

A dat din cap că nu.

–Dar, tati, merele nu pot să vorbească!

–Dar ăsta tocmai a vorbit!

–Ce ți-a spus atunci?

–Nu știu sigur. A vorbit în limba merelor. Dar cred că mi-a spus: „Mă simt atât de singur!"

–Dar tu nu știi limba merelor!

–Ba da! Nu foarte bine, dar înțeleg câte ceva din ea.

–Și de unde ai învățat-o?

–Am prins-o din zbor, de ici, de colo. Acolo unde am crescut eu erau îngrozitor de mulți meri.

–Nu! Glumești!

–I-auzi! Tu ai auzit?

A scuturat din cap zâmbindu-mi bănuitoare.

–Mărul a spus: „Ce fată frumoasă! Cum o cheamă?"

–Mă cheamă Vanja.

–Vanja, am repetat eu cu voce pițigăiată.

–Tu ai fost! Mărul nu poate vorbi!

Vanja nu se lăsa cu una, cu două.

–Da, eu am fost, am recunoscut. Ai crezut că merele pot vorbi?

–Nu! a spus ea râzând.

–Ești sigură?

Am dus mărul la gură și am mușcat din el.

–Nu-l mânca! a strigat ea.

–Dar a fost doar o glumă! Ăsta nu este decât un măr.

–Bine, atunci.

Ospătarul a adus două cafele și două boluri de înghețată. Vanja a început s-o mănânce pe a ei imediat. Eu am mulțumit și am ridicat privirea, dar chelnerul nici nu s-a uitat la mine, ci, cu capul plecat, s-a dus la masa alăturată, a așezat farfuriile pe brațul drept, a format

un turn de pahare cu mâna stângă și a dispărut cu ele în întunericul restaurantului.

– Vreau să suflu! a spus Vanja.

Am împins paharul către ea, ea a suflat, eu am luat o înghițitură de cafea. Linda a apărut de după colț, ținând-o în continuare pe Heidi în brațe. Părea răvășită.

– Am căzut acolo, înăuntru. Pe o parte. Cu tot cu Heidi în brațe.

– Te-ai lovit?

– Da, puțin, mi-a spus ea punând-o pe Heidi în scaunul pentru copii.

Am împins înghețata către ea.

– Era cu mozaic pe jos. Cred că și Heidi s-a lovit puțin, sau poate că mai mult s-a speriat. Oricum, s-a iscat mare agitație. Cu toții s-au grăbit să-mi sară în ajutor. Nu e de mirare, când au văzut cum o gravidă cu un copil mic în brațe cade hodoronc-tronc. Am căzut așa de rapid, înțelegi? Ca un vapor care a primit o lovitură în lateral. S-au repezit să mă ajute să mă ridic, m-au scuturat de praf și m-au întrebat cum mă simt.

– Sună dramatic! am exclamat eu.

– Chiar a fost! Și m-am simțit așa de neajutorată. Am simțit dintr-odată că nici nu mai puteam să merg. Înțelegi ce spun?

– Da.

– Pe aici nu prea vezi copii. Dumnezeu știe unde au dispărut, dar nu sunt aici în orice caz. Apoi vin eu cu un copil în burtă și cu unul în brațe și cad plăcintă în fața tuturor. M-am simțit atât de scandinavă!

În autobuz, pe drumul de întoarcere, Vanja a adormit cu capul în poala Lindei, în timp ce Heidi stătea vlăguită în brațele mele și moțăia. Micuțul ei trup se unduia după toate micile hurducături de pe drum, atunci când ne opream la fiecare semafor din oraș, apoi pe autostrada de pe coastă, unde soarele ardea deasupra mării albastru-închis.

Fericirea nu prea mă caracterizează, dar atunci m-am simțit fericit.

Totul era ușor, ca o adiere, sentimentele mele erau puternice și clare, și-mi era de ajuns să văd un gard dărăpănat sau un morman de anvelope vechi în fața unui atelier ca sufletul să mi se deschidă și o căldură rarisimă să mi se răspândească în corp.

Ce efect are bucuria?

Bucuria te oboseşte. Bucuria te macină. Bucuria este o revărsare. Tot ceea ce este dificil, tot ceea ce de obicei ne împiedică sau ne limitează este absorbit de bucurie. Pe termen lung este insuportabil, pentru că nimic nu i se opune bucuriei, iar dacă te sprijini de ea, vei cădea.

Unde vei cădea?

În spaţiul deschis, prietene!

M-am uitat la Linda, ea şi-a sprijinit capul pe tetieră şi a închis ochii. Cu faţa acoperită de păr, Vanja arăta ca o grămăjoară în braţele mamei sale.

M-am aplecat să mă uit la Heidi, care mi-a întors calm privirea.

Le iubeam. Ele erau gaşca mea.

Familia mea.

Din punctul de vedere al materiei biologice, nu însemnam mare lucru. Heidi cântărea probabil zece kilograme, Vanja vreo douăsprezece, şi cu greutatea mea şi a Lindei la un loc, probabil că aveam în jur de o sută nouăzeci de kilograme. Asta era considerabil mai puţin decât greutatea unui cal, bănuiesc, aproape cam cât cântăreşte o gorilă-mascul ajunsă la maturitate. Nici dacă ne-am fi adunat strâns unii lângă alţii n-am fi fost de mare ispravă, un leu-de-mare ar fi fost mai vânjos decât noi. Pe de altă parte, din perspectiva factorilor care nu puteau fi cuantificaţi, singurul aspect esenţial când venea vorba de familii, acel ceva care mai degrabă are legătură cu ideile, visele şi sentimentele, cu vieţile lăuntrice, atunci adunarea noastră era explozivă şi se dilata în timp, aceasta fiind dimensiunea relevantă prin prisma căreia trebuia înţeleasă, ajungând să acopere o suprafaţă aproape infinită. Eu mi-am întâlnit o dată străbunica, asta însemna că Vanja şi Heidi şi viitorul lor frăţior aparţineau celei de-a cincea generaţii, şi dacă soarta era propice, ei, la rândul lor, aveau să cunoască trei generaţii, adică acest mic boţ de carne ajungea să acopere opt generaţii, sau două sute de ani, cu toate schimbările culturale şi sociale survenite în acel interval, ca să nu mai punem la socoteală şi numărul de persoane implicate. O întreagă lume în miniatură gonea pe autostradă în această după-amiază de primăvară, propria mea familie, care poate după aceea avea să-şi dezvolte propriile caracteristici, ceva tipic doar pentru noi, aşa cum văzusem cu invidie la alte familii: siguranţă şi bunătate şi mulţumire.

După ce copiii au adormit, ne-am apropiat unul de altul în întuneric. Ochii Lindei aveau pupilele mari așa cum mi-i aminteam din primele noastre săptămâni împreună, păreau cumva goi și lipsiți de apărare. După aceea ne-am așezat pe terasă, eu cu berile care deveniseră ceva obișnuit în cele zece zile cât am stat acolo, Linda cu o bere de ghimbir. Întunericul parcă plutea în aerul de deasupra trotuarelor, care deveneau tot mai cenușii și mai negre cu fiecare minut care trecea, în timp ce stelele de pe cer își făceau apariția una câte una, ezitant la început, luminând cu timiditate, de parcă ar fi uitat cum străluciseră în noaptea precedentă, mândre, dure și nemiloase în mineralitatea lor. Dar încet, încet amintirea aceea le revenea și, într-un interval scurt, tot cerul negru era presărat de lumini.

–Cred că merg să mă culc, mi-a spus Linda ridicându-se. Mulțumesc pentru ziua de astăzi! Vrei să-ți aprind lumina?

–Da, te rog. Noapte bună!

–Noapte bună, prințul meu!

Lumina s-a aprins, pașii ei au dispărut în dormitor, eu m-am așezat pe scaun și mi-am pus picioarele pe balustradă. Ce s-ar fi întâmplat dacă Columb și ai lui ar fi făcut cale întoarsă după ce au descoperit America? m-am întrebat. Ce-ar fi fost dacă ar fi spus că doreau să lase continentul neatins și i-ar fi lăsat pe băștinași să trăiască mai departe în liniște? Dacă n-ar fi exploatat bogățiile și populațiile de acolo? Atunci America ar fi existat doar ca o idee în bătrâna Europă, în Asia și în Africa. Există un continent enorm undeva la vest, așa ar fi învățat fiecare nouă generație. Ce se întâmplă acolo, nu știm. Nu știm nici cum arată, nici ce fel de animale sau de plante se găsesc acolo, sau ce anume cred oamenii despre viață și existență. Nu vom afla niciodată.

O idee mai imposibilă nu mi-a trecut niciodată prin cap. Asta ar contrazice tot ceea ce suntem.

Dar cât de fantastic ar fi fost! Un continent secret, neexplorat, pe care nimeni nu l-ar fi deschis și nimeni nu l-ar fi exploatat, ci l-ar fi lăsat intact. Ce umbră incredibilă de neștiință ar fi aruncat asta asupra creierelor noastre de europeni!

Am băut berea, am stins țigara, am stat o clipă cu mâinile pe balustrada de la balcon și m-am uitat dincolo de lumina proiectată de bungalouri, la marea care se întindea în zare.

Apoi m-am dus și m-am culcat.

Am plecat acasă peste două zile; avionul era plin ochi, și noi eram stresați cu toate bagajele noastre și cu cei doi copii mici, dar atât Vanja, cât și Heidi au adormit după câteva minute de zbor. Ne-am lăsat și noi pe spătarele scaunelor în timp ce avionul zbârnâia cu luminile aprinse pe cerul negru. Atmosfera de la bord era ciudată, mulți beau cu frenezie și vorbeau tare și râdeau, vrând parcă să-și prelungească vacanța până în ultima clipă, pe când alții dormeau. După o jumătate de oră s-a auzit vocea căpitanului, care ne-a rugat să ne punem centurile de siguranță deoarece se anunțau turbulențe. Vanja s-a trezit și a început să plângă. Nu era un plânset mocnit și încet, ci țipa cât o ținea gura. A trezit-o și pe Heidi, care a început la rândul ei să țipe. Dintr-odată, în jurul nostru s-a dezlănțuit iadul. Linda și cu mine am încercat febril să le liniștim, dar nici o metodă nu a funcționat, intraseră într-o criză din care nu le puteam scoate. Oamenii au suportat în primele minute, dar după un sfert de oră nemulțumirea și nervozitatea din jurul nostru deveniseră notabile. De ce dracu' nu le puteam face să-și țină gura? De ce țipau așa? Ce părinți proști eram! Era insuportabil. Când semnalul pentru centurile de siguranță s-a stins, am rugat-o pe Linda să se ridice ca s-o scot pe Heidi pe interval, Linda s-a ridicat, eu am desfăcut centura lui Heidi și am luat-o în brațe, ea s-a opus, s-a smucit și s-a zbătut, întreg trupșorul ei era încordat ca un resort, în timp ce Vanja dădea cu picioarele în scaunul din fața ei. M-am strecurat prin spațiul îngust dintre scaune, pe jumătate aplecat, ținând-o strâns pe Heidi la piept, în ciuda smucelilor și țipetelor ei în ureche, am ieșit cu chiu, cu vai pe interval și m-am dus în față, unde erau câțiva metri de spațiu liber, dar Heidi nu dorea nimic, nu voia să meargă, nu voia să fie ținută în brațe, nu voia nimic dulce, nu voia să vadă ce se afla dincolo de draperie, nu voia decât să țipe și să urle, cu fața roșie ca racul și lovind cu mâinile și picioarele. De acum, pasagerii se holbau cu ură la mine, individul care nu reușea să-și controleze copilul. Am așezat-o la locul ei din nou, bărbatul din fața noastră s-a întors către noi și ne-a spus

că trebuia să facem copilul să nu-i mai lovească spătarul, ceea ce a scos-o pe Linda din sărite. „Dar nu are decât patru ani", s-a răstit ea. Eu i-am pus mâna pe umăr și am rugat-o să se calmeze, o stewardesă s-a aplecat înspre noi cu câteva jucării, Vanja le-a aruncat nervoasă. Pe mine mă trecuseră toate apele. Fetele nu reușeau să iasă din criză, și eu nu puteam să mă gândesc decât la ce le trecea prin minte celorlalți pasageri. Probabil că eram niște părinți răi, altfel de ce urlau așa progeniturile noastre? Sigur avuseseră o copilărie îngrozitoare și traumatizantă. Ceva nu era normal. Eu nu mai văzusem niciodată alți copii care să se fi comportat așa în public. Situația era acută, trebuia să le determin să înceteze, dar nici una dintre metodele noastre nu a dat rezultate, orice încercare nu făcea decât să pună paie pe foc. În același timp, situația era cronică, era simptomul altei probleme, care-mi rodea necontenit mintea în spatele frunții pline de sudoare. Mă simțeam ca un *white trash* care făcuse o excursie ieftină în Insulele Canare împreună cu copiii săi neglijați. Totul scăpase de sub control.

Au continuat așa o oră întreagă. Apoi s-au oprit. Mai întâi Vanja, apoi Heidi. Transpirate și stoarse de vlagă, încremeniseră cu privirea în gol. Nevenindu-mi să cred că era adevărat, nu îndrăzneam să mișc nici un mușchi. Câteva minute mai târziu au adormit, și după șapte ore le așezam în patul lor de acasă. Complet epuizați, ne-am uitat unul la altul și am jurat că niciodată, absolut niciodată, sub nici o formă nu vom mai face așa ceva. Dar după aceea, încet și pe nesimțite, toate sentimentele negative legate de oboseala călătoriei și vulgaritatea complexului hotelier au dispărut; din cele două săptămâni am rămas cu amintirea fetelor fericite în piscină, cu serile de pe terasă și cu excursia la Las Palmas.

S-a născut John, și Linda a rămas să se ocupe de el, pe când eu duceam fetele la grădiniță dimineața și le aduceam după-amiază, iar în răstimpul de șase ore lucram acasă, jumătate din timp la traducerea Bibliei, jumătate la un roman cu care n-am reușit s-o scot nicicum la capăt, până în primăvara următoare, când am început să scriu despre mine însumi. După ce-i culcam pe copii, Linda stătea pe scaunul din birou, cu lumina stinsă, și mă asculta citind, fiind de părere că proza mea „îți taie răsuflarea" La finalul acelei veri, care fusese prima vară din viața lui John, ne-am dus mai întâi la Voss, la Yngve, apoi la mama, în Jølster, și atunci, fără ca eu să știu, s-au

pus la cale planurile pentru aniversarea mea. A fost o mică petrecere, cu douăzeci și ceva de oameni, nu mulți, dar pentru mine a fost copleșitor. Am întins masa din sufragerie, și după ce au venit toți și aveau fiecare câte un pahar de șampanie în mână, m-am gândit să le spun că erau personajele romanului pe care-l scriam și că tot ceea ce făceau în cursul serii urma să fie folosit împotriva lor, dar n-am îndrăznit să iau cuvântul, așa că Linda a fost cea care i-a întâmpinat, în vreme ce eu zâmbeam lângă ea. Tore a ținut un discurs, Geir G. a ținut un discurs și Espen a ținut un discurs, Linda a cântat, totul spre disperarea lui Yngve, care și-a dat seama că dorința mea ca nimeni să nu țină un discurs fusese ignorată și că el, în calitate de frate, nu-și făcuse datoria. L-am liniștit spunându-i că era în regulă. Mai târziu, Knut Olav, Hans și Tore au dat un mic concert, interpretând o piesă de-a trupei Kafkatrakterne, una de la Lemen și una de la Abba. Restul serii s-a dansat și s-a băut, eu am dansat pentru prima dată după vreo cincisprezece ani, și când ne-am dus la culcare pe la șapte dimineața, eram fericit și mă gândeam că acela fusese începutul a ceva. În Ajunul Anului Nou, trei săptămâni mai târziu, Geir și Christina s-au căsătorit la Malmö, iar petrecerea de nuntă a avut loc în apartamentul nostru; n-am fost mulți, șase adulți și cinci copii adunați la masă. Ideea era să mai stea la noi câteva zile, dar au plecat încă din seara de întâi ianuarie pentru că Mathias, fratele Lindei, ne-a sunat și a cerut să vorbească cu ea, eu i-am spus că se odihnea, el mi-a răspuns că era important, tatăl lor murise, așa că mă ruga s-o trezesc.

Astăzi este data de 26 august 2011. Ora este șase fără un minut. Scriu aceste rânduri în mansarda nefinisată din Glemmingebro, în ceea ce am început să numim „casa de vacanță", deoarece nu este izolată. Tocmai am fost în casa propriu-zisă și am trezit-o pe Linda; peste două ore, Vanja și Heidi trebuie să meargă la școală. Școala este la o azvârlitură de băț, și în primele patru clase sunt în total doar treizeci de elevi. Niciodată nu plănuiserăm să ne mutăm aici, dar, ca în multe alte situații, așa a fost să fie. Planul fusese să venim doar în weekenduri și în vacanțe, dar după numai opt luni de când am cumpărat casa, ne-am și mutat în ea. Acum locuim aici, departe, la țară. Mă scol la patru dimineața în fiecare zi, beau o cafea și fumez o țigară și urc aici, în podul nefinisat și rece bocnă, scriu până la ora opt, atunci când

le duc pe Vanja și pe Heidi la școală, apoi dorm o jumătate de oră și continui să scriu în timpul zilei. După-amiaza și seara muncesc în grădină, am tăiat fără milă toți copacii și toate tufele din partea din spate, pe unde am descoperit că trecea o frumoasă potecă pietruită, complet ascunsă de pământ și buruieni. Am îndepărtat aproape totul, și săptămâna trecută am semănat iarbă care deja a început să crească. În prima după-amiază m-am apucat să tai crengi și lăstari, să smulg tufele și buruienile, nu reușeam să mă mai opresc; pe la ora nouă copiii stăteau la fereastră întrebându-se de ce tot alergam de colo colo, târând copaci întregi după mine, și nu m-am oprit până aproape de miezul nopții, și așa a fost de atunci încoace; dacă încep să lucrez în grădină, nu pot să mă opresc și trebuie să mă forțez să merg la culcare ca să-mi adun forțele pentru orele de scris de a doua zi. Așa făcea și tata când eram mic, întotdeauna era în grădină și muncea, n-am putut să înțeleg niciodată ce-l împingea la asta sau ce-i aducea toată munca aceea. Credeam că era ceva plictisitor, o obligație, și când o ajutam pe mama la treabă sau atunci când mergeam la mica parcelă închiriată, mi se părea extenuant, întotdeauna aș fi preferat să stau și să citesc. Acum înțeleg. Privit din exterior, așa cum l-am privit eu pe tatăl meu, grădinăritul este însăși imaginea stagnării mic-burgheze, ceva profund ridicol și banal, o manieră artificială de a ordona haosul din lume limitând universul la o pajiște și câțiva arbuști pe care-i subjugi complet prin îngrijire permanentă. În același timp, grădina este o parte a vieții private pe care ceilalți o pot vedea, și de aceea funcționează ca un fel de vitrină. Adică o fațadă.

Ieri am stat în grădină și am citit un text scris de Yngve despre trupa Aller Værste! și albumul lor *Materialtretthet*, în care inclusese și interviuri cu membrii formației. Unul dintre ei, cred că era Harald Øhrn, se descria drept un vagabond, drept cineva care a trăit o viață de vagabond. În aceeași clipă m-a cuprins dorul: să călătoresc, să văd lumea deschizându-se în fața ochilor mei, să pornesc mai departe, să n-am rădăcini, să nu-mi pese decât de asta, de lumea care în permanență se deschide. La asta visasem în adolescență, dar nu am aflat niciodată cum este și nu mi-am îndeplinit visul. Tocmai de asta înființaseră trupa în 1979, ca să se bucure de o libertate deplină, fără să le pese de ceea ce se făcuse până atunci. Chris Erichsen a rezumat cel mai bine ideea punk-ului: să terminăm cu tot ceea ce este vechi,

cu toată istoria, cu toți vechii eroi, cu tot trecutul, și să lăsăm doar ceea ce este nou, contează doar ceea ce este aici și acum, și trebuie să mergem pe acest drum indiferent unde duce. Așa este la vârsta de douăzeci de ani, totul e deschis, dar, de vreme ce acele lucruri care nu se deschid nu ni se arată, înseamnă că nu le cunoaștem, nu aflăm ce presupun ele decât atunci când e prea târziu, și în acel moment noua generație se află în fața lumii deschise, în timp ce noi trebăluim prin grădina dintr-o zonă rezidențială, avem copii și mașină și probabil și un câine în curând, dacă cel mai mare dintre copii își va impune voința, ceea ce fiica mea cu siguranță va reuși.

Așa m-am simțit ieri citind manuscrisul lui Yngve, în timp ce Heidi se dădea în leagănul de sub un măr și din când în când striga ce-i trecea prin minte. De exemplu, m-a întrebat dacă știu ce va fi ea când va fi mare. „Nu", i-am răspuns. „O să lucrez pe post de Moș Crăciun", mi-a strigat ea râzând încântată. Eu i-am spus că mi se pare o idee bună și am continuat să citesc. Să-ți iei viața în mâini: să nu mergi la școală, să nu lucrezi, ci doar să faci repetiții cu câțiva camarazi dintr-o trupă. Sau să pleci înspre sudul continentului, să-ți găsești un job, să câștigi niscaiva bani, să pornești mai departe.

Aceea era atracția pe care o simțeam. Presupunea să fii deschis în fața lumii, să lași lucrurile să-și urmeze cursul firesc și să nu accepți să fii ghidat de structurile fixe reprezentate de educație, slujbă, copii și casă, această calcificare a vieții provocată de instituții: grădiniță și școală pentru copiii tăi, poate spital și azil de bătrâni pentru părinții tăi, un loc de muncă pentru tine.

Deci atunci când mă agitam ca un nebun prin grădină, cu focul mic-burghez arzându-mi în piept, la fel ca tatăl meu, deși barba lui era deasă și a mea era rară, bustul lui era puternic, pe când al meu era slăbuț, comportamentul meu nu putea fi interpretat altfel decât o tentativă de interiorizare. În același timp, era ceva ce-mi plăcea în toată chestia asta. Mirosul pământului, toate râmele și toți gândacii care fojgăiau acolo, bucuria pe care o simțeam atunci când o creangă groasă cădea cu un trosnet, îngăduind luminii să se reverse pe poteca până atunci umbrită, copiii care din când în când veneau să vadă cu ce mă îndeletniceam ori ca să-mi spună ceva.

Eu am avut șansa mea la vârsta de douăzeci de ani. Nu am prins-o. Acum ei urmau să-și încerce norocul. Acum le venise lor rândul.

Acesta era viitorul lor. Vocea resemnării vorbește din mine acum, dar e și vocea necesității și a unei înțelegeri bruște: așa trebuie să fi fost dintotdeauna. Eu n-am știut-o, dar întotdeauna cineva trebuie să fi știut, pentru că cineva întotdeauna a fost acolo. *Ulise* exact la asta se referă, la diferența dintre a fi fiu, așa cum este Stephen Dedalus, și a fi tată, așa cum este Leopold Bloom. Stephen îl întrece în toate, dar nu la acest capitol. Leopold nu are nimic din dorința de ascensiune și aspirațiile lui Stephen, el nu dorește nimic altceva, el este acasă. Leopold Bloom este un om împlinit, Stephen Dedalus este un om neîmplinit. Doar Stephen poate să creeze, pentru că a crea înseamnă a-ți dori întregul, a crea înseamnă a-ți dori să te întorci acasă, și omul împlinit nu simte acea neliniște, acea nevoie, acel dor. Hamlet, asemenea lui Stephen, este un fiu, și de fapt doar atât. Moartea tatălui este cea care-i declanșează criza, și trădarea mamei este cea care i-o menține vie. Hamlet nu are un cămin. Nici Iisus nu a fost tată, doar fiu, și nici el nu a avut un loc numit „acasă". Hamlet, Stephen, Iisus, Kafka, Proust – toți au fost fii, dar nu tați. Cu alte cuvinte, a existat ceva din existența omului ce ei nu au cunoscut, și poate de care nici n-au fost conștienți. Dar ce era acel ceva? Ce înseamnă să fii tată? A fi tată înseamnă să-ți asumi o obligație, deci poți să ai copii fără să devii tată. Dar la ce anume te obligi? Trebuie să fii prezent, trebuie să fii acasă. Aspirațiile și dorința de ascensiune sunt incompatibile cu asta, deoarece aspirațiile sunt nelimitate, și căminul familial tocmai asta face, stabilește limite. Un tată fără limite nu este un tată, ci un bărbat cu copii. Un bărbat fără limite este un copil, sau altfel spus, fiul etern. Fiul etern ia sau primește, el nu dă, și el ia și primește pentru că nu este întreg, nu este unul și același cu sine însuși. Faptul că tata s-a mutat acasă la mama lui înainte de a muri nu este un detaliu întâmplător; el a murit în calitate de fiu. El s-a dezis de responsabilitatea lui de tată, și acest lucru îl poți face doar dacă responsabilitatea de tată îți este o dimensiune externă, un rol în care intri pentru că trebuie. Așa cred eu că a fost pentru el. El nu a vrut să fie acolo. A devenit tată la vârsta de douăzeci de ani, și trebuie să-și fi reprimat toate pornirile de a încălca regulile sociale, trebuie să se fi luptat cu toate aspirațiile și dorința de ascensiune, acea furie și acea frustrare care clocoteau în el, și care mi-au marcat întreaga copilărie, nu ar fi putut exista decât într-un om care nu voia să fie acolo unde este și

care nu voia să facă ceea ce făcea. Dacă așa stăteau lucrurile, el și-a dedicat întreaga tinerețe, de la douăzeci la patruzeci de ani, unei misiuni pe care nu și-o dorise, dar care trebuia îndeplinită. Faptul că eu aveam șaisprezece ani atunci când el ne-a părăsit, adică mă apropiam de vârsta adultă, demonstrează că el și-a luat datoria în serios. Dar el nu a fost un tată, el a fost un fiu. Nu a fost împlinit, nu a avut pace lăuntrică, nici profunzimea aceea pe care o au adulții. Și mama avea tot douăzeci de ani atunci când a devenit mamă, dar ea era un om adult, sau a devenit adult în momentul în care au venit responsabilitățile. Ea a fost și mama lui în sensul că-i stabilea limite, ceea ce el însuși nu era în stare să facă, așa cum nici un fiu nu știe să facă de unul singur. Este o explicație simplistă, dar cred că e adevărată. Tatăl Lindei a fost fără limite într-un alt mod, el a primit un diagnostic, era maniaco-depresiv, ceea ce echivalează cu o scutire totală de responsabilitate față de propria-i viață, deoarece atât activitatea frenetică a maniei, cât și pasivitatea paralizantă a depresiei sunt forțe care nu se lasă manevrate de către eu, e ceva în interior care în permanență îl urcă și-l coboară, ceea ce înseamnă că eul nu este niciodată prezent, fie se extinde în lume, fie face implozie, și, desigur, scutirea de orice responsabilitate se aplică și la viețile copiilor. Atât Linda, cât și eu am fost copiii unor fii, și am simțit pe pielea noastră consecințele acestui lucru, Linda încă din fragedă copilărie, eu de la șaisprezece ani, dar de fapt de la o vârstă mai mică, deoarece conviețuirea cu tata îmi aducea în fața ochilor un om fără limite care impunea limite, limite care, în lipsa unei păci sau profunzimi interioare, erau preluate din exterior, iar pentru cineva născut în 1944 modelul era reprezentat de tatăl autoritar care dictează regulile. Mama tatălui Lindei a murit atunci când el avea treisprezece ani, pe umerii lui căzând sarcina de a-și crește frații mai mici. Își veghease mama la spital, stătuse lângă ea pe pat atunci când ea se stinsese. Fusese extrem de atașat de mama lui, și presupun că acea legătură a rămas la fel de puternică, de vreme ce moartea a survenit înainte ca el să se elibereze. Nu sunt ferm convins că așa a fost, pentru că l-am văzut doar de trei ori. O dată în apartamentul nostru din Regeringsgatan, o dată în apartamentul lui și o dată întâmplător pe stradă. Era un om cald și foarte deschis, poate prea deschis pentru binele lui. În viața noastră de cuplu apărea ca o figură distantă, îmi imaginam că Linda se

îndepărtase de el cu mult timp în urmă și că procedase astfel pentru că nu avusese de ales. Atunci când avea vreo douăzeci și cinci de ani i s-a pus și ei diagnosticul de psihoză maniaco-depresivă, sau bipolară, cum se numea atunci, și a stat în spital mai mult de un an. Viața ei, din ce în ce mai intensă, a devenit brusc o dimensiune incontrolabilă, de parcă ar fi ajuns la o margine și ar fi căzut. A căzut în spațiul fără limite. Aceea era una dintre posibilitățile vieții sale, unul dintre drumurile care i se deschideau. Atunci când ne-am cunoscut, ieșise din faza maniacală. În perioada aceea tatăl ei locuia singur într-un apartament aflat la doar câteva sute de metri de apartamentul nostru, oarecum în afara comunității, pentru că el nu lucra de mulți ani, mai precis de când fusese diagnosticat, și își organizase viața cât putuse de bine. A murit singur în noul apartament în care tocmai se mutase, în ajunul Anului Nou. Când Linda a primit vestea, în seara zilei de 31 decembrie, s-a așezat pe jos în hol, cu spatele sprijinit de perete. Copiii dormeau. A plâns. Christina și Geir s-au grăbit să-și strângă bagajele și să plece, nevrând să ne deranjeze în acele momente. Noaptea m-am trezit când am auzit-o pe Linda plângând lângă mine, am mângâiat-o pe spate și ea a adormit din nou. Nu mi-am dat seama decât târziu că în următoarele trei săptămâni ea a trecut exact prin aceeași experiență ca și mine în urmă cu unsprezece ani. S-a dus la Stockholm, s-a ocupat de formalități cu agenția de pompe funebre, a vorbit cu un avocat împreună cu fratele ei, Mathias, a sortat lucrurile din apartamentul răposatului și l-a jelit. Ea și-a jelit tatăl, dar soțul ei nu i-a fost alături. Eu scriam. Și despre ce scriam? Scriam despre moartea tatălui meu, care în urmă cu unsprezece ani mă răscolise complet, aproape că-mi întunecase întreaga viață, și mă răscolea în continuare. Atunci când i s-a întâmplat Lindei, eu am privit de la distanță, și încercările mele de a o alina și de a participa activ au fost mecanice. Atunci când era mai mare nevoie de mine, m-am fofilat. Îmi spuneam că rolul meu era acela de a mă ocupa de copii și de a scrie, nu doar de dragul meu, ci de dragul familiei, cineva trebuia să câștige niște bani. Eram și supărat pe Linda, și eram supărat de mult timp. Dar uneori trebuie să fii destul de mare ca să te ridici deasupra fleacurilor cotidiene, deasupra meschinăriei și egocentrismului în care noi – sau cel puțin eu – ne ducem existența, pentru că atunci când contează cu adevărat, atunci când este o chestiune de viață și

de moarte, mărunțișurile nu mai contează, și cel care se agață de ele este el însuși un om mărunt.

În dimineața de dinaintea înmormântării am luat avionul spre Stockholm. John avea un an și jumătate, Heidi, trei și jumătate, iar Vanja mergea pe cinci ani. O prietenă de-a Lindei ne lăsase să stăm în apartamentul ei, pe care copiii în câteva secunde l-au transformat într-o harababură. După-amiază au venit mai întâi mama Lindei, Ingrid, apoi fratele ei, Mathias. Am băut împreună o sticlă de vin și am povestit vreo două ore. Mathias, un om cald și atent, m-a întrebat cum mergea scrisul. I-am zis că lucram la un roman autobiografic în care urma să fie menționat și el. A făcut ochii mari. Linda i-a spus zâmbitoare că, din câte avea ea impresia, eram pe cale să-i distrug complet reputația în carte. I-am replicat că avea drept de veto, dacă voia să scoată ceva, eu mă executam. Mathias a spus că-i ceda Lindei dreptul lui de veto. Aveam conștiința atât de încărcată pentru ceea ce scrisesem, încât m-am hotărât pe loc să scot tot ceea ce era legat de ei. Erau atât de amabili! Și a doua zi dimineața urmau să-și îngroape tatăl, respectiv fostul soț. Cine eram eu să scriu despre ei într-o situație atât de delicată? Tot timpul cât am stat acolo, copiii s-au tot perindat între camera de zi și cealaltă, unde se uitau la un film pe computer. Heidi stătea în brațele mele și-i arunca priviri jucăușe unchiului ei; Vanja, așezată lângă bunica, îl ignora, în timp ce John îl sorbea din priviri, luându-și ochii de la el doar o secundă, atunci când Mathias îl ridica în brațe, iar apoi izbucnea în râs când acesta îl arunca înspre tavan.

Mathias și Linda au vorbit despre ultimele pregătiri pentru ziua următoare, ne-a venit ideea s-o lăsăm pe Linda să aibă grijă de copii preț de o oră și noi să mergem la o cafenea din apropiere, dar ne-am decis să rămânem acasă, și după ce mama și fiul au plecat, i-am culcat pe copii și ne-am culcat și noi devreme. Mai exact, eu am rămas să citesc, în timp ce ceilalți în jurul meu dormeau. Citeam cea mai recentă carte a lui Carl-Johan Vallgren, *Kunzelmann & Kunzelmann*, un thriller contemporan pe care-l cumpărasem în ajun datorită unei cronici difuzate la Știrile culturale de la postul suedez de televiziune, unde prezentatoarea, Ingrid Elam, spusese că „mi-a displăcut profund", ceea ce pentru mine era o marcă a calității. Și era frumos să

stai și să citești în apartamentul acela întunecat, la lumina unei lămpi simple, înconjurat de respirațiile omuleților acelora, fără să mă gândesc la altceva decât la acțiunea povestită cu atâta măiestrie și vigoare.

A doua zi mi-am pus costumul negru, le-am îmbrăcat pe fete în rochii și cu hainele de iarnă pe care avuseserăm inspirația să le luăm de acasă, pentru că afară bătea un vânt rece și cădea ploaie cu lapoviță, ne-am urcat repede în taxiul care aștepta afară și am străbătut cei douăzeci de kilometri până la cimitirul din Skogskyrkogården, împreună cu Ingrid, Mathias și Helena, care venise ca să se ocupe de John în timpul ceremoniei. Am ajuns mai devreme cu o oră. În curtea delimitată de ziduri a capelei era o casă mică pentru întruniri, acolo ne-am lăsat lucrurile, apoi Vanja și fiica în vârstă de un an a Helenei, Blanca, au fugit printre copaci ca să se joace, cu Heidi mergând puțin nehotărâtă pe urmele lor. Linda și Mathias au intrat în capelă ca să vadă cum arată și să discute cu agentul de la pompe funebre.

În timp ce ei erau înăuntru, a sosit o mașină de pe partea cealaltă. Un bărbat a deschis portiera din spate, a mai venit unul și împreună au ridicat cu grijă un coșciug și l-au așezat pe un suport cu roți.

Tatăl Lindei zăcea în coșciug.

Încet, cei doi bărbați îmbrăcați în negru au împins coșciugul pe alee printre pinii verzi care se înclinau dintr-o parte într-alta sub puterea vântului. S-au oprit în fața ușilor, le-au deschis și au intrat. Înainte ca ușile să se închidă la loc, am apucat să văd cât de grijuliu au ridicat coșciugul pe catafalcul din capătul micuței capele. Mi-am întors capul să mă uit după fete. Ele alergau printre copaci, erau ușor de distins pe fundalul zăpezii gri-murdar care învelea pământul. Ușile s-au deschis din nou, cei doi oameni îmbrăcați în negru au ieșit, s-au dus la mașină pe cealaltă parte a gardului și au urcat. Stopurile roșii ale mașinii s-au aprins atunci când s-a pornit motorul. Cenușiu și greu atârna cerul deasupra pinilor verzi.

Mașina s-a îndepărtat încet pe drum, până când a dispărut. Mi-a trecut prin minte că acea capelă din piatră avea ceva monumental în ea, chiar dacă era atât de mică. Avea elemente din estetica anilor '20, acel spirit de *Blut und Boden*, pădurea norvegiană și moartea eroilor care se odihneau pe tot cuprinsul acelei imense curți a bisericii.

– Am uitat rucsacul, i-am spus Lindei.

– Ce? s-a răstit ea fixându-mă furioasă cu privirea.

– Ce ai pus în el? am întrebat-o. Era ceva important?

Am crezut pe moment că avea acolo volumul din care voia să citească o poezie, sau altceva indispensabil pentru oficierea ceremoniei. Dar nu, nu pusese decât puțină mâncare și câteva scutece.

– Perfect! a șuierat ea. Pe tine nu se poate conta!

M-am înfuriat, dar condițiile nu erau favorabile, înțelegeam până și eu asta, tatăl ei urma să fie îngropat peste patruzeci de minute, așa că nu i-am spus nimic.

– Dă-mi o țigară! mi-a ordonat ea.

– N-am țigări.

– Dar ești fumător! De ce n-ai țigări tocmai astăzi?

– Pentru că mi le-ai luat azi-dimineață. Le-ai pus în geaca ta. Tot acolo trebuie să fie.

– Nu, a spus ea bătându-se pe buzunare. Ba da, de fapt…

Apoi s-a dus în spatele sălii de așteptare, în timp ce Helena evita să se uite la mine.

– Îl iau pe John cu mine și încerc să-l adorm, i-am spus eu.

Ea a dat din cap aprobator, eu am împins căruciorul cu umbrelă și am ieșit pe drum, unde am început să mă plimb dintr-o parte în alta bebelușul care de-abia se întrezărea din mormanul de haine și pături; în două minute, vântul care-mi străpungea materialul subțire al costumului m-a făcut sloi de gheață, și noroiul prin care călcam mi-a udat complet pantofii subțiri din picioare. Am înghețat bocnă, așa cum nu mai înghețasem de mulți ani, până când m-am întors cu un John care dormea în cărucior. Deja primii oaspeți sosiseră, am dat mâna cu ei, prezentându-mă drept soțul Lindei, „da, am citit despre tine", îmi spuneau ei. În afară de copii, cincisprezece oameni s-au adunat în jurul sicriului. Mathias a pus pe coșciug o eșarfă de la clubul sportiv la care jucase tatăl său fotbal în tinerețe, noi ne-am așezat, un organist a cântat Bach, Vanja și Heidi priveau în jur cu ochii mari, dar știau că trebuiau să facă liniște, și când Heidi a vrut să-mi spună ceva, a făcut-o în șoaptă. Mathias își ridica din când în când capul, de parcă s-ar fi luptat să primească aer, avea chipul schimonosit de grimase neașteptate. Linda avea ochii scăldați în lacrimile care acum îi curgeau râuri pe obraji. Când s-au auzit primele acorduri muzicale,

o piesă ritmată de-a orchestrei lui Benny Andersson, m-a năpădit și pe mine jalea. Eu nu-l cunoscusem, dar îi cunoșteam copiii, suferința lor a fost cea care m-a atins. Vanja o fixa cu privirea pe mama ei, pentru că nu o mai văzuse niciodată astfel, și din când în când îi zâmbea de parcă ar fi vrut s-o aline. Eu o prevenisem dinainte că mama va plânge, și că asta nu e ceva grav, pentru că așa este la înmormântări, oamenii plâng și sunt triști, lumea își ia rămas-bun de la cel mort, care niciodată nu se va mai întoarce. Maestrul de ceremonii a spus câteva cuvinte despre defunct, Mathias și-a citit mesajul de adio, a plâns la început și la final, altfel a citit clar și răspicat. Linda a citit o poezie. A urmat piesa „Bridge Over Troubled Water". Apoi Vanja a început să plângă în hohote și s-a lipit de Linda. Heidi, care stătea în brațele mele, o mângâia. Totul era atât de dureros, încât le-am dus afară și am mers la clădirea aceea în care dormea John. Îndată ce am intrat, Vanja a vrut să se întoarcă, nu mai plângea și voia să-și pună florile pe coșciug, după cum planificaserăm. Le-am dus înapoi, ținând-o pe fiecare pe un braț, le-am lăsat jos, am deschis ușile și am intrat exact atunci când slujba se încheiase și ultimele persoane puneau flori pe sicriu. Linda mi-a spus după aceea că fusese atât de frumos când ușile s-au deschis și am intrat noi, cu lumina bătând din spatele nostru, iar apoi cele două fetițe și-au așezat buchețelele de flori și, pe fundalul muzicii, invitații s-au oprit pe rând în fața sicriului și au făcut o plecăciune pentru a-i aduce un ultim omagiu răposatului.

La restaurantul la care ne-am dus după aceea, verișorul Lindei mi-a povestit cum era pe vremuri, când tatăl ei venea în vizită vara și le umplea viețile timp de câteva zile cu energia lui debordantă și cu pofta lui de aventură, ducându-i la pescuit sau în excursii cu mașina, incapabil să stea locului.

A doua zi i-am dus pe copii pe insula Djurgården. Când eram la acvariu, și-a făcut apariția Mathias, care ne-a spus că după înmormântare se dusese într-un bar ca să se facă zob, după cum ne-a mărturisit. În ochii lui se citeau sensibilitatea și cumsecădenia, vocea îi era întotdeauna voioasă, căuta întotdeauna să facă o glumă, și când am plecat, el și-a pus mâna pe umărul meu în semn de camaraderie. Își pierduse tatăl, și în momentul acela m-am gândit că nu era același tată cu cel pe care-l pierduse Linda, pentru că să fii fiul sau fiica cuiva

nu este același lucru, iar Linda și Mathias se deosebeau atât de mult, inclusiv în suferință, încât sigur percepuseră diferit relația cu tatăl lor.

După-amiază ne-am împachetat lucrurile și am luat trenul către Arlanda. Am ajuns acolo cu trei ore înainte de plecare. Dar copiii s-au jucat și au fost binedispuși tot timpul, chiar dacă decolarea a fost amânată cu o oră și nu ne-am putut îmbarca înainte de nouă și jumătate seara. Copiii au adormit imediat ce am urcat la bord, și când am aterizat pe aeroportul Kastrup, la zece și jumătate, am avut o problemă: cum să luăm două geamantane, un rucsac, o geantă mare și trei copii care dormeau? Colac peste pupăză, avionul se afla la cea mai îndepărtată poartă, poate la cincisprezece minute de mers față de sala principală pentru sosiri. Într-un fel sau altul am reușit să coborâm și să ajungem pe coridorul interminabil și deja pustiu. Linda îl ducea pe John și o ținea pe Vanja de mână, eu o căram pe Heidi, cele două geamantane, rucsacul și geanta cea mare. După vreo o sută de metri Linda mi-a spus că nu mai putea și că-i era prea greu.

– Dar tu nu-l duci decât pe John în brațe, i-am zis. La dracu'! Chiar trebuie să poți!

Dar nu, nu reușea și o durea, și n-avea să reușească niciodată.

– Ajutor! a strigat ea pe neașteptate. Ajutați-ne!

– Taci odată! am mârâit. Nu poți să ceri ajutor aici, doar știi foarte bine!

Un cuplu din fața noastră s-a întors și s-a uitat către noi. Eu am scuturat din cap ca să le semnalez că nu era nici o problemă. Dacă unul dintre noi ar fi suferit un atac de cord, aș fi înțeles strigătul ei de ajutor. Dar să strige pentru că-i venea greu să îl care pe John!? Doamne, Dumnezeule! Doamne, apără-mă!

În față erau câteva cărucioare.

Cu un oftat de ușurare, am lăsat jos bagajele, am pus-o pe Heidi pe cărucior și am continuat să merg fără să o mai aștept pe Linda. „Ajutor!" Dacă ne-am fi rătăcit în munți sau am fi fost într-o barcă pe mare, poate că atunci aș fi strigat după ajutor. Dar la un blestemat de aeroport?

Am zâmbit și le-am așteptat să mă ajungă din urmă. Restul drumului a decurs bine, copiii erau binedispuși chiar dacă erau obosiți, dar la stația de taxiuri s-au iscat din nou probleme, Linda l-a făcut cu ou și cu oțet pe un amărât de șofer care s-a enervat atât de tare, încât

ne-a aruncat bagajul pe stradă și a ripostat cu injurii. Un șofer amabil și calm a venit în ajutorul nostru, în timp ce mie îmi venea să intru în pământ de rușine și umilință, el ne-a întrebat dacă avuseserăm o călătorie lungă. „Da", i-a confirmat Linda. „Și poate sunteți și puțin obosiți?" „Da", i-a spus Linda, în timp ce eu aproape că mă sufocam uitându-mă la luminile care treceau în goană prin parbriz pe drumul spre Triangeln, în cele din urmă am coborât, am luat liftul și i-am culcat pe copii. Ultimul lucru pe care l-am făcut a fost să așez oul de dinozaur al lui Heidi într-un castron cu apă, astfel încât să eclozeze până a doua zi dimineață, când se trezea ea.

27 august. Ora 08.06. Stau într-o căbănuță de pe insula daneză Møn, sunt invitat la două evenimente literare azi după-amiază și mâine, am venit aseară cu mașina de la Glemmingebro. Mama Lindei este acasă la noi ca să ne ajute, a sosit acum o lună. După ce termin ce am de făcut aici, mă întorc la Malmö ca să-mi închei romanul. Vineri mă duc împreună cu Linda la festivalul de literatură din Louisiana, lângă Copenhaga. Lucrurile încep să se schimbe în viața ei. A început să-și revină. Face plimbări lungi în fiecare dimineață, s-a lăsat de fumat, nu mai bea alcool, nici măcar un pahar de vin la masă, mănâncă sănătos, și mai bine de o lună nu a mai fost nici foarte deprimată, nici foarte entuziasmată, ci a rămas constantă în sinea ei, dacă pot spune așa.

Noaptea trecută m-am trezit la țipătul ei.

–Ajutor! a strigat ea prelung și tare, de parcă ar fi pândit-o o mare primejdie.

M-am trezit brusc, evident, și am luat-o în brațe și i-am spus că nu era decât un vis. Ea a mormăit că știa asta și a adormit la loc. Ceasul era trei și jumătate, m-am dus în bucătărie și am pus de cafea, am urcat în mansarda celeilalte case și am început să scriu. Pasajul de la înmormântarea tatălui ei îl scrisesem imediat după desfășurarea evenimentului, după care uitasem la el. Mi-a revenit în memorie pentru că Linda strigase după ajutor la aeroport, așa cum o făcuse și acum. Eu îi interpretasem vorbele *ad litteram*, crezusem că avea nevoie de ajutor ca să-l care pe John, dar acum, când reciteam scena, îmi dădeam seama că era altceva, ceva mai puternic, un strigăt venit

din străfundurile ei către mine, eu trebuia s-o salvez. Eu trebuia să las totul deoparte, ea era la anaghie, eu trebuia s-o ajut.

Nu făcusem asta. Îmi ieșisem din fire, lucru pentru care mă simțeam stânjenit.

Atunci când a strigat în toiul nopții, m-am gândit că trebuia s-o ajut. Sper să pot face asta, sper că sunt îndeajuns de bun. Sper că am învățat.

28 august, 04:56. Este beznă afară. Casa în care scriu se află chiar la malul mării, și primul lucru pe care l-am făcut când m-am trezit în urmă cu o oră a fost să stau întins și să ascult sunetul valurilor de acolo, de jos. Azi-noapte m-am trezit din cauza tunetelor și fulgerelor atât de puternice, încât tot peisajul s-a iluminat de zigzagurile descărcărilor electrice. Fulgerele loveau în jos, bubuitul se auzea concomitent cu apariția exploziilor de lumină. Apoi a început să plouă torențial, în timp ce niște valuri enorme se izbeau de maluri. Mai târziu, când am stat de vorbă cu gazdele, mi-au povestit că apa le inundase bucătăria. Chiar înainte de ora două am pornit cu mașina spre locul în care urma să se țină evenimentul, și pe unele porțiuni drumul era acoperit de apă cu adâncimea între o jumătate de metru și un metru. Peisajul era în continuare îmbibat ca un burete. Nu-mi amintesc de nici o furtună din perioada copilăriei care să fi fost atât de intensă și de sălbatică precum aceasta, și nici de după aceea. Când ne-am mutat la Malmö, orizontul specific verii târzii, greu ca plumbul, putea să fie străbătut brusc de străfulgerările rapide, oblice care loveau pământul, și cerul se umplea de bubuituri și de tunete. Este simplu de înțeles că aici condițiile atmosferice sunt diferite. Doar nu credeți că e posibil ca frecvența și intensitatea furtunilor să crească spectaculos cu fiecare an care trece?

Evenimentul n-a mers bine. Erau două sute de ascultători, și eu am vorbit două ore, mai întâi cu moderatorul, care mi-a adresat o serie de întrebări, apoi cu membrii publicului, care mi-a pus întrebările lor. Strategia mea în asemenea situații este simplă: încerc să fiu cât mai spontan și atent, astfel încât să nu mă repet. Încerc să răspund la toate întrebările de parcă mi-ar fi fost adresate pentru prima dată și să nu recurg la autocritică, doar să spun ceea ce-mi trece prin minte în momentul respectiv. După aceea nu-mi amintesc ce am spus și nu

vreau nimic altceva decât să fiu singur, deoarece m-am simțit ca un exponat acolo, pe scenă, unde toți erau cu ochii ațintiți asupra mea, nu doar o fracțiune de secundă, ci mai bine de două ore, și eu am riscat destul de mult renunțând să mă prefac. Este ciudat cât de tare mă doare lucrul acesta, dar așa este. Atunci când oamenii râd de vreo remarcă de-a mea sau se aud suspine din sală, ceea ce înseamnă că tocmai am confirmat un lucru la care se gândeau și ei, este dureros, deoarece am senzația că-i înșel, că sunt trași pe sfoară de șiretlicurile mele. Linda m-a numit odată furnizor itinerant de onestitate, și este o imagine potrivită. Mathias, care venise să mă vadă la casa de cultură din Stockholm în urmă cu două săptămâni, i-a spus ulterior mamei sale că fusesem fantastic și că niciodată nu mă văzuse atât de cald și de însuflețit ca atunci. Tocmai aici este buba. Când sunt împreună cu Mathias sau cu Linda, sau cu oricine altcineva apropiat, eu sunt opusul omului cald și însuflețit, de parcă aș putea să fiu cald și sincer doar în fața multor străini, dar nu față de cei apropiați. De parcă ceea ce fac eu ar fi o scamatorie. Atunci când sunt pe scenă și mă adresez publicului, distanța este mare. Pot să fac față acelei distanțe și pot să las impresia că sunt deschis și cordial. Când stau la masă cu organizatorii, distanța față de ei este mică, dar scizura din interiorul meu este mare. De obicei nu scot o vorbă și las impresia că sunt distant și rece, nu primitor și cordial, așa cum fusesem cu puțin timp înainte pe scenă. Este de parcă renumele mi-ar permite să fiu așa cum sunt de fapt, sau cum mă simt de fapt, dar numai la ocazii planificate, și nu în situațiile sociale normale. De aceea mă simt atât de fals după aceea, chiar dacă, în realitate, eu am fost mai autentic. Zâmbetele, atitudinea prietenoasă, admirația de care am parte atunci când dau autografe sunt ceva insuportabil, nu pentru că nu ar fi binevoitoare și candide, ci pentru că survin din premise greșite. În adâncul sufletului meu trebuie să le resping. Pe de altă parte, atunci când vântul își va schimba direcția, când voi fi devenit o știre perimată, bănuiesc că-mi vor lipsi acea rumoare care mă întâmpină când intru într-o sală, toate privirile care mă urmăresc pe furiș de pretutindeni și ropotele de aplauze care mă învăluie.

Un alt sentiment puternic pe care l-am avut după aceea a fost că trădasem romanul vorbind despre el în public. El nu este încă public, îmi aparține doar mie încă, este un loc în care mă duc în fiecare zi,

este o parte din mine, din ființa mea lăuntrică, iar în clipa în care va fi publicat va deveni parte a realității exterioare și nu va mai fi un loc în care să mă duc sau în care să mă aflu. Nu m-am simțit bine să vorbesc atât de mult timp despre el, cum am făcut-o ieri. Încrederea dintre mine și roman a fost cumva înșelată. Și când vorbeam despre el, suna mai bine și mai interesant decât era în realitate. Mai ales eseul despre *Mein Kampf* devenea mai important atunci când îl prezentam, pentru că suna bine, patru sute de pagini despre Viena de dinainte de război, despre Republica de la Weimar din perioada interbelică, despre cum sunt interconectate timpul și psihologia, arta și politica, și formula pentru tot ceea ce este omenesc, eu-tu-noi-ei-*id*, era ușor să disertez despre asta și avea o aură de semnificație profundă în acel context. Am ales acest subiect pentru că ei depuseseră eforturi ca să vină, și atunci mi s-a părut că nu puteam să stau și să povestesc doar despre mine, ci trebuia să transform totul în ceva relevant pentru ei, că trebuia să creez un „noi", și asta am făcut. Pentru a face față clipei prezente, pentru a recolta o victorie de scurtă durată, mi-am trădat romanul. Toate mi se par încurcate de aici unde șed eu. Bun și rău, fals și adevărat, literatură și realitate, ceea ce este propriu și ceea ce este al tuturor. De parcă asta n-ar fi fost de ajuns, cineva mi-a vârât sub nas *Weekendavisen*, unde apăruse o recenzie a volumului al patrulea, care tocmai fusese publicat. Am citit-o în fugă atunci când am ajuns acasă. Autorul, Bo Bjørnvig, scria că pentru prima dată, din întreaga serie, nu fusesem onest, și că acest lucru se resimțea în tot romanul. Un ton fals, adică. Nu mă mai gândisem la roman din momentul în care-l scrisesem, dar atunci când am citit cronica mi-am dat seama că observațiile lui Bjørnvig erau juste. Nu fusesem onest în acel volum. L-am scris atunci când presiunea era la cele mai înalte cote, pentru că primele volume erau deja în librării și dezbaterea pe marginea lor făcea furori în spațiul mediatic, apăreau articole despre ele în fiecare zi, toată lumea ținea să-și exprime opinia, un ziar precum *Morgenbladet* a alocat acestui subiect prima pagină și câteva pagini din interior, insistând asupra imoralității demersului meu, și nu numai că au dezvăluit numele tatei, ci au inclus și o fotografie cu tufa de rododendron pe care o plantase el, precum și alta cu casa bunicilor mei. În roman nu există acea casă, am transpus întâmplările în altă parte, și nici numele lor nu există în roman, dar în acel articol

totul a fost făcut public. Alte ziare le-au sunat pe celelalte personaje pe care le-au putut găsi. Am vorbit cu Jan Vidar, care mi-a spus că într-o zi, când a ieșit pe ușa casei, a dat nas în nas cu doi jurnaliști care voiau să-i ia un interviu despre mine. Am vorbit cu Mathias, el tocmai își adusese fiul de la grădiniță la Stockholm și pregătea cina când le-a sunat cineva la ușă, erau doi jurnaliști din Norvegia care voiau să-i pună întrebări despre mine. Mathias, care nici măcar nu apărea în roman, i-a refuzat. Imediat după ce a închis ușa, a sunat-o pe mama lui s-o avertizeze că jurnaliștii erau pe drum. Și într-adevăr, nu a trecut mult și jurnaliștii au sunat la ușa apartamentului ei. Ea nu le-a deschis. Au plecat, dar au revenit seara târziu, după ce ea se culcase. Nici măcar n-a îndrăznit să meargă la toaletă, ci a stat întinsă în pat, de teamă ca nu cumva jurnaliștii să-și dea seama că de fapt era acasă, caz în care ar fi continuat să insiste. Jurnaliștii l-au sunat și pe fostul ei soț, Vidar, care are peste șaptezeci de ani și locuiește departe, într-o casă din pădure, și l-au întrebat ce crede despre mine și despre felul în care am descris-o pe fosta lui soție. Au sunat-o și pe mama, i-au sunat și pe Yngve, și pe Tonje și pe Tore, iar în ziarul local din orășelul unde mi-am petrecut copilăria au apărut interviuri cu patru dintre vechii mei prieteni, care au povestit cum fusesem eu și ce făcuserăm noi. Le-au sunat pe toate fostele mele iubite, i-au căutat pe toți foștii mei profesori, unul dintre ei, singurul căruia îi dădusem numele complet, Jan Berg, a apărut la televizor și a povestit cum era să fii descris prin termenul „rău" în cel mai de succes roman din toamna aceea. Zi de zi se publicau articole despre cărțile mele, și poza mea era pretutindeni. Toată viața mea privată luase sfârșit, nu mai existau nici un fel de limite, și atunci când am fost la Litteraturhuset din Oslo, un jurnalist de la *Dagbladet* a fugit după mine și mi-a pus aceeași întrebare iar și iar, dacă am făcut sex cu o minoră. Se referea la volumul al patrulea, pe care eu tocmai îl scriam, iar întrebarea, o aluzie transparentă la o posibilă infracțiune sexuală, a venit pentru că în volumul al doilea pomenisem o discuție cu Geir A. pe această temă, și acum anunțasem că volumul patru se referea la perioada petrecută în nordul Norvegiei. Personal, n-am văzut nimic din ceea ce scria în presă, n-am auzit nimic din ceea ce se spunea la radio sau la televizor, am aflat totul ulterior. Jurnaliștii m-au bombardat cu e-mailuri la început, dar asta a încetat destul de repede,

și după aceea am ajuns direct în mijlocul furtunii. *Verdens Gang* le luase interviuri oamenilor care lucrau în restaurantul chinezesc de lângă blocul nostru, angajaților de la internet café-ul pe care-l frecventam, primarului din Malmö și proprietarilor apartamentului, pe care i-au întrebat cât plăteam chirie. În atmosfera aceea, în care toate pietrele vieții mele păreau să fi fost întoarse pe dos, eu am scris despre anul în care fusesem profesor în nordul Norvegiei. În orășelul acela toată lumea cunoștea pe toată lumea și situația era extrem de delicată, pentru că una era să scriu despre viața de familie sau despre apropiații mei, și alta era să scriu despre elevii cărora le predasem la școală. Pe atunci ei îmi acordaseră toată încrederea, deși acea încredere nu se raporta la mine, ci la rolul meu de profesor, neștiind că profesorul acela avea să scrie cândva despre ei și despre viețile lor. Părinții îmi dădeau detali despre copiii lor și astfel, indirect, îmi dădeau detalii despre ei înșiși. Atunci când am scris primele două romane nu mă gândeam la efectul lor de după publicare; eram obișnuit ca afirmațiile mele să rămână acolo, în carte, chiar și cele nemaiauzite – atunci când romanul ieșea de sub tipar era de parcă nemaiauzitul nu ar fi existat, sau de parcă nu eu l-aș fi scris. În romanul de debut scrisesem despre un bărbat în vârstă de douăzeci și șase de ani care s-a culcat cu o fată de treisprezece, ea fiind eleva lui. Nimeni n-a băgat de seamă. Era un subiect periculos, dar romanul îl făcea să pară inofensiv. S-au vândut în total șaptezeci de mii de exemplare, și totuși subiectul nu a ieșit în spațiul public, rămânând în mintea cititorilor. Atunci când ajunsesem la punctul respectiv din roman, să fi fost prin vara anului 1997, stăteam la o cabană din Jølster și lucram la un scenariu de film împreună cu Tore. Eu i-am povestit ce scrisesem și ce aveam de gând să mai scriu. L-am întrebat dacă puteam să fac asta. Era o mare provocare la adresa convențiilor morale, și preț de două săptămâni am cumpănit: oare puteam să scriu despre asta, și dacă da, de ce voiam s-o fac? Tore a fost de părere că trebuia să scriu. Și eu am ajuns la aceeași concluzie, așa că am scris, anevoie și temător, de parcă aș fi făcut ceva rău. Dacă aș fi fost complet inocent, dacă asta ar fi fost o temă care mi-ar fi trecut pur și simplu prin minte, situația nu ar fi fost atât de rea. Dar atunci nu ar mai avut nici un sens să scriu despre ea, pentru că ar fi fost ceva inventat de mine, un soi de compunere pe o temă dată, scrisă calculat, o provocare și, prin urmare,

un proiect artistic mort. Relevanța ei consta tocmai în durerea pe care mi-o stârnea. Cu cât era mai dureros, cu atât se justifica mai tare. Nu era vorba că m-aș fi culcat cu vreo elevă de treisprezece ani pe atunci, ci că dădusem glas acelui gând, nu doar o dată, ci în repetate rânduri, și fusesem cuprins de o dorință atât de puternică și de tainică, încât am reușit s-o suprim complet imediat după ce am plecat de acolo. În timp ce scriam romanul, totul mi-a revenit în minte și am știut că era corect să-mi duc gândul până la capăt și să-l las să se manifeste în realitate, realitate care nu era o realitate, ci ficțiune, pentru că asta înseamnă să scrii un roman, toate înclinațiile, dorințele, poftele, posibilitățile și imposibilitățile cristalizate într-un singur punct, într-o singură imagine, într-o acțiune, unde ni se dezvăluie tot ceea ce zace acolo, ascuns și tăinuit. Deci așa am făcut, am scris despre alter ego-ul meu, profesorul Henrik Vankel, care s-a culcat cu o elevă de-a lui, fata de treisprezece ani pe nume Miriam. Înainte scrisesem în jur de două sute de pagini despre viața lui la Kristiansand, care era foarte asemănătoare cu propria mea biografie, dar abia când am ajuns la scena în care ei se culcă împreună textul s-a transformat în roman și eu am devenit romancier, întrucât acolo, printr-un simplu act care nu a avut loc niciodată, am reușit să exprim un lucru care era adevărat și la care nici măcar nu fusesem în stare să mă gândesc, din contra, îl suprimasem în adâncurile din care el venise. Acest adevăr este adevărul romanului. Romanul este locul în care ceea ce nu poate fi gândit altundeva poate fi gândit și unde realitatea în care ne regăsim noi, și care uneori merge contra realității despre care vorbim, poate să se manifeste în imagini. Romanul poate să descrie lumea așa cum este ea, în opoziție cu lumea așa cum ar trebui ea să fie. Toți cei care au citit romanul meu precedent, *În afara lumii*, vor înțelege că emoțiile, pornirile, dorințele pe care le conține nu sunt ceva ce autorul a inventat, ci ele există în interiorul lui. Dar acordul dintre autor și cititor, pactul romanului, prevede că nu trebuie să tragem această concluzie, și dacă totuși ajungem la ea, ar trebui s-o păstrăm secretă. Nu trebuie rostită niciodată cu voce tare. Termenul „roman" este ca o ștampilă de autenticitate în acest sens. Doar astfel adevărurile ce nu trebuie să fie rostite pot fi totuși rostite. Acesta este pactul, autorul este liber să spună ceea ce dorește el, pentru că autorul știe că afirmațiile sale nu trebuie să fie puse în legătură cu persoana

lui privată. Acesta este un pact necesar pe care cărțile mele, care au provocat așa o senzație și așa un val de ură, l-au încălcat. Le-am scris pentru că termenii pactului nu mi se păreau suficienți, am vrut să mai fac un pas și să mă dedic realității, pentru că încălcarea acestor norme care-mi permiseseră să scriu un roman pentru prima dată, exprimând ceea ce era adevărat în cadrul romanului, constituia pentru mine un punct terminus, un gest care nu mai însemna nimic și nici nu mai puteam să-l fac să însemne ceva, simțeam că pot să scriu absolut orice. Să fii capabil să scrii absolut orice reprezintă moartea pentru un autor. Un autor nu poate să scrie decât despre ceva anume, și ceea ce îngrădește acest subiect specific este tocmai angajamentul. Angajamentul meu a fost față de realitate, ceea ce scriam se întâmplase cu adevărat și se întâmplase așa cum povesteam eu. Ceea ce simțea „eul" romanului simțea și autorul romanului, prin urmare spațiul privat fusese abolit, și eu personal trebuia să dau seamă pentru tot ceea ce era scris acolo. Asta nu a fost o problemă pentru primele două volume: odată ce am desființat granița dintre eul meu și eul autorului, bariera aceea a fost demolată pentru totdeauna, iar regulile relevante, după care evenimentele trebuiau să se fi produs în realitate, erau ușor de respectat. Cărțile se bucuraseră de o atenție incredibilă din partea publicului. Și asta a însemnat că ele aveau o viață proprie și că deveniseră reale, scăpându-mi de sub control, și asta a fost ceva nou, deoarece înainte putusem să scriu orice aș fi poftit, controversat sau nu, fără ca rodul creației mele să devină real. Rămăsese întotdeauna între copertele romanului. Acum însă, ceea ce scrisesem căpătase o viață reală, alături de fotografia mea omniprezentă, care semăna tot mai mult cu un logo. Cu toate acestea, am putut să scriu și al treilea roman fără să deviez de la condiția de veridicitate, pentru că distanța față de evenimentele expuse, care s-au desfășurat în copilăria mea, era colosală. Noi, adică eu și editura, am schimbat totuși câteva nume și am tăiat câteva trăsături de caracter care ar fi putut să lezeze persoanele în cauză, dar acelea nu au fost multe. Mama mea încă nu l-a citit, și totuși a aflat destule amănunte; rolul ei de mamă a fost discutat în public din cauza cărții, de parcă ea ar fi reprezentat soțiile și mamele, și de parcă alți oameni sau rudele ei apropiate ar fi fost îndreptățiți să critice ceea ce a făcut sau nu a făcut ea. Dar volumul al patrulea a fost diferit. Mă temeam că începusem ceva care-mi scăpa

de sub control. Am redenumit Håfjord satul în care lucrasem, în loc de Fjordgård, cum se numea în realitate, iar ziarele și-au dat seama imediat de asta. Tuturor elevilor le-am modificat numele, precum și profesorilor, și le-am atribuit trăsături ficționale, am făcut totul ca să scap de angajamentul față de realitate, pe care nu-l mai puteam îndeplini. În acea carte, prin urmare, nu m-am angajat nici față de roman, nici față de realitate. Din acest motiv a devenit o carte stranie, în care am făcut opusul a ceea ce ar trebui să facă un autor, mai exact să înfrumusețeze adevărul. În romanul *În afara lumii*, care tratează același subiect, am scris adevărul și m-am pus în slujba romanului, în primele două volume din *Lupta mea* am scris adevărul punându-mă în slujba realității. În al treilea volum legătura s-a slăbit, iar în cel de-al patrulea volum forța aceea s-a epuizat complet. Totuși, ceea ce am scris despre mine acolo a fost adevărat. Pasajele care par să fie mai candide, pentru că sunt în stare brută, sunt un fel de simulare, pentru că știam exact ce se întâmpla atunci când eram acolo, dar nu și atunci când am scris despre evenimentele respective. În roman apare un lucru pe care nu i l-am destăinuit nimănui niciodată, anume că niciodată nu mă masturbasem, nici măcar o singură dată înainte de vârsta de nouăsprezece ani. Și nici nu povestisem nimănui despre umilința constantă a ejaculărilor precoce. Nu se cade să vorbești despre astfel de lucruri. Dar mult mai primejdioase erau sentimentele pe care le-am nutrit pentru o fată de treisprezece ani pe vremea când eu aveam optsprezece, nu le-am sondat niciodată în profunzime, simpla lor menționare îmi impunea să fiu incredibil de precaut cu tot restul lumii, cu toți acei tați și cu toate acele mame, cu toți acei fii și cu toate acele fiice cu care am interacționat în timp ce ardeam de dorință într-o lume interioară care mustea de sexualitate. Și editura a fost foarte precaută, și pentru redactoarea mea, Therese, nu era ceva neobișnuit să mă sune ca să discutăm dacă un personaj era îndeajuns de anonim sau dacă vreun altul ar fi trebuit sau nu să facă o anumită afirmație în felul acela. Și avocații au citit manuscrisul și au propus modificări. Publicul ne avea pe mine și pe editori în gheare, și romanul a devenit un prizonier al realității. Asta nu este o scuză și nu este modalitatea mea de-a spune că volumul al patrulea ar fi slab, că este plin de banalități și de vigoarea tinereții, fiind o comedie a imaturității, însă, deși convențional, el este imposibil de imitat, pentru simplul

motiv că a luat ființă tocmai în condițiile date. Dar acela nu este adevărul.

29 august 2011. Ora 14:12. Mă aflu în apartamentul din Malmö, în care se vede că n-a stat nimeni aproape trei luni de zile: toate plantele s-au ofilit, aerul este uscat și parcă îmbibat de praf, iar în baie miroase a stătut, probabil de la apa care a stat nemișcată în țevi. Restul familiei este la Glemminge. Am vorbit cu Vanja la telefon ieri și mi-a spus: „Tati, nu trebuie să rămâi la Malmö până vineri, trebuie să vii acasă diseară". Eu i-am spus că dacă-mi dădea voie să rămân până vineri în Malmö, cartea la care lucram avea să ajungă la capăt. „Adică o să fie *gata*?" a stăruit ea. „Da", i-am răspuns, „o să fie gata." „Atunci trebuie să muncești tot timpul, mi-a spus. Nu trebuie nici să mănânci, nici să dormi, doar să muncești." „Așa am să fac", i-am promis. Dar a doua zi dimineață mă durea capul atât de tare și eram atât de slăbit, încât scrisul n-a mers deloc. Mi se mai întâmplase de câteva ori în ultimii trei ani, ca din senin să nu mai pot să fac un lucru, până și să mă ridic din pat, să mă îmbrac și să merg la bucătărie pentru a face câteva sendvișuri devenea o sforțare enormă și aproape imposibil de dus la bun sfârșit. Starea aceea durează o zi, poate două, apoi dispare și viața își reia cursul normal. O dată m-a ținut o săptămână, și Linda a fost atât de îngrijorată, încât m-a obligat să merg la doctor, deși eu niciodată nu merg la doctor, și el mi-a făcut o examinare amănunțită, inclusiv EKG. Nimic. Totul era în regulă. Asta știam și eu, dar am acceptat ca s-o liniștesc pe Linda, care știu că uneori se teme ca nu cumva să mor brusc, să cad pe jos din cauza unui stop cardiac. E un fenomen interesant, să te afli în exteriorul sferei în care existai, unde lucrurile pe care în mod normal le făceai fără să stai pe gânduri devin brusc imposibil de atins. Cu groază mă gândesc că așa se întâmplă când îmbătrânești, doar că într-un tempo mai scăzut, adică puterile descresc încetișor până când omul se situează în afara vieții pe care a trăit-o odinioară, iar atunci nu mai are forță să pătrundă înapoi și să trăiască încă poate vreo douăzeci de ani. Dar ce înseamnă să trăiești? Înseamnă să acționezi și să fii în mijlocul lumii. Dacă omul este împins la o parte, dacă este privat de șansa de a acționa și de a fi în centrul lumii, se creează o distanță între el și lume, distanță

pe care omul o percepe, dar din care el însuși nu face parte, și acea alienare înseamnă începutul morții. A trăi înseamnă să fii avid de zile, indiferent dacă acestea sunt bune sau rele. A muri înseamnă să fii sătul de zile, atunci când zilele nu mai contează, pentru că omul nu mai trăiește în cadrul zilelor, ci în afara lor. A fi distrus de o boală sau a muri subit din cauza unui accident este altceva, este o altă moarte, mai brutală pentru cei din jur, dar poate că mai ușoară pentru cel în cauză, pentru că se petrece în mijlocul saltului, în mijlocul vieții, nu presupune un fel de ofilire. Dar bineînțeles că n-am de unde să știu cu certitudine așa ceva. Se poate întâmpla să fie taman invers, poate că e de preferat să fii sătul de zile și să vezi cum lumea se subțiază încet și devine mai diafană și din ce în ce mai ușoară, până când dispare și nu mai există.

În perioada pe care am petrecut-o scriind această carte mi-au murit patru oameni apropiați. Mătușa Ingunn, unchiul Magne, unchiul Anfinn și socrul meu, Roland. Mi-au fost dragi cu toții, au fost oameni buni. Acum ei nu mai sunt. Din cercul rudelor mai îndepărtate, au murit câteva mătuși și câțiva unchi, oameni de la care n-am nici cea mai vagă amintire. Mama lui Geir, Signe Arhild, a murit, mama Christinei, Eivor, a murit, și doi dintre prietenii lui Geir, Marco și Peter, au murit și ei. Ultimii doi chiar erau tineri. Ceilalți aveau peste șaizeci sau șaptezeci de ani. Cei care s-au născut sunt: fiul verișoarei mele Yngvild, Sigurd August, la al cărui botez am participat împreună cu Linda în ianuarie la Bruxelles; Annie, primul născut al prietenei Lindei, și Gisle, cel de-al doilea copil al lui Geir și al Christinei. Cei trei copii ai noștri, Vanja, Heidi și John, au crescut de la vârstele de patru, doi și o jumătate de an la respectiv șapte și jumătate, aproape șase și patru ani. Vântul neînduplecat al timpului, care smulge totul din cale, a măturat și printre aceste pagini.

Nici eu nu mai sunt cel care eram atunci când am început să scriu romanul. Vreau să spun că eu sunt același, dar relațiile mele cu oamenii s-au modificat. Multe lucruri s-au ivit în jurul meu atunci când cărțile mele, și odată cu ele și viața mea privată, au fost făcute publice. Toți cunoscuții mei au fost puși la încercare. Nu a fost ușor pentru nimeni. Cel mai greu i-a fost Lindei. O relație de rudenie este, indiferent de natura sentimentelor care o guvernează, deopotrivă

o legătură și un rol. Yngve îmi este frate, Sissel îmi este mamă, Ingrid îmi este soacră. Indiferent ce ar fi făcut Yngve, chiar dacă ar fi ucis pe cineva și dacă s-ar afla la închisoare, tot fratele meu ar fi, și eu n-aș putea să-i întorc spatele. Acum că am devenit tată la rândul meu, înțeleg ce înseamnă să fii părintele cuiva, și știu că ceea ce este valabil în relația cu propriul frate este de o mie de ori mai puternic în relația cu propriul copil. Indiferent ce ar face Vanja, Heidi sau John, eu întotdeauna îi voi ierta și întotdeauna îi voi susține. Este de neconceput să fac altfel. M-am gândit la asta după masacrul monstruos de pe Utøya, de pe 22 iulie, atunci când tatăl criminalului a spus că fiul lui ar fi trebuit să se sinucidă. Un bărbat care are copii poate să spună una ca asta, dar nu un tată. Atât părinții și copiii, cât și frații simt cumva că legătura dintre ei nu poate fi distrusă. Așa stau lucrurile deoarece rolul nu este legat de faptele comise, ci de legăturile dintre omeni. În orice caz, mie întotdeauna mi-a conferit un sentiment de siguranță. Mama și Yngve ar putea fi răniți și ar putea suferi de pe urma celor scrise de mine, s-ar putea supăra pe mine și ar putea să se distanțeze de mine, dar ei tot vor fi mama mea, respectiv fratele meu, în ziua în care ei sau eu vom muri. Acea legătură este indestructibilă, și ea va rămâne așa și la bine și la rău. Pentru tatăl meu, care a fost atât de legat de mama lui, a fost chiar problematic, pentru că el niciodată nu s-a eliberat complet și niciodată nu a fost total pe picioarele lui. Pentru mama, cel mai important lucru a fost ca eu să fiu liber și autonom atunci când eram adolescent și am locuit împreună. Consecința ultimă a constituit-o această carte, care de fapt încheie o mișcare care a fost inițiată pe vremea când aveam șaisprezece ani. Întrebarea pe care mi-am pus-o atunci nu era cine sunt, ci de unde sunt, cărui loc îi aparțin. Acum cele două întrebări s-au contopit într-una singură. Și, ca la șaisprezece ani, era vorba despre dobândirea libertății. În această carte am încercat să mă eliberez prin scris de tot ceea ce mă ține legat, poate, în primul și în primul rând, de legătura cu tatăl meu, dar și de legătura cu mama – nu din punct de vedere sentimental, deoarece acea legătură este indestructibilă, tot așa cum este și legătura cu tatăl meu, ci de toate acele valori și constrângeri pe care ea mi le-a transmis mie, atât în mod direct, cât și indirect. Influența ei asupra mea a fost mare, dar nu mai este.

Situația este diferită în relațiile de prietenie, întrucât acestea se coagulează în planul social și pot fi desfăcute tot acolo. Poți avea un prieten pe viață, dar nu neapărat. Relațiile de iubire sunt apropiate de relațiile de prietenie, pentru că și acelea se pot clădi și se pot demola, dar în momentul în care relația de iubire implică și copii, ea se situează foarte aproape de legăturile de sânge, pentru că noi vom legați pentru eternitate unul de altul prin intermediul copiilor noștri. Chiar și în cazul divorțurilor, când fiecare trăiește pe cont propriu, părinții tot rămân legați de copii prin conexiuni imuabile. O altă deosebire covârșitoare dintre legăturile de prietenie și relațiile de iubire este că prietenia este limitată, reprezintă o excepție, declararea ei ne conduce într-un alt loc, acolo unde se desfășoară viața adevărată. Relația de prietenie este un refugiu din care poți să observi viața sau unde poți să faci niște lucruri în afara mediului obișnuit. Poți să bei, să joci fotbal, să mergi la concerte, să joci bowling, să discuți despre viață. Legătura de iubire nu este un refugiu, ci locul în care *trebuie* să te afli. Asta face ca obligațiile să fie mai mari, pentru că împarți cu cineva acel spațiu în care te dezvălui așa cum ești și unde nici unul dintre parteneri nu se poate detașa de sine însuși și nici de celălalt. Când am cunoscut-o pe Linda și m-am îndrăgostit de ea, totul a pălit în fundal: nu mai exista decât ea. Aceea a fost o stare excepțională. Când lucrurile și-au reluat cursul, vraja s-a rupt. Infinitul a devenit limitat, anormalul a devenit normalitate, sărbătoarea s-a transformat în zile obișnuite și noi, iubiții, am început să ne certăm. S-au născut copiii, și aceea a fost o stare excepțională în care tot restul s-a evaporat, apoi a devenit ceva obișnuit și toate celelalte aspecte au revenit, și zilele obișnuite au pătruns în sărbătoare așa cum apa se infiltrează într-o țesătură. Scrisesem deja despre asta. Când am scris despre prieteni sau cunoștințe, am expus doar câteva frânturi din personalitatea lor, acele părți pe care ei mi le-au arătat. Dar nimic din cele scrise de mine nu era de natură să-i lezeze ori să-i amenințe. Poate că a fost neplăcut, dar asta pentru că ei erau menționați într-un roman, și nu din cauza textului care ar fi fost defăimător în vreun fel. Altfel au stat lucrurile în cazul familiei mele, deoarece ei jucau un rol mult mai consistent, dar singura persoană pe care am analizat-o în profunzime a fost tatăl meu, care murise de aproape zece ani. Rudelor li s-a părut ofensatoare descrierea bunicii

mele; în primul și în primul rând nu eram de acord cu asta, și în al doilea rând, și ea murise, și doar descendenții ei ar fi putut reacționa la descrierea făcută de mine și doar ei s-ar fi putut opune publicării cărții, socotind-o insultătoare, însă nu pe ei îi insultam în cazul acesta, ci amintirea bunicii mele. Cu Linda a fost diferit. Trăiam împreună, ea era mama copiilor mei și eu știam practic totul despre ea. Linda și cu mine am format un „noi", un „noi doi". Dar „eu" din acel „noi" nu era decât o latură din mine, aceea pe care o împărtășeam cu ea, și în toate relațiile oamenii păstrează cu strictețe ceea ce nu împart cu alții, ceea ce aparține numai eului. În clipa în care ceva din exterior este adus în cuplu, lucrul respectiv le va aparține amândurora. Eu nu scrisesem despre relația noastră, ci despre viața mea din interiorul ei, aducând-o astfel între limitele relației noastre, iar acum gândurile mele secrete deveniseră un bun comun. Ele nu erau secrete într-un mod incriminatoriu sau dezonorant, ci erau secrete în sensul că nu le dezvăluisem pentru că nu erau relevante pentru viața pe care o împărtășeam noi. Probabil că ar fi avut un efect negativ asupra vieții noastre. Toată lumea are astfel de gânduri și toată lumea știe că toată lumea le are, dar, ca printr-un acord tacit, ele nu sunt menționate și nu constituie o parte a ceea ce doi oameni au împreună. Imboldul de a-ți întinde gâtul ca să vezi o femeie frumoasă pe stradă, dorința de a fi singur, indiferența față de persoanele pe care partenerul tău le agreează și de care este atașat, tot ceea ce este făcut din obligație și nu de plăcere. Dincolo de asta, eu am prezentat o imagine a Lindei pe care ea n-o cunoștea. Ea a bănuit, probabil, că a și știut, dar în ceea ce noi aveam în comun nu s-a menționat nimic despre asta și, prin urmare, era inexistent, era mai degrabă o amenințare vagă. Pe deasupra, o mulțime de oameni aveau să citească romanul și să-și formeze propria lor imagine despre Linda. Nu o cunoșteau, asta nu conta, dar simplul gând că aceasta era imaginea pe care urmau să și-o formeze alții trebuia să fie integrată în identitatea ei. Nu numai „Așa arăt eu în ochii lui Karl Ove atunci când el este singur", ci și: „Așa văd ceilalți că mă percepe Karl Ove", și forța acestui fenomen era uriașă, mai ales pentru Linda, eram conștient de asta, pentru că și eu eram un om cu visuri și puteam să trăiesc parțial scufundat în acele visuri. Visul despre iubire, visul despre familie, visul despre o carieră profesională, visul despre rolul de autor. În carte, iubirea

era străbătută de frustrări, de viața de familie, un lanț întreg de obligații, și Linda era un personaj căruia îi reproșam că nu făcea destule și că mă împovăra cu toate limitările sale. Asta am rugat-o să citească și să aprobe.

Cum am putut să fac asta?

Adevărul este că atunci când m-am apucat de scris romanul n-aveam nimic de pierdut. De aceea l-am scris. Nu doar că eram frustrat, așa cum devine un părinte de copii mici care are foarte multe obligații și trebuie să renunțe la propriile visuri, ci eram și nefericit, mai nefericit ca oricând, și eram cu totul singur. Viața mea era absolut îngrozitoare, așa mi se părea, duceam o viață cumplită și nu eram îndeajuns de puternic, nu aveam coloană vertebrală ca s-o abandonez și să încep una nouă. M-am gândit deseori să plec, uneori chiar de mai multe ori pe zi, dar nu am putut, nu era posibil, nu suportam gândul consecințelor pe care le-ar fi avut asupra Lindei, deoarece temerea ei cea mai mare era aceea că o voi părăsi sau că voi muri. Îmi era și teamă de furia ei. Și de furia mamei sale. Și nu aș fi putut rezista în fața reproșurilor teribile, plecarea mea ar fi fost o trădare față de Linda și față de copii. Dar asta m-a determinat să scriu un roman în care să renunț la orice precauție și să descriu totul așa cum era. De abia când a fost gata de publicare mi-am dat seama ce făcusem și m-am grăbit să-l revizuiesc ca să șterg ce era mai rău. NU despre Linda, ci despre apropiații ei. Și apoi am relatat povestea noastră de dragoste, pentru că tocmai ea mă adusese în punctul în care mă aflam. Cum puteau doi oameni care se iubeau atât de tare și atât de înverșunat, doi oameni cărora de ardeau inimile, să ajungă într-o beznă ca aceasta, într-o nefericire ca a noastră? Nu viața de zi cu zi a fost cea care a condus la asta, ba din contra. Nu aveam nimic împotrivă să schimb scutece, să-i îmbrac și să-i dezbrac pe copii, să-i duc sau să-i aduc de la grădiniță, să ies în parc și să mă joc, să gătesc cina, să fac curat și să spăl haine. Ceea ce mă dobora era că nu reușeam să fac toate astea și să mai și scriu pe deasupra – timp în care nu primeam decât reproșuri, nu auzeam nimic altceva decât că nu făceam destule, și ori de câte ori doream să fac altceva îmi era interzis, pentru că ea nu putea să rămână singură cu copiii. Îmi jignea mama, fratele și prietenii și putea să fie atât de antipatică față de ei, încât eram sfâșiat în bucăți de aceste conflicte de loialitate. Dar ceea ce era de-a

dreptul înnebunitor era că percepția ei despre cele întâmplate era fix opusul a ceea ce se întâmplase de fapt, și aceea era imaginea conform căreia noi trăiam. În acea imagine proiectată de Linda ea însăși era cheia de boltă a familiei, cea care susținea totul și care se sacrifica. Inclusiv când eram în baie și făceam șmotru și frecam, ea stătea și se uita la mine și nu ezita să mă critice pentru că eram exagerat de meticulos, spunându-mi că niciodată n-aveam să termin dacă o țineam în ritmul ăla și că ea păstra singură ordinea în casă, chiar dacă nu făcea curat pe nicăieri. Inclusiv atunci când trebuia să ies cu două cărucioare până la grădiniță și să-l iau și pe John cu mine pentru că ea era „obosită" și voia să mai doarmă puțin, și eu tocmai ce-mi rupsesem clavicula cu trei zile în urmă, tot ea era cea care făcea totul cu copiii și ea era cea extenuată. Stătea adesea în pat și putea să rămână în pat zile în șir, întotdeauna o durea ceva, fie gâtul, și atunci nu putea să facă absolut nimic, fie burta, fie capul, era același lucru, ea era bolnavă și eu trebuia să fac totul în zilele acelea. Eu nu eram niciodată bolnav. Și când am fost bolnav, ea n-a recunoscut niciodată. Odată am avut febră de patruzeci de grade, și ea mi-a spus că mă întinsesem în pat pentru un fleac, și că asta este tipic masculin, și că ea întotdeauna a suportat nimicurile de acest gen fără probleme. M-am uitat la ea cu gura căscată. Ce fel de nebunie mai era și asta? Trăiam într-o lume întoarsă cu susul în jos? Afirmația aceea, că eu, care nu mă îmbolnăveam niciodată, m-am lăsat doborât de un fleac, în timp ce ea, care avea un prag de suportabilitate atât de redus, niciodată nu stătea în pat, fusese atât de revoltătoare, încât m-a lăsat fără cuvinte. Clocotind de mânie, m-am târât cu ultimele forțe la grădiniță cu Vanja, abia mă mai țineam pe picioare, asta se petrecea la Stockholm, și aproape toată ziua am zăcut febril la birou. Dacă se strica ceva în casă, sau dacă un banal bec se ardea, niciodată nu se repara și nu se schimba, decât dacă o făceam eu. Eu n-aveam decât să fac curat în toată casa într-o sâmbătă dimineață și să am grijă și de copii, dar dacă Linda stătea cu copiii și eu făceam curățenie, ea se plângea că tot greul cădea pe umerii ei și că mie îmi reveneau așa de puține de făcut. Eu cumpăram întotdeauna mâncare, eu mă târam cu toți trei copiii și căram patru sau cinci plase pline, pentru că trebuia să economisesc timp ca să pot să scriu, și la fel procedam cu toate, neavând nici un minut de răgaz, pentru că după ce făceam totul în

casă și terminam și cu copiii, trebuia să scriu, exceptând minutele de pe balcon, când stăteam singur și fumam, dar și pentru aceste mici pauze mă acuza, pentru că ea niciodată nu-și lua astfel de pauze. Concepea acest interval de timp în care scriam drept orele mele, timpul meu liber, ceva ce foloseam pentru mine însumi, și când ieșeam din birou trebuia să continui să fac absolut totul, pentru ca ea să-și poată lua câteva ore pentru sine. Nu scria atunci când ar fi putut să scrie, nu avea nici un loc de muncă, și chiar dacă vorbea mult despre găsirea unei slujbe, nu făcea nimic concret în această privință. Nu mă deranja asta, pentru că atunci când scria, scria cu toată ființa, și strălucit, și asta era de-ajuns pentru mine. Problema era că se vedea pe sine drept o persoană care muncea fără încetare și din cauza asta era mereu obosită, în timp ce eu nu mă gândeam decât la mine și nu făceam niciodată nimic. Era o nebunie totală, pentru că n-am reușit să corectez această imagine, și dacă încercam, ea nu spunea decât că eu nu o „vedeam" și nu vedeam nimic din ceea ce făcea, și că era tipic masculin, femeile fac totul, dar în mod imperceptibil, în timp ce gesturile cele mai mărunte ale bărbaților sunt vizibile. N-aveam cum să modific această imagine. Vedeam ce făcea ea cu copiii, asta e cert, dar și eu făceam fix același lucru, plus tot restul. Ea îmi reproșa că n-o iubeam îndeajuns de tare și că eram egoist și puneam scrisul mai presus de viața de familie. Scriam în jur de cinci ore zilnic, în timp ce copiii erau la grădiniță, și nu scriam deloc sâmbătă și duminică, pentru că era absolut interzis, în realitate lucram cel mai puțin la ceea ce ne aducea venituri, lucrând însă la cotă maximă la tot restul. Asta a durat mai mulți ani. Nu mai suportam, dar nu aveam de ales, trebuia să suport dacă nu voiam ca totul să se facă praf și pulbere. Când și când ajungeam în punctul în care explodam. I-am spus prima dată că nu mai puteam s-o țin așa și că voiam s-o părăsesc în vara în care ne-am mutat la Malmö. Stătuserăm câteva săptămâni la țară, la mama ei și la soțul acesteia, eu făceam naveta de acolo până în oraș în fiecare dimineață și lucram la traducerea Bibliei, veneam înapoi după-amiaza, în timp ce Linda împreună cu Vanja și Heidi stăteau la mama Lindei. Într-o seară nu m-am întors acasă, ci am ieșit cu Geir A., Linda n-a protestat, ne-am dus la Södra Teatern, pe terasa de acolo, și eu m-am îmbătat atât de tare, încât n-am reușit să mă sui în trenul cu care anunțasem că vin. La ora

două, când am ajuns, ea era furioasă și a făcut scandal. Eram atât de disperat, încât am început să plâng. Am urlat că nu mai vreau. „Nu mai vreau, Linda! Nu mai rezist, pur și simplu! Nu mai pot. Eu plec. Și plec chiar acum." După ce i-am spus asta, m-am dus în camera noastră, mi-am aruncat hainele în geamantan, l-am închis, l-am cărat jos și am pornit pe drumul forestier, în timp ce Linda îmi striga să nu plec, să n-o părăsesc. „Te rog, nu pleca, nu pleca!" Chipul ei plâns și promisiunea ei că va încerca să se schimbe m-au făcut să pun jos geamantanul și să rămân. Peste câteva zile doar, când urma să ne mutăm, eu am împachetat totul în cutii de carton timp de treizeci și două de ore, și am terminat cu o jumătate de oră înainte de sosirea mașinii de transport, în timp ce Linda stătuse acasă la Helena. După aceea am luat cu toții trenul.

Acea toamnă a fost cea mai frumoasă dintre toate câte petrecuserăm împreună. Un nou oraș, un nou apartament, cerul deschis și frumoasa vară târzie, toate acestea au contribuit, dar poate că a contat și faptul că adâncurile îndoielilor mele i se arătaseră Lindei, și atunci relația noastră a devenit mai deschisă, spațiul a devenit mai generos; după o jumătate de an era limpede că așteptam din nou un copil, și toate au fost bune și frumoase, până când, atunci când pentru amândoi picătura a umplut paharul, am revenit la starea de dinainte. Ne certam și strigam, aceea era modalitatea ei de a rezolva lucrurile, și eu trebuia s-o înfrunt, și astfel drumul în spirală ne-a condus iarăși în jos. Eu am devenit rece, nepăsător, făceam totul doar din obligație, îmi vărsam frustrarea asupra ei, eram ironic, sarcastic, până când ea se sătura și făcea o criză de nervi, ceva ce pentru mine era cel mai înspăimântător lucru. Nu era tot timpul așa, aveam și zile mai bune, și ori de câte ori primeam musafiri sau mergeam în vizită ne regăseam stând unul lângă celălalt, aceștia eram noi doi, și vălul de întuneric care trona deasupra noastră se ridica, scoțându-ne la iveală sufletele pereche. Aveam și copiii, pe care amândoi îi iubeam mai presus de orice și-i vedeam aproape la fel; vedeam aceleași lucruri, gândeam aceleași lucruri, simțeam în același mod. Dar dizarmonia dintre noi se răsfrângea și asupra lor, asta e sigur, pentru că, deși ne abțineam să ne certăm de față cu ei, și când eram extrem de furios pe ea îmi mușcam limba și nu ziceam nimic, mă descărcam asupra copiilor. Dacă Linda stătea întinsă pe canapea și-mi zicea să-i scot

afară, nu era nevoie ca ei să fie prea neascultători ca să încep să strig, clocotind de furie, ori să-i zgâlțâi. La un moment dat, când eu și Linda țipam unul la altul în bucătărie, i-am văzut pe cei trei în pragul ușii, înșirați în ordinea înălțimii. Ne-am potolit imediat, dar Vanja a intrat și a reconstituit scena de mai devreme. Tata a strigat și a lovit în masă acolo, mama a strigat și a dat cu cana de pământ acolo. Linda și cu mine ne-am privit, ea era complet lividă, și atunci am înțeles amândoi ce impact avea atitudinea noastră asupra copiilor. Situația nu mai putea continua în felul acesta, și totuși a continuat. Singurul motiv pentru care am putut scrie despre asta a fost acela că ajunsesem într-un punct în care nu mai aveam nimic de pierdut. Nu avea nici o importanță că Linda urma să-mi citească textul; n-avea decât să facă ce poftea. Dacă voia să plece, n-avea decât să plece. Nu-mi păsa nici cât negru sub unghie. Mă trezeam nefericit, treceam peste zi nefericit, mă culcam nefericit. Dacă aș fi putut să am o oră, o zi, o săptămână, o lună, un an singur, totul s-ar fi rezolvat, eram convins de asta. Mă refer la mine, pentru mine s-ar fi rezolvat, nu și pentru ea. Pentru Linda nu ar fi fost bine, asta știam. Simpla idee de a pleca îmi trezea mustrări de conștiință, și nutrind aceste gânduri duceam o viață dublă. În plus, mă temeam de asta, de furia și de spaima pe care le-ar fi generat plecarea mea. Lindei îi era teamă, suferea de anxietate, iar eu uram în așa măsură orice stare conflictuală, încât preferam să trăiesc în nefericire decât să spun lucrurilor pe nume. Imediat ce vântul își schimba direcția ne simțeam bine, „o iubesc", mă gândeam, poate că fusese doar o problemă de moment și totul avea să treacă. Atunci când a murit tatăl Lindei eram atât de stors de vlagă, încât n-am putut să-i ofer sprijinul de care avea nevoie. Am dăruit totul acestui roman și copiilor, și ei nu i-am dat nimic.

Dar apoi situația s-a răsturnat, cineva s-a întors împotriva mea și m-a atacat. A fost de parcă tot sufletul meu s-ar fi aflat în pericol, și am simțit că-mi fugea pământul de sub picioare. Amenințarea era externă, și pentru a putea să-i țin piept, mi-am mobilizat resursele interioare, din propria mea viață, Linda, Vanja, Heidi și John, și am prins forțe proaspete. Am înțeles ce aveam. Am înțeles cine erau ei pentru mine. Am văzut-o pe Linda așa cum era ea, și i-am văzut pe copii așa cum erau. Mi-am văzut familia. Nu voiam să-mi pierd familia. Nu voiam s-o pierd pe Linda. Ea era totul pentru mine. Și ea

mă ținea în viață. Atunci când voiam să întorc spatele vieții, atunci când voiam să mă retrag și să dispar din lume, Linda se agăța de mine, nu mi-era îngăduit să fac asta pentru că trebuia să fiu acolo pentru ea, în mijlocul vieții. Trebuia să fiu acolo pentru copii, tot în miezul vieții. Aveam nevoie de Linda și aveam nevoie de copii, pentru că ei mă făceau să mă simt un om întreg. Și ea avea nevoie de mine, și copiii aveau nevoie de mine.

Acesta era contextul atunci când ne-am întors de la Praga, în acea toamnă care a transformat radical totul, și eu i-am dat Lindei manuscrisul. Pe vremea când îl scrisesem nu aveam nimic de pierdut, acum, în momentul în care ea îl citea, riscam să pierd totul.

Linda urma să meargă la Stockholm ca să vadă o expoziție de acolo, lua trenul dimineața și se întorcea a doua zi dimineață. Cu o seară înainte stătusem pe gânduri dacă să elimin pasajele care ar fi putut s-o rănească mai tare, ar fi fost ușor să fac asta și romanul n-ar fi avut de suferit, dar în același timp mi-am spus că trebuia să fie veridic, pentru că altfel ar fi fost complet lipsit de sens. Voiam să-i arăt textul deoarece era adevărat. Ceea ce transforma rugămintea de a-l citi într-un gest absolut inuman era faptul că acel adevăr nu-i era adresat sub forma unei scrisori care să cadă exclusiv sub privirile ei, ci făcea parte dintr-un roman care urma să cadă sub privirile tuturor cititorilor. Teama și vina îmi apăsau pieptul cu presiunea apelor zăgăzuite de un baraj. Am încercat să atenuez impactul spunându-i Lindei că erau multe lucruri îngrozitoare în carte și că avea să se supere, dar că nu le scrisesem cu rea intenție. Ea mi-a zâmbit, mi-a spus că va suporta și că nu era nici un pericol. A pus manuscrisul în poșetă, ne-a dat tuturor câte un pupic, mi-a spus încă o dată că nu trebuie să mă îngrijorez și că totul va fi bine, apoi a ieșit pe coridor, a închis ușa și a dispărut. Am ieșit pe terasă și am fumat o țigară, m-am dus în birou și am scris la cel de-al treilea volum, am coborât la tutungerie și mi-am cumpărat țigări, m-am așezat la birou și am mai scris o vreme, dar ideea că Linda citea romanul mă ținea ca pe jar, nu mai puteam să fac altceva, și mi se părea și mai grav faptul că citea fără să aibă parte de explicații, așa că i-am format numărul. Trecuse o oră de când plecase. A răspuns imediat. Am simțit din vocea ei că era tristă. Mi-a spus că era în tren și că se apucase de citit. A spus

că era bună cartea, că era cumplit pentru ea s-o citească, dar că reușea să continue. Eu i-am spus că fusesem frustrat, dar că nu mai eram. Ea mi-a răspuns: „Adio, romantism!" Apoi a adăugat: „Un lucru e cert, toate iluziile despre relația noastră au dispărut în momentul ăsta" Vocea ei era inexpresivă când a rostit aceste cuvinte și avea o notă de asprime, de parcă și-ar fi spus sieși că trebuia să reziste. „Îmi pare rău, Linda", i-am zis. „Și mie îmi pare rău", mi-a răspuns ea. „Dar lucrurile nu se înrăutățesc de aici încolo, sper." „ Ba da. Tocmai asta voiam să explic." „Am să rezist", mi-a spus ea. „Da", i-am răspuns. „Acum am să închid telefonul", mi-a zis. „Da, vorbim mai târziu", i-am spus eu.

Am mâncat, am scris, am stat pe balon și am fumat, am spălat câteva rufe, am mai scris puțin, și apoi n-am mai avut răbdare să aștept și am sunat-o. Plânsese, mi-a spus, dar acum trenul ajungea la Stockholm și era bucuroasă s-o revadă pe Helena, poate o bucura și faptul că avea să se gândească la altceva preț de câteva ore. Am închis, m-am dus să iau copiii, le-am făcut de mâncare, ei s-au uitat la emisiunea TV pentru copii, i-am spălat pe dinți, le-am îmbrăcat în pijamale și le-am citit, apoi, nu mult după ce au adormit, m-am culcat și eu. I-am dus la grădiniță a doua zi, am scris, am vorbit cu Linda la telefon, ea era pe drum spre casă, tocmai terminase de citit descrierea începutului relației noastre și vocea ei părea să fie mai veselă. I-am spus că partea cea mai urâtă de abia acum urma și că trebuia să-și adune tot curajul. Ea nu m-a crezut, așa am simțit din glasul ei, pentru că părea să zâmbească atunci când mi-a spus că așa va face.

M-a sunat după o oră.

– Ce s-a întâmplat în Gotland? a țipat ea.

– Doar ceea ce scrie acolo, i-am zis.

– Ce-ai făcut?

– Scrie totul acolo. Am bătut la acea ușă.

– Cine era aia? De ce ai făcut asta?

– Eram beat.

– Când s-a întâmplat asta? Îmi amintesc când a fost. Eu eram acasă cu copiii. Heidi era bolnavă. Cum ai putut să faci așa ceva? Cum ai putut? Cine era?

– Nu contează.

– De ce nu mi-ai spus?

– Înțelegi și tu de ce.

– Cum ai putut să scrii asta într-un roman și să mă lași să citesc totul de acolo?

– Nu știu. Așa a fost să fie.

– Nu, nu mai vreau să vorbesc cu tine.

Mi-a închis. După câteva minute m-a sunat din nou.

– Cine era? Vreau să știu cine era.

– Nu știu nici eu cum o cheamă, Linda. Nu s-a întâmplat nimic.

– Te-ai dus la casa ei și ai bătut toată noaptea la ușă.

– Da, îmi pare rău, dar așa s-a întâmplat.

– Heidi era bolnavă. Eu eram complet singură.

– Da, așa a fost.

A închis. Am ieșit pe terasă, am fumat, am intrat din nou, m-am plimbat încoace și încolo prin apartament, ținând mereu telefonul în mână. Am citit puțin pe internet, am ieșit ca să mai fumez, am stat în fața geamului din sufragerie și m-am uitat la hotel, am intrat și am căutat pe internet, am ieșit și am fumat, m-am plimbat dintr-o cameră într-alta, m-am oprit într-un final în camera copiilor, nevinovăția acelui loc speram să-mi facă bine, dar nu a fost așa, totul s-a înrăutățit, așa că am ieșit pe terasă din nou. Nu-mi trecea prin minte nici o idee, nici măcar una.

M-a sunat din nou chiar înainte să plec după copii. Era mai calmă. Citise totul, așa mi-a spus. „Ce ne facem?" m-a întrebat printre suspine. „Ce ne facem acum, Karl Ove?" Și brusc mi s-a frânt inima. Am izbucnit în hohote de plâns. I-am spus: „Nu știu" Plângeam. I-am spus: „Nu știu, Linda. Nu știu"

O oră mai târziu, mă aflam în bucătărie și prăjeam chiftele de pește atunci când s-a auzit sunetul liftului de pe hol, am avut impresia că va urca până la ultimul etaj și le-am strigat copiilor să se ducă să vadă dacă nu cumva a sosit mama. Nici n-a trebuit să mă rog de ei, pentru că le fusese dor de ea, așa cum li se făcea dor de ea ori de câte ori pleca, și acum stăteau în antreu și o așteptau în momentul în care s-a deschis ușa. S-au lipit de ea, ea a îngenuncheat și i-a îmbrățișat unul câte unul, i-a mângâiat pe spate în timp ce mă străpungea cu privirea. Avea fața plânsă și palidă, și totuși era plină de căldură atunci când s-a întors către copii. Ei n-au băgat de seamă privirea cu care m-a străfulgerat.

„Uite ce-ai făcut", asta părea să spună acea privire.

„Uită-te ce avem noi, și acum tu ești pe cale să distrugi totul", asta îmi spunea privirea din ochii ei.

Copiii au stat lipiți de mama lor în timp ce ea și-a dat jos pantofii și geaca și și-a pus valijoara lângă perete. Am așezat masa, am mâncat, nu ne-am spus nimic, dialogul s-a desfășurat între copii și noi. Ei erau entuziasmați și fericiți că se întorsese. După aceea ne-am dus în camera de zi și ne-am uitat la emisiunea pentru copii împreună cu ei. În cele din urmă, ea s-a uitat la mine și mi-a spus:

– *The knife.*

Nu priceam la ce se referă. Uneori vorbea în engleză atunci când nu voia să înțeleagă cei mici. Eu niciodată n-am reușit s-o fac, de altfel nici nu-mi plăcea. Acum nu la asta îmi stătea mie gândul, ci doar la chipul ei palid și la ochii ei plânși, care aveau o anume legătură cu un cuțit.

– În roman, mi-a spus ea. *The knife.*

– Ce înseamnă asta, mami? a întrebat-o Vanja.

– Acum vorbesc puțin cu tati, scumpo. Este vorba despre ceva ce-a scris.

Un cuțit? Ce fel de cuțit? Scrisesem eu despre un cuțit?

– Ce vrei să spui? am zis eu mirat.

– Cel pe care l-ai primit de la Geir. Nimeni nu primește așa ceva decât dacă va fi folosit. Un pistol din actul întâi va trage în ultimul act.

Geir? Eram confuz. Ce avea de-a face cadoul lui cu cartea mea?

– Ce pistol? a întrebat Vanja curioasă.

– Vorbim despre o piesă de teatru, am lămurit-o eu.

– Cam ca o piesă de teatru, așa ceva, a adăugat Linda.

După ce s-a terminat emisiunea, ea le-a citit copiilor. Eu am stat pe terasă cu sufletul înghețat. După ce adormeau copiii trebuia să discutăm. Îi simțise mânia înăbușită și știam că avea să-i dea frâu liber odată ce copiii dormeau.

Nu mai puteam să stau acolo, pe balcon. Nu voiam ca ea să iasă și să creadă că mă relaxam nepăsător. Așa că m-am ridicat și am intrat în cameră, m-am așezat pe canapea, am auzit-o urându-le noapte bună, i-am auzit pe ei rugând-o să nu plece, nu erau obosiți și nu le era somn. Răsuna întreg apartamentul, Vanja era cea care stătea pe spate și bătea cu călcâiele în perete.

Linda s-a dus la bucătărie. A dat drumul la apă, a deschis un dulăpior, și mi-am dat seama că voia să facă ceai. Imediat după aceea s-a auzit sunetul fierbătorului. Apoi a venit în cameră cu o cană mare în mână și s-a așezat pe canapea, în celălalt capăt al mesei. M-a țintuit cu privirea. Simțeam că mi se face rău.

– La ce te-ai referit cu cuțitul? am întrebat-o.

– Ți l-a dat ca să mă înjunghii pe mine. Geir vrea să scape de mine. Nu înțelegi? El este un vampir. Nu are viață personală. Trăiește prin tine. Crezi că întâmplător ți-a dat cadou un cuțit?

– Atâta a știut și el să cumpere, i-am zis.

Ea a pufnit.

– Nu este vorba despre Geir, i-am spus peste câteva clipe. Este vorba despre noi doi.

– Dar el pare să atârne deasupra capetelor noastre, a ripostat ea.

– Nu. El este singurul om la care mă pot duce în afara familiei. El este pentru mine ceea ce Helena este pentru tine.

– Noi nu vorbim așa cum faceți voi. Eu îi povestesc doar lucruri frumoase despre tine. Niciodată n-am spus altceva.

La asta n-am răspuns. Mi-am lăsat privirea în pământ. Ea și-a dus cana de ceai la buze și a băut. Se uita țintă la mine.

Trebuia s-o întreb ceva. Ceva despre care nu spusese nimic.

– Ce se întâmplă dacă îl public? am întrebat-o.

– Publică-l, bineînțeles. Este o carte reușită. Îmi dau seama de asta. Dacă n-ar fi fost un roman bun, ți-aș fi zis. Dar este bun.

– Vrei să scot ceva din el?

– Nu, sau ba da. Un lucru. Ai scris acolo că Bergman m-a mângâiat pe cap și mi-a spus că sunt un copil frumos. Asta este ceva atât de jenant, încât nu trebuie să apară.

– Altceva?

– Există câteva greșeli și neînțelegeri, dar de acelea ne putem ocupa mai târziu. Cam atât ar fi.

A pus cana pe masă și s-a uitat la ușa balconului, unde vălul nopții coborâse mai jos.

– Cine a fost aceea?

– Care aceea? am întrebat, deși știam la ce se referea.

– Cea din Gotland. Cum o cheamă? Cum arăta?

– Nu începe, n-o să iasă nimic bun din asta. Nu știu cum o chema. Eram beat. Nu mă controlam.

– Și ai făcut așa ceva? În timp ce eu eram acasă cu Vanja și Heidi, iar Heidi era bolnavă? Am avut încredere în tine.

– Știu asta, i-am spus. Îmi pare rău.

Ea și-a întors capul înspre ușă. Apoi s-a ridicat brusc. Avea ochii plini de furie sau de spaimă, sau de ambele.

– Nu pot să stau aici. Nu pot să stau cu tine. Nu pot. Mă duc la Jenny. Duci tu copiii mâine-dimineață.

– Bine, i-am spus.

– Nu-mi vine să cred că ai făcut asta! S-a dus ca vântul pe coridor, și-a luat geaca, s-a aplecat și și-a luat încălțările. Din cauza nerăbdării îi tremurau mâinile în timp ce se lega la șireturi. Te sun eu, mi-a zis.

Și apoi a plecat.

Jenny era designer de costume și scenograf. Copiii ei mergeau la aceeași grădiniță ca ai noștri, acolo o cunoscuserăm, și apoi Linda se împrietenise cu ea. Locuia într-o casă cu curte, la o oarecare distanță de centru, casă pe care o cumpărase împreună cu o prietenă, și Linda putea să meargă acolo oricând ca să scrie dacă dorea. Mai făcea asta uneori. Când simțea nevoia să ia o pauză, i se întâmpla chiar să rămână peste noapte. De aceea, a doua zi, când m-au întrebat copiii unde este mama și eu le-am spus că a plecat la Jenny devreme dimineața, lor nu li s-a părut nimic ciudat. Am ieșit din casă târziu, deoarece a fost una dintre acele dimineți în care totul a mers greu, și când în sfârșit am ajuns pe stradă și urma să traversăm, am văzut-o pe Linda venind înspre noi pe partea opusă, în mijlocul grupului de oameni care așteptau autobuzul. Arăta epuizată și vlăguită. Încă nu ne reperase, ne-a zărit abia când s-a făcut verde la semafor și am început să traversăm, iar atunci a părut șocată să ne vadă. A fost de parcă ar fi murit. Copiii au văzut-o, Vanja și Heidi s-au desprins de cărucior și au fugit înspre ea, John și-a ridicat mânuțele în aer.

– Credeam că sunteți la grădiniță, a spus ea fără să se uite la mine. Nu m-am așteptat să vă întâlnesc aici.

– Unde ai fost, mami? a întrebat-o Vanja. Ai fost la Jenny?

Ea a încuviințat.

– Merg până acasă doar ca să iau ceva de acolo.

Apoi s-a îndreptat de spate și s-a uitat pentru prima dată la mine.

– Te găsesc acasă când mă întorc? am întrebat-o.

A scuturat din cap.

– Pot să te sun atunci?

– Te sun eu mai târziu.

– Bine atunci. Pa!

– Pa, pa! a spus ea și am pornit fiecare pe drumurile noastre, eu și copiii înspre grădiniță, ea înspre apartament.

A venit seara, după ce copiii se culcaseră. Eu am făcut ceai pentru amândoi și ne-am așezat în sufragerie. Chiar dacă disperarea mea era în continuare prezentă, nu se mai afla atât de aproape de suprafață așa cum fusese. Sufletul meu era înghețat, ca de fiecare dată când mă găsesc în situații de criză, atunci când totul mi se pare că a fost mistuit de flăcări și tot ceea ce rămâne sunt sentimentele, complet scăpate de sub control. A fi într-o criză înseamnă să te afli în centru, pentru că atunci când totul este în joc, totul devine esențial. Acum era o asemenea situație de criză. Eram doar noi doi, ea și cu mine, nimic altceva nu mai conta.

Nu știam ce să-i spun. Ne-am băut ceaiurile în tăcere. Ne-am uitat unul la altul, apoi ne-am lăsat privirile în pământ.

– Cum te simți? am întrebat-o.

– Mă simt mai bine, mi-a răspuns ea.

– Trebuie să discutăm.

– Așa e.

– Trebuie să vorbim serios. Fără să ne prefacem.

Linda a încuviințat din cap.

– M-am simțit absolut îngrozitor, i-am spus.

– Știu asta, mi-a confirmat ea.

– Îmi pare rău că ai fost nevoită să citești despre asta într-un roman. Dar nu romanul e important acum, ci viața. Despre asta trebuie să vorbim. Nu putem să continuăm așa. Nu merge. Și noi nu reușim să ducem totul în ritmul ăsta.

– Nu, nu putem. Știu.

– Nu numai de dragul copiilor, ci și pentru noi. Niciodată n-am fost atât de străini unul de altul. Îți amintești cum era atunci când ne-am cunoscut? Îți amintești cât de fantastic era?

– Și mie îmi este dor de asta. Și mie mi-e dor de acele vremuri.

– Dar acum ne aflăm într-un alt punct. Tu îmi spui: „Adio, romantism!", dar nu despre romantism e vorba aici. E vorba despre această viață. Asta e tot ce avem. Și trebuie să încercăm să ne-o facem cât de bună se poate.

M-am ridicat și m-am așezat lângă ea. Am îmbrățișat-o. Ea plângea în hohote. Și eu plângeam. Am ieșit pe balcon și am stat pe întuneric, ea și-a aprins o țigară, se părea că se reapucase de fumat, mi-am aprins o țigară și eu. Ne-am dus în dormitor. Am stat acolo toată noaptea, cu lumina slabă care pătrundea din hol. Eu stăteam cu spatele la perete și mă uitam fix în semiîntuneric, ea stătea întinsă lângă mine. Am atins toate subiectele despre care trebuia să discutăm. Am fost complet sinceri. A fost de parcă tot ceea ce clădiserăm între noi, toate concepțiile, ideile, visurile, dorințele și speranțele, totul căzuse în lături, rămânând doar esențialul, acela despre care am discutat. Ea și cu mine. Cine suntem unul pentru celălalt. Ne-am simțit ca atunci când stătuserăm întinși unul lângă altul în micuțul apartament din Bastugatan din Stockholm, când povestiserăm și ascultaserăm muzică și fuseserăm complet deschiși, complet goi, complet sinceri, pentru că nu era nimic de ascuns, nu doar că ne aveam unul pe altul, ci ne și doream reciproc. Eu o doream pe ea, iar ea pe mine. Acolo nu ne mai puteam întoarce niciodată, acum ne aflam altundeva, dar poate că acest nou loc era mai bun, mai împlinit, pentru că aveam copiii, alcătuiam o familie, totul era real, aceștia eram noi, și nu aveam nevoie de nici un vis interpus între noi și viață. Ea trebuia să mă accepte așa cum eram. Trebuia să mă lase în pace. Trebuia să aibă încredere că și eu îmi doream pentru ea ce era mai bun. Iar eu trebuia s-o sprijin, pentru că nici ea nu mai rezista astfel, se pierduse pe sine, alunecase în beznă, unde nu mai distingea ce fusese înainte și nici ce urma, nu mai distingea cine erau copiii, cine era ea și cine eram eu.

M-am liniștit. Ce a fost a fost. Nu era nici un pericol. Mă simțeam din nou ca atunci când ne-am cunoscut. Atunci așa mă simțeam. Atunci nu existau nici un fel de tensiuni și eram complet liberi. Totul era deschis în fața noastră. De atunci făcuserăm ceea ce planificaserăm cu atâta ardoare. Ne creaserăm o familie, aveam copii, și era de neînțeles că tocmai asta rupsese legătura dintre noi. Dar așa se întâmplase. Am stat întinși pe pat și am povestit toată noaptea,

și când a venit dimineața, ea s-a întors la Jenny. Mai avea nevoie de un răgaz ca să se gândească. Pe la ora douăsprezece m-a sunat și mi-a spus că-mi trimisese o scrisoare. Am coborât la internet café-ul de jos, pentru că acasă tot n-aveam conexiune la internet, și am citit e-mailul acolo, în semiîntunericul dintre ecranele luminoase și strigătele celor care jucau jocuri de strategie.

„Dragul meu Karl Ove. Simt de parcă asta e tot ce pot să spun. Este de parcă cineva a murit. Să fiu oare eu aceea? Oare am murit? Persoana care am fost.

Tu mi-ai spus atât de des să-mi trăiesc viața.

Știu că ai dreptate. Îmi este atât de frică!

Știi cât mi-e de frică.

Îmi spui că nu vrei ca tu să fii totul pentru mine. Întrevăd calea pe care s-o apuc și îmi este frică. Sunt pe fundul prăpastiei și știu că trebuie să încep să trăiesc.

Nu știu nimic despre viața aceasta.

Mă văd pe mine împreună cu copiii. Mă văd pe mine mergând cu bicicleta în vânt. Mă văd abandonând lucrurile înainte de vreme. Ne văd pe noi doi serile. Trebuie să-mi iau ochii de la tine și să fac ceea ce vreau să fac. Nu știu ce vreau. Nu știu ce este bine pentru mine. Știu că trebuie să mă realizez cumva.

Vreau să fotografiez copiii. Dezordinea din apartament. Vreau să fac ceva împreună cu copiii.

Tu spui că trebuie să ne acceptăm reciproc totalmente. Știu că ai dreptate. În adâncul sufletului meu aud o voce limpede. Vreau să-l jelesc în liniște pe copilul care am fost. Acum vreau să fiu adult. De ce mă cuprinde o jale nesfârșită când te văd încercând să dobori acea ușă?

Te iubesc. Te iubesc la infinit. Și știu că este greu să cari toată acea iubire și tot acel dor. Nu vreau decât să te iubesc într-un mod în care să ne fie bine nouă. Știu că trebuie să-ți dau drumul. Îți dau drumul, Karl Ove. Te iubesc atât de mult. Tu și copiii sunteți minunea care mi s-a întâmplat."

Când a venit acasă în după-amiaza aceea, am gătit și am mâncat ca de obicei și m-am simțit de parcă ar fi trecut un an peste noi în răstimpul acelor două zile. Eu eram epuizat complet, și ea era la fel,

dar în același timp simțeam un fior pe care-l cunoșteam prea bine: era fericire. Ori de câte ori simțisem acel fior, încercasem să-l reprim, deoarece un lucru am învățat în acești patruzeci de ani de viață: disperarea este mult mai ușor de suportat decât speranța.

Toată toamna anului 2009 și toată primăvara anului 2010 a fost așa, iar dacă acele două zile au fost cât un an, atunci acel an a fost cât zece. Mi s-au publicat trei romane în toamna aceea, și două în primăvara următoare. Toate au trebuit redactate, a trebuit să li se facă marketing, trei dintre ele trebuiau scrise, în același timp nu puteam s-o las pe Linda să ducă tot greul de acasă, deci soluția a fost să scriu repede, să-mi impun o cotă de zece pagini pe zi, și dacă cumva cu o oră înainte de a pleca după copii scrisesem șase pagini, trebuia să scriu încă patru în ora aceea care-mi rămăsese și apoi să merg după ei. A funcționat bine, îmi plăcea sentimentul că mereu se petrecea ceva nou și că nu știam cum avea să se încheie povestea. Presiunea de a scrie atât de mult a fost cea care a făcut posibil acest lucru, și deși nu-mi plăcea ceea ce scriam, îmi plăcea situația în ansamblu, totul era deschis și nu exista nici un portar care să-mi stea în cale. Presiunea din partea presei creștea de la o zi la alta, îmi era din ce în ce mai greu să-i fac față, dar dacă o ignoram complet și dacă-i instruiam pe toți cei din jur să nu sufle o vorbă despre ce scriau ziarele, nici măcar să nu facă o aluzie la asta, atunci problema se rezolva de la sine. Dacă totuși o făceau, în ciuda instrucțiunilor mele, era o tortură pentru mine, cum a fost de exemplu să văd că fostul meu profesor comentase despre cartea în care era și el menționat. Am citit în *Weekendavisen* că vorbele lui fuseseră publicate la rubrica de comentarii. Furtuna mediatică abia începuse atunci când ne-am întors de la Praga. Primul volum, care fusese doar în atenția criticii literare, era disecat acum în toate celelalte secțiuni ale ziarelor, și în vreme ce criticii îl citiseră ca pe un roman cu materiale din realitate și nu se legaseră deloc de faptul că oamenii despre care scrisesem nu erau doar personaje într-un roman, ci existau în realitate, jurnaliștii au început să-și dea seama de posibilele consecințe ale acestei dimensiuni, mai ales după ce subiectul fusese tratat pe larg în *Bergens Tidende*, care nu doar că-l intervievase pe unchiul meu, și condamnase cartea într-un articol semnat de șeful secției de cultură, Jan H. Landro. Marți l-am

sunat pe Geir Gulliksen, și la finele discuției el mi-a spus că urma să participe la o dezbatere cu Landro despre romanul meu, la știrile culturale de la postul P2. L-am sunat după aceea ca să-l întreb cum mersese emisiunea. Mi-a spus că totul a decurs bine, dar că a fost o experiență bizară. Landro nu a dat nici un exemplu concret atunci când a pomenit greșelile din text, cu o singură excepție, care avea o oarecare încărcătură emoțională pentru că leza o persoană, dar care din punct de vedere etic și juridic era nesemnificativă: scrisesem undeva că pe la douăzeci de ani avusesem o iubită pe care n-o iubeam. „Cum o să se simtă ea atunci când o să citească romanul?" spusese Landro, după cum mi-a relatat Geir. „Dar ea este anonimă", îi răspunsese Geir. „Nu i se pomenește numele! Dacă un scriitor nu poate să spună că a fost cu o femeie în urmă cu douăzeci de ani, dar că nu a iubit-o pe respectiva atunci, în condițiile în care nu-i face public numele, ce se va alege de literatura norvegiană? Cu siguranță va decădea." Cam asta mi-a relatat că-i răspunsese.

– Dar de ce Landro nu a pomenit nimic despre familie? Eu credeam că asta era toată ideea. L-au intervievat pe unchiul tău și, bazându-se pe reacția lui, te condamnă pe tine.

– Cred că știu de ce, i-am zis.

– Spune-mi și mie, m-a rugat Geir.

– Am primit copia unui e-mail astăzi, am început eu să-i povestesc. Gunnar l-a trimis către *Bergens Tidende* la ora două ca să le mulțumească pentru modul în care au gestionat situația. Eu sunt convins că Lando îl citise înainte de a se întâlni cu tine. Altă explicație nu văd. Până acum au comunicat cu Gunnar telefonic. Și Berdahl la fel. Iar la telefon Gunnar este rațional și vorbește clar. Însă când scrie pare să se piardă cu firea. Landro probabil că și-a dat seama brusc cui îi lua apărarea de fapt. De fapt, el nici nu poate să facă așa ceva, deoarece Gunnar le va servi pe tavă toată teoria lui despre clanul Hatløy, familia din partea mamei mele.

– Serios? s-a mirat Geir.

– Deci au preferat principiile, am conchis eu. O să-ți redirecționez e-mailul. El l-a trimis doar către mine, mama și Yngve, precum și lui Tønder și lui Landro, nu și editurii.

– Trimite-mi-l și mie, Karl Ove, mi-a spus Geir. Ne auzim mai târziu.

Ingrid, mama Lindei, a venit în toamna aceea ca să ne ajute, deoarece se întâmplau atâtea în viața noastră; și mama lui Ingrid venise întotdeauna s-o ajute atunci când fusese copleșită de treburi, ea avusese grijă de Linda și Mathias, le făcuse de mâncare și ținuse casa în ordine și curățenie. Ingrid semăna cu mama ei în această privință. Mai exact, se trezea devreme și făcea clătite pentru copii, care ei i se păreau mult prea slabi, sau le făcea chifle, le pieptăna părul, îi ajuta să se îmbrace și, după ce ei plecau la grădiniță cu Linda, ieșea la cumpărături ca să se aprovizioneze cu cele necesare pentru ziua respectivă. Se mândrea cu felurile pe care le prepara, și noi ne simțeam răsfățați; totul era făcut de casă, cu ingrediente proaspete de la piața mare din Möllevången și de la nenumăratele prăvălii de-ale imigranților din apropiere. Ingrid pregătea prânzul, iar când eu aduceam copiii de la grădiniță, cina era gata. Era un ajutor neprețuit pentru noi. Cu toate acestea, eu descrisesem în detaliu relația noastră plină de conflicte în volumul al doilea. Ea primise manuscrisul aproape de termenul de predare, așa că trebuise să-l citească repede și să-mi dea un feedback în câteva zile. I s-a părut un roman fantastic. Îl făcusem praf pe Lars Noren, așa mi-a spus. Dar a fost și supărată din cauza modului în care scrisesem despre ea, n-am putut să nu-i observ atitudinea ambivalentă. Într-una din zile a venit la mine și mi-a spus: „Eu nu sunt cea pe care ai descris-o în carte. Ar trebui să știi asta. Acela nu este decât un personaj dintr-un roman. Dar ți-l ofer drept cadou din partea mea"

M-am dus la Stavanger ca să fac o sesiune de lectură la Café Sting, și printre cei prezenți s-a numărat și Tore, care m-a luat de la hotel cu Toyota lui și m-a condus acasă la el. Divorțase și locuia singur. Pereții erau înțesați de cărți și discuri. Afară se lăsa întunericul. Aveam o bere în mână, iar la combină ascultam o trupă care-i plăcea lui Tore, dar de care eu nu auzisem niciodată. Am încercat mai multe haine. „Tricoul ăsta, Tore, sau ăla?" „Ia-l pe ăla." „Geaca asta sau aia?" „Ia-o pe aia." El stătea la masa de călcat în bucătărie, iar eu stăteam în fața oglinzii. Și din toate acestea, poate că doar mie mi s-a părut, dar s-a născut un sentiment aparte, amintind de ieșirile cu prietenii din anii '90, din anii studenției. Acele vremuri nu fuseseră magice pe atunci, nu fuseseră nici „zile de studenție", nici „tinerețe" și nici „libertate",

ci pur și simplu viața obișnuită. În miezul acelei vieți, eu și Tore am citit Proust, fermecați de lumea mitologică pe care o descria, și am discutat tocmai despre cât de atrăgătoare par unele lucruri care n-au generat nici o atracție la vremea lor. Acum, deceniul acela care nu însemnase absolut nimic pentru noi în momentul respectiv devenise extrem de atrăgător.

Tore avea treizeci și șase de ani, eu, patruzeci. Eram adulți, dar ne comportam ca niște adolescenți, beam bere, ascultam muzică pop, făceam glume. El avea doi copii, eu, trei. Amândoi exercitam singura profesie pe care ne-o doriserăm: eram romancieri. Gândul acesta îmi umple inima de bucurie și acum. Odată dăduserăm un anunț la *Dagbladet*, asta se întâmplase în perioada Crăciunului, pe la finele anilor '90. Anunțul suna așa: „Noii Sentimentali urează națiunii norvegiene un Crăciun fericit și un An Nou cu bucurie"

–Îți amintești anunțul pe care l-am dat la ziar? l-am întrebat eu, tolănit într-un fotoliu și fumând o țigară în timp ce el, pe hol, proba o cămașă proaspăt călcată.

–Ce anunț? s-a mirat el.

I-am relatat toată întâmplarea.

–Ah, Doamne! Așa e!

–Poate că cineva undeva încă mai încearcă să-i descifreze sensul, am zis.

–Mda, nu prea s-a transformat într-o mișcare națională, nu-i așa?

–Tot aici se încadrează și felul în care împărțeai tu cărțile, unele la care plângi și celelalte la care nu plângi.

–Cravată, papion sau nimic? a vrut el să știe.

–Nimic, i-am spus.

Și-a luat un sacou în carouri și o șapcă din stofă.

–Mergem?

Am dat din cap aprobator, m-am ridicat și după aceea am luat un taxi până la cafenea, unde Frode Grytten ajunsese deja. Ne-a făcut cunoștință cu fratele lui care era meteorolog sau așa ceva, oricum, foarte departe de viața culturală. Tore și Frode se împrieteniseră. Frode îi arăta respect lui Tore, nu toți scriitorii au respect pentru alții, deci acest unic motiv îmi era de ajuns ca să-l simpatizez.

Oamenii se holbau la mine. La fel cum o făcuseră în aeroport. O fată a venit la mine, în fața cafenelei unde fumam, abia a putut să lege câteva cuvinte, probabil că o intimidam.

După lectura publică ne-am dus la Cementen și am băut bere, Tore mi-a relatat o poveste cumplită despre ceea ce trăise în ultimii ani, a fost ceva zguduitor. Existau așa niște abisuri în viața lui! Erau invizibile în manierele sale, în felul în care se comporta, în subiectele pe care le aborda, și cu toate acestea îl defineau, cel puțin în mintea mea, el era genul om care crede că va intra în pământ dacă stă locului, și prin urmare nu stătea locului.

În avion m-am gândit că eu vândusem totul din mine, nu-mi mai rămăsese nimic propriu, eram un nimeni. Poate faptul că băusem în noaptea precedentă a generat aceste gânduri, deși nu băusem mult, dar fusese îndeajuns de mult încât să simt o angoasă puternică, poate deoarece se uitaserăm la mine atâta de mulți oameni; în cele din urmă am înțeles ce anume făcusem, toți puteau să citească despre mine, inclusiv oameni complet străini mie, și să creadă ce le poftea inima. Eu îi așezasem pe Vanja, Heidi și John în mâinile lor.

L-am revăzut pe Tore nu mult după aceea, la un festival de literatură de la Odda. Am zburat până la Bergen, am mers cu o mașină închiriată de-a lungul fiordului, am urcat pe scenă împreună cu Tore, am mers cu mașina înapoi la aeroport a doua zi și am luat avionul spre casă. Directoarea festivalului era Marit Eikemo; cu ea mai lucraserăm și la radioul studențesc. Yngve și Asbjørn au venit să ne vadă, Selma Lønning Aarø, de care-mi aminteam din studenție, atunci când câștigase un concurs de romane, era și ea acolo, la fel și Pedro Carmona-Alvarez care juca în *Sister Sonny*, uneori umbla machiat, niciodată nu stătuserăm de vorbă, dar scrisesem în vara aceea despre el, adică despre cel mai recent roman al lui, *Rugină*, care mă impresionase, și am băut împreună la barul de la hotel, și chiar și acolo am avut sentimentul că anii '90 nu se încheiaseră. La prezentarea efectivă a romanului, Tore a venit cu multe scrisori și mesaje vechi pe care eu i le trimisesem în acea perioadă, era inclusiv o scrisoare despre tatăl meu, pe care el a citit-o în timp ce noi eram pe scenă, și inițial n-am fost în stare să comentez pe marginea ei, pentru că nu îmi aminteam s-o fi scris.

„Tatăl meu a murit în urmă cu două săptămâni. A adormit într-un fotoliu în casa în care a crescut, este aproape incredibil, mie nu-mi

vine să cred, și acum, după ce s-a sfârșit totul, sunt la Bergen și-ți scriu ție, Tore, prietenul meu, în Islanda. Yngve m-a sunat să-mi spună ce s-a întâmplat, am luat primul zbor către el, și de acolo am mers împreună cu mașina până la Kristiansand în ziua imediat următoare. Am plâns în fiecare zi preț de o săptămână. Adeseori m-am întrebat ce s-ar întâmpla dacă el ar muri – dar niciodată nu mi-am închipuit că voi reacționa așa. Din ce motiv am jelit? Nu știu. Nu are nici o legătură cu rațiunea, emoțiile veneau în valuri peste mine, iar eu stăteam singur în casa bunicii, cu lacrimile curgându-mi pe obraji. Acum am trecut peste asta, mă simt de parcă nici nu s-a întâmplat."

Am fost mișcat să aud conținutul scrisorii, pentru că vocea venea de pe data de 20 august 1998 și din ea răzbătea încă durerea. Abia acolo, pe scenă, am înțeles pentru prima dată ce a însemnat pentru mine moartea tatei. A fost de parcă doar atunci, la Odda, ar fi murit pentru mine. De aceea, din senin, întregul univers devenise cu totul incomprehensibil.

A doua zi dimineață, la cafeneaua din hotel m-am întâlnit cu directorul editorial al Editurii Spartacus, Frode Molven. Îi trimisesem cartea lui Geri A., care după șase ani de muncă era în sfârșit gata. Intitulată *Bagdad Indigo*, era unică în genul său, având ca temă scuturile umane voluntare care s-au dus la Bagdad ca să oprească invazia americanilor ocupând cele mai importante puncte țintă ale atacurilor cu bombe. Geir i-a însoțit, a parcurs drumul de la Istanbul la Bagdad într-un autobuz roșu cu două niveluri, și a fost scut uman la Bagdad în timpul invaziei. A intervievat tot soiul de oameni din zona de conflict, chiar și atunci când cerul de deasupra lor bubuia și ferestrele din spatele lor se spărgeau din cauza bubuiturii. Ce însemna de fapt războiul și de ce atrăgea atât de mulți oameni, inclusiv pe aceia care se duseseră acolo ca să-i pună capăt? Această idee constituie nucleul cărții. Spre deosebire de jurnaliști, de care regimul avea mare grijă și care fie erau transportați cu autobuzul de colo colo, fie stăteau închiși în camele lor, Geir era liber să meargă oriunde și oricând poftea. Când Bagdadul a căzut și soldații americani de elită au primit misiunea de a păzi uzina de apă lângă care locuiau Geir și alți câțiva activiști, el și-a luat rucsacul și s-a dus să stea cu ei câteva săptămâni. Le-a luat interviuri, ei veneau direct din zonele

de conflict și erau mai mult decât fericiți să povestească. Cartea avea peste o mie o sută de pagini, și asta însemna că durata de trei luni pe care o acoperea avusese o importanță covârșitoare, ceva dincolo de timp. Geir a prins un fragment de timp în acea carte. Practic, nimeni nu mai făcea asta; reportajele jurnaliștilor și cărțile despre război erau ușurele, nu-și asumau prea multe, autorii lor deja treceau la următorul subiect înainte ca măcar să fi fost adunate cadavrele. Indicatorii spațio-temporali dispar în vocile lor uniforme și asemănătoare; conflictele sunt comasate într-unul singur, indiferent dacă au loc în Afganistan, Libia sau Somalia. Când am citit cartea lui Geir a fost de parcă aș fi citit despre Războiul Civil Spaniol din anii '30, nu pentru că ar fi existat asemănări majore între cele două conflicte, ci pentru că abordarea existențială era similară cu a multor cărți datând din acea perioadă. *Bagdad Indigo* era o carte fabuloasă, nu aveam nici un dubiu în privința asta, deci îi spusesem lui Geir că-și va găsi lesne un editor. El era sceptic, nu voia să ia nimic de-a gata, și nu-i venea să mă creadă. Eu m-am gândit că cel mai bine ar fi fost să trimită manuscrisul la o editură înainte de a-l termina, astfel încât ei să se poată implica de timpuriu în procesul editării, pentru că era un material neobișnuit de exhaustiv. Geir m-a ascultat și i l-a trimis lui Aslak Nore, redactorul specializat în documentare de la Gylendal. El citise cartea precedentă a lui Geir, mi-a spus într-un e-mail că-i plăcuse, era interesat de subiect și abia aștepta s-o citească și pe aceasta. Voia să-mi ceară și un mic favor, aș fi fost de acord să scriu o scurtă prezentare a cărții? Doar câteva cuvinte. Bineînțeles că nu puteam să refuz, de vreme ce decizia lui referitoare la cartea lui Geir era atât de importantă. Am scris recomandarea; cu toate acestea, Nore nu doar că a respins cartea lui Geir, ci a și atacat-o în semn de răzbunare, numind-o imorală. A doua persoană căreia i-am trimis manuscrisul a fost Halvor Fosli de la Aschehoug, dar el era în dubii, nici foarte entuziasmat, nici decis să-l refuze, nici măcar nu l-a citit, mi-am dat seama de asta în momentul în care a spus că este o carte antiamericană, și nu era adevărat, însemna că doar o răsfoise, probabil că citise câteva rânduri din interviurile cu activiștii pentru pace și a dedus de acolo că acesta era întreg conținutul cărții. Fosli a spus că avea de gând să aducă vorba despre carte într-o ședință cu ceilalți redactori, însă evident că nici de acolo nu a ieșit nimic concret.

Atunci Geir a renunțat la această strategie și s-a hotărât să aștepte până la terminarea manuscrisului. Acum era gata. Nu-mi imaginam că cineva ar fi putut să ne refuze. Pe Molven îl cunoșteam de la Bergen, mi s-a părut că s-a simțit flatat că-l contactam, iar Spartacus era o editură serioasă. Dar când ne-am așezat la masă la Odda, el a vrut să vorbească despre altceva. Nu, nu voia să scriu vreo recomandare, ci se gândise să publice o biografie lui Axel Jensen și se întreba dacă nu eram interesat s-o scriu. Nu am spus nu, chiar dacă eu n-o să scriu biografii cât timp voi trăi, dar nici nu am spus da. După ce am terminat de discutat despre asta, am abordat subiectul cărții lui Geir. El mi-a spus că i se pare interesantă și s-a arătat dispus s-o citească. Am dat noroc, apoi eu m-am dus la Yngve, care mă aștepta ceva mai departe, pentru că urma să mergem împreună cu mașina la feribot. M-am decis să nu-i spun lui Geir că Molven mă rugase să scriu o biografie pentru el. Ar fi fost neplăcut, pentru că toți cei din preajmă încercau să rupă o fărâmă din mine, în condițiile în care îi datorez atât de mult lui Geir, și nu aș fi vrut ca publicarea cărții lui să fie legată de numele meu.

Pe feribot Yngve și cu mine am băut cafea, am fumat o țigară la destinație, în port, apoi el s-a dus cu mașina către Voss, în timp ce eu am pornit către Flesland. Era toamnă, aerul era rece și tăios și limpede, cerul era complet albastru, soarele atârna greu și îmbătat de lumină. Yngve îmi împrumutase un CD, era primul album al celor de Dire Straits; l-am dat la maximum, pentru că și noi cântaserăm piesele acelea când eu eram într-a cincea și el într-a noua, la Tybakken, și m-am lăsat cuprins de atmosfera acelor vremuri, anii '70 din Norvegia, cu zăpezile pufoase și hainele ecosez de iarnă.

De-a lungul fiordului strălucitor. De-a lungul lui, copaci roșii, galbeni, maro și verzi. Sus, pe versanții munților. Și apoi, chiar în față pe drum, un câine. Am pus frână, dar tot am dat peste el, pentru că s-a auzit un bufnet și câinele a fost aruncat pe pietriș. Mașina a stat locului, eu am oprit motorul și am ieșit, un bărbat dintr-o curte venea înspre mine. M-am uitat după câine, dar nu era acolo. Bărbatul a arătat cu degetul. Câinele alerga în sus pe o cărare, pe partea cealaltă a străzii. Cum era posibil? Avusesem cel puțin 50 de kilometri pe oră când îl lovisem.

– Le-am zis că trebuie să lege câinele ăla, a spus bărbatul, care să fi avut vreo patruzeci de ani. S-a oprit chiar în fața mea.

– Ce s-a întâmplat de fapt?

– Ai lovit câinele cu bara de protecție. L-ai lovit, dar nu foarte tare, după câte se pare.

– Câinele este al cuiva de acolo? l-am întrebat eu arătând cu capul înspre ferma situată mai sus pe drum.

El a încuviințat din cap.

– Ar trebui să merg să vorbesc cu ei.

Însoțit de bărbat, m-am dus într-acolo. Câinele era în curte când am ajuns eu, nu schelălăia, părea să fie sănătos și fericit. Acolo era un bătrân, i-am explicat ce se întâmplase și mi-am cerut scuze, comentând că patrupedul părea să fie în regulă. „Bună treabă", mi-a spus el. Apoi am coborât de la fermă, m-am suit în mașină și mi-am continuat drumul. M-am gândit la Vanja, și la cât de mult iubea ea câinii. Cunoștea majoritatea raselor și ne punea să-i citim dintr-o carte despre câini în fiecare zi. Dacă eram afară și ne intersectam cu un câine, trebuia să-l întrebăm pe stăpân dacă-l putea mângâia. Uneori mă ruga să-i dau telefonul ca să fotografieze câinii pe care-i vedeam. Nu i-am dat voie să aibă un câine până la vârsta de doisprezece ani, dar ea își negociase limita la zece ani. Acum avea opt. Abia așteptam să-i povestesc despre incident. Dacă animalul ar fi murit, n-aș fi suflat o vorbă. Dar scăpase cu bine, asta aveam să-i spun.

La Flesland am parcat mașina închiriată, am predat cheile, mi-am luat tichetul de îmbarcare și am zburat înspre casă.

În săptămânile următoare am terminat al treilea volum. La Odda, Tore îmi promisese că mă va ajuta cu el pentru că era lung și amorf, adică singurul principiu de ordonare era cronologia. Tore l-a citit, a făcut câteva sugestii pe care le-am acceptat, dar nu era suficient, era nevoie de ceva mai radical, de un punct de turnură. În timp ce lucram la Malmö în seara de dinainte de a-l preda, Tore îl răsfoia și el la Stavanger; m-a sunat când a găsit punctul central în jurul căruia întreg romanul putea să orbiteze, și în timpul acelei nopți mi-a trimis o mulțime de mesaje. Până dimineața, romanul era gata. I-am urmat fiecare sugestie în cel mai mic detaliu. După doar câteva zile a ieșit din tipar volumul al doilea. Geir Angell m-a sunat dimineață și, cu

toate că-i cerusem să nu-mi sufle nici o vorbă despre ceea ce scria despre mine, a insistat să-mi citească recenzia din *Aftenposten*. „Trebuie să auzi asta", mi-a spus. „Haide, poți să reziști!" „Nu mă deranjează ce zice sau nu zice", i-am replicat. „Ci simplul fapt că recenzia există. Știi bine că mă răscolește cu totul." „Haide", te rog, a insistat el. „Doar de data asta, și e ultima dată." „Bine", i-am zis. Și el a citit. Singurul lucru pe care mi-l amintesc este propoziția: „Da, să fie oare fapta prescrisă?", iar eu eram descris ca „posibilul făptaș". Cronicarul se întreba dacă eu săvârșisem o agresiune sexuală și dacă acea faptă era prescrisă. Îmi amintesc asta pentru că Geir râdea atât de tare în timp ce-mi citea și pentru că mi-a repetat frazele de câteva ori. „Oare și-au pierdut mințile cu totul?" hohotea el. „Oare și-au ieșit complet din minți?" Câteva ore mai târziu am primit un e-mail revoltat de la Tonje. Ea cita cronica respectivă, în care scria: „Drept exemplu, fosta soție a autorului este amintită cu numele ei real, și nu putem decât să ne imaginăm cât de neplăcută trebuie să fi fost această apariție editorială pentru ea" Tonje se întreba ce anume însemna asta și de ce nu apucase să citească romanul înainte de publicare, dacă era vorba și despre ea. Cu mai mult timp înainte îi trimisesem un e-mail în care o rugam să nu citească acel roman. O făcusem pentru că locul central nu era ocupat de ea, ci de Linda și de sentimentele mele pentru Linda, și mă gândisem că o va răni să afle cât de îndrăgostit fusesem eu la doar câteva săptămâni după ce totul se terminase între noi, în ziua aceea în care eu am plecat din Bergen, în urmă cu șapte ani. Acum Tonje credea că-i ascunsesem conținutul celui de-al doilea volum, că o păcălisem. Toată Norvegia urma să citească despre ea, în timp ce ea nu știa nimic. Explicația că procedasem astfel ca s-o menajez era mult prea naivă, așa că nu m-a crezut nici o secundă. Tensiunea era atât de mare, telefoanele de la mass-media erau atât de numeroase, încât perspectiva aceea era imposibilă. Răul comis era cartea însăși, nu lectura romanului. Eu nu scrisesem despre ea, dar scrisesem despre un lucru de care ea nu avusese habar și care se întâmplase atunci când eram împreună, mai exact că eu mă îndrăgostisem din prima de Linda. Bang. Ea. Drept în inimă. Dar ce fel de inimă? Totul fusese începețișat pentru mine în acele zile, m-am pripit, sentimentele nu erau reciproce, Linda mi-a întors spatele, iar eu m-am tăiat pe față, am lăsat totul baltă și m-am dus acasă. Aceea

a fost cea mai intensă experiență din viața mea. Atunci am fost într-un loc despre a cărui existență nu aflasem. Lumea ca un fluviu de impresii, iar eu eram legat de ele, așa m-am simțit, totul avea o semnificație, puteam să studiez o ghindă preț de zece minute, de parcă ar fi conținut secretul universului, ceea ce într-adevăr conținea, și de aceea eu mă holbam la ea. În acea stare sufletească eram când am văzut-o pe Linda și am fost hipnotizat de ea, dar nu s-a întâmplat nimic, nici măcar nu ne-am atins. Ea era pe cale să dezvolte o psihoză maniacală; eu eram deja maniac, fără nici un dubiu. Scrierea unei cărți despre propria mea viață era de neconceput fără să includ sentimentele pe care le-am avut atunci și ceea ce mi s-a întâmplat. Dar asta a sfâșiat-o pe Tonje, și m-a sfâșiat și pe mine. I-am scris un e-mail încercând să-i explic, dar nu am făcut decât să înrăutățesc totul, cel care te rănește nu poate să fie deopotrivă și cel care-ți alină suferința. Furioasă la culme, i-a trimis un e-mail lui Geir Berdahl, care o informase oficial că toate personajele romanului vor apuca să-l citească în avans. Și ea nu-l citise. În lumina obscură a internet café-ului, în timp ce citeam e-mailul ei și toate celelalte e-mailuri pe care le primisem în ultimele două luni, m-am trezit într-o ipostază în care nu mai fusesem. într-o lume de avocați care cercetau fiecare cuvințel scris de mine. eram asaltat de amenințări cu procese și eram acuzat public că mințeam, se scriau recenzii în care eram făcut imoral și toți cei care-mi fuseseră sau îmi erau apropiați sufereau din cauza mea. Când scrisesem romanul nu mă gândisem la ei, dar pe măsură ce data publicării se apropia, ei au început să-și facă simțită prezența din ce în ce mai tare, și eu am început să întrevăd repercusiunile. Conflictul era între romane și consecințele acestora. Abordarea aleasă de mine a fost să public romanele, să las consecințele la voia întâmplării, să las toată durerea pe care am cauzat-o să se manifeste și să sper că rănile vor putea fi vindecate. În termeni generali, am putut să apăr această abordare, deoarece știam ce anume căutam și știam valoarea acelor lucruri, dar nu și în cazuri specifice, efectele resimțite de fiecare persoană despre care scrisesem. Așezat în fața computerului din buncărul de jocuri video, eram cuprins de teamă, disperare și regret, dar știam că aceste sentimente aveau să dispară atunci când scriam, deoarece în forma scrisă „noi"-ul social dispărea și eul se elibera. De abia când mă ridicam și plecam de la birou revenea și „noi"-ul social,

și atunci puteam să mă simt rușinat de ceea ce scrisesem și gândisem, în varii grade de intensitate, în funcție de cât de tare mă implicasem în procesul scriiturii. Dimensiunea socială este cea care ne ține locului și cea care ne face posibilă conviețuirea; dimensiunea individuală este cea datorită căreia nu ne contopim unii cu alții. Dimensiunea socială se bazează pe ideea că ținem cont unii de alții. Facem asta și ascunzându-ne sentimentele, trecându-ne sub tăcere gândurile, dacă acestea pot avea un impact asupra celorlalți. Dimensiunea socială se bazează de asemenea pe arătarea unor lucruri și pe ascunderea altora. Ce se cade să fie arătat și ce se cade să fie ascuns nu este un subiect de discordie, pentru că acestea două sunt legate de „noi". Mecanismul de reglare este rușinea. Una dintre întrebările pe care mi le-am pus în timp ce scriam cartea a fost ce anume aș avea de câștigat din încălcarea normelor sociale, din descrierea a ceea ce nimeni nu dorește să fie descris. Reformulez: ce valoare există în faptul că nu ții cont de ceilalți? Dimensiunea socială este lumea așa cum ar trebui să fie. Tot ceea ce nu este așa cum se cade trebuie să fie ascuns. Tatăl meu și-a băut mințile, ceva ce nu se cade, deci această întâmplare trebuia ascunsă. Inima mea bătea pentru altcineva decât pentru cine ar fi trebuit, deci lucrul acesta trebuia ascuns. Dar era vorba despre tatăl meu și despre inima mea. Nu s-ar cădea ca eu să scriu asta, pentru că toate consecințele nu mă privesc doar pe mine, ci și pe ceilalți. În același timp, este adevărat. Pentru a scrie așa ceva trebuie să fii liber, și pentru a fi liber trebuie să fii nepăsător. Este o ecuație care pur și simplu nu se poate rezolva. Adevărul este egal cu libertate este egal cu a fi nepăsător, acesta e membrul individual al ecuației; să-ți pese și să păstrezi secretele sunt de partea socială a ecuației, dar numai ca o formă abstractă, ca și entitatea interioară a eului, pentru că în realitate nu există nimic care să se numească dimensiune socială, doar ființe omenești singure, propriul nostru „tu" în alte cuvinte, care se situează tot de partea individuală a ecuației. Tonje nu este un „personaj". Ea este Tonje. Linda nu este un personaj. Ea este Linda. Geir Angell nu este un personaj. El este Geir Angell. Vanja, Heidi și John există, ei dorm în paturile lor, la o sută de kilometri distanță față de locul în care mă aflu eu acum. Ei sunt reali. Și dacă vrei să descrii realitatea așa cum este, pentru individ, și dacă nu există nici o altă realitate, atunci trebuie să mergi într-adevăr acolo, nu poți să arăți

prea multă considerație. Acest roman i-a rănit pe toți cei apropiați mie, m-a rănit pe mine, și în câțiva ani, când vor fi destul de mari ca să-l citească, îi va răni și pe copiii mei. Dacă l-aș fi făcut mai dureros, ar fi fost mai veridic.

A fost un experiment care a dat greș pentru că niciodată nu m-am apropiat de ceea ce voiam să spun cu adevărat și nici să descriu ceea ce am văzut de fapt, dar nu este lipsit de valoare, cel puțin nu în totalitate, pentru că atunci când descriem realitatea unei anumite persoane, când faptul că încercăm să fim cât se poate de onești este considerat imoral și scandalos, devin vizibile forța dimensiunii sociale și modul în care aceasta reglează și controlează indivizii. Forța este enormă, pentru că lucrurile despre care am scris au fost exclusiv întâmplări banale, nu a fost nimic senzațional, astfel de lucruri se întâmplă mereu, absolut în fiecare zi, și toți știu că așa ceva pur și simplu se întâmplă; alcoolismul, infidelitatea, boala fizică și masturbarea, asta doar ca să dăm câteva exemple care ajung din roman pe prima pagină a ziarelor. Singurul aspect neobișnuit e acela că normalitatea a fost asociată cu numele reale într-un roman, prezentată drept ceva specific și legat de anumite persoane în particular. Romanul este o formă publică, și aici rezidă încălcarea normei, ceea ce este specific și personal a fost transportat într-o arenă publică. Asta li se întâmplă tuturor celor care intră în atenția publicului – actori, politicieni, jurnaliști TV, vedete pop, dar ei au ales calea aceasta de bunăvoie și nu-și doresc nimic mai mult. Singurele persoane ne-publice care sunt mutate dintr-o categorie într-alta sunt infractorii. În acest roman li s-a întâmplat unor oameni obișnuiți, care nu sunt infractori. De aceea numele lor au căpătat o conotație de delincvență, un nume obișnuit a încălcat limitele normalității și a devenit atât de anormal, încât jurnaliștii o sună pe acea persoană și scriu despre ea în ziare. Ceea ce făceau acei oameni, ceea ce era perfect normal, a luat forma unei infracțiuni, a ceva condamnabil. Și nu eu am fost cel care i-a transformat în infractori, dar nu m-am gândit la asta pe atunci, în multele dimineți din sala de jocuri video sau la birou, și puținele argumente pe care le aveam în apărarea mea, de exemplu că doar scriam despre mine însumi, se dezintegrau imediat ce unul dintre cei despre care scrisesem se răsucea și se uita către mine. Așa au

procedat, unul câte unul, în șir, și eu am lăsat privirea în pământ, m-am uitat în altă parte, apoi m-am uitat fix la pagina din fața mea și am continuat să scriu.

În aceeași zi în care Geir mi-a citit recenzia romanului din *Aftenposten*, în timp ce eu eram afară pe balcon, au venit și Asbjørn și Yngve la Malmö. În seara respectivă urma să mergem la concertul trupei Wilco din Copenhaga, iar ei urmau să stea la noi peste weekend. Prima dată am dat noroc cu Asbjørn, apoi cu Yngve, concentrându-mă să-i privesc în ochi; fără nici o îndoială, își imaginau că mă gândeam la ceea ce scrisesem despre acest subiect. Aduseseră dulciuri pentru copii și Asbjørn înrămase fotografia de pe coperta primului volum, fotografie pe care el o realizase, și mi-a făcut-o cadou, pe lângă un teanc de cărți pe care el, în calitate de designer de cărți, le avea în dublu exemplar. *Ființă și timp* de Heidegger, pe care eu o aveam doar în engleză, *Cugetări* de Blaise Pascal, pe care o aveam dar într-o ediție veche, prescurtată, și altele câteva. Îmi aduseseră și ziarele din ziua aceea. Eu am ridicat mâna în semn de refuz și m-am uitat în altă parte, dar Linda le-a luat pentru că era curioasă, și chiar dacă i-am spus că nu trebuia să facă asta, tot s-a așezat la masa din bucătărie și a început să citească, în timp ce Ingrid citea peste umărul ei. Am văzut titlul principal, „Își expune familia – alcool și probleme psihice", și am văzut și titlul din interiorul ziarului, „Își expune soția". Apoi m-am uitat către Yngve și Asbjørn, care își cărau bagajele în camera de zi. Am ieșit pe balcon și am fumat o țigară. Asbjørn a spus că fusese puțin neliniștit când aflase că mama Lindei era acolo, nu știuse ce fel de atmosferă va găsi între noi după cele scrise de mine. I-am spus că ea era genul de om *larger-than-life* și că totul mergea bine. Dar nu de Linda voiam eu neapărat să ascund ziarele, cât de Ingrid, deoarece Linda era fiica ei, iar acum ziarele scriau că o expusesem și ofereau detalii despre problemele ei psihice. Iar mențiunea despre „alcool" nu putea să se refere decât la Ingrid. Știam cât de tare o rănise să vadă asta în roman, pentru că-i spusese Lindei, insistând că nu era adevărat. Durerea ei persista acolo, mocnind și scăpărând. Dar una este un teanc de hârtie și altceva este o carte, și un articol despre carte este iarăși ceva diferit. Articolele erau însă tot mai multe și tot mai aproape. Pentru suedezi, Norvegia era o țară îndepărtată, dar dacă

romanul se publica în Suedia, în suedeză – asupra acestui subiect nu s-a ajuns încă la un acord –, atunci viața ei ar fi fost afectată, și consecințele ar fi fost reale.

Linda a plecat după copii, și când Asbjørn a trecut, în drum spre toaletă, prin dreptul bucătăriei, a văzut-o pe Ingrid citind ziarul, iar ea s-a uitat la el cu degetul mare ridicat în semn de aprobare. Gestul l-a făcut să râdă. M-am întrebat oare la ce se gândea Ingrid. Că era bine că romanul avea parte de o asemenea atenție, astfel fiind bine și pentru familie, pentru nepoții ei care ar fi putut în sfârșit să aibă o casă în care să locuiască? Și o mașină cu care să se plimbe?

După o oră, când copiii au intrat pe ușă, s-au comportat diferit față de altă dată. Întotdeauna când aveam musafiri în apartament, ei mă duceau cu gândul la niște animăluțe. Erau vigilenți, atenți, prudenți și adulmecau locul. „Hm! Pantofi necunoscuți. Geci necunoscute. Mai bine să fim cu ochii în patru pe-aici." Vanja era cea mai defensivă, Heidi urma după ea, și John evident venea pe ultimul loc. El le zâmbea tuturor. Am mâncat în sufragerie, copiii au alunecat încet de pe scaune după câteva minute și au dispărut în camera lor, ducând cu ei pungile de dulciuri. Eu eram fericit. Întotdeauna eram fericit când eram cu Asbjørn și Yngve, deși era destul de ciudat, pentru că ei doi erau cei care erau prieteni și formau un tot unitar, eu fiind mai degrabă spectator sau un asociat îndepărtat, și nu eu și Yngve, care eram frați și aveam același sânge. Dinamica relației dintre noi era fix aceeași ca la Bergen, când mă dusesem și eu acolo în 1989, ei erau oamenii de lume, experimentați, eu eram novicele, cel care nu știa încă mersul lucrurilor, și nimic din ceea ce se întâmplase în viețile noastre de atunci încoace nu a schimbat acest raport. Poate că tocmai asta îmi plăcea, că nu eram eu la conducere, ci mergeam după alții, așa cum face un frate mai mic.

A intrat Heidi, i-a aruncat lui Asbjørn o privire suspicioasă și l-a întrebat încă o dată cum îl cheamă.

– Asbjørn, i-a răspuns el.

– Isbjørn, a repetat ea. Urs de zăpadă.

– Nu, Asbjørn, a corectat-o el.

– Isbjørn! a exclamat Heidi, după care s-a întors râzând la frații ei.

– De fapt, noi toți cei care stăm la masa asta suntem și personaje de roman, a conchis Yngve.

– E adevărat, a spus Asbjørn râzând.

– Ar trebui să facem o pagină de internet pentru personajele dintr-un roman, ca să ne putem compara experiențele, a propus Yngve.

– Eu pot să fiu moderatorul, i-am zis.

– Cum te-ai simțit când ai citit că ai fost expusă? a întrebat-o Yngve pe Linda.

– Nicicum, a zis Linda. Partea cea mai rea este că apar în ziar. Știi ce vreau să spun. Apoi oamenii cred că am fost expusă. Altfel nu aș fi fost decât o descriere dintr-o carte, și, evident, nu-i același lucru.

– De fapt, doar voi doi m-ați cenzurat, le-am spus. Deși pentru niște lucruri banale. Am scris o chestie despre tine, am zis uitându-mă la Yngve, și eram sigur că vei fi mândru. Dar nu! Așa că am scos partea aceea.

– Despre ce anume era? s-a arătat Asbjørn curios.

– Nu pot să-ți spun, i-am zis. Dar e legat de un bilețel pe care odată l-am lipit pe ușa lui.

– *Groupies must leave before breakfast?* „Admiratoarele trebuie să plece înainte de micul dejun?" a chicotit Asbjørn.

– Poate. Și Linda mi-a spus că ea chiar n-a biciuit măgărușul la parcul de distracții.

Ingrid a râs.

– În profilul meu nu vreau să se scrie că biciuiesc animale. Oricum, nu s-a întâmplat.

– Nu, chiar nu s-a întâmplat, am zis. Probabil că încercam să redau atmosfera aceea de agresivitate.

– Mulțumesc pentru masă, a spus Asbjørn uitându-se la Ingrid. A fost delicios.

– Într-adevăr a fost delicios, am confirmat eu.

Ne-am ridicat și am dus farfuriile la bucătărie. Apoi am ieșit pe balcon ca să fumăm, Linda și Yngve stăteau pe cele două scaune, Asbjørn și cu mine stăteam în picioare cu spatele la balustradă.

– Asta îmi amintește de ziua mea când am împlinit patruzeci de ani, am remarcat eu. Nu am fost cu toții aici la un moment dat? Îmi amintesc doar cum stăteam aici împreună, înghesuiți ca sardelele. Și mă gândeam la crăpătura aia.

Le-am arătat fisura din perete, fisură care probabil era de suprafață, pentru că altfel întreg balconul s-ar fi năruit deja.

– Ce naiba! a exclamat Asbjørn.

– Helenei toți cei de la petrecere i s-au părut *rar*, a zis Linda în suedeză. Mai târziu a revenit la subiectul ăsta: „Bărbatul care dormea în camera copiilor, nu-i așa că era fantastic? Și cel care n-a scos o vorbă toată noaptea, care era problema lui? Și cel care…" ați prins ideea.

– Păi, chiar suntem, i-a răspuns Yngve în norvegiană.

– Ce suntem?

– *Rar*, adică ciudați, a spus el.

– *Rar* în suedeză înseamnă frumos, i-am zis eu.

Concertul trupei Wilco s-a ținut în fostul teatru din Copenhaga; cumpărasem biletele separat, așa că locul meu era chiar la marginea unui balcon situat aproape de scenă, dar probabil că sunetul va fi prost, m-am gândit în timp ce mă așezam, și după ce am cercetat sala o vreme, i-am descoperit pe Yngve și Asbjørn care stăteau ca două păsărele sus în cuib, chiar sub acoperiș, unde sunetul trebuie să fi fost mult mai bun.

M-am lăsat pe speteaza scaunului, care era roșu și îmbrăcat în pluș, și mi-am plimbat privirile prin sală fără să fixez un punct anume. Eram obosit și mă bucuram să fiu lăsat în pace printre alți oameni. Nu mai fusesem la un concert de pe vremea când locuiam în Norvegia. Atunci era un mare eveniment când veneau trupele în orașul nostru. Acum David Byrne n-avea decât să concerteze la un bar aflat la două sute de metri distanță de apartamentul nostru, și eu tot nu mergeam. Odinioară, muzica însemnase enorm pentru mine, însă acum nu mai era relevantă, semăna cu privitul la televizor. Când și când, muzica revenea, ca o lovitură de topor care izbește apa înghețată, aducând cu sine toată suferința pentru tot ceea ce pierdusem de-a lungul drumului pe care-l parcursesem în viață.

A început să cânte trupa din deschidere. Membrii ei, norvegieni, stăteau adunați în mijlocul scenei, aceasta nu le aparținea, era ceva ce luau cu împrumut, și m-am gândit, dintr-un motiv sau altul, la un cort ridicat în mijlocul unei parcări – de asta îmi aminteau. Sunetul era slab și luminile erau aprinse. Dar a fost destul de bine. Hukkelberg, așa se numea oare?

M-am uitat în sus înspre șirurile de scaune și i-am văzut pe amândoi acolo, radiind parcă, deoarece fețele lor erau singurele cunoscute dintr-o mare de necunoscuți.

După ce l-am citit pe Proust, mi-a fost imposibil să nu văd un teatru atât de vechi ca acesta ca pe un peisaj subacvatic, un fel de recif de corali cu fotoliile asemănătoare moluștelor sau scoicilor și rochiile femeilor ca niște cozi de pește sau tentacule de meduze. Felul în care Proust transforma totul și-i conferea magie nu mai era posibil, m-am gândit, pentru că totul s-a schimbat deja, totul este oarecum altceva, oarecum infuzat în ficțiune. Putem să dezbrăcăm realitatea, strat cu strat, și să nu ajungem niciodată la miezul ei, pentru că ultimul strat acoperă ceea ce este cel mai ireal, cea mai mare ficțiune, adevărata natură a lucrurilor.

Luminile au scăzut în intensitate. Un reflector lumina scena. Jeff Tweedy, rotunjor, aproape puțin cam gras, a venit direct la microfon și a început să cânte de îndată, cu o voce pură, fără nici un efort. Niciodată nu puteai spera la asta din partea trupelor englezești, în orice caz așa s-a întâmplat cu cele pe care le-am văzut eu în concert. Singura excepție a fost Blur, pe care-i văzusem împreună cu Tore la Sentrum în 1993, interpretarea lor nu doar că a fost perfectă, ci și plină de energia aceea prezentă doar la oamenii tineri care vor ceva și dintr-odată își dau seama că pot obține lucrul respectiv. Dar Wilco erau americani, muzica lor nu era doar de show, ei chiar o trăiau. Au venit pe scenă și restul membrilor trupei, au cântat o oră și jumătate, poate două, mă simțeam atât de liniștit stând acolo, însă din când în când muzica dobândea o intensitate emoțională atât de mare, încât îmi pierdeam controlul și izbucneam în plâns. La final, entuziasmat de această incursiune în tinerețea mea, m-am întâlnit afară cu ceilalți și ne-am îmbătat. Eu le spusesem că trenurile circulă toată noaptea, dar când am ajuns la gară am văzut că era închis și a trebuit să luăm un taxi până la Malmö. Deasupra podului, noaptea părea să încercuiască zidurile, luminile tremurau pe măsură ce scoteau la iveală tot mai mulți și mai mulți metri de asfalt cenușiu, iar eu mă simțeam ca într-un vis. A doua zi starea mea de anxietate a fost imensă, dar tot trebuia să merg cu ei, am mâncat la un restaurant asiatic și Asbjørn ne-a regalat cu poveștile auzite de la un prieten de-al lui, medic, care-i spusese totul despre obiectele pe care oamenii și le vârau în fund când erau singuri, obiecte pe care după aceea nu le mai puteau scoate.

Spre finele toamnei, primul meu roman a fost nominalizat la premiul Brage, și am plecat la Oslo împreună cu Linda ca să asist

la ceremonia de decernare. După ce ne-am lăsat bagajele la hotel, ea s-a dus la coafor ca să-și aranjeze părul, sau să-l stileze, sau cum se zice, în timp eu am trecut pe la editură ca să vorbesc cu Geir. La întoarcere am bătut la ușa camerei, și Linda mi-a deschis afișându-și noua coafură.

– Ce crezi? Fii sincer.

Inițial nu am răspuns, am intrat în cameră și m-am așezat pe un scaun. Oare voia să-i confirm părerea și să-i spun că era fantastic, sau să-i dau, cum îmi cerea ea, un răspuns sincer?

Mi s-a părut că arăta oribil și am avut vaga impresie că și ei i se părea la fel.

– Arată ca o coafură pretabilă pentru doamnele de cincizeci de ani, i-am zis în cele din urmă.

– Nu-i așa? Nu arată groaznic?

– Ba da.

– Bine, atunci am să-l spăl și am să-l las ca de obicei.

Elisabeth, care lucra la editură, a venit să ne ia și ne-am urcat cu toții într-un taxi. Era o clădire mare, un public numeros, o încăpere separată pentru cei nominalizați. M-am îngrozit când l-am văzut pe reporterul de la *Aftenposten* despre care scrisesem fără ocolișuri în volumul al doilea. Imediat ce m-a zărit, a venit la mine și s-a prezentat. Îl țineam minte? Desigur, i-am răspuns. El a râs și a spus că era onorat să apară în cartea mea, chiar și felul acela. Și apoi mi-a zis: „Te-ai înșelat asupra unui singur lucru. Nu sunt un puști răsfățat de pe coasta de vest". „Ah, nu? Îmi cer scuze atunci." Și apoi l-am zărit pe Kjartan Fløgstad, vechiul meu erou, autorul-gentleman socialist despre care, de asemenea, scrisesem în cărțile mele. I-am prezentat-o pe Linda, el mi-a prezentat-o pe soția lui, am schimbat câteva cuvinte, dar eu mă tot uitam în toate părțile, pentru că nu voiam să mă aflu aici, nu puteam să stau aici, eram ca pe ghimpi. Ragnar Hovland, fostul meu profesor de scriere, era și el prezent. Am stat ce am stat, și apoi am convins-o pe Linda să ieșim afară și să fumăm o țigară lângă ușa de acces, pe unde continuau să intre o mulțime de oameni. Întunericul era bun, ploaia era bună, totul era ud, frunzele lucioase și maronii de pe iarbă erau bune, dar nu era bună senzația aceea când cineva se uită atent la tine. Când ne-am așezat pe o bancă din față, unde aveam rezervate două locuri, lângă Kjartan Fløgstad și soția lui,

un fotograf s-a aplecat de la balcon și i-a făcut Lindei o fotografie. Ea n-a observat, eu nu am spus nimic, poate că mi s-a părut. A început spectacolul, a fost și muzică, au fost momente de lectură și scheciuri, iar mie îmi venea să vomit, pentru că nu puteam să mă uit la scenă și să-i aud pe spectatori în spatele meu, și dacă eram desemnat câștigător, nu doar că trebuia să urc acolo, dar trebuia să și spun ceva. Din nefericire, a trebuit să urc pe podium. Statueta era grea ca o armă a crimei. Acum, când țineam statueta în mâini, având în față toți oamenii aceia care citiseră cartea și care se așteptau ca eu să plâng în hohote, n-am îndrăznit să țin micul discurs pe care mi-l pregătisem. Prin urmare, am mormăit ceva despre un personaj din roman pe care-l văzusem la bar și le-am povestit despre perioada când mă mutasem de acasă și despre cărțile pe care le citisem atunci, cărți aparținând celorlalți autori nominalizați pentru premiu. Era adevărat, Roy Jocobsen scosese *Det nye vannet – Noile ape* în același an, și primul roman scris de Fløgstad, *Dalen Portland – Valea Portland*, tot pe atunci îl cumpărasem și-l citisem. I-am mulțumit Lindei și am spus că este cel mai generos om pe care l-am cunoscut vreodată, și m-am bucurat că nu mi-au dat lacrimile în acel moment, doar vocea mi s-a frânt puțin, pentru că Linda mă privea concentrată din sală. Apoi am coborât de pe scenă și m-am așezat. Aș fi preferat de o mie de ori să fi fost Fløgstad cel care se ridică și se duce să-și ia premiul, el l-ar fi putut primi cu demnitate, bănuiesc, spre deosebire de mine, care nu voiam decât să mă bag în pământ de rușine și de umilință. După aceea ne-am dus cu toții la un pub irlandez din apropiere. Am stat împreună cu Linda și cu Frederik și câțiva dintre colegii lui afară pe terasa din spate, picăturile de ploaie se prelingeau de-a lungul pereților și pe bețele de cort, sau cum s-or numi ele, cele care susțineau acoperișul provizoriu. Frederik o cunoștea pe Linda încă din vara când deveniserăm un cuplu, atunci el a venit în vizită împreună cu Kjetil și Richard și ne-am îmbătat cu toții. Ei pălăvrăgeau, eu mă uitam în zare și beam bere, mai răspundeam uneori la întrebările unuia sau altuia, pentru că în punctul acesta ajunsese viața mea, eram un om căruia i se puneau întrebări. Un autor cunoscut a venit la mine. Ne-am salutat, eram stânjenit, știam că lui nu-i plăcea deloc ce scriam. Menționase asta odată pe un ton ironic, ceea ce nu făcuse decât să înrăutățească lucrurile. Dar acum nu voia doar să mă salute

și să mă felicite, avea și chef de vorbă, și în orice caz i-a luat cinci minute ca să se poziționeze față de mine și de cărțile mele despre care nu putea să spună fățiș că nu-i plac, că sunt proaste adică, dar nici nu putea să lase lucrurile nerostite, și ceea ce a ieșit din gura lui a fost neinteligibil, pur și simplu n-am văzut de unde pleca raționamentul lui. Adică de ce anume a rostit lucrurile acelea. Era oare un obstacol social care trebuia înlăturat din calea noastră înainte de a purta o discuție? Sau erau niște considerente estetice despre care el credea că trebuie să fie etalate, astfel încât eu să nu-mi imaginez că se afla acolo din alte motive decât cele reale? A zăbovit așa de mult, încât de la rolul lui, acela de om care a trecut să mă salute, s-a transformat în omul care și-a câștigat un loc la masa noastră. Era o persoană plăcută, întotdeauna a fost, dar de ce se așezase la masa mea? Îi plăceau cărțile mele? În mod vădit, nu. Mă plăcea pe mine? Poate că da, poate că nu. Erau destul de slabe șansele ca el să fi venit la masa mea dacă aș fi fost un autor retras din Vestland, care așternea cuvinte la întâmplare, asta dacă nu cumva autorul izolat era considerat de colegii lui drept un scriitor de prim rang. Atunci el ar fi venit. Așa cum aș fi făcut și eu. Odată, când eram la un restaurant micuț dintr-un orășel din Norvegia, împreună cu o autoare și soțul acesteia, la masa noastră s-a așezat Lars Saabye Christensen și eu am început să mă uit pe furiș la el, aproape că n-am mai auzit ce-mi spunea autoarea, și imediat ce-am prins ocazia m-am întors către el și l-am întrebat: „Nu cumva colaborăm cu aceeași editură din Anglia?" Am făcut asta deși interlocutoarea mea observase privirile pe care i le aruncam lui Saabye Christensen și-mi ghicise intențiile. Nu era prea târziu ca să salvez situația, dar dorința de a vorbi cu el era mai puternică decât convingerea că făceam ceva ce nu se cade. La același eveniment literar, atât conferențiarul, cât și eu am fost făcuți cu ou și cu oțet de soția unui autor, pe motiv că moderatorul alocase mai mult timp pentru prezentarea cărții mele decât pentru cartea soțului ei. Acel amestec dintre ceea ce poate fi mai nobil, cum este literatura, și ceea ce poate fi mai josnic și mai ordinar este tipică pentru mediul scriitoricesc, și nu deloc surprinzător, pentru că sunt foarte rare domeniile în care oamenii să investească atât de mult și să primească atât de puțin în schimb. În anul în care am debutat am stat împreună cu Erik Fosnes Hansen până târziu în camera de hotel, măgulit să vorbesc cu el, chiar dacă

nu-i citisem cărțile publicate după cea cu care debutase la o vârstă foarte fragedă, *Turnul Șoimului*, un roman pe care-l citisem în liceu, iar când i-am pomenit de revista literară *Vagant* a fost de parcă i-aș fi fluturat o capă roșie prin fața ochilor. „*Vagant!*" a strigat el. Hansen, care vânduse sute de mii de cărți publicate în toată lumea, primise critici pozitive de peste tot, mai puțin de la *Vagant*, minuscula revistă literară editată de o mână de puștani care lâncezeau prin cafenele în cartierul de est din Oslo. Îi ura. Nu scriau decât vorbe goale și mostre de intelectualism academic. De ce? Asta nu mi-a spus, dar bănuiesc că faptul că nu-l băgau în seamă juca un rol important. Atunci când primul meu roman a început să se vândă, am fost și eu îngrijorat de statusul meu. Salvarea mea a fost, pentru o perioadă, faptul că am intrat în redacția revistei *Vagant*, și a fost o strategie perfectă, pentru că atunci eram un autor de talie mică și de talie mare deopotrivă, acolo mi-am croit ascensiunea și am întâlnit tot mai multe nume pe drum, până când am ajuns în punctul în care, într-o seară ploioasă de septembrie, la un pub islandez, marile nume au venit la mine. Knausgård devenise un nume de marcă, un logo, ziarele fuseseră înțesate de el în toamna aceea, și ce forță zăcea în acea repetiție, de abia acum am remarcat. Oamenii se uitau. Oamenii își cereau scuze înainte de a spune ceva. Oamenii nu îndrăzneau să spună nimic. Oamenii veneau la mine când erau beți. Asta era ceva notabil. Și nu era datorită cărților pe care le scrisesem, pentru că acelea erau banale – doi frați care-și înmormântează tatăl decedat și un tată de copii mici care se dezbracă în fața cititorului –, acum era important numele, cu toată încărcătura lui.

Mi-a plăcut că autorul acela renumit a venit să se așeze la masa noastră în seara aceea. Mi-a dat sentimentul de putere. În acel sentiment se ascundea și faptul că puteam să spun orice, sau puteam să nu scot o vorbă, fără ca asta să aibă vreo importanță, fără ca asta să fi schimbat ceva. Atunci când l-am întâlnit prima dată eram unul dintre studenții lui de la scriere creativă, când l-am întâlnit a doua oară eram un student cu tupeu care călătorea de colo colo, făcând interviuri cu scriitorii celebri ai Norvegiei. Ca să-l conving că merita să piardă timpul cu mine a trebuit să fac niște sforțări colosale; pentru momentul interviului mă pregătisem mai multe săptămâni în care nu făcusem nimic altceva. Am meșteșugit întrebări bune, inteligente și

spirituale, care, mi-am dat eu seama după câțiva ani, fuseseră complet transparente și mă despuiaseră complet în fața lui, și la fel s-a întâmplat cu toți ceilalți pe care i-am întâlnit: studenți din ultimul an, profesori, autori, redactori și jurnaliști. Atribuiam o asemenea valoare celebrității, încât mă străduiam cu atât mai mult cu cât numele era mai prestigios. Ah, atunci când profesorul Buvik nu doar că mi-a reținut numele, dar mi-a și adresat întrebări în timpul unui curs universitar! Prima dată când i-am întâlnit pe Jonny Halberg. Tone Hødnebø. Henning Hagerup. Eldrid Lunden. Thure Erik Lund. Ingvar Ambjørnsen. Cecilie Løveid. Olav H. Hauge. Marit Christensen. Øystein Rottem. Kjartan Fløgstad. Ole Robert Sunde. Georg Johannesen. Kjersti Holmen. Erlend Loe. Åsne Seierstad. William Nygaard. Kjetil Rolness. Einar Økland. Frode Grytten. Trond Giske. Am înțeles că singurul mod în care puteam să gestionez totul era să mă prefac că nu aveau nici o importanță pentru mine, că eram absolut incoruptibil, în timp ce în mintea mea complet liniștită mă bucuram de întrevedere și speram că cineva va observa. Abia acum, în pub, mi-am dat seama că exista o anumită mișcare înspre o țintă, numele meu avea dintr-odată o asemenea greutate, încât ceilalți se comportau în fața mea așa cum eu mă comportasem în fața celor cu nume sonore. Nu a fost ca și când n-aș fi înțeles ce urmăreau de fapt, pentru că știam asta din proprie experiență, știam totul despre arta înjositoare a lingușirii, atât de omenească. De aceea am înțeles că nu avea legătură cu mine, pentru că fusesem același de-a lungul tuturor acestor ani în care m-am străduit să dau bine în fața celorlalți comportându-mă așa cum se comportă cei care nu sunt corupți, ceea ce era o formă mai sofisticată de corupție; eu fusesem același. Tot ce s-a schimbat a fost numele și asocierea lui cu imaginea. Pentru lecturile publice cerusem întotdeauna un onorariu de o mie cinci sute de coroane, iar acum mi se ofereau șaizeci de mii pentru o apariție de trei sferturi de oră. Am refuzat, nu pentru că nu mi-aș fi dorit banii, ci pentru că-mi doream ceva ce contează mai mult, adică integritatea; nu pentru că aș fi fost o persoană cu integritate, ci pentru că eram de două ori mai corupt decât atât. Eram atât de corupt, încât nu-mi mai păsa de părerea celor de la *Vagant*, pentru că în ierarhia valorilor pe primul loc era trecut să nu-mi pese, și mie nu-mi păsa de nimic altceva decât de ierarhie. Așa a fost. Îmi vândusem sufletul de două

ori, nimic nu era mai cumplit decât asta, dar ajunsesem în vârf. Dacă arătai că dorești să fii în top și te desfătai cu laurii victoriei, în final nu erai în top, deoarece nu puteai fi în top decât dacă integritatea ta era neștirbită și dacă ziceai nu. Nu ziarelor, nu televiziunii, nu evenimentelor sociale și aparițiilor pe scenă. Erai în top numai dacă ziceai „nu" acelui top, dar nici acela nu era topul absolut, pentru că existau oameni cărora chiar nu le păsa, care stăteau singuri și fără admiratori undeva într-o vale, scriindu-și proza încăpățânată, întunecată și fără compromisuri – dacă ne gândim la cei mai buni –, care nici măcar nu trimiteau vreodată manuscrisul unei edituri, ci-l îngropau undeva într-o pădure și începeau să scrie următoarea operă.

Când seara s-a încheiat, i-am oferit brațul Lindei și, ținând statueta în cealaltă mână, am luat-o spre hotel. Cum ei îi era foame, m-am dus la 7-Eleven ca să-i cumpăr mâncare, dar în drum spre hotel am început dintr-odată să râd, râsul m-a cuprins din senin, și m-am oprit și m-am întors către perete. Ha, ha, ha! Ha, ha, ha! Apoi mi-am continuat drumul prin ploaie și întuneric, pe asfaltul strălucitor, până la hotel, care se numea Savoy, unde m-am oprit și mi-am aprins o țigară, ultima țigară înainte de culcare. Nu știu de ce am râs, dar pur și simplu ideea aceea m-a făcut să râd din nou. Ha, ha, ha! Ha, ha, ha! Ha, ha, ha!

Încă mai mustăceam când am intrat în cameră. Linda adormise. M-am așezat pe pat și mi-am pus mâna pe fruntea ei. „Vrei să mănânci ceva, nu?" Dar ea era mult prea adânc cufundată în întunericul sufletului ei, așa că mi-am tras un scaun la fereastră, m-am așezat, am mâncat mâncarea pe care i-o luasem și am băut un Pepsi Max în timp ce mă uitam pe geam la stropii de ploaie și la lampa aceea care atârna de pe un fir subțire deasupra străzii și care se legăna în față și în spate din cauza vântului.

Într-un weekend de la finalul lunii mai, în 2010, am închiriat o mașină și m-am dus la proprietatea noastră din afara orașului Malmö ca să fac ordine în haosul de acolo. Linda dăduse anunț de vânzare, fusese deja o vizionare, dar nimeni nu s-a arătat interesat, și pe bună dreptate, pentru că nu făcuserăm nici un efort ca să ascundem paragina acelui loc. Gândul la cum s-a dus totul pe apa sâmbetei mi-a stat pe creier ani de zile. După ce am trecut de ultimul sens giratoriu și am

intrat în zona de case care se întindea de ambele părți ale străzii, compusă din câteva sute de cabane cu grădină, aproape toate întreținute în stare impecabilă, gândul acela m-a copleșit de-a binelea. Faptul că mă aflam acolo și în curând aveam să încep lupta cu dezordinea mi-a aprins o lumină în suflet. Nu un foc sau o flăcăruie, ci mai de degrabă un luminiș de care te apropii în mijlocul pădurii, cu toate așteptările pe care le presupune asta.

Urma să aibă loc o nouă vizionare a doua zi, și dacă reușeam să mă ocup de cele mai neîngrijite aspecte, nu era exclus ca cineva să ne facă o ofertă, deoarece oamenii care-și cumpărau astfel de locuri o făceau pentru că le plăcea genul acela de muncă; paragina li se putea părea chiar atrăgătoare, întrucât atunci aveau ceva de făcut.

Cerul era cenușiu și iernatic, oamenii pe care-i vedeam pe stradă, câțiva tineri cu biciclete și o femeie cu cărucior care căra o plasă grea de la Coop, păreau să nu fie conectați cu cerul, cam tot așa cum crabii de pe fundul mării nu sunt conectați cu suprafața apei, mi s-a părut mie în timp ce conduceam cu 30 de kilometri pe oră. Frunzele copacilor înmuguriseră nu demult, dar fără lumina soarelui era greu să le asociezi cu puseul de viață cu care ne întâmpină întotdeauna primăvara.

Am schimbat viteza într-o treaptă inferioară și am cotit în marea parcare cu pietriș. Mă durea stomacul. Acesta era un loc în care erai văzut nu ca persoana care erai, oricare ar fi fost aceea, ci așa cum păreai în exterior. Aici, eu eram un bărbat cu păr lung și unsuros și cu barbă, îmbrăcat în haine negre și ponosite, cu privirea sălbăticită și cu mișcări agitate, și când vagabondul ăsta apărea cu cei trei copii ai lui, mă vedeam atât de clar prin ochii celorlalți proprietari de case, și toată încrederea și demnitatea mea dispăreau. Dacă cineva ar fi sunat la serviciile sociale și le-ar fi spus să vină și să salveze copiii de acest tată îngrozitor, care era probabil un drogat, în mod cert un dubios, atunci aș fi intrat în defensivă, aș fi simțit că exista un grăunte de adevăr în spusele lor și m-aș fi apărat fără vlagă.

Am condus până la bariera din fața drumului cu pietriș din celălalt capăt al parcării, am oprit, m-am dat jos, am deschis bariera și am dat-o la o parte, am intrat în mașină, am condus câțiva metri, m-am dat jos și am închis bariera, după care mi-am continuat deplasarea cu viteza melcului printre căbănuțele de lemn. Pietrișul scrâșnea pe

sub cauciucuri și mașina aluneca asemenea unei barje care merge în amonte pe drumul asemănător unui canal, am trecut prin dreptul porților, una câte una, până am ajuns la poarta noastră. Casa noastră nu strălucea de curățenie ca celelalte, ci era acoperită de un strat verzui de alge sau ciuperci. Nici gardul nu era curățat de frunze și lăstari, după cum prevedea regulamentul: gardul viu din curtea noastră crescuse printre ochiurile plasei și se înălțase pe deasupra.

Am oprit motorul și am scos cheia, moment în care am observat anunțul de pe gard. DE VÂNZARE scria, cu litere albastre pe fond alb. Am deschis portiera, am coborât, am trântit portiera. Aerul răcoros mi-a mângâiat obrajii și mâinile. Pietrișul era acoperit de iarbă, o altă încălcare a regulamentului, și stomacul mi s-a chircit de durere când am văzut. Mi-aș fi dorit să fiu nesimțit, să fac ceva pe părerea idioților ălora care se holbau tot timpul în curțile altora, această bandă imbecilă de moșnegi stafidiți, cu pieile atârnând pe ei, care nu se gândeau la nimic altceva decât la ceea ce era bine și corect și-și petreceau ultimii ani, ultimele zile, după toată experiența acumulată într-o viață lungă și unică, încercând să țină grădina în ordine și făcând spume când alții nu făceau ca ei. Aș fi vrut să nu-mi pese, dar nu puteam. Adevărul este că mi-era frică de ei și chiar voiam să cad la pace cu ei.

Am deschis poarta și am intrat în grădină.

De ce nu tăiase Linda iarba? Faptul că straturile erau pline de buruieni era dureros, avea să-mi ia săptămâni întregi să le curăț, dar gazonul? Ce-o fi fost în capul ei când scosese casa la vânzare, că prima impresie nu era importantă? Că potențialii cumpărători n-aveau să observe delăsarea și aveau să se gândească: „De fapt, ăsta e chiar un loc bun"?

M-am răsucit. La fereastra casei de păpuși de pe partea cealaltă a străzii era o bătrână care se uita la mine. Soțul ei fusese președintele asociației de proprietari. El veghea ca toată lumea să respecte regulile. Prin urmare, când într-o seară de miercuri am prins autobuzul ca să vin încoace ca să ud iarba, după câteva zile de caniculă, el a venit în plimbare până la gard, așa, întâmplător, întotdeauna venea așa, întâmplător, ca să mă întrebe dacă știam ce zi era. Da, știam. Era miercuri, nu? Da, era miercuri. „Și aici avem un sistem, știi, în ceea ce privește udatul grădinii. Numerele impare udă luni, miercuri

și vineri, iar numerele pare, marți, joi și sâmbătă. Tu ce număr ai?" Am fost obligat să mărturisesc că aveam număr par și, prin urmare, nu aveam dreptul să ud grădina. Deci aveam de ales: fie luam autobuzul spre casă, fie îl sfidam și lăsam furtunul să curgă încetișor în spatele casei, unde nu mă vedea nimeni. Evident că asta am făcut, am stat pe prispă și am fumat, cu frica-n sân să nu mă vadă. Sau veneam cu toții într-o sâmbătă cu scopul de a tunde iarba – pe care o tundeam mult prea rar – și se întâmpla să adormim. Cine se ivea la gard, dacă nu președintele? „Am auzit că tai iarba." „Da, da. A crescut extrem de mult." „Da", a căzut el de acord. „Dar nu este voie să folosești mașini de nici un fel după ora patru în zilele de sâmbătă, până luni dimineața, din cauza zgomotului. Nouă ne place să avem puțină pace și liniște. De data asta poți să tunzi iarba după-amiază, dar data viitoare vei ști cum să procedezi." „Oh, mulțumesc foarte mult", i-am spus. „Sunteți foarte amabil!"

Mai erau și hârtiile pe care ni le lăsau în cutia poștală după fiecare rundă de inspecție. Un formular în care se bifau meticulos diverse rubrici în funcție de ceea ce constatau.

Am ocolit casa și, după ce am ieșit din raza vizuală a vecinilor, m-am așezat pe trepte și mi-am aprins o țigară, încercând să-mi fac o imagine de ansamblu despre sarcina care mă aștepta. Dinspre autostrada către Danemarca venea un zumzet slab, și se mai auzeau și niște lovituri înfundate de minge de pe un teren de fotbal din apropiere. Nu văzusem niciodată terenul, deși vedeam luminile care se aprindeau pe marginea lui în fiecare seară, și care toamna și iarna lăsau impresia unui hangar de lumină pe câmpul întunecat.

În toamna și în iarna aceea stătusem în casa de vacanță și scrisesem, singur în tot acel spațiu enorm, aduceam apă într-o canistră de la o cișmea de lângă parcare, îmi făceam cumpărăturile la supermarketul situat la câțiva kilometri distanță, dădeam gata pagină după pagină, trei sau patru zile la rând, apoi mergeam acasă și stăteam acolo câteva zile, după care mă întorceam. Aici eram rupt complet de lume. Nu aveam ziare, nu aveam internet, televizor, nici radio, doar un telefon mobil al cărui număr nu-l știa nimeni. Și nu era nimeni. Seara și noaptea apărea un arici care adulmeca prin grădină și uneori, dacă stăteam complet nemișcat, își freca botul de pantoful meu. Ziua erau păsările. Eu stăteam în fața calculatorului, cu căciulă în cap și

cu mănuși de lână, îmbrăcat cu geacă și cu o pătură sau cu plapuma peste genunchi. Aerul era ca fumul în jurul becului ce răspândea o lumină rece. Scriam despre copilărie, scriam despre tinerețile mele. Vorbeam la telefon cu Geir, căruia îi citeam ceea ce scrisesem și cu care discutam, vorbeam cu Linda, care era ajutată de mama ei ca să se descurce cu copiii și care, cât timp ei erau la grădiniță, nu știa niciodată ce să facă și cum să facă. Orele acelea goale care se deschideau în fața ei erau mai mult înspăimântătoare decât binefăcătoare; eram conștient de asta. Așa era dintotdeauna. Avea un birou într-un spațiu colectiv, dar îi era teamă să meargă acolo, se forța uneori să meargă, însă după aceea n-o mai vedea nimeni săptămâni în șir.

Era un birou frumos, unde avea un Mac cu funcție de recunoaștere vocală, fotografiile copiilor așezate lângă el, cărți pe rafturi ca sursă de inspirație. Odată a luat-o pe Heidi cu ea, și Heidi fusese atât de mândră să meargă la serviciu cu mami, salutase pe toată lumea și stătuse la birou și desenase, iar eu am văzut clar cât de fericită era Linda când s-a întors acasă, pentru că în acea zi ea fusese ca toți ceilalți părinți, își dusese fetița la locul de muncă, se lăudase cu ea în fața colegilor și îi arătase lui Heidi ce anume lucra. Cu toate acestea, s-a dus acolo din ce în ce mai rar.

În Linda exista ceva care când o apăsa, când o ridica. Trebuia să i se opună din răsputeri, deoarece, dacă era copleșită de apăsarea acelei forțe, totul devenea negru și lipsit de speranță, iar când o ridica, totul strălucea și era plin de speranță, și asta îi colora întreaga existență, care se schimba dramatic în felul acesta, deși viața ei era aceeași.

Când ne-am cunoscut, Linda era pe calea ascendentă, și în perioada aceea drumul ei nu s-a oprit, nu s-a răsucit, ci pur și simplu a continuat să urce, nu existau limite, ea nu mai dormea, zilele erau nesfârșite, și în cele din urmă o prietenă a găsit-o în apartamentul ei, cățărată pe o masă, mormăind cifre. În Linda există stele, și când ele strălucesc, și ea strălucește, dar când stelele se sting, noaptea este neagră ca smoala. A stat mai mult de un an într-un spital de psihiatrie, se externase de puțin timp când am început să ieșim împreună. Am avut copii aproape imediat, amândoi ni-i doream. Niciodată nu mă gândisem că ea fusese bolnavă, nu mă temeam de asta, și acea încredere probabil că a făcut-o să accepte ideea de a avea copii.

La maternitate a trebuit să bifeze pe toate formularele „boală psihică", și eu am observat cum li se schimba privirea celor din spital atunci când se uitau la ea sau la mine, chiar dacă acum totul era în regulă. Starea ei de spirit urma un ciclu regulat, se scufunda și apoi se ridica, dar întotdeauna o făcea în interiorul limitelor normale, și eu nu mă gândeam niciodată la asta, așa era Linda, îmi spuneam, temperamentală, și nu reacționam la starea ei de fericire când era fericită, nici la întunericul în care pătrundea când era deprimată sau cuprinsă de un val de furie, eu reacționam la ceea ce spunea și ceea ce făcea.

A încercat diverse metode pentru stabilizarea emoțiilor, pentru că asta o afecta, totul era o mare schimbare, viața pe care o trăiam noi era atât de diferită de cele pe care le avuseserăm înainte, cu responsabilitatea copiilor și tot ceea ce derivă de aici, iar sentimentul de a nu putea ține totul sub control era răul absolut. Se temea de haos mai tare decât de orice altceva. Era înmărmurită de orice însemna rupere de ritm, pentru că în natura ei volatilă, întreaga lume pe care o aveam noi, casa noastră, trebuia să fie cât se poate de stabilă și constantă. Totul reprezenta o amenințare pentru ea. Orele în care scriam erau o amenințare. Linda știa că aceasta era munca mea, că-mi conferea un sens, și când ea se simțea bine nu era nici o problemă, până în momentul în care starea ei de spirit se înrăutățea și o cuprindea spaima, spaimă care se transforma într-un monstru insațiabil.

Teama ei s-a manifestat extrem de puternic atunci când era gravidă cu Vanja; era îngrozită ca nu cumva s-o piardă, era îngrozită de responsabilitatea care o aștepta și își exterioriza această spaimă în accese teribile de furie. Am ripostat la aceste crize pe care le consideram fără sens, în același timp îmi era teamă de ele pentru că erau atât de violente, eu nu eram obișnuit cu astfel de izbucniri, în mediul meu de origine totul era controlat și rațional. S-a născut Vanja, pacea s-a așternut asupra noastră. Linda s-a dus la școală, s-a născut Heidi, ne-am mutat la Malmö, s-a născut John. Volumul de muncă era mare, dar nu costa nimic să muncești, indiferent cât de mult ar fi fost; nici treburile gospodărești nu m-au costat nimic. Le făceam pur și simplu. Eu luam lucrurile așa cum se prezentau și voiam ca Linda să strângă din dinți și să reziste până la capăt.

Ce avea ea?

Avea studii în domeniul radiodifuziunii, dar asta fusese cu mult timp în urmă, Linda nu mai lucrase la radio de atunci încoace, iar ideea de a-și căuta un loc de muncă, de a suna la radio și de a spune că avea o idee de emisiune, devenea din ce în ce mai greu de dus la îndeplinire. Și-a cumpărat un microfon și un program de editare, și asta a fost tot.

Mai avea și ceea ce scrisese. Cel mai vechi text era de dinainte ca noi să ne cunoaștem, iar cel mai recent îl scrisese anul trecut. Erau senzațional de bune. Ea le-a trimis la editura cu care mai colaborase, dar a fost refuzată, pe motiv că proza scurtă era prea greu de publicat acum, când lumea editorială trecea printr-o perioadă atât de grea. Nu exista public țintă, și ei nu aveau bani. Ulterior, Linda și-a trimis colecția de povestiri la alte trei edituri, două nici măcar n-au deschis manuscrisul, a treia l-a respins. S-au publicat primele mele două romane, al treilea era gata, și în timp ce scriam la al patrulea volum, Linda a sunat la Radio Suedia și le-a propus să realizeze un documentar. Acesta a fost un pas uriaș și un punct de turnură, pentru că dialogul presupunea și obligații, producătoarea voia s-o cunoască, s-au întâlnit și Linda i-a câștigat încrederea. De acolo urma să iasă ceva. Au făcut un plan de lucru. Linda era entuziasmată, plină de energie și de idei, stăteam pe balcon după ce se culcau copiii și vorbeam despre tot ceea ce plănuia să facă. A călătorit la Stockholm ca să-i ia un interviu astronautului suedez Fuglesang, de acolo a mers mai departe în Norrland, unde a vizitat centrul de pregătire pentru zboruri în spațiu și le-a luat interviuri angajaților.

Documentarul începea cu ultima cursă a zeppelinului *Hindenburg*. Linda dăduse odată peste niște articole din presa suedeză a vremii, de unde reieșea că existase un jurnalist suedez la bord care telegrafiase relatări de mai multe ori pe zi. El a murit atunci când aeronava a luat foc pe partea cealaltă a Atlanticului, cu puțin timp înainte de a ajunge la capătul călătoriei. Era o poveste excelentă, care putea fi pusă în paralel cu reportajul despre călătoriile în spațiu.

A fost plecată opt zile, iar seara mă suna plină de entuziasm din camera ei de hotel. Călătorise cu sania trasă de câini, vizitase un hotel de gheață, fusese într-o zonă plină de deșeuri din spațiu. Vorbise cu o mulțime de oameni și planificase întâlniri cu ei, și cred că a mers până într-acolo încât s-a și împrietenit cu unii dintre ei, pentru

că ceea ce mi-a relatat ea n-ar fi putut să afle decât dacă le inspira o încredere deplină interlocutorilor.

Din vocea ei răzbăteau nerăbdarea și vioiciunea. Am ieșit pe balcon, m-am așezat îmbrăcat cu căciulă și haină și am fumat. Copiii dormeau. Am simțit o ușoară stare de neliniște. Aveam impresia că nu comunicam în termenii obișnuiți cu ea.

– M-am plimbat prin zona asta. Este enormă, acoperită de zăpadă și pretutindeni sunt bucăți uriașe de metal. Este un cimitir spațial. Îți poți imagina, Karl Ove?

– Sună interesant! i-am zis. Ai luat vreun interviu acolo?

– Nu, doar m-am plimbat cu microfonul și am înregistrat ceea ce vedeam. Dar știu că a fost bine. A fost fantastic!

– Bine.

– Și acum stelele se văd atât de clar! Îți poți imagina peisajul?

– Trebuie să te trezești devreme mâine-dimineață? am întrebat-o.

– Da! Of, tipul de la hotelul de gheață, scuze, dar trebuie să-ți spun asta înainte să uit. Mi-a spus că trebuie neapărat să venim aici împreună. Ne dă o cameră gratis.

– Un hotel de gheață? Glumești!

– E nemaipomenit, știi? Într-un fel, e magic.

– OK, Linda. Ar trebui să mă culc acum, dacă vreau să am vreo șansă cu copiii mâine.

– Da, înțeleg. Noapte bună, prințul meu. Te iubesc!

– Noapte bună!

A revenit acasă la fel de entuziasmată de experiențele acumulate și despre ceea ce urma să facă. A scris un proiect, ideea era să dramatizeze zborul zeppelinului bazându-se pe relatările jurnalistului. Proiectul i s-a aprobat, bugetul a fost alocat. Linda a angajat actorii, a întocmit scenariul și a făcut înregistrările. Se ducea la muncă la șapte dimineața și venea acasă la șase seara. Era alt om. O mai văzusem muncind la fel de mult doar o singură dată, în timpul examenelor de la institutul de artă dramatică, atunci când dăduse totul din ea. Dar acum era diferit. Acum era de parcă și-ar fi investit tot ce avea, întreaga ei existență, de parcă ar fi fost acum ori niciodată, nu doar pentru acest documentar, ci și pentru întreaga ei viață.

Vineri seara, după prima ei săptămână de muncă, stăteam somnoroși și ne uitam la televizor. Copiii adormiseră.

– Te ocupi tu de copii mâine, nu? m-a întrebat ea.

Am privit-o lung.

– De ce? Tu ce faci mâine?

– Muncesc.

– Trebuie să lucrezi și în weekend?

– Da, bineînțeles. Este important! Avem un termen-limită.

Important? Termen-limită?

Am simțit că începeam să clocotesc în sinea mea. M-am uitat la televizor câteva secunde, apoi m-am întors către ea.

– Draga mea, tu întotdeauna mi-ai interzis să lucrez în weekend, pentru că este important să facem activități de familie. Eu nu am lucrat un singur weekend în șapte ani. Și acum tu te duci la muncă în weekend?

– Cât de rău ești! Ești incredibil de meschin!

– Deci regulile de familie nu se aplică acum că tu ți-ai luat un job? Văzând că se ridicase, am întrebat-o: Unde mergi?

– La culcare. Trebuie să mă trezesc devreme.

Am rămas pe loc și am ascultat zgomotul pașilor ei îndepărtându-se pe hol, voiam să merg după ea și să îndrept lucrurile, dar încă mai clocoteam de nervi și n-ar fi fost o conversație bună. În afară de asta, eram chiar fericit că este plină de energie și hotărâre, și pe termen lung exista șansa ca și *eu* să am voie să lucrez în weekend.

Acelea erau gândurile mele. De fapt, era bine și era așa cum trebuia să fie.

A doua zi dimineață s-a trezit și s-a dus cu bicicleta la serviciu. Duminică am mers la Slottsparken, am urmat ruta noastră obișnuită prin oraș, mai întâi la locul de joacă, care de fapt consta într-un carusel și un tobogan pe sub niște copaci de foioase, ale căror coroane vara erau ca un tavan, dar acum crengile erau desfrunzite pe sub cerul cenușiu, apoi la al doilea loc de joacă, pe partea cealaltă a parcului, care se învecina cu o zonă rezidențială, unde Linda și cu mine stăteam unul lângă altul în bătaia vântului, urmărindu-ne copiii care zburdau peste tot, îmbrăcați cu gecile lor roșii pentru toate anotimpurile, Linda părea că se afundă, era interiorizată pentru prima dată după mai multe săptămâni. Acasă copiii au văzut un film în timp

ce ea s-a odihnit și eu am citit ziarele de duminică. Dacă n-ar fi fost obligată să muncească la ceea ce părea să fie o producție de oarecare anvergură, ar fi stat acasă în săptămâna următoare, ar fi stat întinsă în pat, să se uite la filme de categoria a doua și să doarmă până când negura și durerea ar fi dispărut. Acum nu mai mergea. Acum trebuia să muncească. Luni dimineața s-a trezit devreme și s-a pregătit de plecare în timp ce eu mă ocupam de copii. În timp ce cotrobăiam pe rafturile cu haine ca să-i găsesc lui John ceva potrivit de îmbrăcat, s-a auzit ușa de la baie. Înăuntru, Linda a început să vomite. A durat mai multe minute. Apoi ușa s-a deschis, ea a ieșit, s-a dus la cuier și s-a îmbrăcat cu geaca neagră de piele.

– Ai vomitat? am întrebat-o.

Ea a încuviințat. Era albă la față.

– Acum trebuie să plec. Ne vedem după-amiază. Nu știu exact când vin. Poate pe la șase.

Și-a luat poșeta și a plecat, în timp ce eu am continuat să mă agit cu copiii. După ce i-am dus la grădiniță, m-am așezat și am continuat să scriu la volumul patru, și am făcut asta toată ziua, apoi i-am adus înapoi pe copii, am pregătit cina, ne-am așezat și am mâncat după ce s-a întors și Linda. Parcă s-ar fi scurs viața din ea. A doua zi s-a întâmplat la fel, ea a vomitat în baie înainte de a pleca la serviciu, și în dimineața următoare la fel, și după aceea din nou. Mie mi se părea că exagerează, nu era decât un loc de muncă, dar asta nu puteam să-i spun, și nici nu ar fi fost adevărat, doar că acela nu era un serviciu potrivit ei. După cinci ani și trei nașteri, într-o viață care nu a constat decât în copii și îngrijirea copiilor, cu câteva tentative slabe de a face ceva pe cont propriu în ultimul an, aceasta era marea ei șansă, locul în care putea să-și demonstreze valoarea. Dacă ar fi fost vorba de a-și proba meritele în fața altora, aș fi putut să-i spun să fie calmă, nu era chiar atât de important, dar ea voia să-și dovedească sieși că era capabilă, și de aceea nu aveam ce să-i spun. Vomita dimineața, muncea, venea acasă seara, de fiecare dată cu mai puțină încredere decât în ziua precedentă. Mama ei a venit să ne ajute, și atunci aveam și mai mult timp ca să scriu.

Vineri, pe la ora două, am auzit ușa de la intrare deschizându-se și m-am dus să văd cine venise.

Linda stătea cu capul plecat; și-a dat jos geaca fără să se uite la mine.

– Ai venit deja acasă? m-am mirat eu.

– Nu a mers. N-am reușit.

– Ce vrei să spui?

Plângea.

– M-am prăbușit în camera de emisie. Am înțeles că niciodată n-o să reușesc. Pur și simplu nu merge. Nu merge, Karl Ove.

A intrat în dormitor. M-am dus după ea. A reieșit că producătoarea o rugase să meargă acasă și să ia câteva zile de pauză. Producătoarea era strictă și avea pretenții mari, ea înțelesese ce capacitate avea Linda, de ce anume era în stare, dar poate nu-și dăduse seama cât de fragilă era.

– Nu am reușit, a gemut Linda. Sunt o ratată!

Mama ei a venit și s-a oprit în cadrul ușii, dar s-a retras atunci când a văzut-o plângând.

– Ești sigură de asta? am întrebat-o.

– Nu sunt în stare să țin totul sub control. Și acum parcă nici nu mai am timp. Nu merge. Este imposibil.

Era destul de rău. Nimic nu putea fi mai rău decât o înfrângere după ce ea investise totul.

– Nu poți să simplifici? Să faci câteva prescurtări?

Nu mi-a răspuns. Dar după ce copiii s-au dus la culcare în seara aceea, ea m-a rugat să ascult puținul material pe care-l avea. „Sigur", i-am spus. De fapt, acela era ultimul lucru pe care voiam să-l fac. Pot să-mi gestionez propriile înfrângeri, dar nu și pe ale altora.

Mi-a dat căștile și a apăsat pe play.

Era bun. Bineînțeles că era bun. Nu era mult, dar materialul pe care-l avea era bun.

Luni dimineața s-a forțat să meargă la serviciu, cenușie la față și încrâncenată. Documentarul ei devenise o fixație, o dimensiune mult mai mare decât ea însăși, și când producătoarea i-a spus că nu mergea și că trebuia refăcut din temelii, ea s-a prăbușit din nou. La fel ca data trecută, am crezut că s-a terminat definitiv, că a eșuat, cursa ei s-a încheiat. Ca și data trecută, a mai făcut o încercare.

Într-un final, a reușit să-l termine. Am însoțit-o pe post de ascultător de încercare, dacă pot spune așa, și ne-am așezat într-un studio ponosit de la Sveriges Radio din Malmö, doi producători, un tehnician, Linda și cu mine.

Aproape că m-am enervat în timp ce ascultam documentarul. Era incredibil de bun. Eu îi dădusem crezare Lindei, că totul era o catastrofă, pentru că ea nu-mi dăduse nici un motiv să cred altminteri.

După asta, ea s-a prăbușit. În săptămânile următoare a fost cuprinsă tot mai des de negurile ei dureroase. Plângea din nimic, se uita la filme, spunea neobișnuit de puține lucruri atunci când eram doar noi doi. De față cu copiii se sforța să fie la fel ca de obicei, și am văzut că se simțea ușurată atunci când eu îi scoteam singur în parc. Mi-a spus că niciodată nu va mai putea să lucreze la radio. Dar când negurile au început să se risipească și lumina a început s-o umple din nou și lumea ei a devenit din ce în ce mai ușoară, în mintea ei au început să se înfiripe alte idei de documentare; pe deasupra, acum avea deja o intrare la radio.

Cât despre mine, am terminat volumul al patrulea după o săptămână petrecută în cabana de la grădină, unde am scris neîncetat, din zori până-n seară, iar concomitent mi se publica volumul al treilea. Toți foștii mei camarazi cărora le trimisesem manuscrisul erau nerăbdători să citească despre acele vremuri și cu toții și-au dat acceptul pentru publicare. Am primit o scrisoare minunată, plină de entuziasm de la cel mai vechi prieten al meu, Geir Prestbakmo, pe care nu-l mai văzusem de treizeci de ani. El a descris câteva scene pe care și le amintea, de pildă aceea când stăteam în picioare într-o magazie pentru bărci și țineam un furtun în mâini, deoarece auziserăm că fulgerul nu lovește în cauciuc. Spiritul și tonul acelei scrisori îmi arătau că Geir nu se schimbase, era exact așa cum mi-l aminteam eu. Am vorbit și cu Dag Lothar la telefon; el mi-a reamintit de discuțiile pe care le purtaserăm despre conexiunea dintre culori și gustul acadelelor și despre vara aceea în care ne-am dus cu bicicletele până la Eydehavn și am jucat tenis. M-am simțit ca și cum eu le-aș fi dat lor povestea noastră, într-un fel, și nu că le-aș fi luat-o. Era un sentiment plăcut. Toți m-au invitat acasă la ei data viitoare când mai treceam pe acolo. Problemele au reînceput la volumul al patrulea. În loc să folosesc numele autentice și să trimit manuscrisul persoanelor implicate, am folosit nume false și am trimis volumul la publicare, nu mai puteam să fac față unei noi furtuni. Și totuși, oamenii s-au supărat. Am scris volumul al cincilea în opt săptămâni, pe atunci chiar nu-mi mai păsa

nici cât negru de sub unghie, găsisem un ton narativ care-mi amintea de literatura pe care o citeam atunci când eram de vârsta pe care o descriam, și m-am gândit în sinea mea că acesta era romanul pe care aș fi vrut să-l scriu când aveam douăzeci de ani, dar nu puteam. Acum puteam. În ultima săptămână, Linda și copiii au plecat împreună cu Helena și cu copiii acesteia în Tenerife, și eu mi-am terminat cartea în timp ce se desfășurau Jocurile Olimpice de iarnă, am stat tolănit pe canapea de unul singur și am strigat de bucurie atunci când a câștigat Northug, sau „Lupul", cum l-au poreclit comentatorii suedezi. Apoi m-am dus la birou și am continuat să scriu. Când am terminat, am expediat manuscrisul celor pe care-i menționasem. Unii s-au supărat și au fost de părere că le distrugeam viețile, acelora le-am schimbat numele, unii m-au rugat să șterg câteva episoade, deoarece conțineau multe elemente periculoase pe care pe atunci încă nu le înțelesesem, și alții mi-au spus că trebuia să las totul așa cum era. Tonje, care era personajul principal în carte, în afară de Yngve, mi-a spus asta, să las totul așa cum era. Am rugat-o pe Linda să nu-l citească, pentru că ar fi fost neplăcut pentru ea să afle detalii despre povestea de dragoste dintre mine și o altă femeie. În mod similar, dar din alte motive, o rugasem pe mama să nu citească volumul al treilea. Atunci când citise volumul al doilea, mi-a trimis un SMS în care mi-a spus că era dureros să vadă că rolul ei fusese diminuat. Atunci când a citit volumul al patrulea, m-a sunat extrem de supărată; scrisesem ceva neadevărat referindu-mă la perioada când locuiam împreună în casa din Sannes, era legat de alcool, și fie înțelesesem eu totul greșit, fie inventasem totul. Am scos fragmentul respectiv. Cei de la *Dagsrevyen*, emisiunea de seară de la postul național, au venit să-mi ia un interviu, și când s-a terminat și m-am întors acasă, m-am întins pe pat și rămas nemișcat, paralizat de angoasă, la gândul că interviul avea să se difuzeze sâmbătă, întreaga Norvegie avea să-l vadă, și eu nu izbutisem să scot o singură frază coerentă.

Reporterul îmi arătase coperta unei reviste pe care scria *Knausgård for dummies*, și, în timp ce camera de filmat focaliza pe chipul meu, mi-am dat seama că ceva se întâmplase cu mine în Norvegia, ceva ce eu nu aflasem. Devenisem celebru. Îmi făcusem o mică idee la Oslo, chiar înainte de Crăciun, când am participat la o sesiune de autografe, era un eveniment organizat, erau camere de televiziune,

microfoane de la radio, flashurile aparatelor de fotografiat, librăria era plină ochi, și în fața mesei unde stăteam eu coada era infinită. La sfârșit m-am dus la Litteraturhuset, în cea mai mare sală nu mai erau locuri libere, și o altă sală, de unde se putea urmări totul pe ecrane mari, era de asemenea plină. Tore era cel care mă intervieva, repetam ceea ce făcuserăm la Odda, dar pe atunci interesul abia înmugurea, pe când acum era o adevărată isterie. La sfârșit, în drum spre sala din spate, am fost urmărit de un jurnalist care mă întreba încontinuu dacă am făcut sex cu o fată de treisprezece ani. După aceea m-am dus cu Tore și cu prietena lui, ne-am îmbătat, și în timp ce ne întorceam la hotel am văzut cotidianele din ziua respectivă la 7-Eleven. Prima pagină din *Dagsavisen* era ocupată integral de o fotografie cu mine dând autografe. Era absolut ireal, oniric, imposibil de conectat cu mine; prin urmare, căbănuța de lângă Malmö, unde m-am dus imediat ce-am ajuns acasă, reprezenta un refugiu în aceeași măsură ca un spațiu de lucru. Totul era ca înainte, eu în fața unui ecran de computer. După trei zile petrecute acolo, m-am întors acasă la familie. Serbarea de Sfânta Lucia la grădiniță, Crăciunul cu casa plină, prima zi din Anul Nou. Afară la cabană, înapoi la familie. Nici un interviu, nici un ziar, nici televizor, pe tot parcursul iernii am urmat același regim. *Dagsrevyen* a fost o excepție, pentru că eu tocmai ce câștigasem un premiu radio pentru primul meu roman, iar pentru a-mi ridica premiul din Malmö, trebuia să le acord un interviu. Cei de la *Dagsrevyen* m-au întrebat dacă nu puteau să vină și ei. Gândindu-mă că oricum trebuia să acord un interviu, am simțit că n-avea nici o importanță dacă venea și televiziunea. Cât timp am stat acolo, așezat pe un scaun, cu camera ațintită spre fața mea, a fost de parcă spaima față de tot ceea ce știam că se întâmplase și nu înțelesesem eu s-ar fi contopit acolo, în acel loc unic.

După interviu am zăcut în pat atât de înfricoșat, încât abia puteam să mă mișc, și am strigat-o pe Linda îndată ce am auzit-o intrând pe ușa apartamentului.

– Linda! Linda! Linda! am strigat.

Ea a intrat, s-a oprit în pragul ușii și s-a uitat la mine.

– Va trebui să ai grijă de copii astăzi, i-am zis. Tot restul serii. Eu nu pot, trebuie să stau în pat.

Ea a încuviințat.

–Nu este nici o problemă, mi-a spus.

Am văzut cât era de fericită că mă putea ajuta. După ce a plecat la grădiniță ca să-i aducă pe copii, eu m-am ridicat, am pornit laptopul, care în sfârșit avea acces la internet, și mi-am petrecut toată seara uitându-mă la o serie de documentare despre al Doilea Război Mondial. Imaginile erau unice, multe erau înregistrări din viața de zi cu zi care arătau cum soliditatea și neclintirea lumii străluceau dincolo de grozăviile războiului, făcându-l real într-un alt mod. Atunci când a intrat Linda ca să se culce, eu deja dormeam.

De Paște ne-am dus la Stockholm, am închiriat un apartament la un hotel, la câți bani câștigasem ni-l permiteam, și ideea era să încep să scriu la volumul al șaselea, în timp ce Linda și copiii mergeau la Ingrid, urmând ca împreună cu ea să viziteze diverse locuri precum Muzeul Copiilor de la Junibacken, muzeul în aer liber de la Skansen sau Camera Copiilor de la Casa de Cultură. Dar nu a mers totul conform planului, Linda era deprimată și nu se descurca singură, m-a sunat după câteva ore și m-a întrebat dacă nu puteam să vin, și eu m-am dus. Într-una dintre aceste zile, Helena și Fredrik ne-au invitat la frumoasa lor casă. Am mers cu trenul până la Uppsala, de unde Helena ne-a luat cu mașina. Geir și Christina erau și ei acolo, și după ce ne-a fost prezentată proprietatea, am stat înăuntru și am discutat, în timp ce copiii se jucau pe-afară. Linda era în toane bune, la o asemenea intensitate încât nu reușeam să intru într-o comunicare normală cu ea, zburătăcea permanent de colo colo, totul era fantastic. Știam că de fapt era deprimată, mă înfuria la culme când era astfel, atât de exagerat de veselă, energică și complimentându-i pe toți, când trăirile ei profunde erau diametral opuse. Eu cunoșteam perfect deosebirea, dar ceilalți habar n-aveau, pur și simplu Linda li se părea fabuloasă. Și într-adevăr era, punctul central pentru întreaga petrecere, nu doar pentru mine.

Atunci când am ajuns la Malmö mi-am reluat munca la volumul al șaselea. Deocamdată nu avea mai mult de douăzeci de pagini, dar nici nu intenționam să fie lung, și planul era să-l termin în șase săptămâni. Cartea lui Geir a fost refuzată, era prea lungă și prea stufoasă pentru ca Spartacus să-și asume riscul publicării, mi-a scris

Molven. Cum trei edituri, două mari și una mai mică, îl respinseseră, mi-am dat seama că trebuia să procedăm altfel. Geir întotdeauna îmi spusese că așa va fi, aceasta era experiența lui în raport cu lumea, în timp ce eu întotdeauna am spus că va fi în regulă, pentru că aceasta era experiența trăită de mine. Nu puteam să înțeleg nici în ruptul capului cum de nu era publicată o carte de talie internațională, radical diferită de ceea ce apărea în mod obișnuit în Norvegia. În definitiv, *Moby Dick* n-a fost refuzată pentru că era prea lungă și alambicată, nu? Sau prea imorală?

L-am sunat pe Yngve să-l întreb dacă voia să înființăm împreună o editură și i-am trimis un e-mail cu același conținut lui Asbjørn. Amândoi au fost entuziasmați, așa că am fondat Editura Pelikan, în primul și în primul rând pentru *Bagdad Indigo*, dar intenționam să continuăm după aceea, de exemplu traducând cărțile care ne plăceau și publicându-le.

În acele zile am expediat manuscrisul celor pe care-i menționasem în volumul al cincilea, având drept temă cei doisprezece ani cât locuisem la Bergen. Personajul principal era Tonje. Am zăbovit mult timp în fața e-mailului înainte de a i-l trimite.

„Atunci când ți-am trimis primul volum ca să-l citești, mi-ai scris că era un portret frumos, că erai conștientă că putea suferi modificări în cursul narațiunii, însă mi-ai dat mână liberă. Așa ai procedat atunci, apoi s-a întâmplat ce s-a întâmplat – luând în calcul și volumul al doilea, pe care n-ai apucat să-l citești înainte de publicare – și acum situația e complet diferită. Povestea pentru care ți-ai dat acceptul s-a dezvoltat acum în altceva complet nou. M-am gândit la asta când am scris volumul al cincilea, și de aceea nici nu intru în detalii despre cine ești tu (pentru mine) ca persoană, ci te descriu din perspectiva omului îndrăgostit de tine. Nu ai nici un motiv să te rușinezi ori să-ți fie teamă de felul în care apari acolo, singura greșeală pe care ai făcut-o (și nu a fost o greșeală) a fost aceea că ai fost împreună cu mine. Evident, poate că te temi de ziare și de ceea ce scriu ele. «Knausgård este suspectat de viol» este un titlu care urmează să țină prima pagină. Evident, e dureros că numele tău este asociat cu asta. Pe de altă parte, în carte am dat toată vina pe mine și deloc pe tine, toți cei care o vor citi vor înțelege. Și dacă vrei, pot să modific scena

aceea în care te întorci de la Kristiansand, să scot infidelitatea, astfel încât, în loc de asta, tu pur și simplu să anunți că s-a terminat."

Nu după mult timp am primit un e-mail de la Jan Vidar, care mergea la Copenhaga cu familia și mă întreba dacă poate să treacă pe la noi. „Sigur că da", i-am răspuns, „va fi minunat să te revăd după toți acești ani." Mi-am petrecut toată ziua făcând curățenie în apartament, apoi am cumpărat mâncare și am pregătit cina. Au ajuns după-amiaza, Jan Vidar, Ellen și cei trei copii ai lor. Ultima oară când le văzusem pe cele două fete mai mari erau niște mogâldețe, acum erau domnișoare.

Linda se simțea rău și nu avea forță să poarte o conversație cu niște străini, așa că s-a întors în dormitor imediat după ce i-a salutat. Am bănuit că Jan Vidar a luat-o drept o respingere, o sugestie că prezența lor nu era bine-venită.

Am stat la povești toată seara. El nu se schimbase deloc, era la fel de calm și emana aceeași siguranță ca întotdeauna. I-am trecut în revistă pe toți cei pe care i-am cunoscut pe atunci, Jan Vidar locuia tot acolo și păstrase legătura cu mulți dintre ei. Am povestit și despre cărțile pe care le scrisesem, mai ales despre valurile de reacții pe care le generaseră. Jan Vidar mi-a spus că el refuzase interviurile până într-un punct, dar, atunci când atacurile la adresa mea se intensificaseră și apăruseră acuzațiile de imoralitate, se simțise obligat să-mi ia apărarea. Știam asta, mama mă informase, și i-am spus că gestul lui îmi făcuse mare plăcere.

La treisprezece ani, când mă mutasem acolo, avusesem norocul să dau peste camaradul perfect, m-am gândit eu așa cum stăteam noi în încăperea asta, și toți copiii erau pe canapea și se uitau la film în cealaltă cameră. Jan era loial, incoruptibil, grijuliu, independent. El a rămas acolo, eu am plecat de acolo. El a învățat să cânte la chitară, eu n-am învățat niciodată. El avea trei copii, și eu aveam trei copii. Pe atunci, diferențele dintre noi erau mici, pentru că la adolescenți vârsta însăși este cea care domină, acea lume care parcă se deschide în fața ochilor este similară pentru toți. Jan Vidar a fost prima persoană cu care m-am îmbătat. El a fost primul cu care m-am dus la petreceri. El a fost primul cu care am început să umblăm după fete. Cel mai mult stăteam să vorbim despre ele, pentru că totul orbita în jurul

muzicii și al fetelor, dar mergeam și cu bicicleta ca să ajungem la ele, până când fiecare din noi era așezat pe o canapea, sărutându-se cu o fată în timp ce răsuna „Telegraph Road" a celor de la Dire Straits, care a fost creată pentru așa ceva.

Acele mici diferențe dintre noi au crescut, dar el era același om, și eu eram același om; deosebirea o constituiau straturile de experiențe personale pe care timpul le așezase peste noi.

În seara aceea Jan Vidar mi-a spus un lucru care mi-a rămas în minte și asupra căruia am meditat după plecarea lor. Era vorba despre cine fusese tata în ochii lui. Jan Vidar și eu eram cei mai buni prieteni, și în primii trei ani cât am locuit acolo fusese și tata prezent. În vreme ce tatăl lui Jan Vidar a devenit o persoană importantă în viața mea, întotdeauna prevenitor și apropiat când eram la ei, tatăl meu nu a reprezentat nimic pentru Jan Vidar, era un fel de umbră despre care Jan Vidar știa că există și pe care o vedea uneori, dar care nu i-a adresat niciodată cuvântul. El mi-a povestit cum odată tocmai mă dădusem jos de pe bicicletă, și tata a venit din casă valvârtej la mine și mi-a tras un perdaf pentru un fleac. Nu am vorbit niciodată despre asta. Și a fost ciudat s-o aud de la el. De ce n-am vorbit niciodată despre tata în acei trei ani? Altfel, noi vorbeam despre orice. Poate pentru că nu aveam ce să zic. Așa stăteau lucrurile și gata. Poate pentru că nu era nimic de spus. Sau poate nu exista un limbaj pentru asta? Nici nu țin minte să mă fi gândit la tata atunci. Eram atent în relația cu el, îi param loviturile, acceptam ceea ce-mi spunea și făcea pornind de la ideea că tot ceea ce el era și tot ceea ce aducea cu sine era imposibil de schimbat, era pur și simplu o forță care mă domina. Și probabil că mi-era rușine. Acela trebuie să fi fost motivul pentru care nu am vorbit niciodată cu Jan Vidar despre el. Eram la începutul adolescenței, acea vârstă la care începi să-ți dai seama că există și alte modalități de a face lucrurile și alte moduri de gândire decât cele din familia ta.

În orice caz, nu-mi era rușine din cauza tatei, ci din cauză că ajunsesem astfel. Nu-mi amintesc prea multe despre el din acei ani. Prezența lui în copilăria mea este limpede, apoi de la treisprezece până la șaisprezece ani este vagă și obscură, abia dacă există acolo, revenind în plină forță când aveam șaisprezece ani și părinții mei au divorțat.

În acei ani, tata și-a petrecut cea mai mare parte a timpului în camera de zi aflată la parterul hambarului, în timp ce mama și cu mine eram în casă, iar când el intra în casă, eu invariabil urcam în camera mea.

Nu avea prieteni. Nu avea viață socială. Avea locul de muncă, iar serile și le petrecea acasă. Uneori, în weekend, se ducea la părinții lui din Kristiansand.

Când ne-am mutat acolo, avea treizeci și opt de ani. Trebuie să se fi simțit un prizonier al propriei vieți. Și trebuie să fi fost singur. Când mă gândesc la el, el este asemenea unei umbre.

În toamna în care a apărut primul volum din acest roman, am primit o scrisoare de la un tip din Bodø care-l cunoscuse odinioară pe tata. Nu mi-a dat multe detalii despre asta, era mai interesat să-mi scrie despre propria lui viață și despre ce a însemnat cartea pentru el. Peste câteva săptămâni, când dădeam autografe într-o librărie din Oslo, a venit la mine un alt tip, spunând că a fost coleg cu tata și că tata a fost un profesor excelent. Apoi, nu cu mult timp înainte ca Jan Vidar să vină în vizită împreună cu familia lui, am primit o altă scrisoare de la cineva care-l cunoscuse pe tatăl meu în tinerețe. După ce citise primele patru romane, respectivul se întreba cât din educația primită de tata s-a răsfrânt asupra lui Yngve și a mea. Nu mai ținuse legătura cu tatăl meu după ce terminaseră liceul, când el s-a mutat la Bergen, unde trăia de atunci, iar tata s-a mutat la Oslo. Spunea că, atunci când l-a cunoscut, viața tatălui meu era plină de înșelătorii și minciuni și că ceea ce scrisesem eu despre tata nu era nimic în comparație cu ceea ce-i fusese lui dat să vadă. Mai scria că tatăl tatălui meu era irascibil și temperamental și își controla fiul cu o mână de fier, lovindu-l adesea tare peste urechi și închizându-l în casă. A mai povestit și despre un episod în care tatăl meu a fost bătut de niște colegi și a fost abandonat, plin de sânge și cu buzele sparte.

Citind scrisoarea, m-am gândit că nu a avut în realitate nici o șansă, și că ceva a cedat în interiorul lui încă de timpuriu.

Este un gând periculos, pentru că doar noi suntem responsabili de ceea ce facem, suntem oameni, nu făpturi expuse unor forțe care ne împing de colo colo fără să ne putem opune. Desigur, dacă nu

cumva face parte din condiția umană să fii la bunul plac al altora, iar a fi o persoană bună este același lucru cu a fi o persoană norocoasă.

Tata a murit stând pe scaun, în casa mamei sale. Casa era plină de sticle, pe canapea erau excremente, avea nasul spart și fața însângerată. A stat mort acolo mai mult de o zi, deși pe atunci mama lui era în casă. Nimeni nu știe ce a făcut ea în acest timp. Nimeni nu știe cum de și-a spart tata nasul și avea sânge pe față. Însă așa au stat lucrurile și așa arăta el, știu sigur. Dacă această carte va genera un proces, așa cum a spus în repetate rânduri unchiul meu Gunnar, am aici un document care o confirmă. Când l-am primit, m-am înfuriat. Nu cred să mai fi fost vreodată atât de furios. Scrisesem despre cum a murit tatăl meu, iar Gunnar m-a acuzat că mințisem. Ce fel de monstru e acela care minte în legătură cu modul în care a murit tatăl său? Cum a putut să spună că-i mințisem pe toți, jurnaliști, editori și membrii familiei mele, când eu nu am făcut așa ceva?

Am sunat la Kristiansand și am cerut o copie după raportul autopsiei tatălui meu. Raportul consemna că a locuit cu bunica mea timp de un an și cinci luni înainte să moară. Nu au fost doi ani plini, dar era departe de cele scrise de Gunnar, cum că ar fi stat acolo doar două luni. Cum a putut să spună că tata a stat acolo doar două luni și că eu am mințit în legătură cu asta? Și cum au putut ziariștii de la *Bergens Tidende* să reia acuzația?

Eu am descris ceea ce am văzut. După ce am citit e-mailul lui Gunnar, am început să mă îndoiesc de ceea ce am văzut. Acum știam că am văzut ceea ce am văzut. Și înainte să ajungem noi acolo, el stătea pe scaun, cu fața însângerată, iar bunica se mișca în jurul lui, el era mort, era plin de sânge, peste tot erau numai sticle și așa era situația de mult timp. Apoi a sosit ambulanța.

Cine a chemat-o?

Am sunat iar la Kristiansand și am întrebat dacă exista un jurnal al apelurilor. Exista, dar persoana cu care am vorbit nu știa cât timp erau păstrate consemnările, a spus că va verifica și mă va contacta; cum n-a mai dat nici un semn, am presupus că listele fuseseră distruse.

De unde era sângele? Căzuse și se ridicase, se așezase pe scaun și murise? Cauza morții putea să fie hemoragia nazală, pentru că avea inima mărită, acesta era singurul lucru pe care mi-l aminteam de la

autopsie. Cel de la pompe funebre spusese că moartea a fost cauzată de alcool.

Cum putea să spună cineva că totul a fost în ordine?

Eram furios. Asta și din cauză că nu aveam să știu vreodată cum a murit. Bunica, atunci când am întrebat-o, ne-a dat mai multe răspunsuri. Într-o versiune, ea stătea lângă el și dintr-odată a văzut că murise, noi am întrebat-o dacă afară era lumină sau întuneric, ea nu-și amintea. În altă versiune, ea se dusese la culcare, iar când s-a trezit, el stătea acolo, mort.

Dar nu era numai sângele de pe față, avea nasul spart, cum de și-l spărsese? În sufragerie nu era sânge pe nicăieri, eram sigur, eu spălasem pe acolo, chiar dacă Gunnar a spus că nu am făcut asta. Să fi fost afară, să fi fost bătut, să se fi târât până acasă și apoi să fi murit pe scaun din cauza efortului depus? Sau a căzut acolo și s-a lovit cu nasul de podea sau poate de șemineu? Cel mai probabil. Dar sângele? Bunica nu a fost în stare să-l șteargă, asta este sigur.

L-am sunat pe Yngve, care mi-a spus că nu-și amintea mai nimic din acele zile. Nu-și aducea aminte nici măcar că a el a chemat medicul, după cum afirmasem eu. Să fi fost eu cel care a sunat? Nu-mi aminteam să fi făcut asta, îmi aminteam că el a fost, dar nu eram sigur. Am menționat sângele care nu se vedea nicăieri. „Nu era sânge pe covor?" a spus el. „A fost?" am zis eu. „Nu, mi-aș fi amintit. Nu, nu era sânge pe covor. Sunt sigur. Prima dată când a venit vorba de sânge a fost când ne-a avertizat directorul serviciului de pompe funebre, știi, chiar înainte să-l vedem." „A spus el asta?" s-a mirat Yngve. „Nu a spus doar că avea nasul spart?" „Nu, nu, nu o să uit niciodată, a fost un șoc, ne-a averizat că era mult sânge."

Yngve a spus că mai găsise un document printre lucrurile tatei, precizase asta mai înainte, dar uitasem complet. S-a dus în pivniță să-l ia și m-a sunat înapoi. Era un raport medical după o consultație. Tata avea o concentrație uriașă de alcool în sânge, iar medicul care scrisese biletul se îndoia de tot ceea ce-i spusese el, inclusiv de faptul că era profesor de liceu. Nimic din înfățișarea lui nu mai lăsa să se întrevadă că era profesor. Dar continua să mintă, spusese că urma să înceapă să lucreze pe post de consultant pe probleme de educație, tipic lui.

Ce fel de moarte a avut?

Când am ajuns acolo și am dat peste imaginea aceea oribilă, am acceptat-o imediat, asta era situația, dar, stând și citind documentele, nu mai aveam ce să accept, îmi imaginam scena, el, tata, stând pe scaun, cu nasul spart, fața însângerată, înconjurat de sticle, bunica mergând pe acolo. Însă el era fiul ei cel mare. Iubitul ei fiu mai mare. Acum el era mort, și era așa de ceva vreme, iar ea fusese acolo cu el, cu fiul ei decedat, dereticând pe acolo.

A făcut cafea? A făcut asta de mii de ori. Știu exact cum proceda, îi pot vedea toate mișcările, pe ea, pe bunica, care-mi umplea sufletul de bucurie când venea pe neașteptate în vizită și-i simțeam parfumul pe hol, turnând cafea în ceașcă și aprinzându-și o țigară. Mentolată, cu siguranță asta a fumat.

Gunnar nu a dorit ca această poveste să fie spusă. Pot înțelege asta. Dar nu pot înțelege că a spus că am mințit. Că am inventat totul pentru a o răzbuna pe mama, dat fiind că tata o părăsise cu cincisprezece ani înainte. M-am bucurat când au divorțat. M-am bucurat că am scăpat de el. L-am urât, și mi-a fost teamă de el, și l-am iubit.

Așa a fost.

Acum scrisesem o carte despre el. Nu era o carte bună, dar nici el nu dusese o viață bună. Era viața lui, s-a terminat pe un scaun dintr-o casă din Kristiansand, pentru că ajunsese într-un punct în care renunțase la orice speranță. Nu mai era speranță. Totul fusese distrus. Așa că a murit.

Am fi putut merge acolo, să-l internăm cu forța dacă era posibil sau, dacă nu, să-l luăm la noi. N-am făcut asta. Și nu regret. El asta și-a dorit, și era tatăl nostru. Și eu sunt fiul său. Povestea lui, a lui Kai Åge Knausgård, este povestea mea, Karl Ove Knausgård. Am spus asta. Am exagerat, am adăugat, am omis și multe nu le-am înțeles. Însă nu pe el l-am descris, ci imaginea mea despre el. Ce-i făcut, e bun făcut.

Înainte de 17 mai, Ziua Constituției, grădinița a intrat câteva zile în vacanță și, ca să-mi pot respecta termenul de predare a manuscrisului, am mers cu Heidi și John la Voss, pe când Linda s-a dus la Oslo cu Vanja ca să-i viziteze pe Axel și Linn. Ideea era ca Yngve și copiii lui să-i antreneze în activități pe ai mei, astfel încât să am timp să scriu. După aceea urma să fac o scurtă călătorie în Islanda

ca să dau un interviu pentru Nordens Hus, iar apoi la cabană ca să termin romanul acolo. Cât eu eram plecat, mama și Ingrid urmau să vină la noi ca să-i dea Lindei o mână de ajutor, după care totul avea să reintre în ordine.

Lucrurile au stat cu totul altfel.

Ajunsesem la Yngve de numai câteva ore când a sunat Linda. Eram în camera de zi, John și Heidi alergau de colo colo fugăriți de Ylva, când telefonul a început să vibreze în buzunarul gecii pe care încă o aveam pe mine.

– Bună, eu sunt, a spus ea.

– Bună, am zis. Ai ajuns?

– Da. Dar știi ce? Am o veste bună.

– Ce veste?

– Cartea a fost acceptată!

– Serios?

– Da! Am primit un telefon ieri, chiar înainte să plecăm. De la Modernista. Redactorul de acolo. A spus că e fantastică. Nici nu terminase de citit când m-a sunat.

– E fantastic! am spus cu ochii la peisajul ce mai întâi cobora abrupt spre râul din depărtare, pentru ca apoi să urce spre munții de pe partea cealaltă. Felicitări! Este exact ceea ce aveai nevoie. Acum poți să te relaxezi pe deplin. În privința carierei, adică. Acum ai redevenit o scriitoare.

– Da. Sunt foarte fericită.

– Când va fi publicată?

– Anul viitor. Durează puțin mai mult în Suedia. Dar n-o să fiu sigură decât atunci când o s-o văd. Îți aduci aminte cum Bonniers și-a retras acordul pentru cealaltă carte a mea?

– Nu se va întâmpla din nou. Liniștește-te. Însă este fantastic, Linda!

John s-a oprit în fața mea și și-a ridicat privirea spre mine. Am lăsat telefonul jos.

– Vorbesc cu mama, i-am zis. Vrei să vorbești și tu cu ea?

A aprobat printr-un gest, i-am dat telefonul, l-a dus la ureche. Puteam auzi slab vocea Lindei, îl vedeam cum dădea din cap la tot ce-i spunea ea. Apoi el mi-a returnat telefonul.

– Sărbătorim când ajungem acasă, am spus.

– Da, a răspuns ea. Trebuie.
– Fantastic. Mereu ți-am spus cât de bine scrii.
– Așa e. Dar tu ești soțul meu.
– Și nu se pune?
– Ba da, desigur. Dar trebuia să auzi cât de entuziasmat era!

Prima povestire de-a Lindei pe care am citit-o a fost „Univers", o rugasem să trimită un fragment la *Vagant*, în a cărei echipă editorială eram. Se întâmpla cu câțiva ani înainte să devenim un cuplu. Avea un limbaj și o putere de sugestie care-ți mergeau la inimă, ceva ce era în același timp auster și bogat, neajutorat și puternic, sub cerul înstelat al iernii geroase. Era una dintre cele mai bune povestiri din câte citisem de-a lungul anilor, iar când am văzut cât de fericită a fost când i-am spus, mi-am dat seama că nu era conștientă de talentul său.

La scurt timp după ce ne-am cuplat, Linda a scris un mic eseu despre poetul suedez Erik Axel Karlfeldt, și m-am gândit că asta era lumea în care voia să intre. Dar nu era așa, eseul era o excepție, abia dacă avusese contact cu teoria literară și-i era rușine de asta. Tocmai asta îmi plăcea, scrisul ei o reprezenta întru totul, iar ceea ce descoperea în sinea ei era mult mai complex decât ar fi fost rezultatul unor căutări deliberate. Problema ei a fost că scria puțin și fără a-și acorda prea multă încredere. Scria în episoade bruște, inspirația strălucea câteva ore, pentru ca apoi să se stingă.

O întâmplare dintr-o altă lume: locuim pe Regeringsgatan la Stockholm, avem un copil, are doar câteva luni și doarme între noi în pat. Îi citesc Lindei cu voce tare dintr-o carte pe care eu și Yngve am primit-o când eram mici de la bunicii din partea mamei, culegerea de povești a lui Asbjørnsen și Moe. Am citit „Regele-urs Valemon" Îmi plac cărțile de povești, mai ales citite pe întuneric, și Lindei îi plac. Apoi stăm întinși și vorbim despre ele. Linda este atrasă în mod special de ghearele metalice cu care fata se cațără pe munte. După câteva zile, începe să scrie. Își pune întreaga ființă în fata care vrea și care primește ursul alb. Subiectul despre care scrie nu poate fi discutat, este imposibil, dar el este acolo, undeva între noi. Mă face să mă gândesc la ceea ce există, ce este real, cât de dependenți suntem de limbaj și de formele lui pentru a exista. Tot ce nu are un limbaj sau

formă nu există, chiar dacă este acolo. Și aceasta era problema mea și a Lindei, că acel ceva care era între noi, dar nu putea fi exprimat devenea din ce în ce mai slab, din ce în ce mai evaziv și fantomatic.

Multe aspecte ale vieții sunt nerostite.

Linda a sunat din nou în aceeași seară. Era încă bucuroasă, ca și cum bucuria era un val care o străbătea. Totul era minunat. Vanja, Axel și Linn, Oslo, ziua de 17 mai. Parcă simțeam ceva, voiam să-i spun să o ia mai ușor, dar nu am avut inima s-o fac, era clar că era fericită.

La Voss nu am lucrat prea mult; Heidi și John nu mă lăsau să stau în pod să scriu, cel puțin nu pentru perioade lungi de timp. Am reușit să scriu toată ziua atunci când Yngve și iubita lui, Tone, i-au dus pe copii la cabana ei, dar asta a fost tot. În casa aflată mai jos de cea a lui Yngve locuia Espen, ceea ce era ciudat, pentru că așa stătuserăm la Bergen în urmă cu mulți ani, el era jos și eu sus, iar când l-am zărit în grădină, l-am chemat sus și am stat mult de vorbă la o cafea. Își petrecuse ultimii ani scriind un tratat despre disecție. Eram amândoi fascinați de baroc și de trupuri, dar fiecare din alte motive: Espen era, în esență, mai rațional, eu mai mult irațional. Pe de altă parte, el era poet, iar eu, prozator. Poate că așa stăteau lucrurile, ceea ce era deschis în el era închis în mine, și viceversa. Eram prieteni de douăzeci de ani, ăsta era cel mai important lucru. Seara, el a adus sus o sticlă de vin roșu, am stat împreună cu Yngve și am băut și am ascultat muzică din anii '80. A doua zi eram atât de amețit, încât nu m-am putut trezi. Am vomitat fără să mă vadă copiii, le-am spus că răcisem, mi-am revenit abia după-amiază când i-am dus la un mall și am cumpărat costume tradiționale. Ei nu știau semnificația Zilei Constituției, se presupunea că este o zi importantă. Când ne-am întors acasă la Yngve, lui Heidi i-a intrat în talpă o așchie cât degetul arătător. A țipat atât de tare, încât trebuie să se fi auzit în toată localitatea. Se temea de tot ce ținea de natură și avea legătură cu sângele și durerea, deși era foarte încrezătoare în orice context social. Nici nu se punea problema să mă lase să scot așchia, după cum am spus, țipa din toți rărunchii. Dar până la urmă s-a ocupat Ylva, pe care o admira, și deja a doua zi a devenit o poveste pe care Heidi o putea spune în timp ce era dusă cu scaunul cu rotile la aeroport.

În ziua de 17 mai am stat în ploaie pe strada Vigan urmărind procesiunea, Heidi și John ținând într-o mână steagul Norvegiei, iar în cealaltă, o înghețată. Scrisesem doar câteva pagini, despre Broch, ceva ce aducea a eseu. Tonje, care locuia la Bergen, a venit într-o zi cu un reportofon, voia să facă un documentar despre cum e să fii personaj în propriile tale cărți, m-a întrebat dacă vreau să-i răspund la întrebări și nu am putut s-o refuz. Cu câteva săptămâni înainte îmi răspunsesese la e-mailul referitor la volumul cinci al cărții scriind că nu voia să șterg nimic. I-am răspuns la toate întrebările și am citit câteva pasaje din cărți. Ea a plecat, am mai stat acolo câteva zile și apoi am luat avionul spre Malmö. La câteva ore după ce am ajuns acasă, mânerul ușii a început să se miște în sus și în jos și mi-am dat seama că era Vanja care încerca să deschidă ușa.

– Au sosit! am strigat.

Heidi și John s-au repezit pe hol tocmai când ușa s-a deschis, iar Vanja și Linda au intrat în casă. Vanja avea o groază de povești pe care voia să ni le spună, dar îi și fusese dor de frații ei, nu mai fuseseră niciodată despărțiți atât de mult timp.

– Bună, i-am spus Lindei. Cum a fost călătoria?

– OK, mi-a zis ea. Dar acum sunt cam obosită.

– Atunci, odihnește-te puțin.

Ea a aprobat dând din cap.

– Dar mai întâi trebuie să mâncăm ceva. Avem ceva în casă?

Am făcut semn că nu.

– Comandăm mâncare chinezească?

– Da.

Am coborât cu liftul, am cumpărat cinci cutii, le-am adus sus, am pus mâncarea pe cinci farfurii, i-am chemat pe copii, care nu au venit, așa că am mâncat doar eu cu Linda.

Ea se îndrepta spre abis. Bucuria dispăruse, zelul ei dispăruse, stătea complet tăcută de cealaltă parte a mesei și mânca. Însă m-am gândit că de vină era oboseala provocată de călătorie și de săptămâna petrecută printre străini.

– N-am scris mai nimic acolo, am spus. Așa că trebuie neapărat să plec pentru câteva săptămâni. Bine?

Ea a încuviințat dând din cap.

– În orice caz, când vin mama și Sissel. Însă asta o să se întâmple numai după ce pleci în Islanda, nu?

– Da? am făcut, privind-o atent.

– Trebuie să pleci? Nu poți anula?

– Ești nebună? Nu pot. Și este doar o zi. O zi, Linda.

– Da, a spus ea.

– Dacă aș putea scrie acum, în următoarele câteva săptămâni, aș termina cu totul. După aceea voi avea tot timpul din lume. Trebuie să trag tare. Apoi se termină.

– Da, a spus ea.

Înainte să plec în Islanda a trebuit să fac curat în cabană, așa că am închiriat o mașină și într-o dimineață, pe la sfârșitul lunii mai, m-am dus acolo. Primul lucru pe care l-am făcut a fost să mă așez pe trepte, să fumez o țigară și să privesc mizeria. Mai întâi trebuia să scot grămada de scânduri, molozul, țevile și tot ce mai rămăsese din vechea toaletă. Închiriasem un Mercedes, era nou-nouț și am acoperit portbagajul uriaș cu saci de plastic, peste care am pus sacii cu gunoi și i-am cărat până la o groapă de gunoi aflată la câțiva kilometri. Am făcut șase drumuri până am terminat tot.

Am mai făcut o pauză de țigară pe trepte.

Gazonul, pe care-l pusesem cu doi ani înainte, era acum năpădit de buruieni. Nu mai puteai să faci diferența între straturi și peluză. La baza gardului de înălțimea unui om creștea mușchi, iar în unele locuri nici măcar asta, pământul era despicat ca o rană. Pereții albi ai căsuței aveau pete negre, mai multe scânduri erau putrezite. De pe cercevele se decojise vopseaua. Un geam era crăpat. Grămada de materiale și gunoaie nu mai era, însă pământul pe care-l scoseseră muncitorii când schimbaseră țevile era împrăștiat pe iarbă ca o cocoașă uriașă. Lângă gardul viu mai erau încă două găleți cu excremente din zilele când toaleta era în curte, iar în ultima vreme dospiseră, nu glumă. Trebuia să le golesc. Cât despre cutiile cu mere din piviniță, pe care le depozitasem optimist în urmă cu doi ani, trebuiau aruncate.

Iarba trebuia tăiată.

Puțul trebuia acoperit.

Grămada de gunoi strâns de prin grădină trebuia aruncată.

Asta avea să ajute puțin.

Am aruncat țigara în puț și am deschis ușa micului șopron unde era mașina de tuns iarba. Am luat cablul, am conecat un capăt la priză și pe celălalt la cositoarea electrică, am ieșit afară și am pus-o în funcțiune.

Linda avusese idea de a cumpăra cabana. Într-una dintre nopțile ei albe, pline de energie, dăduse peste anunț. Casa data de la începutul anilor '90, era într-adevăr foarte frumoasă, în stil elvețian, iar grădina era generoasă și bine îngrijită, cu doi meri, tufe de trandafiri, o mulțime de ronduri de flori și garduri vii late și înalte de doi metri, pe trei laturi ale proprietății. Linda spunea de ceva timp că trebuia să ne luăm o casă de vacanță; părinții unor copii de la grădiniță aveau una, primăvara și toamna mergeau acolo în fiecare weekend, cultivau legume și fructe de pădure, și acolo își petreceau și mare parte din vară. Noi, care locuiam într-un apartament din centrul orașului împreună cu trei copii, pe care trebuia să-i scoatem în parc ca pe niște câini, trebuia neapărat să avem o căsuță cu grădină.

Ar fi trebuit s-o iubesc pentru asta, pentru că atunci când visa la o căsuță cu grădină visa la familia noastră. La o viață fericită în care ea stătea afară, la aer, și strângea farfuriile într-o după-amiază de vară, în timp ce copiii se jucau în jurul ei. La mâinile ei feminine pline de pământ, la copiii care aveau propriul strat pentru cultivat legume și propria lor piscină și la soțul ei, care seara tundea gazonul. Acolo se îndreptau gândurile ei, spre un loc în aer liber, pe propriul nostru teren, spre o căsuță a noastră. Ar fi trebuit s-o iubesc pentru asta, dar n-o iubeam, eram doar nervos.

Mi le-a arătat într-o dimineață. Stătea pe scaun, la birou, și apăsa cu cursorul mouse-ului pe fotografii. M-am aplecat deasupra ei.

– Nu-i așa că-i grozavă? a spus ea. E așa de frumoasă! Seamănă cu o casă de păpuși. Dar are două etaje. Sus este un dormitor. Proaspăt mobilat. S-a întors cu fața la mine. Ce crezi?

– Da, este frumoasă, am spus. Dar nu avem bani. Te-ai gândit la asta?

– Pot să fac rost. Voi face rost.

– Cum o să reușești?

– O să vezi. Vreau locul ăsta.

– Dar implică multă muncă. *Eu* nu am timp. Nici gând.

– Am eu. Pot să mă ocup eu de tot. Tu nu trebuie să faci nimic.

– Și dacă facem rost de atât de mulți bani, ar fi mai bine să cumpărăm o mașină. Avem nevoie de una.

– Nu avem nevoie de mașină în oraș. Și, oricum, nu dacă avem o casă de vacanță.

– Nu te pot contrazice. Și este frumoasă. Dar, așa cum am spus, n-avem bani.

– Nu putem merge să o vedem măcar?

– Ba da.

Au urmat câteva zile de activitate febrilă din partea Lindei. A făcut rezervare la bancă, dar nu a avut sorți de izbândă din moment ce amândoi figuram pe lista neagră, adică nu plătiserăm cândva vreo factură și, ca atare, fuseserăm trecuți în registrul rău-platnicilor, ceea ce ne împiedica să luăm credite, să ne facem abonamente de telefonie mobilă sau să închiriem mașini, cu excepția Europcar, care nu verifica registrul și de la care închiriam de fiecare dată când aveam nevoie de mașină.

A fost umilitor să stăm acolo la bancă, iar eu mă simțeam ca un infractor cu ditamai cazierul în timp ce doamna îmbrăcată cu pantaloni, bluză și colier de aur ne spunea că nu puteam primi nici un împrumut. Linda l-a sunat pe tatăl ei, care își vânduse recent apartamentul, iar el s-a arătat fericit să contribuie cu o sută de mii, având în vedere că nu-i dăduse niciodată nimic. Eu am sunat-o pe mama, care a spus că putea lua un credit mai mare punând ipotecă pe casă, a verificat și m-a sunat a doua zi: ne putea împrumuta o sută douăzeci de mii de coroane.

Ne mai lipseau o sută de mii.

O sută de mii!

De unde să-i luăm?

Lunar, eu primeam o bursă de cincisprezece mii. Mai aveam un salariu de zece mii de la o editură pentru care citeam manuscrise. Douăzeci și cinci de mii pe lună, din care, după plata taxelor, rămâneau șaptesprezece mii, asta era tot ce aveam. Deși erau mulți bani, abia dacă ne ajungeau. Chiria era zece mii, și familia noastră număra cinci membri.

Dacă intram în criză, sunam la editură. Nici nu știam cât le datorez, doar că era o sumă mare, pentru că pentru o perioadă mi

s-au plătit avansuri lunare în sumă fixă. Dar nu îndrăzneam să-i întreb de datorie. Trecuseră trei ani de la publicarea ultimului meu roman și eram departe de a publica altul. Când venea vorba despre bani și viitor, închideam ochii. În general, ne descurcam bine, asta era ceea ce conta.

Dar o sută de mii!

– Cel puțin poți să întrebi, mi-a zis Linda. Cel mai rău lucru este să spună nu.

– Așa e, am spus, apucându-mă să-i scriu un e-mail lui Geir Gulliksen.

„Vrem să cumpărăm o casă de vacanță, în ideea că o să pot scrie acolo, dar ne lipsesc o sută de mii. Știu că am primit deja un avans consistent și nu este nici o problemă dacă nu este posibil. Dar vă rog măcar să-mi aveți în vedere rugămintea."

Geir i-a dat mesajul mai departe redactorului Geir Berdahl, care m-a sunat a doua zi să mă întrebe pe unde era casa. I-am explicat. Mi-a spus că-mi puteau împrumuta 90 000. Era bine? „A, da, mulțumesc" am spus. „E grozav. Mulțumesc foarte mult!"

După ce am închis telefonul, m-a mustrat conștiința. Editura mă sprijinise întotdeauna, iar eu am profitat, am amestecat viața de familie în afacerile financiare, i-am lăsat să meargă foarte departe, până la a mă ajuta să cumpăr o casă de vacanță pe care nici măcar n-o voiam.

Acum trebuia să stau acolo să lucrez. Asta era cert. Trebuia să scriu mult acolo.

Linda era fericită. Am mers la vizionare, ne-a întâmpinat o femeie pe la cincizeci-șaizeci de ani care renovase interiorul, totul era frumos și cu gust, și peste tot erau detalii legate de mare, sculpturi în lemn înfățișând pescărușii, faruri, păsări marine, mici cutii ornamentale cu cochilii, gheme de ață și plase verzi de pescuit.

Mobila era simplă și veche, o bancă și un dressing drăguț, ambele vospite în alb și albastru, și două scaune de răchită vopsite în alb, precum și o masă cu scaune. Lăsa impresia că eram într-o cabană, departe, undeva în arhipelag, nu în mijlocul unei uriașe colonii de la periferia celui de-al treilea oraș ca mărime din Suedia.

Fetele s-au îndrăgostit de casă. După câteva minute în care stătuseră pitite după picioarele Lindei, au ieșit și au început să alerge

prin grădină. Proprietăreasa a spus că muncise mult ca să amenajeze locul acela și că-i plăcea atât de mult, încât nu era prea dornică să vândă. Nu, ăsta era ultimul lucru pe care și-l dorea. Dar trebuia să se mute în alt oraș, așa că nu putea s-o mai păstreze. Se bucura că aveam copii, era reconfortant să știe că grădina ei avea să servească drept loc de joacă.

Voia 290.000 de coroane. Când am ajuns acasă, am sunat-o și i-am oferit 320.000. Mai erau și alți doritori și m-am gândit că era o idee bună să-i descurajez din start, ca să evit o licitație. A sunat în acea după-amiază să ne spună că accepta oferta.

Așa am ajuns să deținem o casă în acea comunitate.

Linda, bănuiam eu, se vedea plimbându-se prin grădină cu creștetul acoperit de o pălărie de pai, îngrijind florile, stând întinsă la umbră într-un hamac și citind, cu copiii zbenguindu-se desculți și fericiți în jurul ei, și în serile de toamnă scoțând morcovii din pământ, aproape incolori în lumina tot mai slabă a crepusculului, își imagina cum pe plita din mica bucătărie avea să stea o oală cu supă de legume. Vocile voioase ale copiilor și obrajii lor îmbujorați înainte să adoarmă în mica mansardă, în timp ce ea și cu mine am fi stat în sufragerie, fiecare cu câte un pahar de vin roșu în mână. Nu așa au stat lucrurile, realitatea ne-a lovit ca un tren, toate visele s-au spulberat, noi ne certam, copiii erau neascultători, grădina a fost săpată pentru că trebuia băgată o țeavă și nimeni nu a acoperit-o, așa că peste tot erau grămezi de pământ și dune de nisip și, acolo unde nu erau, năpădiseră buruienile. Fosta proprietară a revenit după vreo doi ani să ne salute, iar când a văzut cum arăta grădina i s-au umplut ochii de lacrimi, așa ni s-a spus. Vecinii se uitau urât la noi, volumul de muncă necesar devenise atât de mare, încât am început să ne ținem la distanță, pentru că, la cumpărare, nefiind de acord cu tot planul, eu pusesem condiția să nu am nimic de-a face cu asta; Linda trebuia să se ocupe de casă. Ea nu putea, situația o depășea, așa că stăteam acolo, roșinați și cu conștiința încărcată, iar ea avea și visurile spulberate pe deasupra. Dar până și visurile cu copii desculți și o viață lipsită de griji sub cerul liber necesită efort.

În acea după-amiază de mai din anul 2010, când manevram mașina de tuns iarba de-a lungul gazonului, dacă suprafața aceea

buruienoasă merita numele de gazon, se împlineau doi ani și jumătate de când cumpărasem casa, și nimic nu mersese așa cum planificasem. Mai întâi, a fost dificil să mergem acolo cu trei copilași. Scara care ducea la etaj erau extrem de abruptă, așa că trebuia să fim mereu atenți ca vreunul să nu se strecoare și să se cațere acolo, iar dacă închideam ușa ca să stăm afară, unul din noi trebuia să stea în permanență cu John, iar celălalt să supravegheze fetele, astfel că nici nu se punea problema să ne relaxăm făcând altceva decât ceea ce făceam acasă, unde copii aveau camera, lucrurile și preocupările lor. În al doilea rând, acolo eram în permanență copleșit de un sentiment de claustrofobie. Pentru mine era o problemă să fiu înconjurat de oameni. În oraș, nu aveam nici o problemă cu ceilalți oameni, pentru că eu nu prezentam nici un interes pentru ei, și nici ei pentru mine. În oraș, eram toți străini unul față de altul, aici eram vecini, trebuia să ne salutăm și să schimbăm câteva vorbe când ne întâlneam și era imposibil să faci ceva fără să fii văzut. Să fiu văzut ca un străin era cu totul altceva decât să fiu privit ca o persoană anume, un sever cap de familie în vârstă de patruzeci de ani, și nu puteam suporta acea privire, îmi fierbeau creierii, nu mă puteam liniști, mă cenzuram în permanență, iar dacă strigau copiii, sau plângeau și începeau să se bată, eu nu reacționam la țipete, lacrimi sau bătăi, ci la ceilalți. Îi interiorizasem, și uram asta. O, cât uram asta! Clocoteam de nervi, mă vedeam pe mine și mă vedeam pe mine controlându-mi copiii și nimic nu mai era cum fusese înainte, totul era închistat, eram cel mai constrâns om din lume. Mă închisesem singur aici! Pe de altă parte, era un vis, visul Lindei, și-i eram dator s-o las să și-l trăiască.

Primăvara, trezit dimineața la ora șase, afară era frig de crapă pietrele, iarba era umedă, iar în casa de păpuși nu era nimic altceva de făcut decât să așteptăm să se facă zece ca să putem merge la magazin să cumpărăm câte ceva, să pregătim prânzul, poate.

Măcar de ar fi fost marea în apropiere! Sau pădurea! Un spațiu deschis!

Vara ni s-a spus că toate casele vor fi racordate la canalizare. Avea să ne coste douăzeci de mii de coroane. Până în toamnă, toată grădina era răscolită, și în fața toaletei din curte, o cămăruță cu ușă, era așezată pe jos o țeavă. Trebuia să găsim un instalator care să construiască acolo un WC nou și, nu în ultimul rând, să găsim bani

ca să plătim manopera și materialele. Patruzeci de mii de coroane avea să ne coste, nu avea cum să fie mai puțin. Linda a împrumutat banii de la bancă, cu mama ei drept girant. Gardul a fost scos și toată grădina din față a fost săpată; în plus, lipsa de întreținere începuse deja să-și spună cuvântul. Nu era responsabilitatea mea. Fusesem foarte clar în această privință: „Dacă vom cumpăra o casă cu grădină va fi responsabilitatea ta, tu va trebui să te îngrijești de ea, eu nu am timp", o avertizasem, și n-aveam de gând să-mi retrag cuvintele. Mă limitam la tunderea gazonului. Când degradarea a început să se extindă încetul cu încetul, m-am gândit răutăcios că era responsabilitatea ei, și numai a ei. Nimeni nu putea spune că n-o prevenisem! Sau că nu anticipasem dezastrul!

Mama Lindei, care pe atunci stătea la noi pentru perioade mai lungi, a găsit un grădinar de prin Balcani care s-a angajat să niveleze grădina și să pună gazon proaspăt, și un instalator din Africa de Nord care putea să facă reparațiile la un preț destul de mic. Cum a dat de ei, habar n-am, dar era genul care vorbea cu toată lumea, de exemplu cu vecinii noștri, pe care după doar câteva zile a ajuns să-i cunoască mai bine decât îi știam eu după doi ani. În primăvară, grădina arăta din nou splendid și aveam o toaletă cu duș. Dușul nu putea fi oprit dacă porneam boilerul, așa că practic nu funcționa, iar țevile nu numai că nu erau inserate discret în zidărie, ci se vedeau în toată spledoarea lor de metal cromat, în unele locuri semănând cu niște instrumente enigmatice în genul celor din filmele lui Cronenberg – nu-mi păsa deloc. Era dovada clară că nu eram în stare să ne ocupăm de casa cu grădină, nu puteam trăi acel vis, nu era pentru noi. Când să sădesc morcovi cu copiii? Când să smulg buruienile din rondurile de flori? Sentimentul de claustrofobie începea să mă macine din secunda în care urcam în autobuzul ce ne ducea acolo.

Am făcut asta din ce în ce mai rar, iar în luna mai a anului 2010, când am tuns gazonul, având cablul roșu înfășurat în jurul umărului, sub un cer de vară uscat și mohorât, nu mai fusesem acolo încă din toamnă, și chiar și atunci ocazional, poate câteva ore în timpul zilelor însorite, pentru că era un cerc vicios: cu cât era mai neîngrijit, cu atât stăteam mai puțin acolo, și cu cât stăteam mai puțin acolo, cu atât era mai neîngrijit.

Mă durea sufletul. Eșuasem.

Ca familie, înregistraserăm un eșec.

Sau nu? De ce să nu privim situația din punct de vedere practic? Am făcut o greșeală, am cumpărat ceva de care nu aveam timp să ne ocupăm, iar când ne-am dat seama, am dat anunț de vânzare. De ce să avem inima amară?

Inima nu raționează. Creierul face asta. Și dacă am învățat ceva despre viață, a fost că inima reprezintă totul, iar creierul nimic.

De aceea era totul în viață atât de dureros.

Am oprit mașina de tuns iarba și m-am dus să dau la o parte banca, masa și scaunele care-mi stăteau în drum, sub un măr. Erau dintr-un material sintetic care imita foarte bine lemnul, așa că intemperiile nu le afectau. Când am terminat, am pornit iar mașina de tuns iarba, împingând-o încet peste gazonul neuniform care era acoperit de mușchi în așa măsură, încât lamele se învârteau mai mult în gol. Abia în apropiere de gardul viu, pe lângă lespezile supradimensionate, au început să taie ceva.

Problema cu oamenii este că sunt prea sensibili. Aproape toți cei pe care-i cunoșteam sau cu care mă intersectam erau prea sensibili. Li se întâmpla o dată ceva și nu puteau să treacă peste asta. Dacă tatăl tău a fost furios pe tine în copilărie și, poate, te-a lovit, ce importanță are acum? Cum îți influențează în prezent viața faptul că ceilalți copii te închideau în camera cu echipamentele sportive? Dacă făceai pipi în pat ori dacă erai un slăbănog amărât, dacă mama ta era bețivă sau dacă tatăl tău s-a sinucis ori dacă părinții tăi te ignorau, pur și simplu, tu nu ești ei, la dracu', tu ești propria ta persoană și dispui de propriul tău timp, care este acum, așa că, pe toți sfinții, de ce permiți trecutului să-ți marcheze prezentul? De ce în viață rolul părinților are o influență atât de mare? De ce nu lăsăm lucrurile să fie așa cum sunt?

La ce bun toate aceste sentimente și reflecții?

Vedeam la copiii mei cum lucrurile mărunte dobândeau proporții uriașe. La început, erau ca animalele, în sensul că sentimentele erau strâns legate de momentul care genera plânsul sau râsetul sau teama sau fericirea, pentru ca în momentul următor totul să fie dat uitării. Apoi au devenit ființe umane, atunci când lucrurile au căpătat durată și anvergură. De exemplu, nu demult, Vanja începuse să se plângă că nu putea să pronunțe sunetul „r" Când era mai mică nu avea

importanță, îl înlocuia cu *j*, așa că, de pildă, în loc să spună „*trädet*" spunea „*tjädet*", sau „*tjolleji*" în loc de „*trolleri*" și, cu toate că mi se strângea stomacul, dat fiind că nici eu nu am putut să pronunț litera *r* când am fost mic și-mi aduceam aminte prin ce iad am trecut, era o trăsătură a Vanjei și toată lumea înțelegea ce voia să spună. La un moment dat însă, a conștientizat problema.

– Tati, nu pot să-l pronunț pe „r", mi-a spus ea ridicând privirea spre mine, într-o zi, când ne întorceam de la grădiniță. De ce nu pot să-l pronunț pe „r", tati? Ceilalți pot.

I-am răspuns că fiecare îl pronunță pe „r" în mod diferit. Katinka, ce vorbea dialectul din Skåne, îl rostea într-un fel, mami, care vorbea cu accent de Stockholm, în alt fel. „Și tu ai stilul tău." S-a liniștit, dar nu pentru mult timp, acum că sămânța fusese sădită, a început să crească. Era ceva care era corect și altceva care nu era, ceva care era așa cum trebuia să fie și altceva care nu era. Într-o după-amiază, când a început să cânte o melodie cu toate literele alfabetului, s-a oprit chiar înainte să ajungă la „r" și s-a înfuriat, a început să arunce cu lucruri în toate părțile bombănind că nu putea s-o facă. Îmi dădeam seama cât era de groaznic pentru ea, dar tot ce puteam face era să-i spun că pronunța sunetul „r" suficient de bine. Era la fel de adevărat că Heidi avea cel mai răsunător „r" din lume, limba îi vibra de palat și pronunța toate cuvintele extrem de clar. „Heidi de ce poate și eu nu?" spunea Vanja. A început să evite cuvintele care încep cu „r" Îmi aminteam că eu însumi visam în copilărie să mă mut în Anglia, pentru că „r"-ul englezesc îl puteam pronunța. Fusese un chin pentru mine, era ca și cum asta mă definea ca om. Acum vedeam lucrurile din exterior și mi-aș fi dorit să-i pot mărturisi Vanjei că o iubeam indiferent de ce era sau nu în stare, ce făcea sau nu făcea, dar, desigur, era o sarcină imposibilă, trebuia să se descurce singură.

Purta ochelari de câțiva ani, i-a acceptat mereu, dar acum începuse să întrebe de ce purtau ochelari doar câțiva copii și, dacă se enerva, ochelarii erau întotdeauna primii pe care-i arunca. La grădiniță i s-a făcut brusc rău, o nevoie stringentă să doarmă, personalul a sunat să ne informeze că era bolnavă, noi știam mai bine, trebuia să se fi întâmplat ceva, am mers oricum s-o luăm, iar acasă, stând întinsă pe canapea acoperită cu o pătură, în fața desenelor animate, am reușit s-o facem să ne spună: cea mai bună prietenă a ei nu dorise să

se joace cu ea în acea dimineață. Apoi i se înrădăcinase ideea că nu trebuia să mănânce zahăr și refuza dulciurile, deși îi era poftă de ele. Toată libertatea specifică primilor patru–cinci ani de viață dispăruse, apăruse o nouă conștiință și complexitatea tuturor relațiilor crescuse. Știam că nimic din toatea acestea nu este important în sine, că totul este arbitrar, dar nu și ea, pentru ea însemna totul. Pășise într-un sistem pe care nu-l cunoștea.

Acum avea șase ani. Peste trei luni începea școala. Pentru prima oară de când eram tată, mi-am amintit cum a fost când eram de vârsta ei. N-a fost o amintire vagă, ci una foarte clară, întreaga intensitate a lumii pe care am inspirat-o în plămâni cu fiecare gură de aer, în timp ce alergam prin Tybakken, unde totul avea propria semnificație, chiar și cele mai mici obiecte și evenimente, și la fel de brusc am revăzut, ca printr-o lupă, ce sentimente puternice îi stăpâneau pe toți cei din jurul meu. Era vorba despre viață și moarte, viața care era tensionată până la punctul de rupere, iar când m-am îndrăgostit de una dintre colegele de clasă, acel sentiment m-a împlinit într-un mod pe care nu-l mai pot înțelege, cel puțin nu când o privesc pe Vanja. Și ea resimte aceeași intensitate a lumii? O privesc și văd o fetiță care-și duce liniștită viața în cadrul pe care i l-am stabilit locuind aici, într-un apartament central, și trimițând-o zilnic la o grădiniță gestionată de asociația de părinți. Desenează și se joacă cu nenumăratele figurine de oameni și animale pe care le are; uneori singură, alteori cu Heidi și John. Se cațără în copacii din parc, se uită cu jind după toți câinii care-i ies în cale. Citește din cartea ei despre câini, câte o prietenă de la grădiniță vine în vizită la ea, sau merge ea în vizită la prietena ei. Înoată la complexul sportiv Badeland, face baie acasă, împinge cărucioriul de cumpărături când mergem la magazin. Mă raportez la ce spune și face ea, este „Vanja", fiica mea, pe care am văzut-o aproape în fiecare zi din viața ei. Știu că pentru ea totul arată altfel, înăuntrul ființei sale se aplică alte legi, legile ei, este o persoană care vede lumea și este copleșită de emoțiile puternice pe care i le provoacă aceasta, deși abia dacă se gândește la ea, la ce înseamnă de fapt. Sunt atât de amorțit din cauza rutinei pe care o urmăm, încât mă aștept în mod inconștient ca toți cei din jur să facă la fel, nu în ultimul rând cele trei făpturi mici cu care împart apartamentul. Până și ieșirile lor aproape vulcanice le percep ca pe niște perturbații enervante, neregularități

fără de speranță, obstacole supărătoare, și nu ca pe un semn al unei vieți certe în inimile lor.

Într-o astfel de viață, ca și în orice altceva, există probabil un sens și un rost: o viață în care empatizezi permanent cu alții trebuie să fie de nesuportat și poate chiar nocivă, dacă este vorba de un copil, el având nevoie de o distanță de lumea adulților ca s-o poată observa și ca să se poată dezvolta prin raportare la ea. Chiar de așa stau lucrurile, nu pot să nu mă gândesc că empatia pe care o manifest față de viața altor oameni nu este prea mare. Cel mai izbitor exemplu este relația cu Linda. Unul dintre multele lucruri de care mă acuză este acela că nu o văd. Nu este tocmai corect, o văd destul de bine; problema este că o văd așa cum vezi obiectele dintr-o cameră cu care ești obișnuit; totul este acolo, lampa și covorul și biblioteca, canapeaua și fereastra și podeaua, dar sunt cumva transparente, pentru că nu lasă urme în memorie.

De ce mi-am organizat astfel viața? Ce vreau de la această stare neutră? Evident, să elimin într-o măsură cât mai mare rezistența, să fac zilele să treacă cât mai ușor și mai neted posibil. Dar de ce? Nu este același lucru cu a-mi dori să trăiesc cât mai puțin? A-i spune vieții să mă lase în pace, astfel încât să pot… da, să ce? Să citesc? O, dar la naiba, despre ce altceva să citesc, dacă nu despre viață? Să scriu? E același lucru. Citesc și scriu despre viață. Singurul lucru pe care nu-l vreau de la viață este s-o trăiesc.

Am pus mașina de tuns iarba în magazie, care era goală din moment ce a trebuit s-o eliberez când a fost amenajată toaleta și nu am pus înapoi toate lucrurile care fuseseră acolo. M-am apropiat de gardul viu și m-am uitat la cele două găleți cu rahat. Una avea capac, cealaltă nu, era acoperită cu o pungă de plastic. Mă gândisem să le duc cu mașina la groapa de gunoi, dar mă temeam puțin ca găleata să nu fie spartă ori că se va revărsa, dat fiind că era plină-ochi, iar dacă firma de închirieri putea să accepte țiglă, bucăți de tencuială și pământ în Mercedes, altfel ar fi stat lucrurile cu excrementele. Pe de altă parte, la groapa de gunoi forfoteau tot timpul angajații și diverși oameni care veneau din întreaga zonă, și la care secție ar fi trebuit să duc rahatul la sortat? Deșeuri de grădină? Mă și vedeam cărând gălețile până acolo și un angajat întrebându-mă ce doream să arunc,

pentru că întrebau, era important ca fiecare lucru să ajungă în locul corespunzător. Nu mergea. Trebuia să scap de ele acolo. Cel mai natural era să le îngrop. Era deja o groapă adâncă acolo unde intra țeava în pământ, sub toaletă. Dacă o adânceam, puteam să arunc și deșeul de grădină. Păstrasem o parte din lespezile pe care le scosese instalatorul, puteau să-l stabilizeze, m-am gândit, și apoi aș fi putut să acopăr totul cu pământ.

Am început să sap. Când am considerat că groapa era suficient de adâncă, am aruncat în ea crengi, tufe, frunze putrezite. Apoi a venit rândul căcătului. Am luat mai întâi găleata cu capac. Era grea, a trebuit s-o țin cu ambele mâini. Respiram pe gură. Când am dat capacul la o parte, duhoarea era atât de puternică, încât a provocat o reacție reflexă. Conținutul era subțire, lichefiat, maro-închis. O, căcatul dracului! O, la dracu'! L-am răsturnat, am avut iar o reacție reflexă. O, la dracu'! Nu aveam mănuși, și mâinile și tivul pantalonilor s-au murdărit de rahat. Am luat furtunul și am spălat găleata, m-am spălat pe mâini, am pus furtunul deoparte, lângă gard, respiram tot pe gură, în piept aveam o senzație de greață. Parcă aș fi fost in mijlocul iadului, capul îmi fierbea, totul era învăluit într-o lumină înnebunitoare și în tot acest răstimp mă temeam să nu cumva să vină cineva și să vadă ce făceam. Dar rămăsese partea cea mai rea, pentru că a trebuit să car în dreptul pieptului găleata fără capac și mâner. Zis și făcut, m-am murdărit și mai rău, dar terminasem. Gălețile erau goale și spălate, haznaua strălucea. Am strâns și mai mult gunoi de prin grădină și l-am azvârlit acolo. Am acoperit groapa cu pământ, dar aruncasem în ea prea multe crengi, erau elastice, iar pământul nu le putea împinge în jos. Duhoarea era de nesuportat. Îmi fierbea capul. Am așezat lespezile, iar când crengile au cedat sub greutatea lor am pus deasupra restul de pământ. Crengile nu se mai vedeau, pământul era întins neted, nimic din ce se afla dedesubt. Însă izul ieșea din pământ și se simțea de la metri buni, iar când am pășit pe porțiunea abia acoperită, aceasta s-a mișcat sub greutatea mea.

Am sperat că mirosul va dispărea de la sine și că nici unul dintre cei care urmau să vină a doua zi la vizionare nu avea să calce chiar acolo.

Am tras mașina în parcarea supraetajată, am strecurat cheile prin fanta ușii de la sediul firmei de închirieri și m-am întors pe străzile

secundare. Cu pantalonii pătați și hainele pline de pământ și tencuială, nu voiam să risc să merg prin zona pietonală, unde mă mai întâlneam uneori cu puținii cunoscuți din Malmö ori eram oprit de străini care doreau să-mi spună ceva despre cărțile mele și despre gândurile pe care le treziseră în ei. Acasă, m-am dus direct în baie, m-am dezbrăcat, am pus hainele în mașina de spălat și am pornit-o înainte să umplu cada cu apă și să intru în ea. Isteria care pusese stăpânire pe capul meu în ultimele câteva ore s-a mai domolit. Am stat așa o jumătate de oră, uitându-mă la tavan fără să mă gândesc la ceva anume, iar în acest timp fereastra și oglinda s-au aburit, baia devenise în lumea mea imaginară un tanc, un spațiu rupt de orice.

Cu pielea roșiatică, vârfurile degetelor încrețite, m-am ridicat, m-am uscat, am pus prosopul în jurul taliei și m-am dus în dormitor unde am scotocit prin grămada de haine până am găsit o cămașă, o pereche de blugi și o pereche de șosete, după care m-am alăturat celorlalți, toți erau în sufragerie, copiii pe canapea privind la televizor, Linda întinsă pe patul de lângă perete.

– Cum a mers? m-a întrebat ea.

– A mers bine, i-am zis. A fost un coșmar să golesc gălețile cu rahat, dar am terminat.

– Ce găleți cu rahat? a vrut să știe Vanja.

– La cabană, i-am spus. Îți amintești cum era acolo înainte să avem toaletă?

– Le-ai golit? Unde le-ai golit?

– Unde trebuiau golite. Ați mâncat deja?

– Da, a spus Linda. Ți-a rămas și ție.

După ce am mâncat, am început să-mi fac bagajul pentru călătorie. Era doar o noapte, așa că nu aveam nevoie de multe lucruri. Dar mi-am luat laptopul, în caz că aveam timp de scris în avion, și primul volum al cărții lui Adolf Hitler, *Lupta mea*, pe care ar fi trebuit s-o citesc înainte să merg la cabană pentru a termina romanul. Oricum, trebuia măcar s-o răsfoiesc, ca să știu ce conținea.

– Le citești tu copiilor? m-a întrebat Linda când am terminat și m-am așezat pe canapea. Am stat cu ei toată ziua.

– Faci tu curat la cabană cât timp îi culc eu? Sau cum?

Ea nu a răspuns, doar s-a uitat la mine timp de câteva secunde. Apoi s-a întors cu fața la perete.

– Desigur c-o să le citesc, am adăugat.

– Putem să facem baie, tati? a întrebat Vanja.

– Vă descurcați singuri?

– Da.

– Atunci haide.

S-au ridicat și s-au îngrămădit în baie.

– Chiar trebuie să pleci? a spus Linda. Nu cred că mă pot descurca singură cu ei.

– Bineînțeles că poți, i-am zis. O să fie bine.

– Nu poți anula?

Am scuturat din cap. În același an mai anulasem o călătorie la Luleå, iar evenimentul din Islanda mai fusese anulat o dată, aceasta era a doua încercare și nici nu concepeam să anulez din nou, avea să fie un dezastru.

Anulasem și participarea la Festivalul Literaturii din Lillehammer, copiii plecau în excursie cu grădinița și Linda nu-i putea duce singură cu trenul sau cu autobuzul, așa că le-am dat un e-mail organizatorilor explicând că nu puteam veni, copiii s-au bucurat, era punctul culminant al semestrului. Dar devenisem atât de cunoscut, încât anularea n-a trecut neobservată, ca mai înainte, nu, m-a sunat mama și mi-a spus că era în toate ziarele și că fusese subiect de discuție și la TV, în cadrul unei emisiuni culturale.

– Înțelegerea este înțelegere, am spus acum. Și este doar pentru o zi. Mă întorc poimâine. Până la urmă, ăsta e jobul meu. Trebuie să respecți asta.

Ajuns în Islanda, aproape că nu îndrăzneam să sun acasă, fiind sigur că ea avea să se plângă și să spună cât de greu îi era cu toate și cât de rău mergeau lucrurile. Și așa a fost; adică nu s-a plâns, a spus doar că nu mergea. „E imposibil, Karl Ove", a spus ea. „Nu se poate." „Trebuie să meargă", i-am răspuns. „Rezistă!"

M-am întors acasă în ziua următoare, după-amiaza târziu. Copiii au venit alergând când au auzit ușa deschizându-se. Le-am dat cadourile pe care le cumpărasem pentru ei la aeroport, trei animale de pluș. Linda stătea în capătul holului și se uita la mine. Părea speriată.

Am despachetat și am pus geamantanul în debaraua de pe hol, pe raftul de sus. Vanja s-a apropiat, ținând într-o mână o panglică pentru cadouri și în cealaltă foarfeca.

– Îmi poți face un colier, tati?

– Și mie! a spus Heidi, care venise între timp.

Am tăiat două bucăți lungi, am legat una la gâtul câinelui Vanjei și pe cealaltă la gâtul lui Heidi.

– Fă și o fundă! m-a rugat Vanja.

I-am făcut o fundă la încheietura mâinii și lui Heidi i-am făcut una la fel. Apoi am ieșit pe balcon. Cel puțin copiii se simțeau bine, situația nu părea să fi fost chiar atât de rea. Experiența unui eveniment nu era aceeași cu evenimentul în sine.

Linda a deschis ușa.

– Nu poți sta aici, a spus ea. Am stat mult timp singură cu ei.

– Vin, am zis. Termin imediat țigara.

– Stai tu cu ei?

– Desigur.

Călătoria mă încărcase cu energie, astfel că spălatul pe dinți, găsirea unei pijamale, aducerea unui pahar de apă, citirea unei cărți și rezolvarea tuturor conflictelor care puteau izbucni nu mă costau nimic. În plus, abia așteptam ziua următoare, când intenționam să merg la căsuța de vacanță ca să scriu. În principal, ceea ce mă atrăgea era ideea de a fi complet singur și de a lucra; când mă așezam la birou, gata să mă apuc de treabă, rezistența pe care o întâmpinam era aproape insurmontabilă.

Când în sfârșit s-au pus în paturile lor și s-au împăcat cu gândul că ziua se terminase, m-am dus la Linda, care stătea pe întuneric pe balcon și fuma, înfășurată în hanoracul verde pe care i-l oferisem în dar de ziua ei.

N-a spus nimic când m-am așezat. Privea peste acoperișuri, ținând o mână în jurul trunchiului, ca și când se îmbrățișa singură sau încerca să se țină locului, iar cu cealaltă arăta în față, cu țigara fumegândă între degete.

– Ce faci? am întrebat.

– Mâine te duci iar la casa de vacanță? a spus ea.

Am confirmat printr-un gest.

– Dar nu este posibil! Nu înțelegi? Nu mă descurc.

– Uite ce e, trebuie să termin romanul în trei săptămâni. Este extrem de puțin timp. Prin urmare, nu pot, chiar nu pot să mai pierd două zile.

– Dar mă tem, Karl Ove, a spus ea privindu-mă în ochi. Nu pot sta singură cu ei, nu știu ce se poate întâmpla. Nu se poate. Este periculos.

– Este doar ceva din sinea ta, i-am zis. Totul e în regulă. Totul e ca și până acum. Nesiguranța e doar în sinea ta. Însă n-o putem lăsa să ne controleze viețile. Și trebuie să scriu.

– Nu te duce, Karl Ove. Te rog! Nu te duce!

Nu am spus nimic. Mi-am dat seama că începusem să mă enervez.

Privind-o iar după un timp, am văzut că lacrimile i se scurgeau pe obraji.

– De ce plângi? am întrebat-o.

– Sunt așa de speriată!

– N-ai de ce să te temi.

– Uneori, când eram euforică, mi-am pierdut controlul. Nu știam unde sunt copiii. Vanja era cu o prietenă, Heidi era cu o alta, John dormea. Puteau fi oriunde. Înțelegi?

– Erai foarte euforică, da. Dar a fost bine. Nu s-a întâmplat nimic. Te-ai descurcat de minune.

– Și toate lucrurile pe care le cumpăr…

A suspinat.

– Haide, Linda, am spus. Adună-te! Suntem adulți. Nu ne putem opri doar pentru că suntem triști. Mâine merg acolo, tu stai aici cu copiii în weekend, iar săptămâna viitoare vin Ingrid și Sissel. Apoi le poți lăsa pe ele să se ocupe. Însă sunt două zile. Trebuie să încerci să faci față. Trebuie să termin. O să te descurci cu copiii. Sunt sigur de asta.

– Însă nu acum, a gemut Linda. Nu acum.

– Ba da, am spus. Ești puternică, va fi bine. Dacă eu pot să fac totul, atunci și tu poți. Doar că ai ajuns să crezi că nu te poți descurca. Pur și simplu renunți. Și nu e cazul.

M-a privit disperată.

– Trebuie, am insistat. Pentru că plec oricum. Iar mamele noastre vin să ne ajute.

– Dar nu vin mâine. Mâine o să fiu singură cu ei.

– Așa este. Și-o să te descurci. Trebuie doar să-ți dorești asta. Și după ce termin, mergem în Corsica. Va fi bine. Dar mai întâi, trebuie să termin romanul.

Am stins țigara și am intrat. Ea a rămas acolo. Am luat valiza mare și am pus în ea laptopul, tastatura, căștile, un teanc de CD-uri, un teanc de cărți și niște haine. În timp ce făceam asta, am auzit ușa de la balcon deschizându-se și închizându-se. Linda s-a oprit în fața mea.

– Nu mă lăsa singură, mi-a spus.

Mi-am ridicat privirea spre ea și apoi mi-am coborât-o iar, spre fermoarul geamantanului, pe care încercam să-l trag poziționându-mă lângă valiză în timp ce împingeam capacul cu genunchiul.

– Trebuie, am zis. N-am de ales.

A trecut pe lângă mine și s-a dus în dormitor. Am pus valiza pe hol, m-am așezat pe canapea și timp de o oră am schimbat înainte și înapoi posturile TV. Când am mers să mă culc, ea era încă trează, stând pe pat nemișcată, cu ochii în tavan. M-am dezbrăcat și m-am întins lângă ea.

– Te vei descurca, i-am spus. Însă nu mai pot sta acasă. Am făcut-o de prea multe ori. Și acum sunt la ananghie.

– OK, a spus ea.

– Noapte bună atunci.

– Noapte bună.

– Somn ușor.

– Somn ușor.

La un moment dat m-am trezit, iar ea stătea de veghe, întinsă pe spate, țintuind tavanul, așa cum o lăsasem atunci când mă culcasem. M-am întors cu spatele la ea și-am adormit la loc. Când m-am trezit din nou, era dimineață. Linda stătea întinsă și se uita la mine. Când ni s-au întâlnit privirile, a deschis și apoi a închis gura, ca și când ar fi gâfâit. Lacrimile îi licăreau în ochi.

– Nu poți pleca, mi-a spus.

– Nu, nu pot, i-am răspuns, apoi m-am ridicat și mi-am tras pantalonii pe mine. Dar în secunda în care Ingrid trece de pragul ușii, m-am cărat. Ca să știi.

Am trântit ușa în urma mea și m-am dus la bucătărie. În mod ciudat, copiii încă dormeau. Am luat ziarele din fața ușii, am pornit

cafetiera și am mâncat două felii de pâine în timp ce citeam paginile de cultură, apoi pe cele de sport. Afară ploua, o ploaie rece și torențială de primăvară. Copii s-au trezit în ordinea obișnuită, mai întâi John, apoi Heidi, și Vanja ultima.

– Unde este mama? a întrebat ea.

– Azi trebuie să se odihnească, i-am răspuns. Nu se simte prea bine.

– La fel mă simt și eu, a spus Vanja. Și eu trebuie să mă odihnesc astăzi.

– Termină cu prostiile! Mama are nevoie de liniște și pace. Așa că ne vom uita la televizor aici. Bine?

– Bine, atunci, a zis ea în timp ce intrau și ceilalți doi.

S-au așezat toți pe canapea și s-au uitat la desene toată dimineața, așa cum făceau în fiecare zi de sâmbătă. M-am dus să închid ușa de la holul care dădea spre dormitor și le-am spus că nu aveau voie să intre acolo. Erau obișnuiți cu asta, dar dacă nu eram atent, s-ar fi furișat îndată. Uneori mă simțeam ca pastorul din filmul lui Bergman, *Fanny și Alexander*, omul cel rău care-i ținea pe copii la distanță de mama lor.

La ora zece, ca în fiecare sâmbătă dimineața, s-a auzit vocea în crescendo a predicatorului care stătea în piațeta de jos cu microfonul în mână. Am deschis ușa de la balcon și am aruncat o privire într-acolo. Pomul de Crăciun era foarte aproape de ușă, înconjurat de acele îngălbenite ce se scuturaseră. Toate florile care atârnau în jardiniere sub balustradă erau ofilite, la fel și cele care erau puse în ghivece de-a lungul zidului. Mesele și scaunele, care stătuseră afară trei ierni consecutive, erau gri și putrezite. Câteva pungi goale de plastic, două șezlonguri mari și două mici, ponosite. Un stâlp fusese doborât de furtună și se mai strânseseră acolo diverse alte resturi.

Am decis să fac curățenie totală, să arunc totul și să cumpăr alte flori, poate și o masă cu două scaune. Pe de o parte pentru că erau necesare, pe de alta, pentru că voiam să-i demonstrez Lindei ce ușor era să le ocupi timpul copiilor și să facem ceva constructiv împreună. Defectul era în ea însăși, nu în lumea din jur.

– Luați-vă cizmele și hainele de ploaie, am spus eu.

– De ce? s-a interesat Heidi.

– Unde mergem? a întrebat Vanja.

Doar micuțul John era gata de aventură, așa că a fugit vesel în hol, așteptându-mă să merg să-l ajut.

– Vom cumpăra niște flori, le-am spus.

– Plictisitor, a răspuns Vanja.

– Posibil. Dar asta vom face.

– Vine și mami? a vrut să știe Vanja.

Am scuturat din cap.

– Eu nu vreau, a spus Heidi.

– Eu vreau cu mami, a precizat Vanja.

– Of, haideți, micuților. Eu decid pentru voi. Și acum eu spun că ar trebui să vă îmbrăcați.

– Nimeni nu decide în locul altcuiva, a proclamat Vanja.

De unde au mai scos-o și pe asta?

Am luat telecomanda și am stins televizorul. M-au privit cu ochii lor mici și furioși.

– Cumpărăm și bombonelele de sâmbătă, le-am dezvăluit eu.

– Bine, a spus Vanja.

– Bine, a răspuns și Heidi.

Un sfert de oră mai târziu, mergeam prin ploaie pe trotuar, Vanja purtând un pardesiu albastru, Heidi unul mov, în timp ce John, așezat în cărucior, arăta ca o broască în hainele lui verzi.

În fața florăriei erau o masă și două scaune metalice, din *fier forjat*, m-am gândit, un cuvânt cu care aveam doar o relație literară, ca și cu expresia *ciupit de vărsat*, despre care nici nu știam ce înseamnă. Ideea era să arate de secol nouăsprezece; probabil că erau puțin cam kitsch, dar mi-au plăcut și le-am cumpărat. Suplimentar, am mai luat și șase plante în ghivece. Am sprijinit masa de mânerul cărucului, scaunele și sacoșele le țineam în mâini și împingeam cărucul când cu una, când cu alta, în timp ce fetele mergeau pe lângă el, târșâind cizmele de cauciuc. Când și-au dat seama că ne îndreptam direct spre ușa de la intrare a clădirii în care era apartamentul nostru, au început să protesteze.

– Trebuia să cumpărăm bomboane! a strigat Vanja.

– Dar nu putem intra în magazin cu toate astea! i-am explicat eu.

– Ar fi trebuit să le cumperi înainte, m-a dojenit ea.

– Lăsăm astea acasă și mergem din nou. Bine?

A încuviințat nu foarte convinsă. Am dus masa și scaunele pe balcon, lăsându-i să mă aștepte în hol, însă când m-am întors nu mai erau acolo. Urmele de pantofi duceau spre dormitor. M-am dus

după ei. Stăteau în jurul patului, în timp ce Linda stătea întinsă și îi privea. Ea a spus ceva, dar vocea îi era complet ștearsă. Ca și cum nu putea vorbi.

Chipul ei era inexpresiv.

– Veniți aici! i-am rugat. Acum!

Vanja și Heidi s-au supus, însă John s-a aruncat pe pat. L-am prins de geacă și l-am cărat în hol, lăsându-l jos în fața liftului. A râs și m-a privit.

– Încă o dată, tati!

I-am răspuns cu un zâmbet.

La magazinul cu mobilă ieftină, aflat imediat după florărie, am găsit o lustră albă și sferică, care se potrivea la fix, și apoi am mers în centrul comercial din Triangeln, unde era un chioșc cu o selecție de dulciuri destul de variată. După ce și-au umplut pungile cu tot ce doreau, le-am luat de la cafenea câte o gogoașă cu ciocolată, iar mie mi-am comandat o cafea.

Până atunci n-o mai văzusem pe Linda în starea aceea. Era ca și cum se afla într-o fântână adâncă și trebuia să-și concentreze toate forțele ca să ajungă la suprafață, acolo unde erau copiii. În ochii ei abia dacă se întrezărea licărul vieții.

Da, da.

Am aruncat o privire spre *Paparazzi*, un mic magazin de haine care, uneori, avea lucruri drăguțe, costume Tiger și Boss, plus o marcă daneză a cărei denumire nu am reținut-o niciodată, dar de la care aveam câteva fulare, de bună calitate fiind și cămășile pe care le aduceau.

– Stați puțin cuminți aici? i-am întrebat.

Ei au confirmat dând din cap.

– Intru doar o clipă în magazin.

Așa am făcut. Îi vedeam prin vitrină cum stăteau fiecare pe câte un scaun, cu picioarele atârnând. M-am uitat la curele, am ales una maro-deschis, după care am căutat printr-un teanc de jeanși, am găsit o pereche care mi se potrivea și am pus pantalonii și cureaua pe tejghea.

– Îi puteți încerca, dacă doriți, a spus vânzătoarea, o femeie pe la cincizeci de ani.

– Nu am timp, am răspuns. Mă așteaptă copiii afară.

Făcând semn cu capul înspre cafenea, l-am văzut pe John apropiindu-se în viteză. M-am grăbit afară, l-am luat înapoi cu mine și l-am tras de mânuță în magazin.

– Stai aici, l-am rugat. Trebuie doar să plătesc.

Am introdus cardul în POS, am tastat codul PIN, vânzătoarea a pus bonul în punga în care erau cureaua și pantalonii și mi-a înmânat-o.

– Din păcate, trebuie să facem și câteva cumpărături, le-am spus fetelor când am ieșit din magazin.

– Dar eu nu vreau, a bombănit Vanja.

– Vreau să merg acasă la mama, a zis Heidi.

– Dar trebuie, vedeți voi? Haideți! Pe drum, puteți să vă alegeți fiecare câte un film.

În partea cealaltă a mall-ului era un magazin de film și muzică. Au dat fuga la secțiunea de filme pentru copii, cât timp eu am căutat prin rafturile cu CD-uri. Am cumpărat o compilație cu Thåström, primul disc al Annei Järvinen și, din pură întâmplare, albumul unei trupe suedeze numite The Radio Dept. și cel al lui Christian Kjellvander, un cântăreț suedez. Copiii au venit cu filmele pe care și le aleseseră, am plătit, am traversat strada și am intrat la Hemköp, am cumpărat pizza pentru cină, pâine, lapte și câte ceva de pus pe pâine pentru ziua următoare. În drum spre casă am trecut, cu proteste serioase, pe la Thomas Tobak, de unde am cumpărat publicațiile *Politiken*, *Weekendavisen*, *Expressen* și *Aftonbladet*. Sus, în apartament, au început să se certe pe seama filmului cu care să înceapă. Le-am promis că le puteau vedea pe toate trei, explicându-le că era corect să înceapă cu cel ales de Vanja, pentru că ea era cea mai mare. Au acceptat. După ce am pus filmul, m-am dus să stau cu Linda, care era întinsă pe o parte, cu capul acoperit aproape complet de cuvertură.

– Ce faci? am întrebat-o.

S-a întors încet și s-a uitat la mine. Avea aceeași privire, distantă.

– Bine.

– Ai mâncat ceva?

– Am..., a spus ea, continuând cu ceva ce nu am înțeles.

– Poftim?

– Am mâncat puțin cât ați fost plecați.

– Și nu mai dorești ceva acum?

A refuzat clătinând din cap.

– Copiii…

– Ce-i cu ei? am zis. Sunt bine. Le-am cumpărat niște filme. Acum se uită la ele. Și am mai cumpărat mese și scaune și flori pentru balcon. Și o plafonieră pentru sufragerie. Se uita la mine fără să scoată o vorbă, așa că am continuat: Acum mă gândeam să fac puțină ordine acolo. Să arunc o grămadă de chestii care s-au strâns. E OK? Le spun copiilor să nu intre aici, dar s-ar putea să vină oricum.

– E în regulă, a spus ea.

– Bine. Vom avea pizza la cină. Vii și tu, da?

A schițat cu capul un gest de încuviințare.

– Perfect, am zis.

Apoi am închis ușa, mi-am dus pantofii la ușa balconului, i-am încălțat și am ieșit. Am stat nemișcat o vreme, privind la bradul de Crăciun, întrebându-mă dacă era bine să-l duc jos așa cum era. Abia ar fi încăput în tomberon, iar să-l las alături nu era o opțiune. avea să se lase cu cercetări. Am intrat, am luat bomfaierul și un sac de gunoi, am tăiat copacul în patru și l-am vârât în sacul de gunoi pe care l-am dus în pivniță. Când am revenit în casă, canapeaua era goală. Am intrat în dormitor. Linda stătea în șezut pe pat, Vanja și Heidi trăgeau de ea, John sărea pe saltea, iar ea părea bulversată, ca și când nu știa ce să facă.

– Ce v-am rugat? i-am dojenit.

– E în regulă, a spus Linda în șoaptă.

– Haideți, am spus eu. Mama are nevoie de liniște și pace.

– Ești bolnavă? s-a interesat Heidi. Ai febră?

– Nu, nu este bolnavă. Doar puțin obosită, am zis. Nu-i așa?

– Pot să mă scol acum, a spus Linda.

– Daaaa! a exclamat John.

Linda s-a așezat pe marginea patului, pipăind încet cu mâinile în jurul ei.

– Ce cauți?

– Bluza mea.

M-am aplecat să ridic pilota.

– Este aici, am spus. Haideți cu toții în sufragerie, mama vine după noi.

M-au ascultat. M-am oprit în pragul ușii și am privit-o. Se mișca atât de încet, încât părea că nu avea forța necesară să îmbrace bluza.

– Știi, nu trebuie să te ridici, i-am spus. Ar fi mai bine să te întinzi și să te odihnești.

S-a uitat la mine.

– Dar le-ai spus că te scoli, am adăugat.

Am ieșit iar pe balcon, în ploaia ce cădea ușor, învăluit de sunetul orașului aflat la șapte etaje mai jos, am ridicat toate resturile ce erau împrăștiate pe acolo, le-am pus într-un sac de gunoi și am așezat florile cumpărate în vechile ghivece. Când am reintrat cu sacul pe umăr, Linda stătea pe canapea, ținându-l pe John în poală. Nu se uita la televizor. Mi-am dat seama că se uita în gol.

– Cobor cu astea, am spus. Cel puțin, balconul arată mai bine.

Când m-am întors și m-am așezat pe scaun în cealaltă cameră să citesc ziarele, am auzit-o ridicându-se, am auzit sunetul pașilor ei îndepărtându-se și ușa de la toaletă deschizându-se. Acolo mergea.

După câteva minute, ușa s-a deschis iar.

M-am ridicat și am mers pe hol. Linda stătea nemișcată și se uita la mine. Plângea.

– Nu pot, a îngăimat ea.

– Du-te înapoi în pat, atunci, i-am spus.

– Trebuie.

– Haide, du-te.

Am montat plafoniera, nu fără dificultăți – șuruburile erau foarte mici, iar degetele mele erau mari și nepricepute, am încălzit pizza și am făcut și o salată, după care am luat cu toții masa în fața televizorului. Copiii și-au luat dulciurile, iar Linda a mers la culcare. I-am spălat pe dinți, le-am dat pijamalele, însă n-au vrut să se culce fără să-i spună mamei lor noapte bună, așa că au dat năvală în dormitor, iar Linda s-a ridicat și i-a îmbrățișat. Chipul ei, îndreptat înspre perete, era la fel de inexpresiv în timp ce-i mângâia pe spate și-i strângea în brațe.

Am mai stat treaz câteva ore după ce au adormit copii, am răsfoit ziarele, am schimbat posturile la televizor și am fumat niște țigări pe balcon.

Linda dormea când am intrat în dormitor, sau cel puțin stătea cu ochii închiși, m-am întins încetișor lângă ea și am adormit instantaneu.

A doua zi, de Ziua Mamei, continua să plouă peste casele și străzile orașului. Am mers cu copiii până la locul de joacă. Iarba avea o strălucire argintie în lumina primăvăratică. Culorile pelerinelor lor de ploaie erau aproape obscen de intense în timp ce se învârteau printre instalațiile de joacă. După o jumătate de oră, i-am luat după mine la un magazin de mobilă unde m-am uitat la canapele, pentru că aceea pe care o aveam era atât de murdară și ponosită, încât eram obligați s-o acoperim bine cu pături. Apoi am mers la Åhléns. Le-am spus că era Ziua Mamei și că puteau să aleagă, fiecare, un cadou pentru mama lor.

– Le puteți împacheta pentru cadou? am întrebat-o pe vânzătoare.

– Poftim?

– Le puteți împacheta? am spus eu.

– Desigur, a răspuns ea.

Copiii aleseseră un prosop mare și o pereche de șosete pe care scria „Cea mai bună mamă din lume", iar eu îi găsisem două DVD-uri. John voia să-i ia un avion. S-au uitat puțin la cum erau ambalate cadourile, după care au dispărut în secțiunea de jucării. Am plătit și, în timp ce luam punga, a sunat telefonul. Era agentul imobiliar. A spus că încerca de două zile să dea de Linda.

I-am zis că se îmbolnăvise și că, de acum înainte, trebuia să țină legătura cu mine. Eram roșu ca racul, eram sigur că avea să mă întrebe ce era cu mirosul acela și de ce naiba se cutremura pământul din exteriorul zidului. Însă nu a spus nimic despre astea, doar că au fost mulți participanți la vizionare și că unul dintre ei a început să critice dur proprietatea, ridiculizând prețul, după care nu mai primise nici o ofertă. Erau programate alte vizionări în acea după-masă și în weekendul următor. Am închis, am intrat să-i caut pe copii. S-au bucurat că aveam să-i oferim Lindei cadouri. Am mai cumpărat chifle cu scorțișoară și suc.

– Mamă, mamă, am cumpărat cadouri! au anunțat ei intrând pe ușă.

– Așteptați puțin, le-am spus. Mai întâi trebuie să *fika*.

Fika este un vechi cuvânt din argoul suedez care înseamnă „a bea cafea", provenind de la *kaffi* prin inversarea silabelor.

Am pus chiflele în coș, am scos cinci farfurii, trei pahare, două cești, sucurile, am pus de cafea, Heidi și Vanja au așezat masa.

– Acum o puteți chema, le-am spus.

A venit încet pe hol, în urma lor. S-a așezat pe marginea patului din sufragerie, iar ei s-au postat în fața ei, fiecare ținând în mână câte un cadou. I le-au dat pe rând, unul câte unul. Ea le-a despachetat fără să se grăbească. Prosopul, șosetele cu inscripția „Cea mai bună mamă din lume". În timp ce ea făcea toate acestea, ei așteptau cu nerăbdare.

– Mulțumesc, le-a spus în cele din urmă.

Avea chipul total inexpresiv. Nu trăda nici o emoție.

O, nu, nu, nu!

O, nu, nu, nu!

– Heidi a ales prosopul și Vanja, șosetele, iar John a vrut să-ți ia un avion, dar numai pentru că voia să se joace el, cred, i-am zis. Și apoi am cumpărat chifle și suc, nu-i așa? Heidi și Vanja au așezat masa. Acum mergem să mâncăm. Haideți, cu toții!

Vorbisem tare și repde, ca să le distrag atenția, împiedicându-i să-și dea seama că ceva nu era în regulă și să înceapă să se gândească la asta.

Mai târziu, când ne-am retras în dormitor, Linda a început să plângă.

– Nu pot face nimic!

– Nu-i adevărat, i-am răspuns. Este ceva de moment. Va trece.

– Mâine am programare la medic. Poți veni și tu?

– Bineînțeles.

– Nu trece, a șoptit ea.

– Sigur trece. Totul trece. Curând, va fi mai bine. Copiii sunt bine.

Ea a clătinat din cap.

– Ba da, sunt. O să vină și mama mea.

– Ar trebui să și scrii, a spus ea în șoaptă.

– Se rezolvă, i-am zis.

După ce a făcut emisiunea radiofonică, Linda s-a aflat pentru mult timp într-o stare depresivă. Apoi a urmat o perioadă de claritate, brusc nu mai avea nici o grijă. Mie îmi convenea, deoarece asta însemna că starea ei se îmbunătățea, iar mie îmi rămânea mai mult

timp pentru scris. Făcea și multe cumpărături și, chiar dacă nu le ascundea de mine, nici nu era sinceră în privința lor. De exemplu, în camera copiilor au apărut deodată doi căței groaznici din porțelan, pe care îi cumpărase ea, cu ornamente similare fiind ocupată și polița din dormitorul nostru. Știam că bunica ei avea astfel de obiecte, probabil că-i confereau liniște sufletească. Nu aveam nimic de spus când și le cumpăra pentru ea, însă nu-mi plăcea că-i implica în asta și pe copii. Nu era ea însăși, de obicei avea gusturi bune, era altceva care lua naștere înlăuntrul ei. O dată, a văzut o fetiță care cerșea în fața la Hemköp și s-a decis să acționeze, a sunat la protecția copilului și le-a reclamat cazul. Poate că a fost o faptă bună, dar nu a fost ceva ce Linda ar fi făcut în mod normal. Dacă i-aș fi spus că făcuse multe cumpărături în ultima vreme, s-ar fi rățoit la mine, mi-ar fi zis că fuseseră chilipiruri, că luase aproape totul de la magazine de mâna a doua. Într-o după-masă a sunat cineva la ușă, proprietarul unui magazin de antichități de la care Linda cumpărase o lampă greoaie, fără stil, bătrânicioasă, și nu pentru că era ieftină, deoarece nu era, ci pentru că i se păruse drăguță. Vorbea mult cu străinii, cu persoane care stăteau la masa alăturată în cafenea, cu vânzătorii și cu personalul de la grădiniță, era prietenoasă cu toată lumea. Strălucea, vorbea și făcea totul într-un mod superficial. Nu era nimic greșit în asta, doar că nu reușeam să stabilesc o conexiune cu ea, nu era niciodată ancorată în realitate. Când i-am spus asta, s-a uitat la mine și mi-a răspuns că înțelegea perfect la ce mă refeream. Desigur, înțelegea totul și totul era bine. Era fericită, nimic mai mult, și totul mergea, era inventivă cu copii, iar lor le plăcea atmosfera creată de ea. Brusc, în jurul ei se întâmplau o mulțime de lucruri. Lăsam deoparte ceea ce-mi displăcea, pentru că nu era nimic greșit, cel puțin nu atât încât să-i spun ei, ce era să-i spun? Să nu le mai cumpere copiilor obiecte așa de urâte? Ah, într-o după-amiază, fetițele țineau în mână câte o păpușă Barbie folosită, iar John, un soldat. Le cumpărase *Linda*?

După ce au adormit copii, am aruncat păpușile la gunoi.

Când această perioadă de claritate a ajuns la final, iar ea a început să se deprime, a regretat tot ceea ce făcuse, cu toate că nu făcuse nimic greșit. O îngrijora enorm că fluctuațiile comportamentale se amplificaseră. Într-o zi m-a atacat, spunându-mi că ar fi trebuit s-o ajut, orice bărbat ar fi procedat la fel. Voia să o ajut să meargă la

terapie. Mai bine zis, voia să mergem împreună la terapie. De câțiva ani își dorea asta. Știa că preferam să mor decât să facem sesiuni de terapie împreună și chiar vorbeam serios. Dacă aveam de ales între a muri și a merge la terapie de cuplu, aș fi ales moartea, fără ezitare. Nu aș fi acceptat nici sesiuni la care să particip doar eu. Însă ceva din disperarea ei m-a determinat ca în ziua următoare să sun și să fac programare la psiholog. Mai fusesem acolo la începutul primăverii. Linda a început să plângă atunci când a povestit cum se simțea. Psihoterapeutul a ascultat-o, după care m-a întrebat și pe mine ce părere aveam, iar eu i-am spus. Nu-l preocupau atât schimbările de atitudine ale Lindei, cât situația ei socială, faptul că nu avea un loc de muncă și nu câștiga bani, și a întrebat-o cum ar fi putut fi rezolvată problema. Avea dreptate, dar nu înțelegeam cum o ajuta pe Linda să audă acele lucruri. La următoarea ședință, Linda a mers singură, apoi și-a făcut programare la un psihiatru. În acel moment, starea ei era cu mult mai bună. Acum situația era diferită. Nu o mai văzusem așa niciodată, nici pe departe. Renunțase la luptă și se adâncise atât de mult în cele mai întunecate cotloane ale ființei sale, încât nimic din ceea ce o înconjura nu mai avea însemnătate. Asta era ceea ce vedeam eu. Îi iubea pe copiii noștri mai mult decât orice, dar nici măcar de dragul lor nu reușea să se apropie de lume.

A doua zi de dimineață, după ce i-am dus pe copii la grădiniță, i-am pregătit Lindei micul dejun și i l-am dus pe o tavă. Obișnuiam să procedez astfel în primul nostru an împreună, pentru că nimic nu-i făcea mai multă plăcere. Însă, ulterior, am încetat, nu am mai depus eforturi să-i fac pe plac. Ședea în pat, plimbându-și mâinile înainte și înapoi pe cuvertură într-un mod straniu, cu mișcări ce păreau a fi animalice.

Apoi a ridicat cu o mână castronul cu müsli, iar cu cealaltă a dus mai întâi lingura jos, după care a ridicat-o în dreptul gurii. Se mișca atât de încet, încât m-am întors și am tras draperiile, privind la hotelul de vizaví.

„Ceva din interiorul ei s-a frânt", m-am gândit.

A mâncat jumătate de porție și a dat mâncarea deoparte.

–Te-ai săturat? am întrebat-o.

Ea a încuviințat dând din cap.

– Atunci putem pleca?

Ea a dat iarăși din cap.

– Vrei să faci mai întâi duș?

– Nu pot.

– E bine și așa, i-am zis. Se poate și fără duș.

Am prins-o de braț și am ajutat-o să se ridice. A rămas în picioare, privind înspre dulapul unde-i erau hainele. În ochii ei se citea aceeași disperare ca data trecută, în prezența copiilor. Am luat o pereche de blugi albaștri și un tricou gri și le-am pus pe pat în fața ei.

– E OK? am întrebat-o.

Ea a confirmat dând din cap.

– Aștept pe hol, i-am spus înainte de a ieși din cameră.

Am coborât cu liftul și am mers ținându-ne de mână înspre taxiurile parcate în fața hotelului Hilton. Se mișca greoi și încet, ca și cum forța gravitațională acționa mai puternic asupra ei decât asupra celorlalți. Și poate că așa și era.

Gândul că în sinea ei cedase ceva a revenit.

Ne-am urcat în taxi, eu i-am dat șoferului adresa și numărul. Șoferul a ales ieșirea spre Föreningsgatan, în apropiere de Konserthuset am virat la dreapta, am străbătut podul de peste canal și am intrat în centrul orașului, unde ajungeam rar, noi trăindu-ne viața între apartamentul din Triangeln și grădinița din Möllevangen.

În fața ușii de la intrarea în clădire am întrebat-o la ce număr să sun. L-a rostit mecanic, își amintea astfel de lucruri de infinite ori mai bine decât mine.

Am urcat cu liftul, am ajuns într-o sală mare de așteptare. Linda a pășit încet înspre recepție. Am așezat o ceașcă pe grătarul aparatului de cafea, am apăsat butonul pentru cafea simplă și am privit în jur în timp ce se umplea ceașca.

Două persoane stăteau cu capetele plecate și încercau să ocupe cât mai puțin spațiu posibil. O femeie la vreo cincizeci de ani și un bărbat de aproximativ treizeci. Femeia era palidă, corpolentă, îmbrăcată în haine terne. Bărbatul era la fel de corpolent, avea o barbă îngrijită, păr gras și ochelari. Lângă ei stătea o femeie care vorbea tare la telefonul mobil. Pe hol s-a apropiat un bărbat tuns scurt, îmbrăcat adecvat, purtând încălțări albe, probabil un medic. În timp ce sorbeam din

ceașcă, el s-a oprit în dreptul lor, a rostit un nume, femeia de vârstă mijlocie s-a ridicat, au dat mâna, iar ea l-a urmat pe hol.

– Vrei cafea? am întrebat-o pe Linda, care mi se alăturase.

A scuturat din cap a negare.

– Vrei să luăm loc?

A acceptat printr-un gest. A păşit încet spre canapea, m-a privit, eu am încuviinţat printr-o mişcare a capului, iar ea a luat loc. M-am aşezat lângă ea şi i-am luat mâna într-a mea. Femeia încă vorbea la telefonul mobil. Un radio era pornit, am ridicat privirea, pe tavan era un difuzor. Cineva vorbea şi râdea, era una dintre emisiunile matinale vesele difuzate la mai toate locurile de muncă: la frizerii, în taxiuri, la dealerii auto. M-am gândit că nu se cuvenea, că o afecta pe Linda, fiind vorba despre viaţa care-i era interzisă.

Mi-am îndreptat privirea spre ea. Părea să nu fi băgat de seamă. Mi-am amintit de momentul când goneam cu taxiul spre un spital din Stockholm, Linda se temea că fiinţa pe care urma s-o nască în curând era moartă, iar în taxi radioul era pornit. Deşi ştiam că veselia reprezenta o cruzime pentru ea, că o împingea într-o zonă de maximă anxietate, la marginea dintre viaţă şi moarte, nu am îndrăznit să-l rog pe taximetrist să oprească radioul, m-am temut să nu se simtă ofensat.

Am strâns-o de mână. Ea privea în gol, în faţă.

– Vrei puţină apă? am întrebat-o.

Ea a dat din cap.

M-am ridicat şi am pus apă într-un pahar de plastic. Pereţii paharului erau atât de subţiri, încât am simţit apa prin ei, rece şi nestatornică.

L-a băut dintr-o înghiţitură.

De după colţ s-a ivit o femeie, cu câţiva ani mai mică decât mine, poate. S-a oprit şi s-a uitat la noi, Linda s-a ridicat în picioare, femeia a zâmbit şi a întins mâna. Linda a întins mâna, la rândul ei.

– Bună, am spus.

Am dat şi eu mâna cu ea şi apoi am urmat-o pe hol. Ea s-a oprit în faţa unei uşi, a bătut şi am intrat. În jurul mesei erau trei scaune, unul pe o parte, două pe cealaltă. În dreptul ferestrei era un birou, iar pe pereţi, câteva litografii neutre, nedefinite.

– Luaţi loc, vă rog.

Ne-am aşezat.

– Cum te simți, Linda? a întrebat ea.

Așezată picior peste picior, într-o mână ținea un carnețel, iar în cealaltă un pix. Avea o privire prietenoasă, puțin impersonală, poate carnețelul și pixul lăsau această impresie.

Linda o fixa cu privirea.

– Nu prea bine, a spus ea într-un final, într-o șoaptă aproape imperceptibilă.

Doctorița a pus mai multe întrebări, ce aveau rolul – am înțeles – să clarifice situația. De fiecare dată, Linda răspundea după mult timp și, atunci, în puține cuvinte.

– Auzi voci? a întrebat-o doctorița.

O pauză lungă.

„Voci"? m-am întrebat eu. Bătea câmpii. Linda nu auzea voci. Poate că trebuia să parcurgă o listă de pe care să elimine anumite stări.

– Nu, a spus Linda într-un târziu. Doar gânduri… pe care nu vreau să le am…

– Ai gânduri suicidare, Linda? Te gândești să-ți curmi viața?

Linda s-a uitat la ea. Apoi a început să plângă.

– Dar… dar eu… eu nu… eu nu… pot, a îngăimat ea. Copiii… eu… nu pot.

– Dar te gândești la asta?

Linda a încuviințat din cap.

– Adesea?

Linda a repetat mișcarea.

– Eu… eu… mă gândesc… tot timpul… Doar… dacă aș putea… să mă îmbolnăvesc și să mor. Ar fi mai… ușor. Pentru toți.

Am început să plâng și mi-am coborât privirea. Am inspirat adânc și încet, pentru că nu puteam face asta. M-am uitat la covor, la piciorul scaunului, la coșul de hârtii din colțul camerei, am înghițit în sec.

– Și se pare că totul se mișcă cu încetinitorul? a întrebat medicul.

Linda a confirmat din cap.

– Nu poți face nimic?

– Nu! a suspinat Linda.

– Poți face duș? Te ridici măcar din pat?

– Nu. Uneori. Copiii… nu pot face față…

Doctorița a notat ceva în carnețel. Apoi s-a uitat la mine.

– Cum vedeți starea Lindei de acum?

–Nu sunt sigur. Dar n-am mai văzut-o atât de dărâmată, am spus privind-o pe Linda. Este o stare cu totul nouă.

–Este evident că suferi de o depresie profundă, i-a spus doctorița. Trebuie să încercăm să te scoatem din ea. Desigur, vei primi tratament antidepresiv. Dar nici nu vrem să treci în extrema cealaltă, așa că trebuie să fim precauți. O posibilitate ar fi să te internezi, desigur. Acolo ai un mediu liniști. Acasă sunt copiii și viața de zi cu zi. Poți fi pusă în fața unor solicitări pe care ar fi mai bine să le eviți. Te-ai gândit la posibilitatea de a te interna?

Linda mă privea terifiată.

A negat clătinând din cap.

–Poate că ar fi mai bine dacă ar sta acasă, am spus.

–Linda? a intervenit medicul.

–Nu vreau să mă internez.

–Înțeleg. Evident, poți sta și acasă. Poate că este mai bine pentru tine. Dar, în acest caz, vreau să vii aici mai des. Este în regulă?

Linda a confirmat.

–Este important să stai trează cât mai mult posibil. Să încerci să faci cât mai multe din ceea ce faci de obicei. Nu trebuie să fie multe. Chiar și puțin, cât să nu stai în pat toată ziua. Poți să le citești copiilor, de exemplu?

–Nu știu, a murmurat Linda.

–Atunci poți sta cu ei să urmăriți împreună o emisiune pentru copii. Și este la fel de important să ieși afară să iei puțin aer. Trebuie să încerci să te plimbi în fiecare zi.

Linda a dat din cap în semn că a înțeles.

Medicul a scrutat-o cu privirea.

–Mi se face… o teamă… teribilă, a mărturisit Linda.

–Vei lua ceva pentru asta. O tabletă pe care o poți lua când simți anxietate. Acționează imediat. Îți poate da stări de somnolență. Și vei lua ceva și împotriva depresiei. Dar vom începe cu grijă. Nu vrem să te facem bine prea repede.

S-a ridicat și s-a așezat în fața computerului.

Am luat mâna Lindei în a mea și i-am strâns-o.

–Poți lua medicamentele de la orice farmacie, a spus doctorița ridicându-se. Și ți-am scris și următoarea programare. Miercurea următoare. Este bine?

Linda a confirmat și ne-am ridicat.

–Cred că ar fi bine să nu fii singură, Linda. Să fie mereu cineva lângă tine.

–Desigur, am intervenit eu.

Ne-a condus spre ieșire, ne-a zâmbit cu căldură, și-a luat la revedere și a închis încet ușa.

–Crezi că ne pot chema un taxi de la recepție? am întrebat-o pe Linda.

Ea a încuviințat.

–Atunci o să mă duc să-i rog.

Linda a așteptat la ușă în timp ce eu am vorbit cu recepționera. Afară, am aprins o țigară.

–O să fie bine, i-am spus. E bine că nu te internezi. Cel puțin, așa ești și cu copiii, chiar dacă nu reziști mult timp.

–Da, a zis ea.

–Și-o să plimbăm puțin în fiecare zi. Și-o să te uiți la televizor împreună cu ei.

–Da.

–Cred că acela este taxiul, am spus, văzând că se apropia un Passat.

A oprit în dreptul nostru și ne-am urcat.

–O să fie bine, am repetat. Curând o să ieși din starea asta.

Pentru Linda, cel mai rău lucru, cel mai mare coșmar era să fie din nou internată, știam asta. Gândul la copii îi agrava spaima, cu mama internată la spitalul de nebuni ar fi fost stigmatizați. Și eu gândeam la fel, că o internare avea s-o încadreze în categoria bolnavilor psihic, când în realitate era doar Linda, o tenebră care pusese stăpânire pe ea, și Linda era cea care stătea lângă mine acum, mama Vanjei, a lui Heidi și a lui John. Era mai bine pentru ei ca ea să fie acasă, suferința ei nu devină ceva ciudat și periculos, ci ceva ce ei să poată vedea.

În taxi, în drum spre casă, nu mai eram atât de sigur. Era responsabilitatea mea. Deși dorea, nu putea să ia nici o decizie chibzuită. De asta se uitase la mine. Dacă aș fi încuviințat și aș fi spus că trebuia să se interneze, s-ar fi internat.

Medicul ne recomandase această opțiune. Noi spuseserăm nu, era mai bine să procedăm în stilul nostru.

–Când ar trebui să vină Ingrid? am întrebat-o.

–Nu știu, a spus Linda. După-amiază.

–Perfect, am zis. O să le dea alte preocupări copiilor. Acum trebuie să aibă pe cineva lângă ei. Cred că asta este important.

–Da, a spus ea.

Taxiul a ajuns în fața hotelului Hilton și a oprit. Am plătit, am coborât, am ținut-o de mână în timp ce am traversat și am mers la farmacie.

Ajunși acasă, s-a întins pe pat și a adormit în câteva minute. O vreme, m-am plimbat dintr-o cameră în alta, am fumat o țigară pe balcon ținând ușa deschisă în caz că suna Ingrid, m-am așezat la birou și am pornit computerul, pentru că Linda nu avea nevoie de mine când dormea, dar când am văzut eseul pe care-l scrisesem în Voss, despre Turner și Claude Lorrain, mi-am dat seama că nu era momentul, așa că l-am stins.

Am intrat în dormitor doar ca să constat că stătea pur și simplu întinsă acolo. În weekend, în timp ce noi eram în oraș, la cumpărături, probabil că stătuse acolo dorindu-și să moară.

S-a auzit un țârâit.

M-am dus pe hol și am ridicat receptorul interfonului.

–Da?

–Ingrid sunt.

–Deschid, i-am spus.

Am așteptat până când am auzit liftul oprindu-se și am deschis ușa.

–Cum se simte? m-a întrebat ea când a ieșit din lift.

–Nu prea bine. Pot să iau eu asta. Am făcut semn cu capul spre valiză, iar ea a lăsat-o pentru ca eu s-o pot prelua. Tocmai am revenit de la medic. A spus că este o depresie profundă. Și chiar a sugerat să se interneze. Dar Linda preferă să stea acasă. Și eu prefer asta.

–Era un medic bun?

–Da, așa cred.

–Of, Doamne, a oftat ea.

–Da, am zis.

–Acum doarme?

–Da.

–Și copiii? Sunt îngrijorați?

–Nu, nu cred. N-au observat prea multe. Sunt la grădiniță, ca de obicei.

–Asta e bine, a spus Ingrid aplecându-se să se descalțe.

Stăteam la câțiva metri de ea sperând să se termine discuția. Era supărată pe mine pentru ce scrisesem despre ea în cel de-al doilea volum, iar acum apăruse această problemă cu fiica ei. În același timp, ea se baza pe mine – eu locuiam aici și eu eram tatăl nepoților ei – la fel cum eu mă bazam pe ea, aveam nevoie de ea, de ajutorul pe care ni-l putea oferi.

M-a privit.

– M-am gândit că poți dormi în sufragerie, am spus, întorcându-mă să pun valiza acolo. Este bine așa?

– Pot să dorm oriunde. Chiar și cu copiii, dacă Sissel vrea să stea în sufragerie.

– Ea poate dormi în biroul meu.

– Mda, a spus Ingrid cu un oftat. Până la urmă, este plăcut să fiu aici. O să fie grozav să-i văd pe copii.

– Abia așteptau să vii, am precizat eu.

Când am mers în după-amiaza aceea să-i iau pe copii, Ingrid m-a însoțit, voia să le facă o surpriză. În lift nu ne-am spus nimic. Afară, pe stradă, ne-am oprit să ne uităm unul la altul.

– Nu poate fi lăsată singură, i-am spus.

– Mă gândeam la același lucru. Du-te, rămân eu cu ea.

„Cum a fost posibil?" m-am gândit în timp ce mergem pe Södra Förstadsgatan. „Cum de-am putut uita de asta? Că nu poate fi lăsată singură?"

Și așa nu a fost prea bine că fusesem plecat mult timp în weekend. Era ca și cum nu conștientizasem încă gravitatea situației. Ca și cum totul era ca de obicei, iar ceea ce se petrecea în mintea ei, în timp ce stătea întinsă acolo în cameră, separată de restul familiei, ar fi fost doar o simplă paranteză.

– A venit bunica? m-a întrebat Vanja, repezindu-se spre mine când m-a văzut în spatele porții.

– A venit. Abia așteaptă să vă vadă.

Am mers la personalul grădiniței și am schimbat câteva vorbe. Totul fusese în regulă, mi-au spus că odraslele fuseseră fericite și mulțumite. Voiam să le spun că Linda era deprimată, așa că era necesar să le acorde o atenție sporită copiilor dacă observau ceva neobișnuit în comportamentul lor, însă nu am putut, pentru că Vanja și Heidi erau lângă mine, așa că am decis să aștept până a doua zi.

Am cumpărat fructe, lapte și iaurt de la Hemköp, ei erau nerăbdători, voiau să ajungă acasă, acum că venise și bunica lor. Le adusese cadouri?

Când venea la noi, Ingrid gătea, deretica și avea grijă de copii. Făcea cât putea de multe pentru noi, fără nici o îndoială. Dacă n-aș fi scris cartea, relația noastră ar fi fost foarte bună, însă acum o umbră atârna deasupra și nu puteam vorbi despre asta.

Lucru bizar, John s-a rușinat de ea când a intrat în cameră. Însă n-a durat mult. După ce au despachetat cadourile, au năvălit peste Linda să i le arate. Eu am mers după ei să-i supraveghez. Linda i-a privit și s-a ridicat schițând un zâmbet.

– Ce frumos! a exclamat ea.

– Haideți, troli mici, le-am zis. Mama trebuie să se odihnească.

De data asta n-a fost nevoie să insist. Am închis ușa dormitorului și m-am uitat spre ușa de la hol. Ingrid era în bucătărie și pregătea cina.

– Când vrei să mâncăm? m-a întrebat ea.

– Oricând. Când îți este mai convenabil.

– Pe la ora cinci?

– Este perfect, am spus.

Am pus în termos cafeaua de care uitasem și eram pe punctul de a ieși pe balcon când a sunat telefonul.

Am răspuns, era un număr de Oslo.

Era Elisabeth, de la Editura Oktober.

– Deranjez?

– Nici vorbă.

– Sper că scrii, a spus ea râzând. Dar mă bucur că am dat de tine. Trebuie să vorbim puțin despre lansare. Al cincilea volum va fi publicat în curând.

– Da, am spus, deschizând ușa balconului și așezându-mă.

– Te-ai gândit cum vrei să faci asta?

– Foarte puțin.

– În principiu, poți alege ce dorești. Interesul este, desigur, uriaș. Dar am o sugestie. *Aftenposten* vrea de mult timp să-ți ia un interviu. Ce-ar fi dacă ai accepta asta? Și nimic altceva.

– Sună bine, am spus.

– Cred c-o să meargă ca pe roate. Și mai este ceva. Târgul de carte de la Oslo din toamnă. Ar fi foarte frumos dacă ai putea veni.

– În ce perioadă este?

– La mijlocul lui septembrie.

– Nu este imposibil, am zis.

– Perfect! E bine de știut. Putem discuta detaliile mai târziu. Mulțumesc, Karl Ove.

Am închis și mi-am turnat cafea în ceașcă. Ultima dată când Linda fusese bolnavă, situația a durat mai mult de un an.

Nici nu m-am gândit la asta.

Să-mi imaginez cât va dura acum?

Am stins țigara și am intrat. Am trecut pe la copii, să mă asigur că erau bine, după care m-am dus în dormitor. Ea nu dormea, stătea cu ochii deschiși și se uita la tavan.

– Cum te simți? am întrebat-o, așezându-mă pe marginea patului.

Ea și-a întors privirea spre mine. Ochii aproape că-i erau lipsiți de viață.

– Copiii sunt bine, i-am zis. Au fost destul de cuminți la grădiniță. Și sunt bucuroși că Ingrid este aici. John a fost cam rușinat la început, dar și-a revenit repede.

M-a privit ca și când ar fi vrut să spună ceva.

– Te poți ridica să iei cina?

Abia a schițat un gest de încuviințare.

– Și să stai cu ei după aceea, să vă uitați împreună la *Bolibompa*?

A dat iar din cap.

– Doar atât, am spus. Dacă poți face asta, e grozav.

M-am ridicat. Era ca și când privea prin mine.

– Vin să te chem când e gata mâncarea, am spus. Bine?

După confirmarea ei m-am dus în sufragerie, unde m-am așezat cu cele două ziare de dimineață pe care încă nu le răsfoisem.

În ziua următoare, după ce am dus copiii la grădiniță și m-am întors acasă, Ingrid era așezată pe patul din dormitor și vorbea cu Linda. Între ele era o tavă cu mâncare. Un bol cu müsli, un ou, un fruct, o felie de pâine, un pahar de suc, o ceașcă de cafea. Linda o privea pe Ingrid la fel cum mă privea și pe mine în ultima vreme, de undeva din adâncul ființei sale. Era ca și cum tot ceea ce i se spunea se evapora dinaintea ochilor ei. Ca și cum cuvintele intrau într-o cameră nemărginită și deveneau atât de insignifiante, că nu mai făceau nici

o diferență, dar în același timp reprezentau tot ce avea, și se agăța de ele cu toată puterea. Linda privea și mă vedea pe mine, iar apoi privea din nou, însă nu se mai uita la mine, ci la Ingrid.

–I-am dus, am spus eu oprindu-mă în prag.

Ingrid s-a ridicat.

–Ai terminat? a întrebat-o pe Linda. Atunci iau tava cu mine.

Știam că nu-i plăcea să se amestece, iar dormitorul nostru era un hotar pe care-l trecea cu reținere, dar în lipsa mea intrase, pentru că Linda era fiica ei.

–Mergem la o scurtă plimbare? am propus când Ingrid a ieșit din încăpere.

Linda a încuviințat din cap și s-a ridicat încet în picioare.

–Să-ți caut niște haine?

Ea a dat iar din cap.

I-am pus dinainte o pereche de pantaloni și un pulover și am ieșit pe hol să aștept. I-am dat o geacă, pantofii, am luat-o de mână după ce s-a îmbrăcat și am însoțit-o în lift. În timp ce coboram, se uita în pământ ca să evite oglinzile.

Afară era soare. Copacii dintre piațetă și șosea erau înverziți, abundând de frunze. Omenii mergeau pe dalele piațetei, mașinile zumzăiau pe lângă noi. Ne-am îndreptat agale spre parc.

–Te iubesc, Linda! i-am spus brusc.

Speriată, s-a răsucit să mă privească.

–E teribil acum, dar va fi bine. Îți promit. Trebuie doar să ții capul la suprafață.

S-a întors să se uite înainte.

–Știu că este de nesuportat, dar trebuie să reziști. O să fie bine.

Am traversat intersecția, am mers pe trotuar, am trecut de restaurantul mexican, de salonul de frizerie, de magazinul de jeanși. Cerul era albastru, iarba din parcul de vizavi era verde. Ici și colo, oamenii erau așezați, unii având bicicletele în fața lor.

–Ești o mamă minunată, Linda, i-am zis. Știu că tu crezi că-i dezamăgești pe copii. Dar nu este așa. N-ai ce să faci. Este doar ceva ce are loc în tine. Dar o să înceteze. Totul va fi OK, îți promit.

S-a uitat la mine cu aceeași privire pe jumătate absentă, pe jumătate imploratoare. Nu a spus nimic. Am traversat strada, am intrat în parc.

– Ne așezăm acolo? am spus făcând semn cu capul spre un zid de piatră aflat între doi copaci, în mijlocul parcului.

Pe lângă noi a trecut o femeie în vârstă cu un câine, urmată de o tânără pe bicicletă care ducea un rucsac în spate. Dinspre locul de joacă se auzeau voci de copii. Din câte vedeam, acolo erau trei sau patru părinți împreună cu odraslele lor.

Ne-am așezat pe pietre.

Linda a început să plângă. Plângea tare, iar umerii îi tremurau. Am cuprins-o cu brațul și mi-am înclinat capul spre gâtul ei.

– Totul o să fie bine. Te iubesc. Te simți groaznic acum, dar va trece.

Cei care stăteau pe pajiște în apropiere s-au uitat la noi. Și-au întors privirile și doi trecători. A fost o adiere de vânt, frunzele din copaci s-au agitat. Linda era aplecată și plângea violent, ca și cum în sinea ei ar fi fost o vâltoare.

Am mângâiat-o pe spate.

„În ce tenebre te zbați, Linda?

În ce tenebre te zbați?"

– Te iubesc. Ești unică. Ești o mamă minunată. Totul va fi bine. Trebuie doar să te lupți.

Încet, plânsul i s-a mai domolit. Mi-am întins mâna, ea și-a așezat mâna ei peste a mea, ne-am ridicat și am pășit încet pe alee, precum un cuplu de bătrânei. Neliniștea pusese stăpânire pe mine.

Când eram pe hol, dezbrăcându-ne, a venit și Ingrid.

– Ai fost foarte curajoasă, Linda, a spus ea. Este foarte bine că ai reușit să faci o plimbare.

– Vrei să te odihnești puțin? am spus.

A dat din cap afirmativ. Am condus-o în dormitor.

– Ai un radio? Ca să asculți ceva cât timp stai aici?

Ea a clătinat din cap.

– Vreau doar să dorm, mi-a zis.

S-a întins, s-a acoperit aproape complet cu pilota și a închis ochii.

– Bine, am spus. Vin să te văd peste o jumătate de oră.

Am ieșit să fumez o țigară. Când am trecut pe lângă bucătărie, am văzut-o pe Ingrid stând pe scaun, cu ziarul desfăcut pe masă în fața ei, și mi-am ferit privirea, căci voiam să evit orice conversație. Știam că mă plăcea, dar afirmațiile mele din roman probabil că

o iritaseră prea mult; la fel de probabil, făcea o legătură directă între starea Lindei și ceea ce făcusem eu. Nu știam precis, dar aveam o bănuială că așa stăteau lucrurile.

Am vorbit despre ce urma să avem la cină. Am vorbit despre Linda, despre faptul că trebuia s-o ajutăm cât mai mult posibil. Am vorbit despre copii și despre sarcinile pe care și le asuma fiecare în legătură cu ei. Dar n-am vorbit despre ea, n-am vorbit despre mine și n-am vorbit despre ce scrisesem despre ea.

Am privit în jos și am trecut tiptil mai departe, spunându-mi că acum Linda era mai importantă decât noi doi.

Când stăteam pe balcon, am auzit sunetul estompat al telefonului. Am intrat și am răspuns. Era agenta imobiliară. Avusese loc o nouă vizionare. Participaseră șapte persoane, dar, din păcate, nu primise nici o ofertă. O altă vizionare era programată în weekendul care urma. Era încrezătoare că vom găsi un client. Am spus că asta era o veste bună. Ea mi-a spus că părea să fie o problemă cu dușul, una dintre persoanele care participaseră la vizionare îl pornise și nu-l mai putuse opri, iar dintr-o țeavă se scurgea apă. Am confirmat, era ceva în neregulă cu dușul și cu țevile, și am promis că aveam să chem pe cineva să le verifice. „Bine", a spus ea, și am închis.

M-am dus la Linda. Dormea, m-am întors în birou, unde aveam parte de liniște. Am pornit computerul. Am răsfoit cartea cu picturi de Claude Lorrain pe care o cumpărasem în New York cu doar câteva săptămâni în urmă. Parcă trecuseră ani de atunci.

Leșinasem în Manhatan după o sesiune de lectură. Nu mâncasem toată ziua și eram foarte nervos, așa că am mers la o bere cu editoarea mea americană, iar în timp ce stăteam afară ea m-a prezentat unui scriitor egiptean mai înaintat în vârstă, care a acaparat tot spațiul, și brusc n-am mai putut să mă țin pe picioare, fiind nevoit să mă așez pe niște trepte. Mi-am sprijinit capul în mâini și am simțit întunericul ce se aduna înlăuntrul meu, am simțit cum un val de amețeală și de oboseală invincibilă urca sus, tot mai sus. Bătrânul egiptean, un mare poet care-și cunoștea valoarea, s-a apropiat de mine, deodată prietenos, și-a pus mâna pe umărul meu și m-a întrebat dacă mă simt bine. I-am răspuns că da, așa că el s-a întors la cei cărora le ținea companie. Dintr-odată, mi-am dat seama că nu mai puteam să stau

nici jos, așa că m-am ridicat, m-am împleticit până la editoare și i-am spus că trebuia să merg imediat acasă, iar ea mi-a spus că va chema un taxi. Nu puteam nici măcar să-l aștept; prin urmare, m-am lungit pe marginea trotuarului și am închis ochii – și s-a terminat. Mi-am revenit în simțiri când ea mi-a pus mâna pe umăr; nu trecuseră mai mult de unu-două minute, însă lumea mă privea cum stăteam întins acolo, pe jos. Am reușit să mă ridic în picioare, ea a deschis portiera taxiului ce aștepta, i-a spus șoferului adresa și apoi am pornit prin inima imensului oraș.

Acolo am văzut o pictură de-ale lui Claude Lorrain, despre ea scriam acum. Lucru bizar, am scris cu ușurință și concentrat, orice altceva a dispărut, până când, dintr-odată, ridicând capul și privind jaluzelele de la fereastră, prin care juca lumina de primăvară, m-am gândit la Linda.

Am stins computerul, m-am ridicat și m-am dus la ea. Stătea în șezut pe pat și-și plimba degetele pe cuvertura din fața ei. Privindu-mă, s-a aplecat cu partea superioară a trupului înainte, în timp ce degetele i se târau pe cuvertură. Apoi a înlăturat ceva cu mâna. Întreaga imagine mă înspăimânta, se mișca atât de ciudat.

– Sunt copleșită de temeri, Karl Ove, mi-a spus ea. Mi-e atât de frică!

– De ce nu iei una dintre pastilele pe care le-ai primit?

– Am luat. Dar nu durează prea mult. Și după aceea e mai rău.

– Poți să-ți aduc eu una. Cum se numeau?

Mi-a spus. Am mers în bucătărie, unde o poliță era plină cu pungile ei de medicamente, am găsit-o pe cea care-i trebuia, am turnat apă într-un pahar și m-am întors în dormitor.

A înghițit-o și s-a întins pe spate.

M-am întins și eu lângă ea.

Nu ne-am zis nimic. Am luat-o de mână. M-am gândit la ce scrisesem, și sentimentele transmise de picturile lui Lorrain m-au învăluit într-un soi de pace pe care am îndepărtat-o în clipa următoare: ce fel de monstru eram de puteam să mă gândesc la ele în timp ce Linda stătea lângă mine și își dorea să moară?

– Vrei să mănânci ceva? Un fruct sau altceva?

Nu mi-a răspuns. M-am uitat la ea.

– Struguri? i-am propus.

A încuviințat din cap, m-am ridicat, am mers în bucătărie, unde din fericire nu era nimeni, am pus un ciorchine de struguri într-un bol și m-am întors la ea.

– Încă n-ai pornit radioul? am întrebat-o punând bolul deoparte.

– Nu pot asculta nimic.

– Nici măcar muzică?

– Nu.

Și-a tras pătura peste ea și s-a întors cu fața spre perete.

Pe când ne întorceam de la grădiniță, Vanja m-a întrebat dacă mama încă dormea.

– Da, doarme. Este puțin bolnavă, știi? Dar o să-și revină în curând.

– Nu e niciodată mai bine, a spus Vanja. Mereu este bolnavă.

– Nu, nu-i așa, am zis. Însă acum este. Are nevoie de odihnă.

– Și eu o să fac la fel, a spus Vanja. Vreu să mă odihnesc împreună cu ea.

– Sunt sigur c-ai putea. Dacă ești liniștită și calmă, ar fi foarte bine.

– Și eu, a intervenit Heidi.

– Da, desigur, am spus. Dar numai pe rând, da?

Nu a mers conform planului. Vanja a început să strige la Linda să se ridice, și nici Heidi nu s-a lăsat mai prejos.

Cum Vanja a refuzat să iasă din cameră, a trebuit s-o scot de acolo pe brațe. Am încercat să fac să pară un joc, o glumă, dar chiar era supărată.

Am lăsat-o jos în camera ei. A încercat să treacă pe lângă mine, să intre din nou în dormitor.

– Vanja! am spus. Mama este într-adevăr puțin bolnavă. Are nevoie de pace și liniște. Curând va fi bine. Promit.

– Nu va fi, a spus ea privind în jos.

– Hai să ne uităm la un film.

– Nu vreau.

– Dar ce-ți dorești?

– Vreau la mami.

– Înțeleg. Și se poate și asta. Dar nu chiar acum.

S-a așezat și a început să se joace cu figurinele ei, ca și când eu n-aș fi existat. Am privit-o câteva clipe, apoi am ieșit din cameră.

În ziua următoare am mers din nou la medic. A pus aceleași întrebări ca și mai înainte. Linda era la fel de taciturnă.

–Sarcina noastră este să facem depresia să dispară, a spus ea după o vreme. O metodă presupune folosirea șocurilor electrice. Știu că sună înfricoșător, însă funcționează. Încetinește cumva procesele și oferă creierului un nou start. Ai vrea să încerci? Este complet inofensiv, să știi. Și va pune capăt stării în care te afli.

În timp ce doctorița spunea asta, Linda s-a întors spre mine cu avea aceeași privire ca în momentul în care i-a propus să se interneze.

Gura i se deschidea și se închidea, ca și cum mușca din aer, și avea ochii înecați în lacrimi.

– Nu, a spus ea. Nu.

– Nu cred, am intervenit eu. Cred că trebuie să eliminăm această opțiune.

– Înțeleg asta, a spus medicul privind-o pe Linda. Cel mai important lucru este să te trezim câte puțin în fiecare zi. Ai fost la o plimbare, este foarte bine. Dacă ai forța necesară, ar fi bine să faci și câte ceva din ceea ce faci de obicei.

– Nu fac nimic, a spus Linda în șoaptă.

– Vrei să repeți?

– Nu fac nimic.

– Când ești deprimată, nu e ușor să-ți dai seama. Atunci ai impresia că nu faci nimic și că nu valorezi nimic. Există ceva ce-ți dorești cel mai mult să faci?

Linda a clătinat din cap.

– Nu ai nici un hobby, ceva ce să-ți dorești să faci în mod deosebit?

Linda a repetat gestul de negare.

– Îți plac filmele, i-am amintit. Și să citești.

– Nu pot face asta, a spus ea.

– Nu, a zis doctorița. Însă nu la asta mă gândeam. Dacă poți să pui măcar două pahare în mașina de spălat vase, este bine.

Linda a încuviințat din cap.

– Copiii ce fac? Ai petrecut puțin timp cu ei?

Linda a negat printr-o mișcare a capului.

– Ba da, am spus eu. Te-ai uitat la televizor împreună cu ei.

– Asta este bine, Linda. Poate că ar fi bine să încerci să le și citești ceva. Crezi că poți face asta?

– Da.

În acea după-amiază le-a citit, pe rând, pentru că nu putea să le facă față tuturor deodată, iar ei s-ar fi certat pentru întâietate. Mai întâi i-a citit lui John, în timp ce Heidi stătea pe hol și-și aștepta rândul, apoi a urmat Heidi și, la final, Vanja. După aceea s-a culcat. În zilele următoare și-a pus la punct o rutină: lua micul dejun în pat în timp ce eu duceam copiii la grădiniță, se îmbrăca și ieșea la o scurtă plimbare cu Ingrid sau cu mine, dormea, lua prânzul, pornea mașina de spălat vase, dormea, le citea copiilor când ajungeau acasă, dormea, se trezea și mânca de cină, se uita la emisiuni pentru copii împreună cu copiii, dormea. Am scris ocazional, dar nu mult, doar câteva rânduri în fiecare zi. M-a sunat Elisabeth, ajunsese la un acord cu cei de la *Aftenposten*, care aveau să trimită un jurnalist săptămâna următoare.

– Pe ziaristă o cheamă Siri Økland, a spus Elisabeth.

– Dar ea lucrează pentru *Bergens Tidende*. Nu trebuia să fie *Aftenposten*?

– Ba da, dar ei cooperează. Ziarele regionale importante. Adesea publică aceleași lucruri.

– Bine, am spus.

Mă hotărâsem să nu le mai acord interviuri celor de la *Bergens Tidende*, atât pentru cum mă trataseră la publicarea primei cărți, cât pentru modul în care-mi trataseră cărțile și reputația ulterior. Se poziționaseră mereu într-o perspectivă negativă, ocazional ironică, aflată la granița cu șantajul pur, alteori cu o tentă de indignare morală. Eu nu citisem articolele, dar atât mama, cât și Yngve locuiau în zona acoperită de *Bergens Tidende*, așa că-mi putusem forma o impresie. Când am fost la Odda, am primit o cerere de interviu din partea *BT* prin intermediul organizatorilor, iar jurnaliștii le-au dat asigurări că vor respecta deontologia și că nu vor fi părtinitori ca până atunci. Era așa de strigător la cer, încât mi-a căzut fața când am citit mesajul. Mai întâi se pișau pe mine, și apoi, întrebau dacă le puteam acorda un interviu în care promiteau să nu se pișe pe mine.

Însă nu voiam să creez probleme nimănui. În Siri Økland aveam încredere, iar acordul era deja dat. N-avea ce să strice dacă publicau un articol scris de ea.

Starea Lindei nu s-a îmbunătățit. De fiecare dată când eram singur cu ea, îi spuneam aceleași lucruri. Îi spuneam că o iubesc, că știam că se simte groaznic acum, dar că avea să treacă și să se facă mai bine. Era ca și cum tot ceea ce spuneam dispărea în ea, ca și cum se evapora pur și simplu. Nu răspundea niciodată la vorbele mele și nici nu mă privea în timp ce le rosteam. Am mers în parculeț, am stat acolo un timp, ne-am întors. Mi-am dat seama că avea să dureze mult, și la următoarea vizită la medic am cerut un certificat medical ca să pot anula călătoria în Corsica și să recuperez banii. Le citea copiilor în fiecare după-amiază și când termina era extenuată, dar eram foarte fericit că reușea, pentru că era ca o vestă de salvare, un minimum necesar copiilor, ceea ce însemna că nu aveau să se simtă stigmatizați de ce i se întâmpla ei. Heidi și John acceptau totul așa cum era, în timp ce Vanja resimțea o mulțime de sentimente contradictorii pe care nu știa cum să le gestioneze. Într-o seară a făcut o criză de nervi. Linda stătea pe un scaun în sufragerie, iar Vanja s-a năpustit asupra ei țipând.

– Ești urâtă! Ești urâtă! Ești urâtă! a urlat ea.

Am luat-o pe sus de acolo, ea dădea din picioare și sărea și încerca să mă lovească. A trebuit să mă așez lângă ea și s-o țin câteva minute înainte să se oprească și să se calmeze. Ulterior, după ce s-a culcat toată lumea, m-am așezat pe scaunul de la birou și am izbucnit plâns. Nu știu de ce am plâns. La grădiniță mi-au spus că totul mersese bine, nu observaseră nici o diferență la ei. Acum, Vanja era cea mai mare de acolo și devenise conștientă de ea însăși. Își făcuse și o nouă prietenă, din toamnă urmau să fie în aceeași clasă la școală, acesta fusese și criteriul pentru alegerea școlii, și vorbiseră mult la telefon în după-amiaza aceea. Și se și atașase de bunica ei.

Copiii fac ceea ce le este necesar, iau ceea ce le trebuie, compensează și contrabalansează, și totul fără să știe că asta fac.

Într-o dimineață, Linda a intrat în bucătărie. Tremura și avea ochii plini de lacrimi. Într-o mână ținea un card de credit.

– Am găsit asta pe podea. Era pe podea!

Plângea când a spus asta.

– Nu ții lucrurile în ordine, a continuat ea. Este haos peste tot.

– Este cardul meu de credit, a zis Ingrid. Probabil că mi-a căzut din buzunar.

– Era pe podea, a insistat Linda hohotind. Ești așa de dezordonat!

S-a întors și a pornit încet spre dormitor. Am mers după ea.

– Nu contează, am spus. Crezi că totul este haos, înțeleg. Însă nu este așa. Totul este în regulă. Avem un control deplin asupra situației. Nu te mai gândi la asta.

Tremura. M-am întrebat dacă medicamentele pe care le lua aveau efecte secundare.

– Dormi puțin, i-am zis. Dar cardul de credit nu înseamnă nimic. Nu este ceea ce crezi. Totul este OK.

– Nu este, a spus ea lungindu-se în pat.

– Ba da, am spus. Așa. De fapt, totul este bine. Avem trei copii minunați. Cresc. Le este bine. Ți s-a publicat o carte. Ești scriitoare. Am primit bani. Putem să ne cumpărăm o casă, dacă vrem. Totul este bine, înțelegi? Totul este foarte bine.

În timp ce spuneam acestea, ea mă privea. Făcuse ochii mari. Ca și când nu știa despre ce vorbesc. Ca și când pentru ea toate astea erau noutăți.

Apoi a închis ochii, iar eu m-am ridicat și i-am spus că voi reveni curând, am mers în bucătărie, am pus cafea în filtru și l-am pornit.

În acea seară, Ingrid m-a întrebat dacă aveam al doilea volum al cărții și în format audiobook. Am încuviințat. Oare i-l puteam împrumuta? Ăsta era ultimul lucru pe care mi-l doream. De ce tot băga bățul prin gard? Neavând de ales, i-am dat un exemplar.

Ea mereu mergea devreme să se culce, aproape în același timp cu copiii, închidea ușa glisantă și stătea singură până a doua zi de dimineață, când se trezea și făcea clătite sau cocea pâine pentru copii. Obișnuiam să mă uit la televizor timp de o oră după ce toți ceilalți mergeau la somn, asta dacă nu mă retrăgeam în birou să răsfoiesc albumele de artă. În acea seară nu am auzit-o stând în liniște, cum obișnuia. Când m-am dus la culcare, era încă trează. Dimineață mi-a spus că nu pusese geană pe geană toată noaptea, deoarece ascultase

romanul meu. Mi-a spus că i-l trimisesem chiar înainte să intre la tipar, că nu avusese timp să-l citească și că nu înțelegea norvegiana. De asta îmi zisese că nu avea probleme cu ceea ce scrisesem despre ea. Avusese încredere în mine.

În timp ce-mi spunea aceste lucruri stătea în fața aragazului și făcea clătite. Eu țineam o ceașcă în mână, fiind pe cale să ies să fumez o țigară. Îmi era frică de ea. Însă nu puteam să merg și nici nu mă puteam apăra, trebuia să stau pe loc și să o ascult și să admit că avea dreptate. Și chiar avea dreptate. Era dreptul ei. Era furioasă pe mine. Pe de altă parte, în dormitor era Linda, pe care o iubea și pentru viața căreia se temea, în sufragerie erau nepoții ei, pe care-i îndrăgea și pe care abia îi aștepta înapoi acasă, și pentru care și-ar fi sacrificat propria viață, sunt sigur de asta. Linda era soția mea, nepoții erau copiii mei. Situația o sfâșia și mă sfâșia și pe mine. Nu-i puteam cere iertare, nu mă puteam apăra, avea toată dreptatea de partea ei.

Singurul argument pe care-l aveam era că o citise înainte și-și dăduse acordul, dar acum fusese înlăturat și acesta, pentru că era adevărat, o primise cu doar câteva zile înainte de trimiterea la tipar, deoarece pachetul fusese expediat la o adresă greșită.

Nu a spus mai mult de atât, dar știam că era furioasă, supărată, speriată.

Per ansamblu, îmi reproșa voalat că starea Lindei fusese cauzată de ceea ce scrisesem eu. Mereu am știut asta. O simțeam amândoi. Linda zăcea acolo, iar eu îi țineam pe toți departe de ea. Îi țineam pe copii departe de ea, și la fel și pe Ingrid. Era un sentiment teribil, tenebros, pentru că din cauza mea ajunsese Linda să zacă în dormitor. Nu avusesem grijă de ea. Dacă aș fi avut, nu s-ar fi ajuns aici. Însă procedasem exact invers. Mă asigurasem ca presiunea pe care o resimțea să devină de nesuportat. Linda se lupta cu propria ei identitate, cu propriul său eu. O singură dată înainte, când presiunea din viața ei fusese prea mare, totul se spulberase, iar ea se retrăsese într-o versiune închipuită a persoanei sale și se prăbușise în întuneric. Nu exista nici o legătură între Linda din realitate și cea din mintea ei. Distanța dintre acea Linda pe care am pus ochii prima dată și cea pe care am reîntâlnit-o doi ani mai târziu era uriașă. Se regăsise pe ea însăși, m-am gândit. Era completă, sau mai completă. Maternitatea era ceva cu care se simțea în largul ei, pentru că era evident ce trebuia

făcut și cui trebuia să i se dăruiască, nu avea de ales, asta era situația și așa era ea. Apoi scrisesem că viața este o iluzie, o interpretare, ceva nereal. Mai mult, vorbisem pe larg despre viață tuturor. Despre viața ei, despre copiii noștri, problemele noastre. Și nu doar atât, tocmai acea carte a prins la public și a devenit subiectul unor dezbateri aprige. A lovit-o în cel mai vulnerabil loc, în cel care viza identitatea ei, cine era ea. Ridicasem oglinzi în care nu doar ea se vedea, ci o vedeau toți ceilalți.

Terapeuta ei din Stockholm a sunat-o la un moment dat după publicarea cărții, am răspuns eu, vocea ei era rece când mi-a spus că voia să vorbească cu Linda.

Cunoștea trăirile interioare ale Lindei, știa exact cu ce se luptă și înțelegea cât de periculos era în realitate experimentul meu.

De fiecare dată când mergeam pe hol înspre dormitor mă încerca același sentiment, sentimentul că o distrusesem și că acum o ascundeam. Eram împreună de aproape zece ani, și premisa de la care plecasem era aceea că noi eram ca toți ceilalți și că neînțelegerile noastre erau ca ale celorlalți și că Linda trebuia să facă la fel ca toți ceilalți. Îi văzusem ieșirile, încercările ei de a mă controla, dar nu observasem teama de a pierde tot, sentimentul că se afla la marginea prăpastiei. Am văzut hainele și gălețile, maldărele de rufe spălate și sacii cu scutece. Am văzut cărucioare și hăinuțe de copii, cădițe și pătuțuri. Am văzut cât de apropiată era Linda de copii, cum le oferea tot ceea ce aveau nevoie, dar nu am văzut prețul pe care-l plătea. Acum vedeam, pentru că acum renunțase și se scufunda. Se scufunda tot mai adânc și se îndepărta din ce în ce mai mult. Acum, viața de zi cu zi nu-i mai era la îndemână. Ea o vedea din abisurile în care se afla, și putea, dacă se străduia, să întindă mâna și s-o atingă, să stea așa pentru câteva minute, să țină un copil în poală, însă nu mai mult, nimic din ceea ce presupune viața, ceea ce este ușor, extrem de ușor, să le dai niște fructe, să-i faci să râdă, să-i întrebi despre ceva ce prezintă interes pentru ei, să-i îmbraci, să-i duci în parc. Toate acestea sunt fleacuri și de aceea nu le apreciem în clipa în care se petrec, ci doar mai târziu, după ce mai cresc copiii, ne străfulgeră, lucrurile pe care le făceam când ei aveau doi sau patru ani, pentru că acum și ei, și noi suntem alte persoane, iar aceia care am fost atunci au dispărut pentru totdeauna.

Așa este. Viața este ușoară, este o joacă, până când îți fuge pământul de sub picioare și tu cazi, stai întins pe pat și te adâncești în negură, atunci devine brusc imposibilă, atunci devine de nesuportat. Linda conștientiza toate astea, dar nu putea face nimic în privința lor, chiar și atunci când copiii săreau pe lângă ea se gândea că viața ei n-avea nici o însemnătate, că ne-ar fi fost mai bine fără ea, că ea strica totul, și visa mereu la moarte, care era atât de departe de noi, cei care voiam să trăim, încât era de nesuportat.

Ingrid se plimba cu Linda prin parc, le vedeam, fiica ținând capul plecat, mișcându-se lent, cu ochii goi, mama ținând-o de mână, încurajând-o, vorbindu-i despre lucuri frumoase. Am ieșit cu Linda să ne plimbăm prin parc, i-am spus că o iubesc, că acum se simțea groaznic, dar că avea să treacă, și tot ceea ce-i spuneam se dizolva undeva în ea, absolut nici o reacție, lumea ei interioară era precum o nălucă, iar tenebrele erau atât de adânci, încât nimic nu le putea lumina.

A venit mama mea, stabiliserăm asta cu mult timp în urmă, ca bunicile să vină și să ne ajute cât timp eu stăteam la cabană ca să termin romanul. Planul nu mai era valabil, dar tot aveam nevoie de ele, pentru că situația era critică.

Mama și Ingrid au colaborat întotdeauna bine, așa diferite cum erau, și așa procedau și acum, în timp ce starea de tensiune din casă se amplifica, întrucât aproape tot ce stătea între noi era nerostit și neprocesat, la granița cu inconștientul, detectabil în limbajul trupurilor noastre și în tonul vocilor, imposibil de stabilit cu certitudine și, cu toate acestea, având o prezență copleșitoare.

Seara, când toți ceilalți dormeau, eu stăteam de vorbă cu mama. O resimțeam ca pe o trădare. Nu trebuia să fie așa, pentru că eram pe cale să fiu sfâșiat în bucăți și aveam nevoie să vorbesc cu cineva, însă o resimțeam ca pe o trădare întrucât ceea ce mă sfâșia era rodul propriei mele vinovății și nu eu eram cel care se afla pe alt tărâm, ci Linda, astfel că n-aveam dreptul la eliberarea adusă de discuțiile cu mama, care era de partea mea în mod necondiționat.

Mama mi-a spus că starea Lindei era mai gravă decât își imaginase. Stătea pe canapea și împletea în timp ce eu stăteam pe scaun

cu picioarele pe masă și o ceașcă de cafea în mână. Nu mi-a zis că de asta se temea atunci când Linda și cu mine am ales să fim împreună, dar eu știam că așa stăteau lucrurile și că i se părea ciudat că mie nu mi-a fost niciodată teamă. Fusesem sigur că avea să fie bine. Filosofia mea era să-mi urmez inima. Nu rațiunea, nu explicațiile, nu banii, ci inima. Primul lucru la care m-am gândit când am devenit un cuplu a fost că voiam să am copii cu ea. Nu unul, nu doi, ci trei. Această dorință ni s-a împlinit.

Și când am scris despre noi, tot inima mi-am urmat-o. Era rece ca gheața atunci.

Am sunat la agenția de turism și am anulat excursia în Corsica. Planul fusese să stăm două săptămâni, în prima am fi fost doar noi, Linda, Vanja, Heidi, John și cu mine, după care ni s-ar fi alăturat Yngve cu copiii lui și Asbjørn împreună cu familia lui. Data plecării era a doua zi după termenul de predare a cărții, călătoria fiind un soi de recompensă. Acum puteam să uit de termenul-limită, romanul era pe planul doi, nu-mi mai păsa de el. Agenta imobiliară suna constant, organiza vizionări atât în weekend, cât și în timpul săptămânii, făcea publicitate în ziare și online, oamenii veneau și vedeau, nimeni nu dorea să cumpere. Mă plimbam în parc cu Linda, ea punea farfuriile în mașina de spălat vase, dormea, se uita la TV împreună cu copiii, le citea. Din când în când, teama ei devenea atât de intensă, încât se făcea albă ca varul și nu se mai putea mișca, și atunci lua o pastilă în plus și intra într-un fel de amorțeală tolerabilă care-i permitea să adoarmă. Of, Linda, Linda! Copiii aveau destule preocupări, cu ambele bunici prezente, în general erau fericiți, se obișnuiseră deja cu gândul că mama lor era bolnavă. Nu știam ce să fac. Uneori, starea mea de nervozitate ajungea la un punct critic și dădea pe-afară, oare Linda nu putea să se adune odată, să se ridice și să-și vadă de viață? „Te iubesc, este groaznic acum, dar va fi bine." Ne plimbam, ea punea vesela în mașina de spălat vase, lua prânzul împreună cu noi, se uita la televizor împreună cu copiii, le citea. Știam că toate gândurile ei erau tenebroase. Știam că voia să moară, dar nu putea.

Cina în bucătărie. Ingrid, Sissel, Vanja, Heidi, John și cu mine. Linda în dormitor. Fără să mă privească, Ingrid a spus:

– Te-ai gândit la consecințele lucrurilor pe care le-ai scris despre copiii tăi?

– Da, am zis.

– Cum le va fi când vor fi mai mari? Acum că toată lumea știe cine sunt? Te-ai gândit la asta? Că sunt lipsiți de apărare?

„Este fiica ei", m-am gândit. „Lasă să fie supărată pe mine."

– Nu cred că este vreun pericol, am spus. Nu cred să fie periculos ceva din ceea ce am scris.

A părut o afirmație găunoasă, ea s-a uitat la mine, am continuat să mâncăm, copiii s-au prelins de pe scaune, nu observaseră nimic deosebit, totul fusese rostit pe un ton normal.

A doua zi era sâmbătă, soarele strălucea și noi mergeam cu toții în parc, pregătiserăm un coș de picnic și luaserăm cu noi o pătură. Era pentru prima dată când Linda ieșea afară cu copiii de când revenisem din Islanda. Ingrid, Sissel și copiii ne așteptau în fața clădirii, eu nu știam, eu o țineam pe Linda de mână pe holul de la subsol, în ideea de a ieși prin spatele blocului, mai aproape de parc. Credeam că erau cu toții acolo deja.

După ce s-a scurs un sfert de oră, Ingrid a avut o ieșire furioasă și m-a făcut cu ou și cu oțet, mi-a spus mama mai târziu în acea noapte, când toți dormeau. Și mama era furioasă, nu suporta ca fiul ei să fie insultat astel, dar i-am spus că nu era nici o problemă și că o înțelegeam pe Ingrid. Avea tot dreptul să fie furioasă pe mine. În același timp ținea la mine, poate doar că era mai greu de înțeles.

Toate acestea erau ascunse față de Linda. Când sosea ea, toate tensiunile dintre noi încetau, întreaga atenție fiind îndreptată asupra ei. Desigur, nu-i dezvăluiam nimic când eram singuri, cu toate că tocmai despre asta obișnuiam să vorbim, despre alți oameni, despre relațiile dintre ei. Linda putea citi oamenii, avea talentul ăsta. Acum nu mai rămăsese nimic în ea. Aproape că nu mai vorbea, își folosea puținele forțe rămase pentru copii. Cel de-al cincilea volum al cărții urma să fie publicat curând, însă nu-i spusesem.

Mă așteptam la un asalt, pentru că menționasem o acuzație de viol care mi se adusese cândva și, având în vedere că toate celelalte mărunțișuri pe care le scrisesem ajunseseră pe prima pagină a ziarelor, era imposibil să nu se iște un scandal. Primisem și niște e-mailuri furioase din partea unor persoane pe care le pomenisem, motiv pentru

care le-am schimbat numele. Însă femeia care a spus că am violat-o exista, trăia la Bergen, și nu m-ar fi surprins dacă ar fi găsit-o cineva și i-ar fi luat un interviu, deși nu-i dădusem numele și nu oferisem vreun indiciu care să permită identificarea ei.

În ziua în care urma să fiu intervievat de Siri Økland, tot ce i-am spus Lindei, care stătea întinsă pe pat după o plimbare cu mama ei, de data aceasta până în parcul Pildamm, a fost că dădeam un interviu care avea să dureze o oră, maximum două. M-am dus la Art Hall, unde dădusem aproape toate interviurile despre primele patru romane. Siri Økland aștepta împreună cu un fotograf. Interviul a decurs bine, deși eram mereu în defensivă, într-o continuă poziție de apărare, dădeam de înțeles că era greșit ceea ce făcusem. Ulterior am făcut fotografii afară, pe stradă, și m-am întors acasă. Ingrid plecase să ia copiii, Linda dormea, mama era în sufragerie și citea. Când am intrat, a ridicat privirea.

– A fost totul în regulă? am întrebat-o.

– Da, a fost bine. Linda s-a trezit când ai plecat tu. A venit la noi în bucătărie. A vorbit timp de o oră.

– Ce?

– Da. A plâns și a încercat să explice cum se simte.

– Și ce a spus?

– A spus că nu știe nimic și că nu face nimic. A spus că nu este bună de nimic. Că nu poate să aibă singură grijă de copiii ei, că nu are o slujbă și că nici n-o să aibă vreuna. Era pe culmile disperării.

– Dar a vorbit, am spus eu.

– Da, a vorbit.

Într-o dimineață, Linda a făcut patul, stătea pe pătură cu spatele la zid când am intrat eu și, deși s-a uitat la mine tot lipsită de speranță, radia ceva diferit și mai intens decât în ziua precedentă. Nu pot să spun ce anume. Poate că nu dispăruse chiar totul din ea, poate că nu totul se pierdea în sinea ei, ci și emana ceva. Aranjase patul, stătea pe marginea lui, mi-a susținut privirea.

– Am încercat să citesc puțin, a spus ea.

– Și?

– Nu am reușit.

– Nu contează, am spus. E bine că ți-ai dorit asta. Vrei să mergem la plimbare?

A încuviințat din cap. Am străbătut micul parc, am traversat strada, am mers pe lângă gardul vechiului stadion, am intrat în parcul Pildamm, am făcut cale întoarsă și am revenit acasă.

În loc să se întindă și să doarmă imediat ce am ajuns, m-a rugat să pornesc radioul din cameră. Așa am făcut, am dat pe un post cu muzică clasică, am închis ușa după mine și m-am dus în birou. Nu după mult timp a sunat telefonul. Era Yngve. Mi-a spus că în *Bergens Tidende* apăruse un amplu articol despre cel de-al cincilea volum. Da, mai multe articole. În plus, scriseseră despre cazul de viol.

– Articolul se termină cu știrea că *BT* i-a aflat numele, mi-a zis Yngve.

– Ce dracu' vor să spună cu asta? Este o amenințare?

– Nu știu.

– În plus, cartea nici n-a apărut încă. Mai e până la data lansării.

– Se pare că nu le pasă de asta, a spus Yngve. Și totul este analizat dintr-o perspectivă negativă, ca de obicei.

– Trebuie să sun la editură.

Am sunat-o pe Elisabeth. Mi-a spus că lucrurile se petrecuseră astfel: îi dăduseră o copie a manuscrisului lui Siri Økland, dat fiind că urma să-mi ia un interviu, dar îi puseseră condiția ca manuscrisul să fie utilizat numai în acest scop. Promisiunea fusese încălcată. Elisabeth vorbise cu Siri, era foarte supărată, spunea că nu ea era de vină, ci redactorul-șef îi ordonase să predea manuscrisul. Elisabeth se înfuriase la culme. Nu era neobișnuit ca un ziar să vorbească despre o carte înainte de publicare, de exemplu *Verdens Gang* așa făcea întotdeauna și din acest motiv nu li se ofereau exemplare în avans. Dar de această dată cei de la *Bergens Tidende* primiseră manuscrisul doar pentru că erau singurii care să realizeze un interviu înainte de apariția romanului, făcuseră o promisiune și o încălcaseră brutal. De ce? Se credeau îndreptățiți să mă trateze astfel întrucât, din punctul lor de vedere, ceea ce făcusem eu era profund imoral.

– Dar încă n-au publicat interviul, nu? am întrebat eu.

– Nu, va fi publicat odată cu lansarea.

– Atunci îmi retrag acordul. Ce crezi?

– Cred că ar trebui s-o facem. O să-i sun imediat.

Am închis, am ieșit pe balcon și am luat o țigară, m-am dus în dormitor, unde Linda stătea întinsă cu ochii închiși. I-a deschis când am intrat.

– Ce s-a întâmplat cu radioul?

– Nu pot să ascult nimic. Nici măcar radioul.

A început să plângă.

M-am întins lângă ea.

– Ești deja mai bine, Linda. Ești mai prezentă decât acum câteva zile. Trebuie doar să aștepți să treacă, sunt sigur de asta.

– Mi-este atât de teamă, a murmurat ea.

– Știu asta, dar totul este în regulă. Totul este bine.

S-a întins și și-a apăsat capul de saltea.

Mișcările îi erau mai rapide, ceva se schimbase.

Am luat copiii de la grădiniță, am trecut prin centrul comercial Triangeln și am ieșit prin spate, de unde locul de joacă era foarte aproape. Vanja și Heidi s-au oprit la gărdulețul parcării, pe care voiau să se cațere, am inspirat adânc și le-am dat voie, John stătea cu capul pe spate și se uita la cer, unde urmele de condens lăsate de două avioane formau o cruce.

A sunat mobilul. Era Elisabeth.

– Azi am vorbit cu ei de mai multe ori, a spus ea. Ultimul a fost redactorul-șef. Vor publica interviul oricum.

– Dar vreau să fie retras!

– Nu are nici o importanță. Invocă dreptul la libertatea de expresie.

– Ce? Sunt nebuni?

– Tati, tati, uite! a strigat Heidi.

Se lăsase pe spate ținându-se cu o mână și a întins-o pe cealaltă, teatral, într-o parte. Am zâmbit și i-am făcut un semn de încurajare.

– Libertatea de exprimare? Au încălcat contractul, nu le-a păsat de data de publicare și vor să-l publice invocând liberatea de expresie?

– Da, exact. Și-au pus la treabă avocații și tot tacâmul. Vor merge mai departe. Nu putem face nimic.

– Nu voi mai acorda interviuri ziarelor cât voi trăi. Nu vreau să mai am de-a face cu ei.

– Sunt perfect de acord, a spus Elisabeth. Și mai cred că nu vor mai lua interviuri nici unui alt autor al Editurii Oktober.

– Îți mulțumesc pentru sprijin.

– Ținem legătura. În curând vor sosi recenziile. Dar, oricum, tu nu le citești niciodată, nu?

– Îmi va face Geir un rezumat scurt, cred. Bine, distracție plăcută.

– Da, pe curând.

Am închis și am băgat telefonul în buzunar.

– Haideți, am spus punându-mă în mișcare.

M-am oprit, m-am întors.

– Haideți!

Au pornit legănându-se, fără tragere de inimă.

Ce idioți cu standarde morale duble. O, cât îi uram! O, indignare neprihănită! O, la dracu'! Libertatea de expresie, rahat!

Arză-i-ar focurile iadului!

La locul de joacă, Vanja și Heidi au alergat direct spre copacul pe care-l numeau „pomul cățărător". John a vrut în leagăn, i-am făcut vânt, îl prindeam de picioare când se apropia, atunci începea să râdă, și râdea și mai mult când îl împingeam cât puteam de tare. „Acum e public, m-am gândit, acum toată lumea știe." Dimineață, ziarele aveau să răcnească: „Knausgård suspect de viol". În momentul respectiv le dezvăluisem acuzația doar celor apropiați, trăind cu teama că povestea avea să ajungă în ziare. Nu s-a întâmplat, însă acum scrisesem eu despre ea, iar jurnaliștii nu făcuseră decât să se servească. Pe de altă parte, dacă aș fi păstrat secretul, cineva ar fi știut că ascundeam unul dintre cele mai grave evenimente din viața mea și, din moment ce eu scriam despre mine, le dădusem tuturor dreptul să scrie orice despre viața mea. Mai devreme sau mai curând s-ar fi aflat.

L-am ridicat pe John de pe leagăn și l-am pus jos, pe nisip. Nu voia să se joace singur, așa că a mers pe lângă mine spre banca de pe partea opusă. L-am ridicat și l-am pus în poală, l-am cuprins cu brațele și mi-am apropiat capul de gâtul său.

– Micuțul meu Johnny, am spus.

– Nu, tati, a zis el.

– Nu, am răspuns eu îndreptându-mă de spate. Le vezi pe fete?

Mi le-a arătat cu degetul. Se așezaseră ceva mai departe pe frunze.

Ce făceau ele acolo?

Poate că stăteau de vorbă. În surdină, am auzit râsul de neconfundat al lui Heidi și cuvintele fără noimă spuse de Vanja.

După un sfert de oră am plecat acasă. Când am sosit, Linda era întinsă pe pat, însă când copiii s-au descălțat și au fugit în dormitor, ea s-a ridicat.

– Mami, poți să ne citești? a întrebat-o Vanja.

Ea a încuviințat, a luat o carte din teancul de pe masă, s-a așezat, iar copiii au format un fel de grămăjoară în jurul ei.

În dimineața următoare eram sigur că ziariștii aveau să fie strânși afară. *Bergens Tidende* scrisese despre cazul de viol, acum era public, și, cu toate că de ceva timp nu mă mai pândiseră ziariștii acasă – reușiseră cel mult să fotografieze apartamentul și să discute cu vecinii – știam că-mi sunaseră toate cunoștințele și mă gândeam că era doar o chestiune de timp până să sosească. În plus, acum aveau ceva care să-i atragă.

I-am îmbrăcat pe copii, l-am așezat pe John în căruț, m-am dus la Linda, care stătea întinsă și moțăia, i-am spus că plecam, am sărutat-o pe frunte, m-am grăbit la copii, am deschis ușa liftului, am împins cărucior în lift și am apăsat butonul pentru subsol. Dacă erau jurnaliști afară, nu voiam să-i întâlnesc în prezența copiilor, iar în spatele blocului era o ieșire discretă, așa că am împins cărucior pe culoarul de la subsol, l-am tras în sus pe scări, am deschis ușa și am păsit afară, apoi am luat-o pe Föreningsgatan și am ținut-o numai pe străzi lăturalnice până la grădiniță.

La întoarcerea acasă m-am oprit puțin la marginea piațetei și am verificat împrejurimile. Nu era nici un jurnalist acolo. M-am simțit cam prost. Nu eram așa de important încât să supravegheze intrarea blocului în care locuiam.

Devenisem paranoic, m-am gândit. Am cumpărat de la taraba de fructe vreo două kilograme de struguri și câteva mere, am urcat cu liftul, am ales un măr pentru Linda, l-am pus în bol alături de un mănunchi de struguri, i le-am dus în cameră. Ea s-a ridicat.

– Cum merg treburile?

Ah, ce m-am bucurat auzind această întrebare!

– Totul e în regulă, i-am spus. Mănâncă și odihnește-te puțin, apoi mergem la plimbare, bine?

– Da.

– Mai întâi o să vorbesc cu Geir.

– Angell sau Gulliksen?

– Angell, am zis.

Am luat telefonul cu mine pe balcon și l-am sunat.

– Știi ce scrie azi în *Dagbladet*? m-a întrebat el.

– Nu, am zis. Dar al dracului să fiu dacă-mi pasă.

– Cică poți primi zece ani de închisoare.

– O!

– Da, poți s-o mai spui o dată. Prima dată, cei de la *Aftenposten* te-au băgat la închisoare, acum *Dagbladet*.

– În momentul ăsta nu m-ar deranja, am spus. Să stau la închisoare, adică.

– Aveam impresia că chiar asta faci.

– Ha, ha.

– Cum stau lucrurile pe acolo?

– Să știi că situația s-a mai îmbunătățit. Linda se simte mai bine. Nu cu mult, dar chiar și dramul ăsta de progres arată că începe să-și revină.

– Biata Linda, a oftat Geir.

– Da, am zis eu. A fost în iad.

Am închis. Când am intrat în dormitor, Linda făcea duș. M-am întins pe pat. Ea a intrat, și-a luat haine din dulap, s-a îmbrăcat. Am ieșit să ne plimbăm prin parc, ploua, ne-am așezat pe banca de piatră de sub copacii picurând fără să ne spunem nimic, apoi ne-am întors acasă și am luat prânzul. Ea a pus vesela în mașina de spălat, s-a întins pe pat și a ascultat muzică, eu am scris câteva rânduri despre Olav Duun. M-am ridicat după circa o jumătate de oră și m-am dus în dormitor.

– Vrei apă sau altceva? am întrebat-o.

Și-a întors încet capul și s-a uitat la mine.

– Nu, mulțumesc.

– Ce fel de muzică asculți?

– Nu știu.

Din bucătărie s-au auzit niște zgomote.

– Este bine că asculți muzică, i-am zis. Acum câteva zile nu puteai face asta. Faci progrese. Mici, dar…

Am zâmbit. Ea mă privea.

– O să fie totul bine, i-am spus.

Ea continua să mă privească.

–Te iubesc, i-am spus.
Se uita la mine. Tot ce spuneam se pierdea în privirea aceea a ei.
S-a întors cu spatele la mine și a privit la tavan.
–O să mai scriu puțin, i-am spus. Revin curând.

Mama plecase acasă, Ingrid la fel, era vară. Linda stătea trează câteva ore consecutive, citea cărți, petrecea mai mult timp cu copiii și se strecura aproape imperceptibil într-o viață pe care o împărtășea cu noi și, deși încă era dificilă și închisă în sine, diferența era enormă, familia nu mai era ceva din care să fie exclusă și de care să se agațe doar câteva clipe la finalul zilei, ci ceva din care făcea parte. Am intrat pe internet și am căutat o casă de vacanță în Österlen. Trebuia să ieșim din apartament, dar nu voiam să parcurgem distanțe mari, așa că Österlen, la numai o oră de drum cu mașina, era perfect.

Am găsit una liberă și l-am sunat pe proprietar, i-am transferat banii în cont, am închiriat o mașină pentru o săptămână, am burdușit-o cu bagaje și am pornit spre coasta de est. Satul se numea Hammar, casa era în capăt, chiar sub un deal înalt, iar în fața noastră se întindea marea. Am parcat mașina în fața casei, l-am salutat pe proprietar, care ne-a prezentat cele trei camere micuțe în care urma să stăm, am pus bagajele jos și apoi am urcat pe deal să admirăm priveliștea. Era soare, iar cerul era de un albastru perfect. Dealul era înverzit, iar marea, scânteietoare și încețoșată. Am coborât faleza abruptă, înaltă cam de treizeci de metri.

La început Linda nu a vrut, dar am luat-o de mână și am condus-o până jos. Pe plaja pustie, care se întindea pe kilometri întregi în ambele direcții, am stat unul lângă altul în timp ce copiii se bălăceau în fața noastră.

Linda era tăcută, dar era aici, venise până la urmă. Era prea abrupt pentru copii și Linda să urcăm înapoi, așa că am mers pe plajă până când am ajuns la o porțiune unde faleza era destul de joasă și apoi am urmat o cărare pe dealul înverzit, am sărit peste un gard și am ajuns iar în vârf. Peisajul de sub noi era destul de neted, presărat cât vedeai cu ochii cu câmpuri și ferme. Am fost fericit când l-am văzut și când l-am străbătut cu mașina. În ultimul an fusesem aici de multe ori, închiriam o mașină pentru weekend și la început doar ne învârteam în zonă, apoi începuserăm să vizităm proprietăți de

vânzare. Căutam o casă pe care s-o putem folosi în weekenduri și vacanțe. Îmi plăcea peisajul acesta, nu doar câmpiile roditoare și casele lungi și joase de la malul mării, ci și lacurile și pădurile din interior. Nu-mi aparținea, nu exista în mine, și poate că tocmai din acest motiv mă atrăgea.

Am coborât iar și am mâncat ceva, copiii s-au întins, iar eu cu Linda am stat afară în timp ce crepusculul se lăsa în jurul nostru; un copac aflat la o aruncătură de băț era înțesat de ciori care veneau din toate părțile, trebuie să fi fost peste o sută, tot copacul era negru, aerul răsuna de croncănitul lor răgușit.

A doua zi ne-am dus la plajă, unde am petrecut câteva ore înainte să mergem cu mașina la Simrishamn să mâncăm de prânz. Lângă restaurant era o agenție imobiliară, am intrat și am luat o broșură cu toate casele pe care le aveau de vânzare în zonă. Pe drumul de întoarcere ne-am oprit la una dintre ele, era frumoasă, dar stătea solitară în mijlocul unei câmpii și-ți lăsa impresia unui loc pustiu și rece. Acasă am făcut un grătar și apoi ne-am uitat la fotbal, după care ne-am culcat. Aceasta a fost rutina pe care am urmat-o toată săptămâna. Plajă, oraș, priveliște, grătar, fotbal.

În cea de-a treia zi, pe drumul spre Simrishamn, Linda a început să râdă pe bancheta din spate.

Mi-am întors repede privirea spre ea.

– N-am mai auzit de mult sunetul ăsta, am spus.

În cea de-a patra zi, întorcându-ne acasă după-amiază, am vrut să vizităm o proprietate aflată într-un sat la câțiva kilometri distanță spre interior. În clipa în care am ajuns pe strada indicată în adresă, am decis că nu era potrivită, pentru că era în mod evident o zonă rezidențială, iar noi voiam o casă de vacanță, ceva intim și disponibil, nu ceva care să ne amintească de iadul din colonia de cabane cu grădini.

Ne-am oprit în fața casei, Linda a spus că nu avea nici un rost să intrăm, oricum nu era ceea ce doream, i-am spus că nu strica să aruncăm totuși o privire, dacă tot eram acolo.

Am coborât din mașină și am dat colțul.

„Fir-ar să fie, asta este", mi-am spus.

Două case erau așezate în unghi drept una față de cealaltă, formând un mic L. Acolo mai era și o a treia clădire, mult mai mică

decât celelalte. Între case era o grădină mare și bine îngrijită. Probabil că avea cincizeci de ani. În unele locuri era podidită de bălării, dar era frumoasă și perfectă pentru copii, pentru că avea multe porțiuni interconecate precum un labirint.

– Ce crezi? am întrebat-o pe Linda.

– Este frumoasă, a spus ea.

– Eu cred că este incredibil de frumoasă. S-o cumpărăm, oare?

– Poate.

Tonul acela ușor indiferent avea mai curând de-a face cu starea ei de spirit decât cu casa, m-am gândit. John și-a uitat pistolul cu apă în grădină, iar acesta mi s-a părut un semn că trebuia să revenim. Am stabilit o vizionare cu agenția imobiliară, și două zile mai târziu eram înapoi. Am spus că ne vom mai gândi. Ne-am întors acasă, am stat acolo câteva zile, am mers cu avionul în Norvegia și am stat în vizită la mama timp de două săptămâni, perioadă în care Linda a început să revină spre lumină și bucurie, vorbea mult, râdea mult, avea multe idei și forță și era bine, nu era prea mult.

L-am sunat pe agentul imobiliar și am făcut o ofertă pentru casă. A fost o licitație, nu-mi păsa de bani, o voiam, așa că două zile mai târziu era a noastră. Urma s-o preluăm în octombrie.

Mai devreme în vara aceea, vărul mamei, Hallstein, o sunase s-o întrebe dacă puteam citi la un eveniment pe care-l organizau ei, am acceptat, pentru că-mi imaginam un fel de Zi a Cărții în vechea fabrică de lactate transformată în muzeu de artă, publicul nu putea număra mai mult de cincizeci sau șaizeci de participanți. Satele din jurul lacului Jølstravannet erau mici și se aflau la douăzeci de kilometri de capitala regiunii, Førde, care nu era nici ea o metropolă.

A sosit și ziua respectivă, nu prea mă gândisem la ea, însă mașinile au început să parcheze afară cu câteva ore înainte de începerea evenimentului. M-am încălțat, am ocolit casa și, cu cartea în mână, am nimerit într-un grup mare de ziariști și fotografi. Erau și care de televiziune și aparate foto cu blițuri. Pe mine mă așteptau.

– Pe ce ai cheltuit toți banii? a întrebat unul dintre ei.

– Am cumpărat o mașină de spălat rufe, un uscător, o mașină de spălat vase și un televizor, i-am răspuns.

Hallstein mi-a strâns mâna și m-a condus înăuntru. Era destul de multă lume acolo.

– Pot să fumez? m-am interesat eu.

– Da, sigur.

Am fost înconjurat din nou de ziariști. Au urmat și mai multe întrebări. În spatele lor, mama, Linda și copiii au traversat strada și s-au oprit puțin mai departe ca să vadă ce se petrecea. Copiii se uitau la mine uimiți. Heidi credea că urma să cânt, mi-a explicat. Reporterul de la *Verdens Gang* i-a fotografiat pe copii fără ca eu să observ, iar poza a apărut în ediția de a doua zi. Am sunat-o pe Elisabeth și am întrebat-o dacă aveau dreptul să facă asta. Nu puteam protesta eu însumi, pentru că scrisesem despre alții și, ca atare, nu mai eram îndreptățit la nimic când venea vorba despre viața mea. Înțelegeam situația, dar îmi repugna. Elisabeth m-a sunat înapoi, vorbise cu cei de la *Verdens Gang*, promiseseră să nu mai folosească niciodată fotografia. Mama cumpărase ziarele, voia să știe ce se întâmplă, iar Vanja a zărit fotografia în care apărea ea, s-a supărat, a spus că arăta urât cu ochelari. „Ești cea mai frumoasă din lume", i-am spus, însă n-a avut nici un efect, ținea ochii mijiți și nu s-a luminat la față decât atunci când toate gândurile despre ziare și televiziuni s-au disipat în realitatea reală, jos pe plajă, unde au înotat cu delfinii lor gonflabili.

În ajun citisem și vorbisem despre relația mea cu Jølster, despre care scrisesem episodic în toate cărțile mele. În timp ce vorbeam, am văzut-o pe Vanja privindu-mă din spatele sălii. Hallstein a pus niște întrebări, apoi am dat autografe și la final am traversat strada, unde se adunaseră rudele din partea mamei.

Era absurd, pentru că fusesem acolo în fiecare vară din ultimii aproape douăzeci de ani și nimeni nu se arătase vreodată interesat de ceea ce scrisesem sau spusesem; acum, dintr-odată, mă întâmpinau o grămadă de camere video.

A doua zi, Linda și cu mine am mers la cabană în munți unde urma să petrecem noaptea. Râul ce curgea prin mijlocul văii, munții aflați de-o parte și de alta, piscurile înzăpezite de sub cerul plumburiu oglindite în apa râului. Nu era nici țipenie de om, doar eu și cu Linda la masa din curtea căsuței și pădurea de molizi și pini care se înălțau în văzduh.

I-am povestit despre vara de dinainte să încep cursurile la Academia de Scriere Creativă, când fusesem chiar în acel loc de unul singur, încercând să scriu. I-am spus că acolo o curtase bunicul pe bunica pentru prima dată. Soarele a apus, noi am rămas în fața cabanei și am vorbit în lumina amurgului, înconjurați de vuietul difuz al cascadei, undeva, acolo, în pădure.

Linda fusese fermecată de peisajele din vestul Norvegiei de când le-a văzut pentru prima dată, frumusețea fiordurilor și a munților o emoționase foarte mult, atunci o vizita pe mama ca să realizeze o emisiune de radio despre data de 17 mai. Îmi spunea asta acum. Văzuseră delfini în fiord, era un semn bun, după câte spunea mama, și zăriseră și căprioare în pădure, tot un semn bun. Atunci era însărcinată cu Vanja, însă nu știa încă. Anfinn, care era căsătorit cu sora mamei, Alvdis, era fiul unul comerciant de cai, scund și puternic ca un urs; el i-a povestit despre vremurile în care era vânător de balene și i-a arătat tot felul de lucruri minunate pe care le păstrase din acea perioadă. De atunci îi vizitaserăm în fiecare vară, veniseră și la botezul Vanjei, și la al lui John, însă în acea iarnă Anfinn murise. Cabana pe care o împrumutaserăm era a lor. I-am mai povestit Lindei și despre o altă soră de-a bunicii, Borghild, și ea decedată, dar care știa tot ce era de știut despre toți din familie, atât cei care mai erau în viață, cât și cei care nu mai erau printre noi. Despre cum stătuserăm acolo, eu și Tore, scriind un scenariu de film și cum ne duseserăm s-o vizităm, iar ea se uitase la Tore printr-o lupă care-i făcea ochii să pară enormi.

Era exact peisajul pe care l-am descris în cartea *En tid for alt – Un timp pentru toate* și în care am plasat povestea lui Cain și Abel și a Potopului lui Noe. Munții dintre Ålhus, în comuna Jølster, și Sørbøvåg, localitate aflată la poalele munților Lihesten din Ytre Sogn. Bunicii din partea mamei sunt în carte, și mama Lindei, Ingrid, și Linda, și eu, și Yngve, dar toți cu nume biblice pe care le-am luat dintr-un arbore genealogic.

Am fost legat de acest peisaj de când mă știu, dar nu a fost niciodată al meu, nu i-am aparținut. Poate pentru că aveam așteptări mari cu privire la ce înseamnă să aparții de un loc. Nu simțeam nici o afinitate pentru Kristiansand și, cu toate că eram legat de peisajul din Tromøya, mereu am simțit că nu am dreptul să-l numesc al meu, eram venetici. Și asta mi-a lipsit toată viața, să am un loc de baștină,

un cămin, să pot să spun că de acolo mă trag. Geir A. obișnuia să spună că definiția căminului este locul în care nimeni nu-ți poate refuza accesul. Apoi discutam care este expresia corectă: *Hell is home* sau *Home is hell*. Identificarea căminului cu peisajul și nu cu o stare era trăsătura mea cea mai reacționară, dar și cel mai adânc înrădăcinată.

În ziua ce a urmat, luând copiii cu noi, am traversat cu mașina valea ce se întindea în spatele casei mamei mele, am parcat la capătul drumului și am mers pe jos până când am obosit, am făcut un popas ca să mâncăm și să bem cafea, după care ne-am întors. Ei crescuseră la Malmö, departe de munți și cascade, și totuși priveau peisajul cu o deplină naturalețe, trădând în același timp o anume nepotrivire și neajutorare când se aflau la poalele munților maiestuoși și sub infinitatea cerului.

Linda a început să se simtă iarăși abătută, vorbea din ce în ce mai puțin, când i-am vizitat pe Jon Olav și pe Liv și pe copiii lor, spre finalul vacanței, aproape că n-a scos nici un cuvânt. Pe drum spre Malmö ne-am întâlnit la Bergen cu vechiul meu prieten, Ole, și cu iubita lui, Brita, nu-i mai văzusem de când mă mutasem în Suedia. Singura umbră care înnegura plăcerea de a vorbi cu Ole a fost faptul că Linda era deprimată. Dar încă era departe de unde fusese. Cu câteva ore înainte să decoleze avionul, am chemat un taxi, iar dispecera m-a întrebat dacă la telefon era însuși scriitorul. Eu am confirmat, însă mi-a părut rău pe loc. Taxiul era un microbuz, copiii erau încântați că-l aveam doar pentru noi. În aeroportul internațional de la Bergen, Flesland, oamenii se uitau la mine, câțiva s-au apropiat vrând să-mi spună câteva cuvinte despre cărțile mele. O femeie la vreo șaizeci de ani mi-a spus că vizitase toate locurile din sudul Norvegiei despre care scrisesem.

– Ce mari s-au făcut Vanja și Heidi! a exclamat ea râzând.

– Așa este, am spus eu.

– Nu vă mai deranjez. Drum bun! Mergeți acasă, la Malmö, nu? Am încuviințat.

– La revedere, am spus zâmbind.

Vanja s-a uitat în sus la mine.

– Tati, o cunoșteai?

– Nu, i-am zis. Nu am mai văzut-o niciodată.

– Și, atunci, de unde știa cine suntem?
– Am scris o carte în care apăreți și voi.
– Ai scris o carte despre noi? s-a mirat ea.
– Da.
– Ce scrie în ea?
– Multe lucruri. Veți citi din ea după ce mai creșteți.

Am trecut prin filtrele de securitate, oamenii se holbau la noi. Am intrat apoi într-un chioșc Narvesen ca să cumpărăm ceva cu care copiii să se poată juca în avion. Chipul meu era peste tot. Pe noile coperte, pe care nu le văzusem, erau fotografiile pe care mi le făcuse Thomas.

– Tati, tu ești! a zis Heidi arătând cu degetul.
– Da, incredibil, am spus.

Acasă m-am apucat iarăși de scris. Vanja trebuia să înceapă școala în câteva săptămâni și i se permisese ca până atunci să meargă la grădiniță. Îi promisesem că va avea camera ei când va merge la școală și, din moment ce singura cameră în plus era biroul meu, am mutat masa de lucru și toate cărțile mele în sufragerie. N-am ajuns mai departe de atât. Camera trebuia zugrăvită, trebuiau cumpărate un birouaș, un pat și un dulap, iar pe pereți trebuiau agățate fotografiile ei preferate. Planul era să zugrăvesc în weekend și în weekendul următor să merg la Ikea pentru ca totul să fie gata până luni, când începea școala. Vanja era îngrijorată că n-o să fie gata, dar am asigurat-o că totul va fi dichisit cu o noapte înainte de ziua cea mare.

Mâhnirea Lindei a dispărut după câteva zile și totul a revenit la normal. Mi-a spus că putea să-i ducă și să-i ia ea pe copii, pentru ca eu să pot lucra la capacitate maximă. M-am bucurat mult. M-am trezit la șase dimineața, am mers direct în sufragerie, am închis ușile și am început să lucrez, abia dacă i-am auzit pe ceilalți trezindu-se și plecând, am ieșit să-i întâmpin când s-au întors acasă, am luat cina și am continuat să lucrez până la zece seara.

Linda a primit vizita unei prietene din Stockholm, se cunoșteau de peste cincisprezece ani, încă de când Linda lucra la Teatrul de Stat din capitală. Prietena ei era regizoare și făcuse, nu cu mult timp în urmă, un film după un scenariu scris de Linda. A venit însoțită de fiul ei în vârstă de un an și urma să stea la Malmö timp de o săptămână. Eu abia dacă dădeam ochii cu ei, închis în sufragerie de dimineața

până seara. Dacă reușeam să respect termenul limită, era încă posibilă publicarea cărții în toamnă.

– Este absolut fantastică, mi-a spus Linda într-o seară, când am avut câteva momente pentru noi. Realizează tot ce-și pune în cap. Când se decide să întreprindă ceva, se implică sufletește. Este fix opusul meu. Dar ne putem ajuta reciproc. Avem deja o mulțime de idei. Sunt fericită că e aici.

– Asta e foarte bine, am zis.

– Și în plus, îți rămâne și ție timp să lucrezi în voie, a spus ea.

– Așa e, i-am răspuns. Ești generoasă. Să nu crezi că nu apreciez.

Într-o după-amiază eram în dormitor, pregătindu-mă să verific e-mailurile. M-am ciocnit de ei pe hol, fuseseră la cumpărături.

– Au fost la ofertă, toate, m-a asigurat Linda. Și n-am cumpărat multe lucruri.

– Liniștește-te, i-am zis. N-am făcut nici un comentariu.

– Când sunt cu ea, a spus Linda făcând semn cu capul spre prietena ei, sunt foarte încrezătoare. Mă cunoaște atât de bine. Știe exact care sunt limitele a ceea ce este rău și bun pentru mine.

Prietena ei a zâmbit.

– Linda îi vrăjește pe vânzători până fac ce vrea ea. O dată, a trebuit să ies, atât mi-a fost de rușine.

Linda a început să râdă.

– De asta ai ieșit? Uitându-se la mine, a adăugat: Nimic scump, nimic scandalos, vrei să vezi?

– Nu, mai târziu, am spus eu intrând în birou.

În apartament iarăși trona dezordinea, podeaua din sufragerie era aproape plină de jucării, haine și prosoape, și la fel erau și camera copiilor și holul. Evident, nu puteam spune nimic, era în egală măsură și responsabilitatea mea și, în circumstanțe obișnuite, mă gândeam că într-o zi va trebui să facem un efort, pentru că trebuia să termin romanul, nu puteam să întrerup lucrul nici o oră, însă prezența musafirilor schimba situația, îmi era rușine de cum arăta totul.

I-am spus Lindei.

– Nu te îngrijora în privința ei, e obișnuită cu dezordinea. N-o deranjează. Și, de altfel, și noi lucrăm. Avem multe planuri. Și

prind contur. Întotdeauna duce la capăt ceea ce începe. Îmi prinde foarte bine.

Vocea ei avea o tonalitate care apărea când nu era deprimată, dar acum era cumva mai evidentă. Un ton discret, lipsit de griji, cu o oarecare tentă puerilă, nu multă, doar o idee, însă de ajuns cât să mă îngrijoreze, pentru că atunci nu eram pe aceeași lungime de undă, nu puteam să stabilesc nici o legătură cu ea. S-a întâmplat să-i spun asta, iar ea doar a zâmbit și a spus că înțelegea mesajul și că va încerca să fie mai prezentă. În adolescență avusese un element de copil-adult, copilul care vede până în sufletul adultului și-și păstrează calmul în viața lui haotică, am înțeles asta din ce mi-a povestit ea, dar mai ales din ce scrisese, unde copilul-adult era un personaj cu apariții frecvente. Acum, la maturitate, era ca și cum s-ar fi întâmplat exact opusul: nu juca rolul de adult, copil fiind, ci, adult fiind, juca rolul de copil. O, nu era foarte mult, doar o aluzie, ceva dinlăuntrul ei o făcuse să nu-i mai pese de consecințe, să nu mai fie atât de atentă la adevărul sau falsitatea celor rostite, mici modificări ale realității menite s-o facă mai plăcută, mai distractivă, mai mare. Când îi atrăgea și pe copii în această lume, spunându-le ceva ce nu trebuiau să știe sau să audă, și-i atrăgeam atenția, se corecta imediat, zicând: „Tati are dreptate, a fost o prostie din partea mea"

Această trăsătură a personalității ei îmi era necunoscută, nu o observasem decât în primăvară, când apăruse brusc, și nu ne era benefică, pentru că a trebuit să intru într-un rol, am devenit cel care corecta și stabilea limite, și acesta era ultimul lucru pe care-l voiam. Putea să dureze câteva zile, poate o săptămână, această stare în care era la fel de ușoară precum lumina, după care dispărea din caracterul ei precum dispare cometa de pe cerul înstelat. Apoi revenea la „normal", devenea „Linda" Era mai ușor de suportat în perioadele de depresie, pentru că personalitatea nu-i era afectată, aveam o bună conexiune, chiar dacă era tăcută. Aceasta era situația cu ea, în mod constant era când euforică, când deprimată, iar schimbările bruște o sfâșiau în bucăți, deoarece îi era imposibil să lucreze, de exemplu, și o forțau să stea în locuri în care nu dorea să se afle.

Ca și Linda, mă bucuram că prietena ei era la noi în vizită, era cu câțiva ani mai mare decât mine, bănuiam, și un adult, o persoană responsabilă care o plăcea pe Linda și care văzuse la viața ei destule cât

să-i detecteze calitățile deosebite. Chiar se simțeau bine în mijlocul acelei dezordini, le-am auzit vorbind și râzând împreună, discutând și planificând. Linda se ocupa în totalitate de copii, mă gândeam că voia să recupereze timpul în care depresia o împiedicase să facă asta.

Au survenit niște episoade ușor îngrijorătoare. În două rânduri, Linda a vorbit cu prietena ei despre mine, ea nu știa că eram în apropiere, altfel n-ar fi spus niciodată ceea ce a spus atunci, pentru că vorbea pe un ton confidențial, și cele spuse în confidență îi erau adresate prietenei sale, nu mie. Cel mai mult uram ca alții să vorbească despre mine, așa că întâmplarea era deranjantă în sine, dar nu îngrijorătoare. Elementul tulburător a fost acela că ea nu și-a dat seama că o puteam auzi. Într-una dintre dăți, ea era în holul din fața dormitorului, în timp ce eu stăteam în pat de cealaltă parte a ușii, și ea știa asta, cum era posibil să spună ceva secret cu voce tare când eu eram la distanță de numai trei metri? În cazul celui de-al doilea episod, ele erau afară pe balcon, eu eram în cea de-a doua cameră de zi, am auzit-o pe Linda spunându-i prietenei sale cu voce tare să lase lucrurile unde erau, era problema lui Karl Ove. Nu avea importanță ce spusese, ci faptul că o spusese crezând că nu le auzea nimeni. Începuse să ignore cu desăvârșire consecințele.

În dimineața următoare, când stăteam și lucram într-una dintre camere, s-a auzit brusc un sunet ca de lovitură din camera cealaltă. Linda pusese un disc. Era șase fără un sfert, și ea dăduse volumul destul de tare. „Forever Young", hitul din perioada de aur a anilor '80, asta asculta ea la maximum la o oră atât de matinală.

Aproape că am doborât combina încercând s-o opresc.

– Ce faci? Știi cât e ceasul?

M-a privit.

– Aproape șase. Calmează-te. Nu era foarte tare.

S-a uitat la mine de parcă era o adolescentă, iar eu eram cel mai îngust la minte părinte de clasă mijlocie pe care-l văzuse vreodată. Și poate că avea dreptate.

– Și, apropo, de ce te-ai trezit atât de devreme? Nu te-ai culcat târziu azi-noapte?

– Ba da. N-am putut dormi. Am o mulțime de lucruri la care să mă gândesc. Am început câteva proiecte. Și, apoi, te superi când

stau întinsă pe pat cu ochii deschiși și te iei de mine, apoi vin copiii și vor apă sau doar să se culcușească acolo.

– Nu sunt supărat. Mi-e somn.

– Tu dormi tot timpul. Eu nu. Și în toiul nopții te duci în bucătărie să mănânci și trântești ușile.

– Dar noaptea nu te poți întinde aici, în sufragerie? Singură? Poate că așa poți adormi.

– Copiii mă găsesc oricum, a spus ea. Noaptea nu vor să stea cu tine. Doar cu mine.

– Asta nu-i vina mea.

S-a uitat la mine și și-a dat ochii peste cap.

– Știi cum este să nu poți dormi?

– Nu, am zis, gândindu-mă că acesta era unul dintre cele mai elaborate subiecte de discuție ale noastre. Din păcate, nu știu. Acum însă trebuie să lucrez. Nu poți încerca să adormi iar? Cel puțin până se trezește Johnny?

– Ba da, pot, a spus ea, ca și când ar fi făcut-o doar ca să scape de mine.

Se culca târziu, se trezea devreme, și totuși deborda de energie. Se lăuda cu asta. Am trecut prin dreptul bucătăriei la ora nouă seara, ea stătea acolo, având pe cap o pălărie melon și niște haine pe care nu le mai văzusem înainte. Arăta ca o artistă de cabaret. Îi zâmbea prietenei ei, iar când a observat că eram acolo s-a întors spre mine cu ochii scânteind.

Am mers la culcare, am adormit imediat, lucrasem toată ziua, la un moment dat un bubuit m-a făcut să tresar, era Linda care intrase pe ușă.

– Nu poți face puțină liniște? Chiar dormeam.

– Și trebuia s-o spui! s-a răstit ea. E cel mai rău lucru pe care l-am auzit până acum!

A ieșit și a tras tare ușa în urma ei.

M-am ridicat și m-am dus după ea. Se întinsese lângă Vanja, în patul ei. M-am oprit în dreptul ușii. M-a privit cu ochii ei care străluceau ca două perle în întuneric.

– Vino, Linda. N-am vrut să sune așa. Doar că dormeam și m-am trezit cam brusc.

– Nu, a spus ea. În noaptea asta dorm aici.

– Haide, te rog. Vino să dormi cu mine.

– Nu.

Când m-am trezit a doua zi de dimineață, ea era în bucătărie, cu o cană de ceai în față. Era ora cinci.

– Nu ai reușit să dormi? am întrebat-o.

– Nu, a spus ea. Sunt foarte obosită. Îmi doresc atât de mult să dorm!

– Înțeleg asta.

– Am programare la medic azi. Poate îmi dă ceva puternic să mă ajute să dorm.

– Da, am zis.

– Vii cu mine?

– Este necesar? Privirea ei m-a făcut să adaug repede: Desigur că vin cu tine. La ce oră este?

– La unsprezece.

– OK, am spus.

Am plecat cu puțin timp înainte de ora zece și jumătate. Ea și-a aprins o țigară pe mica terasă, s-a uitat la mine și a expirat fumul încet spre cer.

– Mergem? m-a întrebat.

Eu am încuviințat din cap.

A luat-o la goană, a trebuit să merg cât am putut de repede ca să țin pasul cu ea. Avea o pivire hotărâtă, imobilă, pașii rapizi.

Prin zona pietonală, peste pod și prin micul parc de pe partea dreaptă.

– M-am tot gândit la o chestie, a spus ea aprinzându-și o altă țigară. Poate ar fi o idee bună să mă internez pentru o noapte. Așa îmi pot da somnifere mai puternice. Și este liniște și pace. Fără copii. Ce crezi? Ar fi ca o zi la spa. Primesc mâncare și un pat și este cineva care să aibă grijă de mine ca să pot dormi.

– Atât de rău te simiți? Într-atât ești de obosită?

– Tânjesc atât de mult să dorm, încât nu-ți pot explica, a spus ea.

– Atunci așa facem, am zis. O să-ți prindă bine, cu siguranță.

– Așa cred.

Am ajuns puțin mai devreme și am luat o cafea de la un 7-Eleven din apropiere. Ea era la fel de hotărâtă, îmi amintea de imaginea pe

care o folosea când scria, era un soldat. Geacă neagră de piele, blugi negri, pantofi negri. Un rucsăcel negru pe umeri. Față palidă, posacă.

–Le poți spune copiilor că în seara asta dorm la Jenny, mi-a zis ea.

–Da, nu este o idee rea.

Și prietena ei urma să plece în seara respectivă, așa că se potrivea.

–Acum trebuie să mergem, i-am spus.

Exact când ne pregăteam să ne așezăm în sala de așteptare, doctorița a ieșit din cabinet. Radia aceleași calități pe care le observasem și la întâlnirea noastră anterioară. Amabilitate, grijă, profesionalism impersonal. Și eu eram la fel, presupuneam, însă Linda parcă era un cu totul alt om. Data trecută, totul se petrecuse în reluare, orice mișcare fusese un efort. Acum, când s-a așezat pe scaun, deborda de forță și nerăbdare. Nimic nu se petrecea suficient de repede. A început să vorbească înainte ca doctorița să se așeze la birou.

–Ați spus că este mereu cineva aici. Cu care să pot vorbi. Însă am sunat aici și erați în concediu. Și nu era nimeni altcineva cu care să pot vorbi! Este foarte grav! Aveam nevoie de dumneavoastră! Chiar aveam nevoie de dumneavoastră!

A început să plângă.

Fără să pricep o iotă, m-am uitat la ea, apoi la medic, care scria ceva în agendă.

– Regret cele întâmplate, a spus doctorița. A fost o neînțelegere. Trebuia să vorbiți cu colegii mei.

–Nu este bine, a zis Linda. Am fost așa de speriată! Suspinând, a repetat: Am fost așa de speriată!

Medicul a privit-o în tăcere și într-un final a întrebat-o:

–Cum te simiți?

–Totul se învârte din ce în ce mai repede. Simt că în curând n-o să mai pot ține pasul, înțelegeți?

–Poți să dormi?

–Nu. Aproape că nu dorm deloc. Nu puteți să mă internați și să-mi dați niște somnifere? Pentru o noapte măcar.

Medicul a încuviințat.

–Cred că este o idee bună. Mă ocup imediat de asta, să poți merge direct acolo, dacă dorești.

–Trebuie să trec mai întâi pe acasă, ca să-mi iau câteva lucruri.

–Desigur. Dar este o idee bună, Linda. Cred că-ți va prinde bine.

În timp ce discutau, am încercat să pricep ce se întâmpla. De ce, brusc, izbucnise în plâns? Mie nu-mi mărturisise că-i era frică, față de mine nu lăsase să se vadă nimic din ceea ce arăta acum.

Doctorița mi-a spus la ce secție a spitalului să ne prezentăm. Linda a primit și un bilet pe care era scrisă adresa. Au stabilit o nouă programare, pentru care a mai primit un bilet.

– Dacă apare orice fel de problemă, spuneți-le să mă sune, ne-a sfătuit ea. Dar voi aranja totul de aici, ca să știe că veniți.

Ne-am ridicat, am dat mâna cu doctorița și am ieșit din nou pe stradă.

Linda era iarăși fericită.

– Vin acasă mâine-dimineață. Copiii n-o să-mi simtă lipsa.

– Nu vor fi probleme, am asigurat-o.

Mergeam în pas vioi, ea fericită, eu confuz, dar liniștit într-un fel, poate datorită atitudinii medicului față de ea. Era evident că trebuia să doarmă o noapte în spital, aceasta era decizia firească.

Linda și-a împachetat într-un rucsac niște haine, ne-a spus, mie și prietenei sale, că nu era nevoie s-o conducem, a luat un taxi și a dispărut zâmbind în lift.

Am început să fac curățenie în apartament. M-a ajutat prietena Lindei. Noi nu prea vorbiserăm unul cu altul, acum aveam ocazia. I-am povestit ce spusese Linda, că avea o casă dezordonată și că n-o deranja. Ea a râs și a spus că Lindei i-ar fi plăcut să fie așa, însă își proiecta propriile dorințe asupra ei. Odată, cu mulți ani în urmă, Linda o vizitase la Stockholm, când era la fel de tulburată ca acum, și a făcut baie împreună cu fetița ei și voia să fie tratată la fel.

Ce nu am înțeles a fost cum de a acceptat așa ceva. Nu se împotrivise atunci și nu avea o problemă cu asta nici acum. Însă aceea nu era Linda. Și refuzam să accept orice atitudine care n-o caracteriza pe Linda. Nu voiam s-o văd. Însă era evident că prietena ei nu impunea astfel de condiții de autenticitate.

Am trecut de la o cameră la alta vorbind în tot acest timp despre Linda și tatăl Lindei, despre ea și tatăl ei, despre mine și tatăl meu. Credeam că ea știa ceva ce eu nu știam. Tot ce se întâmpla cu puseurile Lindei nu avea nici un sens, ținea de ceva necunoscut; mă simțeam obtuz, limitat și infinit de normal.

După ce am terminat de aranjat apartamentul, ea și-a făcut bagajele, și-a luat în brațe copilul care până atunci se jucase singur, venind la noi doar din când în când, l-a așezat în căruț și a plecat la gară.

Era ciudat să fiu singur. În mod normal mi-ar fi plăcut, dar acum Linda nu era tocmai ea însăși, era internată și, dintr-un motiv necunoscut, resimțeam singurătatea ca pe o apăsare.

Pentru prima dată, m-am gândit că nu eram singur niciodată, că o aveam mereu pe Linda acolo.

Am verificat ce era în frigider, am aruncat tot ce depășise data de expirare și la fel am făcut și cu conținutul dulapurilor. Apoi am găsit în congelator o pungă cu fileuri de pui, le-am pus pe o farfurie, am golit mașina de spălat vase și am fumat o țigară pe balcon înainte să merg să-i iau pe copii. Era vineri, ziua de înghețată, și i-am dus la cafeneaua din mall, cum ne era obiceiul.

– Mama nu este acasă, le-am spus. În seara aceasta va dormi la Jenny.

– De ce? a întrebat Vanja și, în timp ce se uita la mine, a dus la gură furculița galbenă din plastic, plină de înghețată albastră cu dungi roșii subțiri.

– Trebuie să lucreze, am lămurit-o eu.

– Mâine va veni acasă?

– Da, am răspuns.

– Mâine ce vom face?

– Nu știu. Ce vreți să facem?

– Să mergem în Folkets Park, a propus Heidi.

– Nu, este plictisitor, a bombănit Vanja.

– Nu este, a zis Heidi.

– Putem face asta, am spus. Dar nu trebuie să ne hotărâm de acum.

– Bâlci, a spus dintr-odată John.

Am zâmbit.

– Fiecare veți primi câte puțin din ceea ce doriți.

– Vreau așa, a spus Vanja.

– Și eu, a spus Heidi.

– Atunci așa vom face, am conchis eu.

După ce i-am pus la somn, strania singurătate a revenit. M-am uitat la televizor, m-am culcat devreme, m-au trezit niște zgomote ce se auzeau din bucătărie, s-a dovedit a fi John care cotrobăia, trăsese

un scaun în dreptul chiuvetei, pornise apa și umpluse chiuveta cu detergent. I-am pregătit micul dejun, apoi lui Heidi când s-a trezit și în final Vanjei. Era sâmbătă, dimineața în care se uitau la televizor, iar eu stăteam pe scaun lângă ei și citeam ziarele. La ora opt și jumătate a sunat telefonul. Era Linda.

–Cum a fost? am vrut să știu.

–A fost fantastic. Niciodată n-am dormit atât de bine. Și au fost atât de drăguți cu mine! Sunt niște oameni minunați aici. Acasă cum au mers lucrurile?

– Bine. Când vii acasă, știi cumva?

–Mda, asta voiam să-ți zic. Medicii spun că vor să mă mai țină aici încă o noapte. Pentru ca rezultatele să fie optime. Nu cred că este o idee prea rea. Așa mă pot odihni cum trebuie.

– Da, pare o idee înțeleaptă. Dar ce să le spun copiilor? Li se poate părea puțin ciudat ca tu să stai la Jenny două nopți la rând fără să vii pe acasă.

– Nu le poți spune pur și simplu că sunt la spital?

– Ba da, ba da. Dar atunci o să vrea să știe de ce ești acolo.

– Spune-le adevărul. Că sunt aici ca să dorm.

– Bine. Așa voi face.

– Te iubesc atât de mult, Karl Ove!

– Și eu te iubesc, am spus. Să ai o zi minunată. Bine?

– Bine. Sărută-i pe copii din partea mea.

Am închis telefonul și m-am dus la ei. Toți trei se uitau la televizor fără să mă bage în seamă.

–A sunat mama, le-am zis. Nu va veni acasă până mâine.

– De ce? a întrebat Vanja.

– Știi că nu a dormit prea bine în ultima vreme? Acum este la spital ca s-o ajute să doarmă. Trebuie să stea acolo.

– O putem vizita?

–Nu, este doar pentru o noapte. Vine acasă mâine. Noi mergem la bâlci.

Folkets Park ocupa un loc central în viața copiilor noștri. Era un iaz mare acolo, unde se stropeau și se bălăceau pe timpul verii, și pe care patinau pe timp de iarnă. Era un terariu unde, printre altele, își petrecea ultima parte a vieții papagalul din filmul despre Pippi

Șosețica, și tot acolo se aflau și niște crocodili imobili. Mai erau un mic chioșc cu înghețată și o grădină zoologică cu iepuri și porci. Era un centru de echitație unde Vanja călărise timp de câteva luni când fusese mai mică, și mai era și un loc de joacă spațios și frumos. Erau o cafenea cu ring de dans și un club rock. Dar cea mai mare atracție dintre toate era bâlciul. Era de categoria a doua, însă pe copii nu-i interesa, și de fiecare dată când ieșeam în parc în lunile de vară trebuia să-i avertizăm ferm că nu mergeam la bâlci. Aceea a fost una dintre puținele zile când nu le-am spus asta. În schimb, le-am spus că aveau voie să se dea în trei instalații pe care puteau să le aleagă singuri. Dacă deveneau sâcâitori, căutși de puțin, atunci mergeam acasă, s-a înțeles? Sigur că da. Puteau să-mi promită orice acolo, la intrare.

– Eu vreau să mă dau în causel! a anunțat Vanja.

– Carrrrrrusel, a corectat-o Heidi.

Vanja s-a năpustit asupra ei. A trebuit s-o prind de mâini și s-o iau de acolo pe sus.

– Haideți să dăm o tură înainte să ne hotărâm. Cine vrea la roller coasterul în formă de omidă?

– Eu! a spus John.

– Eu nu, a zis Vanja.

– Dar la mașinuțe?

– Pot eu?

– Sigur. Dar va trebui să te dai singură, trebuie să am grijă de Heidi și John. Ai curaj?

A confirmat din cap. Imediat după aceea, conducea mașinuța pe podeaua parchetată având o privire ce exprima deopotrivă teamă și încântare. Apoi am mers cu toții la roller coasterul-omidă, după care eu și John am încercat una dintre mașinile de epocă, iar Vanja și Heidi s-au uitat la noi. La final, s-au dat în două carusele diferite. Când au terminat, ne-am dus la locul de joacă, unde s-au întâlnit cu două prietene de la grădiniță. Am stat o vreme împreună cu ceilalți părinți, ei i-au supravegheat pe cei trei cât m-am dus să iau cafea, când am revenit am discutat despre fotbal, unul dintre tați era suporter al echipei Hammarby, care s-a dus ca toporul la fund după ce câștigase cu un an înainte Allsvenskan, campionatul Suediei. Îmi plăcea de el, dar nu l-am privit în ochi, scrisesem despre el în cel de-al doilea roman nu lucruri tocmai plăcute. M-a felicitat pentru

succesul cărții și mi-am dat seama că nu fusese destul de curios s-o citească, cel puțin nu în varianta norvegiană.

Am petrecut o jumătate de oră încercând să-i conving să meargă acasă.

Vanja era neobișnuit de tăcută.

În apropiere de magazinul Hemköp, am înțeles ce o deranja.

– De ce nu-l pot pronunța pe „r", tati? Heidi poate. Și sunt mai mare decât ea.

– Nici eu nu puteam când eram mic.

– Și când ai învățat?

– Cam când eram de vârsta ta, am mințit.

– Nu voi merge la școală, a spus ea. Voi merge tot la grădiniță.

– Desigur, am zis. Dar după ce vei începe școala, nu vei dori să te oprești acolo. La fel este și cu grădinița. De-acum ești mare.

Am făcut cumpărăturile și am mers acasă, ei s-au uitat la televizor, au primit pizza la cină, au făcut baie. Când i-am dus la somn, au cerut în cor să vină mami.

– Vine mâine, le-am zis.

– Promiți? a insistat Vanja.

– Promit, am spus.

În dimineața următoare am fost trezit de sunetul telefonului. Era șase dimineața și m-am grăbit să răspund.

– Bună, eu sunt, a zis Linda. Bună dimineața.

– Bună.

– Cum merg treburile acasă? Ce-ați făcut ieri?

– Am fost la parcul de distracții, am spus.

– Ei ce fac acum?

– Dorm.

– A, da, este destul de devreme.

– Da, este. Tu cum te simți? Când vii acasă?

– Mă simt foarte bine. Era bine să mai fi luat câteva lucruri de acasă. Mai ales laptopul.

– Te-am întrebat când vii acasă.

– Nu știu. Luăm fiecare zi pe rând.

– Nu vii astăzi?

– Mi-au spus că s-ar putea să mă țină o săptămână. Apoi vom vedea.

N-am mai zis nimic.

– Pleacă Nanna. Pa, Nanna! Este o persoană minunată. Strictă, dar bună. Mămoasă. Da, știi tu. Care rezistă indiferent ce se întâmplă. Este în tura de noapte.

– Dar… Linda. Vei sta acolo o săptămână?

– Așa cred. E opțional, nu mă pot obliga să stau aici. Dacă vreau să plec, pot să plec. Dar îmi este atât de bine aici, este exact ce-mi trebuie. Câteva zile de liniște și pace. Nu te încurcă, nu?

– Nu, bineînțeles că nu.

– Mi-e așa de foame. Aștept micul dejun să pot începe. De asta am sunat. Devin puțin agitată aici. Dacă aș avea laptopul, cel puțin aș putea scrie.

– Da, am spus eu.

– Au venit cu mâncarea. Te sun mai târziu. Cu bine, prințul meu!

Am închis, m-am întors în dormitor și m-am întins pe pat. Din dormitorul copiilor se auzea un sunet ciudat. Mi-a luat câteva secunde până să înțeleg ce era. Cineva mișca în sus și în jos de mânerul ușii cât de tare putea. M-am ridicat. Cineva a bătut în ușă și a strigat: „Tati! Tati!"

Am deschis. Era John. Avea ochii înlăcrimați.

– Nu ai putut să deschizi ușa? l-am întrebat.

– Nu!

– Haide, să mergem să mâncăm.

Eram pe deplin rece în sinea mea, stând acolo, privindu-l cum mânca. Nu înțelegeam nimic. Chiar crezusem că mergea acolo ca să doarmă. Ca un copil naiv. Am crezut că îi vor da somnifere puternice într-un mediu mai controlat și că criza avea să se termine de îndată ce se odihnea ca lumea. Dumnezeu știe de ce crezusem asta, dar așa era.

Era internată într-un spital de psihiatrie, era acolo singură-singurică și eu abia dacă mă gândisem la asta.

Eram soțul ei, la naiba! Cea mai apropiată rudă. Trebuia să merg acolo, trebuia să vorbesc cu medicii și s-o văd. Doar ca să-i spun că sunt acolo pentru ea, pentru ea și pentru copii.

Ce idiot fusesem!

Eram complet năucit.

Dar cum să ajung acolo? Nu puteam să-i iau pe copii cu mine, nu era o idee bună. Și nu cunoșteam pe nimeni în oraș care să aibă grijă de ei. Adică știam, dar aveau și ei copii de care să se îngrijească. Și nu puteam cere nimic nimănui. John își pierduse interesul pentru mâncare, acum împingea un fulg de porumb printr-un mic iaz de lapte de pe fața de masă.

– Te-ai săturat?

– Da, mi-a răspuns. Mulțumesc pentru masă.

– O să te descurci de minune, la cât ești de politicos, am spus ridicându-l din scaun. I-am scos scutecul și l-am aruncat în coșul de gunoi de sub chiuvetă. Vrei să stai puțin în pielea goală?

A încuviințat și a plecat tropăind în sufragerie. Am pornit televizorul la emisiunea pentru copii, am mers în cealaltă cameră și am sunat-o pe Linda.

A răspuns imediat.

– Bună, *hemmet*, a spus ea.

Obișnuia să spună asta pentru că, atunci când o sunam, pe ecranul telefonului ei mobil era afișat „*hemmet*", „acasă", în limba suedeză.

– Bună, am spus. Bineînțeles că trebuia să te vizitez cu mult mai înainte și să vorbesc cu doctorii și așa mai departe, dar acum mă întreb dacă este OK să vin mâine-dimineață. Imediat după ce-i las la grădiniță?

– Da, desigur. Abia așteaptă să te vadă. Le-am spus tuturor ce soț minunat am.

– Îmi pare rău pentru asta, Linda.

– N-ai de ce să-ți pară rău. Sunt foarte încântată. Parcă aș fi la un hotel, sus în munți. Și primesc somnifere bune. Seara adorm ca o focă lovită în cap.

– Asta este bine. Trebuie să dormi și să te odihnești și ne vedem mâine. Bine? Poți suna oricând dorești. Îmi iau mobilul cu mine dacă ieșim.

Senzația de frig nu m-a părăsit în acea zi. Revenea la intervale regulate.

Eram cea mai apropiată rudă a Lindei, eram soțul ei, iar ea era singură într-un spital de boli mintale și eu nu-i dădusem nici o mână de ajutor. Era acolo de două zile deja. Fără ajutor, fără sprijin, singură-singurică.

Primul lucru pe care l-a întrebat Vanja când s-a trezit a fost când venea mama acasă.

– Tocmai am vorbit cu ea la telefon. A spus că trebuie să mai stea o vreme în spital.

– Dar ai promis!

– Știu. Însă ea este acolo ca să se odihnească. Ții minte că astă-primăvară era foarte obosită și dormea tot timpul? Acum e invers, acum nu mai poate să doarmă deloc. Nu e periculos, dar trebuie să rămână acolo câteva zile. Dar știi ce?

– Ce?

– O s-o vizităm mâine la spital. O să se bucure.

– Chiar așa facem?

– Da, desigur.

După ce am lăsat copiii la grădiniță în dimineața următoare, am mers pe jos cele câteva sute de metri până în zona spitalului. Mai fusesem acolo o singură dată, când se născuse John, în urmă cu aproape trei ani. Atunci, am trecut pe acasă, le-am luat pe Vanja și Heidi, care, în salonul rezervat rudelor, au râs și s-au prostit, l-au mângâiat pe John și i-au așezat pe cap o șopârlă de cauciuc, eu am imortalizat scena cu aparatul foto, o zi de care își aduc aminte și acum.

Linda îmi spusese unde o puteam găsi, notasem pe un bilețel. O clădire cubică înaltă, ce părea să fie din anii '60, chiar la capătul complexului spitalicesc. Am intrat, am urcat cu liftul, am sunat la soneria de la ușă, care era închisă. În timp ce așteptam, o femeie cobora pe scări. Și-a îndreptat privirea spre mine.

– Sunteți cumva scriitor?

– Da.

– Sunteți cel care a scris *Lupta mea*? Nici nu-mi imaginam să vă întâlnesc aici!

– Da, am spus. Îmi pare bine.

S-a deschis ușa, iar o asistentă la vreo cincizeci de ani m-a țintuit cu privirea. Purta o uniformă albă.

– Bună ziua, am spus. Mă numesc Karl Ove Knausgård. Aș dori s-o văd pe Linda.

– Bună ziua. Urmați-mă, este aici.

Am mers după ea pe holul incolor.

Lucrasem într-o astfel de secție când aveam optsprezece ani, îmi era familiară. O sală de mese, un birou cu ferestre mari asemănător unei colivii, o cameră de zi, un hol lung cu uși pe ambele părți. Podea acoperită cu linoleum gri. Mobilă ce emana o aură inconfundabilă de instituție.

Patru–cinci persoane stăteau și se uitau la televizor. Tremurânde, izolate, palide. Câțiva mergeau înainte și înapoi, deborând de energie nervoasă, agitată și agresivă. Erau tineri, iar cei care se uitau la televizor erau de vârstă mijlocie și bătrâni. Linda a ieșit dintr-o cameră. S-a înseninat când m-a văzut, m-a îmbrățișat strâns și m-a sărutat cu limba.

– Acesta este soțul meu! le-a spus răspicat tuturor celor care erau acolo.

– Da, ai un soț minunat, Linda! a strigat o doamnă în vârstă și vioaie.

– Este cel mai bun scriitor din Norvegia! a spus Linda. Este absolut adevărat.

Cei aflați acolo, amețiți sau în stare mai gravă, având cu toții ochii negri și goi, s-au uitat la noi.

– Hai să-ți arăt camera mea, a spus Linda. Am primit-o pe cea mai frumoasă.

M-a condus într-un salon. Erau două paturi acolo, pe unul stătea o femeie supraponderală care, imediat ce ne-a văzut, s-a ridicat și a ieșit.

Linda i-a spus pe nume și a zâmbit.

– Aici stau eu, m-a informat ea gesticulând. Dar trebuie să-mi aduc câteva lucruri de acasă. Am făcut o listă. Sau poate mi le aduci tu când mai vii data viitoare? Uite! a zis ea arătând cu degetul spre peretele pe care atârnau două desene. Niște gemene le-au făcut. Îmi amintesc de mine când eram tânără. Nu au mai mult de douăzeci de ani. Prințesele nopții. Nici ele nu pot dormi. Pot să facă acrobații. Sunt absolut fantastice. S-a lipit de mine și a murmurat: Nu-i așa că e confortabil aici?

– Ba da, am spus eu făcând un pas înspre fereastră. Dar ar trebui să vorbesc cu asistenta-șefă, cu cât mai repede cu atât mai bine, nu crezi?

– Vin ei să te ia, a zis Linda bătând ușor cu palma în saltea. Stai aici.

M-am așezat lângă ea. M-a cuprins cu brațele și a dat să mă sărute. M-am îndepărtat.

– Nu prea este momentul, am spus.

– Nu-i nici o problemă, înțeleg. Dar privește aici!

S-a ridicat și m-a prins de mână să mă ducă în dreptul ferestrei. Voia să-mi arate ceva pe pervaz. Câini de porțelan, pisici de porțelan. O fotografie cu Vanja, Heidi și John. Un CD cu Robyn, așezat cu coperta la vedere, câteva pietricele, niște inele de jucărie.

– Și acolo este animăluțul meu de pluș. Mummim. În fiecare seară îl acopăr cu pilota înainte să adorm.

A indicat cu degetul spre o cutiuță de pe podea în care era o jucărie.

Cineva a bătut la ușă. Era aceeași asistentă care-mi deschisese, ne-a condus până la un birou. Înăuntru erau patru persoane. Eu și cu Linda ne-am așezat pe câte un scaun în mijlocul lor. Cel despre care am înțeles că era medicul ei curant, îmbrăcat în costum maro, i-a pus câteva întrebări pe un ton destul de jovial, într-o suedeză nu tocmai perfectă. Una dintre celelalte persoane era îmbrăcată tot în haine obișnuite, iar celelalte două purtau uniforme albe. Linda formula la toate întrebările răspunsuri lungi, elaborate și spirituale. Ei zâmbeau cu toții, am realizat că era preferata lor.

– *Trebuie* să spun ceva, a continuat Linda. Știu că nu sună bine, pentru că lasă impresia că sunt o snoabă sau așa ceva, însă m-ați întrebat cum mă simt și nu pot să las întrebarea fără răspuns. Ei bine, unele asistente din secție sunt… da, trebuie să fiu atentă la ce spun acum, dar sunt cam încete, nu înțeleg întotdeauna lucrurile imediat și asta mă cam obosește. Sunt scriitoare, sunt realizatoare de emisiuni radio, sunt o profesionistă și sunt obișnuită cu anumite standarde, dacă înțelegeți ce vreau să spun. Însă, practic, aici nu prea am cu cine vorbi.

Am simțit o puternică dorință să mă fac mic, dar m-am prefăcut că nu s-a întâmplat nimic și am privit-o în timp ce vorbea.

– Lucrurile sunt așa cum sunt, Linda, a zis medicul. Însă acum soțul tău este aici. Poate are întrebări de pus? Aveți?

– Doar două lucruri. Vizează câteva aspecte practice. Avem trei copii. Trebuie s-o vadă pe Linda. Cum putem aranja asta? Nu vreau să-i aduc aici.

– Ați putea să vă întâlniți în parc? a sugerat doctorul. Ar trebui să fie bine. Altfel, Linda, nimic nu te împiedică să-ți iei o învoire din

când în când, ca să poți merge acasă. Poate nu azi, poate nu mâine, dar în curând.

– Aceasta era a doua chestiune despre care voiam să vorbim. Cât credeți că va mai rămâne ea aici?

M-am uitat la Linda când am spus asta, nu mă simțeam în largul meu s-o numesc „ea" când se afla chiar lângă mine, dar nu găsisem altă soluție. Ea doar a zâmbit, ca și cum ar fi spus: „Priviți ce soț isteț am!"

– Este imposibil de spus, prietene, mi s-a adresat medicul. Dar am fi bucuroși să te stabilizăm puțin înainte să te întorci acasă, nu-i așa, Linda?

– Medicamentele nu au efect, a oftat ea. Primesc doze mari, din câte înțeleg, dar nu funcționează deloc.

– Nu, ești foarte puternică.

– Bine, am spus. Deci nu vorbim de zile, cu alte cuvinte.

– Nu este suficient, a spus medicul ridicându-se. Acum intru în concediu, așa că de mâine va veni o colegă. Dar ea este și mai bună decât mine, așa că nu este nici o problemă.

– Plecați în concediu? l-a întrebat Linda.

– Da.

– Începuse să-mi placă de dumneavoastră, a spus ea.

El a râs, a dat mâna cu noi și apoi a plecat cu tot anturajul, mai puțin asistenta-șefă, să continue vizitele de dimineață.

– Trebuie să stau de vorbă cu dumneavoastră, mi-a zis asistenta-șefă. Mă puteți urma puțin în birou?

– Da, am spus îndreptându-mi privirea spre Linda.

– Eu o să aștept în cameră, a spus ea.

Am intrat în biroul asistentei-șefe.

– Aveți nevoie de ajutor? m-a întrebat ea. Aveți dreptul la asistență socială. Vine cineva la dumneavoastră acasă și face cumpărăturile, gătește și spală rufele.

– Nu, am răspuns. Nu, nu. Nu am nevoie. În nici un caz. Este în regulă.

– Bine. Dar, dacă se schimbă situația, trebuie doar să spuneți. Cu copiii cum vă descurcați?

– Bine.

– Ei știu că mama lor este aici?

– Oarecum. Le-am spus că este la spital ca să doarmă.

– Bine. Cred că este o idee bună să-i aduceți în parcul de afară ca să se vadă cu Linda, așa cum am stabilit.

– Astăzi se poate? Chiar le-am promis că o vor vedea astăzi.

– Se poate. Veniți cu ei după ce-i luați de la grădiniță. La ce oră mergeți după ei?

– Trei. Adică nu, la trei și jumătate. Deci pe la patru fără un sfert o să fim aici.

– Mă voi asigura ca atunci să vă aștepte la intrare.

– Mulțumesc.

M-am dus la salonul Lindei, am bătut la ușă și am deschis-o. Linda a venit la mine, m-a luat de mână și m-a condus la patul ei.

– Ce crezi despre doctor? Nu este minunat? Est-european. Ungur sau român sau așa ceva. Ce păcat că pleacă în concediu. Tipic.

S-a uitat la mine. Mi-am mușcat buza ca să nu plâng, m-am ridicat și m-am postat în fața ferestrei.

– Nu vrei să fumăm o țigară?

– Ba da, am spus. Putem.

– Au cafea aici. Pentru vizitatori costă cinci coroane, dar poate reușesc să-ți iau una fără să plătești.

– O plătesc bucuros, am zis.

A turnat cafea în două pahare, într-unul a pus lapte, a chemat un asistent.

– Mergem afară să fumăm, a spus ea. Deschide, deschide.

L-am urmat până la capătul holului, în cealaltă parte a clădirii față de cea pe care intrasem, el a deschis ușa și am coborât cu liftul, am ajuns într-un loc pavat și acoperit unde doi bătrâni stăteau și fumau.

Linda s-a oprit și a aprins o țigară. Am aprins una și eu.

– Sunt așa de fericită că sunt cu tine, a spus ea. Mă faci atât de fericită, Karl Ove!

S-a ridicat pe vârfuri și ne-am sărutat. S-a agățat de mine, eu am făcut un pas înapoi, ea mi-a dat drumul, am privit spre stradă, pe unde trecea o mașină.

– Mă simt bine aici, nu crezi?

– Da, am spus. Dar nu poți sta aici mult timp.

– Nu. Uitându-se cum o ambulanță se apropia încet, Linda mi-a zis: Vin și pleacă toată noaptea. E palpitant.

– Așa este, am spus.

Am privit înainte, iar ea m-a prins de mână și a strâns, ca și cum ar fi spus că la ea trebuia să mă uit. Ochii ni s-au întâlnit. S-a ridicat pe vârfuri și m-a sărutat.

– În curând trebuie să plec, am spus.

– Da, știu că ai multe de făcut.

– Dar ne vedem după-masă. Aduc copiii și ne întâlnim aici, afară.

– Este frumos în parc.

– Putem cumpăra înghețată, i-am propus.

– Da!

– Bine, am spus.

– Bine, a întărit ea.

În clipa aceea m-am întors și-am început să plâng. Am plâns pe tot drumul, aproape că nu mai vedeam de lacrimi, dar când am ajuns acasă și am ieșit pe balcon să fumez o țigară, am încetat. Apăruse o situație și trebuia să fie gestionată.

Curând urma să fac o călătorie de patru zile la Gothenburg, trebuia s-o anulez. Aveam o mulțime de angajamente luate pentru Târgul de Carte de la Oslo, trebuia să le anulez. Aveam programate două apariții la Festivalul Literaturii din Louisiana – trebuia să le anulez și pe acestea. Și apoi trebuia să le sun pe Ingrid și pe mama să le întreb dacă puteau să vină, nu pentru că aveam nevoie de cineva să mă ajute, ci pentru că voiam să mai fie și altcineva în preajma copiilor în afară de mine. Tot ce le putea distrage atenția de la faptul că Linda nu era acolo era bine-venit.

Am intrat și am sunat-o pe Elisabeth. I-am spus că Linda se îmbolnăvise și că trebuia să anulez tot ce aveam programat pentru săptămânile care urmau.

– Nu putem să mutăm toate angajamentele într-o singură zi? Și să iei o bonă doar pentru ziua respectivă?

– Ba da, am spus. Cred că s-ar putea.

I-am scris un e-mail lui Stefan de la Nordstedts și l-am întrebat dacă putea să anuleze înțelegerile pe care le stabiliserăm. Putea. Le-am trimis un e-mail organizatorilor din Gothenburg și în care le explicam trebuia să anulez turul. Mi-au răspuns că nu era nici o problemă, dar chiar nu puteam să ajung în Gothenburg în nici una din zilele respective, oricare ar fi fost? Mediatizaseră evenimentele și ar fi preferat să nu anuleze. Le-am scris înapoi și le-am spus că s-ar

putea rezolva. La Louisiana nu am renunțat, chiar voiam să particip și era foarte aproape, puteam să revin pe seară.

Am sunat-o pe Ingrid, i-ar fi plăcut să vină să mă ajute, dar cel mai probabil la finalul săptămânii. Am sunat-o pe mama, într-un fel sau altul avea să-și ia liber, dar cel mai probabil abia în săptămâna ce urma.

Când am deschis poarta grădiniței, Heidi a venit la mine alergând.

– Mergem la mami? a strigat ea.

– Da, mergem, i-am spus.

M-a văzut și John, care a aruncat tricicleta și a venit alergând și el.

L-am ridicat, l-am pus jos, am mers să vorbesc cu personalul grădiniței.

– Cum a mers astăzi?

– Bine. Cei mai mari au fost la teatru.

– Așa este, am spus.

– John a dormit cam o oră. Dar astăzi a fost aproape imposibil să-l însuflețim.

– S-a trezit foarte devreme, am zis.

Vanja se dădea pe leagăn împreună cu Katinka. M-am îndreptat spre ele. Heidi mă urma ținându-mă de mână.

– Mergem la mami! a anunțat ea.

– Știu asta, a spus Vanja.

– Vii și tu? am întrebat-o

– Trebuie să iau doar un desen, a spus ea pornind în fugă spre clădirea grădiniței.

Între timp, l-am așezat pe John în căruț. Mă întrebam ce desenase. Când Linda fusese deprimată, Vanja desenase o fetiță și o mamă și o inimă între ele și scrisese: „Te iubesc, mami". De data aceasta făcuse o casă ce avea alături un copac și un strat de flori, desen care-mi aducea aminte de propria copilărie.

Am mers spre cartierul Södervern, în zona spitalelor. Vanja mai fusese acolo de câteva ori, la oftalmologie și, ca atare, îl asocia numai cu lucruri pozitive.

– Ea unde stă? a întrebat Heidi.

– Acolo, am spus.

– Aici dorm?

– Da, dorm.

– Sunt mulți cei care nu pot să doarmă? a intervenit Vanja.

– Nu foarte mulți, am răspuns eu. Dar sunt câțiva.

Linda se sprijinea de zid lângă ușă. Când au zărit-o, Vanja și Heidi au luat-o la goană. L-am luat pe John în brațe ca să le pot urma.

– Copiii mei, a exclamat Linda aplecându-se să-i îmbrățișeze pe toți trei. Vanja, Heidi și John. Cât mi-ați lipsit!

– Și tu mi-ai lipsit, a spus Heidi.

Lind s-a ridicat și s-a uitat la mine.

– Bună. Mergem să cumpărăm înghețată?

Am încuviințat din cap și am pornit. Erau clădiri pe ambele laturi ale străzii, dar în spatele secției de psihiatrie era o pajiște. Am trecut de ea și am făcut la stânga, iar la capătul drumului era un chioșc.

– Ce ați făcut astăzi? a întrebat Linda.

– Am fost la teatru, a zis Vanja.

– Eu nu, a spus Heidi. Eu am fost la grădiniță toată ziua.

– Sunteți așa de frumoși! a spus Linda.

– Mami, de ce nu poți să dormi? a vrut să știe Vanja.

– Nu știu. Dar nu este periculos. Uite aici, aici este chioșcul.

A deschis ușa și a intrat. De îndată ce atenția ei nu mai era îndreptată asupra copiilor, chipul îi trăda o expresie de infinită răceală. Am înțeles că prefera să fie în altă parte. Voia să fie cu copiii, dar acum că erau acolo, ea voia să fie în altă parte.

S-a aplecat spre ei când stăteau în fața lăzii frigorifice.

– Eu vreau o înghețată Dajm, a spus Vanja.

John a făcut semn către o înghețată cu cornet. Heidi spre o înghețată Magnum.

Am luat cele trei înghețate, le-am pus pe tejghea și am plătit.

Apoi am mers mai departe. Era ca și cum Linda bloca în sine tot ceea ce simțea, am văzut asta în privirea ei, dar copiii n-au observat nimic, am văzut și asta. Ne-am așezat pe o bancă de la marginea unui iaz, aflat în cealaltă parte a complexului spitalicesc. Copiii stăteau lângă noi și-și mâncau înghețatele. După ce au terminat, s-au jucat pe malul apei, John a găsit o creangă mare pe care a dus-o până acolo și a aruncat-o în apă. Heidi s-a furișat la Linda în poală, iar ea a început s-o mângâie privind în tot acest timp înainte.

– Și eu vreau să stau la tine în brațe, a spus Vanja.

Linda a lăsat-o pe Heidi jos și a ridicat-o pe Vanja. În mod normal s-ar fi lăsat cu ciondăneli, dar nu azi.

M-am mutat pe o altă bancă și am aprins o țigară. Apoi m-am ridicat, am strâns ambalajele de la înghețate și le-am aruncat în coșul de gunoi.

– Acum trebuie să plecăm, am zis.

– A trecut o jumătate de oră? a întrebat Linda.

Am confirmat din cap.

Ea s-a ridicat, l-am pus pe John în căruț și apoi am pornit.

– Camera mea este acolo, sus, a spus Linda arătând cu degetul spre vârful clădirii înalte.

– E frumoasă? s-a interesat Heidi.

– Da, este, a spus Linda. Este foarte frumoasă.

– Putem s-o vedem?

– Copiii n-au voie acolo, am intervenit. Trebuie să fie liniște, știi?

– Așa este, a spus Linda. Poate este mai bine să vin eu acasă cu voi.

– Cât timp o să stai aici? a întrebat-o Vanja.

– Nu știu, a spus Linda. Pe aici este intrarea. Ne vedem mâine!

– Pa, mami, au spus Vanja și Heidi.

A doua zi, am stabilit cu asistenta-șefă ca Linda să vină acasă pentru o oră. Nu i s-a permis să vină singură, așa că i-am îmbrăcat pe copii și am mers împreună cu ei s-o luăm. La fel ca data trecută, aștepta în fața secției. Era machiată strident. Avea mersul nesigur, am sprijinit-o cu o mână, am împins cărucul cu cealaltă. M-am gândit că era așa din cauza medicamentelor. Îmi spuseseră că mania ei era atât de puternică, încât medicamentele n-aveau efect și îi administrau cea mai mare doză posibilă.

Copiii sporovăiau, cum făceau de obicei, în timp ce treceam pe lângă șantierul unde avea să fie construită noua stație de metrou – de unde oamenii plecau după o zi de muncă cu bicicletele și pe jos, pe asfaltul acoperit cu pietriș și pe lângă plasa de protecție –, pe lângă latura scurtă a hotelului, apoi pe lângă cea lungă, peste stradă, în fața ușii de la intrarea în bloc și sus cu liftul.

Linda a stat câteva minute împreună cu ei să se uite la televizor. Îl ținea pe John în poală, Vanja și Heidi stăteau de-o parte și de alta, lipite de ea. Am început cu cina, cel mai simplu fel pe care știam să-l fac, spaghete cu chiftele. După câteva minute, Linda a ieșit pe hol. Am crezut că mergea la toaletă, dar am auzit deschizându-se ușa dormitorului aflat în capătul celălalt al apartamentului.

După ce am terminat de pregătit mâncarea, m-am dus la ea.

Stătea în fața computerului și naviga pe Facebook.

– Mai poți sta aici doar patruzeci de minute, am spus. Nu vrei să stai cu copiii?

– Imediat, a spus ea. Vreau doar să scriu ceva.

M-am întors în bucătărie. Nu după mult timp, a ieșit pe hol. Am auzit ușa balconului deschizându-se și închizându-se. Am acoperit mâncarea, am umplut o carafă cu apă, am tocat niște roșii și am pus patru felii pe fiecare farfurie. Am pus chifteluțele într-un castron, am scurs apa și am pus spaghetele în alt vas.

– Masa este servită! am strigat.

N-a venit nimeni.

Am intrat și am stins televizorul. Copiii au venit după mine în bucătărie și s-au așezat. Am ieșit pe balcon, unde Linda stătea cu picioarele pe balustradă și fuma.

– Masa e gata, am anunțat-o.

– Vin! a spus ea.

La masă, ea a vorbit cu Vanja, Heidi și John, așa cum făcea cândva. Am observat că făcea eforturi ca să reușească, deoarece când făcea pauze era agitată și neglijentă.

După ce am terminat de mâncat, am mers cu toții în sufragerie. Copiii s-au furișat lângă ea, ea le-a cuprins în brațe pe Vanja și Heidi și l-a ținut pe John în poală. Dar mă privea disperată. L-a pus pe John pe podea și s-a ridicat.

– Unde pleci, mami? a spus Heidi.

– La toaletă, doar.

Cum nu s-a întors, m-am dus să văd ce făcea.

Stătea în fața computerului și scria pe Facebook.

– Acum trebuie să mergem, i-am zis. Durează până ne luăm hainele și toate cele. Și trebuie să te întorci acolo până la ora șapte.

– Nu trebuie să veniți cu mine. Nu este deloc nevoie. Cât este până acolo? Un kilometru? Nici măcar atât. Mă descurc singură.

– Dar au spus că nu poți merge singură. Au spus că trebuie să te însoțesc.

– Este doar o chestiune de rutină, o regulă pe care o au pentru cei care chiar nu pot să aibă grijă de ei înșiși. Eu pot. Merg singură, așa că tu și copiii puteți rămâne aici.

– Bine, am spus. Fie așa cum zici.

M-am dus în sufragerie.

– Haideți să vă luați la revedere de la mami!

John s-a prelins de pe scaun și a alergat în hol. Heidi a venit după el.

– Vanja?

– Pa, mami! a strigat ea.

Linda s-a aplecat și i-a îmbrățișat pe Heidi și pe John. A mers în camera de zi cu pași nesiguri și poșeta fluturând, s-a aplecat și i-a dat Vanjei un pupic pe creștetul capului.

Când a deschis ușa de la intrare s-a uitat la mine, mi-a făcut cu ochiul și mi-a trimis un sărut. La puțin timp după ora nouă au sunat de la spital.

O asistentă s-a prezentat și a întrebat dacă eram soțul Lindei. Am confirmat.

– Este cu dumneavoastră acum?

– Linda? Nu. A plecat la spital acum două ore. N-a ajuns?

– Nu. Dar nu trebuia să o însoțiți? Așa ne-am înțeles.

– Da, știu. Dar părea lucidă. Și nu stăm foarte departe.

– Nu poate primi învoire dacă nu respectă regulile.

– Înțeleg.

– Acum știți, a spus ea.

– Da, am răspuns.

Am închis și am sunat-o pe Linda pe mobil. Era stins. Am încercat și mai târziu, însă era stins și când m-am culcat.

În dimineața următoare am sunat la secția de psihitarie. Linda era acolo. Asistenta m-a informat că ajunsese pe la miezul nopții. A chemat-o pe Linda, și ea a venit la telefon.

– Bună, am spus.

– Bună, a spus ea. Am un asistent nou, vrea să te cunoască, se pare că a citit *Lupta mea*! Cartea lui Hitler, nu a ta. Cred că practică arte marțiale și are un câine de lupte. Dar este cumsecade. Cred că vom deveni buni prieteni.

– Dar tu… Ieri trebuia să mergi direct la spital, i-am zis.

– A, da, am discutat deja cu asistenta-șefă. Am vrut doar să mă plimb puțin. Nu a fost nici un pericol. Eu sunt aici pentru că așa vreau eu, știi? Nu-mi pot interzice.

– Unde ai fost?

– În Möllevangen. Este char aici, în apropiere. Vii în vizită mai târziu?

– Da, după ce-i duc la grădiniță.

– Perfect! Va fi grozav să te văd iar! Dar să aduci niște bani, poți? Nu mai am.

– Da, am spus. Așa voi face.

Am sunat la ușa clădirii gri. A deschis o tânără asistentă. Am dat mâna, am urmat-o înăuntru. Linda era așezată la masa din camera de zi împreună cu un bărbat cu barbă, cred că avea în jur de treizeci de ani. Mi-am dat seama că despre el îmi vorbise. Când m-a văzut, s-a ridicat debordând de bucurie, a venit la mine și m-a îmbrățișat.

– El este Mats. O să aveți multe de vorbit.

– Bună, am spus eu și i-am strâns mâna.

– Bună, a spus el; probabil că mi-a observat dezinteresul, pentru că a adăugat repede că trebuia să se retragă deoarece avea niște probleme de rezolvat.

Am mers în rezerva ei. Obiectele de pe pervaz se înmulțiseră. Își luase o fotografie cu copiii încă de când venise aici, deci știa că urma să stea mai mult de o noapte. Doar eu crezusem povestea pe care ne-o turnase. Eu și copiii.

Vorbea despre asistente și pacienți ca și cum îi știa de ani de zile. Vorbea despre secția de psihiatrie de parcă era un sanatoriu romantic dintr-un roman de Thomas Mann. Vorbea despre toate planurile ei, despre tot ce avea de făcut, și mi-a arătat carnețelul în care scrisese multe pagini.

– Cum te-ai simțit ieri acasă? am întrebat-o.

– A fost grozav să-i văd pe copii. Dar nu reușesc să rezist mult timp. Este ceva că mă trage înapoi. O forță imensă, căreia nu-i pot rezista.

– Te-ai descurcat de minune cu copiii, Linda. Sunt extrem de mulțumit. Văd cât îți este de greu. Dar trebuie să continui. Poți să faci asta?

Ea a încuviințat din cap.

– Vii după-amiază?

– Da. Procedăm ca data trecută.

– Ai adus bani?

– Da, dar nu mulți. Două sute îți ajung?

– Nu, nu chiar. Dar o să-i iau. Mergem să fumăm?

Am stat zece minute afară și am fumat câte o țigară, abia dacă putea să stea locului, mi-am dat seama că abia aștepta să plec.

– Ne vedem mai târziu, am spus.

– Așa facem, a zis ea, apoi, în momentul în care am început să cobor scările, s-a întors spre alți doi pacienți care stăteau acolo.

Acasă am luat bicicleta din pivniță, era o DBS pe care o alesesem dintre toate modelele de biciclete, unele chiar mai bune, pentru că numele îmi amintea de copilărie, de lumina primăvăratică, de izul mării printre molizi. Am pedalat spre Flüggers Färg, pe Köbenhavnervägen, și am cumpărat vopsele și pensule și trafalete. Când am ajuns acasă, am dat un prim strat de vopsea în camera lui Vanja în timp ce plângeam atât de tare, încât abia vedeam peretele. Am zugrăvit trei pereți în bleumarin, așa cum voia Vanja, și pe al patrulea cu alb. Apoi am zugrăvit peretele cel mai lung din camera ce curând avea să fie doar a lui Heidi și John în verde-deschis. A fost dorința lui Heidi. Am spălat pensulele și trafaletele, am sunat-o pe Linda să o întreb cum se mai simte, ea mi-a spus că era bine, dar că se plictisea. I-am zis că de asta se afla acolo, ideea era să se plictisească și să nu mai aibă chef să facă prea multe lucruri. A spus că știa asta.

După scurta convorbire, am ieșit pe balcon, învăluit de sunetele orașului și de aerul blând de august, am inspirat fumul de țigară și m-am gândit la ce se întâmpla cu Linda. Aparent, era pe deplin conștientă de ea însăși și era de acord cu tot ceea ce spuneam, ca să-mi dea impresia că era mai apropiată de mine decât era în realitate: imediat ce ieșeam din peisaj, ea schimba direcția și pleca la plimbare prin oraș. Spunea că mă iubea, dar imediat ce mă înfiinţam acolo deveneam o obligație pe care n-o putea gestiona, pentru că o lega de ceva, și ea tocmai de legături fugea.

Fusese cumplit de deprimată, îi fusese imposibil să exprime asta și nutrise gânduri suicidare, o situație de nesuportat care durase săptămâni întregi. Era clar că nu putea stăpâni lumina care s-a pogorât peste ea după aceea, care făcea ca totul să fie ușor și bine, dar trebuia s-o urmeze, pentru că sub acea lumină, la capătul undei ce o purta în sus, tot mai sus, pândea întunericul. Ea știa asta. Odată, mi s-a confesat că o asistentă i-a spus în timpul unei perioade maniacale:

„Amintește-ți că în realitate ești tristă". Dar ce era real și ce era ireal în toate acestea? Ce era Linda, ce era depresia, ce era mania?

În acea după-amiază, când am deschis poarta grădiniței, Vanja a venit spre mine alergând.

– Tati! Tati! Pot să-l pronunț pe „r"! a strigat ea.

– Incredibil! Chiar poți?

– Rrrrrrrrrrrr, a spus ea. Prințul moștenitor!

– Dar cum ai reușit?

– Nu știu. Pur și simplu, am reușit.

Încercase, fără succes, un fel de „r" de rezervă, bolborosit în partea din spate a gâtului, și încercase și „r"-ul din vârful limbii, care suna mai curând ca un fluierat decât ca un „r"; sunetul care, până pe la vârsta de șaisprezece ani, m-a făcut să mă rușinez infinit de mult. Acum, brusc, ea reușise.

– Este extraordinar, Vanja, i-am zis. Și chiar înainte să începi școala!

Nu am suflat o vorbă despre zugrăveală, voiam să le fac o surpriză. Au fost foarte încântați, mai ales Heidi s-a înseninat când mi-a văzut opera.

Vanja a continuat, ca de obicei, să vorbească.

– Vreau un poster cu un câine, m-a înștiințat ea.

– În regulă, i-am spus. Mâine mai dau un strat și apoi, după ce se usucă, putem cumpăra niște postere.

– Eu vreau unul cu pisică, a spus Heidi.

În timp ce zugrăveam, am simțit că o trădam pe Linda, pentru că zugrăvitul camerelor crează în mod necondiționat o stare de bine și nu aveam nici un drept la așa ceva; dacă aici se întâmpla ceva bun, în timp ce ea era la ananghie, era ca și cum o trădam. Pe de altă parte, trebuia să-o fac, era o compensație atât pentru mine, cât și pentru copii, care trebuiau să stea cât mai departe posibil de suferințele Lindei.

Pe drumul de la grădiniță spre casă am intrat într-un magazin cu rame și ilustrații. Vanja a ales trei ilustrații cu câini, Heidi a ales una cu o pisică și una cu Babar într-un avion roșu, iar eu m-am oprit la o scenă de-a lui Tove Jansson din seria *Cine îl va consola pe Knøtt*: „Snusmumrite, sub un cer strălucitor". Am agățat ilustrațiile, am mâncat și am plecat s-o luăm pe Linda de la spital. Se balansa puțin

în timp ce mergea și părea să fie extenuată. Acasă, ne-am uitat la o emisiune TV pentru copii, a rezistat jumătate din timp, după care a mers în bucătărie și și-a verificat e-mailul și contul de Facebook. Apoi a ieșit pe balcon să fumeze.

Când a revenit, a trebuit să plecăm. S-a grăbit să împacheteze câte ceva, copiii s-au încălțat, puțin reticenți, dar nu mai mult decât de obicei, după care am pornit iar spre spital, John în căruț, Heidi și Vanja pe o parte și alta a cărucului, Linda în fața lor, puțin aplecată. I-a îmbrățișat și, când s-a îndreptat de spate, am văzut că avea ochii înlăcrimați. I-am urat noapte bună și ne-am întors acasă.

În dimineața următoare am vizitat-o din nou. Linda a dat un nou spectacol, era fermecătoare, vioaie, îi făcea pe toți să zâmbească. Arăta că este stăpână pe sine, glumea chiar și pe seama maniei. Vorbea întruna. Nu putea să stea locului, nu putea să vorbească despre un singur lucru, trebuia să treacă la altceva nou. Dacă spuneam ceva, mă întrerupea, adesea termina propozițiile în locul meu, știa ce voiam să spun cu mult timp înainte s-o spun, probabil chiar mai înainte de a ști eu însumi. În această stare euforică era radioasă, era incredibilă și măreață. Dar faptul că nu-i păsa de ceea ce se ascundea sub această stare, încetineala și prostia, îngreunarea și urâțenia, sau că nu voia să vadă, însemna că toată acea strălucire era o mască, un refugiu, singurul loc în care suporta să trăiască. Gândul la copii făcea parte din acel loc, și poate și gândul la mine. Însă cele două lumi se întrepătrundeau când îi întâlnea pe copii și pentru ea era insuportabil, vedeam, când mergeam s-o vizităm, cum se lupta să țină lucrurile sub control. Întreaga ei personalitate era în degringoladă, eul său specific vârstei de zece ani se putea manifesta, eul său adolesctentin se putea manifesta, eul său erotic, care era de obicei ascuns și revelat doar mie, se putea manifesta, eul său poetic înstelat și infinit se putea manifesta, pentru că nu-și mai controla personalitatea, nimic nu mai ținea în șah diversele sale elemente componente, centrul pierduse controlul, forțele maniacale împingeau totul la exterior, ea voia să se ridice, toată ființa ei era dornică să se ridice, și se ridicase din ce în ce mai sus, epuizându-se tot mai mult. În tot acest efort de a se ridica tot mai sus, cu lumina care o determina să urce, nu a reușit să-și îndeplinească sarcina cea mai importantă: devotamentul față de copii.

Multe lucruri mi s-au clarificat în acele zile. Linda visa la o viață obișnuită, cu o familie obișnuită. Să aibă un loc de muncă obișnuit, să meargă la cabană în weekenduri, să lucreze în grădină cu copii învârtindu-se în jurul ei. Însă ea nu era o persoană normală. Era cea mai puțin normală persoană pe care o întâlnisem. Luptase în toții anii de sarcină, alăptat la sân și îngrijit bebeluși. Lupta ei a fost total diferită de a mea, a ei a fost o chestiune de viață și moarte. Am scris că am trăit o viață falsă, că am trăit viața altcuiva, și poate că așa a fost, și asta mă deranja, dar nu mă amenința. Viața Lindei o amenința. Întreaga ei personalitate, cea căreia m-am alăturat, și întregul ei limbaj au fost șterse cu buretele în viața pe care am trăit-o împreună. Nu aceeași a fost și situația mea. Eu am scris, eu aveam limbajul meu și, nu în ultimul rând, distanța mea. Ea nu avusese o astfel de distanță, până acum, când se ridicase deasupra tuturor legăturilor și obligațiilor și era complet liberă. Însă acea libertate era o escrocherie, era o păcăleală, acea libertate era un circ la lumina zilei. O putea vedea licărind, poate că i se părea magică, dar când o priveam, o vedeam măcinată, sinistră, ieftină și pierdută, vedeam tristețea spitalului, a tuturor celor care n-aveau speranță și deci nu aveau nimic.

Le-am spus celor de la grădiniță că Linda era internată și că le zisesem copiilor că se dusese acolo ca să doarmă. Ei mi-au spus că nu observaseră nimic în comportamentul lor, erau la fel ca întotdeauna. Unul dintre angajați a afirmat că erau niște copii puternici. Dar nimeni nu se adaptează la fel de repede precum copiii, și pentru ei nu era nimic deosebit că mama lor era în spital ca să doarmă și că o vizitau în fiecare după-amiază. Tratau ideea de somn ca pe cel mai natural lucru din lume; la început avuseseră multe întrebări despre ce se petrecea cu adevărat înăuntru, dar, în final, curiozitatea dispăruse, acesta era mersul lucrurilor.

Cei de la grădiniță mi-au spus să anunț dacă aveam nevoie de orice ajutor. Și părinții pe care-i cunoșteam, și cărora le spusesem că Linda era bolnavă, și-au oferit ajutorul. Nu era cazul, am zis, și era adevărat, cu excepția unei după-amieze când am plecat la Gothenburg pentru o lectură publică și aveam nevoie de un babysitter. Una dintre angajatele grădiniței era bucuroasă să se ocupe, așa că după ce i-am

dus la grădiniță, am vizitat-o pe Linda la spital și am făcut tocană de cârnați pentru cină, am luat trenul spre nord. Bona i-a adus acasă de la grădiniță, le-a dat să mănânce, i-a dus la culcare și m-a așteptat până când am ajuns acasă la ora douăsprezece, puțin supărată pentru că am sosit cu două ore mai târziu decât promisesem, neajuns pentru care am încercat să mă revanșez plătind mai mult. Dacă i-aș fi spus cât aveam să stau, poate că n-ar mai fi acceptat să vină, m-am gândit.

Citisem un fragment din primul roman despre viața non-autentică, despre cum mă enervam pe copii și îi scuturam, ca și cum nu mă puteam controla. În timp ce citeam, mi-am dat seama că era un comportament greșit. Am simțit ce gândeau oamenii, că nici un copil nu ar trebui tratat așa și că eu eram un tată rău care se considera bun doar pentru că, recunoscându-și răutatea, căutase o oarecare izbăvire prin literatură. Din fericire, am reușit să plec de la eveniment imediat ce am terminat de citit, să dispar într-un taxi și să urc în compartimentul de tren.

Pe drumul de întoarcere m-a sunat agenta imobiliară. Tot nu primise vreo ofertă. Am căzut de acord să mai lăsăm din preț. Mi-am dat seama că și ea se săturase de căsuța noastră.

În mijlocul tuturor acestor evenimente se apropia ziua lui John. Atât Vanja, cât și Heidi avuseseră petreceri cu invitați încă de la prima lor aniversare, în timp ce John își serbase ziua doar cu noi. Când a împlinit un an, apoi doi ani, nu a știut asta, dar acum împlinea trei ani, și o vreme m-am gândit să invit câțiva copii de la grădiniță, dar mi-am dat seama că era un plan prea ambițios. În schimb, avea să fie organizată la grădiniță, ca de obicei, cu tort și salată de fructe, urmând să continuăm acasă, cu tort și cadouri, după cină. Lindei i-ar fi plăcut să vină la grădiniță, l-a întrebat pe medic dacă era în regulă și i s-a dat voie. Eram departe de a fi convins că asta era o idee bună. Avea o latură cam extravagantă acum, pe care o etala la evenimentele sociale, și nu-mi plăcea ca Heidi și John să o vadă așa.

A sunat la ușa apartamentului la ora unsprezece.

Se tunsese și-și vopsise părul complet negru. Avea fard de pleoape verde în exces, fustă roșie, dresuri mov, pantofi cu toc înalt. A zâmbit, dar arăta foarte obosită.

– Ce zici de look-ul meu *à la* Frida Kahlo? a spus ea.

– Arăți bine, am răspuns.

– Mergem să cumpărăm un tort? Și fructe?

– Nu putem bea mai întâi o cafea? am propus eu.

– Ba da, desigur.

M-am gândit cum să-i spun. Văzând-o, era evident că nu putea să participe la o zi de naștere organizată la grădiniță.

– Cum te simți? am întrebat-o.

– Grozav. Poate puțin obosită.

La încheietura mâinii purta un ceas enorm.

– Ți-ai cumpărat un ceas nou?

– Da! L-am luat pe cel mai mare pe care-l aveau, ca să-mi amintesc că trebuie să fiu punctuală. Altfel, nu reușesc. Și se supără foarte tare pe mine.

– Și brățara verde? am zis, făcând semn cu capul spre brațul ei.

– Simbolizează faptul că sunt complet liberă. De fiecare dată când mă uit la ea, îmi aduce aminte. Că sunt complet liberă.

– Ce bine, am spus. Uite…

– Da?

– Poate că n-ar trebui să vii la grădiniță. Va fi multă agitație, știi. Chiar ai nevoie de pace și liniște. Ar fi mult mai bine să merg eu, iar tu să vii aici după-amiază și să sărbătorim așa cum trebuie.

– Da, ar fi bine să nu vin.

– Mă bucur să aud asta.

– Dar pot să-i cumpăr cadouri? Pot face asta?

– Sigur. O putem face împreună.

– De fapt, am stabilit totul cu Jenny.

– Bine.

A revenit după câteva ore cu o grămadă de sacoșe.

– Poate că sunt cam multe, dar sunt foarte drăguțe, a spus ea. Și am cumpărat și pentru fete.

– Bine, am zis. Le pun în debara. Vrei o cafea?

– Nu, Jenny așteaptă jos. Dar ne vedem după-amiază!

A venit, am decis să nu mai cinăm, John voia să tăiem direct tortul. Am aprins lumânările, i-am cântat, fetele stăteau fiecare pe câte un scaun, ca la grădiniță. El a suflat în lumânări. Am mâncat tortul, ei au primit fiecare câte un cadou, iar John a primit restul de cadouri mai târziu, în sufragerie. Linda a intrat cu un vraf de pachete, panglici și sacoșe de plastic, s-a așezat lângă el și a început să-l ajute

să despacheteze. Brusc, în toiul despachetării unui cadou uriaș, ea s-a ridicat și a ieșit pe balcon.

– Mami! a strigat John. Ajută-mă!

M-am așezat lângă el. Din fericire, nu a protestat când am rupt ambalajul și am deschis cutia dinăuntru. Linda s-a dus în dormitor și a deschis Facebookul, am găsit-o scriind de zor.

– A fost foarte bine, i-am spus.

– N-am mai putut, a oftat ea. Pot doar puțin câte puțin.

– Știu. Dar este suficient.

Nu s-a uitat la mine, avea degetele lipite de tastatură.

– Cred că este timpul să mergem, am spus.

– Da. Imediat ce termin de scris.

S-a ridicat în clipa următoare și s-a dus pe hol.

– Este ziua de naștere a lui John, a zis ea. Nu ar fi bine să mă însoțească acum. Nu puteți rămâne aici să continuați petrecerea?

– Îți amintești ce s-a întâmplat data trecută?

– Da. Dar nu mai sunt în acea stare. Merg direct la spital. Promit. Nu pot risca să nu mi se mai dea învoiri.

– Ești sigură?

– Absolut.

– Bine, am spus.

Ea s-a uitat la mine.

– Mereu m-am gândit că voi fi soție de marinar. Că el va pleca pe mare și mă va lăsa singură. Dar lucrurile s-au așezat altfel. Acum eu sunt marinarul.

A început să râdă.

Am râs și eu, pentru că purta puloverul cu dungi și a salutat marinărește.

Ne-am sărutat. S-a apropiat de mine, a respirat în dreptul urechii mele, m-am eliberat din îmbrățișare.

– Nu acum, am spus.

– Știu, a spus ea. Acum ridic ancora.

Și a plecat.

După câteva ore au sunat de la spital să întrebe dacă Linda era acasă. Mi-am cerut scuze, spunând că n-avusesem cum să o însoțesc din cauza copiilor și îmi asumasem acest risc.

A doua zi am intrebat-o ce făcuse. A spus că doar s-a plimbat prin împrejurimi. A fost prin niște baruri, a vorbit cu niște oameni. Una dintre persoanele cu care a vorbit, un bărbat de-o seamă cu mine, venise la ea în vizită în cursul acelei săptămâni, cu foarte puțin timp înainte să ajung eu. Mi-a spus că erau prieteni buni. Eu nici nu-l văzusem, nici nu auzisem despre el până atunci. Același lucru era valabil în cazul multor altora, avea deodată un cerc extins de prieteni aici, în Malmö. În acea seară n-a primit o învoire, așa că am mers noi s-o vedem în parc; redevenise ea însăși, departe de adolescenta nerăbdătoare și neliniștită care fusese în ajun. A venit și Ingrid de la Stockholm. Primul lucru pe care l-a făcut a fost să o viziteze pe Linda. Am stat de vorbă după ce s-a întors de la spital.

–Copiii sunt pe primul plan, a spus ea. Ei sunt cei mai importanți. Ei sunt prioritatea zero.

–Și eu cred la fel, am zis.

–Așa a fost când s-a îmbolnăvit tatăl ei. Copiii au fost pe primul loc, indiferent ce se întâmpla.

În sâmbăta de dinainte de începerea școlii, am luat-o pe Vanja cu mine la Ikea. Am cumpărat pat, birou, scaun, dulap și comodă. Duminică am cumpărat ghiozdan, penar și haine noi. Am montat toată mobila, mai puțin comoda, după ce au adormit, pentru că mă enervam atât de mult când montam mobilierul Ikea, încât m-aș fi rățoit la ei dacă erau prin apropiere.

Luni, dis-de-dimineață, Linda a venit acasă pentru a fi prezentă la prima zi de școală a Vanjei. Eram îngrijorat pentru cum avea să arate, dacă exagerase cu fardul verde de pleoape și-și pusese dresuri mov, dar nu făcuse asta. Purta o fustă simplă cu motive florale și se machiase neutru, cu excepția buzelor date cu ruj roșu.

Am făcut o fotografie în fața ușii de la intrarea în bloc, la fel cum cineva, probabil că mama, mă fotografiase pe mine în fața casei noastre în prima mea zi de școală.

I-am lăsat pe John și Heidi la grădiniță, apoi am însoțit-o pe Vanja la școală. Ne ținea pe amândoi de mână. Era puțin speriată, am observat, dar și curioasă. Atmosfera din clasă era la fel cu cea pe care mi-o aminteam din primea mea zi de școală. Parțial solemnă, parțial plină de îndoieli. Linda a stat de vorbă cu învățătoarea și cu ceilalți părinți.Vanja stătea lângă prietena ei cea mai bună și se holba

la ceilalți copii. Când i-a chemat învățătoarea și le-a spus să se așeze pe un covor în mijlocul clasei, ea a fost curajoasă, o avea în spate pe prietena ei.

Linda și cu mine stăteam unul lângă celălalt și o priveam pe Vanja așezată acolo, în mijlocul grupului de copii. După o jumătate de oră, Linda s-a aplecat spre mine și mi-a șoptit că trebuia să plece. Am făcut semn din cap că am înțeles. Am stabilit să ne întâlnim la cafeneaua micuță de pe strada Möllan. Douăzeci de minute mai târziu, ceremonia cu participarea părinților s-a încheiat, iar eu m-am dus la cafenea, unde Linda a vorbit întruna, bucuroasă că putea să meargă în sfârșit oriunde o ducea imaginația.

Spre finalul acelei săptămâni, după ce am lăsat copiii la grădiniță, am mers la Louisiana, am închiriat o mașină și am traversat podul spre Danemarca. Vremea era fantastică. Soare, albastru, cer înalt, vară indiană. Am stat în fața debarcaderului, am băut cafea și am fumat și am discutat cu ceilalți autori, inclusiv cu Tomas Espedal, care a dat dovadă de cavalerism luându-mi apărarea față de *Bergens Tidende*, cu Dag Solstad și Tua Forsström, poetul finlandez care s-a dovedit a fi o persoană caldă și generoasă. Sala a fost arhiplină, două sute de persoane, iar când s-a terminat, am condus pe timpul nopții și m-am întins în apartamentul liniștit în care toată lumea dormea. A doua zi am procedat la fel. Linda își făcuse griji, deși fusese doar o deplasare de o zi, și le spusese tuturor că mergeam în Danemarca să particip la festivalul de la Louisiana.

Medicii propuseseră tratament cu electroșocuri. Îl denumeau altfel, dar asta era. Voiau să domolească mania. I-au făcut o programare, dar, când a venit vremea, ea nu s-a dus. Se temea, mi-am dat seama că nu-și dorea așa ceva.

Într-o după-amiază, a venit cu mine să-i luăm pe copii. Mai întâi pe Heidi și John, apoi am mers cu toții la școala unde învăța Vanja. Colegii ei erau în curte, dar Vanja nu se vedea pe nicăieri.

– Merg să o caut, am zis.

Linda a aprobat dând din cap.

În cel mai îndepărtat colț, aproape imposibil de observat, stătea împreună cu prietena ei bătând din palme și cântând.

– Hai, Vanja! am chemat-o.

Au venit amândoui și ne-am alăturat celorlalți. Linda vorbea cu una dintre învățătoare. Heidi îi îmbrățișa piciorul.

– John unde este? am întrebat.

– Nu știu, a spus Linda. Acum nu răspund de ei.

În tot acest timp o judecasem greșit.

Am privit în jur. Nici urmă de John. Am alergat în spatele școlii. Acolo, lângă terenul de sport, îi fixa cu privirea pe copiii mai mari. L-am ridicat în brațe și l-am adus înapoi, apoi am plecat cu toții acasă.

Ingrid s-a întors la Stockholm și, după câteva zile, a venit mama mea. Și ea a mers s-o vadă pe Linda și a fost șocată de locul în care era. A spus că așa era în Norvegia în anii '60. Asistentele purtau uniforme albe, mamei nu-i venea să-și creadă ochilor, mi-a povestit după aceea. Saloanele erau dărăpănate, având un aspect puternic instituționalizat. Vraja ce-o stăpânea pe Linda nu avea să mai dureze mult, mă gândeam, pentru că era tot mai obosită și, la un moment dat, avea să cedeze din cauza epuizării și să se prăbușească în hăul de care fugea.

Într-o dimineață m-a sunat agenta imobiliară, era furioasă, din câte mi-am dat seama. Cheia nu era acolo, ea n-a putut să intre, a trebuit să anuleze toate vizionările. Aveam o înțelegere clară: cheia trebuia lăsată în ghiveciul de flori, nu? I-am spus că nu știam ce se întâmplase, dar că aveam să verific și s-o contactez mai târziu.

Am sunat-o pe Linda.

– Ai fost cumva la casa de vacanță?

– Nu, a răspuns ea. Dar se poate să fi făcut o mică prostioară.

– Ce?

– Păi, i-am spus unui tip de aici despre casa noastră de vacanță, cum că este liberă și cheia este într-un ghiveci de flori de lângă scară. Avea nevoie de un loc unde să stea. Am vrut doar să-l ajut. Stătea aici în secție, uneori. A fost expulzat din țară, cred, și avea nevoie de o ascunzătoare.

– Cum? am exclamat.

– Era cumsecade, a spus ea.

– Deci, cine e omul ăsta până la urmă?

– Este din Bosnia sau Serbia sau așa ceva. A luptat acolo în război.

– Nu știi că încercăm să vindem casa de vacanță? Trebuia să aibă loc o vizionare, și cheia dispăruse. Slavă Cerului că tipul nu era

acolo. Dar acum trebuie să recuperăm cheia. Trebuie să mergi acolo și s-o iei de la el.

– Dar nu pot, a spus ea. Poate fi periculos.

– Periculos?

– Da.

– Iei o asistentă cu tine, desigur. Spune-le. Ia două asistente. Poți să faci asta?

– Da.

Când am mers din nou la spital, am vorbit cu cel care citise *Luptea mea*. Împreună cu un alt asistent și cu Linda, au reușit să-l scoată pe bărbat de acolo. Devenise agresiv, refuzase să predea cheia, voia să locuiască acolo, așa cum îi promisese Linda. Până la urmă i-au luat cheia cu forța, dar, pentru că după aceea s-a manifestat violent, asistentul a chemat poliția. La sosirea polițiștilor, individul s-a înjunghiat. Am sunat-o pe agenta imobiliară și am încercat să-i explic ce se întâmplase. I-am spus că avusese loc o spargere și făptuitorul locuise acolo. Probabil că arăta groaznic, dar aveam să fac reparațiile necesare, după care puteam încerca din nou. Agenta a fost de acord, dar nu fără o urmă de scepticism în glas.

Apoi Linda a revenit acasă.

Mai întâi a sunat noaptea târziu, era complet isterică, nu primise mâncare, spărsese un pahar la furie, chemaseră personal medical suplimentar, era umilitor, așa că voia să meargă acasă. Se internase voluntar, era dreptul ei, prin urmare peste o jumătate de oră era acasă. Era destul de calmă, mi-a explicat că-i ajunsese, acum voia să fie cu noi. I-am spus că și eu voiam același lucru. Am vorbit timp de mai multe ore, ea era ca mai înainte, totul era bine. În dimineața următoare era iarăși energică și agitată și s-a întors la spital, dar ceva se întâmplase, era mai apropiată de ea însăși, energia se scurgea încet din ea, iar într-o seară una dintre asistentele de acolo a îngenuncheat ca o mamă în fața ei și i-a spus că trebuia să meargă acasă la soțul și la copiii ei, că durase destul de mult și că asta nu ducea nicăieri. Profunzimea rugăminții a șocat-o pe Linda, marcând-o chiar și când era în drum spre casă, a început să vorbească pe un ton normal despre lucruri obișnuite, spunând că-i fusese dor de noi și apoi, într-o dimineață, a apărut la ușă cu toate lucrurile ei și totul s-a terminat.

Totul se terminase.

I-a îmbrățișat pe copii când au venit de la școală și grădiniță și le-a spus că se întorsese acasă.

–Acum poți să dormi? s-a interesat Vanja.

–Da, a răspuns ea. Acum pot să dorm.

În acea noapte am stat de vorbă. Era obosită și tăcută, dar când m-a privit, Linda era cea care se uita la mine, nu altcineva.

–Am făcut o lungă călătorie, a spus ea.

–Da, i-am răspuns.

–Acum sunt acasă.

–Da. Dar nu a fost nici un pericol.

–Nu, a confirmat ea. L-am sunat pe editorul tău, cred. Pe Geir Gulliksen. L-am rugat să nu te preseze. Și i-am zis că trebuie să aibă grijă de tine.

–Frumos spus. Nu este nici o problemă.

–Și l-am sunat pe Tore. Și pe Yngve. Și pe toți prietenii mei. Persoane cu care nu mai vorbisem de ani. Nu mai știu ce le-am spus.

–Nu este cine știe ce. Și acum știm cum stăm. Poate că se va întâmpla din nou. Este foarte posibil. Dar acum știm că nu este nici un pericol. Pleci doar în călătorie.

–Departe de familia mea.

–Nu. Nu ai fost departe de noi. Totul a fost bine. Ești o eroină. Te-ai descurcat bine.

Ea a început să plângă.

Am plâns și eu.

Totul se terminase.

Dar casa de vacanță a rămas. Trebuia să merg acolo și să rezolv. Linda nu voia să mă lase, tipul acela era periculos, poliția ne recomandase să-l evităm în cazul în care îl întâlneam. I-am trimis un e-mail lui Aage, unul dintre puținii prieteni pe care îi aveam în Malmö, i-am explicat situația și l-am întrebat dacă voia să mă însoțească, eventual înarmat cu o bâtă. M-a sunat după câteva minute. Era la Londra. A spus că mă putea însoți după ce revenea acasă și că în nici un caz nu trebuia să merg acolo singur. I-am spus că n-aveam de gând să fac asta. Însă un ex-iugoslav nebun părea o nimica toată pe lângă tot ce se petrecuse în vara aceea, așa că m-am dus la Åhléns și am cumpărat covoare noi, perdele, fețe de masă și perne, și niște flori de

la florărie, detergenți și haine de la Hemköp, am luat autobuzul ce ducea în zona loturilor de grădini, complet părăsită când ploua, se terminase de mult sezonul estival. Inima îmi bătea mai să-mi sară din piept când m-am apropiat de casă. Am deschis poarta cu grijă, m-am oprit să ascult. Nimic. M-am dus în spate. Nimic. Iar ușa era intactă. Individul nu era acolo. Am deschis și am intrat. Era un dezastru. Se simțea un miros ca de fum și peste tot erau împrăștiate mucuri de țigară. Podeaua era murdară. Erau și niște sticle pe acolo. Dar nu era nimic spart. Am aruncat toate păturile, perdelele, fețele de masă și fețele de pernă, toate sticlele și mucurile de țigară și tot gunoiul care era acolo. În tot acest timp eram în gardă, așteptam ca ușa să fie lovită și nebunul să intre și să mă împuște. Nu s-a întâmplat așa ceva. Am curățat fiecare centimetru, de la tavanul mansardei până la podeaua demisolului. În unele locuri erau grămezi mari, triunghiulare, de praf de lemn. Am oftat. Probabil că toată casa era putredă din cauza carilor. Am decis să nu spun nimic despre asta. Am întins covoare noi pe podea, am atârnat perdele noi la ferestre, am așezat fețele de masă, am aranjat ghivecele de flori. Arăta fără cusur. Ținând câte un sac de gunoi în fiecare mână, am plecat de acolo, ploia cădea în ropote și începuse să se lase întunericul. Oriunde priveai, nu era nici țipenie de om. Am aruncat sacii într-un container și am luat autobuzul spre casă. Am făcut o baie fierbinte și ne-am uitat cu toții la film, Dumbo, elefantul cu urechi mari. Linda era obosită, dar receptivă și prezentă. A fost organizată o nouă vizionare, nici o ofertă. La următoarea vizionare, cineva a dat peste grămăjoarele triunghiulare de praf, deci apăruseră unele noi, iar cei prezenți au clătinat dezaprobator din cap. Am chemat pe cineva de la Anticimex, compania de dezinsecție, nu erau cari, ci niște insecte care nu prezentau nici un pericol și pe care au reușit să le elimine.

Agenta imobiliară a scos casa de pe piață și a repus-o în vânzare în primăvară, când totul era în regulă la prima vedere, cineva a făcut o ofertă de preț, nu prea mult, însă am acceptat, banii nu mai jucau un rol în acel vis. În fiecare weekend, începând din octombrie, am mers la noua casă. Am sărbătorit Crăciunul acolo, eram douăsprezece persoane, afară zăpada era mare, Vanja și Heidi m-au văzut când îmi puneam costumul de Moș Crăciun, dar tot s-au bucurat când am venit prin zăpadă, ținând în mână felinarul aprins. După Crăciun,

am aruncat manuscrisul și am reluat cartea de la capăt. Mă trezeam în fiecare dimineață la ora patru și lucram până când se întorceau copiii, și așa am continuat până acum, când stau aici și scriu aceste rânduri. Povestea ultimei veri, pe care tocmai am narat-o, pare total diferită, știu, față de cum a fost. De ce? Pentru că Linda este o ființă umană și trăsătura ei principală este ceva ce nu poate fi descris, prezența ei deosebită, felul ei de a fi și sufletul ei, care a fost mereu acolo, lângă mine, în timp ce vedeam și simțeam, complet independent de orice altceva se întâmpla. Nu se regăsește în ceea ce a făcut ea, nu se regăsește în ceea ce a spus ea, ci în ceea ce era ea.

Se regăsește în cine este ea. Aplecată peste Heidi, șoptindu-i ceva la ureche, Heidi râzând colorat. Stând întinsă pe canapea, ținând-o pe Vanja deasupra ei, râzând de ceva ce a spus fata noastră isteață. Căldura din privire atunci când se uită la John. Și mâna cu care mă mângâie pe gât, caldă, limpezimea ochilor ei.

O iubesc foarte mult pe Linda, îi iubesc foarte mult pe copiii noștri. Nu mă voi ierta niciodată pentru lucrurile la care i-am expus, dar este un fapt împlinit cu care trebuie să mă împac.

Acum ceasul arată ora 07.07, iar romanul este, în sfârșit, terminat. În două ore, Linda va veni aici, eu o voi îmbrățișa și-i voi spune că am terminat și că nu-i voi mai face așa ceva ei sau copiilor noștri. Apoi vom lua trenul spre Louisiana. Voi fi intervievat pe scena de acolo, după care va fi intervievată și ea, pentru că a fost publicată și cartea ei, care scânteiază precum un cer înstelat în tenebrele nopții. Apoi vom lua trenul înapoi spre Malmö, vom urca în mașină și vom merge la casa noastră și pe tot drumul mă voi bucura, mă voi bucura cu adevărat, la gândul că nu mai sunt un scriitor.

Malmö, Glemmingebro, 27.02. 2008 – 02.09. 2011

Pentru Linda, Vanja, Heidi și John.
Vă iubesc pe toți!

BIBLIOGRAFIE

Giorgio Agamben, *Midler utenmål. Notater om politikk*, Cappelen Damm, 2008 (*Mijloace fără scop. Note despre politică*, Tact, 2013)

Giorgio Agamben, *Homo Sacer, Den suveräna makten och det nakna livet*, Bokförlaget Daidalos, 2010 (*Homo sacer.* Idea Design & Print, 2014)

Hannah Arendt, *Eichmann i Jerusalem*, Pax Forlag, 1998 (*Eichmann la Ierusalim*, Humanitas, 2007)

Hannah Arendt, *Vita activa. Detvirksomme liv*, Pax Forlag, 1996 (*Condiția umană*, Idea Design & Print, 2007)

Ingeborg Bachmann, *Nytenkning, nyttspråk*, Pax Forlag, 1996

Philip Ball, *Critical Mass*, Arrow Books, 2004

Jorge Luis Borges, *Labyrinter*, Cappelen, 1993 („Pierre Ménard, autorul lui Don Quijote" în Borges, *Moartea și busola. Proza completă 1*, Polirom, 2006)

Hermann Broch, *Vergils død*, Solum Forlag, 1994 (*Moartea lui Virgiliu*, Paralela 45, 2003)

Thomas Browne, *Religio medici*, Bokförlaget Atlantis, 1995

Elias Canetti, *Masse og makt*, Solum Forlag, 1995 (*Masele și puterea*, Nemira, 2009)

Paul Celan, *Etterlatt. Dikt og prosa i utvalg og gjendiktning ved Øyvind Berg*, Kolon Forlag, 1996 (Poezia „Engführung (*Stretto*)" a fost tradusă în norvegiană de Øyvind Berg, cu mici modificări din partea lui Karl Ove Knausgård); [traducerea în română de Mircea Țuglea, revista *Contemporanul*, nr. 9/septembrie 2015; „Tangoul

morții", traducere de Petre Solomon, publicată prima dată în *Contemporanul*, București, mai 1947]
Paul Celan, *Gesammelte Werke in sieben Bänden*, Suhrkamp, 2000
Jacques Derrida, *Schibboleth*, Symposion, 1999
Olav Duun, *Juvikfolke*, Aschehoug, 1989
Northrop Frye, *The Great Code*, Harcourt Brace Jovanovich, 1982 (*Marele cod. Biblia și literatura*, Atlas, 1999)
Jean Genet, *Essäer och artiklar*, Site edition/Propexus, 2006
René Girard, *Violence and the Sacred*, Continuum, 2005 (*Violența și sacrul*, Nemira, București, 1995)
René Girard, *Syndabocken – en antologi*, Themis, 2007 (*Țapul ispășitor*, Nemira, 2010)
Richard Glazar, *Trap with a Green Fence. Survival in Treblinka*, Northwestern University Press, 1995
Brigitte Hamann, *Hitler's Vienna. A Dictators' Apprenticeship*, Oxford University Press, 1999 (*Viena lui Hitler. Anii de ucenicie ai unui dictator*, Vivaldi, 2000)
Ernst Hanfstaengl, *Unheard Witness*, Lippincott, 1957
Olav H. Hauge, *Dikt i omsetjing*, Det norske samlaget, 1982
Martin Heidegger, *Væren og tid*, Pax Forlag, 2007 (*Ființă și timp*, Humanitas, 2012)
Carl-Göran Heidegren, *Preussiska anarkister. Ernst Jünger och hans krets under Weimar-republikens krisår*, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 1997
Herakleitos, *Fragment*, Kykeon, 1997 (Heraclit, *Fragmente*, Editura de Stat, București, 1950)
Adolf Hitler, *Min kamp*, J. M. Stenersen Forlag, Oslo, 1941
Annegret Hoberg, „Alfred Kubin. The early work up to 1909" *in* Hoberg (ed.), *Alfred Kubin. Drawings 1897–1909*, Prestel Verlag, 2008
Ernst Jünger, *I stålstormer*, Tiden Norsk Forlag, 1997 (*În furtuni de oțel*, Corint, 2017)
James Joyce, *Stephen Hero*, New Directions, 1963 (*Stephen eroul*, RAO, 2012)
James Joyce, *Ulysses*, Vintage, 1990 (*Ulise*, Univers, traducere Mircea Ivănescu, 2012)

James Joyce, *Dublinere*, Gyldendal, 2004 (*Oameni din Dublin*, Humanitas, 2018)

Ian Kershaw, *Hubris/Nemesis*, Penguin, 2001 (*Hitler*, Meteor Press, 2012)

Victor Klemperer, *LTI. Tredje rikets språk – En filologs anteckningsbok*, Glentaproduktion, 2006

August Kubizek, *The Young Hitler I Knew*, Greenhill Books, 2006

Bruno Latour, *We Have Never Been Modern*, Harvard University Press, 1993 (*Nu am fost niciodată moderni*, Tact, 2015)

Olof Lagercrantz, *Att finnas till. En studie i James Joyces roman «Odysseus»*, Wahlström&Widstrand, 1970

Emmanuel Levinas, *Beyond the Verse*, Continuum, 2007

Emmanuel Levinas, *In the Time of the Nations*, Continuum, 2007

Bengt Liljegren, *Adolf Hitler*, Historiska Media, 2008

Jack London, *The People of the Abyss*, Macmillan, 1903

H. Lundberg, F.J. Linders (ed.), *The Racial Characters of The Swedish Nation*, The Swedish State Institute for Race Biology, The University of Uppsala, 1926

Karl Marx, *Kapitalen*, Forlaget Oktober, 2005 (Karl Marx, *Capitalul*, publicat în Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, vol. 23, 1966, Editura Politică)

George L. Mosse, *The Crisis of German Ideology*, Howard Ferdig, 1999

Thomas Nevin, *Ernst Jünger and Germany: Into the Abyss, 1914-1945*, Duke University Press, 1996

Svante Nordin, *Filosofernas krig. Den europeiska filosofin under första världskriget*, Nya Doxa, 1998

Rudolf Otto, *The Idea of the Holy*, Oxford University Press, 1958 (*Sacrul. Despre elementul irațional din ideea divinului și despre relația lui cu raționalul*, Dacia, 2002)

Paracelsus, *Four Treatises*, Hopkins, 1996 (*Ars Alchimica. Șapte tratate în care se vorbește despre natura, știința și arta spagyrică*, Herald, 2005)

Rainer Maria Rilke, *Udsat på hjertets bjerge*, Dansk Gyldendal, 1995 (*Elegiile duineze. Sonate către Orfeu*, traducere George Popa, Polirom, 2000)

Timothy W. Ryback, *Hitler's Private Library*, Vintage books, 2010 (*Biblioteca lui Hitler. Cărțile care i-au format personalitatea*, Litera, 2010)

Rüdiger Safranski, *En mester fra Tyskland. Heidegger og hans tid*, Gyldendal, 1998 (*Un maestru din Germania. Heidegger și epoca lui*, Humanitas, 2004)
Gershom Scholem, *Den judiska mystiken*, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 1992 (*Studii de mistică iudaică*, Hasefer, 2000)
Gitta Sereny, *Vid avgrunden*, Ordfront, 2000
Michel Serres, *Statuer*, Det Kongelige Danske Kunstakademi, 1990
Peter Sloterdijk, *Critique of Cynical Reason*, University of Minnesota Press, 1988 (*Critica rațiunii cinice*, Polirom, 2000)
Albert Speer, *Inside the Third Reich*, Simon and Schuster, 1997 (*În umbra lui Hitler*, Nemira, 1997)
Péter Szondi, *Celan Studies*, Stanford University Press, 2003
John Toland, *Adolf Hitler: The Definitive Biography*, First Anchor Books, 1992
Leonardo da Vinci, *Notebooks*, Oxford University Press, 2008
Stefan Zweig, *Verden av i går*, Aschehoug, 1993 (*Lumea de ieri. Amintirile unui european*, Humanitas, 2012)
Geir Angell Øygarden, *Bagdad Indigo*, Pelikanen Forlag, 2011

Lupta mea, autobiografia literară monumentală, intimă și spectaculoasă care a declanșat o adevărată frenezie mediatică după publicarea sa în Norvegia, a devenit un fenomen internațional și s-a vândut în milioane de exemplare în întreaga lume, atinge acum punctul culminant.

În *Lupta mea*, Karl Ove Knausgård își examinează cu rigoare viața, ambițiile și slăbiciunile, incertitudinile și îndoielile, relațiile cu prietenii și fostele iubite, cu soția și copiii, cu mama și tatăl său. Este un opus magnum în care viața este descrisă în toate nuanțele sale, de la momentele de mare dramă până la cele mai banale detalii ale existenței de zi cu zi.

În cea de-a șasea și ultimă carte, Knausgård reflectează asupra eșecurilor personale prezentate în volumele anterioare; deși se bucură de o apreciere literară în creștere, se confruntă și cu repercusiuni adesea distrugătoare. Este o carte despre literatura în sine și despre relația ei cu realitatea, cheia de boltă a unei realizări magnifice.

„Proiectul *Lupta mea* al autorului se încheie cu volumul al șaselea... Este greu să nu fii impresionat de fluența și erudiția sa, pe măsură ce Knausgård își croiește drum prin istorie, filosofie, literatură și artele vizuale."

Financial Times

„Poate unul dintre cele mai convingătoare volume ale seriei și, incontestabil, o realizare literară remarcabilă."

Booklist

„*Lupta mea* este un fenomen. În Norvegia natală a domnului Knausgård, una din zece persoane deține un exemplar al unuia dintre volume, dar popularitatea sa este globală... Domnul Knausgård scrie o proză «vie», în parte datorită ochiului său pentru detalii și, în parte, datorită calității intelectului său."

The Economist

Tradiție din 1989
www.litcra.ro
ISBN 978-606-33-3268-5
9 786063 332685
eBook disponibil